[redacted]

Dr FERDO ROŽIĆ

NA NJIVI PUČKE PROSVJETE

Dr FERDO ROŽIĆ

NA NJIVI PUČKE PROSVJETE

POSEBNO IZDANJE
HRVATSKOG KNJIŽEVNOG DRUŠTVA SV. JERONIMA

ZAGREB 1941.

JERONIMSKA KNJIGA 624.

NARODNA TISKARA U ZAGREBU, KAPTOL 27

Predgovor

Znatan dio svog života proveo sam na njivi pučke prosvjete, — u jednu ruku, vršeći u Hrvatskom književnom društvu sv. Jeronima funkcije bilježnika, urednika i predsjednika, — u drugu ruku, razmišljajući o pitanjima pučko-prosvjetnog rada, proučavajući ih, te govoreći i pišući o njima.

A njiva kao njiva. Na njivi treba uvijek raditi različite poslove, kako bi bila što bolja i kako bi donijela što ljepše plodove. Orati, branati, valjati, krčiti, mekotiti, čistiti, plijeviti, gojiti je; odabirati sjeme, sijati; promatrati, kako drugi rade i dati se poučiti o boljim načinima obradbe; moliti se Bogu, da milostiv dade rose i sunca; pregledavati je, milovati je očima i srcem. Na njivi se uživa u rastu i rodu, podnosi žega i zima, plače tuča, pjeva blago nebo.

Sve sam to, diljem svog života, radio i doživljavao na njivi pučke prosvjete. Govorio i raspravljao na jeronimskim skupštinama, pred užim krugom prijatelja, pred pojedincima, siromasima i mogućnicima, i pred narodom. Pisao po raznim novinama i časopisima: članke, rasprave, prikaze, ocjene, prijedloge, osnove, propovijedi, raspre, primjedbe, pozive, prikore, pobude, praktične pučko-prosvjetne priloge, poučne i zabavne, i tako dalje. Radostan gledao uspjehe, ali i prolazio kroz trnje i grebenje različitih nedaća, da ponovo dođem na čistac redovita rasta i roda, mirna i uspješna rada. Na njivi kao na njivi.

Dà, i na njivi pučke prosvjete, koju obrađuje Društvo sv. Jeronima. Napose na toj njivi.

Zbog čednosti, kojom su se uvijek odlikovali Jeronimski upravljači i radnici, čednosti, koja je katkada bila i prevelika, već dosta dugo vremena naš t. zv. školovani, i to poglavito liberalni svijet, omalovažava (kako pučko-prosvjetni rad uopće) tako naročito rad Društva sv. Jeronima ne poznavajući, dakako, vrijednost ni

jednoga ni drugoga. Ova knjiga malo diže zavjesu ispred toga rada, i svojom cjelinom pokazuje, kako je to omalovažavanje bezrazložno, prazno.

U toj su knjizi raspravljena gotovo sva pučko-prosvjetna pitanja, teoretska i praktička — sub specie perennitatis — s težnjom dakle, da sva izlaganja imaju objektivnu, trajnu vrijednost, pa je stoga svejedno, da li su neka pisana prije dva, tri desetljeća, ili nedavno. Ujedno su sva povezana jednom jedinstvenom mišlju.

U toj se knjizi također nalazi znatan dio povijesti ne samo Društva sv. Jeronima, nego i hrvatskog pučko-prosvjetnog rada uopće. Kako se pak na pučko-prosvjetnom polju, koje je u svakom pogledu ogromno, rijetko mogu zapaziti uspješni rezultati, u toj se knjizi mogu i ovi zorno vidjeti, kao što i put, koji vodi k njima.

U seoskom gospodarstvu ide od usta do usta, od pokoljenja do pokoljenja, kako se na njivi radi i kako je koji vjeran član obiteljske zajednice radio na njoj. A kako je jedan voljan član Jeronimske zajednice radio na njivi pučke prosvjete, neka je za poznije naraštaje, i za njihov putokaz, zabilježeno redcima ove knjige, kao jednog nastojanja, u nas prvog svoje vrsti. Neka se o pučko-prosvjetnom radu dalje razmišlja, neka se usavršuje. Sve to, da žetva bude što bolja, da prosvjetni napredak hrvatskoga naroda bude što veći.

Radujem se, što mi knjiga izlazi ove godine 1941., obilježene dvjema osobitim događajima: jubilejem tisućtristogodišnjice hrvatskog vjersko-kulturnog preporoda i uskrsnućem hrvatske narodnodržavne samostalnosti. Tim više se radujem, što ova knjiga, i ako svojim sastavnim dijelovima vremenski obuhvaća više no tri desetljeća, diše od početka do kraja, u svoj skladnosti, duhom jednog i drugog događaja.

Svu skupljenu građu podijelio sam u dva dijela: I dio većma je teoretske, a II dio većma praktične naravi.

Kada i gdje je koji prilog izašao, naznačeno je u Kazalu.

Na Preobraženje Gospodnje, 6. kolovoza 1941.

F. R.

I. DIO

Neki pučko-prosvjetni aksiomi

Težnja za znanjem, i to istinitim, u čovječjoj je duši vječno živa. Usadio ju je njezin Stvoritelj, Bog znanja, Deus scientiarum (I. Reg., 2, 4).

Karakteristično je već kod djece, kako žele sve znati, ispitujući, što je ovo, što je ono, i kako pomno slušaju razlaganja starijega.

Ta znaličnost ne gubi se ni u pozno doba. U tom i stariji ostaju djeca.

Kad se u gradu oglasi kakvo predavanje, osobito ako je važno i zanimljivo, sve hrli u predavaonu. Isto tako i na selu. Ljudi se rado skupljaju oko onoga, koji znade lijepo govoriti, izlagati i nova znanja pružati. Upravo je ugodno gledati, s kolikom se pozornošću prate riječi predavačeve.

Ništa ne može ugasiti težnju za znanjem. Može se samo privremeno oslabiti, bilo teškim životnim prilikama, ove ili one vrsti, bilo tmušom niska, razuzdana života. No čim nestane ovih teškoća i magluština, čim život iznova poteče pravilnim tokom, opet oživi i ta vječna težnja.

Stoga se ne treba čuditi, što su se prvi mislioci među ljudima svih vijekova bavili pitanjem, što je zapravo to znanje i kako se stječe.

Nimalo ne mislim ovdje raspravljati o teoriji spoznaje (noetici), nego ću spomenuti samo jednu noetičku, i to Platonovu misao.

Po Platonu, znanje je sjećanje. Duša živi prije, nego se združi s tijelom (preegzistencija duše).

Osim toga postoji za sebe carstvo ideja. Te ideje (pojmovi) posve su realne. Ideje stola, kuće, drveta; ideje pravednosti, hrabrosti, ljepote i t. d., sve te ideje postoje same za sebe. Sve ostale stvari u pojavnom svijetu samo su sjene tih ideja.

Duša, koja živi prije, gleda i spoznaje te ideje (pojmove) u idejnom (pojmovnom) svijetu. Kad se duša združi s tijelom, sjeća se svega onoga, što je gledala i spoznala u svom predživotu.

Čovjek dakle znade ovo i ono jednostavno po tom, što treba samo da se sjeti onoga, što je već prije znao.

Kad bi bilo na Platonovu, moglo bi se pomisliti, kako li čovjek lako dođe do znanja!

No ni u tom slučaju ne bi bilo baš tako. Poznato je naime, koliko se Platonov učitelj, Sokrat, izmučio, dok je, po svom mišljenju, u svojih slušatelja probudio sjećanje, dok je iz njih izvukao ovaj ili onaj čist pojam. Morao se uputiti dugim induktivnim putem, morao je upotrijebiti svu svoju dijalektičnu vještinu, dok bi došao do cilja. Sam je za sebe govorio, da se bavi teškim primaljskim poslom (u duhovnom smislu).

Ne bi dakle ni to sjećanje išlo tako lako. Trebalo bi za to osobite pomoći drugoga.

Međutim, Platonova teorija o preegzistenciji (predživotu) duše, nije se mogla održati za dugo. Oborio ju je već njegov učenik Aristotel.

Ideje (pojmovi), po Aristotelu, ne postoje same za sebe, u nekom svom posebnom svijetu, nego se nalaze ovdje, u samim stvarima, kao njihova bivstva.

Velika je to razlika s obzirom na način postojanja, ali nije tako velika s obzirom na gledanje ili spoznavanje ideja (pojmova).

Ako bi ih duša u svom predživotu mogla izravno gledati u njihovu posebnom svijetu, a to ih i ovdje, i ako ne tako izravno, može jasno vidjeti, dobro spoznati.

Ljudska duša, ljudski um sposoban je spoznati bivstva stvari, t. j. dobiti o njima pojmove (ideje). Ne samo o objektima fizičkim, nego i apstraktnim.

Pita se samo, da li je ova intelektualna spoznaja laka?

Djelomično jest, ali u znatnu dijelu nije. Ako naime ljudski duh brzo, već za rana djetinjstva, i spozna bivstva ili izgradi pojmove o mnogim stvarima, kao što su kuća, krov, vrt, drvo, šuma, polje, potok, i tako dalje, te vidi njihove odnose, ali, u drugu ruku, često još ni u starije doba mnogima nije jasno, što je sloboda, pravda, hrabrost, vjernost, pobožnost, poštenje, požrtvovnost, i tako dalje; a nisu im jasni ni njihovi odnosi.

Na temelju prikupljene osjetne građe, intelektualno izgraditi čiste pojmove o tim višim realitetima, često i prečesto nije lak posao. Za to i opet treba sokratsko-primaljske vještine, treba pomoći i muke.

Ali uzmimo, da je to sve lako; uzmimo, da je jednako lako, ako ne i lakše, duhom neposredno zreti temeljna načela suđenja (istovjetnosti, protuslovlja, dostatna razloga), uzmimo, — ali ni tada nismo još kod cilja, ni izdaleka. Jer sve te sposobnosti ljudske duše, sve te njezine tvorine, i pojmovi, i načela, samo su temelji, samo su preduvjeti za daljni duševni život. Iza toga, naime, stoji istom sve stvorenje Božje, ogromno, neizmjerno; zatim sve vjekovne tvorbe čovječanstva. Sve te činjenice, sav taj materijal, stoji pred čovjekom kao velom prekrit, i on ga treba sad otkrivati, sad prisvajati.

Iz toga materijala potrebno je dosta toga znati i čovjeku iz puka. Jedno treba da zna kao razumno biće uopće, a drugo radi životnih potreba.

Istina i znanje naravna su hrana i napitak razumnog duha. On se raduje istini kao cvijet suncu. U istini i istinitom znanju nalazi

najplemenitiji užitak. Lišen toga, gladuje, kržljavi, boluje, kao cvijet u mraku.

Jednako i životne potrebe zahtijevaju različita znanja. Iz gospodarskog, pravnog, povjesnog, moralno-vjerskog, zdravstvenog područja... Treba li o tom trošiti riječi?

Ali od svega toga ništa ne biva samo od sebe. Od svega toga nitko ništa ne donosi porodom na svijet. Ili, kako se kaže, nitko se nije učen rodio. Da netko bude učen, ne, dakako, nekom učenjačkom učenošću, nego da znade, što mora znati, zato treba raditi, zato treba učiti. To je prvi aksiom.

Protivno držati, bila bi kobna zabluda. Značilo bi tragičnu dekadencu.

Stoga, kako svemu svijetu, tako je i narodu potrebno čuti Božju riječ, potrebna mu je različita škola, — a osim toga potrebna je i privatna prosvjetna inicijativa. Narodu biti na pomoći. Pružiti mu knjigu istinita znanja, što ga je pojedincu nužno imati i kao čovjeku i kao članu ljudske zajednice.

Ali, dok govorimo o potrebi pučko-prosvjetnog rada, sasvim bi krivo imao onaj, koji bi mislio, da u narodu nema baš nikakva znanja, kao da je narod neka praznoglava gomila. Tako se nemaju shvatiti ni izjave o duševnoj tami i neznanju naroda, što ih znadu izreći neki socijolozi, i kao pravi prijatelji puka. To treba uzeti relativno, u odnosu prema onomu, što bi još imalo biti.

Narod ima stoljetnu tradiciju, u koju su se, kao u široku rijeku, sa svih strana slijevali mnogi pritoci. Narod ima mnogo životna iskustva, i prema tomu veliko iskustveno znanje. Narod, seljački narod, puk, ima bistre duševne oči. U širokoj Božjoj prirodi ništa mu ih ne natrunjuje, ništa ne zasjenjuje. Otvorenim pogledom gleda sve, što se oko njega zbiva. Promatra sva Božja stvorenja i najrazličitije događaje. Nepomućenom dušom gradi svoj jezik i sudove, stvara svoju duboku mudrost, izgrađuje divne oblike. Za to su i prejasno svjedočanstvo razne narodne umotvorine. Ako dakle i ne bismo spomenuli utjecaj škole, nekoć manji, danas veći, utjecaj, koji je također od jednoga prelazio na drugoga; ako i ne bismo spomenuli utjecaj crkve, koji je tokom stoljeća nadahnjivao narodnu dušu silnim bogatstvom svojega duha, — i bez tih utjecaja, kao samo po sebi, po sili naime razumske naravi čovječje i posebnog narodnog genija, postoji sigurno narodno znanje. I to je drugi aksiom.

To znanje, već kao takovo, samorodno, nema nitko prava prezirati. Naprotiv, mora ga cijeniti, jer u njemu ima mnogih dragocjenih vrijednosti. U koliko je pak obogaćeno vječnim evanđeoskim istinama, i zaodjeto u prelijepo ruho, mora mu se i diviti.

Posve je prirodno, dakle, da svatko, tko hoće biti živ član svoje narodne zajednice, mora nastojati oko toga, da upozna to narodno znanje i umijenje. Napose pak treba da ga što bolje upozna onaj, koji misli djelovati na pučko-prosvjetnom polju. Istom tada moći će svoj posao točno primijeniti, dobro i skladno nadovezati. Istom tada moći će znalački odabrati prosvjetnu građu, i jednom građom usavršavati, drugom nadopunjati, trećom ispravljati i gladiti, četvr-

tom uklanjati, i tako dalje, sve prema stvarno procijenjenoj potrebi. Istom tada moći će se staro znanje i umijenje umnažati novim, a da se ne oslabljuje narodni duh, nego, naprotiv, jača, tako da taj isti duh prilagođuje i prerađuje prema svom disanju i to novo znanje, što je treći aksiom. Istom tada prosvjetni će rad biti uistinu koristan, jer uistinu narodan.

Četvrti je aksiom, da pučko-prosvjetni rad ne obuhvaća samo intelektualnu stranu čovjeka, nego, pače još više, stranu moralnu. Ne samo znanje i umijenje, nego i ćudoređe. Čovjek nije samo racijonalno, nego i etičko biće.

Kao što postoji razlika između dobra i zla, isto tako čovjek tu razliku i spoznaje, te ima slobodnu volju da bira između jednoga i drugoga.

Sokrat je mislio, da je čovjeku dosta samo spoznati dobro, pa da će ga odmah i činiti. Prema svojoj vanredno jakoj osobnosti prosuđivao je sve druge. Ali se varao. Iskustvo dokazuje drukčije. To su iskustvo na različite načine izrazili drugi jaki mislioci. »... Aliudque cupido, mens aliud suadet; video meliora proboque, deteriora sequor« »Drugo me svjetuje želja, a drugo razum; vidim, što je bolje, i to odobravam, a idem za onim, što je gore« (Ovid. Metam. VII, 1920). Ne, nije istina, da se ovaj naš čovjek rađa apsolutno dobar, kako Rousseau tvrdi u svom »Emilu«. Ni apsolutno dobar, ali ni apsolutno zao, kako I. Michelet krivo shvaća nauku o istočnom grijehu. (Le peuple). Nego je čovjek sposoban za dobro i za zlo. Ima nagnuće za jedno i za drugo. Od drugih činilaca ovisi, kamo će više skrenuti. Jedan je činilac prosvjetno djelovanje, koje ima odgajati volju, da se odluči za dobro. Jer ako se čovjek odlučio za zlo, onda mu ni sve znanje konačno ne će koristiti ništa. Naprotiv, škoditi. Čovjek, snabdjeven znanjem, a pokvaren, veoma je opasan član za ljudsko društvo, za domovinu, za obitelj. Jednostrano je dakle ono prosvjetno djelovanje, koje pred očima ima samo intelektualnu stranu čovjeka. Ako li pak i izrijekom zanemaruje etičku stranu, ili čak u tom pravcu djeluje negativno, takovo djelovanje ne zaslužuje imena prosvjetnog djelovanja, makar davalo znanja, koliko mu drago.

U drugu ruku, i djelovanje stegnuto samo na etičko polje, manjkavo je, u koliko se ima pred očima općeno prosvjetno djelovanje, djelovanje, koje naravno, obuhvaća i znanje. Ali i takovo ograničeno etičko djelovanje daleko je prosvjetnije, nego širenje znanja bez etike, po gotovu protiv etike.

Potpuno, zaokruženo, prosvjetno djelovanje samo je ono, koje njeguje intelektualnu i moralnu stranu čovjeka, jednako volju, kao što znanje i umijenje.

Kod toga treba naglasiti, da nema ni ljepše ni bolje etike, nego što je etika evanđeoska.

Iz ovoga, što je dosada rečeno, može se zaključiti, što treba držati o civilizaciji. Civilizacija (ako se ne miješa s pojmom kulture) primjena je raznih iznašašća na ljudski život i njegovo izvanjsko poljepšanje. Takovo poljepšanje u potpunu je skladu s umnom ljud-

skom naravi. Zato je potrebno, da se civilizacija širi, razborito. I na selo, dakako. Ali bi bio u velikoj zabludi onaj, koji bi držao, da je u tom poljepšanju izvanjske strane života cio, ili, dajbudi, najznatniji dio kulture. Ta što će električna svjetiljka, ako je u ruci provalnika! Što će sve kupaone, ako pokvaren duh izjeda tijelo i obasiplje ga gnojnim čirovima! Što će ravni drumovi, ako se njima kreće ubilačko motorno oružje! Da, civilizacija, kao što i sva ostala materijalna kultura, ali prožeta zdravom duhovnom prosvjetom.

U ovim prvim aksiomima, kao sadržajnom ili stvarnom dijelu prosvjetnog rada, odmah je uključen i daljni aksiom, kao formalni dio, a tiče se načina ili metode, kako da se obrađuje prosvjetno polje.

U nas Hrvata bilo je tokom prošlog i početkom ovog stoljeća nekoliko privatnih inicijativa, da se u narod širi ova ili ona prosvjetna građa, predavanjem ili tiskom, — ali sve je to, osim jednog ili dva izuzetka, bilo nestručnjački, diletantski. Sve se činilo bez reda i sustava. Nije se pazilo na jezik, ni na stil. Nije se pitalo, na kakav način da se iznosi ova, na kakav ona vrst znanja (nauke, znanosti). Nije se ispitivalo tlo njive, nije se proučavala psihologijska podloga, na kojoj se htjelo raditi. Jednom riječju, postupalo se bez ikakve svijesti o tom, da taj pučko-prosvjetni rad ima svoje zakone, pa da se može dići do časti i prava znanosti, do sveučilišne katedre. Bez pučko-prosvjetne sistematike i metodike, što ih ima izraditi socijalna pedagogija, ne može biti željena uspjeha na polju pučko-prosvjetnog djelovanja.

O svim tim pitanjima u ovoj se knjizi podrobnije govori na više mjesta.

Stoga svaki onaj, koji se hoće baviti pučko-prosvjetnim radom, bilo da sam daje izvjesnu prosvjetnu građu, bilo da organizuje prosvjetno djelovanje, mora biti za taj posao pripravljen, t. j. mora ponajprije poznati opće probleme tog rada, i zatim, da je stručno spremljen. Slaba stručna sprema s jedne strane, i teorijski diletantizam, ili, što je slično, potpuno teorijsko neznanje, sa strane druge, donijet će više štete nego koristi. Nevolja je, što baš pravi stručnjaci ili naučenjaci slabo ili nikako ne poznaju teoriju pučko-prosvjetnog rada, a to stoga, što ili kasnije nemaju vremena, da se u to upute, ili što prije nisu imali zgode. Ako se dakle, bez fraze, ozbiljno, misli o pučkom prosvjećivanju, od prijeke je potrebe, da se baš ovi upute u tu teoriju, ili privatnom inicijativom, ili osnutkom specijalne katedre na sveučilištu.

Nadalje, svaki prosvjetni, napose pučko-prosvjetni rad, i svaki prosvjetni radnik, mora imati svoj cilj. Tko radi bez cilja, taj uopće ne zna, što radi, taj glavinja, luta, dok se ne izgubi, i ne postigne ništa. U tom slučaju sav je trud uzaludan.

Na cilj prosvjetnog rada upućuje sam njegov sadržaj, to jest, njegovanje etičke i intelektualne strane čovjeka. Bliži je dakle cilj prosvjetnog rada što veće usavršenje jedne i druge strane: da čovjek etički bude potpuno zdrav, a intelektualno da bude opremljen potrebnim znanjem, kako bi mogao, u glavnom, shvatiti široki svijet i svemir, zatim upoznati svoj uži svijet i okolinu, i snaći se u njoj, pa

tako urediti svoj duševni i tjelesno-materijalni život prema svom čovječjem dostojanstvu.

Kako pak u svemu čovječjem životu stožerno mjesto zauzimlje upravo etična strana, to je daljni cilj prosvjetnog rada potpuna harmonija između srca i uma, u smjeru, da nikakvo znanje ne smije slabiti niti rušiti etičko zdravlje. Intelektualni sadržaj, ili znanje, koje vodi na etičku stramputicu, nije prosvjetni elemenat. Stoga, prvi kriterij, po kojem se može upoznati, da li koja građa ima prosvjetnu snagu, stoji u tom, da li ruši ili diže vjeru u Boga, koji je jedini temelj morala. Ako tu vjeru diže i promiče, između uma i srca postoji harmonija. I obratno. Ako ruši, gubi se i harmonija. Srce, koje truju bacili raznih surovosti i razvrata, okužuje um, oslabljuje i zamračuje ga. Istina mu se skriva za oblake. Naprotiv, iz ćudoredna i kreposna srca, kao iz sunca, sjaju svijetle zrake i rasvjetljuju ljudski razum, čineći ga snažnim, da razotkriva velo istine i zagleda joj u lice. Lux orta est iusto (Ps. 96).

Ovakva dakle harmonija uma i srca, harmonija, po kojoj se te dvije duševne sile uzajamno pomažu, drugi je cilj prosvjetnog rada, cilj, u kojem je, kao po sebi samom, sadržan i konačni, treći, a to je: životna radost i sreća.

Doista, u koga se nalazi onakva harmonija, taj osjeća u sebi osobito zadovoljstvo, lijepo raspoloženje i spremnost za rad, napose želju, da čini dobro. To mu je poseban užitak. Borbe, patnje, žrtve, podnosi lako. Oko njega sve je kao u nekom ružičastom svjetlu. Kao vječno proljeće. I u tjelesnom naime pogledu ova harmonija daje svemu red i ljepotan izgled. Prodire kroz tkivo puti, obasjava je i produhovljuje. Isto tako i svu ostalu materiju.

Taj cilj životne radosti i sreće Heleni zovu k a l o k a g a t i a *(καλοκἀγαθία)* Ljepota i dobrota.

Još ljepši, mnogo ljepši, neizmjerno ljepši oblik i sadržaj ima taj cilj u kršćanstvu. Tu se zove: posinstvo Božje ili sličnost s Bogom, koji je vječna istina, ljepota i dobrota. Pobožanstvenje čovjeka. Svetost srca s najvećom sposobnošću uma i tjelesnog produhovljenja. Radost i sreća života, vremenitog i vječnog.

Da, to je konačan cilj najdubljeg prosvjetnog rada, cilj, u kojem se, kao bliži i daljni, nalaze prvi i drugi, usavršavanje moralne i intelektualne strane čovjeka, zajedno s tjelesnom, i to sve u njihovoj potpunoj harmoniji.

K tomu se cilju, kao k idealu, može ići samo programatskim radom. Treba načiniti program građe, usmene i pismene, za čitanje i predavanje. Treba odrediti, koje grane znanja da se izaberu, kojim redom i u kakvu međusobnom odnosu, te što i koliko iz njih, iz gospodarstva (prema krajevima), iz povijesti i zemljopisa, iz raznih prirodoslovnih znanosti, iz moralne i religijske pouke, iz pravnog, iz narodnog i državnog područja, iz umjetnosti, pa što i koliko od zabavnog štiva, i tako dalje. Prema tomu programu treba raditi ustrajno, godine i godine, zaokruživati ga i smišljeno ga obnavljati za nove generacije. Ako se ne radi tako, nego se sve predaje samo slučaju, ne ide se k cilju. Slično, kao što kad se, na primjer, u

knjižnice za puk, ili za mladež, trpaju knjige i časopisi bez ikakva izbora. Da li je to kakav prosvjetni rad? Nipošto. To je besmislica.

Nadalje, svaki pučko-prosvjetni radnik, napose, svako pučko-prosvjetno društvo mora se poslije svakog pojedinog ili više izvršenih prosvjetnih čina svojski zanimati, kakav se učinak postizava. Da li pozitivan ili negativan. Da li se naime predan prosvjetni sadržaj prihvatio, razumio i usvojio, ili nije. Nije dakle dosta sabrati prosvjetni sadržaj i dati ga, nego i dalje treba pratiti njegov udes. Treba od svih onih, kojima je taj sadržaj namijenjen, ispitivati, što drže o ovom ili onom prosvjetnom činu, treba njihova mišljenja pomno i sustavno bilježiti, proučavati, pogrješke ispravljati, pa tako istom sav rad unapređivati i usavršavati.

Kako se iz svega rečenoga vidi, pučko-prosvjetni rad nije samo veoma ozbiljan, nego i naporan. Drukčije i ne može biti, ako se ima udovoljiti svim navedenim zahtjevima. A udovoljiti im se mora, ako se hoće postići uspjeh. Neka se pomisli, koliko se višegodišnjeg truda uloži u školama, kod djece, koja su svježe pameti i nisu izložena drugim brigama, pak, kako se teško postizavaju željeni rezultati, po gotovu, ako se drže na umu i nevolje kasnijega zaboravljanja. Ne zaboravlja se samo stečeno znanje, nego se zaboravlja i čitati. Tko da se nije o teškoćama čestita obrazovanja i sam uvjerio, ako iole za njim teži i na njemu radi! Poslije mnogih škola i nastojanja, kako li se napokon malo znanja steče! A i to stečeno zaboravlja se, ako se ne osvježuje i ne obnavlja. Sokrat je rado izricao velike riječi: »Samo to znam, da ništa ne znam«. Sokrat je doista mnogo znao, pa je baš zato, s obzirom na ostalo neizmjerno bogatstvo ovoga svijeta, koje bi se još moglo upoznati, vidio, da je sámo konkretno stečeno znanje kao ništa. Ujedno je Sokrat ovim riječima htio reći, da nitko nikad ne smije misliti, da toliko zna, da je toliko učen, te više ne treba učiti (tako misle samo glupani i pravcati neznalice), nego je poticao sve i svakoga, napose mladež, da uvijek i bez prestanka uči, — koliko, dakako, dopuštaju životne prilike. Kad se pak zna, kakve su te prilike kod odrasla čovjeka uopće, a posebno kod čovjeka pučanina, koji je u svom životu velikim dijelom upućen na tjelesni rad, onda se napornost pučko-prosvjetnog rada gleda u svoj jasnoći. O tom mora biti na čistu svaki pučko-prosvjetni radnik. Tko preko toga prelazi neatan, nije sposoban raditi na tom polju.

Da se svlada ova napornost pučko-prosvjetnog rada, nuždan je još poseban uvjet, — a to je ljubav za stvar. Moraš se s iskrenim srcem radovati čovjeku, koji teži za vlastitim prosvjećivanjem i koji u tom svom nastojanju napreduje. Napredak, kako pojedinca, tako cjeline, neka je taj plemeniti užitak. Kao što naprotiv, neka te žalosti mrtvilo, nehaj, lijenost i svakovrsna zaostalost. Jednom riječju, pučko-prosvjetni rad je u prvom redu altruističke prirode. Ako tko radi iz sebičnih razloga, ili zato, jer je to moderno, ili iz kakvih propagandističkih ciljeva, ako dakle prosvjetni rad nije u prvotnoj nego drugotnoj brizi, onda je to patvorina prosvjetnog rada. Iz patvorine nikad istine i zdravlja, nikad napretka. Samo je ljubav sunce, po kojem na pučko-prosvjetnom polju dozrijeva plod.

Nazor o svijetu i kultura

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Progovarajući s ovog mjesta na dan glavne skupštine Društva sv. Jeronima, — društva, kojemu je bitan zadatak raditi za prosvjetu ili kulturu širokih redova hrvatskog naroda, u prvom redu hrvatskih seljaka, prirodno je, da mi duh i riječi govora nadahnjuju prosvjetna ili kulturna pitanja.

Kulturna su pitanja i onako vrlo važna, jer obuhvaćaju cio ljudski život. Ljudski život sličan je polju, koje se obrađuje. Polje može biti obrađeno, kultivirano, ovako ili onako, bolje ili gore, no svakako postoji težnja, da se obradi najbolje. Uspjeh obradbe, kultivacije, ovisi od raznih uvjeta: tla, sjemena, oruđa, vlage i sunca.

Tako je i s ljudskim životom, ili konkretno, sa čovjekom, bilo pojedinačnim, bilo umnožanim u narod, u čovječanstvo. I njegova kultivacija, njegova kultura, može biti ovakva ili onakva, bolja ili gora, — ali svakako postoji težnja, da bude najbolja, — da takva bude jedna i druga njezina strana, i materijalna i duhovna: blagostanje, ćudoređe, i znanje.

Da se postigne ta najbolja kultura, ovisi također od raznih uvjeta.

I.

Jedan od uvjeta jest n a z o r o s v i j e t u.

Otkad je, tako rekavši, zemlje i ljudstva, ima različitih nazora, i oni se sukobljuju, te svaki nastoji što više ljudi predobiti za sebe.

»Bog je zabranio, ne smijemo jesti, da ne umremo« — »Ne ćete umrijeti, bit ćete kao bogovi«: to je bio početak.

Prema tomu, koji su nazor poprimili prvi ljudi, da li nazor Boga Stvoritelja ili nazor propalog anđela, takav je bio njihov položaj. S jedne strane rajsko blagostanje, veliko znanje i svetost srca: s druge strane, van raja, znoj i trnje, ograničenje umne sile, klonulost volje.

A kako u početku, tako i dalje, u svim budućim vijekovima.

Kako koji nazor prevladava, tako se i kulturno stanje diže ili spušta.

U potvrdu toga navesti ćemo dvije tri, više manje, poznate činjenice.

Kad je protiv Sokrata, neumorna istraživača istine i kipara dobrote (kako se sam nazivao), i protiv Platonovih vječnih paradeig-

mata, i protiv Aristotelova »Organona«, to jest, kad je protiv njihova načelnog objektivizma prevladao subjektivizam i relativizam Protagore, koji je čovjeka postavio mjerom svega (anthropos metron panton) i rekao, da »o bogovima ne zna, ni da li jesu, ni da li nisu«, pa time doveo do Diagorina bezboštva i Gorgijina nihilizma, — nije tada više ni gromka grmljavina Demostenske riječi mogla nadvladati tanana zveckanja drage kovine, koje je dopiralo iz kese grčkoga neprijatelja, makedonskoga kralja Filipa. Stupovi grčke slobode potresoše se i srušiše, s razloga, što su zbog tih novih nazora opale i kulturne vrednote, vrednote poštenja, požrtvovnosti, umjerenosti, znanstvene čvrstoće, društvene uzajamnosti, gospodarske stabilnosti.

Kad je rimski književnik, inače polugrk, Enije, mogao u rimsku sredinu prenijeti spis grčkog racionaliste Euhemera (»Hierà anagrafé«, »Sveti napis«) i time u rimski život uveo duh ateizma, protiv kojega su se odlučno digli Nevije i stari Katon; i kad je Lukrecije Karo u svojem spjevu »De rerum natura« mogao napisati riječi: »i tako sad leži pod nogama vjera pogažena«, te materijalističko shvaćanje proglasio kao princip svog vremena, — razumljivo je, da je po takvim nazorima nestajala stara rimska pietas atque aequitas, da se stao zaboravljati mos maiorum, i da je na takovu tlu mogao rasti samo korov, u kojem se ugušilo zapadno-rimsko carstvo.

Kad su u Bizantu crkveni krugovi i puk posve prirodnim smatrali svoje robovanje carevima kao apsolutnim gospodarima, i kad je jedan suvremenik mogao reći, da je bizantinski ustav pravi apsolutizam, ublažen ubijstvom careva (»Notre constitution c'est l'absolutisme modéré par l'assassinat«), ovakvo gledanje na svijet, gledanje gotovo do dna ispražnjeno od svake više misli te izjednačeno s najvulgarnijim epikureizmom, moralo je roditi vrlo slabim, upravo ženskim, pokoljenjem, — pokoljenjem bez sposobnosti stvaranja, bez ikakve hrabrosti, pokoljenjem koje se nije moglo oduprijeti, da azijatski Turci crkvu sv. Sofije pretvore u Muhamedovu mošeju.

Kad se za vrijeme humanizma počelo iz groba zaborava iskapati samo ono dekadentsko poganstvo sa svojim kamenjem i pustim frazama; kad se mogao pojaviti spis kao »Convivia mediolana«; kad je Machiavelli mogao za postignuće cilja proglasiti načelo indiferencije u biranju sredstava, izbrisavši tako granicu između ćudoređa i nećudoređa; kad je protestantizam svojim apsurdnim principom »cuius regio, illius religio« oduzeo čast i potkopao svaku religiju, — u isto se vrijeme, uporedo s tim nazorima, stala rađati era duševnog i društvenog nemira, nereda, raspadanja, te opadati mir, blagostanje, sreća širokih narodnih redova.

Preko engleskog empirizma, koji je svojim temeljnim principom čutilnosti u stranu gurnuo princip duhovnosti; preko francuskog, volterijanskog naturalizma; preko njemačke materijalističke filozofije, — preko ta tri kanala, kojima su samo ponovo protekli izvjesni grčko-rimski skeptičko-materijalistički nazori, ušao je u svijet, s jedne strane, liberalizam, s druge marksizam, te dvije posve nekulturne biljke. Nije naime kulturna biljka liberalizam sa svojom soci-

jalnom nepravdom, niti komunizam sa svojim kolektivističkim gušivanjem individualne slobode. Svi ovi nazori na svijet, nazori skepticizma i agnosticizma, epikureizma i materijalizma, humanizma i protestantizma, empirizma, racionalizma i naturalizma, liberalizma, socijalizma ili marksizma, svi ti nazori loše utječu na kulturu pojedinca i skupine.

To dokazuju činjenice, to potvrđuje historija.

Netko bi na to mogao primijetiti, da baš u zemljama, gdje su vladali ti nazori, postoji znatna kultura. Na to odmah odgovaram: U koliko u tim zemljama doista ima znatne kulture, treba ponajprije znati, da tu nisu djelovali niti sada djeluju samo ti pomenuti razorni nazori, nego da su uz njih, katkad i neopaženo, bili i jesu aktivni i drugi nazori, koji su zapravo tvorci kulture, koja postoji. A drugo, kad se danas neki narodi i države ističu kao osobito kulturne, treba znati i to, da tu ima mnogo varke i prividnosti.

Različita moderna iznašašća i njihova tehnička primjena, različiti oblici današnje civilizacije, nisu još ni izdaleka siguran znak kulture ni pojedinca, a kamoli općene kulture. Najveći dio ljudi ne može se služiti tečevinama tih pronalazaka. A da i može, ne bi to služenje izlazilo iz nutarnje potrebe, ne bi to bilo prirodno, organički, ne bi to bilo u harmoniji s osobnom vrijednošću onih, koji se njima služe, — nego bi to bio samo izvanjski, samo umjetni pridodatak. Zar su naime bogataši, koji sebi mogu pribaviti i priuštiti sav sjaj modernih tečevina, graditi palače i opremiti ih svim komforom, pa i skupocjenim bibliotekama, zar su eo ipso, samim tim, u istoj mjeri i kulturni?! Najviše, što bi se, eventualno, moglo dopustiti, bilo bi, da posjeduju materijalnu kulturu. Ali u najviše slučajeva ni to, jer te tečevine civilizacije ne posjeduju s prosvijećenim razumijevanjem ili nutarnjim zahtjevom, već samo po ispraznoj modi. Dakle, ni materijalnu, a da i ne govorim o duhovnoj, intelektualno-etičkoj, kulturi, koja ipak zaprema tri četvrtine kulture uopće! Ili zar da se kapitalistički izrabljivači radnog svijeta, uživajući sve plodove primijenjenih modernih iznašašća, mogu zato smatrati i kulturnima?! Onda bi se takovima mogli držati i razni Kreugeri i Staviski te američki gangsteri, koji također stanuju u bajoslovnim neboderima, sa svim aparatom moderne civilizacije! A ipak se ti ne mogu nazvati kulturnim ljudima, nego tek civilizovanim divljacima.

To vrijedi, mutatis mutandis, i za mnoge druge, koji su na oko pristojni članovi ljudskoga društva.

Nova dakle iznašašća i moderne civilizacijske tvorbe nisu još nipošto znak visoke opće kulture, ni materijalne, a kamo li duhovne. To manje, što se baš u pratnji tih tvorbi često nalaze teške nekulturne pojave.

Tomu su uzroci pomenuti nazori na svijet.

Dok s jedne strane, kao što je rečeno, to potvrđuju i dokazuju činjenice i historija, u drugu ruku s v e t o n u ž n o i z l a z i i z s a m e n a r a v i t i h n a z o r a.

Iz njihove naravi izlazi nestalnost principa u pravcu istine i morala. Ne zna se, što je pravo, što krivo, što dobro, što zlo. Intelektualni i moralni kaos. Buja korov egoizma i servilizma. Nepravda, nejednakost, mržnja, jaz između staleža. Čovječja je duhovnost potisnuta u stranu. Na prvo mjesto dolazi tjelesnost, ćutilnost. Vlada senzualizam. Dostojanstvo čovjeka se gubi, čovjek se snizuje do baruštine niskih uživanja, pada na životinjski niveau. Otuda podivljalost i surovost držanja i običaja, osobito kod znatna dijela mladeži, muške i ženske. Dekadansa umjetnosti i literature. Čovjek postaje cinik. Slomljenih krila, ništa ga ne može podići. Najmanje protuslovna filozofija. Bez ideala i elana. Ili, u ponekom slučaju, umjetno podignuće na lažnim krilima fanatizma, da se skoro zatim, razočaran, stropošta to dublje. Zaustavljanje kolesa slobodnom duševnom napretku, i zastoj. Dijeljenje ljudstva na više i niže kategorije. Tlačenje i uništavanje slabijih. Preziranje, ugnjetavanje i zarobljivanje pojedinaca i naroda. Neprestane borbe i ratovi.

To su naravni plodovi navedenih nazora, od kojih se, dakako, jedni javljaju tu, drugi tamo, jedni sada, drugi poslije.

A svi ti nazori, od kojih su to plodovi, ujedno su — što želim naglasiti — ujedno su nazori, u kojih nema Božje ideje. Ili su pače protiv nje. Svi su ti nazori antireligiozni, nazori bezbožni. Naprotiv, nazori s Božjom idejom, nazori religiozni, imaju veoma plodan utjecaj na kulturu.

I to dokazuju činjenice, potvrđuje historija, u jednu ruku, a u drugu, to izlazi iz njihove naravi.

Mi još danas s počitanjem i udivljenjem gledamo na ruševine starih grčkih hramova, na primjer, na Zeusov u Olimpiji, na Partenon u Ateni, — mi se još danas divimo prekrasnim skulpturama Fidijinim, na primjer olimpijskom Zeusu, atenskoj Paladi; mi slavimo književna djela Pindara i Sofokla, najvećih ali i najpobožnijih grčkih pjesnika. Sve su to svjedoci nazora, koji je u grčkom svijetu vladao u njihovo doba, — u doba, koje grčka povijest ujedno broji u zlatno doba kulture i blagostanja grčkoga naroda.

Slično je i u narodu rimskom. Jedan od najvećih rimskih pjesnika, Vergilije, u svojoj besmrtnoj epopeji Eneidi, glavnog njenog junaka zove: pius. Pius Aeneas, duševni Eneja, kako prevodi Maretić, a to nije drugo nego »pobožni Eneja«. Slaveći rimsku veličinu pjesnik njezina osnivača, njezina praoca zove izrazito »pobožnim«, hoteći time, kao što i mnogim drugima mjestima, reći, koja je osebina bila, i ima biti, temeljem rimskog svestranog napretka: osobina pobožnosti, osobina Božje ideje. I dok su potomci išli stopama svoga praoca; dok su Jupiteru kapitolinskom žrtvovali žrtve s tim osjećajem, t. j. cum pietate (a ne samo iz običaja ili kao simbol vanjske vlasti); dok su s religioznom sviješću gradili hram Veste, pa i Panteon; dok su u rimskoj obitelji i društvu vladale vjerske vrednote pobožnosti, umjerenosti, vjernosti; dok je Horacije, u smislu iste tradicije, još mogao graditi uzvišene strofe, kao što

su bile na pr. strofe »rimskih oda«, i tražiti, da se »čistim rukama prinose žrtve« (»immunis aram si tetigit manus« III, 23), — dotle i rimska historija bilježi zlatan vijek kulture i blagostanja.

Istina, tu nije bilo prave Božje ideje, jer je vladalo mnogo - dakle krivoboštvo. Ali i krivoboštvo, u kojem tinja, makar i najslabija, no ipak praiskonska iskra Božanstva, bolje je, nego Lukrecijevo, nekmo ili moderno bezboštvo. Samo što (ovo spominjem usput) oni koji bi danas pokušali idejno obnavljati staro krivoboštvo, ne bi to mogli činiti drukčije, nego u duhu bezbožnom, jer današnji čovjek, poslije kršćanstva, ne može više iskreno primiti naivnog krivoboštva. Nešto je drugo, dakako, historijsko-folklorističko sabiranje.

Čišta Božja ideja svijetli samo u kršćanstvu. Stoga je kršćanstvo ponajprije u rimski svijet, koji je bio malaksao i klonuo, stalo ubrizgavati sokove novih snaga, te ga pomalo oživljavalo i preporađalo. Zatim je i nove, t. zv. barbarske narode, koji su preko granica prodirali u rimsko carstvo, preobrazilo i podiglo na viši stepen kulture.

Nadalje se, napose zapadno kršćanstvo (za razliku od odijeljenih, oslabljelih i pod silnicima klonulih predstavnika kršćanstva istočnog), nadalje se, velim, poimence vrhovni predstavnik zapadnog kršćanstva uhvatio u koštac s carevima i kraljevima, te boreći se s njima kroz više stoljeća, spasavao i za dugo vrijeme za čovječanstvo spasio slobodu, čast i dostojanstvo, protiv ropstva, nasilja i tiranije. Isto to zapadno kršćanstvo, t. j. Katolička Crkva njegujući knjigu i umjetnost, dižući karitativne ustanove, šireći duh pravde i ljubavi prema bližnjemu, a nutarnjom svojom snagom liječeći ili izbacujući bolesne klice, koje bi se kao tuđe pojavile na vlastitu organizmu, stvorila je tip pojedinca i obitelji, oblik društva i države, u kojima je cvala kultura, cvalo narodno blagostanje.

Tako govore činjenice, tako potvrđuje historija.

No isto to izlazi i iz same naravi katolicizma, t. j. iz same naravi katoličkog nazora o svijetu.

A to prikazati baš mi i jest glavna svrha govora: u temeljnim naime crtama ocrtati katolički nazor o svijetu i njegov najplodonosniji utjecaj na kulturu.

II.

A

Osim dakako vjere u jedno najviše, duhovno, od stvorenog svijeta različno, osobno, vječno Biće, osim te vjere u Boga, — središnja je točka katoličke religije i katoličkog naziranja:

Utjelovljena Riječ (Verbum incarnatum, Logos ensarkos).

Dvije riječi, od kojih svaka ima svoje posebno, vanredno značenje.

Najprije **Verbum, Riječ.**

Iz Božjeg Razuma od vijeka duhovno rođena (stoga zvana i Sinom Božjim), kao Osobna Božja Samospoznaja (stoga zvana i Dru-

gom Božanskom Osobom), — ta vječna **Božja Riječ** stvorila je sve što je stvoreno. (»Omnia per ipsum facta sunt.« — Iv. I, 3).

I čovjeka. Na sliku i priliku Božju.

To biće, sa slikom Božjom, taj razumni stvor, imao je, po Božjoj osnovi, živjeti ne samo naravnim nego i nadnaravnim životom. Stvoritelj ga u neizmjernoj svojoj dobroti, nadarioda-rom od vlastitog svog Bivstva, i tako ga nutarnjim vezom združio sa sobom. U tom posjedu samog Božanstva i u stvarnom jedinstvu s Njime, sve su mu strane čovječje naravi sjale vanrednim sjajem: i ona moralna, u svjetlu neokaljane bjeline; i ona intelektualna, od blista ulivenog znanja; i ona fizička, s ružičastim oslobođenjem od smrti. U takovu stanju čovjek je uživao rajsku sreću i blaženost. To stanje nije bilo prirođeno čovječjoj naravi; ali je ta narav ipak bila takova, da je čovjek mogao primiti taj dar Božji, i da bi ga mogao zadržati, zajedno sa svim svojim potomcima, na način, kako bi već ustanovila Božja mudrost i svemogućnost. Kakve li perspektive! Kakva li divot-pokoljenja na zemlji! Kakova li idealna ljudskog života!

Međutim, praotac ljudi, obdaren i slobodnom voljom, ne izdrža u modrinama nadnaravnih visina. U kušnji klonu, te se nađe na tvrdu tlu redovne svoje prirode, sada još i ranjene od teška pada. Quomodo cecidisti, Deifer, Kako si pao, Bogonosioče, — moglo bi se reći prvom predstavniku čovječanstva.

Zatim su prolazila stoljeća i tisućljeća. Čovjek je glavinjao, padao i nastojao se dignuti. Svojim silama. Prinosio žrtve, palio plodine, živine, pa i ljude. Uzalud. Sve više je osjećao, da se nalazi u prahu, među trnjem i kamenjem, kao u nekom ponoru. Stao je dizati ruke i vapiti za pomoć.

»Rorate, coeli, desuper, et nubes pluant Justum«. (Iz. I, 5).

»Rosite, nebesa odozgo, i oblaci neka dažde Pravednika.«

Na taj vapaj čuo se odgovor s neba:

»Sacrificium et oblationem noluisti, — tunc dixi: ecce venio.« (Ps. 39, 9—10) »Žrtve ni dara nisi htio, — tada rekoh: evo ja dolazim!«

Nato je Riječ, Vječni Logos, uzeo najčišću ljudsku narav i hipostatički (personalno), ne pomiješavši naravi Božje i ljudske, s ljudskom se naravi sjedinio u jednoj božanskoj osobi Isusa Krista.

Verbum **Incarnatum** — **Utjelovljena** Riječ — Isus Krist.

Samo za to, »da iznađe i spasi ono, što bijaše izgubljeno«. (Mat. 18. 11).

Najgrandiozniji događaj u svemu nebozemaljskom zbivanju.

Dà, čovjeka, koji bijaše izašao, ispao iz svrhunaravnog reda, te u naravnom redu zalutao i izgubio se, Isus Krist je opet iznašao i vratio ga u svrhunaravni red.

Božanska Osoba Vječnog Logosa, koji je u naravnom redu stvorio sve, što bje stvoreno, taj isti Logos, **Utjelovljen**, sve je obnovio u redu svrhunaravnom.

Vraćen u svrhunaravni red, čovjek opet, kao vanredan dar, prima dio same Božanske Naravi: »Per quem (Jesum Christum) maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per haec efficiamini divinae consortes naturae« (Petr. I. 4). »Po kojemu (Isusu Kristu) Bog nam je podijelio prevelika i dragocjena obećanja, da po njima postanete dionici Božanske naravi.« Primiti od nekoga dio naravi, znači isto, što i biti rođen od njega. Stoga se i ljudi, stavljeni u svrhunaravni red, smatraju kao »od Boga rođeni«, »qui ex Deo nati sunt« (Iv. 1, 3), i kao »sinovi Božji«: »dedit eis potestatem filios Dei fieri (Iv. 11, 12) — »dade im vlast da budu sinovi Božji.«

Samo je jedan, doista, koji je iz Očeva Uma odvijeka rođen, Jedinorođeni, Istobitni, Vječni Logos, Sin Božji, a mi smo, po njegovu utjelovljenju, samo posinjeni, samo adoptivni sinovi Božji, — no ipak to posinstvo nije samo neko moralno, nego, u redu svrhunaravno - mističnom, dakako, uistinu realno. »Divinae consortes naturae«. »Sudionici Božje naravi«.

Čovjek opet dignut u modre, nebotične visine. Obnoviteljskim, otkupiteljskim djelom Utjelovljenog Logosa, Isusa Krista, izvršeno je, može se reći, pobožanstvenje čovjeka. *Θείωσις* (Theiosis). Čovjek postade mikrotheos.

Kakvo li dostojanstvo čovjeka prema ovom temeljnom nazoru!

I u isti mah, kakav li mlaz svjetla na pitanje o čovječjoj kulturi!

B.

Može se kultura definirati, kakogod hoće, ali stoji, da se sve definicije slijevaju u jedno, to jest: da je kultura, u svojoj završnoj fazi, **život dostojan čovjeka.**

Što li će pak bolje promicati ovu životnu dostojnost, nego nazor o visokom čovječjem dostojanstvu, kao što je upravo katolički nazor!

Takav nazor ne dopušta ništa, što je čovjeka nedostojno. On je osjetljiv na svaku pomrčinu i sjenu, što pada na čovjeka. Nemile su mu sve neskladnosti i krivulje. Odvratno nisko lećenje i vucanje prahom. Ne podnosi hrapavosti. Ne mogu ga prevariti otrovni, ma i mirisni vonjevi. Vrijeđa ga tromost i zastoj.

Naprotiv, drago mu je neprestano gibanje i prevaljivanje sve većih prostora. On je kao truba, što budi na ustajanje. Voli svijetle sunčane zrake, glatke površine, mirisavo i ljekovito bilje. U svoga nosioca stvara brigu i nemir sve dotle, dok ne vidi, da je sve oko njega izgrađeno prema njegovu duhu. Onako, kako je čovjeka dostojno, da, najdostojnije.

Sasvim je drukčije s nazorom, na primjer, evolucionističko-materijalističkim, prema komu je čovjek samo nešto više razvita životinja. Takav nazor mora sasvim nepovoljno djelovati na kulturno stvaranje. Već sama pomisao o podrijetlu sputava noge u hodu, i riječ zaustavlja u grlu, kad hoće da progovori o dostojnosti čovječjeg

života. Žig bezumnih preda ljuto žeže i ubija volju za uspinjanje prema vrhovima. Podrezana krila. Nema poleta. Bestijalni instinkti posve su razumljivi. Svaka surovost i divljaštvo ispričava se hereditarnim, atavističkim zaostacima. Nema jasnih ciljeva. Sve je prepušteno pukom, slijepom slučaju.

Slično je s onim nazorom, koji je prividno na drugoj skrajnoj strani, s nazorom monističko-panteističkim. Sve je samo jedna supstancija — bog, t. j. biće, koje u sebi obuhvaća svu prirodu. Sve je u njemu i on je u svemu, jer su sve stvari samo oblici jedne supstancije. Iz prirode tog bića sve proizlazi nužno, tako te ni bog ne djeluje slobodnom voljom, nego nuždom. To je jedan od temeljnih panteističkih principa. Prvo, dakle, što se ima istaknuti, jest, da prema tom nazoru ne može biti govora ni o čovječjoj slobodnoj volji. Sav rad ljudski, sav kulturni rad, gubi svoj čar, gubi svoju vrijednost. A tim i svoju dostojnost. Osim toga prestaje razlika između dobra i zla. Etika se rasplinjuje u ništa. Iz načela nužde rađa se fatalizam, vrlo štetonosan za svaki napredak. Bez inicijative. Bez ideala i auktoriteta. Besvijesnost i neosobnost, nevjerojatnost i protuslovlje, fantastičnost i maglovitost, svojstva su panteizma, svojstva, koja mogu samo da koče svako kulturno pregnuće, svojstva, koja svomu nosiocu oduzimlju pravo dičiti se visokim shvaćanjem o položaju čovjeka. Gdje je sve bog, tu i ništa nije bog. Ateizam u drugom obliku. Zato i s tog konačnog razloga nazor je to nekulturan.

Kako li je u usporedbi s tim nazorima, i s drugim, koji se svi dadu na njih svesti, kako li je katolički nazor pun ozbiljnosti, istine i ljepote! Čovjek ne treba tražiti svoje pređe u životinjskom carstvu, jer je »rođen od Boga«, ex Deo natus. No čovjek nije ni bog, jer je Bog od vijeka, sam od sebe, neograničen, a čovjek je stvor i ograničen. Ali ipak ima, po milosti Božjoj, dar dioništva naravi Božje, pa je time dignut u svrhunaravni red i kao pobožanstvenjen. Međutim i to tako, da mu je potpuno sačuvana slobodna volja. Njegova je inicijativa i zadovoljstvo u radu. Cijelom kulturnom djelovanju ostavljen je čar vlastita i samostalna stvaranja. Čovjek je ponosan i samosvijestan, no ne ohol; ponizan, no ne skučen. Sloboda sinova Božjih ne pozna skučenosti ni ropstva. Iako trudljivo, čovjek se radosno i poletno uspinje k vrhuncu kulturnog ideala.

Dostojanstvo, eto, koje je dobio čovjek, podignut ponovo u nadnaravni red, baca mlazove svjetla na čovječji život, na njegovu čast.

No ne vrijedi to samo ovako općenito, nego se to isto ima reći i za pojedinosti, za pojedine dijelove čovječje kulture.

Kultura, kao život dostojan čovjeka, sastoji se iz tri dijela: intelektualnoga, moralnoga i materijalnoga. U sva tri dijela mora se pokazati pomenuta životna dostojnost. Ako samo jedan izostane u nedopuštenoj mjeri, život nije u cijelosti nego samo djelomično kulturan, ili, da se bolje reče, tada uopće i nije kulturan.

Katolički nazor o nadnaravnom položaju čovjeka za sva je tri dijela vanredno nasporan. U njemu im napredak i obilje.

O svakom dijelu reći ću ukratko, što je najpotrebnije.

1) Što se tiče prvoga, intelektualnoga, napominjem, da je prirodna težnja čovječje razumne moći spoznati istinu. Objektivna je istina sklad između predmeta i Božjih ideja, prema kojima su predmeti stvoreni. Subjektivna je istina sklad između naših misli i predmeta. Da i mi dođemo do objektivne istine, potrebno je, da se naše misli slažu s mislima Božjim. A koji će ljudi do toga prije i lakše doći nego oni, kojima je »dana vlast, da budu sinovi Božji«, nego oni, koji su rođeni od Boga! U rođenju naime, kako naravnom, tako i svrhunaravnom, prirodno živi **imanentna tendencija za sličnošću i usklađenošću.** Čovjek dakle, kad se nalazi u svrhunaravnom stanju, i kad je kao takav ex Deo natus, ima na prirodan način sličnost s Ocem, s Bogom, koji je Vječna Istina. Prema tomu i misli slično, t. j. istinito. To je i Božja volja. **»Bog hoće,** da svi ljudi budu blaženi i **da dođu do spoznanja istine«.** (I. Tim. 24).

To se, ponajprije, tiče samih istina o Bogu, kako što i ostalih najviših životnih istina. Otuda je razumljivo, zašto svete duše tako jasno spoznavaju te istine i zašto u njihov svijet gledaju tako bistro.

No to se, analogno, tiče i svih drugih prirodnih istina, koje su samo odraz istina Božjih, t. j. tiče se i ostalog znanja i znanosti, jer je prava znanost samo sinonimna riječ za istinu.

Da se to što bolje razumije, treba mi naglasiti ovo: Po katoličkom nazoru, ono što je svrhunaravno, proniče i prožimlje ono, što je naravno (dakako, ne miješajući se i ne gubeći se jedno u drugo). Deus non penetrabilis, sed penetrans. Cio svemir, sav univerzum, makrokosmos, po svojoj je vanrednoj mnogostručnosti, s jedne strane, i po svojoj začudnoj jedinstvenosti, s druge strane, odraz i slika Božje Bitnosti. Odraz i slika neizmjernih Božjih savršenosti i posvemašnje jednostavnosti. Sveti Pavao izriče tu misao s velikom jasnoćom. »Ono što je nevidljivo na Bogu, to se počam od stvorenja svijeta spoznaje i gleda kroz stvorove«. (Rim I. 20).

Ova misao o odrazivanju Vječnoga, Nadnaravnoga, u konačnom, naravnom, veoma je jasno izrečena i u knjizi Mudrosti. Svako stvorenje, bez izuzetka, od sitna crvića i nježne travke, do velebnih nebeskih tjelesa, analogan je odraz Božjih savršenosti. Svako biće ima samo po tom svoje određeno bivstvo, svoju karakterističnu osebujnost, što odrazuje neku posebnu stranu neizmjernog božanskog Bivstva. Tako je cio vidljiv svemir odraz, slika nevidljiva carstva nadnaravi. Pače, i istine i zakoni nadosjetnog svijeta slikovno su prikazani i simbolizovani u svijetu vidljivom. Još više. Neizmjerna Mudrost Božja tako je to uredila, da i obične prirodne pojave predstavljaju slikovan jezik viših istina. To nasljedovanje Božje, odnosno nadnaravnog svijeta, ta »Imitatio Dei«, rasprostranjena je po svem bitku, fizičkom, logičkom, etičkom i metafizičkom.

Da, kao što to stoji za makrokozam, za veliki univerzum, tako to napose stoji za minijaturni univerzum, za mikrokozam, za čovjeka,

osobito čovjeka, kojemu je Božji Logos, utjelovivši se, dao dioništvovati u Božjoj naravi.

Božanstvo, na kojem udioništvuje nadnaravno obnovljen čovjek, proničući i prožimljujući svega čovjeka, svu njegovu duševnost, u prvom redu prožimlje njegovu spoznajnu sposobnost. Poput sunca, koje rasvjetljuje i grije zemlju te joj daje snagu, da iz sebe tjera bezbrojne klice i rađa plodove, tako participirano Božanstvo prosjauje ljudski um, budeći mu težnju za istinom, dajući mu silu, da u nju prodire, da ju jasno shvaća i u nebrojenim oblicima iznosi na svijet. Veritatem diligere divinum est. Čovjek je u nadnaravnom stanju kao vosak, kao upijač, koji srkom srče i ljubi istinu. On je tako blizu duhovnom carstvu, da rukom doseže najviše vrednote. Potencija duha diže se do maksimuma (u vezi, dakako, s naravnom podlogom i uvjetima, jer svrhunaravnost uvijek nadograđuje na prirodnosti). Duh kao da je oslobođen tjelesnih okova. In lumine tuo videbimus lumen (Ps, 39).

Iz svega toga je jasno, zašto svaki čovjek, i svi oni ljudi, koji se krijepe napitkom iz bistra vrela katoličkog nazora, zašto ljube istinu, ljube znanje, ljube knjigu, ljube prosvjetu, i najviše napreduju (uz gornju supoziciju)! Jasno je, zašto bi svojim znanjem htjeli obuhvatiti čitav svijet, i makrokozam i mikrokozam, tim više, što po istom nazoru znadu, da preko ovog vidljivog svijeta upoznavaju nevidljivog Stvorca, predmet svoje najviše težnje! Oni pak, koji se napajaju mutnim vodama, daleko zaostaju za ovima, ili se u svojoj kaljuži posve uguše. Proždrljivac, pijanica, razbludnik, pohlepnik, ne može ljubiti istinu ni svim srcem težiti za prosvijećenošću. Pogled u prošlost i u svakidašnji život to potpuno dokazuje.

2) Katolički nazor obilno nasporuje i drugi, možda još važniji sastavni dio kulture, dio moralni, dio, koji spada u domenu volje.

Kao što participirano Božanstvo proniče čovječju razumnost, tako proniče i čovječju voljnost. Zadahnuje ju dahom božanskim.

Naravni predmet volje je dobro. I najviša, Božja, volja hoće dobro. Pravo, najveće dobro je sam Bog. Velle amare est. Bog ljubi sebe, poznavajući se kao najveće dobro. Pita se, kada će naša volja ljubiti pravo dobro. Onda, kada će ljubiti najveće dobro, Boga. Tada će ljubiti i sva ostala prava dobra, a mrziti protivno, zlo. Tko će pak ljubiti Oca više nego Sin! Oca nebeskoga, više nego njegov adoptivni sin! Po uzoru Jedinorođenoga. »Jer koje (Otac) unaprijed pozna, one i odredi, da budu jednaki obliču Sina njegova, da bi on bio prvorođeni među mnogom braćom« (Rim, 8, 29).

Isus Krist je za čovjeka, ozarena nadnaravnim svjetlom, najsjajniji primjer. Exemplar splendidissimum. Najsjajniji primjer sviju krjeposti, za sva vremena i sve dobi. Konačno rješenje golema problema, kako pojedinac mora živjeti, da bude »perfectus homo«, »nadčovjek« u najplemenitijem smislu riječi. Čovjek idealno kulturan. Rousseau reče: Život Isusov bijaše život Boga.

Svojom nebeskom naukom, »koja potječe od Boga«, i svojim najdivnijim primjerom za sve krjeposti, zbog najpotpunijeg ćudo-

rednog jedinstva njegove čovječje volje s božanskom, Isus je postao učitelj i uzor svemu čovječanstvu.

»On bijaše svjetlo, što rasvjetljuje svakoga čovjeka, koji dolazi na svijet«, da nađe put i život. Život vječni preko života vremenitog, života moralnog, života dostojnog čovjeka, života uistinu kulturnog.

Rečeno je, da Bog ljubi sebe, spoznavajući se kao najveće dobro. Jednako, kao što Božja Samospoznaja bivstvuje osobno, tako u jednobitnosti Božjoj osobno bivstvuje i Ljubav Božja. Treća božanska Osoba. Duh Sveti.

Deus est caritas. Bog je Ljubav.

U duši pak čovjeka, dignuta u svrhunaravni red, Duh Sveti, prema katoličkom nazoru, stanuje kao u svom hramu. »Ne znate li, da ste hram Božji i da Duh Sveti stanuje u vama?« (I. Kor. 3, 16).

Kakva li božanska ljubav, kakva li svetost volje u takovoj duši! Jer ljubav rađa ljubavlju. Kakva li dostojnost života u takova čovjeka! Na kojoj li visini stoji tu drugi sastavni dio, moralni dio kulture!

»Bog je Ljubav«. Zakon kršćanske ljubavi sveta je Božja volja i zapovijed. U korak s tim zakonom ide zakon kršćanske pravde. Prema pojedincu, društvu, domovini. Zakoni svjetla.

Protivni tim zakonima svjetla jesu zakoni tmine, zakoni mržnje i njezine neminovne pratilice, nepravde. Generacija, koja će kao zakon naučiti mržnju na svakoga izvan svoga kruga, ne će više naći ljubavi ni među sobom, ni za sebe, nego će se u svom krugu mržnjom goniti, rastvarati i rastvoriti. Rastvorba je nekulturan elemenat, kao što su nekulturni i njezini uzročnosti, mržnja, sa svojom pratilicom, nepravdom.

Naprotiv je pravi kulturni elemenat harmonično okupljanje, mirno međusobno življenje, koje se trajno može osnivati samo na ljubavi i pravdi, kao svojim uzročnicima.

Katolički je nazor najveći zatočnik tih kulturnih uzročnika.

3) Treća značajna crta kulture ili treći njezin dio, dio je materijalan, čovječje blagostanje, dostojnost čovječjeg života u tvarnotjelesnom pogledu.

Katolički je nazor i za taj dio kulture veoma plodonosan.

Istina, po katoličkom nazoru, duhovno je nad tjelesnim. Ono što je svrhunaravno, stoji, s obzirom na svoju nutarnju vrijednost, u višoj kategoriji bitka, nego ono, što je naravno. Ali se to ne smije shvatiti tako, kao da bi se tvarno i naravno bacalo u domenu prijezira i odsude. Ni izdaleka!

Misterij Utjelovljenog Logosa siplje i na to pitanje jasno svjetlo.

Već smo čuli, kako, po katoličkom nazoru, ono što je svrhunaravno proniče ono, što je naravno, i kako je cio univerzum Imitatio Dei, česa radi kroz materiju sja slava i ljepota Stvoriteljeva. Zatim znamo, po katoličkom nazoru, da je čovjek već po običnoj svojoj naravi sinteza duha i materije, te da je po toj čudnovatoj sintezi materija dignuta do visine duha. No najviše smo isticali i najviše čuli o tom, kako je Vječna Riječ, Osobna Božja Samospoznaja, uzela sebi

ljudsku narav i s njom se hipostatski sjedinila u jednoj Božanskoj Osobi Isusa Krista. Ujedno smo čuli, kako je tim čovječja narav na poseban način proniknuta božanskom naravi, kako su joj proniknute duševne moći, spoznajna i voljna moć.

A sada hoćemo naglasiti, da po hipostatskom (osobnom) sjedinjenju božanska narav proniče ne samo duševni, t. j. spoznajni i voljni, nego i tjelesni dio čovjeka. Da, i tjelesni. Jer i tijelo sintetički sačinjava bitni sastav čovjeka, t. j. čovječje naravi.

Sjaj dakle Vječnog Logosa, Druge Božanske Osobe, osim na dušu, pada i na tijelo.

Pada ne samo po hipostatskom sjedinjenju, nego i po djelu otkupljenja. Tim što je Sin Božji uzeo čovječju narav, dakle i tijelo, materiju, u svrhu uzvišenog ljudskog spasenja, zasja materija svjetlom etičke ljepote. No ne samo zbog otkupljenja, nego i time, što je čovječja narav posađena ob desnu Boga. Inkarnirani Logos, sjednuvši jednom na Božju desnu stranu, nikad više u svoj vječnosti ne će odložiti čovječje naravi. Nadalje, ne samo ovim posađenjem sja i tjelesni dio, nego još i konačnim uskrsnućem, u preobraženoj, duhovnoj formi, u sve vijekove.

Kakvi li se dakle slapovi svjetla, po katoličkom nazoru, slijevaju i na čovječje tijelo!

Budući pak da je čovjek minijaturni univerzum, mikrokozam, to je i po njemu, po njegovom osvijetljenom tijelu, osvijetljen, obasjan, sav ostali svijet, cijeli univerzum, makrokozam.

Bilo je rečeno: prokleta da je zemlja u djelu tvojem! No po Utjelovljenju Osobne Riječi Božje, svuda, dokle dopire raspad, prostire se obnova. Zadovoljština Isusa Krista ima neizmjernu vrijednost, ona je prebogata, preobilna. Stoga svojim obnovljenjem i osvjetljenjem obuhvaća sve.

Sve su dakle stvari, sva je materija, obasjana božanskim sjajem, sva je materija uzdignuta do visine duha, na njoj cijeloj sja preobrazbeni sjaj ćudoredne ljepote.

Koliko se kulturno bogatstvo (a bez monističkih zabluda) krije u tom katoličkom nazoru! Napose i za ovaj treći, za materijalni dio čovječje kulture!

Po svakidašnjem mišljenju i po duhu drugih nazora o svijetu može i smije se materija (organska i anorganska) upotrebljavati, kakogod tko hoće. Bez ikakva obzira i ograničenja. Za nju samu, kao takovu, ni u kojem pogledu, po tim nazorima, nema nikad nikakove ni povrede ni ozljede, ni poniženja ni sramote.

Ali nije tako. Prema katoličkom nazoru ima u upotrebljavanju materije granice i obzira, ima ozljede i povrede. Materija se ne smije upotrebljavati, kakogod tko hoće, — nego se smije upotrebljavati samo u harmoniji s onim, koji ju je stvorio, koji je dopustio da bude ogledalo njegove ljepote, a napose s Onim, koji ju je sveopćim otkupljenjem obasjao novim svjetlom.

Ne smije se materija upotrebljavati više nego je potrebno, t. j. rasipno, neumjereno; ne smije se upotrebljavati protiv njezine na-

ravi i svrhe, t. j. nerazumno, nasilno; ne smije za ono, što je nedostojno čovjeka, t. j. nisko; ne smije na štetu drugoga, t. j. nepravedno.

Sve to ne smije zato, jer to nije u harmoniji s Vječnim i Inkarniranim Logosom, koji je sama mjera, mudrost, svetost, pravda.

Sve to ne smije zato, jer se time materija povređuje i ponizuje, blati i obeščašćuje, okiva i zarobljuje.

Neumjereno, protuprirodno, nisko i nepravedno, dakle nekulturno, upotrebljava se materija u duhu različitih drugih nazora, epikureizma, hedonizma, egoizma, komunizma, liberalizma, kapitalizma, ateizma, sve nazora protivnih katoličkom nazoru.

Isto tako ne smije se materiji, kao s nekim nerazumijevanjem, priječiti, da sve njezine sile dođu do izražaja, — kad se baš u tim silama pokazuje veličina Stvoriteljeva; ne smije se materija, kao s nekim nehajem, zanemarivati neispitana i neupoznata, — kad nam baš kao spoznata može biti divnim ogledalom Stvoriteljevih savršenosti; ne smije se, kao s nekom neosjećajnošću, ostavljati u surovim oblicima, — kad je baš u ljepšim i oduhovljenim podobna još više pokazati Stvorčevu slavu i ljepotu.

Po katoličkom nazoru, ima se materija upotrebljavati umjereno, u okviru potreba, štedljivo; ima se upotrebljavati prema naravi i svrsi njezinoj, razumno, ne za međusobno klanje i uništavanje, već korisno i miroljubivo; ima na dobro bližnjega, u duhu ljubavi i pravednosti; ima dostojno, etički, na čast i probit duše i tijela.

Sve je to u skladu sa čašću, na koju je materiju dignuo Inkarnirani Logos. Upotrebljavajući materiju na taj način, djeluje se u duhu gospodarskog napretka, u duhu mira među ljudima, u duhu socijalne pravde, u duhu ćudoredne dostojnosti ljudskog života. U duhu kulture.

Isto tako treba materiju ispitivati, te što bolje upoznavati njezine zakone i tajnovite sile: neka cvatu razne grane znanosti, jer što veći uspon znanosti, to divnija pred našim očima puca slika Stvorca — Logosa. Zatim treba materiju upotrebljavati tako, da njezina svojstva i snage dođu do potpuna izražaja, do svestrane aplikacije, i što savršenije: neka se diže nacionalna ekonomija, neka se razvijaju sve vrsti industrije, neka se što bolje urede svakidašnje životne prilike, t. j. neka se izgradi privatna i opća civilizacija, ne ona izvanjska, površna, prazna, nego civilizacija nutarnja, duboka, oduhovljena. Ovakva aplikacija svemirskih sila čini još poseban svjetlokrug oko slike Božanskog Logosa. Nadalje, treba ovu ili onu vrst materije, u skladu s prikazanim njezinim osvjetljenjem, oslobađati od njene primitivne pojave i davati joj što ljepše oblike, koliko za poljepšavanje ljudske okoline, toliko za religiozni kult, za štovanje Boga. Neka su otvorene dveri svim umijećima, svim vrstima umjetnosti. Čovjeku je sva materija kao predložena građa za različita ljepotna preoblikovanja, napose, u koliko, po katoličkom nazoru, na nju pada refleks Vječnog Reda i Sklada, Vječne Ljepote, t. j. Logosa, tog Vječnog »Odsjeva Božje Sjasnosti«, kako reče apostol naroda (Žid. I. 3).

Tako je katolički nazor vrlo nasporan i plodonosan, koliko za kulturu uopće, t. j. za dostojnost čovječjeg života, toliko za sve dijelove kulture, za intelektualni, moralni i materijalni dio njezin.

III.

A.

No sve to, što je dosad rečeno o Inkarniranom Logosu, o svrhunaravnoj obnovi čovjeka i čovječanstva, te o utjecaju tog katoličkog nazora na kulturni život čovječji, sve je to rečeno u općem ili objektivnom smislu.

Pita se jošte, gdje i kako se subjektivizira ovo objektivno otkupiteljsko i obnoviteljsko djelo Osobne Riječi Božje, t. j. gdje se ono primjenjuje konkretno i pojedinački?

Odmah odgovaram: U Katoličkoj Crkvi.

Isus Krist, uzašavši na nebesa i sjednuvši ob desnu Boga Oca, nije nestao sa zemlje, nego je mističkim načinom ostao u Crkvi. »Ja sam s Vama do svršetka svijeta«. No ne samo to. Isus Krist je Glava Crkve. Crkva je njegovo Tijelo. Corpus Christi mysticum. »I on je glava tijelu Crkve« (Kol. I. 8). Vjernici su udovi tog tijela. »Ne znate li, da su tjelesa vaša udi Kristovi?« (I. Kor. 6, 12). Kao što Kristovo Tijelo živi Duhom Kristovim, tako i Crkva, kao Tijelo Kristovo, živi Kristovim Duhom. Krist živi u Crkvi, jer se plodovi otkupljenja (nauka, žrtva, otajstva) moraju nastavljati do konca.

Crkva je dakle nastavljeni Isus Krist. I kao što je Isus Krist obnovio život na zemlji, to isto nastavlja i čini Crkva.

Crkva otvara mistične dveri u taj nadnaravni svijet.

Kao što se u naravni život ulazi rođenjem, tako i u nadnaravni. »Ako se tko ne preporodi vodom i Duhom Svetim, ne može ući u kraljevstvo nebesko« (Iv. 3, 5). Onaj dakle ulazi, tko se preporodi, t. j. tko se mistično iznova rodi za taj viši svijet. Ulazne su dveri: Otajstvo Krsta. Dveri za ulazak u život sinova Božjih. Kad krštenik prođe kroz te dveri, postaje dijete Božje.

Odsada Crkva to svoje dijete, to dijete Božje, kao Majka čuva i pazi, — mlijekom Euharistije hrani i poji, — Svetim Duhom krijepi i jača, — podiže rukom pomoćnicom, ako klone, i tako u njemu, u svim prilikama i potrebama, do konca života, izgrađuje velebnu zgradu nadnaravnog života.

Sedam Otajstava, kao sedam stupova Nebeskog Jeruzalema.

Sedam Otajstava, kao sedam plamenova Duha Svetoga.

Sedam Otajstava, kao sedam izvora nebeskih darova i dobara.

Svaki Sakramenat, dijeleći ili povećavajući Posvetnu Milost Božju, čini, da ono što je u Bogu esencijalno, u nama bude akcidentalno.

U stanju Milosti svaki vjernik participira od Božje naravi. Duša svakog vjernika Milošću se pobožanstvenjuje.

U svakom pojedincu Posvetnom se Milošću rađa ili obnavlja nadnaravni red. Svi su viva membra Christi. Svi žive Duhom Kristovim. Hram su Duha Svetoga.

Kao članovi Crkve. U Crkvi i kroz Crkvu subjektivizira se objektivno Djelo Otkupljenja Utjelovljene Riječi.

Što treba činiti, da se to postigne? Ništa drugo, nego: Tko drži moje zapovijedi... (Iv. 14, 21).

To je drugi temeljni katolički nazor.

I opet, koliko li dostojanstvo čovjeka! Stoga jednako kao i prvi, ima najblagotvorniji utjecaj na čovječju kulturu.

B.

Najprije na opću životnu dostojnost.

Pravi katolički vjernik, nalazeći se u Posvetnoj Milosti, svijestan je, da s tim svetim stanjem mora biti u skladu svaka njegova misao, svaka riječ, svako djelo. On je vanredno osjetljiv na svaku disonancu, na svaku disproporciju u tom pogledu. Odvratno mu je sve, što se s tim stanjem ne slaže. Naprotiv ono što je s njim u harmoniji, milo mu je i slatko. Ne podnosi ništa prljava, neuredna, hrapava.

Voli ono, što je uredno, glatko, čisto. Sjaj njegove duše, što prodire kroz oči, kretnje, držanje, govor, čine, obasjava svu njegovu okolinu, obitelj, društvo, domovinu. On služi uzorom, kako treba živjeti životom dostojnim čovjeka, životom kulturnim.

Gratia pulchrificat sicut lux. Milost poljepšava kao svjetlo.

A kao što pomenuti katolički nazor o nadnaravno-milosnom stanju plodonosno djeluje na kulturu uopće, tako isto djeluje plodonosno i u sva tri njezina pravca, u pravcu istine, dobrote i ljepote, t. j. u pravcu intelektualnom, moralnom i materijalnom.

1. Najprije u pravcu istine.

Katolički vjernik, kao membrum Corporis Christi, živi duhom Onoga, koji je rekao: »Poslat ću Vam Duha istine«, — živi duhom Onoga, koji se ovako divno molio Ocu svomu nebeskomu: »Posveti ih istinom svojom. Riječ je Tvoja istina. Kao što si Ti mene poslao u svijet i ja njih poslah u svijet. Ja posvećujem sebe za njih, da i oni budu posvećeni istinom. Ne molim pak samo za njih, nego i za one, koji uzvjeruju u mene njihove riječi radi. Da svi jedno budu, kao Ti, Oče, što si u meni i ja u tebi, da i oni u nama jedno budu.« (Iv. 17, 17, 21).

Zato je katoličkom vjerniku istina draga, kao što mu je drago i njegovanje one duševne moći, iz koje istina izlazi, moći razumne. Spoznaja, znanosti, kao duhovni elementi, imaju svoje najdraže sijelo u onoj sredini, koja je njima najsličnija, a to je svakako duh, koji je najviše uzdignut, duh, koji je najbliži Apsolutnom Duhu, duh preporođen Svrhunaravnom Milošću. Takav će duh najlakše primati ono, što je duhovno, sadržaj čiste istine. U njemu će biti jaka težnja za knjigom, znanjem, prosvjetom. Tim više, što katoličkom vjerniku u tom prednjači sama Crkva, koje je član. Od davnine do dana današnjega prva njegovateljica nauke. Ta kako to ne će ona, koja je sama u sebi najgrandiozniji sistem istina (u isto vrijeme ipak tako jednostavan, da je i djetetu pristupačan). U divnoj simetriji veže se

istina na istinu, bilo da se promatra filozofskim mikroskopom, bilo dalekozorom božanske objave. Katolički religiozno-naučni sistem neobično je lijepa i bogato raščlanjena zgrada, od temelja do vrha u harmoničnu sklopu. Bez rupa i rasjelina, sagrađena po Božjem građevnom planu. Vjernik katoličke Crkve nalazi se u takvoj sredini, u kojoj ga sa svih strana zapljuskuju valovi strogih argumentacija, mlazovi jasnih izlaganja, slapovi točnih aplikacija. Na najdublja pitanja, koja nisu mogle riješiti ni najženijalnije glave iz vremena prije Krista, katolička religija daje pun, savršen odgovor. Katoličku su nauku napale najinteligentnije sile; katoličku su nauku hiljadu puta ispitali i istražili najveći duhovi sviju stoljeća, — uvijek je izdržala probu, i pobijedila. Zašto? Zato, jer »od Boga potječe«, kako reče njen Učitelj. Stoga je katolička religija uopće, napose pak u pogledu nauke, čudesan završetak, predivna kruna filozofije i profecije. Stoga i za nju vrijedi ona grandiozna riječ apostola naroda: *Πλήρωσις τῶν χρόνων* (»Plerosis ton hronon«), Vremenska punina.

2. Ako je čovjek, kao član katoličke Crkve, pod najboljim utjecajem u pravcu intelektualne kulture, — a kako li će to tek biti u pravcu kulture moralne! Sve djelovanje katoličke Crkve ide za tim, da njezini vjernici budu u stanju Posvetne Milosti; da budu djeca Božja, da budu Hram Duha Svetoga. Nalazeći se u stanju Posvetne Milosti, ovaj božanski elemenat zahvaća i prožimlje, osim samu supstanciju duše, posebice razumnu moć, no još više, ako se tako može reći, moć voljnu. Specijalno se usavršuje i posvećuje ćudoredna strana čovjeka. Milost oplemenjuje prirodu kao kalem divljaku. Otuda se rađa svrhunaravni bogoslični život. To čovječje posvećenje najsvetija je zadaća Crkve. Sve njezine funkcije, sve žrtve, sva Otajstva, sve molitve, propovijedi idu za tim ciljem, da se u njenih vjernika otisne lik Isusa Krista, Bogočovjeka, koji je ujedno kulturno-etički ideal na zemlji.

3. Nadalje je katolički nazor o Crkvi kao nastavljenom Kristu veoma oplodan i za onaj dio kulture, koji se može nazvati estetikom, ljepotom ljudskog života, t. j., za vanjski ili materijalni njezin dio.

Kao što je Isus Krist sinteza onoga što je naravno i onoga što je nadnaravno, te baš po toj sintezi na sav univerzum, i u koliko je materijalan, pada neobičan sjaj, t a k o s e i u c r k v i i s t a s i n t e z a n a r a v n o g a i s v r h u n a r a v n o g a n a l a z i u s v o j s v o j o j s n a z i i j a s n o ć i. Takva je sinteza već sama Crkva, upravo zato, jer je nastavljeni Krist, upravo zato, jer je mistično tijelo Krista, koji je njezina glava. Takva su sinteza sva njezina Otajstva, u kojima je vidljivo združeno s nevidljivim, naravno s nadnaravnim. Isto tako svi obredi, sve blagoslovine ili sakramentalija. Od kapi vode ili ulja, od plamečka vatre, od praška pepela, od dijelka kruha, voska, od oblačića tamjana, od zrake svjetla, mirisa cvijeća itd., u cijeloj liturgiji, sve do čovjeka, Milošću posvećena, svuda vidimo nosioce i simbole nadnaravne otajstvenosti, svuda vječne ideje otajstvenog nadnaravnog carstva, svuda prožimanje nadnaravnoga i naravnoga, odraz, sliku Utjelovljene Riječi. Svuda je vidljiv dio krasan, vjeran i osjetan

odraz nevidljive Milosti. Svuda urezan bogočovječji grb. Ako bi se htjelo iznijeti sve bogatstvo bogoštovnog blaga katoličke Crkve i prikazati, kako nevidljivo, nadzemaljsko, svrnaravno proniče ono što je vidljivo, zemaljsko, naravno, morale bi se pisati opširne knjige. Neka se u duhu pregleda nadnaravni put katoličkog vjernika od časa krsnog rođenja do časa posljednjeg oproštaja, nigdje nema nešto ljepšega, nego što je ta paralela, to međusobno pronicanje Milosti i prirode. Lijep je fizički Kosmos, još je ljepši Kosmos logički; lijep je logički Kosmos, još je ljepši Kosmos etičko-religiozni; lijep je etičko-religiozni Kosmos, još je ljepši, a i najljepši Kosmos metafizički, Kosmos nadnaravnih istina i otajstava! Kao što je lijep i njegov odsjev u vidljivu dijelu katoličke liturgije! Tko s dobrom voljom (pretpostavivši milost Božju) zaroni u taj metafizički Kosmos i u njegov odsjev u Katoličkoj Crkvi, mora biti katolik.

Stoga nije čudo, da su mnogi misaono-osjećajni ljudi, književnici, umjetnici, baš tim putem, zaranjajući duhom u katoličke liturgijske ljepote, postali katolički vjernici.

Paul Verlaine, Paul Claudel, Francis Jammes, René Salomé, André de Bavier, Verkade, Walcheren, Joergensen, Henri Gheon, Louis Rertrand, Peguy, Psichari, René Schwob, Charles de Bos, Gabriel Marcel, Leon Bloy, Emile Baumann, Papini, i tako dalje, evo tek nekoliko slavnih imena između mnogih drugih.

Navesti ću samo nekoliko riječi Holandeza Valcherena: »Liturgija je sveta veličanstvenost. Osjećam, kako je apsurdno izgovarati riječ udivljenja. Previše je očita ljepota ovoga kulta, koji izražava neizrečeno Božanstvo i koje svijetli u tami života čistim svjetlom bijela plamena. Kako je umjetnost površna i siromašna i kako li je isprazna pored ovih uzvišenih pjesama, pored ovih tekstova, pored ovih molitava tuge i stihova beskrajne radosti. Ono što struji u Crkvi kroz crkvenu godinu jest bitno, jest realnost. Izvan toga vlada sljepoća ovijena iluzijom. Riječ i kretnje Mise, cijela sveta Liturgija, sve se upravlja prema Tebi, Kriste, kao rijeke prema moru.«

Iz svega se vidi, da se u katoličkoj Crkvi ostvaruje isto što i u Isusu Kristu: da nadnaravno proniče naravno. U samom vjerniku Milost, kao božanski elemenat, proniče cijelu čovječju narav, ne samo dušu, nego i tijelo, dakle materiju. Zato u otajstvima i blagoslovinama božanski elemenat Milosti isto tako proniče ono što je vidljivo, tvarno.

Materija je visoko uzdignuta; materiju obasjava božanski sjaj; materija dobiva etičku ljepotu.

Ovaj katolički nazor i opet je od vanredna značaja i koristi za vanjski ili materijalni dio kulture. Osim svega onoga što je o tom već naprijed rečeno i što sve vrijedi i ovdje, to jest, kako se tijelo, kako se materija, dignuta na ovakvu visoku čast, ne smije obeščašćivati i kako se ima upotrebljavati za ljepotne oblike života te opće blagostanje, — na ovom ću mjestu samo naglasiti, da blagostanje i civilizacija, u koliko se izjednačuje s materijalnom kulturom, mora biti u skladu s duhovnom kulturom, s kulturom istine i (još više)

dobrote, s kulturom znanja i (još više) etike. Međutim općenita je tužba, da što veća civilizacija, to manja etička kultura. Zašto to? Velikim je dijelom uzrok tomu u krivom shvaćanju materije, u nedostatku katoličkog nazora o materiji.

Doista, samo katolički nazor o materiji može podržavati harmoniju između duhovne i materijalne kulture.

Samo katolički nazor može u svoj snazi, opsegu i ljepoti, ostvarivati cjelokupnu ljudsku kulturu.

Kultura je sinteza duha i materije. Ta će sinteza biti najsavršenija, kada je bude prožimala najviša slična sinteza, Bogo-čovjek.

To se u svoj potpunosti i intenzivnosti zbiva samo u katoličkoj Crkvi. Samo u katoličkoj religiji nadprirodni elemenat na harmoničan način oprema cijelog čovjeka (razum, volju, tijelo). Samo tu je omogućen neobično jak i ustrajan elan za rad i stvaranje. Bez agnosticizma i skepticizma. Na krilima stvaralačkog optimizma. Kultura mora imati svoju vitalnu silu, svoj nutarnji princip, svoje prirodno sjeme. U punoj savršenosti to je katolički nazor o svijetu.

Ako se još k tomu doda konačan i najviši cilj čovjeka, koji je, po katoličkom nazoru, gledanje Boga licem u lice, kulturna oplodnja katoličkog nazora još je veća. Poslije potpune pobjede nad smrću duhovnom i tjelesnom, s jedne strane, neumrlošću duše, a s druge strane uskrsnućem tijela, na ovaj vječni užitak Božjeg gledanja, na ovu vječnu gozbu, može se doći samo u svadbenom, samo u svečanom odijelu. Istina, to svečano odijelo u prvom redu stoji u etičkoj vrijednosti, koja je ujedno i temeljna vrijednost kulture, — vrijednost, koja sama po sebi baca jake reflekse na intelektualnu i materijalnu stranu. Stoga se, doduše, za konačan cilj ne traži učenjaštvo, — ali se traži ljubav za istinom; ne traži se bogatstvo, — ali se traži čistoća i red. Etička strana, čovječje posvećenje, spojeno s ljubavlju za istinom i urednošću, što u povoljnim prilikama valjanih pastira, dobre volje naroda i političke slobode, može u jednu ruku dovesti do temeljita općenita znanja i blagostanja, u drugu ruku do Božjeg gledanja: to je vrhovni cilj naravnoga i nadnaravnoga reda.

Za razliku od ma koje naturalističke antropologije, tako evo zbori objavljena antropologija. Jezgra te antropologije jest: ponovno postavljanje čovjeka u svrhunaravni red, u stanje milosti, te za tim i u stanje naravne sreće, duševne i tvarne. U stanje pune kulture.

Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus. Ne samo ono prvo, »in excelsis«, nego i ovo drugo, »in terra«. Dà, u prvom redu slava Bogu, i odmah zatim: mir, to jest, svaka sreća ljudima.

Hrvatski se narod ogromnim svojim dijelom nalazi u Katoličkoj Crkvi. Tu on dobiva katolički nazor o svijetu. Boljeg nazora ne može dobiti nigdjedrugdje. Stoga mu nigdje drugdje ljepšeg mjesta, nego u katoličkoj Crkvi. U njoj i u narodnoj slobodi moći će izgraditi i najljepšu svoju kulturu.

Kršćanstvo je prvo popularizovalo prosvjetu

Prosvjetno pismo odbornicima Jeronimskih prosvjetnih odbora

Veoma se radujem, što Vam mogu na početku pisma reći, da vas, Jeronimskih prosvjetnih odbornika, nema samo nekoliko, nego da vas ima već lijep broj. Prošle smo godine počeli osnivati Jeronimske prosvjetne odbore, a danas ih već imamo preko šezdeset, s preko tri stotine članova, ponajviše iz seljačkih redova, zajedno s drugim narodnim prijateljima.

Svi Vi znadete, zašto se osnivaju Jeronimski prosvjetni odbori. Razlog je točno naveden na Potvrdnici, koju je dobio svaki član.

Jeronimski se dakle prosvjetni odbori osnivaju zato, da se Društvo sv. Jeronima i Jeronimska prosvjeta što jače širi u hrvatskom narodu. Ovo opet stoga, jer je upravo Jeronimska prosvjeta našem narodu nada sve potrebna i korisna.

U novije vrijeme, to jest, napose od druge polovice prošlog stoljeća, pa dalje, mnogo se, kako u drugih naroda, tako i kod nas, govori, pa donekle i nastoji, oko širenja prosvjete u najšire narodne redove. Prije toga vremena, uopće govoreći, nije bilo tako.

U staro doba, u doba prije Isusa, kad ljudi nisu bili među sobom jednaki, nego su se dijelili, s jedne strane, na slobodne, a s druge, na robove, nisu ti jadni robovi imali ni drugih ljudskih prava, a kamo li da bi se tko brinuo za njihovu prosvjetu. Pače, ni za one, koji su bili slobodni, a bavili su se ručnim poslovima, kao što su bili ratari i obrtnici, nije se smatralo, da bi se trebali baviti višim duševnim zanimanjem. To je bilo pridržano samo za neke, koji su bili toliko imućni, te se nisu morali mučiti drugim, tjelesnim poslovima, pa su stoga imali dosta slobodna vremena, da se posvete njegovanju duševnog života.

Ovo slobodno vrijeme, koje se moglo upotrijebiti za vlastitu naobrazbu, zvalo se u grčkom jeziku sholé. To je ista riječ kao i naša riječ škola, ili latinska schola, ili talijanska scuola, ili francuska école, ili njemačka Schule (Šule). Zanimljivo je, zar ne, kako je od one grčke riječi *(σχολή)*, koja je najprije uopće značila samo »slobodno vrijeme« (dokolicu), zatim »slobodno vrijeme za vlastitu naobrazbu«, kako je od one riječi dobila ime ona

kasnija ustanova, u kojoj se također primala naobrazba, bilo da su je primali odrasli ljudi, bilo djeca, to jest, ustanova škole. Velika je prošlost ove riječi. Ta jedna jedina riječ označuje veliki dio opće ljudske povijesti.

No, kako rekoh, ovakovo »slobodno vrijeme za naobrazbu« mogli su u staro doba, do Isusa, imati samo neki ljudi.

Dolaskom Isusa Krista nastupilo je drugo doba na zemlji. Nejednakost među ljudima imala je prestati. Po Kristovoj nauci ne smije biti na jednoj strani robova, na drugoj slobodnih ljudi. Svi ljudi, bez razlike, djeca su jednoga Oca nebeskoga. Svi su, bez izuzetka, otkupljeni presvetom krvi Isusovom. »Nema Židova ni Grka, nema roba ni slobodnjaka«, riječi su apostola naroda sv. Pavla.

Velike su to riječi, — riječi, kojima se briše nejednakost među ljudima i među narodima, riječi od ogromna značaja. Njima se preobražava lice cijelog svijeta.

Nama, koji smo se naučili i uživjeli u takovu ljudsku i narodnu jednakost, čini se to kao nešto sasvim obično, kao nešto, što se samo po sebi razumije, tako da drukčije ne može biti. Ali u ono staro doba, do Isusa, pa još i dugo poslije, nije se to razumjelo samo po sebi. Isusova i apostolska jednakost bila je sasvim nova vijest, novo svjetlo, koje je proizvelo posvemašnji obrat u cijelom ljudskom življenju.

Kao što je odsada svaki čovjek imao pravo na jednakost, na slobodu, i na ostale ljudske vrijednosti, tako je imao i pravo na vlastitu naobrazbu.

No mnogo je vremena trebalo, dok su te velike kršćanske misli predobile svijet. Svima je poznato, kako se kršćanstvo kroz tri stotine godina borilo, i koliko je trpjelo, dok je od rimskoga carstva dobilo slobodu javna ispovijedanja.

Ali i u to vrijeme najtežih progona, kršćanstvo je svoju uzvišenu nauku propovijedalo ne samo Židovima, nego i Grcima i Rimljanima, to jest, narodima, na koje su Židovi gledali s visoka; ne samo slobodnim ljudima, nego i robovima, pa je time kršćanstvo odmah u prvom razdoblju svoga života, prije samog carskog priznanja, i praktički provelo jednakost ljudi i jednakost naroda.

Isto je tako radilo kršćanstvo i u slijedećim stoljećima, u vrijeme velike seobe različitih naroda.

Dok su ne samo Židovi, nego također i Grci i Rimljani, sve ostale narode, Gale, Gote, Slavene, i tako dalje, držali za barbare, to jest, za narode niže ili sasvim niske kulture, za narode manje vrijedne, koje treba prezirati — kršćanstvo je, u duhu Isusove nauke, k njima, k tim barbarima, prilazilo s ljubavlju; kršćanstvo je u njima, u svakom naime pojedincu, gledalo sliku Božju; kršćanstvo je ispovijedalo, da je i za njih baš tako, kao što za one, tako zvane, prve narode, Sin Božji sišao s neba i umro na križu.

Kršćanstvo dakle ne samo da te narode nije preziralo, nego ih je, pobudom svoga visokog duha, istinski štovalo, držeći ih za ravnopravne

drugima, i najkulturnijim, narodima, i smatrajući ih jednako dostojnima, da im se predaje velika kršćanska istina i njom da ih se naobražava.

Jest, da ih se kršćanskom istinom naobražava ili prosvjećuje! Jer doista, u kršćanskoj se istini nalazi najsnažnija prosvjetna sila!

Ako je prosvjeti svrha, da najvišim istinama prosvjetljuje, onda se te istine u prvom redu nalaze u kršćanstvu; ako je prosvjeti svrha, da čovjeka produhovljuje i tim čistim produhovljenjem da mu dade duševni mir i zadovoljstvo, onda sile duhovnije od kršćanstva nema; ako je prosvjeti svrha, da pojedinca čini zdravim i korisnim članom ljudskog društva i time da to društvo diže na što višu ćudorednu visinu, onda u tom pogledu najviše može učiniti kršćanstvo s Isusovom zapovijedi o bratskoj ljubavi; ako je prosvjeti svrha, da u pojedincu usavrši čovještvo i po tom cijelo čovječanstvo, onda ništa ne podiže samo čovještvo tako, kao nauka, da je sam Bog postao čovjekom, i ništa ne obuhvaća cijelo čovječanstvo, kao što ga obuhvaća kršćanstvo i sveukupna Crkva, s pozivom svoga Učitelja: Idite i naučavajte sve narode!

Evanđelje je najdivnija knjiga prosvjetnica!

To evanđelje, tu divnu knjigu prosvjetnicu, kršćanstvo je, Crkva je, diljem stoljeća stavljala pred duševne oči svemu svijetu, svim narodima; a u tim narodima ne samo pred oči njihovih prvaka i odličnika, nego i pred oči svakoga i najmanjega člana narodnoga.

Pred najšire narodne redove! Pred cio puk!

Kršćanstvo je dakle prvo, u pravom smislu, ponarodilo ili popularizovalo pravu i zdravu prosvjetu!

Crkvena propovijedaonica stoljetna je i slavna stolica (katedra) sveopće, napose pučke prosvjete!

Ponarođenje, dakle, ili popularizacija prosvjete kršćanska je, crkvena je svojina!

Tako je Crkva radila vijekovima. Imade se naglasiti, da je Crkva, baš po svojoj evanđeoskoj nauci, bila jedina prosvjetna, i napose pučko-prosvjetna ustanova. A i ono škole što je bilo, bilo je oko Crkve, oko samostana. I ono knjige što je bilo, bilo je od Crkve i njezinih ljudi.

Glavnim su sadržajem, dakako, bile kršćanske istine, — ali i onaj drugi prosvjetni sadržaj, u koliko ga je bilo, sadržaj naime izvan kršćanskih istina, sadržaj iz općeg ljudskog života i iz prirode, i taj je sadržaj potjecao iz krugova Crkve.

Istina je, ovog drugog sadržaja bilo je u mnogo manjoj mjeri. Treba naime znati, da svako doba i razdoblje ima svoje obličje i svoje potrebe. Te potrebe nisu u svako doba jednake. Jedamput su ovakve, drugiput onakve. Potrebe se osjećaju onako, kako se razvija život i njegove prilike. Još jučer, tako reći, nije bilo ni željeznica, a kamo li aeroplana ili električnog svjetla po ulicama i stanovima. Ali neka nitko ne misli, da je zato svijet bio gori ili ružniji ili nesrećniji. Uvijek se može postaviti pitanje, da li je bolje strujanje

električne struje ili disanje dobra duha (ako bi se radilo o isključivu izboru jednoga ili drugoga, što, razumije se, ne mora biti). Dobro i lijepo je električno svjetlo, ali još bolje i ljepše je svjetlo istine i dobrote. Najljepše je, dakako, ako oboje ide uporedo.

Kao što dakle prilike predašnjih vremena nisu tražile električnog svjetla ili aeroplanskog putovanja, niti se osjećala potreba za njim, tako isto tadašnje prilike nisu tražile ni istraživalačkih laboratorija (učenjačkih radionica), ni rasprava o pronađenim, i najsitnijim činjenicama i pojavama u carstvu prirode. Ne samo običan svijet, nego su i veoma mudri ljudi za dugih stoljeća živjeli bez osjećanja za te potrebe.

Tek nakon mnogih vijekova stali su se javljati pojedinci, koji su se bavili tim podrobnim pitanjima iz stvorenog svijeta, ali tako, da sav ostali svijet još nije pitao niti znao o tom ništa. To je bilo ostavljeno samo za vrlo malen krug ljudi.

Napose je pak istom u 18. i 19. stoljeću ljudski duh počeo dublje roniti u prirodu i njene vlastitosti, otkrivati njene sile i zakone, što sve čini znanost o prirodi ili prirodoslovne znanosti.

Kao što ostale, tako su vrlo lijepe i prirodoslovne znanosti. Astronomija (zvjezdoznanstvo), geologija (znanost o zemlji), biologija (nauka o životu uopće), fizika (znanost o prirodnim silama i njihovim zakonima), kemija (nauka o slučivanju ili spajanju elemenata ili počela); pa zatim nauke iz posebna područja o čovjeku, kao etnologija (narodnoznanstvo), psihologija (dušoslovlje), sociologija (nauka o društvenim odnosima), i tako dalje. Neizmjerne zvjezdane daljine i prostorije; zemaljske dubine; začudno strujanje i bujanje života; zanimljive pojave svjetla, topline, zvuka, električnih valova; društveni oblici i pokreti; zapletene duševne tvorine, i tako dalje, i tako dalje; pa stalni zakoni, po kojima se to zbiva, — sve su to divni predmeti ogromne znanstvene zbirke, znanstvene riznice; sve je to slatka hrana ljudskom duhu; sve su to sjajni dokazi veličine, bogatstva i krasote stvorenog svijeta i svemira!

Ali, sve su to ujedno i sjajni dokazi, sjajna svjedočanstva za Onoga, koji je sve to stvorio, za Stvoritelja, za Boga Višnjega!

Da, čiste i svijetle znanosti glasnesu trublje, koje navješćuju Božje veličanstvo. One su najrječitije propovijedaonice vječnoga osobnoga Božanstva!

Kako li je stoga bezumno i pomisliti samo, da je znanost protiv vjere u Boga! Ništa bezumnije od toga!

Međutim, ipak se našlo ljudi (jer nema ludosti, za koju se ne bi našlo pristalica), koji su izrekli i tu bezumnost. Pače ju širili u narod. Bilo je to naročito u prve dane nova pregnuća na polju znanstvena rada, kad neki pojedinci, naduveni ohološću, i pri tom zamagljena vida, nisu ni vidjeli, što uistinu govori prava znanost. Nisu vidjeli, da je prava znanost upravo sjajna obrana vjere u Boga. Oni su zlorabili ime znanosti. Oni su u ime znanosti iznosili svoje samovoljne, ničim nedokazane tvrd-

nje, svoje izmišljotine i maštanja, prema vlastitim pokvarenim željama, i prema svrsi, koju su sebi unaprijed odredili.

No to nije znanstven rad, ma koliko se opremio prividnim znanstvenim oruđem. To je patvorina znanosti.

Stoga su, u daljnom razvitku, pravi znanstvenjaci ustali protiv takova rada. Napose su pak ustali protiv toga, da se ovakve patvorine unose u šire narodne redove, i njima tobože dokazuje, kako je znanost protiv vjere u Boga.

Najveći učenjaci, i prije, i u najnovije dane, svečano očitovaše, da prava znanost nikad ne može biti bezbožna. Naprotiv, prava je znanost duboko religiozna, nabožna.

Čiste znanstvene istine i svijetle vjerske istine uvijek se međusobno slažu.

Jednima i drugima začetnik je jedan te isti Bog.

Zato, Crkva katolička, kao prva zastupnica duha i istine, uvijek je njegovala i promicala znanost. Zato je uvijek baš među crkvenim ljudima bilo velikih radnika na znanstvenom polju. Zato se sa crkvene strane uvijek podupiralo nastojanje, da se utvrđene znanstvene istine prošire i u najšire narodne redove.

Društvo sv. Jeronima od prvog početka svog života pa do dana današnjega zdušno vrši taj veliki posao.

Dvije istine, kršćanska i znanstvena, dvije su velike prosvjetne sile. Samo te dvije sile, i to kad su združene među sobom, mogu izvoditi veliku prosvjetnu zadaću.

Društvo sv. Jeronima združuje jednu i drugu silu, i zato, kao nijedna druga samostalna ustanova, s uspjehom promiče hrvatsku narodnu pučku prosvjetu.

Društvo sv. Jeronima kroz dug je svoj život izdalo mnogo djela s jednoga i drugoga područja istine, i proširilo ih u hrvatski narod. Mnogo je zrnce otuda palo u narodnu dušu i doneslo, često i neopazice, svoj dobri rod. Veliki dio današnje unaprijeđene kulture hrvatskog puka djelo je Društva sv. Jeronima — Društva, koje ne prestaje naglašivati, da svaki čovjek mora težiti za naobrazbom, to jest, za usavršavanjem svoga duha. To leži u duhovnoj naravi ljudskoj. Tko je za to nehajan ili mrtav, stoji u suprotnosti sa svojim čovječjim pozvanjem, i ponizuje sama sebe. Naprotiv, tko, u duhu svetojeronimskom, nastoji oko svoga prosvjećivanja, dostojan je i uzoran član čovječjeg roda.

Zato Vam je, dragi i poštovani Jeronimski odbornici, razumljiva moja želja i usrdan poziv, da budete najbolji prijatelji Društva sv. Jeronima, da mu budete pomagači i barjaktari!

Nastojte, da se šire njegova izdanja!

Nastojte, da bude što više društvenih članova!

Nastojte, da svaki ima svoju Jeronimsku kućnu knjižnicu!

Najstarija hrvatska pučka prosvjeta

Ako bismo htjeli odrediti vrijeme, u koje ide najstarija ili početna hrvatska pučka prosvjeta, mogli bismo reći, da je to vrijeme od početka narodnog života pa do pronalaska tiska. Istina, u jednom se dijelu tog vremena hrvatsko kraljevstvo politički razvilo do najviše moći, — ali otud zaključivati na sam prosvjetni stepen, bilo bi pogrješno, jer su razvijanju političkih prilika tada bili drugi uzroci nego danas. Više je to bila snaga nekih pojedinaca nego unutarnja, svijesna snaga puka.

Kad su se Hrvati uselili u ove sadašnje svoje krajeve, prosvjetno im je stanje — u isporedbi s kasnijim vremenima — bilo najniže. Ako se pita, što su znali i kakvi su bili, na to pitanje možemo od prilike ovako odgovoriti: znali su nekako obrađivati polja i timariti blago; znali su upravljati kućom i porodicom; znali su od pojedinih porodica sastavljati veće cjeline i pokoravati se zajedničkom glavaru; imali su svoje običaje i znali neke pjesme; znali neke moralne zasade i imali neke religijske pojmove: sve su to znali, bilo po tradiciji, bilo po snazi rođena uma, koji je sam po sebi podoban prema potrebi kombinovati i novo stvarati. Ali gdje nema mnogo takvih predmeta, koji bi poticali na daljnu kombinaciju, i gdje su životne prilike nevelike i jednolične, tu nije ni umno stvaranje opsežno. Zato je opseg sličnih gospodarsko-socijalnih spoznaja u našeg naroda bio u početku dakako malen. A što se tiče ćudorednog stanja hrvatskog puka u to prvo doba, ono je izviralo iz religije, koju su imali naši pređi. Pojam o višem biću, i ovisnost o njemu, zatim pojam o budućem životu i o odgovornosti za svoja djela: to je u jezgri ono odgojno sredstvo, koje je našeg čovjeka u prve dane ovdašnjega boravka činilo sposobnim, da uzmogne stvarati društvene i državne početne oblike. To je, uz ono naprijed spomenuto znanje, sačinjavalo prve stepene njegove prosvjete.

U ovim svojim zemljama našli su Hrvati rimsku kulturu i kršćanstvo. Jedno i drugo utjecalo je na njihov daljni razvitak. Dotičući se s rimskim naprednijim življem i širokoga oka gledajući na njihov cjelokupan život, spoznaja socijalno-gospodarska malo je po malo rasla; dok je kršćanstvo, koje je radi svoga izravnoga i čistoga božanskoga podrijetla sadržinom svojom daleko nadmašivalo dotadašnju religiju Hrvata, činilo naše pretke još sposobnijima ostvarivati svrhu postavljenu ljudima kao ljudima. Vjera u jednoga Boga, dobroga oca sviju ljudi, i u Njegova Sina Isusa Krista, ljubitelja i

otkupitelja našega, koji je zapovjedio nikoga ne mrziti a sve ljubiti, i u Duha Svetoga, djelitelja milosti, kojom se čovjek posvećuje i najvećma približuje carstvu ljudske obrazovanosti: ta vjera stala je ulaziti u dušu hrvatskoga puka kao najbolji i najfiniji kvasac za obrazovno njegovo uzdizanje.

Tako općenito i ukratko, a hoćemo li zaći u pojedinosti, morat ćemo poći dužim i trnovitijim putem.

Da naš narod u ove prve početke nije imao nikakove knjige, nikakove škole, jasno je, kad nije imao ni svog pisma. »Prežde ubo Slovene ne imehō knig, nō črtami i rezami čtehō i gataahō pogani sōšte (pogani budući)«, veli crnorizac Hrabar, koji je pisao u vrijeme, kad je još bilo ljudi, koji su vidjeli sv. Ćirila i Metodija, dakle u X. vijeku. Tako je to bilo u najstarije vrijeme, u pogansko doba njihova života. A kad su se stali krstiti (Hrvati po prilici već u VII. vijeku) i time upoznavali kulturu kršćanskih naroda, koji su se služili latinskim ili grčkim pismom, stali su i oni poprimati to pismo, kako i Hrabar kaže dalje: «Krstivše že sē rimskimi i grčskimi pismeni nōždaahō sē pisati slovenskō reč bez ustrojenija«.

A gdje su ga učili? U školama dakako, ali školama rijetkim, vrlo rijetkim. Školama u današnjem smislu nije bilo za onda, razumije se, ni traga. Ta to je bilo doba, kad se — osim crkvenih osoba — nije ni od kraljeva zahtijevalo, da znadu pisati, a kamo li od koga drugoga, pa još od obična čovjeka pučanina! No ako i jest tko drugi naučio, i to je bilo samo za najpreče potrebe svakidašnjeg života, tako te o kakvoj narodnoj knjizi na tom tuđem pismu nije bilo ni govora, po gotovu kada je to pismo bilo i vrlo neprilično za naš jezik, jer »kako možet sē« veli jošte Hrabar, »pisati dobre gričskimi pismeni: život ili zêlo ili čajanije ili širota ... i ina podobnaja sim (ovim)? I tako bešē mnoga leta.«

Za tih dakle mnogih ljeta, sve tamo do u Ćirilo-Metodijska vremena, do u X., XI. vijek, jedini put, kojim je do naroda mogla doći viša odgojna riječ, riječ prosvjetnica, bila je crkva, bila su usta svećenikova. Prvi su svećenici bili svakako Latini, ali da su i oni morali učiti jezik naroda, kome su htjeli tumačiti nauk kršćanski, tražila je to sama narav stvari; dok svećenici iza ovih prvih mogli su već izlaziti iz same narodne sredine, i ako su crkvene obrede imali obavljati jezikom latinskim. U svakom pak slučaju, izvan tih obreda, morali su narodu govoriti njegovim jezikom. Prvi dakle odgojni ili prosvjetni rad dolazio je u narod preko Crkve, i to n a u s t i c e.

Posve novo vrijeme za hrvatsku prosvjetu nastade time, što su sveta braća Ćiril i Metodije zamislili i izradili novo pismo, hrvatsko pismo glagolicu, te što su svete knjige preveli na staroslovenski jezik i u crkvene obrede uveli isti taj jezik, jezik u ono vrijeme sasvim bliz jeziku hrvatskomu. Tim je probilo novo prosvjetno vrelo, vrelo bistro, okrjepno.

Ponajprije nam je puk u većem broju i radije dolazio k crkvi svojoj prosvjetnici, kad je osjećao, da osim što diše božanskim duhom kršćanske vjere, da još diše i njegovim narodnim duhom. To je osjećanje bilo tim jače, što veća je nastajala protimba između starih

latinaša i novih glagoljaša; a što je jače bilo to osjećanje, to je mekša i podatnija bila duša za obrazovne utiske. Po gotovu, kad je — nadalje — i broj obrazovatelja, broj hrvatskih svećenika bivao sve veći i veći. Odsada je naime bilo lakše izučiti liturgiju na svom jeziku, nego na tuđem, i uz prisvojenje ostalog najnužnijeg znanja postati svećenikom svome narodu. Tim pak, što je netko postao svećenikom, odmah je, osobito prema duhu onoga vremena, baš po tom svom zvanju postao predstavnikom duha i njegova svjetla; baš po tom svom zvanju bio je zvan, da više nego na išto drugo, misli na obostrano razvijanje svoga duha: i na voljno i na umno, da mu i volja teži za dobrim, i da mu um stječe znanja. Jedno pak i drugo, po istom zvanju, nije smio zadržavati kod sebe kao u kakvom zatvoru, ograđenom zidovima sebičja i nehaja za ostali svijet, nego je morao sve to drugima davati, drugima: svojim kršćanskim vjernicima.

Osim toga stvorena je sada mogućnost, da se započne razvijati h r v a t s k o p i s a n j e, ne »črtami i rezami« ili s »grčkimi i rimskimi« pismeni ali »bez ustrojenija«, bez reda, nepravilno, *ἀνώμαλον*, nego pravilno, tako da je svakomu glasu hrvatskog jezika odgovarao stalan i određen znak. Crkvenim svojim knjigama, pisanim staroslovenskim jezikom, i to: »evanđeljem«, »apostolom«, »psaltirom«, »službom«, pa »nomokanonom« i »paterikom«, prva sveta braća pokazaše put, put nov, jošte neviđen, a u isto vrijeme čarovan i zamamljiv. Pisati! Misli, duhovne, nevidljive misli činiti vidljivima zaodijevajući ih u vidljive oblike, i to znakovima, pismom, stvorenim baš za tvoj rođeni jezik! Koliko li je to više od riječi, samo glasom izrečene, kroz koju se toči misao, da se skoro raspline i da je nestane; a misao, u pismo odjevena, ostane i traje dugo, dugo, sve do u kasne naraštaje!

Novim putem, pokazanim od svete braće, pođoše i Hrvati. Malo po malo. U prvi mah služili su se dakako crkvenim knjigama pisanim na čistom staroslovenskom jeziku; a onda u nedostatku starijih, trebajući nove, priređivali su ih sami, sveudilj još dakako prema jezičnom uzoru sv. braće, ali što dalje to više s primjesom hrvatskih riječi i hrvatskih oblika. Od Teodorova psaltira, iz XI. vijeka, pa do Kožičićeva Misala h r v a c k o g a iz prve polovice XVI. vijeka to se preobražavanje moglo dovoljno razviti. No dok je u crkvenim knjigama taj razvoj bio vrlo polagan, to je u svjetskoj, ponajprije nešto užoj, privatnoj, a zatim i široj, javnoj upotrebi bio taj razvoj brz, trenutačan, ili zapravo nije ga ni bilo, jer je tu, na spomenutom području, glagolsko pismo smjesta poslužilo čistom hrvatskom jeziku. Ovim su se pismom pisale različite darovnice, pa raspre, pravde i isprave, onda napisi (napose važna baščanska ploča) te razvodi (divortia), zatim općinski zakonici, naredbe i statuti (vinodolski, krčki, kastavski, veprinački): sve same stvari, koje su se ticale samog puka, stvari koje su bile s njime u najužoj svezi, a kojih, što dalje, to ih je bilo sve veći broj.

Činilo bi se prema tome, da je u isto vrijeme, barem u približnom razmjerju, bilo među našim pukom rašireno i čitanje i pisanje. No to bi bio prenagao zaključak.

Da se znanje čitanja i pisanja udomi među širokim redovima puka, za to treba pučkih škola. A toga u ono vrijeme nije bilo. Kao što u drugim zemljama, tako su i kod nas — u vijekovima, o kojima govorimo — postojale škole jedino uz stolne crkve, po samostanima, i to samostanima benediktinskim, koji se u našim krajevima spominju već od 1. polovice VI. vijeka; pa onda, ali kasnije, uz crkve župne. A polaznici tih škola bili su najvećim dijelom samo oni, koji su se odlučili posvetiti svećeničkom ili redovničkom zvanju, — jer se skoro jedino od njih tražilo, da budu vješti pismu i knjizi (mores et scientiae), dok se za ostale to nije tražilo. Jasno je dakle otuda, u kakvu je odnosu stajao puk prema školi, prema znanju čitanja i pisanja. Ni onda, kad su se u poznijim vijekovima onog doba, o kojemu ovdje govorimo, u vijekovima XIII., XIV. i XV., stale javljati škole uz župne crkve, i kad su se javljale gradske škole, ni tada nije s obzirom na puk bilo mnogo bolje. Sveudilj je bio malen broj onih, koji bi se iz puka pomoću ovih škola okitili pismenošću. Puk je bio nepismen.

A ako se pita, tko je pisao one mnoge i različne isprave, valja znati, da su to činili posebni notari, koji su učili artem notarialem, kao što danas biva, da advokati, ili drugi, pišu ugovore i oporuke za one, koji sami ne znaju ni čitati ni pisati. I ti notari bili su ponajviše svećenici.

Usprkos dakle toga, što je bilo pronađeno novo slavensko ili, možemo reći, hrvatsko glagolsko pismo, puk se sa samim pismom nije mnogo upoznao, — ali je ipak otuda imao znatne koristi makar i posrednim putem. Imajući svoje pismo hrvatski su zastupnici prosvjete, hrvatski su se svećenici to spremnije bavili onim, čemu je samo pismo oruđe, to radije su se bavili duševnim poslom, to ugodnije im je bilo boraviti u mislenom svijetu, to revnije su — i ako različito prema prilikama — obogaćivali svoju dušu, e da onda sami uzmognu oplemenjivati i prosvjetljivati svoj narod, koliko je dakako dopuštao značaj onih vremena. I dalje dakle dolazi prosvjeta u narod iz crkve, i to još uvijek naustice.

Da je tome tako, to jest, da su nakon dobivena glagolskog pisma hrvatski svećenici postajali sve jači prosvjetni čimbenik, dokazom je ona h r v a t s k a g l a g o l s k a l i t e r a t u r a, koja je nakon toga nastajala, — mimo one spomenute dnevne ili poslovne proze i crkveno-obredne književnosti.

Znamo, da je, ako ne već u XI., a to XII. vijeku postojala k r o n i k a za Crvenu Hrvatsku, sastavljena u hrvatskom jeziku, a napisana glagolskim pismom. Prezbiter naime dukljanski u uvodu svoga pisanog ljetopisa latinskim jezikom kaže, da mu je kao izvor služio »libellus Gothorum, quod Latine Slavorum dicitur regnum«, a za taj »libellus Gothorum« drži nauka, da je bio ovaj spomenuti hrvatski ljetopis. — U rukopisu, što se nalazi u arkivu Jugoslavenske akademije pod signaturom III. a. 15., ima različitih kapitula ili članaka. Tako n. pr. na listu 36. ima priča o propasti Troje, na listu 35. članak „Од врмень чскнхъ“ (vremenima čovječanskim), na listu

1. кптль о злѣ женѣ, članak o zloj ženi, itd.[1] Taj isti rukopis, pod istom signaturom, sadržava, kako R. Strohal izvješćuje,[2] i jedno glagolsko umjetno djelo s naslovom: »Cvêt vsake mudrosti«. To je skup različitih poučnih članaka: ot ljubve Boga, ot ljubve bližik, od ljubvi ženske, ot mira, ot prostranosti, ot škrtosti, ot pravdi, ot istini, ot laži, ot moćnosti, od straha itd. Za primjer evo nešto iz kapitula »ot prostranosti«: »Arištotil piše: Prostranost jest s meru ili s razumom otdati ili darovati svoje; ako hoćeš dati ili darovati koga, daj ubozem, zač ako daš vzmožnim, toliko jest, kako vodu v more prolevati.« »I to se primeniti more ka orlu, ki je najprostraneji ptić pod nebom, zač ne more biti toliko lačan, kada ča ulovi, udeli pticam, ke su okolu njega, a navlašćno onem, ke se pitati ne mogu. I zato malo krat je brez ptic okolu njega. Mudri pravi: »Kako voda ugašajet oganj, tako almužno ugašajet grehi...« — »Četvrti kapitul«, koji radi »ot ljubvi ženske«, sastavljen je u stihovima: »Sliši svaki človik ovo, — ter pameti vele dobro — ove riči, ke su ovdi, — Ka pamet vam vazda budi, — Razumnim vam se govori, — Vsaki od vas da razumi. — Čuj (čuvaj) se vsaki mučno žene, — Kako ljute zale zmije, — Navlastito redovnici, — Ki ste božji službenici. — Ona ti je mriža morska. — Ter tonota zala gorska, — Ona ob dan ob noć lovi, — Tere mnoge duše gubi. — — Ona t' lipo, moćno poje, — Tere na grih podbuje. — Kada nje glas budeš čuti, — Tada ti misal moćno smuti. — — Mnoga su se učinila — Čiča žene huda dela. — Gradi dobri, veli, mali, — Čiča žen su doli pali, — Sela takoj i ladanja, — Zgubili su svoja stanja. — Zato čuj se vsaki togaj žena, — Da mu raspa neda, — Smart ti pride barzo tako, — Od istoka munja kako. — Kada pride ona, tada duša van izide. — S tila vsih bogatih i ubogih, — Čiča smrti gorko slzi, — Nisu bani, nisu kralji, — Suprotivu ki bi stali, — Zato ljubte Gospodina — Isukrsta, božja Sina, — Da on bude vas ljubiti, — Ter k sebi pridružiti — Sa anjeli, arhanjeli. I svetima apostoli.«[3]

Spomenik je ovaj napisan lijepom ustavnom glagolicom, kako se nalazi u spomenicima svjetovnog sadržaja sve do konca XIV. vijeka, pa stoga Strohal drži, da ovaj spomenik potječe sigurno iz XIV. vijeka, dok mu je original mogao nastati i u XIII. vijeku. Za daljni dokaz, kako su se naši glagoljaši duhom svojim sve više dizali, mogu se navesti crkvena prikazivanja. U kulturnoj Italiji osjetila se nekako u 14. vijeku nužda, da se neki biblijski momenti i neki momenti iz svetačkih života prikažu u što ljepšem, u što umjetnijem obliku. Tako nastadoše t. zv. »rappresentazioni sacre«. To nije izbjeglo našim glagoljašima, te se već u ranoj glagolskoj književnosti nalazi takovih crkvenih prikazanja. U rukopisu čuvanom u Jugoslavenskoj akademiji pod signaturom IV. a. 92., na listovima 134a.—148a. nalazi se prikazanje »Plač gospin«. Lica su ova: Mati božja, Ivan jevanjelist, Marija Mandaljena, Marija Jakovlja, Pilat, anjel Gabrijel, Osip, Miles, vitez. Počinje ovako: Čto tu vidiš, ti go-

[1] Isp. Ivan Milčetić: Hrvatska glagoljska bibliografija, 1911. I. Dio, str. 210.
[2] Isp. R. Strohal: Kratki osvrt na hvatsku glagolsku knjigu, 1912. Str. 28.
[3] Isp. R. Strohal: Poučni članci iz starohrvatske glagolske knjige, 1910.

spoje? — Plačem plači srce tvoje — črno ruho vazmi na se — jer ti nošu tužne glase — o dragoga sinka tvoga — Isukrsta meštra moga« — — itd.[4] Kako se vidi ovaj dramski prikaz ispjevan je u trohejskim osmercima, a sam rukopis potječe iz XV. vijeka, pa dok se drži, da je to tek prijepis, može mu upravo XIV. vijek biti njegov rođeni vijek. Ima i više ovakovih crkvenih glagolicom pisanih drama iz XIV. i XV. vijeka. Osim navedene, dosada su poznate i ove: 1. Muka i smrt Spasitelja našega, 2. Kako Isus oslobodi sv. oce iz limba, 3. Misterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim u grob postavljen. Da to nisu sve, samo se po sebi razumije. Neke su se izgubile, a neke će se još i naći.

Još viši stepen obrazovanosti svoje dokazaše naši glagoljaši time, što su bili kadri pratiti i na svoj jezik pretakati strana znamenita djela tadanjega doba. U XIV. i XV. vijek spadaju i ovi njihovi radovi: 1. Dialozi svetoga Grgura pape, 2. Knjiga sv. Bernardina (Tractatus seu sermones) i 3. Antonin (upute svećenicima za sv. ispovijed). Sva ta tri djela omašna su bila opsegom, sveta duhom i osjećajima, bogata mislima. Uspinjući se po ovim stepenicima dizali su se i glagoljaši u sve svjetlije krugove obrazovnog carstva, pa rasvijetljeni i sami svjetlom, sipali su svjetlo i na svoj puk.

Neke od tih knjiga, što su ih naši glagoljaši priređivali, bile su baš za puk i priređene, dok druge, kao što n. pr. ove najzad spomenute, nijesu bile upravice za puk, nego kao pomoćne ili stručne knjige za njegove odgojitelje. Da su ove posljednje već radi naravi svoje bile daleko od ruku pučkih, ne treba posebice ni spominjati. Ali ni one prve nisu prolazile rukama pučkim. Zašto je pak tako bilo, na to već naprijed odgovorismo rekavši, kako je malen, skoro nikakav broj bio iz puka onih, koji bi bili vješti čitanju ili pisanju.

Uz to je i broj samih takovih knjiga bio vrlo malen. Jer neka se pomisli, da tiska tada još nije bilo, a prepisivanje da je bio posao mučan i polagan. To veća je dakako zasluga onih pobožnih samostanaca i onih vrijednih svjetovnih svećenika glagoljaša, kojima ni za ime ne znamo, a koji su, zauzeti za Boga, pa tako i za knjigu i za prosvjetu, često velik dio svoga vijeka proživjeli samo prepisujući različita djela.

Što radi toga, a što opet i radi skupoće materijala, papira i pergamene, knjige su bile i veoma skupe, tako te ih običan svijet ne bi mogao ni kupovati. Knez Petar dobi god. 1405. za misal svoga oca kneza Novaka »40 zlatih ino 5«, a pop Blaž, vikar u Lici, proda misal crkvi svete Marije na Drenovcu »za 20 ter 4 dukat.« Velik je to bio novac osobito u ono vrijeme. Knjige se kao dragocjenost spominju i u oporukama. Pop Tomaš Sedmak, polazeći g. 1487. »na božji put v Rim«, piše testamenat pa pominjući, kako ovome ostavlja »dvi krave...«, a onome jednoga vola i jednoga konja itd., sjeća se i svoje misne knjige, koju ostavlja crkvi svete Marije u Vrbniku, i brevijara, koji ostavlja u baštinu svome bratu Marku.[5]

---

[4] Iv. Milčetić o. c., str. 221—222.

[5] Broz: Crtice iz hrvatske književnosti, 102.

I opet, evo, sve ostade samo na živoj riječi službenika Crkve katoličke, na živoj riječi, koja je bila to punija, što je punija bila njihova obrazovanost. Jedanput je ta riječ dolazila pred narod putem crkvenih prikazivanja, drugi put tako, da se knjiga puku čitala, treći put u formi slobodna govora. Sadržina pak svega bila je ona, što ju je uopće mogao da rodi duh onoga doba. Da je ta sadržina bila manja nego sadržina današnjeg doba, jasno je, ali nije ni ona bila nipošto prazna ni jalova. A ma kakva bila, pritjecala je k puku preko njegovih svećenika, sad jače, sad slabije, prema tomu, kako su je prisvajali i oni sami.

U glavnom pak bila je ta sadržina svakako sadržina kršćanske nauke, nauke, koja već sama po sebi ima silnu odgojnu, obrazovnu snagu. Jer ako se kod obrazovanosti pita, da li je onaj, koji se obrazuje, poslom obrazovanja postao vrijednim i dobrim članom čovječjega društva, članom, koji to društvo čuva živim, zdravim i sposobnim za razvitak, onda, držim, da je na prvi mah očito, koliko snage za to stoji u kršćanskoj nauci; onda je očito i to, kako veliko poslanstvo izvršiše hrvatski svećenici u najstarijim vijekovima života hrvatskog naroda. K toj nauci trebalo je pridolaziti toliko drugog znanja, koliko su ti vijekovi po svojem značaju zahtijevali. Nekad manje — danas više. Zato gledajući u stara vremena, postaje i nama sve jasniji pravac, kojim treba da udarimo u svom obrazovnom poslu: da njetimo kršćanski život i da širimo znanja toliko, koliko to opet zahtijeva naše vrijeme.

Stogodišnjica folklorističke poslanice biskupa Maksimilijana Vrhovca

U prvoj polovici godine 1913. navršilo se sto godina, što je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac poslao znamenitu poslanicu ili poziv svim svećenicima svoje bskupije.

Zašto znamenitu? Evo, zašto.

Poznato je, što je Srbiji i srpskom narodu privrijedio Vuk Stefanović Karadžić onim časom, kad je izdao Malu prostonarodnu slavenosrpsku pesnaricu. U tili čas svrnuo je oči stranog, velikog učenog svijeta na maleni svoj narod. Baš u to naime vrijeme, tamo od Wolfovih Prolegomena (1793.) pa dalje, učenjaci su mnogo raspravljali o postanku Homerovih epopeja: da li ih je ispjevao jedan pjesnik, divni Homer, ili je svaka od njih samo niz pojedinih narodnih pjesama o trojanskom ratu i o povratku Odisejevu, a tek poslije da su trojanske pjesme svezane u jednu, a one o Odiseju u drugu cjelinu. Ovu drugu alternativu, ovu teoriju Wolfovu utvrđivala su neka već otprije izašla djela: tako zbirka engleskih i škotskih balada od biskupa Tome Percy-a (1765.), zatim Macphersonov Ossian, pa Fortisovo djelo »Viaggio in Dalmazia« (1774.), u kome se nalazila krasna naša narodna pjesma o Hasanaginici. Pa kad je raspravljanje

o tom bilo u najvećem jeku, eto Vuka sa svojom prostonarodnom pesnaricom.

Bilo je to godine 1814. Početkom devetnaestoga stoljeća neprestance je vrelo u njegovoj domovini Srbiji. Pa kad je god. 1813. Crni Đorđe od Turaka pobjegao u aug. monarkiju, prijeđe i Vuk na našu stranu, te će pod konac ove godine (1813.) u Beč. Tu ga upozna Kopitar, pa saznavši Kopitar ujedno i to, da Vuk znade naizust nekoliko narodnih pjesama, za koje se i sam znameniti taj Slovenac veoma zanimao, saleti ga, neka ih napiše i izda. Vuk to učini, i osvoji tadašnje velikane: Goethea, Herdera, Dobrovskoga, Jakova Grimma, i druge.

Sada slijedi zbirka za zbirkom i pobjeda za pobjedom. Srbi u to vrijeme nijesu imali ni svoga narodnoga književnoga jezika. Dositej Obradović prvi se stao boriti protiv nezgrapne slavenosrpštine. Njegova borba započinje god. 1783., a svršava mu smrću 1811. Godinom 1814 nastavlja je Vuk Karadžić, da je u društvu s Đurom Daničićem završi s pobjedom 1847. Ali Vukove knjige, radi pravopisa, još ne smiju u Srbiju, dok ne bude g. 1860. i ta zabrana ukinuta.

Međutim su bili izlazili drugi Vukovi radovi, crpani iz samoga naroda: Rječnici (prvo i drugo izdanje), pa poslovice, pripovijetke, običaji i drugo.

A u srpskoga naroda rađala se samosvijest, budio se ponos, skupljale se sile, postizavali se uspjesi.

Pa kako li je sve to nastalo od malenih početaka! Od Vuka, koji je još tražio školske naobrazbe, i od ono nekoliko njegovih izdanih pjesama!

Dok, naprotiv, koliko više stajali smo tada mi Hrvati nad Srbima! Ne ću da spominjem sve one snažne višestoljetne dalmatinske književnosti; ne ću da spominjem ne samo starokajkavske nego ni mlado-kajkavske ni štokavsko-slavonske hrvatske knjige, leksikografske, slovničarske i beletrističke: dosta je i prijeko je dosta, da spomenem samo Vrhovca i njegovu poslanicu iz god. 1813.

Dok Vuk nije ni sanjao o sabiranju narodnog blaga, ni o vrijednosti njegovoj; dok je Vuk bježao pred Turcima, da nađe zaklonište (a to je bilo, kako rekoh, pod konac god. 1813.), biskup Maksimilijan Vrhovac već u prvoj polovici ove iste 1813. godine sastavlja i izdaje predivan poziv na sve svoje svećenstvo pozivljući ga, da sakuplja svekoliko narodno blago.

Kao orao krili tu Hrvat Vrhovac nad sitnim poletarcem Srbinom Vukom. Jer poziv je pisan tolikom toplinom, tolikim shvaćanjem, da bi ga i danas jedva koji učenjak ljepše napisao. Zato su ga već i stari naši osobito cijenili. U »Danici« od god. 1837. donosi ga urednik Lj. Gaj u cijelosti, u originalu latinskom i u hrvatskom prijevodu, popративši ga lijepom popratnicom, gdje među inim kaže: »Da ne bi mi nikakove druge vijesti, osim jedinoga ovoga poziva, o pokojnom imali, tak bi već otuda njegov bistri razum, lijepi duh i veliku ljubav uopće pram napredovanju čovječanstva, a navlastito prama svojemu rodu dovoljno poznati mogli. U ovom pozivu vidimo, kakove plemenite namjere i želje za dobro domovine jest u svojih prsih gojio«. —

A god. 1853. u Kolu, IX. knjiga, veli urednik Mirko Bogović u svom članku Kratak pregled naše književnosti: — »poznato je nadalje, da je pokojni zagrebački biskup M. Vrhovac, inače opće ljubljen i vrlo učen muž, potaknut čuvstvom domoljubnim, izdao god. 1813. znameniti svoj poziv na sve svećenike svoje biskupije... Budući da se taj poziv može smatrati kao važan historički prilog našeg razvitka, zato evo ga ovdje u matici latinskoj od riječi do riječi...« »Jezik ilirički — kaže Vrhovac (evo za primjer nešto) odmah na početku poslanice — premda se, na tolike puke razdijeljen, različito izgovara, ipak uopće u riječi i u izgovoru ima svoju čistoću i krasotu, a u izricanju pojedinih stvari i izgovaranju čitavih izričaja pokazuje obilje i slatkoću; a ne smeta ništa ni različitost osobitih narječja ni miješanje tuđih riječi, u njemu se nalazi usprkos toga veliko bogatstvo riječi čistih«. Sada govori Vrhovac o knjigama, koje su pisane ilirskim načinom, a koje dovoljno svjedoče o krasoti jezika. Slavni su muževi već odavna mnogo na tom radili, da ga što više usavrše. Habdelić, Bolostenec, Jambrešić, pa Došen, Kanižlić i Ivanošić itd. Ali ipak, gledali mi na značenje i mijenjanje riječi, ili na različne izgovore dosada zabilježene, ostaje jošte dosta, što se ne nalazi niti u postojećim gramatikama, niti u rječnicima, ni u govorima ni u pjesmama. Zato s nekima drži, »da se dobra pomoć, ako ne izvor snage jezika ilirskoga sakriven nalazi u općem potrebovanju vanjske gospode, duhovnika i istoga prostoga puka«. »Puk je vjerni čuvar mnogih pjesama, koje služe za obrazovanje jezika (Memorata quoque plebs est fidelis custos multarum cantilenarum, culturae linguae deservientium«). Kako je ugled pjesnika u obrazovanju jezika bio svagdje u cijeni, tako će i kod nas duhovne i svjetovne pjesme donijeti mnogostruke koristi, jer one ne govore samo o ratu nego i o miru, govore o vladarima i o vojničkim vođama, o običajima i navadama, o svetkovinama i ćudi narodnoj; pjesme nam pokazuju svojstva riječi, dužinu i kratkoću slogova i narav cijelog jezika«. »Promotrivši dakle to, da ilirski jezik mnogo cijene i da se u tom jeziku svaki dan ljepše piše, zato med ostalimi i Vas pozivljem, nukam i molim, da osobite riječi hrvatske ili slavonske, svakojake poslovice i narodne pjesme, koje ste ili dosada za se skupili ili ćete ih u napredak skupiti, meni također što brže saopćite. (Eapropter, reliquos inter Titulatam Dominationem in eo interpello, provoco et requiro: ut specialia vocabula Croatica, aut Slavonica, quaevis adagia et populares cantilenas sive huiusque pro se congestas, sive deinceps colligendas, mecum etiam quo ocius communicet«). Stoga želi od svoga svećenstva, da pazi 1) na riječi, kojima se puk služi u svagdašnjem svom govoru, kod rada u polju i drugih seljačkih posala; kod toga da paze na upotrebljavanje pridjeva uz imenice i priloga uz glagole, ako služe za slavu i čistoću ilirskoga jezika, dodavši svakoj riječi njezinu silu, upotrebu, značenje i tumačenje; 2. neka sakupljaju poslovice, što bi ih srećom našli u različitim zgodama, te odabrane formule govora, i 3. neka sakupljaju i postepeno k njemu šalju raznovrsne narodne pjesme hrvatske i slavonske, pa neka kod toga pribilježe, koliko je moguće

kada su sastavljene, tko ih je i gdje ih je sastavio (. . . omnes cuiusvis generis cantilenas Croaticas aut Slavonicas, cum adnotatione, quantum constaret, quando, et a quo, ac qua occasione compositae? Opportune colligat, et haec omnia ad me successive transmittat).

Već iz ovo nekoliko izvadaka može se svatko uvjeriti, da su to tako zdrave misli, kao da su niknule u glavi čovjeka, koji se time bavi stručnjački. To se dakako o biskupu Vrhovcu ne da reći, ali se u drugu ruku znade, da se on doista u velike zanimao za sve ono, što je imalo služiti na čast i na spas domovini. Baš za tih vremena uvodili su Madžari u svojoj zemlji živi narodni govor svakamo, gdje je dosada vladao latinski jezik, te htjedoše svoj madžarski jezik uvesti i u Hrvatsku, i pomoću njega još jače zagospodovati. Naprotiv toga dakle trebalo je to više obrađivati, dizati, jačati i usavršavati živi hrvatski jezik. A za tim ide rodoljub Vrhovac.

Pa da to što bolje provede, on se uz ostale svoje mnoge poslove bavi književnim i uopće jezikoslovnim pitanjima stojeći u živoj vezi s prvim jezikoslovcima slavenskoga svijeta.

S Josipom Dobrovskim, glasovitim osnivačem slavenske filologije, znamo, da je dopisivao još god. 1798., pa mu Dobrovski već tada zahvaljuje za tumačenje nekih hrvatskih riječi i moli, da bi mu kazao kojega Hrvata, koji bi ga uputio o oblicima riječi hrvatskoga jezika. A nekako u god. 1809. počinje Vrhovčevo poznanstvo sa slovenskim učenjakom Kopitarom. Kopitar piše Dobrovskomu (21. IV. 1810.) među inim ovo: »Obećao mi biskup mimo to dobaviti programe i one pisce hrvatske od XIV. do XVII. vijeka. Zatim dubrovačke poslovice. Item hrvatske narodne pjesme, u čem sam ga upozorio na citirane u nekom evanđelju od god. 1694.: »Lepo mi poje černi kos, — Posejal sam bažulek, — Posejal sem draga ljuba, — Hranila devojka tri sive sokole, — Igralo kolo široko. Tamo su samo ovi početci kao melodije (na notu) navedeni«. U istom listu piše Kopitar dalje: »Vrhovac me je liberalno potaknuo, da se u svakoj slavenskoj potrebi na njega obratim, i naložio mi je, da vam, velečasni, isto javim, ergo fac me l'organ pro eis, quae in Croaticis desideras«. — U privatnom pak pismu barunu Zoisu piše Kopitar ovo: »Hrvati imadu prekrasne narodne pjesme (junačke pjesme, Heldenlieder) kao i sjeverni narodi, o kojima sada Schlegel sa prijateljima s pravom toliko govori. Ja nalazim dapače u njima sličan duh kao u islandskim pričama i Igorovoj bojnoj pjesmi. U kratko! Ništa ne želim više, nego da mi ih tko napiše. Biskup zagrebački imao je milost, te mi je nekoliko malih ali posve lijepih pjesama priposlao«. Kopitar u ono doba nije ni poznavao srpskih narodnih pjesama. Još god. 1810. obznanjujući u almanahu »Annalen für Literatur und Kunst« knjigu »Horvacka gramatika« Agram 1810. kaže: »Još jedno! Hrvati imadu toliko lijepih narodnih pjesama, da su Goethe i Herder više njih, koje je Fortis priopćio, preveli i u zbirke svojih besmrtnih djela uzeli. Ne će li se netko naći, koji bi ih s više kritike i potpunije sabrao no Franjevac Kačić.«[1]

A evo, baš to je htio postići Vrhovac svojom poslanicom, te upravo godina 1813. osvanu mu povoljna za to. Sve dosada, brigu je

biskupa Vrhovca kao banskoga namjesnika veoma preuzimalo Napoleonovo svjetsko osvajanje. Ali godina 1812. bila je kobna po Napoleona. Vojska mu propade u Rusiji, a on sam jedva pobježe u Pariz. Stoga već 10. siječnja 1813. nalazimo, gdje je biskup u čuvenom svom Dnevniku zabilježio, da je pisao Kopitaru »de provehenda lingua Illyrica«, — zamišljajući sigurno već sada svoju poslanicu, za koju je iza toga dakako trebalo vremena, da se sastavi, i da se izda, što je i bilo 26. lipnja iste godine.

A uspjeh? Da je bilo brza odziva, to bi mjesto srpskog imena punim svjetlom zasjalo hrvatsko ime pred odabranim stranim svijetom. Za Tomu Mikloušića može se — prema kasnijem njegovu radu — sigurno ustvrditi, da se pozivu odazvao; ali službom privezan na jedno mjesto nije mogao u kratko vrijeme sam toliko skupiti, da bude dosta za izdanje odlične zbirke, kakvu je želio Vrhovac. Za ostalo svećenstvo ne može se ništa pouzdana reći, da li je što skupljalo ili nije. Ako nije, ne bi bilo, istina, ni čudo, jer u ono vrijeme uopće malo je bilo ljudi, koji bi mogli jasnim pogledom progledati svu važnost narodnih umotvorina, a dopisivati s Kopitarom nije moglo biti mnogima dano. Toliko se znade, da Vrhovac u svom Dnevniku, u koji je zapisivao često i najneznatnije stvari, nije o tom zapisao ništa.

Međutim, nakon Napoleonova pada prilike se za Hrvatsku uistinu nisu ništa poboljšale. Osvojivši aug. vladar opet Ilirik, ne pripoji ga, kako se nadalo, Hrvatskoj, već otvori: Provisorisches Gouvernement in Civil-Croatien. Biskup Vrhovac imao je voditi sam poslanstvo kralju, da vrati Hrvatskoj, što je ide. Ali kralj ne htjede ni da primi to poslanstvo. Biskup je dapače bio pozvan da pođe u Karlovac, da kao biskup prekosavskih strana položi prisegu carstvu austrijskomu. Vrhovac je zaklinjao kralja, neka ga riješi te sramote i spomenuo ga, da je car god. 1809. obećao vratiti prekosavske zemlje Hrvatskoj, čim ih opet predobije. Ali sve tužbe Hrvata nisu koristile ništa, i zalud se Vrhovac u svom Dnevniku gotovo neprestance nada povratku zemalja. God. 1815. pripojiše dapače Hrvatsku preko Save definitivno vladi u Ljubljani. Tek god. 1822. iza dugih molba pripojiše prekosavske krajeve natrag Hrvatskoj.[2]

U visokoj starosti Vrhovac ipak doživje ovu svoju želju ispunjenu, — ali dakako da sve ove neprilike nisu mogle povoljno utjecati na daljnu Vrhovčevu brigu oko skupljanja narodnoga blaga, po gotovu, kad je uto godinu dana kasnije (1814.) Vuk izdao svoju prostonarodnu pesnaricu, pa onda opet godinu dana za tim, 1815., izdao odmah drugi svezak, pošto je zimu sproveo kod kuće i tu sabrao nove pjesme.

I tako je bez ikakove prethodne spreme, bez ikakova gotovo prethodnog rada u srpskoj književnosti, samo slučajem, samo po tom, što je Vuk po svom položaju mogao obilaziti naše krajeve, srpsko ime prevagnulo nad hrvatskim, premda je u samoj Hrvat-

---

[1] Isp. Dr V. Deželić: M. Vrhovac.
[2] Ibid.

skoj bilo daleko više spreme, daleko više prethodnog književnog rada i u onomu upravo pravcu, o kojemu se ovdje radi. Ta Vuk ne samo da je i po hrvatskim krajevima skupljao narodne pjesme, ne samo da je prema hrvatskim leksikografima sastavljao svoj rječnik, nego se i za svoje zbirke pjesama služio hrvatskim već postojalim, ali još ne izdanim pjesničkim zbirkama.[3]

Ali Vuk spretno uhvati zgodan čas, a Hrvati ga pustiše, da prođe. Desetljeća iza toga morali su zato Hrvati služiti se djelomice i svojim blagom, ali pod srpskim imenom, nemajući sami ništa slična. Desetljeća skupljalo se otuda u Srba i ponosa i snage, a u Hrvata za toliko i potištenosti i oslabljenja. Desetljeća mnoga!

Tek god. 1877. izda »Matica Hrvatska« »Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama«. Sada najednom provreše bogati hrvatski vrući. Potekoše rijeke, da se u Matici sliju u divno more narodnog blaga. Time se izvrši davna čežnja biskupa Maksimilijana Vrhovca.

Hrvati natkriliše Srbe. U Matici se nalazi najbogatija zaliha narodnih umotvorina, daleko, daleko bogatija, nego li što je sav rad Vukov. Dosada je od toga izdano pet omašnih knjiga.

Koliko bogatstvo duha narodnoga, hrvatskoga! Bilo u visini misli, bilo u toplini čustva, bilo u obličnoj ljepoti. Potištenost se prometnu u ponositost.

Dà, ponosni moramo biti gledajući i uvjeravajući se na svoje oči, kolika snaga počiva u našem hrvatskom narodu! Ona počiva, pa tek počivajući, onako samo na laku ruku, stvara već takva djela. Što bi tek učinila, da se prodrma, da se digne! Probuditi je dakle, dignuti je valja! A to ima biti djelo temeljita i živahna pučko-obrazovnog rada.

Tako će se poslanica biskupa Vrhovca izvršiti i po svomu duhu. Tek ne dajmo, da nam i opet prođe čas!

---

[3] Isp. Dr Nikola Andrić: Alačević i Karadžić, Glas M. H. God. III., br. 17. i 18.

Pučka predavanja

Doista, naše doba, bez obzira na sadašnji rat, novo je doba! Ne zato što je posljednje po vremenu, nego zato, što živi novim životom, — životom, kakvim nije živjelo nijedno doba pređašnje.

Neka se nikome ne krati k vrelu znanja! Nikome! Ne samo bogatu, nego ni siromahu! Ne samo gospodinu, nego ni radniku! Ne samo građaninu, nego ni seljaku! Znanje neka prodire do u najudaljenije krajeve, pod najzabitnije krovove, do najzapuštenijih članova roda ljudskoga! Bilo da to znanje ide za tim, da odgoneta tajne prirode, bilo da vodi kroz zavojite putove ljudske povijesti, bilo da oku otvara dubine ljudske duše!

A oni, kojima su životne prilike dopustile, da skupe znanja, ne drže ga zatvorena u sebi, nego ga s radošću vade iz nutrinje duše svoje i na vrelima živé riječi kroz pendžer usta svojih, kao golubicu bijelu, šalju ga u svijet, da guče svima i svakome, svoj braći i sestrama svima.

Znanje neka svima diže, jača i poljepšava život! Kako se naime znanje ima s radošću davati i s radošću primati, tako ima da k radosti i vodi.

To će se postići novom pedagogijom: p e d a g o g i j o m s o c i j a l n o m, koja će svoj rad raširiti po svoj zemlji.

Budući da je učenik s a v p u k, posao je težak, golem; to teži, što se baš oni, koje bi trebalo pridići, najviše izmiču prosvjetnom radu.

Kao u rudniku. Treba doprijeti u najdublje dubljine. Teško je, ali se dopire. Kako? Jednom, tamo u stara vremena, netko je na površini zemlje ili u dubini nedaleko od površine našao kovinu. Pomoću te kovine obrađivao je čovjek zemlju i prodirao u njezine dubljine.

Slično je i u prosvjetnom radu. Oni, koji prvi dolaze i već se sada okorišćuju prosvjetnim radom, na površini su, ili da tako kažemo, gornji su sloj radničkog i seljačkog svijeta. To je radničko-seljačka aristokracija. Oni će pomoći, da prodiremo dalje. Učenici postat će naši s u r a d n i c i. Oni će nam privesti druge. Ovi opet druge. Sve dalje i dalje, — dok ne dođu svi, svi!

Zadaća je golema, — i značajna za naše doba. Po gotovu, što je ta zadaća univerzalne naravi ne samo s obzirom na broj učenika, nego i s obzirom na obučnu građu.

Nijedna znanost neka nije isključena u općenom prosvjetnom radu! Neka se ne kaže: ova je znanost za puk, a ona nije! Svaka znanost ima u sebi snage, da čovjeka digne. Tek je jedna zgodnija za ovoga, druga za onoga. Prema naravi i sklonosti pojedinaca. No koja je za koga, to se ne može znati. I zato ne smije izostati nijedna, nijedna!

Dà, ovim duhom diše naše doba.

A da ostvari svoje težnje, među sredstvima, što ih upotrebljava, ponajznatnija su p u č k a p r e d a v a n j a.

I u nas su već dobro poznata. Nazad desetak godina javljaju se sve češće na svim stranama hrvatske otadžbine. Priređuju ih različita prosvjetna društva, i ona opsežnijeg djelokruga, i ona čisto pokrajinska. K ovima se u najnovije vrijeme pridružuju akademski klubovi, od kojih valja istaknuti napose one iz redova ozbiljnog i radinog katoličkog đaštva. A u Zagrebu održano je više tečajeva pučkih sveučilišnih predavanja.

Kako je sigurno, da ovaj pokret više ne će jenjavati, nego se pače sve više širiti, ajde da nekoliko misli izmijenimo, da i taj način pučkog prosvjetljivanja donese što sigurnije i što veće koristi.

1. Ponajprije se pita, k a k o valja u tom poslu postupati? Pita se dakle za m e t o d u u pučkim predavanjima, — i to, zasada, ne za metodu ove ili one znanosti, kako se ona obrađivanjem znanosti već izgradila, nego za o p ć e n i t u metodu.

Tko dolazi na pučka predavanja? Ili bolje: za koga hoćemo da dođe? Koga zovemo? Z o v e m o n e u k e. A neukih ima dvojake vrsti: jedni, koji nisu polazili pučke škole, a drugi, koji su je polazili. Da su neuki oni prvi, sigurno je. Ali i oni drugi u najvećem su dijelu neuki. Poslije kako tako svršene škole nema nikakva nastavka u istom pravcu. Umno-duševni razvoj prestane, kao da bi odrezao. Tjelesni rad zaokupi svega našeg čovjeka. Uz to mu i dušu pritišću različite brige i nevolje materijalne i moralne naravi, tako da je posljedak svega: zaborav i onoga, što je nekada čuo u školi.

Stoga, predajući, p r e t p o s t a v l j a j v r l o m a l o znanja u svojih slušatelja. Sve reci, sve protumači jezikom razumljivim, jasno i glasno. I ako se nađe koji snažniji slušatelj, za kojega to ne bi trebalo, neka te to ništa ne smeta. Ne će ni njemu škoditi, a svi ostali jedino će otuda imati koristi.

2. Prosvjetnu zgradu treba graditi na tvrdim temeljima. Kakav materijal da se uzme za temelj? K o j i m z n a n o s t i m a d a s e u p r e d a v a n j i m a z a p o č n e?

Kad bi se ono, što se u školi naučilo, u duši zadržalo, valjalo bi na školu nastaviti; ali kako to skoro iščezne, i kako naš čovjek poslije prve škole zađe u drugu školu, koja mu se daleko jače zasiječe u pamet, u š k o l u ž i v o t a, to valja predavanje spojiti s tom školom.

A u toj školi dva su predmeta najvažnija: d r u š t v e n i p o r e d a k i p r i r o d a, — to jest, s tim dvjema čimbenicima zemnoga života naš je čovjek pučanin najviše svezan. Ako išta, a to se odlomci iz ta dva područja nalaze u duši njegovoj.

Za didaktični dakle osnov svoga rada valja uzeti one znanosti, koje su najbliže samom životu, koje su najbliže ovoj sigurnoj duševnoj sadržini. A to su znanosti socijalne i prirodoslovne.

Ova znanstvena područja mogu se uzeti kao naravan osnov za svaki pučko-prosvjetni sustav, jer se njihovi problemi neposredno vežu na probleme, koji su svakome poznati, koji se tiču svačije kože.

Na tom temelju, do kojega će se mnogi dati rado privesti i na kojemu će početno djelovanje biti najsigurnije, na tom istom temelju valja da se dižu druge znanosti.

Od socijalnih znanosti prijeći će predavač lako na historička i kulturno-historička pitanja, a naći će ujedno i most k pravnoj nauci. Kao samo od sebe doći će nadalje, da predavač sa svojim slušačima stane promatrati strane kulture i raspravljati o jezičnim pitanjima. Otuda ne će biti daleko, da progovori o literaturi, pa i o umjetnosti.

Od prirodoslovnih znanosti prelazi se lako na proučavanje zemalja i naroda, a otuda k historiji; drugim se opet putem preko astronomije i egzaktnih prirodoslovnih nauka dolazi do matematike i do filozofije — od konkretnih do apstraktnih nauka.

Vršak pak svega ima biti religija, — i to tako, da se znanjem, što ga tko iz pojedine znanosti dobiva, ljudski duh neprisiljeno, prirodno diže k Bogu jednomu i osobnomu. Učvrstivši tako ponajprije vezu čovjeka s Bogom, valja tada na tom vrhuncu znanstvenom metodom obraditi ostala religiozna pitanja, i time, koliko se već može, ojačati onu religioznu sadržinu, koju je već Crkva po svojoj svrhunaravnoj misiji i svrhunaravnim sredstvima usadila u čovječju dušu. Samo tako može se savršeno završiti svaki prosvjetni rad.

Religija je vršak na zgradi prosvjete« (Die Religion ist die Spitze am Baue der Bildung) reče znameniti pučki pripovjedač nekatolik Bertold Auerbach.

3. No ima i drugi razlog, zašto se n. pr. prirodoslovne znanosti mogu najlakše uzeti kao didaktična podloga za ostala predavanja; a to je, što se za same te znanosti već dobro utvrdila metoda zornog predočivanja. To privlači. Zato treba da se takova metoda, metoda zornosti, upotrebljava koliko iole više može i u svim ostalim znanostima. Prirodoslovne znanosti u tom doista prednjače. Tu se pokazuju sami predmeti (u zoologiji, botanici, mineralogiji, anatomiji, tehnologiji itd.), prave se pokusi (u fizici, kemiji, biologiji), donose modeli (u matematici, astronomiji) i plastične imitacije (u geologiji, anatomiji, zoologiji, botanici, medicini), pokazuju se slike, tabele i upotrebljavaju druga grafička pomoćna sredstva. U novije vrijeme osobito se cijene ekskurzije (u geologiji, botanici, zoologiji) te razgledavanja (botaničkih i zooloških vrtova, prirodoslovnih zbiraka, rudnika, tvornica itd.).

Pa kao što se ovaj školski metodički postupak prirodoslovnih znanosti može primijeniti u pučkim predavanjima, tako se to može učiniti i kod ostalih znanosti. I socijalne se znanosti služe ekskurzijama i razgledavanjima. Posjećuju se različiti tehnički poslovi i

razgledavaju javna i privatna imanja itd. Uz to vrlo dobro dođu raznovrsni grafički prikazi, fotografske slike i karte za stijenu. A osobito se preporučuje, da se, ako je ikako moguće, ovakova pomoćna sredstva pomnože i svakom slušaču dadu u ruke.

Kod predavanja o umjetnosti mogu se također pokazivati vrsna umjetnička djela, mogu se posjećivati galerije i izložbe slika. Osobito je važno, da se tu uzme u obzir umjetnički obrt i građevna umjetnost. Budući da se ovdje i za najobičnijeg čovjeka može naći štošta poznata, zato ovakovi pojedini primjeri mogu vrlo dobro poslužiti kao polazna točka za umjetničko obrazovanje.

U literaturi neka vješt recitator recituje odabrana mjesta, a iz lirike neka koji dobar pjevač ili pjevačica otpjeva po koju pjesmicu, pa eto sredstva, da se privuče i za daljnu pouku na tom polju. Kao što se kod ostalih znanosti imaju uvoditi praktične vježbe, tako se to može i u literaturnim predavanjima, gdje to biva zajedničkom lektirom i razgovorom o pročitanim literarnim primjerima.

Metodom živa zora u historiji, geografiji i etnologiji može se raditi pokazujući razne fotografije, služeći se skioptikonskim i, gdje to može biti, kinematografskim prikazivanjem. A za didaktičnu podlogu ovim znanostima treba postaviti poznavanje svoje domaje, svoga zavičaja. To valja učiniti s istih razloga, s kojih se preporučuje, da se umjetničko obrazovanje gradi na građevnom umijeću i na umjetničkom obrtu i da se prirodoslovne i socijalne znanosti uzmu za temelj cijele obrazovane zgrade. Time će se naime i tu pobuditi interes u širokim pučkim redovima. Svaki čovjek, odrastao u svom kraju, pozna svoj kraj, jedan više, drugi manje, u historijskom, geografskom i etnološkom pogledu, — pa će predavač moći zgodno nadovezati na to pređašnje znanje svojih slušača.

No ne samo za te pomenute znanosti, nego i za druge može poznavanje domaćih stvari i prilika poslužiti kao didaktička podloga. Evo odmah za pravnu znanost može domaća pravna povijest poslužiti kao ishodna točka. Tisuću raznih običaja žive u narodu neprekidnim životom. Ti su se običaji kroz stoljeća uzdržali, prošli kroz ratove i kuge, ali nitko ne zna, kako su postali. Mnogi od njih imadu svoj korijen u starom pravu. Ako se s ovim starim običajima isporede novi zakoni i novo pravo, to će po tom i za njih porasti zanimanje.

Pače i za jezičnu znanost, koja se inače čini tako teškom za pučka predavanja, može izvrsno poslužiti poznavanje domaćih prilika. S lijepim uspjehom može se predavati o povijesnom razvitku jezika, pa i o isporednoj jezičnoj znanosti, ako se predavanje nadoveže na poznavanje domaćih narječja. Poznato je naime, kako baš ljudi iz puka vrlo rado pomažu sabirati različite izraze pojedinih narječja. — Jednako to, na području literature, vrijedi i za sabiranje narodnih pjesama, pripovijedaka i poslovica.

Ako ovim riječima nisu ni izdaleka iscrpljeni svi načini i sva sredstva, kako se sve uspješno može puk obrazovati, ipak je pokazano, kako se metoda pučkoga obrazovanja mnogostruko može razvijati i usavršavati, i kako se i jednostavnim i malenim sredstvima dadu postići veliki uspjesi.

* * *

4. Pita se dalje, što je bolje: različite znanstvene predmete obraditi u pojedinačnim predavanjima ili u nizu predavanja ili u učevnim tečajima. Nema sumnje, da se na pr. u desetsatnom učevnom tečaju najprije može izbjeći površnoj obradbi i da se prema tomu na ovaj način znanje najdublje zasiječe u dušu. Ali ovi tečajevi mogu se uvesti istom onda, ako već ima stalan skup slušača.

Ako se pak radi samo o tom, da se udare tek prvi počeci, da se što više ljudi potakne, da se probudi ili oživi ljubav za znanje; ili gdje se radi o tom, da se poduči o aktuelnim pitanjima, što pobuđuju opći interes, tada je dobro pojedinačno predavanje.

Kad ima sredstava, onda se mogu sve tri vrsti predavanja jedno uz drugo priređivati. No to će moći izdržati samo jače organizacije.

Općenito govoreći, može se kao načelo postaviti, da je za mlade organizacije najbolje početi serijom pojedinačkih predavanja. Nakon nekog vremena vidjet će se, koji predmeti najviše zanimaju. Sada će se pokraj pojedinačkih predavanja o drugim predmetima smjeti izaći nizom od dva ili bolje tri predavanja s onoga polja, koje jače privlači.

Posjetnici ovog predavalačkog niza sačinjavat će stalan skup ili zadrugu, s kojom će se tek moći odvažiti na učevne tečajeve.

Istom kad se stvori ovakav skup, istom tada započinje pravi obrazovni rad. Sada se više ne radi samo o tom, da se ovaj skup drži na okupu, da se proširi, da se u njega pobuđuje sve veće zanimanje za znanost, nego još više radi se o tom, da se one najsposobnije i najvoljnije posjetnike učevnih tečajeva učini za djelatne suradnike. Da se to postigne što sigurnije, mora se predavač što više približiti svojim učenicima. S tečajevima valja spojiti večeri za raspravljanje, praktične vježbe, zajedničke ekskurzije, razgledavanja itd. Sudionici će se upoznavati i približavati među sobom.

A ne smije se zaboraviti ni na to, da se odaberu zgodni naslovi, kojima se oglašuju predavanja. Do naslova često stoji, da li će prostorije biti prazne ili pune.

Otuda se jasno vidi, na što se sve mora misliti, da se postignu trajni uspjesi. Časoviti uspjesi dadu se lako svuda inscenirati. Ali time nije ništa učinjeno. Sve se mora činiti sub specie aeternitatis.

* * *

5. Da se dakle sve to postigne, stoji, kako vidjesmo, do više uvjeta, a ponajviše do osobe, koja izvodi ovaj prosvjetni posao.

Tko treba da poučava? Svatko, tko ima potrebita znanja, potrebita dara za učenje i potrebita razumijevanja i ljubavi za stvar.

Ne samo u većim gradovima, nego i u manjim mjestima naći će se takovih pojedinaca. A u svakom slučaju treba mladež pripravljati za tu zadaću.

Svećenici, učitelji, liječnici, odvjetnici, suci i upravni činovnici: svi ti mogu sudjelovati u radu, e da se pučka obrazovanost postavi na široku i čvrstu podlogu. Osobito svećenici, pučki učitelji i općinski liječnici, koji su najbliži puku, koji ga najbolje poznaju, koji poznaju pučki govor i njime znadu najbolje govoriti.

Poteškoća, kojih sigurno ima, neka se ne boje, — a zahvalnosti neka ne očekuju. Neka se ne dadu zastrašiti ni podrugivanjem. Prvi će uspjeh ušutkati svako nepovjerenje, svako zanovijetanje.

No osobito se treba čuvati površna diletantizma. Znanje mora biti temeljito.

To će se najlakše postići, ako se u središtu obrazovna rada vodi briga o tom, da bude uvijek dosta vrsnih sila za učenje puka, za predavanje. Bez toga ne ide. Opet kažemo, mlade sile treba da se za to spremaju ozbiljno.

Pa ako i biva obično, da su pučko-prosvjetni učitelji ljudi kojeg višeg ili akademičkog stepena, ipak to nipošto ne mora biti uvijek tako. Facultas docendi za našu publiku, za publiku pučko-prosvjetnog djelovanja može se steći i bez akademičkog ili profesorskog naslova, samo treba znanja i dara za poučavanje. Učenjak bez toga dara nije pogodan za naš posao.

Mi trebamo ljudi, koji, dok predaju, ujedno i stvaraju, da sami od sebe u isti čas iznalaze i način i zgodnu riječ i raširivanje predmeta i njegovo primjenjivanje i zaključivanje.

A uz to da imadu vruću ljubav za stvar.

O potrebi pučko-prosvjetnog rada treba da budu najdublje osvjedočeni. Kod toga ne smije biti nikakovih drugotnih skrivenih motiva ili koje druge otajne svrhe.

Ni napolak osvjedočeni ljudi ne mogu biti u pravom smislu naši radnici.

Pučko-prosvjetni učitelji moraju biti i vođe i pomagači i sakupljači i organizatori i borioci! Kod posla treba da je čitavo njihovo srce.

Puk ima vrlo fin organ za to, da li je predavač uza svoju stvar cijelim svojim srcem ili nije.

Mi moramo imati muževa, koji su podobni o ovom ili onom odsjeku iz svoje struke u svako vrijeme bez naprezanja kratku uru govoriti, e da slušač osjeti utisak: sjedio sam kod bogata stola; slušač se mora uvjeriti, da još ima mnogo, vrlo mnogo lijepa i korisna, što još nije nikada čuo ni čitao, što će kasnije doći, što će moći kasnije uživati, pa da tako željno čeka nastavak.

Svako pojedino predavanje mora biti poput umjetničkog djela, poput drame: treba da ima svoj početni uspon, svoj vršak i svoj naravni silazak, tako da obuhvati, obuzme čitava čovjeka.

Uz ljubav dakle treba i pravoga razumijevanja za stvar. Svaki predavač ima znati, da je njegov rad samo jedan dio općena pučko-prosvjetnog rada, rada, koji mora da obrazuje cijelog čovjeka. A čovjek nije ni sam razum ni samo srce, nego i razum i srce. Svaki dio prosvjetnog rada mora ići za konačnom svrhom općenog prosvjetnog rada, a taj je, da se u čovjeka izgradi jaka osobnost, osobnost obogaćena uma i oplemenjena srca, koja plemenitost svoju grije na jedinom izvoru dobrote. Dobrote Vječne.

U koga nema takva razumijevanja, nego tko se dade voditi samo praznim čuvstvom i dnevnom modom, taj se radije neka ne prihvaća posla. Naprotiv, tko sve to tako razumijeva i ispuni one predašnje uvjete, taj će se znati ugnuti svim grebenima i pogiblima te ići od uspjeha do uspjeha.

U njegovim rukama postat će teško zlato znanosti finim i dragocjenim uresom, kojim će okititi svoje slušatelje.

I time rekosmo glavna načela. A sve, što rekosmo, rekosmo u svrhu, da se i ovaj dio pučko-prosvjetnog rada, pučka naime predavanja, sve više usavršuju od dana u dan prema ovim izloženim načelima. Vrlo dobro nam je poznato, da sve, što je tu rečeno, ne će biti moguće ostvariti ni u prvi čas ni u kratko vrijeme, — ali dok radimo makar i malenim sredstvima i u malenu opsegu, dok hoćemo ići naprijed, treba da radimo prema stalnoj i valjanoj osnovi, i da već u prve početke udarimo putem, koji će nas sigurno dovesti do željna cilja: do blagodati hrvatskoga naroda.

Postanak i razvitak sveučilišne proširbe

U našem pučko-prosvjetnom radu na pameti nam je u prvom redu naš hrvatski seljački svijet, — ali se u okviru naše pažnje i zanimanja nalaze također svi oni, za kojegod se može reći, da su uistinu neuki. A tih ima mnogo i izvan seljačkog staleža. Ne samo da su to obrtnici i radnici, koji su poput seljana gojenci sv. Jeronima, nego i oni, koji se vanjštinom svojom razlikuju od seljaka i radnika. Pače, neukost ovih često je sudbonosnija po ljudsko društvo nego neukost onih u priprostom odijelu, — jer ne samo da neuki inteligenti, imajući baš zato, što su »inteligenti«, znatan utjecaj na razvitak ljudskoga društva, ne samo da ovi na taj razvitak utječu veoma nepovoljno, nego je za nas veoma važno i to, što se s neukosti njihove ne može rušiti ni neukost priprostih onoliko, koliko bi se željelo. Razumljivo je stoga, da ne može uteći našoj pažnji ni ono nastojanje, koje ide za tim, da odstranjuje neukost tih »inteligenata«. Dok naime u prosvjetnom radu i nastojanju drugih i sami nalazimo pobude, u drugu ruku, kako rekosmo, navedeni je rad u uskoj vezi s našim pučko-prosvjetnim radom.

Taj rad imaju obavljati naša »Sveučilišna pučka predavanja«.

No prema oznaci »pučka« to se ne bi imalo očekivati. Prije bi se očekivalo, da na ta predavanja dolaze oni, koji ne samo da su doista

neuki, nego ih i svijet drži neukima, — kako se to događa kod takovih predavanja u drugih naroda, i kako to odgovara historijskom postanku i razvitku »sveučilišnih predavanja«, o kojima ćemo ovdje progovoriti u toliko, u koliko to ima opće kulturno značenje.[1]

Najprije je, kako je već poznato, u Engleskoj došlo sveučilište u dodir s radničkim, s pučkim redovima. Izraz »University Extension«, sveučilišna proširba, bio je tu izrečen već prije sredine 19. stoljeća. Oko god. 1845. već se općenito upotrebljavao. Pod tim imenom razumijevale su se različite osnove, kako da se proširi djelovanje sveučilišta, kako da se poveća broj inteligenata ili da se stvore nova središta za akademičku obuku i sveučilišni utjecaj. Pomenute godine obratilo se više uplivnih muževa na sveučilište u Oxfordu s prijedlogom, da se pobrine za veći broj mladih ljudi, od kojih bi se moglo nešto očekivati, ali su bez sredstava

God. 1850. prihvati taj izraz »University Extension« William Sewell, koji je upravljao Exeter College u Oxfordu, pa ga u malenom spisu (»Suggestions for the Extension of Universities«) ovako opisao: »Premda je nemoguće privući k sveučilištu mase, koje bi željele steći neku obrazovanost, ne bi li bilo moguće primaknuti sveučilište k njima? To bi bilo moguće, pa bi se ponajprije za pokus mogle osnovati stolice i docentska mjesta n. pr. u Manchesteru i Birminghamu, u gradovima, koji se nalaze usred tvorničkih područja i mnogobrojnog pučanstva. Malo po malo dao bi se taj sustav raširiti po cijeloj zemlji i slične uredbe urediti na zgodnim mjestima po najznatnijim gradovima, kao u Norwichu, Leedsu, Canterbury-u, Newcasle-u, i t. d. Ako se stvori takav široki sistem, postat će sveučilišta ono, što imaju biti: velika središta i vrela obrazovanosti za cijelu zemlju. Cio narod će ih zavoljeti, a da ne bi trebala napustiti nijedan od principa, na kojima inače stoje.«

Ma kako se željelo ovakovih uredaba, kako ih je Sewell predlagao, ipak se Sewellova osnova nije mogla izvesti.

Uznapredovalo se jedino u tom, što su se uredili j a v n i i s p i t i p o d z a š t i t o m s v u č i l i š t a. To se učinilo god. 1857.

No i tu se skoro pokazalo, da se ne mogu očekivati bogzna kako dobri ispitni rezultati, ako sveučilište nema nikakva utjecaja na obuku. Samo je to bilo važno, što sveučilišta sada prvi put nisu pravila razliku s obzirom na spolove, nego su se i djevojke i gospođe jednako puštale k ispitima kao što i mlađi muški svijet.

Tako se samo slučajem desilo, da je ž e n s k i s v i j e t dao vanjski poticaj za niz predavanja, koja su bila početak pučkih visokoškolskih tečajeva, upravo početak pokreta za sveučilišnom proširbom. Jeseni 1867. obratilo se »Društvo za višu obrazovanost žena u sjevernoj Engleskoj«, koje je iste godine bilo osnovano, na mladog privatnog docenta na Trinity College sveučilištu u Cambridge-u, James-a Stuarta, s prošnjom, da održi nekoliko predavanja o umještvu obučavanja. Stuart je bio poznat kao dobar predavač. Pozivu se rado odazvao, samo je predstojnicima društva predložio, da bi

[1] Volksbildungsarchiv. Zentralblatt für Volksbildungswesen. 1913. Berlin.

mjesto teoretskog raspravljanja i razlaganja održao predavanje, iz kojega bi se moglo vidjeti, u čemu stoji umještvo obučavanja. Prijedlog Stuartov bi prihvaćen, pa tako u 8 večeri nastade niz predavanja o astronomiji, održana u četiri različita grada, tako da je Stuart dva mjeseca putovao tim gradovima. Svaki tjedan predavao je pred više od 600 slušatelja.

U tom poduzeću bilo je novo to, što je govornik, pozvan izvana, jedan predmet točnije izložio. Kad se dosada koji predavač pojavio u kojemu gradu, da nešto predaje u kakvom udruženju, držao je jedno jedino predavanje — i otputovao dalje. Jest, pojedina predavanja imaju veliku vrijednost, ako se ide za svrhom, da se pobudi interes za koje određeno pitanje, — ali takova pojedinačna predavanja ne mogu pružiti nikakove znanstvene obrazovanosti. Stoga je Stuart niz predavanja zaokružio u jednu cjelinu, i to tako, da je istom svakih osam dana izrekao po jedno predavanje, a u tom vremenskom razmaku držao opet isto predavanje u druga četiri susjedna grada.

Da slušatelji i sami u sebi što bolje obrade ta predavanja, dao im je u ruke program (silab). Tu je trebalo praviti bilješke i kod kuće ispuniti okosnicu, da se slijed misli u predavanju može dozvati u pamet. Kasnije je Stuart opazio, da ni obrazovanije gospođe ne običavaju bilježiti bilježaka, kao što i to, da nemaju spretnosti za usmena pitanja. Da u tom pogledu svim svojim slušateljima olakša posao, izradio je tiskana pitanja, na koja su imali kod kuće pismeno odgovoriti. Odgovor se mogao docentu i poštom poslati. Kod prvog predavanja vratio je docenat te odgovore pojedinim slušateljima.

Stuart je neprestance radio oko toga, da što bolje izgradi metode svojih pučkih predavanja. Iz pismenih radnja, što su mu ih poslali slušatelji i slušateljice, razabrao je, da su doduše razmišljali o samom predmetu, ali da su u mnogo slučajeva naišli na takve poteškoće, kod kojih im ni predavanje ni silab nije mogao pomoći. Otuda se osvjedočio, da slušatelji moraju s predavačem doći u osobni saobraćaj. Zato bi nakon svakog predavanja određen još jedan sat, za kojega bi predavač ispitao u koliko su slušatelji razumjeli predmet, o kojem se predavalo; tako je predavač mogao ono, što slušatelji ne bi razumjeli, odmah razjasniti. Ovi satovi za upite i odgovore pokazali su se tako korisnima, da ih se otada pridržalo za sve pučke višeškolske tečajeve u Engleskoj. Slušatelji su po tom dublje prodirali u sam predmet, a kraj toga raslo je za te tečajeve i sve veće oduševljenje.

Sa svih strana zvahu i moljahu Stuarta, da drži takova predavanja. Pa kad sam nije mogao, zamolio je nekoliko prijatelja, da mu pomognu. Ali od sveučilišnih profesora bilo ih je malo, koji bi bili pripravni uzeti na sebe taj teret i one neugodnosti, koje su s takvim predavalačkim putovanjem nužno spojene. U drugu ruku bilo je za društva, koja su htjela predavanja, teško dati honorar. Stuart je nastojao, da pomoću različitih sredstava odstrani te poteškoće, — ali nije uspio.

Pokraj toga Stuart je vidio, da će ta cijela uredba biti samo onda od neke trajne vrijednosti, ako se sav upravni posao centralizuje. Sveučilište bijaše kao stvoreno za tu centralizaciju. Dne 23. studenoga 1871. predloži Stuart sveučilištu u Cambridge-u, da preuzme dosadašnji sistem i da organizuje središta za predavanja i za ispite. God. 1872. sveučilište postavi odbor (sindikat), koji bi imao da pretrese to pitanje. Slijedeće godine podnese taj odbor izvještaj, u kojemu je preporučio Stuartove prijedloge. God. 1873. odluči se sveučilište za to, a 1875. bude »sindikat« za pučke visokoškolske tečajeve sveučilišta u Cambridge-u uređen kao trajna uredba.

Time je bio led probijen i jedno od dvaju starih sveučilišta našlo je opet put k puku. Sada započe prava povijest pučkih višeškolskih tečajeva, koje su brzo zavoljeli ne samo u Engleskoj, nego su skoro našla plodno tlo i u sjedinjenim državama Sjeverne Amerike, u različitim engleskim kolonijama te u mnogim zemljama evropejskoga kontineta. Stuart je u svojoj spomenici upravljenoj na to sveučilište dne 23. studena 1871. napisao ovo: »Držim, da je upravo naša dužnost da pomognemo širokim društvenim redovima u njihovoj želji i potrebi za obrazovanošću, i da je nuždan bilo sad ovaj, bilo sad onaj sistem, koji bi bio pripravan koristi sveučilišta proširiti zemljom, e da se sveučilištu s obzirom na naobrazbu zemlje pribavi ono mjesto, što ga je dosada zauzimalo, da se njemu osigura onaj snažan utjecaj, što ga ono doista mora imati.« To, što je Stuart želio da sveučilište bude, to je ono i postalo ovom novom uredbom.

Stuartova spomenica bila je poduprta mnogim molbama osobito iz onih mjesta, gdje su predavanja već prije bila održana. Molba iz Birminghama polagala je važnost na to, da predavanja budu među sobom u vezi, da se ispiti redovito obavljaju i napokon da sama sveučilišta priznaju takvim obrazovnim uređajima barem kakvu takvu vrijednost. S druge se pak strane naglasivalo, da ispiti nisu nipošto glavna stvar. Tako se pisalo iz Crewe-a: »Izjavljujemo, da ne želimo u prvom redu ispita, nego to, da se za obuku i odgoj nađu što bolji putovi.« Opetovano su molili, da se ne bi priređivali samo takvi predavalački tečajevi, koji sastoje od više pojedinačkih predavanja o istom predmetu, nego da bi se i više tečajeva među sobom spojilo pod jedinstvenim gledištem, tako da se sustavna obuka u određenim predmetima protegne kroz više godina.

Odbor, koji je imao ispitati Stuartov prijedlog, predložio je, da sveučilište najprije samo pokuša provesti svoje osnove — uz uvjet, da se u mjestima, gdje bi se zaželjela predavanja, pobrinu za nužne troškove. Poteškoće, koje su se iznosile protiv prijedloga, ticale su se dviju stvari: ponajprije se bojalo, da će uzdržavanje središnje uprave pučkih višeškolskih tečajeva odviše stojati, a drugo, neki su mislili, da će se broj studenata u samom Cambridge-u umanjiti, čim se akademsko-obrazovni uređaji prošire izvan sveučilišta, pa bi se tako s te strane ugrozilo financijalno uzdržavanje sveučilišta.

Međutim se ipak sveučilište god. 1873. odlučilo, da ponajprije samo za pokušaj provede osnovu. Prvi pučki visokoškolski tečaj bi otvoren u tri grada, koji su obećali financijalnu pripomoć: u Nottinghamu, Leicestru i Derby-u. Održana su tri predavalačka tečaja. Predmeti su bili odabrani iz nacijonalne ekonomije i engleske literarne povijesti. Radilo se prema Stuartovoj metodi: slušačima bi razdijeljen tiskan program; nakon svakog predavanja jedan sat razgovora; tjedno je svaki učesnik mogao predati po jednu pismenu radnju, koju je docenat imao ispraviti. Broj pojedinačkih predavanja, iz kojih je sastojao jedan predavalački tečaj, podignuo se od 8 na 12. Na svršetku svakog predavalačkog tečaja morali su pismene ispite održati ispitači, koje je sindikat odredio; svakome kandidatu, koji je na ispitu pokazao dostatno znanje, izdala bi se svjdodžba.

Od tih pučkih visokoškolskih tečajeva imala su crpsti korist, kako se nadalo sveučilište, tri razreda pučanstva, koji nijesu bili ni u kakvoj vezi s akademičkim životom: žene, mladi trgovački pomoćnici i radnici.

U zanosu, koji je dizao vodstvo, zahvatilo se, kako se to često događa na početku novog pokreta, previsoko, što je kasnije sam Stuart priznao. Nije se dosta računalo s tim, da će se u zemlji, koja je dosada za svoju pučku obrazovanost razmjerno učinila vrlo malo, življi duhovi zaželjeti obrazovanja i obrazovnih uređaja, ali veliki dio sviju razreda pučanstva da će se u prvi čas slabo za to zanimati, pa da će se prema tomu teško doći i do potrebnih novčanih sredstava.

I u samim većim gradovima bilo je poteškoća s financijalne strane. Te su poteškoće u manjim gradovima bile tako velike, da tu uopće nije moglo biti pučkih visokoškolskih tečajeva. Budući da se središnja uprava morala oslanjati na mjesta, koja su se imala pobrinuti za dvoranu, i koja su imala odabrati senat i skrbiti se za to, da se navijeste predavanja, ukratko, sve pripraviti, što je potrebno, bilo je u svakom gradu, iz kojega je prijedlog došao, ponajprije nužno naći nekoliko osoba, koje su bile spremne taj posao preuzeti. Kod toga se naišlo na mnoge nehajnike ili na tisuću prigovora i izgovora, za koje se ljudi, u kojih nema smisla za općenito dobro, običavaju sakrivati, da izbjegnu svakoj osobnoj dužnosti. U drugu se ruku pokazalo, da ima u cijeloj zemlji žena i muževa, koji su željeli da postignu dublju znanstvenu obrazovanost, nego što su je dosada imali.

Lipnja 1875. održala se u Mansion House u Londonu javna skupština pod predsjedanjem Lorda Mayora, gdje se zaključilo, da i u Londonu kao što u Cambridge-u osnuju slične institucije za popularizovanje znanosti. I doista bi god. 1876. osnovano »Londonsko društvo za proširenje sveučilišne obuke«. Odabran bi odbor, u kojem se nalažahu zastupnici sveučilišta u Cambridgeu, Oxfordu i Londonu. Zadaća toga odbora bila je, da na obrazovanost, što se davala u pučkim visokoškolskim tečajevima, utječe time, što će izašiljati docente i određivati ispitivače. Ovo je uređenje i kasnije pridržano.

Prvi tečajevi, što ih je društvo priredilo, nisu uspjeli mnogo. Spojili su ih s gradskim višim učevnim zavodima, pa su se radi toga rađale mnoge predrasude. Kad su se odlučili da stvore zasebne odbore i da mjesto školskih prostorija upotrijebe dvorane za sastanke, posjetnika je bilo sve više. U Londonu je bilo mnogo učenih ljudi, pa su se mogli dati dugi tečajevi: predavanja iz jednog područja mogla su se u toku vremena jedna na druga vezati, tako da su slušatelji mogli dublje zagledati u predmet koje znanosti.

Lovorike, što su ih pobrali gradovi Cambridge i London, nijesu dale mirno spavati ni gradu Oxfordu. Prijatelji ove stvari, kojih je već bilo i tamo, ali nijesu mogli postići nikakova uspjeha, sada napokon mogoše doći do željena cilja. Profesor B. Jowett, koji je prije upravljao Balliol College i koji je slovio kao znatan učenjak, predloži, neka bi i Oxford isto tako priredio visokoškolske tečajeve. U tom prijedlogu nalazile su se dvije važne točke. Jowett je preporučio, da sveučilište postavi jednog tajnika, koji će upravljati tim pučko-obrazovnim radom, i da ga valja plaćati; osim toga neka bi sveučilište u onim gradovima, gdje ima zgodnih osoba, koje bi držale predavanja ili vršile profesorsku službu, takove osobe uzelo u svoju službu kao »izvanjske profesore.«

Slijedeće godine (1878.) pristalo je sveučilište na prijedlog Jowettov urediv̌ši poseban odio za pučke visokoškolske tečajeve. Tomu odboru bi također povjereno, da vodi ispite za izvanjske osobe. Tajnikom toga odjela postade Mr. Arthur Acland. Njegov otac bio je Sir Thomas Acland, koji je prvi uveo ispite za izvanjske osobe.

No ni pučki visokoškolski tečajevi sveučilišta u Oxfordu nisu spočetka imali uspjea. Malo se tko za to zanimao, pojedini razredi slabo su se posjećivali, pa se stoga nakon dvije godine osjetiše prinuždenima da tu uredbu opet napuste. Možda nije bilo dovoljno agitacije, jer se mislilo, da će u času, kad se sveučilište pokazalo pripravnim da širokoj publici podade nešto od bogate zalihe svoga znanja, publika upravo jurišati na pučke tečajeve. Međutim valja i za nove obrazovne uredbe uvijek snubiti. Raznovrsni neuspjesi, koji su se ukazali u tečajevima londonskim i u mjestima, u kojima je djelovalo sveučilište grada Cambridge, imali su opominjati na oprez. Prije svega pokazalo se i opet pitanje troškova kao osobito teško. Tih nužnih troškova, a iz vlastitih sredstava često nisu mogla da namaknu manja mjesta, koja su željela imati predavanja; a opet nije se nikako smjelo sniziti pristojbe, ako se htjelo, da ta predavanja drže doista valjani docenti.

Tako je engleski pokret za proširbom sveučilišta u godinama 1880. do 1885. imao proživljavati teške svoje časove. Pučki tečajevi na sveučilištu Cambridge teškom su se mukom i dalje nastavljali, u Londonu je ova obrazovna uredba tek životarila, a u Oxfordu bi napuštena. Broj slušača na tečajevima sveučilišta Cambridge, koji se god. 1875. uzdigao već na 12.000, pao je god. 1881. na 3500. Težak je udarac za ovaj pokret bio nadalje i onaj veliki štrajk rudarskih radnika 1877. Radi posljedica štrajka trpjeli su radnici, pa u oči izgladnjenja i nakon izostatka upravo najrevnijih slušača, koji su se od-

selili iz okolice, da drugdje traže rada, obrazovalištima nije bilo dugo moguće nastaviti svoj rad.

God. 1885. razmahao se opet pokret veoma snažno, i to tako, da više ne padne. Tada je grad Cambridge prvi put pokušao, da onim slušateljima pučkih tečajeva, koji su na ispitima najbolje uspjeli, dade priliku da se za sveučilišnih praznika presele u Cambridge i da još dublje zarone u svoje nauke. U isto je vrijeme i Oxford napeo sve svoje sile. Neuspjesi, radi kojih su prije morali prekinuti posao, potjecali su najvećim dijelom od poteškoća skopčanih s troškovima. Stoga je grad Oxford sada dopustio, da bi se mjesto tečajeva od 12 sati, kako su bili zasnovani u prvom početku, odsada mogli izabirati i kraći tečajevi (po prilici od 6 sati), tako da bi izdaci bili samo napolak tako veliki, kako su prije bili. Posljedica toga bila je, da su Oxfordski tečajevi iznenada veoma brzo uznapredovali. Već je u drugoj godini postojalo 50 mjesnih središta (Local Centres), koja su udesila 67 tečajeva sa slušateljstvom popriječno od 9900 glava, dok su u prvoj godini (1885./6.) samo 22 obučna središta priredila 27 tečajeva, a o broju slušatelja nijesu se pravile bilješke.

Isprva se bojali, da ovi novi kratki tečajevi ne će imati uspjeha. Ali se uspjeh postignuo time, što se više tečajeva spojilo u veće jednote, ili što se ponajprije udesilo pokusno izlaganje predmeta, koje je sastojalo iz jednog, dva ili tri pojedinačka predavanja, dakako za to, da se pripravi tlo za buduću sjetvu.

Ono odviše konservativno shvaćanje, koje je vladalo Oxfordskim sveučilištem još pred nedugo vrijeme, čini se, da se sada zamijenilo s duhom vrlo hitna napredovanja. Nezadovoljno time, da se uređenjem šestsatnih tečajeva postiglo bitno olakšanje za publiku, stvaralo je isto sveučilište daljne, nove uredbe, bez bojazni, da li će ih znatan dio javnoga mnijenja, koje na svaku novost gleda kao na mrzak prijelom s prošlošću, dočekati sa zgražanjem.

Jedna od tih novota bijaše zaključak, da se van, u svijet, izašilju ne samo docenti nego i knjige. Isto tako, kao što je docenat u određenim razmacima putovao od mjesta do mjesta, sada su s njime putovale i zbirke knjiga, koje se nazvalo »P u t u j u ć i m k n j i ž n i c a m a«. Pokazalo se, da je često nemoguće, da slušatelji dublje zarone u predmet predavanja, jer si nijesu mogli nabaviti mnoge od najznatnijih knjiga. Docentu je malo koristilo, što je u silabu (programu) naznačio naslove najboljih djela — u premnogim slučajevima ne bijaše ih ni u javnoj knjižnici dotičnog mjesta, ili knjižnice nije uopće bilo; pa i ako je prvi knjižnički zakon, koji je engleskim općinama dopuštao rasporezati osobit knjižnički porez, bio izdan već god. 1850., do god. 1880. poslužilo se tim zakonom samo pedeset općina. U pretežnoj većini gradova i općina nije dakle još bilo pučkih knjižnica. Istom u posljednja dva decenija osnovane su te knjižnice u Engleskoj gotovo općenito. Ali god. 1885. morao je Oxford računati još s poteškoćom u nabavljanju knjiga za slušatelje pučkih tečajeva. Odvažio se stoga na odvažan korak, i uredio putujuće knjižnice, kojima su se u početku mnogi protivili, ali ih

skoro zatim toplo primili. Te knjižnice mnogo su pridonijele, da je rad u tečajevima postao daleko uspješniji.

Druga, možda još znatnija novost, što ju je uveo grad Oxford, bilo je uređenje ljetnih prazničkih tečajeva. Kako je već spomenuto, u gradu Cambridgeu pokušalo se već god. 1885. da se najbolji slušači za ljetnih praznika privuku u mjesto samog sveučilišta. To se opetovalo 1887. God. 1888. prihvati i Oxford ovo uređenje i razvi ga u velikom stilu. Najbolji slušači bili su na više tjedana pozvani u dvorane časnog starog sveučilišta, da tu slušaju predavanja o najrazličitijim predmetima. Ta su predavanja morala ostaviti to dublji utisak, što se sada pojedino izlaganje nije raspadalo u predavanja, od kojih je tjedno bilo održano samo jedno, nego što se isto izlaganje dan za danom dalje nastavljalo i nakon dva do četiri tjedna zaključilo.

Ovi ljetni praznički tečajevi biše potaknuti s amerikanske strane. U Seen-skom districtu države New-York postoji od 70-tih godina znamenita »Ljetna škola« Chautauqua. Ovdje se na nekoliko ljetnih tjedana skupljaju muževi i žene svih staleža i obrazovnih slojeva, da slušaju predavanja i po njima uvode u različite znanosti.

Veliki uspjeh, što ga je postigla škola Chautauqua, bijaše poznat i u Engleskoj, a Oxford je (1888.) i time započeo. Odmah se pokazalo, da je vrlo dobro učinio. Prvi ljetni praznički tečaj, koji je trajao deset dana, posjetilo je 900 osoba. Prije podne bila su općenita izlaganja, poslije podne pojedinačka predavanja, znanstvene diskusije i prijateljski sastanci. U kolovozu 1889. održan je drugi ljetni praznički tečaj u Oxfordu; taj je trajao 4 tjedna. Od god. 1891. uzimlje se za temelj određena skupna obučna osnova. Predavanja se dijele u dvije glavne skupine: 1. Povijest, književnost i umjetnost, 2. Prirodne znanosti.

Broj predavalačkih sati iznosio je 1891.: 72 za povijest, književnost, umjetnost i narodno gospodarstvo kasnijega srednjega vijeka; 33 za grčku povijest, književnost i umjetnost; 41 za geologiju i kemiju. God. 1892. budu izabrani kao glavni ovi predmeti: Renesansa i reformacija (s 99 predavalačkih sati), grčka književnost (tragedija i komedija) i umjetnost (s 26 predavalačkih sati); kraj toga su održana i neka prirodoslovna predavanja. God. 1894. i 1895. obrađeno je napose 17. i 18. stoljeće s obzirom na općenu povijest, a napose s obzirom na književnu i gospodarsku povijest. God. 1911. predavalo se na ljetnom prazničkom tečaju u Oxfordu o njemačkoj povijesti i njemačkom kulturnom životu.

Budući da su se tečajevi održavali u sjedištu samog sveučilišta, moglo se za predavanja dobiti i znamenite učenjake, koji ne bi bili spremni da zimi putuju po drugim gradovima. Za promjenu mogla su se uplesti i pojedinačka predavanja velikih muževa znanosti. Ta su predavanja obogatila slušatelje mnogim velikim mislima i poglegima te ih oduševljavala za znanost.

Ali su i docenti, među kojima bijaše i vrlo znamenitih učenjaka, bili oduševljeni za tu uredbu. Godinu poslije toga, što je prvi Sum-

mer Meeting održan u Oxfordu, ovako ga pohvali Max Müller: »Taj sastanak u Oxfordu, i ako ga je vanjski svijet jedva zamijetio, bio je za mene historijski događaj, početak nove ere u povijesti narodno-obrazovnog rada.«

Oxford se po svojim Summer Meetingima uzdigao nad grad Cambridge. Oni, koji su pripadali sveučilištu u Cambridgeu, prigovarali su Oxfordu, da je već tim, što je dvanaestsatne tečajeve snizio na šestsatne, unio u taj pokret neku površnost; a i Oxfordski ljetni praznički tečajevi da su neka vrst »picknick-obrazovanosti«. Predavanja, što se tu drže, da se ne popunjuju obučnim razredom ni vlastitim radom slušatelja; pa i ono, što se predaje, da se predaje u tolikoj općenitosti, te se usprkos toga, što se u tim ljetnim praznič-kim tečajevima izabire jedinstven materijal, ne može izbjeći zbrci, koja nastaje u slušateljima.

U Cambridgeu su pošli s drugog stanovišta, kad su uredili ljetne tečajeve. U prvom redu nastoji se oko toga, da se priređuju praktični tečajevi, na kojima sudjeluje razmjerno malen broj slušatelja, tako da se predavači i slušatelji mogu jedni drugima više približiti. Slušatelji se cijelo vrijeme posvećuju jednom posebnom predmetu, da u nj što dublje prodru. Međutim je Cambridge od tog početnog plana sve više i više odstupao, jer se sve očitije pokazivalo, da uredba Oxfordska bolje odgovara općenitoj potrebi.

T r o š k o v i, što ih imadu nositi sudionici tih ljetnih praznič-kih tečajeva, nisu veliki. Kolegijski prinos za 4 tjedna iznosi oko 35 kruna. Mnogi kolegiji primaju u svoje zidine slušatelje ljetnih tečajeva kao svoje vlastite studente. Izdaci za stan i hranu također nisu veliki. Za 4 tjedna oko 250 K. No i ta bi svota za mnoge sudionike bila prevelika, kad se ne bi osnivale stipendije, koje se redovito daju onim slušateljima pučkih visokoškolskih tečajeva, koji su najbolje učinili ispitne radnje. Takove stipendije osnovala su neka mjesna središta, zatim sama sveučilišta, vijeća nekih grofovija i gradova, radnička i obrtnička društva pa drugi zborovi i privatne osobe.

O r g a n i z a c i j a pučkih vsiokoškolskih tečajeva o d s a d a j e o s t a l a t a k o v a, kako je bila utvrđena po ovim prvim počecima do god. 1888. Tu i tamo iznesla se po koja dobra nova misao, ali u bitnosti se njihov oblik više nije mijenjao.

Cio taj rad obavlja se ovako. Gotovo svaki pojedini tečaj p o č i n j e s j a v n o m s k u p š t i n o m, koju posjeti na stotine osoba i za koju se obično upotrijebe svi retorski nakiti, što ih se nalazi po govorima, kojima se skupštine otvaraju, zaključuju ili u kojima se zahvaljuje za posjet, nakiti, što ih Englez uvijek voli na javnim skupštinama. Pače, događa se i to, da se predavanja, kojima se podaje osobita važnost ili na koja dolazi mnogo slušača, svaku pojedinu večer zarube sličnim kićenostima.

U p r v o m p r e d a v a n j u visokoškolskog tečaja iznesu se općeniti orisi predmeta, što će se obraditi, razjasni se program, pa se odgovara na pitanja, što ih stavi skupština. Na sve daljnje satove može doći samo onaj, koji kupi kartu. Isto vrijedi za »r a z r e d«, koji se otvara nakon obrađenog predmeta. Predavanje traje obično

jedan sat, a isto toliko i razred, koji se na to nadovezuje nakon kratke pauze ili i bez pauze.

Predmeti tečajeva uzimlju se iz najrazličitijih područja. Uopće mogu se razlikovati tri skupine:

1. Književnost i umjetnost, 2. Povijest (osobito povijest ustava), nacijonalna ekonomija i socijalna znanost, 3. Prirodoslovne znanosti.

Koja će se od tih triju skupina u kojem mjestu najviše svidjeti, to ovisi o interesu, što ga znadu ili ne znadu pobuditi one osobe, koje se nalaze u mjesnom odboru, pa o općenitom ukusu, koji vlada među slušateljima. Taj ukus vremenom se mijenja. Čini se, kao da se u Engleskoj u tom pogledu zbiva slična promjena, kao i uopće u svijetu: pretežan interes za prirodoslovne znanosti, koji je vladao u drugoj polovici 19. stoljeća, od početka 20. stoljeća kao da jenja, a preteže mah interes za povijesna, socijalna i narodno-gospodarska pitanja. Osim toga prodiru naprijed i pitanja o unutarnjem čovječjem životu, pa posljednja temeljna pitanja svake kulture.

Katkada se priređuju posebna predavanja za određene slušateljske skupine, poimence za učitelje i učiteljice pučkih škola, ali i za ratarsko pučanstvo i tvorničko radništvo. Ovo radništvo osim nacijonalno-gospodarstvenih i socijalno-naučnih predavanja voli povijesne, napose ustavno-povijesne tečajeve.

Gdje je moguće, tu se više predavalačkih skupina istog područja među sobom tako popunjuju, te slušatelj može u njih dublje zaroniti, nego što je to moguće kod 12-satne, ili pače kod 6-satne obradbe. Tako se n. pr. povezuju četiri predavalačke skupine o pučkom gospodarstvu: u prvoj se obradbi obrađuju općeniti temeljni pojmovi te znanosti (kao što postanak, razdioba i upotreba dobara, kapital, rad, renta, plaća, dobitak itd.); u drugoj se obrađuju teža pitanja teoretske nacijonalne ekonomije (tako n. pr. nauka o potrazi, ponudi, vrijednosti, cijeni, novcu, vjeresiji itd.); u trećoj i četvrtoj obradbi obrađuje se gospodarstvena i socijalna povijest Engleske s osobitim obzirom na industrijalne prilike, koje danas postoje. Slično se i druge znanosti raščlanjuju u odsjeke, koji se nadovezuju jedan na drugi, da se dobije što potpuniji prijegled.

Broj pojedinačkih sati za pučke visokoškolske tečajeve sveučilišta u Cambridgeu iznosi redovito 1—12, u Londonu redovito 10, za tečajeve sveučilišta u Manchesteru 8—10, u Oxfordu 6—12.

Gdje se pokaže, da je potrebno, rasvjetljuju se predavanja zornim sredstvima: slikama, kartama, nacrtima, ako je moguće, i fotografijama. Program (silab) se još i danas izrađuje prema načelima, kako ih je još prije četrdeset godina postavio profesor Stuart. Na programu se uvijek otisne i popis knjiga, vrijednih preporuke, a često se dometne, da se te knjige nalaze u pučkoj biblioteci dotičnog mjesta.

Pučki visokoškolski tečajevi drže se na godinu obično tri puta. Prvi red počinje u jesen pa traje do Božića, drugi se drži od početka siječnja do Uskrsa, treći (redovito najkraći) teče od Uskrsa do konca svibnja ili početka lipnja. Ljetni su mjeseci slobodni, no

ipak se na obadva stara sveučilišta iskoriste za priredbu ljetnih praznićkih tečajeva (Summer Meetings).

Čini se, kao da bi se troškovi za ove ljetne tečajeve dali lakše namiriti nego za mnoge pučke visokoškolske tečajeve, koji se priređuju izvan sveučilišta. Za ljetne tečajeve ima uvijek dosta publike, a izdaci za docente umanjuju se dobrano time, što oni mogu ostati na jednom mjestu. Naprotiv se za visokoškolske tečajeve zbog toga, što se naokolo putuje, moraju izdavati veliki izdaci. Ne može se pomisliti, da bi se moglo naći docenata pripravnih da preuzmu predavanja, za koja već unaprijed nije određen honorar. Svako mjesno središte, koje priređuje pučki visokoškolski tečaj, mora biti spremno izdati znatne svote novaca, a da ne zna, da li će se moći ubrati; kod svake se predavalačke priredbe istom nakon prva dva sata vidi, da li ima dosta odziva. Ima dakako temata (kao što su n. pr. izvjesni odsjeci engleske ustavne povijesti), za koje je uvijek sigurno, da će imati dosta slušača. Međutim se ne bi moglo opravdati, kad bi se sav rad htio ograničiti samo na primamljive predmete. Isto tako ima i predavača, koji redovito privuku veliki broj slušatelja. Ali i ovi dođoše do toga istom onda, kad su nakon dugodišnjeg rada osvjedočili publiku o tom, da oni ne samo dobro vladaju predmetima, o kojima raspravljaju, nego da imadu i govorničkih darova, što ih treba da ima dobar docenat. A kad su tako daleko došli, da uvijek mogu privući veliki broj slušatelja, onda su obično zaokupljeni znanstvenim radom i drugim zadaćama tako jako, da moraju suziti svoju predavalačku djelatnost. Na njihovo mjesto moraju doći mlađi docenti, — a s time i opet postaje nesigurno, kako će tečajevi biti posjećeni.

Svaki docenat obično dobiva h o n o r a r, a osim toga plate mu se putni troškovi. Obljubljeni predavači, ako su zimi cio tjedan na putu, ako dakle dan za danom sjede na željeznici, mogu zaslužiti na godinu 9—10.000 K — a to uistinu nije baš sjajna naplata za tako mučan posao, koji se i s tjelesne strane može jedva 10 ili najviše 20 godina izdržati.

Z a u l a z n i c u se plaća već prema predmetu, zatim prema tomu, koliko ima nade, da će biti slušatelja, napokon prema dobi dana (a doba dana određuje se prema staležu slušatelja). Za tečajeve, koji se drže poslije podne i na koje dolaze poglavito gospođe viših i srednjih staleža, pojedini sudionik plaća nerijetko i do 24 K, dok se za obične večernje tečajeve plaća najviše 5 šilinga (5—6 K). Slušači iz nekih izvjesnih staleža (n. pr. pučki učitelji i radnici) imaju katkada p o p u s t e. Katkada bude i to, da neka društva (osobito radnička društva) plate neku određenu svotu, pa si time osiguraju pravo da za svoje članove jeftinije dobiju ulaznice. Tim se često postiglo, da je posjet bio veći i da su se tečajevi mogli financijalno lakše izvesti.

Redovito mora svako m j e s n o s r e d i š t e, pa makar za najkraći visokoškolski tečaj, računati s izdatkom od 700—1500 K, od kojih se 500—1000 mora poslati središnjoj upravi (kao honorar za predavača i kao prinos za tamošnje upravne troškove), a ostatak

se zadrži za mjesne troškove, (za agitaciju, dvoranu, rasvjetu, ložen-nje i t. d.). Ostane li što suviška, to se pridrži kao prištednja, da se pokrije manjak ostalih tečajeva, jer nije nikad sigurno, ne će li biti manjka. Ako je suvišak i prištednja veća, osnivaju se stipendije za ljetne prazničke tečajeve ili se podupiru druge obrazovne uredbe. Nasuprot, nikad se ne odustaje od toga, da se ulaznice nešto povise. Jer kakogod je važno, da se besplatno može dolaziti u pučke knjižnice, muzeje, galerije slika i druge slične uredbe, ipak nipošto ne bi bilo dobro, da su besplatna i podavanja, koja se od čovjeka čovjeku podavaju, koja se mogu obaviti samo u određene sate i za koja se zahtijeva redovit posjet. Na posljetku, ni sami radnici uopće ne žele, da se takim uredbama služe besplatno.

Različita mjesna središta spajaju se u okružne saveze, čim se mnogo prištedi, jer se bitno umanjuju putni troškovi predavača. Za predavača je to i u toliko dobro, što ne mora odviše napinjati sile svoje.

Često se pitalo, koji stalež ima najviše koristi od pučkih visokoškolskih tečajeva? Na to pitanje ne može se dati općenit odgovor. Rezultat ovisi s jedne strane o tom, kakvo je pučanstvo u pojedinim mjestima, s druge strane o predmetu tečajeva, zatim o spremi predavača, o vremenu, kad se tečajevi obdržavaju, o načinu, kako se navijeste, o visini ulaznine, kao što i o drugim izvanjskim i unutarnjim okolnostima. U mnogo slučajeva ima najviše gospođa i djevojaka obrazovanih srednjih klasa. U njih već ima nekog obrazovanog temelja, one teže za daljnom obrazovanošću, pa i raspolažu dostatnim vremenom, da toj svojoj želji zadovolje. Istina, tomu se ne može prigovoriti, ako pokret za sveučilišnom proširbom ide toj njihovoj težnji u susret, — ali u drugu ruku treba osobito paziti na to, da se time drugi staleži ne odbijaju od tečajeva, a osobito da se ne odbija radništvo. Zato je veoma važno, da predavanja ne budu pretežno literarne ili povjesno-umjetničke vrsti na uštrb ostalih naučnih područja. Osobito za historijske znanosti trebalo bi i u gospojinskoj publici pobuditi veće zanimanje. Ako slušatelji zažele, da se tečaj prenese na poslije podne, trebalo bi tražiti i veću ulazninu, pa eventualnim suviškom omogućiti i onakve tečajeve, koji se zbog slabije obljubljenih predmeta manje posjećuju.

U gospojinskoj publici visokoškolskih tečajeva najviše su zastupane učiteljice. Da se i za njihovo napredovanje u naobrazbi pomoću pučkih visokoškolskih tečajeva mora isto tako brinuti kao i za napredovanje pučkih učitelja, o tom je u Engleskoj već svaki na čistu. Pučki učitelji osobito dobro posjećuju ljetne prazničke tečajeve, poimence u Oxfordu. Ove tečajeve isto tako posjećuju gospođe i djevojke srednjih i viših staleža. Među oxfordskim posjetnicima ima žena katkada dvije trećine do tri četvrtine.

Od muškaraca zastupani su na pučkim visokoškolskim tečajevima svi staleži, dok žene iz najnižih slojeva dolaze vrlo malo. Među muškim svijetom viđaju se nerijetko i akademički naobraženi muževi, i takovi, koji žive u najboljim vanjskim prilikama. Često pre-

težu stariji muškarci; oni su životom stekli zrelost, u njih je duboka želja za duševnim radom i duševnim osvježenjem, pa stoga ima u njima predavač pozorno i zahvalno slušateljstvo.

Radnici su često pohađali pučke visokoškolske tečajeve. Doduše, to je pohađanje tu i tamo znalo trgnuti natrag, kao što u ono vrijeme velikog štrajka rudničkih radnika god. 1877. Ali općenito govoreći upravo su radnici bili najrevniji slušači. Pošto su god. 1879. u više gradova na Tyneu (na Tain-u) održani uvodni tečajevi za nacionalnu ekonomiju, zanimanje više nije ohladnjelo. Kod konačna ispita u jednom od onih gradova prva bi nagrada dodijeljena jednom rudarskom radniku, a druga jednoj odličnoj gospođi, kćeri bogatog tvorničara, koji je to mjesto zastupao u parlamentu. To odlikovanje radnika pobudilo je u radničkim krugovima takvo zanimanje, da se slijedećeg ljeta složio jedan odbor, kojemu je i nagrađeni radnik pripadao, te je taj odbor odlučio proputovati okolo naokolo kroz rudokopna okružja, gdje je u 5 sela dobio više od 1300 rudarskih radnika za tečajeve slijedeće zime. Pokret se raširio vrlo brzo, radnici su zaželjeli da osim u nacionalnoj ekonomiji slušaju tečajeve i o drugim naukama: tako o engleskoj književnosti i povijesti, o geologiji, o rudarstvu, kemiji i fizikalnoj geografiji. Dr. Roberts, koji je tada kao mlad docenat radio za stvar s istim zanosom, kako i poslije kao sijed veteran, govorio je pun najveće hvale o tom, kako su radnici provodili svoju stvar. Pače i za one predmete, koji nijesu imali ništa zajedničkog s njihovim svakidanjim životom, našlo se zanosnh i revnih slušatelja. Roberts reče: »Sigurna inteligencija rudarskih radnika, njihova nepokolebljiva ozbiljnost, poštivanje onoga, što su čuli, pa onaj određen način, kako su slušali, zatim valjano, na samu stvar upravljeno izražavanje: sve se to ne može dovoljno istaknuti ni dovoljno prikazati.«

Taj zanos za obrazovanošću, koji se pojavio među radništvom, nije jenjao ni u kasnije vrijeme. Prigovaralo se, da se u radničkim krugovima moglo samo tada naći dovoljno slušatelja, ako je u odboru mjesnog središta bila većina radnika. U drugu se ruku s ponosom priznavalo, da su mnogi tečajevi, za koje se bilo bojati, da će propasti radi premalena broja slušatelja, upravo trudom pojedinih radnika bili tako dobro posjećeni, te su u tom pogledu na prvom mjestu. Osobito ono radništvo u industrijalnim i rudničkim okružjima sjeverne Engleske veoma je zavoljelo pučke visokoškolske tečajeve. Bilo je mnogo slučajeva, u kojima su pojedini radnici mogli doći na tečaj samo uz najveće poteškoće i muke. Tako pripovijeda Schulze-Gaevernitz: »Dva su radnika učestvovala kod tečaja o kemiji, što je bio održan u Cramlingtonu, a morali su provaljivati veliki put, tamo 5 engleskih milja, i isto toliko natrag. I njihovi bi susjedi bili isto tako rado učestvovali kod tečaja, ali nijesu mogli smoći toliko vremena. Stoga bi u tom selu priređen sličan tečaj, na kome su oba ona učesnika iznijeli čuveni sadržaj onako, kako su mogli. Na njihovu izričitu želju bi prema koncu tečaja obavljen ispit, na kojem se ispitač »uvjerio o točnom poznavanju obrađena predmeta, poznavanju, koje bi dostajalo i za obični sveučilišni ispit na istom

polju.« Bilo je takvih slušatelja rudara, koji su nakon svršena predavanja ušli u rudnik na noćni posao. Oxfordski izvještaj od srpnja 1889. pripovijeda o nekoj tkalji iz pamučne tvornice kod Burnleya, kako je pisala neku nagradnu radnju, koja joj je imala omogućiti, da za neko vrijeme pođe u Oxford na daljnu naobrazbu. U tu svrhu žrtvovala je svoje podnevno vrijeme, da na tkalačkom stanu rasprostre svoje knjige.«

*

Tamo gdje nema mnogo radnika, gdje se pučanstvo sastoji iz drugih slojeva, mnogo je teže dobiti dostatan broj slušatelja. No ipak, hoće li pučanstvo nekog mjesta osjećati potrebu za obrazovanošću, stoji do toga, da li se gdje pučki visokoškolski tečajevi stalno i trajno urede ili ne. Samo na mjestima, gdje ima razmjerno malo stanovnika, poteškoće su obično nesavladive, jer bi ulaznina za svakog pojedinca morala biti prevelika.

Ali iz te poteškoće ima jedan izlaz: da se troškovi namire prinosima nekojih bogatijih sugrađana ili d a r o m k o j e g p o j e d i n c a. Tu se bogatašima pruža najljepša zgoda, da razmjerno s malim svotama učine mnogo dobra. Takovom pomoći može se u pojedinom mjestu trajno udomiti pučki visokoškolski tečajevi, dok bi inače ti tečajevi, nakon prve navale građanâ, željnih prosvjete, kasnije imali sve manje i manje slušatelja, tako da bi se sami jedva mogli financijalno uzdržati. Takovim darom probudio bi se i duševni život u mjestima, u kojima, čini se, da još duboko spava. Ako se bogataši ogluše tim zahtjevima, što se na njih stavljaju, gomilaju na sebe tešku odgovornost zato, što jedno od najvažnijih sredstava za podizanje pučke kulture ostaje neupotrijebljeno.

Pokret za pučkim visokoškolskim tečajevima počeo se snažnije razvijati, kad je sav iznos poreza na alkohol po zakonima od godine 1889. i 1890. bio predan grofovijskim vijećima, da ga upotrijebe u svrhe obrtnog školstva. Pojam toga školstva shvatio se tako široko, kako se samo moglo. Obrtnoškolska obuka imala je naime značiti »obuku u principima prirodoslovlja i umještva, obuku, koja dopušta primjenu na industriju, obuku, kako da se posebne grane prirodoslovlja i umještva primijene na osobite industrije i zanimanja. Naprotiv, ne smije se u taj pojam uključiti praktična nauka u kakvom obrtu, industriji ili drugom poslu.« Otada su mnoga grofovijska vijeća dio poreza na alkohol upotrebljavala za pučke visokoškolske tečajeve te ih omogućila i u onim slučajevima, u kojima se možda ne bi bili mogli izvesti.

Neka od tih vijeća zasnovala su i s t i p e n d i j e z a n a j b o l j e s l u š a t e l j e. A tko je najbolji slušatelj, to se ustanovi na temelju »razreda« i ispita. Učestvovanje kod »razreda«, koji se nadovezuje na svaku skupinu predavanja jednog tečaja, isto je tako dobrovoljno kao što i kod samog predavanja. U »razredu« daje predavač pobliža razjašnjenja, rasvjetljuje točke, koje nisu pojedinim slušačima bile jasne, i nastoji da pitanjima i odgovorima utvrdi, u čemu se nalaze te tamne točke. Ova metoda osobnog saobraćaja služi

i za to, da se ponovi i da se učvrsti ono znanje, što se dobilo predavanjem. Razred se nadovezuje ponajviše na predavanje, koje se obavilo neposredno prije. Ali se nerijetko zahvatilo i u pređašnja predavanja.

Mnogi učesnici razreda služe se i tim dopuštenjem, da tjedno predadu jednu p i s m e n u radnju, koju docenat za 8 dana ispravi i vrati. Ovakve se radnje mogu predati i bez imenoga potpisa, a to zato, da se ljudi, koji nijesu naučeni vladati perom, ne ustraše. Poslije prirodoslovnih predavanja mogu katkada slušatelji ponoviti predavačeve eksperimente. Bez ikakove je sumnje, da to osobito privlači.

K ispitu, koji se drži na koncu mnogih tečajeva, pušta se samo onaj, koji polazi predavanja te sudjeluje kako u »razredu« tako i kod pismenih radnja, pa je kod toga zadovoljio predavača. Prema tomu nije nipošto propisano, da se svaki slušač ili svaki sudionik »razreda« podvrgne ispitu; to je ostavljeno na volju. Na ispitu redovno ne pita sam predavač, nego jedan ispitač, što ga imenuje sveučilište. Međutim, ne odlučuje samo njegov sud, važnu riječ ima kod toga i docenat. U svjedodžbama nalaze se sada samo dvije oznake: »zadovoljio« i »odlično«. Drugoga razlikovanja nema.

Kr. je odbor god. 1895. za više obrazovne zavode ustanovio, da su ispitne radnje pučkih visokoškolskih tečajeva dokazale, kako se o b r a z o v n o s t a n j e s v e u č i l i š n i h s t u d e n a t a r e d o v i t o p o s t i g n u l o u onoga, koji položi takav konačni ispit tako zvanoga »passmana«; oni, koji su osobito sposobni, da su zreli i za počasni ispit (za tako zvanoga »honourmana«). Ako se to isporedi s našim prilikama, moglo bi se znanje sveučilišnog »passmana« staviti na istu visinu sa znanjem našega abiturijenta. Pa ako su prema sudu pomenutog odbora pučki visokoškolski tečajevi redovito podavali samo neku vrst višeškolske izobrazbe, a tek u najboljem slučaju sveučilišnu obrazovanost, ne smije se zaboraviti, da se u tadašnjem pomanjkanju temeljnih uvjeta za obrazovanje u Engleskoj nisu mogli postići veći uspjesi. Međutim se stvar uskoro stala brže razvijati, i što su se povoljniji temelji izgrađivali za općenito obrazovanje, to su se postizavali i veći uspjesi pučkih visokoškolskih tečajeva.

S v j e d o d ž b e o jednostavno napravljenom ispitu ili o ispitu odlično napravljenom imaju ponajprije samo vrijednost u sebi. Mnogi od onih, koji dobiju takovu svjedodžbu, mogu se ponositi, da su ispitivači, prosuđujući njegove radnje, ustanovili, kako bi oni i takovim studentima služili na čast, koji se natječu za viši stepen (»go in for honours«). Ta i u Engleskoj, kao što i u drugim zemljama, drži se mnogo do svjedodžbe. Poimence se u srednjim klasama i u radničkim redovima polaže velika važnost na takove potvrde o izvjesnom obrazovnom stepenu. No može se dogoditi i to, da takove potvrde onomu, koji ih ima, koriste, kad se natječu za različita mjesta.

Međutim, ispitne svjedodžbe imadu i m n o g o š i r e, o p ć e n i t o z n a č e n j e. Tko je na nekom određenom polju znanosti slu-

šao izvjestan broj pučkih visokoškolskih tečajeva, pa je to polje prošao barem u čednom opsegu, dobije, pošto je položio priključni ispit, pravo, da se nazove »afiliovanim« studentom sveučilišta. Dođe li kasnije do toga, da doista pođe na sveučilište, može si po tom označenju dati do onda slušana predavanja uračunati kao jednu naukovnu godinu tako, da se može već nakon dvije, mjesto obične tri godine prijaviti za sveučilišni otpusni ispit. No dakako, da se to veoma rijetko dogodilo, da se koji slušač pučkih visokoškolskih tečajeva poslužio tim pravom skraćenog sveučilišnog polaženja; većina takovih slušača ne će nikada već iz financijalnih razloga moći visoku školu posjećivati više godina naizred. Ali ipak ovo imenovanje afiliovanim studentom ima u dvostrukom pravcu povoljne posljedice. Ponajprije je to za slušača snažan poticaj, da određen broj tečajeva na istom znanstvenom polju sluša jedne za drugima, da dakle u svom studiju ustraje i da ga izgrađuje po osnovi. Osim toga, po onom priznanju nastaje uži vez među sveučilištem i studentom, koji je postao njegovim članom. Ovakvi se studenti sada još većma zanimaju za sve, što se tiče sveučilišta. Dok su oni dosada možda ravnodušno ili zlovoljno sudili i govorili o starinskim sjedištima znanosti, sada nisu nipošto ravnodušni prema onomu, što spada na sveučilište, sada su im mili uspjesi, što ih postizavaju ta sveučilišta. Afiliovani studenti obično se udružuju u društva, a sveučilišta znadu to i cijeniti, gdje se takova društva šire već po cijeloj zemlji.

Ovaj sustav afiliacije uvelo je najprije sveučilište u Oxfordú. To se je sveučilište oslanjalo na običaj, da se višim školama pojedinih mjesta daju od strane sveučilišta stanovite pogodnosti. Sustav afiliacije najvećma se razvio na sveučilištu u Cambridgeu. Ovo je sveučilište time, što je za svaki pojedini tečaj tražilo barem 10 sati za deset pojedinačkih predavanja, dalo slušateljima priliku, da dublje prodru u predmet, nego li je to moglo postići sveučilište oxfordsko sa 6-satnim visokoškolskim tečajevima. Stoga je sveučilište u Cambridgeu predložio svojim mjesnim središtima, ako im je uspjelo držati na okupu dostatan broj revnih slušača koji su pod vodstvom jednoga od docenata prošli trogodišnji naukovni tečaj, i ako bi postignuti rezultati mogli zadovoljiti, neka se ti rezultati smatraju takovima, kao da bi bili postignuti u sjedištu samoga sveučilišta. Zahtijevalo se, da se sudjeluje na 8 potpunih tečajeva, koji slijede jedan za drugim; svaki je tečaj morao sastojati od 12 pojedinačkih predavanja. Iza svakog predavanja imao je slijediti »razred«, iza svakoga tečaja ispit. Broj tečajeva morao se iz velikih znanstvenih skupina tako odabrati, da ih se moralo proći 6 u prirodoslovnim znanostima, u fizici i matematici, i dvije u povijesti, nacionalnoj ekonomiji ili literaturi — ili obrnuto. Ispit se proteže i na to, da li se može ustanoviti i dostatan napredak u temeljnim znanostima sveučilišnim: dakle u elementarnoj matematici, u latinskom i u kojem drugom jeziku. Samo onaj, koji je zadovoljio tim zahtjevima, mogao je imati pravo smatrati se afiliovanim (posinjenim) studentom Cambridge-skog sveučilišta.

Prvo mjesno središte, koje je svojim slušačima dalo priliku, da postignu taj novi cilj, bijaše Newkastle on Tyne. Držalo se, da će se broj slušača kod općenitih predavanja smanjiti uslijed važnosti, koja se sada polagala na zasebna predavanja. Dogodilo se protivno. Taj je uspjeh drugim mjesnim središtima, u kojima je bilo dosta slušača, da se takav pokušaj ukaže mogućim, dao povoda, da i ona pođu za istim uspjehom. Nakon nekoliko godina bilo je već više mjesnih središta afiliovano sveučilištu. Broj slučajeva, u kojima bi se ispiti prigodom takvih predavalačkih nizova upotrijebili zato, da služe kao stremen za pohod na sveučilište, ostao je, kao što se i predviđalo, razmjerno malen. Međutim je nekoliko godina kasnije Cambridge-sko sveučilište izvijestilo, da pod polaganja prirodoslovnog otpusnog ispita »jedna od rijetkih gospođa, koje su dobile prvu ocjenu«, treći dio svojih studija nije obavila u mjestu sveučilišta, nego u jednom afiliovanom mjesnom središtu.

Veoma važno je bilo, što je Cambridge-sko sveučilište svojim mudrim i opreznim provođenjem tog sustava afilijacije jesno odgovorilo i riješilo mnogo raspravljano pitanje: da li su ljudi, koji su redovito cio dan zaposleni neduševnim poslom, još kadri večerom u jednu znanost dublje uroniti i u tomu tako snažno napredovati, da znanje na taj način stečeno zasluži priznanje i sa strane sveučilišta.

Između mnogih dobara, što su ih pučki visokoškolski tečajevi donijeli pojedinim skupinama pučanstva, treba napose istaknuti, da su naprijed pomaknuli cijeli ženski spol. Istom po pokretu za sveučilišnom proširbom mogle su žene uistinu da stječu svestranu naobrazbu. Duh toga pokreta bio je taj, da se k mjesnim ispitima, koje su tamo od desetak godina unatrag u bezbrojnim gradovima održali ispitači sveučilišta, puste i djevojke. Time je bio postavljen temeljni kamen za to, da se za žene otvore sve obrazovne uredbe u Engleskoj. U drugu ruku, u povijesti pučkih visokoškolskih tečajeva bila je obrazovna težnja ženskog spola upravo prava pokretna sila: prve tečajeve profesora Stuarta potaknule su žene. Otada su one u vrlo mnogo slučajeva sačinjavale snažan broj slušatelja. Osobito su rado posjećivale predavanja o estetskim predmetima.

*

U izravnoj vezi s pokretom za sveučilišnom proširbom stajao je osnutak mnogih novih kolegija (Colleges). God. 1892. središnje se mjesto za pučke visokoškolske tečajeve u Oxfordu, podupirano od Christ Church College, jednog od najuplivnijih zavoda sveučilišta, zauzelo za to, da različita obrazovna društva u gradu Readingu i njegovoj okolici spoji s tamošnjim društvom za pučke visokoškolske tečajeve. Tako bi stvoren nov zavod, kome nadjenuše ime »University Extension College«. Christ Church College u Oxfordu brinuo se za dobar nadzor nad tim zavodom, osigurao mu određene dohotke, i trajno se s njime združio, pošto je privolio da daje sredstva za rektora novog kolegija.

Daljnji je razvoj potvrdio nade, što su se stavljale na novo osnovan zavod. Darovi s privatne strane, kao što i pomoć od uprave gradske i od vlade, omogućila je tomu zavodu University Extension College u Readingu da podigne vlastitu zgradu, da uredi potrebne laboratorije, i da se inače opravi kao College. Radnici su mnogo sudjelovali kod njegovih priredaba za večernjih sati i prema silama se brinuli za njihov uspjeh. Godišnji su izdaci već nekoliko godina poslije osnutka iznosili oko 70.000 K. U tom College-u bilo je zaposleno oko 20 učiteljskih sila, koji su najvećim dijelom dolazili iz Oxforda.

Pokretom za sveučilišnu proširbu i obrazovnom težnjom, koja se tim pokretom ojačala, uopće se promicalo osnivanje novih znanstvenih obrazovnih zavoda u različitim dijelovima zemlje. U tri posljednja desetljeća 19. stoljeća i u prvom desetljeću 20. stoljeća osnovan je u cijeloj zemlji lijep broj novih kolegija (Colleges). Kako su ti zavodi bili sposobni za život, vidi se najbolje otuda, što su se za prvih godina novog stoljeća mnogi od njih podigli na stepen sveučilišta. Valja se diviti činjenici, da je obrazovna težnja širokih pučkih redova i podatljivost za znanstvene svrhe u Engleskoj toliko narasla, da je oko starih sveučilišta, što su stoljećima jedina zadovoljavala obrazovnoj potrebi, ovijen bogat vijenac novih visokih škola.

I reorganizacija londonskog sveučilišta, dotično preobraćenje starog ispitnog ureda u naučno sveučilište, izvedena je povodom pokreta za sveučilišnu proširbu. God. 1889. sastavljena bi kraljevska komisija pod predsjedanjem vojvode Northumberlandskoga, koja je imala u Londonu istražiti postojeću potrebu za sveučilište. Skoro zatim izdan bi zakon o londonskom sveučilištu, a sedam povjerenika imalo je sastaviti pravila za novo sveučilište. Broj se naime kandidata, koji su se prijavljivali ze ispite na sveučilištu, dizao s vanrednom brzinom: 1840. bilo ih je samo 186, 1860. 788, 1880. već 2572, a 1877. 6294, od kojih je bilo gospođa 3508, dakle više nego polovicu. God. 1900. ušlo je novo londonsko sveučilište u život.

Nije ovdje mjesto, da se prikazuje njegov razvoj. Upućujemo samo na to, da je u izvještaju komisije od god. 1894. bilo predloženo, da se izabere stalan odbor i da mu se povjeri, neka nadzire i vodi pučke visokoškolske tečajeve, što ih je osnovalo novo sveučilište, i da sve one studije prizna kao jednakopravne s običnim akademičkim studijskim tečajevima, što ih za to prihvati senat. Već u početku dakle uzet je u osnovu novoga sveučilišta posao popularizovanja.

*

Otkad se londonsko sveučilište uredilo kao naučno ili obučno sveučilište, pučke visokoškolske tečajeve nije više priređivalo »Londonsko društvo za pučke visokoškolske tečajeve«, koje se sada imalo razići, nego sveučilište samo.

Iz statistike se vidi, da je god. 1908./09. bilo 15 priređenih tečajeva, kod kojih je sudjelovalo 17.784 ljudi. U razredima, koji su

slijedili poslije predavanja, prisustvovalo je 4464 ljudi, t. j. više nego 4. dio svega slušateljstva. Od njih je opet po prilici jednaki postotak (točan broj 1261) tjedno predavalo pismene radnje. Na koncu tečajeva bile su podijeljene 1192 ispitne svjedodžbe. Ti tečajevi namjerno nisu bili priređeni na jednom jedinom mjestu, nego su bili podijeljeni po cijelom gradu. Bilo bi inače nemoguće dobiti veći dio onih ljudi iz pučanstva, koji žele sudjelovati kod pučkih visokoškolskih tečajeva.

Dobro će biti, da se isporede brojevi obih starih sveučilišta, koja svoje pučke tečajeve šire cijelom Engleskom. God. 1907./08. bilo je 97 tečajeva sveučilišta u Cambridgeu. Svih slušatelja zajedno bilo je 11.953. U godiš. izvještaju bilo je istaknuto, da je u visokoškolskom tečaju u Ridefordu za astronomiju prosječno bilo 312 slušatelja — dosta znatan broj — dok je u Launcestornu kod predavanja o elektriciteti s osobitim obzirom na njenu primjenu u svakidanjem životu sudjelovalo popriječno 325 osoba, t. j. po prilici 8% cijelog pučanstva. — Spomenutih 97 tečajeva razdijeliše se na 80 mjesnih središta. Od 11.953 slušatelja sudjelovala su 2602 slušača u razredima — dakle nešto manji postotak, nego u Londonu. Pismenih radnja bilo je tjedno predano od 780 slušača. Za ispite se prijavilo 444 slušatelja i slušateljica, od kojih je 420 zadovoljilo.

Sveučilište Oxfordsko priredilo je 1908./09. 180 pučkih sveučilišta, u kojima je bilo svega 1874 pojedinačkih predavanja. Mjesnih središta bilo je 136, dakle više nego još jedanput toliko, koliko je imao Cambridge. Razlog je tomu kratkoća Oxfordskih tečajeva. Od 180 pučkih visokoškolskih tečajeva u pomenutoj godini otpadalo je njih 70 na povijest, 49 na književnost, 28 na nacionalnu ekonomiju, 18 na prirodoslovne znanosti, 15 na umjetnost, arhitekturu i arheologiju. I tu su porasli povijesni, književno-povijesni i nacionalno-ekonomički tečajevi, dok su spali prirodoslovni i oni o umjetnosti. Sudionika kod predavanja i kod razreda — danas se to u Oxfordu ne dijeli — bilo je 22.542. Održan je 91 ispit, prijavilo se 677 slušatelja. Ispit su položila 643 slušatelja, 204 s odličnim uspjehom, 34 su pala.

Oxfordsko sveučilište odlučilo se posljednjih godina prije rata, da priredi pučke visokoškolske tečajeve i u drugim zemljama. U pomenutoj godini bilo je to u Dresdenu, gdje se oko 300 slušatelja skupilo, zatim u Leipzigu (oko 200 slušatelja), u Pau-u i u St. Jean de Luz-u.

Oxfordski ljetni ferijalni tečaj postigao je u kolovozu 1909. veliki uspjeh. Učesnika bijaše više nego ikada: 1907. bilo ih je 1211, 1909. podigao se taj broj na 1863. Od tih je 940 njih bilo prvi put nazočno. Sva tri sveučilišta radila su zajedno bez ikakove zavisti, a znakom za to bilo je to, što su pored 113 oxfordskih mjesnih središta bila zastupana i 34 Cambridge-ska i 22 londonska. Osim toga bilo je dosta učesnika i iz drugih zemalja: stranaca je bilo 542 (među njima 102 Nijemca i 70 što Francuza što Amerikanaca.)

*

No najznatniji napredak, što ga je taj pokret za posljednjih godina postigao, ne stoji u tom, da je rastao broj polaznika, nego

u tom, što se postavio nov cilj. Pored dosadašnjih svrha i ciljeva počelo se ići za tim, da se postigne što veća temeljitost i da materijal postane što sigurnijom unutarnjom svojinom. »Extensive work« valja da se spoji s »intensive work«. Tko ne pozna povijesti engleskog pučkog prosvjetljivanja, toga bi moglo iznenaditi, što ta želja nije došla od nekih drugih narodnih redova, već od radništva. Osnutak radničkog prosvjetnog društva (Workes Educationel Association) mnogo je pridonio, da se ta želja promiče i da joj se poda jasan oblik.

Sveučilišta su uz to pristala s velikom radošću. Njima nije moglo biti ništa milije nego to, da rad pučkih visokoškolskih tečajeva bude što temeljitiji i što dublji. Stoga se u posljednjim godišnjim izvještajima triju pomenutih sveučilišta ponovo ističe, da se za najbliže vrijeme snuje, kako bi taj rad pomoću »Tutorial Classes« bio što intenzivniji. U londonskom je n. pr. izvještaju za 1908./09. spomenuto, da je sastavljen skupni odbor od zastupnika ovih sveučilišta i od zastupnika radničkih društava, da znanstvena obrazovanost u radnika Velikog Londona postane što dublja. Zamišljen je trogodišnji naučni tečaj, pomoću kojega bi se imalo omogućiti to, da radnik što bolje prodre u određena znanstvena područja. Nijedan »razred« tih tečajeva ne smije imati više od 30 učesnika (samih radnika), koji se sa svoje strane moraju na to obvezati, da redovito donose pismene radnje, što ih docenti traže, i da budu kod svakog pojedinog predavanja u razredu, osim ako su zbog osobitih razloga spriječeni.

Slično hoće da i Cambridge uredi svoje »Tutorial Classes.«

Ako se te osnove provedu, evo daljnog sredstva, da se odstrane nedostaci, što su se neko vrijeme opažali kod pučkih visokoškolskih tečajeva. Taj si je pokret postavio ciljem, da se priredbom suvislih tečajeva bori protiv površnosti, koja može nastati time, ako se rad ograniči na pojedinačka predavanja. Međutim se nakon nekog vremena pokazalo, da se ni tečajevima od 10 ili 12, a kamo li od 6 sati ne može prodrijeti u određeno područje znanja. Njima se može vrlo dobro postići to, da se u naobrazbi pođe dalje, ako već postoji dovoljna podloga. Ali ako tu podlogu treba istom polagati, tada se više tečajeva ima sustavno jedan na drugi nadovezati. Daljnji nedostaci tog pokreta stajali su u tom, što su mnoga mjesna središta bila nepovoljna. Tu su nedostaci nastali, a sad opet iščeznuli, već prema tomu, da li je bilo takovih osoba, koje su se htjele za stvar zauzeti, ili su nakon nekog vremena opet izgubile volju. Tamo gdje mjesna središta nijesu bila dobro organizovana, gdje se napose nije provela dovoljna agitacija, tu je učestvovanje kod tečajeva bilo premaleno, a suvisli nizovi predavanja još su se manje mogli redati jedan za drugim. Zapreke, da se tečajevima postignu veći rezultati, stajale su u prvom redu u tom, što pređašnja naobrazba slušatelja u najviše slučajeva nije prelazila preko najjednostavnijeg elementarnog znanja, i što je pače, barem u početku pokreta, dijelom i ta bila vrlo nesigurne naravi. No time, što su se otada proveli pučko-školski zakoni od god. 1870. i 1876., što se

izgradilo školstvo za obrtnike, što su se stale osnivati pučke knjižnice i mnogi drugi obrazovni zavodi, postale su i podloge za daljno obrazovanje jače i čvršće. Daljna je pogibao stajala u tom, što slušatelji i slušateljice pučkih visokoškolskih tečajeva nisu uvijek ovamo dolazili iz težnje za obrazovanošću. Katkada nisu dolazili radi sadržaja, nego radi forme onoga, što bi se predavalo. Tako je djelomice dobivala prednost ona građa, koja nije najnužnija za dublju obrazovanost duha i značaja. U najboljem slučaju bilo je tu duševnog poticaja, dok se glavna svrha toga pokreta nije postigla: da se naime slušatelji potaknu na suradnju, i na to, da sami misle poslije predavanja, da ponavljaju i da se sve dublje zagledaju u ono, što su čuli. A za tom svrhom treba svakako ići u prvom redu, ako se ne želi, da i od tečajeva bude tako malo koristi kao što i od mnogih pojedinačkih predavanja, za kojih mnogi slušatelji često mogu samo da podignu nekoliko nesuvislih i nerazumljivih mrvica. Ovakova bi plitkost značila za pučke visokoškolske tečajeve unutarnju smrt.

Međutim nijesu ti tečajevi od te pogibli trpjeli u većoj mjeri, jer su odbori, kojima je bilo povjereno, da ih provode, ili sveučilišne oblasti, uvijek budno išle za tim, da ih podignu do što većega stepena. U s p j e s i tog pokreta, koji je već sada dosta star, te ima dovoljnih iskustava, doista pokazuju, kako je u vrlo mnogo slučajeva pridonio k tomu, da se u širokim redovima pučanstva uzbudi žeđa za znanjem, da se toj žeđi podade jaka i zdrava hrana, i da se pomogne da dozru raznovrsni plodovi, koji mogu izrasti iz takova djelovanja. Svagdje, gdje se mogla pretpostaviti dublja potreba za obrazovanjem, pokušalo se uvesti pučke visokoškolske tečajeve. Često ih se nađe u »Pučkim domovima«, radnička društva u vezi su s njima, a londonska »Polytechnika« postala je za njih trajnim stanom. Ne valja omalovažiti ni socijalnih učinaka tog pokreta: taj pokret ne pozna nikakvih društvenih razreda, nego samo j e d n u veliku zajednicu prijatelja obrazovanosti. Mora da je to od snažna utiska na javno mišljenje, kada ispitivači moraju opet i opet naglašivati činjenicu, da se najbolji ispitni rezultati postizavaju od muških i ženskih iz najrazličitijih društvenih razreda. Za primjer može se navesti saopćenje oxfordskog izvještaja o god. 1890./91.: »Na ispitu, koji je nedavno održan na jednom predavalačkom mjestu, među inima, koji su dobili svjedodžbu »s odlikom«, bijaše jedna učiteljica pučke škole, jedan branitelj, jedan radnik za plinske i vodovodne namještaje i jedan željeznički stražar.«

Pokretom za sveučilišnu proširbu doista je duševno živahnim ljudima napokon dana mogućnost, da ugase svoju žeđu za znanjem. Prije su bili upućeni na studij iz knjiga ili na pojedinačka predavanja; sada im u pučkim visokoškolskim tečajevima koji učenjak po čitavo područje pojedine znanosti usmeno razvija u suvisloj formi; pomoću programa i savjeta docentovih dobivaju naputak za daljno prodiranje u predmet; bez sustezanja mogu stavljati pitanja na docente, koji im ljubežljivo i stvarno odgovaraju. Poimence je historijska i literarna obrazovanost širokih redova pučanstva postala dubljom pomoću pučkih visokoškolskih tečajeva. Ti su tečajevi na-

dalje pridonijeli k tomu, da se potisne mišljenje, kao da se obrazovanost što više mora upraviti na praktične stvari i kao da se mora legitimirati određenim vanjskim rezultatima. U Engleskoj se opetovano pojavila pogibao takova utilitarističkog prosuđivanja, tako da je pokret za sveučilišnom proširbom izveo korisno djelo, što se protiv toga borio i što je nazor o svijetu učinio i širim i dubljim.

Pokret je taj nadalje probudio težnju za obrazovanjem u mnogim provincijalnim gradovima, kamo inače te težnje ne bi možda nikada našle puta. Kako se često događa — ne samo u Engleskoj — da u kojem malom gradu živi nekoliko živahnih ljudi, koji osjećaju pravi glad za tim, da svoju obrazovanost prošire i da je učine dubljom, ali u svojoj okolini ne mogu pobuditi nikakva razumijevanja za duševne potrebe. Ako im uspije prirediti jedan pučki visokoškolski tečaj, najednom se skupi takvih slušatelja, kojih dosada nisu poznavali, ne znajući o njihovoj žeđi za obrazovanjem. Tako se može spavajući gradić ispuniti jakim duševnim pobudama. U malenim i velikim gradovima cijele zemlje veoma je porastao interes za znanstveno istraživanje, za sudjelovanje kod visokih škola i njihovo napredovanje. Sve u svemu: koristi, što ih je donio pokret za sveučilišnom proširbom, tako su mnoge, da se duševni život Engleske bez njega ne bi više uopće mogao ni pomisliti.

M n o g i z n a m e n i t i muževi u znanosti ili u javnom životu surađivali su kod tog pokreta, pa tim proširili i krug svog vlastitog pogleda. Prvi tajnik oxfordskog sveučilišnog odsjeka za pučke visokoškolske tečajeve, Mr. Arthur Acland, postade kasnije ministar za nastavu. Još do nedavna ministarski predsjednik, Mr. Asquith, bio je jedan od docenata »Londonskog društva za pučke visokoškolske tečajeve«. Ministar financija Lord Goschen bio je dugo godina predsjednikom toga društva. Zajedno s njim stajao je na čelu Marquis Ripon. Kad je pokret u Londonu bio organizovan, Mr. Morley, koji se dovinuo najviših državnih službа, isto je tako držao takova predavanja. Prof. James Bryce, britski poslanik u Sjedinjenim Državama, od početka je oduševljeno zagovarao taj pokret. Prof. James Stuart, otac tog pokreta, postao je kasnije vrlo uplivnim članom parlamenta. Ukratko, veliki je broj muževa, koji su kod tog pokreta sudjelovali, i kasnije se dovinuli do znatnih mjesta u državi ili u znanosti. Svi su ti vidjeli, kako je povoljne posljedice izazvao taj pokret u svim krugovima pučanstva.

Da je taj pokret pun životne snage, dokazuje i to, što se iz Engleske raširio gotovo po svem civilizovanom svijetu. Ponajprije je predobio Sjedinjene Države, u isto je vrijeme ušao u Škotsku i Irsku, uhvatio je korijena u engleskim kolonijama u Aziji, Africi i Australiji, nastanio se u Francuskoj, Italiji i u Njemačkoj. Čvršće nego u Njemačkoj ukorijenio se taj pokret u Austriji. Osobito se sveučilište grada Beča zauzelo za nj. To je sveučilište isposlovalo kod austrijske vlade, da mu daje godišnju potporu, i time su se mogli prirediti pučki i visokoškolski tečajevi u Beču i u okolišnim gradovima. U Njemačkoj su također u nekim gradovima organizirani

slični tečajevi, no ne od strane sveučilišta ni vladinom potporom (tako do godine 1912.).

Uopće, duševni i kulturni život mnogo je dobio pokretom za sveučilišnu proširbu. Prof. I. Mourley Vold, Norvežanin, koji je pohađao oxfordski ljetni tečaj 1892., u svojem izvještaju rekao je o tom pokretu: »Ako me pitate za općenit utisak, što ga je na mene učinio onaj skup, mogu samo uskliknuti: Koje li pažljivosti, kojega li zanosa za vrijeme predavanja, koje li energije u radu, kojeg li interesa, koje li dosjetljivosti i strpljivosti kod razgovora, koje li radosti na zabavama i na izletima! Ukratko, kakva li života, kakva li zdravlja i snage! Želio bih onu skupštinu da isporedim sa starom grčkom svetkovinom!« I svećenik neke malene župe, opisujući rezultate jednog tečaja o novijoj evropejskoj povijesti, tečaja, koji je u njegovu selu trajao 4 mjeseca uz velike poteškoće, ne može da dosta visoko ocijeni život i težnje, koje se probudiše u toj njegovoj župi: »Deset godina takovih tečajeva, pa kakova li bi se opsežna obrazovanost time postigla! Muževi bi i žene s brežuljaka i dolina naše zemlje gledali daleko preko cijelog svijeta, nestalo bi draži za skandale i malenkosti vlastitog sela, duševni bi život bio obogaćen, a propovijed bi mogla računati na veću nježnost i osjećanje.«

Pokretačima sveučilišne proširbe mora se čestitati, što su u tom pokretu stvorili jednu od najljepših i najvažnijih obrazovnih uredaba novijega vremena, te sebi i čovječanstvu učinili dobru službu.

Sveučilište i pučka obrazovanost

Sveučilište, najviši znanstveni zavod, počelo je u posljednja vremena disati novim duhom. Ono više ne će da se steže na uzan broj svojih stalnih mladih pohodnika, da od njih čini samo ovakve ili onakve službenike, — nego hoće da prijeđe dosadašnje svoje granice, pa da zađe i među one članove ljudskoga društva, kojima su dosada ma s kojih razloga sveučilišne prostorije bile posve zatvorene. Isto tako sveučilište ne će odsada da samo istražuje, da bude samo istraživalački institut, nego hoće da bude u jednakoj mjeri i učevan institut za cijelo ljudsko društvo.

Prvo sveučilište, koje je koraknulo tom novom stazom, bilo je sveučilište u Cambridge-u, god. 1873. Za ovim se povede najprije londonsko, 1875., pa oxfordsko, 1888. Iza toga stadoše se osnivati jedna za drugim pučka sveučilišta: u Americi 1892., u Francuskoj, u Njemačkoj, gdje se osobito razviše, pa onda u Austriji u Beču, Gracu, Insbrucku, Pragu (1899.).

Svim ovim sveučilištima pridruži se i naše hrvatsko zagrebačko sveučilište prošle godine, 1912.

Da je to, uopće govoreći, veoma zamašna stvar, o tom nema nikakove sumnje. Već je tomu skoro stotinu godina, što se i ono

znanje, do kojega su mogli dolaziti samo rijetki polaznici visokih škola, počelo širiti među one, koji takovih škola nisu polazili. U početku dakako manje, a kasnije sve više i više, — jer što kasnije, to je i školovanih ljudi bilo sve više. No i među tim školovanim ljudima jedni su sposobniji a drugi manje sposobni za pomenut posao. Među sposobne u prvom redu valja računati sveučilišne profesore i docente već radi njihova mjesta, — i ako ta sposobnost širiti znanje nije, razumije se, nipošto ograničena na njihov broj. Kad je dakle nastao pokret, da se znanje širi u sve širu širinu, pa budući da je znanju i znanosti danas glavno sjedište na sveučilištima, naravno je, da je onaj pokret zahvatio i to sjedište, pa da se ono osjetilo i te kako zvanim odazvati se novom pokretu. A baš taj odazov vrlo je važan, jer će se sada znanje, koje smatramo tako znatnim obrazovnim elementom, velikim dijelom širiti dalje iz samog svog središta. Otuda je i pouzdane nade, da će se pojedine znanstvene istine širiti u pravoj svojoj odori, te da će po tom i novi slušači moći u sebe primati valjanu znanstvenu spoznaju.

No tom općenitom tvrdnjom nije nipošto riješeno sveučilišno sudjelovanje u pučkom obrazovanju. U vezi s tim sudjelovanjem nastaju druga pitanja, na koja će se morati što prije, i to valjano odgovoriti.

Pita se naime, imadu li pučka sveučilišta samo intelektualno, ili i moralno razvijati svoje posjetitelje.

Manji je dio onih, koji su samo za intelektualno jačanje bez ikakova obzira na jačanje moralno. Veći je dio onih, koji su za to, da se pomoću većega znanja postigne i moralna svrha, i ako se, prema njihovu mišljenju, ne bi imalo, podavajući znanje, izravno moralizovati. Da je ovo drugo stanovište, koje ide i za moralnim jačanjem, mnogo vrednije, nema nikakove dvojbe; jer sve naše pučko obrazovanje mora ići za tim, da se čovjek učini, ne što umnijim, nego što boljim. Nema naime gorega stvora, nego što je uman a zao čovjek.

Kako da se s upoznavanjem znanstvenih istina spoji i odgajanje valjana čovjeka, t. j. obrazovanje u potpunu smislu, na to treba odgovoriti. Pa se i odgovara, ali različito.

Jedni odgovaraju, da spoznaja znanstvenih istina već sama po sebi ima odgojnu silu. Ali taj odgovor ne zadovoljava druge nikako, jer iskustvo pokazuje, da tako ne mora biti. Onda, kada je netko tako duševno razvijen, da sam po sebi može praviti refleksije, da može kombinovati, da može zaključke stvarati; jednom riječju, da u znanstvenoj istini može vidjeti više, nego što ona u svojoj suhoti u prvi mah pokazuje, samo tada može da spoznaja znanstvene istine ima i odgojnu svrhu. Ali ovakove razvijene duševne snage nema baš u onih članova ljudskoga društva, za koje se osnivaju pučka sveučilišta, i to naprosto zato ne, što radi svojih težih životnih okolnosti nisu imali vremena ni prilike, da se tako razviju. Za ove dakle članove treba tek otkrivati u znanstvenim istinama ono, što će odgojno djelovati.

No kako, i u kojem pravcu? S tim je pitanjem u vezi i općenito pitanje, kako treba urediti čitav obrazovni rad, da se postigne što bolji rezultat.

Prof. dr. Paul Natorp u opširnoj raspravi »Universität und Volksbildung« 1912. predlaže, da i tu zagrabi sveučilište. Sveučilište mora podati cijelom tom radu znanstvenu podlogu. Tu imadu sudjelovati sve znanosti gojene na sveučilištu. No kako se u tom obrazovnom radu radi o društvenom odgoju, prvu riječ mora imati društvena odgojna znanost ili socijalna pedagogija. A prvi njezin posao imao bi biti, da sav obrazovni materijal ili obrazovnu sadržinu svede u sustav. Pitanje o obrazovnoj sadržini najglavnije je pitanje. Drugi posao imao bi joj biti, da odredi metodu obrazovnog djelovanja, a treći, da postavi znanstvena načela i za organizovanje obrazovnog rada.

Da se sve to postigne, trebalo bi da o tom vijećaju i raspravljaju svi oni, koji su za to zvani, trebalo bi kongresa, a najpače nešto slično, što se već nalazi u Sjev. Americi. Pojedine države sjeverne amerikanske Unije rade na obrazovnom polju, istina, svaka za sebe, ali cijela Unija ima u Washingtonu još posebno središte: U. S. Bureau of Education, koja prati sav obrazovni rad cijele zemlje, sabire građu o njemu, u godišnjim izvještajima (Report of the Commissioner of Education) iznosi svoja opažanja, pa podaje statističke podatke svakomu, koji teoretički ili praktički radi na tom polju.

Kakogod je ova uredba vrlo dobra, ipak ne bi doskočila svim potrebama, kad se ne bi mogla osloniti na jedan barem institut za socijalno-pedagogijsko istraživanje na nekom sveučilištu ili na nekoj visokoj školi. Kad bi bilo moguće, trebalo bi na svakom većem sveučilištu osnovati ovakav »socijalno-pedagogijski institut«, koji bi bio najzgodnije središte za teoretička i praktička pučko-obrazovna pitanja.

Primjer takve institucije nalazimo opet u novom svijetu: na novom sveučilištu u Čikagu osnovan je odmah na početku potpun pedagogijski, i to izrijekom socijalno-pedagogijski fakultet. Taj fakultet ima da uzgaja pučke učitelje, i onda da teoretski i praktički obrađuje sav pučko-obrazovni rad, napose pučko knjižničarstvo, pučke čitaonice, predavanja i poučne tečajeve, jednom riječju obrazovanje odraslih ljudi, bilo u kojoj formi.

U koliko pak ovakav potpun fakultet, na kojem bi se znanstveno obrađivala sva pitanja socijalne pedagogije, nije lako osnovati, trebalo bi barem na svakom većem sveučilištu urediti socijalno-pedagogijsku profesuru. Profesor na ovoj stolici ne bi smio djelovati samo teoretski. Imenovati bi se imao onaj, koji je dakako bogat teoretskim znanjem, ali bi ujedno morao dobro poznavati i praktičnu stranu. Ne bi bilo nipošto dosta da drži samo predavanja i da se ograniči samo na teoretske vježbe, nego bi morao snažno segnuti i u praktički obrazovni rad. Taj praktički rad morao bi poznavati u svem svojem opsegu, kako bi svaku teoretsku novu ideju mogao odmah i praktički iskušati, i obratno: kako bi iz iskustva, što ga praksa podaje, stvarao nove ideje i usavršivao stare. Tek jedna je

poteškoća, što za takav rad ima danas malo sposobnih ljudi. Ali i ta će se poteškoća s vremenom moći premostiti. Ne može se očekivati, da bude sve savršeno. Ali od početka mora biti dobre volje i težnje, da se ide sve na bolje, pa će se pomalo doći i do savršenijih djela.

Razumije se, da, kraj ogromnosti posla, sve to ne bi mogla obaviti sveučilišta sama i oni, koji tim sveučilištima strogo pripadaju kao profesori, nego bi to mogli činiti i drugi, koji su se za to dostatno spremili, osobito kad bi to bilo na pomenutom institutu za socijalnu pedagogiju. A još manje bi trebalo za taj rad posebnih akademski školovanih ljudi, kad bi takav institut već znanstveno obradio sav pučko-obrazovni posao. Ovako po utrtu putu mogao bi sigurno k cilju ići i koji pojedini self-made-men (samouk). Znatnu službu obrazovnom radu čini starije sveučilišno đaštvo u pučkim poučnim tečajevima, koji dakako ne mogu zamijeniti znanstvenih tečajeva, ali za njih pripravljaju. Ovi đački poučni tečajevi vrlo su važni osobito s obzirom na te same sveučilišne slušatelje i na njihov budući životni rad. Samo tako će se moći učiniti, da će kasnije svi oni, koji su se akademski izobrazili, spremno i voljno htjeti sudjelovati kod pučko-obrazovnog rada, poimence na onim mjestima, gdje nema akademskih učiteljskih sila.

Tako dr. N a t o r p, vrstan njemački stručnjak u pučko-obrazovnim pitanjima.[1] U jezgri svojoj i ove su misli posve zdrave. Naš vijek, vijek je organizacija. Već od duže vremena osnivaju se različite socijalne organizacije, — a u novije vrijeme sve većim raste broj posebnih pučko-obrazovnih organizacija. Ali sve se to čini onako samo na sreću, ostavljeno većoj ili manjoj razboritosti pojedinog organizatora. U prve početke, dakako, drukčije ne može ni biti, pa se mora ići k cilju i nezgodnijim i težim putevima. Ali što dalje, to čovjek teži za putevima što lakšim, po gotovu kad se ta težnja može sigurno i ostvariti. Iz pojedinih naime pokušaja, iz pojedinih slučajeva, sakupljenih sa svih strana, pa iz rezultata, kojima su rodili, treba apstrakcijom stvarati općene zakone. Ali to ne može učiniti svatko, tko zaželi. Do pomenuta sakupljena materijala može doći samo za to određena institucija, koja u sebi ima i veću snagu i veći ugled. A sav taj materijal opet proučiti i iz njega izvući zakone može samo čovjek, koji je za to postavljen i spremljen, uz prirođen jasan sud i uz prirođenu razboritost. Natorpovim prijedlogom, da se osnuje socijalno-pedagogijski institut, moglo bi se to postići.

Kako za organizaciju, vrijedi to isto i za metodu pučko-obrazovnog rada. I tu je znanstvenom istraživanju široko polje. Što se tiče naučnog predavanja sveučilišnim slušačima, metoda pojedinih znanosti mora biti poznata pojedinim stručnjacima, — dok se za pučka predavanja metoda za svaku pojedinu znanost mora tek točno odrediti. Tu će svakako imati prvu riječ pojedini stručnjak, — a sve će trebati da još preciznije obradi socijalna pedagogija.

Najznatnija je stvar s u s t a v n o razrediti građu za pučka sveučilišta, tako da se obogaćivanjem uma čini boljim i sav čovjek.

---

[1] Dr P. Natorp: Universität und Volksbildung (Volksbildungsarchiv 1912).

Kakav sadržaj? Što da se izabere kao najkorisnije i najzgodnije? Tu će morati socijalna pedagogija pokazati najjaču svoju snagu. Ali to se ne može učiniti bez točno određenog obrazovnog ideala. Natorp ne spominje izrijekom, što on smatra obrazovnim idealom, nego se tek neizravno iz njegovih riječi može zaključiti, da i on poput svih ozbiljnih socijalnih pedagoga drži ciljem svega pučko-obrazovnog rada: učiniti čovjeka doista čovjekom. A da se za to u prvom redu zahtijeva etička dobrota, o tom nema nikakve sumnje. Etička pak dobrota, puna sadržine i trajnosti, nije moguća bez religiozne podloge. Stoga taj religiozni elemenat naglašuje svaki socijalni pedagog. Zato ga mora imati pred očima i socijalno-pedagogijski institut meću u sustav sveučilišnu pučku-obrazovnu građu. Zato i predavači moraju u predavanoj znanstvenoj građi slušačima otkrivati ono, što će u njima buditi religiozni osjećaj: moraju u objektima svojih znanosti otkrivati vječnog njegovog začetnika; moraju čovjeka vezati s Bogom, jer samo iz ove veze, samo iz religije duboko osjećane bit će čovjek uistinu čovjek.

Što će pučka sveučilišta biti dalje od tog zahtjeva, to će i manje koristi donositi čovječanstvu. Naprotiv, što će mu biti bliže, veća će biti i njihova korist.

Naša „pučka sveučilišna predavanja"

Govoreći ponajprije o općenom povijesnom razvoju sveučilišne proširbe, obrekosmo, da ćemo se iza toga osvrnuti na našu sveučilišnu proširbu, koja je obilježena imenom »pučkih sveučilišnih predavanja«. To sada i činimo.

I ako je prikazanoj sveučilišnoj proširbi dano ime »visokoškolskih t e č a j e v a«, a našoj ovo napomenuto čednije ime »predavanja«, u biti je ipak jedno i drugo jedno te isto: oboje je sveučilišna proširba, u oba je naime slučaja sveučilište izašlo iz svojih tvrdih zidina te se primaklo ostalim društvenim članovima, koji inače nisu mogli ući u prave sveučilišne prostorije. Da je to znamenit i hvalevrijedan obrat u sveučilišnom životu, već smo više puta istakli, pa to ne treba ponovo isticati, — nego se sada radi samo o tom, u koliko ima uspjeha ta sveučilišna proširba.

Iz prednjeg dosta opširnog povijesnog prikaza sveučilišne proširbe vidjesmo, kako je engleska sveučilišna proširba nakon nekih izvjesnih poteškoća imala sve to ljepših uspjeha, — dok bi se kod naše sveučilišne proširbe o uspjesima moglo vrlo malo govoriti.

Ne spominjemo to, kao da bismo imali na umu nešto spočitavati ili prigovorati. Ne. Ni engleska »university extension« nije imala odmah, u prvom početku krjepkih uspjeha. Pače. Nakon prvih početaka, koji su samo po vanjštini nešto vrijedili, skoro nastade teška stagnacija, — da se iza toga taj pokret opet digne i razbuja bujnim životom. Pitamo se, kako je do toga došlo? Tako, da su trudbenici na tom polju općeg prosvjetljivanja promotrili taj rad

početne sveučilišne proširbe i istraživali, što je u njemu dobra a što nevaljana, pa odbacivši ono nevaljano i prihvativši ono dobro, na temelju dotadašnjih iskustava zamišljali su druga sredstva, kojima da se postigne što veći uspjeh, — dok nisu došli do stalnih nekih rezultata i na njima onda dalje srećno gradili.

Evo, to želimo i mi učiniti. Ništa više. A to ćemo učiniti tim lakše, što već u jednog drugog naroda vidimo taj posao obavljen sa svim pređašnjim zaprekama i s konačnim rezultatom.

Naša »pučka sveučilišna predavanja«, rekosmo, mogla bi pokazati veoma malo uspjeha, — a mislimo, da rekavši to nijesmo krivo rekli. Taj neuspjeh ne stoji toliko u tom, kao da predavač ne bi bio imao komu predavati, — nego više u tom, što ta predavanja nisu u našem prosvjetnom radu ostavila iza sebe nikakovih dubljih tragova. Spominjujući »dublje tragove« ne mislimo na tragove bogzna kako duboke, nego samo za onoliko duboke, koliko bi ih i dosadašnji rad bio mogao zarezati. Ali ni takovih tragova nema. Mirne duše možemo reći, da u ogromna dijela onih pohodnika postoji danas samo još neko, često i ugodno sjećanje na različita predavanja, ali bez pozitivnih zaostataka u njihovim dušama, takovih naime zaostataka, za koje bi se moglo reći, da su na više podigli njihov obrazovani niveau. O tomu ćemo se uvjeriti iz slijedeće ocjene naših »pučkih sveučilišnih predavanja«, a za sada je dosta da kažemo, da se barem ništa protivna od gornje tvrdnje ne bi dalo navesti, i to stoga ne, što nemamo nikakvih stvarnih, konkretnih pojava ili oslona, na koje bi se ta protivna tvrdnja dala osloniti. Pa kad bi, objektivno posmatrajući, i bilo takovih pojava ili zaostataka, no ako se ne bi mogli ni na čem ustanoviti, već bi to valjalo uračunati u nedostatke tih »predavanja«. Raditi tako, da nemaš nikakva jamstva ni dokaza za polučen pozitivan uspjeh, znači raditi kao u vjetar, pa to ujedno oduzimlje i energiju za daljni rad. Dok naprotiv viđeni uspjesi, uspjesi, za koje imaš izvjesno jamstvo, da postoje, dižu energiju i izvorom su novih uspjeha.

Stoga mislimo, da nije samo rat kriv, što su naša »pučka sveučilišna predavanja« napokon posve zamrla, te ne samo, da se ni u javnosti za njih ne pita, nego je zamuknuo i sveučilišni odbor, koji ih je priređivao. Da je rat svoje pridonio, o tom nema nikakove sumnje; ali da radi rata nisu trebala »pučka sveučilišna predavanja« prestati, dokazuju ponajprije predavanja, koja su i u nas držana već u samom ratu, kao što i to, što se i u drugih naroda za vrijeme rata drže pučki visokoškolski tečajevi. I ako nam to doduše za Englesku radi ratnih odnosa nije poznato, ali a fortiori možemo to za nju ustvrditi, kad imamo potvrda za Njemačku, koja se sada nalazi u daleko težim ratnim prilikama nego Engleska, — dok o Američkoj Uniji nije potrebno ni govoriti. Što se tiče Njemačke, čitamo u IV. svesku »Volksbildungsarchiva« (1916.) o pučkim predavanjima u Hamburgu: »Zimi 1915./16. i Hamburg je priredio pučka predavanja. Tu se polazilo od misli, da se mora zadovoljiti općenitoj težnji za znanjem, težnji, koja se još ojačala novim problemima rata. Savremena su se pitanja umnožala. Svakim se danom čovjek zanima za

nešto nova: na jednoj strani za zemlje i pokrajine, na koje se dosada pažnja nije svraćala, za narode, bregove, rijeke, gradove, a na drugoj strani za stvari tehnike, trgovine, općena gospodarstva, stvari, koje su nenadano zahvatile u svjetski promet. Mnogi su i premnogi zaželjeli, da budu o tom poučeni. Zadaća je dakle tih predavanja bila, da ljudima dade pouke svake vrsti, kako bi po njoj uzmogli razumjeti promjene, što se zbivaju u svijetu i vremenu.«

Zimi pak 1916./17. osnovana je u Chemnitzu »visoka pučka škola« s posve sličnom svrhom i naravi, što je imaju engleski visokoškolski tečajevi. Zadaća je dakle toj »visokoj pučkoj školi«, da svim pučkim slojevima pomoću predavalačkih nizova i drugih zgodnih sredstava podade priliku za višu znanstvenu naobrazbu i da ih, ako je ikako moguće, drži u vezi s napretkom u znanosti. — U tu se svrhu svake godine priređuju nizovi predavanja za ovih mjeseci: od listopada do prosinca (10 do 12 večeri), od siječnja do ožujka (10 do 12 večeri) i od travnja do svibnja (5 do 6 večeri). — Svaki niz predavanja ima jedan stalan dan u tjednu, obično od 8—10 večerom; jedan sat traje predavanje, a drugi se sat upotrijebi za to, da se o onom, što se predavalo, porazgovori, da se popuni, te ako je potrebno, provježba. (Volksbildungsarchiv, 1917, V Band, Heft 2).

Da je osim toga i u samoj Njemačkoj bilo i drugog rada na pučko-prosvjetnom polju, a napose različitih predavanja, ne treba ni spominjati, jer je Njemačka i na tom polju stala u prvi red.

Ako dakle rat i jest zaprekom pučko-prosvjetnom radu u mnogom pogledu, ipak nije takovom zaprekom, da bi ga morao sasvim zapriječiti bilo u kojem pravcu, a napose ne u pravcu predavalačkom, — kao što se to na žalost desilo kod nas.

Jedino bismo jednu vrst predavanja izuzeli od te tvrdnje: jedino »pučka sveučilišna predavanja«, — jer za njih možemo ustvrditi, da bi i bez obzira na rat prije ili kasnije morala zapeti. Zapela bi radi toga, što prema udezbi, kako su bila udešena, ne bi nikako mogla postići one svrhe, za kojom su po svojoj naravi morala ići.

Narav tih »pučkih s v e u č i l i š n i h predavanja«, predavanja, što su bila držana u znaku sveučilišne proširbe, imala je biti takova, da se njima među bezbrojne one članove našega društva, koji nemaju sveučilišne naobrazbe, širi više znanje, da se šire tečevine znanosti, i to tako, da bi se to širenje moglo držati sigurnim i stalnim, tako da bi se otuda u našem društvu (barem onom, usred kojega se drže ta predavanja) stao opažati neki preokret, neka promjena u pravcu više obrazovanosti. Odbor za »pučka sveučilišna predavanja« nije se smio zadovoljiti time, da poput onih predavanja, što ih je bilo priređivalo »društvo za pučku prosvjetu«, dade upriličiti i izreći nekoliko predavanja, pa onda dalje — nikome ništa. Uistinu, to nije dosta ni za predavanja »društva za pučku prosvjetu«, a kamo li za »p. s. predavanja«. Ponovo kažemo, da otuda, što se nakon obavljenih predavanja ne zna i ne pita, kako su ta predavanja odjeknula u dušama slušača, koji je njihov rezultat, mora za njih jenjati zanimanje i u onih pravih slušača i u njihovih priređivača.

Tako je bilo i kod nas.

Za posljednjih naših »pučkih sveučilišnih predavanja« čudom smo se obazirali dvoranom glazbenog zavoda: koga to vidimo na »p u č k i m sv. predavanjima«! Pretežan broj naših gradskih gospođa, zatim znatan broj akademički naobražene gospode, a tek malen broj onih, koji te akademičke naobrazbe nemaju.

Što se tiče gospođa, protiv toga ne bismo mogli niti htjeli ništa kazati: u jednu ruku zato ne, što držimo, da i ženskom svijetu valja da su otvoreni svi prilazi u područje znanosti, a u drugu ruku zato ne, što je tek malen postotak našeg ženskog svijeta akademički naobražen, pa je stoga gotovo svemu našemu ženskinju pristup k »pučkim sv. predavanjima« posve razumljiv, — iako dakako nije toliko važan, koliko je važan pristup muškog akademički nenaobražena svijeta. Osim toga ne bismo imali protiv ove vrsti posjetnika ništa ni s toga razloga, što nam je dobro poznato, kakvu je ulogu ženski svijet igrao kod visokoškolskih tečajeva engleskih. U Engleskoj je upravo ženski svijet dao vanjski poticaj za niz predavanja, koja su bila početak pučkih visokoškolskih tečajeva, upravo početak pokreta za sveučilišnom proširbom. Jeseni 1867. obratilo se »Društvo za višu obrazovanost žena u sjevernoj Engleskoj«, koje je iste godine bilo osnovano, na mladog privatnog docenta na Trinity College sveučilišta u Cambridge-u, Jamesa Stuarta, s prošnjom, da održi nekoliko predavanja o umještvu predavanja. Stuart je bio poznat kao dobar predavač. Pozivu se rado odazvao, samo je predstojnicama društva predložio, da mjesto što bi o pomenutom predmetu teoretski govorio, da bi održao predavanje, iz kojega bi se moglo vidjeti, u čemu stoji umještvo obučavanja. Prijedlog Stuartov bi prihvaćen, pa tako u osam večeri nastade niz predavanja o astronomiji. — Otada su djevojke i gospođe iz srednjih i boljih kuća mnogo i revno sudjelovale kod različitih pučko-prosvjetnih preduzeća, a napose kod pučkih visokoškolskih tečajeva. Ako dakle to mogu engleske žene, zašto ne bi mogle naše žene hrvatske, koje nijesu za to nipošto manje sposobne.

No drugo je nešto, o što je u onoj dvorani glazbenog zavoda naše oko zapinjalo kod tog ženskog svijeta. Već se kod engleskih slušateljica, ako i ne u pretežitoj mjeri, stalo opažati, da ih uvijek ne vuče tamo baš prava težnja za obrazovanošću. Katkada su dolazile — ne radi sadržaja, nego radi forme onoga, što bi se predavalo. Tako je djelomice dobivala prednost ona građa, koja nije najnužnija za dublju obrazovanost duha i značaja. Ako kod engleskih žena, rekosmo, i nije tako bilo u prevelikoj mjeri, — no kod naših gospođa svakako u dostatnoj mjeri. Tako se sjećamo nekih predavanja, kod kojih su upravo gospođe najvećma napunile dvoranu, a razlog je tome daleko više bio u tome, da čuju »lijepo predavanje«, nego u jakoj težnji za obrazovanošću. A može se reći, da je i inače, da je i uopće tako bilo. Uz sigurne izuzetke dakako, naše su gospojice i gospođe, također iz srednjih i boljih kuća kao i engleske, dolazile na »p. sv. predavanja« ponajviše zato, što je to bilo nešto novo, interesantno, pomodno jedan sat lako prosjedjeti slušajući zanimljiv

govor, — ali, bojimo se, bez unutarnje spremnosti, da i vlastitim trudom porade oko svoje obrazovanosti, da naime ozbiljno surađuju s predavačem razmišljajući kasnije o onom, što su čule, i da same traže daljna sredstva, kojima će oštriti svoj duševni gled. Budući da se sve to kod većine našega ženskoga slušateljstva ne može pretpostavljati, zato se taj dio slušateljstva i ne može smatrati pravim ili uistinu pozvanim slušateljstvom »pučkih sveučilišnih predavanja«, slušateljstvom, na koje se naime ta predavanja imadu osloniti, na kojima ona imadu graditi, na kojima imade počivati njihov raison d'être.

Kako se pak akademički naobraženi slušatelji još manje mogu smatrati pravim i uistinu pozvanim slušateljstvom »pučkih sv. predavanja«, onda je doista za posljednjih predavanja bilo tako malo pravog slušateljstva, da se radi njih ne bi mogla ni držati, — kao što se kasnije zaista i nisu više držala.

U početku je onih pravih slušatelja, slušatelja, koji nijesu bili akademički naobraženi, a ponudu su sveučilišta, da im ugasi žeđu za znanjem, rado prihvatili, bilo mnogo više.

Pita se, zašto ih nije bilo toliko i kasnije?

Da se opet ne bi pozivalo na rat, reći ćemo odmah, da bi tako bilo, to jest, da bi tih pravih slušatelja bilo sve manje i manje i onda, kad i ne bi bilo rata.

Sad samo valja reći razloge tome. Ima ih više.

Ne može se poreći, da je Odbor za pučka sveučilišna predavanja brižno nastojao oko toga, da predmeti tih predavanja budu što aktuelniji i zanimljiviji, ali obuhvativši pogledom sva ta predavanja na okupu, opažamo u njih ponajprije dva glavna nedostatka: i to, prvi nedostatak, što su mnoga od tih predavanja održana samo kao pojedinačka predavanja, i drugi, što se ni za ova pojedinačka predavanja ni za ostale nizove predavalačke ne vidi, u kojem se obrazovnom idealu stječu kao u jednoj zajedničkoj točki, ili jasnije, što sva ta predavanja nemaju zajedničkog, jedinstvenog obrazovnog ideala.

Nedostatak pojedinačkih predavanja stoji u tom, što jedno jedincato predavanje iz ma koje struke ne može akademički nenaobraženim slušateljima podati solidna znanja. Po takovim predavanjima samo se mrvice bacaju u dušu slušatelja, mrvice, koje ne utažuju glada, a lako će roditi i nezadovoljstvom, kad slušatelj vidi, da sluša, sluša, a otuda mu vrlo malena korist. Jedina će sigurna vrijednost pojedinačkih predavanja stajati u tom, što mogu potaknuti slušatelje na daljnu skrb za svoje obrazovanje.

Bitno bolje ne će biti ni s nizovima predavalačkim, ako ne stoje u znaku jednog obrazovnog ideala. U tom slučaju dobit će doduše slušatelj solidnije znanje iz pojedinih znanosti, o kojima su se održali čitavi nizovi predavanja, — ali će to znanje bez zajedničke točke obrazovnog ideala biti u duši rastepeno i rastrgano te se ne će moći sjediniti u jednu višu snagu jedinstvena pogleda na svijet, ili drugim riječima, ne će moći da izgradi obrazovana čovjeka. Jer već danas ni na pamet nikome ne pada da ustvrdi, da u znanju ma kako opsež-

nom stoji obrazovanost, a ne u tom, da čovjek na temelju određene količine znanja uzmogne iz sebe izgraditi vrijedna člana ljudskoga društva. Znanje je samo materijal, iz kojega se gradi zgrada, — a kako ćeš sagraditi kuću, ako ne znaš svrhe, za koju ćeš graditi, ni osnovu, po kojoj ćeš graditi!

No krivo bi mislio, tko bi držao, da slušatelji toga ne će osjetiti. Ne će možda osjetiti svijesno, ali to sigurnije nesvijesno, to jest. vidjet će, da su sakupili u sebe nešto više znanja, ali ne će vidjeti, da su postali drugim ljudima nego što su prije bili, ili još bolje, vidjet će, da su kraj svega sakupljena znanja ostali oni isti, što su i prije bili, vidjet će, da se kao ljudi nisu dignuli ništa na više, nego da su ostali na svojoj staroj razini. A ako ih to eventualno i ne će napuniti očitim nezadovoljstvom, ali ih ne će napuniti ni posebnim zadovoljstvom, niti će ih bogzna kako vući na daljna predavanja.

Priznajemo, da se kraj današnje neobične razlikosti u mišljenju nije lako složiti u jednom obrazovnom idealu; priznajemo, da se u tom pogledu i kod većih naroda nailazi na silne grebene, — ali se ti veći narodi trse, da i tu dođe do nekih sigurnih rezultata te stavljaju više predavalačkih nizova pod jedno jedinstveno gledište. Tako bi trebalo i u nas, — pa ako se i ne bi mogli svi složiti u onom obrazovnom idealu, koji je po našem mišljenju jedini pravi — na vršku svome osvijetljen jasnim suncem osobnog Božanstva, — a to ne mislimo, da se ne bi mogli k njemu približiti.

Još ima jedan nedostatak, koji je u najužoj vezi sa samim predavanjima, a stoji u načinu ili obliku predavanja.

Kao što se Odbor za »pučka sveučilišna predavanja« brižno pobrinuo za zanimljive i aktuelne predmete, tako se isto brižno pobrinuo i za predavače. Nema sumnje, svi su naši predavači bili odlični i vrsni stručnjaci, — ali otuda ne slijedi, da su odmah i p u č k i predavači. I doista, u njihovu predavanju bilo je mnogog griješenja protiv pravog pučkog predavanja. Opažali smo doduše, kako su se gospoda, napose u početku predavanja, trsila, da im način govorenja ne bude previsok, nego da se približi pučkom shvaćanju, — ali su se skoro zaboravila i nastavila onako, kao da predavaju sveučilišnim slušačima. Nije ni čudo. Svi su ti naši vrli znanstvenjaci iz svoga visokog i strogo naučnog posla iznenada bili stavljeni pred zadaću, na koju, mogli bismo reći, nisu nikad prije ni pomišljali; pred zadaću: govoriti onima, kod kojih ne smiješ ništa pretpostavljati. A iz njihovih se predavanja često i prečesto vidjelo, kako mnogo i premnogo pretpostavljaju, tako mnogo, da ih oni pravi slušatelji »p u č k i h sv. predavanja« nisu mogli pratiti. — Je li onda čudo, da su oni sve više i više stali izostajati, a nadomještala ih publika, za koju nisu bila namijenjena »p u č k a sv. predavanja«. Posve je razumljivo, da su to stala opažati i gospoda predavači, i da su prema tome sve manje i manje pazili na »pučki način« govorenja. Njihova su predavanja postajala prava predavanja za inteligentne slojeve, te su nekoja u tom postigla krasan rekord. Ova su

dakle predavanja prestala biti »p u č k i m sv. predavanjima«, pa su zato i nestala.

No još veći nedostaci, nego što su ovi, koji se tiču predavanja, jesu nedostaci, koji se tiču one, nazvali bismo je, vanjske metode ili metode, kako treba postupati s naravnim slušateljstvom »pučkih sveučilišnih predavanja«.

Odbor za naša »pučka sv. predavanja« pobrinuvši se, na pr. za jednog predavača i jedno predavanje, pa održavši to predavanje, koje bi obično trajalo jedan sat ili nešto više, nije dalje više ništa pitao za one nazočne akademički nenaobražene ili n a r a v n e slušatelje (na ostale se ne ćemo obazirati), nego ih je pustio da odu, kako su i došli. Prije samog predavanja, istina dobili su u ruke »program«, gdje je bio ukratko označen sadržaj, o čemu će se govoriti, — ali poslije predavanja ništa. A baš sada ih se ne bi smjelo pustiti iz ruke; baš sada bi ih trebalo zadržati i pristupiti k njima, da se započet posao nastavi i dovrši. Jer s predavačem i s predavanjem posao je doista tek započet, a završiti se mora sa slušateljstvom, ako se ide za stvarnim ciljem. To stoji u samoj naravi stvari. To je pedagogijski aksiom.

Pa tako se i postupa kod opisanih »pučkih visokoškolskih tečajeva« i kod svih drugih, koji se ugledaju u ovaj iskušani uzor, kako smo to i naprijed vidjeli kod »pučke visoke škole« u Chemnitzu.

Poslije svakog predavanja kojeg predavalačkog niza, što bi trajalo jedan sat, ostali bi i slušatelji i predavač još jedan sat na okupu, u t. zv. »razredu«. Tu su oni došli u međusoban uži saobraćaj. Svaki slušač mogao je staviti pitanje, koje je htio, po gotovu, razumije se, ako mu što u predavanju nije bilo jasno. A predavač bi odgovarao i razjašnjavao. Kolika je korist otuda dolazila i za slušača i za predavača, ne treba napose spominjati. Predavač je mogao upoznati svoje slušatelje i vidjeti, u koliko su podobni slijediti njegova razlaganja, i ne samo to, nego je mogao upoznati i sve dobre i zle strane svoga govorenja. A slušatelji su mogli iznijeti sve svoje želje i poteškoće, pa dobivši na njih povoljne i prijazne odgovore, pa u jasnijem još svjetlu ugledavši sve ono, što su čas prije čuli, kako li su zadovoljniji i veseliji pošli kući jedva čekajući, da dođe slijedeće takvo predavanje.

Osim toga mogao je svaki učesnik, koji je sudjelovao kod predavanja i u razredu, svakog tjedna predati i p i s m e n u r a d n j u, koju je docenat (predavač) imao dužnost pregledati, ocijeniti i za osam dana vratiti.

Kako je opisana sveučilišna proširba najozbiljnije išla za svojim ciljem, da se naime, šireći znanje, što više približi neukom svijetu, nije puštala s vida nijedno podesno sredstvo za to. A najmanje je zatvarala oči pred ljudskom naravi. U naravi je pak ljudskoj, da čovjek, uza sve svoje idealne težnje, još uvijek želi imati od svoga truda i neke koristi. Stoga su prosvjetitelji s engleskih sveučilišta, imajući to na umu, uredili svoje inače posve slobodne i dobrovoljne »pučke visokoškolske tečajeve« tako, da njihovi posjetitelji mogu

— koji hoće — praviti i s p i t e, za koje dobivaju i s v j e d o d ž b e te na temelju njihovu i daljnje k o r i s t i.

Svjedodžbe o jednostavno napravljenom ispitu ili o ispitu odlično napravljenom imaju ponajprije samo vrijednost u sebi. Mnogi od njih, koji dobiju takovu svjedodžbu, mogu se ponositi, što su ispitivači, prosuđujući njegove radnje, ustanovili, da bi oni i samom sveučilištu služili na čast. I u Engleskoj, kao što i u drugim zemljama, drži se mnogo do svjedodžaba. Poimence se u srednjim klasama i u radničkim redovima polaže na takove potvrde o izvjesnom obrazovnom stepenu velika važnost. Uz to se ne jedanput dogodi i to, da takove potvrde onome, koji ih ima, k o r i s t e, k a d s e n a t j e č u z a r a z l i č i t a m j e s t a.

Međutim, ispitne svjedodžbe imadu i m n o g o š i r e, o p ć e n i t o značenje. Tko je na nekom određenom polju znanosti slušao izvjestan broj pučkih visokoškolskih tečajeva, pa je to polje barem u čednom opsegu prošao, taj dobije, pošto je položio priključni ispit, pravo, da se nazove »a f i l i o v a n i m« studentom sveučilišta. Ovo imenovanje afiliovanim studentom ima u dvostrukom pravcu povoljne posljedice. Ponajprije je to za slušača snažan poticaj, da određen broj tečajeva na istom znanstvenom polju sluša jedne za drugim, da dakle u svom studiju ustraje i da ga po osnovi izgrađuje. Osim toga po onom priznanju nastaje uži vez među sveučilištem i studentom, koji je postao njegovim članom.

Ovaj sustav afiliacije uvelo je naprije sveučilište u Oxfordu, a najvećma se razvio na sveučilištu u Cambridge-u. Ovo je sveučilište time, što je za svaki pojedini tečaj tražilo barem 10 sati za deset pojedinačnih predavanja, dalo slušateljima prilike, da dublje prodru u predmet, nego li je to moglo postići sveučilište axfordsko sa 6-satnim visokoškolskim tečajevima. Stoga je sveučilište u Cambridge-u predložilo svojim mjesnim središtima ovaj prijedlog: ako im je uspjelo na okupu držati dostatan broj revnih slušača, koji su pod vodstvom jednoga od docenata prošli trogodišnji naukovni tečaj, i ako bi postignuti rezultati mogli zadovoljiti, neka se ti rezultati smatraju takovima, kao da bi bili postignuti u sjedištu samoga sveučilišta. Zahtijevalo se, da se sudjeluje na 8 potpunih tečajeva, koji slijede jedan za drugim; svaki je tečaj morao sastojati od 12 pojedinačkih predavanja. Iza svakog predavanja imao je slijediti »razred«, iza svakoga tečaja ispit. Broj tečajeva morao se iz velikih znanstvenih skupina tako odabrati, da ih se 6 moralo proći u prirodoslovnim znanostima, u fizici i matematici, i dva u povijesti, nacionalnoj ekonomiji ili literaturi, — ili obrnuto. Ispit se proteže i na to, da li se može ustanoviti i dostatan napredak u temeljnim znanostima sveučilišnim: dakle u elementarnoj matematici, u latinskom i u kojem drugom jeziku. Samo onaj, koji je zadovoljio tim zahtjevima, mogao je imati pravo smatrati se afiliovanim studentom Cambridgeskog sveučilišta.

Posebna ustanova u pokretu prikazane sveučil. proširbe jesu t. zv. p r a z n i č k i t e č a j e v i (Summer Meeting) u samom sjedištu sveučilišta. Na te prazničke tečajeve dolazili su u prvom redu

oni, koji su se odlikovali u drugim tečajevima. Takovim slušateljima dao bi se i stipendij za te tečajeve. Tu bi im se onda pružila prilika, da dublje zarone u pojedine znanosti. Budući da su se tečajevi održavali u sjedištu samoga sveučilišta, moglo se za predavanja dobiti i znamenite učenjake, koji ne bi bili spremni da zimi putuju po drugim gradovima. Za promjenu mogla su se uvesti i pojedinačka predavanja velikih muževa znanosti. Takva su predavanja slušatelje oduševljavala za znanost.

Kao što daljna tako je i početna organizacija svega toga rada provedena na shodan način. Gotovo svaki pojedini tečaj počinje javnom skupštinom, koju posjeti na stotine osoba i za koju se obično upotrijebe svi retorski nakiti, što ih se nalazi po govorima, kojima se skupštine otvaraju, zaključuju ili u kojima se zahvaljuje za posjet, — nakiti, što ih čovjek uvijek voli na javnim skupštinama. Pače, događa se i to, da se predavanja, kojima se podaje osobita važnost ili na koja dolazi mnogo slušača, svaku pojedinu večer zarube sličnim kićenostima.

U prvom predavanju visokoškolskog tečaja iznesu se općeniti orisi predmeta, što će se obraditi, razjasni se program, pa se odgovara na pitanja, što ih stavi skupština. Na sve daljne satove može doći samo onaj, koji kupi kartu. Isto vrijedi za »razred«, koji se otvara nakon obrađena predmeta.

Predmeti tečajeva uzimlju se iz najrazličitijih područja. Uopće mogu se razlikovati tri skupine:

1. Književnost i umjetnost, 2. Povijest (osobito povijest ustava), nacijonalna ekonomija i socijalna znanost, 3. Prirodoslovna znanost.

Koja će se od tih triju skupina u kojem mjestu najviše svidjeti, to ovisi o interesu, što ga znadu ili ne znadu pobuditi one osobe, koje se nalaze u mjesnom odboru, pa o općenitom ukusu, koji vlada među slušateljima. Taj ukus vremenom se mijenja. Čini se, da se u Engleskoj u tom pogledu zbivaju slične promjene, kako i uopće u svijetu: pretežan interes za prirodoslovne znanosti, koji je vladao u drugoj polovici 19. vijeka, od početka 20. vijeka kao da jenja, a mah preuzimlje interes za povijesna, socijalna i narodno-gospodarska pitanja. Osim toga prodiru naprijed i pitanja o nutarnjem čovječjem životu te posljednja temeljna pitanja svake kulture, kamo spadaju i religijska pitanja.

Evo, tako su se stvarali i stvorili »pučki visokoškolski tečajevi« na veliku korist naroda.

Od svega toga jedva da se išta vidi u našim »pučkim sveučilišnim predavanjima«, a trebalo bi po našem mišljenju, da se toga mnogo vidi, da se vidi sve, štogod je moguće prema našim prilikama. Kako »pučka sveučilišna predavanja« vrše sličan posao kao što i naše Društvo sv. Jeronima, i kako nam je stoga ovaj posao srcu veoma prirastao, usloboćujemo se Odboru za »p. sv. predavanja« staviti ove prijedloge:

I. Pojedinačka predavanja neka posve napusti (osim možda u početku i u izuzetnim slučajevima) te uvede suvisle tečajeve od

8—10 sati, i prema tomu neka se sav taj rad nazove »Pučki sveučilišni tečajevi«.

I. Za tečajeve neka sastavi program ili uredi materijal tako, da se pojedini predavalački nizovi sustavno jedan na drugi nadovezuju, a svi neka smjeraju prema jednom obrazovnom idealu apsolutne etičke vrijednosti.

III. Sve buduće predavače neka Odbor okupi na sjednici i upozna ih s ovim programom. Tu se neka progovori i o metodi koli sveukupnog tog obrazovnog djelovanja, toli i o načinu svakog predavanja napose.

IV. Iza toga neka se započne vanjskom agitacijom i organizacijom (novinske objave, oglasi...) i s početnom pripremom, kako je ono naprijed prikazano. Oko neka se baca na radnike, trgovce i trgovačke pomoćnike, na žene i na sve ostale akademički nenaobražene članove društva.

V. Prije svakog niza predavalačkog neka svaki slušatelj dobije u ruke program s eventualnim razjašnjenjima, kao što i s upitima, na koje će slušatelji po svojoj volji moći odgovoriti. Neka se zadrži i primjerena ulaznina, koja ima pomoći za pristojan honorar predavačima. Svoj dio ima doprinijeti i hrvatska vlada.

VI. Svako predavanje neka traje jedan sat, na koji se ima nadovezati drugi sat ili »razred« u svrhu posebna razjašnjavanja te bližeg međusobnog saobraćaja između predavača i slušatelja.

VII. Neka se uvedu dobrovoljni ispiti, na koje će moći pristupiti svi slušatelji, koji sudjeluju na predavanjima i u »razredima«. Neka se izdavaju i svjedodžbe, koje će moći njihovim posjednicima biti i od izvjesne praktične koristi.

VIII. Neka se uvedu ferijalni tečajevi s nešto višim programom. Na te ferijalne tečajeve moći će dolaziti najbolji slušatelji običnih tečajeva i neki drugi, bilo iz glavnoga grada bilo iz pokrajine, n. pr. učitelji.

IX. Neka se nastoji uvesti slične tečajeve i u pokrajinske gradove, kao »mjesna središta« (Osijek, Split, Dubrovnik, Mostar, Sarajevo, Travnik, Sušak, Varaždin, Bjelovar, Koprivnica, Križevci, Krapina, Požega), — razumije se, gdje i u koliko to bude moguće.

X. Isti taj odbor neka dade inicijativu i za to, ne bi li se u kojemu od tih gradova ili u drugom kojem ovećem hrvatskom mjestu mogla osnovati »pučka visoka škola« prema danskom uzoru.

Samo tada, ako Odbor za »pučka sveučilišna predavanja« stane djelovati u tom pravcu, imat će uspjeha, inače ne , — a, razumije se, ne zato, što je to naše mišljenje, nego zato, što se u tim prijedlozima nalazi jezgra već drugdje prokušane sveučilišne proširbe.

Za puk

Ako se pitamo, što su naši pređi u prvom redu imali pred očima, kad su osnivali naše Društvo, ili drugim riječima, ako se pitamo, što je svrha svetojeronimskog društva, znamo iz Pravila, da mu je svrha izdavati i uz jeftinu cijenu širiti p u č k e s p i s e, — ili drugim riječima: spise za puk.

Naši slavni osnivači sve su svoje misli i osjećaje, sve svoje nakane i želje saželi u ove dvije riječi, što ih staviše u pravila, te su poslije ponavljali i isticali njih same i ono što one označuju, čineći to na premnoge načine, u svakoj zgodi i prilici. Prikazat ću to iznoseći njihove vlastite izjave, a ograničit ću se na prvih deset godina društvenog života, koliko kratkoće radi, toliko još više zbog toga, što je baš u tom razdoblju bila najživlja svijest o pravoj društvenoj svrsi, i što se baš u tom razdoblju razvila čista društvena fizionomija.

Pred očima društvenih osnivača i njihovih neposrednih nasljednika uvijek je p u k, i s a m o p u k. Kada društveni ljetopisac opisuje, kako je došlo do osnutka društva, u prvom se redu obraća puku. »Ovo je sve mnogo po glavi išlo mnogoj plemenitoj duši, mnogomu, p u č e m o j! tvojemu dobromu prijatelju.« Ovi se prvi prijatelji često spominju, i dalje se traže novi, a ljetopisac je veseo, kad ih nađe i kad ih može spomenuti. »Uzoriti gospodin kardinal nadbiskup zagrebački Juraj Haulik, zabrinut očinski z a s r e ć u n a š e g a p u k a, odluči osnovati takovo društvo.« »Svim se vidjelo potrebito takovo društvo, svi bili za to, da se utemelji, makar se nisu okolnosti baš zgodne činile, ali je bilo veliko uzdanje u m n o g e p r i j a t e l j e n a š e g a p u k a, osobito u naše prečasne biskupe.« »Tako ljudi, što su bili u rečenoj sjednici od 11. svibnja, uzdajući se kako je očevidno najviše u iskrene i poštene namjere društva svetojeronimskoga, a porad toga u blagoslov božji te z a š t i t u v e l i k i h i m o ć n i h p r i j a t e l j a n a š e m u p u k u, odluče, da se s namjeravanim društvom izađe svakako pred narod i to odmah.« »Zatim, budući da se pravedno uzdalo, da s u p r i j a t e l j i p u k u, koji se bave neposredno njegovom obukom, pa stoga da će svoje sile priložiti uz nastojanje društva svetojeronimskoga: pozove odbor sve učitelje.« »Da društvo uzmogne čvrsto i spasonosno napredovati i raditi, svatko lako vidi, da to ne ovisi jedino o upravljajućem odboru. Društvo je pobudilo lijepih nada; njegove knjige stekle su do sada odobrenje s v j e s n i h p r i j a t e l j a n a š e g a p u k a«. »U Danici za ovu godinu imade 5 slika.

Odbor se nada, da će mu slavna skupština povladiti, što je pred narod iznesao svijetle obraze velikih dobrotvora našemu društvu. Neka puk svoje prijatelje pozna licem k licu.«

Takvo uvjerenje vlada od početka, t. j. da onaj, koji učini nešto za naše društvo, to čini za puk. »Muževi, koji su u ovo društvo donijeli svoga novca, plodova svoga uma i pera, koji su za nj uložili svoga mara i truda, oni su sve to učinili uzdajući se, da će od toga za naš puk biti lijepe koristi i sreće.« »Mi taj krasni dar primamo s pietetom za naš puk, te ćemo nastojati, da opravdamo odlično priznanje, koje se tim u nas stavlja«. »Napokon teku nam još uveudilj i krasni darovi onih drugih naših dobročinaca, koji iz svojega ljepoga uma i pera siplju upravo ono blago, koje društvo našemu puku nuđa.«

Doista, potrebe, korist i sreća puka jedina je briga odborova. »Društvo naše opstoji istom 4 godine, nije dakle ni moglo već dosada zadovoljiti svim najprečim potrebama puka našega za duševnu hranu; tomu će se moći doskočiti stopram tiekom više godina; što su viekovi zanemarili, ne mogu nadomjestiti njekolike godine.« »Kako se odatle razabire, polje je našem društvu širom puklo; svaki spis, bio koje mu drago struke, za koj bismo sudili, da je vriedan napried pomaći budi duševno budi tvarno dobro puka našega, može od društva na svjetlo izaći.« »Nadalje, čim nas je više, koji radimo i nastojimo oko prosvjete našega puka, tim više, čini mi se treba da smo složni u načelih, na kojih se jedino zbilja dade sagraditi prava sreća našega puka, da se možda ne dogodi, što jedni grade, da drugi razgrađuju. Bože nas sačuvaj takove nesreće!« Zato odbor »jako žali, što je umro vriedni domoljub i narodni mučenik Franjo Žužel, župnik na Gornjoj Reki, koji je dobro poznavao potrebe našega puka, ima za nj ćutljivo i vruće srce i znao mu govoriti njegovim jezikom.« Isto tako odbor se za zahvalnošću sjeća »pokojnoga doktora Ivana Dežmana, koji se je knjigom brinuo za tjelesno zdravlje našega puka«. Nadalje, odbor s punim saučešćem prati, kakvo je imućstveno stanje u puku, i tuži se na »zlu ljetinu, s koje je puk na sve strane bio postradao«. U vezi sa staranjem o imućstvenom stanju, odmah na prvim društvenim skupštinama raspravlja se, »neka bi društvo izdavalo gospodarske knjige, da se puk poduči u razumnijem gospodarenju i tim materijalno diže«.

Uopće, cio »program društvene radnje«, kako ga je prvi urednik dr. Franjo Iveković već g. 1871. iznio u najkraćim crtama, a g. 1877., na poticaj samoga dra Račkoga, izložio na šire, strogo je primijenjen potrebama puka. »Za nijednu se knjigu puk toliko ne maša, nijednom drugom knjigom neće čitanje puku toliko omiljeti, koliko upravo valjano pisanim Životom Svetaca. Znade to svatko, tko je živio među pukom«. No »mogli bismo koje godine izdati i drugu takvu knjigu, kojoj bi bila svrha pobuditi i pokrijepiti religiozno-moralni život u našem puku«. »Jednaka je zadaća društvu i briga odboru, da se puk naš

pouči u razumnijem gospodarstvu.« »Društvu je našemu također zadatak širiti u puku našem nauke, koje su u novije doba preobrazile svijet, a to su nauke prirodoslovne.« Nadalje, »odbor želeći prošlost našu puku što razumnije i ugodnije predočiti..., nastojat će, da se naša povijest izdade kao ti u slikah...« »Šesta točka našega je programa izdavanje svakovrsnih pripoviedaka, koje su vriedne puk naš poučiti i zabaviti.« Naš puk treba također poučiti, kako da si djecu uzgaja, kako da si zdravlje čuva i poremećeno oporavlja, kako da privređuje i štedi. itd.« Mislimo, da ne ćemo promašiti svrhe društvene, ako li u ovaj program uvrstimo i izdavanje zakona općinskoga i drugih gdjekojih zakona, koje bi trebalo da naš puk znade, s valjanim dakako i jasnim tumačenjem, sastavljenim od vrsna pravoznanca.«

Dakle, puk, i samo puk, ili, kako se na drugom mjestu kaže, »prostiji narod«, (»oko obuke našega prostijega naroda opaža se danas živo revnovanje«) ili jošte i »naša sirotinja« (...«jedina naša sirotinja, naš puk, da ima svu korist«; Bog je blagoslovio, i pomogli su dobri ljudi, zato, jer je bila žrtva našoj sirotinji«; »čim smo napokon stekli toliku prijaznost, toliko zakrilje i toliku pomoć..., van tim, što su uvidili, da mi radimo jedino za korist naše sirotinje?«)

Stoga društveni ljetopisac već u prvom svom ljetopisu s osobitim naglaskom ističe: »Društvo je ovo za puk. Odboru mora biti do toga stalo, da se što većma raširi u puk. Zato mu je dužnost moliti za potporu sve prijatelje našemu prostomu puku, osobito pako one, koji su vođe tome puku, bili svećenici ili svjetovnjaci.« Isto tako i društveni predsjednik: »Društvo je ovo za puk, tko je god prijatelj napretku našega puka, neka stane u društvo.«

Prema ovom temeljnom načelu, da je društvo sv. Jeronima za hrvatski puk, za njegovu korist, napredak i sreću, radilo se i u pojedinostima. U tom pogledu, prva je briga odboru bila, da počne stvarati »pučku knjižnicu«, t. j. da izdaje »valjane pučke knjige«, koje bi sačinjavale tu idealnu »pučku knjižnicu«. Kao »prvi svezak svoje pučke knjižnice izdao je odbor koncem lipnja (1869.) »Pijanca« od Mijata Stojanovića, »i još odlučio do konca srpnja izdati pučki koledar«. S tim u vezi, »dr. Rački predloži, kako bi dobro bilo, da upravljajući odbor objelodani program »pučke knjižnice«, jer da bi se iz toga vidjelo, što sve obećaje društvo svojim članovima, i pisci videći u programu ovaj ili onaj predmet, kojim se bave ili u koji se razumiju, ponukali bi se, da o njem što valjano napišu i odboru predadu. Takav program da bi se mogao do buduće skupštine izraditi, pa na skupštini ispitati i odobriti.« To je poslije i učinjeno, — te odborovo nastojanje ide dalje za tim, da dobije dobre pučke pisce. »Ali krasan i plemenit dar darovaše društvu i oni muževi, koji su mu poklonili plodove svoga tankoga uma, napisavši za puk dobru knjigu... Tu će knjigu svaki i manje naobražen čitalac moći razu-

mjeti, a jest napisana tako ugodnim načinom, a liepom, čistom hrvaštinom, da je gotovo ne možeš metnuti iz ruke, dok joj nisi došao na zadnji list.« Drugi je »pripovjedio našemu puku pripoviedke, ali baš narodu iz ustiju i srca, koje će naš čovjek liepo razumjeti, te prihvatiti mudre misli u njih izrečene«.

Da se u tom pravcu što bolje uspije, odbor je od početka mislio i na to, kako bi mogao pučke pisce i nagrađivati. Istina. društvo je naše takovo, da nikada nije smjeti smetnuti s uma, te se u njemu, koliko je iole moguće, ima raditi iz požrtvovnosti i ljubavi prema narodu, — ali uza sve to ni primjerena nagrada za trud nije isključena. Društvo je naše od prve pošlo ovim srednjim putem. »Stoji doduše i to, da bi si društvo laglje steklo valjanijih pučkih spisova, kad bi piscem moglo nagraditi trud, al ne treba zdvojiti, ima još muževa, koji ljube rod svoj, a prava ljubav da više može nego li pusta želja za novcem; ovakovi će rado društvu pokloniti svoje rukopise, samo da se izdadu i dođu u puk. A s vremenom neka se samo društvo utvrdi i raširi, svakako će se izvrsniji spisovi i nagrađivati.« »Dà, putem žrtava solidnije smo radili i dalje došli, nego li bismo, da smo se osnovali na materijalnoj podlozi. Jer, gospodo moja, čim bismo mi dostojno nagradili umne i blagonosne spise Trnskoga, Šuleka, Bučara, Fiamina, Balenovića, Ivekovića i drugih? Ne znam, bi li se i skanili za plaću služiti nam; ali svi znamo, kolikom su spremnošću pritekli, da našemu siromašnomu narodu prinesu koji darak svoga uma i svoga srca preko društva svetojeronimskoga. Godi mužu plemenitu, kad služi svomu narodu, a uznosi ga upravo, kad svoj trud i muku može pokloniti svomu potrebnomu puku bez ikakva uzdarja, jer on nalazi dosta naplate u svojoj krasnoj sviesti, koja mu svjedoči, da je učinio nešto za svoj narod spasonosnoga«. »Napokon se najživlje raspravljalo o tom, otkuda dobaviti nagrade piscem? što je predsjednik u svojem govoru najvećma preporučio, da se pretresa. Odlučeno bi u zgodan čas pozvati sve odličnije i bogatije muževe našega naroda, neka učine priloge za nagrađivanje pučkih spisova.« »Odbor je također zamolio pismom mnoge muževe našega naroda na rodoljublju ali i na novcu dosta jake, da društvu pomognu stvoriti glavnicu, iz koje bi se mogla barem kakova nagrada davati piscem društvenih knjiga.«

Zato se odbor, i drugi njegovi prijatelji ogledaju na sve strane, kako bi što više i uspješnije pomogli »pučkom knjištvu.« »Profesor Rubetić izviesti skupštinu, da ima kod Hrvatske Matice zaklada namienjenih upravo pučkomu knjištvu, pa budući da Matici i poslije njezine reorganizacije takova zadaća nije, dočim ovomu društvu jest, zato stavi priedlog: da odbor one zaklade traži za društvo svetojeronimsko. Tu ima zaklada Draškovićeva za nagradu pučkih pisaca.« »No ima kod Matice i druga zaklada, kojoj će imovina iznieti preko 500 for., a jest Matici predana samo za vrieme, dok ne bude osnovano posebno društvo

za izdavanje pučkih knjiga; ovu barem da bi društvo svakako imalo pravo ustražiti od Matice. Ovaj drugi predlog poduproše članovi profesor Smičiklas i dr. Rački, koji su također članovi Hrvatske Matice, te tako skupština naloži tu stvar upravljajućemu odboru.« »U savezu s Rubetićevim predlogom izviesti skupštinu dr. Rački, da ima u proračunu grada Zagreba stavka za nagradu pučkih pisaca od 25 for., koja se također predaje Hrvatskoj Matici; neka bi se i taj novac ustražio za društvo svetojeronimsko. Isto prihvati skupština te naloži upravljajućem odboru.«

»Pučko knjištvo« dakle, ili, drugim riječima, pučka prosvjeta, pučka naobraženost, glavni je i bitni zadatak društva svetojeronimskoga. »Naše se društvo ne treba bojati prikora, dok bude stajalo na svojih pravilih, i dok bude upravljano u istom duhu, u kojem do sada. Obuka bo narodna i sreća, kojoj se od te obuke nadati, ima biti jedinim ciljem, ona ima biti i kretalom i pravilom svemu našemu djelovanju. Glasoviti pisac Laurentie kaže: ako vi budete puk tako odgajali, da mu usadite druge običaje, nego li su njegovi, i druge kreposti. nego što su njegove, vi ćete promieniti narav i ćud puku, to jest izvesti ćete prevrat a ne odgoju. Mi ne ćemo da zaslužimo takov prigovor. Mi želimo da gradimo na temelju kršćanskom, što smo nasliedili od svojih otaca. Na tom temelju hoćemo, da se diže sva njegova obuka i sva odgoja. Pa na tom temelju ruku pruža naše društvo dvima najglavnijim radnicama oko pučke prosvjete: crkvi i školi.« »Svaki bez predrasuda rodoljubac hrvatski osvjedočen je, da se prosvjeta pučka ima osnivati na čvrstom temelju religije i jedina religija može puku krotiti ćud, plemeniti srce, pače što bi mu um bio prosvjetljeniji, kraj surova srca veća bi bila od njega pogibelj za domovinu i za sav ljudski rod.« »Političko stanje naše zemlje, koje se nikako pravo učvrstiti ne može, i nestalna i nesigurna, jer privremena uprava, ne dadoše, da se pomakne općenito dobrostanje i pučka naobraženost. Odbor to jako ćuti, navlastito kad smišljava, otkuda će steći i povećati slabe i preslabe dohotke društvene.« »Skupština preporuči odboru, neka još jednom pozove sve svećenike i učitelje našega naroda, gdje ga gođer ima, da stupe u naše kolo i nastoje sami unaprieditи pučku prosvjetu.«

Kao što si je samo društvo svijesno, da mu je jedini cilj pučka prosvjeta, isto ga tako i svi ostali smatraju takovim, i nikojim drugim. »Društvo je pobudilo lijepih nada; njegove knjige stekle su do sada odobrenje svijesnih prijatelja našega puka. I prva opća učiteljska skupština u Zagrebu god. 1872. u mjesecu rujnu izdala mu je »Priznanicu, kojom se očituje, da se je društvo sv. Jeronima u Zagrebu odlikovalo svojimi krasnimi spisi za puk.« »Osim toga izašla je dne 11. svibnja 1871. od visoke zemaljske vlade naredba na sva županijska i gradska municipija, kojom se društvu ovomu daje

svjedočanstvo »da prosto od svake jednostrane i stranačke težnje jedino nastoji oko širenja pučke naobraženosti i oplemenjivanja srca i uma naroda našega.« Biskup Strossmayer u posebnoj okružnici toplo preporučuje naše društvo i veli: »Knjige, koje je društvo dosada izdalo, zaista su dobre i puku našemu posve prikladne. Kad bi te knjige, dospjele u svaku obitelj, te se svecem i nedjeljom poslije službe Božje ili na večer čitale, ne ima dvojbe, da bi se tim oštrio duh našega naroda, da bi mu se srce oplemenjivalo, da bi se dobre i plemenite nakane u njemu rađale, da bi mu duh budniji i jedriji postajao, i da bi mu srce sve više i više za istinom i pravdom čeznulo.« »A u najnovijoj svojoj okružnici toliko preporuča naše knjige, te ih poslije svetoga evanđelja drži za naš puk najprikladnijimi. Krasno odista svjedočanstvo slabašnomu našemu nastojanju! Njim ohrabreni i u dosadanjem smjeru i načinu utvrđeni, gledajmo i revnujmo, da ovakvo prijazno svjedočanstvo zbilja potpunoma zavrijedimo.«

Nije stoga čudo, da se odmah javlja reakcija, ako bi se samo činilo, da društvo skreće s određenoga puta. »Prof. dr. Suk (kasniji društveni predsjednik) prigovori poduljim govorom prirodnomu zakoniku od dr. Šuleka, što ga izdava društvo. Reče, da djelo nije ni strogo znanstveno, ni za školsku porabu, ali da nije ni za puk; da nije za puk niti po svom sustavu, niti po načinu razlaganja, niti po jeziku, i zato da ne bi imalo spadati u »pučku knjižnicu« svetojeronimskoga društva. Tim pak, reče, da ne namjerava nipošto smanjiti zasluge dra Šuleka, kojega i on smatra za našega ponajvrsnijega pučkoga pisca, a niti morati kakvo nepovjerenje izjaviti upravljajućem odboru, samo je rad izraziti želju: »da se gleda, što se najvećma može, na interes, potrebu i sposobnost našega prostoga puka.«

U istom duhu, društvo odbija sve, što ne spada na društveni zadatak. Jedne se godine radilo o tom, da li da se u »Danici« štampa popis oblasti: »Pa napokon, koja korist puku, pitam: puku od štampanih imena činovničkih! Gospoda će mi skupštinari oprostiti, da se ovom po mojem uvjerenju neznatnom stvarju ovako dugo bavim; nego bio sam prisiljen raspraviti ju potanje, jer ima članova, koji traže...« Tako u jednu ruku u toj sporednoj stvari, a u drugu ruku izvješćuje ljetopisac drugom zgodom, kako je naše društvo »bilo pozvano od Srbske Matice na sastanak u Osijek na 15. kolovoza (god. 1873.), kojemu se pozivu ipak ne može odazvati, jer se je ondje imalo raditi o »naučnom rječniku«, što je izvan zadatka našega društva.«

Naprotiv, svetojeronimsko društvo rado dolazi u vezu s društvima, koja imadu jednaku, pučko-prosvjetnu svrhu, ugledava se u njih, i preporučuje druge slične ustanove. »Slovenci imaju društvo svetoga Mohora u Celovcu, koje ima preko 12.000 članova, a to ponajviše poljodjelaca i radnika (meštara), riječju prostijeg puka. A

naš narod i puk zar će biti u svem zadnji?« »Skupština je preporučila odboru, da sa svoje strane što više podupire pučke listove Pučkoga Prijatelja u Varaždinu i Našu Slogu u Trstu. Skupština je dobro razumjela, kolika sublagodat dobri pučki listovi, pa se napose sjetila Slovenskih Novica, kojim se naša braća Slovenci pravedno ponose i jer su za prosvjetu i uputu, za rodoljublje i blagostanje puka mnogo i premnogo stvorile. Zato je skupština samo žalila, što prema slabu dohotku društvenom nije mogla više učiniti, van preporučiti i odboru i članovima i svemu puku naše spomenute vrijedne pučke listove.«

Kako se naše društvo zanimalo za strana slična društva, tako su se i ova zanimala za naše. To je našemu društvu drago, ali bi mu bilo najdraže, kad bi sam naš puk što više prigrlio svoje društvo. »Kod braće naše Slovaka osnovano je god. 1870. u Trnavi katoličko književno društvo pod imenom sv. Vojtjeha, kojemu je zadaća da izdaje katoličke, školske i druge poučne knjige. To je društvo pozvalo nas, da s njim stupimo u savez i da si u zamjenu pošiljamo knjige. Društvo sv. Jeronima odazvalo se sa svom pripravnošću. Tako se društvu znade za ime i izvan našega naroda; je li bi onda moglo biti, da mu se ne zna ime u našemu puku, za koji je osnovano?! Toga ne će dopustiti prijatelji našega puka, a najmanje svećenici, koji su u najnovije vrijeme počeli i više za nj revnovati kupeći mu članova godišnjih i doživotnih!«

Doista, to je bila osnovna želja i skrb društvenog odbora, da društvene pučke knjige dođu u puk. »Istina, da će isprva od prostoga puka, kojemu upravo na korist ima biti ovo društvo, malo tko pristupiti, premda plati samo jedanput pet forinti, pa nemaš brige, dok si živ; nu dotle, dok sam taj prostiji puk ne uvidi svoje koristi, da će toliki veliki prijatelji našega naroda i od svećenika i od svjetovnjaka ponesti teret braće svoje; da će velikodušno pomoći društvu izdavati knjige. Tako će društvo moći barem uz jevtinu cijenu prodavati onim, koji ne budu mogli biti članovi, a članovi 1. i 2. reda, kako od svake izdane knjižice dobivaju više istisaka, moći će još komu siromaku knjižicu darovati. Tako bi došle knjižice u narod, a to treba.« »Društvo mora svimi načini nastojati, da knjige dođu u puk i ondje donesu ploda; pa buduć da žalibože što neukost, što siromaštvo u tom mnogo smeta, mora se gdješto knjiga baš u ruke rivati i darovati.« Župnik Stražimir... sad je i u javnih novinah progovorio za društvo svjetujući svoju braću župnike, kako bi mogli društvu pribaviti godišnjih članova, te tako toli korisne društvene knjige urinuti u siromašnu kolibicu.« Predsjednik javi, da mu je ona (visoka generalkomanda za našu junačku krajinu t. j. Trnski), društvo raširila po svih svojih krajevih, i to ponajviše među prostiji puk, što se naročito želi.« Odbor sve čini, »da dobije što prije i što više članova, a knjižice mu da dođu u puk.«

Evo, takvu je fizionomiju svetojeronimski ljetopis dao našemu društvu za prvih deset godina društvenog života, fizionomiju, kakvu je Društvo sačuvalo i za daljnjih desetljeća, — fizionomiju potpuno jasnu. Književno društvo sv. Jeronima do srži je pučko-prosvjetno društvo. Njegova je bitna i jedina svrha, njegov bitni i jedini zadatak: širiti prosvjetu među hrvatski puk (i među sve one, koji su po naobrazbi puku slični), i to pučkim spisovima (i svim onim, što je tomu slično i što je puku na dohvat). Svetojeronimsko društvo i hrvatski puk, dva su nerazdjeliva pojma. Kad pomisliš na hrvatski puk, u pravcu njegova prosvjetljivanja, ne možeš, a da ne pomisliš na svetojeronimsko društvo; kad pomisliš na svetojeronimsko društvo, ne možeš, a da ne pomisliš na hrvatski puk. Za puk, i samo za puk.

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima i pučki pisci

S Društvom sv. Jeronima nastaje sasvim nova epoha u hrvatskoj pučkoj književnosti.

Prije Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima hrvatska se pučka književnost, kao što i hrvatski pučki pisci, koji stvaraju tu književnost, javljaju samo sporadički, slučajno, bez ikakva sustava. To jednako vrijedi kako za najstarije doba, tako i za doba neposredno pred osnutkom našega društva.

U najstarije glagoljaško doba, do iznašašća tiska, možemo, kao pučko štivo navesti, jedva dva tri primjera, na pr. Cvet vsake mudrosti«, pak »Plač Gospin«, i još nekoliko crkvenih prikazanja. Druga je bilo stručno-crkvena karaktera.

Nije, u glavnom, drukčije bilo ni u slijedećem perijodu, poslije iznašašća tiska, — perijodu, koji se dade podijeliti u dva odsjeka, 1) u onaj prije ilirizma, i 2) u onaj poslije ilirizma.

Hrvatska se knjiga stala razvijati po hrvatskim pokrajinama, pa kako su pokrajine bile odijeljene jedna od druge, tako je bila odijeljena i knjiga.

Najbujnije se dakako hrvatska književnost razvila u Dalmaciji: lirika, epika, dramatika i nešto proze.

Lirika je bila nabožna, ljuvena, prigodnička i općeno ljudska. Lirika ljuvena i prigodnička nije odlazila mnogo dalje od samog autora i onog lica, na koje je bila upravljena, pa još uska kruga prijatelja. Našim trubadurima, kao na pr. Menčetiću i Držiću, nije bilo stalo ni do česa drugoga, nego do toga, da za plam njihovih osjećaja doznadu njihove gospoje. No ne samo ovoj dvojici, nego nije bilo drugo na umu ni Hanibalu Luciću ni Nikoli Nalješkoviću, ni Dinku Zlatariću, kada slavi Cvijetu Cucorićevu, ni samome Gjivu Gundu-liću, dok je pjevao pjesme »tašte i isprazne« i svoga »Ljubavnika sramežljivoga«, pa ni Ignjatu Gjorgjiću, dok ga je učio pjevati Ovi-

dije. — Lirika nabožna i općenito ljudska bila je istina već po naravi svojoj bliža širemu krugu, — ali i ova nije često bila ništa drugo nego plod želje pjesničkoga stvaranja po uzorima svoga vremena. Dok se »pjesme duhovne« Ivana Bunića doimlju kao naravan čuvstven izljev, to Gjivo Gundulić u svojoj inače divnoj pjesmi »Suze sina razmetnoga« kao da ide za tim da natkrili talijanskoga pjesnika L. Tansilla (»Lagrime di San Pietro«), što mu je i uspjelo. »Concetti« (kontrasni način govora) nijesu rijetki. No ta prevelika umjetnost ujedno i odaje, da pjesma nije bila namijenjena puku. Takav je veći dio sveukupne lirike staro-dalmatinske.

Jedva da je što bolje bilo i s epskim pjesništvom. »Osman«, to najznatnije djelo te vrsti u našoj starini, nije bio ni štampan do 19. stoljeća. Palmotićeva »Kristijada«, istina, laka je stiha i jasna je, ali radi njene opsežnosti nijesu joj bili daleki puti. Jednako bje i s Palmotić-Dionorovićevim »Dubrovnikom ponovljenim«. Još opsežnije, a ujedno i teže svojom sadržinom epske su pjesme: Petra Kanavelovića »Sveti Ivan, biskup trogirski« i Jerolima Kavanjina »Povist vangelska«, dok je Karnarutićevo »Vazeće Sigeta grada« svojom formom i dikcijom dosta jednako teškoći forme i dikcije Marulićeve »Judite«.

Jasnim prednostima prave pučke knjige odjeljuje se od svih ovih pjesničkih djela Kačićev »Razgovor ugodni«. Zato i doživje već za života samoga autora tri izdanja, a do danas ih je već više od trideset. No i »Razgovor« uspjeliji je kao pučka knjiga u onom dijelu, koji je stihovan, nego u onom, koji je pisan nevezanim slogom.

Poput »Razgovora« dopirahu u narod i dramatski književni proizvodi, ali ne čitani nego gledani. Nije dakako ni to bilo sa svima dramatskim tvorevinama, nego samo s onima, koje su radi svoga pučkog duha bile za to zgodne. Pučkog duha, razumije se, nisu imale one drame, kojima je predmet bio upravice uzet bilo iz talijanske, bilo iz rimske ili grčke književnosti, kao što su na pr. Gundulićeva Galatea, Cerera, Kleopatra, Adonis, ili Palmotićeve Armida (po Tassovu epu Gerusaleme liberata VI.), Alčina (po Ariostovu Orlandu VII.), pa Atalanta (po Ovidijevim Metamorfozama X. 260.—707.), Lavinija (po Vergilijevoj Eneidi XII.) itd. Ali Vetranićeva crkvena prikazivanja, kao što su Uskrsnuće Isusovo pa Posvetilište Abrahamovo, zatim Lucićeva »Robinja«, Držićev »Stanac« i »Skup«, Gundulićeva »Dubravka«, Palmotićev »Pavlimir«, »Captislava« i »Biserica«, sve su to drame, koje su prikazivale različite glumačke družine, kao Držićeva Pomet-družina i Palmotićeva družina »orlova«, pa su tako, makar i nečitane, vršile pučko-prosvjetno poslanstvo.

Prigodom ovih riječi držim zgodnim istaknuti nemalu važnost pučkih prikazivanja. Glumačkom se vještinom zgode iz života ne samo ožive pred očima sviju gledalaca, i onih dakle, koji su inače vješti čitanju; ne samo to, nego se životna pouka, koju uz zabavni svoj značaj mora da ima svaka pučka gluma, iz prikazivane pučke glume toči i u dušu onih, koji se, ne poznavajući slova, ne mogu služiti knjigom.

Tako je to bilo u starini, tako to može i treba da bude i danas, po gotovu, gdje se još ni iz daleka nismo riješili analfabeta — napose onih, koji poslije škole ponovo padaju u nepismenost. Da to može uspjeti, dokazom su prikazivanja pučkih drama u drugih naroda, a napose u slovenskoga; dokazom su i pasionske igre vrbovačke, te Deželićev Mirakul, s lijepim uspjehom prikazivan ove godine na Trškom Vrhu kod Krapine. U tu svrhu nastojat će i društvo sv. Jeronima izdavati pučke drame.

Rekavši ovo o pučkim prikazivanjima, reći ću odmah nešto o kajkavskoj pučkoj drami, i time od dalmatinske naše knjige prijeći na ostalu hrvatsku knjigu iz drugih nam pokrajina.

I među kajkavskim dijelom našega naroda širila se prosvjetna njegova snaga pomoću pučkih prikazivanja. Imena Tita Brezovačkoga, Tome Mikloušića i Matije Jandrića dobro su poznata kao i njihova djelatnost u tom pravcu. Uz njih je stajala i revna duhovna mladež, makar i s prijevodima iz njemačkih originala. Glumačka pak družina za ove drame bili su ponajviše đaci, dok malograđani bili su slušatelji ili gledatelji, a mnogo manje čitatelji, jer su poznate tužbe tadašnjih izdavača i nakladnika, kako je bio malen broj onih, koji bi kupovali hrvatske knjige.

Kakogod su dakle ove pučke drame, i dalmatinske i kajkavske, u koliko su bile prikazivane, korisno djelovale, ne mogu se ipak brojiti među čitane pučke knjige.

Naprotiv Mikloušićev »Izbor dugovanj svakovrsnih« može se smatrati pravom pučkom knjigom kao i njegov Stoletni koledar. No ne samo da se to može reći za njegov koledar, nego se to može reći i za sve druge koledare bilo kojega narječja, u koliko je u njima bilo kakve pouke ili zabave.

Koledari su doista imali biti prava pučka lektira, premda u početku pa onda dosta dugo i kasnije nisu imali nikakve do astronomijske i astrologijsko-praznovjerne sadržine. Nakon odužeg vremena stali su se pomalo puniti i drugom sadržinom bilo poučnom, povjesne ili gospodarske naravi, bilo zabavnom, i to dosta slabim pjesmicama i primitivnim pripovjedčicama.

Začetnik je hrvatskih koledara Pavao Vitezović, pisac iz prvog razdoblja kajkavske literature, koja je živjela u 16. i 17. stoljeću (dok drugo njezino razdoblje, kojega sam se čas prije taknuo, pada koncem 18 i početkom 19. stoljeća). Iz tog prvog razdoblja imamo dva oveća pjesnička djela: Petra Zrinjskoga »Opsidu sigetsku« i istoga Pavla Vitezovića »Odiljenje sigetsko«, oba djela slična i po obliku i dikciji, teškoj i neprikladnoj za pučkoga čitaoca. Što ima iz tog razdoblja takvih književnih radova, za koje se može reći, da su bili puku bliže, to su bili opet radovi nabožna značaja. Radnici su Matija Magdalenić i Juraj Habdelić, samo što se za Habdelićev »Prvi oca našega Adama greh« mora napomenuti, da je narodu radi svoje opsežnosti bio teže pristupačan.

Nabožnim radovima Magdalenićevim i Habdelivećim slični su radovi bosanskih franjevaca Divkovića, Posilovića, Margitića, Sitovića, Babića itd., sve radovi pisani dakako štokavskim narječjem te isprva bosanskom ćirilicom. Kršćanska nauka u poučnom i zabavnom obliku njihova je sadržina dobra i ugodna, — ali da je, u Bosni, pod turskim gospodstvom, imala vrlo malo čitatelja, nije potrebno dokazivati. Privatne samostanske škole nisu kraj najbolje volje mogle mnogo šta učiniti.

Nešto bolje svakako je bilo u Slavoniji sa slavonskom književnosti, koja se podigla u 2. polovici osamnaestog vijeka, baš u času, kada pada dugo vrijeme vladanja kraljice Marije Terezije (1740. do 1780.). Školstvo se stalo sve više širiti, osobito otkad je kraljica 6. prosinca 1774. izdala »Sveopći školski red« (Allgemeine Schulordnung), a 22. kolovoza 1777. »Rationem educationis«. A da su je njezini mudri savjetnici znali mudrije savjetovati, te ne dali mučiti naše djece tuđim jezikom i pismom, bilo bi još i bolje. No kako su upravo odredbe Marije Terezije, a napose velezaslužni pučkoprosvjetni rad požeških Isusovaca, povećali broj onih, koji naučiše hrvatski čitati, nije sada za nas prvotno pitanje. Prvotno je naše pitanje, u koliko je tadašnja slavonska knjiga mogla prema svojoj naravi i obliku postati pučkom svojinom. No prikladan za to nije bio ni barokni stil Kanižlićev u njegovoj »Svetoj Rožaliji panormitanskoj«, ni klasičan stil Katančićev u njegovim »Fructus auctumnales«, niti mitski elementi u Krmpotićevoj pjesmi »Katarine II. i Jose II. put u Krim«; nije nadalje bila prikladna za to ni opsežnost »Kućnika«, stihovanog ekonomskog djela Josipa Stjepana Relkovića, kraj svih inače ostalih prednosti, što ih to djelo ima; a nije bila prikladna ni naučnost kao ni opsežnost Kanižlićeva »Kamena pravoga smutnje velike«. Stoga opet: osim nekih nabožnih djela poučnog te poučno-zabavnog značaja jedini je »Satir« Matije Antuna Relkovića postao pravom pučkom svojinom, više nego sva ostala djela istoga Relkovića, više nego njegova »Prava i pomljivo ispisana ovčarnica«, više nego i ostala gospodarska te ljekarska neka izdanja, bilo iz slavonske književnosti bilo iz književnosti ostalih naših pokrajina.

Kako se iz ovog kratkog prikaza vidi, poput pučkih djela, tako su i pučki pisci rijetki, sporadički. Osim redovničkih, franjevačkih i isusovačkih nabožno-poučnih radova, kod kojih se samo zbog staleško-samostanske organizacije, a ne možda na temelju samostalno izrađenog pučko-književnog pravilnika, mogu konstatovati elementi neke sustavnosti, sve je ostalo nesustavno ili slučajno. Dakle, pored Magdalenića i Habdelića, pored Divkovića, Posilovića, Sitovića, Babića, te pored dalmatinskih i kajkavskih drama i njihovih autora, koji su više slušani nego čitani, imamo još samo tri do četiri slavna imena, koje možemo nazvati lijepim nazivom pučkih pisaca, i to: Kačića i Vitezovića, Relkovića i Mikloušića. No kako je i od tih jedan iz Dalmacije, jedan iz Slavonije, dva iz uže Hrvatske, vidi se jasno,

da su se i oni pojavljivali, koliko u različito doba, toliko posve neovisno jedan od drugoga, dakle spontano i nesustavno.

Prelazeći na 2. odsjek II. perijoda, možemo i taj odsjek podijeliti na dva pododsjeka: na prvi pododsjek čisto ilirski, i na drugi, koji obuhvaća vrijeme poslije ilirizma.

Ono što su kajkavski predilirski književnici, na čelu s Tomom Mikloušićem, započeli, nastavio je dotjeranije, jače i srećnije Gaj sa svojim drugovima, idući naime za tim da probudi narodnu svijest i narodni ponos. No tu svijest i taj ponos trebalo je najprije probuditi u školovanih duhova. Baš toj svrsi imale su u prvom redu služiti »Novine horvatske« i »Danica hrvatsko-slavonsko-dalmatinska«, i časopis »Kolo« i almanak »Iskra« i »Matica ilirska« te cijelo čislo ilirskih književnika, koji su se okupili oko tih ilirskih institucija.

Među radovima ovih književnika ima dakako radova, koji bi se sasvim dobro mogli snaći i u pučkim rukama, kad bi bili došli do tih ruku. Ali otkuda bi to bilo, kad je trebalo znoja i Babukićeva soja, da dođu barem na bijele glatke ruke. Kristijanovićeva »Danica« i gdjekoje izdanje »Kola mladih rodoljuba« (ili Zbora duhovne mladeži) bile su jedine od onih rijetkih luči, koje su svijetlile i u samom puku. Ostali pak dio književnih ilirskih tvorevina nije ni imao pretenzija, da nosi pučko obilježje; naprotiv, narav tih tvorevina takova je, da pristaje samo izučenijim i elastičnijim duhovima.

Jedno je ipak sigurno, da je Ilirizam izvršio svoju zadaću, a »ilirski književni odjeljak« da je u tom imao najviše dijela: do god. 1848. u hrvatskom je školovanom svijetu zabijelilo svjetlo narodne svijesti. Da su od toga svjetla padale zrake i na sam puk, o tom nema nikakove dvojbe, ali posao potpuna rasvjetljenja ostavljen bi drugom, neilirskom odjeljku.

Ako preskočimo kratkočasne vladavinske forme nastale odmah iza 48-godišnjeg rata, možemo reći, da taj drugi odjeljak započinje apsolutizmom, i književnošću, koja se u to vrijeme razvijala. Starih listova nestaje, a nastaju novi: »Katolički list« (koji je isprva donosio i zabavnih priloga), pa »Neven«, zatim, dalje od 60. godina prema 70-tim, »Leptir«, »Naše gore list«, »Dragoljub«, pa napokon »Vienac«. Kao što oko onih predašnjih ilirskih listova, tako se i oko ovih novih okupilo opet novo čislo hrvatskih književnika. Ali značajka im je ostala najvećim dijelom ista, kakva je bila i u samih Iliraca: i oni se jošte nalažahu samo u društvu već obrazovanijih hrvatskih ljudi. Puk im je sveudilj stajao podaleko, onaj puk, koji živi izvan gradova, koji živi po selima širom hrvatskih zemalja, onaj puk, koji je temelj svega našega narodnoga života.

No da se i tomu puku poda knjiga prosvjetnica, i to ne samo u malom broju, nego u broju što većem i većem; ne nesustavno, ne sporadički, nego sustavno, po stalnoj osnovi, u skladnu, neprekinutu redu: ovaj novi i epohalni posao imalo je obaviti novo društvo, Društvo sv. Jeronima. Isto je tako istomu Društvu bilo ostavljeno i to, da na sustavan način iznalazi, odgaja i pribire pučke pisce.

Pučki književnici

Ima pitanja, o kojima raspravljati, ili ih pače dokazivati, značilo bi lijevati vodu u more. Takvo je na pr. pitanje, da li nazor o svijetu utječe na književno stvaranje. To je baš tako, kao kad bi se netko mučio s problemom, da li će voda biti slana, ako se u nju siplje soli. Ima i drugih sličnih pitanja, o kojima ne bi trebalo naročito pisati, jer su aksiomi, ili u drugu ruku, pust verbalizam, — osim ako se piše, samo da se piše, makar de lana caprina. Među takva druga pitanja spada na pr. pitanje, da li književnost može biti bez književnika. No i o tom se piše, i kao da je otkriven nov kontinenat, klikom se kliče: Ne, ne može! No taj je kontinenat daleko manji i od Kolumbova jajeta, — jer već sama činjenica, da su se od vajkada osnivala književna društva s izdavačkim karakterom, dokazuje, da se isto tako od vajkada vrlo dobro znalo i za to, da »književnost ne može biti bez književnika«, makar se o tom raspravljalo i s nekim posebnim prizvukom.

Međutim, ako baš hoćemo lijevati vodu u more, onda ću i ja iznijeti jedan problem, i s pravom reći: da naročito pučke književnosti ne može biti bez pučkih književnika, — tim prije, što ćemo odmah vidjeti, da to baš i nije lijevanje vode u more. Nitko naime ne bi mogao u praksi pokazati ne samo to, da itko misli, te bi moglo biti »književnosti bez književnika«, i da se itko tako vlada, kao da bi onako moglo biti; nego ne bi mogao pokazati ni to, da itko ozbiljan drži, te nazor o svijetu ne utječe na književno stvaranje, pa stoga protivno dokazivati, t. j. da uistinu utječe, ne bi doista bilo jako daleko od poslovice o »lanu i danu«; — ali ja bih mogao iznijeti, koliko hoću, priloga i slučajeva, iz kojih bih imao pravo zaključiti, da ima gdjetko, koji drži, da može postojati pučka književnost bez pučkih književnika. Stoga pisati i dokazivati protivno, to jest, da ne može biti pučke književnosti bez pučkih književnika, ima i te kako smisla, pa je to doista i veoma potrebno.

Zato ponajprije pitamo, što je pučka književnost? Da se može na to odgovoriti treba odrediti, što je puk. Pod »pukom« (na tom našem području) razumijevamo sve one, koji nisu polazili, a još manje svršili više škole (srednje i visoke, bilo koje vrsti), nego, u glavnom, imaju samo osnovnu školu (ili njoj slično). Ovamo spadaju u prvom redu seljaci, zatim obrtnici, i svi oni, koji su njima slični (iz različitih drugih staleža), bez obzira, kako se nose, seljački ili građanski, ili uniformirano).

Odredivši, što je puk, možemo reći, što je pučka književnost: pučka je književnost, bila poučna ili zabavna, ona, koja je pisana za puk tako, da puk od poučne knjige može imati koristi, a od zabavne da može imati ugode (također slobodno spojene s korišću u toliko, u koliko traženje te koristi ne bi uništavalo umjetničke vrijednosti.)

Samo se dakle po sebi razumije, da pučka književnost, ili pučka knjiga, nije ona, koja je samo »izdana za puk«, nego ona, koja je pisana za puk t a k o da... itd. (kako smo naprijed rekli).

Pita se dalje, kada je pučka knjiga pisana tako, da je, u koliko je poučna, korisna, a u koliko je zabavna (beletristična), ugodna; ili drugim riječima, k a k o mora biti pisana poučna pučka knjiga, a k a k o zabavna pučka knjiga.

I ako su to dvije posebne vrsti jedne pučke književnosti, ipak, baš za to, što spadaju u jednu te istu pučku književnost, imaju što šta zajedničko.

Ponajprije, jedna i druga vrst mora biti pisana tako, da je puk može razumjeti, i u cijelosti, i u pojedinostima. Tu se u prvom redu, radi o jeziku, i s njegove leksikografske, i s frazeološke, i s rečenične strane. Sve mora biti jasno, lako i glatko. I ako periode nisu isključene, ali u svakom slučaju moraju biti građene tako, da nisu preduge, i da budu tako sastavljene, da im se smisao lako uhvati. Izrazi (fraze) ne smiju biti tuđinskog karaktera, a riječi imaju biti sve narodne, ili barem domaće, t. j. takove, koje, i ako su tuđinskog podrijetla, ali su se u toliko udomaćile, da ih svi razumiju kao narodne (kapelan, kapetan itd.). Sve su to zahtjevi, koji se, istina, sami od sebe razumiju, ali protiv kojih se u mnogim t. zv. pučkim knjigama toliko griješi, da bi te grijehe navoditi značilo ispisivati mnogobrojne stranice.

Drugo, što je zajedničko obim vrstima pučke knjige, jest to, da se ima brižno odabrati njihov predmet ili sadržaj; — onaj i onakav, koji je puku doista koristan, bilo s koje strane, i koji je za nj zanimljiv.

Što se pak, ponajprije, specijalno tiče poučne vrsti pučke književnosti, treba odmah reći, da u njoj mogu biti zastupane ili obrađivane, tako reći, sve grane nauke i znanosti (osim čisto specijalnih pitanja), ali tako, da te knjige puk može dobro čitati, t. j. da su (ne samo s jezične) nego i sa sadržajne (stručne) strane pisane za puk razumljivo. To se može postići različitim sredstvima: nadovezivanjem na poznate stvari, primjerima, analogijama, ilustracijama, opisima, i t. d.

A sa specijalnim obzirom na beletrističku vrst, koja također može obuhvatiti sve grane beletristike, treba napomenuti, da se pučka književnost može podijeliti na dvije skupine: u prvu skupinu ide pučka prirodna, u drugu skupinu pučka umjetna lijepa knjiga. Druga skupina može biti s tendencijom i bez tendencije.

Prirodnu pučku beletristiku čine sva ona djela, koja su u puku nastala spontano, kao što su narodne pjesme, pripovijetke i t. d. Umjetnu pak sačinjavaju ona djela, koja su svijesno nastala, u glavnom, izvan puka. Prirodna je pučka beletristika ponajvećma ne-

tendenciozna, dok umjetna može biti i s tendencijom i bez tendencije.

A ova jedna i druga, s tendencijom i bez tendencije, treba da bude bliska puku, ne samo s jezične strane, nego i sa strane predmeta.

Isto se tako za jednu i za drugu traži prava umjetnička obradba. Dakle i za onu s tendencijom, — jer bi promašila svoj cilj, ako bi tendencija ugušila umjetnost.

Što se tiče etičko-religiozne strane, naše je stanovište jasno i poznato, pa ga nije potrebno naročito naglašavati.

Tako smo u najkraćim crtama prikazali, što je pučka književnost.

A pučki književnici? To su oni, koji stvaraju pučku književnost ovakvu, kakvu smo je ovdje odredili, sa svim onim svojstvima i odlikama, koje treba da ima. To su oni, koji znadu poučnu pučku knjigu svakovrsnih grana (jedan, dakako, ovu, drugi onu) pisati i jezikom (u svim njegovim sastavinama) i načinom (različitih oblika i boja), jezikom i načinom dakle takvim, da ih čovjek pučanin može čitati bez poteškoća na svoju obrazovnu korist. To su oni, koji znadu beletrističku pučku knjigu pisati i jezikom i oblikom i sadržajem takvim, da je čovjek pučanin lako čita s ugodnošću, u kojoj, kao u napitku kakav hranivi vitamin, može biti rastopljena i korist ovog ili onog značaja. A oni, koji sve to ne znaju, — koji naime ne znaju pučku knjigu pisati ni jezikom ni formom takovom, da je čovjek pučanin može lako svladavati i u pojedinostima i u cijelosti, nisu pučki književnici, pa makar im knjigu kao pučku izdalo i koje pučko knj. društvo. To se neznanje, ili ta nesposobnost može opaziti vrlo lako, često na prvi mah. Često je dosta pročitati samo nekoliko rečenica, pa da odmah vidiš, s kim imaš posla. To dakako vrijedi za one slučajeve, kada netko hoće, ili ima da piše pučku knjigu (za što je dostatan kriterij u tom, što se kao pučko izdanje izdaje u nekom pučko-književnom društvu, poduzeću ili sličnoj ustanovi), pa ili obrađuje predmet, koji radi svoje naučne specijalnosti može zanimati samo školovane ljude, ili piše odviše zbito, t. j. tamno, ili gradi teške perijode, ili se služi takovim tuđim riječima, koje neškolovan čovjek ne može nikako razumjeti. Sve su to jasni znaci, da takav književnik ne samo nije pučki književnik, nego valjda nema ni svijesti o tom, što je to pučki književnik, ili u najmanju ruku, ne misli dosta, za koga piše, kad piše svoju knjigu. To nije prosvjećivanje, nego mrcvarenje puka.

Ako bi se sada, poslije svega toga pitalo, da li pučko-književno društvo treba pučkih književnika, onda bi, uzevši to pitanje samo u sebi, raspravljati o tom značilo lijevati vodu u more, — no ako se pita, kako da pučko-književno društvo dođe do pučkih književnika, onda to ne samo da nije lijevanje vode u more, nego je svaka briga o tom, svaka misao i riječ o tom i potrebna i hvalevrijedna.

Međutim, sigurno nema nijednoga pučko-književnoga društva, koje ne bi na to mislilo i o tom brigu vodilo, jer to spada u bitne njegove potrebe. Ali još uvijek ostaje pitanje, u koliko se i kako se

koje pučko-književno društvo brine za tu potrebu, pa i svako takvo nabačeno pitanje ima svoju potpunu vrijednost i važnost. Jer ona briga može biti dostatna ili nedostatna, sustavna ili samo slučajna, svrhovita ili nesvrhovita. Nedostatna je, ako se uopće ima premalo svijesti o tom i ako se premalo misli na to; slučajna je, ako se kod toga postupa bez ikakva plana; a nesvrhovita, ako se upotrebljavaju sredstva, koja ne vode ili nesigurno vode k cilju.

Tako na pr. ako bi pučko-književno društvo izdavalo godinama neke vanredne, strogo znanstvene edicije, u koje bi pisali čisti znanstvenjaci, pita se, kakve bi, ne samo izravne, nego i neizravne koristi imala od toga poučna pučka književost, — ako ti znanstvenjaci ne bi u isto vrijeme ništa proizvodili pučko-znanstvenim stilom, niti bi se s njima o tom razgovaralo i raspravljalo, kako će znanost predati pučki. Oni se psihološki ništa ne će izmijeniti time, što su svoje radove štampali u posebnim edicijama, koje je izdalo pučko-književno društvo. Oni će i dalje misliti, oni će se i dalje izražavati sasvim nepučki. Ovakvo će nepučko mišljenje i izražavanje ostajati u njihovoj duši ustaljeno i tvrdo, i ne će se ništa više umekšavati i razrešavati u pučkom duhu samo s toga što su radili u specijalnim, nepučkim edicijama, koje će im kao običan nakladnik izdati pučko-književno društvo, ako se inače ne će tražiti putevi i načini, kako da ti isti pisci postanu što sposobniji i za pučko pisanje o znanstvenim predmetima.

Što se pak tiče njihova nazora o svijetu, oni ga ne dobivaju istom onda, kada stanu surađivati u dotičnoj osobitoj ediciji pučko-književnog društva, nego ga oni s određenim sadržajem imaju već prije, te su oni baš zato, što ga već prije imaju, i spremni surađivati u toj i u toj ediciji. Ali baš za to bili bi oni, na poziv društva, i spremni da rade kao njegovi suradnici, bez obzira, da li su surađivali u kakovoj specijalnoj njegovoj ediciji. Ova samo nakladnička veza pretanka je, i jer je više manje tek izvanjska, nimalo nije podobna u kakvoj osobitoj mjeri dobavljati pučko-književnom društvu pučke pisce, kakvi su njemu potrebni. Za to treba nutarnje veze, a ta stoji u izravnom odgajanju, izgrađivanju i okupljanju pučkih književnika prema potrebi dotičnog društva.

Međutim, samo se po sebi razumije, da je dobro i korisno okupljati naučnike ili znanstvenjake istoga nazora o svijetu, — ali to treba činiti ono društvo, koje je za to stvoreno. Za to nije zvano pučko-književno društvo s jednostavna razloga, što ono za to nema ni mogućnosti, jer nema ni vremena, ni ljudi, ni sredstava, budući da je i njegova zadaća i njegova konstrukcija sasvim druga. Pučko-književno društvo moglo bi na koji način djelomično potpomoći ono drugo društvo, ako bi mu to prilike dopuštale, i u koliko to ne bi bitno škodilo njegovoj osnovnoj zadaći, — ali kad bi se ono unutar svojih zidina pomiješalo s akcijom, koja je različna od njegove, neminovno bi se stalo samo u sebi razvodnjivati i rastakati, slabiti i raspadati se, dakako u onoj mjeri, u kojoj bi se provodilo ono miješanje; ono bi mu miješanje bilo na neospornu štetu; jer kao što svaka stvar, tako i svako društvo može imati samo jednu svrhu i

samo jednu bit, te je ono snažno i lijepo samo onda, kada svu svoju djelatnost upotrijebi za ostvarenje ove svoje osnovne svrhe i biti.

Sve što je ovdje rečeno o uzgajanju i dobivanju pučkih književnika za poučnu pučku knjigu, vrijedi, mutatis mutandis, i o uzgajanju te okupljanju pučkih književnika za beletrističku pučku knjigu.

Neosporno je dakle, da pučko-književno društvo treba pučkih književnika. Zato je svaka briga o tom vrijedna priznanja i hvale, i svaka ozbiljna misao o tom ima pravo, da se, sine ira et studio, uzme u pretres, pa da se vidi, koliko je istine u njoj, i u koliko vodi do cilja. Napose pak treba pozdraviti onu misao, koja cijelu stvar kreće naprijed, kao što je na pr. misao, da treba sa sistemom (koji naravski treba da se jasno odredi) raditi na izgrađivanju pučkih književnika.

U vezi s time vrijedno će biti da se raspravi, kako je u tom pitanju dosada postupalo naše pučko-književno društvo sv. Jeronima.

Sustavno prikupljanje pučkih pisaca

Sve do Društva sv. Jeronima pučki su se pisci u nas javljali nesustavno, ili, kako se obično kaže, slučajno. Sad se netko javio u ovom, sad u onom vremenu; sad u ovom, sad u onom kraju, ali bez međusobne povezanosti, bez ikakve stalne osnove, bez ikakva središta i središnje misli, osim one općene, nekonkretizovane, u neku ruku instinktivne: napisati nešto u pučkom duhu.

Društvo sv. Jeronima čini prekretnicu na tom području. Istom od osnutka Društva sv. Jeronima punom se sviješću radi na tom, da se iznađu i prikupe oni, koji će pisati pučke knjige; na tom se radi stalno, s osnovom, organički; na tom se radi u specijalno-konkretnom obliku, i koncentrovano.

Prvi traci zore, t. j. elementarni počeci sustavnog pučko-prosvjetnog rada padaju onim časom, kad je, tamo pred više od šezdeset godina, u nekih naših svećenika došlo do svijesti saznanje, da na tom polju pojedinac može malo učiniti, nego da je za to potreban složan rad više ljudi, ili drugim riječima, da je za to potrebno društvo. »Pojedinac«, izrijekom kaže i svetojeronimski ljetopisac, »pojedinac, ma i najvrliji, malo može; ali kad se dobri ljudi slože, tu ima jakosti i napretka svakomu djelu. Trebalo je društva, a društvu početnika, i taj se nađe. Uzoriti gospodin kardinal-nadbiskup zagrebački Juraj Haulik, zabrinut očinski za sreću našega puka, odlučio osnovati takovo društvo. Pada to još na sam početak g. 1867. Tada, i to 16. siječnja sabralo se po njegovoj ponuci preko 20 svećenika grada Zagreba, da se o tom posavjetuju. Svim se vidjelo potrebito takovo društvo, svi su bili za to, da se utemelji, makar se nisu okolnosti baš zgodne činile, ali je bilo veliko uzdanje u mnoge prijatelje našega puka, osobito u naše prečasne biskupe. Izabraše dakle odmah između sebe šestoricu, koji će sastaviti takovu društvu

pravila; to bijahu: Josip Lehpamer, dr. Juraj Posilović, dr. Franjo Iveković, Franjo Šic, Stjepan Tadić i Ivan Kuček. Pravila budu na brzo složena, i u sastanku gori rečenih dne 26. veljače prihvaćena te izabran odbor, koji bi se imao brinuti o tom, da se pravila predlože visokomu namjesničkomu vijeću na potvrdu, a iza toga da se na tom temelju društvo zbilja osnuje. Odbor taj bijaše sastavljen od četvorice: Josipa Lehpamera, dra Jurja Posilovića, Franje Šica i Stjepana Tadića, kojima se i po njihovoj želji i po visokoj volji uzoritoga kardinala nadbiskupa stavio na čelo prečasni g. Toma Gajdek, kanonik zagrebački. No prije prođe godina dana, nego li se mogla steći tražena potvrda pravila; napokon budu dne 27. ožujka 1868. potvrđena. Po tih pravilih svrha je društvu izdavati i širiti pučke spisove, a ime mu Društvo sv. Jeronima.«

Samim tim, što se složilo više ljudi, da zajednički rade na pučko-prosvjetnom polju; samim tim što su u tu svrhu osnovali društvo, i tomu društvu dali pravila za izdavanje i širenje pučkih spisova, — samim tim postavljen je temelj i za sustavno prikupljanje pučkih pisaca. Ideja pučkog prosvjetljivanja i pisanja pučkih spisova nije više osamljena, ona je našla okrilje u skupu rodoljubnih ljudi, koji su se organizovali, da je promiču, — a za to treba radnika, za to treba te radnike naći i prikupiti. Oni treba da se odsada javljaju posredovanjem ovog skupa, ili društva. Stoga to više ne će biti sporadički, ispretrgano, nego stalno, neprekidno, — jer to traži samo postojanje društva, jer to kategorički zahtijevaju sama društvena pravila. Izdavati se naime, i to trajno izdavati pučki spisovi ne mogu bez pučkih pisaca, i to sveđer traženih i udilj okupljanih pučkih pisaca. Samo dakle postajanje društva, i sama njegova pravila s jedne strane nalažu društvenim funkcionarima, da se ogledavaju za pučkim piscima, s druge pak strane društvo će i za same pisce, t. j. za sve one, koji u sebi osjete volju i snagu pisati pučke spisove, biti privlačiva središnja točka, oko koje će se sabirati, bit će kao košnica, u koju će se zalijetati noseći med svoje lijepe i poučne riječi.

Tako je i bilo. Već onaj privremeni odbor, i to na prvoj svojoj sjednici poslije potvrđenih pravila, dne 11. svibnja 1868., raspravlja o tom, što da se čim prije izda. »Još je valjalo misliti«, piše ljetopisac, »kako je svrha društvu izdavati pučke spisove, ne bi li se dalo prirediti što za štampu, da se nabrzo izda. Pa se i tu uzimalo za najbolje, da se priređuje pučki koledarac, što je odmah i preuzeo urednik.« Ovaj je sjednički zaključak odobrila prva glavna skupština, održana 21. kolovoza 1868. A skoro poslije toga, »iz sjednice od 19. listopada pozove odbor sve naše književnike, koji bi imali kakov pučki spis te željeli, da ga izda Društvo sv. Jeronima, neka ga uz svoje uvjete odboru pošalju na rasudbu. U istoj sjednici potaklo se, kolika je potreba dobre pučke historije hrvatskoga naroda, pa si je od-

bor upravo zadaćom stavio, da ju narodu što prije pruži. Pobrinuo se i za pisca, i sveudilj o tom misli, pa se uzda, da mu briga ne će ostati prazna. Nego to je stvar, koja se ne može tako brzo izvesti; a među tim(jer se za koledar odlučilo izdati ga istom za g. 1870.) trebalo je, da društvo svakako izda na svijet kakovu zgodnu pučku knjižicu, pa se za takovu pronašla i odlučila u sjednici od 30. prosinca (1868.) jedna knjiga njemačka od Stelziga, koju je revni gojitelj naše knjige g. Mijat Stojanović na prošnju odbora uzeo preraditi za naš narod. Već je prije osjetio odbor, da mu treba kakov izbor ponajboljih pučkih knjiga kod inih naroda... Napokon izdao je odbor koncem lipnja (god. 1869.) prvi svezak svoje pučke knjižnice: Pijanac po njemačkom prerađena od Mijata Stojanovića u 4000 komada, da ima za članove i još nešto za prodaju; i još je odlučio do konca srpnja (1869.) izdati i pučki koledar (za g. 1870.) u 3000 komada.«

Koledar je i izašao, kao »Koledar i Ljetopis«. Bila je to prva svetojeronimska »Danica«. U njoj se odmah javiše ponajbolji zastupnici našega pera: Ivan Trnski s pjesmom »Rodu knjiga« i s pripoviješću »Krasna žena«; dr. Franjo Iveković sa člankom »Život Jeronimov« i Josip Torbar sa člankom »Ptičja skupština«. U slijedećoj »Danici« dolaze već drugi, kao: Ivan Jagić s pripovijetkom »Pravdaš«, Dragutin Jambrečak »Rodoljublje hrvatsko«, dr. Ivan Dežman sa člankom »Prva pomoć kod bolesti i raznih nesreća«, — i tako dalje, u narednim »Danicama«. No kako u ovom članku ne mislimo pisati o tim piscima kao piscima, niti o njihovoj formi pisanja; nego, kako nam je na pameti prikazati samo način, kojim je Društvo sv. Jeronima dolazilo do svojih pučkih pisaca, nastavljamo ovim putem dalje.

Poslije prve knjige svetojeronimske pučke knjižnice, koja je, kako smo vidjeli, bila prerađena jedna njemačka knjiga« »odbor je«, kako izvješćuje ljetopisac, »nadalje nastojao oko njekih vrsnih pisaca u Zagrebu i izvan njega, da svojim perom priteknu u pomoć društvu, pače svojemu narodu, koji to od njih željno izgleda. I dobio je dobra obećanja, te se uzda, da će se želja ispuniti. Samo jako žali, što je umro vrijedni domoljub i narodni mučenik Franjo Žužel, župnik na Gornjoj Reki, koji je poznavao dobro potrebe našega puka, imao za nj ćutljivo srce i znao mu govoriti njegovim jezikom. On je bio obećao, da će nam pučku knjižnicu i on uresiti po kojim cvietkom, al nam taj cvietak još u zametku uništi smrt mrzlim dahom. Međutim odužiše se narodu svomu drugi muževi. Preč. g. Ivan Fiamin, kanonik i župnik na Rieci, napisa lijepo djelce, kojemu je ime »Radnja«, gdje našemu puku razlaže, što je rad, što li koristi raditi, i on to djelce pokloni našemu društvu. A g. profesor Simon Balenović, premda jako zabavljen svakojakim poslom, a još k tomu slabašna zdravlja, primi na sebe baš mučnu zadaću: on je uzeo pripovijedati svomu

narodu, što su mu pređi bili, što su uradili, što li prepatili, da se znamo i poznamo, što smo bili što li imamo biti, da budemo valjan i sretan narod: jednom riječju, on je napisao za puk povijest našega naroda. Tako je društvo moglo izdati gore spomenute »Radnje« u 3000 otisaka, a na brzo će sviet ugledati i »Povijest hrvatskoga naroda« u 4000 primjeraka.«

Prema tomu su god. 1870. izašle slijedeće tri knjige: »Danica« za god. 1871., »Radnja« i »Povijest hrvatskog naroda«. Predsjednik društveni Tomo Gajdek na trećoj se glavnoj skupštini (22. kolovoza 1870.) »lijepo zahvalio piscem, koji su svoju muku i nauku poklonili, ali baš sasvim poklonili, svomu narodu i ovomu društvu. Skupština se odazvala sa živio.«

»Nadalje trebalo se brinuti odboru, što će opet izdati za puk korisna, tko li će mu napisati. I tu ga je sunce ogrijalo. Vitez Ivan Trnski slavno poznati pisac, a društvu dobročinitelj i odbornik napisa lijepo djelce pod imenom »Dobrašin«. Ali bilo je još i drugoga veselja. Jedan naime od ona dva upravo spomenuta muža (biskupa) obeća 20 carskih dukata onomu, koji napiše prvu gospodarstvenu knjigu o ratarstvu, i odmah za tim po 10 napoleondora za slijedeće knjige o drugih strukah gospodarstva. Odbor nije s njegovom dozvolom raspisao natječaja, nego je taj posao povjerio strukovnjaku na glasu, g. Dragutinu Lamblu, ravnatelju gospodarskoga zavoda u Križevcih. Iz ljubavi prema puku i narodu prihvatio se toga posla isti vrijedni muž, te nam je sva nada, da će još ljetos izaći prva knjiga. Međutim napisao je g. Đuro Kralj profesor u nadb. sjemeništu u Zagrebu korisno djelce o Toplini i njezinih pojavih, te ga društvu poklonio (na čemu je predsjednik zahvalio na glavnoj skupštini). Osim toga dobio je odbor na ponudu dva tri druga rukopisa, koja zasada nije mogao uvažiti.«

Poslije ovih izdanja za god. 1871. (»Danica« za god. 1872., »Učitelj Dobrašin«, »Toplina i njezini pojavi«), »društvenom je odboru najpreča briga bila da izda knjigu gospodarstvenu, za koju je imao i nagradu u ruci. Onaj pisac, kojemu je odbor to djelo povjerio, tješio ga sveudilj nadom, koja se napokon ipak pokazala jalovom. No »da se očekivanju članova što bolje udovolji, nastojao je odbor i za ovu godinu da što valjanije izda. Osim koledara (u 8000 otisaka) dakle izdaje (u 6000 otisaka) spis pod naslovom: Mlada majka, što je sa češkoga preveo i vješto priredio Josip Derenčin, učenik liječništva u Beču. Odbor je mislio, da će biti ova knjiga za naš narod prikladna, gdje nije baš prerijetko, da s nerazložna postupanja majka i dijete zakržlja, propane; a htio je također da ugodi ženam članovom društva. Osim te knjige na ponuku velika dobrotvora društva pripravila se druga (također u 6000 otisaka) o životinjah domaćih i

stranjskih sa slikama, koju je napisao Mihovil Kišpatić, pripravnik za gimnazijsko učiteljstvo u Beču. Ona je prema slovenskoj profesora Erjavca. Još bi odbor bio želio izdati jednu knjigu, ali tisak je poskupio, a godišnji članovi nisu donijeli, koliko bi trebalo, da se uz dobit od glavnice doživotnih članova uzmogne učiniti još što više.«

Na petoj glavnoj skupštini, dakle o prvoj petogodišnjici društvenoj, urednik se društveni nešto pobliže osvrnuo na dotadanji književni rad odbornički. »Zadatak ismjer ovoga društva naznačen je prvim paragrafom pravila društvenih, koji veli: svrha je društva izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spise dobrim duhom pisane zabavno poučne struke.« Kako se odatle razabire, polje je našem društvu širom puklo: svaki spis, bilo koje mu drage struke, za koji bismo sudili, da je vrijedan naprijed pomaći budi duševno, budi tvarno dobro puka našega, može od društva na svjetlo izaći. Pa prama tomu bješe udešen dosadanji rad našega društva. U ovo pet godina, što društvo opstoji, izdano je jedanaest knjiga: četiri su knjige koledari, a od ostalih sedam jedna opisuje žalosne posljedice od neumjerenosti za život obiteljski, druga podava nacrt nauke narodno-gospodarstvene i treća pripovijeda prošlost naroda hrvatskoga, četvrta riše valjana učitelja, peta iz prirode tumači toplinu i njezine pojave, šesta daje savjet mladoj majci, kako će sebe i napršće svoje uzdržati zdravo i veselo, sedma napokon opisuje našozemske i tuđozemske domaće sisavce. Evo u 7 knjiga zastupane su struke: moralna, narodno-gospodarstvena, historijska, školska, prirodoslovna, zdravoslovna i prirodopisna. Kod sastavljanja pako koledara urednik ima vazda pred očima, da mu bude sadržina što raznovrsnija, naročito da bude u svakom koledaru barem po jedna pripovijetka iz života pučkoga, jedan moralni, jedan zdravoslovni i jedan gospodarski sastavak, i k tomu nekolike pjesme za pouku, zabavu i pobudu narodne svijesti.

Što se tiče nutarnje vrijednosti izdanih knjiga, priznati mi je, da je bilo i prigovora od gdjekuda proti ovoj ili onoj knjizi, da nije naime ili dosta prosto napisana ili da bi bila koja druga potrebitija. Bili ovi prigovori i temeljiti, valja nam ipak svagda imati na umu: 1) I u naroda većih od našega hrvatskoga ima vazda razmjerno malo pravih pučkih pisaca; u nas kako ima uopće malo pisaca, pučkih gotovo još ni nema. 2) Samo pisanjem pučkih knjiga mogu nastati pravi pučki pisci; ako bismo dakle čekali, dok nam bude pučkih pisaca, a dotle za puk ništa ne pisali, ne bismo imali nikada valjanih pučkih pisaca. 3) Ako nam iz jedne okoline stiglo prigovora proti kojoj knjizi, iz druge okoline došla nam je najveća pohvala za istu knjigu; 4) Ako odbor i osjeća veliku potrebu kojega spisa za puk, ne može mu više puti uz sav napor naći pisca; tako se evo već dvije godine ogledava uzalud za piscem, koji bi sastavio valjan pučki spis o ratarstvu; taj zadatak mogao bi valjano riješiti dakako samo teoretički naobražen i praktički uvježten ratar. Stoga kad odboru međuto nadođe drugi spis, koji ako i nije osobito potrebit

kao onaj prijašnji, ali je drukčije sam po sebi dobar, odbor ga prihvati; ili kad ne može naći pisca knjizi veoma potrebitoj, ali ga može naći za spis manje potreban nu inače koristan, obrati se na njega; 5) Društvo naše opstoji istom petu godinu, nije dakle ni moglo već dosada zadovoljiti svim najprečim potrebama puka našega za duševnu hranu, tome će se moći doskočiti stopram tokom više godina; što su vijekovi zanemarili, ne mogu nadomjestiti nekolike godine. To neka poštovana skupština izvoli imati pred očima kod prosuđivanja spisova, koje je društvo dosele izdalo i koje će istom izdati.«

Već iz ovih nekoliko podataka i izjava jasno se vidi, na koji način su se sada oko društva sv. Jeronima prikupljali pučki pisci. Kao što je rečeno, već time, što je društvo osnovano, i što je dobilo pravila, po kojima se imadu izdavati pučki spisi, nastalo je novo pučko-književničko rasadište. Ponajprije je izabrani društveni odbor imao posve jasnu dužnost brinuti se, što će izdati i potom za one, koji će mu dati rukopise. On je to zdužno i činio, napose njegov urednik. Već od prvog početka načinjena je, makar i u najširim obrisima, izvjesna osnova ili program s obzirom na sadržinu pučkih spisova, koji će se izdavati tokom slijedećih godina. U tom su pravcu dalje slijedili koraci urednikovi, bilo na ovu ili onu stranu, da nađe vještake pera u duhu društvenom. Jedanput s uspjehom, drugi put s neuspjehom, ali nikakvi neuspjesi nisu više mogli zaustaviti započete korake, upravljene u pohode ljudima od knjige. Taj će se put nastavljati sveudilj dalje, odmjereno, neprekinuto.

Osim toga, i sami književnici, znajući, da postoji društvo za izdavanje pučkih spisova, i osjećajući u sebi volju i snagu, da u tom pravcu rade, obraćaju se društvu i nude mu svoje rukopise, jedanput bolje, drugi put slabije, ali se radi. Društvo je samo po sebi za njih privlačiva točka, ognjište, središte sakupljanja. Ono ih podsjeća, ono ih opominje na rad.

Uporedo s ova dva gibanja, od kojih je jedno dolazilo od odbora, a drugo od samih književnika, razvijalo se i treće gibanje, koje je dolazilo od onih, štono su pratili društveni rad, primali knjige, čitali ih i prosuđivali. Javlja se kritika, usmena i pismena; ne samo u privatnim razgovorima i sastancima, nego i na godišnjim društvenim skupštinama. Urednik odgovara, priznaje ih, ili se brani i uopće iznosi svoje poglede, — a pučka se knjiga i pučki se književnici izgrađuju.

Tako odmah s osnutkom društva počinju živjeti različiti organi, koji imaju istu svrhu, i zato sačinjavaju jedan organizam. U tom organizmu i pučki se književnici organički razvijaju i izgrađuju, na način, koji je prikazan, to jest, potražnjom odbora, spontanim javljanjem pojednih pisaca i prigodnom ocjenom. Taj tip prikupljanja i razvijanja pučkih književnika, tip, koji se stvorio odmah pri početku, nastavlja se u životu društvenom i traje sve dosada.

O tom pak, da li je taj tip posve dostatan za društvenu svrhu, i da li bi se mogao razviti i koji drugi tip, o tom se može dalje razmišljati i raspravljati.

Pučki književni stil

U pučko prosvjetnom društvu, kao što je naše Društvo sv. Jeronima, vanredno je važan problem pučkog stila. Kategorički je naime imperativ, da svaka naša knjiga, da svako naše štivo bude pisano pučkim stilom. To se tako samo po sebi razumije, te bi se moglo činiti, da je svaka riječ o tom suvišna.

Pa ipak, koliko li ima stavaka, koliko stranica, koliko, pače, knjiga, što ih izdade i naše Društvo (a da o drugima i ne govorim), koje nisu pisane pučkim stilom! Svi ti stavci, sve te stranice, sve te knjige, sve je to promašilo svoju svrhu. Uzalud sav trud, uzalud trošak, uzalud nade, s tim skopčane, jer se ovakvim štivom, koje je pisano nepučkim stilom, puk nije mogao poslužiti za svoje prosvjetljenje. To je nepobitna činjenica. A nema ništa neugodnijega, ništa tugaljivijega, nego što je promašen posao, koji nije trebao niti smio biti promašen.

Stoga, razgovarati i raspravljati o pučkom stilu ne samo da ne će biti suvišno, nego naprotiv veoma potrebno i korisno, to više, što se ne sjećam, da je gdje o tom posebice pisano; a još, s druge strane, i tim više, što su oni naši »stari«, zapravo najstariji, uopće govoreći, imali mnogo više smisla i osjećaja za pučki stil i pazili na nj, nego mi »mlađi«.

U čemu dakle stoji pučki stil?

Da se to uzmogne što jasnije prikazati, potrebno je najprije nešto reći o stilu uopće.

Na prvom mjestu, kao nešto karakteristično, ističem, da se nikad ne može govoriti o stilu nekog prirodnog proizvoda, na pr. o stilu drveta (hrasta), cvijeća (ruže), jezera, šume, gore itd. Naprotiv se govori na pr. samo o stilu graditeljskom (gotskom, romanskom), glazbenom (opernom, vokalnom, crkvenom), spisateljskom ili govornom (idealističkom, patetičkom itd)., dakle samo o stilu ljudske stvaralačke djelatnosti, o stilu ljudskog umijeća. Taj se stvaralački ili umjetnički momenat ima pretpostavljati u svakom stilskom izgrađivanju.

Zato ćemo i reći, da je stil uopće način, kako se s umijećem, t. j. kako se umjetnički uređuje ili uoblikuje tvar, neki predmet.

Mi se, dakako, ovdje ne ćemo baviti stilom zvuka, stilom građevne tvari, stilom boje itd., nego samo stilom ljudske riječi, tim

više, što i etimologija riječi stil[1] pokazuje, da se taj pojam izvorno primjenjivao samo na jezik, u koliko mu je dan umjetnički oblik.

I za jezični stil se dakle ima reći, da je to način, kako se neki predmet umjetnički izdjelava ljudskim govorom. Ako se tako ima shvatiti jezični stil uopće, onda to ima vrijediti i za pučki jezični stil, t. j. i pučki stil je stvaralačko, umjetničko djelovanje čovjeka, ili stvaralačko čovječje umijeće.

Time je ponajprije rečeno, da se pučki stil nema ni najmanje smatrati možda nekim nižim stilom, nego da on stoji na istoj visini umjetničkog stvaranja kao što svaki drugi stil, koji se ne zove pučkim.

A kao što ovo svojstvo stvaralačko-umjetničkog djelovanja, tako i druga svojstva dobra stila treba da ima i pučki stil.

Svaki dobar stil mora biti jedinstven ili jediničan, t. j. za obradbu se mora uzeti jedan jedinstven predmet, a ne, da se najedamput uzme više predmeta i tako naruši jedinstvo. I taj jedinstveni predmet ima se skladno obraditi. Svi njegovi dijelovi moraju biti u međusobnom prirodnom razmjerju, a ne tako, da se manje važan dio obradi pomnije i opširnije nego onaj dio, koji je važniji.

Nadalje, u svakom dobrom stilu mora postojati unutarnji odnos između sadržaja, što ga stvaralac hoće utjeloviti, i oblika, koji se ima izdjelati. Takav se stil zove unutarnji stil.

Dok naprotiv, stil, u kojem takova odnosa nema, zove se vanjski stil.

Estetičnu vrijednost ima samo unutarnji stil.

I opet, kao što svaki stil, tako i pučki, mora biti jedinstven, skladan i unutarnji, to jest estetičan.

Osim toga, napose je u umijeću riječi veoma važno, koliko ima zornosti i kakav je logički slijed predodžbenog toka. Stil mora biti zoran i logičan. Predmet se mora pravilno razvijati, iz sebe prema vanjštini, i tako, da odgovara svojim životnim uvjetima.

Jedan i drugi ovaj posljednji zahtjev čini objektivnu stranu stvaralačkog stilizovanja, ili t. zv. objektivni stil, naprama strani subjektivnoj, koja se proteže na subjektivne dodatke stvaraočeve, i koji čine subjektivni stil.

Jedan pak i drugi taj stil, i objektivni i subjektivni, ima više svojih podvrsti.

Ako stvaralac, u okviru objektivnog stila, ide za tim, da iz svojih životnih utisaka odstrani sve što je mutno i slučajno, nastaje jasni stil; ako voli široke, razlivene crte, stvarat će razvučeni stil; želi li pak da vjerno iznese životne utiske, koji mu se nameću, i to s karakterističnim ugođajem zbiljske slike, nastat će ugođajni ili impresionistički stil.

U subjektivnom pak stilu dolaze ponajprije do izražaja opća i glavna svojstva stvaraočeve osjećajnosti i njegovi voljni impulzi.

---

[1] Stilus = držalo, zatim ono što je napisano, i napokon način pisanja.

Velika čuvstvena podražljivost stvara senzibilni stil; mekoća osjećaja čini stil sentimentalni, a punina afekata afektni stil. Svojstva karaktera ispoljuju se u energičnom i izražajnom stilu.

No i posebni sadržaji čuvstva, sadržaji voljnih smjerova i nazora ogledaju se u stilu: tako se stil može značajno obojadisati samosviješću (i njezinim usponima ponosa i pretjerana uzdizanja). nadalje mnogovrsnim simpatičnim čuvstvima: čuvstvom erotičkim, nacionalnim i religioznim.

K svim tim vrstima stila dolaze još, kao vrlo važna dopuna, one razlikosti, koje ćemo opaziti promatrajući odnose između ideala i zbiljnosti, odnose, koji se u zbiljskom produktu očituju i sa strane sadržaja i sa strane oblika. I tu treba razlikovati objektivne i subjektivne faktore.

Ako stvaralac u svom umjetničkom tvoru hoće prije svega istaknuti idealne vrijednosti ljepote i uzvišenosti, ne hoteći vjerno iznositi zbiljnost, nastaje idealistični stil, koji se kod potpuna udaljenja od zbiljnosti uzdiže do fantastičkog stila. Hoće li naprotiv da se potpuno ili djelomično odriče onoga što je lijepo i uzvišeno, pa da prije svega prikaže značajne osobitosti i pojedinosti zbiljskog života, nastaje realistični (ili karakteristični) stil, koji se proširuje u naturalistični stil, kad se potpuno napusti idealistična vedrina.

Ta protimba između ideala i zbiljnosti sa subjektivne se strane očituje u stilu po tom, što stvaralac, naspram nedostatnim rezultatima zbiljnosti, ističe interese ideala. Uzdiže li ideal efektno i uznosno, nastaje patetički stil; prekorava li izopačenu stvarnost, nastaje satirički ili ironički stil; tuži li se na nestajanje ideala, nastaje elegijski stil; a nastoji li da protuslovlje između ideala i zbiljnosti iznutra savlada razmišljajući, kako je sve čovječje djelovanje ispraznost i krparija, nastaje u navišem smislu humoristički stil. Ako stvaralac ostaje kod uobičajenog naziranja i umjetničkog djelovanja nekog ograničenog kruga, njegov će stil biti konvencijonalan; ali ako mu u radu dođu do izražaja njegove individualne osobine, uzdiže se do najvišeg stila, do stila individualnog.

To su sve loci communes o stilu, opće njegove značajke, ali i za nas važne u toliko, u koliko one vrijede i za pučki stil. I u pučkom stilu naime mogu doći do izražaja, više manje, sve ove razlikosti. Kažem »više manje«, jer pučki stil treba prije da bude na primjer »jasan« nego li »razvučen«, prije »idealističan« nego »fantastičan«, prije »realističan« nego »naturalističan«; ali jednako može biti i »patetičan« i »ironičan« i »satiričan«, i »humoristićan«, i »elegičan« i »individualan«.

Sva ta različita svojstva ima u glavnom pučki stil zajedno sa stilom uopće. Nijedno od tih svojstava nije ono specifično, što se nalazi u pučkom stilu.

Specifično pučki stil nastaje onda, kada stvaralac iznosi pučki život po sadržaju i obliku njegovu. I to je tipični pučki stil,

jer se radi o tipično-pučkom predmetu. Tko bi iznosio pučki život, ne samo tjelesni, nego još više duhovni, i ne bi ga dao u onom obliku, u kojem se on doista razvija, potpuno bi promašio, ne bi izgradio nikakvo stilsko, nikakvo umjetničko djelo, već djelo bez stila, bez ikakve estetske vrijednosti.

No kakogod je to važno, mi se ne mislimo zaustavljati kod tog tipičnog pučkog stila. Za nas je još važnije nešto drugo.

Kako je poznato, Društvo sv. Jeronima n e i z n o s i samo pučki život, kakav on uistinu jest, nego mu dodaje jedan svoj osobiti dodatak. Društvo sv. Jeronima u n o s i u pučki život nove vrijednosti, da ga njima oplodi i obogati. Te su vrijednosti iz različitih grana ljudskoga znanja i umijeća. Tu se, u principu, nema izostaviti ništa od svega onoga, čime se bavi ljudski duh i što ga može zanimati, te mu ujedno koristiti i usavršavati ga. Ništa ni iz zabavnog ni iz poučnog područja. Tu treba da se redaju i pjesme i pripovijesti i dramatski prikazi. Tu se nižu članci, rasprave i knjige, moralne i religiozne, gospodarske i znanstvene.

Kada dakle govorimo o pučkom stilu, onda o njemu govorimo u prvom redu s obzirom na ove nove vrijednosti, ove nove predmete, koje unosimo u puk.

U čemu stoji pučki stil u toj novoj relaciji?

Već je u početku rečeno, da je svako stilizovanje umjetničko stvaranje. Ta stvaralačka djelatnost počinje odmah, čim stvaralac svojom spoznajnom moći obuhvati neki predmet. Stvaralac može od shvaćene građe ili uzeta predmeta jedno oduzeti, drugo dodati; ovo preokrenuti, ono promijeniti. Jednom riječju, stvaralac, kad oblikuje ili stilizuje svoj predmet, ne oponaša ga, nego stvara novo, i to novo priključuje na predmet.

Ako to vrijedi za stil uopće, napose vrijedi za pučki stil.

Pisac, uzevši neki predmet i hoteći da o njemu piše za puk, smjesta će ga u svom duhu oblikovati prema preduzetoj svrsi. Smjesta će stvarati, to jest, oduzimati i dodavati, pretvarati i mijenjati, već prema potrebi, prema blizini ili daljini puka od tog predmeta. Obrađujući ga, on će ga obraditi tako, da ga uzmogne skladno smjestiti u pučku dušu. Skladno prema pučkom mišljenju i osjećanju, prema pučkim pojmovima i predodžbama, prema pučkom govoru, prema cijeloj pučkoj duševnosti. Taj će predmet biti organički uklopljen u duševni pučki organizam, da u njemu dalje živi potpunim životom, i da kao nova životna hrana jača i usavršava cijelu pučku dušu.

U t o m d a k l e p r i l a g o đ e n j u, u t o j a k o m o d a c i j i i a s i m i l a c i j i p u č k o m s h v a ć a n j u, i l i j o š b o l j e, u t o m s k l a d n o m s m j e š t e n j u (m o n t i r a n j u) p r e d m e t a u p u č k u d u š u, s t o j i p u č k i s t i l.

A jer se, prema naprijed rečenom, samo po sebi razumije, da i taj stil mora nositi na sebi sve bitne značajke općega stila (jedinstvenost, skladnost, unutarnjost, zornost, logičnost, jasnoću itd.) može se pučki stil odrediti kao: u m j e t n i č k a p u č k a p s i h o m o n t a ž a.

Provede li se ta psihološka montaža uspješno, to će se i taj pučki stil izvanpučkih predmeta veoma približiti onom tipičnom pučkom stilu, kojim se obrađuje sam puk, njegov vlastiti svijet i život.

Tako u općenitostima. A u pojedinostima treba reći ovo:

Svaki predmet, ma koji on bio, a koji se hoće iznijeti pred puk, mora u prvom redu biti pisan dobrim i posve razumljivim jezikom. Sa sintaktične i s leksikalne strane. Stoga svaki pučki pisac mora vrlo dobro poznavati materinski jezik.

Nije doduše nužno, da se piše samo kratkim, prostim rečenicama, nego se može pisati i u periodama. Ali ipak ne predugima, i uvijek tako glatko izgrađenima, da im običan čitalac bez poteškoće, lako uhvati smisao. Tko ne zna dobro graditi periode, neka ih izbjegava.

Isto je tako važna leksikalna ili terminološka strana. Nikakovih tuđica u pučkom spisu! Vrlo su rijetke neke tuđe riječi, koje su stekle neko domaćinstvo, i za koje se može razborito držati, da im čovjek iz puka potpuno razumije smisao. Vrlo rijetke. Sve ostale napolje! Treba ih upravo kandžijom izgoniti. Čovjek se snebiva, kad u nekom spisu, koji je određen za puk, gotovo u svakoj drugoj rečenici, ili na svakoj stranici, nailazi na tuđe riječi! Ta šta je taj pisac mislio, kad je tako pisao? Zašto je pisao, kad ga onaj, za koga je pisao, ne razumije uopće ili ne razumije dobro, u čemu nema velike razlike! To znači sve drugo prije, nego stvarati stilsko pučko djelo. To znači pisati, ne pučkim, nego konvencijonalnim stilom, t. j. prema duhu, prema psihološkom stanju jednog ograničenog kruga ljudi, u nas redovno ljudi, koji su prošli više škole i tu naučili misliti školskim pojmovima i služiti se školskim terminima. To je dakle višeškolski konvencijonalni stil, koji je daleko od pučkog stila.

No to ne vrijedi samo za riječi tuđice u užem smislu, nego i za riječi, koje su po vanjštini narodne, ali puku nerazumljive. To su riječi, koje ne žive u puku, kojima puk ne zna smisla ili pojma, koje su puku tako strane, kao i prave tuđice, makar nosile narodno ruho. Kao čovjek, koji bi se mišljenjem i osjećanjem posve odijelio od svog naroda, pa bi navukao njegovo odijelo.

Na to se još manje pazi u pisanju za puk. O tom se ima još manje svijesti. Stoga i ima tako malo pravih pučkih djela. Naprotiv, hoćemo li da ih imademo — što dakako apsolutno moramo htjeti — treba na tu stranu obratiti osobitu pažnju. To napose vrijedi, ponovno naglasujem, za one predmete, koji su izvan pučkog života, a za puk su poučni, korisni i potrebni.

Kod takovih predmeta treba pisac ponajprije sebi predočiti sve glavne pojmove, koji sačinjavaju taj predmet, i sve termine, koji njima odgovaraju, te ih razmotriti s obzirom na razumijevanje puka. Osjeti li i uvidi li pisac (za kojega se ima pretpostavljati, da u potrebnoj mjeri pozna pučko poimanje i pučku terminologiju), uvidi li dakle pisac, da puk ne pozna i ne razumije tih pojmova ili termina, ima biti prvo njegovo nastojanje, da ih puku učini razumljivima.

To će učiniti ili tako, da sam, analogno pučkim riječima, stvori novu riječ, koja će biti puku pojmovno poznata i koja će odgovarati predmetnom pojmu; ili, ako mu je to nemoguće, onda će dotičan predmetni pojam učiniti razumljivim pomoću ilustrativnog opisa.

Stvarati nove riječi, ako i nije nemoguće, ali nije ni lako. Velim, da nije nemoguće, jer i u sadašnjem čovjeku postoji ona drevna moć, kojom je u prve početke stvarao jezik, — ali je ta moć u velike oslabljena postojanjem već gotovih riječi, kojima se današnji čovjek, putem analogije i metafore, najvećim dijelom služi i za nove pojmove. Zato nije lako, — ali u koga ima stvaralačke snage, neka se njome nastoji poslužiti i na tom znamenitom polju stvaranja novih riječi.

U pretežno dakle više slučajeva ostaje samo ilustrativni opis. Ali taj mora doista biti ilustrativan t. j. da doista rasvjetljuje nerazumljiv termin. Zato u prvom redu ne smije taj opis i sam biti taman, jer bi to značilo đavla tjerati belzebubom; ne smije biti tautologičan, jer ne bi ništa rastumačio; niti smije biti predug, jer bi to bilo i na štetu općeg stila. Nego mora biti kratak i jasan, uzet iz pučke topike i logike, iz pučkoga pojmo- i rječoslovlja.

Osim toga treba nastojati, da i cijelo prikazivanje predmeta i izražavanje o njemu zadobije pučki kolorit, dakako u onoj mjeri, u kojoj to sam predmet podnosi.

To će se postići pučkom frazeologijom, poredbama, slikama, narodnom duhovitošću, iskustvom, itd.

Tko uspije i ovako pučkim šarama obojadisati svoj rad, taj će se najviše približiti tipičnom pučkom stilu. To je ideal.

Ali to će moći postići samo onaj, koji uza svoj predmet (poučni, naučni), uza stručnu spremu, posve dobro pozna cjelokupan pučki život. Dakako, da to nisu česti slučajevi.

Međutim, za idealom se ima težiti, ali se ne može zahtijevati, da se redovito postiže.

Ono što se zahtijeva i mora zahtijevati, jest manje od toga, ali ipak veliko i važno: jest, da se imadu ostvariti sve bitne oznake pučkog stila. Imadu se ostvariti generalne oznake stila, stila uopće, i specifične oznake pučkog stila, — sve onako, kako je izloženo u ovom članku.

Pisati dakle u pučkom stilu veoma je ozbiljan i osobit posao. Nije to samo da se sjedne, pa nešto i nekako napiše, što ti padne pod pero. Ne samo da se ima pomno izabrati predmet, o kojem će se pisati za puk, nego se taj predmet ima i obraditi kao svako drugo književno djelo, određeno za t. zv. više krugove, t. j. stilski, umjetnički, samo još sa svojim posebnim karakterom, s pučkom psihomontažom, sa sviju strana razumljivo.

Malo ima u nas takvih pučko-književnih djela, osobito u poučno-naučnom pravcu. Ni kritike o tom nema.

No ako tko, to naše Društvo sv. Jeronima mora ići za tim, da se takva djela stvaraju. To je njegova sveta zadaća.

Ne treba se bojati ni auto- ni ksenokratike.

Kako diše hrvatska narodna duša

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Nije ovdje mjesto, da se svom širinom obradi pitanje, na koji način postoji narodna duša. No dvije-tri strane ovoga pitanja, napose, ukoliko je potrebno za našu svrhu, mogu se i ovdje naglasiti.

Sigurno je, ponajprije, da narodna duša ne postoji kao neki »objektivni duh«, kojemu je podvržena svaka pojedinačna duševnost, kao što bi htio Hegel; niti postoji u formi, na pr. neke konkretne egzistencije, kako bi htjeli Lazarus i Steinthal. No isto je tako sigurno, da narodna duša nije ni puka apstrakcija, kako misli Hermann Paul, jer bi se onda pukom apstrakcijom imala držati i posebna boja narodnih napjeva, i poseban izražaj narodnih pjesama, i poseban etički osjećaj i t. d., što je sve nemoguće.

Narodna duša dakle nije puka apstrakcija, kao što nije ni Hegelovski »objektivni duh« — ali je ipak nešto pozitivno, nešto realno.

Već je Herder, ispitujući narodne pjesme različitih naroda, istaknuo pojam »narodne duše«, a Herbart izložio principe, na temelju kojih bi se mogle pojave ili ispoljavanja narodne duše shvatiti znanstveno.

No pobliže, i šire i dublje, hoće da narodnu dušu prikaže i upozna nova, mlada nauka, zvana etnologija ili narodoznanstvo, napose jedna njezina grana, t. j. psihologija ili dušoslovlje naroda.

Neosporna je naime činjenica, da u narodu ima duševnih pojava, koje se ne dadu svesti na općenite zakone individualne psihologije.

Narod je skupina ili društvo sastavljeno od mnogih pojedinaca, koji žive u zajednici, bližoj i daljnoj, gdje jedni utječu na druge, gdje cjelina utječe na pojedinca i pojedinac na cjelinu, i gdje izvjesni pojedini faktori ili sile svojim djelovanjem često zahvaćaju svu cijelost.

Ako je, s jedne strane, istina, da se psihički procesi zbivaju uvijek samo u pojedinačnoj duši i da se ne mogu izravno prenesti iz jedne duše u drugu, ali je, s druge strane, istina i to, da postoje psihički uzajmični utjecaji među pojedincima, makar se ti utjecaji vršili i neizravnim, fizičkim i fiziološkim putem (posredstvom kretnje, gesta, mimike i glasovne riječi). Rezultat je ipak gotovo isti, kao da je prijenos izravan, t. j. da se utjecajem jednoga, u duši drugoga, pomoću asocijacija, izazivlju čuvstva, predodžbe i pojmovi, te se potom te duševne tvorine ili utvrđuju ili se prave novi spojevi i kombinacije.

Svakako je pak ovo uzajmično psihičko utjecanje, te način i zakoni, po kojima se zbiva, realna sadržina za posebno promatranje i izučavanje, pravi predmet nauke, koja se zove psihologija, i to psihologija naroda. Taj predmet naime sačinjavaju duševne pojave ili duševni doživljaji cijelog naroda, drugim riječima, taj je predmet skup svih tih doživljaja, t. j. sama narodna duša.

Pa kao što je dakle psihologija naroda ili narodno dušoslovlje prava znanost, jer se bavi psihičkim zakonima, makar i specifičkim, tako je i narodna duša prava pozitivnost ili realnost.

Zato joj se i posvećuje velika pažnja. Zato joj je, osim Lazarusa i Steinthala, i veliki njemački filozof Wundt posvetio vrlo znatan dio svoga rada. Poznato je njegovo glasovito djelo »Völker-Psychologie«, u kojem je ovo pitanje svestrano obrađeno. Zato je i znameniti francuski mislilac, Alfred Fouillée, napisao klasično djelo »Psychologie du peuple Français«. Djelo se dijeli u 4 velika dijela: I. Europske rase i njihov duh u francuskom karakteru, II. Karakter galski, III. Karakter franački s ovim poddijelovima: 1. Psihologija francuskog duha, 2. Francuski jezik i francuski karakter, 3. Francuski karakter, vjera, filozofija i politika, 4. Francuski karakter i francuska književnost, 5. Duh (esprit) francuski i umjetnost: Građevinarstvo, Glazba. IV. Izrođivanje ili kriza?

Mi se dakako ne možemo dalje baviti sadržajem ovoga djela, pa ni sadržajem onog njegova dijela, koji bi za nas bio veoma zanimljiv, nego ćemo u savezu s prednjim mislima, samo iz Uvoda iznijeti nekoliko stavaka.

Pisac, odbijajući primjenu Le Bon-ove hipnotske sugestije na definiciju naroda, veli, da se u drugu ruku »može i mora dopustiti, da možđani (zapravo duševne moći) individua djeluju jedna na drugu i tako stvaraju red čuvstava i misli, kojima tumač nije više u pojedinca, nego u uzajamnoj zavisnosti individua jednih od drugih, pa od onih, koji su prije njih bili. I samo u tom smislu postoji narodni organizam t. j. takova solidarnost, da se tumač čestici nalazi u cjelini, a ne manje i cjelini u česticama. Uzajmično djelovanje cjeline na pojedinca i pojedinca na cjelinu stvara posve nov društveni spoj, tako nov, kako je voda nešto posve novo prema vodiku i kisiku. Svaki narod ima, u određenom smislu, posebnu svijest i posebnu volju. Ovo je socijologijska istina, koju previše zanemaruju uski sistemi bilo političke ekonomije, bilo politike . . ., i ovi sistemi dovode do pravoga društvenog atomizma. Ne idem za tim, kaže dalje pisac, da ovdje oživimo apstrakcije, da podademo narodu »dušu«, »ja«, kako to čine nekoji socijolozi. Ovdje se radi o osnovnom filozofijskom pitanju, pače o metafizičkom, u koje zasad ne diramo. No kao što u svakoga pojedinca ima jedan red (sistem) misli-čuvstava (»idées-sentiments«) koje su ujedno misli-sile (»idées-forces«) te se očituju u njegovoj svijesti i ravnaju njegovu volju, — tako ih ima i u svakoga naroda«. Među ovim mislima-vodilicama mora ih biti u našem razumu takovih, u kojima se očituje opće dobro i opći ideal. To je

kolektivni determinizam, kojemu je jedan dio u nama, a drugi u svim ostalim članovima zajednice. Ovaj sistem uzajamno zavisnih misli, to je svijest narodna, koja nije u jednom skupnom razumu, nego u cjelini pojedinačnih razuma, — a ipak nije zbroj njihov. Ekonomiste (na pr. Marx) tvrde, da se narodna solidarnost stvara na osnovu materijalnih potreba: vlasništva i podjele rada. Fouillée se protivi tomu. »Narodna se osebujnost«, veli pisac, »očituje prije svega duševnim znacima: govorom, vjerom, pjesmom i umjetnošću, spomenicima, mijenjem o sebi samom i pretstavnicima historijskim.«

»Ovaj tip čisto moralnog jedinstva, osnovanoga na stoljetnom zajedništvu čuvstava i misli, malo je naroda tako oživotvorilo kao narod franceski«, naglasuje autor. (Zb. III).

Mi pak sebi stavljamo pitanje, kako je taj tip moralnoga jedinstva oživotvorio hrvatski narod? Ili drugim riječima, pitamo, koje su karakterne crte hrvatske narodne duše? Dok je time nabačena misao, kako bi i nama Hrvatima bilo potrebno djelo poput Fouillée-ova, jedna naime psihologija hrvatskoga naroda, koju, dakako, nije lako, ali nije ni nemoguće izraditi, — no to prepuštamo vremenu, a sami ćemo sada ovdje pokušati da iznesemo barem jednu od hrvatskih karakternih crta.

I to vjersku.

Ujedno odmah dodajem, da ta crta ne će biti nikako slučajna, površna, izvanjska, nego stalna, duboka, nutarnja, kao što i mora biti, jer se zove karakterna.

Zato se ta crta ne će određivati prema takovim riječima, činima i postupcima narodnim, za koje bi se moglo reći, da stoje pod izravnim ili neposrednim uplivom, pozivom ili nagovorom kojih spoljašnjih na pr. crkvenih krugova, tako, da bi se moglo postaviti pitanje, da li su ta vršenja ušla, da tako kažemo u krv, da li su postala sastavnim dijelom narodne svijesti, narodne duše, ili su vršena samo od posluha, auktoriteta ili drugih motiva.

Ne dakle prema takovim činima i postupcima, nego ćemo određivati tu crtu prema onim činima i postupcima narodnim, koji su posve slobodni od takovih izravnih ili neposrednih upliva, koji su daleko od njih, bez i najmanje pomisli na njih, prema onima, koji se vrše posve spontano, izravnim disanjem, neposrednim progovaranjem narodne duše.

Gdje ćemo naći takove narodne čine i postupke?

Naći ćemo ih, prvo, u svakidašnjem narodnom životu, drugo, u narodnim običajima, treće, u narodnim umotvorinama.

Ići ćemo dakle ovim napomenutim redom, te u tim ponajglavnjim manifestacijama narodne duše utvrditi izvjesne misli, čine i postupke, pa zatim izvesti zaključak, t. j. označiti tu karakterističnu crtu.

I.

Svakidašnji narodni život.

1. Opće narodno shvaćanje.

Sve stoji do volje Božje.

»Dijete se razgovara s materom. »Mame, ne' kam bi vujna išli, kej ne bi čekali Božića?« — »Je, me dete, v zemlu, bi mreli, — tam, kam péme 'si, same ne zname, 'da.« — Je, pak baš do Božiča bi mreli! Naj potlem merju, 'da prejde Božič!« — »A, me dete, ne čaka smrt ni Božiča, i 'da ju dragi Bog pošele, onda dojde. To nê na naše«. (Zbornik VI, 207, Kata Jajnčerova, Trebarjevo).

»Bolesnik leži u sobi, pa čim ko u sobu dojde, makar i domaći, prijde krevetu i zapita bolesnika, kako mu je. On odgovori: »Kako je dragi Bog dao« (Zb. II, 373, Josip Lovretić, Otok, Slavonija).

»Ako se rodi dite nakazno, to svi rođaci osim matere govore: Bolje bi bilo, ga se nije ni rodilo! Da se oće dragi Bog da smiluje, pa ga primi!« Sirota majka na to odgovara: »To je Božja volja«. Kržljavo, bolesno ili nakazno dite zavole posli svi, pa ga tim više maze, da ne ositi svoga teška. Taki siroma podnosi i sam svoje teško, a tiši se: »Tako je Bogo tio« (Zb. II, 373, Josip Lovretić, Otok).

»Prva je briga novome domaćinu (u Herceg-Bosni), da izabere srećno mjesto, gdje će da metne kućni temelj, biva, da mu ne bude nesretna i neradna, nego da mu sve ide u napredak i boljak.« Kod toga gataju.

»Još ti kogod ne gata, nego odvrne komšiluk: »Šta da gatam? Ako mi bude navake, bit će mi svega, te ne će mi gatanje dati i biva Bog sreću dijeli, a aščija čorbu« (Zb. I, 31, Vid Vuletić Vukasović, Herceg-Bosna).

Bog se brine za sirote.

»Ča ovo zvoni? — Zdra Marija. — Komu? Ki je umerl? — Ta i ta. — Bog ga pomiluj. Za njega je Bog providel. Ma ča će bit ž njegova i njegovih? Najviše me je za 'nu nebogu dicu. Ča ima bit ž njih? — Bog će providit i za njih. Ter nisu ni pervi ni zadnji ostali siroti. Vistel malo, i mi smo bili siroti, ostali smo prez oca i matere, a bili smo jeden drugomu do zub, i živi smo. Zgojili smo se, i ča nam je? Tako ne ho'te zatin. Bog zna, ča dela, a koga ni, ga ni.« (Zb. V, 214, I. Žic, Vrbnik).

Sve je od Boga.

»A jê i dobre žen, ka hoče hititi šaku testa tičem, — nad kem se s perutmi kloplu od radosti. Onda jim i više hiti: »Nà te, dajte! Am je i vas dal dragi Bog, a sad nê nigde ništa na pole, ni nigde — morate i neke dobiti. — Rajše dati tiču, neg i čoveku lenomu, ki si more priskrbèti, a neče si, pak još kune, ki mu ne daju mam punu vreču. A vi, siromaki tiči, — gle, kej ji je, pak se na jene droptine sî veselê! I če mu ništa ne dam ni jenomu, pak me ne bu klele, ni zla delale, neg otide, kak je i došel. A ovu sirotinu nâ te Bog stvoril, da ju mi ranime, krščeni stvori« (Zb. III, 87, K. J., Treb.).

Jelo je Božji dar.

»I pri stole se ne sme kleti, ni vrag spominjati, kad se jê. 'Da bi se tere 'kajnile, pak male kaj proklele, i mam se drugi teri za jnega oceri: »Do! Kuneš, a Boži ti je dar v zubê!« Toga ne delaj ni za nike! To je gre'ota i sramota! tele jesti (=da čovjek jede) — i kleti« (Zb. VI, 202, Kata J., Treb.).

Kršćanin se mora pristojno ponašati zato, jer je kršćanin.

»'Saki se prve priredi vane, s'rakne i sekne, neg dojde k stolu. Da bi se trefile, da bi se tera žena, ili čovek, mrske s'raknula ili plunula, onda je

potlem veli tera žena: »Toga najte več nigdar ni za Boga činiti. To je mrske. Tele mora na se stir (?) imeti. Zato je kršćen, da se luči od maršeta« (Zb. VI, 202, Kata J., Treb.).

Bez Boga nema blagoslova.

»A sad je 'saki sam. Brže, bole bi rad 'se 'činiti, samomu se ne će ni delati, onda je tak zabunjen i smušen, ne pita ni za Boga, ni za nike. A de se Bog ne poštuje, tu nê sreče ni blagoslova« (Zb. VI, 214, Kata Jajnčerova, Trebarjevo).

Što se radi, radi se za dušu.

»Imade i takih slipaca, koji idu po pô puta i pivaju, ili mole, a reduše sve na put iznose, nika tanjur brašna, nika mrsnog, ili bilog smoka (sira), a nika po jedno ili dvoje jaja, a darivaju za svoju i svojega roda dušu« (Zb. II, 370, Jos. Lovretić, Otok).

»Prve su se svetu bole kazale vile. Mogli su spetiti dve žene, bele, da su pod grmem sedele i popevale. I po pravu su je videli i čuli. Onda su doma povedali, da su tak i tak videli. Onda su jim doma rekli starci: »A šumâk, zake ji' nesi šta prosila? Kej bi ji' god zaprosila, to bi dobila«. A oni, sirota, su rekli, da bi šteli prositi same dušnega zveličejna« (Zb. VI, 192. K. J. Trebarjevo).

»U koga su ruke vridne, mogu pre'raniti, a ako ruke smalaksaju i tilo klone, da legne logom u postelju, onda smišljaju seljaci na Boga i na milostinju, pa i podvore, i do'rane i sa'rane. Sve su to dobra dila i lemozina za pokoj duše i oprost grija« (Zb. IV, 82. Jos. Loretić, Otok).

»Gle ti toga, nosi đak! Što (tj. tko) ti mele?« — A, Tomec mene mele.« — Bu ti sad oščapil, ima male mleti! — A, on je dober mlinar. Veli on, da neče svojê dušê dati za 'se meline. On ne kole vreč, ni ne ščapi«. (Zb. VI, 244, K. J., Treb.).

Ne može se bez milosti Božje.

»'Rana se zove svako jiće i piće, šta kripi i uzdrži tilo ljusko. Kaže se: »*Ne može duša da žive bez milosti Božje,* a tilo bez 'rane i pokripe« (Zb. VIII, 278, P. Simunić i Fr. Ivanišević, Poljica, Dalmacija).

»Ako je vrime od jila, ostane komšija, da s njima dili, što je Bog dao. Obično vele ovako: »Nemoj zamiriti, brate (ili: komšijo), al sramota bi bilo i po te i po me, da ne ostaneš sad kod nas. Vrime je od jila, pa sidi i jidi. što je Bog dao« (Zb. II, 353, Jos. Lovretić, Otok).

2. Pravno shvaćanje.

Međe treba štovati. Inače kazna Vječne Pravde.

»A dekoji ludi si znaju za među po kakvem trnu, ili po rakite, po vrbe: lepe se spomeneju, 'da dojdu jorat, ili kosit: »Gle; naša je međa te!« Ali ki ima krivodušnoga međaša, tê mora tak narediti. Onda on bu znal, kak se međa vrezava.« »Gle, ové (ovaj) je još sê jeseni ôve (ovo) prevrnul, — gle: su ove dve zemle, vidiš, kakva je međa! (po svoj prilici preuska). I ona! K čemu je spodobne takve orajne! *I tê bu na onem svetu imel kej nositi!* A bu vikal, da mu je žmeke! Još — tužni ludi! — kak su lakomi na zemlju! A bu mu je dosta je'na gruda v zube« (Zb. VI, 229, Kat. J., Treb.).

Ali ga stigne kazna već na tom svijetu.

»Je li ti spametiš, kako su moji ded pokojni govorili? Oni su imali v Simušćake među nekakav koren od jasena v zemle. Ali moj stric — on je rad priorjal tuđe međe. Onda on v proletje otišel sejati. On seje i jorje, — baš mu je onda moj kum Štefek plužil. Onda su već 'se zjorali, gotove je. Ali on još naveze plug k međe: da budu još neke vrezali. »Dragi Mate, ti si svoje 'se

odrezal, ja već ne bum plužil, — ti si 'odi sam plužit!« Ejda, oni ode. Na jeden put plug rg!, kak su mu mam obodve stegna (tj. od pluga) v rukaj ostala! Veliju mu kum: »Vidiš- Mate, ke' je to, da to tebe nejde. A to je bil čisto mali koren, ali mu je tak dal Bog, da ga osvedoči, da nê to negve« (Zb. VI, Kata J., Treb.).

Treba izvršiti volju pokojnikovu.

»Ako i ne napravi pismeni testamenat, nego samo na smrtnom času kaže, što želi, i zakune one, koji su oko njega, to će se sve i učiniti, kako je on želio, jer niko ne će, da ga ko u grobu proklinje, a svako zna, da treba prid Boga na sud, pa jao tebi, ako te pokojni tuže, da si jim obećo, a nisi želju ispunio. Uvik je ono sveto, što se na čas smrti kaže« (Zb. IV, 73, Jos. Lovretić, Otok).

Najveće svjedočanstvo pozvati se na Boga.

»Pošten čovik ne će pogaziti svoje riči nikada, jer se vol veže za rogove, a čovik za jezik, a di su pošteni ljudi, ne treba svidoka. Rekne se: *Bog mi je svidok,* a to je svidočanstvo veće od svidočanstvo ljudi« (Zb. IV, 77, Jos. Lovretić, Otok).

Po čemu se imaju ravnati ljudska djela?

»Ma da se mnogo zla radi« (veli Lovretić za svoje prilike), »opet zna svatko, da se ne smije činiti prid ljudima, *što je gri'ota prid Bogom*« (Z. IV. 81, Jos. Lovretić, Otok).

Teška je tuđa zemlja. Pravni običaj kod postavljanja međe u Hercegovini.

»Na polju se sakupi svijet sa svećenikom, mole lijepu molitvu, po tom moli svećenik, onda se isiječe komad zemlje s travom, u to se zabode trn i na to metne teški kamen: to nosi jedan od paraca, koji se pru o među, donle, gdje misli, da je međa. Hercegovac, koji je to pripovijedao, bio je kod takvog običaja, no tu se ispunilo, što kaže narodna riječ: »Teška je tuđa zemlja«; krivični je parac pod teretom pao i treći dan umro (III, 328. To je priopćio F. Velc u časopisu»Česky Lid, VII, 1897—1898, str. 468).

Sud Božji je pravedan. Oteto prokleto.

»Još se spominaju (t. j. gospoda): »A kaj bi muži jeli srnetinu i zajčetinu! Za jne je dober i bažul!« Ali dok su muži lovili svoje, i na svojem, dotlem je bile kaj lovit, da bi štel puna kola nametati. Ali spok su nam strgli z ruk prâve naše, ne da Bog: otete proklete, a tvoje blagoslovene! Pravični naš sudec prave sudi. A dovezu se, moj dragi (još si druge sôbu prijatele dopreme), o, budu si mazali brke. Ali kak god dojdu, tak i otidu: čudaj putov ni ne vidiju v šume nikakve zveri. A naši se siromaški ludi ž nih smeju i tak se spominaju: »O, tak je baš dal Bog, kad su nam zeli pravicu, i mi ne smeme si zveri z šume donesti. Če mi v torbu zajec skoči, moral bi ga z torbe sterati i vikati: nejdi mi v torbu, ne smeš k mene!« (Zb. III, 85, Kata J., Treb.).

Bog ne dopušta krivde.

»Sad, spok je šuma sa posečena i skrčena, sad nê tulike zveri, kak je negda bile. Sad naši ludi veliju — kak je i istina — da dragi Bog tak je dal, da, kad mi siromaki ne smeme prâvoga svéga. — To je od starine bile prave naše i Bože. A sad je tak došle, da prodajû naša prava, onda si je lugari i jagari kúpe: a, budu terali lov, budu jeli srnetinu i zajčetinu, — ako im ne treba! Ne dâ dragi Bog, kad sme si mi to s krvavemi svojemi žuli zaslužili« (Zb. III, 84, Kata Jajnčerova, Trebarjevo).

Što se ne može zabraniti.

»Čuja san, 'di se niki povr' moje kuće kara sa drugin plemenon. — Sve mi — reče — otimljete i zabranjujete, jer govorite, da je sve vaše, ali one tri stvari ne ćete mi zabranit: puten proć, na vodu poć, u crikvu doć — to je svega sela, selo uradilo i sagradilo« (Zb. VIII, 258, Frano Ivanišević, Poljica).

3. Od jutra do večeri misli se skreću na Boga.

Moli se jutrom i prije jela.

moli« (Zb. II, 306, J. L., Otok).

Čim ko ustane, obično se *prikrsti*, ako više ne će ležati. *Sprema se i*

»Kad reduša u jutro vatru loži, moli: »Leti križ priko kuće. Nije križ, već je bran. *Brani Bože ovaj dan našu kuću.* U njoj su četiri ugla, u svakom sidi po anđeo, u odžaku Marija krilom kuću pokrila, svetom rukom prikrižila, ne bil mi se vatra razgorila, da mi ne bi kuća izgorila« (Zb. II, 379, J. L., Otok).

»Onda, 'da se mivaju stari ludi, oni moliju očenaš i zdravo Mariju za 'ne duše, ke su potonule. A dekoji, kad se mije, onda se *prekriži i moli*« (Zb. VI, 189, K. J., Trebarjevo).

»Prije i posli jela moli se svako. U nekima kućama bio je običaj, da se prije i posli jela izmoli Oče naš i Zdravo Marija na glas. Posli molitve rekne svako: »*Bože, blagoslovi, nasiti me i naspori me.*« Prije spavanja se svako moli. Ako je sluga u kući, pa ukućani vide, da se ne moli, napanu svi na njega ko na bilu vranu, osobito žene, pa mu ne dadu mira, dok ga ne nauče, da se moli. »Joj, Bože, prosti! Zar si ti kršteno čeljade? Ta ti si gorji nego marva! Kako bi se jelo, da se ne moli! Ne ćeš ti s nama jesti, ako se ne ćeš moliti. Idi ti jedi sa psima, ili mačkama, ili sa svinjama. I one se ne mole«. Gazda ga znade opomeniti, da to nije lipo, nit je to običaj u njegovoj kući, pa ga isprva lipim nagovara, da se moli. Ako to ne pomaže, otiraju ga«. »I pastiri na paši mole se prije i posli jela. Malo ji ima, koji će pod kapom jesti, samo ako vrime dopušća« (Zb. II, 376, 377, Bartol Jurić, Otok).

Mole se večernje molitve.

»Anđel moj, čuvaru moj, — Čuvaj mene do pol noći, — A Marija od pol noći. — Svi anđeli do svita, — Dragi Bog do vika vikova. Amen«.

»Sveti Vide, vidi mene; — O Marijo, pomozi mi, — Da mi tilo otpočine, — Da mi duša ne pogine« (Zb. VIII, 119, Mijo Kurjaković, Vrbova, Slavonija).

I noću se Bogu moli.

»Dragi i mili braje, vi ste več obadva stari i več slabi, pa kaj vi i po male' i velike' svetke' jake duge čujete? Ja se več i prespim, i još od vas na moju stenu jogen trešči!« — A kaj delame, draga moja! Sedime, Bogu se molime, i tak si žena kojekaj prirodi.« (Zb. VI, 188, Kata Janjčerova, Treb.).

U običan razgovor često se upliće misao na Boga i hvala mu se daje.

(Vilinsko pjevanje) »Zuji, zuji, isto kô pčelice u ulištu. Nekakva ruka stoji, taman ko da se roj čela zbagutao (smeo, poremetio), i hoće da se rasprha, kud koja čelica. Na tu ruku sam se jednom prevario i umal što nijesam na tanak led nasukô. Moli Boga — po hiljadu mu puta slava i hvala na daru i milosti — te me nijesu (vile) opazile, a zlo bih tad prošao« (Zb. VI, 146, Ivan Zovko, Herceg-Bosna).

»Isus i sv. Petar bježali pred Žudijama, te se sakriju pod jedan grm. Baš se tu trefila nekakva kora. Da nije bilo kore, ne bi Žudijama ni na pamet palo, da su se oni tamo sakrili. Eto ti njih Žudije nađu. Opet, ko će, kao Bog! Isus — ime mu se u ovoj kući uvijek spominjalo! — nekako izbavi i sebe i sv. Petra...« (Zb. IV, 134, Ivan Zovko, Herceg-Bosna).

»Čim bi se prevalila trideset i treća, više nije bilo dobro, da se dulje živi, jer i Isus — svud mu se spomen čuo — nije više živio« (Zb. IV, Ivan Zovko, Herceg-Bosna).

»Ali 'da sme mi na Male Gorice delali — ja i naš pokojni, Bog mu dej pokoj večni, Štefič i Makič (Več su ti 'si tri, Bog je pomiluj!)« (Zb. VI, 195, Kata J., Trebarjevo).

»Tak onda naj reči, da toga nê. Same te Bog reši napasti« (Zb. VI, 193, Kata J., Trebarjevo).

Usred govora umeću se zazivi i uzvici, najčešće s imenom Božjim i s imenima svetih.

»A ti su 'si počeli s toga čuditi: »*Jezuš, Marija, pomozi!*« (Zb. VI, 194, Kata. J. Trebarjevo).

»A, tak, dragi čeče, istina je. Sveta je dosta, i rađa se, i velim — Bog mi dragi oprosti greje — š čim je mejne 'sega, s tem je više dece. Ja velim, da bi — fala mu i dika budi, dragomu Bogu! — kad nê ništa i naj ne bi bile ni dece. Sad su nam 'se zameli. I naši negdašni črleni pevari, — š česa bume pili o Božiču!« (Zb. VI, K. J., Treb.).

»I na jeden put dojde — Bog budi s nami i sveti križ — v crnine neke ka' god vrag« (Zb. VI, 225, K. J., Treb.).

»Ovi 'si na jnega: »Ti, Bog vas je dal! Ste li Bogu na račune? Kaj tê ludi tako mučite? Ma'nete več jeden put. — Onda mam i drugi: »A daj Bog i Majka Boža i sveti Jantôn« (Zb. VI, 231, 234, K. J., Treb.).

»Oj drage ženice, ja, ka' sem tu blizu nê, oj, stvoritel neba i zemlê, kej ona promeče na den« (Zb. VI, 247, K. J., Treb.).

Pozdravi. U pozdravima Bog, Isus i Marija.

»Bog s tobom, prijo«, divojkina će mati, »u moje ko u svoje« (Zb. II, 246, J. L., Otok).

»Falen Bog! Oni 'si: »Na veke«. — Bog blagoslovi! Vi rane! — Fala! Odi, ili ô'te i vi k nam!« (Zb. VI, 198, K. J., Treb.).

»Falen budi Ježuš Kristuš! Na te nove lete daj nam Bog Boži mir, sreču i zdravlje i onda 'sega, š čim dragi Bog dari: pilekov, racekov, žugekov, telekov, žrebekov, purekov, pajcekov; 'sem skupa zadobiti raj nebeski« (Zb. VI, 207, K. J., Treb.).

»Bog i Marija, ženice! Kej se dobre dela?« (Zb. VI, 211, K. J., Treb.).

»Tko dođe u kuću, mora reći: »Hvalen budi Ježuš Kristuš«, a srde se na onoga, tko bi rekao: »dobar dan«. Na ulici ili na putu uvijek se ljudi pozdrave, kadgod se sastanu. Pozdrav glasi: »Hvalen Bog«, a odzdrav: »Na sve veke hvale vreden. Amen« (Zb. I, 295, R. Horvat, Koprivnica).

»Kada čovik dojde u tuđu kuću, rekne: »Faljen Isus!« Oni odgovore: »Uvik Isus!« (Zb. II, 389, Jos. Lovr., Otok).

»Kad stupi na prag, reče: »Faljen Isus!« Kućani odgovori: »Vazda Isus i Marija!« (I, 212, I. Ujević, Vrhgorsko-imotska Krajina).

»Ako kraj takog skupa divojačkog prolazi koja cura, ili snaša, koja je s njima makar i malo divovala, sta' će kraj nji', makar samo na čas. »Faljen Isus, cure, šta radite?« — »Uvik amen. Sidimo i krpamo« (Zb. IV, J. L., Otok).

4. Bog je u mislima od poroda do smrti, — od djetinstva do starosti.

U porodu.

»Ako su teški trudovi, ide žena u štalu, klekne pred jaslice, *pozdravi Gospu* i priporučuje: »Draga Gospo, budi mi u pomoći, koja si rodila u štalici bez muke i tereta, daj, da se brzo s mojim porodom rastanem. — Ide u crkvu i moli, kad se diže prisveto tilo i krv, tri Očenaša i tri Zdravo Marijo na dušak, da ne pridane i kaže: »U koliko se brzo tilo i krv sastavlja, u toliko se ja s anđelom božjim brzo rastala« (II, 414, Jos. Loretić, Otok).

»Kadgod se kolivka na novo sprema, t. j. kad se slama minja, škropi je majka blagoslovljenom vodom i prikriži govoreći: »U ime Oca i Sina i Dua Svetoga. Amen.« Kadgod mati meće dite u kolivku, protare mu oči, prikrsti ga svojom rukom i kaže: Bože, pomozi, i draga Gospo, dajte mu sladak sanak, laki ustanak!« Kad se dite u jutru probudi, *opet ga mati prikrsti* i oči mu tare« (Zb. II, 345, J. L., Otok).

Sin piše iz vojske roditeljima.

»Ljubezni list iz Petrovaradina. Faljen Isus, premili roditelji! Evo ja dobi malo vrimena, da vam napišem nikoliko riči — — Ja sam, fala Bogu, živ i zdrav, i želim vama zdravlje svima *od Boga dragoga*« (Zb. II, 334, J. L., Otok).

Ljuba piše svojoj diki.

»Ljubezni list iz Otoka. Faljen Isus, diko moja! Sad ti piše ljuba tvoja. Perom pišem i uzdišem. Nemam koga, viruj mi u Boga, samo tebe, diko jedinoga! Ja ti više pisati ne mogu, samo viruj istinitom Bogu, istinito, da ti ja ne lažem, kad ti ovo bilo pismo slažem. I za ovaj put pisati ti prestajem, Bogu svomu svaku falu dajem, a drugi put pisat ću ti više, moje srce za tobom uzdiše. Na svršetku moje pisarije *tražim pomoć divice Marije,* da te čuva na mistu svakomu...« (Zb. II, 332, J. L., Otok).

»Znaš, prijo, po sebi, Bog nas je dragi stvorio, da živimo, a nama je ostavio, da nađemo, uz koga ćemo. Tako je i kod naši mladi. Samo je tvoja medenica ponosita, pa od nas taji, a postidna je, pa ne će ni tebi da kaže. Zato sam ja došla, da pitam i tebe i nju, oće li biti naša.« — »*Ako je Božja volja,* prijo, i moja je. Kad se mladi vole, nek se uzmu« (Zb. II, 426, J. L., Otok).

U braku.

»Di je Božji red i pravda, tu nit čovik zapovida ženi, niti žena prkosi čoviku, nego se sknađaju i ugađaju jedno drugome« (Zb. IV, 68, J. L., Otok).

Na samrti.

»Bolesnik, ako se s kime svadio, zove onoga, da se izvine. Onaj dođe k postelji i upita ga: Kako ti je? Bolesnik odgovara: »Zlo. Al nek je zlo, samo ti meni oprosti, što sam te uvridio. Meni je eto nastao dvanasti sat i zadnji.« Ovaj mu odgovara: Oprosti ti meni, a ja tebi praštam. Neka ti bude sveti Nikola putnik u pomoći, *Bog nek ti prosti, a ja ti opraštam.* S Bogom. — Sretno. Ovaj kad pođe, još mu sa vrata dovikne: Sretno ti blagosovno bilo i na ovom i na onom svitu« (Zb. III, 28, J. L., Otok).

»A, drage moje, pojti je mene za poslom.« — »A dospete.« Kej vam je sad več treba? Teri god dan merjete, najte sad na nike više misliti, neg' se molete Bogu, da vam oprosti greje, kej ste negda, dok ste bili mladi, zagrešili — — « (Zb. VI, 212, Kata J., Treb.).

»Dok mrtvac leži na odru, svaki prihodnik klekne i pomoli se za dušu pokojnikovu, pa uzme sv. vode iz čaše, koja je kraj pokojnikovih nogu, grančicu zimzelena, te poškropi mrtvaca tako, da načini križ, govoreći: »*Daj mu Bog pokoj duši*« (I, 206, R. Horvat, Koprivnica).

5. Narodni život povezan s crkvom.

U advenat i korizmu se ne svira.

»Ako se smije svirat, u'vate se u kolo; ako se ne smije svirat (u advent i korizmu), igraju se i momci i cure divojački igara« (Zb. IV, 91. Josip Lovretić, Otok).

Prema svetkovinama i crkvenoj godini mijenja se odijelo.

»Iza košulja svagdanjica i pokajni košulja odma je odnjica. To su obične košulje vezenke, bud lanene, bud pamučne, a nose se u adventu i korizmi,

kad se ko iskajava... Bolje košulje od odnjica su prisvečajka (za manje svece)... Najbolje su košulje posvečanice (za velike svece) (Zb. II, 162, J. L., Otok).

»Na Antunovo je god u selu. Onda divojke i odilo minjaju. Prve godine nove se i na Antunovo u vezanke, crne zapregove i zejtinke marame« (Zb. II, 354, J. L., Otok).

U selu Otoku Marija je Abramova na Antunovo obukla košulju »sestreničarku«. Sestreničarka je oprema za običnu nedilju, pak joj se Kata Rojtanova pjesmom narugala. Marija, pogođena, jedva se izvukla drugom pjesmom: »Oj Kata Rojtanuša, — U kolu si pocikuša, — Nigdi bolje nema, — A kad treba presti, tkati, — Uvik ti se drema. — Suknje nose, koje skrste ruke, — A košulje, što ruke na žulje« (Zb. II, 356, J. L., Otok).

Drukčije se nosi za misu i crkvu.

»A za mešu su imale mlade sneje i žene — čizme, žute ili črlene, a stare žene joponjke, i muži joponjke . . . Onda potlem su potekle lemije. Onda povedaju starice: »Joj, deca, kak je to bile preštimane, ki je to prveše vreme imel! Sme si je v rupčec primatale, kad sme k mašice išle, *same sme je pri cirkve obule, i pak zule i bose domom*« (Zb. III, Kata J., Treb.).

»Pred nekulikimi letmi su (mladenke) nosile parte i korunu od bušpana pozlačenoga i kitic kupnenih, ali su te već čiste zatrgle, male koja još u parti dojde na zdavanje, *drugač su tak oblečene kak za mešu*« (Zb. VIII, 125, Marica Križe, Dubavac kraj Križevaca).

6. Ima zla, ljudi vide i odsuđuju ga.

Protiv bezobraznog pjevanja.

»Ako koji u kolu, a osobito od mlađi, počme bezobrazno pivat, drugi će ga useknit ovako: »Kiša pada i pomalo sniga, — blago onom, koji nema stida« (Zb. IV, J. L., Otok).

I u raspojasanoj zabavi stidi se grijeha.

»Svit gleđe i sramota je! — *Nedilja je, grijota je!*« (Zb. IV, 108, J. L., Otok).

Kad žena pobaci dijete.

»Pitam ja: Zašto je ono? Rekoše mi, da je sporad maljka. Čudim se ja, što je to maljak. Onda mi kazaše, da žena, kad pobaci dijete, *da se od onog stvori (škodljivi) maljak,* da ne bude viši od lakta, kapu crljenu, da na sebi imade i čizmice do koljena, i mamuze na njima, pa da mu je najdraže ja'ti na puletu; na koje god on uzjaše, umori ga i krepa.« (Zb. IV, 116, Vladimir Ardalić, Bukovica, Dalmacija).

Protiv kletve.

»A te je led tak pucal i ružil v čuvoli. Pak mlinari: »Joj mene, bu li propasti! Je li čujete, deci, kak ruži i puca v zavoju? Oj, dragi Bog, več ne bum nigdar Boga klel! Tak je li se vredne zamerjati jeden drugomu! A još mi jeden drugomu, *ali dragomu Bogu!* Glej, ke' je to, kakvi su to boži stravi!« (Zb. VI, 242, Kata J., Treb.).

7. Križ u narodnom životu.

»Za čaušom ide barjaktar, koji nosi trobojnicu, a povrh nje gvozdeni križ, a na križ su nasađene jabuke. Na svakom raskršću barjaktar križa barjakom jer da tuda najviše vještice igraju svoje kolo« (Zb. I, 160. I. Ujević, Iz Imotske i Vrhgorske Krajine).

»Kuća je na dva boja. Ozgo je pokrivena šimljom. Na vr' slimena ima *dva križa*, da se zna, *da je kršćanska*« (Zb. VI, 68, Ivan Klarić, Kralje, u turskoj Hrvatskoj).

»Tutika, u kući visi po koja sveta slika, *križ i očenaši*« (krunica) (Zb. VI, 69. Ivan Klarić, Kralje).

»Po zidu se vidi koja slika Gospina ili propeće, malo ogledalo, krunica (očenaši) za molit Boga, koledar, ili koji libar molitvenik ili pismar, ako u kući znadu štiti« (Zb. VIII, Frano Ivanišević, Poljica).

»Ukraj svakog kreveta imaju žene raspelo i stakalce svete vode, pa stručak mace i drinka od cvitnice, listak ili grančicu grabovine od brašančeva i sviću voštanicu od Svitlog Marinja« (Zb. II, 124, J. L., Otok).

II.

Narodni običaji.

Sve narodne običaje možemo podijeliti na: 1. općenite običaje, 2. ženidbene običaje, 3. na običaje u vezi sa svetkovinama.

1. Općeniti običaji.

Što se tiče općenitih običaja, istina je, da već u poglavlju »Svakidašnji ili redoviti narodni život« ima navedenih slučajeva, koji su na granici te se dodiruju s općenitim običajima, jer iz redovitog života i nastaju običaji, — ali ovdje ću navesti slučajeve, koji su sigurno prešli tu granicu svakidašnjih čina, t. j. čina pravljenih uvijek svijesnom odlukom volje; navesti ću prave općenite običaje.

Baca se sjeme iza leđa, ali se odbija, kao da bi to značilo »krivu vjeru vjerovati«. Narod hoće svoju pravu vjeru.

»I ja sem nê same nû videla, neg' i druge žene, 'da su počele sejati, su prve tri pute za se 'z ruke šinule, neg' su sejale. A vi ste mam same sejali. Zake nisi ti toga delala?« — A, mene je bile sram. Bi vi mene rekli, da sem ja coprnica.« — A bi! Jesem i ja to prve obdržavala. A baš je i istina: spok (spogda, otkad) nike z ničim nemam, ništa nemam, če taki (i ako) veli pop, da je gre'ota krive vere veruvati, ali to nê vera: ja seje'n e verujem v dragoga Boga, a to je takav običaj od starine. Je li, mame stara?« (Zb.VI, 214, K. Jajnčerova, Trebarjevo).

Pazi se na kršćansku pristojnost.

»Kad su vjereni (momak i đevojka), onda on š njom ne igra u kolu (kažu, da bi to bila velika bezočarija, jer će se imat kad milovat, nego ona s njegovom, a on s njezinom svojtom« (Zb. III, 277, Nike Balarin: Ženidba na Grudi).

Kruh je dar Božji.

»Ako kru kod jela spade na zemlju, rekne se: »*Bože pomozi!*« Kru se sa zemlje digne i poljubi se« (Zb. II, 379, J. Lovretić, Otok, Slavonija).

Ne radi se na Đurđevo ni Markovo.

»Prije je bilo, da se na mali svetac ili prisvečaj nije oralo, ali sad se već na to ne pazi. Ipak ne će nitko orat na Đurđevo ili Markovo. Imađe mlogo kuća, koje na Đurđevo ne bi upregli konja ni za koje blago na svitu (jer su zavitovani) (Zb. IV, 84, J. Lovretić, Otok).

Štovanje sv. Ilije.

»Na dan sv. Ilije ne će nitko vrć' niti žeti, i da bi ih najveća nužda silila da to uzrade... A na počast svecu Iliji o sutonu svaki sažge pred svojim

guvnom veliku hrpu slame, da ih sačuva od strijele« (Zb. I, 248, M. Zorić, Kotari).

»Vozio vlah sijeno, a sretne ga šokac i upita: Kako to, danas je sv. Ilija, a ti voziš sijeno? — Ako je šokački, nije vlaški«, odgovori vozač. — Bilo je sasvim vedro. Od nekud dođe mali oblačak, udari munja i upali sijeno. Jedva je čovjek mogao ispregnuti marvu, a kola i sijeno izgori sasvim« (Zb. I, 250, Vrbova, Fr. Cindrić i M. Kurjaković).

Na Vel. Petak ne smije gorjeti oganj.

»Nam je lani v peči 'gasel jogen, je li, mame, na Božič? — 'Ome je, a toga se svet jake boji. Am je i istina, da nê onda pri 'iže sreče.« »Pri mom mameke, dok sem ja tam bila, na veliki četrtek v večer nê jogen gorel, ni v petek, nigde, do sobote poldana, neg' sme v večer bili v kmice, a čez dan nesme nalagali, kad nesme ništa kuvali.« »A zake ne daju jogna prižgati?« »A moji dragi kej ste vi i ja bolši, neg' je i naš dragi Isus, ki je v kmice? Kej ne mreme i mi tê dane preboraviti prez svetla? To je laž, draga deca. Nésme mi ni vredni nega, a kamo li bi mi bili obor nega. Zate ne!« (Zb. VI, 208, 209, K. Jajnčerova, Trebarjevo).

Porodilja se utječe Bogu.

»Kadgod izlazi iz sobe, mora britvicom (nožićem, šklocom) ispred sebe križati i govoriti: »Križ Božji, ime Isusovo! Zli s puta i dobri na put! Gospodina Boga moći, blažene divice Marije pripomoći neka mi budu u pomoći. — Mora uvik imat patrice u nidrima, a kada ide napolje, uzme ji u ruku i moli iduči tri Očenaša i tri Zdravo Marijo Svetom Trojstvu nerazdiljenom, da od nje svako zlo odili (Zb. II, 419, J. Lovretić, Otok).

Pred smrću.

»Ako bolesnik ne može umrijeti, meću pod postelju motak prijesne pređe, kako je s raska skinuta. Ako još ne umre, odrežu komad tkanja, objese u crkvi na križ preko Spasitelja, ili na kandel, gdje gori vječno svjetlo, ili na svetog Nikolu putnika, pa onda vele: Ili ostati, ili umrijeti« (Zb. III, 29, J. Lovretić, Otok).

Pomoć u bolesti, napose kod uroka.

»Vuroki« (uroci) se liječe ovako. Starija žena uzme lončić friške vode, pa u nj baci tri žarka ugljena. Prije no baci prvi, prekriži s rukom lončić i veli: »Vuroki, ako ste muški, othađajte pod škrlak! Z božjom pomoćjom, preblažene majke divice močjom.« Prije nego baci drugi ugljen, načini opet križ nad lončićem veleći: »Vuroki, ako ste ženski, othađajte pod peču! S Božjom pomočjom, preblažene majke divice močjom!« Prekriživ lončić i treći put, opet govori: »Vuroki, ako ste devojački, othađajte pod partu (vijenac). *S božjom pomoćjom,* preblažene majke divice moćjom« (Zb. I, 255, R. Horvat, Koprivnica).

Protiv srdobolje.

»Taru bolnog po tilu na uranak do sunca is'oda i taruć govore: »Boljo, srdoboljo, moli baka trojaka, Boga Oca, Boga Sina, Boga svetog Dua, da bolesnog Bog sačuva od bolje, teške sudobolje, da Bog dragi dade, čim sunce sine, da ti odumine od bolje, teške sudobolje, i prid noć, kad sunce zajde, da te baka zdravog najde bez bolje teške sudobolje« (Zb. VII, 163, J. Lovretić, Otok).

Kad zmija ujede. Mole se Bogu ovako: »O nebeski Bože, oče, — Svem na svitu vladaoče, — Držiš nebo, sunce, misec sa zvizdama, — Držiš zemlju sa vodama, — Pustu goru sa zmijama. — Varala je i Adama, — Varala je tebe. Boga, — Pa ujide i ovoga. — Dragi Bože, bolnog pazi, — Da se otrov ne razlazi; — I Bog neka gleda, — Da ne umre od ujeda. — Dragi Bože, daj mu lik, — Nek ozdrav ibolesnik« (Zb. VII, 154, J. Lovretić, Otok).

2. Ženidbeni običaji.

U ženidbene običaje ne ubrajam n. pr. upisivanje prije ženidbe, ni sam obred vjenčanja, pa ni prstenovanje; ne ću ubrojiti ni uvod mlade u crkvu odnosno drugi dan vjenčanja (J. Lovretić, Otok, II, 453), i ako ovdje, kao i kod prednjih čina već ima dosta narodnih elemenata, a ne ću stoga, jer su ovi čini u glavnom određeni od Crkve. Spomenut ću samo one, koji su neovisni od crkvene odredbe, one, na koje Crkva nema nikakva izravna upliva, nego im je početnik sam narod.

Kad svatovi idu u crkvu, djevojke pjevaju.

»Kad se počnu dizat, da idu u crkvu, opet đevojke pristanu pjevat: »Prva je kita prvijenčeva — *U ime Boga,* u čas dobar, — *Pođite s Bogom* svatovi! (ova dva stiha ponavljaju se iza svakog retka) — Druga je kita starog svata, — Treća je kita kum vjenčana, — Četvrta je dva đevera, — A peta je svih svatova. — U ime Boga, u čas dobar! — Mir ponijeli, mir donijeli! — Pođite s Bogom, svatovi!« (Zb. III, 280, Nike Balarin, Ženidba na Grudi, Konavli).

Prošnja blagoslova od roditelja.

»Svatovi počnu plesati kolo uz svirku mužikaša. Najprvo mladenac, koji drži ljevicom zastavnika, a desno se od njega ređaju mladenka, podeklič, obje podsnehalje, djever i starješina. U sredini kola pleše pozovič. Kraj ulaza u sobu stoje mladenkini roditelji. Kada dođe u kolo starješina prvi put do one strane, gdje stoje mladenkini roditelji, otpusti zastavnika, mužikaši prestanu igrati, kolo se zaustavi, a starješina progovara roditeljima: »*Ova djeca prose blagoslova Božjega,* najprije od Gospodina Boga i Majke Marije, onda od oca i matere, napokon od svih svatova.« (Zb. I, 175, R. Horvat, Koprivnica).

»U večer ustanu gosti od stola te se opet stave u kolo, onim istim redom kao i prije. Kolo se kreće a jedna djeveruša pjeva: »Trgala sam ružicu od zemlje, — Davala sam dragomu od želje.« Kolo stane, djeveruša ušuti, a starješina govori: »Ova deca prose božega blagoslova, najpredi od gospodina Boga i blažene djevice Marije.« — Kolo se kreće opet, djeveruša pjeva: »Trgala sam ružicu u vrćaku, Davala sam mladomu dečaku.« Kolo opet stane, djeveruša šuti, starješina govori drugi put: »Ova deca prose božjega blagoslova, najpredi od gospodina Boga, blažene djevice Marije, od svih svecov i svetic božjih.« — Kolo se kreće treći put, djeveruša pjeva: »Trgala sam ružicu rumenu, Davala sam junaku milenu.« — Po treći put kolo stane i starješina prosi blagoslov: »Ova deca prose božjega blagoslova, najpredi od gospodina Boga, blažene device Marije, od svih svecov i svetic božjih, od oca i majke i od sve rodbine.« Na to otac i mati zaručnice kažu: »*Bog im ga dej!*« Poslije blagoslova opet svi sjednu za stol te djeveruše pjevaju poznatu pjesmu: »Sejali smo bažuljka.« (Zb. I, 192, 193, M. Međimorec, Hlebine u Hrvatskoj).

Kao što je čisto narodno samo plesanje kola, kao što je narodno pjevanje djeveruše »Trgala sam ružicu u vrćaku«, tako je isto posve narodna prošnja blagoslova od Gospodina Boga, blažene device Marije i od svih svecov i svetic Božjih.

Odmah iza objeda zastavnik s podsnehaljom »splesava tance«, t. j. on se s njom dva tri put okrene veleći: »Ovaj tanec na prikaz Bogu i majki božjoj«, onda: »ovaj tanec japi i majki«, a ovi mu odgovore: »hvala«. Kad je to splesavanje gotovo, kaže djever: »ova djeca, koja su danas u hižni zakon stupila, prose božjega blagoslova, najprvič od Boga i majke božje, onda od jape i majke.« Na što roditelji odgovore: »hoćemo«. Djever uzme onu svijeću, koju je držao kod vjenčanja u crkvi, zapali ju i počima njom križati pred sobom cijeli »hleb kruha«, i to tri puta, izgovarajući svaki put, kada preko kruha načini križ: »u ime Oca i Sina i Duha svetoga.« (Zb. I, 183, V. Cajnko, Pitomača u hrv. Podravini).

Blagoslov na odlasku mlade iz roditeljske kuće.

»Sada donese čauš malo sina i prospe pred sinijom na zemlju; momak ustane sa svoga mista, a divojka siđe s kriveta; priđu k siniji na to sino i uzmu se za prst pa stoje pred sinijom, a kum stane prid nji i govori: »Roditelji i prijatelji! *Evo naši mladenci išću blagoslov od gospodina Boga* i od svoji roditelja. U ime Oca i Sina i Dua Svetoga. Amen!« Posveti ji blagosovljenom vodom i tako u tri put govori, a svaki put ji pošKropi, a iza svakog blagoslova se mladenci jednom drugom ispod ruke provuku. — Sad se gosti spremaju na kola, a divojkine drúge pivačice pivaju: Lipa Mara neteg brala, Neteg brala, drúga zvala: Ajte, drúge, neteg brati, Meni valja putovati, Drugog dadu dadom zvati, Drugu majku majkom zvati« (Zb. II, 448, Josip Lovretić, Otok, Slavonija).

Napitnice i nazdravice.

»Zdrav, debeli kume! Pomoga ti Bog i nebeski dvor. Rodila ti pšenica bilica i vinova lozica; telile ti se nejake kravice, množile ti se bile ovčice! Na polju ti rod rodio, u kući ti se blagoslov ugnjizdio! Zdrav, brate, sa svom družinom« (Zb. I, 186, Mate Zorić, Visočane u zadarskom kotaru u Dalmaciji).

»U ime onoga, ki nam je dal ovega, u ime onoga ki nejma brata ni gospodara, u ime svetega Rima daj nam dragi Gospodin Bog pune kleti vina, na stropu ili na krovu lakomicu i na vrati pipicu: koji bude božji onud išel, da se napije i da dragoga Boga spomene. I onda za svim tim u lepe ime i u lepi glas, *da je dragi Jezuš i Marija pri nas!* Koj sada čašu z vinem v ruki drži, nek na svake zlo mrzi: kad čašu osovi, nek mu nju Gospodin Bog blagoslovi; kad čašu ispije, nek mu se srce smije! Hvalen Jezuš i Marija, draga braća, moja verna gospoda svatovi, ja sem čul takev glas, da je dragi Jezuš i Marija pri nas. Želim svim skupa mir i vesele i dobre zdravje, a te želim prvemu kuće gospodaru i stola ranitelu, i tak dale svim svatem, prijatelem i domačini u ime božje da nam Gospodin Bog pomože! Nek bude one sve na slavu božju i na spas ovim svim dušam, koje se ovde vesele i v lice jeden drugega gledi. Slava Bogu na visini i mir ludem v nizini, koji su dobre vole i dragemu su Bogu po vole. Zatim, gospode svatovi, očeme svaki jednu čašu vina piti i svi dobre vole biti« (Zb. VIII, 127, Marica Križe, Dubovac kraj Križevaca).

»Tad užegu svijeću, koja bude u kruhu. Svi se dignu na noge, pomole se Bogu za duše mrtve od one kuće, pak počnu napijati zdravicu. Sopri-domaćin započne, nastavi stari-svat, a dovrši kum-vjenčani: »Ej, moja mila i draga braćo! Ja čuh od mudrijeh glava, sijedijeh brada: *đegod se Bog moli,* da se onđe i na'odi: đegod se više moli, onđe se i više na'odi. Pak ovi naš ban domaćin Boga moljaše sve od lanjske godine do ove godine, dok mu dođe i ovi današnji dan veseli. On molio i domolio se Bogu i ovi njegov sretni dan dođe. Pak on ovaku sopru napravljaše i za nju nas braću postavljaše, da mu blago blagujemo, rujno vino pijemo, kako komu za volju bude. Mi blago blagovasmo i vino pismo sjedeći, a Bogu se moljasmo klečeći, a spomenut ćemo Boga i veliku Slavu božju stojeći. — Ej, pomozi, Bože, a veseli, Bože, u ovaj dom, da pomože Bog: Da' mi, Višnji Gospodare Bože, da bi ovomu našemu banu domaćinu sve dohodilo s krsta na oposlo, kako ide sunce i mjesec. Sunce mu na istok, a Gospodin Bog na pomoć! Da mu nebo rosi, a zemlja i svaka muka lijepi rod rodi, čim bi se junak u mladosti dičio, a u starosti i dičio i hranio, a vazda Gospodina slavio i hvalio! U crkvu hodio, Bogu se molio, lemozine dijelio, svijeća na oltar namjenjivo — sve od svoga truda, a božjega dara!... Pak ove današnje svete mise, koje su se pjevale po puku i narodu kršćanskom, da se budu pjevati živijem glavama za zdravlje, a mrtvijem dušama za spasenje. Tko je sa njima bio, i tko nije bio, da' mi, Bože, sveti i slavni dio, kako i oće, ako Bog da! — Da Bog da, da ova mlada mladica bude svakom dobra i ugodna: prvo Gospodaru Bogu svojom molitvom, pak svojim starješinam dobrotom svojom, a svome drugu ugodna i milosna do stare starosti! — Ali ne ću dalje ni govoriti, nego ću napiti. — Ovu prvu i najbolju u ime Boga i velike slave Božje, da pomože Bog i velika slava božja! A ovu ćemo drugu za ljubav dugu, u ime Jezusovo, za zdravlje domaćinovo i njegova tvrdoga šlje-

mena, a pod njime zdravoga sjemena: krstili, krizmavali, vjenčavali, udavali, vinograde sadili, kuće gradili i svaka izvrsna veselja činili. Štogod činili, Boga se bojali, a svoje duše ne ogriješili, kako i ne će, ako Bog da! — Ovu ćemo treću u ime Trojstva i Jedinstva nerazdijeljenoga, koji razdijeli nebo i zemlju, a sjedini nas braću kršćane. Mornara na moru, ratara na polju, sužnja u sužnjici, starca u starosti, nejaka u nejakosti i svakoga brata kršćanina, koji se krstom krsti, Bogu moli, u crkvu ide: *pomozi ih Bože i sveto Trojstvo,* kako i 'oće, ako Bog da! Zdrav si, bane domaćine, i svi tvoji prijatelji!«

Poslije darivanja slatkim dava se molitva đuvegliji i nevjesti. Izvedu ih barabare (uporedo) pak im najprvo da molitvu domaćin od sopre ovako: »Moji mladi mladijenci, što vi u mene pitate?« Đuveglija odgovori: »Od Boga sveti blagoslov, a od vas dobru molitvu.« Domaćin od sopre nastavi: »Od Boga vam sveti blagoslov, a od mene dobra molitva! I moji mladi mladijenci, da vam Bog dâ, da na koji ste put stupili, da budete stupiti u veliki dobri čas!... Sad ajte s Bogom u miru Božjem! Sreća vam dobra na put, zla vam stranput! *Dô Bog i sveti Spas,* da vam se zgodi veliki dobri čas! Kako radili, onako i uživali, a štogod činili, Boga se bojali i duše svoje ne ogriješili!« (Zb. III, 285 dd., Nike Balarin, Konavli).

Ovamo se mogu priključiti i posmrtni običaji.

Ni ovdje ne spominjem čine i prilike, koje su povezane sa samim crkvenim obredom. Pa ni zadušnice, jer su i one pod izravnim uplivom nauke i preporuke crkve.

Ali su narodni običaj, n. pr. karmine (podušje). Karmine ne samo da nisu pod crkvenim utjecajem, nego se, donekle, čine i protiv crkvene volje, — ali su ipak sve prožete religiozno-kršćanskim duhom.

»Povrativši se sa sprovoda kući pokojnikovoj, svi *se najprije pomole za dušu njegovu,* a onda opslužavaju karmine. Tu su prisutni svi oni, koji su bili na sprovodu. Jedu i piju »zadnji del« pokojnikov, ali sve u tišini. Treći dan služe se zadušnice za dušu pokojnikovu« (Zb. I, 207. R. Horvat, Koprivnica).

»Kad »mrtvi težaci« (oni koji ukapaju mrtvaca) dođu s »pokopa«, pred kućom ih čeka škaf vode i ručnik. Operu si ruke i obrišu. Na to uniđu u sobu i posjedaju oko stola. Kuharica donese na stol juhu. *Prije juhe mole svi na glas »Oče naš« i »Zdravu Mariju«.* Iza juhe donese kuharica makarone, onda rezance. Poslije trećeg jela svi ustanu, jedna žena zapali svijeću, i svi mole na glas pet »Oče naša«, pet »zdravih Marija«, i jednu »veru Božju«. Nakon te molitve žena ugasi svijeću i opet posjedaju oko stola. Poslije ponovnoga trećega jela opet svi ustanu, pa ona ista žena zapali podrugi put svijeću. Sada izmole šest »Očenaša«, šest »zdravih Marija« i jednu »veru Božju«. Poslije ove molitve opet posjedaju oko stola i nastave jesti. Kad je na stol doneseno sedmo jelo, mole sedam »Očenaša«, sedam »zdravih Marija« i vjeru Božju. Kad su to izmolili, ustane g o s p o d a r, ili jedan od najstarijih i najpametnijih između njih sa čašom vina te napije pokojniku ovako od prilike: Molitve, koju smo izmolili, neka budu pokojniku na spas. Ako pokojnik ovih molitava možda ne treba, neka ih obrati za nas, i neka se on za nas moli. Prisutni odgovore: Bog mu dušu pomilovao!« (Zb. I, 139, Stj. Korenić, Stupnik).

»Sva se pratnja povrati kući pokojnikovoj, gdje je već pripravno jelo i piće za sve, koji dođu, pa bilo i cijelo selo. Iza kratke molitve slijedi gozba, a napijaju redomice i »na pokoj brata (ili sestre), kog je pravda božja pozvala s ovog svijeta«. (Zb. I, 205, M. Zorić, Kotari, Dalmacija).

3. Običaji u vezi sa svetkovinama.

Kao što drugdje, tako ni ovdje ne ću spominjati čine, za koje se može reći, da su pod izravnim utjecajem Crkve, kao što je, na primjer, nedjeljni ili blagdanski polazak sv. mise, pa i zornice, ili kao što su ophodi (procesije), pa i blagoslovi, — premda i svuda tuda ima na pretek narodnih elemenata. Nego ću navoditi samo one, koji su u svojoj cijelosti čista narodna tvorina.

Običaje u vezi sa svetkovinama možemo podijeliti u domaće i javne.

Komu nisu poznati krasni badnjački i božićni običaji!

Badnjak.

»U jutro rano ide se iskati voska od komšije, koji ima čela. Koji treba voska, dođe u kuću, pozdravi domaće ovako: »Faljen Isus! Čestit vam Adam i Eva!« — Kad dobije vosak, ide kući, da pravi sviće za božićnu večer. — Mise tri kruva: jedan za badnjak u večer, drugi za prvi dan Božića, a treći za novu godinu. Kru, koji se pravi za badnjak, opasan je uokolo i odozgor unakrst tistom i po gornjoj kori okitit: u poli je ružica, u prvom odilu plug i kandžija, u drugom klas žita, u trećem misec, u četvrtom zvizda. Taj se kru zove badnjača. — Od voska što su dobili, prave tri božićne sviće. Uvadjaju kudilje mjesto fitilja, ugrijavaju vosak pri zjalu sobne peći i lipe ga oko kudilje. Na *svakoj svići naprave pojas: na prvoj jedan, na drugoj dva, na trećoj tri, radi jedinstva u Bogu, radi Boga i čovika u Isusu i radi tri osobe u prisvetom Trojstvu.* Prva je za badnjak, druga za Božić, treća za novu godinu. — U večer o pozdravljenju jedan čovik gologlav ide po slamu. Kad uniđe u sobu veli: »Čestit vam Bog i Božić i Adam i Eva!« Ukućani odgovaraju: »Živ i zdrav bio!« Slama se istrese na sobu i traže tri cila klasa. Na siniju se metne slame i pokrije bilim stolnjakom. Zapale sviću i dadu muškom ditetu u ruku. Dite se okrene kod sinije i veli: »Faljen Isus«. Ukućani odgovaraju: »Uvik Isus! A šta veli dragi Bog sinko?« Dite kaže: »Da se veselimo«. Ona se svića metne na siniju u čašu, gdi ima svakakve rane. Tu su i druge tri božićne sviće. Pod siniju u sobi metnu se amovi i s pluga raonik i crtalo. Na siniju metnu suvi sir i jabuku. — Prvo jelo te večeri je čorba od rasola sa ribom friškom ili suvom. Kad se ta čorba na siniju donese, pokrije se zdjela kruvom, a kućni gazda se prekrsti, a za njim svi redom i šapćući mole 15 Očenaša i 15 Zdravi Marija na slavu porođenja Isusova. — Posli večere pokupe žene sve mrvice sa sinije i spreme ji. (Tako čine cila Božića i Uskrsa. Te mrvice se čuvaju, a ako se ko u kući razboli, kade ga svetim travama i tim mrvicama). — Na polnoćku se spremaju u svečano ruvo. Djevojke su obično u bilom odilu: bile košulje, marame i zapregovi, a na glavi uz kupovno cviće ima svaka kakav zelen listak olipljen pozlatom. Nijedna ne nosi te noći zimskog ogrtača na sebi.

Božić. Kad se posli polnoćke vrate kući, spavaju do zornice na slami, onda oblače drugo ruvo za tu sv. misu. — Za ručkom na prvi dan Božića pale se dvi božićne sviće i opet se trnu ko i na badnjak za večerom. Kad na novu godinu treba da sidnu za užinu, *kleknu oko sinije i mole na glas*«. (Zb. II, 390. J. Lovretić, Otok Slavonija).

Kao što drugdje, tako se i ovdje jasno vidi samostalno narodno stvaranje u vezi s narodnim kršćanskim mišljenjem i osjećanjem. Kao što su naime posve narodni elementi kruh badnjača, i to, da se pod siniju metne raonik i crtalo, a na siniju sir i jabuka, tako je posve narodna tvorina, što se donosi slama i na njoj spava, na uspomenu betlehemske štalice, i što se prave tri svijeće sa tri pojasa, u znak Presvetog Trojstva, i što se kod večere mole očenaši u slavu porođenja Isusova.

Kršćanske istine, pune visokog duhovnog sadržaja, daju obilne prilike za daljno čisto narodno stvaranje.

»Pomozi Bože! Evo nam osvanu i željno očekivani badnji dan.

U Imotskoj i Vrhgorskoj krajini običaj je, da se cijeli taj dan posti, da se pokorno dočeka slavno porođenje Isusovo, te se pripravlja i u najsiromašnijoj kući glasoviti »bakalar« za večeru. Nejma ništa ljepše, što na badnji dan stati, pa gledati, kako se narod miče: jedni iđu ovamo, a drugi onamo, u varoš i iz varoša. Djevojka radi o ruhu, kojim će se božićnih svetaca nakititi; momak slaže kitice bršljana kojim će svoja vrata i prozore okititi, da svoju kuću od čarih i vještica očuva; stoparica (domaćica) peče kolače, kojima će djecu darivati, a i kruhe, na koje meće koje osobite znakove, na pr. križe, pritisne kakovom ogruglom izvrnutom čašom na 5 mjesta u spodobi križa itd., da se zna, da su za te dane određeni; a napokon ni čovjek ne stoji za-

ludu, nego svjetla svoju pušku, kojom će božić još bolje proslaviti. U tomu se počme već i noć fatati, pa dođe vrijeme i od večere. Dok ona bude gotova, starešina s kućanim govori rozarje. Kad svrše molitvu, večeraju. Poslije večere zafale opet Bogu na daru. — Kada prođu dva tri sata noći, starešina počme, uz pozdrav anđelski, unositi badnjake. Kad stupi na prag, reče: »Faljen Isus!« Kućani odgovore: »Vazda Isus i Marija«. On nastavi: »Dobro vam došao badnji dan i porođenje Isusovo!« Domaći mu svi odvrate: »I s tobom zajedno«. Tako slijedi do tri puta. Najprvi i najveći badnjak položi se na desnu, a onda druga dva po redu. (Tri badnjaka znamenuju presveto trojstvo). Pošto se nalože badnjaci, običaj je isprazniti po nekoliko pušaka. Jedan komšija dozivlje drugoga i kaže mu na pr.: »Toma, Andrija itd. nadobro ti došla badnja večer!«, te ispali po jedan hitac. Tad se nastavi još koja molitva za mrtve. Po dovršenoj molitvi djeca uzmu vreću slame, pa pospu po kući. Slama znamenuje, da je Isus bio u jaslama. Ona ostane u kući do na Mladince (28. prosinca), kada se kuća izmete, a ne prvo. (Jedan badnjak ostane za zadnji dan godine, te ga u večer lože, uz molitve, kao i na badnji dan, samo što starešina tada govori: »Na dobro vam došlo mlado ljeto i nova godina!«). — Narod kaže, da je božić dan, komu se veseli i ptica u gori i riba u vodi, dakle u kratko: svaki živući stvor. Ovaj dan prestanu sve mržnje i protivnik grli protivnika. — Po selima se taj dan ustaje nešto poslije polnoći. Kada se ustanu, pozdrave Gospu i izmole još koju molitvu. Tada se grle i tri put u lice poljube, govoreći jedno (čeljade): Na dobroti došao Božić i porođenje Božje!«, a drugo odgovarajuć: »I s tobom (Bog dao) zajedno«. Taj dan nema nikakve zamirke, da se i s muškićim ljube, samo što nadodadu: »(Da si) pošten!«, da se zna, da nije kojom rđavom namirom učinjeno. — Kada se vrate s mise i kada se svi iskupe, onda svi ukućani zajedno ručaju. Za ručkom treba, da u svakoga gori trostruka voštena svijeća. Prvo ručka moli starešina za »blagoslov Božji« i za »duše naših umrlih«. Voštena se svijeća drži nasred stola (sinije) u bukari ili poluoki, u ječmu. *Trojstruka svijeća znamenuje presveto trojstvo.* Ječam smatraju znakom rodnosti, dakle: željom, da rode polja. Tekom ručka starešina uzme bukaru te nazdravi svojim ukućanim u kratko: »U čas dobar u ime Isusovo! Bože blagoslovi naša polja, vrtle, vinograde, marvu i sve koteće i leteće, a nami daj, da se za dugo i dugo sastajali u bratskoj slozi, miru i ljubavi! Neka nas požive Bog u dugu vijeku, u malu grijehu!« Drugi odgovore: »Bog te čuo!« te onda piju redom. — Kada svrši ručak, zafale Bogu, pa starešina uzme zalogaj kruha i ugasi svijeću govoreći: »U ime Oca«, te ugasi prvu, »i Sina«, pa drugu, »i Duha svetoga Amen«, te ugasi treću. Taj zalogaj pojede ili drugom dade, jer da je to zdravo. Tad iđu kud tko hoće«. (Zb. 1,212, I. Ujević, Vrhgorsko-Imotska Krajina).

(Badnjaci bit će da su ostali još iz neznabožačkog doba, — ali se jasno vidi, kako ih je divno sam narod zadahnuo kršćanskim duhom. Mjesto jednoga tu su tri badnjaka, u znak Presv. Trojstva. I kao što je narodno, što starešina uzme bukaru, pa nazdravi ukućanim i zaželi, da Bog blagoslovi polja i vrtle, sve koteće i leteće, tako je isto posve narodno i to, što se pali trostruka voštana svijeća, i to, što se moli za duše umrlih, i to, što se gase svijeće »u ime Oca i Sina i Duha svetoga«).

»Na badnjak sve se pripravlja za Božić, a svi se ljudi neobično vesele. Prema večeru sve mora biti gotovo, a svi ukućani u kući. Prije pozdravljenja pripravi se stol ovako. Na stol se metne unakrst čista slama iz ritka, a na nju se prostre bijeli čisti stolnjak, a na stolnjak tanjur. U tom tanjuru ima malo pšenice, raži, kukuruza i graha. Na sve se to metne naduvka. Na naduvku se metnu tri jabuke, na njih četvrta, u koju je zataknut pozlaćen ružmarin, nakićen vrpcama. Tako priređen stol mora biti u svakoj kući. S jedne i s druge strane naduvke na stolu metne se tanjur, u kojemu je već zazelenjelo žito, što su ga o Lucijino posijali u tu svrhu. U žito se metne jabuka, a u nju se zatakne od papira napravljena kitica. Sa šibicom u ruci čeka kućegazda na glas zvona, da zapali svijeću. Pred vratima pak čeka drugi muškarac sa svežnjem slame u ruci, da je ponese u sobu, čim zazvoni pozdravljenje. Poslije skupne molitve uz pozdrav zvona ukućani sjednu k večeri. Jela imade dosta, ali je sve posno, začinjeno

uljem i maslom. Iza večere pravi se božićno drvo, t. zv. božić. Nad sredinom stola metne se bor za »tram«. Za grančice bora privezuje se svakojako voće: jabuke, kruške, šljive, orasi i lješnjaci. — One iste večeri igraju se razne igre i djeca se zabavljaju na slami pod stolom, pjevaju se božićne pjesme, a pjevaju ih i starci i djeca, jer se iz prave kršćanske kuće mora čuti božićna pjesma«. (Zb. I, 238, 239, R. Horvat, Koprivnica).

»U osvitak zore ide se sjeći badnjak (od duba ili cera). Najprije se prekrsti, pa se počne sjeći, a kad se prekine, ispali se puška. Obično se uberu dva, tj. badnjak i badnjačica, koja bude za pola tanja od badnjaka. Kad se donese pred kućom, ispali se druga puška i prisloni se uza zid kuće pored vratih. Donese se još nekoliko grančica lovorike, smiorka (smr'jeke) i masline. U prvi mrak (prije večere) loži se badnjak; na vatri ga nose domaćin ili sinovi. Kada dođu na prag kuće, čestitaju ostalim u kući sretnu badnju veče, polože badnjak na ognju a preko njega u nakrst badnjačicu, zatim ostale grane. Uzme se bukar vina i pospe se unakrst govoreći: »u ime Oca i Sina i Duha svetoga Amen«. Na badnji dan naprave jedan poveći kruh, koji se zove krstač. Poslije ponoća počnu zvona zvoniti, narod se sprema u crkvu, a misa započne jednu uru prije zore. Kad narod izađe iz crkve, ljubi se jedan s drugim: muški s muškim, a ženske s ženskim govoreći: »Za mnogo godina u zdravlje i veselje«. Odgovor bude: »s vama zajedno«. (Zb. I, 97, Miloš Jovović, Badnji dan kod rimokatolika u Barskoj okolici u Crnoj Gori).

Kao što je narodan sam »badnjak« od duba ili cera, tako je narodno i to, da se čovjek prekrsti, prije nego li ga počne sjeći; kao što je narodan hitac iz puške, tako je narodno i to, što se badnjak pospe vinom uz riječi, »u ime Oca i Sina i Duha svetoga«).

Tri sveta kralja.

»U oči tog sveca blagosivlje se voda. U večer se svaki za se Bogu moli. U jutro još prije zvona određuje gazda, kad će ko u polje, ili k marvi. Razdili se sveta voda. Svakom se dade po stakalce vode i idu u polja. Najstarija žena posveti bunar i bašču i reduša posveti živad; svinjari, govedari, čobani — svaki svoje stado; jedan ukućanin ide i sveti njive, livade i gumno; kudgod dođe, klekne, pozdravi Gospu i blagosivlje. Za rana još u tri sata idu žene na groblje, da posvete grobove svoji rođaka. U jutro se najprije umivaju u vodi bunarici, a onda u svetoj vodi.« (Zb. II, 393, J. Lovretić, Otok).

Uskrs.

»Na Uskrs ustaju žene vrlo rano, da prirede jelo u košaru, pa da ga odnesu k ranoj misi, gdje će ga svećenik blagosloviti. U košaru se obično metne šunka, kobasice, jaja, hren i kruh, te nitko ne smije na Uskrs što drugo okusiti prije, nego li zagrize malo toga »posvećenja« (Zb. I, 242, R. Horvat. Koprivnica).

»Rano u zoru izlaze u avliju i mole:

Blažena divica Marijo, — Daj ti meni dobar raj, — Ja ću tebi dobar glas: — Uskrsnuo ti sinak — Na današnji danak« (Zb. II, 400, J. Lovretić, Otok).

Svitlo Marinje. U oči Svitlog Marinja prave žene sviće voštanice. Kad prave sviće, zamisi svaka žena sebi malu pogačicu, kolik škuda. To je proti grlobolji. One pogačice meću one na Svitlo Marinje na oltar pod prostirku, a posli mise uzme svaka svoju sviću i makar koju pogačicu« (Zb. II, 400, J. Lovretić, Otok).

Velika Gospa. U jutro rano idu žene do sunca isoda na kraj sela i izgledaju dragu Gospu, gdi ide prid suncem sa ditetom na rukama (Zb. II, 401, Jos. Lovretić, Otok).

B. Javni.

Betlehemari.

U adventu »seljaci se svi ispovijedaju i smatraju advenat kao pripravu za veliku svetkovinu. Svaki dan u jutro u 5 sati služi se zornica; narod rad

polazi crkvu, ako je tamno, s »lampaši« u ruci. K zornici idu stari i mladi, jer to smatraju kao nasljedovanje Isusa, koji je putovao i po noći i po zlom vremenu. Neobično rado pjevaju pjesmice »Zdravo budi Marijo«, »Poslan bi anđel Gabrijel« i »Ptičice lepo pevaju«. Po gradu (Koprivnici) obilaze dječaci s »betlehemom«. To je lijepo iskićena škatulja, u njoj grad Betlehem načinjen od papira ili drva, i polje pred gradom, gdje pastiri opaziše anđela, te u štalicu nose razne darove. Škatulja je rasvijetljena svijećicama i na jednoj strani otvorena, da se u nju vidi. Došavši dječaci pred vrata koje kuće, zazvone zvoncem i zapitaju: »Hoćete li vidjeti betlehema?« Na odgovor »hoćemo« dođu dječaci u sobu, u sredinu postave krišku, a na nju betlehem, pa kleknu iza njega i počnu pjevati božićne pjesmice. Poslije pjevanja daruju ukućani dječake, a ovi odlaze pjevajući: »Od Boga pomoć, od majke Marije prelepu laku noć!« (Zb. I, 238, R. Horvat, Koprivnica).

»Božiću se veselilo čitave godine, i za Božić se pripremalo već od Svih Svetih. Najbrižnije se gradile jaslice-betlehem. Iz daščica se složila štalica. Nad štalicom repatica od zlatnog papira. Oko štalice se podigla brda iz zgodnih komada gube i kamenčića. Rašljaste grančice i kitice božikovine bile su drveta, mahovina travnici, stakalca i komadići ogledala potoci i jezerce. — Djetešce u jaslicama, sv. Josip, darovnici, pastiri i ovčice izrezivali bi se iz araka papira kupljenih još o Kraljevu na sajmu. A bilo je i drvenih i voštanih kipića. *Jaslice su bile središte svega božićnog ukrasa kršćanske kuće.* A s betlehemom se išlo i po susjedstvu. Nosile se jaslice pokazivati. A pri tom se prikazivalo pobožno pučko skazanje o porođenju djetešca Isusa. — Djeca (s upaljenim svijećicama i jelovim granama unose jaslice i pjevaju, a s djecom pjevaju i anđeli): »Staračca u štali uz jaslice gle! — Na Djetešce huču živinice dvije. — Da Majka Ga zgrije, na srce ga vije: — O Isuse Sine, Ti moje si sve!« I v a n a c (doziva radosno, da svi s darovima uđu u kuću): Požuri, poteci! O ovamo svi! Jer zbilo se čudo! O vjerujte mi! Na slami u štali Bog Isus je mali! Djetence u jaslama preslatko spi. Praznoruk ne dođi! Daj štogod bar! Siroti donesi ma najmanji dar! Jer gledaj Ga gola — kraj osla i vola! Daj malomu, malomu Isusu dar« (Deželić-Širola: Kolede).

Zvjezdari.

»Onih večeri između novog ljeta i Triju kralja obilaze dječaci kuće, kažući zvijezdu. Svagda su po tri, a svaki predstavlja po jednoga crnoga kralja. Obučeni su ovako: Na selu navuku bijelu košulju, lice i ruke namažu sađom ili ugljenom, a na glavu nataknu krunu, koja je načinjena od papira i pozlaćena. Najviši je u sredini, a drži u ruci zvijezdu, t. j. rešeto, nataknuto na kolac; ona strana rešeta, koja je okrenuta prema sobi, oblijepljena je prozirnim papirom, a na njemu su prikazani sv. tri kralja i druge božićne slike. U rešetu je svijećica, da se sličice bolje istaknu. Uljezavši u kuću, postave se u sredinu sobe, pa stanu pjevati pjesmice: »Nebo daj oko« i »O sveti tri kralji — O blažen vaš dan, — kad svijetu Kralj mladi — bi s neba nam dan. — O sretne li zvijezde, — što svijetlila vam, — Kad Sinka je Djeva — porodila nam!« (Zb. I., 240, R. Horvat, Koprivnica).

Kolede.

»Čudnovato je«, kaže I. Milčetić, »kako se neki narodni običaji najduže održaše u Hrvata na Jadranskom moru, gdje je naš narod najviše izvrgnut utjecanju tuđeg jezika i prosvjete. Tako je s k o l e d o m. — Po hrvatskom Primorju i po Istri danas se pod »koledama« (koledve, koledvice) obično razumijevaju pjesme, što se pjevaju uz božić i novu godinu, a v e ć i m s u d i j e l o m p o b o ž n e i donekle čestitke« (Zb. I, 221, Ivan Milčetić).

»K o l e d v a« je poznata po svem hrvatskom primorju. Mladići se na Stjepanje poslije mise skupe pred crkvom, gdje ih čekaju »sopci«, igrajući »mantinjadu«. Sada idu od jedne kuće do druge, gdje ima djevojaka. Svaka bi se djevojka uvrijedila, kad je ne bi pohodili. Pošto isplešu dva tri plesa, dobiju dvije tri butije vina ili dar u novcu. Koledvači jednoga sela ne idu svi zajedno, nego se razdijele u više »kumpanija«, pa posjete i susjedna sela.

— Slijedećega dana koledvaju djevojčice pjevajući ovu pjesmu: »Vimo, vimo, ki dan danas! — Bog se j' rodil Isus za nas, — Marija ga deva rodi, — Muku je trpel od Pilata, — Krv je prolil čista zlata, — Ja sam čista devojčica, — Marijina nevestica. — Mene j' Isus prsten dara, — Prsten dara, i darova. — Se, ča san ga zaprosila, — To sam z njega izmolila, — Kako sprosi saka duša — Od našega Spasitelja. — *Spasi, Bože, duše naše,* — Za preslavno ime Vaše! — Sada budi, Bože, faljen, — I s Marijom navek, amen« (Zb. I, 220, I. Bujanović, Praputnik u Hrvatskoj).

Krstari.

»Na Spasovo posli pol dana sprema se ženska školska mladež u krstare. I to običaju iz svakog sokaka za se da idu. U družbi ji je deset do petnaest divojčica. Divojčica, kod koje je skup, bude krstonoša. Naprave jim žene od dva drva križ, gdje se drvo križa, onde pripnu ogledalce, a cio križ iskite što lipšim kupovnim cvićem, a krajeve krsta čapljinim bilim perjem. Divojčice budu odivene u odilo divojačko. S njima ide i gajdaš. Iz avlije pojdu, pa idu selom od kuće do kuće. Čim izajdu iz avlije, gdi je skup, zapivaju: »Svi nam božji krsti digoše; — Kirijo leližo (Ponavlja se iza svakoga retka), — Za njim se diže staro i mlado, — Staro i mlado, mladolijano.« Selom pivaju: »Mi krst nosimo, Boga molimo (Kirijo leližo), — *Da nam Bog dade,* da kiša pade, — Da kiša pade, da trava raste, — Da trava raste, da paun pase (Kirijo leližo)!« (Zb. II, 406, Jos. Lovretić, Otok).

Krstarima slične su »D o d o l e« »Ide to svake godine po troje, četvero mladeži, kad nema kiše, pa jedno od nji umotaju od glave do pete u bazovo lišće, da se ni očiju ne vidi. Ulaze redom od kuće do kuće u sve avlije, a kud dojdu, mora gazdarica, ili u zadrugi reduša izliti na dodolu u bazovom lišću pun kabo ladne vode. Družba dodolina dotle piva: *Naša doda Boga moli.* — Oj, oj, dodo, oj (Iza svakoga retka), — Da nam pada rosna kiša, — Da nam topi naša polja, — Naša polja i livade. — Na dodi je košuljica — Ni predena ni vezena, — Već od zlata salivena« (Zb. II, 405, J. Lovretić, Otok).

Otočkim krstarima i dodolama slične su P r p o r u š e u Dubašnici u Istri.

»Kada zavlada velika suša, ide po Dubašnici (na Krku) p r p o r u š a. Dva se naime mladića dogovore pa obilaze sva sela. Jedan nosi »vruju« (košaru), u koju će metati primljene darove, vodeći drugoga, (t. j. prporušu), koji je sav tako zaogrnut papraću, da ništa ne vidi. Pred svakom kućom, u kojoj nema žalosti, pjevaju ovu pjesmicu: »Prporuša hodila, — Službu boga molila. — Dajte sira, dajte jaj, — Da nam Bog da mladi daž, — Od šenice vičnji klas! — A ti Bože vični, — Smiluj se na nâs!« — Sada bace ukućani na prporušu kabao vode, gdjekoji »ocidnice«, pa udijele koje jaje, itd., »Prporuša gre sporadi toga«, reče jedan seljak u dubašljanskom narječju, *da nas bog pomore* z dažjên. Kada prporuša gre okolo, treti dan je daž.« (Zb. I, 217, I. Milčetić, Dubašnica u Istri).

»Mladići u Čepićima (iz srednje Istre), kada zavlada ljeti suša, pomeću na se zelena granja, pa idu pod prozore djevojaka, pjevajući ovu pjesmu: »Preporuči hodili — Iz Prepora grada, — Kuda hodili, — Tuda Boga molili, — Da n a m B o g d a d a ž d a, — I crljenoga masta, — I šenice bilice, — I svake dobre srećice. — Šenica narodila, — Dica nam prohodila, — I šenicu pojili, — I dicu poženili. — S k u p i, B o ž e, o b l a k e, — H i t i b o ž j u k a p l j i c u — Na ovu svetu zemljicu! Amen.« Djevojke po tom bace na prporuše vode. Ljudi kažu, da domala padne dažd. (Zb. I, 218. Iz zbirke Stj. Žiže, Čepići iz srednje Istre).

Poput Krstara na Spasovo, obilaze na prvi i drugi dan Duhova Kraljičari ili Kraljice.

Otočkim krstarima nijesu slični »križari«, n. pr. u Varošu u Slavoniji. Križari ne idu samo radi kiše, nego u prvom redu baš da slave svetkovinu Spasova, koja se u Varošu zove »Križi«, — slično, kao što »betlehemari« o Božiću i »zvjezdari« o Sv. trim Kraljima, — ujedno, dakako, moleći se i skupljajući darove.

»Za križi se ide na Križe (Spasovo). U oči Križa u večer križ napravit od drveta nakiti se karamfilom, ružicom, kukurikom, kaloperom, lalom i svakakvim cvićem ko vinac. — Križari se skupe u jednu kuću svi, gdje će se pravit jelo. Dva ili tri muška nose korpice ili lonac, a jedan križ među ženskama. Gazda, u čijoj su kuće, metni im prvi štagod u korpu: il jajce, il sira, il slanine, il mlika u lonac, a onda idu do prve kuće u konšiluku. Za križom idu ženske u dva, u tri reda po četiri ili po šest. Koji nose korpu ili lonac, odu unutra, a ženske idu pjevajuć: Sikriži, Bože, — Na pune stole! — Tko nas daruje, — I njega, Bože! — Cvala ružica — Kraj vinograda — Neokopana — Neovezana — Neobrezana. — Pod njom Marija — Boga rodila, — Zazivlje Anu, — Anu dadilju: »Oder mi, Ano, — Poljuljaj Boga, — Dat ću ti nešta: — Svilnu maramu — Zlatom vezenu, — Svilom puljenu«. Druga pjesma: Sikriži, Bože, — Na pune stole. — Tko nas daruje, — I njega Bože. — Ne grmi gromu, — Ne lomi gore! — U toj je gori — Moj bratac Miko, — Oblake svija, — Da kiša pada, — Da trava raste, — Da paun pase, — Da perje gubi, — Da Mara bere, — U čašu meće, — Da brata kiti.«

Te se pjesme pjevaju kroz čitavo selo. Kad se jedamput ispjeva, onda se opet drugi put i tako redom. — Kad svrše selo, dojdu gazde, gde su se skupili, da će križevat. Dadu gazdarice ili reduše, što su nakupili. Reduša im onda pravi jelo. U pročelje sjedne 'naj, što je križ nosio... Kad pojedu, prekrste se i odu.« (Zb. VIII, 113,... Đuro Čolić, Varoš u Slavoniji).

Pjeva se i ovako:

Križonoša (prekriži se, prihvati križ i uzdigne ga po tri puta): »Oj pomozi, mili Bože, — I usliši naše prošnje! — S križem ćemo križevati, — blagoslov iz neba zvati. — *Podaj, Bože,* polju žita, — stoci paše, lozi vina! — Podaj, Bože, selu zdravlja, — zadovoljstva i veselja«.

Križari krenu pjevajući:

»Podižemo se, podižemo se, — s križem hodimo, s križem hodimo, — Božji blagoslov, božji blagoslov — s Neba molimo, s neba molimo. — Žito poljima, žito poljima, — vino lozama, vino lozama. — Pašu stadima, pašu stadima, — sreću ljudima, sreću ljudima!«

»Da popuhne tihi vjetar, Bože daj! — Da donese laku kišu, Bože daj! — Da porosi naša polja, Bože daj! — Da obrodi naše klasje, Bože daj! — Sve po klasu vagan žita, — *Bože daj!*« (Deželić-Širola: Kolede).

Svijećnica.

O Svijećnici obilaze selima, koledaju, dječaci: Nose samo voštanu svijeću. Mališi pjevaju jednostavnu pjesmicu o svijećici, o Svijećnici i Majci Božjoj, koja nosi u crkvu maloga Isusa.

Djeca (ulazeći u kuću pozdravljaju pjesmicom): »Hvaljeni Isus, Marija, Marija, — svanula sretna Svijećnica, — svanula sretna Svijećnica! — S neba je pala iskrica, iskrica; — iskricu prima zemljica. — Zemlja je daje ružici, ružici; — ruža je daje pčelici. — Pčela je vosak stvorila, stvorila, — svijeća je naša voštana. — Svijetlo nam svijetli svijećica, svijećica; — Svijetao blagdan Svijećnica!«

»Svijetao blagdan Svijećnica; — k crkvi išla Marija, — Nosila Majka Djetešce, Djetešce; — Isus dvije grlice. — Golubi lijepo gukali, gukali, — Isusu se klanjali« (Deželić-Širola: Kolede).

Zeleni Juraj.

Jurjevo se slavi posvuda. Jurjaši bi se (u Turopolju) odjenuli što su ljepše mogli i okitili se svježim zelenilom i nosili svježe zelene grane; momci hrašće, a djevojke vrbinje. Koledali su selom od kuće do kuće i svagdje zaželjeli, da sve niče, buja, raste i napreduje kao zelenilo o Jurjevu. Djevojke bi domaćicama dijelile vrbove grančice ili vijence, neka ih zadjenu vrh kućnih vrata. Primale su za to na dar po koje jaje ili grudu sira. Jedan je momak nosio sablju, kalpak, pero i cvijet za kalpakom. Junak. On sjeća na svetoga Jurja.

Jurjaši (dolaze pjevajući):

»Prošo je, prošao kićeni Vazam, — došo je, došao zeleni Juraj! — Sašao je, sašao s planina dolje, — došao je, došao u naša polja. — Donio je, donio — pedalj dugu travicu, pedalj dugu travicu, lakat dugu mladicu.«

Junak (govori domaćini):

»*Sveti Juraj pomaže, — i Bog daje zakone,* — ako mi prionemo. — Ko pčele na Jurjevo, — Mnoge ruke radene — bit će blagoslovene.«

Jurjaši (u jedan glas): Da Bog da! Da Bog da!

Junak: »Ko trava na Jurjevo — sve nam niklo, bujalo, — Sve nam raslo, plodilo, — sve nam napredovalo!«

Jurjaši: Da Bog da! Da Bog da!

Junak (trgne sablju i njom maše): »Sveti Juraj blage krvi, — od junaka on je prvi. — Svetog Jurja hvalimo, — hvalimo i slavimo! — Sveti Juraj koplje meće, — razbludnu aždaju siječe, — Svetog Jurja hvalimo, — hvalimo i slavimo! — Sveti Juraj delija, — djevojku oslobađa. — Svetog Jurja hvalimo, — hvalimo i slavimo!«

Djevojke: »Voj Lado, Lado — voj lijepa Lad', — Ukrast ćemo vašeg sinka, — vašeg sinka, a jedinka, — Voj Lado, Lado, voj lijepa Lad'. — Ukrast ćemo, odvest ćemo, — usred luga zelenoga, — Voj Lado, Lado, — voj lijepa Lad'! — Usred luga ružičica — i u kolu curičica — Voj Lado, Lado, — voj lijepa Lad'!« (Deželić-Širola: Kolede).

Ivanje.

Djevojke Krijesnice naviještaju Ivanje. Nošnja je (u Podravini) bijela, a Krijesnice vežu na glavu žarko crvene rupce, i koralji oko vrata crveni su. Kad idu žitnim poljem, kao da su veliki, živi makovi. Osam je Krijesnica. Nose pregršti ivančica, pa ih dijele pjevajuć:

»Zričak zriče, žito zori, — zrelo žito, žuto zlato; — lijepo je ljeto, dobar je Bog! — Povest ćemo dijete Ivu — nasred našeg polja. — Lijepo je ljeto, dobar je Bog. — Neka draga ručicama — jedro zrnje žitnog klasja. — Lijepo je ljeto, dobar je Bog. — Zričak zriče, žito zori, — zrelo žito, žuto zlato. — Lijepo je ljeto, dobar je Bog!«

Djeca (dočekujući Krijesnice kreću se u kolu i pjevaju):

»Idu, idu Krijesnice, — svetog Ive vjesnice! — Hodaju, — pjevaju, — Ivanje naviještaju!«

Krijesnice (u selu):

»Grličica grkovala, Marijo, rumen-ružo (iza svakog retka) — što je sretna ugledala, — Marija je k Jeli pošla, — Jele joj u susret došla, — Jele nosi u svom krilu, — malo dijete svetog Ivu, — Dijete Ive poigralo, — Isusa je prepoznalo. — Nerođeni sveti Ive — pretekao ljude žive, — Isusu se začetome — klanja kao Bogu svome (Marijo, rumen-ružo!)«

Narod (zapjeva, kada krijes plane):

»Gor' na gori oganj gori, — gor' na gori žarki oganj, krijes, žarki oganj, krijes. — Do nebesa oganj siže, — pršte varnice. — Neka budu milom Bogu — naše vjesnice, — Kako ona čista vatra — drač i trnje žge, — neka čisti naša srca — naše grijehove! — Naša mladost, naša radost, — vatra ivanjska, — nek' su žrtva Abelova, — Bogu ugodna« (Deželić-Širola: Kolede).

Najljepši grozd Bogu.

Pobožni je narodni običaj u Srednjoj Dalmaciji, da se najljepši grozd, ubran na trgadbi, ponese crkvi, vješa o crkvena vrata ili daje u ruke kipu Blažene Gospe ili Kristofora.

Momci pozivlju trgačice:

»Jarko sunce odskočilo, — trgačice, ustajte! — Aj, aj, ustajte! — aj, ne spavajte! — Naša moba sakupljanja, — trgačice ustale, — Aj, aj, ustale, — aj poranile. — Okićeni ko svatovi — trgačice i momci, — Aj, aj, trgačice, — aj, i momci!«

Na kraju trgadbe momci zapjevaju:

»Ajda, ajda, o kršćani, — k crkvi Božjoj krenimo! — Skupa lijepo pođimo, — ponajljepši grozd nosimo!«

Trgačice (prihvataju):

»Ajda, ajda, o kršćani, — grozd najljepši nosimo, — u ruke ga blagoj Gospi — Majci Božjoj stavimo.«

Svi (zajedno):

»Ajda, ajda, o kršćani, — k crkvi Božjoj hodimo, — od sveg grožđa grozd najljepši — blagoj Gospi nosimo!«

Kad ophod stigne blizu crkve svi zapvjevaju:

»Eno, eno, o kršćani, — k crkvi Božjoj dođosmo, — od sveg grožđa grozd najljepši — Blagoj Gospi donijesmo!«

Tada trgačica, koja je donijela grozd, predaje ga odabranom momku, a ovaj vješa grozd o crkvena vrata, ili ga stavlja u ruke kipu blažene Gospe ili Kristofora.

Iza kratke pobožnosti mladost pred crkvom zaigra kolo.

Momak (poziva u kolo):

»Još pred crkvom kolo zaigrajmo, — kolo pobožno; — Igrom dobrom Bogu hvalu dajmo, — kolom pobožnim!«

Kolo (pjeva):

»Oj lozice, oj zeleno stablo, — u raju si niklo, — niklo i izraslo. — Oj lozice, oj zeleno drvo, — Isukrst te počastio vrlo. — Oj lozice, oj zelena grano, — *Božja krvi, spasonosna hrano.* — Oj lozice, oj zeleno stablo, — u raju si niklo i izraslo!« (Deželić-Širola: Kolede).

III.

Narodne umotvorine.

Među narodne umotvorine ima se ubrojiti sve ono, što narod sam stvara. Izvanji utjecaji kod toga svega često dakako nisu isključeni, ali kada te izvanje utjecaje narod ne preuzimlje jednostavno kao gotovo, nego ih prerađuje i na njima dalje gradi, prema svojoj prirodi, prema svom duhu, onda postanu narodne umotvorine.

Najodličnije su, dašto, narodne pjesme, ali ima i drugih narodnih umotvorina, koje se imadu smatrati kao prethodne ili prijelazne forme prema samim narodnim pjesmama.

To su dakle: 1. Narodna vjerovanja ili uvjerice, 2. Tumačenja prirodnih pojava, 3. Gatke, 4. Narodne pjesme.

1. Vjerovanja ili uvjerice.

Kako su postale vještice i vilenjaci. »Kad je *Bog* istiro iz raja Adama i Evu, sažalilo mu se ipak posli. Ode on, da ji vidi, kako živu. Zateče ji zdrave i vesele. Uplašili se nji dvoje, kad su Boga spazili, a on ji pita, koliko imadu dice. Imali su dvanaestero. Stid ji bilo, da kažu, pa privare Boga i vele: šestero, i izvedu ji pred njega. Bog jim samo reče: »Koliko vidljivi, toliko nevidljivi«. Od to doba postadoše ta zatajita dica nevidljiva. To su vilenjaci i vištice. I danas ima jednako vidljivog i nevidljivog svita, jer se oni jednako i množe i umiru ko i mi vidljivi ljudi.« (Zb. VII, 121, J. L., Otok, Slavonija).

»Neke majke, kad im je dijete teško bolesno, uzmu svijeću te izmjere dijete, koliko je dugo i koliko je široko, te tu svijeću užigaju pred Gospom, da im sačuva dijete od čarih i od vještica. Cijene, da ima i muških vještaca, te da znadu svake tajne stvari; zato i kažu: »Zna kao vještac«. Proti njima (vještacima) nema nikakve obrane, nego križ i molitva« (Zb. I, 23232, I. Ujević, Vrhgorac).

»Viške (vještice) ili strige (talij. strega) zlobne su žene, koje se mogu prometnuti u živa i neživa bića. One su uzrok neveri, to jest oluji, koja obično donosi tuču; toga radi zvone »na neveru«, jer kako vještice začuju zvono, gube svoju moć. Prema tomu pričaju Dubašljani (na Krku), kako su se viške u davnini, spremajući »neveru« ovako sokolile: »Ala vè, hitimo, dokle ne počnu lajat pci (psi) svetog Polinara, t. j. pripravimo hitro oluju, dok ne zazvone zvonovi sv. Apolinara (župna crkva u Dubašnici)« Zb. I, 232, 233, I. Milčetić, Otok Krk).

»Razvještičila se. Od svašta se čovjek s pomoću božjom more izbaviti i osloboditi, i da se je — sačuvaj i zakloni Bože! — i vragu predao i s njim ortačio, — a razvještičit se ne more. Koja je vještica, ostane vještica preko svega života, dok ne dospije (umre nesretno, kao životinja). Samo se je Bog jednoj smilovô, te je razvještičio. Zašto? Zato, što je živila, kad i blažena djevica Marija. Onda je ona jedina bila na svijetu od vještica. Pa kad ih nije više bilo, neka nije bilo ni nje! Kamo ta sreća, da ih je i danas pomanje! Ne bi se ni ona razvještičila, da nije živila, kad i blažena djevica Marija, i da ona nije se *molila Bogu* za nju, da je nesretnica od toga jada i biča izbavi« (Zb. VI, 153, Ivan Zovko, Vjerovanja hrvatskog naroda iz Herceg-Bosne).

»Kakogod su viške i more zlobne žene, tako su kudlaci (vukodlaci) opaki muškarci. Puk vjeruje, da svaki rod (pleme) ima po jednoga kudlaka i po jednoga krsnika. To su dva protivna bića. Kudlak nastoji oko toga, kako će ljudima nauditi, a krsnik, kako će ih obraniti. Oni se umiju prometnuti u svakojake životinje, ponajviše u praze, volove ili konje. Kudlak je obično crne, a krsnik bijele ili šarene boje. Kudlak napada čovjeka noću, da ga plaši, bije, pa i umori; no u tom već priskoči krsnik, te oni zametnu ljuto kreševo. *Konačno iznese pobjedu krsnik.*«

»Zadnji kudlaci u Dubašnici bijahu Čoporići iz sela Turčić. Ja sam — kazuje I. Milčetić — poznavao jednoga od tih Čoporića. Živo se još spominjem, kako sam u djetinjstvu prolazio sa nekim strahom pokraj njegove kuće. On se je ipak za života riješio svoga *zloduha, ispovjedivši se.* Od toga vremena nema više u Dubašnici kudlaka, jer su ih popovi izagnali« (Zb. I, 224, I. Milčetić, Krk i Kastav u Istri).

»Bio čovek soldat, pa umre i postane ukodlak. Kako je tako odo po noći, dojde u kolebu, di je gorila vatra. Ukraj vatre ležala dva čovika, jedan do vrata, a drugi s druge strane vatre. Soldat, ukodlak, unide u kolebu, pa stane na noge čoviku, što je ležo do vrata. Taj čovik bio budan, a imo na vratu patrice, pa se Bogu molio. Kako soldat unide u kolebu, pita ga čovik, što bi on. Soldat reče, da je on ukodlak i da će ga odvesti sa sobom. Čovik se odma dositi jadu, pa pograbi rastov oblić i udari ukodlaka. Ukodlak spopade njegova druga, a drug čvrsto spava. Ovom čoviku, što je bio budan, pomogoše patrice, pa je bio jači od ukodlaka i baci ga iz kolebe« (Zb. VII, 125, Josip Lovretić, Otok, Slavonija).

2. Tumačenje prirodnih pojava.

»Kumova slama. Bog sve može učiniti po svojoj slavi i mudrosti. Nekoć su bila dva kuma, pa se voljela više, no da su krvni. Ali jedan drugome stane i o nevjeri raditi. Među sobom su se tukli, grdili, svađali, krali i sve još što nijesu činili. Nu dokle su došli, da je jedan drugome i piće ispred blaga noću krao, i tako bi zlopatili i mučili glađu jadnu marvu, kô da je ona kriva njihovoj ludoj pameti. I time su samrtno sagriješili. Jednom kad su se danju već do zla boga tukli i grdili, kao da im pram smrti, nakane jedan drugome ob noć sve pokrasti. Najprije počnu nositi slamu iz pojata pa kako su ono objeručili, što su mogli više, samo da što prije i više prenesu sebi. sve im je u onoj brzini, kud su god išli, trusila slama, a snopovi i rukovjeti, kao da su hotimice na vlaš činili. I kud je god ona slama padala, sve je ostavalo po nebu, kao bijela brazda,put. A da nije te brazde bilo, ne bi lako mogao ni sv. Ilija ove dvojice naći, kad mu je Bog

naložio, da ih gromom umlavi. Nego ih je po toj bijeloj brazdi našao i prestavio. A kumova slama i sad se vidi i nuka zle kumove — jadna im i mrtva u grobu! — da se ne kostolome i ne grizu među sobom, kao mačka i miš, nego da živu kô kumovi i krvni prijatelji, kad su već postali po kumovanju prijeka i prijesna svojta« (Zb. IV, 139, Ivan Zovko, Herceg-Bosna).

»Po Kotaru pričaju o mliječnom putu i ovo: Jednom je sv. Petar rekao bratu Jandriji, da ne će kišiti za devet godina, na što Jandrija odluči ne obrađivati polja. Ali zbilo se, da je bilo obilnih ljetina; tad će Jandrija bratu: što ću ja sad, Petre? Odgovori Petar Jandriji: ako sam ti reko, da ne će biti kiše, nisam reko da ne će biti roda. Uzmi slamu, što su drugi omlatili, pa ju pritresi, bit će ti dosta za prihranu. To Jandrija čineći, isposipa mu se slama, a trag joj se i sad vidi po nebesim« (Zb. I, 259, M. Zorić, Kotari).

»O Bogorodici. Kad su Židije tražili Gospu, da je progone, ona uteče po noći uz mjesečinu, a Židije za njom. Trčeći ona preko jedne njive, gdje je bio usijan bučjak (vučjak), lamanje je bučjaka tako jako štropotalo, da su joj Židije mogli lako u potragu. Toga radi Gospa da je proklela bučjak izgovarajuć ove riječi: »Kako je žuko srce moje, tako bilo žuko sjeme tvoje«, — po tom da je bučjak žuk« (Zb. I, 248, M. Zorić, Kotari).

»A slaviček — on po danu i po noći čvrgla. Onda veliju naši ludi, da mu je to dal Bog: 'da su Židovi Isusa raspeli i v grob položili, onda su sî tiči mučâli, same je tê slaviček čvrglal, onda mu je dragi Bog tak dal, da mora navêk, po danu i po noći, popevati« (Zb. III, 91, Kata Jančerova, Trebarjevo).

O sv. Iliji. »Za svetog Iliju misli ovdje narod, da svaki svetac u nebu zna za svoj imendan, jedini sv. Ilija da ne zna. Bog mu nije toga dopustio, zato, jer je Ilija goropadan, pak bi sav narod gromom potukao, kad bi mu se molio na njegov imendan. Ilija je naime bijesan na ljude, pošto Boga odviše kunu, te bi rad poubijao sav svijet. Bog mu je međutim kazao, neka se strpi, da će mu o njegovu imendanu dozvoliti poubijati opaki narod. A pošto je Bog neizmjerno milosrdan, čeka, ne bi li se ljudi poboljšali, pak vara Iliju za njegov imendan. Zato kad Ilija pita Boga za svoj imendan, Bog mu vazda odgovara: »E moj Ilija! Već je odavna prošao tvoj imendan.« Na to Ilija od srditosti puca po zraku« (Zb. I, 146, St. Korenić, Stupnik).

3. Gatke.

Zašto su cigani bez krova. »Prokleto im bilo i sjeme! Kad su čifuti našega lijepoga Isusa i njegovu svetu Bogomater proganjali, ožedni' će i on i Bogomati mu. Gotovo su bili samrijeti od žede i umora, a božiji zvjezdan upekao, kao da će ti oči izpanuti. Jedva jedvice dopanu nekoj vodi, da se napiju i odmore. Baš tad se na vodi desilo jedno ciganče — krv ga zađela! — te stane brčkati i mutiti vodu, da nije sveta Bogomati mogla ni sebe ni Isusa napojiti. Sveta Bogomati lijepo je molila i bogoradila ciganče, da se toga prođe i da joj ne muti vode. Ali ciganče — u sto mu zlijeh časa! — nikako da posluša. No ga još stane nagovarati nekakav stari ciganin, da većma umuti vodu. Kad to vidi Bogomati, reći će i cigančetu i ciganinu, a po njima i svijem ciganima: »Da Bog dâ, ne imali krova ni pokrova! Gdje omrkli, tu ne osvanuli!« I bogme, kako im je tad rekla Bogomati, to im se davno ispunilo, a još im se i danas ispunjuje, gdje ih god ima na svijetu« (Zb. IV, 132, Ivan Zovko).

Jeruzolim-trava (zlatna paprat). »A kad je Isus umiro razapet među ona dva kalpozana (razbojnika), nijesu bili njemu proti samo čifuti, nego sve, i najmanja travka, što je bila na Kalvariji. Sve je to vapilo, ne bi li se što većma osvete proti Isusu napilo, — izuzam jedine Jeruzolim-trave, koja je jedincata Isusa žalila i za nj ronila suze curkom. Od žalosti nije više mogla ni gledati, kako se Isus na mukama muči. Dobro je nju Isus stimao (t. j. vidio), i ako je bio u mukama, te ju je blagosovio i učinio, da svakog velikog petka i subote na njoj se ukaže njegov križ i muka i vas Jeruzolim.

Zato joj se i veli Jeruzolim-trava, i dobra je od svake pošalice (pošasne bolesti). Moja stopanjica (domaćica) uvijek je ima u pridiljku (ladica u sanduku) od sanduka. Neka se nađe u zlu dobra. Nije s gorega kući, u kojoj se nađe. Ne će je ona iz sebe izbaciti, a niti nam ište kirije za to« (Zb. IV, 135, Ivan Zovko).

Vuk (zašto se u njega zadnji trup osušio, te njime nije jak). Stekao Isus i sveti Petar jednu ovčicu. Jednu noć privuče se vujo, da im izjede to marvinče. Kad je već počela ovčica krkljati pod vučijom zloćom, probudi se sv. Petar, ali već je bilo kasno: ovčica je bila gotovo na pola pridušena. Sveti Petar ne namjeriv se ni na što u mraku, čim bi prismlatio vuka, povuče iza pasa sviralu i njom oma'ne vuka po stražnjem trupu. Da toga sveti Petar nije učinio, ne bi bilo danas ni tora, ni čobanina, jer je bio vuk tako snažan, da je od jednom mogao rastrgati najvećeg vola. Poslija toga, kako ga je udrio sv. Petar, zadnji mu je trup usaho, te u njemu nije, koliko za pero jak, kao u prednjem« (Zb. IV, 135, Ivan Zovko).

Grom i munja. »U prva vremena nije bilo ni groma, ni munje, nego, čim je zlosretna Irudica svetog Ivana posjekla, odma su oni postali. Za ovaj njezin teški grijeh Bog je za uvijek prokleo Irudicu i ona se pretvorila u munju, pa gdje se god ona pokaže, odmah se za njom otisnu gromovi. Sva je ona izrešetena od gromova, da ne može ni živjeti ni umrijeti. Kad gromovi dulje vremena tutnje i gonjaju Irudicu, onda može nastati i krupa, koja omlati sva žita i usjeve. Stoga ništa nema bolje, nego čim stane propadati krupa, iznijeti pred kuću sadžak (tronog) i naopako ga okrenuti, jer Irudica leteći pred gromovima zaplenta se među nožice sadžaka, te se smiri i tako se krupa preustavi, kad se na njoj gromovi iskale. Vrlo je dobro govoriti ovu molitvicu proti Irudici u vrijeme grâda: Biži, biži, Irudice! — Mati ti je poganica — Od Boga prokleta — I od svetog Ive — Krvlju sapeta« (Zb. IV, 130, Ivan Zovko).

4. Narodne pjesme.

Najljepše narodne umotvorine jesu svakako narodne pjesme. Ljepota njihova općenito je poznata. Naravno, i u drugih naroda. Samo, što mi možemo biti ponosni, da naša hrvatska narodna pjesma ne samo ne zaostaje za drugima, nego i prednjači. Često čovjek, čitajući naše narodne pjesme, zadivljen samo stane: Krasne li, velike li, umjetničke li duše u našeg hrvatskog naroda!

Narodne pjesme možemo, prema našoj svrsi, podijeliti ponajprije u nabožne i svjetovne, zatim jedne i druge u lirske i epske.

1. Nabožne.

Mi smo prije bili, u glavnom, navikli držati, da narodne pjesme postoje samo kao svjetovne, lirske erotske, epske junačke. Za nabožne smo manje znali, osim onih, što se pjevaju u crkvi, ali te su velikim dijelom bile strane, i tekstom i napjevom. Malo po malo saznavalo se i za nabožne hrvatske narodne pjesme. Ima ih tu i tamo zabilježenih u pojedinim svescima Akademijinog Zbornika. Bilo ih po nekoliko objelodanjenih u pojedinim katoličkim časopisima. Napose je pak u posljednje vrijeme naše društvo sv. Jeronima izdalo tri omanje zbirke narodnih pobožnih pjesama: 1. Hrvatske narodne pobožne pjesme, 2. Od svetaca Božjih, 3. Od Isusa i Marije. Sakupio ih i uredio Juraj Lahner. Većinom su lirskog karaktera, a ima ih i epskih.

A. Lirske.

Samouke molitve ko pjesme. Iduć na proštenje... »Zvonce zveči, Gospa kleči i u ruki knjigu drži. Knjiga joj je govorila: »Ti ćeš Gospo sina rodit, ime će mu Isus biti.« Al govori draga Gospa: »Kako bi ga ja rodila, kad se nisam udavala ni za grije poznavala. Ja sam božja službenica, Josipova za-

ručnica. Josip me je zaručio, prsten mi je naručio, ni od srebra ni od zlata, već od krvi Isusove« (Zb. VII, J. Lovretić, Slavonija).

»Tri se zemlje provališe, čiste krvi napuniše. Kud je krvca padala, tud je cviće cvalo, Divice ga kupile, u kitice kitile, u vince uvijale, u kalež metale, u nebo nosile, sam Bog govoraše: Aleluja, Aleluja« (Ib.).

»Šetali se tri božji anjeli — Mimo dvora smiljene Marije. — «Smiluj nam se, smiljena Marijo, — I spodaj nam svi ključi od raja, — Da vidimo, kako v raju lipo». — V raju lipo, lipše bit ne more: — Blazi njemu, koji ga uživa, — Blazi njemu i rodu njegovu! — «Smiluj nam se, smiljena Marijo, — I spodaj nam svi ključi od pakla, — Da vidimo, kako (v) paklu grdo». — (V) paklu grdo, grje bit ne more: — Teško njemu, koji ga uživa, — Teško njemu i rodu njegovu.« (Zb. I, 207. Iz zbirke akademika T. Smičiklasa. Sv. Jakob kraj Bakra u Hrvatskoj).

Na Velki petak. »Dušo moja grišna, budi Bogu kripka, — Kada latiš putovati, skobit će te du nečisti, — Pitat će te, dušo grišna: Il si moja, il si božja? — A ti ćeš mu odgovorit: Nisam tvoja, već sam božja« (Zb. II, 399, J. Lovretić, Slavonija).

Tri griješne duše. »Svetu Katu majka kara: — Gdje si bila, sveta Kato? — Ne karaj me, majko mila, — Na dobru sam mjestu bila, — Kod Isusa na nebesi. — Isus mi je prsten dao — Ni od srebra ni od zlata, — Već od krvi Isusove. — Tamo Isus misu reče, — Sveti Toma zvonom zvoni, — Mat Marija Boga moli. — Sve su duše k misi došle, — A tri samo nisu mogle. — Jer su jako sagrišile. — Prva bila oračica, — Tuđu zemlju priorala, — Pa je ta sagrišila, — U tom grija zadobila. — Druga bila krčmarica, — Vinu vodu prilijevala, — Pa je tako sagrišila, — U tom grija zadobila. — Treća bila veziljica, — Tuđi vezak vezovala, — Što u igli ostajalo, — To je sebi ostavljala, — Pa je tako sagrišila, — U tom grija zadobila.« (J. Lahner, Hrv. nar. pob. pjesme. Ugljara u Bosni).

Zibarica grlica: »Zdrava budi, Marija, — Zelen ružmarin, — Kojega je tvoj predragi — Jezuš zasadil! — Jezuš ima ladnu senku, — Je l' mu ladna je? — Njega zible drobna tica — siva grlica. — »Trunči, trunči, drobna tica, — Naj mi sinek spi, — Nit žeđuje, nit gladuje, — Z milošće živi, — Za 'ne duše premišluje, — Ki peklu gore!« (J. Lahner, Hrv. nar. pob. pjesme. Brdovac kod Zagreba).

Pijetli bude Mariju. »Prvi pitli zapivaše — I Mariju probudiše: — Ustaj gore, o Marijo! — Židovi dojdoše — I Isusa uvatiše, — Kruto njega svezaše, — Sjajnu krunu sakidaše, — A trnovu nabijaše, — Svetu krvcu prolivaše. — Al anđeli dojdoše, — Svetu krvcu kupiše, — I u kalež metaše, — Prid Boga nosiše« (J. Lahner, Hrv. nar. pob. pjesme, Sibinj kod Broda).

Mili Bog se rastužio. Veliki petak blagi danak, — Otvara se bijeli rajak, — I u raju sam Bog sidi. — Tužne oči oborio, — Svetom krvcom porosio, — Njemu tiho sad dolazi — Sveti Petar i Nikola! — Šta je tebi, mili Bože? — Kakva ti je potribica — Tužne oči oboriti, — Svetom krvcom porositi? — »Projdi me se, sveti Pero, — Sveti Pero i Nikola, — Ja imadoh jednog sinka, — Jednog sinka vrlo lipa, — Al dođoše zli Đudije, — Zli Đudije. zli Židovi, — Pa mi sinka ukradoše, — I na križ ga razapeše, — Zlatnu krunu skidijaše, — I trnovu naperiše. — Kuda krvca kapijala, — Tuda ruža cvatijala. — Sam Bog posla dva anđela, — Pa tu ružu berijaše, — U vinac je vinijaše, — U kalež je metaše, — Na nebesa odnesoše« (J. Lahner, Hrv. nar. pob. pjesme, Travnik).

Daljni primjeri:

Isusove jabuke (J. L., Hrv. nar. pob. pj. 27), — Bašća sv. Josipa (J. L., Od svet. B. 21), — Još je ljepši Božji sin (Od K. i M., str. 39).

B. Epske.

Šetala se Marija Pokraj tija Dunava, Skobili je Židovi, Krive majke sinovi. Govore joj Židovi Krive majke sinovi: Oj Marijo, Marijo, Što ti miri u nidri? Il je sunce il misec, Il je oto pravi Bog? Al govori Marija: Oj Židovi,

Židovi, Krive majke sinovi, Nit je sunce, nit misec, Već ja nosim sinka svog, Koji vam je pravi Bog. Dojde diva k topoli I topolu zamoli: »Oj topolo, topolo, Savi grane do zemlje, Sakri sinka i mene, Nek Židovi ne vidu, Pa neka nas obidu, Da mi sinka ne otmu, Da ga na križ ne propnu.« A topola ni tila, Proklela je Marija: Oj topolo, topolo, Lelala se, lelala U pol lita bez vitra, U pol zime bez sniga.« Ona stane pod vrbu, Pa govori Marija. »Oj vrbice, vrbice, Spusti grane do zemlje, Pokri sinka i mene.« Vrbica se savila, Isusa je sakrila. (Zbornik, VII, str. 195, 196, Jos. Lovretić, Slavonija).

Daljni primjeri:

Sveta Kata i kralj Irud (J. Lahner, Od svetaca Božjih, str. 43).
Sveta nedjelja i zla mati (J. Lahner, Od svetaca Božjih, str. 46).
Marija pomaže griješnoj duši (J. Lahner, Od Isusa i Marije, str. 42).

2. Svjetovne.

Za procjenjivanje hrvatske narodne duše važne su hrvatske narodne pobožne pjesme, jer jasno pokazuju, kako hrvatska narodna duša misli i osjeća. Ali bi možda netko mogao reći, da se hrv. nar. pob. pjesme mogu uzeti kao svjedočanstvo samo za jedan dio hrvatskoga svijeta, za onaj posebni, pobožni dio, dok da se atribut ove krjeposti, to jest, osobite pobožnosti, ne može pridjeti baš svemu svijetu.

Stoga su za našu svrhu gotovo još važnije hrvatske narodne svjetovne pjesme. I motivi naime i ostali sadržaj tih pjesama nalaze se izvan područja nar. pob. pjesama, te su ili erotski ili obiteljski ili prijateljski ili bojovni, ili su uzeti iz područja ostalih odnosa ljudskoga života. No premda su ti motivi i ostali sadržaj narodnih svjetovnih pjesama izvan pobožno-vjerskog područja, ipak i u tim pjesmama ima obilje religiozno-kršćanskih elemenata; i te su narodne pjesme jasno svjedočanstvo, kako hrvatska narodna duša kršćanski misli i osjeća, da, još jasnije svjedočanstvo, nego i pobožne, jer se tu narodna duša, i ako zaokupljena sasvim drugim motivom i sadržajem, ipak, usred toga sadržaja, često skreće k Bogu i k onom, što je Božje, i jer se tim pjesmama ne može poreći karakter cjelovitosti ili totalitarnosti.

Poput nabožnih, i svjetovne se pjesme dijele u lirske i epske.

A. Lirske.

Samopjev osamljenog putnika. Sve od Boga prosi. »Pomozi, Bože, i srećo od Boga, — I Marijo, ona nas pomogla, — Pomogla nas, u pomoći bila, — I od svake muke zaklonila, — L'jepoga nas nadarila dara, — L'jepog dara od Isusa zdravlja! — Bog nam dao zdravlje i veselje, — T'jelu zdravlje, a duši spasenje!« (Zb. III, 6, Ljudevit Kuba, Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji).

Najveća nevolja, da duša ne vidi raja.

Pjesma djevojačka.

»Oči moje i dragoga! — Pogledasmo jedno u drugoga, — Pogledasmo, pa se nasmijasmo. — To dušmani gledat ne mogoše, — Već nas dvoje mladih zavadiše, — Zavadiše, pa nas rastaviše. — Tko nas dvoje mladih zavadio, — Bog mu dušu s paklom sastavio, — *A duša mu raja ne vidila!*« (Nar. žen. pj., str. 67).

Pjesma momačka.

»Kol'ka je noćca noćašnja, — Svu noć ja zaspat ne mogoh — Od svoga jada golema — Slušajuć kolo i pjesme; — U kolu moja djevojka, — Sve moje pjesme isp'jeva, — U svakoj meni prip'jeva: — »Ah moje prvo gledanje! — Ko nam se uzet ne dade? — Ni s moje majke ni s tvoje, — Već s našeg prvog komšije. — Neka te, komšo, neka te! — *Duša ti u raj ne došla,* — Već ti se vila i vila — Pa u dnu pakla savila!« (Dr Nikola Andrić, Nar. žen. pj., str. 103).

Odsuđuje se grijeh.

»Na oto se Ivo razljutio, — Jednom rukom vrata otvorio, — Drugom rukom Katu udario; — Kako ju je lako udario, — Devet joj je rana otvorio, — Sitne zube u nidra sasuo, — Leteć joj je duša govorila: — »Bog ubio svaku onu drugu, — Koja ljubi tuđeg vinčanoga, — A ne čeka svoga suđenoga. — I ja ljubi, pa glavu izgubi« (Zb. VII, 90).

Molitva.

»Kad sam bila od sedam godina, — Molila sam Boga za svakoga, — A sad molim Boga za jednoga, — za jednoga, za dragoga moga.« (Nar. žen. pj., str. 7).

Molitva sv. Tomi.

»Izmolit ću molitvicu — Svetom Tomi sumnjivcu, — Molit ću je triput na dan, — Da mi suđen dojde na san. — Kod svi drugi nek se reda, — Al u mene nek on gleda, — I nek mene drugom ne da! — Sveti Tomo, okreni ga, — Da on more doći k meni, — Da on bude moj suđeni! — Sveti Tomo! Molit ću ti molitvicu — Po tri puta na nedilju, — Ispuni mi moju želju!« (Zb. II, 402, J. Lovretić, Otok).

Molitva »Bog pomiluj Jelačića bana«.

»Sam se Mijo po moru vozio, — Sam vozio, *sam Boga molio:* — Da mi Bog da oči sokolove, — Da mi dade krila labudova, — Da ja vidim, kuda vojska pada.« — Vojska pade iza Pešte grada; — Konj do konja, junak do junaka. — Svi šatori od tanahna platna, — Samo jedan od svile črljene, — U kom sidi Jelačiću bane, — Oko njega silni graničari: — »Bog pomiluj Jelačića bana, — I njegovu sablju od mejdana! — On nam dade lulu i duhana« (Dr Nikola Andrić, Nar. pjesme, 495, Iz Primorja).

»Boga moli Mijatova majka, — Da joj sunce za Gabelu sađe, — Da 'na broji svate Mijatove. — Boga moli, Boga domolila, — Pa joj sunce za Gabielu sađe, — Ona broji svate Mijatove...« (Dr Nikola Andrić, Nar. pj. 354).

Mlada za vjenčanje uzimlje vijence od »pavenke, cvijeća Majke Božje.« Pjesma ima simboličko značenje.

»*Oj, pavenko, Majke Božje cvijeće,* — Koja mi te cura ne sačuva, — Ne pronesla zelenoga vijenca, — Nit ljubila svojega mladenca. — Pavenko, Majke Božje cvijeće, — Proklet bio, tko te nosit ne će.« (Lika. Prilog »Hrv. Dn.«).

Svatovska.

Barjaktar pjeva: »Ko vince pije u slavi Boga, — Slava nam boža svima pomogla, — Slava i sina Boga gospoda.« A stari svat nastavlja: »I još ko pije u slavi Boga — Slava nam boža svima pomogla« (Zb. I, 89, Svadba Crnogorskih katoličkih Hrvata u Zupcima, Iz Bara i barske okolice).

Sve u ime Boga. Kad su se i darovi iznijeli na ru'o, stanu dva đevera i dvije đevojke pjevat oko ru'a. Prvo pjevaju đeveri, pak isto to đevojke pripijevaju.

»Ajdmo vijat u ime Boga, — Da nam bude u čas dobar! — Ajdmo igrat, ajdmo pjevat — Oko ru'a nevjestina! — Ova neva labra (zaručnika) ima, — Ona ga je dozivala: — O ti, labro, dobro moje, — Pospi zlato ru'o moje.« (Zb. III, 293, Nike Balarin, Konavli).

Sve se radi s Bogom. Đevojke opet stanu pjevat, kad počnu svatovi izlazit iz kuće:

Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? — Ako žališ starca baba, tamo ćeš ga nać. — Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? — Ako žališ staru majku, tamo ćeš je nać. — Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? Ako

žališ milu sestru, tamo ćeš je nać. Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? Ako žališ rođen-brata, tamo ćeš ga nać. (Kazivala Pave Bratoš).

Ili:

»Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? Na babove bijele dvore? Tamo ćeš ih nać. — Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš? — Na majčino svjetovanje? Tamo ćeš ga nać. — Ajde s Bogom; neve naša, što se obzireš? Na bratove vrane konje? Tamo ćeš ih nać. (Kazivala Kate Drašković). (Zb. III, 297, Nike Balarin, Konavli).

Na početku ili usred pjesme česti su zazivi Boga i Bl. Dj. Marije.

»Vazda danak ja presjedih sama, — Sve msileći, za koga ću poći? — Kad je bilo oko četir sata, — Ja izajdoh na avlinska vrata: — Moje drago na avlinskih vratih. — Šešir skida, pa Boga naziva: — Bog daj dobro, jedna prelivodo, — Što prelivaš od Save do Drave, — Kano dragi od drage do drage« (Dr Nikola Andrić, Narodne ženske pjesme, 479. Iz Dragovaca kod Oriovca).

Ne nazvati Boga prkos je ili neprijateljstvo.

»Cvati ružo, ja te brati ne ću! — Rast' djevojko, ja te uzet ne ću! — »Mlado momče, ja te molit ne ću, — Već ću molit kuma i djevera, — Nek me vode pokraj dvora tvoga. — Tvom se dvoru pokloniti ne ću, — Tvojoj majci nazvat Boga ne ću, — Da vidimo, kom će žao biti!« — Djevojci je malo žao bilo, — A junaka i suze oblile. — Ode junak gorom plakajući, — A djevojka poljem pjevajući« (Dr N. A., Nar. pj. 29, Iz Rajića kraj Novske).

B. Epske.

Pozdravi i zazivi.

»*Božju su pomoć zazivali: — Bog pomogo,* mladi kosioci, — Kosioci p'onda plastiljice! — Kad plastite, zašto ne pivate?« — — »Bog pomogo, mlade biljarice! — Zašt' ne igra kolo pod Budimom, — Kano što je i dosad igralo? (Ive Prpić: Bunjavačka narodna pisma, San budimske kraljice).

»*Božja pomoć,* ostario stari! — Kaka te je nevolja izbila, — Bradu rižeš pa vinograd vežeš, — Suze roniš pa čokot zalivaš? — Bog pomogo, delijo neznana, — Kad me pitaš, pravo ću ti kazat — —«.

»Božja pomoć, lipota divojko, — Kaka te je nevolja izbila, — Vezak vezeš, suzama polivaš? — Al besidi sestra Margarita: — Bog pomogo, neznani delija, — Kad me pitaš, pravo ću ti kazat — —.« (Bunj. nar. pj. »Ne da Ive Ljube Mandaline«, str. 234).

Molitva, »Srce Materino«.

»Iz nidara ništa progovara: — Alaj, Lazo, moje dite drago! — Nisam li ti lipo govorila, — *Kudgod ideš, da se Bogu moliš,* — Jesi l' mi se udario, sine?« (B. n. pj. str. 180).

»Kad to vidi Kraljeviću Marko, — Kleče Marko na gola kolina — Pa izmoli troje litanije, — Da s' otvore troje bukagije«. — — Moli Marko svete litanije: — Petak mu je odrišio ruke, — A subota sablju usvitlala, — A nedilja konja razigrala«. (Bunj. nar. pj., str. 204).

Janjica divojka privarila Ivu Senjanina.

»Pa besidi Senjanine Ivo: — Mol' se Bogu, Janjice divojko, — Što mi nisi pravo kazivala, — Ne bi majku vodom napojila«. (Str. 221).

Junaštvo Senjana.

»Kleko Rade na gola kolina, — *Izmolio troje litanije:* — Daj mi Bože prolićne vitrove — I daj Bože jesenje daždeve« — — — (Str. 241).

Junačka oklada.

»Kad ujutru jutro osvanilo, — Osvanilo, sunce ogranilo, — Al' evo ti Janjičari Turci: — Bit će naša Kaicina ljubo, — Ne će Kajo na večeru doći! — Al besidi ljuba Anđelija: Id' t' otale janjičari Turci, — Još moj Kajo u dušeku spava! — Ode ljuba Kaici Radoji: — Ustani se Kaica Radoje, — Ne daj tvojih bijelih dvorova, — Ni menekar ljube Anđelije! — Ustade se Kaica

Radoja, — *Pa s' umio, Bogu pomolio,* — Pa se baca na ramena Barni?« (Bunj. nar. pj. 138).

Zavidna snaja bratu omrazila sestru. Nagrada za nevinost, a kazna za grijeh.

»Al besidi Đurđa gospodaru: — Šta ćeš sele, da te Bog ubije! — Što mi zakla hrta i sokola — I što zakla konja najboljega, — Zašt' mi zakla čedo muške glave? — Nisam brate, imena mi moga — I ljubavi naše mile majke; — Ako mi se brate ne viruješ, — Veži mene za repove konj'ma, — Pa me nosi drumu na raskršće, — Pa me kidaj na četiri strane. — Al' se Đurđa seli ne virova, — Već je veže za repove konj'ma — I nosi je drumu na raskršće — Pa je kida na četiri strane. — Di je sela sama sobom pala, — Ondi se je crkva sagradila, — Di je seli rusa glava pala, — Ondi se je oltar sagradio. — Di je seli kapi krvi palo, — Ondi su se sviće užižale, — A di joj je rusa kosa pala, — Jezero se onda otvorilo. — — Tomu prošlo nekoliko dana, — Razboli se Đurđeva gospoja, — Bolovala devet godin dana — I desete četiri miseca. — Al besidi Đurđeva gospoja: — Daj ti meni Đurđu gospodaru, — Daj ti meni kola od olova — — Da me nose do Jeline crkve, — Ne bi li me crkva oprostila — — Al iz crkve ništo progovara: Iđ odavle, Đurđeva gospoja, — Crkva tebe oprostiti ne će.« (B. n. pj. Zavidna snaja, 104).

Bojazan od grijeha. Zla mati hoće dati sinove pogubiti, da se može udati za drugoga, za vojvodu Boretu. Al sinovi ovom odsjekoše glavu.

»Oni nose Boretovu glavu, — Baciše je prid staricu majku, — Ovako joj oba govoreći: — Oj starice, naša mila majko! — Evo, tebi zelena jabuka — Samo j' malo majko, zagrižena, — A da nije od Boga grijota — A od ljudi velika sramota — I tvoju bi mi osikli glavu — I tako te s Boretom vinčali, — Na pogibu kom' si nas poslala, — Kog si više neg' nas milovala. — Al ne ćemo, od Boga ne smimo, — Straha nas je, jel si naša majka«. (Bunj. nar. pj., str. 171).

Vila se krsti.

»Lov lovio Kraljeviću Marko, — Lov lovio kraj vode studene. — Smotri Marko kraj vode košulju — I na njozi krila i okrilja. — Tu se kupa Zagorkinja vila. Marko uze tananu košulju — I na njojzi krila i okrilja, — Pa on vraća vilu Zagorkinju, — Pa je vodi svome dvoru bilom, — *Najpre krsti,* p'onda vinča za se« (Bunj. na. pj., »Marko Kraljević oženio vilu«, str. 201).

Ne smije se griješit protiv sakramenta ženidbe. Latinović Pero vodi kući ropkinju »lipu Mandilinu«.

»Čudilo se malo i veliko: — I dosad je roblje dovodio — Al jih nije na konja posio, — Već vodio sebi uz konjica. — Kad je Pere u dvor ušetao, — Čudila se Perina gospoja: — I dosad si roblje dovodio, — Al' jih nisi na konja posio, — Već vodio sebi uz konjica. — Al besidi Latinović Pere: — Ovu nisam dov'o za ropkinju, — Već sam ovu dov'o za gospoju, — A tebe ću metnit za sluškinju. — Ne tar' Pere svete Sakramente! — Ne meći je tebi za gospoju, — Već je meći nama za dadilju, — Neka ljulja naše čedo malo«. (Bunj. nar. pj., »Robovanje lipe Mandaline«, str. 186).

I putuje se s Bogom.

»Svi junaci na boj izađoše, — Samo nema Radosavljev Perle, — Njemu ne da izać stara majka. — Pojašiše Senjani hajduci, — Pojašiše konje od majdana — I kreniše s Bogom putovati« (Bunj. nar. pj. »Junaštvo Senjana, str. 291).

U čas smrti. »Smrt Tomića Mijata«.

»U tren puška puče kroz pendžere — I pogodi Tomića Mijata — Baš pod kalpak u čelo junačko. — Odmah pade Tomić Mihovile, — Sam' izusti do tri ove riči: — Prva jeste: Isus i Marija, — Druga: Bože, primi mi dušicu, — Treća jeste: »Biži, Marijane, — Čuvaj sebe, a osveti mene« (Zb. IV, 280).

To je samo nekoliko primjera. Vrijeme (ni prostor) ne dopušta iznositi više. Ovakovih i sličnih primjera puna je hrvatska narodna poezija.

Sve što je ovdje izneseno, sve što je sakupljeno, sva ova građa, uzeta je od cijelog hrvatskog naroda, sa svih strana i krajeva, iz svih zemalja, u kojima stanuju i žive Hrvati: iz Istre i Dalmacije, iz Hrvatske i Slavonije, iz Bosne i Hercegovine, iz Crne Gore i Bačke.

Zastupana su mjesta: Dubašnica i Čepići u srednjoj Istri, Zminjščina, Krk, Kastav, Vrbnik, Poljica, Vrbova, Koprivnica, Vrhgorsko-imotska krajina, Dubovac kod Križevaca, Konavli, Kotari, Hlebine, Pitomača, Stupnik, Visočane u zadarskom kotaru, Bukovica, Barska okolica, Praputnik, Varoš u Slavoniji, Sv. Jakob kraj Bakra, Dragovac, Rajić, Zupci, Sibinj, Travnik, Otok i Trebarjevo.

U toj građi sudjeluju hrvatski štokavci, kajkavci i čakavci. U njoj sudjeluju hrvatski ijekavci iz Hercegovine, Dubrovačke okolice i Crne Gore, hrvatski ikavci iz Istre, Dalmacije, Bosne, Slavonije i Bačke, te hrvatsko-kajkavski ekavci iz uže Hrvatske.

Tu su građu prinijeli, prvo, prinosnici, koji potječu izravno iz naroda, drugo, prinosnici, koji su ono, što su prinijeli, čuli iz samih narodnih usta, treće, prinosnici, koji dobro poznaju narodni život i jasno čuju narodno bilo. Po imenu su slijedeći: Ivan Zovko, I. Milčetić, Frano Ivanišević, Vid Vuletić-Vukasović, I. Žic, Stj. Korenić, Bartol Jurić, Mijo Kurjaković, R. Horvat, I. Ujević, M. Zorić, Fr. Cindrić, M. Međimorec, V. Canjko, Miloš Jovović, Deželić-Širola, I. Bujanović, Stj. Žiža, Marica Križe, Nike Balarin, Đuro Čolić, Ljudevit Kuba, Juraj Lahner, Ive Prćić, dr. Nikola Andrić, a na čelu svima svećenik Josip Lovretić iz Otoka u Slavoniji i seljakinja Kata Jajnčerova iz Trebarjeva. Ime Josipa Lovretića svima je poznato. Upravo glasovit je njegov prikaz narodnog života i narodnih običaja u Slavoniji, u Otoku i njegovoj okolici. Uzor poznavanja cjelokupnog narodnog života, uzor ljubavi prema onom što se zove čisto narodno. No manje je poznato ime seljakinje Kate Janjčerove. Vanredna je to naša hrvatska žena. Njezin prikaz narodnog života u Trebarjevu i okolici pravo je remek-djelo. No o tom i o njoj drugom zgodom.

Što se tiče mojih pomagala za ovu studiju, to su različiti književni izvori, koji su navedeni u samoj radnji, no svemu je temelj: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, što ga izdaje Jugoslavenska akademija, i to napose oni svesci, što ih je uredio Antun Radić.

Jednom riječju, sva je ta građa crpljena na čistom narodnom vrelu.

Uzeta iz narodne duše.

A elementi, iz kojih se sastoji, religiozni su, kršćanski su, katolički su. U njoj je sadržan, tako reći, čitav zaklad kršćanskoga mišljenja i osjećanja.

Središte svega je Bog, jedan u trojstvu. Od njega je sve. On se brine za sve. Svojim promislom obuhvaća sve. On je vječni i pravedni sudac. Njemu čast i slava. Na njega se vraća misao danju i noću, u svim prilikama i neprilikama. On stoji pred očima za cijelog života, od poroda do smrti. On se nalazi usred razgovora, on je u pozdravu, on je u poslu, on je u brizi i u radosti. On je svuda, on je

sve. On, Bog, jedan u trojstvu, i Spasitelj, naš Gospodin Isus Krist, i njegova presveta Majka, blažena djevica Marija, i anđeli, i sveci i svetice Božje, i križ, i Crkva.

Zatim dolazi duša, njezina sudbina, njezino spasenje i s tim u vezi dobra ili zla djela, bježanje od grijeha, molitva, milost Božja, tako reći svi sveti sakramenti i sve svetkovine.

Da, potpun zaklad kršćanskog katoličkog vjerovanja, kršćanske katoličke etike.

Tim zakladom ispunjen je i prožet sav narodni život u svim njegovim stranama, oblicima i stvaranjima. Pače, i oni fragmenti, za koje se može s pravom reći, da su zaostali još iz pretkršćanskog doba, proniknuti su kršćanskim elementima i prekrojeni na kršćanski način, pokršćanjeni su.

Tako djeluje, tako živi, tako diše hrvatska narodna duša. Kršćanski, katolički. Ona je dakle kršćanska, katolička, a s njome gotovo sav hrvatski narod.

Razumije se samo po sebi, da time nije rečeno, kao da bi se pomenuti elementi jedini nalazili u svakidašnjem narodnom životu, u narodnim običajima i narodnim umotvorinama. Nipošto. Naprotiv, ti su elementi, kao što je više puta naglašeno, najvećim dijelom izvađeni baš iz takovih životnih prilika i takovih narodnih tvorina, koje su u cijelosti same po sebi svjetovne, kao što su opći ljudski čini i potrebe, najobičniji razgovori, svadbe, zabave, erotika, borba i junakovanje i t. d. Ali baš usred tih svjetovnih sadržaja i događaja, koji se zbivaju daleko ma od kakovih utjecaja, posve samostalno, nalaze se i ovi religiozni kršćanski elementi, dakle također posve samostalno i spontano. I ti dakle elementi, jednako kao i oni svjetovni, ravno su potekli iz hrvatske narodne duše, samotvorni su, samonikli su, naši su, autohtoni su.

Dà, kao što je narodno ne jesti pod kapom, tako je narodno ne jesti bez molitve; — kao što je narodni običaj da ljudi i žene sjede kod jela, a momci i divojke da stoje ukraj sinije, tako je narodno, da se prije i poslije jela moli; — kao što je narodno, ako hoćemo, shvaćanje, da se vukodlaka može osloboditi, ako se mrtvac kolcem probode, tako je narodno kad se drži, da se od njega može osloboditi križem i patricom; — kao što je narodno reći: »na zdravlje ručak« (ili užina) i odgovoriti »i ti zdrav bio«, tako je narodno pozdraviti »Faljen Isus!« i odgovoriti »Uvik Isus!« — kao što je narodni običaj, da mati djetetu, kad ga meće u kolijevku, protare oči, tako je narodno i to, da ga prekrsti i reče: »Bože pomozi i draga Gospa!« — kao što su posve narodni elementi kruh »badnjača«, pa to, da se pod siniju metne raonik i crtalo, a na siniju sir i jabuka, tako je posve narodna tvorina, što se u sobu donosi slama, i što se na njoj spava, na uspomenu betlehemske štalice, i što se pale tri svijeće sa tri pojasa u znak Presvetog Trojstva i što se kod večere mole očenaši u slavu porođenja Isusova; — kao što je narodni običaj, da starješina uzme bukaru, pa nazdravi ukućanima i zaželi, da Bog blagoslovi polja i vrtle, sve koteće i leteće, tako je posve narodno i to, što se istom zgodom moli za duše umrlih i što se gase svijeće, jedna po

jedna, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga; — kao što je narodan sam panj »badnjak«, od duba ili cera, tako je narodno i to, što se čovjek prekrsti prije, nego li ga počne sjeći; — kao što je narodan badnjački hitac iz puške, tako je narodno i to, što se badnjak pospe vinom uz riječi: u ime Oca i Sina i Duha Svetoga; — kao što je narodno kad na Ivanje narod pjeva: »Lijevom rukom krijes nalaže, — na ivanjsko predvečerje«, desnom rukom šaltvu igra — na ivanjsko predvečerje«, — tako je narodno, kad isti narod pjeva: »Kako ova čista vatra drač i trnje žge, — neka čisti srca naša, naše grijehove; — kao što je narodni pripjev: oj, oj, dodo, oj, — ili voj lado, lado, voj lijepa lad, — tako je i narodni pripjev: Bože daj, ili kirales: »Mi molimo milog Boga, Bože daj, — da naraste bujna trava, Bože daj.« — ili »Kukovačica zakukovala, kirales, — Zelenom bregu na suhom drugu, kirales!« — kao što je narodno kad cure pjevaju mladenki: »Sunčece je na zahodu, zajti mu je, — djevojka je na pohodu, pojti joj je, — dižte svate, gospon zastavnik, vreme vam je,« — tako je narodno, kad starješina na istoj svadbi napija: I onda sa svim tim u lepe ime i u lepi glas, da je dragi Jezuš i Marija pri nas! I tako dalje.

Sve je to, jedno i drugo, posve jednako, na jednak način izašlo iz narodne duše, jednako samotvorno, jednaki sastavni dijelovi hrvatske narodne, hrvatske seljačke kulture.

Kršćansko je dakle mišljenje i osjećanje postalo čest, postalo jednom od najvažnijih i najplemenitijih sastavina pravoga narodnoga hrvatskoga bivstva.

Međutim, ne ćemo, nadalje, reći, da nema izvjesnih elemenata, koji se i ne slažu s ovim kršćanskim elementima. To su ponajprije, kao što smo i vidjeli, razne, često i nemoguće praznovjerice, koje su ili prastari ostaci ili dolaze od neznanja. Ali su tvrde. »Ja znam jednu te jednu,« govorio je Ivanu Zovku njegov Hercegovac,« a neka govori ko što hoće« (radi se o vještičama). Fratri mogu vikati i govoriti do mile volje, mene ne može nitko smetnuti (osvjedočiti). Nijesmo ni mi, vesela mu majka, gloginje mlatili, a gljive jeli i uvijek među stokom vatanili (obitavali). I mi smo nešto vidjeli, ako neko neko i neko, a ono smo ga vidjeli barem — barem iz prikrajka. Nek oni to kažu, ja otkle je ono: čovjek zdrav ko gradina, puca od pretilina, u večer legne čitav i zdrav, a u jutru mrtav osvane« (Zb. VI. 151). Da, tvrde su ove praznovjerice, ali čovjek koji je dobro kršćanski poučen, pomalo ih pušta, barem u toliko, što vjeruje, da su svijetle duhovne, kršćanske sile jače. One pak praznovjerice, koje dolaze od neznanja, osobito kod liječenja, uklonit će prosvjeta.

Drugi elementi, koji se ne slažu s kršćanskima, jesu neki poroci, negdje ređi, negdje češći. Ali gdje među ljudima nema poroka! No i tih poroka, vidjeli smo, narodna duša ne odobrava, buni se protiv njih i odsuđuje ih.

Daleko jači, dakle, daleko jači, nego ovi negativni, jesu oni pozitivni elementi, koje smo nanizali u obiljnoj mjeri.

Pita se još, da li je i dan danas ovako, kako pokazuju ovi primjeri izvađeni iz cjelokupnog narodnog života i stvaranja.

Fouillée u svom spomenutom djelu, ima i poglavlje V. pod naslovom »Izrođivanje ili kriza?« Pored mnoštva pozitivnih crta u francuskom narodu pisac je vidio i negativnih strana. Iznosi crnu sliku. No ne bez nade u bolju budućnost.

Kako je u hrvatskom narodu? Ne vidim, ne mislim, da bi i današnja slika bila crna. Pored svih poroka, duša hrvatskoga naroda je i dalje posvema kršćanska. Ona kršćanski misli i osjeća.

Zar i usprkos najnovije strane agitacije?

Usprkos!

To je samo jedan nanos izvana, koji ne dopire u nutrinju duše (osim možda malobrojnih pojedinaca). To nije sraslo s dušom. Tečajem ove rasprave nisam u narodni svakidašnji život ni u narodne običaje, tj. u ono, što je najdublje sraslo s narodnom dušom i što se očituje spontano, bez »naredbe«, nisam u to, poradi egzaktnosti u izvađanju, ubrojio ni izvjesne crkvene dužnosti i obrede, koji su inače stoljetni i koje je narod svom voljom prihvatio, — a kamoli da se smatraju svojina narodne duše tek od jučer donesene, umjetno narivavane tuđinske magluštine i zablude!

U koliko se pak čini, da ih izvjestan broj prima, motivi su drugi: moda, afektacija, agitacija, teške životne prilike.

Ne mislim time reći, da ih treba posve omalovažavati, nego hoću reći, da narodna hrvatska duša nema ništa s njima, da ih nije primila, i da je daleko od njih.

Hrvatska narodna duša, ponovo naglasujem, u cijelosti je religiozna, kršćanska, katolička.

Antun Radić u velike je cijenio nauku, koja se zove narodoznanstvo. Zašto? Zato, što se pomoću narodoznanstva upoznaje narodna duša, a iz toga poznavanja mogu se i imadu se izvoditi zaključci za ravnanje u cjelokupnom narodnom životu.

U drugu ruku, njegova je najveća želja bila, da nestane jaza između puka i gospode, tj. njegove t. zv. inteligencije. Školovani ljudi, »gospoda«, treba da se približe puku, da budu jedno s njegovom dušom. U toj jednodušnosti vidio je neslomivu snagu cijelog hrvatskog naroda.

Zaključak naše rasprave jest, da hrvatska gospoda, koja hoće biti jedno s narodom, napose danas, moraju biti kršćanska, katolička, kao što je kršćanska katolička hrvatska narodna duša.

Ulazimo u novo razdoblje hrvatskoga narodnoga života. Jedno od najvećih i najsudbonosnijih.

Hrvatska narodna duša osjeća, da je, prvo, postignut znatan uspjeh, i drugo, da ga treba učvrstiti, usavršiti, dokrajčiti, sve do potpune samosvojnosti.

Dijelovi, koji već stoljećima i stoljećima nisu bili zajedno, sada su zajedno. Narodna duša klikće od zanosa!

Drugi dijelovi čekaju, da se pridruže.

Nalazimo se u času, da povratimo, što smo kroz stoljeća nepravdom izgubili.

Već dugo, dugo, Hrvat nije bio potpun gospodar na svom tlu. Hrvatski genij bio je sputan. Zato su bile sputane i sile tog svetog hrvatskog tla. Ali, slobodan, hrvatski genij oslobodit će i sputane sile svoje drage zemlje. Probudit će se energije stoljećima uspavane. Pokazat će se, koliko je moćan i silan stvaralački duh hrvatski. On je i dosada pokazao svoju vanrednu snagu, što je usprkos svih svojih ljutih i silnih protivnika ostao ne samo živ, nego i vječno budan, poletan, pun nutarnjega, krjepka i životna soka. Ali u slobodi, ta će snaga zasjati još divnijim svjetlom. Već sada stvaralačka sila hrv. narodne duše brekće, jedva čekajući, da se blagoslovno raširi i razlije svom domovinom, od Bačkih i Srijemskih ravnica do Jadranskoga mora, od podravsko-posavskih polja do herceg bosanskih gora. Ništa je više ne će zapriječiti, ništa je ne će zaustaviti u njezinom divskom naletu. Nikakve paklene spletke, nikakove crne sile. Samo neka je živ i jak ovaj duh, što ga prikazasmo, da živi u narodnoj duši.

Hrvatski narod ulazi u nov preporod. Srećni smo, veoma srećni, što danas na čelu tog preporoda stoje pravi rodoljubi, i duhovni i svjetovni: Duhovni, što ljube i svjetovnu stranu svoga naroda, njegovu slobodu, sreću i samosvojnost; svjetovni, jer ljube i duhovnu stranu svoga naroda, njegovu vjeru i etičnost. Krasne svojevremene izjave jedne i druge strane jamče za to.

Alijansa nepobjediva!

Društvo sv. Jeronima ulazi u ovo novo razdoblje s ponosom, što je tokom svega svoga života visoko dizalo zastavu čista i nesebična hrvatskog rodoljublja, s jedne strane, sveudilj neumorno radeći na pučkom prosvjetnom polju u skladu s mišljenjem i osjećajem hrvatske narodne duše; s druge, što ni u jednoj prilici, ni u prošlosti ni u sadašnjosti, nije savilo ni prignulo svoje hrvatske zastave pred narodnim dušmanima. Tako i u budućnosti!

Samo je u duhu izvor svakog napretka. Kršćanstvo je apoteoza duha. Izvor napretka samo je u kršćanstvu i u kršćanskom življenju.

Javne pučke knjižnice

I.

Free public libraries! Jedva da su koje riječi drugom polovicom prošloga stoljeća tako brzo proletjele kulturnim svijetom i tako ugodno potresle živcima socijalno-kulturnih radnika, kao što ove. Slobodne javne knjižnice! Svima pristupačne. Općinska vijeća, magistrati stvaraju zaključke, parlamenti glasuju zakone, bogataši otvaraju džepove, da se uređuju javne knjižnice. Dižu se velebne zgrade, usavršuju knjižničarski stručnjaci, u knjižničkim čitaonicama okuplja se malo i veliko, uko i neuko.

Engleska je kao preko noći postala industrijalna zemlja. Razvio se — tamo početkom 19. stoljeća — radnički stalež, ali i golema razlika između radnika i poslodavaca. Na jednoj strani pauperizam, neukost, porast kriminalnih čina, a na drugoj bogatstvo, različite krive doktrine i utilitaristički moral. Nesnošljivo stanje. Rodi se čartizam, snažan radnički pokret. Prozboriše jakim glasom veliki muževi kao Carlyle, Kingsley, Maurice, Neale, s namjerom da podignu kršćanski barjak, kršćanski moral i poprave dosadašnje jadno stanje. Tomu cilju imale su služiti i nove knjižnice, čitaonice, obučnih tečajeva, što se sve tokom slijedećih desetljeća razvilo u velikom opsegu.

Pogotovu u Am. Sjed. Državama. Kao što u merkantilnom i industrijalnom pogledu, tako se ta zemlja i u pogledu knjižnica veoma brzo razvila. No u tom razvitku pokazaše se i neke razlike među engleskim i sjevero-američkim knjižnicama, i to ne toliko s obzirom na to, kako su te knjižnice uređene, nego više na to, kako su nastale i u kakovom snošaju stoje prema prosvjeti američkog puka. U Sjevernoj Americi nije bilo onakih socijalnih kriza kao u Engleskoj. Dok su se u Engleskoj borile dvije protivničke struje, struja aristokratsko-konzervativna i struja prignjetenih radnika, koji su tražili, da budu politički ravnopravni, te da i oni budu dionici narodne prosvjete, to na mladenačkom tlu Amerike nalazimo, kako se iza oslobođenja razvija kultura na čisto drugojačijem temelju. Staleško-patrijarhalnih ograda nije bilo. Duh bijaše takav, da je svaki bio upućen na samoga sebe: svaki je sam sobom imao upravljati, svaki je sam sebe imao usavršavati sredstvima, koja su bila svima zajednička. Kako je radi velikog useljavanja zemlja brzo rasla pučanstvom, nije bilo dosta škola, pa je i to utjecalo na duh samostalna izgrađivanja. Pa i sama naučna osnova pučkih škola

ima autodidaktički karakter, osobito ona t. zv. textbook-metoda, po kojoj učitelj već jedanaestgodišnjeg dječaka upućuje na određene knjige, koje se za nj pripravljene nalaze u javnim knjižnicama; »use of the library«, »služi se knjižnicom«, to je izraz, koji se može naći u naučnoj osnovi svih razreda njujorških škola.

Prvi je osnovao sličnu knjižnicu Benjamin Franklin još u 18. stoljeću, i to u Filadelfiji. Njega su stali drugi nasljedovati, ali je to u prve početke išlo vrlo sporo. God. 1820. bilo je u Sjedinjenim državama jedva deset javnih knjižnica, od 1800.—1873. bude ih u svemu osnovano 282, od kojih samo u državi Messauchusetts 251. Danas ima u toj amerikanskoj državi 654 public libraries, no od nekog vremena daleko je natkrili država Newyork, koja sa svojih osam milijuna stanovnika ima do 1000 javnih knjižnica. U god. 1900. bilo je u Sjedinjenim državama 5383 takovih prosvjetnih zavoda sa 44,591.851 svezak. Svoje vlastite zgrade imalo je 1040 knjižnica, a porezima bilo ih je uzdržavano 2375. U toj istoj godini 1900. došlo je 59 svezaka na svakog stanovnika; 2972 knjižnice kupile su knjiga za dva milijuna dolara. Da uzmognemo sebi predstaviti, koliko se u Americi daruje za takove svrhe, spominjemo, da je Carnegie u god. 1901. samo za njujorčke podružne knjižnice darovao 5,200.000 dolara. God. 1900.—01. Carnegie je prema službenim podacima podijelio u Sjedinjenim državama upravo 12,769.700 dolara.

Čitanje u čitaonicama, pa pozajmljivanje knjiga uzorno je uređeno. Osobito to vrijedi za podružne knjižnice, koje su razmještene po svem gradskom području. Osim podružnih knjižnica ima još i posebnih mjesta, gdje se izdavaju knjige, kao n. pr. u školama, pa na vatrogasnim stražarnicama. Pače i u javnim parkovima i po drugim šetalištima namještene su zbirke knjiga, da se njima svatko slobodno posluži. A zato se ne daje nikakav reverz ili kakova druga jamstvena sigurnost.

Napose valja istaknuti američke d j e č j e k n j i ž n i c e i njihov odnos prema školskoj osnovi, o čemu je već prije nešto natuknuto. Gotovo uza sve javne knjižnice postoje i posebne dječje knjižnice, a vode ih za to brižno osposobljene ženskinje. Svakojako se nastoji, da se mladost već u svojoj nježnoj dobi priljubi uz knjižnice i da joj se podaje prikladno štivo.

Školska se obuka svuda sistematski popunjuje s javnim knjižnicama. Učitelji po stanovitoj osnovi upućuju svoje učenike, da se služe knjižnicama, te im označuju knjige, koje valja da čitaju; knjižnice i sa svoje strane redovito šalju knjige u škole, na praznike pače i na igrališta.

Kako se već otuda vidi, nastoji se, da knjižnice što više djeluju izvan same zgrade. To se u jednu ruku postizava t. zv. p u t u j u ć i m k n j i ž n i c a m a, a u drugu ruku time, što knjižnice imadu biti na ruku različitim predavačima, osobito predavačima pučkih sveučilišnih tečajeva, i to na taj način, da za pojedine predmete pribavljaju literaturu potrebitu i učiteljima i slušačima. U novije vrijeme ide se i za tim, da se uz knjižnice osnuju i muzeji, pa spojivši ih tako, da se beru što jedriji plodovi.

Pita li se, kako se mogao taj univerzalni američki kulturni faktor tako veličajno razviti, odgovor nije težak: učinilo je to ono blagostanje, do kojega su se Sjedinjene države brzo uspele. — Uz to imadu ove knjižnice i svojih vrsnih knjižničara. Bili ti knjižničari muškoga ili ženskoga spola, jedni se i drugi odlikuju nužnim stručnim znanjem. Ima za to i posebnih stručnih škola, a jedna od najznatijih tih Library Scool nalazi se u Brooklynu. — Da knjižnice budu svuda uređene što jedinstvenije, združiše se američki knjižničari u društvu: American Library Association. Najvažnija zasluga toga društva jest ta, što je izdalo izvrsno izrađeni uzor-katalog. U drugom izdanju od 1904. nalazi se u tom katalogu spomenuto 800 knjiga, pa je time kod izbora knjiga veoma pomoženo onima, koji osnivaju napose manje knjižnice.

U novije doba nastoji se mnogo oko toga, da se takove javne knjižnice raširе i po seoskim predjelima. God. 1901. bilo je u Sjed. državama oko 3000 t. zv. putujućih ili prijenosnih knjižnica. Osim prijenosnih osnivaju se i stalne knjižnice, a najplodnije tlo za njih nalazi se u seoskim predjelima države Newyork: god. 1907. bilo je tamo oko 50 javnih knjižnica po selima od 1000—2000 stanovnika, a sa 150.432 i 350.852 pozajmljena primjerka.

To je evo od prilike slika o javnim knjižnicama u Americi.[1] No iako se ne može reći, da je tolika masa knjiga u knjižnicama nagomilanih i pozajmljivanih ujedno i sigurnim mjerilom za obrazovanost američkog puka, ipak se može reći ovo: otkako se nastoji i što će se više nastojati s upotrebom knjižnica mudro spojiti rad prave znanstvene socijalne pedagogije, to će i obrazovna sila tih knjižnica biti jača.

Za ovim državama ne će da zaostanu ni druge države, kao što Francuska i Belgija, pa Sjeverno-evroske države, Danska, Švedska i Norveška, zatim austrijske zemlje, a nada sve Njemačka. Ova potonja napreže sve svoje sile, da ne samo dostigne, nego i prestigne sve druge. Osnivaju se različita društva, zovu se u pomoć i odzivlju sve veće seoske općine, gradski magistrati, državna vijeća, bogati pojedinci, i tako dalje. Ako Njemačka one američke države još i ne dosegnu u kvantitativnom pogledu, ali u kvalitativnom, što je najvažnije, sigurno ih već natkriljuje.

II.

Zašto sve to iznesosmo? Zar za to, da sami sebe potičemo, da potičemo Hrvatsku, neka bi se ona stala naprezati i ugledati u ove velike i moćne države? Nipošto. Nemamo nikakova smisla, da potičemo na ono, što je nama, narodu malenu i siromašnu, nemoguće izvesti. A zašto ipak iznesosmo, razlog je evo ovaj. Hoćemo, da iz ovog makar i kratkog prikaza naš inteligentni svijet sazna, kako sileni val rada oko podizanja javno-pučkih knjižnica dolazi izvana i putuje dalje sve do naših hrvatskih poljana.

---

[1] Wilhelm Müller: Amerikanisches Volksbildungswesen, Jena 1940.

Jest, mi smo također dio kulturnog svijeta, onog svijeta, što je kao neka organička cjelina: svaka znatna promjena na jednoj strani osjeti se i u drugim dijelovima, odrazi se i u cjelini. To biva u svakom slučaju, bez obzira, da li se ta promjena zbude na bolje ili na gore. U svakom slučaju odraz je neminovan. Ovaj kauzalni niz, ovaj lančani vez događaja blagoslovan je i ugodan, kad mu je značaj i sadržaj, općeno govoreći, ovako dobar, kao što je to u našem slučaju, u slučaju knjižnica, koje imadu kulturno podizati i najšire redove svakog naroda.

U jednu dakle ruku ovaj knjižnički pokret nije mogao minuti ni nas Hrvata, a u drugu ruku mi ga svi radosmo primismo, očekujući od njega pomoć u narodnom poslu.

Bilo je to pred neko desetak godina, kako se i u nas počelo nešto više misliti, govoriti i pisati o podizanju pučkih knjižnica, — tamo nekako u vrijeme osnivanja društva za pučku prosvjetu. Za kratko nakon osnutka eto i prvih glasova, da je otvorena jedna knjižnica tu, druga tamo. Broj je rastao od godine do godine, pa se govorilo, da je dosegao i stotinu. — Drugi faktor, koji je u nas po prilici u isto vrijeme, ili možda jednu ili dvije godine kasnije, počeo raditi oko pučkih knjižnica, bio je katoličko-kulturni pokret u hrvatskim zemljama. Nije se, istina, govorilo o broju tako velikom, kao što je ovaj, što smo ga čas prije spomenuli, — ali i broj je stao rasti, otkako su se stale osnivati nada sve korisna katolička omladinska društva.

Književno društvo sv. Jeronima živo je sudjelovalo u prvom, pa osobito u drugom slučaju, vrlo rado na jednostavnu zamolbu poklanjajući znatan broj knjiga iz svoje zalihe, tako te su baš te knjige gotovo redovito imale biti temelj novo osnovanih knjižnica. Društvo je baš u tu svrhu raspoklanjalo na hiljade knjiga.

Osim toga su i neka posebna pokrajinska prosvjetna društva u svom području osnovala koju tu knjižnicu. I njima je naše svetojeronimsko društvo u slučaju zamolbe podijelilo knjiga, ili su se knjige skupljale od privatnika.

U najposljednje pak vrijeme odlučila je Hrvatska Narodna Straža, da će zaredati prijenosnim knjižnicama, pa je u tu svrhu zamolila hrvatsku javnost, da joj se šalju knjige. Nešto se već i skupilo, — no šiljanje traje dalje. Ta je dakle akcija još u stadiju svog početnog razvitka.

Međutim, nakon toga prvo nam se pitanje nameće: A kako sada stoji s onim knjižnicama, o kojima se javljalo, da su jednom osnovane? Postoje li? Živu li? Rade li? Ili su mrtve?

Što se tiče onih navodnih stotinu knjižnica Društva za pučku prosvjetu, možemo mirne duše reći, da ih danas ne postoji ni 2%—3%. Nije naime nikakova tajna, da ovo društvo već preko tri godine spava teškim snom, iz kojega se nikako ne može probuditi. Ne ćemo ovdje ispitivati, na kome je krivnja, — tek toliko možemo reći, da krivnja nije samo na jednomu — ali istina jest, da su nutarnje neprilike bile tako velike, te su društvu oduzele svaku ži-

votnu snagu. Radi toga je usnuo društveni organ »Pučka Prosvjeta«, radi toga umuknuše podružnice, a kad se zna, da baš za podržavanje knjižnica treba najjače životne snage, — kako ćemo čas kasnije o tom nešto više reći — onda je i više nego sigurno, da je s istog uzroka i knjižnicama, u koliko ih je bilo osnovano, prerezana žila kucavica. Na toj dakle strani sigurno vlada pustoš. Sve ostade ili na početku, ili u začetku.

Ispitujući dalje, kako stoji s knjižnicama danas, pripominjemo ovdje, da među kulturnim strujama, što se u posljednje doba javljaju u našoj domovini, smatramo katoličko-kulturnu struju najozbiljnijom i najsolidnijom, i to ne samo radi nutarnje njezine vrijednosti, radi njezine sadržajne jezgre, nego napose još radi snage, koja izvire iz te jezgre, koja okrjepljujući neslomivim uvjerenjem i božanskim zanosom snaži i jača baš personalnu stranu ove struje, izdižući je nad personalnu stranu drugih struja. Svaki dakle tvor ove struje, sudeći već a priori, valja da je čvršći i trajniji, radi li se vazda promišljeno.

Kad smo u prvom (1. i 2.) broju prošlogodišnjeg »Vjesnika« zamolili za obavijesti o pučkim knjižnicama, osnovanim po Hrvatskoj: gdje one postoje i u kakvom su stanju; koliko knjiga ima koja knjižnica; osim svetojeronimskih koje su knjige jošte u knjižnici; u kakovoj se prostoriji knjižnica nalazi; tko je knjižničar; kako se narod služi knjigama (kvantitativno i kvalitativno), — moleći za te obavijesti imali smo, istina, na pameti sve knjižnice, no najviše one, koje su osnovane od pomenute posljednje struje. Držali smo naime, da ćemo najprije o tim knjižnicama dobiti što točnije obavijesti. No međutim je izašao i drugi (3. i 4.) broj »Vjesnika«, — a mi smo bili prisiljeni, da se u tom broju iskreno potužimo, što ne dobismo na molbu svoju nikakova odgovora. Izašao je iza toga i treći (5. i 6.) broj, ali i opet ni glasa. Tako ostade sve do danas.

Što da otale zaključimo? Da li to, da su i ove knjižnice mrtve, ili barem da ne živu onim životom, o kome bi se u javnosti moglo nešto povoljna reći, ako se ne će reći ništa nepovoljna? No dok živi i teče onaj izvor, iz kojega izviru ove knjižnice, dok je naime živo javno katoličko djelovanje, možda bi bio ovakav zaključak prebrz. U tom slučaju može biti i drugih uzroka ove šutnje. Posao, ili odgađanje, pa napokon i zaborav; ili možda to, da baš onaj koji bi mogao nešto javiti ,nije čitao onog našeg poziva, ili — nehaj.

Ali ne, ni to ne bi bio upravo siguran zaključak, da su naime ovo uzroci šutnje, a ne baš to, što knjižnice doista ne živu svježim životom. Jer onoga, koji bi osnovao knjižnicu i dalje ju dobro i snažno vodio, ne bi ni ostali posao smetao, niti bi ga nakon odgađanja zaborav zapriječio, niti bi ga naš poziv minuo, niti bi ga nehaj ubijao, a da ne bi o svomu mezimčetu, pa još na zamolbu, javio, kako mu uspijeva, raste i buji. Po gotovu, kad ni u ostalom hrvatskom novinstvu ili časopisu, koliko je nama poznato, ne nađosmo nikakva izvještaja o točnom stanju makar koje knjižnice. Javilo se, da je osnovana, — ali dalje ništa.

Kako pak ni o onim knjižnicama, što su ih osnovala neka pokrajinska prosvjetna društva, ne čitasmo nigdje nikakva izvještaja, nemamo nikakva razloga misliti, da je i tu što bolje.

Bojimo se stoga veoma, da će sva energija, da će sav trud, koji se dosada uložio u to, biti skoro uzalud. Nešto hoćeš, nastojiš, okrećeš se, i radiš — mučiš se i znojiš — i ništa. Kao da kuću gradiš, te nakon prvih želja i kratka razmišljanja, nakon skupljana neispitana materijala započinješ nekako graditi temelj, — ali čim hoćeš dizati u vis, eto se sve razruši i rastepe, da ostane samo razrovan, zapušten materijal.

Ne, tako to ne ide i ne može ići. Za ovaj teški posao valja ozbiljnije i višestrane priprave. Kako već rekosmo. val ushita za opće knjižnice, što se podigao u stranom svijetu, tako je silan i jak, te udarom svojim mora potresti i našu domovinu. Dok to s radošću naglasujemo, ipak kažemo, da nije dosta dati se poslije toga nositi samo kao lako perce navrh toga vala; nije dosta, da, videći nešto u drugoga, odmah to prihvatimo samo lakoćom kakove djetinje igre, pa kad nas za nj mine prvo oduševljenje, puštamo i ostavljamo sve, razlikujući se od onakve igre u toliko, što nakon neuspjela posla zaostane u nama nezadovoljstvo i malodušnost s ozbirom na daljni rad.

Da se postigne uspjeh, pa po tom da se digne i to veća volja za daljni rad, treba nam se ponajprije dobro upoznati s onom stvari, o kojoj se radi, koja nam je pred očima. Poznavanje podaje sigurnost i snagu u radu, te čuva od pogrješaka, u koje u protivnu slučaju mora pasti i najpoletniji radnik, i time možda uništiti i najbolju stvar. Treba znati odgovoriti na sva pitanja, koja su spojena ne samo s osnutkom knjižnica, nego i s njezinim daljnim životom i razvitkom. Zašto se osniva knjižnica? Gdje da se osnuje? Kakova da se knjižnica osnuje? Kako da se osnuje? Kako da se uredi? Kako da se uzdržava? Kako da se vodi? Tko da bude knjižničar? Kako da se pozajmljuju knjige? O ovim i drugim pitanjima treba da se osnivač sam sobom porazgovori i da sebi dade jasan odgovor. Budući da pak i mi želimo i dalje i življe sudjelovati u izgrađivanju i usavršivanju ovog znatnog kulturnog faktora, zagledat ćemo se u različita pitanja o knjižnicama i nastojati na njih što točnije odgovoriti.

III.

Knjižnica imade služiti onoj istoj svrsi, kojoj služi sav ostali prosvjetni rad. Mi smo imali zgode o toj stvari ovdje u svome »Vjesniku« već u više navrata progovoriti. Progovorit ćemo još točnije i ovom prigodom. Prosvjetni rad ima izgrađivati snažne individuje. Da pojedinac to postane, valja da bude ponajprije fizički zdrav. Bolestan čovjek, na žalost, nije više cio čovjek. Veleći to, ne mislimo samo na to, da takav čovjek ne može vršiti vanjske poslove, nego on malakše i u sebi, ne mogući sav raditi oko svog duševnog razvitka. Bolestan čovjek ne može ispuniti ni drugog zahtjeva, koji se zahtijeva, da tko bude snažan individuj: ne može

steći dovoljno staleške ili zvanične spreme. Ne radi se tu samo o tom, da tko bude spremniji zanatlija ili poljodjelac, pa da tako sebi lakše priradi svoj kruh, svoj bolji kruh, premda je to naravski u životnoj borbi također od temeljne važnosti, nego se tu radi i o drugim stvarima, koje čuvaju i jačaju ljubav prema životu. Kad je čovjek svijestan, da će moći ispuniti sve dužnosti svoga zvanja, ta ga svijest diže, a rad mu je sladak. Da pak to trajno bude, valja da je u čovjeka nutarnje otporne snage protiv životnih teškoća, nevolja i nesreća. U najviše slučajeva nisu ljudi dosta opremljeni protiv takovih udaraca. Čini se, da su ti udarci, kao da netko oboružan udara na čovjeka goloruka. A posljedice su goleme. Čovjek izgubi nutarnje ravnovjesje, u dušu se ugnijezdi ogorčenost, one sile, što su čas prije bile žive i radine, sruše se, a mjesto njihovo zapremi čuvstvo potištenosti. Dakako, da se čovjek u takvom slučaju ne može više pobjedonosno boriti sa životom. Prosvjetni rad naprotiv mora klonule sile dignuti i opremiti ih na otpor. Kraj toga je potreban okretan, elastičan duh. Životne se prilike neprestance mijenjaju. Danas je ovako, a sutra već može biti sasvim drukčije. Čovjek okretna duha brzo će progledati nove prilike, brzo će opaziti ono, što se promijenilo prema pređašnjemu stanju, razlikovat će glavno od sporednoga, te se vješto prilagoditi toj novoj situaciji i izbjeći štetama, koje bi inače nastale za nj. Koliko god se može, valja prosvjetnim radom u našeg čovjeka slabiti sporost u mišljenju i sporost u radu.

Odgojiti dakle narod, koji bi sastojao od zdravih ljudi s valjanom zdravom obrazovanošću, ljudi punih otporne snage protiv životnih udaraca, ljudi okretna, elastična duha, i sposobnih, da se korisno po sebe prilagode novim prilikama: to bi bio vrijedan konkretan cilj prosvjetnog rada. Ali još je nešto drugo potrebno, ne samo za to, da se postigne ovaj cilj, nego i za to, što to drugo ima biti nova pozitivna sila za čovjeka. Ovamo ide ponajprije nutarnja, duševna samostalnost u mišljenju i radu. Nitko nije tako podvržen sugestiji mnoštva kao čovjek iz puka. Osloboditi ga od te sugestije teško je, ali nužno; to teže, što na nj djeluju jaki vanjski uplivi, kao što su velike skupštine, novine i okoliš ljudi, kad se oni svi među sobom slože u izvjesnoj stvari. Ovakav pojedinac nema kad ni da se zapita, koje je upravo njegovo i samo njegovo mišljenje o onoj stvari, i da li on uopće o tom može odlučiti. Videći, kako ono mnoštvo oko njega ima tobože jako uvjerenje, gubi svaku odvažnost samo i pomisliti, da bi on kao pojedinac mogao stvar pravo shvaćati mimo kompaktne većine. Kao da se nalazi u gvozdenim okovima. Od tih gvozdenih okova valja da ga pomogne osloboditi prosvjetni rad.

No nije dosta, da čovjek čuva svoju samostalnost samo protiv upliva, što dolaze n. pr. od velikih skupština, novina itd., nego valja da je čuva i protiv navala svakojakih drugih upliva i utisaka vanjskih. Ipak sve nastojanje oko vlastite samostalnosti ne bi imalo smisla, ako bi čovječja nutrinja bila prazna. Čovječja nutrinja ili čovječji nutarnji svijet valja da je pun sadržine uzvišene i

plemenite; sadržine neprolazne vrijednosti; sadržine, koja je srodna s onim, što je vječno, božansko. U tom pak slučaju nema jače sile, koja bi mogla ovakvu nutrinju uščuvati na svojoj visini, nego što je religija i ćudorednost, to više, što religija već sama po sebi puni dušu sadržinom uzvišenom i neprolaznom. Bez religije i ćudorednosti ne može čovjek obraniti unutarnje svoje neodvisnosti i j e d i n s t v e n o s t i protiv tolikih vanjskih rastvornih sila, što hoće da čovjeka rastepu, rastrgaju, te učine svojim plijenom, svojim robom; one jedinstvenosti, koja čovjeku daje snage i odvažnosti, da on jedan protiv tisuća stoji neodvisno, samostalno. Razboriti ljudi sve više spoznavaju, kako li je kobno, što se u današnje vrijeme ide najviše za tim, da se u čovjeka odgoji spoljašnost na račun unutrašnjosti. Radni svijet je to više u pogibelji, da se sav izgubi u spoljašnjosti, što više mora naprezati svoje sile da udovolji sve većim današnjim zahtjevima. A to je veća dužnost pučkog prosvjetnog rada, da jača u pojedinca unutarnji svijet i da mu privodi moć i snagu onoga, što je dobro, lijepo i vječno. Za to ne dostaje »samostalno mišljenje«. Sijelo zla nalazi se mnogo dublje. Pa zato treba u tu dubljinu duše i prodrijeti, donoseći joj sve ono, što je može ojačati i obogatiti. A ovamo dopire samo religija. Tko se odriče religijske moći, taj se u pučko-prosvjetnom radu odriče onoga, što je glavno, onoga, što je upravo jezgra svega toga rada.

Već smno naime jednom drugom zgodom citirali znamenitog stručnjaka u pučko-prosvjetnim pitanjima, nekatolika dra R. E r d b e r g a, koji veli, da će se za prosvjetu puka više učiniti, ako se njegov religijozni život goji i jača, nego da mu se drže najsjajnija predavanja o monizmu ili čemu sličnomu.

Drugi poznati stručnjak, isto tako nekatolik D. T i t i u s, profesor u Göttingenu, prekrasno raspravlja o tom pitanju u svojoj raspravi Religion und Volksbildung. Bit će još zgode, da u kratkim crtama prikažemo čitavu tu raspravu, a za sada iznijet ćemo samo dva tri citata. Svrha svega obrazovnog rada, kaže Titius, ne može biti drugo, nego obrazovanje čitavoga čovjeka. »Ali čovjek nije samo spoznajni duh, nego još većma duh voljni i osjećajni.« *(Der Mensch ist nicht nur erkennender Geist, er ist auch, ja vorzüglich, wollender Geist«.* »Otuda slijedi, da je obrazovanje sasvim nešto drugo, nego tek podavanje znanja« *(Daraus ergibt sich, dass Bildung etwas ganz anderes ist, als blosse Mitteilung von Wissen).* »Obrazovanje, kako smo našli, u pravnom je smislu samoobrazovanje (t. j. da pojedinac, pošto mu je dan obrazovni materijal, sam u sebi dalje obrađuje taj materijal), ili to, da čovjek potiče duševne moći, da se same na što odlučuju, da djeluju i stvaraju. Teško je pomisliti, kako bi moglo postojati plodonosno samoobrazovanje, a da ono ne bude ujedno religioznoga karaktera« (Bildung ist, wie wir fanden, im höchsten Sinne Selbstbildung, Aufrufung der innersten Seelenkräfte zu eigener Entscheidung, zu schöpferischer Tat. *Es bleibt schwer vorstellbar, wie fruchtbare Selbstbildung möglich sein sollte, ohne zugleich religiöse Art anzunehmen).* »Nastojanju, koje ide za

tim, da isključi religiju iz općenita obrazovna rada, mora se usprotiviti u ime samoga toga obrazovnog rada i njegova uspjeha« (Wohl aber muss der Neigung, die Religion von den allgemeinen Bildungsbestrebungen auszuschliessen, im Namen dieser selbst und ihres Erfolges entgegengetreten werden).[1]

Uopće govoreći nije dosta, da se u svomu obrazovnom radu služimo samo onim sredstvima, kojima se jedino odbijaju zli utjecaji vanjskoga svijeta na čovjeka, nego valja upotrebljavati i pozitivna sredstva, kojima će se čovjeku davati snažna okrjepna hrana. Osim religije može čovjeku podati jake hrane i sam taj vanjski stvoreni svijet — onda, kada čovjek u njemu gleda umni red. Nailazi li naprotiv svuda samo na zagonetke, nered i kaos, postaje čovjek nesiguran, tlo mu se izmiče ispod nogu, te prestaje biti jak i samostalan individuj. A taj svemirski red ima da čovjeku pokazuje znanost. Znanost uči čovjeka nutarnju vezu, koja postoji među stvarima. Ne čini ništa, što se u znanosti nalazi puno praznina. Dosta je, da se na primjerima pokaže umni red u stvorenim stvarima, pa otuda da se dođe do zaključka, da u cjelini vlada umnost. Čovjek treba da se uvjeri o tomu redu, e da može jak stupati usred najrazličitijih pojava. Za to nije dosta prikazivati mu samo suhe sustave, nego da sav taj red na živim primjerima vidi svojim vlastitim očima. Kod toga valja uvijek paziti na to, da se čovjeku samo toliko pruža, koliko je potrebno, da mu svijet bude jasan. Onome, koji je već prosvjetljeniji, dakako više, ali u najviše slučajeva ne će trebati dizati previsoko.

No čovjek ne zahtijeva red samo u svemiru, nego i u praktičnom životu. Red je potreba čovječje duše. Tu potrebu treba njetiti osobito obzirom na porodični život. Što je jači osjećaj za taj red, to veći blagoslov. Troškovi se umanjuju, a štednja i stjecanje povećava. Koliko bi se porodica spasilo, kad bi bilo više toga osjećaja za red. — Analogan bi se napredak osjetio i u državnom i u narodnom životu. Nije dosta, da bude tko samo upućen u državnu mašineriju, nego treba da ga se dobije za to, da činom rado sudjeluje u narodnom životu; tražeći, da se uzdrži red u različitim službama, i da napokon svaki bude pripravan na potrebnu žrtvu za narodnu cjelinu, da se kod javnih uredaba popravi ono, što je nedostatno; da se prije svega neokaljanom uščuva moralna čistoća i poštenje u javnoj službi, i da napokon svatko bude pripravan na potrebnu žrtvu za narodno zajedništvo. Sve se to opet osniva na prirođenu osjećaju za red. — No za zajednicu raditi ne znači ništa drugo, nego preko zajednice raditi za svakog pojedinca. A da tko i to ushtjedne, mora već prema samomu pojedincu neposredno biti u pravom i uređenom snošaju, koji opet ne može biti drugi, nego snošaj međusobna pomaganja, međusobnih dobrih djela.

---

[1] Prof. D. Titius, Göttingen: Religion und Volksbildung. Volksbildungsarchiv, III B. 1912, Berlin.

To su evo pojedini ciljevi pučkog obrazovnog rada, ciljevi, što se slijevaju u sliku; zdrava, snažna, djelatna, otporna, samostalna, duševno mirna i obogaćena čovjeka, koji se prema drugim ljudima nalazi u pravom snošaju i koji znade dati sebi pravi odgovor o svijetu i njegovim pojavima.

IV.

A kako već rekosmo, pučke knjižnice imadu služiti istoj svrsi, kojoj i pučki obrazovni ili prosvjetni rad uopće. Stoga ova svrha u isti mah određuje i to, koje i kakove knjige mogu doći u knjižnicu: sigurno ne one i onakove, koje nikako ne mogu koristiti prosvjetnoj svrsi ili koje su joj ćak i protivne. U tom su svi složni. U pučke knjižnice ne mogu uniči knjige sasvim znanstvene ili stručne, što ih mogu čitati samo stručnjaci; to u jednu ruku, a u drugu ruku ne mogu uniči knjige sasvim nećudoredne, prljave. To je izvan svake diskusije.

Isključivši strogo znanstvena djela, ostaju otvorena vrata za ostale poučne knjige. No dakako da je opet znatna razlika između onih poučnih knjiga, koje, ako i nijesu strogo stručne, ali su ipak pisane tako, te ih može s koristću čitati samo školovani čovjek ili čovjek, koji je i bez škola vlastitim trudom postao nešto obrazovaniji, — i između onih poučnih knjiga, što ih može čitati svaki naš pučanin. U većem mjestu i u većoj knjižnici, kojom će se služiti i obrazovaniji ljudi, razumije se, da je poučnim knjigama onog prvog karaktera sasvim naravno mjesto; dok u manjim seoskim knjižnicama valja nastojati, da se nađu najvećim dijelom poučne knjige samo onog drugog karaktera, koje su pisane pučkim naučnim stilom. Kakav je to »pučki naučni stil« i koje su naše knjige pisane tim stilom, o tome ne možemo sada raspravljati, pa odgađamo to za drugi put, — ali već sada možemo reći, da je takovih knjiga dosta malo, i što ih ima, da ih ima gotovo samo od našega društva. U buduće morat će se ići jače za tim, da ih bude što više. Naučno je polje široko. Kod toga ipak lebde nam pred očima samo gotovi i sigurni znanstveni rezultati. Za eksperimente i teorije nije ni nužno da budu predmetom pučko-prosvjetnog rada, a nije ni moguće, da se čovjek pučanin, na koga se taj rad proteže, njima zanima i bavi.

Ni u jednom pak slučaju ne smije ovakova knjiga u srcu čitatelja rušiti vjere, jer je vjera, napose živa vjera kršćanska, katolička, jezgra i srce uljuđenosti i prosvjete, a smrt surovosti i divljaštva. Naprotiv, valja da su te knjige tako pisane, da se, svakako, ne previše i usiljeno, nego zgodimice i posve naravno, u svim obrađivanim predmetima znanosti, zapravo u svim tim djelima Božjim, vidi i osjeća uzročna Božja ruka, uzročni Božji Um, i tako treba čitateljev religiozni život buditi, gojiti i dubokim osvjedočenjem ispuniti (»sein religiöses Leben soll man in dem Menschen wecken und pflegen und vertiefen«), kako kaže dr. Erdberg.

Budući dakle da je vjera po našem uvjerenju i po uvjerenju snažnih objektivnih mislilaca (isp. prof. Titius) pravi i živi prosvjetni elemenat, sasvim jasno slijedi, da u knjižnice imadu doći i čisto religijozne knjige. Ali ako igdje, a to kod knjiga, koje rade samo o vjerskim pitanjima, valja paziti na to, da su dobro i lijepo napisane. Zlo i slabo pisane knjige pobuđuju mrzovolju na onaj predmet, o kojemu sama knjiga raspravlja, te ga prije otuđuje od čitatelja, nego da ga, kako bi valjalo, k sebi privlači, — pa ako to treba izbjegavati kod svakog valjanog predmeta, to više kod najuzvišenijeg predmeta, predmeta vjerskog. Nije dakle suho zlato odmah svaka knjiga, za koju se po naslovu vidi, da je religiozna. I nju valja upoznati, kako je pisana.

Osim poučnih knjiga dolaze u knjižnicu i knjige z a b a v n e. Da su ove knjige vrlo važne u svakoj knjižnici, vidi se napose iz statističkih prijegleda stranih knjižnica, gdje najveći postotak pozajmljivanih knjiga otpada baš na zabavne knjige. Suvišno je pitati za uzrok, zašto ljudi toliko vole zabavne knjige, jer su miline i čari zabavnog štiva svakome poznati, — no dakako da tih čara ima istom onda, ako se u zabavnog štiva nalazi potrebne literarne vrijednosti. Nije doduše, nužno, da ta literarna vrijednost bude prvog stepena, premda i za tim treba težiti — ali bez nje ipak nikako ne smije biti. Odmjeriti pak, kolika upravo da bude ta literarna vrijednost, razumije se, nije moguće, ali ipak se može reći, neka je tolika, da izvjesno zabavno štivo ne ostavi čitatelja s obzirom na estetski užitak hladnim i praznim, nego da on u sebi doista osjeti taj estetski užitak kao nešto stvarno i toplo u duši. Što je te topline i slatkosti, prema naravi same stvari, u kojoj knjizi više, to bolje, — premda, kažemo, može biti toga i manja količina, samo ako još inače ima u knjizi snage za promicanje i podizanje ljudskog života.

»Ali da se koja zabavna knjiga može primiti u knjižnicu, nije dosta gledati samo na literarnu njezinu vrijednost. Prema svrsi i zadaći pučke knjižnice mora se i p e d a g o g i j s k i m o m e n a t uzeti u obzir. Prije nekoliko godina o tom se živo raspravljalo u dnevnoj štampi. Sasvim je naravno, da su se mišljenja među sobom veoma razilazila, po gotovu, kad su htjeli svoju reći i l j u d i, k o j i o č i t o n i s u i m a l i n i p o j m a o o d n o s i m a, k o j i v l a d a j u u p u č k i m k n j i ž n i c a m a. Među pojedinim knjižnicama postoje vrlo velike razlike, koje se naravski očituju i u i z b o r u k n j i g a. Što za jednu može biti pravo, nije za drugu ni iz daleka tako. U s r e d n j i m i m a n j i m k n j i ž n i c a m a n e m o ž e s e n i k a k o b i t i b e z p e d a g o g i j s k e k r i t i k e. Primjer će nam to pokazati. Može da koja knjiga s umjetničke (formalne) strane osobito visoko stoji, ali obrađuje vrlo težak seksualni problem. Kad bi mjerilom bila samo literarna vrijednost, tada bi i ta knjiga spadala u pučku knjižnicu. Ali koji bi osnivač-upravljač knjižnice htio da pred savješću svojom za to odgovara? U p u č k i m k n j i ž n i c a m a m o r a s e s k u p l j a t i o n o, š t o j e v r i j e d n o, z d r a v o i j a k o. Na sreću, puk još nema nikakova smisla za hiperestetizam naših kavanskih literata.«

Ovako doslovno govori dr. E. Jaeschke, sada ravnatelj gradske knjižnice u Düsseldorfu i voditelj savjetničkog vijeća za pučke knjižnice u okružju düsseldorfskom.[1] Osobit auktoritet.

Nada sve je dakle jasno, da se ne smiju u knjižnicu primati knjige bez izbora i kritike. Ali je ipak trebalo sve to reći, jer ima ljudi, kojima i najjasnije stvari nisu jasne. Kako pak kraj toga vlada u nas i velika neupućenost o našem književstvu, morat će se prije svega sastaviti **uzorni katalog knjiga.** Drugi narodi već dugo imadu takove kataloge. To je neophodno nužno. Čeka nas i u tom pogledu težak, ali važan i koristan posao.

Govoreći o knjižnicama ne mislimo, razumije se, na osnivanje »javnih knjižnica«, kakove su n. pr. po Engleskoj i Americi, kao što ni uopće na osnivanje knjižnica po gradovima, već po manjim mjestima: trgovištima i selima. Ima stalnih i prijenosnih knjižnica. Koje ćemo osnivati? Prema prilikama i jedne i druge. No najprije ipak neka se misli na stalnu knjižnicu, t. j. takovu, koja uvijek stoji na jednom mjestu. Samo se pita, na kojem, ili bolje, u kojem mjestu. Ideal bi bio, kad bi svako seoce imalo svoju dobru knjižnicu, valjano uređenu i valjano vođenu. No kako je do toga ideala vrlo, vrlo daleko ne samo u nas, nego i drugdje, valja se ograničiti na ono, što se dade prije ostvariti. A to se dade u svakome sijelu župe. Kako pak radi različitih sredstava ne može svaka knjižnica imati jednaki broj knjiga, to bi se u sijelu vicearhiđakonata ili u mjestu, gdje je ujedno sijelo župe i općine, moglo nabavljati knjiga za prijesnosnu knjižnicu, t. j. iz toga mjesta kao središta nosile bi se od mjesta do mjesta one knjige, kojih nemaju manje knjižnice. Takovim prijenosnim knjižnicama valja se napose poslužiti onda, dok još n. pr. u području vicearhiđakonata nije osnovan i onaj mogući broj stalnih knjižnica.

No kakva god se knjižnica osniva, valja raditi promišljeno i oprezno. Ne treba početi na veliko, nego čedno, — ali sigurno. Radi se naime o sredstvima, kojima da se knjižnica drži na životu i pomalo raste, napreduje. Ta sredstva ne treba da budu velika, ali nešto ih mora biti, — inače će knjižnica za čas uginuti, a u ljudi će se zadugo ugnijezditi nepovjerenje prema takovim prosvjetnim poduzećima. Gdje je pak dobre volje i zanosa, naći će se i ta sredstva. Dobro je narodu prije osnutka držati jedno ili dva predavanja, da se oduševi. Po potrebi evo i naših usluga u tom pogledu. Kad se duhovi zagriju za stvar, bit će i ploda. Jedan će dijelak dati općina, drugi dijelak seljačka zadruga, treći dijelak koja imućnija osoba u okolini, četvrti će se sabrati prigodom kakove svečanosti ili zabave, peti će priteći od članskih prinosa makar i najmanjih (10 filira na mjesec), itd. Sto do dvije stotine kruna na godinu moglo bi se ipak skucati. Toliko je potrebno, da se od toga nešto plati za

---

[1] Dr. E. Jalschke: Leitfaden für die Einrichtung und Verwaltung von mittleren und kleinen Volks- und Schulbüchereien, Berlin, 1913.

knjižničku sobu (ako nije u župnom dvoru ili u školi), pa za to, da se svake godine nabavi nekoliko novih knjiga, jer, kako rekosmo, knjižnica ne smije zakržljati, nego rasti, makar polagano. A da je vrlo zgodno osnovati knjižnicu uz omladinsko društvo, o tome nema nikakove sumnje.

Još je jedna vrlo važna stvar, koju već sada ne smijemo nikako prešutjeti. A to je v r s t a n k n j i ž n i č a r. Taj ne samo da mora biti zauzet za ovaj dio prosvjetnog rada, ne samo da mora biti razborit, ljubezan i taktičan čovjek, nego mora poznavati i ljude, — a napose knjige u svojoj knjižnici. Nije naime nipošto dosta, da knjižničar bude sasvim mekanički izdavač knjiga, nego valja, da u taj čas izdavanja ili pozajmljivanja bude pravi prosvjetni radnik, t. j. on mora znati, k o j u ć e k n j i g u k o m e d a t i, da od nje uistinu bude koristi. Dakako, da bi to najprije mogao znati, pa i knjižničar biti koji inteligentan čovjek (župnik, učitelj), ali bi mogao biti i bistriji seljak, upućen od drugoga. No u svakom slučaju nužno je prethodno, prema prilikama veće ili manje, upoznavanje s knjigama u knjižnici. Bez toga ne ide. Na slijepo se ne radi ništa s trajnim uspjehom. U najgorem slučaju, kad ne ide drukčije, valja na pojedine knjige staviti neke znakove, po kojima će manje upućeni knjižničar vidjeti, da li je knjiga zgodnija za staro ili mlado, za muško ili žensko, i t d. d.

Evo, iznesosmo nekoje misli o knjižnicama. Nije ni izdaleka sve. Mnogo je tek natuknuto. Ali za sada prostor više ne da, pa kako su knjižnice znamenit prosvjetni faktor, pridržajemo si pravo, da se i u buduće tu i tamo osvrnemo na pojedina specijalna pitanja.

Osnivajmo knjižnice, jer su vrijedne, da se za njih troši naša energija, — ali ih osnivajmo promišljeno, da ne trošimo energiju uzalud.

Za sada, znademo, sveopća je stanka. Ali možda ne će dati dobri Bog, da će ta stanka predugo trajati. Čim pak prestane, valja se dati na posao jače no ikada. Za taj slučaj namijenjen je ovaj informativni članak, da bude odmah pri ruci.

Seoske knjižnice

(Krasan primjer jednog učitelja)

Kad se u nas govori o »pučkim knjižnicama«, onda se, kao što je i razumljivo, u prvom redu misli na knjižnice po selima ili na seoske knjižnice. No kakogod su te knjižnice jako potrebne, ipak se u drugu ruku ne mogu zanijekati poteškoće, koje stoje na putu i u samom osnutku i, osobito, u daljnjem njihovu uzdržavanju. Ponajprije dakako valja udariti temelj — ali nije dosta, da se za prvi mah, dakle kao za temelj, najprije skupi izvjestan broj knjiga, nego je isto tako važno, da osnovatelj knjižnice gleda i u budućnost, da naime ima stalnu nadu i neku određenu osnovu za to, kako će ta

knjižnica živjeti dalje, kako će dobivati nove hrane, kako će se popunjavati novim knjigama. I knjižnica je kao organizam: kad se istroši, to jest kad se pročitaju prve knjige, a istrošena se snaga knjižnice ne obnavlja, to jest ne pojačava novim djelima, knjižnica mora uginuti. Organizam ugine i onda, ako je zapušten, ako nema reda. Tako i knjižnica, ako osnivač (knjižničar) nema točna popisa, i ako dalje uredno ne bilježi, ko posuđuje itd. Organizam ugine i onda, ako nema zraka. Zrak za knjižnicu njezini su čitači — a njih treba naći i držati ih na oku i na okupu, i njihov broj širiti. Sve su to, — a ima i drugih — pitanja, koja su najuže, upravo bitno povezana s opstankom svake seoske knjižnice. Da pak kod svega toga često ne ide baš posve glatko, nego da se osnivač i vođ takve knjižnice lako namjeri na neprilike i teškoće, tko to ne će shvatiti! I ako nas te neprilike i teškoće ni u kojem slučaju ne smiju odvratiti od tog znamenitog posla, ipak će biti veoma korisno, ako saznamo kako su i drugi imali neprilika i kako su ih svladavali. Istina, tuđi slučaj ne će se svagda moći primijeniti na vlastite okolnosti, ali razborit će čovjek već znati, što se može iz tuđeg primjera za sebe izvući. Takav jedan primjer iznosi učitelj K. Kersten za svoje njemačko selo Grosskühnau. Radi njegove poučnosti evo ga u cjelini:

I.

Za mene je stvar posve riješena, da i najmanje selo mora, makar u kojoj formi, svojim stanovnicima pružati dobrih knjiga. Kako sam ja ovaj zahtjev proveo za svoje službovno mjesto Grosskühnau, neka pokažu ovi redci:

Najprije sam godine 1911. pokušao osnovati općinsku knjižnicu. Općinskomu sam vijeću dao svoju osnovu: Za osnutak općinske knjižnice općina mi predaje 50 maraka. Svake daljne godine daje 20 maraka za proširenje i za podržavanje knjižnice. Knjige su vlasništvo općine. Ja se obvezujem, da ću uredno upravljati malenom knjižnicom. — Ali, kako sam bio i mislio: poštovani seoski ili općinski odbor nije imao u takove svrhe novaca. Rado su mi priznali, da je čitanje knjiga i za stara i za mlada lijepa stvar. Ali kad sam poslije toga izašao sa svojim zahtjevom: 50 maraka za prvi početak, tada je sve bilo gotovo! 50 mk! Pede—set maraka za — knjige! Ne, to ipak ne ide!

No, pomislio sam, ako ne može biti ništa s općinskom knjižnicom, možda će biti nešto sa seoskom knjižnicom. Ako ne mogu dobiti novaca od općine, dobit ću ih u selu. Svoj cilj, da dobijem novaca, svezao sam sa svojim drugim radom oko pučke prosvjete. Dosada su obiteljske večeri, što sam ih priređivao, bile ponajvećma besplatne, odsada sam tražio malu ulazninu. Prvu je dobit donijelo jedno veče, gdje se govorilo o pričama. Kad sam nakon svršene večeri sjedio u sobici gostione i brojio svoje groše, stupi k meni krčmar, potapka me po leđima, te sa smiješkom pokazujući na »velik« novac reče: »No, gospodine učitelju, učinili ste dobar posao; radujem se, što ste toliko ubrali.« Trudeći se nastojao sam mu razjasniti, da

ne mislim taj novac za sebe upotrijebiti. Rad bez dobitka — tresao je glavom i nije mi htio vjerovati. Odbivši sve troškove, ostalo mi je čista dobitka 14 mk. Sad sam bio siguran za seosku knjižnicu. Neka dobra duša darovala mi je 50 pfeniga, kad sam joj pripovijedao o svojoj osnovi i o prvom čvrstom koraku za njeno ostvarenje. — U društvu za tjelovježbu priredio sam kazališnu večer. O Božiću se predstavljao komad »Anneliese«. Mnogo sam se trudio, dok se to izvježbalo. No za predstave duvao je svjež dah, i uspjeh je bio sa svake strane dobar. Kad smo na društvenoj večeri pravili račune, tražio sam 5.50 mk. Dadoše mi rado. — Sad sam imao 20 mk., pa stojeći na tom »čvrstom temelju« držao sam, da mogu svoju misao o knjižnici zastupati i pred širom javnosti. To sam i učinio idući od društva do društva. U društvu ratnika čitao sam iz Liliencronovih ratnih novela i govorio o rodoljubnim ciljevima knjižnice. Odobravali su mojim osnovama i obećali, da će ih pomagati. Na župnikovu sastanku muževa čitao sam im Tolstojeva »Sužnja kavkaskoga«, i u dužem predavanju izlagao, kako su knjige podobne proširiti naše znanje i učiniti, da nam iskustvo bude jače. Kad sam govorio o troškovima i izvijestio, da već imam 20 mk. za osnutak seoske knjižnice, reče mi neki gazda, kojemu se stvar svidjela: »Evo, ja dajem još 20 mk.« I dao je. Bio je to za mene velik čas, gdje se temeljna glavnica tako nenadano podvostručila. — Nakon toga pošao sam u pjevačko društvo. Dali su mi 3 mk. — Međutim je došlo vrijeme za novu porodičnu večer. Na daske stavih veselu igru s pjevanjem. Izvodila su djeca. Bio je to »Plesač kralja Wurzelmanna«. Premda je veče imalo dvostruku svrhu, moglo je uprkos toga u blagajnu knjižnice ući 26 mk. od čista dobitka. Kako je veče bilo dobro posjećeno, upotrijebio sam tu zgodu, da još jednom upozorim na knjižnicu, koja se ima osnovati. — Držao sam, da je sada tlo dobro pripravljeno, da bi skupljanje u selu doneslo ploda. Jer ako ljudi ne znadu točno, za što novac, ne dadu ni jednoga novčića. Skupljanje, što ga je vojvodsko okružno ravnateljstvo dozvolilo po kućama, donijelo je 35 mk. Taj iznos bijaše vrlo malen, kad pomislim, da sada u ratno vrijeme kućno skupljanje za crveni križ itd. uvijek donese preko 300 mk., a jednom je donijelo i 1000 mk. Ali tada učinilo mi se onih 35 mk. vrlo lijepim dobitkom. To je bila najveća svota u mojim prihodima. Time sam zimi 1912./13. imao na okupu preko 100 mk. za seosku knjižnicu, a sve to iz malenih i vrlo malenih darova. Upravo put i način, kako sam te novce skupio, činio mi se važnim za ovu uredbu, koju sam želio stvoriti. Da mi je koji pučki prijatelj, koji bi stajao izvan svega toga, poklonio 100 mk., knjižnica bi se pojavila u selu neposredno. No tako je ona malo pomalo hvatala korijen u selu. Svatko je u selu znao, da je blizu jedna knjižnica, i svatko se tomu veselio. Svatko je pridonio svoj kamečak; a nikome nije to teško bilo.

Upravljač knjižnice u Jessnitzu, srednjoškolski učitelj Euterneck, dao mi je iz svoga iskustva za uređenje knjižnice vrlo vrijednih uputa. Pomoću njega došao sam do »društva za pučku prosvjetu«. Obvezao sam se, da ću kroz četiri godine svake godine

davati 20 mk. Na taj sam iznos lako pristao, jer sam u blagajni imao 100 mk. Za prvi iznos od 20 mk., dobio sam po vlastitom izboru 52 knjige u vrijednosti od 80 mk., najviše njih u čistom knjižničkom omotu, koji se dade nakon upotrebe opet očistiti. Još sam dobio i zadovoljštinu, kad sam baš osnivao knjižnicu. Mjesni načelnik dao je za knjige u svom uredu stan, a — općinski se odbor poskrbio za knjižni ormar.

II.

I s mojom je knjižnicom bilo tako, kao što s mnogim novim uredbama. U početku je onih, koji su dolazili po knjige, bilo toliko, da nijesu mogli stati u malenu načelnikovu sobu. Razdijelio sam svoje 52 knjige među prve molitelje, a ostale sam morao često slati kući praznoruke. No za neko se vrijeme staložila ta navala. Dođosmo u mirnije časove. Knjiga je bilo sve više i više, a čitatelja sve manje. Naskoro se postiglo izjednačenje.

Knjiga je bilo sve više. Hvala potpori, što mi je dade »društvo za pučku prosvjetu« (Rickertova zaklada, Antikvarijat) mogao se broj svezaka u mojoj knjižnici već prve zime podvostručiti. — Valja mi još spomenuti, da su neki općinari poklonili 15 knjiga. — Mnogo novih knjiga dobih ljeti 1913.. Dne 6. lipnja 1913. seoskoj je knjižnici u Grosskühnau-u »društvo za pučku prosvjetu« predalo 12 lijepih knjiga kao jubilejski dar cara Vilima. — I u našem se mjestu proslavio jubilej našeg cara. Od čista dobitka određeno je za knjižnicu našega sela 15 mk. Za taj novac mogosmo nabaviti još gdjekoju lijepu knjigu. — I zimi 1912. i 1913. godine bila je priređena porodična večer u korist knjižnice. Prvi put dobila je blagajna 17 mk., drugi put 27 mk. — Lijepu je svoticu donijela i kutija za sabiranje. Za ono vrijeme, dok se dijele knjige, izložena je kutija za dobrovoljne prinose. Ti prinosi teku dosta obilno, jer se knjige dobivaju besplatno. Prve zime narasli su dobrovoljni prinosi do 20, a druge do 25 mk. — Sve sam te prinose upotrijebio za to, da povećam knjižnicu. Na koncu prvih dviju godina dosegla je knjižnica 191 primjerak (od 52 početna primjerka). Knjižnica se samo zato mogla tako povećati, jer sam dobro upotrijebio izdašnu dobrohotnost »društva za pučku prosvjetu«. Najviše ih ima iz Rickertove zaklade ili iz antikvarijata. Dakle: knjiga je bilo sve više.

Čitatelja sve manje. No time ne mislim reći, da je naša knjižnica neko vrijeme cvala, pa onda za uvijek pala. Naprotiv: nestali su samo oni suvišni čitači, koji znadu samo okusiti pa ostaviti, koje privlači samo nova stvar. Pravi prijatelji knjige ostaše mi vjerni; pače njihov je broj rastao. Što mi pomaže, ako u prijegledu stoji: Zimi 1912./13. 115 čitača, kad 31 od njih posudi samo jednu ili dvije knjige. Iste zime posudilo se 613 knjiga. Slijedeće zime »pao« je broj čitalaca na 73. No ta 73 posudiše 837 knjiga.

Tako se činilo, da je naša knjižnica pošla posve dobrim putem. Za nove nabave bilo je dosta sredstava. Posuđivalo se sve više, jer se ustalio skup vjernih čitalaca, i jer sam ja bio mogao da naru-

čujem one knjige, koje su čitaoci opravdano željeli. — Tada je došao rat. Kako li je mnogi pomislio uprkos svega zanosa, što je oko njega vladao: sada je konac za mnogo toga, što je bilo lijepo! U to željezno doba ne će biti za to mjesta. Tko će sada knjige čitati! Oni, koji su vani, moraju ići od mjesta do mjesta i boriti se, a oni, koji su kod kuće, imadu pune ruke posla, a srce im je puno brige i tjeskobe. Tko će tu čitati knjige, gdje zbilja udara na srce i na možđane željeznom, neodoljivom silom! — Za prvi čas ja se nisam trebao mučiti takvim mislima; jer je moja knjižnica u kolovozu 1914. spavala još svoj obični ljetni san. Ona nije osjetila nikakve promjene u vanjskom svijetu. Kad je zatim došao listopad, slušao je svatko u njemačkom carstvu: Ne zaboravite na duševni život! Otvorite predavaonice i čitaonice! I naša se mala knjižnica probudila. Po novim posjetnicima, koji su se tiskali među redove starijih, iskušanih, spoznala je odmah, da se vani događa nešto velika i silna, što veže sve ljudske osjećaje. I godine 1913. došlo je novih knjiga, koje su računale vremenom; o godini 1813., o našem caru — čitali su ih, ali zato nijesu zaboravili svoje stare drage prijatelje. — »Nemate li ništa o ratu?« pitao je neki mladić prve večeri. »Hoćeš li što o god. 1870. ili 1813.?« Začudio se tome pitanju i rekao: »Ne, o sadašnjem ratu!« Pokazao sam mu svežnjić Franckh-ove zbirke »Der Krieg«. Listao je i pitao: »Nemate li ništa debljega?« Pružio sam mu Bernstorffa, »Ran an den Feind«, pa onda dva svežnjića Haeselera. »O, to ću uzeti«, klikne i pograbi kao kakav željen plijen. Pokazao sam tomu mladiću i druge knjige o vojsci, mornarici i zračnim vozilima. Mnogo ih nije bilo. Imao sam naime samo 20 mk. u tu svrhu, da svoju knjižnicu ratnički opremim.

Međutim kod nijedne knjižnice nijesu knjige glavno, nego čitaoci. A tih je prve ratne zime dosta manjkalo. Mnogo, vrlo mnogo mojih čitalaca pozvano je u vojsku. Žene tih ratnika morale su se danju brinuti za život, na večer nisu imale volje da posegnu za knjigom. Mnoge su djevojke i žene plele čarape za crveni križ. U mnogim kućama nije bilo svjetla. Tako su iz različitih razloga slabo upotrebljavali našu knjižnicu. Dolazilo je samo 18 čitalaca, koji su 253 puta posudili knjiga. To su, u toj zimi, bili žalosni satovi za posuđivanje knjiga. Kako li se često dogodilo, da su za prvih časova došla dva ili tri čitaoca, a onda sam sjedio čitav sat sam, i čekao, čekao . . . Takva tišina, takva neugodna tišina. Načelnik se utrudio rješavajući različite spise. Naočale podignuo na čelo, pao u svoj veliki stolac i zaspao. Nitko ga ne smeta. No evo! Začuh: vani se primiče korak, sve jače, približava se načelnikovoj kući — ja otvorim svoj iskaz čitalaca — no korak prolazi dalje i nestaje ga u noći. Opet je sve tiho, tiho kao smrt. Samo ura sa stijene udara lijeno i teško. Ja listam po svojem iskazu čitalaca.

Približavaju se tihi, šutljivi dusi, najmiliji čitaoci od prošle godine. Ovamo, ti, dragi Franjo Flügel! Mnoga li je knjižnica prošla kroz tvoje ruke! Ti već spavaš od onoga dana kod Liege-a. Mnoga li je knjiga tvojom rukom posvećena! — Ewalde Schütze! S velikim li si veseljem čitao o dalekim krajevima, o pogiblima pod žarkim sun-

cem i za ledene noći. Sada se voziš na smjelom krstašu pod neprijateljskim vodama. Dao ti Bog, da se sretno povratiš! — Pavle Niemann! Znaš li ti, kako sam ti dao ljeti 1913. knjigu »Wehrwolf« od Lönsa? Ti si bio trom mladić, mučila te kostobolja. U svom očinskom domu na štakama si se vukao do uska traka sunčanoga. Sjeli smo se na drvenu klupu i razgovarali. Na toplu suncu čitao si lijepu knjigu Lönsovu. Na svakoj se stranici iskri, svijetli, sja. Nova se vatra lila u tvoje žile. Zimi si mi postao vjeran čitalac. A već u slijedećem ljetu bio si kod okretnih ulana, koji su hrlili preko Marne. Vi ste bili ona rana rumen, što se u brzim zrakama sipala preko livada francuskih, prije nego li je tu bio dan rata, rata tvrda, neumoljiva... A Löns? Tko će nam nadoknaditi Lönsa?...

Uzmem li u ruke svoje godišnje prijeglede, ima još nešto drugo, što — osim onog jakog nazatka — označuje 1. ratnu zimu; a to je, da su čitatelji mnogo tražili one knjige, što se nalaze u skupini G. A »G.« u mojoj malenoj knjižnici znači gotovo isto što i »Ratne knjige«.

1912.: od 613	posudba	= 35 G.	=	5,7%
1913.: od 837	«	= 97 G.	=	11,6%
1914.: od 253	«	= 45 G.	=	17,8%

U istoj mjeri pala je sklonost za djela prirodoslovnog sadržaja:

1912.: od 613	posudba	= 39 N.	=	6,3%
1913.: od 823	«	= 39 N.	=	4,7%
1914.: od 253	«	= 7 N.	=	2,8%

Glavna oznaka prve ratne zime ostaje za seosku knjižnicu Grosskünau jak općenit nazadak. Ako sam htio svoju malenu knjižnicu uzdržati sposobnom za život, morao sam je više nego dosada prilagoditi novim prilikama. Rado bih bio onoj spomenutoj želji mojih čitalaca za ratnim knjigama još više udovoljio. Ali jedva sam mogao misliti na to, da nabavljam nove knjige. Inače su porodične večeri uvijek donijele lijepu svoticu. Takovih večeri bilo je i prve ratne zime. Ali nije bilo podesno, da se ovaj prihod upotrijebi za knjižnicu. U prvi red su dolazile druge svrhe: crveni križ, pomoć za istočnu Prusku, skrb za one, koji su ratom oštećeni, a valja i ratnicima nešto poslati. Napokon, šta može da pomogne ono 10 mk., što je unišlo u kutije za sabiranje?

No knjiga je zapravo bilo dosta u knjižnici, ali nije bilo čitalaca. Kako da dobijem novih čitalaca? To bijaše glavno pitanje. Do toga su me dovele same promijenjene prilike. Ljeti 1914. postade naše selo garnizonom. U tri prostorije smješteno bi 800 momaka. No nisam mogao dopustiti, da moje knjige kruže po tim prostorijama. Tko znade kako je uređeno tamo, gdje se nastanjuje velik broj ljudi, taj će to razumjeti. Ali neki vojnici našli su stan u samom selu: časnici i momčad. Na početku ljeta 1915. napisao sam poziv, priklopio sam naslove od neko 25 knjiga, umnožao sam cedulje 30 puta i tada sam dao te pozive podijeliti. Veselio sam se, kad sam dobio za čitaoce

znatan broj i časnika i momčadi. Na jednoj stranici mog popisa čitalaca stoje zajedno: 145: sanit. Br., 146: kapetan B.; 147: sanitetski podčasnik K.; 148: infanterist S.; 149: infanterist St.; 150: časnički zamjenik E.

Osobito me je veselilo, što je neki sanitetlija dolazio uvijek u vrijeme posuđivanja, da odnese lektire za bolnicu. Na poseban je način diralo mene mirna čovjeka, gdje bi ti ratnici uspravno stajali preda mnom, da mole knjiga. — Dosada sam izdavao knjige jednoga dana u tjednu večerom od 7½—8½. Tada sam prenio to vrijeme na nedjelju od 11—12 prije podne, jer je to bilo vojnicima zgodnije. Tim premještanjem dobio sam i druge čitatelje, za koje nije bilo zgodno, da se posuđuje na večer, a to su bila: djeca. I inače se opet pojavio koji čitalac, koji je za prve zime izostao. Tako se druge zime knjižnica opet nešto bolje upotrebljavala: došlo je 39 čitalaca sa 426 posudaba.

Brojevi, koji prikazuju, kako su se u vrijeme 1912.—1915. posuđivale knjige u seoskoj knjižnici Grosskühnau, možda u umanjenom mjerilu prikazuju i to, kako su se uopće upotrebljavale knjige za to vrijeme u Njemačkoj:

Zimi	1912./13.:	613	posudba
«	1913./14.:	837	«
«	1914./15.:	252	«
«	1915./16.:	426	«

I u jednom drugom obziru prilagodili smo se malo pomalo promijenjenim prilikama. Najdraži čitaoci iz mirnog vremena nalazili su se u neprijateljskoj zemlji. Ne bi li oni i sada primili zahvalno koju knjigu? Već od početka rata brinulo se pomoćno udruženje crvenoga križa za to, da se iz našeg mjesta šalju redovite pošiljke vojnicima. Mi smo to druge zime tako uredili, da smo darove za tjelesni užitak zamijenili darovima za užitak duševni. Slali smo različite zgodne knjige, a svakoj smo pošiljci dodali knjižica za religioznu izgradnju.

Na koncu htio bih još jedno istaknuti. U tijesnim seoskim prilikama, s vrlo čednim sredstvima može se raditi oko pučke prosvjete pored snažna djelovanja našeg »društva za pučku prosvjetu«. Kad bih ja bio svoju knjižnicu odijelio od tog plodnog drveta, bila bi ona kao grančica, koja bi neko vrijeme listala, a onda bi uvenula. —

Tako ovaj vrli njemački učitelj. A ako se pitamo, u čemu da ga slijedimo, onda možemo jedno posve sigurno odgovoriti: treba da ga slijedimo u tom, kako je ustrajno, kako je bez umora tražio putove, načine i sredstva, kojima da dođe do željena cilja: do valjane seoske knjižnice. Ni za najmanje selo ne bi se moglo zanijekati, da se u njemu ne bi našlo a n a l o g n i h sredstava onima, što ih je taj učitelj nalazio. Sve se može jakom voljom. A što je tomu idealnom učitelju bilo njemačko »društvo za pučku prosvjetu«, to može našem učitelju i svećeniku biti hrvatsko »Društvo sv. Jeronima«.

Jeronimske kućne knjižnice

Svi smo kao jedan za to, da treba naš narod sveudilj i sve više prosvjetljivati, a to — da ne spominjem drugih razloga — već stoga, što je čovječji duh baš po naravi svojoj stvoren za svjetlo i što je duševna tama gotovo kao bolest duše. Pomoći pak bolesniku prva je dužnost kršćanske ljubavi prema bližnjemu.

Ljubav je najjača sila u svijetu. Ona nikad ne miruje, a uvijek se miče. Svakom gibanju ona je pokretalo, pa i onomu, što iz bolesti vodi do zdravlja, iz tame u svjetlo.

Mi, kojima je u duši više svjetla, ne pustimo naroda, da bude sam. K njemu sa žaruljom u ruci! Pokazujmo mu put u zemlju znanja!

Jedan put, zapravo kameni drum, izgrađen sistematskim radom, neka budu — Jeronimske knjižnice.

Što mislim time reći? Ništa neobično, ali nešto korisno. Književno društvo sv. Jeronima krči putove do zemlje znanja — Bogu budi hvala! — skoro nà već 40 godina.[1] I narod stupa tim putovima, ali ti putovi znadu često i zarasti: knjige naime, što ih društvo sv. Jeronima razašalje među narod, narod i razgleda i pročita, a onda se često poderu, porastepu i ponestanu. Utrvenik zaraste, te se i zaboravi, da se onuda stupalo. Dobljeno znanje iščezne.

A toga da ne bude, želja je moja, želja je svih nas prijatelja narodne prosvjete. Knjige, što ih dobije svaki društveni član, a napose seljak (obrtnik i radnik), moraju da ostanu njegovo trajno blago, i to ne zametnuto, zabačeno, nego na oku i paženo i uređeno.

Zato je od prijeke potrebe, da si svaki član, osobito seljak (obrtnik i radnik) kod kuće uredi svoju Jeronimsku knjižnicu. Je li to teško? Nije! I to ne samo da nije teško, nego veoma lako. Ne može li svatko imati ormar ili jedan dio ormara za to, nema doista nikoga, koji ne bi mogao na stijenu svoje ma i najsiromašnije sobice ili komorice zabiti dva oveća čavla ili klina, na njih postaviti jednu dasku (kao policu) i sa svake strane ove daske, kako se ona proteže po duljini, pribiti po jednu daščicu veličine jeronimskih knjižica :

Ovamo s knjigama, što ih koji seljak (obrtnik, radnik) već ima, ali su možda razbacane i neuređene; ovamo i sa svim onim knjigama, što će ih i u buduće dobivati! Evo Jeronimske kućne knjižnice!

Ni isporediti se ne da, koliko li će veće koristi biti od ovakova postupka, nego ako toga nije!

Knjige će ostati sačuvane, i seljak će ih se moći uvijek mašiti, kada osjeti potrebu za to.

A osjećanje, da treba primati knjigu u ruke, prvi je uvjet svakog prosvjetnog napretka. Baš to, što naš čovjek tako malo osjeća ovakovu potrebu, silna je zapreka što bržem prosvjećivanju.

---

[1] Članak pisan god. 1908.

Ne će li mu pak neprestano gledanje knjiga svakim danom iznova buditi pomisao na knjigu i na njezinu korist? Svakako hoće.

Ova, pa makar i samo vanjska veza s knjigama — nakon nutarnje — izazivat će mu u duši mnoge i mnoge od onih predodžaba i misli, što ih je ugledao i zamislio, kad je prije listao stranice, i jače će učvrstiti ove duševne tvorevine te ih osiliti tako, da stanu svoga roditelja nukati i na čin.

Takova veza s knjigama uvijek će mu podizati dušu, ili je barem uzdržavati na onoj visini, do koje je s njima došao već prije. Rjeđe će se čovjek uznijeti u pustinji, nego na oazi. Okolina djeluje.

A tek ono nutarnje zadovoljstvo, kojim se čovjek napunja, kad se osjeća gospodarom nekog lijepog duševnog blaga! I onaj čisti ponos! Koliko li još sve to rađa novim ambicijama, novim željama: ići naprijed, naprijed! Bez ovakove knjižnice svega toga ne može biti.

I analfabetima će koristiti. Knjige, što će ih oni gledati, sjećat će ih njihova nevoljnog stanja i jačati volju, da što prije posegnu za sredstvom, koje će im otvoriti oči i jezik. Jest, sjećat će i ukućane i susjedne prijatelje.

Uz ovakovu knjižnicu kolika li nadalje nada za budućnost! Pogledajte onog mališa. Još možda i puza zemljom. Ali vrijeme ide. Skoro će u školi naučiti čitati, — pa onda koliko će puta na godinu, ako i ne svaki dan, posegnuti za »Danicom« ili za drugom kojom knjigom, i pročitati najprije koju pjesmicu, zatim pripovijest, a napokon i pouku, pa tako i neopazice bogatiti um i srce zdravom duševnom hranom! Hoće l tako činiti? Hoće! Ta u oko će ga bosti one knjige s Jeronimske kućne knjižnice!

Škole kod nas djeluju na mladež do 13., 14. godine (s opetovnicom). To je svakako nužno, ali dalje onda ništa ne činiti, znači drveće saditi a ne zalijevati ga, znači skupljati glavnicu, a ne čuvati je i iz nje ne vući koristi.

Jeronimske knjižnice bit će nastavak pučke škole (ili opetovnice). Jeronimske knjige baš zgodno nadovezuju na školski rad.

U početku bit će tih knjiga u knjižnici malo, možda samo pet ili deset; ali za kratko vrijeme, za 10 godina — a što je to za osamgodišnjeg dječaka! — bit će u njoj najmanje 50 (pedeset) knjiga! Ne će li to biti lijepa knjižnica za seljačku ili obrtničku kuću, — pa makar je i djed od 70 godina stao uređivati za svoje unuče od 5 godina, ili si je sâm počeo uređivati čovjek u muževno doba od 30, 40 ili 50 godina! I onaj u pedesetoj godini mogao bi ugledati lijep broj sakupljenih knjiga, a kamo li ne na polak mlađi! Kad pak pomislim na dječarca ili djevojčicu začlanjene u 10. godini, srce mi raste gledajući u duhu onu stotinu, one dvije stotine jeronimskih knjiga, što će ih taj dječarac ili djevojčica imati kasnije kao zreo muž i otac ili kao majka u 30., 40. godini svoga života! Tu će im biti čitav kapital znanja, tu će biti, u svom pravcu, njihov duševni preporod, tu će biti prosvjetni preporod čitavoga hrvatskoga naroda!

Razgledajte časom tek, što samo ovogodišnje knjige podaju narodu: u pravcu vjerskom, rodoljubnom, gospodarskom, povjesničkom,

plemenito-zabavnom, itd. itd. A onda druge, treće, četvrte godine, i tako redom!

Stvarajmo jake jedinice, da bude cjelina jaka!

Predobivajmo dakle sav narod za to, da si osniva u svojim stanovima Jeronimske knjižnice! Rastumačimo mu vrijednost ovih knjižnica! Zapitkujmo sve i svakoga, s kim se sastanemo: Jesi li uredio Jeronimsku knjižnicu? Pa ako nije, nukajmo ga tako dugo, dok toga ne učini! Probudimo za to živo zanimanje među seljacima! Neka se i oni među sobom nukaju na to. Neka se svako mjesto zadahne tim dahom, da se ona kuća, u kojoj je knjižnica uređena, već zbog toga samo, radi težnje za prosvjetom, drži časnijom, vrednijom nego ona, u kojoj knjižnici nema, a mogla bi biti. U tom bi moralo biti neko prosvjetno natjecanje.

U opće čitava kultura sela ili trgovišta imala bi se prosuditi prema tome, koliko kuća ima ove knjižnice, — osim ako ga pritište preteško siromaštvo.

Knjige su inače vrlo, vrlo, do nevjerojatnosti jeftine; ali ipak onima, koji su veoma siromašni, neka u tom pomogne općina ili seljačka gospodarska zadruga, kao i ostale banke i štedionice te imućniji naši pojedinci. U siromaka je često dobro dijete. Svećenik i učitelj ga pozna, pa bi napose rodoljubno naše svećenstvo i učiteljstvo moglo poraditi na tom, da se ovakova djeca od novaca određenih za nagrade ponajviše nagrađuju jeronimskim knjigama. Lijepih primjera za to ima već, kao što ih ima i za to, da gdjekoji novčani zavodi rade tako. Novčani zavodi, koji su ustrojeni, da pomognu materijalnom stanju našega hrvatskog naroda i time lakšemu i sa svoje strane dostojnijemu životu, vrše na taj način vrijedno patriotičko i čovjekoljubivo djelo. No do prave vrijednosti života doprijet će narod tek onda, kad se podigne i duševno: uz tijelo — mora se um i srce također jačati, dizati, bogatiti. Kad skladno napreduje duša i tijelo, to je tek pravi napredak! U one novčane zavode, koji to na pameti imaju, ugledali se i ostali zavodi!

I općenito govoreći, morali bismo biti toga uvjerenja, da siromašne pojedince imadu što više pomagati dobre korporacije, dok to država čini slabije.

Jeronimske će knjižnice, razumije se, biti u potpunom skladu s valjano uređenim pučkim knjižnicama, što ih ima osnivati »društvo za pučku prosvjetu«. Jeronimske knjižnice imadu u prvom redu zadovoljiti onoj prijekoj potrebi, što je ne mogu namiriti pučke knjižnice.

Ponajprije stoji to, da i u samoj Njemačkoj, kako čitam, ima mnogo pojedinaca, koji se sa svoje neukosti još ne mogu služiti javnim pučkim knjižnicama. Tim više će ih dakako biti kod nas; i to na žalost bit će više ovakovih nego onakovih, koji su se u svojoj obrazovanosti podigli na onaj stepen, te mogu s nekom jasnom svješću težnje za znanjem dolaziti knjižničaru, da mu uzajmi knjigu. U ostalom mislim, da to još bolje znadu rodoljubi, koje je i doba i s dobom rad dulje svezao s narodom. Za onaj pak dio naroda, koji

još ne može i ne znade upotrebljavati općih pučkih knjižnica, ove knjižnice nemaju veće vrijednosti nego za slijepca galerija slika.

Jeronimske će knjižnice pripravljati takvoga našega čovjeka, da se uzmogne poslužiti i dobro uređenom javnom pučkom knjižnicom, i to pripravljat će ga na taj način, da će društvo sv. Jeronima i nadalje sve savršenije svim silama nastojati izdavati knjige pisane metodom uzornih pučkih pisaca: polazeći od onoga, što je najbliže, k daljnjemu, ništa ne pretpostavljati i tako voditi svoga čitatelja od koraka do koraka naprijed; zatim uvijek trijezno ostajući kod stvari, izbjegavajući sve duhovite fraze i svako zalaženje na drugo polje. Takova je priprava to nužnija, što u naše pučke knjižnice kraj nestašice pravih pučkih knjiga ulaze i takove knjige, koje u početku nijesu bile namijenjene puku.

Jeronimske će dakle knjižnice biti izvrstan temelj za dalnje zidanje. Po gotovu, gdje se kod nas i inače često čuje tužba, da smo mi Hrvati mnogo toga započeli od krova. Evo ovdje temeljnoga kamena! — A ako je tko do sada tako činio, to jest, čuvao i na oku imao sve dotadanje knjige, neka tako čini i odsada, — ali tko toga nije činio, neka svakako čini u buduće.

Jasno je i po tom svemu, da se pučke knjižnice imaju osnivati sveudilj, da koriste onima, koji se mogu njima služiti.

No i za ove će biti Jeronimske knjižnice nužne. Kao što naime ni u gradovima jedna ili više općih knjižnica, nije dosta za obrazovanije ljude, nego treba da svaki taki pojedinac ima i svoju privatnu knjižnicu, tako to vrijedi razmjerno i za seljake. Duh i proces duševnog razvitka bitno je isti i u učena i u priprosta. Hoćemo li dakle, da se prosvjeta uspješno diže, i seljak mora imati svoju priručnu knjižnicu, — a to će mu biti Jeronimska knjižnica.

Knjiga ima dvostruku vrijednost, ako je ona vlasništvo čitateljevo, ako je kućna knjiga.

Znatni širitelj pučke prosvjete I. Tews kaže: »Doista k velikomu cilju vodi, ako malo po malo svakoga stvaramo posjednikom male kućne knjižnice. Ona je isto tako krasan ures i blagoslov radničkoj kući kao što i imućnoj kući građanskoj«.

A onoj seoskoj kući, ili selu, koje je na osami, koje je daleko od onoga ovećeg mjesta, gdje je možda pučka knjižnica, Jeronimska knjižnica bit će — uz crkvu i školu — upravo sve u prosvjetnom smislu, osobito zimi, kad je teško od kuće, a najviše vremena za čitanje. Jer tko ne zna, da će želja za knjigom mnogoga i mnogoga vrlo teško ganuti na put od dva i tri sata u ono mjesto pučke knjižnice! A ima li baš svoga posla, pitanje je, da li će doći u zgodan čas, kad bi mogao dobiti knjigu. Jeronimska njegova knjižnica bit će mu na dohvatu ruke i onda, kad će mu snijeg na polju zametati sve putove. Pasti će zimnja večer, a školsko dijete posegnut će tamo za knjigom i čitati svima na glas. Jeronimska knjižnica bit će središnja točka obiteljske zajednice.

Ustrajajmo ih dakle među svima: i među onima, koji su već društveni članovi, i među onima, koji još to nijesu, nukajući ih, da to postanu što prije. Bude li članova sve više, bit će i knjiga sve

više i sve boljih. Zanimanje naroda rađa sve boljim piscima i podaje sve više sredstava za što izdašnije izdavanje. Potrošnja diže proizvodnju.

Požrtvovnost resila je do sada cijenjene povjerenike. Neka ih resi i odsada sve sjajnije u — ustrpljivosti: kroz godinu dana na obroke sakupiti doživotnu članarinu od 10 kruna.

I samo velevrijedno »društvo za pučku prosvjetu« moglo bi upisivati jeronimske doživotne članove — osobito za one kuće i sela, gdje se ne može osnovati pučka knjižnica, a oveće je mjesto, gdje se to može, odviše daleko. To može na osobit način spadati u njegovu zadaću. A ja se pouzdano nadam, da će ono rado to i činiti svake godine.

To evo mislim o Jeronimskim knjižnicama. Čvrsto sam uvjeren, da će se sa mnom u tom složiti svi prijatelji našega puka, a napose dosadašnji i budući vrlo vrijedni povjerenici našega društva. A složni, uprvši svaki sa svoje strane, uspjet ćemo.

Odbor će još onim pojedincima, koji će si, bilo kao stari članovi ili osobito kao novi, doživotni ili stalni krunaši, urediti Jeronimsku knjižnicu, biti pripravan pokloniti i nekoliko starijih ali korisnih knjiga, da temelj bude odmah što jači; tek dakako društvo ne može platiti i pošte.

Uz to bi se dale načiniti i slike našeg patrona sv. Jeronima, koga bi svatko mogao imati uokrivena nad svojom knjižnicom. Prema javljenom odzivu slike će se odmah dati praviti; a sve se može javljati potpisanom.

Uprimo dakle, cijenjena braćo! Zdrava i svestrana prosvjeta, prosvjeta zadahnuta duhom ovoga velikoga našega zaštitnika, ulit će snage našem hrvatskom narodu, da ponosno trgne glavom u vis i svijesno zatraži svoja prava, svoju slobodu!

Pučke visoke škole u Danskoj

Tokom devetnaestog stoljeća skandinavske su zemlje konačno izgubile svoju političku moć, ali zato nisu postale malodušne, nego ih je to još više poticalo, da se prema predašnjim vremenima, koja su se sjala samo izvana, izgrađuju u nutrinji najintenzivnijim kulturnim radom. I doista, ti sjeverni narodi, ubrojivši ovamo i Finsku, s ponosom mogu da pogledaju na ono, što su učinili u razmjerno kratko vrijeme: prekrasno se podigoše ne samo u literaturi, nego i na gospodarskom i socijalnom polju. A osobito upada u oči, kako se u tom povoljnom razvitku podizala i općenita pučka obrazovanost, ponajpače u vezi sa sjevernim pučkim visokim školama. Te su škole posebna obilježja, nešto različna od sveučilišne proširbe, koja se kasnije prihvatila i u skandinavskim zemljama.

Domovina sjevernih pučkih visokih škola je Danska. Promjene, što ih je ta zemlja doživjela u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, podigoše je iz gospodarske i socijalne nevolje do jedne od

najnaprednijih i najimućstvenijih evropskih zemalja. Taj preokret za Dansku, koja se već god. 1814. odijelila od Norveške, nastao je godine 1864., politički inače veoma nesretne godine. Ali tim, što je danski narod sam sebe znao držati u strogom redu i stezi, i u tom odlučno ustrajao, samo u nekoliko desetljeća stvorio je upravo čudesa u poljodjelstvu, u toj najglavnijoj grani svoje zemlje. U tu se svrhu najizdašnije poslužívao svim novoviječnim rezultatima na kemijskom i mašinalnom području, osnivao prikladne organizacije (udruženja, kartele) i druga sredstva upotrebljavao. Dosta je samo jedan pogled baciti na statističke tabele, kojima se predočuje porast u marvogojstvu, u izvozu itd., pa ćeš spoznati, da se tu radi o sasvim neobičnim djelima, koja u pojedinca pretpostavljaju mnogo inteligencije.

Taj preokret pomogla je izvesti danska pučka visoka škola, koju stvoriše narodne potrebe. Zasnovao ju je S. Grundtvig, a dalje razvio njegov privrženik K. M. Kold. Oba ova muža počeli su oko toga raditi u ono vrijeme, kad je u Danskoj prevladavala još njemačka kultura i njemačka prosvjeta, — ali baš u Grundtviga živjela je jaka danska nacionalna svijest, a uz to je imao živa smisla za prirodne ljepote i za historičku prošlost svoje domovine. Kod svih njegovih poduzeća vodio ga je zdrav osjećaj za ono, što je puku bilo potrebno. Grundtvig je bio uvjeren, da se obuka nipošto ne smije završiti pučkom školom: ona može postaviti samo temelj za pravu uljudbu; uskim vidokrugom, što se dobiva po elementarnoj naobrazbi, ne može se steći pravi državljanski odgoj, do kojega mu je radi bezutješnih domaćih prilika moralo biti osobito stalo. Tako se u njemu rodi misao da osnuje pučke visoke škole — kao uredbe, koje bi, popunjujući prema svrsi elementarnu školu, mogle ispuniti one zahtjeve. Grundtvig nije imao sreće da sam ostvari svoje dobro promišljene osnove: baš je mislio, da u Sörö-u osnuje takvu pučku visoku školu, kad li ga u tom zapriječiše nemiri god. 1848. i smrt kralja, koji je bio sklon njegovim namjerama. Međutim se već stala i javnost baviti stvarju, za koju se on borio. Neki su privatni ljudi osnovali zaklade i time omogućili, da se već god. 1844. podigla pučka visoka škola u Röddingu na Jüttlandu. To je imao biti zavod najvećeg stila, ali su ciljevi bili previsoki i premalo pučki. Skočilo se predaleko naprijed, dok je sama stvar bila još u početnom razvitku. Oni, koji su bili siromašniji, nisu mogli tog zavoda posjećivati, jer su troškovi bili preveliki, pa je tako sve pošlo krivim putem.

K. M. Kold postavio je dansku pučku visoku školu na širu i time na trajnu osnovu. God. 1850. osnovan je u Ryslinge-u drugi taki zavod, za koji se država pokazala pripravnom da ga podupre doličnom svotom. Od nemale važnosti za taj zavod bilo je to, što se obučavanje s obzirom na muško seosko pučanstvo odmah od početka prenijelo na zimske mjesece.

Ne gledajući na to, što kod tih škola pretežito učestvuje seosko pučanstvo, glavno njihovo obilježje stoji u tom, da su uređene poput internata i da im je obučna osnova takova, te se prilagođuje onom stepenu naobrazbe, što ga seoska mladež ima ostavivši elementarnu školu; ta obučna osnova dobiva i odgojnu važnost po tom, što budi

zanimanje za domovinska kulturna dobra, a opet ne pušta s vida, da se gojenci što bolje opreme i za potrebe praktičnog života.

U tim školama ne ide se toliko za širinom znanja, koliko za tim, da se čuvena riječ živo shvati. Kold sam bio je veoma vješt u pučkom poučavanju i govorenju te je osobito dobro znao oduševiti mladež za povijest i za poznavanje svog zavičaja. Kao važno odgojno sredstvo upotrebljava se i glazba, a osobito se goji zajednički pijev. Za žensku mladež, koja je ostavila školu, osnovao je Kold god. 1862. ljetne tečajeve po tri mjeseca. Ta se uredba isto tako uščuvala do danas.

Danske pučke visoke škole imadu obilježje privatnih poduzeća. Državne potpore razmjerno su malene. Obučavaju se ovi predmeti: religija, povijest, zemljopis, prirodoslovne znanosti, risanje, knjigovodstvo, računanje, trgovačka poslovna praksa, a ne zaboravlja se ni na pjevanje ni tjelovježbu. Znatnu ulogu ima »slöjd«: obuka u rukotvorstvu. Ta je obuka postala izvrsnim obrazovnim sredstvom. Ako tko zaželi, uče se i strani jezici. Oni učenici, koji polaze drugi zimski tečaj, u prvom redu uče poljodjelstvo.

A upravo se kao uzor može istaknuti to, kako je pun sklada skupni život u tim pučkim visokim školama. Na dan ima obično 8—9 obučnih sati. Ostatak se ispunjuje gospodarskim radnjama, športom i igrom, druževnim sastancima, predavanjima, raspravljanjima i drugim sličnim stvarima, a često sudjeluje i bliže seosko pučanstvo. Od mlađeg muškinja, što posjećuju pučke visoke škole, ima ih 67 postotaka, a od ženskinja 56 postotaka iz seljačkog staleža; od gradskog i industrijalnog pučanstva posjećuje ih jedva 3, dotično 8 postotaka.

Najglavnija danska pučka visoka škola nalazi se u Askovu. Po svojem uređenju baš ova škola najbolje odgovara idejama Grundtvigovim. Ona zauzimlje posebno mjesto i radi toga, što se tamo od zime 1878. drže tečajevi i vježbe, koje nadmašuju obučnu osnovu običnih pučkih visokih škola, pa se zato za onoga, koji hoće posjećivati školu u Askovu, pretpostavlja, da je onu običnu već polazio. Ljeti naprotiv drže se i u Askovu, kao što i drugdje, obični tečajevi za žensku mladež. A ne samo iz Danske, nego i iz Norveške, Švedske i Islandije dolaze učenici na te proširene tečajeve u Askov. Za opskrbu se plaća više nego drugdje, a iznosi za oba zimska polugodišta, za kojih traje jedan potpun tečaj, okruglo 300 K za obuku i opskrbu, dok se za obične pučke visoke škole traži oko 30 K na mjesec. Osim toga nalazi se u Askovu svakog ljeta i tečaj za učitelje visoke škole. Taj tečaj priređuje »društvo danske pučke visoke škole«. U Kopenhagenu ima na koncu svakog ljeta jedan sveučilišni tečaj pučkih visokih škola.

Ima više stvari, koje pripomažu tome, da se poticaji, što ih učesnici prime u pučkim visokim školama, mogu popunjati, i da učesnici mogu u njih dublje zaroniti. Ovamo idu dobro razvijena različita društva, koja na okupu drže nekadašnje posjetnike i posjetnice onih zavoda. U Kopenhagenu postoji »dom pučkih visokih škola« s knjižnicom i predavaonicama. Taj dom kao neko svratište može poslužiti i kao konak, a i za sveučilišne naseobine (settlements). God. 1906. bilo

je u Danskoj 130 pučkih visokih škola i 14 škola poljodjelskih. U 61 od tih zavoda moglo je jednako dolaziti muško i žensko. Među posjetiteljima bilo ih je muških 3493, a 3196 ženskih. Samo šest postotaka bilo je onih iz gradova. Država je pomagala s 250.000 K, a to su dvije trećine ukupnih troškova. Zanimljivo je i to, da i u američkim državama Unije, i to u državama Nebrasta, Minnesota, Jowa, Wisconson, Illinois i Nichigan ima 13 danskih pučkih visokih škola.

Kako tvrdi Fr. Lembke, obučavali su se u danskim pučkim visokim školama god. 1905./1906. ovi predmeti: 1. za mušku mladež: danski jezik, lijepo čitanje, povijest (književna, sjeverna, svjetska i crkvena povijest), geografija, fizika, zoologija, kemija, higijena, računanje, pjevanje, tjelovježba, zemljomjerstvo, gospodarstvo, zakonoslovstvo (i još neke druge struke); 2. za žensku mladež mjesto zemljomjerstva i gospodarstva, osim pomenutih obučnih grana, još ručni rad i knjigovodstvo. U tomu što se tu osobitom pomnjom pazi na odgojni momenat, stoji glavna razlika između danske pučke visoke škole i pokreta za sveučilišnom proširbom.

S mnogih je već strana pohvaljena velika vrijednost danskih pučkih visokih škola, a osobito se ističe to, što se u tim školama dragovoljno uči, dok tako nije u onim školama, u kojima se po zakonu nastavlja pučkoškolska naobrazba (»škola daljne naobrazbe«, t. j. daljne od obične pučke škole); ujedno se ističe i to, što tu učenici žive zajedničkim životom, koji se približuje životu obiteljskom, pa nadalje i to, što se ide za obrazovanjem volje, osjećaja. Uspjeh je pokazao, da je ta organizacija, koja je izrasla iz ideja Grundtvigovih, doista bila podobna prosvježiti zapušten duševni život širokih pučkih redova, pospješiti kucaje narodnoga života, pa dignuti i zvaničnu sposobnost, polazeći u tom s daljih i plodonosnih gledišta. No ne smije se zaboraviti ni to, da se pučka visoka škola u Danskoj i opet sve češće strogo kritizuje. Iznose se nedostaci u načinu obuke, zatim u tom, što da se goji fantastička domovinska romantika i s tim u savezu nastrana politička naobrazba i razdraživanje, i slično. Ako se javljaju takovi znaci, kao da bi se te škole htjele izroditi, bit će dužnost razboritih danskih prvaka, da tomu stanu na put.

U Norveškoj, Švedskoj i Finskoj brzo se spoznalo, da su danske pučke visoke škole sjeverna narodna uredba, i nisu dugo oklijevali, da osnuju slične organizacije. U Norveškoj bi osnovana prva pučka visoka škola 1864. po danskom uzoru. Država je pomagala tako kao što i u Danskoj. I uređenje je slično danskom uređenju: škole su, kao što i tamo, privatni zavodi. Prema obilježju te zemlje postoje tu i tamo putujuće pučke visoke škole.

U Švedskoj je prva takova škola uvedena god. 1868. God. 1901. bi otvorena pučka visoka škola za djevojke i gospođe; posebnih škola ima za seoske djevojke. U tim se školama ide u prvom redu za tim, da se odgoji srce i da se nauči ići za plemenitim užicima. Najvažniji je predmet geografija. Značajno je za Švedsku to, što država i općine davaju znatne potpore. Gotovo nijedna švedska pučka visoka škola nema privatna obilježja.

I ako je Finska od 1808. pod ruskom vlašću, ipak je uprkos protivnih finskih struja uzdržala švedsku kulturu i jezik, te broji 26 pučkih visokih škola. Kako se Finska uporno opirala ruskom utjecaju, ojačale su se narodne i gospodarske sile, kao što se i inače lijepo razvio njen obrazovni život. Ako ima i posebnih finskih pučkih visokih škola, nema u tom nikakve posebne namjere protiviti se švedskoj kulturi.

U sjevernim je zemljama uhvatio korijen i engleski pokret za sveučilišnom proširbom. Od god. 1871. s uspjehom na tom polju radi u Švedskoj Haral Hjärne iz Upsale. Svake se godine tu priređuju dobro posjećivani ljetni tečajevi, za koje su 1898. na poticaj Hjärnea osnovana ova centralna mjesta: Lund za južni, Stockholm za srednji, Gotenburg za zapadni dio.

U Švedskoj, a u novije vrijeme i u Norveškoj, vrlo su znameniti radnički instituti. Najprije bi osnovan taki institut u Stockholmu, i i to prema idejama liječnika i pisca Antuna N y s t r ä m a, koji se u svojoj domovini mnogo trudi oko narodnog prosvjećivanja. Slični su zavodi jedan za drugim osnovani i na drugim mjestima, i danas se nalazi u svakom gradu, pače i u mnogim selima takovih obrazovnih središta. Kao što na drugim zavodima, tako se i ti uređaji raspadaju na elementarne tečajeve, što ih drže ponajviši pučki učitelji, zatim na nizove predavanja i na pojedina predavanja. Mnogo pomažu tome radu dobro uređene knjižnice. Za 462 zavoda pridonosi švedski sabor godišnje 196.000 K. U Norveškoj, prema švedskom uzoru, i to u Kristijaniji, osnovana je radnička akademija. A zanimljivo je, da ovakove obrazovne zavode izdašno pomažu društva umjerenosti.

Dansko društvo za pučko sveučilište u Kopenhagenu, što bi osnovano ponukom sedam radničkih društava, mnogo se trudi oko toga, da promakne pokret za sveučilišnom proširbom. Odbor, što ga je na prijedlog društva postavilo Kopenhaško sveučilište, od godine je 1899. čitavo pučko predavanje i poučavanje organizovao prema jedinstvenim gledištima. Prema Steenbergu bilo je 1910.: U Kopenhagenu 8 nizova predavanja s 1003 slušatelja, u pokrajinskim gradovima bilo je 47 nizova s 8953 slušatelja, na selu 38 nizova s 3675 slušatelja. Valja još općenito upozoriti na to, da u Danskoj, kao što i u drugim zemljama postoje mnogobrojna društva, koja djeluju na polju pučkih predavanja, često u formi pojedinačkog predavanja. Tu se mogu spomenuti samo najznatnije organizacije.

U prvom redu ide ovamo d a n s k i đ a č k i s a v e z (Studentersamfundet), osnovan 1880. Od god. 1882. taj savez mnogo radi oko pučkog uzgajanja. U toj je organizaciji osobito izbilo ono današnje nastojanje đaštva, da svoju zahvalnost za višu duševnu obrazovanost na taj način pokaže, da se akademska mladež daje u službu obrazovanja i po tom u službu socijalnog zbližavanja. Đački savez uređuje večernje tečajeve za radnike, vodi po muzejima, drži predavanja, priređuje pučke koncerte, podaje pravničku pomoć, a izdaje i novinsku korespondenciju poučnoga karaktera. Ko hoće da učestvuje kod tečajeva, mora za svaku struku platiti 1 K. Taj se postupak ukazao dobrim.

S danskim đačkim savezom i engleskim sveučilišnim naseljenjima srodno je švedsko društva »đaka i radnika« (studenter och arbetare). Svoj cilj: socijalno zbliženje ljudi različite obrazovanosti, nastoji društvo da postigne drugovanjem, večernjim razgovorima, igrokazima i sličnim uređenjima. Kod toga učestvuju oba spola.

Pučko knjižničarstvo nema u tim sjevernim zemljama nikakvih osobitih biljega. U Danskoj ima na selima vrlo mnogo općinskih knjižnica ili čitaonica, — ali su sile rastepene, premda je baš tu zajednički rad najpotrebitiji. Država pomaže knjižnicu s kojih 25.000 K do 30.000 K godišnje.

U Norveškoj se istom od kojih desetak dvadesetak godina unatrag počelo obilnije raditi na tom polju pučkog knjižničarstva. U većim su gradovima ponajviše radnička društva taj posao uzela u svoje ruke, u Stockholmu osobito pučko-prosvjetni savez, koji je nastao iz spoja predavačkog ureda s društvom za pučke knjižnice i čitaonice. Ovaj savez organizuje i putujuće knjižnice.

Ako se još jednom pregleda sav taj obrazovni rad, kako smo ga prikazali prema dru Gottliebu Fritzu (Das moderne Volksbildungswesen), rad u kojem ima toliko topla osjećaja i praktičkog pogleda za aktuelne potrebe, mora se priznati, da će se ovi sjevernjaci svrstati među najtreznije i najobrazovanije narode svijeta.

Hrvatske seljačke škole u Hercegovini

Još se živo sjećamo, kako je naš predsjednik u svom pozdravnom govoru na glavnoj skupštini jasno i točno označio, gdje je glavno vrelo i gdje je glavna zapreka napretku našega društva: u mogućnosti ili nemogućnosti č i t a n j a naših knjiga. »Život i biće našega društva«, rekao je predsjednik, »sastoji se u korisnu čitanju naših knjiga. Stoga dosljedno i porast njegov ovisi od broja onih, koji znadu valjano i korisno čitati. Što više ovih, to je jasnija i svjetlija perspektiva za naše društvo, što manje takvih, to je perspektiva tamnija. — — Postotak analfabeta velik je s obzirom na one, koji uopće ne polaze škole, a još veći, ako se k ovima pribroje oni, koji su polazili školu, ali su kasnije povodom životnih svojih uvjeta zaboravili i onoliko čitati, koliko su naučili. — Uz ostale dakle načine i putove, po kojima idući moramo i prema sadašnjem našem kulturnom razvitku unapređivati svoje društvo, evo daljnjega vrlo važnoga puta i načina, kako da za naše društvo uz izravan rad radimo i neizravno, ali ne manje uspješno: Valja da svim silama rušimo analfabetizam i da tako izgrađujemo ono oružje, kojim ćemo postići svoj cilj. Da je pak to oruđe u prvom redu pučka škola, svakome je jasno«.

Tako je rekao naš predsjednik znajući u isto vrijeme vrlo dobro i to, kako će još dugo vremena trebati, da dođemo do onoga broja pučkih škola, koji je doista potreban, i to ne samo u užoj našoj domovini, nego i po svim ostalim hrvatskim pokrajinama. Zato je

baš radi te poteškoće posebnim naglaskom i naglašivao osnivanje pučkih škola, e da se svi uvjerimo o velikoj njihovoj potrebi, pa da pregnemo oko toga, kako bi se što prije postigao ovaj potreban broj.

No dok se to ne postigne, moraju se dakako i druga sredstva, ako ih ima — upotrijebiti za odstranjivanje glavne zapreke našemu društvenomu napretku: za pobijanje analfabetizma. Neke su metode zajedno sa svojim čitankama i u nas pokušane i uvedene, — no čini se, da je još uspješnijim putem udario fra Didak Buntić u Hercegovini, osnovavši t. zv. seljačke pučke škole. O tim seljačkim školama saznajemo ovo:

Pravi pojam. — Hercegovački su franjevci uvijek bili neumorni u radu za svoj narod. Otkad znamo za njih, radili su kao marne pčelice samoprijegorno i bez buke za dobrobit i podizanje svoga puka. Samo ih je u tom neprestano smetala velika nepismenost hercegovačkih seljaka. U prva vremena turskoga gospodstva tomu se nije moglo pomoći; ali čim su kršćani pred kojih šezdeset, sedamdeset godina dobili nešto slobode, franjevci su se odmah latili posla i počeli graditi i uređivati škole. Nastojalo se je i izvan škole poučiti narod u najpotrebitijim stvarima znanja, u čitanju i u pisanju. Ali izvanredan uspjeh, što su ga hercegovački franjevci posljednjih godina postigli, nadilazi sve, što se je dosada na tom polju kod nas i na drugim mjestima postiglo. Franjevcima u Hercegovini pošlo je za rukom, da za 2, 3 posljednje godine otvore oči tisućama naroda i da ih privedu knjizi i naobrazbi. I po novinama se je pisalo mnogo o toj prosvjetnoj pojavi u Hercegovini, ali u široj javnosti ne vlada ispravan pojam o tom radu i o ciljevima. U novinama se uvijek govori o nekakvim tečajevima za pismene u Hercegovini, ali »mi, kako je to već godine 1914. izjavio O. fra Didak Buntić, zapravo nikakvih analfabetskih (za nepismene) tečajeva obdržavali nijesmo, niti smo ih imali na pameti, kada smo radili na ovoj organizaciji (uredbi) pučke prosvjete, niti su to, što smo stvorili, bili analfabetski tečajevi, nego su to prave, permanentne (trajne) seljačke škole, vježbaonice i čitaonice podjedno, koje su, ako stoje pod vještom i valjanom upravom, kadre kraj prirođene darovitosti našega naroda prava čudesa počiniti, usprkos toga, što ti seljački učitelji nemaju bogzna kakove više naobrazbe«. (»Hrvatska N. Zajednica«, broj 11. 1916. str. 165).

Kod Hrv. selj. škola ne radi se o kakvom časovitom i prolaznom nastojanju, da bi se veći ili manji broj ljudi naučio čitati i pisati, nego se tu radi o sustavnom i dobro promišljenom prosvjetljivanju seljačkoga naroda. Te škole imadu određenu svrhu pred očima, stalno uređenje i svoj posebni način rada. Glavna im je svrha ta, da udara čvrstu osnovu općoj ljudskoj naobrazbi među seljačkim svijetom, a druga, da seljaku pruže potrebito znanje u njegovu posebnom zvanju i zanimanju.

Prema dosadašnjoj uredbi, Hrv. seljačke škole u Hercegovini ne imadu općega, zajedničkoga vodstva. Svaka župa uređena je za se i radi neodvisno od druge. Vođa i upravitelj svih škola u župi jest sam župnik. Na čelu pako pojedinih škola, kojih može biti po 10, 20

i 30 u župi, stoji po jedan učitelj ili učiteljica. Njihova je zadaća, da poučavaju učenike svoga okruga prema uputama, koje im daje voda nedjeljom i svetkovinom prije ili poslije svete mise.

Razlika od starih tečajeva za nepismene. — Svoj sjajni uspjeh imadu Hrv. selj. škole najviše zahvaliti mnogobrojnim i požrtvovnim seljačkim učiteljima. Prije se je mislilo, da nitko nije u stanju drugoga naučiti čitati i pisati, ako nema sveučilišnu ili barem učiteljsku naobrazbu. Zato su stari tečajevi za nepismene bili veoma ograničeni i skopčani s razmjerno velikim troškovima, jer je bilo teško naći dovoljan broj ljudi sa svim uvjetima, koji bi se mogli prihvatiti poučavanja naroda. Hrv. selj. škole otresle su se tog štetonosnog nazora i povjerile su podučavanje prostim pismenim i nadarenijim seljacima. Zato se je za čas dobilo učitelja, koliko se je htjelo, moglo se je najedamput otvoriti sva sila škola, pa i u najmanjim i najzabitnijim mjestima. Naravno, da je u stanju 20, 30 seljačkih učitelja više učiniti nego jedan sam, bio najučeniji čovjek, tim više, što seljak-učitelj bolje poznaje narodno mišljenje nego školvoani čovjek, pa je u stanju i način poučavanja zgodnije udesiti prema shvaćanju prostoga puka, nego ovaj zadnji.

I u tom je razlika od starih tečajeva za nepismene, što se je prije jedino za tim išlo, da se nepismeni nauče čitati i pisati, dok Hrv. selj. škole smatraju čitanje i pisanje samo nužnom podlogom za vjerski, prosvjetni i gospodarski odgoj seljačkoga svijeta, što je njihova glavna zadaća. Osim toga stari tečajevi za nepismene nijesu trajali nego po 3, 4 sedmice ili najviše koji mjesec. Poslije toga o učenicima nitko nije vodio brigu, pa bi ih s vremenom dobra trećina posve zaboravila i ono malo, što su naučili. Kod Hrv. selj. škola obuka traje najmanje 4 godine. Za sve to vrijeme učenici su dužni pohađati školu, da utvrde temeljno znanje i steknu opću naobrazbu, koja im je potrebita kao ljudima i prosvijetljenim seljacima.

Osnovatelj i početnik Hrvatskih seljačkih škola. — Postanak Hrv. selj. škola skopčan je s poznatim narodnim društvom »Hrvatskom Narodnom Zajednicom«. Dok su drugi trošili sile u ludoj bratoubilačkoj borbi, dotle je mjesni odbor »H. N. Z.« na Širokom Brijegu pod vrsnim vodstvom predsjednikâ O. fra Blaža Jerkovića i fra Didaka Buntića razvijao uspješan i spasonosan rad oko gospodarstvenog i prosvjetnog podizanja onomjesnog naroda. Najljepši plod toga rada jesu Hrv. selj. škole. Njihov je početnik O. fra Didak Buntić, ravnatelj franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu.

Razmišljajući o mjesnim potrebama i o svemu, što bi trebalo učiniti za narodno podignuće u okolici Širokoga Brijega, fra Didak je brzo došao do uvjerenja, da je najveća narodna nevolja njegovo neznanje i da se ne će moći ništa znamenitijega poduzeti s narodom neukim i nepismenim. Trebalo je dakle najprije poraditi oko toga, da se podigne pismenost i prosvjeta u narodu. Kao ravnatelju franjevačke gimnazije i upravitelju velike crkvene građevine na Širokom Brijegu fra Didaku je bilo nemoguće okoristiti se jedinstvenim tečajem za cijelu župu. Zato, ako se je u istinu htjelo pomoći narodu,

nije bilo druge, nego po samim selima otvoriti nekoliko tečajeva za nepismene. Ali na koji način, tko li će ih držati?

Polazeći s posve jednostavne misli, da je svak u stanju drugoga naučiti ono, što sam znade, fra Didak se odluči, da obuku po selima povjeri samim seljacima, pismenijim i nadarenijim, nego što su drugi. Na 11. sjednici mjesnog odbora »H. N. Z.« na Širokom Brijegu, držanoj na 10. travnja 1911., fra Didak kao predsjednik odbora iznese prijedlog, »da se u svakom selu postavi po jedan čovjek, koji zna dobro čitati i pisati, koji će narod podučavati u čitanju i pisanju«. Prijedlog bi jednoglasno primljen i tim bude udaren osnov novoj uredbi pučkoga prosvjetljivanja: Hrvatskim seljačkim školama.

Dosadašnji rad. Uza sve nastojanje fra Didaka Buntića prve godine nije se moglo zavesti škole po selima radi neshvaćanja naroda. Tek početkom godine 1912. pođe fra Didaku za rukom, da otvori 5 škola u 4 sela i da nagovori nekoliko seljaka i seljakinja, da se upišu u školu. Radi narodnog nepovjerenja u tu novotariju i međusobnog ruganja domalo mnogi ostave školu, a samo ih jedna šačica ustraje do kraja. Na 24. svibnja 1912. održavan je prvi javni ispit seljačkih škola pred franjevačkim samostanom na Širokom Brijegu. Izvanredan uspjeh, što su ga učenici tom prigodom pokazali, i vanjski sjaj, što ga je fra Didak znao dati ispitu, potpuno su otvorili narodu oči. Slijedeće godine moglo se je otvoriti 18 škola, a ispitu je prisustvovalo više od tisuću učenika. Mjesto dosadašnjeg nepovjerenja i nerazumijevanja sada se je svatko u širokobrižanskoj župi natjecao u učenju i pohađanju škola.

Primjer Širokoga Brijega slijedile su i obližnje župe. God. 1913. zavedene su seljačke škole u Kočerinu, na Rasnu i u Gradnićima, godine 1915. u Gorancima i Mostarskom Gracu, a prošle godine (1916.) na Humcu, u Studencima, Vitini, Gorici, Drinovcima, Posušju i Posuškom Gracu. Škole u Rasnu i Gradnićima bile su radi rata zamrle, ali su opet prošle godine počele nanovo raditi.

Po računu gosp. Nikole Ostojića, školskog upravitelja na Širokom Brijegu, naučilo je od god. 1912. do 1915. u širokobrižanskoj i kočerinskoj župi 5691 čitati i pisati. (»H. N. Zajednica«, br. 2. 1916. strana 21). Prošle godine (1916.) bilo je učenika u Hrv. selj. školama na Humcu 2350, u Gorancima 800, u Posušju i Posuškom Gracu 750, u Rasnu 450. Iz ostalih župa nemamo pri ruci točnih podataka, ali će i u njima biti 3 do 4 tisuće učenika tako, da će ih biti sada u selj. školama ili su već naučili čitati i pisati 13.000 učenika.

Vjesnik »Hrvatskih selj. škola«. — U smislu okružnice m. p. provincijala »Kršćanska Obitelj« zavede s prvim brojem ove godine poseban odio za Hrv. selj. škole pod naslovom »Vjesnik Hrvatskih seljačkih škola«. Zadaća je Vjesniku prema spomenutoj okružnici, da prati i podupire rad Hrv. selj. škola, da donosi podatke o njihovu stanju i izvješća o njihovu radu. Prema tomu u Vjesniku će se na prvom mjestu obrađivati opća pitanja o svrsi, uredbi i načinu podučavanja (metodi) u Hrvatskim seljačkim školama, zatim o njihovu postanku, raširenju i postignutom uspjehu, te napokon o koracima, koje bi dobro bilo poduzeti, da se način rada usavrši i cilj

što bolje postigne. U Vjesniku će se naći stručnih članaka učenih ljudi, dopisa i vijesti iz raznih škola, te pisama i izvadaka iz slobodnih zadaća seljačkih učenika. Vjesnik će u prvim redovima imati pred očima Hercegovinu, ali će nastojati, da i druge hrvatske krajeve upozna s našim radom i da ih zagrije za istu stvar. Nema sumnje, da će Vjesnik mnogo pridonijeti jedinstvenom vodstvu i procvatu »Hrv. selj. škola«, samo ako bude prema gornjoj naredbi provincijalovoj dostatno raširen i čitan među seljačkim svijetom. Najmanje, što se ima zahtijevati, jest to, da svaki seljački učitelj prima i prati »Kršćansku Obitelj« s Vjesnikom Hrv. selj. škola. Naravno, što »Kršć. Obitelj« bude bolje raširena i među prostim učenicima, da će se cilj Hrv. selj. škola brže i potpunije ostvariti. Kako je gore rečeno, svrha je Hrv. selj. škola vjersko, prosvjetno i gospodarstveno podugnuće hrvatskoga seljačkoga svijeta, toj pak svrsi može i ima da posluži svaki redak u »Kršćanskoj Obitelji«.

Kako se osnivaju Hrvatske seljačke škole? — Da se Hrv. selj. škole zavedu u nekom mjestu, prije svega potrebito je, da se nađe jedan učen čovjek, koji će preuzeti vodstvo i upravu škola u tomu mjestu. Jer premda kod pojedinih škola sam seljak poučava druge seljake, ipak cijela skupina škola ne može opstajati bez učenije glave, koja će u narodu pobuditi volju za naukom, škole urediti, seljačke učitelje naputiti i u njihovu radu nadgledati.

Prvi uvjet, da se netko preduzme vodstva Hrv. selj. škola, jest taj, da ima pravu volju za rad i dovoljno povjerenja u narodu, a drugi, da dobro poznaje mjesne prilike i da neprestano živi među narodom toga mjesta. Tim zahtjevima mogu jedino u našim krajevima potpuno odgovoriti svećenici ili uz njihovu pomoć i suradnju učitelji narodnih osnovnih škola. Dosada su u Hercegovini najviše zasluga stekli za Hrvatske selj. škole franjevci, ali su se uz njih isticala i dva, tri učitelja osnovnih škola. Poželjno bi bilo, da franjevci što više povuku u svoje kolo pučko učiteljstvo, ali bi se i ovim posljednjima preporučilo, da se klone rada na svoju ruku, jer takav rad u ovakovim pothvatima ne bi uspio ili bi donio zle plodove za pravi odgoj i prosvjetu naroda. Suradnja i sklad svećenstva i pučkog učiteljstva nigdje ne bi donijeli ljepšeg ploda nego upravo kod Hrv. selj. škola.

Prvi koraci. — Prije nego se počne sa samim osnivanjem, vođa treba da pripravi sve potrebne stvari za rad u školama. Za svakoga učenika mora se pribaviti početnica i tablica za pisanje; za škole pak treba nabaviti velike table i zemljovidnu kartu Evrope.

Premda fra Didak Buntić ima svoj posebni način (metodu) za poučavanje nepismenih, ipak uspjeh ne zavisi toliko o samom načinu poučavanja, koliko o uredbi i vodstvu škola. Zato se u Hrv. selj. školama može služiti s kojom mu drago početnicom i to gotovo s istim uspjehom. U Hercegovini se sada upotrebljavaju gotovo isključivo početnice narodnih osnovnih škola. Te poklanja zemaljska vlada u Sarajevu seljačkim školama besplatno. Zato je za nas u Bosni i Hercegovini najjednostavnije i najjeftinije, da se vođa obrati zemaljskoj vladi za nabavu potrebnih učila napose za početnice.

Drugo, što mora vođa poduzeti, jest to, da stvori dobru osnovu za rad. Prije svega potrebno je proučiti mjesne prilike i vidjeti, koliko će biti potrebno škola. O tomu odlučuje sam položaj kuća u selu, kao i prometna zgoda između njih. Svaka oveća skupina kuća mora imati svoju posebnu školu, pri tomu se ima u obzir uzeti i to, da redovito ni najudaljenijemu učeniku ne bude više od pô sata do škole. Ništa ne smeta, ako u istom selu budu tri ili četiri škole.

Uz spomenuti rad vođa će nastojati, da se što bolje upozna s vođenjem i uredbom Hrv. selj. škola. Za to će mu na prvom mjestu služiti »Vjesnik Hrv. selj. škola« u »Kršćanskoj Obitelji«, ali bi se svakomu preporučilo, da prije nego počne raditi, osobno posjeti koju bolje uređeniju skupinu selj. škola u Hercegovini na pr. Široki Brijeg, Humac ili Mostar, i da se tu posavjetuje o svom namjeravanom pothvatu. Komu to ne bi bilo moguće, dobro bi učinio, da se pismeno posavjetuje s početnikom Hrv. selj. škola, p. O. fra Didakom Buntićem na Širokom Brijegu. Hercegovački franjevci mogu, kako je to naglasio u svojoj okružnici m. p. O. redodržavnik, dobiti sve potrebite upute i savjete pri osnivanju i vođenju seljačkih škola preko redodržavnoga starješinstva u Mostaru. I uredništvo »Kršćanske Obitelji« rado će svakomu ići na ruku, koliko samo bude moguće.

S a m o o s n i v a n j e. Najprije treba narodu jedan ili dva puta javno s oltara rastumačiti potrebu i korist znanja. Zatim se pozovu na dogovor glavari i viđeniji ljudi u župi. S njima se odredi broj i mjesto škola, učitelji i najzgodnije vrijeme za sastanke učenika u školama. Još je bolje, da vođa najavi svoj dolazak u pojedina sela u određene dane i da tu sa svakim selom napose uredi školu i izabere učitelja. Za školu može služiti svaka prostranija seljačka kuća, a za učitelja se može odabrati svaki pošteni seljak ili seljakinja, koja zna dobro čitati i pisati. Gdje će držati školu i koga će izabrati za učitelja, najbolje je, da vođa prepusti volji sela, sam pak neka jedino pazi na to, da izabrana kuća bude poštena i učitelji da budu u stanju redovito dolaziti na učiteljske sastanke, gdje će im se davati potrebne upute za vodstvo škola. U Hercegovini se drže učiteljski sastanci svake nedjelje i blagdana jedan sat prije ili sat, dva poslije pučke sv. mise; učenički pak sastanci (škola) negdje se drže svake večeri iza Zdravemarije, negdje dva, tri puta na sedmicu, a negdje samo u nedjelje i blagdane iza podne. O tomu odlučuju školske prostorije, rasvjeta, ogrijev i zanimanje učenika. Noćno se učenje ne ima dopustiti nego uz sveđerni nadzor starijih osoba i uz dovoljno jake svjetiljke sa staklom, da učenici ne bi kvarili vida. —

Evo, ovakvo je djelo fra Didaka Buntića i njegovih franjevaca. Vanredno djelo. Po svojoj nutarnjoj vrijednosti može se mjeriti i s djelom Engleza Stuarta i Danca Gruntwiga. Nada sve plemenito po osjećanju, duboko po shvaćanju, zrelo po izvođenju, sve to jednako, kao što i u onih stranaca, samo što je namijenjeno još za potrebniji narodni sloj. A baš zato možda još i dublje i plemenitije. Sigurno pak milije i draže, jer je čisto niknulo na našem tlu, jer je sasvim samorodno. Ono ima biti uzor i ishodna točka u svim daljnim sličnim radovima diljem ostalih hrvatskih zemalja.

Lektira za mladež

Istina je, doduše, da u nas, pozemljara, ne idu naše želje uporedo s njihovim ostvarbama, i da bismo, znajući za nepromjenljivu ovu sudbu svojega života, morali kod svih takih slučajeva biti mirni te ostati u duševnom ravnotežju, samo ako smo inače izvršivali svoje dužnosti, — dà, sve je to istina, pa ipak treba istom visoka stepena savršenosti, da se doista ostane u takovu ravnotežju, jer u prosječnu životu toga ravnotežja nema. Neostvarena želja nagne dušu najčešće na jednu stranu, na stranu žalostivosti, nemira i nezadovoljstva.

No u drugu ruku, time što nam se neke želje ne ispunjuju, ne izazivlju se uvijek jednako intenzivni neugodni osjećaji: jedne neispunjene želje izazivlju jaču, a druge slabiju duševnu neugodu, već prema subjektivnom shvaćanju, i prema objektu, o kojemu se radi.

I mi, u svom prosvjetnom radu, imali smo i imademo mnogo želja. Za neke smo od njih već više puta došli u priliku da ih javno spomenemo i istaknemo njihovu težnju za ostvarbom, a neke još živu u skrovištu duše ne našavši jošte zgode, da se, makar ponajprije samo u svom eteričkom obliku, pojave u pojavnom svijetu. Za ove potonje jasno je, kako stoji s njihovom ostvarbom, — ali na žalost i za one prve moramo reći, da ih znatan dio još ne doživje one slatke metamorfoze u živo, u konkretno tijelo. I ako dobro spoznajemo našu čovječju sudbu, po kojoj većina naših želja ostaju samo želje, ipak bismo bili neiskreni, kad bismo rekli, da smo mirni i ravnodušni gledajući mnoge od naših želja još uvijek neostvarenima.

No dakako, da su i među ovim željama jedne takove, koje dušu ispunjuju većim, a druge takove, koje ju ispunjuju manjim nezadovoljstvom. Spominjati, koje su to prve, a koje druge, nije nam na umu, — nego ćemo odmah spomenuti samo jednu od onih, koja spada među prve, i to je: što dosada Društvo sv. Jeronima nije izdalo nikakova izdanja za mladež, za djecu.

A ipak bi to moralo biti. Moralo bi biti već stoga, što se među doživotnim članovima našega društva nalazi vrlo znatan broj upravo školske mladeži. To bismo im bili dužni učiniti. Njih ima tolik broj, a evo svake godne dobivaju u ruke knjige, koje su pisane s namjerom, da ih čitaju odrasli, da se oni njima pozabave, i da se oni po njima izgrađuju i dižu. A mladež, tako reći, ništa. Istina, sva naša mladež, i ona najmlađa, može mirne duše svaku našu knjigu primiti u ruke i čitati je, u koliko je razumije — ali sve to nije ono pravo, što bi bilo pisano upravo za njihovu dob, za njihove nejake misli, za njihovo nježno čuvstvovanje, za njihovu živahnu maštu. A baš na to imade ona pravo da dobije od svoga Društva sv. Jeronima.

Dok evo sve to sami sebi prigovaramo, u drugu ruku razumijemo, zašto nijesu toga dosada učinili ni naši predšasnici ni mi (puštajući sada s vida neke pokušaje, kojima nijesmo uspjeli). Evo, zašto. Kako su uvijek bile potrebe odraslih velike, pažnja se naša sveudilj obraćala samo na njih. Sve je naše nastojanje išlo samo za tim,

da njima udovoljimo, pa budući da je to udovoljavanje gotovo neiscrpivo, obuze nas tako, da smo na naše mališe skoro zaboravili.

Ali se njihov broj među našim članovima već toliko umnožao, da nas je trgnuo iz kliješta zaboravi, da nas je na njih podsjetio te nam nametnuo dužnost udovoljiti injihovu pravu, po gotovu što bismo još i stoljeća morali čekati, kad bismo čekali, dok ne udovoljimo svim potrebama naših odraslih članova.

Pa da i nije njihov broj tolik, Društvo bi trebalo da tu i tamo izda po koje izdanje za mladež, napose mladež pučkoškolsku. Bez obzira na ine razloge i koristi, zar ne bi ocu obitelji kao doživotnom našem članu bilo nada sve milo i drago, kad bi, dobivši kao godišnja izdanja, jednom knjižicom od njih mogao podariti svog dječačića ili djevojčicu, knjižicom, koja je upravo za njih izdana! Čitav godišnji dar postao bi mu po tom miliji.

A ne smije se zaboraviti ni na to, kako bi naše Društvo baš time u mnogom i mnogom srcu uhvatilo još dublji korijen. Još u kasna vremena muževnog, a i staračkog doba, sjećao bi se, ne tek jedan, onih slatkih djetinjih časova, kad je radosna srca posegnuo za s v o j o m knjigom i po njoj stao listati gledajući slike ili čitao priče brzokrile mašte, ili na najlakši način učio što iz povjesnog, prirodoslovnog ili Božijeg svijeta! Doista, premile bi to bile uspomene iz djetinjih dana, a u najužoj vezi s Društvom sv. Jeronima!

Kada o svemu tomu razmišljamo, onda nam se samo jedna riječ na usta krade: Pogriješismo.

No razmišljanja je dosta. Treba odluke. I mi odlučujemo, da ćemo, što prije bude moguće, izdati jednu omladinsku ediciju (ponajprije) za našu pučku-školsku djecu.

Međutim ćemo, kao ozbiljnu pripremu za to, iznijeti nekoliko utvrđenih misli o lektiri za mladež.

1. Čitanje i obrazovanost.

Tko je naučio čitati, misli, da se time već uspeo na prvu stepenicu obrazovanosti. Ima i pravo, u koliko pod obrazovanošću razumijeva ono, što i većina ljudi razumijeva: skup spoznaja i vještina, što se stječu poukom i vježbanjem.

Ali riječ »obrazovanost« znači više. Pokraj one v a n j s k e strane, pokraj toga naime, što si čovjek stječe nekog znanja i neke vještine, označuje ta riječ kulturu n u t a r n j e g a čovjeka, znači njegovanje duševnih i ćudorednih sila. Ta strana obrazovanosti vrijedi daleko, daleko više. Istom ova obrazovanost vodi nas do viših životnih ciljeva. No pravim sastavnim dijelom takve obrazovanosti sigurnonije to, da netko znade čitati. O tome nas uči svakidanje iskustvo i svjetska povijest. Ljudi, koji znadu vrlo dobro čitati, mogu ipak biti vrlo siromašna uma i ćudi; isto tako i narodi, koji se ponose time, da imadu samo malo analfabeta, mogu stajati na vrlo niskom stepenu duševne i ćudoredne kulture.

Međutim, pošto čitanje čini sposobnima da one misli, što su ih drugi saopćili spisima, primamo u sebe, može to čitanje veoma snažno utjecati na n u t a r n j u č o v j e č j u o b r a z o v a n o s t. Ali taj

utjecaj može djelovati u dva protivna smjera: u jednu ruku može biti koristan, u drugu škodljiv. Jer pomoću knjige ulaze u čovječju dušu na jednaki način i dobre i zle sile: a tamo gdje se te sile lijepo primaju, mogu nad dušom zadobiti nečuvenu moć. Lijepo se pak primaju, i u dobru i u zlu, ne samo u redovima puka, nego i kod onih, koji se smatraju odabranim dijelom obrazovanih ljudi.

Da li će prevladati ovaj ili onaj utjecaj, ovisi o tom, kako se čita. U koga je dosta suda, da može odijeliti istinito od lažna, dobro od zla, korisno od štetna; u koga je jaka volja, te pušta da samo ono na nj djeluje, što mu prudi, taj će iz čitanja izvući veliku korist, jer se mnogo od onoga, što je velika i dobra zamislio čovječji duh, dohvaća upravo čitanjem. Onomu pak, u koga nema ni suda ni volje ili makar jedno od toga, prijeti od čitanja velika pogibelj i za duševni i za ćudoredni život.

»Jedna je knjiga gdjekojega čovjeka često za cio život ili poboljšala ili pokvarila«. Ova izjava Herderova, koja se toliko puta čuje, ima i danas istu vrijednost kao u vrijeme, kad je izrečena. To da netko znade čitati, ili vještina u čitanju jest dar, koji može postati blagoslovom ili prokletstvom za onoga, koji tu vještinu ima; pa ako se puk nuka, da tu vještinu nauči, a bez jamstva, da će ju upotrebljavati za svoje dobro, onda se doduše unapređuje sposobnost za stjecanje, ali nipošto nutarnja narodna sreća. Ova misao mora svakoga, komu je dobrobit domovine na srcu ozbiljno zabrinuti. Po gotovu danas, gdje se štampano slovo tako raširilo i zadobilo takovu moć, kao što još nikad od vremena, otkad je izumljeno tiskarstvo. Time, što je obuka u čitanju općenito provedena, stavlja se na nas velika ćudoredna dužnost — dužnost, da učinimo sve što je u ljudskim silama, kako da one, koje učimo čitati, zaštitimo od teških pogibelji, kojima ih po tom izlažemo.

Vrlo velika je naša odgovornost prema mladeži. Njoj prijeti od čitanja najveća pogibelj. Razjašnjenje za to nalazimo u duševnim svojstvima djeteta. Dijete, kako iskustvo pokazuje, ima doduše sve duševne sposobnosti kao što i odrasli; ali je svojstvenost tih duševnih sposobnosti, njihova jakost i njihova podjelba različita u pojedinim razdobljima života. Mladenačko je doba obilježeno odlučnom prevlašću fantazije i srca nad djelovanjem razuma. No to nije tako, kao da bi fantazija i čuvstvo u djeteta bilo jače razvijeno nego u odrasloga. Te se duševne moći u djeteta mogu samo lakše i snažnije uzbuditi, a njihovu se djelovanju sa strane razuma čine daleko manje zapreke. Dijete još nije podobno da utiske fantazije i čuvstva tako prosuđuje i procjenjuje, kao što ih procjenjuje čovjek zrela razuma. Dijete ih bez prebiranja prima u sebe i ne opirući se pušta da na nj djeluju. Zato i knjige, koje računaju na fantaziju i čuvstvo, imadu veću draž za djecu nego za odrasle. Fantazijske slike i čuvstveni izljevi takovih knjiga, bili oni lijepi i čisti, ružni i prljavi, mogu odlučno utjecati na duševni razvoj mlada čitača podupirući ili slabeći odgoj. Te slike i izljevi mogu tumačiti i ocjenjivati značaj stvari, događaje okolišnog svijeta i time veoma utjecati na to, kako će se razviti čitav životni nazor i životno obličje. Ako knjiga može čovjeka

»za čitav život« ili poboljšati ili pokvariti, onda je to najprije moguće u mladenačko doba. U to dakle vrijeme, u koje dijete najbrže prima i u koje se od njega najlakše stvori ovo ili ono, ne smije se samo učiti vještina mehaničkoga čitanja. U to se doba mora naučiti i mnogo teža vještina, a to je ona vještina, da se čitanjem svatko znade tako služiti, te će od njega imati nutarnju korist. Duševno i ćudoredno prosvjećenje čovjeka ne označuje se time, da on znade čitati, nego time, što i kako čita.

Pred tom spoznajom ne bi smio zatvarati oči nitko, tko je od Boga ili od ljudi pozvan za odgojitelja. Čini li ipak, ne čini se samo krivcem neoprostiva nehajstva i lakomislenosti, nego savjest tereti teškim griješenjem protiv budućnosti domovine i čovječjeg roda.

Neki je pedagog izrekao riječi, koje u sebi sadržavaju vrlo gorku istinu, a glase: »Veliko mnoštvo onih, koji su na račun države ili općine naučili čitati, ili ne čitaju sasvim ništa od onoga, što bi im bilo od prave, nutarnje koristi ili čitaju ono, što je škodljivo ciljevima društvenog poretka«. Neka se svatko sa svoje strane brine oko toga, da bi u buduće te riječi bile što manje istinite.

2. O premnogom čitanju.

Kako ćemo odgojiti mladež, da joj čitanje bude blagoslovno?

Ponajprije ne smije dijete da počne prerano čitati, a ne smije čitati ni premnogo.

Prošla su ona vremena sa svom svojom čistoćom i naivnošću, kad je baka unučadi pod večer pripovijedala priče, što ih je njekad opet od svoje bake čula. Danas već gotovo u svakoj seljačkoj kući dijete vrlo rano dolazi u neki odnos prema knjizi; ili u koliko to još nije u svakoj kući, skoro će tako biti. Već se maleno dijete širokih očica čudi lijepu šarenilu knjige sa slikama, što mu ih može pokazivati stariji brat ili sestra ili koje susjedno starije dijete; a ne dugo za tim pobožno sluša čudnovate pripovijesti, što mu ih majka ili tko drugi čita iz knjige. Dijete se obično nađe u ugodnu odnosu prema knjizi, ali taj odnos ipak još nije posve tijesan i uzak. Dijete se bavi knjigom samo prolazno i sporedno. U prvim godinama djetinjega života prevladava nagon za djelovanjem, a svoje udovoljenje nalazi taj nagon isključivo u igri. U igri stoji pravi sadržaj djetinjega života. Dijete se čitav Božji dan predaje igri sa svim žarom.

No drukčije je, kada dijete uđe u školski život. Knjiga i igra zamijene tada svoje uloge. Knjiga postaje glavnim predmetom, kojim se dijete bavi, a poslije tog glavnog posla, koji se obavlja u školi, igra služi samo još za odmor.

Maleni svjetski građanin postaje članom velike skupnosti. Time se promijeni čitav njegov život. Pojam dužnosti zahvaća teško i okrutno u njegovu sudbinu, te ma kako se trudio gdjekoji i ljubezan i spretan učitelj, da svome malome gojencu učini prijelaz iz djetinje izbe u školu milim i dragim, ipak ostaje onaj pojam dužnosti dosta okrutan. Za neko vrijeme dana bude mali sirotan odveden od roditeljske kuće, protiv naravi i nagnuća mora se prilagoditi na sjedaći način života, pred tuđom se voljom mora bez otpora prignuti, i

hoćeš ne ćeš, — mora se zabaviti nečim, što dosada nije poznavao i za čim ga ponajvećma nikakva težnja nije vukla da spozna, a to je r a d. Može li mu se zamjeriti, ako bi se taj naš mališ najradije odrekao ponosne, ali tako neprikladne časti učenika? ako žalosna srca čezne natrag u slobodno doba prve mladosti? ako se onda, kad se rješi teška tereta svoga učevnog zvanja, s ljubavlju ili pače neobuzdano i divlje baci u buku igre? Jasno je, da mu se ne može zamjeriti. A razborit će uzgojitelj dopustiti dječaku, pošto je svoju dužnost vjerno izvršio, da se od srca iskače, pak će onoga, koji rado uči, na igru potaknuti. Jer doista silan je to zahtjev, što ga stavljamo na samosvladavanje i na radnu sposobnost sedmo ili osmogodišnjeg djeteta, ako ga silimo, da sate i sate sjedi nad knjigama. Neka se samo pomisli na to: gotovo čitavo to vrijeme tijelo je na miru a duh napeto radi, i to u glavnom tako, da prima, dok je djetinja narav željna kretanja i teži na to, da sama radi.

Ne ćemo li, da tijelo i duša zahiri, mora se tu udesiti jako i z j e d n a č e n j e, a upravo igri pripada ta veoma važna zadaća, da to izjednačenje izvede. Stoga mora na igru otpasti čitavo slobodno vrijeme od škole, kao što joj je prije pripadao čitav dan. I što je igra živahnija, to bolje djeluje. Značajno je, da se upravo u to doba zbiva znatna promjena u naravi igre. Prije je igra u glavnom oponašala čine odraslih, sada, kao da se vodi računa s povišenom potrebom, da se dijete kreće i samo djeluje, sada je ona većma upravljena na slobodno mjerenje sila. Igra sada postaje bojnom igrom, koja u svojoj divljoj raspuštenosti čini savršenu i zdravu protimbu prema mirnom duševnom školskom radu.

Zdrav dječak i na toj stepenici jedva želi da za svojih časova odmora bude ičim drugim zabavljen nego i g r o m. Njegovoj je književnoj potrebi udovoljeno u školi. Ali ako se ipak jednom zaželi knjige — a to se može lahko dogoditi za tihih zimskih večeri — tada to ne treba da bude nikakova poučna knjiga, jer se mudrosti dosta naužio prije podne. On hoće da lista u knjizi sa slikama, ili želi da čita kakvu priču. No draža mu je ona prva knjiga. Jer čitanje mu katkad još zadaje poteškoće, a uživati uz boli i poteškoće, nije prema svačijem ukusu.

No tako to ne ostaje dugo. Nakon toga, što dječak ima iza sebe tri ili četiri školske godine te je naučio dobro čitati, nastaje u njemu očita promjena. Povodeći se za duhom vremena, postaje i on č i t a l a c. Teško je odrediti, kako to dolazi. Je li to samo nagon za oponašanjem, koje dječaka nuka, da isto čini, što čine i odrasli ili što čine i njegovi drugovi? Je li to čežnja da iz uskog kruga one zbiljnosti, koja ga okružuje, mislima svojim poleti u daleki svijet, koji se njegovu djetinjem oku ukazuje kao zagonetna i čudesna zemlja? Je li to nesvijesna težnja da i mašti pomogne doći do svoga prava prema očitoj prednosti, koja se u školi daje razumu i sili pamtilji? U jednom slučaju može da bude ovo, u drugom ono. Ali bilo što bilo, sigurno je, da se u djece, pošto su se jednom privikla životu na sjedećke, malo po malo razvija potreba za čitanjem i da u jednakoj mjeri slabi potreba za igrom.

Ovaj razvoj dešava se kod jednoga brže, kod drugoga polaganije. Samo je malo onih, koje bi taj razvoj mimoišao. Mnogu djecu privlači čitanje upravo neodoljivo. Volja za čitanjem postaje u njih strašću, a strast za čitanjem vodi do premnogog čitanja. Naše pak doba jako boluje od premnogog čitanja, koje može svakomu onomu, tko mu podlegne, postati opasnim, a najopasnijim za dijete, u čijem se tijelu i duši nalazi manje otporne snage nego u odraslih. Neupućeni se roditelji dapače ponose time, što živahan duh njihova sinčića teži uvijek za novom hranom, a ljenivi roditelji veseli su, što im iza danjega rada utihne u kući dječja buka. Kad bi oni slutili, kako često nezdravo djeluje ta duševna preobilna hrana, ne bi se tome baš toliko radovali.

To, da premnogo čitanje otkida dijete od igre i kretanja i time da škodi razvoju mlađahnoga tijela; nadalje to, da premnogo čitanje ne da djetetu općiti s vidljivim vanjskim svijetom i time da priječi dobar razvoj osjetila, sve to nije još najgore. Žalosnija su možda ona pustošenja, što ih premnogo čitanje izvede u djetinjoj duši. Djeca, koja mnogo čitaju, gotovo uvijek čitaju brzo i površno. Jer mladost naginje na premnogo čitanje gotovo poprijeko radi napeta sadržaja. Stranica se za stranicom, knjiga za knjigom guta s najvećim gladom, ali se takav čitalac uživajući ne zasićuje, nego se u njemu uzdiže samo još sve veća želja. Mnoštvo predodžaba juriša na svijest, slijedeći u brzom slijedu jedna za drugom i u neredu se među sobom križajući. Čitalac si ne uzme ni vremena, da proboravi koji taj časak uz pojedine stvari, a ni truda, da ono, što je pročitao, učini pomoću ozbiljne i napregnute pažljivosti svojom duševnom svojinom. On hoće samo dalje, uvijek dalje, da spozna vanjski napredak i izlazak pripovijesti. Predodžbe ulaze u njegovu svijest tako površno i u tako neprijeglednoj množini, da samo prolazno zaostaju u njoj i da se već nakon kratka vremena ne mogu natrag pozvati. One se tiskaju i potiskuju u neprestanoj izmjeni, a da ih čitalac ne uređuje niti shvaća u njihovu savezu.

A što je posljedak toga? Nagnuće k tom raskošnom bespos-ličenju u tuđem predodžbenom svijetu postaje napokon nesavladivo. Ako mu se trajno popušta, tijelo omlitavi, pogoduje se nagnuću spolnih neurednosti, osjetila izgube svoju oštrinu, pamćenje i razum malo pomalo slabe, fantazija je odviše podražena, a volja za pažljivost kao što i za svaki ozbiljan posao slomljena. Ako mladež bude pospana i nehajna, rastrgana i lijena za mišljenje, prenapeta i bez volje za rad i igru, uzrok tim žalosnim pojavama valja počesto tražiti u premnogom čitanju. Toj nemiloj bolesti, koja, kako iskustvo uči, još i zarazno djeluje, mora se svim sredstvima najodlučnije na put stati. Jer ako li je jednom provavila, tada ni najspretnijem odgojitelju ne uspije uvijek da odvrati njene zle posljedice.

Premnogo čitanje stavlja u pogibelj tjelesno i duševno uspijevanje djeteta. No zato nije, kako mnogi misle, svako čitanje zlo u vrijeme prosto od škole. Dakako, razuman će odgoj uvijek na to paziti, da danje ure odmora budu posvećene poglavito vježbanju tjelesnih sila. Jer obje strane čovječje naravi, i duševna i tje-

lesna, imadu jednako pravo na izvjestan obzir. Naš dječak ne smije ni pod živu glavu ostaviti školu s grbavom hrptenjačom ni s naočalima na nosu. Zdrav i svjež, topla i vesela srca, hladne i bistre glave, oštrih osjetila i čvrste volje valja da stupi u život. Ako treba, da se tijelo dječaka uspješno razvija, ne smije se ni u kasnijim godinama time zadovoljiti da svoje sile vježba samo u satove za tjelovježbu i u školske poslijepodneve određene za igru. Svaki mu se dan, osobito u ovim godinama razvoja, mora dati prilike da se užije zraka i svjetla i snažna kretanja. Neka se giblje ljeti kupajući se i plivajući, a zimi sklizući se. Neka ide van i u šumu i u polje, da ne izgubi dodira s Božjom slobodnom prirodom. Ako je ikako zgodno, neka se izuči slikarstvo ili knjigovodstvo, da mu ruke budu okretne, — što vrijedi dakako za one, koji se inače ne posvećuju rukotvorstvu. No sve to ga ne će priječiti, da se u svojoj dokolici podade i d u š e v n i m u ž i c i m a. Vremena za to ima dosta, i onda, ako škola stavlja i velike zahtjeve na njegovu radnu snagu. Jer dan je dug, svaki sedmi dan dolazi nedjelja, a osim toga ima praznika više nego li deset tjedana u godini. Samo zarana mora se naučiti onom umijeću, da svaki čas svoga života brižno upotrijebi i osobito da sve ono vrijeme drži za izgubljeno, koje se utroši na nedolične zabave. Usvojiti si takovo umijeće svakako je teško. Ali je vrijedno za nj uložiti trud, jer donosi bogat dobitak za čitav kasniji život.

Međutim će tko zapitati, k o l i k o vremena od svoje dokolice smije dječak da provede uz knjigu, a da ne stavlja u pogibelj svoje duševno i tjelesno zdravlje? Na to se pitanje ne može dati odgovor, koji bi imao općenitu vrijednost. Samo se može reći: toliko, da se ne poremeti naravan odnos tjelesne zaposlenosti prema duševnoj. Ali taj je odnos za jedne dječake ovaj, za druge onaj, što ovisi o mnogobrojnim okolnostima: o mjeri tjelesnih i duševnih sila, koje im je Providnost dala, da pođu s njima na životni put; o materijalnim i idealnim životnim uvjetima, koje im pruža roditeljska kuća; o zahtjevima, koje škola stavlja na njihovu radnu snagu. Ali ni za jednog te istog dječaka ne ostaje taj odnos uvijek isti. Pače, pod utjecajem škole od godine se do godine pomiče uvijek na uhar duševne djelatnosti. To može gdjetko i požaliti. Pa ipak, ne može drukčije biti, i uspprkos svemu, što se u naše vrijeme, koje hlepi za novotama, od pozvanih i nepozvanih govori i piše protiv toga, ne će drukčije ni biti, dokgod viša škola ima zadaću, da svoje gojence odgajajući pripravi na ozbiljan duševni posao, što ih u životu čeka.

Za p o p r e č n a dječaka mogu se postaviti ova pravila: Za prve dvije ili tri godine neka sve slobodno vrijeme, što je više moguće, upotrijebi za igru i tjelesnu vježbu. Iza toga može mu se mirne duše dopustiti da čita, ako mu za to dođe volja. Međutim neka u svakom tjednu samo malo sati potroši na čitanje. Kasnije, već prema tome, kako mu raste otporna snaga tijela i duševna sposobnost za primanje, može se za to uzimati sve više i više vremena. Ali neka se radi čitanja nikako ne zanemari izgrađivanje tijela, a prije svega neka se odgoj brine oko toga, da se čitanje ni u kojem slučaju ne izrodi u premnogo čitanje.

O obrazovanosti uopće

Jedva da je koja riječ na ustima današnjih ljudi češće nego baš ova: obrazovanost ili prosvijećenost. A ipak jedva da bi koja riječ mogla mnogoga i mnogoga tako stjerati u nepriliku kao što baš ova, ako bi joj se zapitalo za točno značenje, za valjanu definiciju njezina pojma. U prvi mah svatko bi mislio: ništa lakše od toga; ali u času kad baš hoćeš da je odrediš, najednom se pojavi stotina poteškoća. A onda, kad je ovaj ili onaj doista i pokuša odrediti, jedan će je odrediti ovako, drugi onako: jedinstva ne će biti nikakva.

Da je to — radi same stvari — velika nevolja, o tome nema nikakve sumnje. Kraj nejedinstvena shvaćanja ne može biti jedinstvena rada, a bez jedinstvena rada nema željena uspjeha.

Vrlo je dakle potrebno zreti jasno u objektivni sadržaj pojma i značenje riječi, kojom se označuje tako znamenita stvar u ljudskom životu. Ovoj nuždi nastojat ćemo udovoljiti ovim člankom.

Što je obrazovanost? Prije nego li se na to pitanje odgovori, treba reći, što je k u l t u r a, jer je jedno s drugim u uskom spoju.

Osim toga, što neke narode nazivljemo kulturnima, nazivljemo ih jošte i civilizovanima i obrazovanima. Istina, sve se ove tri riječi u običnom životu upotrebljavaju izmjenice, a da se ne misli na njihovu razliku. No ono, što se dopušta u običnom, svakidašnjem govoru, ne može se dopustiti onda, kad se ide za tim, da se točno odredi neki pojam.

Ponajprije jasno je, da se kulturnim i civilizovanim može nazvati onaj narod, koji se već naprijed pomaknuo iz onog svog najprimitivnijeg stanja. Prema kulturnim naime narodima, znamo, da se govori i o nekulturnim ili prirodnim pucima, a prema civilizovanim govori se o necivilizovanim; a tako ih se nazivlje, jer da žive život bez znanosti i umjetnosti, život bez zakona, bez vjere i ćudorednosti. No da li je uopće opravdano ovako govoriti o nekulturnim i necivilizovanim narodima, drugo je pitanje. Tek toliko se tu s prva može reći, da nam sam jezični izraz riječi »kultura« i »civilizacija« može pomoći kod objašnjivanja i određivanja samih ovih pojmova. Jedna i druga riječ latinskog je korijena: prva se, kako je poznato, izvodi od latinske riječi c u l t u r a, što znači težanje (polja) i gojenje (korisnih životinja), a druga od latinske riječi c i v i s, građanin.

U početku dakle ime »kulturan« narod ne bi ništa drugo značilo, nego narod, koji n. pr. obrađuje polje. Ali u kasnijoj latinštini značenje se riječi c u l t i v a r e raširilo, te je značila »uljuđivati«, »izobražavati«, »razum vježbati«, »gojiti znanost i umjetnost«. Riječ dakle »kultura« znači stvarati nešto na materijalnom i na duševnom polju. Na materijalnom polju narod radi kulturno, kada obrađuje zemlju, kada trguje i kada svoj život zaodijeva u sve ljepše oblike, a na duševnom, kad se diže u znanstvenom, umjetničkom pa osobito u vjerskom pogledu. Kulturan je dakle onaj narod, koji prema svojoj naravi radi i stvara na svim onim poljima, na kojima i u koliko čovjek uopće može da djeluje. A kulturan čovjek onaj je čovjek,

koji pripada kulturnom narodu i koji kao član takva naroda sudjeluje u kulturi svog naroda.

Ali tu valja držati na pameti ovo: O kulturi nekog naroda može se govoriti samo prema kulturnim pojavama. Samo u toliko, u koliko izlaze na vidik ove kulturne pojave, očituje nam se narodna stvaralačka snaga i stepen, koji je ta snaga postigla. A ove kulturne pojave ili ova kulturna dobra prema svojoj su vrijednosti veoma različita. Djelo kulture jednako je kakvagod prljava pripovijest kao što i najsjajnije pjesničko djelo. Granica se odrediti ne može. Govoriti se može o kulturnim dobrima više i niže vrsti, i to samo s obzirom na kulturni ideal, koji bi imao biti mjerilo za sve kulturne pojave. Riječ dakle »kultura« označuje skup svega onoga, što je ljudska stvaralačka snaga učinila pod upravom Providnosti.

Civilizovani pak narod bio bi onaj narod, čiji članovi živu građanski uređenim životom, to jest, gdje je odnos jednoga prema drugomu uređen zakonom ili barem običajima, koji svakoga vežu i kojima se svatko mora kao zakonu pokoriti. Zovući dakle koji narod civilizovanim, ne znači to ništa drugo, nego da se taj narod podvrgava nekom vanjskom uređaju. Time još nije ništa rečeno o njegovim duševnim sposobnostima ili o njegovu djelovanju na znanstvenom ili umjetničkom polju, tako dugo dakako, dok takve sposobnosti nisu upravo uvjet za onaj vanjski uređaj. A necivilizovani narod prema tome bio bi onaj, čije članove ne bi među sobom vezao nikakav vjerski uređaj niti zakon niti pravo, — no da bi takav narod uistinu postojao, to se uopće ne može zbiljski uzeti.

Moglo bi se dakle reći, da je civilizacija samo jedna od kulturnih pojava. Prije nego li koji narod dođe do civilizacije, mora već imati neku kulturu, t. j., mora da je već u sebi izgradio pojmove o redu i pravu, na temelju čega se onda mogao posebno urediti. No ovo društveno uređenje nije ništa zasebno, ono se ne razlikuje od drugih kulturnih pojava, nego je to samo jedan način, kako se kultura pokazuje. Stoga ćemo, raspravljajući dalje, pojam civilizacije moći napustiti, jer se već nalazi u pojmu kulture.

Ako se sada ponovo zapitamo, što je obrazovanost i kako se obrazovanost razlikuje od kulture, reći ćemo ponajprije, da je o b r a z o v a n o s t o d n o s p o j e d i n c a p r e m a k u l t u r i. Time je iznajprije rečeno, da se obrazovanost ne smije shvatiti tako, kao da je to neko savršeno stanje. Tom se riječju naprotiv označuje samo pojedini odsjek u velikom nizu svih mogućih odnosa. A kod toga se svakomu mora prepustiti, da prema mjerilu vlastite svoje obrazovanosti govori o nižoj, višoj i najvišoj obrazovanosti. U našoj kulturi ima toliko različitih produkata, da ih pojedinac jedva može pregledati, a kamo li da bi ih mogao prokuhati i učiniti osobnom, svijesnom svojinom. Zato onomu, koji nastoji oko obrazovanosti, ne će biti nikada moguće da u odnosu prema svim tim kulturnim proizvodima dođe do svrhe, do posljednjeg cilja. On živi u trajnu razvoju, njegova obrazovanost nije stanje, koje bi se dalo karakterizovati jedamput za svagda. Ovo neprestano postajanje dobro se izriče glagolima »obrazovati« ili »obrazovati se«, glagolima, koji ne označuju

nikakovo stanje, nego neko djelovanje, neko teženje, teženje na savršenost.

Odnos pojedinog čovjeka prema kulturi svog naroda može biti veoma različit. Poznato je, da ima ljudi, koji znadu o svemu i svačemu pripovijedati, ali ništa točno nego sve površno. Dok naprotiv ima drugih, koji ne znadu mnogo; ali što znadu, to znadu potpuno, duboko, sa svojim uzrocima i sa svojom svrhom. Za one prve mogli bismo reći, da imadu ekstenzivno znanje, a za ove druge da imadu znanje intenzivno; ili opet tako, da su jedni u ekstenzivnom, a drugi u intenzivnom odnosu prema kulturi. — No razumije se, da jedan odnos ne mora isključiti drugi, i ako će se rijetko dogoditi, da se u jednom čovjeku uz veliko ekstenzivno znanje nađe i veliko znanje intenzivno.

Osim toga ima još jedan odnos, u kojem se može pojedinac nalaziti prema kulturi: a to je pozitivan i negativan odnos. Neko može da bude u najintenzivnijem odnosu ili u najtješnjoj vezi s kulturom svog naroda, pa je baš na temelju te intenzivnosti otklanjati od sebe i osjećati je kao nešto tuđe svomu biću. Drugi će pak svaku pojavu te kulture najradije prihvaćati.

A naravno je, da ni od ovih odnosa ne mora jedan drugoga isključivati apsolutno. Dapače, to se rijetko kada, ili zapravo nikada i ne događa. Ponajviše se u jednoj te istoj osobi uz jedan nalazi i drugi odnos, u koliko će ta osoba prema jednom dijelu kulturnih pojava svog naroda biti u pozitivnom, a prema drugom dijelu u negativnom odnosu. Ali uvjet i pozitivna i negativna odnosa jest intenzivnost odnosa. Nešto se može prihvatiti a nešto odbijati samo onda, ako se netko — ne površnom, nego potrebnom dubljinom upoznao s kulturnim proizvodima; a baš takovo znanje nazvali smo intenzivnim.

Mi smo dosada govorili samo o odnosu pojedinca prema kulturi s v o g naroda te ponajprije posve općenito označili obrazovanost odnosom prema toj kulturi. Ali time dakako nije postavljena granica obrazovanosti pojedinca. Analogno tom odnosu prema kulturi svog naroda može pojedinac doći i u odnos prema kulturi drugih naroda, ili u opće u odnos prema svemu skupu kulturnih pojava.

Nakon svega toga valja da onu općenu oznaku obrazovanosti stegnemo i ovako označimo: Obrazovanost je i n t e n z i v a n odnos prema kulturi. Čovjek ekstenzivna odnosa sveudilj skuplja i skuplja novo znanje, ali tako, da ostane prema tomu znanju posve ravnodušan, na njega to znanje ne djeluje nikako. A u čovjeka intenzivna odnosa svako novo stečeno znanje djeluje i na njegove misli i na njegove osjećaje, tako te to novo stečeno znanje ne prislanja uza svoje staro, predašnje znanje kao nešto, što je slučajno, k onomu, što je također samo kao nešto slučajno na kup skupljeno; nego svako novo znanje meće k staromu kao nov kamećak u gotovu mozaičku sliku. U toj mozaičkoj ma kako jednostavnoj slici, koju čovjek intenzivna odnosa već ima, svaki je kamećak na svom mjestu; u njoj se može pojedini kamećak i odstraniti, i nadomjestiti s više njih, e da se slika samo finije nuancira. Nije stoga obrazovan onaj, koji je znanje svega svijeta u svom duhu skupio kao žito u žitnici ili kao

škrtac zlato u svom sanduku, — nego je obrazovan onaj, koji uzani krug svoje okolice ispituje otvorenim okom, i koji onaj maleni svijet, u kome živi, širi u svemir nalazeći i spoznajući u njemu Božje zakone, koji vladaju čitavim svijetom, pa tako učvršćujući u sebi ulivenu vjeru čini djela Bogu na čast, a ljudima na korist. Glavno je dakle kod obrazovanosti intenzivnost odnosa prema kulturi, dok odnos ekstenzivnosti za obrazovanost nema vrijednosti, ako je bez intenzivnosti.

Obrazovanost je intenzivan odnos prema kulturi. No mi smo na pr. i prljavu literaturu nazvali proizvodom kulture; pa se pita, da li možemo nazvati obrazovanim onog čovjeka, koji je u intenzivnom odnosu prema prljavoj literaturi i sličnim kulturnim pojavama. Ako je taj odnos negativan, odgovor je sasvim lagan; ali kako je onda, ako je taj odnos pozitivan? I ova se teškoća može lako odstraniti. Kao što naime ima tvorevina kulture — a to je i prljava literatura, — koja se ne slaže s kulturnim idealom, tako ima i obrazovanost, koja se ne može mjeriti na mjerilu obrazovna ideala. Ono zovemo nekulturom, a ovo neobrazovanošću. Mi pak govoreći o obrazovanosti mislimo pod tim imenom onaj intenzivni odnos prema kulturi, u kojem se ujedno nalazi i težnja utvrđivati se u pravcu obrazovna ideala.

O tom obrazovnom idealu treba koju više reći. Kulture su različite i prema vremenima i prema narodima, pa i u pojedinom narodu i u istim vremenima razvija se kultura u različitim pravcima. Ako obrazovanost stoji u tom, da se čovjek nalazi u nekom odnosu prema kulturi, i to na taj način, da kultura utječe na razvoj, na obrazovanost pojedinca, pita se, kako to može biti kraj različitih kulturnih pravaca, i prema čemu da se biraju kulturni produkti, koji imadu postati osobnom svojinom, osobnom vrijednošću. Već smo o tomu govorili, da se prema nekoj kulturi može biti u negativnom i u pozitivnom odnosu. Pa ima li za onoga, koji se obrazuje, neki znak, koji će mu pokazivati, kako se ima ponijeti u pojedinom slučaju; ima li neko mjerilo, po kojemu će moći pojedine kulturne proizvode mjeriti prema njihovoj vrijednosti? Jednom riječju, pita se za obrazovni ideal.

A pitajući za taj ideal, nužno valja da se pitamo za kulturni ideal, — jer se pita o tom, kakva mora biti kultura, prema kojoj ima pojedinac doći u pozitivan odnos, ako hoće da svoju obrazovanost svede u pravi pravac. Obrazovni ideal pretpostavlja kulturni ideal, kao što i obrazovanost pretpostavlja kulturu. Da se ovdje dođe na čistac, treba dalje pitati, kojim bi se kulturnim pravcem mogao narod dizati do sve veće savršenosti, ili drugim riječima, koji bi kulturni pravac mogao bilo pojedinoga čovjeka bilo čitavo društvo sve to bliže voditi prema posljednjoj, ljudima određenoj svrsi. Obrazovni ideal bio bi tada ekstenzivni, intenzivni i pozitivni odnos prema tvorevinama kulture, u kojima bi ljudstvo makar kada bilo najbliže svojoj posljednjoj svrsi.

Kao što se nijedan ideal, tako se dakako ni kulturni ideal u svojoj cjelini ne da lako postići. Taj nam se ideal ponajprije ukazuje

samo kao neka formalna zamisao takve stvaralačke snage ljudske, koja bi mogla stvarati najsavršenija djela; a i to opet tako, da ono što bi ta snaga stvorila, ne samo da bi u sebi bilo najsavršenije, nego bi njeni čini i opsegom bili najopsežniji. Bilo bi to ono društveno stanje, u kojemu bi svaki čovjek mogao zaposliti najbolje i najplemenitije svoje sile donoseći time općoj zajednici najvećih koristi. A to se stanje u potpunoj svojoj savršenosti može zamisliti onda, ako svi za jednoga uzrade slobodnom voljom znajući, da služe zadnjoj svrsi ljudstva. Zajednica ljudi, od kojih svaki slobodnom voljom opravdanu težnju svoga bližnjega čini svojom, i od kojih svatko daje dužnu poštu Bogu težeći za njim, dok ga ne postigne: to bi bio socijalni ideal. Jedva da se može u biti svojoj drukčije formulirati kulturni ideal, jer za kulturu ne može biti nijednog drugog većeg mjerila nego što je zajednica, u kojoj svaki čovjek najlakše može postignuti svoju svrhu, to jest, u kojoj svaki pojedinac može svoje sile pod utjecajem naravnih i nadnaravnih uzroka razviti do savršenosti, sveudilj pomažući ljudstvu i služeći Bogu. Obrazovni ideal bio bi ekstenzivno-intenzivni i pozitivni odnošaj prema svim onim pojavama kulture, u kojima bi se na rečeni način očitovale pomenute čovječje stvaralačke sile.

Obrazovni je ideal za svu obrazovanost najviše mjerilo te stoji nad svom kritikom. Taj ideal jest točka u beskonačnosti, koja našoj težnji u konačnosti podaje pravac. No dok obrazovnoj težnji pojedinca može dostajati, ako je sebi svijestan pravog puta, mnoštvo traži cilj ili metu svoje težnje. Mnoštvo se ne zadovoljava tražeći istinu, ono hoće da dođe do konačne mete, do posljedne istine. A da li je taj cilj objektivno opravdan, može se posuđivati ili mjeriti prema idealu. Ma kako često bila kod velikih narodnih pokreta riječ »ideal« u ustima, idealima se ne upravlja nijedan narod. Narodi se ne oduševljavaju za ovu ili onu apstraktnu misao. Da narodi pođu za nekim mora im se pokazati meta, koja se dade dohititi. Pa doista, narodi su se tada ponajbolje razvili, kad je koji pojedinac ne samo jasnoshvatio jedinstven obrazovni cilj, nego kad je taj cilj svojom temeljnom misli i prožeo cijeli narod. Nikakovo čudo, jer tada jedna volja živi u svakom članu narodnom i sve su volje upravljene prema jednom cilju. Takav narod djeluje u jednom pravcu svom svojom intenzivnošću idući naprijed s neodoljivom snagom.

Tečajem vremena bilo je vrlo različitih obrazovnih ciljeva. I danas je takav cilj potreban. I hrvatski ga narod treba, — a po našem mnijenju bio bi taj cilj ovaj: da svaki narodni član bude valjan kršćanin vršeći Božje i crkvene zapovijedi, i da bude pravi hrvatski rodoljub, stječući ujedno potrebito stručno znanje, i tom stručnom znanju dodavajući malo po malo općena znanja, vježbajući tako i usavršujući sve to više duševne i tjelesne svoje moći.

Inače danas, u modernom svijetu, obrazovni su ciljevi razdrobljeni u mrvice. Tomu je uzrok, što nema ni jedinstvena nazora o svijetu. Obrazovan čovjek ne ide samo za tim, da dođe u intenzivan odnos prama pojedinim kulturnim tvorinama i kulturnim pravcima,

nego, nastojeći oko toga, zadovoljava se tek onda, ako je mogao svoj odnos prema najrazličitijim pojavama kulture svesti u harmonijsko jedinstvo. On nastoji steći nazor o svijetu. Jer imati nazor o svijetu ne znači ništa drugo nego to, da različite sveze ili odnosi, u kojima se čovjek nalazi prema kulturnim pojavama, nijesu odijeljeni jedan od drugoga, nego da se stječu u jedno, što čini temeljni ton u šarenoj slici, kakvom nam se na prvi mah ukazuje svijet. Taj temeljni ton nalazi danas jedan u religioznom elementu, drugi u estetskom, treći u socijalnom, i t. d. — Mi ga nalazimo u elementu religioznom, kršćanskom, a u njem se nalazi i socijalni i estetski elemenat.

A kao što obrazovanost pretpostavlja kulturu, tako i svaki razvoj kulture pretpostavlja obrazovanost. U čovjeku ima stvaralački nagon, koji ga tjera na rad. Što jači je taj nagon i što je dublji u pojedinca intenzivni odnos prema kulturi, to će više stvarati na kulturnom polju. To vrijedi isto tako za jednostavna zanatliju, koji nastoji sačiniti stolac, u kom se svršnost očituje u sve čišćim potezima i oblicima, kao i za mudraca, čija glava obuhvaća mudrost svega svijeta i koji nastoji zagonetke toga svijeta riješiti u duboko zasnovanom sustavu.

Svi pak oni, koji sami ne stvaraju, služe kulturi time, što na temelju svojih intenzivnih veza s kulturom odabiru za sebe ovo ili ono od kulturnih tvorevina. Tako smo slijedeći ove misli došli do toga, da za temelj kulturnog razvoja postavimo pučku obrazovanost.

A što je pučka obrazovanost? Na to nam je sada lako odgovoriti. **Pučka obrazovanost je intenzivni odnos puka prema kulturi.** Ovako općeno, a neka posebna pitanja raspravit ćemo u drugom članku.

O pučkoj obrazovanosti

Rekosmo, da je **pučka obrazovanost intenzivni odnos puka prema kulturi.** Dakako, da nam se zajedno s riječima »pučka obrazovanost« javlja u duši i neka predodžba: predodžba o nekom obrazovnom prosječnom stanju nižeg ili višeg stepena. Ali čim hoćemo od ove predodžbe odstraniti ono, što je neodređeno i nejasno, čim hoćemo pojam »pučke obrazovanosti« ili njegovu definiciju malo razdrobiti, naiđemo na poteškoće. Te poteškoće izviru ponajprije iz definicije riječi »puk«. Definiramo li ovu riječ ovako ili onako, uvjek ćemo doći na isto: da je naime puk skup ljudi, skup pojedinih individua. Prema tomu, govoreći o pučkoj obrazovanosti, uvijek moramo doći do toga, da govorimo o obrazovanosti pojedinca. Budući pak da je obrazovanost pojedinca vrlo različita, ne može ni pojam pučke obrazovanosti označiti jedamput za svagda neko određeno obrazovno stanje. Koliko se razlika među pojedincima opaža odmah čim se pomisli samo na dubinu intenzivnosti u kojoj se nalazi prema kulturi, pa zatim kad se pomisli na bezbroj negativnih i pozitivnih odnosa; pa još na to, u kakvom se tko odnosu

nalazi prema tvorevinama nekulture, u jednu ruku, a u drugu, prema tvorevinama najviše kulture. Radi tih razlika upravo je nemoguće stvoriti sebi posve istinitu sliku o obrazovanosti kojeg pojedinca u nekom određenom vremenu.

Kad je dakle vrlo teško stvoriti sebi sigurnu sliku o obrazovanosti pojedinca, jasno je, da je isto tako teško stvoriti sebi sigurnu sliku o obrazovanosti cijelog puka, dok baš pojedinci sačinjavaju taj puk. Pored svega toga ima ipak nekih znakova, prema kojima se može donekle ocijeniti obrazovno stanje puka. Osim toga, što bi se to moglo u neke učiniti prema spoznanju sveukupnog školskog rada, moglo bi se to učiniti i prema tome, kako narod prima i odabire već gotove kulturne tvorevine. Za primjer bi se mogla uzeti jedna manja cjelina, n. pr. jedan grad. Ako bi se za koji grad reklo, da je njegovo pučanstvo u k n j i ž e v n o j obrazovanosti pokročilo naprijed, onda bi se to imalo vidjeti na kvaliteti i kvantiteti upotrebljavanih, napose iz knjižnica posuđivanih knjiga. Pravi napredak morao bi se također opažati i na produkciji što boljih n o v i h literarnih talenata. Rađa li se naprotiv u sve većem broju prljava literatura, onda je to slab znak za obrazovno stanje toga grada. Slično vrijedi i za cijeli narod. Samo što je kod veće skupine, radi slabijih statističkih podataka, još mnogo teže dobiti barem približnu sigurnost.

Ali skupina kao s k u p i n a ne može težiti na što veću obrazovanost. To može samo pojedinac. Pa što je veći broj takovih pojedinaca, koji iskreno teže na što temeljitiju obrazovanost, a što manji broj onih, koji se ne miču sa svog mjesta, može se prema tomu i za pučku obrazovanost uopće reći, da je na višem ili nižem stepenu. No navesti konkretan broj i jednih i drugih, i opet je veoma teško.

Teško je dakle za pojam »pučka obrazovanost« dobiti jasnu predodžbu, stvoriti sebi jasnu sliku. Lakše je samo onda, ako se tim riječima hoće većma označiti neki pokret ili težnja, kako da se svakomu pojedincu iz puka, osobito onima siromašnijima, poda prilika i mogućnost vlastita obrazovanja. Točno bi se to označilo riječima: pokret ili težnja za pučkim obrazovanjem.

Ova težnja za pučkim obrazovanjem mora imati pred sobom izvjestan obrazovni cilj. Posve bi pak krivo imao onaj, koji bi držao, da taj pučko-obrazovni cilj ima biti nešto niže vrsti, da ima biti različan od kojeg drugog obrazovnog cilja u kojoj drugoj društvenoj klasi, te da nema stajati u pravcu obrazovnog ideala. Razlike ne smije biti nikakove, ni u kvaliteti ni u kvantiteti. Stoji samo do sredstava i metode, kako da se postigne što bolji uspjeh. A ta sredstva i metode prema različitim okolnostima različita su. Naći najpodesnija sredstva i najzgodniju metodu, jedna je od prvih zadaća modernog pokreta oko pučkog obrazovanja. Tko to nađe, zadužit će čovječanstvo.

U vezi sa svim tim vrlo je važno pitanje o n e u t r a l n o s t i u pučko-obrazovnom radu, o neutralnosti, prema kojoj bi se imali neki obrazovni elementi, u prvom redu religija, iz toga rada odijeliti. Ali na temelju našeg raspravljanja moramo reći, da u pučko-obrazovnom radu ne samo ne može, nego ni ne smije biti nikakove ne-

utralnosti. U drugima buditi intenzivan odnos prema kulturi može samo onaj, koji se i sam nalazi u takvu odnosu. A može ga buditi samo u onom pravcu, u kojemu se nalazi i vlastiti njegov odnos, ako ne će da se frivolno titra s onim, prema kojemu ima ispuniti visoku i svetu zadaću. Što je tko manje neutralniji, to će prije postići svoj cilj. A da li ono, što tko ima pružati kao obrazovnu građu, može poslužiti njegovu učeniku, to je stvar, koju svaki mora obračunati sa svojom savješću u vezi s ozbiljnim traženjem objektivne istine.

Što se tiče obrazovne građe, koju podajemo mi katolici, o njezinoj sigurnoj vrijednosti uvjereni smo ne samo, u koliko je gledamo samu u sebi, nego i u koliko je uspoređujemo s ma kojom drugom obrazovnom građom. Nijedna druga građa ne obrazuje tako uspješno.

Promotrimo li nadalje neutralnost i sa stanovišta onoga, koji teži za obrazovanošću, doći ćemo do istog zaključka. Zahtjev za neutralnošću u svoj svojoj nejasnoći izvire iz toga, što se obrazovanost zamjenjuje sa znanjem. Kome je samo do toga stalo da podaje znanje, tko hoće da stvara učene ljude, tome može da se svidi neutralnost, taj može da nastoji oko objektivnosti, — premda se znade, da često to ne biva s uspjehom. Ali zadaću pučkog obrazovanja ne shvaća onaj, koji bi je tražio u takvu poslu. Znanost za puk ne znači ništa drugo nego to, da se toliko i takove znanosti ima širiti u puk, koliko svaki pojedinac treba za svoju težnju oko obrazovanosti. Za pučko obrazovanje vrijedi ono što je rekao Ruskin: U poslu obrazovanja ne ide se za tim, da se nekome poda nešto, što on prije nije znao, nego za tim, da se iz njega učini nešto, što on prije nije bio.

Putevi, kojima ide pokret za pučkim obrazovanjem, nisu uvijek onakvi, kako vi bi prema našemu raspravljanju morali biti. Već spomenusmo glavni uzrok. To, što se zamjenjuje obrazovanost i znanje, ili što se znanje kao obrazovani elemenat precjenjuje, veoma smeta pomenutom pokretu. Kad se to spozna, onda će moći oni, koji sudjeluju kod obrazovnoga posla, raditi i oko usavršavanja njegova. Tek, na žalost, nisu svi, koji sudjeluju, i zvani za taj posao. Onaj, koji više znade, može onoga koji manje znade, poučiti, ako se ne radi ni o čem drugom nego samo o tom, da se podade nešto znanja. Ali ako se radi o tom, da se znanje podaje kao sredstvo za viši cilj obrazovanosti, tada bi mogao često onaj koji manje znade biti učitelj onoga koji više znade. Koliko li se zbrke može unesti u puk, ako mu se daje samo sirov materijal, samo suho znanje, a bez osnove, prema kojoj bi se taj materijal imao mudrom ekonomijom sastaviti i složiti u lijepo izgrađenu gradnju!

Tu i tamo neki ustaju protiv pokreta za pučkim obrazovanjem dokazujući, da to obrazovanje čini široke pučke redove nezadovoljnijima i pohlepnijima. U neku ruku nije taj prigovor bez temelja (premda više u drugih naroda nego u nas). Suho znanje može se isporediti s hranom, koja samo têk pobuđuje, a inače je bez hranivosti. Takovo znanje čini, da čovjek samo još više i dalje traži, jer nikako ne nalazi zadovoljstva, za koje se inače nada, da će ga zna-

njem naći. Samo onaj može naći zadovoljstvo stječući novo znanje, u koga to stjecanje novog znanja ne znači pomnožavanje mrtva blaga, nego obogaćenje unutarnjeg života, tako da duhom svojim postaje sve sličniji onom duhu, koji ga je stvorio, Bogu. Veleći to, nipošto ne omalovažamo znanje, nego, naprotiv, držimo, da mu tim podajemo veće štovanje, ako odvraćamo od njegove zlorabe.

Isto tako nije nam ni na kraj pameti htjeti, da se puku zatvori put do znanosti. Ne znamo, može li biti jače i iskrenije volje, nego što je naša, da taj put bude što širi i što lakši. Raspravljajući o pojmu obrazovanosti želimo samo, neka se ne bi zaboravilo, da je baviti se znanošću samo radi znanosti sasvim nešto drugo, nego obrazovati se. U prvom je slučaju znanost svrhom, a u drugom, kod obrazovanja, svrhom je onaj, koji se znanošću bavi. Onaj koji se znanošću bavi samo radi znanosti, može dakako iz toga izvući koristi i za svoju obrazovanost, — jer se ciljevi ne isključuju — ali nema li i neobrazovanih ili neprosvijećenih učenjaka?

Nadalje treba od tvorevina znanosti podavati puku ono, što on može shvatiti. Intenzivni se odnos prema istinama znanosti ne pobuđuje tako, da se te istine predaju puku jednostavno kao gotove činjenice, nego tako da se puk uvede u onaj ogromni duševni rad, koji je doveo do ovih ili onih istina, pa da se nauči pitati, razumijevati, misliti, zaključke stvarati u pravcu svog usavršavanja, te da se tako doista od svakog pojedinca učini nešto, što prije nije bio. U tom smislu, samo u tom smislu treba da se pokretom za pučkim obrazovanjem što više širi znanost u puk.

Znanost ne smije odmagati nego pomagati vjerskom odgoju. »Religiozni život treba u puku buditi i gojiti, a ne ubijati ga tim, da ga se uvodi u svijet, u kojemu mora bluditi kao tuđinac u zemlji, kojoj ne zna jezika. U istinu je bolje, da se seljak po gorama tirolskim moli Majci Božjoj i Svetima, nego da ide za tim da shvati moderne probleme, a duša njegova da pri tom izgladni. Moleći se, on govori iz duboke potrebe, da bude u odnosu prema onom što je nadprirodno. Tu potrebu treba gojiti i jačati u obliku, koji već postoji, pa će se za obrazovanost tih ljudi učiniti više nego najsjajnijim predavanjima o monizmu ili o drugom sličnom predmetu«, značajne su riječi stručnjaka u pučko-obrazovnim pitanjima dra R. v. Erdberga.[1]

Tada će uistinu znanost biti dobro pomoćno sredstvo za obrazovanje, koje ima čovjeka činiti sve boljim, sve korisnijim članom ljudske zajednice. Bivati pak boljim može samo onaj čovjek, koji pije iz izvora dobrote, iz dobrote same, a to je Bog. Sva dakle pomoćna sredstva za obrazovanje (pa dakako i znanost) moraju voditi k Bogu, jer će baš time najsigurnije voditi i k samoj obrazovanosti.

---

[1] Die Grundbegriffe der Volksbildung.

Narod i kultura

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Na početak drugog dijela današnjeg svog govora stavljam kao motto riječi Psalmiste: In lumine tuo videbimus lumen.

Težnja je, i svrha je svega našega svetojeronimskoga nastojanja i rada: da se otvore dveri na hramu svjetla, i da to svjetlo ugledamo. Dà, da ugledamo svjetlo sada u pojedinostima, konačno u cijelosti, t. j. da dođemo do sunčane spoznaje onoga što je najbolje i najljepše, i u duhu toga da višnjom pomoći živimo i radimo; jednom riječju, da se penjući uzbrdnim stazama što bliže primaknemo vrhu, što bliže prosvjetnom idealu. Doista, divno je to trepetljivo svetojeronimsko čeznuće da se ugleda svjetlo: da ga ugledamo svi mi, svi dijelovi hrvatskog naroda, i to tako da oni koji su prema životnim uvjetima, koje im je milostiva Providnost dala na dar, imali prilike većma se primaknuti pomenutom vrhuncu, pomognu onima, koji, radi drugih životnih uvjeta, takve prilike nisu imali, barem ne u tolikoj mjeri. Nikad više ne će svijetom zasjati takvo zlatno doba, gdje bi svi imali jednako dobre životne uvjete. Zlatno je doba, čini se, bilo onda, kada zlato nije vrijedilo. L'age d'or était l'age où l'or ne régnait pas. Živimo u doba manje vrijedne kovine, u doba mjedi ili bolje željeza, gdje se jedni, i to veći dio, mora baviti više materijalnim poslovima, — premda ni to nije nikakvo zlo, prema onoj: beatus ille qui procul negotiis — a drugi, tek mnogo manji dio, može se više baviti poslovima duševnim. Kad se dakle radi o prosvjetnim dobrima, nema sumnje, da će duševni radnici imati tih dobara više, i da će ih moći, kao plemenito i zahvalno uzvraćanje za primljena materijalna dobra, pružati onima, koji tih duševnih dobara ili nemaju ili ih imaju mnogo manje.

Na tim stalnim principima, kao na mramornim temeljima, osnovano je i naše Društvo sv. Jeronima. Njegovi osnivači, ti divovi naše prošlosti, imali su na umu, da je i najznatniji dio hrvatskog naroda (kao što uostalom i svakog drugog naroda), seljački dio, najvećim dijelom zauzet, istina, časnim i dragim, ali ipak tvarnim radom i da se ne može sav savcat predati mučnu postizavanju duševnih dobara, koje zaista, kao i postizavanje dobara tvarnih, također iziskuje mnogo znoja i vremena. Nil sine magno vita labore dedit mortalibus (Horat. Sat.). Stoga su odlučili okupiti što veći broj takovih duševnih radnika, koji će iz svog duhovnog zaklada, s trudom stečenog, brižno i

pomno odabirati ono najbolje i najpotrebnije, pa to na pučki, t. j. lako dokučljiv, te brzo prihvatljiv i prisvojiv način predavati puku, i u kratko ga vrijeme naučiti ono, za što su sami trebali mnogo, mnogo više vremena.

Nadahnuto tom plodonosnom idejom, Društvo sv. Jeronima počelo je krčiti naše njive i livade, počelo izdavati i već sedamdeset godina istim duhom izdaje svoje pučko-prosvjetne knjige, kojima želi postići, da hrvatski puk dođe do spoznanja različitih istina, teoretskih i etičkih, ili do utvrđenja i proširenja onih istina, koje već posjeduje; zatim da se ostavi zabluda, koje su štetne cijelom narodnom bitku; da mu se pozlati srce, pa tako da se i on, hrvatski naš puk, sve više približuje prosvjetnom idealu.

Dakako, da je Društvo sv. Jeronima u tom smislu smatralo hrvatski puk izabranim ciljem svog plemenitog nastojanja, ili drugim riječima, svojim objektom, — objektom u smislu naime onom, u kojem se može nazvati objektom i svaka druga skupina i svaki drugi pojedinac, koji, ob horrorem vacui, pristaje da mu se prazni pretinci popunjuju duševnim vrednotama i dragocjenostima. Onakvim objektom, kakvim je netko, kad pušta, da mu u dušu padaju i rasvjetljuju je zrake iz srca i uma najplemenitijih i najmudrijih ljudi; iz srca i uma velikih mislilaca i umjetnika; iz srca i uma slavnih pjesnika i književnika, učenjaka, pronalazača i mudraca; kad pušta, da ga osvjetljuju zrake iz bogate kulturne riznice ispunjavane stoljećima i tisućljećima; kad pušta, da mu se primakne i u čelo ga poljubi uzvišeni vjekovni genij čovječje kulture. Tko ne će da bude slobodnim ciljem ili pozitivnim objektom u tom smislu duševnog obogaćivanja, taj će postati ropskim plijenom ili negativnim objektom duševnog osiromašenja. Toga će izgrizati i ispijati mu oči demon ljudskog nazadovanja i propadanja. Društvo sv. Jeronima ne želi te sudbine hrvatskom narodu. Ono ga voli držati dragim objektom sve većeg prosvjećivanja, prema onoj: Disce bonas artes, moneo, romana iuventus (Ovid.).

Međutim, u posljednje se vrijeme počela našom zemljom širiti sasvim druga parola: Ne, hrvatski narod, hrvatski seljak ne smije biti objekat!

Bilo bi to posve razumljivo, ako bi se pod tim mislilo, da hrvatski narod ne smije biti objektom ni gospodarskog izrabljivanja, ni političkog zarobljivanja, ni socijalnog zametavanja, ni tuđeg nametljivog životnog preoblikovanja. O tomu jedva da bi trebalo trošiti i riječi, a kamo li naglašavati s kakvim posebnim naglaskom ili pače s kakvom emfazom.

No o takvom se objektu doista i ne govori, nego upravo u onom smislu, u kojem smo ga i mi spomenuli: govori se o objektu u smislu kulturnom. Govori se i naglašava širom zemlje, diljem sela, da hrvatski puk, da hrvatski seljak ne smije biti kulturni, t. j. prosvjetni objekat, tako da zatim iz istog tog našeg sela, kao jeka, natrag dolazi glas, koji se štampa u gradskim novinama: Ne trebamo nikakvih prosvjetitelja. Neka nam nitko ne dolazi ni s kakvim prosvjećivanjem! Mogao bih tu s Racinom (Iphigenie 4, 6) reći: On dit, et sans hor-

reur je ne puis le redire. — »Govori se i ja to ne mogu ponoviti bez groze«.

Kad se dakle tako shvaća parola o »objektu«, e onda je to nešto sasvim drugo. Budući pak da se mi na osobit način bavimo prosvjetnim, ili što je isto, kulturnim radom, i to u smislu, kako je naprijed rečeno; i budući da je ova nova parola u prejakoj disharmoniji s našim stanovištem, to ne možemo, a da se na nju ne osvrnemo, istina, u najboljoj namjeri, ali i s potpunom jasnoćom.

Kad se govori o narodu kao kulturnom objektu, i prema tomu o narodnoj kulturi, potrebno je, da se ponajprije, i to što kraće, dotaknemo pitanja, što je narodna kultura, tim više, što se u pronošenju one parole nikad ne precizira odgovor na to pitanje, premda se taj odgovor traži sam od sebe.

»Kultura je život, ili način života«, da se poslužimo riječima samoga dra Antuna Radića (rečenima u njegovoj »Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu«). No to je samo »kratica«, veli dobro dr. Radić odmah iza toga, kratica za veoma širok sadržaj. U načinu života nalaze se skupljene najrazličitije materijalne i duhovne vrijednosti. Stoga se narodna kultura dijeli na duhovnu i materijalnu kulturu.

Materijalna kultura sadržava sve ono, što se tiče tjelesnog čovječjeg života, t. j. sve ono »što, prema riječima Radićevim, čovjek svojim rukama stvara i priređuje, da od toga živi«; kako je uredio svoje prebivalište, kako svoj krov nad glavom; kako se hrani i odijeva, i kako radi. Ovamo dakle spadaju sve životne potrepštine i sav rad u tom pravcu. Poimence spada ovamo sve: o kući i dvorištu, hrani i posuđu, o gojenju stoke i živadi; o obrađivanju zemlje, o građevinama (zgradama, stanjima), i t. d.

Duhovna pak kultura obuhvata sve ono, što se tiče duševnog čovječjeg života: kakav je čovjek prema drugim ljudima, što željkuje i pomišlja u najskrovitijim dubljinama duše svoje; što drži o svijetu i životu. U tomu se javlja čovječja nutrina, — a sve pojave, s time u vezi, dr. A. Radić dijeli na tri dijela: na narodno srce, na narodnu dušu i na narodnu pamet. U prvom dijelu govori se o onom, što po narodnom mišljenju izlazi iz srca, n. pr. kako tko postupa s roditeljima, sa sirotinjom, sa susjedom; poimence se govori o životu u zadruzi, obitelji, pa o vjerskom životu, i o školi, i t. d.; zatim o pravu privatnom i javnom; te napokon o običajima svakidašnjim i godišnjim, kod svetkovanja, kod poroda, ženidbe, smrti, pa o zabavama, i t. d.

U drugom dijelu govori se o onom, što se može svrstati pod pojam narodne duše: o njezinu svijetu želja i nada, o svijetu mira i počinka, o svijetu sreće; govori se dakle o poeziji (o pjesmama, pripovijetkama, pričama, gatkama, zagonetkama), pa o vjerovanju o drugom svijetu, o gatanju, bajanju, i t. d.

U trećem dijelu, dijelu »narodne pameti«, govori se o iskustvu, znanju i mudrovanju; o poznavanju prirode, zemalja i naroda, o poznavanju prošlosti, svijeta, i o poslovicama.

Iznio sam ovo nekoliko riječi iz Radićeve Osnove, da se primjerice vidi, kako dr. A. Radić razrađuje pojam »narodne kulture«. On je onu kraticu o narodnoj kulturi kao narodnom načinu života razveo na široko, veoma široko, iznoseći sve pojedinosti duhovne i materijalne kulture.

Ali, iako je on to izveo na široko, ipak — sada mi nastavljamo na ovo njegovo — ipak nije time ni iz daleka sve rečeno. Time su naime navedeni samo predmeti kulture, t. j. predmeti obrađivanja (jer kultura zapravo znači obrađivanje; od lat. riječi »colere«). Ali nije ništa rečeno o tom, kako su ti predmeti obrađeni. nije to rečeno — ni s obzirom na materijalnu ni s obzirom na duhovnu kulturu. Nije rečeno, ni kakvo je srce, ni kakva je pamet. Jednom riječju, nije ništa rečeno o kakvoći narodne kulture. I već samo to jednostavno pitanje o kakvoći kulture odmah ukazuje na to, da ti predmeti, kako u cjelini tako i svaki pojedini od njih, mogu biti obrađeni dobro ili loše, bolje il slabije, savršenije ili manje savršeno; ili drugim riječima, samim tim pitanjem ukazuje se na to, da i narodna kultura može biti viša ili niža, visoka ili niska, veoma visoka ili veoma niska.

Kakva je naša kultura? Niska ili visoka? Hvala Bogu, ako bismo mogli reći, da je visoka. No i u tom slučaju poslije ove »visoke« slijedi još viša, ili dalje, dolazi ona »vrlo visoka«. I hvala Bogu, ako bismo kada mogli reći, da je naša narodna kultura vrlo visoka. No i u tom slučaju još ostaje pred nama ideal kulture, — a za idealom treba uvijek težiti!

I u takvim dakle vrlo povoljnim slučajevima ostalo bi naše stanovište ispravno, stanovište: da nosilac naše hrvatske kulture može i treba biti objekat brige i nastojanja oko što većeg kulturnog usavršavanja.

Ali ako se mi ne bismo htjeli služiti ovako jakim izrazima, kao što su izrazi »visoka« i »vrlo visoka«, nego ako bismo bili raspoloženiji, da se poslužimo izrazima čednijim — kao što bi bilo i na mjestu — onda bi se naše stanovište u svojoj ispravnosti još većma pojačalo.

Tako evo mi — baš u vezi s »Osnovom« A. Radića i u vezi s njegovom, u pogledu na predmete, obilno razrađenom definicijom narodne kulture, — tako evo mi sudimo.

A kako oni, koji ne dopuštaju, da narod bude objektom kulturnog nastojanja? Kako oni zamišljaju obrađivanje i izgrađivanje tolikih predmeta duhovne i materijalne kulture, što ih navodi »Osnova«? Kojim sredstvima? Kojim načinom? Kako zamišljaju n. pr. izgrađivanje kulture »narodnoga srca«? Kako izgrađivanje kulture »narodne pameti«?

O svemu tomu, što je ujedno najvažnije i najkrupnije, ne kazuje se ništa određeno, ništa konkretno, nego se ponajviše sve iznosi samo u općenitim crtama. Sunt verba et voces.

Međutim, ipak bi se moglo reći, da se u cijelom tom govorenju o narodnoj kulturi nazrijevaju, makar samo na površini, dvije aluzije, kao dvije dosta utvrđene točke.

Prva kaže, da se u hrvatskom narodu čista autohtona kultura nalazila zapravo samo prije kršćanstva, a s kršćanstvom da je stala ulaziti tuđa, rimska, zapadna kultura.

Druga kaže, da se ima pokazati današnja kultura, kakva jest, s time, da se iznosi poglavito ono, što je drevno; i da narod sam, bez utjecaja odozgo, izgrađuje svoju kulturu odozdo, t. j. da narod bude subjekat kulture.

Što se tiče prve aluzije, ona je neistinita u obadva svoja dijela.

Naivno je pomišljati, da je narodna hrvatska kultura prije kršćanstva uopće morala sva biti autohtona. Ta nije nam poznata nijedna kultura niti onih najvećih i najslavnijih naroda, za koju bi se moglo reći, da je čista, da je posve autohtona! Svaka je bila pod utjecajem neke druge kulture. Pa tako sigurno i kultura slavenska, kultura hrvatska. Da je tako, pokazuju već elementi, koji sačinjavahu njihov neznabožački kult. Priznavajući dva principa, princip dobra i zla, princip svjetla i tmine; klanjajući se prirodnim silama kao božanstvima, n. pr. rijekama, suncu; paleći božanstvima za žrtve goveda pod vedrim nebom, u šumama i gajevima, i na gorskim visovima; vjerujući u rođenice ili suđenice, te se odavajući različitim drugim praznovjerjima; držeći, da se duša poslije smrti seli u vuka, i da se povukodlači; igrajući igre na grobovima i gosteći se na njima i t. d., sve su to najvećim dijelom strani elementi, što su ih stari Slaveni, i s njima Hrvati, u nekoj svojoj pradomovini, primili iz različitih istočnjačkih kultova, n. pr. azijskog kulta mazdaizma, kulta Ormuzda i Ahrimana. Ti su elementi, bez sumnje, utjecali na njihovo mišljenje i vjerovanje, na njihove uredbe i običaje. Ali to su, po mišljenju nekih naših novih mudraca, najčišći naši kulturni elementi, zato što potječu iz vremena prije kršćanstva! Zato što sjećaju na Zoroastrovo božanstvo Ahuramazdu! Ili zato, što se ne zna, odakle su! I tako se govori u Zagrebu, kulturnom i političkom središtu Hrvata! Kolike li zablude, kolike li nezgrapnosti! Ne znači li to nazadovanje za 1500 godina unatrag! A zacijelo, latet anguis in herba.

Isto je tako neistina, da bi kršćanstvo unosilo u narod tuđu kulturu tako, da bi naturavalo tuđe oblike, ili da bi išlo za tim, da uništava narodne običaje. Naprotiv je poznata činjenica, da kršćanstvo uopće, a katolička Crkva napose nigdje ne dira u narodne običaje, nego ih ostavlja i čuva. Kad je papa Benedikt XV. godine 1920. u jednoj okružnici pozdravio ideju Društva naroda i rekao, da Crkva ima osobitu silu za zbližavanje naroda, napose je dodao, da C r k v a, z b l i ž u j u ć i n a r o d e, s v a k o m n a r o d u o s t a v l j a n j e g o v u v l a s t i t u s v o j s t v e n o s t. Kod toga se ovako pozvao na sv. Augustina. »Vrlo lijepo u tom pogledu kaže sv. Augustin: »Dok taj nebeski grad silazi ovamo na našu zemlju, zove k sebi pripadnike svakog naroda te iz svih naroda tvori jedno jedino hodočasničko društvo; no taj grad ne pravi pitanje od onoga što se nalazi u različitim narodnim običajima, u zakonima i uredbama, u stvarima, koje sve smjeraju na postignuće i uzdržavanje zemaljskog mira, a k o j e C r k v a n e s a m o d a n e o d b i j a o d s e b e i n e u n i-

štava, nego ih ljubomorno čuva; jer kakogod se ti običaji s obzirom na narode među sobom razlikuju, svi se oni primjenjuju istoj svrsi zemaljskog mira, uz pretpostavku, da ne priječe religiju, koja uči štovanje jednog, najvišeg i pravog Boga«. Tako sv. Augustin, tako papa Benedikt XV. A najbolje svjedočanstvo za istinitost tih riječi jest upravo to, što su baš u katoličkim narodima ostali do dana današnjega sačuvani najstariji običaji. Još se osjeća miris drevnosti. A kad bi ih Crkva zaista htjela uništiti, mislim, da bi to diljem vijekova i mogla bila učiniti. Ali kršćanstvo, Crkva, naglasujem, ne idu za tim. Jedino, što kršćanstvo čini, jest to, da mjesto tame neznabožačkih zabluda unosi svjetlo evanđeoske istine. Nema sumnje, da i ta evanđeoska istina utječe na narodno mišljenje i osjećaje, da djeluje i na narodne običaje pročišćujući ih i dižući ih. No ako su neznabožački istočni kultovi mogli vršiti utjecaj, a da, po mišljenju novih kulturnih teoretičara, nisu oduzeli autohtonosti narodnim običajima, mislim, da daleko manje, da neisporedivo manje može tu autohtonost oduzimati idejno kršćanstvo, — kršćanstvo, koje je vrhunaravno, ali gradi na naravnomu.

Što se pak tiče druge aluzije, t. j. one namjere, da se utvrdi narodna kultura onakva, kakva je u ovom času, za tu namjeru kažemo, da je dobra. Neka se vidi, što imamo. Neka ne ostane sakriveno u skromnosti udaljena i rastepena seoskog života. Neka se, makar i u odlomcima, a u različitim narodnim središtima, manjima i većima, iznese sad ova, sad ona strana narodnog kulturnog života. Može se nastojati i oko toga, da se prikažu što drevniji oblici, jer glasovi iz daleke starine uvijek imadu svoj čar i silu. Da haut de ces pyramides 40 siecles nous centemplent (Napoleon I. 21. lipnja 1798.). Samo neka se to ne čini namjerom, da se isključuju kršćanski elementi, i da se prikazuju kao autohtoniji oni oblici, koji su bez tih elemenata. Ta tko bi, imajući i trunak razboritosti, mogao poreći, da na primjer naše narodne božićne pjesme i običaji nisu hrvatski, nisu autohtoni, — pjesme i običaji, s kojima zajedno svaka žilica našeg narodnog bitka dršće radošću i blaženošću! Više nego modri slak sa svojom ogradom, više nego vječno zeleni bršljan sa svojim deblom; više nego duboki korijen sa svojom zemljom, srasli su se ti običaji s našom narodnom dušom! Ako su dakle dosadašnje različite pjevačke smotre i druge priredbe bile dobre, a ono bi onakvi zaključci o isključivoj autohtonosti pretkršćanskih motiva bili posve krivi, te bi se s Boileau-om (Art poetique) moglo reći: Gdjekoji sasvim dobro srokuje (rimuje), ali je lud njegov sud (Tel excelle à rimer qui juge sottement). Tko bi tako radio, taj bi radio i protiv duha Radićeve Osnove, i iznevjerio bi se onoj: iurare in verba magistri. Međutim, svi ti odlomci narodnih tvorina i običaja neka se iznose po stalnoj osnovi, da se nakon nekog vremena, barem u jednom, makar i malom, dijelu kulture može ustanoviti neka cjelovitost, onakva, kakva je doista u jednom određenom, recimo, današnjem momentu. Kakva je, takva je, naša je, i ona će nam biti baš s toga mila i draga, — samo, ako je ozbiljno promatramo, bez nekritičkog divljenja svemu, bez reda i izbora. »Tko misli«, veli sam dr A. Radić, »da je u narodu sve dobro,

lijepo i ne znam kakva premudrost, taj neka svoje oduševljenje ostavi za sebe, jer će sabirući gledati sve na druge naočali i stvar kvariti«. Ergo, nil nimis admirari. Isto tako reče A. Radić i ovo: »Tko narod razumije, taj ga ne će držati glupom marvom (kao što se čuje), a tko ga pozna, ne će ga držati svecem ni mudracem.«

Već se iz ovih riječi samoga A. Radića može zaključiti, kako se ima prosuđivati drugi dodatak u onoj drugoj naprijed pomenutoj aluziji, dodatak naime, da narod ima sam izgrađivati svoju kulturu, bez utjecaja odozgo. Jer ako je dobro i korisno utvrditi kulturno stanje makar u jednom dijelu kulture i makar u jednom razdoblju narodnog života; i ako iskreno ističemo, da je to nastojanje svake hvale vrijedno, i da će takvo nastojanje naše Društvo uvijek rado podupirati, — ipak se ne smije ni jednog časa držati, da je kulturno stanje, koje je utvrđeno u jednom takvom razdoblju, posljednja riječ u kulturnom uspinjanju naroda. Razvijanje je, unutar jedne vrsti zbivanja, jedan od temeljnih zakona. Naročito su podvržene razvoju različite vrsti duševnih djelatnosti ljudskih. I onda, kad bi se došlo do neke poželjne visinske točke, i tada su još dane mnoge mogućnosti za uspinjanje. A kamo li ne onda, ako samo jednim isporednim pogledom zaokružimo svijetom, pa nužno dođemo do zaključka, da smo od ovakve poželjne visinske točke još veoma daleko!

Ako nekad vidimo koji lijep primjerak veziva, gdje se iglom biljorkom zlato vezlo po čistoj svili, pa u njemu uživamo i divimo mu se, — ali time još nije rečeno ne samo to, da ne bi to vezivo moglo biti još i ljepše, nego još manje otuda vidimo, kakva je kuća i dvorište; kakve su gospodarske zgrade; kako se obrađuje polje; kakve su poljodjelske sprave i oruđe; kako se narod odijeva, kako hrani, kako liječi i t. d. Ako gdje vidimo, kako se skladnim ritmom igra kolo, ili čujemo lijepu narodnu pjesmu, pa se njome naslađujemo, — ali time još nije rečeno, da pjesma ne bi mogla biti i krasnija, kao što nije rečeno, kakav je međusobni život ljudi, između žena i muških, u obitelji, u selu; ili, da se poslužimo baš Radićevim pitanjima, još nije rečeno: »tuku li se ljudi često, i zašto? ubijaju li žene plod u utrobi; ima li pijanica, vikača, svadljivaca, razbijača; vrši li narod, i kako vrši, vjerske čine; ima li još i koliko ima ljudi, koji ne znaju čitati i pisati?« i t. d. Ako se gdje čuje lijepa pripovijetka ili poslovica, — ali time još nije rečeno, kakvo je narodno poznavanje prirode, kakvo poznavanje zemalja i naroda, kakvo poznavanje prošlosti, i t. d. Ako se dakle može naći i istaći ovo ili ono, — ali time još ne znamo, »krije li se — da se još jednom poslužimo riječima Radićevim — »krije li se pod grudima naroda srce vučje ili čovječje, duša vražja ili Božja, pamet kao pileća ili prava čovječja?«

Kada dakle može tu da bude srca vučjega, i duše vražje, i pameti pileće, — tko još može ozbiljno tvrditi, da narodu ne treba kulturnog utjecaja u pravcu ozbiljne pouke, u pravcu srca i pameti, pa i u pravcu materijalnih dobara!

A jedva bi trebalo i napomenuti, da se a limine mora odbiti i svaka pomisao, kao da bi se u narod imali time unositi tuđi običaji ili ma kakvi drugi tuđinski životni oblici, protivni našoj narodnoj

ćudi! Što više, i ona ozbiljna pouka, moralna, naučna i materijalna, ima se probirati i narodu podavati prilagodljivo, prema prilikama i potrebama, t. j. tako, da je narod lako duhovno usvoji, i da, ne mijenjajući bitnosti, koja je općeno istinska i ljudska, da je u sebi preradi i primijeni prema svojoj prirodi, koja se i onako ne da iskorijeniti. Chassez le naturel, il revient au galop.

U tom smislu je dakako narod i subjekat. On to i mora biti. Ne ćemo ulaziti u teoretsko razglabanje pitanja o rasi, o kojemu se i u nas u posljednje vrijeme dosta raspravljalo, te se jedni izjavljivali za opstojanje, a drugi protiv opstojanja rasno-narodnih obilježja. Ako se i slažemo s mišljenjem, da nema čistih »nacionalnih rasa« ili da pojmovi »rasa« i »narodnost« nisu identični pojmovi, ipak ne bismo time htjeli reći, da je rasa posve nerealan pojam za narod. Ni za jedan narod nije irelevantno, od kojih je rasnih elemenata složen. Rase su građa naroda, a kako se pojedine rase diferenciraju ne samo po tjelesnim nego i po duševnim svojstvima, zavisit će i fizične i duševne osobine nekog naroda u dostatnoj mjeri od njegove rasne strukture (Stj. Ratković: Što je narod, 1935.). Niti ćemo ispitivati, koliko od četiri evropske glavne rase (nordijske, dinarske, alpinske i mediteranske), koliko njihovih obilježja, da li više ili manje, ima u sebi hrvatski narod, — ali smo uvjereni, da i hrvatski narod ima svojih rasnih osobina (iako pripadnost naroda stoji u glavnom u psihičnoj sferi), a uz to da ima i osobina historijsko-političkih i historijsko-kulturnih.

Zato, kako uopće, tako i s ovih razloga, važna je subjektivna strana u kulturnom stvaranju i djelovanju. Ako se prije možda i nešto previše isticala samo ona objektivna, a nešto premalo ova subjektivna strana (premda se u suštini nije nikad nijekala) pa se ta subjektivna strana sada istakla jače, u tom stoji pozitivna vrijednost toga isticanja. Ali u koliko se to počelo isticati ekstremno, negirajući objektivnu stranu gotovo sasvim, ili je tako omalovažujući, da su se mogle pojavljivati protukulturne pojave s odbijanjem prosvjećivanja uopće, u toliko je to isticanje postalo negativno. I ako bi se ustrajalo u tom — što držimo nemogućim — ekstremno zahtijevajući subjektivnu, a ekstremno odbijajući objektivnu stranu, bilo bi to nazadno, dekadentno. Bilo bi to nekulturno, i po tom štetno i opasno ne samo za opću hrvatsku narodnu kulturu, nego i za hrvatsku otpornu snagu. Borac nije: rudis indigestaque moles. A gdje nema boraca nema ni borbe. Et le combat cessa, faute de combattants — I prestala je borba, kad je nestalo boraca (Corneile, Cid).

Samo u harmoničkom sjedinjenju jedne i druge strane leži zalog za razvoj prave hrvatske narodne kulture.

I odozdo, i odozgo. Niti samo jedno, niti samo drugo. Ako tko kaže, da sve raste odozdo — kao što je doista i rečeno — neka se ne zaboravi, da nešto dobra raste odozdo samo onda, ako je nešto dobra posijano odozgo. Ne obrađuješ li, ne oreš li, ne siješ li dobro zrno odozgo, odozdo će ti rasti samo trnje i korov, s ovim ili onim čednim cvijetkom — ali nikada zlatno klasje!

Da, i odozdo, — jer ako nema velike roditeljske zemlje, onda

nemaš, ni kamo ćeš sijati, ni gdje će ti niknuti sjeme. Odozdo, — ali i odozgo. I to ne samo tako, da je zrno dobro, nego treba još i rose i dažda i sunca. Pa kao što zrno i zemlju uzesmo u prenesenom smislu za poučnu riječ i za narod, tako i rosu i sunce u prenesenom smislu uzimljemo za Božja Nebesa. I ako tko misli, da će mu zemlja, da će mu narod roditi kulturne plodove bez Božjega dažda i sunca, neka misli takve jalove misli, — mi tako ne mislimo.

Mi mislimo, da je zemlja korelativan pojam, jer kadgod kažeš »zemlja«, pomišljaš na njegov korelat »nebo«. Zemlja i nebo, nebo i zemlja. Zemlja je bez neba nepotpuna. Neplodna, pusta. U svakom pogledu, pa i u kulturnom.

To je smisao kršćanske kulture.

Ne, nije kršćanska kultura (da sada mi govorimo sa svojim aluzijama) ni židovska, ni rimska, ni zapadna, ni istočna, nego je ona, u jezgri svojoj, nebeska. Nju je Sin Božji donio s neba na zemlju. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Et ego, quae audivi a Patre, haec loquor in mundo. (Iv. VIII.). Ona je nebeska, — s time, da, kao što naravno nebo, roseći i ogrijevajući pojedine krajeve, pušta, da na njima rastu one rasline, koje su im prirođene i koje se s tim krajevima mogu složiti (paoma ondje, lipa ovdje), — tako i nadnaravno nebo, blagoslivljajući i posvećujući kulturni rad, pušta, da se taj rad razvija u oblicima, koji su prirođeni i prilagodljivi dotičnoj zemlji i narodu: u narodu hrvatskom u oblicima hrvatskim

Ne, kršćanska kultura nije ni židovska ni rimska.

Već su stari veliki proroci veličanstvenom trubljom navještavali svemu budućem svijetu namjeru Božju: Odvratit ću lice od ovog (u jednom smislu izabranog) naroda, i okrenut ću se k narodima drugim!

To isto potvrdi božanski Poslanik s Neba, i posla u svijet svoje apostole s poslanstvom: Idite, i naučavajte sve narode.

A apostol naroda razglasi: Nema ni roba ni slobodnjaka. Nema Židova, ni Grka, ni barbarina. Svi su jednaki!

Sve su to uzvišene poruke s neba.

I poslije toga tko može utvrditi, da je kršćanstvo u druge narode unosilo tuđe običaje, tuđu kulturu, kad su njemu svi narodi jednaki i kad je time otvorilo novu epohuna zemlji!

Pod dojmom i težinom ovih istina izreče dr. A. Radić i ove misli: »Kršćanstvu su svi narodi jednaki. Tako je kršćanstvo dalo misao, koju je poprimila znanost, pa stala izučavati s jednakom ljubavlju sve narode. Kršćanstvo je omogućilo ovu jednakost, koja nije mogla niknuti iz grčko-rimske kulture s njezinim pojmom o barbarima«. »Pomoću kršćanstva nestalo je preziranih barbarskih naroda«. (A. Radić: »Narod i narodoznanstvo«, str. 12—13).

Da, kršćanskoj je kulturi porijeklo u nebu, u onom divnom nebeskom svjetlu, koje je sam Bog.

Pa kako kulturni ili prosvjetni rad ide za prosvjetljenjem pojedinca i naroda, pitam, gdje će se to prosvjetljenje naći prije i sigurnije, nego li u svjetlu Božjem!

Doista samo u svjetlu Božjem naći ćemo svoje prosvjetljenje.

In lumine tuo videbimus lumen. Ps. 35.

Kojim putem do cilja

Imali smo već zgode da progovorimo o cilju pučko-obrazovnog rada. No treba znati do toga cilja doći, treba znati puteve, koji do cilja vode. O tim putevima želimo sada reći nekoliko riječi.

Za pučkog prosvjetitelja, kao što i za pedagoga uopće, vrijedi načelo, da svoj rad ima nastaviti na one predodžbe, misli i osjećaje, što ih gojenac već u sebi ima, pa da sve to dalje razvija prema moćima, što se nalaze u gojenčevoj naravi, i onom metodom, što je ta narav traži. To se danas samo po sebi razumijeva. Pa ipak jošte nemamo p u č k e p e d a g o g i j e, — dok su na izgradnji pedagogije za mladež radile generacije, i još se danas radi. Evo zadaće, što je treba znanost riješiti. Nekih zasada o tom već ima, poimence u socijalnoj pedagogiji, koju treba uzeti kao dio pučke pedagogije.

Istina, ne smije se to tako shvatiti, kao da se bez pučke pedagogije ne bi moglo raditi na pučkom prosvjetljivanju. Kao što je bilo izvrsnih odgojitelja mladeži i prije, nego što se pedagogija znanstveno obradila, tako može biti i izvrsnih pučkih odgojitelja i bez sistematske pučke pedagogije. No ako čovjek malo baci pogled kroz pučko-obrazovnu literaturu, domaću i stranu, ne može se oteti dojmu, da među današnjim pučkim prosvjetiteljima nema baš na pretek onih, koji bi se s obzirom na taj rad mogli postaviti kao uzor. Često manjka ono, što se mora nužno pretpostaviti za pučku pedagogiju, naime pozitivna pučka psihologija, poznavanje pučke duše. Razlog tomu naravski stoji u tom, što se premalo boravi među pukom ili što se ovaj ili onaj radi svoje odgoje usred višega društva ne može uživjeti u pučki život. Prema tomu ne pomaže ni folkloristički studij, jer i ako je taj studij pribavio dosta građe za pučku psihologiju, ipak još ni izdaleka nije riješio onih zadaća, što mu ih ta psihologija zadaje.

U posljednje se vrijeme najviše bavilo psihologijom radničkih razreda po velikim gradovima, pa se i došlo do nekih rezultata, ali nipošto još ne takovih, te bi se moglo reći, da je tu posao gotov. Isto tako nije znanstveno ispitana ni duša srednjega staleža, ni činovništva itd., — a dakako da napose slabo stoji s ispitivanjem pučke duše.

No i ako nemamo znanstveno obrađene empirijske pučke psihologije, ne valja za to kopljem u šaš, — ma kako bi inače takva psihologija dobro došla. Glavno je ipak, da je čovjek p r a k t i č a n psiholog. Pučki prosvjetitelj, koji ne će raditi na slijepo, mora ponajprije svoje ljude dobro poznati: mora znati, kakovi su njegovi ljudi, i što može iz njih nastati. Mora znati, za što su sposobni, u čemu su osjetljivi. Mora biti na čistu o tom, na koje predočbe, na koje misli, na koje osjećaje može nadovezati. Morat će se obazrijeti na sve njihove sile, sposobnosti i nagnuća, i one dobre i one slabije. I u svom razgovoru s njima treba mu se ravnati prema njihovim predodžbama i prema njihovu načinu izražavanja. Jedino tako može obrazovni razvoj postati o r g a n s k i m procesom. Samo ono, što i z r a s t e, ima n u t a r n j u v r i j e d n o s t i t r a j n o je. Obrazovna

građa, koja se predaje, mora postati svojinom nutarnjosti, — a to ne može biti, ako se ne prilagodi silama, koje tu građu moraju obraditi. Ako se to zanemari, tada se ne odgaja obrazovanost, nego poluobrazovanost. Poluobrazovanost nastane onda, kad se trpa znanje, koje nisi obradio, i kad se to znanje precjenjuje, te se rađa obrazovna nadutost. K tome valja dodati, da poluobrazovanosti ima i na polju osjećanja i htijenja. Jedno i drugo može po krivu utjecaju poći stramputicom, makar predočivani uzori bili posve valjani. I na tom polju valja nadovezivati na ono, što se već u čovjeku nalazi, — a to ne biva onda, ako odgojitelj precjenjuje sile svoga gojenca. Stoga krivnju za ružnu i sudbonosnu poluobrazovanost ne nosi toliko gojenac, koliko odgojitelj. Prije svega dakle ima obrazovni rad biti naravan i organski, i to se mora više zahtijevati, što je veća odgovornost poradi zla, koja nastaje iz poluobrazovanosti.

Dakako, time bi se moglo ohladiti oduševljenje onih, koji o obrazovnom radu više sanjare nego ozbiljno misle. Jer kad se ovako promatra, tada pučko-obrazovni rad dobiva odmah ozbiljno lice. Mnogo blagoslova, ali i mnogo nevolje može donijeti taj rad. Ne valja da ga se laća svaki, koji ima dobru volju. Za to se traži sposobnosti i priprava. Pučki prosvjetitelj treba da ima sposobnost uživjeti se u dušu svojih gojenaca; da ima duboko razumijevanje za promjenljivo njihovo duševno stanje; treba da ima pred očima jasan obrazovni cilj, t. j. onaj što se može i želi postići bilo s obzirom na pojedinca bilo s obzirom na skupine; isto tako da ima pred očima sva raspoloživa obrazovna sredstva, e da od njih izabere ona, koja će imati uspjeha; treba da bude obziran prema gojenčevoj osjetljivosti i da znade izrabiti povoljne dispozicije, osobito da valjano shvaća život i da su mu jasne predodžbe o bitnu djelovanju duševnih sila, a nada sve da svoje ljude iskreno i strpljivo ljubi: to bi bila po prilici svojstva donekle savršena pučkog odgojitelja.

U prvom redu treba da ova svojstva imadu vodiči, koji stoje na znamenitim mjestima, — ali ih treba da u određenoj mjeri imadu i oni pučki prosvjetitelji, koji svoj prosvjetiteljski rad vrše u manjem opsegu. Ni takovih prosvjetitelja nema previše. Ali se za utjehu može reći, da su stanoviti staleži, kao što je stalež svećenički i učiteljski, već sami po sebi sposobni baviti se pučko-obrazovnim radom, pa se njime i bave u određenom pravcu. U mnogom slučaju, napose u manjim mjestima, svećenici su i učitelji upravo pioniri toga rada. Ali i za njih treba pobude, i oni treba da se neprestano naobražavaju, da budu potpuno dorasli za svoju veliku zadaću. Zato je neophodno nužno, da se urede pučko-obrazovni tečajevi u pučko-psihologijskom smjeru. Takovi tečajevi dobro će doći i gospođama, koje bi se mogle vrlo dobro upotrijebiti ne samo u pučkom knjižničarstvu nego i na drugim stranama pučkog obrazovanja. »Snažno čuvstvo u žene, njezina strpljivost i obzir, njezina prilagodljivost, njezino brzo shvaćanje i praktičan pogled, pa topao majčinski osjećaj«, što sve, kako reče Klara Anspach,[1] čini ženu osobito podesnom za knjižničarstvo, sve ju to čini sposobnom i za druge pučko-obrazovne zadatke.

Na temelju metode, koja se psihologijski i organički razvija, dolazimo dalje na nešto drugo, što je važno. Prije svega jasno je, da o ozbiljnom pučkom uzgajanju ne može biti govora, dok se to čini samo zgodimice i slučajno. Na dlanu je, da se time ništa ne postizava. Pučko-obrazovni rad može samo onda donijeti ploda, ako je neprekidan, ako je upravljen na određen cilj i ako duže traje. Pučki prosvjetitelj, koji očekuje brz uspjeh, skoro će se kaniti toga posla. Tu se naime mora time računati, da se radi s ljudima, u kojih su se utvrdile i ustalile stanovite predodžbe, stanovita čuvstvovanja i htijenja. Već samo sve to ganuti, umekšati i rastaliti nije lako, a kamo li opet utvrditi u nove utvrde i stalne oblike. Mnogo se obrazovnog rada danas potroši samo na to, da se ono, što je prije bilo čvrsto, rastavi i rastali, — no za to nije potrebna organizovana djelatnost za boljitak puka. U tom može veoma lako uspjeti i jednostavan agitator. Ali to se ne može ni u kojemu slučaju nazvati pučkim obrazovanjem. Istina, time će nekoliko novih pitanja biti bačeno u dušu slušačevu; on će moći i pokušati, da ih riješi, — no njemu nevoljniku nije time ništa pomoženo. Pučki prosvjetitelj svršivši svoje predavanje ode, a onaj potrebnik ostaje prepušten svojoj nevolji. Samo u najrjeđim slučajevima može se očekivati, da će kraj neobrazovanih sila svoga duha sâm naći rješenje. Tako se ne gradi. Pravi se odgojitelj ne će tim zadovoljiti, da svojim gojencima podaje takovu duhovnu građu, što bi je oni mogli prokuhati samo punom pomoći onih, koji duševno više nad njima stoje, u koliko sam uzgojitelj ne može pružiti one pomoći. Njegova je zadaća, da ako staru građu rastepe, da na njezino mjesto stavi nešto nova i nešto boljega. Baš u tom, što pučko-obrazovno djelovanje, svijesno svoga cilja, ima voditi tako da razjašnjuje, uređuje i gradi, baš u tom stoji njegova prednost pred ostalim utjecajima, kojima život utječe na pojedinca. Život baca u dušu pojedinca bez izbora i bez cilja najheterogenije elemente ne brinući se, da li će to djelovati korisno ili štetno. Taj utjecaj oslabiti upravo je bitna zadaća pučkog obrazovanja. Obrazovne elemente, što ih život daje, i što dolaze i odlaze po svojoj miloj volji, bez ikakova reda i zakona, često slučajem, valja u red staviti, valja ih obraditi, i obrađene tako privoditi pojedincu, da pučko obrazovanje, kao što svaka pedagogija, ima kod toga određen pozitivan cilj i da za postignuće toga cilja upotrijebi sva raspoloživa sredstva. No taj se cilj, kraj nedostatne izobrazbe duševnih moći naših pučana, ne može postići bez neprekidna rada, bez rada, koji i godine traje.

Iz ovoga, što je rečeno, jasno je, da pučko prosvjećivanje najbolje uspijeva onda, kad prosvjetiteljski radnici ostanu trajno na mjestu svoga djelovanja. Time će biti ispunjeno ono što se traži: da naime prosvjetitelj svoje gojence dobro pozna, da različita sredstva upravlja prema jednom određenom cilju, neprestance obrađuje novu duševnu građu, da mu nije potrebno nasilno ubrzavati nutarnji razvoj ili polaziti dalje, a da još zadana duševna hrana nije prokuhana ili možda samo na polak. Tako bi se najbolje dalo provesti sistematsko pučko prosvjetljivanje. Time ne mislimo na

nikakovo znanstveno sistematizovanje, nego na to, da se na temelju praktičnog poznavanja duše dođe do skupnog uređenja sveukupne građe prema psihološkom principu.

Najprije se pita: što je potrebno duhu i duši naših ljudi, da uzmognu razumjeti sebe, svijet i život? Na što su oni prema svomu predašnjemu mišljenju i osjećanju najvećma skloni? Kad se k njima dolazi prvom, pita se, što se u njih može uzeti kao najzgodnija osnovka za daljni rad? Kakav se sadržaj u njihovoj duši može organički najbolje svezati s tim daljnim radom? Tako će se postići, da se u pojedinim obrazovnim ciljevima stvori red osnovan na čovječjoj nutarnjosti. Da kod toga mora doći do svakojakih kompromisa, to je u praksi sasvim shvatljivo, ali nipošto nije štetno, doklegod prosvjetiteljski vođa ima pred očima skupni cilj te iskorišćivanje i zajedničko djelovanje svih sredstava za to, makar morao računati i čitavim godinama. Istina, jedva da se igdje obrazovni rad provodi ovako u tom obuhvatnom smislu. Ovdje se više radi o tom, da se odredi pravac, u kojem bi se taj rad imao kretati, nego da se postavi program, koji bi se imao odmah sutra ostvariti.

Taj ideal, da se pučkim prosvjetljivanjem bave samo domaći ljudi, koji se ne miču iz svoga mjesta, ne će se svuda moći u cijelom opsegu oživotvoriti. Često će se — a razlozi za to mogu biti različiti — često će se morati pozvati i druge, izvanjske sile. A tada je vrlo važno, da domaći vođa obrazovnog rada osobito pazi na to, koga će pozvati od onih, koji imadu pomoći samo prolazno i zgodimice, i da se s njima dobro dogovori, kako će ono, što kani predati, primijeniti na svojstvene osebnosti i na potrebe njegovih ljudi i na njegov obrazovni plan. To ima svojih poteškoća, ali je nužno. Od postojećih obrazovnih uređaja bit će prema rečenim načelima tamo više uspjeha, gdje je u jednu ruku utjecaj trajan i gdje se u drugu ruku postupa što više individualno, t. j. prema individualnim značajkama.

Već je bilo o tom govora, da je obrazovno djelovanje kod odraslih oteščano osobito tim, što su kod njih stanovite predodžbe, mišljenja, čuvstva i htijenja dobila već svoju stabilnost, što se sadržaj njihove svijesti ne može više tako lako pomaknuti ili u gibanje staviti, i što se radi smanjene gipkosti duševnih moći teško može opet doći do stalna rezultata. Dakako da tu ima individualnih razlika. Ni u kojem slučaju ne smiju nas ove činjenice zavesti tako, da bi se obrazovni rad napustio kod ljudi, koji su navršili 30. godinu. Odviše je pesimistično, kad Walter Hofmann, inače iskusan pučki prosvjetitelj, piše: »Čovjek od 30 godina popriječno je gotov, pa se samo izuzetno udaljuje od puta, kojim je jednom udario, i rijetko se izdiže nad razinu, na koju je već prije došao.« Kad bi se to uzelo strogo, otuda bi slijedilo, da bi značilo samo trošiti sile, ako bi se netko obrazovnim radom trudio oko ljudi, koji su navršili 30. godinu. U istinu treba to shvatiti ovako: Kako nam je poznato, W. Hofmann kao knjižničar ima posla sa socijalno-demokratskim radništvom. Socijalizam je sistem strogo dogmatskog obilježja, te socijalistički odgoj postavlja veliku važnost na to, da mu gojenci budu vjerni dogmama U takvim je okolnostima popriječan čovjek od 30 godina već stvorio

svoj nazor o svijetu. Ali veliki je dio u tom gotov samo s negativne strane; do pozitivnih rezultata, koji bi mu snažno određivali pravac, ne dolazi. Zahvatiti u takovo duševno stanje, dakako da je osobito teška zadaća, pa se k takvom čovjeku ne će moći lako približiti ni s još toliko knjiga posuđenih mu prema individualnim potrebama. Ali time nisu pokopana sva obrazovna sredstva. Ako se promatra, kako snažna, popularna ličnost pučkog misionara često pokreće i s ovako gotovim ljudima, tada će za mogućnost psihološke obrazovne preobrazbe biti manje skepse, nego što je ima u W. Hofmanna. Ova analogija (a na drugo se kod upozorenja na pučkog misionara i ne misli) pokazuje samo, da se u takvim slučajevima može nešto učiniti jedino s jakim motivima, koji pogađaju upravo u srce.

Međutim ima mnogo istine u tom, da je tridesetgodišnjak u vrlo mnogo slučajeva već učvrstio svoj karakter i da si je već stvorio nazor o svijetu i životu. Ali otuda ne mora izaći nikakova šteta. Radi se samo o tom, da karakter, da nazor o svijetu nije vanjskim utjecajima otrgnut od dobre svoje osnovke, nego da se sve to razvilo prema naravi, na organski način. Stoji li ovo posljednje, to valja samo pozdraviti izgradnju čvrstih značajeva i nazora. U tom slučaju životne sile podržavaju i hrane ovakve karaktere, te svuda, gdje djeluju životne sile, ima široko radno područje za pučko obrazovanje. Pučko-obrazovni rad baca oružje iz ruku istom tamo, gdje su ove sile otupjele, gdje su umrle. K tome je čovječji duševni organizam tako bogat, da se na različitim točkama u duši već i gotova čovjeka može izvesti gibanje. Ako je intelekat umoran, na površinu dolaze potrebe čuvstva. Dalo bi se dokazati, da se u svakom dobnom periodu baš u čuvstvenoj sferi rađaju novi pokreti. A pučko prosvjetljivanje ima čovjeka obuhvatiti u cijelom opsegu i s obzirom na sve njegove mnogostruke duševne dispozicije, da ga na svakoj točki ojača i prema svijetu stavi u pravi snošaj.

Uza sve to ima dakako Walter pravo, kada kaže, da »obrazovno djelovanje ima najviše izgleda kod mladeži, koja rado prima i koja je sposobna da se razvija«. Sve su sile, koje valja formirati, voditi, obrađivati, u mladosti najživlje. Što je, pitamo, obrazovnom radu u školi osobito na putu? To, što u duši djetinjoj nije lako pobuditi aktivan interes. Sasvim je drukčije u onom času, kada mlad čovjek mora ozbiljno pomišljati na svoje zvanje i na daljni svoj život. Njegov odnos k svijetu i ljudima počinje se razvijati prema vlastitom karakteru. Jednom riječju, on se počinje osjećati kao samostalna životna monada, koja u čovječjoj vrevi također nešto vrijedi i na neki način mora pokazati svoju vrijednost. Ako se interesno dječije ognjište nalazi kod roditelja, u obitelji, mlad čovjek premještava težište u sama sebe. To je upravo ono stanovište, koje je u bitnosti svojoj značajno za čitav život odrasla čovjeka. Odrastao čovjek upućen je na sebe sama te kao takav stoji i prema svijetu. Time, što mlad čovjek, koji je izašao iz škole, dolazi u životni dodir sa životom, stavlja odgojitelje u povoljniju situaciju. Ne u tom smislu, kao da bi njihov rad bio time olakšan. Treba samo pomisliti na sve ono vrijenje u godinama razvoja, pa da se uvidi, da je zadatak uistinu po-

stao teži. Ali odgojitelj sada ne radi za manevarske vježbe ili igre, nego za zbilju, za život, i znade, da, dobije li utjecaja, da je time dobio utjecaj na životno oblikovanje jednog čovjeka. Prema tome se kao važno načelo u pučko-obrazovnoj taktici može reći: da najbogatije i najbolje sile na radno polje mladeži treba baciti u vrijeme među školom i vojarnom. Tu je prava velika arena pučkog prosvjetljivanja. Uspjehe postignute kod mladeži treba smatrati trostrukima, četverostrukima. Putovi dakle, koji k njoj vode, moraju biti za prosvjetiteljske radnike otvoreni. Pristup k obrazovnim prilikama i uređajima mora se mladeži nada sve olakšavati, za nju se mora brigati još i posebnim priredbama. Hoćete li saznati, kako u kojem mjestu stoji s obrazovnim djelovanjem, pitajte najprije, što se radi za mladež. Ako vas taj rad ne zadovolji, tada prosvjetiteljskomu vođi ne ćete smjeti dati votum povjerenja, pa makar i imao kakovih drugih uspjeha. Prava naprotiv taktika stoji u tom, da se tamo, gdje ima malo sila i sredstava na raspolaganje, glavni kontigenat upotrijebi za mladež. Od osobite je važnosti još i desetgodište između 20. i 30. godine. U tom se razdoblju smiruje mladenačka žestina, karakter se malo pomalo ustaljuje, a na polje izbija veća ozbiljnost i težnja za jasnoćom. K tomu su duševne sile tu još svježe, neizrabljene i sposobne za djelovanje. Ovoj dobi treba dakle da pučki uzgojitelj u drugom redu posveti svoju pažnju. Uspjesi u to vrijeme imadu dvostruku i trostruku vrijednost. Valjano uređen pučko-obrazovni rad obazirat će se na te odnose, ali će i kasnijoj dobi prikloniti svoju ljubav i brigu.

Do sada smo govorili o pučkom obrazovanju, u koliko smo držali pred očima djelovanje pučkog obrazovatelja. Sada treba reći nekoliko riječi o gojencu toga rada, o onomu, koji se ima obrazovati. Češće se čuje, da je pučki obrazovatelj izvršio svoju zadaću podavši gojencu obrazovnu građu. No to je sasvim sigurno premalo. Dobar pučki obrazovatelj budit će nagnuća i sile, što drijemlju, on će dizati interes, zagrijavat će, oduševljavat će, vježbat će duh i volju, oplemenjivat će srce, pomagat će odstranjivati ono, što je zlo, i pokazivat će čovjeku put k valjanu životu. Uprkos toga istina je, da će se do uspjeha doći samo u tom slučaju, ako i gojenac sa svoje strane radi. To vrijedi tim više, što je on samostalniji u vrijeme, kad postane ciljem pučkog obrazovanja. Obrazovni uspjeh nije ništa drugo nego nutarnji organički prirast, koji se može postići samo onda, ako i gojenac radi vlastitim svojim silama. Što je tko stariji, mora ta djelatnost naravski biti veća. Da se ta djelatnost nalazi već u samom pojmu obrazovanja, s pravom su to naglasili neki pučki obrazovatelji. Tako reče Ernst Schulze sasvim jasno: »Sam pojam obrazovanja traži, da gojenac i sam energično sudjeluje i da donekle obradi primljenu građu; isto se tako traži; da i dalje bude sposoban za takvu obradbu.«[1] Tomu valja pridodati, da nije dosta, da »donekle

[1] »Archiv für das Volksbildungswesen aller Kulturvölker«. Sv. 1.

obradi primljenu građu«, nego ta obradba mora biti temeljita. Pučki obrazovatelj ne smije podavati takovu građu, koja se izdiže nad sile njegove publike, a mora je tako podati, da tim silama lijepo pristaje. Taj se princip ne smije dakako tako shvatiti, kao da bi nerazumijevanje kakova sporedna dodatka okrnjilo vrijednost rada. A nije s time ni to mišljeno, da potpuno razumijevanje i temeljita obradba mora smjesta nadoći. Nužno je samo to, da su duševne sile doista dorasle za pruženu građu. Nije li tako, umah se ukazuje sablast poluobrazovanosti. Za pučkog obrazovatelja jedna je od najtežih zadaća potaknuti na intenzivnu suradnju. Da suradnja doista postoji, ne dokazuje to ni mnogobrojan posjet, pa ni sama pitanja, koja se nadovezuju na predavanja, u koliko tko ta pitanja stavlja iz prozirna vlastita interesa, a da nisu u bitnoj vezi s razvijanim idejama. Može se dogoditi, da se za neko predavanje pokaže veoma živ interes, jer je ili sam temat interesantan ili je privlačiv sam način predavanja, ili jer ljudi misle, da su stvar doista razumjeli. Ovo posljednje događa se osobito onda, ako govornik odabere stanovitu vrst popularna predavanja, koje izazivlje žive predodžbe, a da ipak slušatelji nisu jednakom oštrinom uhvatili one misli, koje stoje iza tih predodžaba. Takovo varavo prividno znanje osobito je pogibeljno, jer kod toga nema u slušatelja nikakove svijesti, pače ni slutnje, da nisu prodrli u jezgru predmeta. Pučki dakle prosvjetitelji morat će osobitu pažnju svratiti na problem zbiljske duševne suradnje.[2]

No time se javlja novo pitanje. To je ono pitanje, na koje je R. Erdberg upozorio s jakim naglaskom: Pučko obrazovanje djeluje na mase ili skupine skupnim sredstvima (sredstvima za skupine, za mase); njihov učinak može biti samo skupni učinak. No to je baš ono, čega se pravi obrazovni rad mora kloniti. Ne masu, nego pojedine ljude valja obrazovati. Pošto pak pučko obrazovanje nikada ne može biti ono što i individualna odgoja, pita se, kako da se ipak od nje ima prava korist. Čini se, da se R. Erdberg nije dosta ozbiljno zabavio ovom poteškoćom. Pače, čini se, da je odviše udario u optimističke žice. Pogledajmo međutim tomu pitanju ravno u oči. Je li doista istina, da se skupnim sredstvom, n. pr. predavanjem kojeg učitelja pred slušateljstvom od stotine ljudi, postizava samo skupni učinak? Pita se najprije, što se razumijeva pod skupnim učinkom. Da li se to ima shvatiti na neki način kao učinak intelektualno-mehanički, poput učenja stanovitih nauka u školi, ili taj skupni učinak stoji u tom, da se djeluje na čuvstva i da se uzdrmaju oni instinkti s površine ili da se pokrenu predodžbe, koje su najvećma pri ruci ili u pripravi. Oboje se naravski protivi duhu pravog pučkog obrazovanja. No, mora li se, pitamo, predavanjem pred većim brojem slušatelja ići baš za takovim učinkom? Uzmimo, da predavač pozna narav svojih slušatelja, da nadoveže na onaj predodžbeni i čuvstveni svijet, što no se doista u njih nalazi, a sam da govori veoma uvjerljivo: da li će se tu moći govoriti o skupnom učinku u navedenu smislu? Si-

[2] Dr. Alois Wurm: Grundsätze der Volksbildung.

gurno ne. Pače je moguće, da se tim predavanjem u svakom slušaču pobudilo nešto istinita, nešto duboka i živa. Nije nipošto nužno, da taj nutarnji pokret bude u svakom potpuno jednak. Taj pokret može pače biti dosta različit. Dakako, to stoji, da bi govornik, kad bi htio samo jednoga uvjeriti o stvari, s obzirom na poznata mu njegova svojstva drukčije govorio, i da bi djelovanje ili učinak bio drugačiji, recimo, jači, dublji. U toliko ima Erdberg pravo, da, kad se hoće utjecati na više njih, to utjecanje nikada ne može biti potpuno individualno. Ali time nije nipošto rečeno, da uspjeh toga utjecanja ne stoji u tom, da je u duši svakoga nastao neki pravi i radosni nutarnji pokret. Osim toga Erdberg se premalo obzire na jednake osnovke duševne organizacije čovjeka uopće i na one jednakosti, koje u stanovitoj publici u danom slučaju nastaju radi jednakosti plemenske, staleške, životne, vjerske itd.; nadalje morao bi računati i time, da onda, kad se utječe na skupine s obzirom na intelekat, takvo utjecanje izazivlje skladnije i većma jednake reakcije, nego onda, kad bi se uperilo na čuvstvenu stranu slušatelja. Nije slobodno dakle nikako ustvrditi, da pučko predavanje uopće ne može pobuditi nikakovih živih vrednota.

Otuda ipak izlazi nova dužnost za pučke prosvjetitelje, da naime sa svojom gojenčadi postupaju što individualnije. Prije svega valjalo bi ići za tim, da se stvaraju skupine što više jednake, što skladnije, i da među tim skupinama bude neka umjerena granica. Time bi se omogućila individualna izmjena misli između učitelja i slušatelja, a to bi štošta razjasnilo i rastumačilo. Princip, koji određuje pravi put, nije ništa drugo, nego upravo ono brižno prosvjetiteljevo djelovanje, koje obuhvaća čovjeka po njegovoj pravoj naravi, i koje ga prema njegovim moćima vodi k dostizivu i u istinu valjanu cilju. Ako li nakon svega toga pogledamo na obrađivano polje modernog pučkog obrazovanja, vidimo, da se tu mnogo radi, ali se u tom radu često ne zna ni pravog puta ni pravog cilja. I sam se Erdberg o tom izrazio vrlo snažno, kako smo već imali prilike na drugom mjestu spomenuti. Upravo je začudno, kako u našem vijeku, koji s obzirom na pedagogiju teoretski tako visoko stoji, ima toliko inteligentnih ljudi, koji tabaju u tami, čim se prijeđe u praksu. I najprimitivniji pedagogijski zakoni, čini se, da za njih prestanu postojati. Ta se pojava dade istumačiti otuda, što su se mnogi počeli baviti pučkim prosvjetljivanjem samo slučajno ili od mode, — a da ih na to nije zvala nutarnja težnja i ljubav prema puku. Zato je tim nužnije, da se pučko-obrazovni rad povede uređenijim i čvršćim tračnicama, — što je čedna svrha i ovih redaka.

Pučko-prosvjetno društvo sv. Karla Boromejskoga

To je njemačko katoličko pučko-prosvjetno društvo, osnovano god. 1845. Kako je oko četrdesetih godina prošlog stoljeća stanje katoličke crkve u Pruskoj bilo nepovoljno, i kako je bilo znakova, da će doći do jake bure u političkom i religioznom životu njemačkog naroda, stalo se među katoličkim muževima Rajnske Pruske najprije općenito razmišljati o sredstvima i putevima, kako bi se katolička stvar mogla promaknuti. Nakon nekih dogovora zaključilo se, da se ponajprije ima raditi na polju štampe. U kući F. Ks. Dieringera, profesora teologije na sveučilištu u Bonnu, sastadoše se dne 22. ožujka 1844. neki na konferenciju, zaključiše, da se imade osnovati društvo sv. Karla Boromejskoga te odmah sastaviše i društvena pravila.

Kratak sadržaj od 29 paragrafa društvenih pravila bio bi ovaj: Treba osnovati društvo za širenje dobrih spisova. Svoju svrhu misli društvo postići time: 1. da svojim članovima i sudionicima prema njihovu prinosu dostavi jednu ili više knjiga kao društveni dar, 2. da za društvene prinosnike izdaje popis dobrih knjiga i da im preporučene knjige posredstvom središnje uprave pribavi uz jeftiniju cijenu, nego li je u običnim knjižarama, 3. da iz pretičaka i drugih prihoda osniva za pojedina »pomoćna društva« knjižnice, kojima će se društveni prinosnici služiti besplatno. Cijelim društvom upravlja pročelništvo, koje sastoji od 30 članova, a to pročelništvo opet iz svoje sredine izbire pet muževa, koji će kao »upravni odbor« ravnati društvenim poslovima.

Pošto se stvorilo pročelništvo sa središtem u Bonnu, prije svega trebalo je organizovati one sudionike i članove, koji su stupili u društvo. U tu svrhu bili su ovi u svakoj općini ili župi udruženi u t. zv. »pomoćna društva«. Uredba ovih pomoćnih društava pa poslovni saobraćaj sa središtem bio je uređen u 13 paragrafa »organizatorne osnove za pomoćna društva«. — Ovako je društvo bilo uređeno sve do god. 1900. S kojim uspjehom?

Čim je društvo nastalo, u Ranjskoj Pruskoj i u Westfalen-u, odmah se stalo za nj oduševljeno raditi. Biskupi Kölnski, Trierski, Münsterski i Paderbornski izrijekom su ga odobrili i kasnije ga opetovano preporučili u svojim pastirskim listovima.

U prvoj godini svoga života, 1845./6. brojilo je društvo već 96 mjesnih društava, ukupno s 3917 članova i 6264 sudionika; a za pedesetgodišnjice opstanka svoga (1895.) brojilo je preko 1709 mjesnih društava, 20380 članova i 40930 sudionika.

Budući da je poglavita svrha društva bila širiti dobre i zgodne knjige u katoličkom dijelu naroda, valjalo se ponajprije poskrbiti za dostatnu literaturu. Teška je to bila zadaća za tadašnje vrijeme.

Da se članovima i sudionicima društva može podati zgodna knjiga kao dar, zamolilo je društvo znamenitije katoličke pisce, da prirede takove knjige. Ali s vlastitim nakladništvom nije društvo imalo sreće. Društvu se obećalo ovo i ono, ali se obećanje nije izvršilo. Nije dakle drugo preostalo nego se obratiti na već postojala na-

kladništva i s njima se pogađati, da društvu ustupe svoja djela za društvene darove. Prvi društveni popis književnih darova sadržavao je tri djela. U drugoj poslovnoj godini mogli su pravi društveni članovi birati po jednu knjigu između sedam, a sudionici jednu između šest knjiga. God. 1875. mogli su članovi birati između 482, sudionici, koji su godišnje plaćali 3 Marke, mogli su birati između 378, a sudionici po 1.50 Maraka između 443 knjige.

Članovima društva od početka, a sudionicima (s 2 M. god.) od g. 1847. slao se besplatno »Mjesečnik društva sv. Karla B.« U njemu se ne samo izvješćivalo o društvenim poslovima, nego se donosili i drugi članci.

Tim književnim darovima, što ih je društvo darovalo pojedinim društvenim prinosnicima, stotine tisuća katoličkih obitelji osnovale se kućne knjižnice, koje su tečajem vremena narasle od pedeset na stotinu i više svezaka.

Osim popisa društvenih darova izdavalo je društvo u svom Mjesečniku već od druge poslovne godine još i poseban popis knjiga. Iz tog kataloga morali su pojedini društveni pročelnici izbirati darove za knjižnice društva sv. Karla Boromejskog, koje su se imale osnovati. Kraj toga su i društveni prinosnici svih vrsti iz tog popisa, a posredstvom središta u Bonnu, mogli nabavljati knjige za dvije trećine knjižarske cijene.

Premda je ta prodaja knjiga uz umjerene cijene bila društvu dobro prihodno sredstvo, društvo je ipak to napustilo, prvo, jer je htjelo stojati u dobrim odnosima s običnim knjižarama, a drugo, jer su se tom pogodnošću najvećim dijelom služili obrazovani ljudi, a ne upravo sam puk, pa taj način širenja knjiga nije odgovarao pravoj društvenoj svrsi.

Naprotiv, društvo je od svoga početka — uz osnivanje kućnih knjižnica — smatralo svojom glavnom zadaćom širenje dobrih knjiga osnivanjem pučkih Boromejskih knjižnica, pa je to osobitim marom i provodilo.

Tako se društvo razvijalo sve do god. 1900. Tada je načinjen nov statut, — ali nije mnogo promijenio naravi društva. Društvu je ostala predašnja zadaća, da »štiti, promiče i širi dobre knjige izgledna, poučna i zabavna sadržaja« (§ 1.), i to tako, da u jednu ruku samo podaje članovima društvene književne darove, a u drugu ruku da iz godišnjih pretičaka osniva društvene knjižnice.

Dok je nakon pedesetgodišnjeg rada, godine 1895., broj članova i sudionika, kako je već spomenuto, dosegnuo visinu tek od 61310, došao je taj broj koncem 1900. na broj 83584 obojih prinosnika, organizovanih u 2.128 pomoćnih društava, a koncem 1910. iznosio je broj svih društvenih prinosnika 203311, a broj pomoćnih društava 3962. Taj broj nije tolikim narastao samo povodom novo osnovanih društava, nego i time, što su se dosadanja društva brojem pojačala.

Društveni prinosi iznosili su 1895. god. 196.699. 31 marku, a u god. 1910. iznosili su 620.971.76 maraka.

Od osnutka društva pa do godine 1895. porazdijeljeno je knjiga za knjižnice pojedinih pom. društava u knjižarskoj vrijednosti od

3,400.000 maraka. U toj su svoti dakako uračunani i izvanredni pokloni knjižnicama boromejskog društva, pa različitim radničkim i bolničkim knjižnicama.

Osobito teško, gotovo nemoguće je izračunati vrijednost društvenih knjižnih darova, što ih je društvo svojim prinosničkim pripadnicima darovalo u njihovo vlasništvo za osnivanje kućnih biblioteka. Broj prinosa, što su ih svih pojedinih godina tamo od početka pa do konca 1910. doprinijeli društveni sudionici, iznosi svotu od 11,389.496 mar. A budući da je vrijednost društvenih knjiga porazdijeljenih među članove obično bila veća, često i mnogo veća, nego što je iznosio društveni prinos, to je skupna vrijednost tih knjiga još mnogo veća nego što iznosi svota svih godišnjih prinosa. Tu vrijednost točno odrediti teško je, ali nikako ne ide ispod 14 mil. maraka.

Nakon ovih brojeva mogao bi se gdjetko i nehotice zapitati. »A zadovoljava li se društvo time, da raspačava knjige društvenim pripadnicima i bibliotekama, ili se brine i za to, da svojim knjižničarima poda nužnu literarnu i knjižničarsko-tehničku pouku? Upriličuje li poučne tečajeve, skupštine, konferencije za one, koji su prijatelji društvenih težnja?« Mnoge godine nije se u tom pravcu gotovo ništa učinilo. Doduše, pomenuti je Mjesečnik donio nekoliko poučnih članaka o literaturi za kućne i pučke knjižnice, pa o tom, kako da se upravlja društvenim knjižnicama, ali »Blätter des Vereins von hl. Karl Borromäus«, u što se Mjesečnik pretvorio brojem 40., ograničio se samo na saopćivanje godišnjih izvještaja.

Mjeseca studenoga 1900. izađe 1. broj društvenog časopisa nazvanog »Borromäus Blätter«, a izlazio je nevezan na rokove. U tom se časopisu raspravljalo o društvenim prilikama i izvješćivalo o različitim pokušajima, kako da se što uspješnije širi dobra knjiga među narod.

Dne 1. srpnja 1903. preuze uredništvo toga časopisa Hermann Herz (koji je napisao prikaz o istom društvu, a prema njemu su i ovi redci). Od listopada stao je izlaziti ovaj časopis redovito svaki drugi mjesec. Novi časopis brojio je po broju 16—22 str., te se mogao dobiti uz godišnju cijenu od 2 mar., kasnije za 2.50 mar. Povjerenicima društva šalje se besplatno. ali ne ostane njihovo vlasništvo, nego bude vlasništvo pomoćnog društva. U četvrtom godištu promijeni se naslov u: »Die Bücherwelt, Zeitschrift für Bibliotek und Bücherwesen.« Čitatelji u njemu nalaze pouke o svim nastojanjima, katoličkim i nekatoličkim, kojima je zadaća širiti u narod mnoštvo dobrih knjiga. U izvatku redovito se objelodanjuju godišnji izvještaji takvih organizacija, pa izvještaji knjižnica i čitaonica, tako da taj časopis skuplja bogat statistički materijal. Nadalje ulaze u nj vijesti i članci, koji čitav pokret kritički osvjetljuju i upućuju na sredstva i na putove, kako bi se u katoličkom dijelu njemačkog naroda pučke knjižnice i sve, što je s time u spoju, moglo što bolje promicati. Redakcija je dosad najvažnijim smatrala, da svojim čitateljima podade točnu uputu glede literature. Zato se prati i prosuđuje sva njemačka i vanjska literatura, te ono, što je za šire krugove dobro,

preporučuje se upravljačima knjižnica. Preporuka se ne ograničuje samo na djela katoličkih pisaca i nakladnika. Pita se samo ovo: 1. Nije li sadržaj djela u protimbi s katoličkom religijom? 2. Da li je sadržaj takav, da čitatelji mogu dobiti kakovu pozitivnu korist? Ova načela vrijedila su u društvu od njegova početka. Prema tim načelima izdala je redakcija Uzorni katalog i Priručnik za katoličke pučke knjižnice. I taj popis sadržava kraj katoličkih autora i znatan izbor znamenitih nekatoličkih pisaca, te je radi svoga drugoga, knjižničarsko-tehničkog dijela prikladan da malo pomalo uvede jedinstveno knjižnično vođenje u knjižnicama boromejskoga društva.

Početkom listopada 1911. pokušalo se prviput s knjižničarsko-tehničkim obučnim tečajevima kod središnje uprave u Bonnu. Taj tečaj trajao je tri dana, a sudjelovalo je na njem 150—160 učesnika sa sjevera i juga, iz Luksemburga i Švicarske.

Cilj, za kojim ide društvo, bit će slijedećih godina ovaj: 1. da se uvedu redovite kotarske konferencije za sve one osobe, kojima je na srcu širenje dobre knjige, 2. da se Boromejske knjižnice prošire u pučke knjižnice, koje će biti svakom pristupačne; 3. da se u svim pučkim knjižnicama, što ih vodi i podupire Boromejsko društvo, knjižničarsko-tehnički posao vodi jedinstveno.

Boromejska udruženja Mainz-Mogućske dijeceze na ulazu u svoju drugu ratnu godinu

I.

Predavanje, što ga je na IV. dijecezanskoj konferenciji u Bingenu, dne 25. studena 1915. održao prof. G. Lenhart, dijecezanski predsjednik

1. Ratne pogibli i ratne zadaće.

Rat drma ili upravo uništava nebrojena djela mira. To vrijedi uopće, i onda, ako se rat mačem i topovima brzo prenese i preko granica vlastite zemlje. Ako to ne bismo znali iz povijesti, poučio bi nas i te kako kolovoz 1914., kad su nenadano stala sva kolesa mirna rada. Trebali smo tjedne, gotovo mjesece, dok smo se osvjedočili, da moramo onaj rad za mira n a s t a v i t i i z a d r ž a t i, š t o s m o t a d a s t v o r i l i, ako pobjeda, u koju smo nepokolebivo vjerovali, ima ostati potpuna, njemačkog naroda dostojna. Ali s tim osvjedočenjem uspeo se naš narod pred očima cijeloga svijeta na vrhunac svoje k u l t u r n e v r i j e d n o s t i i svoje k u l t u r n e s n a g e: vani besprimjerno rvanje narodâ, gotovo čitav svijet proti dvije države, što bi ih trebalo satrti, a kod kuće u zemljama opkoljenih, navodno izgubljenih, tiho, nepopustljivo kulturno stvaranje, doduše, otešćano, ali s puno nade, revno. Pobjednici, koji se vraćaju kući, imali su opet

naći domovinu punu života sa starim životnim vrelima, kojima je kušnja u ratnoj vatri podala samo veći sjaj i vrijednost. Ništa se ne smije ostaviti da leži, počiva, sve valja dalje micati. S tom lozinkom morala bi se izvojevati daljna njemačka pobjeda, jedina svoje vrsti, bez primjera u povijesti, pa zato tim znamenitija.

2. Naša baromejska udruženja u prvoj ratnoj godini.

Imajući pred očima ovu lozinku, rekao sam si u listopadu 1914., da to, što smo morali napustiti dijecezansku konferenciju naših boromejskih udruženja, ne znači, da smijemo napustiti i rad za to, da se ta udruženja uzdrže i učvrste. Zato biše o Svim Svetima 1914. u svaki župski dvor dijeceze poslane »Vijesti br. 2.« U svom prvom dijelu, u pregledu o stanju i razvoju naših udruženja u godini 1914., mogle su te »Vijesti« ponajprije prikazati utješnu sliku, kako su članovi i prinosi udruženja porasli. K tomu se počelo raditi na tom, da se katoličko pučko knjižničarstvo statistički prikaže, pa je prvi pokušaj udario temelje, na kojima će se s nadom moći dalje graditi.

Ali je rat mogao sav naš savezni rad, koji se nalazio još u prvim počecima, oslabiti, njegove pupoljke uništiti. Da se osokolimo na revno i nesmalaksalo djelovanje u tom ozbiljnom položaju i teškom vremenu, to bijaše svrha poziva, što su ga »Vijesti br. 2« donijele na drugom mjestu s natpisom: Boromejska udruženja i rat. Generalno tajništvo u Bonnu upotrijebilo je taj poziv za naš sveukupni savez te ga je objelodanilo u svom organu »Bücherwelt«. Poziv je polazio otuda, što se pobojasmo, da bi radi ratnog položaja mogli nastati ozbiljni gubici, ako se ne bi radilo odlučno. Svima silama valja nastojati, da nijedno udruženje ne propadne i da se broj članova barem ne umanji. Onda se dalje reklo: Sredstva, da se postigne svrha, jesu ova: narod se ima poučiti, da je prijeko potrebno naša katolička udruženja, u tom slučaju Boromejsko društvo, za to ratno vrijeme spasiti, da nakon uspostave mira ne budemo stajali pred ruševinama tog posebnog dušobrižništva. Za Boromejsko društvo moći će se vrlo dobro navesti, da ono i god. 1915. mora ostati djelotvorno, jer je od početka rata posve besplatno opskrbljivalo lazarete. Bilo bi osobito žalosno, ako bi zbog rata izginuli uspjesi posljednjih triju godina.

To je bilo, što je uprava dijecezanskog saveza mogla prije poslovne godine 1915. učiniti za osiguranje našeg rada. Uspjeh je najvećim dijelom ovisio o tom, kakovo će stajalište naši poslovođe i predstojnici zauzeti prema pitanju, da li bi se i u kojem bi se opsegu mogle od naših ljudi u to ratno doba tražiti novčane žrtve u društvene svrhe. Jedni su sudili pesimistički, drugi optimistički, pa je to dakako dobrim dijelom utjecalo i na razvoj naših udruženja u prvoj ratnoj godini.

Sada je ta godina na kraju. Župskim uredima i poslovođama poslan je već u »Vijestima br. 3.« pregled o utjecaju ratnog stanja na

naš društveni razvoj. »Prema prilikama može čovjek biti zadovoljan«. To je najbolji sud, koji se o tom može kazati. Uprkos ratnog stanja osnovano je pače pet novih udruženja. Budući da su još tri udruženja izbrisana, jer već od više godina nisu ništa radila, ima ih sada 107. Ali 10 od ovih izjaviše, da su za god. 1915. prekinuli rad, pa ih je uistinu radilo 97. Prema tomu je trgnuo natrag i broj članova i visina prinosa. Sada imademo 4352 učesnika, za 463 manje od prošle godine (4815). Od toga otpada 213 (1093—880) na I. razred, 137 (2124 — 1987) na II., 113 (1598 — 1485) na III. Prinosi su spali za 1757 Mar. (15327 — 13570 M.). Broj članova spao je dakle za neku $^1/_{10}$ prema stanju prošle godine. Prinosi su spali poprilici za $^1/_9$. Polovica dobitka od 1914. prema 1913. izgubljena je. Stanje od god. 1913. još je uvijek u god. 1915. znatno prekoračeno. Najjače se osjetiše ratni gubici u Rheinhessenu (— 350 učesnika i — 1183 M. prinosa). Oberhessen sa svojih 11 udruženja izgubio je 49 učesnika i 161.50 M prinosa.

Otuda vidimo, da udruženja Saveza nisu u god. 1915. ostala bez ratnih modrica i rana, ali uprkos toga živu u svojoj većini i dalje snažnim životom. Ako razmotrimo te gubitke, možemo se utješiti, da su ti gubici jednim dijelom naravni, neizbježivi ratni gubici. Velik dio učesnika nalazio se na okretu godine već dugo na ratnom polju, čitave su se obitelji rasteple, ženama, koje su same ostale kod kuće, dali su njihovi muževi uputu, da istupe iz svih društava. Protiv toga nije se dalo ništa učiniti. Jedno mi je samo osobito upalo u oči: Nekoliko udruženja, koja su u predašnjim godinama dobro stajala, spala su na minimum, ili su za godinu 1915. obustavila svoj rad. To je dijelom dolazilo otuda, što su tamo vodili poslove svjetovni vojni obvezanici, koji su na okretu godine već dugo stajali na bojnom polju, a da kod kuće nije nitko bio mjesto njih postavljen. Da se je tu na vrijeme pobrinulo za r a t n o g p r o č e l n i k a, koji bi bio poprimio posao, bez dvojbe bi se mogao zabilježiti bolji rezultat. U drugim slučajevima, dali su se neki vodiči poslova zaokupiti pesimističkim shvaćanjem, da se našemu narodu u to ratno vrijeme ne smiju nametnuti nikakove nove žrtve izvan ratnih žrtava. Kako su se stvari razvile, pokazalo se, da je to shvaćanje krivo. Uprkos rata i skupoće još je najmanje neprilike bilo za novac. Tu je činjenicu osobito naglasila skupština članova u Bonnu 21. listopada, poimence u toliko, u koliko dolazi u obzir seoski svijet, pa je osobito preporučila, da se iskoriste ove prilike za slijedeću poslovnu godinu 1916.

3. Na pragu druge ratne godine.

Tako stojimo neposredno pred tim, da naša udruženja uđu u drugu ratnu godinu.

Da uspješno dalje radimo, valja ponajprije da smo osvjedočeni o tom: U s p j e š a n r a d n e m o ž e b i t i r e z u l t a t p e s i m i z m a, k o j i s a m o s v e z a u s t a v l j a i u b i j a, n e g o s t o j i u z d r a v o m, k r e p k o m k r š ć a n s k o m o p t i m i z m u, k o j i s e k o d s v a k e p o t e š k o ć e i r a z o č a r a n j a

uvijek opet iznova blagoslovno obnavlja. Ako su optimisti imali pravo god. 1915., imat će pravo i god. 1916., iako su prilike međutim postale nešto teže. Protiv većih zapreka na jednoj strani stoje na drugoj strani jači razlozi za promicanje.

Na tom temeljnom osvjedočenju mora se osnivati djelovanje svakoga pojedinca.

1. Za sakupljanje članova i prinosa ima se odabrati pravo vrijeme. Prema mojem iskustvu najbolje je, da sredinom prosinca bude novac i prijave za slijedeću godinu već kod centrale. Jer u drugoj polovici prosinca opterećene su naše familije neuklonivim božićnim izdacima, a u siječnju računima za prvu polovicu godine. Jedno i drugo djeluje tako, da se gubi volja za drugo podavanje. Znadem, da se dade reći i mnogo protiv toga, i da članska cedulja, vrijedna 6 maraka, može biti uistinu lijep i praktičan božićni dar. Sve u svemu: od Martinja pa do Bezgrješnog Začeća čini mi se, da je pred Božićem najzgodnije vrijeme; poslije Božića od Sv. tri kralja do Svijećnice. Koncem veljače imali bi doista svi prinosi biti sabrani i poslani centrali s točnom razdiobom na učesnike. Ako se kasnije pošalje, onda se zakašnjuje i s odašiljanjem članskih darova i nastaju pritužbe, koje se napokon okrenu protiv onoga, tko ih podiže.

2. Pojedinačni rad mora upravo za godinu, koja dolazi, podati dobre, izdašne informacije, i to ponajprije o zaprekama, koje stoje akciji na putu: kako su ispali dohoci, o skupoći, o pošiljkama na bojno polje, o darovima za široko područje ratnog opskrbljivanja. Ove zaprečne momente valja svakako priznati. Samo se iz njih ne smiju povući nikakovi krivi zaključci. Jedan takav kriv zaključak bio bi, kad se ne bi radom sudjelovalo kod Boromejskog društva. Jer svaki dar za Boromejsko društvo sada je ujedno i prava ratna požrtvovnost. To je teza, koju ćemo dokazati. Pojedini dokazi jesu:

a) Potreba, da svoje katoličke organizacije u punom životu sačuvamo do mirnog vremena. Tu se mora raditi s motivima vjere i vjernosti prema Crkvi. Naše organizacije trpe radi rata, pa zato i trebaju ratnih žrtava. Pogled u budućnost ukazuje potrebu, da svoje redove održimo snažne, stisnute, s obzirom na moguće i vjerojatne pogibelji sasvim novog vremena, koje će staru borbu proti vjere i crkve zapodjeti možda drugim, ali isto tako oštrim i otrovnim oružjem. Dakle ratnih žrtava!

b) Drugi je dokaz: ona začudna financijalna jakost i požrtvovnost, što se u ratu pokazala. Iz jakosti moć, iz požrtvovnosti volja. Boromejsko društvo ne napušta ratne skrbi, pa je prema tomu svaki dar istom društvu ujedno i ratna žrtva. Nikako se ne bi moglo opravdati, da i samo malo zataji ta jakost i da se požrtvovnost stegne prema tomu društvu. I tu, osobito tu vrijedi lozinka: Izdržati!

c) Treći je dokaz: opsežno ratno djelovanje Boromejskog društva na fronti, na etapnom području i u bolnicama. Koliko je tu naše društvo učinilo, to ste netom čuli iz vrsna referata župnika Mertensa. Sve, što se uradilo, možete još naći skupljeno u ovogodišnjem

letku: Katolici, ne zaboravite na Boromejsko društvo!

Svako mjesno udruženje moralo bi ovaj letak u dostatnu broju od centrale dobiti za razdjeljenje. Jer ako bi tko uprkos dosadašnjeg razjašnjenja mogao dvojiti, da je prinos za Boromejsko društvo ujedno i ratna žrtva, ovaj će ga letak sigurno o boljem poučiti. K tomu se može još dodati, da se društvo u prvoj ratnoj godini vrlo iskrvarilo, tako da za godinu 1915. ne će moći dati pojedinim udruženjima knjiga za knjižnice.

Na ovaj ili sličan način dadu se spojiti motivi vjere, domovinske ljubavi i zahvalnosti, e da naš puk baš 1916. ostane vjeran društvu boromejskom i da uvidi, kako je svaki članski prinos osobita ratna žrtva.

Ovakve pouke moraju se, što je više moguće, davati ljudima u skupinama, dakle u propovijedi, pa onda, kad se govori udruženjima, osobito na skupštinama Pučkoga društva, na sastancima muževa, pa kršćanskih matera, na sastancima društva sv. krunice, različitih kongregacija i omladinskih društava. Ako se sva ta akcija podupre još i letkom, uspjeh ne može izostati.

Napokon, zašto ne bismo ondje, gdje se pruži prigoda, djelovali za naše društvo i kućnim posjetima? Poznat mi je jedan slučaj, da je neki sasvim mlad kapelan s jednim članom svoga omladinskog društva mnoge kuće posjetio s izvrsnim uspjehom, a da prije toga nije bila puku dana nikakova zajednička pouka. Ako Crveni križ i drugi, koji se skrbe za ratne potrebe, podižu ratne žrtve baš kućnim posjetima, zašto ne bismo i mi to učinili, po gotovu kad još ni iz daleka nije dovoljno probuđen smisao za knjigu kao osobitu granu ratne skrbi?

4. Kako će trebati urediti rad prema novom vremenu, koje se približava.

Mi, predstavnici Boromejske stvari, nemamo ni na pragu druge ratne godine nikakova temelja za pesimizam. Valja raditi, a ne klonuti duhom! Meni je jasno, da je briga za naša udruženja i njihove knjižnice neophodno nužna s pogledom na nove zadaće, pred koje će novo doba staviti katolički dušobrižnički rad. Za sada dadu se te nove zadaće više naslućivati, nego li jasno opisati. Te će zadaće biti sigurno velike i teške svuda, pa i na literarnom polju. Tko drugi može tu pomoći nego Boromejsko društvo? Hvalimo Bogu, da imamo ovu sada snažnu organizaciju, koja je upravo u posljednje doba radi svoje zamašne djelatnosti povukla na sebe pozornost uplivnih krugova. Nastojmo, da prijatelji naše stvari ne odbjegnu njezinu zastavu iz majušnih razloga, pa da ne postanu izdajice njizine veličine i jake djelatne snage. Svaka ratna žrtva za društvo u formi članskog prinosa sije sjeme u brazde budućnosti. »Mudar čovjek već unaprijed gradi«.

II.

Neke refleksije o Lenhartovu govoru

Već u 1. broju I. godišta našega Vjesnika donesosmo opširan prikaz o životu i radu ovog njemačkog pučko-prosvjetnog društva sv. Karla Boromejskoga. Učinismo to zato, da promatrajući rad stranih naprednih naroda uspoređujemo svoj rad s njihovim, da se ugledavamo u njihov primjer, da loše napuštamo za bolje, u koliko se što dade primijeniti našim domaćim prilikama, pa da tako malo po malo ali sigurno napredujemo. U tu svrhu priopćismo i ovaj govor s konferencije boromejskih udruženja. Pa što vidimo? Vidimo, kako i sinovi velikih naroda, kao što je njemački, i u ovo ratno doba skrbno traže i smišljaju pute i načine, na koje bi u korist svoga naroda uščuvali i dalje podizali već stvorene organizacije, u tom slučaju društvo sv. Karla Boromejskoga. A gledajući to zaključujemo: Ako sinovi velikih naroda tako, a fortiori moramo mi, sinovi naroda malena, da se brinemo za naše društvo sv. Jeronima i za njegov procvat, ako nam je uistinu stalo do narodne dobrobiti.

Tako općenito. No i s pojedinačke strane ima u tom govoru točaka, na koje nam se valja osvrnuti.

Iste brige, iste bojazni u početku rata — kao što i kod nas. No kao što se tamo pokazalo, da pesimizam nije bio na mjestu, tako se to pokazalo i u nas. Pokazala je to godina 1915., gdje smo i mi tako lijepo uspjeli. Pa ako tako u 1915., ne smijemo se bojati ni za 1916. Istina, u 1916. ne će se umanjiti poteškoće godine 1915., nego će možda u nekom obziru jošte i porasti, ali ima opet drugih, još jačih razloga, koji nas nukaju na to, da ni časak ne smalakšemo, nego naprotiv, da svoju revnost jošte potrostručimo. Jer što više tegoba pritište narod, to se bliže moramo k njemu privinuti; što veća pogibelj narodu prijeti, to mu valja da budemo bolji vođe i hrabriji braniči.

Svi razlozi, što ih je Lenhardt spomenuo za podizanje boromejskog društva, vrijede u određenoj mjeri i za nas: razlog je prvi, da treba njegovati ovaj naš katolički organizovani prosvjetni rad u ime novih budućih dana; razlog drugi, što je naš narod kraj svih dušmanskih sila, što ga biju, i u ovo ratno doba pokazao izvjesnu gospodarsku snagu, te je kadar potrebitu svotu žrtvovati i za svoju obrazovanost; razlog treći, što je i naše Društvo poklanjalo knjiga našim ratnicima, pokazujući time, kako ono u svim okolnostima ide za tim, da ublažuje narodnu sudbinu, da narodu u pomoć priskače, da ga pridiže. No mi imademo još jedan razlog, koji Lenhardt nije mogao navesti, — a to je opstanak našega hrvatskoga naroda. O opstanku velikoga njemačkoga naroda ne može se raditi, jer je osiguran, — ali mi se imamo boriti za svoj opstanak. Snažno pak oružje u toj borbi bez sumnje je oružje prosvjete, što se kuje u našemu društvu. Štogod bilo, uistinu prosvijetljeni narodi ne propadaju. Četvrti je dakle naš specijalni razlog za neumoran zajednički rad u društvu sv. Jeronima: opstanak hrvatskoga naroda.

Ono, što su kod Boromejskog društva njegova pojedina udruženja (Borromäus-vereine), to su kod nas pojedina povjereništva, —

samo što su tamo članovi onih udruženja organizovani, dok članovi našega Društva u pojedinim povjereništvima to nisu, — a ipak bi bilo od neprocijenjene koristi, da to jesu. Bilo da se to izvede ovako ili onako, samo da se izvede, samo da se svrha našega Društva: korisno čitanje naših knjiga, što bolje ostvaruje. Jedva čekamo, da dođu takve prilike, gdje ćemo se moći u našem »Vjesniku« opet o tom stvarno porazgovoriti, pa to tako dugo ne pustiti s vida, dok se ne postigne željen rezultat.

Daljna je briga Boromejskog društva, kako da se skupe društveni prinosi. Ista je i naša briga — samo što su ti prinosi različiti. Tamo plaćaju s v a k e g o d i n e članovi 6 M, a učesnici 3 M, dok kod nas članovi 10 K za s a v ž i v o t, a godišnji učesnici 1 K. Kolike li razlike! Po gotovu kad se uzme na um, da i književni naš dar razmjerno daleko natkriljuje dar njemačkoga društva. Naše društvo, osobito u sadašnjim krilikama, čini upravo čudesa. Hoće li to tako moći biti i unaprijed? Treba se u to zamisliti.

Da bi se na istoj podlozi Društvo moglo dalje razvijati, jedan bi od uvjeta svakako bio taj, da se na vrijeme jave, ako ne svi, a to barem najveći dio članova jedne i druge vrsti. Da to doista bude na vrijeme, trebalo bi nove članove za buduću godinu prijaviti do konca siječnja ili najkasnije do polovice veljače nove godine. Kad ćemo se mi na to naučiti!

Jednako je važno, da naši povjerenici i prijatelji kritičkim okom oko sebe promatraju prosvjetne prilike i potrebe, pa da nam o tom šalju svoje izvještaje i prijedloge, e da tako zajedničkim, dogovornim radom pokrećemo svetojeronimsku misiju naprijed. Organ za to imamo, eto naš »Vjesnik«. Tako se već i započelo, — razumije se, u početku veoma sporadički, — pa bi se bilo i nastavilo, da nas nije prekinuo rat. Ali ni u ratno vrijeme ne smijemo stajati prekrštenih ruku. Štogod se dade učiniti, to valja doista i učiniti. Kakogod je rat težinom svojom zaista silan, te na mnogo strana pritište i ruši, ipak je u mnogom pogledu čovječja volja još jača. Jakost čovječje volje može doći do izražaja baš na tom polju, o kojemu govorimo. Pa dajmo, braćo, neka nam volja pokaže svoju jakost! Neka bude pobjednicom i samoga siledžije rata!

Rat i knjiga

Ne ćemo govoriti o tom, kako rat i ratno vrijeme nisu skloni knjizi, i u koliko stoje na putu njezinu razmahu, — nego ćemo govoriti o tom, u koliko rat naprotiv pogoduje knjizi, i to opet ne s obzirom na njezino nastajanje i razvoj, nego s obzirom na njezinu upotrebu.

U prvi mah čini se, da toga nema ni za lijek. Ta tko će posezati za knjigom? Zar oni, koji su ostali kod kuće bez najmilijih članova svoje porodice? Kojih misao uvijek samo za njima leti na krvava bojišta, poput trepetljike drščući nad njihovim životom? — Ili možda

oni, koji dane svoje borave bilo u podzemnim rovovima, bilo prikovani uz krevet u lazaretima crvenoga križa?

Upravo ovi. Možda paradoksno, ali tako jest. Samo dva tri pogleda među ove podzemne stanovnike ili među ranjenike, pa će se vidjeti, da je doista tako.

Veliki ovaj rat (1916.) iznio je na vidjelo već više vanrednih novosti. Među tim novostima jedna je i ta, što se razvio poseban način ratovanja, tako zvani pozicioni rat. I mjesece leži vojska u rovovima, a da se i ne miče i da se ne bije. Duge noći, a još duži dani. Učvršćuj i uređuj svoj podzemni stan; promatraj neprijatelja i njegov položaj; razmišljaj, kako bi ga nadbio; zamišljaj se u svoju budućnost; misli na svoje mile i drage kod kuće, — svim tim ćeš ispuniti dijelove dana, — ali kada tako biva dan u dan, sadržaja je sve manje, neispunjenih dijelova dana sve više. Poput nesnosne ljetne sparine ili poput neugodne jesenske magle primiče se dosada i čama. Što da započneš? Što da radiš? Kuda da se okreneš? Upravo na mučilima.

Kako li tada knjiga dođe u sto dobrih časova! Poput blaga povjetarca u sparini; poput sunčanih zraka, što tjeraju nemilu maglu. Ruka se upravo pohlepna pruži za njom; sve se misli, sva se duša nakloni k njoj, a čama se u tili čas raspline unatrag. Iz knjige izniču nova lica, ukazuju se novi oblici, pa ih gledaš, pa se s njima razgovaraš, a teret toga neobičnog života biva lakši. Osvježen dah, što iz knjige popuhuje, ljekovit sok, što iz knjige teče, zlatni plodovi, što se o knjigu vjese: sve to podiže potištenu dušu, bolnu i nemirnu umiruje, gladnu hrani, i čini, da na časak ne vidiš neravnih linija i opornih stijena svog obitavališta, da ne osjećaš oskudicu oskudna namještaja.

No nije tako samo u onim streljačkim jarcima, u kojima se radi pozicionosti rata udomila teška životna jednoličnost, nego i u onih, koji su u vatri živa boja: i u ovih je knjiga drag gost. Jer ne valja rat pomišljati tako, kao da se tu uvijek hoda i navaljuje, da taneta uvijek zrakom zvižde, da topovi uvijek grme, da bodovi uvijek vrše svoj krvnički posao, ne, — nego iza okršaja i bitaka nastaju kraće ili dulje stanke sad na ovom, sad na onom dijelu fronte, — a duhove napete, uzbuđene, izmučene što da tamo lakše odmori i utaloži nego knjiga!

Jednako se knjiga kao dobro došla radosno pozdravlja i na samotnim stražama i u etapnim logorima, a osobito po premnogim vojničkim lazaretima. Tu, u bolnicama, s najvećim uspjehom navaljuju mračne misli i razdiru dušu; rane otvaraju i nevolju šire, a kad nestane njih, onda opet dosada i čama pritisne svojim pritiskom.

Knjigu u ruke, pa će odlanuti.

Kao hladan oblog na upaljen dio tijela, tako je knjiga naravan melem na razrovanu i izmučenu dušu. Ali kao što obložna marama mora biti bijela i čista, neinficirana bolesnim bacilima, jednom riječju: zdrava, tako mora da je zdrava i knjiga.

To je, je l' te, tako prirodan zahtjev, da je gotovo suvišno svako daljno napominjanje, — jer tko će moći zanijekati, da ima knjiga,

koje nisu podobne olakšati teško stanje ratnika?! Puštajući s vida knjige, što ih naš ratnik ne može prokuhati radi njihove znanstvenosti i opsežnosti, — zar će moći ratnikovo stanje olakšati knjiga napojena crnim životnim pesimizmom? ili zar će jačati i snažiti ratnika ona knjiga, koja bolesnim svojim maštanjem i raspojasanim slikama od svoga čitaoca čini slabića mekoputna? ili će zalizati i boli mu blažiti ona knjiga, koja se u čovječjoj ruci osjeća kao u šapi životinjskoj, koja čovjeku ne da dignuti oči sa zemne prašine, koja mu lama božanska krila vjere?

Nuždan je dakle i z b o r knjiga, da se postigne naumljena svrha.

No osim izbora s pogledom na općenit karakter knjiga treba među knjigama izbirati i s pogledom na njihov specijalni sadržaj. Ne će naime svaki sadržaj moći biti zanimljiv za ratnika, bio on na bojnoj fronti ili gdjegod daleko od nje. Stručno-gospodarske knjige manje će ga privlačiti, nego što su ga mogle privlačiti u mirno doba, — ali druga pouka, na primjer povjesna, zemljopisna, narodopisna bit će mu veoma ugodna. Ne će mu se militi stranačko-politička pitanja, — ali pitanja općeno-domovinska i te kako će ga zanimati, kao što i uopće pitanja državopravna. Isto tako ne će ga moći predobiti teška vjerska raspravljanja, ali će mu i te kako biti slatko nabožno štivo različite ruke. U pripovijesti pak — dakako, ako je dobro pisana — rijetko će kada sadržaj biti uzrokom, da ona ne bi bila rado primljena. Njezin lik je uvijek drag i mio. Pa kako pripovijest u svom ljubeznom krilu može obuhvatiti najrazličitije struke ljudskog znanja, po njoj prestaju biti nezanimljivi i oni predmeti, za koje rekosmo, da inače sami po sebi u spominjanim prilikama ne mogu pobuditi zanimljivosti; a oni poučni predmeti, koji su već sami po sebi privlačivi, dakako da po pripovijednoj formi privlače još jače. Pripovijesti su, dakle, osobito podesno štivo za raznovrsne ratnike.

Sve te teoretske misli, izvedene na osnovu same naravi predmeta, o kojemu govorimo, i praksom su potvrđene nešto već i kod nas, a u većem opsegu izvan naše domovine. Koliko je glasova moglo doprijeti iz zemalja, što ratuju s ovom državom, šilje se u Francekoj vojnicima na frontu lektire upravo u obilju, osobito novinske lektire, kojom se diže rodoljubni duh i vojnička hrabrost. Tom djelatnošću odlikuje se u prvom redu znameniti nacijonalističko-katolički književnik Barrés. Kako je pak s ostalim knjigama, u koliko i kako ih šalju, nije nam dakako poznato radi nedostatka autentičnih vijesti.

Bolje nam je poznato djelovanje tog pravca u Njemačkoj, snažno i veliko djelovanje — kao što za mnogo toga, hoćeš nećeš, moraš priznati, da je snažno i veliko u njemačkog naroda. Po gotovu u tom slučaju, u širenju knjiga među ratnički svijet, bez ikakove je sumnje, da Njemačka nadvisuje sve ostale zaraćene države: Rusiju, Italiju i Austriju, jer u pučkim redovima nisu te države tako uznapredovale književstvom; Francusku, jer nije tako organizovana; Englesku, jer njezina vojska ni izdaleka ne sastoji toliko od engleskih građana, koliko vojska njemačka od građana njemačkih. A u Nje-

mačkoj mogao se taj rad razmahati, jer su svi uvjeti za to: i razvijeno knjištvo, i organizovana zemlja, i narodna vojska.

Odmah nakon početka rata stalo se pomišljati na to, kako da se vojnici, osobito po bolnicama, opskrbe knjigom. Pa kao što su se osnivali »pomoćni odbori« za ostale vojničke potrebe, tako su se osnivali i za potrebe knjižne. Uz općene »pomoćne odbore« osnivahu i »lokalne odbore«. Sa svih strana skupljaju knjige. Građani se rado odazivahu. Što god je tko mogao, to je dao. Knjiga je bilo na hrpe, — pa se obilno dijelilo.

Ali je kritičan Nijemac brzo opazio sve slaboće toga rada. Sabiralo se bez ikakva izbora. Dolazilo je istina i vrijednih knjiga, ali i loših, veoma loših. Događalo se dakako, da je netko poslao knjiga, kojih se i sam htio riješiti kao kućnog balasta. Razumije se, da se ovako bez izbora dijelilo i vojnicima, tako te je vrhovno vojničko zapovjedništvo bilo prisiljeno izdati naredbu, da se u lazarete smiju primati samo one knjige, što propusti bolnički duhovnik u dogovoru s jednim određenim časnikom.

Da se doskoči ovoj nevolji, to jest da se izluči estetski i etički smet, i da se mukotrpnim ratnicima ne daje kamen mjesto kruha, a u drugu ruku, da se sav taj rad ujedini, sastadoše se izaslanici svih njemačkih znamenitijih prosvjetnih društava, stvoriše zajednički odbor i postaviše načela, po kojima da se dalje radi. U tom je zajedničkom središnjem odboru zastupano i katoličko boromejsko društvo. — Kraj ovog središnjeg odbora, a u sporazumu s njim, katolička prosvjetna društva osnovaše napose »Radni odbor za šiljanje knjiga na bojno polje i u bolnice«. Poglavita zadaća toga odbora stoji u tom, da prikuplja zgodno štivo iz katoličkih vrela, i to osobito religiozno-izgradne i zabavne naravi.

Kako u središnjem odboru sjede muževi sami stručnjaci u pučkoprosvjetnim pitanjima i poznavajući narodnu dušu, prema tomu podobni prosuđivati, kakvo će štivo prema ovim ili onim prilikama biti najpodesnije, postaviše pravilo, po kojem se imadu slati knjige za bolničke knjižnice: zabavno štivo za sve 50%, zabavno štivo za zrelije 10%, pjesme 5%, ilustvovane listove 10%, poučno štivo 5%, religiozno štivo 15%, štivo specijalne naravi 5%.

Kako se otuda vidi, poslije zabavnog štiva najveći postotak postaviše za štivo religiozno. No nama se ipak čini, da je postotak religioznog štiva prema zabavnom daleko premalen. Trebao bi biti veći. Tvrdimo to na temelju vlastita opažanja i na temelju svjedočanstva drugih očevidaca. Gledajući smrti u oči, u vojnika je religiozni duh porastao. Teodor Müncher (Die Büchrwelt, 5.) piše: »Piscu ovih redaka, koji je u posljednje tri mirne godine prošao trnovit put dušobrižništva među mladeži, od radosti srce življe kuca gledajući, kako je religiozni duh na bojnom polju jako porastao, kako se rado grabi za svim, što budi misli na vječnost«. Dr. Josip Schofer, narodni zastupnik, sada vojni svećenik, piše u članku »Lektira na bojnom polju i po bolnicama« među inim ovo: »Naši vojnici na bojnom polju i u bolnicama ponajviše traže r e l i g i o z n u l e k t i r u. To je jedna od najradosnijih činjenica, što ih iznosi rat na vidjelo.« Razloga zato

ima mnogostrukih. No nije ovdje mjesto, da ih razlažem. Osobito se mnogo traže molitvenici. Kako često dođoše k meni, da im dadem molitvenik, a ja sam već odavna i posljednji podijelio. Nadalje rado uzimlju naši vojnici malene religiozne knjižice, kako su ih različiti autori sastavili prema današnjoj situaciji. Isto tako i izabrane dijelove sv. Pisma. Bolesnici osobito rado čitaju »o muci Isusovoj«. — Poput katolika i protestanti čine slično dijeleći sveščiće psalama, evanđelja i drugih religioznih knjižica, sastavljenih prema ratnom stanju, — kako izvješćuje R. Windelschmidt, Aachen. Isti izvjestitelj pripovijeda, kako je Boromejsko društvo na Aachenskom kolodvoru dijelilo nabožne knjige. »Kako li je mnogi, koji je već bio na bojnom polju, pa izliječen od rane opet polazio tamo, dovikivao: Ej, dajte i meni! Vani smo se mi i opet naučili moliti! — Neki drugi vojnik držao je u jednoj ruci komad kruha s maslacem a u drugoj svoj aluminijski vrčić s vrućom kavom. Tada dođe k njemu jedan od Boromejskog društva i ponudi mu ratnu molitvenu knjižicu. Brzo stavi oveći komad kruha pod pazuho, pa vesela lica primi knjižicu i pokaza svojim drugovima, koji su tada svi navalili i molili po jednu knjižicu, da je kao najmiliji darak ponesu sobom, prije nego li prekorače neprijateljsku granicu«. »Kategorički je imperativ: Više religioznog štiva na frontu!«

Postotak dakle religioznog kraj drugoga štiva svakako ima biti veći, nego što je 15%. Glavni razlog: gledanje smrti u oči, gore je naveden. Iz njega izviru svi ostali. Točnije, ne samo za bojnu frontu, nego i za udaljeni građanski život, navodi ih nekatolik dr. Viktor Pohlmeyer (Volksbildung, IV): »Na svojem predavalačkom putovanju po istoku i zapadu, po sjeveru i jugu, imao sam dosta prilike da mnogo toga naučim i iskusim, a osobito da promatram i da se divim, kakva li je čudnovata promjena za tog rata nastala u svijesti naših sunarodnjaka. Iščeznule su sve ništavosti života, koje su dosada bile tako raširene, zanijemile su plitke brbljarije, neozbiljni razgovori, frivolne dosjetke i sočne dvoličnosti, koje su u mnogo i premnogo slučajeva bile jedina društvena hrana. Kuće Božje svih konfesija dupkom su se punile pobožnim mnoštvom. Sve je potresla krvava zbilja ovoga rata«.

Rat i knjiga nisu si dakle protivni u svakom pogledu. U nekom pogledu pače, kako vidjesmo, rat veoma prija knjizi.

No ne samo da je tako s obzirom na ratnike, nego i s obzirom na one, koji su ostali kod kuće. I tu treba, i tu može knjiga da i u ovo ratno doba veoma blagotvorno djeluje.

Elegijske misli pučko-prosvjetnog radnika

Nema nikoga, koga rat ne bi ošinuo mraznim dahom i duševno mu obzorje prevukao sivim oblacima. Kao što naime sada u ovo ratno vrijeme (1915), posebne misli i čuvstva izviru iz duše roditelja, braće, žene, djece; posebne opet iz duše radnika, gospodara, različitih službenika, književnika, umjetnika, državnika, — tako posebne, elegijske, misli i čuvstva izviru i iz duše pučko prosvjetnih trudbenika.

U jedan mah sve je zapelo, sve je stalo. Čim je Mars Gradivus teškim svojim korakom zakoraknuo zemljom, kao da je u pratnji njegovoj bio sam demon leda, sledila se umah krv, zaustavilo se srce skoro svega slobodnoga pučko-prosvjetnoga života i rada. Zamuknula je mukom riječ predavačeva; opustjela su ljupka sastajališta; zatvorila se vrata pučke knjižnice, — ili ako se nisu zatvorila, a to knjižničar, koji je slučajno ostao kod kuće, uzalud tamo dolazi u određen sat i čeka, tko će doći, da po uputi njegovoj ponese kući koju knjigu prosvjetnicu. Gdje je Ivo, gdje je Nikola, gdje je Andrija, gdje su toliki drugi, koji jedva da bi kada na taj dan izostali, a da ne bi prigledali, te ili knjigu izmijenili ili inače došli na koristan, blagotvoran razgovor? Gdje su?

Na krvavu su, na zatornu su bojnom polju. Mjesto blagosti i mira sada im sjedi na licu, sada im sijeva iz očiju okrutnost i bijes, te u ruke meće cijevi ubojne, boce paklene, nože proklete — a sve samo zato, da liši života onoga tamo neznanca, za kojim plače stara mati, tuguje dobra žena, drščću mila djeca. I obratno se tako s protivne strane bijesni na ove naše ljude.

Jesu li to oni isti ljudi? Oni isti, koji su ovamo dolazili po odabranu duševnu hranu, da njome u sebi ishrane duh, koji će tražiti i činiti čine samo d o s t o j n e č o v j e k a. Oni isti, koji su se — osim u kući Božjoj — i tu, uz knjigu, učili zanositi se za tim, da, prema moći svojoj, koliko više mogu učine dobra braći svojoj ljudima; koji su se učili zgražati se i nad pomišlju da hotice i svijesno čine zlo ma ikome! Jesu li to oni isti ljudi, koji su po organizovanom prosvjetnom radu imali postati čuvari starih i graditelji novih kulturnih dobara, — a evo sada jedni drugima razaraju milovidno uređenu lozu i voćnjake i polja; pale bijela sela sa svim svojim novim gospodarskim izgradnjama, sa čitaonicama i pučkim knjižnicama, sa školama i crkvama; ruše gradove i monumentalne građevine u njima! Jesu li to oni isti ljudi?!

Zar je bio uzaludan sav prosvjetni rad? Sve one brige, sav onaj trud, sve ono naprezanje, sav onaj trošak! Zar je to sve kao kamen palo u vodu i potonulo nevidom u njezinoj dubini? Ili zar prosvjetni rad uopće nije podoban u čovjeku uništiti ono, što je u njemu zemno i zvjersko, a podignuti i na svojoj visini uzdržati, što je u njemu nebesko i božansko? Zar je sve ono, što se govori o prosvjetnim sredstvima; zar je sve ono, što se govori o prosvjetnom objektu, o čovječjoj naime sposobnosti za istinito kulturno napredovanje, — zar su sve to samo prazne riječi, koje izvan sebe ne odgovaraju

nikakovoj realnosti? Zar je sav prosvjetni rad samo igra, samo varka?!

Duševnomu ciniku pojavit će se kod te pomisli na ustima podsmijeh, u srcu ravnodušnost, nehaj i nebriga, — dok će se naprotiv u štovatelja i ljubitelja unaprijeđenog i usavršenog ljudskog života oko srca saviti ljuta bol i svega ga obuzeti očajna klonulost. Vedrinu dosadanje životne radosti zamijenit će oblak i tama životne mrzovolje. Oko, koje je dosada ravno i veselo gledalo u svijet, kao na polje, gdje će se nakon klice i cvijeta pojaviti zrelo zrnje zlatne jeseni, sada se nepomično ustrmilo o tle pogledom neizvjesnosti i beznadnosti.

Ali ne, ne tako za dugo! Samo nekolike časove, samo nekolike trenutke može da ova ratna nekulturnost djeluje ovako porazno na duševnost pučko-prosvjetnog radnika. Samo nekolike trenutke. Jer naskoro se u čovjeka razvite i budne čovječnosti probudi ono sunce zanosa za unapređenjem čovječanstva, probije oblak očaja i klonulosti, razgrije dušu i iz nje izmami nove misli, misli o drugim uzrocima: zašto ljudi, koje je ispirao i čistio slap prosvjetnog rada, mogoše pasti u divljinu ovakva nekulturnog stanja.

Prvi je uzrok: vihor neurednih strasti u nekih vladalaca, uopće govoreći. Oholost, sebičnost, pohlepa, nepravda, zavist, himbenost, laž, mržnja.

Kao što među dva čovjeka, ili među više njih, tako i među dvije države ili među više njih jest i bit će nesuglasica i nesporazumaka. Ljudi pojedinci riješit će ove nesuglasice, prema stepenu svoje prosvijećenosti, ili osjećajima pravde u vezi s umnim razlozima, ili toljagom.

Čitavi narodi u svojoj skupnosti ne mogu među sobom vijećati o svojim nesuglasicama. Zato odabraše prvake ili se mnogi sami uspeše do tog prvenstvenog mjesta. U ime naroda ovi imadu rješavati državne nesuglasice. Pa kako su to obično ljudi, koji prođoše sve ljestve i ljestvice društvene naobrazbe, prema tome po svakidanjem shvaćanju sasvim sigurno kulturni ljudi, očekivalo bi se, da će i oni u ime naroda narodne nesuglasice riješiti na kulturan način: umnim razlozima i osjećajima pravde.

Ali katkada nije tako. Nesuglasice, kako vidimo, rješavaju se drugačije. Neukroćene strasti uzvitlaju se vihorom te već u zametku uguše osjećaje pravde, a umne razloge raznesu i rastepu kao lako perje. Mjesto prosvjetna sjaja, što bi imao sjati na čitavoj ličnosti, vide im se samo nabreknute mišice, pred kojima iščezava svako drugo rješenje osim rješenja krutom silom.

Osim toga, što na temelju ove činjenice dolazimo do paradoksalna zaključka, do zaključka, da su (uz naravne izuzetke) oni, koji su po običnom mišljenju najveći intelektualci, uistinu najmanje prosvijetljeni ljudi (jer uz ogromnu kultivaciju uma postoji u njih velika nekultivacija srca) — osim toga dolazimo i do razjašnjenja, zašto i oni ljudi, u kojih bje kultiviran ne samo um nego i srce, zašto i oni sada nekulturno ruše kulturna djela i ucvjeljuju čovjeka

brata svoga. Kao što naime zračni vihor, kad provali, raščupa i najmilovidniji cvjetni žbun i najljepše zaokruženu lisnatu krošnju i najtočnije uređenu bašču, te uzmuti i najbistrije jezero i uzburka najmirnije more, — tako i strastven vihor pojedinih srdaca uzmuti bistrinu duše prosvijetljenih ljudi, povuče, ponese ih sa sobom, te tako zajedno jednako srću i udaraju.

Drugi uzrok sličan je prvome, samo što nije primijenjen na pojedince nego na onu množinu ostalih ljudi, koje imamo pred očima kao objekat prosvjetnog rada. Dok je jedan dio ovih ljudi mudro i na korektan način prosvjetljivan kultivacijom uma i srca (pa je tek neprosvijetljenošću intelektualaca zaveden na neprosvijetljene čine), drugi je dio prosvjetljivan načinom, kako su se prosvjetljivali i pomenuti pojedinci, to jest, samo jednostrano, samo kultivacijom uma. U tom slučaju i u njihovim se srcima lako dignu vihori mržnje, oholosti, sebičja, pohlepe, pa zavivši razum oblacima a iz srca pognavši i ono malo osjećaja ljubavi i pravde, vihori ih ovi zanesu na nekulturne čine rušenja, paljenja, ubijanja, te ih izvode, kao da su ti čini doista kulturni. U toj omami i stoji sva težina takvog nekulturnog stanja.

Razumije se, da taj dio ljudi nije sam kriv ovomu svomu stanju. Krivi su oni njihovi različiti prosvjetni odgojitelji, koji su u svom radu stajali na sasvim krivom stanovištu jednostrane intelektualne naobrazbe; ili, ako su i priznavali nuždu moralne odgoje, priznavali su to nerado, prisiljeno, ili nedostatno, otklanjajući onakve prosvjetno-stvaralačke sile, bez kojih ne će i ne može biti nijedan razborit prosvjetitelj. Tu je na prvom mjestu religija kao najduhovnija prosvjetna sila.

Jer ako ikada, danas se jasno vidi, da novovjeki tehnički uspjesi, ovi najmaterijalniji, ali od mnogih najviše cijenjeni prosvjetni stupovi, nisu nipošto podobni sami po sebi dizati ljudstvo do one blagote, koja je ujedno i svrha svega prosvjetnog djelovanja. Nema dakako normalna čovjeka, koji ne bi na osobit način cijenio ove tehničke uspjehe, — ali pronicav čovjek vidjet će ujedno i to, da tehnički uspjesi samo u ruci cjelovito prosvijećena čovjeka mogu trajno biti na uhar čovječanstvu. Inače mogu služiti na njegov zator.

Treći uzrok, zašto je današnji svijet, oko koga se ipak toliko radi u prosvjetnom pravcu, pao u toliku nekulturnost, stoji u tom, što se taj prosvjetni rad još ni izdaleka nije primaknuo k svome dovršenju. Ne računajući ovamo onaj rad, koji je polazio s kriva stanovišta, nije još dovršen ni onaj rad, koji je polazio sa stanovišta pravog. Široko je to polje, polje prosvjetljivanja, a malo snažnih radnika. Po gotovu je to teško još i zato, što na tom polju ima veoma mnogo različitih zapreka brzu uspjehu: ima grmlja, šikarja, kamenja, močvara, i s drugih razloga teško dohodnih mjesta, tako da do mnogoga mjesta nije jošte ni doprla noga prosvjetiteljskog radnika. Poteškoće rastu još i time, što ni među samim tim radnicima nema jedinstvene osnove, kako da se to polje obradi što bolje i što ljepše. Jedan misli, da će biti uspješnije ovako, drugi, da će

biti onako. Traže se načini, putovi, sredstva. Prave se pokusi, a zajedno i pogrješke i uspjesi, da se napokon svi nađu na istini i na ravnu putu k svrsi. Sada to još nije. Ne, dosada još nije nipošto rad vršen u svojoj cijelosti, — pa se evo i toga radi mogu lakše razumjeti današnji događaji.

Ali nipošto ne stoji, da je prosvjetni rad bio uzaludan, a još manje, da je uopće uzaludan.

Ako sve, što živi, ako sve što raste i što se razvija, raste i razvija se samo do izvjesne granice, — duh ljudski raste i razvija se tako reći bez granice. Ne samo stručak cvijeta, ne samo batvo biljke, nego i stablo drveta, pa makar to drvo bilo i libanonski cedar, sve to dosegne svoju određenu visinu i širinu, i onda stane, — duh ljudski ne stane nikada. Od porodičnoga kruga širi se i diže dalje preko sela, preko domovine, preko zemlje, preko oblaka, preko zvijezda i sunaca, sve dalje u svemir, i preko svemira do samoga Boga, da se u Njemu opet dalje, sve dalje širi i diže bez konca, bez granice. Pa ako u duha ima kakav nagon, onda je to nagon za sveudiljnim rastom, za neprestanim širenjem. Duh ljudski nije nikada miran, on uvijek ispituje, istražuje, sveudilj hoće dalje, bez prestanka ide za što većom spoznajom. A po naravnoj svojoj bitnosti duh i može zalaziti u najskrovitije pretince stvorena svijeta i u najtajnije dubljine sveopće istine. Uz to postoji u duha nepresušna težnja za konkretnim djelovanjem, za stvaranjem vidnih djela. Tu je njegova radost, njegova slast, i to tim veća, što su mu čini bolji i ljepši.

Kako li bi surovo, kako li bi divljački bilo bez razloga, navlastice, silom ili skrivljenim nemarom zaustavljati razvoj cvijeta u njegovoj klici ili razvoj biljke u njezinoj cvatnji ili razvoj stabla u njegovu razgranjivanju! Kao da bi samoj prirodi ubijao živo srce, koje je stvoreno zato, da kuca, da živi!

No naravniji, prirodniji, Bogom određeniji nego razvoj cvijeta, biljke, stabla, razvoj je ljudskoga duha. Stoga priječiti, zaustavljati ovaj razvoj silom ili skrivljenim nemarom bio bi pravi zločin. Dok naprotiv svim mogućim silama promicati taj razvoj djelo je najprirodnije, najplemenitije, najskladnije s voljom Božjom. Ono je upravo božansko. Ne, ne! Uprkos svih tih nemilih prizora, što nam se u ovo ratno vrijeme zbivaju pred očima, prosvjetljivanje nije igra, nije tlapnja, nije varka! Drugi su uzroci, uzroci što ih naprijed spomenusmo, koji su rodili ove prizore. Prosvjetljivanje je puna realnost. Prosvjetljivanje je posao najozbiljniji.

A ne samo da je tako u općenom pogledu, s obzirom naime na općenu ljudsku sposobnost za duševno napredovanje, nego je tako i s obzirom na onaj zbiljski prosvjetni rad, što se obavio prije rata. Ni taj prosvjetni rad nije bio uzaludan.

Koliko je samo besposlenih časova odagnao taj prosvjetni rad, i koliko li ispraznih misli i čina, što bi se u tim časovima smislili i učinili! I kako li je naprotiv vrijednom materijom ispunio te časove! Ispunio ih je istinitim spoznajama iz najrazličitijih grana ljudskog znanja. Prije tama, poslije toga svjetlo. Kao da iz mračne izbe izađeš

na sunčani dan. Čista radost prostruji ti svom dušom. To više, što na svjetlu danjem, to jest, što u svjetlu znanja možeš štošta učiniti sebi na korist i na milenu ugodu. Na temelju prosvjetnog rada sav okoliš onog pojedinca ili onih pojedinaca, na koje se taj rad protezao, nalazi se u stanju metamorfozovanja iz pređašnjih loših oblika u oblike bolje i ljepše. Kuća izvana i iznutra, i sve gospodarstvo, polje, livade, vrt, gumno, sjenik i žitnica; podrum i smočnica, i hrana i odijelo, sve se preobrazilo. I sam obraz postao je drugi. Kroza nj stadoše probijati bijele zrake duševnog pročišćenja, — koje je uvijek to veće što ovakav prosvijetljeni pojedinac može od svoga poljepšanog života i drugima dijeliti dare i milošte: humanitarnim djelima kršćanske ljubavi.

Istina, sada su one prosvjetne moći stvaralice otrovnim utjecajima uspavane ili zamrle, te nad njihovim logom zamrlosti slavi slavlje nekulturnost. Ali proći će i ovi časovi, — a sile prosvjetnice će se moći opet probuditi, pa će se čovjek zgroziti nad činima, što ih je učinio. A zgrozit će se to jače, što su na temelju pređašnjeg rada bile snažnije one prosvjetne moći u čovjeku.

Dà, ni zato nije pređašnji prosvjetni rad bio uzaludan. Dok u onoga, koji prije rata nije bio pod utjecajem prosvjetnog rada, ne će se ni poslije rata roditi zgražanje nad neprosvjetnim ratnim činima, ili barem ni izdaleka dosta snažno, to će se u onoga, koji je prije rata bio pod ovakvim utjecajem, roditi takvo zgražanje, da će najprva i najnaravnija posljedica toga zgražanja biti: nepokolebljiva odluka u svega prosvijetljena svijeta nikad više pasti u ponor tolike nekulturnosti. Nego naprotiv, što se u časovima zamrlosti učinilo više čina nedostojnih kulturnog čovjeka, to će sav taj svijet sada plamnijom čežnjom planuti za životom, koji će se u istinu moći nazvati životom prosvijetljenim. Ovaj naraštaj, koji se može nazvati još slabim, čini se, kao da, osim pozitivne, mora primiti i negativnu pouku, mora osjetiti i zlo, pa da se onda istom odvrati od njega. Iza toga doći će po usavršenijem i intenzivnijem prosvjetnom radu naraštaj jak, koji ne će trebati ovakve krute negativne pouke, nego će se, osjećajući živo miris dobrote, samo u tom natjecati, tko će više, tko će veće dobro učiniti. Pa ako bi se strasti nekih vladalaca usudile i taj novi naraštaj povesti na polje čovječje sramote, onda će ih on u obliku širokih društvenih redova jasnim svojim odgovorom poučiti, kako valja u buduće rješavati međusobne razmirice: da ih valja rješavati umnim razlozima i osjećajem pravde.

S ponosom ističemo, da je Benedikto XV., glava katoličke Crkve, prvi navjesnik, prvi propovjednik, prvi pobornik ovoga novoga doba.

A hrvatski narod najradije će donijeti svoj kamečak za ovu novu velebnu zgradu uistinu prosvijetljena čovječanstva.

Dijecezanski sastanak, što ga je održao Savez društava sv. Karla Boromejskog u Paderbornskoj dijecezi

Sastanak je otvorio u 9 sati dijecezanski predsjednik kapitularni vikar Cordes. Nazočno bijaše 27 okružnih predsjednika, 7 dekanata ne bijaše zastupano; šestorica gospode ispričala je svoju nenazočnost, jedan je manjkao, a da se nije ispričao.

Za perovođu bi izabran Bonniger, kapelan u Dortmundu. Zapisnik o sastanku okružnih predsjednika, održanom u Hagenu, dne 20. travnja 1915., bude primljen.

Raspravljalo se o ovim predmetima:

1. Osnivanje novih mjesnih društava.

Samo u tri dekanata (Paderborn, Castrop, Hoerde) imadu sve župe, dotično filijalke, svoje mjesno društvo. Na okružno pitanje, što ga je predsjednik stavio na zastupnike ostalih dekanata, ukazao se uopće povoljan rezultat. Ali su mnogi okružni predsjednici upozorili i na poteškoće, na koje nailaze nastojeći uvesti Boromejsko društvo. Dijecezanski predsjednik moli nazočne, neka oko toga porade, da do slijedećeg dijecezanskog sastanka bude Boromejsko društvo uvedeno u sva dušobrižnička okružja. Prijedlog, koji je kod toga pao, da Paderbornski dijecezanski predsjednik pošalje odnosnu molbu na sve župnike i upravitelje, koji nemaju u svojim župama Boromejskog društva, bude odbijen; svaki okružni predsjednik neka na lijep način o tom raspravlja s pomenutom gospodom.

2. Prošireno predsjedništvo u mjesnim društvima.

Budući da je prošireno predsjedništvo dosada uvedeno samo u nekoliko mjesnih društava, moli predsjednik, da se odmah uvede u svim društvima.

3. Društveni sastanci.

Vrlo je poželjno, da mjesna društva svake godine održe svoje sastanke, i gdje god je moguće, da pučko-prosvjetnim večerima itd. bude zanimanje u pučanstvu i da ga nastoje dobiti za Boromejsko društvo.

4. Potpore iz državnih, općinskih i crkvenih sredstava.

Prema statističkom iskazu dosada je za Boromejske knjižnice razmjerno malo potpora došlo od javnih sredstava. G. Braun, generalni tajnik iz Bonna, upozoruje na to, da se pomoću osobna saobraćaja s dotičnim oblastima i naglasujući karakter Boromejskih knjižnica kao pučkih knjižnica mnogo češće i mnogo veće potpore mogu dobiti. Pretpostavka za to da je svakako: uređeno upravljanje Boromejskih knjižnica.

5. Uređenje knjižnica.

Svaki knjižnički upravljač mora oko toga ozbiljno nastojati, da Boromejske knjižnice učini javnim knjižnicama. U većim gra-

dovima moraju se knjižnice prema mogućnosti spojiti. Generalni je tajnik naglasio, da u svim okolnostima sve knjižnice u staleškim društvima moraju iščeznuti kao najveća zapreka za uređeno knjižništvo. Društva radnika, muževa, mladića, djetića itd. smiju imati samo čisto stručnu knjižnicu. Stoga se mora svuda oko toga poraditi, da sve staleške društvene knjižnice, koje još kao takove postoje, svoje knjige što prije predadu Boromejskoj knjižnici, a kod toga mogu, razumije se, zadržati svoje vlasničko pravo.

6. Upravljanje knjižnica.

a) Za posuđivanje knjiga moraju se točno označiti određene ure. Praksa, prema kojoj je knjižnica u svako vrijeme otvorena, ne može se ni na koji način odobriti;

b) veće knjižnice moraju imati tiskani pomenik (katalog);

c) što se tiče knjiga, mora i u knjižnici i za posuđivanja vladati osobit red;

d) za veće knjižnice mora se najnovija literatura što je moguće prije nabaviti. Dijecezanski predsjednik predlaže, da se središnjica u Bonnu zamoli, da svim knjižnicama na molbu odmah pošalje najnoviju literaturu i da im izračuna cijene prema knjižničkoj kvoti. Prijedlog bude primljen.

7. Uvezi knjiga u knjižnicama.

Kapelan Brockmayer iz Paderborna upozoruje na sasvim lijepe i trajne uveze, zvane dermatoid, te predlaže, da se sve knjige samo u tom uvezu iz Bonna uzimaju. Dijecezanski predsjednik moli, da se ta stvar iznese u pojedinim okružjima i da se preporuči.

8. Upitni arci o reviziji, što je čine okružni predsjednici.

Tu su stavljeni ovi prijedlozi:

a) da se revizija obavlja samo svake druge godine;

b) da se revizija obavi svake godine, ali da se posao podijeli između okružnog predsjednika i bilježnika;

c) prijedlog, da se upitni arak svake godine prema drugim gledištima ispostavi, bude na prijedlog predsjednikov odbijen. Budući da je stvar još odviše nova, moli predsjednik, neka do slijedeće godine ostane pri starom, da se najprije skupe daljna iskustva. Kod toga da je bitno, ako okružni predsjednik osobno pregleda knjižnice.

9. Osnutak okružno savezne blagajne. Neophodno je nužno, da okružni savezi budu financijalno dovoljno osigurani. Dok se ne iznađu daljna novčana sredstva, mora svaki okružni savez gledati, da si ponajprije sam stvori neku podlogu, kako se to već učinilo u više okružja, i to godišnjim prinosom od 1 K za svako društvo ili od 5 novč. za svakoga člana.

10. Središnjica u Bonnu. Umoljavaju se okružni predsjednici, neka se pobrinu, da se godišnji izvještaji za središnjicu u pravo vrijeme pošalju u Bonn. Prijedlog, neka bi se na upitne arke otisnula opaska, da upravljači mjesnih društava imadu ove arke poslati okružnim predsjednicima, valja da se uvaži prema riječima generalnoga tajnika.

1. Dijecezanski pjevnik Sursum corda i popis odabranih (knjižnih) darova. Protiv zaključka, što ga je dne 10. travnja 1915. u Hagenu stvorila konferencija okružnih predsjednika, neka se na središnjicu u Bonnu stavi prijedlog, da se u popisu odabranih darova u razredu I. i II. ispusti Sursum corda, protiv toga se zaključka podiglo više okružja i jakim razlozima. Prijedlog, da se dokine Hagenski zaključak, bi odbijen, a protuprijedlog, da se Sursum corda ostavi u razredu II. i III., bi primljen.

12. Paritetne knjižnice. Veoma je potrebno na oku držati ove knjižnice i njihovo djelovanje.

13. Omladinske knjižnice. Ove se knjižnice kao posebni odjeli priključuju boromejskim bibliotekama, a službeno im je ime »omladinska knjižnica«.

Najposlije bi još zaključeno, da prije slijedeće dijecezanske konferencije ne treba održati skupštinu okružnih predsjednika.

Generalni je tajnik istaknuo, da je Bonn izdao 104.000 maraka u svrhu, da se čete opskrbe knjigama; još se imade pokriti 40.000 maraka. To će pak biti samo onda moguće, ako se pojedina društva za ovu godinu odreknu svojih knjižničkih darova. Samo ona društva, koja te darove nužno trebaju, na posebnu će molbu primiti jedan dio darova, što im pripadaju, a zato će se od središnjice, ako bude nužno, izdati 10.000 maraka. Govornik je nadalje toplo zamolio, da se svi društveni poslovi točno obavljaju, n. pr. da se odgovara na upitni arak, da se pošalju prinosi, da se izaberu društveni i knjižnički darovi, itd.

Dijecezanski je predsjednik sa srdačnom zahvalom oko 11 sati zaključio skupštinu.

Kod svečanog sijela bijaše velika dvorana napunjena do posljednjeg mjesta. Predsjednik saveza otvorio je konferenciju riječima zahvale za mnogobrojan posjet, te zaželi svjema dobrodošlicu. Ujedno reče, da mu je prečasni biskup naložio, neka saveznoj konferenciji isporuči srdačan pozdrav.

Prečasni je gospodin biskup upravio na predsjednika slijedeće pismo:

Paderborn, 8. studenoga 1915.

Vašu velečasnost

usrdno molim, da dijecezanskoj konfrenciji društava sv. Karla Boromejskoga u biskupiji Paderbornskoj isporuči moj natpastirski pozdrav. Veoma sam veseo, da je nova organizacija Boromejskog društva već u kratko vrijeme dovela do toga, te je na novo oživjelo društveno djelovanje, i da se osobito u većim gradovima sve više i više dolazi do spoznanja, kako je sada postalo veoma potrebno, da se različite manje i nedostatne boromejske biblioteke spoje u gradsku katoličku biblioteku, koja će u istinu biti sposobna za život. Da se s naše strane kod katoličkoga puka mora više nego li dosada brinuti za dobru lektiru, koja će koristiti i duhu i srcu, i to je spoznaja, što je dobrim dijelom dugujemo ratu. Kao što nikada prije, za ovog su

se rata i kod vojnika i kod onih, koji su kod kuće ostali, novine, časopisi i knjige pokazale kao vrlo uplivna velesila.

Stoga pozdravljam svako nastojanje, da se naša prokušana boromejska društva suvremeno izgrađuju, te blagosivljem sve, koji se trude oko širenja plemenite lektire. Najradije bih to osobno rekao konferencijskim učesnicima, koji će se sutra sakupiti u Dortmundu; ali sam na žalost zapriječen učestvovati.

Dijecezanskoj konferenciji, o kojoj će mi biti milo, da budem što skorije obaviješten, želim najbolji uspjeh.

Štujući vas i ljubeći

Vaš najodaniji

† Karlo Josip.

Iz dalnjih izvoda predsjednikovih mogli su učesnici pregledati razvoj društva u toj dijecezi od osnutka god. 1845. sve do vremena pred sadašnjim ratom, kad je u njoj bilo preko 600 mjesnih društava s 35.000 društvenih članova i sa 100.000 Maraka prinosa. Ali bi naglašena i potreba najintenzivnijeg rada za budućnost, gdje će se nakon boja s oružjem raspiriti boj duhova. Uz zahvalno priznanje za dosada učinjen trud biše za daljnu suradnju zamoljene napose gospođe, koje su došle u velikom broju, te gospoda učiteljskog staleža.

Nakon toga je dr. Froberger (Bonn) predavao o tematu:

»Literarni rad njemačkih katolika«.

Govornik je ponajprije prikazao ne baš utješnu sliku sadašnjega stanja njemačke književnosti, upozorio je na struje, koje vladaju, kako su iz naših velikih gradova izašle, i pokazao, kako su malo u skladu s pravim njemačkim duhom i s našim religioznim i ćudorednim zahtjevima. Iza toga je ocrtao, kako je nužno boriti se protiv zle literature. Pokazao je, kako se ta borba mora voditi, u prvom redu tako, da religiozno osvjedočenje na polju literature postane dublje.

Predsjednik je zahvalio govorniku za njegovo interesantno predavanje, koje će za širu javnost biti izdano u posebnoj brošuri.

Nakon toga govorio je generalni tajnik Braun (Bonn) o tematu:

»Naša zadaća u ratu i poslije rata!«

U zaključnom govoru naglasio je predsjednik, kapitularni vikar Cordes, da je rat i u njihovu radu bio najboljim učiteljem za mir, on je otkrio slabosti, ali je ujedno u narodnom životu probudio dosada nepoznate sile. Upravo rat daje i za pučko-prosvjetni posao pravi poticaj i pokazuje pravi način. Mi sada vidimo, što smo dužni narodu, ali iz onoga, što smo doživjeli, znademo i to, da narod sve što prima, ujedno i vraća kamatima i kamatima na kamate. Moramo stoga veselo raditi za narodnu kulturu. Predsjednik je zaključio viječanje sa željom, neka svi rade i pomažu raditi na korist domovine i naroda.

Gospoda i puk

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Na prvoj glavnoj skupštini, koja dolazi poslije smrti uzvišenog našeg Pokrovitelja nadbiskupa dra Antuna Bauera, dužni smo se njegove svijetle ličnosti sjetiti što dostojnijom komemoracijom — a ja držim, da će dostojnija, nego u nejačici mojih riječi, ta komemoracija biti onda, ako za motto, ako za idejno pokretalo cijelo mog današnjeg govora uzmem snažne i važne riječi samog uzvišenog pokojnika, riječi: »Ja samo želim, da bi naše naučne ljude proželo uvjerenje, da je zaista najčasnije i najzaslužnije, ako i nije najlaglje, napisati, dobru pučku knjigu bilo koje struke...« Time, u doličnoj dakako čednosti, mislim pok. uzvišenom Pokrovitelju splesti posmrtni vijenac najljepše časti, kojom ovaj čas raspolažem — to s jedne strane, a s druge, time se dodirujem jednog posve suvremenog pitanja, — pitanja o odnosu između t. zv. inteligencije i t. zv. prostog puka.

Komu naime nije poznato, da se u posljednje vrijeme svaki čas javi po koji ideolog hrvatskog seljačkog pokreta. Među njima ima zvanih i nezvanih. No, čini se, najviše nezvanih. A svi raspravljaju, ne samo raspravljaju, nego suvereno rješavaju baš to pomenuto pitanje odnosa puka i inteligencije. Kako na tom mjestu nije moguće iznositi sve, što se o tom govori ili piše, naglasit ću samo jedno, a to je: da je većina tih izrečenih ili napisanih sastavaka samo parafraza misli dra Antuna Radića. Stoga ću se i ja malo osvrnuti na neke Radićeve misli, tim više, što se gdješto mora izvesti na čistac, a što ni do danas nije učinjeno.

Dr Ante Radić svojoj je »Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu« kao uvod napisao dva članka, prvi o »Narodu«, drugi o »Narodoznanstvu«, i u tom uvodu ustvrdio, da postoji jaz, koji dijeli narod (puk) od gospode (inteligencije). Ispitujući uzroke tomu jazu kaže, da to nisu ni neukost, ni siromaštvo, ni težak ručni rad, ni odijelo — nego da je to druga ili tuđa kultura (dakako, tuđa u gospode).

Hrvati su, razvija dr. Ante Radić, kao i drugi evropski narodi od Rimljana primali rimsku kulturu. A poznato je, koliko su Grci, a po njima i Rimljani, držali do sebe i do svoje kulture: sve što nije bilo Grk ili Rimljanin, sve je to bilo barbar. Teško je kazati onaj prijezir, koji je u Rimljana vladao prema barbarima, narodima tuđeg jezika, bez rimske kulture. Poznato je, a i posve je naravno, da su Rimljani nove evropske narode, Gale, Germane i druge, kad su došli s njima u dodir, zvali barbarima i sav onaj svoj rimski kulturni prijezir prenijeli na njih. To je tako ušlo u običaj, da su se germanski poglavice i vladari i sami zvali barbarima, kad su ih Rimljani sa svoje kulturne visine, konsekventno tako zvali. Je li po tom čudo, da su i sami »barbari«, to jest oni između njih, koji su se iz stotine i stotine razloga priljubili Rimljanima i njihovu mišljenju, nova dakle gospoda, počeli prezirati svoj narod, iz kojega su nikli.

To je prvi duboki korijen jazu između gospode i naroda.

No nije, nastavlja Radić, samo od rimske kulture baštinjeni prijezir prema barbarima toliko snizio narod u očima gospode. Taj je prijezir bitno pojačao i podržavao i drugi elemenat, drugi sastavni dio nove evropske kulture, a to je kršćanstvo.

Novi su evropski narodi primali od baštinika grčko-rimske kulture i novu vjeru, kršćanstvo. Kršćanstvo je niklo među Jevrejima, a poznato je, da su oni, t. j. Jevreji, razvili čitavu teoriju o inferiornosti ostalih plemena i naroda, — jer oni su od Boga izabrani narod. Ovu su misao o izabranom narodu, o jedino spasonosnom vjerovanju, prenijeli kršćani na sebe. Oni su na narode, koji još nisu postali kršćani, sasipali sav svoj sveti gnjev, grdili su njihove bogove, običaje. A kako su mislili o čitavim (nepokrštenim) »narodima«, tako su mislili i o dijelu naroda, koji je ostajao uz svoje bogove, običaje i život. Čitajmo samo ljetopise, kako pišu o svom narodu, koji jošte nije bio pokršten. Uzmimo samo Nestora; on piše o svojim Drevljanima, Krivićima, i kako se sve ne zovu ta plemena — kao Herodot o barbarima, ako ne piše i gore. A kako je daleko od Rima! No kršćanin je! Taj je nepokršteni dio naroda bio najviše po selima, uz svoj plug i motiku... To su bili seljaci, ili kako su Latini govorili, pagani, a mi danas po njima velimo: pogani. Što znači u hrvatskom pogan? Znači isto, što i gad, gadan. Seljaci su eto došli na mjesto barbara. Što se prije mislilo, govorilo, o barbarima, to se sada misli i govori o seljacima. Što je taj seljak (paganus) unaprijed bio gospodi, jasno kaže jedna jedina hrvatska riječ: »pogan«.

To su, po Antunu Radiću, dva temeljna uzroka jazu između naroda (puka) i gospode (inteligencije): grčko-rimska kultura i kršćanstvo, jednom riječju druga ili tuđa kultura.

Prije nego li na to stavim dvije tri primjedbe, spominjem, da se na Radićevu Osnovu za sabiranje građe o narodnom životu, kao što i na spomenuti Uvod osvrnuo dr. Stjepan Bosanac u Vijencu za god. 1898. Dok samu Osnovu u glavnom veoma hvali, za Uvod kaže da je pisan aprioristički i feljtonistički, premda bi u Akademijinoj ediciji trebalo pisati s naučnim aparatom, ne upuštajući se u daljna pobijanja. Zatim dr. Bosanac naročito ističe, kako se ne slaže s tvrdnjom, da jaz između gospode i seljaka tvori tuđa kultura (naglasujući riječ »kultura«), jer da se događa, te se jedno selo ruga drugom, na pr. radi druge nošnje ili drugih običaja. Naprotiv iznosi, da je tomu jazu kriva razlika u zvanju, odijelu, društvenim manirima, načinu života i t. d.

Radić replicira u »Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena«, svez. III., te ostaje kod svoje tvrdnje, da je jazu kriva tuđa kultura (naglasujući riječ »tuđa«), onako, kako je to tvrdio u Uvodu.

Ja nisam naveo Radićeve tvrdnje u prvom redu zato, da s njima polemiziram (iako to ne bi bilo prvi put, jer smo u tajništvu Matice Hrvatske obojica po nekoliko puta znali zametnuti po gdjekoju i oštriju raspru, a na koncu se dobro razišli). Ove sam tvrdnje naveo iz drugih razloga, što ćemo vidjeti malo poslije. Ali ih ne mogu mi-

moići, a da ih se ne taknem barem ukratko, osobito onih o kršćanstvu.

Kakogod je dr. Ante Radić htio u tim tvrdnjama biti osobito duhovit, ipak nije bio dobre sreće. Nijedna mu nije istinita. I ako je kršćanstvo niklo na tlu jevrejskom (bolje židovskom), ipak je i katekumenu u školi opće ljudske kulture poznato, da je kršćanstvo došlo sa židovstvom u najoštriji sukob, naročito s onim i onakvim židovstvom, koje je sebe smatralo izabranim narodom u onom iskrivljenom smislu, po kojem je preziralo sve ostale narode. O tom svjedoče već prvi časovi kršćanske povijesti, »Šta je dakle bolji Jevrejin od drugih ljudi?«, pita sv. Pavao (Rim. 3, 1). »Jesmo li bolji od njih? Nipošto! Jer gore dokazasmo, da su i Jevreji i Grci svi pod grijehom« (3, 9). »Ili je samo jevrejski Bog, a ne i neznabožački? Da, i neznabožački« (3, 39). Sv. Pavao pun je ovakih izričaja. Stoga je nepojmljivo, kako je Radić za ovu iskrivljenu teoriju o »izabranom narodu« mogao reći, da su je kršćani prenijeli na sebe, i kako ju je mogao izjednačiti s kršćanskim »jedino spasonosnim vjerovanjem«, — onim vjerovanjem, koje vjeruje da »Bog ne gleda, tko je tko« (Rim. 2, 11); onim vjerovanjem, koje zapovijeda, da treba ljubiti i neprijatelja svoga, onim vjerovanjem, koje šalje apostole da propovijedaju istinu svim narodima bez razlike; onim vjerovanjem, koje razglasuje, da nema ni Židova ni Grka, ni roba ni slobodnjaka, nego da su svi jednaki! Doista, nepojmljivo! Quandoque bonus dormitat Homerus.

Zatim, drugo, Radić tvrdi, da je ljetopisac Nestor pogrdno pisao o neznabožačkim Drevljanima i Krivićima zato, što je bio kršćanin. No i opet sasvim krivo, — jer je, naprotiv, istina slijedeće. Prvonačelni ruski ljetopisac Nestor (ili Silvestar), koji je živio u XII. stoljeću u Kijevu, napisao je rusku kroniku, te u njoj govorio o raznim ruskim plemenima, kako su živjela u prošlim vremenima (o Poljanima, Drevljanima, Bužanima, Hrvatima (Horvate, ovo se pleme rano izgubilo među Rusima i Poljacima), Duljebima i t. d.). O jednima piše lijepo, o drugima ružno. Tako piše o Drevljanima, da su živjeli kao stoka, ubijali jedan drugoga, da u njih nije bilo ženidbe, nego da su otimali djevojke i t. d. Isto tako o Radimićima, Vjatićima, Sjeveranima i Krivićima. A o Poljanima lijepo. Poljani imaju, piše Nestor, »krotke i tihe običaje svojih otaca; u njih ima stida prema snahama i sestrama, prema materama i ocima, prema svekrvama i djeverima bio je u njih veliki stid. Ovakav im je bio svadbeni običaj: nije išao mladoženja po nevjestu, već su mu je u veče dovodili, a sutradan bi donosili, koji su joj imali što dati«. Tako piše Nestor o Poljanima. A jedni i drugi, Poljani i Drevljani, bili su neznabošci. Zašto dakle ljetopisac piše o Poljanima lijepo, a o Drevljanima ružno? Zato, što je sam bio Poljanin, pa je svoje suplemenike hvalio a grdio druge, koji su bili u susjedstvu i s kojima se Poljani nisu slagali (Isp. Maretić, Slaveni u davnini, 1899.). Sasvim obična pojava, koje ima i danas, i o kojoj ne treba tek donositi dokaze iz svih mogućih naroda. Nije dakle prvonačelni ljetopisac Nestor ružno pisao o Drevljanima i Krivićima zato, što je bio kršćanin, nego zato, što je bio Poljanin. Tako stoji stvar. Ali što ćemo! Litterae non erubescunt.

Nije nadalje dr. A. Radić bio bolje sreće ni u tumačenju riječi »pogan«. Po njegovu tumačenju latinska riječ »paganus« (seljak) dobila bi loše ili pogrdno značenje istom onda, kad je grad postao kršćanski, a selo je ostalo neznabožačko. A to je apsurdno i pomisliti. To bi naime značilo, da je grad, dok je i sam bio neznabožački, smatrao selo sebi jednakim, da ga nije ni u čemu smatrao manje vrijednim ili prostijim. Međutim to pobija tisućljetna povijest odnosa između grada i sela. »Plebejci« i »patriciji«, »pagani« i »urbani« uvijek su se, nažalost, u neku ruku razlikovali. Misera contribuens plebs. Ta imamo analogiju i pred svojim očima. Uzmimo naše današnje selo i koji gradić. Oba su kršćanska (kao što su u ono doba bila neznabožačka). Pa ipak termini »seljak«, »seljački«, ili da bude jasnije, »muž«, »mužača« (kako se u nekim našim krajevima kaže za seljaka), ima i za malograđansko shvaćanje loše značenje. Reći nekom: »to je pravi muž« ili »to je prava mužača«, znači uvredu. U nekoj ženidbenoj parnici bila je baš ta riječ jedna od inkriminiranih točaka. Spominjem to samo zato, da svatko lako vidi, kako je termin »paganus« dobio svoje izvjesno loše značenje davno prije, nego li što je grad postao kršćanski, i to iz onog općeg izvora, iz odnosa grada i sela. A nije ga dobio po tom, što su tobože kršćani prezirali nekrštene »pagane«. To loše značenje primio je narod slušajući, kako gospoda prijezirno izgovaraju riječ »paganus«, pa ne znajući joj značenje latinsko (»seljak«) spojio s njome samo značenje pogrdno (paganus, pogan, jednako prostak).

Stoga je i posve razumljivo da riječ »pogan« i ne znači u prvom redu »neznabožac«, nego znači samo ono, što je »prostačko«. Još više. U narodnom govoru uopće ne dolazi riječ »pogan« u značenju neznabošca ili nečesa »krivog«, »neistinog«, nego samo u značenju nečesa prostačkog, »prljavog«. (Isp. primjere: »Voda svašta opere do pogana jezika«. — »Pogana je nokta, čuvaj ga se«. — »Pod tokama od zlata košulja, — ta nemoj je krvlju poganiti«. — »Ne pogani čovjeka, što ulazi u usta«. — »Prije nego načinim haljine, operem po običaju oba komada, da bi ih očistio od poganštine, koja je za njih prionula od ruku tkačevih i trgovačkih«). Značenje »neznabošca« dobila je riječ »pogan« poslije, sekundarno, i to putem knjige, pod stranim utjecajem (isp. Stulli: paganus jednako [osim: seljanin, grmak, hlap], kod pisaoca crkovnih: poganik, nevjernik). Prema tomu riječ »pogan« ima dva značenja: primarno i sekundarno, narodno i knjiško. U narodnom znači ono, što je prostačko, a ne znači »neznabošca«, u crkveno-knjiškom znači samo »neznabošca«, tako da u isto vrijeme ne znači ono što je prostačko, »gadno«. Radić je pomiješao oba značenja, što nije smio učiniti. Libenter homines id, quod volunt, credunt (Caesar, de bello gal.). Tako se ruši čitava aprioristično-feljtonistička zgrada, koju je Radić sagradio na riječi »pogan« hoteći njome dokazati, za misaona čovjeka dakako potpuno neuvjerljivo, da je neznabožaštvo seljaka bilo glavnim uzrokom, što su ih prezirala kršćanska gospoda, ili da je kršćanstvo, uz grčko-rimsku kulturu, stvorilo jaz između gospode i puka. A ipak se to širi dalje. Et semel

emissum volat irrevocabile verbum (Hor. Epist. I.). To može primiti samo nekritična čeljad.

Poslije svega toga začudit ćete se, kad vam kažem, da samo jednu ili dvije stranice dalje, u članku »O narodoznanstvu«, Antun Radić pobija sam sebe. Evo njegovih riječi. »Kršćanstvu su svi narodi jednaki«, kaže Radić. »Kršćanstvo je dalo misao, ideju, koju je poprimila znanost, pa stala izučavati s jednakom ljubavlju sve narode«.

»Kršćanstvo je omogućilo«, veli dalje, »onu jednakost, koja nije mogla niknuti iz grčko-rimske kulture s njezinim pojmom o barbarima. Pomoću kršćanstva nestalo je preziranih barbarskih naroda«.

Ipsissima verba Antonii. Kršćanstvo dakle već od početka svoga nije bilo niti moglo biti protiv neznabožačkih naroda, kad je u samo svoje praskozorje izašlo s novim, dosada nečuvenim geslom: nema Židova, nema Grka... Kršćanstvo nije sipalo svoj gnjev na same narode, kao što ni na nepokršteni dio vlastitog naroda, — nego je, naprotiv, prvo uvelo štovanje i ljubav jednako prema svim narodima i prema svim njegovim dijelovima, pa makar bili i neznabožački. A iznad svega toga ostala je samo razlika ili sukob između kršćanske istine i neznabožačke neistine. »I pretvoriše slavu vječnoga Boga u obličje smrtnoga čovjeka i ptica i četveronožnih životinja i gadova«, kaže veliki apostol naroda. »Pretvoriše istinu Božju u laž, i većma poštovaše i poslužiše tvor nego tvorca, koji je blagoslovljen navijeke«. (Rim. 1, 23, 25).

U kršćanstvu se naime strogo luči sama ideja od konkretne narodne skupnosti ili pojedinačne osobnosti. Ovo lučenje izlazi iz same srži kršćanske nauke. Stoga i primjena tog lučenja ne samo da se može ostvariti, nego se uistinu kroz vijekove i ostvarivala u kršćanstvu. U sukobu ideja drži se po strani konkretnost ili osobnost. Eripitur persona, manet res. Ne samo da se drži po strani, nego se usprkos idejnog sukoba, ima, po kršćanskom duhu, prema svakoj konkretnosti ili osobnosti zadržati stav evanđeoskih osjećaja. Gledajte na pr. današnje misionare. Zar oni, koji se za svoje neznabošce ili »pogane« odriču svega, koji sve za njih žrtvuju, koji ih tako ljube, da i život daju za njih, zar da oni te ljude smatraju »gadnima«, i kako to, dašto, posve krivo, misli Radić! Apparet id etiam caeco.

No u drugu ruku, kako je, u životu, apstraktna ideja psihološki čvrsto asociirana s konkretnom osobom (skupnom ili pojedinačnom), može se desiti i psihološka zamjena ili prijenos jednoga na drugo, apstraktnoga na konkretno; ili drugim riječima, može se sukob ideja prenesti na sukob osoba.

Ali to zamjenjivanje ili prenošenje ne izlazi iz kršćanstva (ono mu se, pače, kako smo vidjeli, usprotivljuje), nego izlazi iz opće ljudske psihičnosti ili psiholoških zakona, koje u sebi nose svi ljudi, pa i kršćani. Tu psihičnost ili te psihološke zakone, tu psihološku, s kršćanskog gledišta, pogrješnu zamjenu, može regulirati ili svladati samo svrhunaravni kršćanski princip osobne ili sveopće ljudske jednakosti, i to samo u onih kršćanskih pojedinaca, u kojih je cio

život prožet kršćanskim duhom; dok u onih, u kojih to nije slučaj, može nastupiti pomenuti psihološki prijenos.

U toliko, samo u toliko može se dopustiti, da u takvih pojedinih kršćana njihov nazor na svijet i život, t. j. da njihov kulturni sadržaj (jer kršćanski svjetski nazor spada u kulturno područje) ili da njihova kultura postane uzrokom posebna gledanja na one, koji te kulture nemaju, kao na one, koji stoje niže; može se dopustiti, da ta kultura postane uzrokom dijeljenja i razlikovanja.

Svim tim, što je rečeno, u jednu sam ruku poispravio i na pravu mjeru sveo neke Radićeve tvrdnje, što je bilo potrebno to više, kad se Radićevi spisi, kakogod u drugom pogledu bili poučni i mudri, nepotrebno i netaktično, iako, vjerujem, u prenesenom smislu, nazivaju »seljačko evanđelje«, — u drugu pak ruku, u pomenutom sam obliku dao, djelomično, Radiću pravo, da »druga ili tuđa kultura« može biti uzrokom dijeljenja između puka i gospode.

No uza sve to, što mi se ovo razlaganje malo otegnulo i uza sve, što ono nije bilo bez važnosti, jer ima značaj premisa, — ipak mi samo po sebi nije bilo glavno, nego mi je glavno nešto drugo, — glavna mi je jedna logična operacija, operacija logičke inversije, koju kanim izvesti i koja sada slijedi.

Davno je to prošlo, kad je grad bio kršćanski, a selo neznabožačko. Duboko zakopano u grobu prošlosti. Ni pepela više o tom. Skoro zatim postalo je i selo kršćansko. Između sela i grada prestala je razlika u tom pogledu. U toj se točki puk i gospoda približiše među sobom. Jedni se s drugima izjednačiše. Jaz se zatrpao. Za mnoga i mnoga stoljeća unaprijed.

Stoga i mi možemo, koliko se tiče te strane, preskočiti mnoga stoljeća i stupiti, evo, na tlo dana današnjega. Pa se možemo i zapitati: a kako je danas? Pred našim očima ukazuje se čudnovat prizor.

Nekadašnji hrvatski »pagani«, današnje naše hrvatsko seljaštvo poprijeko je kršćansko, katoličko, — a (gradska) gospoda? Gradska, i ina gospoda znatnim se dijelom otuđiše kršćanstvu, katoličanstvu, koje je — kako da ne! — za njihovu visoku inteligenciju postalo prenisko, koje je samo za prosto seljaštvo, — i poprimiše neko protukršćansko gledanje na svijet i život.

Nastao je dakle obratan odnos: selo kršćansko, a gospoda, a gospodski grad, znatnim dijelom, nekršćanski. Između puka i t. zv. inteligencije pukao je opet jaz, kao što je nekoć bio.

Uzrok? — da se dalje zapitamo s Antunom Radićem.

U drugoj, u tuđoj kulturi.

Da, gospodska je inteligencija znatnim dijelom prihvatila drugu kulturu, kad je prihvatila drugi nazor na svijet, nego što je kršćanski, — jer je nazor na svijet, rekosmo, jedan od najvažnijih kulturnih faktora. Tu se na areni nazora »vodi«, kako kaže Radić »borba misli«, »tu se pita: kako gledaš na ljude uopće, a onda dakako i na mene, što sam među ljudima«. Ne samo da nekršćanski, nekatolički nazor ide u drugu, nego ide i u tuđu kulturu, jer je k nama taj nazor donesen sa strane, izvana, sasvim protivan svemu mišljenju i osjeća-

nju našega naroda. Svaki nosilac takove druge i tuđe kulture daleko je od narodne duše, makar sto puta tvrdio protivno: on gleda s visoka, on prezire našega seljaka, kad se križa; prezire ga, kad sklapa ruke i moli; prezire ga, kad pobožno stupa u procesiji; prezire ga, kadgod i gdjegod pokazuje svoju kršćansku i katoličku dušu. Ta duša jezgra je njegova života. Ispovijedaoci protukršćanskog, protukatoličkog nazora, kao nosioci druge, tuđe kulture, preziru i mrze tu jezgru. Preziru i mrze takav njegov život. Između njih i naroda postoji jaz.

To je logički zaključak iz predašnjih premisa.

Vidovitomu Antunu Radiću sve to nije moglo izmaći. Stoga, uza sve sporadične disonance (errare humanum), on s jedne strane, iz uvjerenja, a s druge iz želje, da ostane u blizini i u skladu s dušom narodnom, odlučno i do kraja zadržava kršćanski, katolički, nazor na svijet. To se može dokazati bezbrojnim mjestima iz njegovih djela.

Zato je i Stjepan Radić, također uza sve sporadične disonance, i pozdravljao svijet sa »Hvaljen Isus«, i križao se i klečao u crkvi, i molio iz molitvenika u sobi, i nosio svijeću u procesiji; i, tako reći, pred smrt slao poklon Sv. Ocu kao vjeran sin katoličke Crkve. Sve je on to činio, jer je svom silinom svoga snažnog duha vidio i osjećao, da ne može biti jedno s narodom, ako je protivnik onog nazora o svijetu, što ga narod sam ispovijeda. Možda će tko reći, da je to bilo neiskreno, da je to bila prosta demagogija. Ali ja se ne bih složio s time. Ne ću ništa idealizovati, nego ću uzeti stvari, kakve jesu. Stjepan Radić nosio je u sebi crte velikog narodnog vodiča, pa kad je bio u narodu, ili ma kako narod zastupao, nije mogao drukčije disati, nego narodnim duhom. Kako bi izgledao na čelu ili usred naroda, noseći u duši drugi temeljni nazor, tuđu kulturu? Živo je osjećao, da bi izgledao nakazno. Istina je, da su i Stjepana Radića (kao što i Antuna) kojekakvi stranokulturni sirenski glasovi zvali i vukli na stranu. Istina je, da su ga katkada, trenutačno, i povukli, — ali se on brzo trgnuo. Odisejskom se mudrošću svezao uza stup vjernosti. Otimao se, i oteo. U jednu ruku, vlastito osvjedočenje, u drugu, golem nagon i volja ostati zajedno s dušom narodnom, učini, da ga nije svladao duh tuđih nazora, nego je do smrti ostao vjeran vjerovanju hrvatskog naroda.

Zato svi, koji hoće biti štovatelji Stjepana i Antuna Radića, ne samo političari, nego u prvom redu kulturni radnici, o kojima ovdje poglavito i govorim, svi ti moraju biti istog, t. j. kršćanskog nazora na svijet, kao što je i hrvatski narod, ako hoće da budu blizu narodne duše. Ne će li to, nego su nekog drugog, tuđeg, nekršćanskog svjetskog nazora, dakle nosioci druge, tuđe kulture, neka znadu, da ih od naroda dijeli dubok jaz.

Neminovno izlazi to baš iz izvoda Antuna Radića o drugom svjetskom nazoru i po tom o drugoj kulturi.

Hoće li zatrpati nastali jaz, imaju ispovijedati isto što i narod. Ali ne samo ledenom šutnjom, t. j. negativno, u koliko ne izjavljuju ništa protivno, nego pozitivno, iskreno, toplo.

Da, to je čist logički zaključak iz Radićeva umovanja o jazu i izmirenju puka i gospode.

No osim tuđe kulture može biti i drugih uzroka podvojenosti između gospode i puka, kako je to s pravom naglasio dr. Bosanac, a to su: znanje, odijelo, društvene manire, način života i t. d.

Doista, ne može se poreći, da i zbog tih i sličnih uzroka jedni na druge gledaju različito, da jedni, t. j. gospoda gledaju na puk s uzdignutom glavom kao na one, koji su niži, pa se tu hoćeš, nećeš, uvlači, sad više sad manje, omalovažavanje i prijezir; a na drugoj strani, kod puka, razvija se zavist i mržnja. Interesantno je naglasiti, da se danas i ovdje ponešto izmjenjuju uloge. Otkada je naime puk došao do svijesti svoje važnosti i snage, javlja se u njega, u nekom postotku, prijezir prema gospodi, a u ove, djelomično dakako, strah i mržnja. No još je uvijek pretežniji onaj prvobitni odnos. U svakom pak slučaju postoji razlika, opreka, jaz. I ovaj jaz treba zatrpati, opreke izmirivati, jedne k drugima približavati i sve među sobom sljubljivati.

Impuls, inicijativa treba da dođe od gospode, od inteligencije, kao od one strane, koja je dugo bila predominantna.

Inteligencija treba da se prva svijesno približi puku, i to ne s nekom sentimentalnošću, romantičnošću, a još manje s računom, afektiranošću i pomodnošću, nego s punim srcem i uvjerenjem, stvarno i djelotvorno. Kako narodna inteligencija od puka, kao od svog korijena, prima život i egzistenciju — i bez toga korijena bila bi suha grana, još manje, bila bi ništa — tako i ona, inteligencija, treba da sebe, svoju dušu natrag daje puku. Ili drugim riječima: treba da se stavi u službu naroda.

Suvišno je i jednom riječju dokazivati, da u tom ne stoji nikakvo ropstvo nauke, i da nauka ima ostati slobodna, koliko to njena narav zahtijeva. A još je suvišnije i pomisliti, da bi u toj službi bilo išta nečasna. Ja se, dakako, ne mogu ovdje obazirati na cio opseg te službe, nego se moram stegnuti samo na jedno njezino područje, na specijalno prosvjetno područje, i u tom području na jedan dio: na širenje korisna i zanimljiva znanja.

O kako sada ovamo, kao kapi svježeg napitka na isušena usta, ili kao divni akordi u razrovanu dušu, kako sada ovamo divno pristaju riječi pokojnog nadbiskupa i pokrovitelja: »Ja samo želim, da bi naše naučne ljude proželo uvjerenje, da je zaista najčasnije i najzaslužnije, ako i nije najlakše, napisati dobru pučku knjigu bilo koje struke«.

Dakle »najčasnije«! Kad se znade, kako je dr. Ante Bauer bio dubok mislilac, kad se znade, kako je pomno odmjerivao svaku svoju riječ, onda i ovdje izraz »najčasnije« ne znači ni »časno« ni »veoma časno«, nego se ima uzeti upravno onako, kako je rečeno, u svom superlativnom obliku. Časno je, veoma je časno, kada koji učenjak izda svoje djelo u nekom učenom društvu ili nekoj naučnoj reviji, — ali je časnije, jer »najčasnije«, kad napiše »dobru pučku knjigu«. Premda se do danas već dosta napredovalo u duhu demokratičnosti, ipak ovakova tvrdnja još uvijek zvuči čudno. Ali tako jest. Jer što je

časnije, nego istinu raširiti u tisuće i tisuće, u milijune svijesnih duša! Što je časnije, nego na samom terenu krčiti puteve napretku čovječanstva! Što je sunce iza oblaka? Tuga i sjeta. Ali kad se oblak raspline, a sunce prospe svoj sjaj po svoj zemlji, kolike li divote! Kolike li radosti! A koliko li i dobra od tog sunčanog sjaja! Tako i od svjetla dobre pučke knjige. Mnogo ljepote i premnogo dobrote. Stoga i reče Pokrovitelj: »najčasnije« i »najzaslužnije«.

Reče, i svim srcem zaželi da to »uvjerenje prožme naše naučne ljude«. Koje uvjerenje? To, da je »najčasnije i najzaslužnije napisati dobru pučku knjigu«. A što znači »biti prožet takvim uvjerenjem«? Ništa drugo nego promjenu cijele duševnosti u naše inteligencije: promjenu u pravcu približavanja, u pravcu štovanja, u pravcu sljubljivanja, jednom riječju, u pravcu izmirivanja i zatrpavanja jaza između nje i puka! Jer ako naše naučne ljude prožme uvjerenje, da je najčasnije i najzaslužnije napisati »dobru pučku knjigu«, onda tu ne može više biti ni govora o gledanju s visoka, o prijeziru. Jer čast ti može dolaziti od onoga, koga i ti sam častiš.

Kad pak narod — a u njega je fino osjetilo, i bistro oko — kad narod osjeti i opazi ovu promjenu u inteligencije, i on će promijeniti svoje držanje, napustiti zavist i mržnju, pružiti ruku i tako premostiti jaz. Svi će biti jednog duha i neslomljive snage!

Najčasnije i najzaslužnije, — »ako i ne najlakše«, mudro dodaje Pokrovitelj. Ne, ne, doista nije najlakše. To je jasno, koliko iz naravi stvari, toliko iz samih činjenica. Imamo dosta t. zv. pučkih knjiga, ali malo dobrih, t. j. sa sviju strana pisanih onako, kako treba pisati za puk (o čemu sam i posebice pisao u »Jeronimskom Svjetlu«). Nije to ni čudo. Može se to razumjeti. Svi su naši školovani ljudi, pa naročito ljudi od nauke, navikli i misliti i govoriti i pisati jezikom i stilom, koji je daleko od pučkog mišljenja i govorenja. Tu su termini, bilo tuđi, bilo i narodni, ali puku nerazumljivi; tu stalno pretpostavljanje predznanja, tu neobično pojmovanje, tu skraćeno izražavanje; tu duh strane literature, itd. — sve je to psihološki tako među sobom povezano, uvježbano i ustaljeno, da to mijenjati, trgati, tražiti jasne izraze, objašnjavati, raširivati, prilagođivati, pohrvaćivati, doista nije lako. To je psihološka rabota, koja nipošto nije bez izvjesne muke.

Ali mora biti! Jer hoćemo li ili ne ćemo približavanje inteligencije i puka? Ako hoćemo i ako je to nužno — a to mora najbolje vidjeti baš inteligencija, i u njoj njeni prvaci, ljudi učeni — ako hoćemo, onda u to treba uložiti i truda i napora, strpljivosti i požrtvovnosti. Ako je ono zatrpavanje jaza od ne male važnosti za cio narodni život, onda tu treba odlučne volje i energije.

Tim više, što su učeni ljudi u prvom redu zvani, da pišu »dobre pučke knjige« o predmetima, koji će proširivati pučko znanje. Oni najbolje poznaju stvar, pak mogu o njoj i najjasnije pisati. Ne samo to. Oni također najbolje znadu, što je bitno, a što nebitno; što je važno, a što nije važno; što je potrebno, a što nije potrebno reći. Oni će i u čitaoca ulijevati najveću sigurnost, da će od čitanja imati najsigurniju korist.

Ne iza oblaka, nego neka svjetlo njihova znanja sja svemu narodu!

Ako i nije najlakše, ali je najčasnije i najzaslužnije. Društvo sv. Jeronima od prvog je početka nastojalo, da u krugu svojih pisaca ima što više naučnih ljudi: Torbar, Šulek, Iveković, Kišpatić, Klaić, Vimer, Milobar, i tako dalje, svjedoci su tog nastojanja.

Ono i danas o tom nastoji s pojačanom energijom. To se ima očitovati koliko u petogodišnjem jubilarnom planu društvenih izdanja, toliko i u društvenom prosvjetnom listu »Zlatnom Klasju«. Nije bez poteškoća, ali ćemo ih svladati pomoću Božjom.

»Neka si u našem demokratskom društvu«, dalje su riječi pok. Pokrovitelja, »pruži ruke što više raznih radenika, kako bi iz Društva sv. Jeronima tekao ne potočić, ne potok, već široka rijeka zdrave naobrazbe u široke slojeve naroda«.

Dao dobri Bog, da se ispune ove plemenite želje uzvišenog pok. Pokrovitelja dra Antuna Bauera!

A ove moje nejake riječi neka budu na spomen velikom i dragom Pokojniku! Slava mu!

*

A sada, nakon ovih komemorativnih riječi, prva nam je dužnost, da svoje misli obratimo našem novom Pokrovitelju. Po § 20. društvenih pravila, nadbiskup zagrebački pokrovitelj je Društva sv. Jeronima. Naš je dakle Pokrovitelj preuzvišeni gospodin dr. Alojzije Stepinac, sadašnji nadbiskup zagrebački i hrvatski metropolita. Mi ga od sveg srca pozdravljamo!

Preuzvišeni gospodine Pokrovitelju! Svima je nama poznato, s koliko brige i nastojanja idete za vjerskomoralnim dobrom hrvatskog puka. S tim nastojanjem Vaše Preuzvišenosti posve je u skladu nastojanje i rad Društva sv. Jeronima. To naše pučko-prosvjetno društvo uvijek je radilo s uvjerenjem, da vjersko-moralna strana čini veću polovicu cijele čovječje prosvijećenosti. Uzaludno bi naime bilo i najveće znanje, kada srce, kada ćud ne bi bila u redu. Zato i među svim svetojeronimskim spisima nisu na posljednjem mjestu vjersko-moralne edicije. Te edicije u jednu su ruku sastavni dio jeronimskog prosvjetnog rada, a u drugu ruku djeluju, da i znanje, kao drugi sastavni dio, bude hrvatskom puku od prave koristi. Lux orta est justo — Svjetlo se ukazuje pravedniku (Ps. 96.): to je naše geslo, — geslo, kojemu će, znam, i Vaša Preuzvišenost, kao novi društveni Pokrovitelj, rado dati svoj velikosvećenički blagoslov.

Neka živi naš novi Pokrovitelj, zagrebački nadbiskup, preuzvišeni gospodin dr. Alojzije Stepinac!

„Ova vam se u zlato okovala".

Uspomena na dra Antuna Radića

Bilo je to ljeti god. 1900.

Mi smo bogoslovi, okupljeni u »Zboru duhovne mladeži zagrebačke«, mnogo razmišljali i raspravljali o sudbini hrvatskoga naroda. Poslije bogoslovskih nauka, briga o toj sudbini najviše je mučila mlade duše. Jer narodno-političke prilike bile su veoma teške.

Khuenovština je još uvijek surovo pritiskala Hrvatsku i Slavoniju. Bosna i Hercegovina bile su pod jednim tuđinskim jarmom, Dalmacija pod drugim. Rijeka pod trećim, Istra pod četvrtim, Međimurje i Bačka pod petim, itd. Hrvati su se selili u tuđinu, a tuđinci su dolazili na njihovu djedovinu. Cestama, poljima i vrtovima hrvatskim prkosno zviždi »Magyar allam vassutak«; u madžarskim Julijanskim školama hrvatska djeca lome svoj jezik madžarskim izgovorom; iz Rijeke je otišla i posljednja hrvatska institucija; Hrvatsko Primorje postaje »primorje madžarsko« — tako u »nagodbenoj« Hrvatskoj, a da ne govorim o životu Hrvata u drugim hrvatskim pokrajinama, n. pr. u Međumurju, koje je u crkvenom pogledu bilo još u vezi s materom zemljom, a u pogledu političkom u potpunu ropstvu tuđinskom, te je ovako rastrgano činilo utisak najjačega krvarenja.

Naše su se mladenačke duše svijale od bola i postojale sve nemirnije. Što da se učini? Nešto se mora poduzeti! Ako drugi miruju, mi ne možemo!

Bilo je i radikalnih prijedloga. Treba osnivati društva kulturna, gospodarska, tjelovježbena, a kriomice davati oružje i u oružju vježbati. Mora se naime organizovati narodni ustanak i tražiti, zapravo uzeti slobodu, na koju imamo pravo. Kad nam se tuđinska moć silom odupre, moramo se silom braniti. Jer obrana je slobodna i oružjem protiv onoga, koji nam silom i oružjem hoće uništiti život.

Umjereniji su dokazivali, da je uspjeh ovakova ustanka osuđen na propast, kad se zna, da protiv nas stoji neisporedivo veća sila cijele austromadžarije. Narod će se samo iskrvariti i pasti još u veće malodušje.

Žrtava treba, odgovarali su prvi. Bez žrtava nema ništa. Kad Evropa vidi, da se mi mičemo i da smo spremni na najveće žrtve, maknut će se i ona. Ako smo mirni, mislit će se, da smo zadovoljni. Austrougarska je u sebi trula. Od ovakvih ustanaka njezinih naroda ona će se srušiti, a mi ćemo se dovinuti svoje narodne hrvatske slobode i samostalne hrvatske države.

To je bila doista jedna od dalekih tutnjava onih sudbonosnih događaja, koji su i došli poslije jednog decenija i nešto više.

Međutim, dakako, da su se svi složili u tom, da se, prema vlastitim prilikama, učini sve što se može za kulturno podizanje i političko osvješćivanje hrvatskog puka, s jedne strane iz samoga sjemeništa, s druge strane, osobito kad se o praznicima raziđemo kućama svojim. I to šireći knjige, osnivajući knjižnice, držeći predavanja.

Kako je pak bilo nemoguće, da se taj rad rasprostre po svem hrvatskom narodu, usredotočili smo se u Međumurju. Tim više, što je i među samim bogoslovima bilo takovih, koji su bili rodom iz Međumurja i djeca hrvatskih međimurskih seljaka, pa su se priznavali Madžarima, s jednostavna razloga, jer su ih pomadžarili madžarski učitelji u madžarskim školama.[1] Slika je zbog toga izgledala još tmurnija i žalosnija.

Iz srdaca mladih bogoslova sasuli se mlazovi tople ljubavi na tužno Međimurje.

II.

Nekako baš u to vrijeme počeo je izlaziti »Dom« dra Antuna Radića, koji nije mogao izmaći pažnji zagrebačkih bogoslova.

Svakako nešto novo, ne samo za njih, već i za cijelu hrvatsku javnost.

Dr. Antun Radić bio je poznat kao uman i dubok mislilac. Ujedno kao dobar poznavalac hrvatskog naroda i narodnog jezika.

A sada se pokazao i kao vanredan pučki pisac.

Ne samo oblikom, nego i sadržinom bio je Radićev »Dom« dosada besprijekoran.

Nije stoga čudo, da smo se mi bogoslovi oduševili njegovim »Domom«. Takova je nešto trebalo! Jeronimske knjige samo jedanput na godinu dolaze u puk, a evo sada imademo i pučki časopis, koji će puku svaki mjesec donositi prosvjetno štivo.

Širit ćemo ga u puk svim svojim mladenačkim žarom!

I doista su zagrebački bogoslovi mnogo doprinijeli za raširenje Radićeva »Doma«.

Tako je samo po sebi došlo, da su se bogoslovi našli u duhovnoj vezi s drom Antunom Radićem.

Jednoga dana iste godine padne među bogoslovima želja, da se sastanu i porazgovore s A. Radićem. Mogli bi poći na skupni izlet, n. pr. u Podsused, i tamo neko vrijeme zajedno provesti u ugodnu razgovoru.

Dr. Ante Radić vrlo se rado odazvao želji i pozivu bogoslova.

Dogovoreno, izvršeno. Evo nas u Podsusedu.

Sjećam se, pred nekom kućom posjedasmo na klupu oko jednog podužeg stola, dr. Radić i nas dvadesetak bogoslova - Zboraša.

Jedan od nas srdačno pozdravi dra Radića, a Radić je toplo odgovorio.

Zatim se raspleo razgovor o prilikama u hrvatskom narodu. Neki su od nas izlagali svoja mišljenja i stavljali pitanja, a Radić je odgovarao spremno, mudro, običnim tihim svojim glasom.

Ustao sam i ja, te se najprije osvrnuo na jezik i stil »Doma«, jer me je, među inim, to veoma zanimalo. Naravno je, da sam izrekao

---

[1] I pisac ovih redaka imao je takvoga kolegu, inače nada sve čestita i poštena druga. Pet sam se godina s njime nosio, dokazujući mu, da nije Madžar, nego Hrvat. Ali on nije popuštao. Ostajao tvrd Madžar. Tek se u IV. tečaju bogoslovije smekšao, popustio i priznao, da je Hrvat. I ostao takav. Kao kapelan i župnik u Međimurju lijepo je hrvatski radio. Samo šteta, što je rano umro, dragi moj, čestiti i pošteni Tomo Vadlja.

zasluženu pohvalu. Tu imamo primjer, kako da se piše za puk. Školu pučkih pisaca. Osvijetlio sam to s nekoliko primjera iz samoga »Doma«, i zatim prešao na »Domov« sadržaj. U tom dijelu govora, između inoga, izrekao sam slijedeću misao:

»Toplo prosvjetno štivo, t. j. štivo, koje je ogrijano ne samo toplim pišćevim srcem, nego i suncem Božje istine i pravde, otopit će smrznute misli i osjećaje hrvatskog puka, te će jednom poteći bujnim potocima i rijekama«. Na te riječi, dr. Ante Radić, koji je inače bio na oko miran čovjek, kao podboden ustade i reče:

»Ova Vam se u zlato okovala!«

Na to sjede; a ja još malo nastavih: »Naprotiv, prosvjetno štivo, negrijano tim Božjim suncem, ne će rastopiti hrv. pučke duše; ili, ako će je rastopiti neki drugi oganj, koji nije Božji, poteći će plitki jarci ili bez korita razlivene vode, koje će donesti više štete nego koristi, i za sobom ostaviti mlake, pune otrovnih mikroba«.

»I to je dobro« — potvrdi Radić, te reče još nekoliko riječi zagledavši se nekud u daljinu. »Mladi moji prijatelji, doista je tako. Narodna je duša bogata, samo katkad skučena, ili kako reče prijatelj, smrznuta. Treba ju osloboditi, raskraviti, i ona će pokazati svoju veličinu. Ona je široka i sposobna, da u sebe mnogo primi. Ali ne kao u koš. Narodna duša, da se poslužim običnom riječju, dobro probavlja. Ono što je dobro, usvaja, a drugo baca napolje. Ja to dugo motrim. Motrite i Vi, pa ćete često naći dobro mjerilo, da li je što u radu narodnom pogođeno ili nije. Reći će možda tko, da ima u narodu i mana. Ima ih, ali to su biljke nametnice. Ono što je usvojeno krvlju duše, dobro je. To narod stostruko vraća, i vratit će potocima i rijekama«.

Radić je svršio, ali je još dugo gledao u daljinu. Možda je on više vidio, nego što sam ja mlađan mislio reći svojim riječima.

Ali sam iznio te spomen-retke, tim više, što su baš danas veoma aktuelni.

„Hrvatski seljački dom"

Govor održan dne 22. rujna 1935. prigodom blagoslova Hrvatskog seljačkoga doma u Hercegovcu

Predraga braćo!

Gledajući ovaj vaš »Hrvatski seljački dom« veoma se radujem i od srca vam zbog njega čestitam. Radujem se zajedno s vama, što ga sada imate i što ćete se odsada moći u njemu sastajati i pod njegovim krovom složno i bratski razgovarati i dogovarati se o svojim narodnim, o svojim gospodarskim i o svojim prosvjetnim stvarima i poslovima. A čestitam vam zbog vaše spremnosti, sposobnosti i jakosti, kojom ste sagradili ovaj Dom, i koji će upravo radi toga uvijek biti vaš ponos, te vam služiti koliko na čast toliko i na vašu korist duševnu i tvarnu.

Jest, predraga moja hrvatska braćo, kao što su tri riječi napisane na ovoj zgradi (»Hrvatski seljački dom«) tako su i tri sile ili tri moći, koje ovu zgradu sagradiše. Tri sile, velim, — i o svakoj od tih triju sila ja ću vam sada progovoriti.

Prva sila koja je gradila ovaj Dom, to je vaša hrvatska svijest, — to je vaše jasno spoznanje, da ste vi Hrvati, da ste vi sinovi, da ste potomci bližih i daljnih i drevnih svojih hrvatskih pređa; da ste vi članovi jednoga naroda, koji se zove hrvatski narod, — naroda, koji je pred tisuću i više stotina godina došao na ovaj dio evropske zemlje, sio na nj i osvojio ga, i učinio ga svojom hrvatskom zemljom, svojom hrvatskom domovinom; naroda, koji je na ovom dijelu zemlje osnovao svoje domove i svoju državu, imao svoje knezove, imao svoje kraljeve, imao svoju slavu i veličinu; naroda, koji je u toj svojoj državi i u svom samostalnom životu izgradio svoju kulturu ili prosvjetu sa svojim mislima i osjećajima, sa svojom vjerom i nadom, sa svojim težnjama i ciljevima; naroda, koji je tu svoju zemlju i državu sa svom svojom ljubavlju i vjernošću čuvao i branio u srećnim i nesrećnim časovima, u tužnim i radosnim danima, u vedrim i oblačnim vremenima, čuvao je i branio od svih njenih neprijatelja, koji su je okruživali i na nju navaljivali, branio je i čuvao divnom hrabrošću, otpornošću i izdržljivošću, koja je često znala zadiviti cijeli svijet, — te ju isto tako, istom hrabrošću, otpornošću i izdržljivošću čuva i brani sve do dana današnjega.

Ta hrvatska svijest svijetli jasnim svjetlom u grudima vašim, — dà, svijest, da ste vi sinovi onog drevnog našeg vođe, koji se i sâm zvao Hrvat, i po kojemu se mi svi prozvasmo Hrvatima; svijest, da ste vi potomci knezova naših: Trpimira, Domagoja, Branimira, i drugih, da ste potomci kraljeva naših: Tomislava, Krešimira, Zvonimira, i drugih; da ste vi potomci svih onih bezbrojnih velmoža, vojskovođa, junaka mačem i duhom: Šubića, Zrinjskih, Berislavića i drugih, pa Marulića, Gundulića, Mažuranića i drugih, koji su svi nicali iz ove naše zemlje i u svoje vrijeme, prema tadašnjim prilikama, predstavljali i zastupali hrvatsku zemlju, hrvatski narod, hrvatsku državu i hrvatsku prosvjetu, te toj zemlji i državi u zajednici s cijelim narodom davali poseban biljeg, poseban značaj.

Dà, ta i takova hrvatska svijest živim plamenom gori u vašim dušama, i nema toga, koji će ugasiti taj plamen. Upravo neugasiv plamen te hrvatske svijesti jest ona prva sila, koja je gradila taj Dom , i koja nije dala niti htjela drukčije, nego je htjela baš to, da taj Dom bude u prvom redu: Hrvatski dom!

Druga sila, koja je gradila ovaj dom, jest sila, bez koje se ništa većega ne da učiniti; sila, koja je izvor i uvjet svakoga vrednijega djela među ljudima. Ta sila jest sila požrtvovnosti.

O da, predraga braćo, svako uistinu plemenito, znamenito, trajno ljudsko djelo samo je plod žrtve, samo je plod požrtvovna duha. Taj duh požrtvovnosti, duh, u kojem dakako kuca srce ljubavi, taj duh najsigurniji je graditelj, on je jedini stvaratelj neprolaznih dobara u svoj ljudskoj zajednici. Gdje toga duha nema, tu nema ni tih dobara, tu je praznina, pustoš, bijedno životarenje. Naprotiv, gdje

taj duh vlada, tu, uz njegovu toplinu i rosu, niču dobra djela, nižu se raznovrsni uspjesi, kao što pod Božjim suncem i daždom rastu lijepi plodovi zemaljski.

Ta zašto se hvali i slavi, na pr. majka, nego li radi njezine poznate požrtvovnosti! Zašto hrabar vojnik, nego li radi njegove požrtvovnosti! Zašto dobar pastir, nego li radi njegove požrtvovnosti!

Tom duhu požrtvovnosti pjevaju se pjesme, pletu se vijenci, dižu se spomenici, — jer doista, svaki onaj pojedinac, koji je proslavljen pjesmom, kojemu je čelo ovjenčano vijencem, kojemu je podignut spomenik, nije to zaslužio ničim drugim nego li svojim duhom požrtvovnosti, nego li svojim žrtvama, što ih je, bilo u ovom ili onom pogledu, podnio i učinio za svoga života, žrtava obično spojenih s različitim poteškoćama, patnjama i nevoljama.

Tim duhom, tom vrlinom požrtvovnosti uvijek je prednjačio seljak, uvijek se odlikovao seljački svijet, uvijek, tamo od pamtivijeka. Sav je njegov život samo kao jedan žrtvenik, na kojem on prinosi svoje žrtve. Nerazdvojivo združen s tvrdom korom zemaljskom, brat trnja i kamenja, pritiskan žegom i mrazom, oblivan znojem, obložen žuljem, — a ipak s jednim geslom: više za druge, nego za samog sebe! Tako uvijek i svuda. U prošlosti i sadašnjosti. U mirno i nemirno doba. Nema patnje ni nevolje, koja najprije ne pohodi sela. Nema bojnih kola, koja najprije ne pogaze seoska polja. Nema gladi, a da najprije ne navali na seosku čeljad, nema ognja, a da se ne zapali seoski krov. A ipak, a ipak sve to seljak prinosi na žrtvenik općeg dobra, opće zajednice i u glavnom — osim kad se prijeđe svaka granica — podnosi mirno i spokojno. Naravno, naravno, ima hvala Bogu i u seoskom životu lijepih strana, ima divnih časova, ima utjehe, ima radosti, — ali preteže patnja,

Ovoj sudbini podnošenja žrtava nije, dakako, umakao ni hrvatski seljak. Osim onih općih i zajedničkih strana seoskoga života, ima u životu našeg hrvatskog seljaka i osobitih strana, koje su ispisane posebnim žrtvama. Ta tko je toliko, koliko hrvatski seljak, iskusio, što znači tursko kopito! Tko je podnio toliko harača i različitih daća, što su ih hrvatskom seljaku kroz stoljeća nametale različite tuđinske vlasti! Tko je morao, kao hrvatski seljak, pretrpjeti na sebi toliko svakovrsnih nasilja, što su mu ih nanosile različite neprijateljske vlade i režimi! Da se o tom uvjerimo, nije ni toliko potrebno da zalazim u duboku prošlost; dosta je samo ogledati se, pa ti srce zebe videći, koliko hrvatski seljak mora trpjeti i danas!

Ali sve to, sve te žrtve podnosi naš seljak izdržljivo, mirno, s pravim duhom požrtvovnosti; osobito onda, kada vidi, da te njegove žrtve izgaraju na žrtveniku slatke mu i mile domovine hrvatske!

Upravo tim duhom požrtvovnosti zadojeni, i vi ste, predraga braćo, sagradili ovaj dom. Nema vas ovdje mnogo, niste bogati novcem ni imutkom, — ali ste bogati srcem, bogati ste ljubavlju! I na toj toploj ljubavi odnjihao se ovaj duh požrtvovnosti, uzrasle su one žrtve, što ste ih vi tako spremno doprinosili. I baš potom ima taj dom svoju posebnu vrijednost, jakost i trajnost, — baš potom, što je sagrađen na ljubavi i žrtvama. O ne, ne, nema jačega kamena,

nema tvrđega ziđa, nego što je kamen i cigla nabavljena tim dvima vrednotama: ljubavlju i žrtvom!

Kakvu vrijednost može da ima građa, koja je darovana, koja je poklonjena, koja nije nabavljena žrtvom i ljubavlju! Takva građa od malene je vrijednosti. Mimo zgrade, koja je građena takvom građom poklonjenom, pa makar ta zgrada bila i široka i visoka, prolazi se hladno, bez osjećaja; ona te ne napunja ni radošću ni ponosom; ona te ne uznosi niti oduševljava; ona ti u duši ne budi ni lijepih misli ni plemenitih osjećaja, ona nije nikakav čimbenik ni u narodnom ni u prosvjetnom pogledu. Ali zgrada, koja nije građena građom poklonjenom, nego koja je izgrađena tvojom ljubavlju i žrtvama, tvojim srcem i tvojom dušom, svim tvojim bićem, to je zgrada, koja je ne samo od osobite vrijednosti, nego ti je i nada sve mila i draga. Kadgod mimo nje prolaziš, ona te napunja radošću i ponosom, ona te uznosi i oduševljava, ona ti u duši budi lijepe misli i plemenite osjećaje, ona je pravi i snažni čimbenik u tvojem narodnom i prosvjetnom pogledu.

Takva zgrada je i vaš dom, — dom, što ste ga vi sagradili svojim žrtvama, što ste ga sagradili duhom seljačke požrtvovnosti, — pa se za to i s pravom zove: Hrvatski s e l j a č k i dom.

Treća sila, koja je gradila ovaj dom, jest v a š a t e ž n j a, da imate s v o j dom, s v o j v l a s t i t i dom, u kojem ćete moći s l o b o d n o razgovarati se i vijećati o svemu onom, što ćete smatrati potrebnim.

S v o j v l a s t i t i d o m ! O kako je to lijepa težnja, — težnja, koja je, u drugu ruku, i tako čvrsto srasla s cijelim hrvatskim bićem! Imati svoj vlastiti dom, i to, ponajprije, kako obiteljski, tako i narodni.

Biti pod svojim krovom, na svojem dvorištu, sa svojom stajom, svojom baščom, svojom njivom i livadom! Biti pod svojim krovom, sa svojom dragom drugaricom, sa svojim stolom i policom, sa svojim svetim slikama i dobrom knjigom! Biti pod svojim krovom, sa svojom dječicom, sa svojom radošću i nadom!

O kako je to lijepa težnja! Njegujte, o predraga braćo, tu plemenitu težnju, njegujte je pomno i brižno, njegujte je radnjom i štednjom, te ju ostvarujte uvijek sve više i sve savršenije! Neka vaš porodični dom ne zarobljuje ni grijeh ni dug! Neka ga ne izjeda praznina, — već neka u njemu vlada krjepost, koja oslobađa, i neka ga pune, neka po njemu skaču vesela dječica, na utjehu i nadu vama i svemu hrvatskomu rodu!

Jednako, kako za obiteljskim svojim vlastitim domom, tako Hrvat teži i za svojim narodnim vlastitim domom, ili drugim riječima, za samosvojnom hrvatskom domovinom, u kojoj će on biti svoj na svomu, potpun gospodar na svojoj zemlji. Ova težnja živi u njemu, otkako živi on sâm. Ovu težnju ništa ne može izbrisati iz njegove duše. Hrvat je prošao kroz mnoga razdoblja života, kroz različite zgode i nezgode, tmurne i oblačne, teške i krvave, — ali je težnja ostala u njemu nesavladiva! Nitko ga nije mogao skučiti,

nitko mu zarobiti duše. Mrsko mu je ropstvo, draga mu je sloboda! Mio mu je vlastiti dom, i obiteljski, i narodni, a evo, i staleški!

Da, predraga braćo, istom onom težnjom za samosvojnošću, kojom težite za vlastitim obiteljskim i za vlastitim narodnim domom, tom istom težnjom težiste i za vlastitim staleškim domom, — za domom, u kojem ćete slobodno, te složno i bratski razgovarati i raspravljati o našim narodnim prilikama, o svojim gospodarskim potrebama, i o prosvjetnim pitanjima.

Napose bih pak, kao predsjednik Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, htio naglasiti ovo posljednje, to jest prosvjetno pitanje. Prosvjeta rasvjetljuje i ono prvo i ono drugo, i narodnu stvar i gospodarsku stranu života, — osobito ona prosvjeta, kako ju pruža dobro vam poznato Društvo sv. Jeronima. S najtoplijom ljubavlju prema svemu hrvatskom rodu, a napose prema hrvatskom seljaku, ovo Društvo obrađuje sve grane ljudskog znanja te izdaje o njima knjige, lijepo i jasno pisane, da budu na što veću korist svakom onom, koji ih prima u ruke i pomno čita. Vi ćete, predraga braćo, u tom svom lijepom Domu rado razgovarati o tom našem Društvu: vi će te pitati, tko je njegov član, a tko nije; vi ćete se bodriti među sobom, da ne bude nikoga, tko ne bi bio njegovim članom ili koji ne bi imao barem »Danice«; vi ćete čitati svetojeronimske knjige ili svaki za sebe ili skupno ovdje u Domu, vi ćete se razgovarati o sadržini tih knjiga, kao što i o tom, kako ćete tu sadržinu primijeniti u životu, i poslije toga, kako je koji od vas doista primijenio i s kojim uspjehom. Tako ćete to činiti i tako se svestrano prosvjetljivati u ovom svom Domu, što ste ga sagradili noseći u sebi težnju, da imate svoj vlastiti dom, sagradili ga onom značajnom, dubokom, vječnom hrvatskom težnjom za slobodom i samosvojnošću.

Evo, predraga braćo, to su tri sile, koje sagradiše ovaj Dom: prvo hrvatska svijest, drugo, duh seljačke požrtvovnosti, treće, težnja za slobodom i samosvojnošću.

No ja ne bih bio potpun, ja vam ne bih rekao cijelu istinu, kad vam ne bih spomenuo, da ima još jedna sila, koja je tu djelovala uz te tri prirodne sile, da ima još jedna sila, koja je nad tima trima. ali koja je ujedno kvasac, srce, život svih tih triju sila.

Koja je to sila? Odmah ću vam reći.

Vi ste, predraga braćo, na čelo odbora, koji je gradio ovaj Dom, stavili svoga duhovnog pastira, svoga vrijednoga, čestitoga i revnoga župnika.

Učinivši to, učinili ste hvale vrijedno djelo. Ništa ispravnijega, ništa boljega niste mogli učiniti. Vi ste time pokazali, da ste odani i

vjerni sinovi svoje svete rimokatoličke Crkve, — one katoličke Crkve, koja je prva u našem narodu zapalila svjetlo evanđeoske istine i istinske prosvjete; one katoličke Crkve, koje vrhovni poglavar prvi je blagoslovio svu hrvatsku zemlju i sav hrvatski narod, i prvi je stavio krunu na glavu prvog hrvatskog kralja, i prvi je i najviše je pomagao hrvatske borce protiv navala turskog polumjeseca, nazvavši ujedno našu Hrvatsku slavnim predziđem kršćanstva; one katoličke Crkve, koja već vijekovima krči šikarje i korov među nama, i u duše naše sije čisto zrnje nebeskih krjeposti.

Da, vjernost toj svojoj svetoj rimokatoličkoj Crkvi, to je ta, uz prve tri prirodne, četvrta natprirodna sila, koja je gradila ovaj Dom. Bez nje, on se ne bi mogao ni sagraditi. Jer, kakogod one prve tri sile bile nužne i vrijedne, istom po ovoj četvrtoj dobivaju one sigurnu i nesavladivu svoju snagu. Istom po ovoj četvrtoj mogu one živjeti punim životom, istom po njoj dolaze one do potpuna ostvarenja, do zrela ploda. O da, na krilu vjernosti prema rimokatoličkoj Crkvi odnjihala se naša hrvatske svijest; na tom krilu othranio se naš duh požrtvovnosti, na tom krilu uzrasli smo kao sinovi slobode Božje, mrzeći ropstvo, a ljubeći slobodu.

Vjerno ostajući na tom krilu ne će nam nikada uzmanjkati blagoslova Božjega, — onoga blagoslova, bez kojega ništa ne može biti, a radi kojega i ja ovamo dođoh, da vam ga nad ovim Domom zazovem s nebesa.

»Uspjeh dolazi odozgo«, veli apostol naroda (I. Kor. 3, 7). Kao što odozgo rosi rosa i daždi dažd, te natapa grudu zemlje; kao što odozgo sjaju sunčane zrake, na kojima zru poljski usjevi, tako je odozgo i svaka dobra misao i svaki plemeniti osjećaj.

O Gospode Bože, orosi i ogrij svojim blagoslovom i ovaj Hrvatski seljački dom, da i u njemu, na rosi i suncu bratske i Božje ljubavi, cvjetaju zdrave misli i plemenita čuvstva, te dozrijevaju zlatni plodovi na uhar ovoga dobroga hrvatskoga puka i svega hrvatskoga naroda!

Državni proračun i narodna prosvjeta

Narodni naš organizam žeđa, — žeđa za prosvjetom. No to ne mora biti tako, da svaki dio toga organizma, to jest, da svaki član našega naroda upravo osjeća tu žeđu, i da od nje trpi, — ne, to ne mora tako biti, i ako stoji, da već ima jak broj naših ljudi iz puka, koji doista osjećaju plamen ove žeđe. U razvitku naime organičkog života ima različitih razdoblja: jedanput organizam traži mliječnu hranu, drugi put traži hranu od voća ili od sočiva, treći put hranu mesnatu itd. Jednako to ovisi i o kraju, okolišu, podneblju: drukčije je u hladnu, drukčije u vrućem podneblju; drukčije u kraju visokom, drukčije u kraju niskom. Neiskusan čovjek, kad prelazi iz jednoga razdoblja u drugo, ili kada dođe u koji nov kraj ili podneblje, često ne će ništa posebice osjetiti, što li mu to organizam treba u ovim promijenjenim prilikama, — ali otuda, što on toga ne će osje-

titi, nipošto ne slijedi, da organizam doista ne traži nove hrane, pa ako je ne dobije, da ne će ginuti, venuti. Naprotiv, organizam, ne dobiv, što traži, mora propadati, dok ga ne nestane prije reda. A tko će reći tomu neiskusnomu čovjeku, kakve mu baš hrane organizam treba? Reći će mu iskusan bližnji njegov, reći će mu liječnik.

Liječnik našega narodnoga organizma, u koliko je potrebno, savjetnik našega hrvatskoga naroda tko da bude drugi nego njegova inteligencija, njegovi školovani sinovi! U razvitku našega narodnoga života nastupilo je novo razdoblje, razdoblje dvadesetoga vijeka s posebnim svojim značajkama: individualne i personalne vrijednosti i jakosti; zastrujila je nova struja, te promijenila uvjete svakidašnjega života. Da se i narodni organizam u tim promijenjenim prilikama uzmogne ne samo održati, nego da uzmogne i napredovati, valja mu dati i hrane primijenjene ovim prilikama. Krjepku s t a r u hranu valja podavati u novom posuđu, u novoj priredbi, u toliko dakako, u koliko je starinski način običajnošću svojom postao neprivlačiv, — a uz to treba davati n o v e h r a n e, koju zahtijeva naše vrijeme. Narodni organizam gladuje za tom novom hranom; narodni organizm žeđa za okrjepnim novim pićem, — žeđa za prosvjetom.

Duhovno je to piće, — ali kako je uopće na tom svijetu duševno vezano na tjelesno, duhovno na tvarno, tako je i prosvjeta u uskoj svezi s onim što je materijalno. Ta tko ne vidi i ne zna, da će tek gospodarski siguran pučanin moći mnogo bolje napredovati i u prosvjeti, nego onaj, koji je gospodarski slab i nesiguran! Onaj prvi moći će ne samo da nabavi knjigu prosvjetnicu, nego će, ne strepeći za krov svoj, moći i potrebnim mirom duše svoje skupljati u sebi prosvjetnu građu, uređivati i urediti je do nekog zaokruženog oblika. A onaj drugi ne samo da ne će moći knjige nabaviti, nego će se trajnom borbom za svoj opstanak tako iscrpsti, da će mu uopće nedostajati svake sile za prosvjetno nastojanje. U drugu pak ruku čovjek neprosvijećen, čovjek misli neokretne, tvrde; čovjek duha nenapunjena, koliko se to iole može, stvarnom sadržinom novovijekog stvaralačkog rada; čovjek ćudoredne snage takove, koja je ili uopće malena, ili, ako je međutim i ima, a ono nije poduprta razložnim potpornjima, — takav neprosvijećen čovjek ne će niti moći niti znati, niti dosta jake volje imati, da usred današnjeg društva onako unapređuje svoje gospodarstvo, kako bi to moralo biti. Dok naprotiv čovjek, koji je u svemu drukčiji, nego što je onaj neprosvijećeni; koji je misli lake i okretne, koji pozna tvorevine našega vijeka, koji svoje ćudoređe izgrađuje na čvrstim temeljima, takav prosvijećen čovjek punit će kesu i hambare.

Kako je s našim narodom u tom pogledu? Ne, naš narod hrvatski u velikom dijelu svome nije još, Bogu hvala, tako osiromašio, da bi ili sasvim izgubio volju ili da ne bi mogao ništa žrtvovati za vlastito obrazovanje. Ne, ni volja nije mrtva, a ni imućstvene prilike nisu tako očajne. Zato je dužnost školovanih njegovih sinova i ovu volju neprestano buditi i pojedince uvjerljivom riječju predobivati, da za obrazovanje od svoje makar i nevelike imovine otkinu dijelak, koji se, promijenjen u drugu, u obrazovnu vrijednost, ne će izgubiti, nego

naprotiv da će baš i u imovinskom pogledu donijeti čestite kamate. Dà, ovu silu, koja sveđer živa živi u našem narodu, valja nam bez prekida iskorišćivati opet u korist narodnu, — ali k tome treba da jošte nešto drugo dođe.

Kakogod naš narod nakon toga, što podmiri različite službene tražbine, može i sam nešto doprinijeti za svoju obrazovanost, ipak u drugu ruku nije tako moćan, da bi mogao sam toliko doprinositi, koliko je potrebno za uporedno prosvjetno koračanje s našim vremenom. A ono korača brzo. Ono proizvodi mnoge proizvode, od kojih barem neke, one najpotrebitije i najkorisnije, najbolje i najljepše, mora da si pribavi i naš narod. U koliko dakle ne može za to sam sve doprinijeti, treba da mu se pomogne, treba naći izdašno vrelo, otkuda da ta pomoć teče, ta materijalna, ta novčana pomoć.

No gdje da se nađe to vrelo? Treba li za to da budemo oni rijetki rašljonoše, što držeći u ruci osjetljive rašlje, čudnovato pronalaze vrela žive vode, a na udivljenje svih nazočnika? Ne treba, — jer i bez takovih rašalja podoban je svaki nas prstom pokazati na ono mjesto, gdje može da proteče vrelo materijalnih sredstava za prosvjetni naš procvat. To vrelo nalazi se u financijalnom odnosu Hrvatske prema Ugarskoj, — samo treba gvozdenom rukom udariti o tu pećinu, da u tili čas brizne iz nje zlatna tekućina.

Jest, gvozdenom rukom, — inače će ta pećina zauvijek ostati suha bez kapi vode, a hrvatski će narod oko nje skapati od žeđe.

Hrvatski je sabor izabrao kraljevinsko odaslanstvo, da s jednakim odaslanstvom ugarskoga sabora vijeća o financijalnoj hrvatsko-ugarskoj nagodbi. Naš ovaj časopis nije, razumije se, nikakav politički čosopis, pa nikako ne mislimo o ovome pitanju raspravljati s političke strane. Nama je ovdje pred očima samo prosvjetna strana, — pa tražeći za prosvjetni napredak sredstva i videći, da ih kroz pedeset godina sve dosadanje forme ove nagodbe nisu pružile, mi smo baš s razloga prosvjete najodlučnije protiv svakog sličnog nagađanja i za samostalan život Hrvatske uopće, a napose za samostalan financijalni život, kako njime živi i Ugarska.

No ne želeći govoriti utaman i znajući, da je većina regnikolarne deputacije samo radi svoga malodušja gotovo uvjerena, da u sadašnjim momentanim prilikama ne možemo postići financijalne samostalnosti, znajući, da se prema tome za tu samostalnost ne će ni boriti, stavit ćemo se i mi za čas na to stanovište većine pa i s toga stanovišta dići svoj glas.

Hoćemo nagodbu poštenu! Hoćemo nagodbu, kakvu ima pravo da traži narod, koji već stoljeća izgrađuje svoju prosvjetu! Hoćemo nagodbu, koja ne će nas, narod stare i nove kulture, ponizivati kao skup nekulturne čeljadi na stepenu primitivnih plemena! Hoćemo nagodbu, koja odgovara prosvjetnim potrebama našim!

Sve to nije dosadašnja financijalna nagodba.

Po § 29. hrvatsko-ugarske nagodbe (na kojoj stoji i većina izabranih regnikolarnih deputacija) imali bi se o dohocima Ugarske i o dohocima Hrvatske voditi s e p a r a t n i r a č u n i. Ne znamo, može li biti što naravnijega, nego što je to. Samo na temelju separatnih

računa može se razviti kako tako zdrav financijalni odnos, štono će ga istina provijavati; samo na tom temelju moći će se uzdržati barem kakvo takvo međusobno povjerenje; samo na tom temelju možemo mi Hrvati uščuvati čast i dostojanstvo svoje odraslosti, svoje zrelosti, — a ujedno samo na tom temelju mogli bismo naći dostatnih sredstava za svoj prosvjetni rad.

Ali svega toga nije. Uprkos pomenutog paragrafa ne vode se separatni računi upravo u najvažnijim i u najunosnijim granama državnog gospodarstva, kao što je to o porezu na potrošne stvari, pa o dohocima željezničkim i prometnim (Jedan redak zaplijenjen) stvoriše Madžari jednostavno financijalno jedinstvo, i time zatvoriše najsnažnija vrela za gospodarski i ini naš napredak, zaustavivši žile kucavice naprednog nam narodnog života.

Radi financijalnog jedinstva, radi toga naime, što se ne vode napose računi Ugarske a napose računi Hrvatske, ne možemo nikako znati, koji su i koliki su upravo naši dohoci. A ne znajući toga ne može se ni to znati, kako visoka treba da je kvota, to jest, koliko je Hrvatska prema svojim dohocima, prema svojoj poreznoj snazi dužna doprinositi za t. zv. zajedničke izdatke. Jer doista, kvota nije ništa drugo nego ona svota, što je mi imamo davati za zajedničke poslove, i to prema svojoj poreznoj snazi, kako to izrijekom kaže § 11. nagodbe. Kad bismo naime točno znali, koji su naši dohoci, kolika je naša porezna snaga, tada bi se odmah najjednostavnijim računom moglo proračunati, koliko imamo mi a koliko ima Ugarska doprinositi za zajedničke poslove. U tom slučaju, prema mišljenju prvih naših financijalnih stručnjaka, kvota bi bila tolika, te bismo je mi lako platili, a nama bi ostao mnogo, znatno veći iznos za upravne i kulturne naše potrebe. No saveznim našim prijateljima mnogo je stalo do toga, da se mi gušimo u kulturnom nazadovanju, pak najprije zamrsiše, isprepletoše, stopiše svoje račune s našima, a onda, zametnuvši tako svaki trag trag istini i jasnoći, izopačiše i izvrnuše sav naš financijalni odnošaj, dakako nama na nepodnošljivu štetu.

Kad su naši okroirani oci god. 1868. sklapali nagodbu, pristali su na kvotu sa 6.44%. No kasnijim stručnjačkim računima nepobitno je dokazano, da je ova kvota još jedan put tako visoka, no što bi doista smjela biti, — jedno zbog toga, što su Madžari, radi razloga njima samima povoljnih, g. 1867. prihvatili prema drugoj polovici monarkije kvotu od 30% mjesto 27%; drugo zbog toga, što su Hrvatskoj zaračunati zajednički dohoci, kojih ona uistinu ne prima, i što su joj nametnuti tereti, kojih ona nije dužna snositi. Naša kvota naime ne bi smjela biti veća od 3.6%. Ali Madžari dočepavši se jednom kvotne postotne visine, ne dadoše je više iz ruku, nego je pače kod slijedećih financijalnih nagodaba, a dakako na jednakim krivim računskim temeljima, i povišavahu.

Što je otuda slijedilo? Slijedilo je, da je, uzmimo okruglo, 7% ili 8% zajedničkih troškova iznosilo toliko, te je od sveukupnih naših dohodaka, pošto se od njih odbila kvotna svota prema ključu od 7%, daleko premalo ostalo istom za upravne troškove Hrvatske i

Slavonije. Primjer će to odmah još bolje razjasniti. God. 1902. iznosili su sveukupni zajednički izdaci kruna 670,000.000. Koliko bi imala od tih izdataka platiti Hrvatska prema svojoj poreznoj snazi? Kod posljednje financijalne nagodbe izračunana je ova svota na 7.93%. To je kvota, što bi je imala Hrvatska izdati, da pokrije sve zajedničke izdatke. U tom slučaju morala bi Hrvatska platiti K 52,131.000. Budući pak da svi hrvatski dohoci iznose oko 70,000.000 K, to bi njoj za autonomne potrebe ostalo nešto preko 17,000.000. Ali jer Hrvatska za svoje autonomne potrebe treba barem 34,000.000, ne bi ona u tom slučaju mogla tih potreba pokriti! — Sada dolazi Ugarska sa svojom »velikodušnošću«, pa u § 13. nagodbe veli: budući da Hrvatska prema svojoj poreznoj snazi i sa svojim dohocima od 70,000.000 K ne može pokriti zajedničke izdatke od 52,131.000 K i autonomne potrebe u iznosu od 34,000.000 K, »to će Ugarska s obzirom na obnovljeni, višestoljetni bratski savez« pristati na to, da Hrvatska od tih 70,000.000 najprije izluči 44% u iznosu od 34,800.000 K za svoje autonomne potrebe, dok za zajedničke izdatke ima prinijeti samo 56% svojih dohodaka, to jest 39,200.000 K. Manjak od 12,931.000 K obvezuje se Ugarska platiti za Hrvatsku, odričući se ujedno prava, da taj iznos ikada natrag traži. To je dakle t a n g e n t a od 44%, resp. 56%.

Kako se otuda vidi i kako je inače poznato, čitav naš financijalni odnošaj prema Ugarskoj osniva se na ovom pomenutom tangetiranju. A još je bolje poznato, kakvo je naše jadno životarenje na tom tangentnom osnovu! Trpimo dakle materijalno, — a uslijed one »velikodušnosti« madžarske trpimo i moralno. Bijeda i sramota.

Stoga ponajprije: napolje s § 13.! Kao narod ponosan, koji svijesno i svim naprezanjem radi oko svoje obrazovanosti, ne trebamo ničijeg milosrđa! Pa ako već kome malodušnost ne da, da se bori za financijalnu samostalnost, a to valja da se stavi na osnovku kvote, kvote dakako p r a v e d n e.

Nijednog filira za stvari specijalno madžarske, a do jednog filira da se dade nama, što nama pripada!

Od g. 1867. pa do danas — bez ratnih troškova — učinili su Madžari preko 2 milijarde K duga, i taj novac potrošili za čisto ug. investicije i institucije. Od te ogromne svote nije se u Hrvatskoj ništa investiralo, Hrvatska nije imala od svega toga duga nikakove koristi, — a ipak mora i ona za nj plaćati kamate, pa kad za to ne dosegnu naši dohoci, onda »za nas Madžari plate«, i tako k ljutoj nepravdi dodavaju bolno poniženje. U drugu su se pak ruku doista računali kao zajednički i oni prihodi, od kojih Hrvatska uistinu nije ništa participirala, pa joj se tako i porezna snaga, i prema tomu kvota, odredila većom, nego što bi smjela biti. Kad bi se dakle pravedno, ili što je isto, kad bi se protivno od dosadašnjeg postupka postupalo, to jest, kad se Hrvatskoj ne bi računali oni dohoci, kojih ona uistinu ne prima, i kad je se ne bi teretilo, da plaća za čisto ugarske izdatke, tada bi i kvota bila manja i mi bismo je mogli isplatiti zbacivši sa sebe ljagu uzdržavanja. A kad bi se nadalje svi oni dohoci, koji nama pripadaju, nama doista i zaračunavali te izru-

čivali, preostala bi nama znatna svota (mnogo veća, nego je dosada imamo po tangentiranju) za naše domaće, kulturne, prosvjetne svrhe.

Uopće govoreći, na čistac valja da se izvede ovo dvoje. 1. koji su uistinu pravi zajednički izdaci, i 2. koji su i koji imaju biti naši dohoci. Točnu kvotu, što bi se otuda izračunala, mi ćemo platiti, — a za ostalo neka se ne brinu »saveznici«. Ali dà, baš do toga čistaca nije moći doći radi neuviđavnosti madžarske i radi kobne malodušnosti hrvatske.

Pogledajmo samo na ono, što nam je, tako reći, pred nosom, na željeznice. Sve su naše željeznice građene ili isključivo hrvatskim novcem (iz investicionalnoga fonda), ili novcem iz zajedničke državne blagajne, u koju dakako i Hrvatska nosi, ili građene zajmom, koji je uzet za sve željeznice na području Ugarske i Hrvatske, pa ga i Hrvatska mora otplaćivati prema svojoj doprinozbenoj dužnosti. A ta dužnost, razumije se, ne bi smjela ići dalje, nego što je od toga duga potrošeno za željeznice na hrvatskom teritoriju. To je postulat zdrava razuma. No tomu ipak nije tako, i to jednostavno zato ne, jer se ne zna, koliko je željeznica u Hrvatskoj izgrađeno zajedničkim dohocima a koliko učinjenim dugovima, kao što se ne zna ni to, koliko je na taj dug već otplaćeno, a koliki još dug postoji. Sve je zastrto neprozirnim velom. Sve su to »saveznici« izmiješali, — kao što su izmiješali i same pruge. Prema svomu doprinošenju Hrvatska je suvlasnica svih željeznica. Željeznice na ugarskom teritoriju vlasništvo su ugarsko, a željeznice na hrvatskom teritoriju morale bi biti vlasništvo hrvatsko. Po tomu bi i prometnoj upravi u Zagrebu morale biti podvržene samo pruge na teritoriju hrvatskom, — ali tako nije, nego su Madžari učinili, da su prometnoj upravi zagrebačkoj podvržene neke pruge u Ugarskoj, dok su neke naše pruge podvržene ugarskim upravama, — sve u svrhu, da zamrse račune, pa da Hrvatska ne zna, koji bi imali biti njezini pravi i istiniti zajednički izdaci.

U jednakoj smo tami i glede toga, koliki su hrvatski dohoci uopće, a napose opet oni kod željeznica. Po zakonu bi se računi o p r o m e t u na hrv. prugama imali separatno voditi. Pa kad su se jednom o tom tražili podaci, odgovorio je ministar za trgovinu i promet, da on ne vodi iskaze o dohocima i o prometu robe i osoba na hrvatskim prugama. Njega dakako nije smetalo, što je time javno priznao, da je prekršio § 29. nagodbe, i ako bi već to bilo dosta da se prekine svako financijalno nagađanje. No ne samo to, da se ne vode separatni računi o prometnim našim dohocima, — nego se ne izdaje ni prometna statistika, — samo da se ne može ni proporcijalno odrediti, koliki je prihod hrvatskih željezničkih pruga. A upravo su one pruge najunosnije, koje idu kroz Hrvatsku: od Žakanja do Rijeke, od Petrovaradina prema Zemunu, od Barča i Dalja u Hrvatsku i Bosnu. Ugarska mora najveći dio svojega eksporta i importa razvoziti po hrvatskim prugama, ako hoće da dođe na Balkan ili na more. Pa dok druge države vode ratove i troše neizmjerne svote za to, da nađu putove, kroz koje će izvoziti svoje zemaljske i industrijalne produkte, to Ugarska ima slobodan put kroz Hrvatsku na more

i na balkanske zemlje; i mjesto da ona nama za to plaća, ima još smjelosti — (zaplijenjeno) — graditi svoje željeznice! — Ako se k tome uzme na um nada sve nepravedne tarife, koje Hrvatsku isključuju od internacionalnog natjecanja, koje ju gospodarski uništavaju, i po kojima se vagon brašna od Zagreba do Rijeke više plaća nego od Pešte do Brazilije, onda se već otuda jasno vidi sva ubitačnost našeg financijalnog odnošaja.

Još će nam užasniju sliku tog odnošaja podati prikaz o porezima na potrošne stvari, na žestu, na pivo, na šećer i na mineralno ulje (petrolej). Međutim i radi odmjerena prostora, i radi toga, što kod svakoga od ovih pomenutih potrošnih predmeta vladaju iste ili posve slične prilike, nije nužno, da napose govorimo o svakom od tih predmeta, nego će biti dosta, da ukratko progovorimo samo o jednom, i to šećeru.

Po stručnjačkim računima potroši se u Hrvatskoj i Slavoniji na godinu najmanje 120.912 metr. c. šećera, tako te od te množine šećera iznosi potrošni porez oko 4,594.600 K. To bi dakle imao biti godišnji dohodak Hrvatske samo od šećera. No mjesto 4,594.680 K nije Hrvatska dobivala ništa, ni filira. Kako to?

God. 1899. stvoren je na »zajedničkom« saboru nov zakon za porez na potrošne predmete, i taj zakon kaže, da se porez na potrošne predmete ima plaćati na onom teritoriju gdje se ti predmeti p r o i z v o d e, a ne na onom teritoriju, gdje se ti predmeti t r o š e. Budući pak da u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo nijedne tvornice šećera, jednostavno zato ne, jer su Madžari njezinom osnutku stavljali na put sve moguće zaprjeke, to se dakako porez i od onoga šećera, što se trošio u Hrvatskoj, plaćao u Ugarskoj (plaćaju ga naime odmah sami tvorničari svotom od 28 K po metr. c.), te Hrvatska od toga nije imala upravo ništa. Kod toga je zanimljiv i ovaj postupak. Ako je Ugarska izvozila svoj šećer u Austriju ili u Bosnu, tada je ona morala onaj porez, što ga je ubrala od svojih tvorničara, p r e d a t i Austriji ili Bosni, sasvim naravski zato, jer se u tim zemljama šećer potrošio; ako je Bosna ili Austrija izvozila svoj šećer u Ugarsku, tada je morala svaka od tih zemalja predati Ugarskoj onaj porez, što ga je od svojih tvorničara ubrala, — ali ako je Bosna ili Austrija (ova potonja u dostatnoj mjeri) izvozila šećer u Hrvatsku, predavale su te zemlje ubran porez ne Hrvatskoj, gdje se šećer doista potrošio i za nj platio porez, nego Ugarskoj. — Ako je Ugarska slala šećer, nije predavala Hrvatskoj ni jednog filira poreza, jer se tvrdilo, da Hrvatskoj pripadaju samo oni porezi, koji se u Hrvatskoj i plaćaju, — kao da porez na šećer ne plaćaju Hrvati i Hrvatska! Kad se pak protiv toga ustalo i zahtijevalo, da se Hrvatskoj njezini dohoci moraju osigurati, kako se to predadbenim postupkom čini za Ugarsku, Austriju i Bosnu, tada se nama, »osamstogodišnjem savezniku«, odgovaralo: Quod licet Iovi, non licet... Mi smo prema tome samo u nekoliko godina izgubili na desetke milijuna pravih naših dohodaka.

Ne ćemo li biti doista daleko, daleko od Jupitera, tada nam jedina lozinka može biti: makar borba do istrage, ali na dosa-

danje financijalno jedinstvo, na dosadanje financijalno ropstvo pristati ne možemo. Samo nekulturno crno roblje može dopustiti, da mu se otimlju vlastiti dohoci i da plaća za dugove, što su ih drugi učinili u svoju korist. Separatni, čisti, pravedni računi!

U tom slučaju ne bi naši proračuni bili tako mršavi, kao što doista jesu. Stavke za pojedine grane našeg autonomnog života samo su tolike, da se njima uzdrži upravni aparat. Kako kod sviju, tako je i kod »bogoštovlja i nastave«. Tek sitne mrvice mogu od toga otpasti na šire i daljne prosvjetne svrhe, koje nisu upravo u najužoj svezi s konvencionalnim administrativnim strojem. Pomislimo samo na naše pučkoškolske prilike. Pravedni vapaji naših učitelja bili su tako jaki, te se osjetiše i na mekanu baršunu visokorazrednih stolica. I volja za rad skoro da je malaksala. A sablast još opsežnijega analfabetizma dizala je glavu. Trebalo bi graditi i novih škola, a onamo i od starih sada obudovje sada jedna, sada druga, do stotine. Jeza je spopadala svaku hrvatsku dušu. Što će to biti od hrvatskog naroda? Pa skupiše obrve oni, kojima je narod predao skrb za svoj općeni boljitak, skupiše obrve i misle, da u plemićskim perivojima među cvijećem i fontanama nađoše brižno sakriveno vrelašce, koje će imati da pomogne utišati one pravedne vapaje i zaustaviti seobu hrvatskih učitelja.

No kako ni to nije moglo biti, a da se ne naprte novi tereti i onako već preopterećenom našem narodu, u drugu ruku i ta pravedna povišica učiteljskih plaća tek je kao časovito ublaženje boli, ali i samoj bolesti, prepolaganom prosvjetnom napredovanju, nije time tako pomoženo, te bi bolest krenula na bolje do potpuna ozdravljenja, do prosvjetnog napredovanja onim tempom, koji odgovara sadanjem vremenu.

Novih škola, ili barem prigradnja k starim školama trebalo bi gotovo još jedamput toliko, koliko ih ima danas, e da se snažno digne narodna prosvjeta, a uz to dakako morao bi se povećati i broj učiteljskih sila. Ne samo da znatan broj djece ostane bez svake pučko-učiteljske obuke, nego i nemalen broj one djece, koja budu primljena, prečesto ostave školu nezasićena potrebnim znanjem i gladna radi toga, što je u mnogo slučajeva jednom učitelju povjereno 100—120 djece. Kraj najbolje volje nije tu podoban jedan čovjek da postigne željen uspjeh. Broj 50 ne bi se smio prekoračiti. Već sam početak, već sam temelj dakle valjalo bi daleko solidnije izgraditi. A što da istom kažemo o obuci n a s t a v l j e n o j nakon četirigodišnje početne obuke! Analfabeti, u koje se pretvore nekadašnji školski polaznici, još su žalosniji nego rođeni analfabeti. Sistem opetovnica nije dostatan, a o v i š o j p u č k o j nastavi, koja bi bila lako pristupačna i brojnoj seoskoj mladeži i kojom bi se znatno podigao stepen narodne kulture, ne možemo jošte ozbiljno ni raspravljati. Jednake teškoće na putu stoje i za osnivanje gospodarskih stručnih škola, gospodarskih zemskih tečajeva, pa za razašiljanje putujućih učitelja u različite dobi godišnje i za različite gospodarske grane. Za nov gospodarski odsjek kod naše vlade određeno je u proračunu nešto više od četiri milijuna kruna, — a ta je

svota u posve obratnom omjeru prema potrebama zaostalog našeg gospodarstva, dok baš gospodarskom podizanju naroda trebalo bi posvetiti osobitu brigu. To bi trebalo i u ime narodnog opstanka, i u ime narodnog blagostanja, a napose u ime narodnog prosvjećivanja, za koje već jednom naglasismo, kako je u uskoj vezi s imućstvenom jakošću. Bodriti na rad, učiti, kako valja raditi, različnim načinima pomagati do pravih uspjeha, nagrađivati pojedinačku revnost i uspješnost, — sve to uz ono predašnje spada u inicijativu i financiranje državne vlasti.

Međutim, kako u svakom budnom narodu tako i u narodu hrvatskom ima i privatne inicijative. Bez državne vlasti, iz sredine hrvatskoga društva izađoše i još sveudilj izlaze višestruke institucije gospodarske ili prosvjetne naravi. Pa odakle nikoše, odatle i živu. Isto ono privatno društvo, koje ih je osnovalo, i hrani ih vlastitim prinosima, često otkidajući i od svojih usta, samo da uzmognu na životu uščuvati narodni bitak.

No ima u drugu ruku i takovih članova privatnog građanskog društva, koji, imajući pogled upravljen samo na svoju ličnost i njezinu kratkotrajnu ugodu, ne vide bližnjega, ne vide naroda oko sebe, pa mu bez grižnje savjesti uskraćuju svaku i najmanju pomoć. Kako je pak ovakvih ledenih nehajnika za općene probitke ne malen broj, ne mogu različite kulturne institucije, što su niknule bez državnog utjecaja, onako vršiti svoju zadaću, kako bi to odgovaralo njihovoj intenciji i objektivnoj potrebi. K tomu dolazi nesvijest, nerazumijevanje i premnogih onih, za koje su ovakve institucije upravo osnovane, te oni, u svomu neznanju više voleći trenutačnu ništetnu slatkost nego li vrijedno milje i trajnu korist, ne će prinesti makar i malen prinos za svrhe pomenutih institucija, za svrhe, koje su identične s njihovim dobrom. Ali upravo što je veća nesvijest u širokim pučkim redovima, to su potrebitije takove institucije, to je nužnija pomoć, koja se ima njima dati, da dižu svijest i da bûde razumijevanje za prosvjetni, za kulturni život.

Za sve to i za ono, što još prije spomenusmo, za intenzivni naime školski rad i za gospodarsko podizanje, pa zatim za jačanje netom navedenih institucija trebalo bi da se skrbi snagom državnoga proračuna: jedno da se posvema, i to dostojno hrani i uzdržava, a drugo da se izdašno podupire.

Proračun, sastavljen na temelju današnje financijalne nagodbe, nema te snage. Osim toga, što to dokazuje slabo naše školstvo i slabe gospodarske prilike, dokazuju to i kulturne i prosvjetne institucije. Državna im je pomoć veoma slaba.

Valjda na kruglji zemaljskoj nema institucije, nema društva, koje bi toliko dobre prosvjetne hrane davalo potrebnomu puku, a za tako minimalnu cijenu, kako to čini naše društvo sv. Jeronima! Da to nije lako, nego doista vrlo mučno, teško je dokazati samo onomu, koji malo ili ništa ne misli. Radi vruće želje, da se ovo podavanje nipošto ne smanji, nego po mogućnosti i pomnoži, a radi sve većih teškoća, što izviru iz promijenjenih radnih i radničkih okolnosti, da-

kako da nutarnji društveni dohoci ne dosežu, nego da se valja ogledati za izvanjom pomoći.

Prva bi tu imala biti državna pomoć. Društvo je neko vrijeme dobivalo redovitu godišnju potporu od 1400 K, a nazad dvije tri godine još 1400 K kao izvanrednu potporu. Svega 2800 K. No kako je to u omjeru s troškovima za pet ili šest knjiga daleko premalo, zamolismo neke pređašnje godine barem 4000 K potpore. Bijasmo odbiti.

Ne mislimo, da su nas faktori, do kojih je to stojalo, odbili zato, što nijesu h t j e l i udovoljiti našoj molbi, nego zato, što su mislili, da prema sadašnjem proračunu ne m o g u zadovoljiti (i ako bi po našem mišljenju i taj proračun mogao podnijeti b a r e m 4000 K s v e t o j e r o n i m s k e potpore).

Radi našeg neuređenog i nepravednog financijalnog odnošaja prema Ugarskoj bolno osjećajući cjelokupno stanje hrvatskoga naroda u jednu ruku, a u drugu okusivši gorčinu tog odnošaja u najužem i najdražem svomu domu, mi prosvjetni radnici u ime same prosvjete najodlučnije dižemo svoj glas za hrvatske jasne i nezavisne financije!

Kad se prije desetak godina raspravljalo o ovoj financijalnoj nagodbi, koja još za sada vrijedi, onda je isti grof Tisza, koji je još jučer vedrio i oblačio, priznao, da se Hrvatskoj nepravda čini i da ju se prikraćuje za njezine dohotke; ali je ujedno i to rekao madžarskim duhom, da će se Hrvatima u toliko zadovoljiti njihovim zahtjevima, koliko budu Hrvati j a k i svoje zahtjeve provesti. Jakost Hrvata bila je tada samo tolika, da su Madžare prisilili od sveukupnog poreza na potrošne stvari nama izručivati 8.127%, — a da ipak ne pristadoše na ono, što bi i po samoj naravi i po zakonu imao biti temelj financijalnog odnosa: na teritorijalno-separatne račune. Radi toga postoji sveudiljna sumnja, da li 8.127% odgovara našoj snazi, po gotovu s obzirom na one potrošnine, koje se kod nas u velike troše; a s druge strane još je uvijek prekrito koprenom duboke tajne, koliki su naši željeznički, prometni dohoci; koji su u istinu zajednički izdaci; koliko bismo mi morali zaista plaćati za učinjene dugove, itd.

Da, toliko, koliko budemo jaki. A jakost naša stoji koliko u i m p e r a t i v n o m z a h t j e v u svega naroda, da regnikolarna deputacija n e p o p u s t i, dok se ne izvojšti naše prirodno i zakonito pravo, toliko u n e p o k o l e b l j i v o j v o l j i toga istoga naroda, da će t r a j n o p o d u p i r a t i ovu nepopustljivost. Nije vrijeme popuštanja, da se opet čeka, — jer protiv čekanja diže sam opstanak naroda svoj glas nestrpljivosti, a protiv popuštanja svoju pest!

Ozbiljna je to riječ s naših usta, usta prosvjetnih radnika. Prosvjeta pojedinog naroda može samo onda uspješno poći naprijed, ako svatko izvrši svoju dužnost: i privatno društvo i državna vlast. Privatno neslužbeno hrvatsko društvo ili ljudstvo nije stojalo skrštenih ruku. Ako i nije zadovoljilo u svojoj cjelini, a to je ipak znatan broj pojedinaca bio radin. Ta tamo od ilirskih vremena — da ne idemo dalje — pa do danas velik je dio naše kulturne zgrade izgrađen baš od pojedinačnog privatnog rada. Očitim primjerom za to neka po-

služi sama naša prosvjetna institucija, naše književno društvo sv. Jeronima. Preko 200.000 ili, kako će ove godine, i preko 300.000 knjiga, razašalje ono među narod godišnje, — a 1400 ili 2800 K državne pomoći, kako li je neznatno prema tolikoj masi! Da se tolika prosvjetna sila, da se tolike knjige mogu svake godine razaslati u narod, prva je i najveća zasluga našeg neslužbenoga hrvatskog društva.

No budući da ni ovo 200.000 do 300.000 knjiga ne dotječe za promicanje hrvatske kulture onom brzinom, kako potrebe traže, hrvatski će privatnici dojakošnji svoj rad ne samo nastaviti, nego ga i sve više širiti, jačati i usavršivati. Na tu nas nadu ovlašćuje upravo taj dojakošnji rad. On je dokaz neslomljive energije i živosti u našega naroda. A valjat će tako raditi bez obzira na to, kako će raditi državna vlast. I onda, kada bi državna vlast najpotpunije izvršivala svoju dužnost, moralo bi privatno društvo intenzivno raditi, — jer je prosvjetni posao ogroman, gotovo neiscrpiv. Osobito pak valja da se s privatne strane radi, kada državna vlast ne bi ispunjavala svoje dužnosti.

U ime prosvjete i narodnoga napretka mi tražimo, da državna vlast vrši svoju dužnost, — i ujedno pretpostavljamo, da se uredna državna vlast, svijesna svoje odgovornosti, tomu ne kani ni otimati.

Da pak u punoj mjeri oživotvori svoje nakane, valja joj to omogućiti — zdravim financijama.

Aforizmi o pučkom obrazovanju

Obrazovati valja cijela čovjeka — dakle svakako i um i srce. Obrazuje li se samo jedna strana čovječje duše, obrazovanje će biti jednostrano, — a otuda ne samo bez koristi, nego i od štete, kako za dotična pojedinca tako i za njegovu okolinu.

Svako dakle pučko-obrazovno društvo mora ići za tim, da usavršava jednu i drugu duševnu moć birajući prema tomu zgodna sredstva. Ako takvo društvo izdaje knjige, onda će nastojati ili jednom knjigom postizavati oboje, ili jednom samo jedno, drugom samo drugo. Prema tomu, kao što je sasvim opravdano izdavati knjige, koje usavršuju samo um, tako je opravdano izdavati knjige, koje usavršuju samo srce. A da su valjane vjerske i nabožne knjige zato vrlo podesno sredstvo, o tom nema dvojbe. Posve su dakle na krivom putu oni, koji ovo posljednje sredstvo zabacuju.

*

Ozbiljni pučki prosvjetitelji svih većih naroda energično se bore protiv širenja nevaljale literature među puk. Zašto? Sigurno zato, jer mu ta literatura kvari srce, jer mu ruši ćudorednu jakost, a time upropašćuje i cijelu domovinu. Ako je to

opasno po veći narod, kamo li ne će za manji, za hrvatski! Rim nekada, Albion, Germania danas stvaraju i zakone o tom.

*

Obrazovanje se najbolje širi čitanjem dobrih knjiga. Stoga uspješno obrazovanje nije moguće u narodu, u kojem ima gotovo $^3/_4$ nepismenih. Budući pak da se nepismenjaštvo najsigurnije ruši uređenim pučkim školama, valja se naravno u prvom redu brinuti oko toga, da bude što veći broj pučkih škola i pučkih učitelja vrijednih i — zadovoljnih. Tu ima prvu riječ državna vlast.

*

Ne smije se nikad zaboraviti, da ima dvije vrste nepismenih, jedni, koji uopće ne poznaju slova, i drugi, koji kao da ih ne poznaju, — a to su oni, koji — i ako poznaju slova — ipak su tako nenavikli na čitanje, te se boje uzeti knjigu u ruke, jer ih i muči i nikakove koristi ne daje. Ovakovi nepismenjaci nastaju ponajviše odatle, što ne vježbajući se kasnije, zaborave ono, što su naučili u pučkoj školi. Da se to ne dogodi, valja osobitu pasku — daleko veću nego što je sada — posvetiti opetovnicama, te još k tomu za odrasliju mladež uvesti škole za nastavljanje ili škole nastavljačice. (Fortbildungsschule).

*

Predavanje je slabije sredstvo za dizanje pučkog obrazovanja, nego knjiga. Jer i onima školovanima, koji su naučni slušati živu riječ, često što šta izmakne te i važne stvari krivo shvate, — a kamo li ne će čovjeku neuku, koji nije izvježban pratiti riječ po riječ, rečenicu po rečenicu i smisao im vezati do konačna zaključka. Razumije se, da to vrijedi i onda, kada predavač ima sva svojstva, što se ištu od dobra predavača: da pozna stvar, o kojoj govori, te da ju je sposoban lako i jasno drugom predati glasom jasnim i jezikom lijepim. O predavaču, koji tih svojstava ne posjeduje, ne treba ni govoriti. Osim toga, čuvena se riječ lako zaboravi, dok mu pisana može uvijek biti pri ruci — što vrijedi dakako za one, koji se njom doista mogu dobro poslužiti. Dok dakle predavanje — osobito, ako nije češće — sa svojom živom riječju može više poslužiti samo za pobudu, za poticaj, to naprotiv knjiga — uza to, što može poticati — može još k tomu duh čovječji sigurnije napunjati točnim znanjem.

*

I pučke novine slabije su sredstvo za pučko obrazovanje, nego knjiga. Ponajprije stoji, da pučke novine narušuju onaj mir, koji je potreban za postepeno i uspješno usavršavanje duševnih moći, a narušuju ga radi toga, što se po svojoj naravi bave svakidanjim našim nevoljnim i nemirnim prilikama. U drugu pak ruku, koliko li puta mora doći u ovakove i slične periodičke listove ono, za što i sam urednik osjeća, da nije ni dotjerano ni prokuhano, — ali radi određenog vremena, u koje ima list izaći,

i radi toga, što urednik nema pri ruci što bolje, metne u list i pošalje u narod ono, što ima. Razumije se, da će biti to manje nedotjeranosti, što je koji urednik savjesniji i marljiviji, — ali tomu nije moći potpuno izbjeći. Dok se nasuprot kod knjige može mnogo lakše sve udesiti tako, da ne izađe prije, dok nije posve uređena. Ne poričem dakako svoje vrijednosti novinama i časopisima, no u odnošaju prema knjizi, knjiga je po svojoj nutarnjoj snazi jače sredstvo za pučko obrazovanje.

*

Pučke knjižice bit će korisne narodu, ako se ne budu natrpavale knjigama bez izbora i reda ne pazeći, koja je knjiga dobra a koja nije. Da se pučke knjižnice za njihova osnutka i za njihova razvitka mogu snabdjevati uistinu dobrim pučkim knjigama, valjalo bi ustanoviti, koje su to dobre knjige od onih, što ih sada posjeduje hrvatska književnost i što će ih odsada primiti pod svoje ime. Ako to ne bi mogao učiniti koji pojedinac, najsigurnije bi učinio odbor ili komisija od više ozbiljnih savjesnih i mudrih muževa. Taj bi odbor, imajući na vidu svu valjanu pučku knjigu, ujedno mogao ustanoviti, koje su još druge knjige najpreče, a jošte ih nemamo. Neka bi se dakle taj odbor što prije sastao. Bez kataloga valjanih pučkih knjiga nema tako lako valjane pučke knjižnice.

*

Općenito je uvjerenje svih trudbenika oko pučkog obrazovanja i po stranim narodima, da je vlastita, domaća knjižnica nada sve vrijedna i potrebna. Kao dobri prijatelji, dobre će knjige svaki čas pozvati svoga gospodara, da dođe u njihovo društvo, pa da se u tom društvu oplemenjuje i usavršuje. A on će se, kad god iole uzmogne, i odazvati tomu milomu pozivu. Kad sam ono prije par godina bio predlagao t. zv. domaće »jeronimske knjižnice« bilo je nešto odaziva, — ali nije smjeti u tom sustati. »Biti bez vlastitih knjiga jednako je bezdnu siromaštva: stoga se valja iz toga bezdna izbavljati«, kaže znameniti prosvjetitelj John Ruskin.

*

Za općenito pučko obrazovanje potreban je požrtvovan i ustrajan rad ne samo nekolicine pojedinaca nego čitave narodne inteligencije, tako te će u podjelbi rada jedan činiti ovo, drugi ono: jedan će se postojano truditi, da postane vrsnim pučkim piscem, drugi, da potpomogne novcem, treći da širi knjigu različitim propagatorskim sredstvima. Tko se nalazi izvan granica bilo ovoga bilo onoga pučkoobrazovnog rada, a u pukoj sferi samo prazne riječi, taj za sebe nipošto ne svjedoči, da mu je pučko obrazovanje na srcu. Za to svjedoče samo čini.

*

Pučko obrazovanje usko je skopčano s gospodarskim napretkom, tako te i gospodarstvo bolje napreduje, ako je puk obra-

zovaniji, i obrazovanje se lakše širi, ako puk gospodarski jači. Kako danas, u velikoj utakmici narodâ, vrijeme brzo leti, nije časa obrađivati samo jedno čekajući, da se odatle drugo digne, nego valja obrađivati jedno uz drugo uporedo. Misleći na pučko obrazovanje ne smije se dakle nipošto zaboraviti na imućstvene narodne prilike, nego bez sebičnosti i bez straha poduprijeti one socijalne sile, koje se bore za narodno gospodarsko ojačanje. Vremena i volje za knjigu može imati samo slobodnjak, t. j. onaj, koji nije potpun rob krvave borbe za svoj životni opstanak.

*

Kako se sva trijezna pomišljanja o obrazovanju uopće napokon sastaju u jedno: da obrazovanja nema bez obrazovana srca, a obrazovanost srca da stoji u krjepostima; pa kako nadalje narodna inteligencija ima biti učiteljem opće pučke obrazovanosti, — toga radi mora prije ona sama biti potpuno obrazovana, ne samo umom nego i srcem. No sebičnost ili gorljiva čežnja za bezgraničnim ugađanjem samomu sebi, te otpadanje od Boga i Njegova Sina Isusa Krista — što se toliko hvata naše inteligencije —sve to ne može činiti srca krjeposnim. Ako se dakle ozbiljno ide za pučkom obrazovanošću, još ozbiljnije ima se ići za cjelovitom obrazovanošću narodne inteligencije. Jednoga bez drugoga nema. Jer stara je i poznata: Tko što nema, ne može ni dati.

*

Kao najuspješnije moderno sredstvo za knjižnu rasprodaju upoznala se kolportaža. Ni novinski pozivi, ni pismeni poticaji, ni općene usmene objave ne učine toliko, koliko pojedinačan osoban nagovor, s knjigom u ruci. I ako ne bi ni za najuglednijega člana građanskoga društva nipošto bilo nečasno obavljati ovaj plemeniti posao, to jest raznositi dobru knjigu, — ipak znamo, da bi napose našim rodoljubnim povjerenicima kraj ostalih njihovih poslova u najviše slučajeva bilo tegotno samima to činiti. No ima drugi put, koji baš uz našu ustanovu povjereništva čini kolportažu najmogućnijom. Svaki naime naš povjerenik ima sigurno i u svom mjestu i u drugim mjestima, s kojima je u vezi, više vrijednih, marnih i razboritih prijatelja. Dosta je da za svako selo — već prema njegovoj veličini — nađe jednoga, dva ili tri takova čovjeka, pa da najprije on sâm njih uputi i oduševi, a onda da ih pošalje kao oduševljene kolportere u svoja sela. Ovakvi kolporteri — nipošto najmljeni i hladni — nego uvjereni o plemenštini svoga posla i gorljivi, učiniti će mnogo. Ako se kolportažom uspješno širi nevaljana knjiga, zašto se ne bi dobra!

*

Da je u našega naroda živ osjećaj za ljepotu, dokazuju mnoge i premnoge njegove pjesme i lirske i epske; dokazuju njegove melodije pune živog srca; dokazuju bogati njegovi vezovi. Ne smije stoga nitko misliti, da pišući za priprosti puk ne mora paziti na formu. Koji pisac na to ne pazi, tada i narod njega, t. j., njegovo

čedo hladno dočekuje, i ostaje bez onoga utjecaja, za kojim se inače mora ići. Ljepota djeluje na svakoga.

*

Rasvijetliti um, i srce razgrijati — to je kao vrhovna svrha svega pučkoga obrazovanja. A um se rasvjetljuje najprije onim stručnim znanjem, što ga čovjek pojedinac kao pripadnik kojega staleža treba imati, a onda znanjem iz ostalih područja ljudskih znanosti, i to postepeno, kako se već ovo ili ono osjeća potrebitijim i vrednijim, — a sve to opet u tu konačnu svrhu, da se ljudski um vježbanjem što više izoštri za valjano prosuđivanje samoga sebe i ostalog svijeta, pa da se na tom putu čovjek, postajući sve čednijim, sve više približava k Onom, koji je jedini mudar, k Bogu. Jer doista sve čedniji biva onaj, koji što više crpa sa čista vrela obrazovanja: »Der wirkliche Gelehrte überschätzt den Werth seines Wissens am wenigsten und der Gebildere ist auch der Becheindenere« (Julius Lippert). Ako rad oko »rasvjetljivanja uma« ne vodi k Bogu, ne vodi ni k obrazovanju.

*

Budući da, pored rasvjetljivanja uma, posao oko obrazovanja ide i za razgrijavanjem srca, pa budući da se srce može držati razgrijanim, kada gori za Boga i bližnjega, — ne znam veće obrazovne sile do sile vjerske, koja je opet najsavršenije utjelovljena u Crkvi katoličkoj. Crkva dakle Kristova time, što vrši svoju božansku misiju, što čovjeka hrani vjerskim istinama, što mu srce raspaljuje plamenom ljubavi Božje, što ga tako baš ona najviše čini sposobnim i jakim za duševni život, za skupljanje ostale obrazovne građe, — time Crkva ujedno vrši i službu obrazovanja u najuzvišenijem smislu.

Stogodišnjica i pedesetgodišnjica

Ne, nije mati zemlja othranila mnogo ljudi, koji bi bili osobito dobri; ne, nije mnogo, u razmjeru prema onom broju, koliko ih je, kao djecu na svomu krilu nosila. Istina, mnogi nam izmaknu očima, mnogi, kojima samo Otac nebeski gleda u srce i piše ih u knjigu života; a mi, što ćemo drugo, nego onako po čovječju, ali dakako pošteno i razborito suditi: malo ih vidimo, pa i kažemo, da ih je malo. No zato treba, da one rijetke, koje takvima nalazimo i štujemo, dok su živi, i da ih se s blagodarnošću sjećamo, ako odoše na istinu, ako pomriješe.

Ne možemo ih se pak sjećati svakim danom, jer nas buran život napunja drugim mislima, ali kad svanu oni dani, koji se mogu nazvati baš njihovima, onda smo ih se dužni sjetiti; to više, što takovi dani nisu samo njihovi, nego i naši.

Kad se Tomo Gajdek rodio, nije se rodio, da tako kažem, samo za sebe, nego i za nas. Njegov dan rođenja za nas je znatan, jer

se tada zvijezda prosvjetnica stala jače primicati našemu narodu, najpače onom dijelu naroda, koji, natapajući znojem zemlju, nema toliko prilike sjedjeti u sjeni granate lipe znanja.

Godine 1809. rođen, dakle baš pred stotinu godina, bude Božjom rukom tako vođen, da je nakon gotova preporoda školovanih naših ljudi mogao stupiti na čelo onoga društva, koje je odlučilo preporoditi neškolovane, neuku našu braću.

Nitko bolji od njega, nitko oduševljeniji od njega, nitko požrtvovniji od njega ne bi bio mogao primiti vođice u ruke mlada i još neiskusna kola! Ali on — šezdesetgodišnji starac — povede ga okretno, vješto kao zoran momak!

A uz koju melodiju i u kojem tempu? Ili još, kakva šaputanja bjehu prije, kakvi dogovori?

Dà, baš to nije bez zanimivosti. Sa stogodišnjicom rođenja prvog predsjednika društva sv. Jeronima pada ove godine i pedesetgodišnjica zametka (ne osnutka!) našemu društvu.

U prvom društvenom Ljetopisu, što ga je napisao prvi društveni bilježnik, današnji preuzv. gosp. nadbiskup i pokrovitelj društva dr. Juraj Posilović, govori se, kao za uvod, o potrebi knjige za naš narod. »Nego danas je i veća potreba dobre knjige. Narodi, što su okolo nas: Talijani, Mađari i braća naša Slovenci hoće da nas daleko nadmaše. U njih je malo tko, koji ne bi čitati umio. Imaju i knjiga i novina, koje ih poučavaju svemu, što im treba znati kao ljudem, kršćanom, građanom i sinovom svojega naroda... A naš narod i puk zar će biti u svem zadnji?... Toga nas sačuvao dobri Bog! — Ovo je sve mnogo po glavi išlo mnogoj plemenitoj duši, mnogome, puče moj, tvojemu dobromu prijatelju«.

I doista, već nekoliko godina prije 67. i 68. godine, kad se intenzivnije stalo misliti na osnutak prosvjetnog društva za puk, pa se tada zaista i zasnovalo, javljaju se jasni glasovi o prijekoj potrebi takova društva.

U »Narodnim Novinama« od god. 1859., br. 205. ima na prvom mjestu članak označen s inicijalima »J. B. U Varaždinu u oči male Gospojine«, u kojem se predlaže, da se osnuje književno društvo za puk. Spomenuvši, kako je drugdje, a napose, kako je u susjednoj Slovenskoj (već tada!), piše ovako: »Da se ovo u naše braće ne dogodi ovako preko noći, kao što rastu gljive preko noći, svatko znade, no početka nam treba, pa onda složno dalje. — Da se i u nas unapredi prostonarodna književnost, treba nam dvoje: prvo, da može svaki naš spisatelj svoju knjigu lasno izdati i štogod za svoj trud dobiti ili barem si svoje troške naplatiti; drugo da budu knjige tako jeftine, da si ih naš narod uzmogne za malene novce kupiti... Da se ovo dvoje postigne, valja da se ogledamo na prije spomenutu braću Čehe i Slovence, da vidimo, kako oni dođoše do svoje dosta cvatuće prostonarodne književnosti. — U ovu si svrhu osnovaše društvo znajući, da se mogu velike namjere samo sjedinjenimi silami postići... Ovaj sam primjer (od Slovenaca) htio da navedem, ne bi li se nam dopalo, da ga nasljedujemo, a naši potomci će nas slaviti i blagoslivljati... K tomu bi još primjetio, da radi boljega uspjeha one

članove za utemeljitelje naimenujemo, koji bi položili odmah 10 for. ili koji jedno djelce besplatno predadu, da se štampa. Odbor neka se dijeli na dvoje: prvi, koji će se bavit novcima, a drugi, koji će odobravat, popravljat i odbacivat napisane knjige. Svakako bi trebalo učrednika, koji bi na jednoličnost glede jezika gledao i drugo, što je potrebno kod knjiga. Ove knjige valja da su u duhu rimokatoličke vjere, da vode naš narod na ćudoredan život, da ga napućuju, kakc mora gospodariti, rečju, da ga vode k duševnoj prosvjeti i materijalnom blagostanju«.

Nije li to seriozan članak, pun zdrava mišljenja i najbolje volje? Nisu li to u biti upravo kasnija pravila društva sv. Jeronima? Tko je taj plemeniti neznanac, što se sakriva pod početna slova svoga vrijednog imena J. B.? Nastojao sam doznati, tko bi to bio, ali dosada ne saznadoh ništa sigurna. Da nije možda Ivan Boleslavsky, varaždinski kanonik godine 1859.?[1]

Od 10. rujna do 24. studenoga iste godine ne oglasi se nitko na ovaj rodoljubivi poziv. Tek u broju 269. začu se »Glas jedne domorodkinje iz Biškupca kod Varaždina«. U tom broju izađe podlistak s potpisom Jelisave Prasničke. Kod drugih naroda, veli Jelisava Prasnička, »muško i žensko se natječe, koji bi više položio na žrtvenik domovine za izobraženje narodno, izdavanjem prostonarodnih knjiga i časopisa. — Samo mi u ovom obziru sasma malo radimo, kao da ne marimo, da se i naš narod izobrazi, kao da mislimo, da našemu narodu već ništa ne treba, oslobodivši ga od robote i ustrojivši mu nekoliko škola. Krasni običaji vladajući u našega naroda, i uprav strogo kršćanski način u slici patrijarkalnoga života, bijahu dosada dovoljni za njegove okolnosti, ali kao da je već unaprijed slutio neku pogibelj od združenja s inostrancima, volio si je svoje kuće po brdinama i kojekakvim zabitnim mjestima graditi, gdje je sasma spokojno i bez ikakove tuđe pomoći živio. — Ali sada, kad je svakomu dopušteno da se seli, kud mu drago, sada se imamo bojati, da će naš prostodušni i gostoljubivi narod zlo proći i pasti u nemile ruke inostranaca i kojekakovih varalica. Dakle već materijalne okolnosti zahtijevaju, da se za naš narod pobrinemo te ga vodimo, kako da žive bez znatne štete u novom društvu. — Tim više će svako uz mene pristat, ako promisli zadaću svakoga pojedinoga čovjeka i naroda, da mora uvijek duševno napredovati, ako ne će da natrag ide. Nu ne mislim ja time, da se u kakav novomodan frak i krinolinku obuče, od takove ga ludorije Bog začuvao! nego da mu se prilika pruži, kako bi se i on primjerno svojim okolnostima i duhu vremena izobraziti mogao, riječju, da mu se poda barem po koja poučna, dakako ujedno i zabavna knjiga. Sličnu želju izrazio je već ove jeseni onaj varaždinski dopisnik u »Narodnim Novinama« i preporučio, da bi se društvo ustrojilo za pučku literaturu... Zato pozivljem vrijedne rodoljube, da se složimo u društvo, pa makar svake godine barem po jednu knjigu među prosti naš narod rasturimo

[1] Ne bi li to mogla odgonenuti gospoda u Varaždinu? Molio bih svakako, da malo razmisle, pa da mi izvole dojaviti.

besplatno, a nekoliko za malo novčića, i to će biti zrno do zrna pogača, a mi ćemo se time najsvetijega duga odužiti . . .«

Pravom tadašnji urednik Dr. Demeter pridomeće uz taj vrli glas ove riječi: »Osobito činimo pozorno naše općinstvo na ove zlatne riječi jedne od najvrednijih kćeri naše domovine. Ove su ponajprije upravljene na naše domorodkinje i mi mislimo, da bi ih uvredili, ako bi se usudili nagovarat ih, da učine, na što ih poziva njihova plemenita sestra. Ne, ne sumnjamo, da će pročitavši taj poziv, svekolike pohititi, da pokažu svijetu, da i dan danas Hrvatice ljube svoj rod i da su vazda pripravne priteći mu u pomoć. One će za cijelo gorljivo primiti se toga plemenitog posla, a gdje one prednjače, tko bi mogao, da ne pođe za njima? Mi se nadamo, da ćemo naskoro moći javiti, da se je pod čelovodstvom koje od naših uglednijih gospođa sastavio odbor u tu svetu svrhu, kojega djelovanje ne može ostati najsjajnijim uspjehom neovjenčano.«

Istina, nakon toga nije se odmah učinilo ništa; ali da su se ova dva članka zasjekla u pamet svakomu onomu, koji je iole pratio javne prilike, o tom ne može biti sumnje. Nijedan se dan ne zabijeli bijelim odmah iza tmurne noći, nego se najprije tama stane rijediti, počinje svitati, praskati praskozorje i prve zrake sunca prodirati, dok se dan ne popne na vrh neba. Misli i čežnje plemenitog neznanca iz Varaždina i Jelisave Prasničke bile su prve zrake, koje su navješćivale dan. Makar i oblaci dolazili, nitko ih više ne otjera s brda i dolina: — u duši mnogih drugih pojedinaca porodiše se ili učvrstiše slične misli, da dozrijevaju za skorašnju, srećniju budućnost . . .

Onaj dopis iz Varaždina i odziv Jelisavin prve su želje i pozivi, da se osnuje slično društvo, kao što je društvo sv. Jeronima. U toliko ove godine[2] pada pedesetgodišnjica ideje, koja danas sve jače živi u spomenutom društvu.

Samo društvo zasnovano je god. 1867., a pravila su mu potvrđena god. 1868.

A zašto je evo prošlo još 8—9 godina, dok se ostvarila predašnja misao? Ovo posve jasno razjašnjuju tadašnje hrvatske političke prilike.

Devetgodišnji apsolutizam padne bitkom kod Solferina. Listopadskom diplomom od god. 1860. vraća vladar svojim narodima ustav, — ali ujedno otvara novo doba, doba uzbuđenosti i neizvjesnosti kroz više godina. Ustav se vraća, ali odnošaji pojedinih zemalja nisu uređeni. Treba ih sada urediti. Svakoga mori misao, da li će prevladati centralizam, federalizam ili dualizam. Veljačkim patentom htjede Schmeterling stvoriti centralizam. Hrvatski sabor od god. 1861., kad nije htio priznati zajedničkih posala s Austrijom, bude raspušten. Iza toga se sabor ne sastaje pune četiri godine. Neizvjesnost je bila velika. Napokon se sastane 1865. Na tom saboru bi izabrana regnikolarna deputacija, da vijeća s Ugarskom o odnošaju. Ne može se složiti. U to bukne rat s Pruskom. Austrija bi poražena. Iza bitke kod Solferina padne apsolutizam, a iza bitke kod

[2] Članak pisan god. 1909.

Sadove (odnosno kod Kraljičina Graca) padne centralizam. Sabor se hrvatski sastane opet god. 1866., da uredi odnošaj Hrvatske prema ostalim zemljama monarhije. Većina sabora sada htjede savez s Austrijom ne bojeći se više Nijemaca poslije bitke kod Sadove. Ali austrijski Nijemci, bojeći se većine slavenske, odlučiše se za dualizam, da, kad već ne mogu vladati čitavom monarhijom, podijele vlast s Madžarima. Madžari i Austrija složiše se pod konac godine 1866., i tako Austrija pusti Hrvate na milost i nemilost Madžarima.

Koncem godine 1866. dakle razjasniše se prilike u Hrvatskoj, razjasniše, ali i — naoblačiše oblacima tuge, nevolje i ropstva.

Odsada se više ne smije čekati! Odsada valja raditi!

I već 16. siječnja slijedeće godine 1867. sastalo se na ponuku kardinala Jurja Haulika preko 20 svećenika grada Zagreba, da se posavjetuju glede osnutka društva, koje će za narod izdavati knjige, njima ga naobražavati u vjerskom, rodoljubnom i gospodarstvenom pravcu, da očeličen ovakvom naukom izdrži borbu, koja ga čeka, a u korist svoga duhovnoga i tjelesnoga napretka. Odmah izabraše između sebe odbor šestorice, koji će sastaviti pravila za takovo društvo; a ti bijahu: Josip Lehpamer, dr. Juraj Posilović, dr. Franjo Iveković, Franjo Šic, Stjepan Tadić i Ivan Kuček. Pravila budu na brzo složena te na sastanku ove šestorice dne 26. veljače prihvaćena i izabran odbor, koji se imao brinuti o tom, da se pravila predlože namjesničkom vijeću za potvrdu. Taj odbor bijaše sastavljen od četvorice: od Josipa Lehpamera, dra Jurja Posilovića, Franje Šica i Stjepana Tadića, kojima se i po njihovoj želji i po naročitoj volji kardinala Haulika stavio na čelo Toma Gajdek. No prije još prođe godina dana, nego li se mogla dobiti zatražena potvrda pravila. Potvrđena su 27. ožujka 1868.[3]

A zašto je odbor i s njime kardinal Haulik zaželio, da predsjednikom bude Toma Gajdek?

Zašto? Čujte! — Bivši godine 1832. zaređen za svećenika, bude poslan na Sela k sv. Katarini u Zagorju za kapelana, gdje je ostao dvanaest godina, osim pol godine što je bio u to vrijeme kapelan na Prozorju. Mnogo je dobra i korisna za to vrijeme uradio Gajdek. Dobro je poznato, da je onda rijetko gdje bila pučka škola u građanskom dijelu Hrvatske. Gajdek, kojega je duša puna bila iskrene ljubavi prama narodu, ne mirovaše, dok sâm na svoju ruku ne otvori pučku školu na Selima. On je sam i bez učitelja dulje vrijeme učio djecu čitati, pisati, računati, kršćanski nauk te hrvatsku povjesnicu, što je tada rijetko gdje bilo. On je sam djeci pera zarezivao, on sam papir, olovke, tintu, a mnogima i knjižice kupovao. On učaše školsku djecu pjevati crkvene i narodne pjesme, koje su tada počele buditi i osvješćivati Hrvate. Za pojedine blagdane sastavio bi sam pjesmu, naučio djecu pjevati je i sam bi s njom u crkvi pjevao. On je i onda ostao isti marnik za školu, dà, duša njena, kad je i učitelj došao. Mla-

[3] Nekako u isto vrijeme neki su kušali osnovati prosvjetno društvo pod imenom »Svjetlo«, u duhu indiferentnom ili liberalnom. Ali je to bilo mrtvorođenče.

dež školska ljubljaše ga kao svoga oca. A on joj to i bio . . . Za ovo rijetko revnovanje mladog Gajdeka, u crkvi i u školi, doznaše i više i najviše oblasti. Gajdek dobi za svoju revnost oko škole pohvalu od varaždinske županije, poslije od zajedničkog namjesništva iz Pešte i od kralja Ferdinanda, napokon od svoga biskupa Haulika, koji je njegovo pohvalno revnovanje dao okružnicom razglasiti svomu svećenstvu, ne bi li se na nj ugledalo i za njim povelo.

Ovako pripovijeda njegov životopisac nakon njegove smrti 13. siječnja 1886. — Treba li, samo nakon ovih riječi, još pitati, zašto su odbor i kardinal baš njega odabrali predsjednikom onoga društva, koje se ima brinuti oko prosvjete naroda?

Ovakvim žarkim prijateljem narodnim, kakvim se pokazao kao kapelan na Selima, ostao je sveudilj i dalje.

Iza dvanaestgodišnjega kapelovanja postane župnik u Velikoj Erpenji. I u Erpenji osnuje školu, otvori je sam bez učitelja, te je nastavi onako brižno i marno njegovati, kako je to prije kao kapelan radio na Selima. I za to mu revno djelovanje u školi stigne od namjesništva u Zagrebu i od duhovnoga stola zaslužena pohvala.

Iz Erpenje ode za župnika u Marija-Goricu, a iz Marije Gorice pozove ga kardinal u Zagreb za kanonika 1862.

Za svoga kanonikovanja napose se odlikovao kao rektor sjemeništa velikom ljubavlju prema svojim pitomcima, i kao p r e d s j e d n i k d r u š t v a s v. J e r o n i m a.

Gajdek je bio društvu upravo duša. Mnoge poslove, kojih ne bi bio dužan obavljati, sam je obavljao; svakoga je na rad poticao, bodrio, gonio, a sve ljubazno i milo, te se mora upravo njemu mnoga i mnoga moralna i materijalna stečevina svetojeronimskoga društva pripisati, dočim je opet s druge strane za društvo doprinosio mnoge materijalne žrtve, za koje svi nisu znali, ali su bile znatne. — Malo je doista u nas Hrvata bilo tako ustrajnih ljudi, koji bi za koji pothvat upravo živjeli, kao što je živio Toma Gajdek za društvo sv. Jeronima. On je u snu i na javi smišljao i snovao o društvu i napretku njegovu. Gajdek vazda uzdisaše za tim, kako bi se samo moglo pomoći hrvatskom seljaku, kako ga osvijestiti i kako pridići do boljega stanja. A promisao Božji kao da mu je upravo namijenio, da može svoje želje i misli u tom baš društvu obistiniti i puku pomoći. On je sebe i društvo kao za jedno držao: tko je bio društvu prijatelj, samo taj je i njemu bio mio, a tko se nehajno držao prema društvu, toga nije smatrao ni svojim osobnim prijateljem. Gajdek znadijaše svojom prijazni predobiti ljude za društvo, pisce potaći na pisanje, više oblasti i prve dostojanstvenike nagovoriti, da svojom moću, ugledom i novcem društvu pomognu; on rado odstupi svoje sobe za smještanje hiljada i hiljada društvenih knjiga, on potroši mnogu svoju forintu za društvo, a preko njegovih ruku prođe svaki društveni novčić. Njegovo se srce više obradovalo materijalnoj dobiti društva nego svojoj vlastitoj.

Tako su sudili o njemu oni, koji su mu rad iz bliza promatrali, a o tom se uvjeravamo i mi, kad čitamo njegove predsjedničke govore i promatramo razvitak društva za njegova pročelništva. Pa

kako ga je sv. Otac papa Leon XIII. imenovao svojim kućnim prelatom za zasluge stečene oko društva sv. Jeronima, a kralj vitezom reda Franje Josipa I. za zasluge stečene oko pučke naobrazbe, tako ga i mi napose ove godine prigodom stogodišnjice njegova rođenja obdarimo toplom zahvalnošću, vrućom ljubavlju u obliku žarke molitve za nj, za našega Tomu Gajdeka!

Lebdio njegov duh nad nama, da se svi zadahnemo velikim oduševljenjem za društvo, jer samo skupnim i zajedničkim oduševljenjem, onakovim oduševljenjem, kakovim je bio zadahnut vrli Toma Gajdek, podobno će biti naše društvo uznapredovati i uzdići se do one visine, na kojoj ga svi želimo vidjeti.

Slava ugledniku našemu T o m i G a j d e k u!

II. DIO

Društvo sv. Jeronima i hrvatsko selo

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Na početku ovogodišnje naše glavne skupštine, prve naše misli i osjećaji, prve naše riječi i želje neka budu upravljene prema preuzvišenom gospodinu našem Pokrovitelju, nadbiskupu dru Antunu Baueru, — prema Njemu, kojemu je Višnji po svojoj vanrednoj milosti, a na našu veliku radost dao, te je skorice mogao proslaviti dva prekrasna jubileja: osamdesetgodišnjicu svog života i dvadesetpetgodišnjicu svog nadbiskupovanja. Mnoge i premnoge čestitke dohrlile su toga dana u njegov staroslavni dvor, sve topla srca i iskrene riječi, — a među njima nalazila se, naravno, i naša, ako i skromna, ali tako topla i iskrena, da bi u natjecanju s drugima u tom pogledu sigurno odnijela pobjedu! Jer dok je doista prelijep sjaj njegovih lustara, sastavljenih od bezbrojnih kristala dičnih mu djela, lustara, urešenih draguljima, — dotle se kao najsjajniji dragulj svojim sjajem ističe rubin njegove ljubavi prema hrvatskom puku, ljubavi, koja se napose ogleda u njegovu odnosu prema našem Društvu sv. Jeronima. Osnutak svetojeronimskih zaklada za sve župe njegove široke nadbiskupije, njegove umne i žarke riječi o Društvu sv. Jeronima prigodom društvene pedesetgodišnjice, i njegova današnja upravo očinska briga, kojom bdije nad životom i radom našega Društva, — tri su, između ostalih, glavne činjenice, tri su dokaza kristalne jasnoće, koliko mu je na srcu ova naša pučko-prosvjetna ustanova. Kako stoga da mu naša sinovska čestitka ne bude nada sve topla! Kako da mu ne uskliknemo iz dna srca: Neka nam ga Svevišnji po svojoj svetoj milosti još dug niz godina uzdrži među nama zdrava i čila! Živio naš dragi i uzvišeni Jubilarac! (Živio!)

Prelazeći sada, preko mostića jedva opažene stanke, na drugu stranu, na svoj redoviti skupštinski govor, moram odmah istaknuti, da u traženju četverolisne djeteline govornog temata možda nijedan od mojih predšasnika nije bio na proplanku tako laka i srećna položaja, kao što sam u tom pogledu bio ja prigodom ove naše glavne skupštine. Taj mi je govorni temat, da tako kažem, visio u zraku smiješeći mi se i namigujući, pa je trebalo samo pružiti ruku i skinuti ga kao zrelu rumenu jabuku.

Što je naime u ova posljednja vremena i dane, u našim općim hrvatskim prilikama, više iskočilo naprijed nego naš plug i brazda,

nego naša motika i bus, nego naš srp i klas, t. j. više nego naše hrvatsko seljaštvo, ono seljaštvo, s kojim se, da odmah jasno naglasim, baš naše Društvo sv. Jeronima sljubilo već tako odavna, i tako blisko i usko! Jest, hrvatsko je seljaštvo, poput divotna diva, snažnim skokom iskočilo naprijed, iskočilo kao nijedan drugi stalež u cijelom našem narodnom životu.

I ako to, u jednu ruku, iz općenih razloga, izgleda kao prirodno i razumljivo, ipak ima i poseban razlog za to. Da pak uspon do konačne svrhe ove moje besjede bude što lakši i uspješniji, treba najprije, da se taj razlog izrijekom navede.

Još su nam u živoj uspomeni nedaleka vremena, ona vremena ispred rata, kad su nam tuđe neprijateljske sile kočile naša narodna kola, te su im škarići škripali i bolno stenjali; kad su te sile, poput proždrljiva rovca, podgrizale narodno korijenje, sad u ovom, sad u onom našem kraju, sad na ovaj, sad na onaj način: na državnom, na financijskom, školskom polju, te tako savijale list i ispijale plod našeg narodnog bitka. Ta su nam vremena još živo u pameti. Sve je to doista prava istina, pak se zato protiv njih borismo i hrvatski hrvasmo, ni jedan čas ne odlazeći s mejdana, mučna i krvava, i jedva viđena pod tim svodom nebeskim. Dà, sve je to istina.

Ali je istina i to, da nam te sile ipak nisu vadile srce iz njedara, da nam nisu poricale niti oduzimale našu narodnu zasebnost, koja na našem narodnom obzorju jasnim svjetlom svijetli već daleko više od tisuću godina; onu zasebnost, koja je temelj, izvor i zalog svega ostalog nam zdravog i potpunog narodnog života; onu zasebnost koja je jedini paladij sve naše narodne časti i ponosa. Mogli su naši neprijatelji komad po komad trgati od našega narodnog tijela; moglo je naše narodno biće krvariti od stotinu rana; mogli su nam prikraćivati narodnu vrhovnu vlast — no dok je zasebnosti, dok nam njezin plamen zagrijeva grudi, dotle se još uvijek možemo ko orô da vijamo na krilima nade i pouzdanja, da će se sve to popraviti, da će nutarnja životna sila ono, što je otrgnuto, nanovo izgraditi i ispuniti, da će rane zacijeliti, a narodna se vrhovna vlast svečano uspostaviti. Ali uzeti narodu njegovu zasebnost ili osobnost, odnio si mu Paladij na užas branitelja domovinskih zidina, iz grudiju si mu izvadio živo srce, iskopao hladan grob, na kojem će drugi moći igrati svoje igranke.

Međutim vidjesmo, da nas svojim neželjenim posjetom nije mimoišlo ni vrijeme, gdje se neki drznuše i pokušaše oteti nam upravo taj sveti Paladij. Prema tom cilju krenuše različiti politički ljudi i političke skupine, sugestivno se pri tom služeći različitim formulama, lozinkama i krinkama. Za tih se časova u jednom dijelu hrvatskih sinova, onom dijelu, koji se uspinjao svim stepenicama visokih škola, čudnovatim mutežom uzmuti zdravo rasuđivanje; drugi se dio istih sinova, zastrašen kandžijom, šćućuri u kutu; a treći se dio, pun rodoljubne strepnje, zabrinuto pitaše: Kuda plovi naša lađa? Kamo li je nose kivni vjetrovi? U kakav li će je bezdan survati bijesni valovi?!

I dok jošte, poput uzdrhtale strune, drhtaše rodoljubno srce, — najednom se, kao žuđeni spasilac, pojavi hrvatski narodni div. Stade, kao što stoji golem hrast. Divan, snažan, silan. Ispod razbarušene kose namršteno čelo, poput mrkle oblačine. Iz očiju mu sijevaju ognjene strijele. Zubi škriplju kao gromovni trijesak. Mišice nabrekle, kao da su brda. Stisnute pesti smrvile bi gvožđe.

I zamahnu zamahom divskim. Već od sama vihora, što ga zamah diže, na sve se strane, kao suho lišće, razletješe sve one formule, lozinke i krinke, te nestadoše u nepovrat. I nema toga čarovnjaka, koji bi ih opet skupio. A u visoko uzdignutoj ruci Diva sunčanim sjajem sjaše sveti Paladij hrvatske zasebnosti. Umiri se uzdrhtala struna zabrinute duše, ohrabri se prestrašeno srce, razbistri uzmućen um!

Hectora quis nosset, si felix Troja fuisset (Ovid. Trist. IV. 3).

Da, naprijed je stupio naš hrvatski seljak, na sceni se pojavilo naše hrvatsko selo. On, naš narodni div; ono, naše narodno divsko ognjište od davnine! I na toj seoskoj širokoj pozornici, gdje u istinu živi golema većina svega hrvatskoga naroda, bi i opet, bi i stoti put utvrđena vijekovna istina hrvatske zasebnosti. Tu, baš tu se pokazalo, da je taj temelj svega našega narodnoga života nerazoriv, da mu je taj izvor nepresušiv, da mu je taj zalog neprocjeniv! Da je taj Paladij neosvojiv! In magnis et voluisse sat est (Propert.).

Naše hrvatsko selo, to naše neugasivo pradjedovsko ognjište, uz koje već tisućljeća sjedi naš narodni hrvatski div, zasjalo je prelijepim svjetlom!

Oči se sviju najednom okrenuše prema tomu Divu. Ne samo onih, koji su zaposleni na političkom polju — a na koje mi, kao prosvjetno društvo, ne kanimo ulaziti — nego i onih, koji se bave različitim kulturnim i socijalnim pitanjima, kao što su pitanja književna, umjetnička, ekonomska. Sve se više sa sela uzimlju predmeti za pjesmu, za prozu, za dramu; sve se više na selu traže motivi za kist i glazbalo; osnivaju se seljačka pjevačka i prosvjetna društva; organizuju se vjersko-kulturna udruženja prema dobi i spolu; zalijeću se svakovrsni propagatori, itd.

Ne obaziruć se zasada na nutarnju vrijednost svih tih pojedinih veza i dodira sa selom, nego gledajući samo na to općeno zanimanje za selo, mi, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, možemo samo da se radujemo tomu.

Mi se naime u tom sveopćem skretanju misli i osjećaja prema našem hrvatskom selu i hrvatskom seljaštvu snalazimo ljupko kao riba u vodi.

Jer čije je mišljenje i osjećanje bilo tako obuzeto našim hrvatskim selom kao što mišljenje i osjećanje Društva sv. Jeronima? Čiji je život i rad bio tako usko vezan s našim hrvatskim seljaštvom kao život i rad Društva sv. Jeronima? Tko je tako mnogo snovao i tako brižno vijećao o svem kolikom dobru našeg seljaka kao Jeronimski društveni odbor sa svim svojim mnogobrojnim povjerenicima i piscima? Tko može ukazati na toliko duševno blago, iskopano iz dubokih majdana ljudskog duha, samo za napredak cjelokupnog seljačkog

života, kao što to može Društvo sv. Jeronima? Dà, tko je, poslije Crkve i škole, toliko prosvjetne građe unio u naše seoske kuće i obitelji, kao Društvo sv. Jeronima? Nitko!

O svemu tomu bjelodano svjedoče mnogobrojne svetojeronimske edicije, koje su sve, može se reći, bez izuzetka, pisane i izdavane sas vrhom, da siplju mlazove svjetla u hrvatske seljačke duše. Tko da ih sve poimence slijedom slijedi, kad je dosta znati, da su to pučko-prosvjetne knjige najrazličitije sadržine, sad vjerske i moralne, sad povijesne; sad izdanja općega znanja iz prirodopisnog i prirodoslovnog područja, iz socijalnog života, itd.; sad knjige zabavnog značaja, za koje su njihovi autori cvijeće estetskih motiva najvećim dijelom ubirali po bašćama i po livadama, kao sag razastrtim oko našeg hrvatskog sela.

Sve to za kulturni preporod hrvatskog seljaštva ili hrvatskog puka, kako su se, sinonimno, rado izražavali naši jeronimski pređi, u prvom redu društveni predsjednici. Da iz tog mora dignemo samo nekoliko kapi!

»Društvo je ovo za puk«, kaže društveni ljetopisac već u prvu zoru svetojeronimskog života. »Odboru mora biti do toga stalo«, veli dalje, »da se društvo što većma raširi u puk. Zato je dužnost odbora moliti za potporu sve prave prijatelje našemu prostomu puku, bili svećenici ili svjetovnjaci.« Isto tako naglasuje predsjednik: »Društvo je ovo za puk«; tkogod je prijatelj napretka našega puka, neka stane u društvo.«

Doista, potrebe, korist i sreća hrvatskog puka ili hrvatskog seljaka jedina je briga odborova. »Kako se odatle razabire«, iznosi predsjednik na drugom mjestu, »polje je našemu društvu širom puklo: svaki spis, bilo koje mu drago struke, za koji bismo sudili, da je vrijedan naprijed pomaći budi duševno, budi tvarno dobro puka našega, može od društva na svjetlo izaći«. »Nadalje«, kaže, »čim nas je više, koji radimo i nastojimo oko prosvjete našega puka, tim više, čini mi se treba da smo složni u načelih, na kojih se jedino zbilja dade sagraditi prava sreća našega puka, da se možda ne dogodi, što jedni grade, da drugi razgrađuju. Bože nas sačuvaj takove nesreće!«

Uopće, cio »program društvene radnje«, kako ga je već prvi urednik društvenih izdanja na šire izložio, strogo je primijenjen potrebama puka. »Za nijednu se knjigu«, veli urednik, »puk toliko ne maša, nijednom drugom knjigom ne će čitanje puku toliko omiljeti, koliko upravo valjano pisanim Životom Svetaca. Znade to svatko, tko je živio među pukom. No mogli bismo koje godine izdati i drugu takvu knjigu, kojoj bi bila svrha pobuditi i pokrijepiti reliozno-moralni život u našem puku«. Jednaka je zadaća društvu i briga odboru, da se puk naš pouči u razumnijem gospodarstvu«. Društvu je našemu također zadatak širiti u puku našem nauke, koje su u novije doba preobrazile svijet, a to su nauke prirodoslovne. Nadalje, odbor želeći prošlost našu puku što razumlji-

vije i ugodnije predočiti... nastojat će, da se naša povijest izdade kao ti u slikah...« Šesta točka našega je programa izdavanje svakovrsnih pripovijedaka, koje su vrijedne puk naš poučiti i zabaviti«. »Naš puk treba također poučiti, kako da si djecu uzgaja, kako da si zdravlje čuva i poremećeno oporavlja, kako da privređuje i štedi, itd.« »Mislim, da ne ćemo promašiti svrhe društvene, ako li u ovaj program uvrstimo i izdavanje zakona općinskoga i drugih gdjekojih zakona, koje bi trebao da naš puk znade, s valjanim dakako i jasnim tumačem, sastavljenim od vrsna poznavaoca.«

Evo, sve za puk, samo za puk. Tako bih mogao navoditi od zore do mraka. Jer, doista, ovakvo svetojeronimsko društvo, kako ga već iz navedenih riječi vidimo, nije od jučer ili od prekjučer.

Tako se u Društvu sv. Jeronima osjeća, misli, govori i radi već blizu tri četvrti stoljeća. Bez malaksanja, neprekidno, sustavno.

Zato se Društvo sv. Jeronima i najjače utisnulo u hrvatsku seljačku dušu. Ono je u nju urezalo najdublje brazde. Zato je Društvo sv. Jeronima ne samo najpoznatije nego i najomiljenije društvo u hrvatskom selu. U tom se ne može s njime mjeriti nijedno drugo slično prosvjetno djelovanje ili kakova druga slična ustanova. Ono je u tom bez takmaca. Sámo njegovo ime i sâm pomišljaj na nj ima svoju prosvjetnu snagu. Dosta je našem hrvatskom seljaku samo pomenuti svetog Imenjaka našeg društva, već mu se bude slatka sjećanja na preugodne časove sprovedene u sjeni krošnjate društvene lipe. Dosta mu je samo malko skrenuti vođice njegovih misli prema svetačkoj aureoli društvenog Zaštitnika, već se budi ugodan osjećaj potrebe za pisanom hrvatskom riječi; već se pred njegovim duhom ređaju drage slike svetojeronimskih djela i darova, već se u pameti dižu plodovi nauka i pouka, što ih je jeronimska knjiga iznijela lijepih i korisnih iz raznovrsnih grana ljudskoga znanja i umijenja, a napose što je iznijela iz samog seljačkog života, što je rekla o toploti hrvatskog doma, što o ljepoti hrvatske domovine, što o časnoj i slavnoj prošlosti hrvatskog roda, o njegovim stoljetnim pravima na dostojan i slobodan život samosvojnog naroda.

Stoga se može sa svom sigurnošću reći, da, koliko s obzirom na podignutu prosvjetnu svijest, toliko i s obzirom na podignutu svijest narodnu, baš Društvo sv. Jeronima ne ide najmanja zasluga, što se u hrvatskom selu junački digao onaj naš hrvatski narodni div, koji je pred očima sviju, u danoj mu današnjoj prigodi, divskim zamahom riješio već i onako davno i pradavno riješeno pitanje hrvatske narodne zasebnosti. Dà, taj div znatnim se dijelom odnjihao u kolijevci, koju je zanjihalo Društvo sv. Jeronima; on se othranio na krilu, koje je raskrililo Društvo sv. Jeronima; on se školovao u školi, u kojoj je učiteljevalo Društvo sv. Jeronima; on je odrastao, ojačao i osnažio se u domu i pod krovom, što ga je podiglo Društvo sv. Jeronima!

Nije li dakle razumljivo ono što naprijed rekoh, da se u općem današnjem seljakovanju naše Društvo sv. Jeronima snalazi i da pliva kao riba u vodi!

Ali otuda slijedi i jedan nuždan zaključak.

Kad je naime Društvo sv. Jeronima tako usko sraslo s hrvatskim selom, kad je u seljačkoj duši izgradilo tolike prosvjetne spomenike; kad ono među svim sličnim prosvjetnim pothvatima, bilo pojedinačnim, bilo skupnim, zauzimlje prvo i najodličnije mjesto, ne sljedi li odatle nužno, da ono ima prvu i odlučnu riječ u svim pitanjima, koja se tiču prosvjete na selu?

Društvo sv. Jeronima ima riječ autoritativne ocjene, riječ arbitrarne kritike.

Dà, ono ima moralno pravo procijeniti sve, štogod se na selu u ime prosvjete govori ili radi: ima prosuditi, da li je ovo ili ono prava ili lažna roba, da li je ovo ili ono zdrava ili pušljiva jabuka; nije li samo poza ili fraza ili moda; nije li spekulacija ili maska. Jer svega toga doista i ima.

Nije li naime prosvjetno isticanje samo maska, kad se poput drače i korova selima širi nekakva »popularna biblioteka«, ili se u bescijenje dijele neke knjige ili brošure, u kojih je dosta prolistati samo nekoliko listića, ili kojima je dosta samo približiti njušni živac, pa da se odmah vidi, kako svemu tomu nije na umu nikakva prosvjeta sela, nego tek propagandistički ili prozelitski ciljevi izvjesnih socijalnih ili sektaških rabota?

Nije li zatim sve seljakovanje samo jednostavna i isprazna moda, kad se n. pr. neki literati ili artisti, kao golovrati lešinari, zalijeću na selo, pa iz seoskog života vade samo one momente, što su tek njegove bolesne i ranjave izrasline, i koje bi seljaka, kad bi ih vidio izmrčene na platnu ili nadrljane na listu knjige, u vlastitim očima samo ponizile, pritlačile i poništile, koje bi ga slabile i koje bi lomile njegovu životnu energiju, — mjesto da se svuda ide za tim, kako tu energiju dizati i krijepiti?

Nije li, nadalje, samo poza ili fraza, nije li hipertrofija seljakovanja, kad se, i to još na tako bombastičan način, stvara isključiva »seljačka ideologija«, — ideologija, koja je nad sve druge ideologije, u kojoj se, kao mlinski kamen u dubini morskoj, ima utopiti svaka druga ideologija, — ideologija, koja čini posebnu i jedino vrijednu seljačku kulturu?

Dakako, da ovakvo eksluzivno stanovište mora na drugoj strani izazvati reakciju, pa se protiv »seljačke kulture« postavlja »kultura sela«, t. j. protiv seljačke kulturne samoniklosti postavlja se princip unošenja kulturnih elemenata na selo. Misli se i raspravlja u alternativnom obliku: ili »seljačka kultura« ili »kultura sela«.

No za one, koji se bez poze i fraze, koji se ozbiljno, i to teoretski i praktički, bave pitanjima pučke prosvjete, jasno je, da ni tu ne valjaju krajnosti, već da i tu vrijedi samo njihovo izmirenje, samo njihovo međusobno upotpunjavanje.

Mora se naime priznati, da ne samo što može postojati, nego da doista i postoji samoniklo seljačko kulturno stvaranje. To stvaranje prirodno raste iz samog seoskog života i sviju njegovih prilika, raste kao iz korijena stabljika, cvijet i plod. Ta vijekom se kretati pod širokim podnebesjem, kojega ništa ne smanjuje, ništa ne suzuje niti

u njegovoj sunčanoj vedrini, niti u njegovoj gromovnoj naoblačenosti; ta stalno se ročiti sa svojom grudom zemlje i s njezinim plodinama, što ih sad sunce grije, sad zalijeva dažd, sad mraz i led bije, sa svojom oranicom i košanicom, sa svojim brezikom i grabikom, sa svojim lozjem i grozjem; ta od jutra do mraka sporazumijevati se i razgovarati se sa svom svojom okokućadi pernatom i rogatom, sa svojim prijevcem i kokom, sa svojom sivuljom i svojim crljenkom, pa sa svojim šarcem, i još k tomu vjernim kudrovom; zatim uz pradjedovsko ognjište, okruženo drevnim pričama, odmjereno srkati pelin i medovinu obiteljskog života; nadalje vječito sabirati iskustva što ih pruža s jedne strane stalno susjedstvo, odijeljeno tek starinskom ogradom glogova trna i mirisave ljubice, a s druge strane iskustva što ih daje široka seoska zajednica, koja se mijenja, mijenja, a na kojoj se ne opažaju nikakove promjene; osjećati jednake potrebe i nevolje; žalostiti se istim žalostima, radovati se istim radostima, itd. itd. — sve to doista stvara posebnu psihu, sve to gradi posebnu psihološku bazu, na kojoj niče i raste samostalno gledanje na svijet, izdjelavaju se svoji ideali, izgrađuju vlastiti oblici u različitim dijelovima života; a u glavnom, te ako nema spoljašnjeg vještačkog utjecaja: življe se osjeća prisutnost Božja; u cijeni je stalnost i tek polagana promjenljivost; ljubi se, štuje i zahtijeva pravičnost.

Nema dakle sumnje, da se u tom i takom okolišu može stvarati, pa se doista i stvara samonikla seljačka kultura. To je stvaranje osnovano na seljačkom karakteru, koji je postao druga narav. »Naturam expellas furca, tamen usque recurret« (Hor. Ep. 1).

Ali u drugu ruku, u velikoj je zabludi onaj, tko misli, da je dosta ostati kod te samoniklosti. To bi bila fraza, poza. Ta čovječanstvo živi vijekovima; ono je tako široko i razdijeljeno u tako mnoge dijelove, da od njih skoro svaki živi u različitim prilikama. Stoga se događalo i događa se, da je jedan njegov dio, zbog različitih uzroka, u samoniklom napredovanju pokročio dalje nego drugi, pa je onaj koji je dostigao više, davao onomu, koji je imao manje. Ta komu nije poznato, kako je kroz sva razdoblja čovječjega života jedan kulturni narod utjecao na drugi, ili drugim riječima, kako su različite kulture u koječemu među sobom ovisne: naša današnja od rimske; rimska od etruščanske i grčke; grčka, preko trojanske, kretske, mikenske, feničanske, ovisna je od babilonske i asirske i egipćanske; egipćanska od hetitske, babilonska i asirska od sumeranske, i t. d., i t. d. U tom i stoji postojano napredovanje cjelokupnog čovječanstva, da ono što je jedan njegov dio stvorio kroz duge vremenske razmake, drugi dio prima u kratko vrijeme, s relativnom brzinom, ne morajući da i on eventualno prolazi sekularnim putevima te spokojno čeka zgodne prilike, dok bi stigao do istog rezultata.

Ako to vrijedi za običan ljudski poklad i obične ljudske vrednote, kamo li ne će vrijediti za poklad vječnosti i one vječne vrednote, što ih je sam Bog predao zemlji; za predragocjeni poklad i neisporedive duhovne vrednote svetog evanđelja! Jer gdje su ti ljudski vijekovi, i gdje je taj dio čovječanstva, koji bi i u najdužem vre-

menskom razmaku, i uz najsrećnije prilike, ikada mogao doći do istog posljetka! Zato nema većeg dobra za čovještvo uopće, kao što i za svaki narod napose, nego da se ova nebeska kalem-mladica prirodno nakalami na narodnu stabljiku. Sumnjati u to, ili to osporavati, makar samo i sjenkom jedne jedine riječi, znači potpunu odsutnost u području kulturnih problema, ili bijedno oponašanje kojekakovih tuđih ideologija, pisanih perom zamočenim u crnilo strasti i zaslijepljenosti. O imitatores, servum pecus (Hor. Ep. I).

Treba dakle i u selo unositi nove, prave kulturne elemente, te skladno zidati na seljačkoj samoniklosti.

Prema svemu tomu ne može se održati ni jedna ni druga krajnost: niti sama samoniklost, niti samo unošenje u selo, jer ono prvo je poza, a ovo drugo bila bi jednostranost. Tek njihovo međusobno izmirenje i upotpunjenje ima svoju vrijednost. Samo onda naime, ako se vrijedne i dobre strane seljačke samoniklosti podržavaju i njeguju, i ako se toj samoniklosti dodaje ono, što u čovječanstvu, oplođenu božanstvom, ima lijepa i uzvišena, samo tada gradi se prava i zdrava kultura na selu, — kao što to, s ponosom ističemo, čini naše Društvo sv. Jeronima.

Međutim, nije mi dakako na umu poricati, da i izvan zidina svetojeronimskih ima ozbiljnih nastojanja oko pučke ili seljačke prosvjete. Ima ih među crkovnjacima, pretežno u prosvjetno vjerskom pravcu, i među svjetovnjacima, pretežno u pravcu prosvjetno-gospodarskom. Kako je poznato, naše Društvo srećno ujedinjuje oba ova pravca, pa može surađivati s pravcem jednim i drugim.

Može, ponajprije, s prvim, štono ga predstavlja Katolička akcija, koja kao apostolat lajkata pomaže i unapređuje evanđeosku misiju sv. Katoličke Crkve. Kako je pak naše Društvo sv. Jeronima izrazito katoličkog značaja, jasno je, da će ono u svom prosvjetnom radu stajati u najljepšoj harmoniji s Katoličkom akcijom, bez obzira na ikakve diferencijacije u njezinu sastavu. Svojim izdanjima, prosvjetno-vjerskog i prosvjetno-moralnog sadržaja davat će Katoličkoj akciji jake konstruktivne građe, a Katolička akcija, šireći po svojim organizacijama naša društvena izdanja, pomagat će ostvariti veliku svetojeronimsku ideju, — kako je to uostalom već vrlo lijepo istaknuo i preuzv. gospodin nadbiskup-koadjutor te se njegovim riječima nema što ni dodati ni oduzeti.

Zatim se nadamo, da ćemo moći surađivati i s onim drugim kulturnim radom na selu prosvjetno gospodarskog pravca, štono ga predstavlja pokret pod imenom »Seljačke sloge«. Uprkos nekih negativnih pojava, koje se nemilo doimlju svakog pravog hrvatskog rodoljuba i prijatelja seljačke prosvjete, i koje zaslužuju najozbiljniju zamjerku, mi se ipak ne odričemo te nade. Tako kažemo pretpostavljajući, da se upravljači pomenutog pokreta prihvaćaju posla ozbiljno, razborito i iskreno, bez poze, fraze i maske. Ako je tako, tada moraju znati i svrhu, za kojom idu, i sredstva, kojima će tu svrhu postizavati, i zapreke, koje takvom radu stoje na putu. Moraju znati svrhu, koja ne može biti druga, nego duševno i tjelesno jačanje našega seljaštva; moraju znati sredstva, koja u najmanju ruku

ne smije biti takova, da ruše vjersku, a potom i moralnu osnovu, na kojoj se jedinoj može sigurno graditi pomenuto jačanje; moraju poznati zapreke, jer bi odavalo potpuna nepoznavaoca stvari, tko bi neozbiljno mislio, da se s nekoliko govora ili predavanja, s nekoliko listića ili brošurica, i još bogzna kakova sadržaja i forme, postizava velevažan cilj pučko-prosvjetnog rada. Non ex quovis ligno fit Mercurius. Pretpostavljajući dakle u navedenom pokretu ozbiljno i trijezno shvaćanje preuzeta zadatka, nadamo se uporedo ići s njime k istom cilju: k izgrađivanju prosvjete na selu, k održavanju našeg hrvatskog seljačkog diva.

Dà, i na kraju naglasujem našeg hrvatskog seljačkog diva, kao što sam ga naglasio na početku, — kod čega ipak, upravo iz velike ljubavi prema tom Divu, ne smijemo nikad zaboraviti, da i divovi imaju svojih poroka, katkad i znatnih, i da nema nikakve, pa ni divske snage u stvorenom svijetu, koju ne bi protivne otrovne sile mogle oslabiti i crvotočinom rastočiti, po gotovu, ako bi ta snaga bila lišena pravih duhovnih vrednota. Vis consili expers mole ruit sua — Snaga bez duha ruši se od svoje težine (Hor. Od. III.). Zato, oprez!

Mi, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, brižno ćemo paziti na to, i budno pratiti sve pojave, koje amo spadaju. Mi ćemo se boriti protiv svih protukulturnih utjecaja, ma otkuda dolazili, i uništavati ih nesvladivom snagom svoje pučko-prosvjetne akcije.

Mi ćemo seljakovati i dalje, kako smo seljakovali dosada, — seljakovati u pravom smislu te riječi: šireći pučku prosvjetu tako, da njegujemo samonikle vrednote našeg hrvatskog seljaka, te da im skladno pridajemo druge nove od ponajbolje cijene, pa da tim putem postojano kročimo naprijed. Jednom riječju, mi ćemo seljakovati svojim svetojeronimskim seljakovanjem, tvrdo uvjereni, da je ovo seljakovanje najpravije i najbolje, — a s devizom:

In lumine tuo, Deus scientiarum, videbimus lumen — O Bože, koji sve znaš, u tvojem ćemo svjetlu naći prosvjetljenje!

Trideseti rujna

Ima u nas, napose u posljednje vrijeme, različitih »dana«. Svaki od tih »dana« nesumnjivo ima izvjesnu vrijednost, — ali se ne ustručavam reći, da se Svetojeronimski dan svojom vrijednošću, kao surli orle, diže nad sve ostale. Svaki takav »dan« ima svoju posebnu misao, koja je svjetlo tog »dana«, ali je svjetlo Svetojeronimskog dana najsjajnije i najljepše, jer mu je misao, jer mu je cjelokupan sadržaj, značenje i pojava najznačajnija i najzamašnija.

Jest, više predragocjenih vrednota daje poseban sjaj i čar svjetlu Svetojeronimskog dana.

Svi ostali »dani« tek su od jučer, kao što su od jučer tanke, nježne stabaljke, — Svetojeronimsko je Društvo i njegov Dan kao bujno razraslo div-drvo, s gorostasnim deblom, velegranatom, brsnatom krošnjom, a uvijek zdravo, uvijek svježe i mlado.

U njegovu su dragu zasijenku sjedjeli ponajbolji i ponajmudriji naši hrvatski ljudi. Sjedeći u toj sjeni, pod bujno-lisnatom krošnjom, u njihovoj su se duši rađale sočne misli o prosvjeti hrvatskoga puka, razgrijavali za nj topli osjećaji ljubavi, stvarale dalekovidne odluke, krijepila i čeličila volja, da se ustraje u radu do konačna uspjeha. A po šumnatu granju široke krošnje pjevale su domaće ptice svoje lijepe pjesme i pričale svoje slatke priče.

Dražest prve vrednote: uvijek mlade dugovječnosti!

Vedrina i ozbiljnost; iskustvo i polet; opreznost i hrabrost, među sobom su se izmjenjivale u najljepšem skladu.

A kako li, zatim, veleban zadatak, uzvišen cilj: prosvjetljenje svega hrvatskoga puka! I to s dubokom sviješću ne samo o svoj opsežnosti toga rada, nego i o njegovim tajnim dubinama, u koje treba roniti duhom hrabra ronioca!

Bilo je među nama, u toku samog života Društva sv. Jeronima, više pučko-prosvjetnih pokreta. Još kod same kolijevke našega društva, rađalo se neko slično društvo, imenom »Svjetlo«. Poslije, već za muževne dobi »Sv. Jeronima«, pojavilo se, sa dosta talambasa i samopouzdanja, »Društvo za pučku prosvjetu«, te počelo izdavati ne samo knjižice nego i vlastiti pučko-prosvjetni časopis, osnivati pučke knjižnice, priređivati pučka predavanja. Zatim »Hrvat. društvo za očuvanje narodnog zdravlja« »Pučka prosvjeta« u Osjeku, »Hrvatska prosvjetna zadruga« i t. d. — sve do današnjega dana, kada također niču neka gibanja s namjerom kulturnoga rada na selu.

No sve je to bilo, i jest, kratkovječno. Osvanuli, ali ne omrknuli.

Ako bismo se pitali za razlog, odmah ga nalazimo u općem nedostatku svake dubljine. Ne može se za pojedine slučajeve poreći ni neke osjećajnosti, ni volje, ni shvaćanja, — ali sve to s tankim, kratkim korjenčićima. Zaista, još više nego prave osjećajnosti, volje i shvaćanja, ima tu često tek prazne pomodnosti, bolećive čuvstvenosti i puste usiljenosti, — što sve, poput prevelike vlage ili žege, bilo poput crva-štetočine izgriza te uništava i onako slabo korijenje, pa se batva i badrljice, koje katkad porastu, brzo, nažalost, osuše i propadnu. Velim »nažalost«, jer Društvo sv. Jeronima sa simpatijom prati svako nastojanje oko prosvjetljivanja hrvatskoga puka i žali, ako su to većinom samo prolazni meteori, što blijeskom bljesnu na obzorju, da se brzo za tim to jadnije sruše u bezdan zaborava; žali tim više onda, ako ta nastojanja imadu zdravu podlogu.

Jedino je svetojeronimski pučko-prosvjetni pokret tankovskom snagom pregazio sve prepreke i ostao trajan, nepokolebljiv. Njegovo se korijenje razgranalo orijaški, a svojim najdubljim žiljem hvata se, regbi, samog središta zemlje.

Društvo sv. Jeronima rodila je duboka proćućenost, tako duboka, da je isto, što i sama ljubav. Kumovala mu je iskrenost, — iskrenost čista kao kaplja rose, u kojoj se kupa mlado jutarnje sunce. Zalijevala, njegovala i odgajala ozbiljna skrb i puno razumijevanje njegove sućnosti, ili duše; drugim riječima, njegova zadatka, njegove svrhe.

Prevažnih li čimbenika kod svakog velikog rada! Nedostaje li jedan od njih, u radu ne može biti uspjeha. Samo uz nazočnost sva ta tri čimbenika zajedno, može, kako svaki drugi, tako naročito prosvjetni rad, dočekati slatku jesensku pjesmu pune brente, puna koša. Onako, kako je to bilo, i jest, kod svetojeronimskog rada.

Ljubav, kardinalski crvena ljubav, kakva bijaše u duševnog nam začetnika Društva, u Juraja Haulika, kao predstavnika onih hrvatskih crkvenih dostojanstvenika, u kojih se pod svilenom haljinom i zlatnom verižicom nije ugasila, nego rasplamsala rodoljubna vatra; iskrenost, kristalno-priprosta iskrenost, kakva bijaše u prvog predsjednika Tome Gajdeka, kao predstavnika svega onoga hrvatskoga svećenstva, koje se odnjihalo na hrvatskoj grudi, i s njome sraslo i njome se ispreplelo kao stoljetno žilje; zatim svestrano i duboko razumijevanje, kakvo bijaše u dra Franje Ivekovića, prvog društvenog urednika, kao predstavnika onog dijela hrvatskog svećenstva, koje se odlikovalo dubokoumnošću i znanstvenom točnošću: sve to troje, i ljubav, koja grije i stvara; i iskrenost, koja se ne truni trunjem nikoje druge misli ili težnje; i jasno razumijevanje, koje ne ostaje na površini niti vrluda stramputicama, već ravno kroči naprijed, znajući, kuda ide, što hoće, — to su tri daljne vanredne vrednote Društva sv. Jeronima, koje, pune svjetla, poput sunca, rasvjetljuju Svetojeronimski Dan.

Pored prve dvije vrednote (od ove tri posljednje), ljubavi naime i iskrenosti, koje se, međutim, imaju s obzirom na uspjeh smatrati elementarnim uslovima, kojino se ne daju dalje raščinjati, — osobito treba naglasiti treću: pravo razumijevanje svetojeronimskog pučkoprosvjetnog rada. Scribendi recte sapere est et principium et fons. — Ispravno mišljenje uvjet je i izvor valjana pisanja (Hor. de arte p. 309).

Tko je objekat, a tko subjekat tog rada? Tko je učenik, a tko učitelj? Da li je to pučka, srednja ili visoka škola?

Društvo sv. Jeronima znade, da je njegov učenik sav naš puk (i svi oni, koji su njemu, u glavnom, slični po stepenu školske obrazovanosti), — a učitelj: dobar pučki pisac (pučki predavač, govornik, krasnoslovac, prikazivač i t. d.).

Prema tomu, ono znade i to, kakav treba da mu je nastavni program, kakva metoda, koji nastavni cilj.

Ujedno je svijesno i sve teškoće toga rada u svakom od tih pojedinih dijelova.

Kako li je teško dobru učitelju u velikom razredu prenapunjenu djecom! Koliko li različitih sposobnosti, umnih i ćudorednih! Kakve li razlikosti u kućnim prilikama! Na svršetku svakog dana muka mu teškim prstima sklapa umorne vjeđe. A što da istom kažemo o Jeronim. učitelju Dobrašinu i o onom razredu, u kojem se nalazi cio hrvatski puk, i koji obuhvata najraznovrsnije krajeve, sela i zaseoke, trgovišta i (djelomično) gradove! Kad gledam seljaka ili radnika, kako se cio dan kinji rasipljući tjelesnu snagu kao rasipnik svoje blago, mučan me se utisak kao kliještima hvata, te se pitam, kako li će sada taj rabotnik, poslije svega toga, uzeti u ruke knjigu pro-

svjetnicu te iz duboka njena zdenca vući vedricu duševnog napitka! Ako i nije nemoguće; ako se, znadem, i mogu naći, hvala Bogu, posebni časovi mirne dokolice, — ali nije ni lako!

Isto je tako Društvo sv. Jeronima sebi svijesno teškoće pučko-prosvjetnog djelovanja i onda, kad se radi o subjektu tog djelovanja, o pučkim piscima, i u vezi s njima, o lijepoj pučkoj literaturi. Neki dobrijani koji sebi umišljaju, da je dosta roditi se, i već se može sjesti za polihistorsku katedru, drže, da, kad se pominje »pučka literatura«, da se pod tim misli neka inferiorna literatura. Ali misle krivo. Opčinila ih je varka svojim činima. Ova »pučka literatura«, koju mi hoćemo i ističemo, stavlja, koliko glede sadržine, toliko i glede oblika, na svoga pisca veće zahtjeve, veće sposobnosti i napore, nego to često i prečesto biva kod samozvanih literata, koji pišu nekim nemuštim, nekim nečistim, izmiješanim, bastardnim jezikom, u puku samom nikad negovorenim. Ne, nije literatura inferiorna zato, što je »pučka«.

Ali mi, u drugu ruku, ne ćemo ni da padnemo u zamku komične zablude, pa da držimo, da je svejedno pisati za čovjeka iz puka i za čovjeka školovana, — čovjeka, koji je, probijajući se kroz škole često kao budakom kroz gudure, naučio različite pojmove i njihove termine, štono nisu poznati neškolovanu čovjeku.

Ako se katkada čovjek iz puka nazivlje »neukim«, to, doduše, nije ispravno, misli li se apsolutno, jer se to može dopustiti i reći samo u relativnom smislu, t. j., u koliko taj čovjek nije prošao kroz više škole; i jer je mnogi pučanin često mudriji nego mnogi školski klupoder. No i relativna je razlika prava razlika, i kao takova dostatna, da joj se posveti budna pažnja, i da se prema njoj, kao kormilo prema busoli, ravna pero pučkoga pisca; jer ako se ne bi pazilo na tu relativnu razliku, moglo bi se nasukati i postići apsolutan neuspjeh. Tà samo jedna nepoznata riječ, ako je znatnija, može upropastiti smisao cijelog niza rečenica; a više takovih riječi, poput korova i drača posijanih po mnogim stranicama knjige, uništit će cijelu knjigu, i razgnjeviti čitaoca, te lako razbiti, ko oluja lađu, svu pučko-prosvjetiteljsku muku.

Društvo sv. Jeronima ni jednoga časa ne smeće s uma sve one potrebe i teškoće, s njima skopčane, nastojeći ih, trijezno i ozbiljno, svladavati i u svom se radu sve više usavršavati.

A sve to u tu svrhu, da pomoću prikladna, pučko-obrazovnog programa, pomoću primijenjene metode i ostalih pučko-pedagogijskih sredstava postigne svoj određeni cilj.

Cilj! Ima li, u praktičnom životu, zamašitije riječi od ove! Ona daje smisao, daje sadržaj svakom radu. Ona je njegov pokretač, radost, snaga. Ona se, kao zlatna jabuka, sja na njegovu vrhuncu. Bez cilja svaki je rad besmislen, prazan; u njega nema ni snage ni radosti; on uopće nema vrhunca, nego se odmah od početka rasteplje kao pljeva na vjetru, dok se ne raspline u ništa.

Pa ipak, kako li je često mnogi rad, pa baš napose i rad izvjesnih prosvjetnih radnika, besciljan, — dajbudi u tom obliku, što mu ne znaju cilja, jer ga, upitani za nj, ne umiju reći, nego mucaju, ili

zapnu već kod prve riječi. Zato ili samo tapkaju na istomu mjestu, ili glavurnjaju i basaju, dok se u šikarju neshvaćanja ne izgube i netragom nestanu.

Društvo sv. Jeronima znade svoj cilj, te ga umije i izreći. Njegov je cilj: različitom pučko-prosvjetnom, poučnom i umjetničko-zabavnom građom, napose religioznom, skupljanom u harmonijsko jedinstvo, odgojiti svojega člana tako, da uzmogne uzak krug svoje okoline ispitivati otvorenim okom, te ovaj maleni svijet, u kojemu živi, širiti sve dalje, u cijelo čovječanstvo, i u sam svemir, spoznavajući u njima najvažnije Božje zakone, pa tako učvršćujući u sebi ulivenu vjeru, činiti djela Bogu na čast, a sebi i ljudima na vremenitu korist i vječno spasenje.

Ideal, zar ne! A do ideala kako li je teško stići! Od svih teškoća ponajveća!

Ta kako li ćeš s ono nešto odlomaka prosvjetne građe, što je možeš dati svomu članu, postići taj ideal?! Kako!!

Ne! Za svaki drugi prosvjetni pokret ili ustanovu, za društvo, koje se oslanja samo na zgoljni prosvjetni materijal, kako se konvencionalno pruža, i k tomu još fragmentarno, taj je ideal uopće nedostiziv! Jer što koristi to pusto štampanje i bacanje knjiga u svijet! Qui proficit in litteris et deficit in moribus, plus deficit quam proficit, — veli nam (preko latinskog posrednika) sam Aristotel.

No društvo sv. Jeronima, makar i ono tek u odlomcima predaje prosvjetni materijal, može postići pomenuti ideal.

Na koji način? — To je tajna društva sv. Jeronima. Tajna, koja društveni rad opasuje vanrednom snagom; tajna, koja društveni rad obasiplje ružičastim svjetlom radosti; tajna, koja ga kruni zlatnom krunom uspjeha. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas (Verg., Gerg. II. 49).

Dà, to je tajna društva sv. Jeronima, — ali tajna, koje ne ću zatajiti, već je jasno izreći.

Društvo sv. Jeronima svaki odlomak raznovrsne svoje pučko-prosvjetne građe spaja s Bogom, (razumije se, neprisiljeno, prirodno) — i po tom ga širi u neizmjerje, potom mu daje karakter cjelovitosti i općenitosti! Na ovaj način svaki svetojeronimski prosvjetni odlomak dobiva univerzalnu, i time pravu obrazovnu vrijednost. Bez te univerzalnosti prosvjetni su odlomci, što ih prosvjetni rad jedino može davati, tek bezlična hrpa cigle i kamenja, od koje nikad gotove obrazovne zgrade. Zato i jest današnji čovjek, pa i cijelo čovječanstvo, duševno tako razrovano i rastrgano, uprkos najvećeg zamaha prosvjetnog djelovanja, i upravo to više, što je taj prosvjetiteljski zamah veći. Rudis indigestaque moles — Surova i razrivena masa (Ov. Met. I, 7). A to stoga, što taj rad nema svoje apsolutne koncentracione točke, nema općene božanske sinteze, sinteze u Bogu. Nikakva druga, pa ni čovječja sinteza nije dostatna u prosvjetnom radu, jer ništa drugo, pa ni čovjek, ne sačinjava cjelovitosti, nego je sve drugo, pa i čovjek, tek dio univerzalnosti.

Samo prosvjetni rad, kako ga provodi Društvo sv. Jeronima, rad, u kojega svaki odlomak ima svoju koncentracionu točku apsolutne vrijednosti — Najviše Biće — Deum scientiarum — a svi odlomci zajedno svoju božansku sintezu, štono čovjeka diže na najviši obrazovni stepen, na kojemu može tada razgrijanim srcem (kao što je naprijed rečeno) činiti djela Bogu na čast, a sebi i bližnjemu na vremenitu korist i vječno spasenje, — samo takav rad jest pravi prosvjetni rad, jest rad, koji postizava svoj cilj, svoj ideal. Es deus in nobis, agitante calescimus illo (Ov. F. VI. 5). Takav rad, kojemu se, makar i u daljini, lovorom ovjenčani uspjeh svjetluca čarovnim svjetlom, raduje i razblažuje čovjeka ko usrdna molitva, i čini ga krilatim.

Sada će se razumjeti, zašto od prvog početka toliko povjerenje hrvatskog naroda u Društvo sv. Jeronima. Povjerenje i uzajamna ljubav. Kroz više nego šezdeset i pet godina postojano, nepokolebljivo! Dijamantno povjerenje! Koliko li u to vrijeme bješe promjena u drugim mnogovrsnim međusobnim odnosima! Početno toplo povjerenje i ljubav najprije muklo jenja, zatim ledom ohladi, a napokon se često pretvori u nepovjerenje i mržnju. Takve promjenljivosti nema u odnosu između Društva sv. Jeronima i našega naroda, niti će je biti u napredak. Već ostaje povjerenje granitno, jer su temelji društva granitni.

Kao što zdrav, snažan, dubok prosvjetni rad obuhvata sve strane čovječjeg života i preoblikuje ih u pravcu sve ljepšeg usavršavanja, tako i Društvo sv. Jeronima obuhvata sve strane hrvatskog narodnog života i preoblikuje ih, ko vileni vajar bijeli mramor, u pravcu sve ljepšeg lika, sve većeg napredovanja. Društvo sv. Jeronima, po posljedičnoj snazi svog prosvjetnog rada, krči putove svim željama i nadama, svim idealima hrvatskog naroda. Ono uključuje u sebi sve stare lozinke i gesla, i ono: «Prosvjetom k slobodi«, i ono: »Vjera u Boga i seljačka sloga«, i ono: »Bog i Hrvati«.

Dà, samo prosvjetni rad, kao što je svetojeronimski, koji izravnava zemljište za izgradnju slobode sinova Božjih; samo prosvjetni rad, kao što je svetojeronimski, kojemu je Bog nutarnja sila, za sve je Hrvate od najveće važnosti i koristi. Vis vitalis. Zato skup riječi »Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima«, ili kraće »Sv. Jeronim« znači isto što i skup riječi »Hrvatsko narodno dobro«.

Na te me misli dovodi Svetojeronimski Dan, Trideseti rujna, — dan nad sve ostale svijetao i sunčan, jer se sveukupne vrijednosti Društva sv. Jeronima svijetle najljepšim, upravo blistavim sjajem. Za njim idimo! Me duce carpe viam!

Godišnje društvene edicije
(Za 1912)

Urednička autokritika

Mislim, da se ne ću ogriješiti o čednost, ako kažem, da su mi kao društvenom uredniku društvene edicije ponajbolje poznate, i to dakako ne samo onda, dok su još neizdane za javnost kao prevjesom prekrite, nego i u času, kad već, izdane, prolaze rukama svojih imalaca. Ta već prije nego mi rukopisi dopadnu ruke, već mi oni — zbog prethodne mislene potrage za njima — plove dušom kao tanane silhouette. A kad su već preda mnom, onda ih čitaj — a često samo i na zator vremena — ali ipak čitaj i prosuđuj i odabiri, pa odabravši i uredivši nosi u tiskaru, pa onda ispravljaj i prvi i drugi put, i zagledaj u tiskarski stroj, dok gotova knjiga ne izleti u svijet kao leptir svilac iz svoje kožurice. Sve dakle pojavne mijene, od početka pa kroz daljni razvitak do završka, sve se redaju pred mojim očima, ostavljajući za sobom svoje slike jaka poteza, živih šara. A kako mi je objektivnost od uvijek bila nada sve mila, bez teškoće ću izricati sud o svakoj pojedinoj knjizi.

I. Biblijska povijest. Knjiga II. od Davida do Hrista. Dio II. Od ropstva babilonskoga do rođenja Hristova. Napisao dr. Dinko Gudek. — Umah moram reći, da vrlo žalim, što pogriješismo, te ne nazvasmo ovo naše biblijsko izdanje imenom Svetoga Pisma, prigotovljena za narod. Jer doista ovo nisu biblijska pripovijedanja u običnom značenju, gdje pisac iznosi događaje Sv. Pisma na svoj način i svojim riječima — kako se to n. pr. nalazi u školskoj Bibliji —, nego se tu iznose biblijski događaji upravo onako, kako se nalaze iskazani u Sv. Pismu, riječ po riječ. No jer se izdavalo za puk, naravno je, da su neki dijelovi ispušteni, dijelovi, koji za puk nisu nikako potrebni. Sve ostalo pak pisac je tako zgodno povezao među sobom, da pripovijedanje bez ikakova zapinjanja teče glatko naprijed.

S ovogodišnjom sveskom podasmo narodu cio Stari Zavjet. Ono, za čim se dugo željkovalo, o čemu se dugo vijećalo po sjednicama odborskim i skupštinama godišnjim, na što se dugo pripravljalo, sada je izvršeno. Sada se prvi put pred tako velikim dijelom hrvatskoga naroda, a u tako potpunoj slici, ukaza veličajna starozavjetna, samom Božjom rukom upravljana drama: tamo sve od silne one prve stvaralačke riječi; i od Morije, preslavnog mjesta velike žrtve Abrahamove; i od Sinaja, gore dima, ognja i trublje, gore vječnog dekaloga; i od Jozue, na čiju zapovijed sunce stade; i od nazirejina suca Samsona; i od nesretnoga kralja Saula; i od kraljevskoga pjevača Davida — pa sve do Salamona i njegova hrama; i do proroka Ilije, komu se Bog ne javi niti u vihoru, niti u potresu, niti u ognju, nego kao Bog blagi u lahoru tiha vjetrića; i onda dalje do milosrdnoga Tobije; i do najvećega mesijanskoga proroka Isaije, i

do junačke Judite, i do rodoljubnog plača Jeremijina; i onda još dalje do Danijela i ropstva babilonskoga, do Estere i ropstva persijskoga, do Eleazara, Jude Makabejina i ropstva grčkoga. A sve u milovidnoj opremi.

Jest, ovako opremljeno Sveto Pismo staroga zavjeta ugleda hrvatski narod sada p r v i p u t. Jer sve, što je dosada u tom obziru bilo učinjeno, kao da su bile samo pojedine zrake, slabije ili jače, od kojih opet premnoge nisu ni doprle do samoga naroda. — A istina je, tečajem duga vremena mnoga je naša ruka posegnula ili za čitavim Starim Zavjetom, ili da iz bogate njegove riznice odabere ovaj ili onaj uzvišeni lik i u naše ga narodno ruho zaodjene, ruho ovoga ili onoga kroja.

U pjesničkom obličju prikazali su patrijarhu Abrahama: Vetranić-Čavčić Mavro (r. 1481) (»Posvetilište Abrahamovo«), Držić Maroje (»Posvetilište Abrahamovo«) i Bogašinović-Budmani Lukrecija († 1800.) (»Posluh Abrahamov«), — a patrijarku Josipa ovi: Gazarović Marin (17. st.) (»Skazanje od Osiba sina Jakova Patriarke«), Vuletić Petar (18. st.) (»Josip pravedni«), Bogašinović Lukrecija (»Život Josefa Patriarke«), Turković Ant. Jos. († 1806). (»Josip poznan od braće svoje«), Tomilović Aleksandar (r. 1743.) (»Josip poznan od braće svoje,«) i Čevapović Grgur (r. 1786.) (»Josip sin Jakova Patriarke«). — »Život Jobov« obradio je Kanavelić Petar (18. st.) a od Davidovih psalama Marulić Marko »stumačio« je psalam Miserere mei Deus, Dmitrić »preveo« sedam pokornih psalama, Kaboga Mario (16. st.) »istumačio« psalam 109. Znamenit je rad Budinića Petra Šimuna: »Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi, složeni u slovinski jezik«, natiskani u Rimu g. 1582. a iznovice ih je na vidik iznio Fran Kurelac na Rijeci g. 1861. s prelijepim uvodom, gdje među inim ovo kaže o prijevodu Budinićevu: » . . . sila napokon jezika tolika je, da ga nije jezika na svijetu, koji tako se milo rasplaka ni tako ljuto zacmilje kao jezik kroz usta njegova tumača Budinića Šime«. Poznat je nadalje prijevod Gundulićev: »Pjesni pokorne kralja Davida«, pa Gjorgjićev »Psaltijer Slovinski«. Osim toga imademo i od Vitaljića Andrije (17. st.) »Tumačenje pisni Davidovih« te od Pavića Mirka (18. st.) »Psaltir«. Osim toga, u slogu nar. pjesme, prevede Psalme Davidove i Ognj. Utješenović Ostr. (1862.) — Tobijom su se bavili Kanavelić i Bogašinović, Juditom: Marulić, Gjorgjić i Glegjević Antun (18. st.). Suzanom: Marulić, a Dmitrić uz to priugotovi još i Zbirku pričica iz Sv. Pisma.

U prozi: Joba je prevodio Cemini Gjacint († 1703.) i Labaš Iv. Nep.; Davida i Jeremiju Vranić Antun († 1820); Tobiju Cemini i Kristijanović; Isaiju Merčević (16. st.) a Kristijanović još Juditu i Rutu. Andrija Kačić-Miošić sastavio je »Korabljicu pisma svetoga«, gdje se u I. dijelu pripovijeda o događajima iz Staroga Zavjeta, — Lazaneo Luka priredi Zgodopisje staroga (i novoga) zakona (1844.), Pavić Mirko: Ogledalo događaja Sv. Pisma staroga (i novoga) zakona 1759. — Habdelić Gjuro: Kršćanski nauk s događaji Svetoga Pisma (1674.), — Dolinić Antun: »Od sv. Pisma storie . . .« — Ficko Antun: »Kratak pregled staroga zakona« (1824.). — Prijevod čitavoga Sv.

Pisma ostavio je dalmatinski svećenik Burgadelli, ali u rukopisu. — No najznatniji su prijevodi Staroga (i Novoga) Zavjeta: Katančićev i Škarićev.

Iznijevši evo od prilike sav hrvatski književno-biblijski rad st. z. — ako u prvi čas i ne pitamo, koliko je od svega toga još danas na životu te bi moglo doći na narodne ruke: nego ako duhom zađemo u ona vremena, kad je izašlo pojedino djelo, vidimo jasno, kako je bio malen broj onih, koji su se njima mogli poslužiti za svoje duševno uzdizanje.

Iznajprije za pjesničke obradbe valja reći, da osim toga, što su bile pojedinačke naravi, mogle su biti lektirom samo nekolicine, samo nekolicine, samo odabrana kruga. Boljarskom osjećaju ne oteše se ni poetski duhovi. A ne samo da je takav duh bio jak gotovo u svoj našoj starini; ne samo da je još daleko teži trh analfabetizma, no danas, tiskao tada šire redove narodne, nego doista i poteškoće tehničke, tiskarske i nakladničke, pa onda i sama umjetna izradba nije dala, da ovakav rad ode u svijet daleko od pisca. Tako n. pr. spomenuta spljetska, hvarska i dubrovačka prikazivanja (od Marina Gazarovića, Vetranića-Čavčića), po uzoru talijanskih rappresentazioni, sigurno nisu prešla teritorija svojih gradova. A nije podesan da se podaleko raširi, ni ovakav n. pr. parafrazni Gjorgjićev prijevod ps. 119.: »Kralj od zvizda usliši me, — i mojime — tužbama se ljupko umoli, — kad je prebjen gorkom boli — u skončanju najtežemu — ovako se molih njemu: — »Ah, svemoćni gospodine, — iz visine, — opravdaj me ter obrani, da zo jezik i pogani — do života ne satre me — potvoranjem himbenijeme. — Je li ku zled nać ikada, — ka priklada — vuhvenom se potvorniku? — Reci, ako znaš: zlu jeziku, — o ma dušo, na ovem sviti — što se može primjeriti?« (»Ad dominum, cum tribularer. clamavi: et exaudivit me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa?«) I ako se Ignjatu Gjorgjiću, posljednjem dubrovačkom klasiku, mora priznati zamjerna vještina u gradnji novih stihova, slikova i novih strofa, ipak je njegova parafraza toliko umjetna prema jednostavnosti Davidovoj, toliko se udaljuje od originala, da onaj, koji bi tražio originalan tekst sv. Pisma, nikad ne bi smio posizati za ovakvim prijevodom.

Prozaičke obradbe imale su, istina, biti bliže narodu, ali i njih — odbivši samo oblikovnu stranu — prate slične nedaće. Mimoišavši sve fragmentarne prijevode, prijevode naime pojedinih samo knjiga Sv. Pisma, zadržat ću se časak kod dva tri starija djela, što obrađuju čitavo Sv. Pismo.

God. 1759. izdao je Mirko Pavić: »Ogledalo događaja sv. Pisma staroga i novoga zakona«. Štampao ga u Budimu; posvetio Georgiu Klimi, biskupu pečujskomu, a prikazao »slavnom narodu iliričkomu«. »Zato primite, bogoljubni Iliri, ovo Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga, i u njemu se često ogledajte, da ogledajući nađete staze i puteve koji vode k ogledalu sviju stvorenja, to jest k božanstvu, gdje se u vik i brezpristance ogledaju svi pravedni i sveti Božji«.

Listajući ovo Ogledalo, vidi se, da ga je Pavić želio opremiti što bolje: svega ga je začinio bakroreznim slikama. U samom Starom zakonu ima ih 63. Ujedno se trudio osvijetliti ga tumačenjem svetih otaca.

Jedno i drugo nastojanje vrijedno je i hvalno, ali bez osobita uspjeha. Na slikama, koje su uopće sve malene, lica su izrađena često slabo, a više puta i smiješno, tako te će čitatelje teško k sebi privući. A tumačeći starozavjetne događaje svetim ocima, tako je izmiješao jedno i drugo, da običan čitatelj ne može znati što spada na Sv. Pismo, a što na svete oce. Stoga s pravom i sam označuje svoje djelo Ogledalom zakona »s tolmačenjem svetih otaca pomišana«.

No neka bi još i to bilo, samo da je inako čim vjernije podao »narodu iliričkomu« tekst sv. Pisma. Ali ni to, jer on hoće da dade samo »jezgru« njegovu. Evo n. pr. kako Pavić počinje: »Kada hoti Bog svit i sva, koja su na njemu, iz ništa stvoriti, najprije stvori jednostavnu taštinu i praznoću bez ikakvoga uređenja s lipote, koja se posli ukaza. Sveto Pismo govori, da je Bog ovo veliko djelo za šest dana dovršio«. I tako dalje. Gotovo, da je naša školska biblija vjernija.

U tom pogledu nešto je bolja Kačićeva »Korabljica«.

Autor »Razgovora ugodnoga« prevodi nešto točnije ono, što prevodi, i uzajedno lijepim jezikom. Ali u vezi s Pavićevim »Ogledalom« valja namah napomenuti godinu »Korabljičine« izgradnje. Dok je »Ogledalo« izašlo god. 1759., »Korabljica« izađe umah godinu dana kasnije, 1760. Otuda se može sigurno saumiti, da je jedan pisac radio i ne znajući za rad drugoga pisca, što nije ni čudo kraj slabe ili nikakve književne veze među rastrganim dijelovima jednorodne domovine. Pa da su slučajno za to i znali, i opet bi jedan radio bez obzira na drugoga, jer se tada još ni poumiti nije moglo, da bi Slavonac pisao za Dalmatinca, a Dalmatinac za Slavonca. Da ništa drugo, tomu je već različan pravopis stajao na putu. Kačićeva »Korabljica« pisana je pravopisom talijanskim, koji će teško čitati ne samo čovjek neuk, nego i čovjek inače sasvim vičan knjizi, te nam tako već ove pojave, istovremeno naime izlaženje i različan pravopis, jasno pokazuju, kako poput sve ostale starije naše knjige, ni sveta knjiga nije imala općenit i zajednički, nego pojedinački i odjelit karakter.

Usprkos dakle Kačićeve »Korabljice« Slavonac tada nije usprimio tačnije prikazanoga Sv. Pisma st. z., jer, kako rekoh, Pavić veoma slobodno iznosi starozavjetne događaje; a Dalmatinac uprkos Pavićeva »Ogledala« nije dobio knjige starozavjetnih događaja osvijetljenih slikama i svetim ocima, jer Kačićeva »Korabljica« nije imala nikakve posebne opreme: nije imala ni slika ni svetootačkoga tumačenja.

Naprotiv je imala ono, što joj ne bi trebalo. Kačić posvećujući »Korabljicu« knezu Jakovu Ivičeviću nazivlje ovaj svoj posao ne samo »malahnim« nego i »neurednim« trudom. Dok se s prvom oznakom ne bih nikako mogao složiti, to je druga oznaka u toliko na mjestu, što je marni trudbenik u toj svojoj knjizi nakon događaja

Sv. Pisma stavio još neke druge, svjetovne stvari, kao n. pr. »Kratko govorenje od junaštva Janka Sibinjanina«. Zato, kaže, da ju je i nazvao »Korabljicom«, jer »kako u korablji Noemovoj biše od svake vrsti živućega, razložita i nerazložita, tako se u mojim knjižicam nahodi od svake vrste stvari i događaja, i svetih i prokletih, harnih i neharnih, mirnih i nemirnih, duhovnih i svjetovnih, po razlogu dakle imaju se korablji Noemovoj prilikovati i Korabljca zvati«.

No time je Kačić svoju »Korabljicu«, koja bi inače radi lijepa jezika i glatka stila zaslužila da posebnim životom živi u narodu, doista učinio nejedinstvenom, neuređenom ili »neurednom«, time joj je oslabio onaj miloduh, koji inače odiše iz knjige napunjene samo riječima Sv. Pisma.

Daleko drugojačiji, nego li ovaj dosadašnji rad, bio je rad Petra Katančića. Dok su pređašnji pisci ili parafrazovali ili slobodnije pripovijedali događaje Sv. Pisma, (i ako jedan više drugi manje slobodno), Katančić prevodi strogo, točno. »U svima slovinskoga naroda prinašaocima ne najdeš nijednog koji bi ovu naredbu u dilovanju obdržavao: tako se tomačnici većma nego sv. slova privodioci ukazuju«, kaže Katančić, dok u njega prvoga »niti se veće šta reče niti manje, nego u slovu zakonitomu glasi«.

A za koju svrhu dade se Katančić na ovaj svoj »sedmolitni trud?« I o tome on govori u svom predgovoru. »Tebi pak, slavno-ilirički narode, ovo golemo sv. knjiga dilo u ruke pridav, osobitu iz njega duše i spasonosti korist blagovistim«. — No uprkos tih riječi valja se pitati dalje, što misli Katančić, kad spominje riječ »narod«. Misli li on na »puk«, na široke narodne, radničke i seljačke redove, ili samo na manji, na zaokruženiji, na školovani dio narodni? Pa onda, dalje, ako doista misli na »puk«, misli li, da će se puk njegovim prijevodom moći neposredno služiti?

Tko je imao u ruci Katančića — četiri omašne, debele sveske —, taj će na posljednje pitanje, pa tim i na pitanje prvo lako odgovoriti. Sve četiri sveske izašle su god. 1831. u Budimu, »slovima i troškom kraljev. mudroskupštine madžarske«. Na lijevoj strani nalazi se hrvatski a na desnoj latinski tekst.

Ovako omašno i ovako opremljeno izdanje ne može biti neposredno namijenjeno čovjeku iz puka, nego nekomu drugomu. A komu, i to dosta jasno kaže sam Katančić: »Narodi, koji nas obuzimaju, svi nemalo imadu knjige Sv. Pisma u domaći izgovor preudešene, a naše slavno iliričko pokolenje, plodno i široko s obadve strane Dunava, Drave i Save, knjige svete u svoj plemeniti i staroslavni jezik privedene do danas vidilo nije. Puknuo je bio glas prije ovo dvista godina, da je blaženi Jeronim, rodom Bosansko-Dalmatin na korist domovine svoje u jezik narodni božanstvene knjige obadvog zakona obratio, i slovim jeronimskim od njega nazvanim popisao, tad na svitlo izdao; koje bi se još u slavno-iliričkim krajinama našim nahodile. Kolika bi ovo srića, koliko blago, radost i veselje našem porodu bilo, da bi takve knjige igda vidit mogao! Da je pak ovi glas brez temelja, tašt i nesložan, ljudima, u ovoj stvari vrsnim i naučnim, davno je poznato. — Takve vrsti drugo dilo jest, kojega

Antun Dalmatin i Stipan Istrian šestnaestog vika u jezik iliričkī izgovara horvatskog prinašaoci i Maksimilijanu I. cezaru prikazaoci pripovidaju se; ali kako mu, da mu, budući od ljudi sumnje brezakonite u slovu glagoličkom po komad izdano, i od sv. crkve tama satrveno, porodu našem katoličanskom do danas poznato nije. Nike S. Pisma strane, u narodni izgovor prija još prinešene, nahode se, ele nijedno potpuno, po izdaću slovojavnom, dosad ne najde se. — Sa svim tim, budući sv. Pismo starog i novog zakona svima crkvenicim, osobito pak riči Božje navistiteljim, veoma korisno potribito, a mnogi u poslovanju govorenja svojih niti valjanih k tomu knjiga, niti za istraživat vrimena imadu, niti svaku rič i svaki latinski progovor udilj razumit mogu, — od naučnih knjige svetih slova u svoj glas s kratkim sv. otaca i naučitelja tomačenjem obraćene, veliku potribu imati nahode se. Motreći ja ove narode moga okolstanka još u mladosti ufanje imadoh, da će se koji čovik bogoslovac vrstan i naučan prinajti, koji bi za ljubav Oca nebeskoga i svog iskrnjega, tad za duhovnu korist pastira, posao toliko vikova uzdisani snažno popasti i pridno izradit hotio... Vidivši pak, da niti se tko po na se za primit posao takvi javlja, prije ovo deset godina stavih se na dilo«.

Katančić je dakle u prvom redu prevodio za »crkvenike« i »riči Božje navistitelje«, e da se oni uzmognu što lakše služiti Sv. Pismom i služeći se tako da što više pokoriste »slavno-iliričkome narodu«.

Jednako se moraju shvatiti i riječi, što ih veli Ivan Matija Škarić u predgovoru svoga Sv. Pisma: »Oznanjuje uz to složitelj (sam Škarić), da je on, kako je podžežen od kršćanske ljubavi, pisao s odlukom i željom biti Slavjanima, a osobito puku Dalmacije, svojoj premiloj braći koristan«. — Jer kako je i ovo izdanje, od koga su u Beču tri prve sveske izašle 1858., četvrta, peta i šesta 1859. a sedma i osma 1860. na više od 6000 stranica, opširno »izbistreno i istumačeno«, još omašnije nego Katančićevo, to je i Škarić prema naravi stvari »potratio više i više godišta svojega življenja u nepristajnoj radnji« ponajprije zato, da koristi crkvenicima, a preko njih istom ostalomu puku.

Evo, sve je to blo potrebno reći, da se uzmogne doista jasno vidjeti, kako biblijsko izdanje društva sv. Jeronima jedino ima sve one prednosti, koje mora da ima pravo pučko izdanje. Ono nije poput Pavićeva »Ogledala« i Kačićeve »Korabljice« samo slobodno pripovijedanje događaja Sv. Pisma, nego se u njemu, kao što u Katančiću i u Škariću, nalazi Sv. Pismo onako, kako ga je napisao nadahnuti pisac. Ali se nad Katančićevo i nad Škarićevo izdiže opet time, što je, kao društveno izdanje, prema načinu svoga izlaženja i prema minimalnoj cijeni, pristupačno ne samo bijeloj, mekanoj, nego i crnoj, žuljavoj ruci.

Sve drugo, što je k toj ruci dosada dolazilo kojekakvim putevima, bilo je inovjerno, kao što i Daničićev, inače s jezične strane lijep prijevod, ali sa strane sadržajne prijevod nesiguran i bez tumača.

Jeronimsko izdanje ima svuda potreban tumač, zgodno prislonjen uz svoj tekst, no tako, da nije s njime »pomišan«, nego se tekst

Sv. Pisma razlučnim oznakama jasno razlučuje od samog tumačenja. Ali opet nije ni odijeljen tako, da bi ga nevješt čitatelj morao pomučno tražiti, nego teče dalje u istom pravcu s tekstom Sv. Pisma, te ga svaki čitatelj nužno mora pročitati i time si olakšati razumijevanje svetih riječi.

To razumijevanje olakšavaju i slike, slike brojne a odabrane. Ima ih oko sto šezdeset i pet, od kojih jedne prikazuju događaje, i to sve umjetničkim potezima: od Doré-a, Rafaela (Vigjenje Ezekielovo), Michel-Angela (Prorok Ezekiel), Ivekovića (Ahior pred Holofernom, Judita kara Betuljane); druge su slike zemljopisne (Mrtvo more, Nil u vrijeme poplave s palmovom šumom, Gora Sinaj, Libanonske gore, Gora Tabor, Jezera Salamonova itd.); treće su etnografske (Pisar na istoku, Svadba na istoku, Asirski vojnici, Židovi plaču pod zidom Jerusalimskim, Pastir na istoku itd.); četvrte su prirodopisne (Cedri na Libanonu, Makljen, Slatka korica, Smirna, Cipresa, Kajsija itd.); pete su arhitektonske (Sargonova palača, Palača kralja Senaheriba, Kserksova palača, Hram Herodov itd.); šeste su arheološke (Grob Rahelin, Sarkofag misirski, Piramida kod Gizeha, Apsalomov spomenik, Kamen Mesin, Grob Cirov itd.); sedme su numizmatičke (Tetradrahma Aleksandra Vel., Novac Simona Hesmonejina itd.); osme su obredne (Oltar kadioni, Svijećnjak itd.); devete su portretne (Mojsija, Kralj David, Aleksandar Veliki, Ptolomej III. Euerget, Antioh IV. Epifan, Demetrij I. Soter itd.). Svega toga nema ni u jednom drugom do u našem izdanju. Istina, ova je ili ona slika u gdjekojoj predašnjoj svesci izišla iz tiskarskoga stroja nešto blijeđa — prema sveudilj izrazitih crta —; no u zadnjoj svesci sve su slike svijetle i jasne.

Što se pak jezika i stila tiče, to naš autor stupa stopama Gjure Daničića, i to ne samo u onim knjigama, što ih od Daničića imademo prevedene, nego i u knjigama, što ih Daničić nije preveo, kao što su n. pr. Knjiga Mudrosti, Knjiga Crkvenice, pa Knjige Makabeja. Otuda prednost Jeronimske Biblije i u jezičnom pogledu nad dotadašnjim prijevodima. Dok se naime Katančić nije razborito držao one svoje »niti veće šta niti manje, nego u slovu zakonitomu glasi«, te mu je jezik i prijevod ostao tvrd i opor, Škarić je istina daleko pokročio naprijed, te mu je jezik i stil dosta lijep i gladak, ali pogrubjevši u mnogočem i on, za Daničićem ipak zaostaje. Ako je dakle naš pisac uspješno, makar tek nazorce, slijedio stope Daničićeve, a to možemo reći, da jest, Jeronimsko je izdanje uspjelo i te strane.

Pao kao što evo u jeziku, u općenom naime načinu pisanja, tako dakako ni u samom poslu prevođenja ne može današnji prevodilac ostati sasvim slobodan od predašnjih prevodilaca. Budući da je upravo nemoguće, a da prevodilac, prevodeći iz tuđega na svoj jezik, ne zapne ne samo tu i tamo, nego i često i svaki čas, sasvim je naravno, da će u tom času posegnuti za starijim prijevodima, da vidi, kako je to rečeno. u njima. Tako je i naš pisac vezan što za Daničića a što za Škarića; no to, ako je i olakšavalo posao samomu autoru, razumije se, ne umanjuje vrijednosti Jeronimskoj Bibliji.

Isto tako ne mogu je umanjiti ni neke pojedinosti, što bi ih imao zagledati i iznositi koji stručnjak bibličar, a na koje ću ja, primjerice, samo nestručnjački upozoriti.

U Ez. 1, 4: »Et vidi, et ecce... nubes magna, et ignis involvens«, prevodi naš autor »oganj savijen«, što ne može odgovarati Vulgatinoj riječi. Daničić je preveo: »oganj, koji se razgorijevaše«, Škarić: »velik oblak, u kojem bijaše oganj«, a Katančić: »oganj umotajući«. Ostavljajući stručnjacima, da ovaj nesklad naših prevodilaca riješe prema izvornom tekstu i prema značenju samoga mjesta, mislim, da se misao svakako mora tražiti u ovom točnom prijevodu: »oganj, koji ovijaše ili koji zamataše«, jer se radnja participa prezenta, ako se već ne prevodi samim participom, mora prevoditi glagolom trajnim i onim vremenom, u kojem se nalazi glavni glagol, kao što to učiniše i Daničić i Škarić.

U istoj glavi i u istom retku nalaze se dalje ove riječi: »et de medio eius quasi species electri (veniebat), id est de medio ignis«, gdje »quasi species electri« prevodi naš autor »kao sjajna mjed«, Daničić ne prevodi nikako, Škarić prevodi »stvar slična sivajućoj rudi«, a Katančić najbolje: »kao slika burstina«, jer electrum doista znači »jantar« ili »burstin«.

U knjizi Mudr. I, 7: Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum...« prevodi naš autor »replevit« sa »ispunja«, Škarić »napunja«, dok mora biti »napuni«, kao što i Katančić prevodi, i kao što n. pr. »in principio creavit« ne može biti u početku »stvara« nego »stvori«.

Dok naprotiv Mudr. I, 5: »Spiritus enim sanctus corripietur« naš autor prevodi bolje od... Ali kuda ja to zalazim! Kuda se to sagibam za mrvicama, kad se preda mnom cio Stari Zavjet širi gotov kao ukusno opremljen stol, oko koga, Bog dao, da posjele tisuće uzovnika hrvatskoga naroda!

II. Ž i v o t. Povjesna pripovijest. Napisao Milutin Mayer. »Oficijelna« naša kritika, osobito ona u »Savremeniku«, nikako nije zadovoljna s Milutinom Mayerom, dok nasuprot gotovo sva ostala čitalačka publika čita ga vrlo rado. Dvije su to pojave, koje razmotriti, svakako će biti zanimljivo.

Za čudo! Kakogod moderni književnici uopće, pa i naši napose, u velike cijene umjetnost i u njoj književnost, izdižući je, rekao bih, nad sve ostalo, osobito pak, — što je i pravo, nad svaku običnost i svakidašnjost, to ipak u drugu ruku nada sve vole zalaziti baš na isto takva mjesta i isto takve krajeve, t. j. baš u istu običnost i svakidašnjost. Pa što se tko bolje snalazi, na terenu makar najobičnijemu; što tko minucioznije prikaže onaj svoj okoliš, u kojem se kreće, vrlo često upravo bez ikakva obzira na kakvoću; što je tko u tom svom poslu sličniji fotografu, to je zadovoljniji, to je ponosniji na svoj rad. Ovakav rad krsti se imenom naturalizma, koji ne samo ne će ništa znati ni o čemu, što je izvan granica naravi, nego ni u samim njenim granicama ništa ne izbire, nego bez izbora grabi

svagdje i tamo, kamo lako dopire svačije oko, i ono oko, koje nije nimalo umjetničko. Izričaj i oblik jedino je, što još preostaje književniku naturalisti, te on u tomu, zanemarujući sadržaj, doista i nastoji pokazati vršak svoje snage, vršak svoga umijeća.

Budući pak da i moderna kritika plovi istom strujom, tako te se i ona može nazvati naturalističkom, razumljivo je, da joj se ne sviđaju one tvorevine, koje nisu toga pravca. Toga pravca nisu ni Mayerove pripovijesti. Zato joj ni one nikako nisu dobrodošle.

No kod svega toga tješi nas ipak, što se mi ne moramo ravnati po simpatiji ili antipatiji ove naturalističke kritike, nego prema tomu, kako je što narodu po volji. A ponovo kažem, da Mayerove pripovijesti narod rado prima. Reći ću, i zašto.

To, što je čovjek od vajkada rado slušao pripovijesti i što je rado posizao za knjigama, koje pripovijedaju, nije posizao zato, da možda svijesnom namjerom sebe moralno usavršava ili da stječe znanje kao znanje, nego je posizao zato, što se u njima nadao naći primjeren užitak. Tu će se moći, nada se čitatelj, čitati o sudbini jednog čovjeka ili više ljudi, i to o sudbi novoj, nepoznatoj, čudnovatoj, o sudbi, koje još sam nikad nije vidio ni doživio. U toku događaja dizat će se i spuštat će se valovi misli i čuvstava, tajnih i očitih, veselih i bolnih, a čitatelj će, ploveći pokraj njih, zajedno s njima veseliti se i tugovati, tajiti h i otkrivati: on će se pustiti, da ga ti valovi ponesu i odnesu nekuda dalje, samo dalje iz svagdanjeg mu boravišta, iz poznata i dosadna mu okoliša, iz društva obična i bez zanimljivosti u društvo i u svijet, za koji drži, da je ljepši i svjetliji od njegova. Kako li je čovjek ugodno nemiran, kad se sprema na put u nepoznate krajeve! A kako li je razblažen, kad se tamo nađe! Oči mu svijetle, srce igra. On uživa. Da, tako uživa i čitatelj čitajući pripovijest o novu, zanimljivu predmetu.

Za novim i nepoznatim teži svatko, a ponajpače čovjek iz puka. Dok čovjek obrazovan, osobito onaj, koji je izbrušen i u lijepim umijećima, može svijesno uživati i u samoj formi, to čovjek neuk osjeća formu tek besvijesno, a svijesno se podaje samo sadržaju, koji, ako hoće da ga u istinu drži uza sebe, ne smije biti uzet iz njegove obične blizine.

Pa tako doista i jest, da su pučkima ili popularnima postale najvećim dijelom one knjige ili one pripovijesti, kojih predmet nije uzet iz čisto pučkoga, čovjeku pučaninu posve poznata života. Malo ima popularnih pripovijesti iz pučkog života. Ovakve pripovijesti radije čita školovan, na gradski život naučan čovjek, jer su mu udaljenije, (kao što će i folkloristika zanimati njega, a ne seljanina). Auerbachove pripovijesti svjetskoga glasa, »Schwarzwälder Dorfgeschichten«, zabaciše sami njegovi seljaci iz Nordstettena veleći »das sei alles verstunke und verloge«. I od samoga Roseggera premnoge pripovijesti radije će čitati čovjek obrazovan nego njegovi rođeni »Aelpler«. Zoričev »Grof Borovački« bit će ugodniji čitatelju u seoskom domu nego »Jagica i Mijo«, pripovijest, što je od istoga pisca izašla u našem društvu. A značajno je i to, što se danas zbiva pred našim očima: Od londonske Olimpije pa preko bečke Rotunde

putuje dalje i nebrojeno ljudstvo neodoljivom snagom k sebi mami. Čudo, mirakulska igra, puna srednjega vijeka i mistike. I u Zagrebu dupkom puni kinematografske prostorije.

Prijegled pučke beletristike u svih naroda jasno pokazuje, koji ljudi najviše zanimaju čitatelja iz puka. Nisu to njegovi susjedi, nego ljudi iz viših staleža, kraljevi i vitezovi, vanredni junaci, i uopće sve, što je čudnovato u čovječjem i prirodnom životu. Ovamo idu i ratne vijesti, opisi stranih zemalja i znameniti savremeni događaji, koji nenadice stanu potresati dušom svakoga savremenoga čovjeka. Siromašna će n. pr. švelja radije čitati o princu i grofu, o dvorovima i palačama, nego o nevoljnim svojim drugama i o ledenoj izbi pod krovom.

Ovo naravno naginjanje malenih i neukih izdašno izrabljuju kojekakvi račundžije izdavajući pomoću neumorne kolportaže i bučne reklame i u šire narodne redove turajući prljave romane o različitim pustolovima i razbojnicima, o smjelim provalama i prijevarama, te o drugim senzacionalnim i fantastičnim izmišljotinama, kojima bezdušno truju dušu nevoljnoga svijeta.

Da se širenju ove prljave literature stane na put, u drugim se zemljama traže različita sredstva za to. Jedanput su ta sredstva zakonske odredbe o kolportaži, drugi put redarstvene cenzure samih knjiga, treći put prijedlozi, da se i dobra knjiga širi istom bučnom reklamom kao i zla. Ali nijedno od tih sredstava ne siječe zloga drveta u korijenu.

Pravo sredstvo treba tražiti u naravi bezazlene narodne duše, u naravi onakvoj, kakovom je naprijed prikazah: u naravi, koja se ne će i ne može zadovoljiti suhoparnim materijalističko-naturalističkim crtanjem ljudskih odnosa, nego koja kraj krute tvari i njenih krutih zakona želi osjećati i elastičnu djelatnost duha sa svim njegovim moćima: i logičnom, ravnom misli, i valovitim čuvstvom, i krilatom maštom; u naravi, koja želi prirodno u vezi s nadprirodnim, jednom riječju, koja želi r o m a n t i k u. Ali ne romantiku izrođenu i iskvarenu, kojoj se pređima mogu nazvati već Schillerovi »Räuber« i Götheov »Götz von Berlichingen«, pa osobito Arnimovi »Kronenwächter« te Hoffmannov »Räuberhauptmann Denner«, a koje dalje nastavljaju »Rinaldo Rinaldini« i »Schinderhannes, der grösste Räuberhauptmann des 19. Jahrhunderts« i »Grička vještica« iz zagrebačkih »Malih Novina«: ne ovu romantiku, za kojom ipak pohlepno poseže radna ruka odloživši ovaj ili onaj svoj alat, a poseže, jer nema romantike one prave i plemenite, kojoj je živo vrelo baš u pučkoj poeziji počinjući tamo od Homera i Odiseje pa sve do našega Mehe Kolakovića i njegova ličkoga Mustajbega, romantike, koja ima slavne zastupnike u knjizi svih naroda.

I ako romantičnost nije, dakako, u svih pisaca jedna te ista, tako te se i sam pojam romantičnosti ne određuje uvijek jednako, to mislim, da bi joj se kraj svega toga bitnost mogla općenitije odrediti tako, da ona na krilima mašte i slobodne volje diže čovjeka ponad krute i puste životne običnosti; a specijalnije tako, da pomlađuje ono, što je vrsno i vrijedno u vremenima pred nama.

Po ovoj napose specijalnoj oznaci, u romantiku spada i historički roman ili historička pripovijest. U hrvatskoj literaturi najznatniji je njezin zastupnik veliki Šenoa. Pa recite mi, ima li ikoji pisac, koji je u nas više čitan od Šenoe? A varao bi se onaj, koji bi mislio, da ga najvećim dijelom čitaju oni više obrazovani. Ne; to su većinom oni, koji nisu daleko odmakli od prvog obrazovnog stepena, tako te bi Šenoa uz male promjene mogao biti popularnim piscem u potpunom značenju ove riječi.

Mayer je Šenoin učenik. Mayer je romantičar. Nit romantičnosti provlači se kroz sve njegove pripovijesti, a osobito u pripovijesti »Dolazak Hrvata«, što ju je naše društvo izdalo g. 1908., i u ljetošnjoj, imenom »Život«. Lica iz »Dolaska Hrvata«, kao što su stari Davorko i mila kći mu Vida i junački mu zet Mirko, pa slika Kaganovih hringova, i koliba starca pustinjaka, s cijelim sukobom vizantijsko-avarskim: sve ti to, na svaki podsjećaj, zamiriše mirisom, koji kao da nije sa zemlje, nego iz nekih drugih krajeva, gdje dobro nad zlim uvijek slavlje slavi, sve ti je to romantičko. Jednako je i u »Životu«, samo dakako uz drugi predmet. Idealizovanim licima Davorku, Vidi i Mirku odgovaraju u »Životu« lica Jude ben Šetaka i kćeri mu Mikhale i centurijona Kvinta Korunkanija; demonskom Kaganu odgovara demon Neron, a bojevima avarsko-vizantijskim bojevi židovsko-rimski. I ovuda te svuda okružuje i uznosi dah romantički.

Mayer je dakle, odlučivši pisati za narod, udario u pravu žicu i izmamio zvukove, koji su narodu ugodili. Eto, zato je i uspio.

Time ipak ne velim, da mu ne bih imao ovo ili ono zabaviti, ako bih u ruke uzeo pero stroga kritičara. Tako se opaža, da mu je pripovjedalačka tehnika u različitim pripovijestima slična, jer lica i događaja sličnih licima i događajima u ove dvije spomenute pripovjesti ima na pr. i u »Štitu kraljevstva hrvatskoga« (Nikola Zrinjski i kći mu Jelena pa njezin zaručnik Đuro, sin Erdedijev, zatim demonski Sulejman te bojevi hrvatsko-turski). Dok bih tu želio veću razlikost, u drugu ruku želio bih svuda jednako finu izgradnju karaktera, za što ne bi trebalo ništa drugo nego možda malo polakši tempo u radu. Isto tako bi naknadnim, refleksivnim promatranjem dijelova, napisanih prvim perom, neki dialozi izašli izdjelaniji, a neki odsjeci u savršenijem razmjeru među sobom.

No to su, kako rekoh, samo opaske stroga kritičara. Drugi čitatelj, koji ne će čitati kritičkom tendencijom, ne će toga ni opaziti, po gotovu kad je forma u svojoj cjelini, bez obzira na ovaj ili onaj nabor, glatka i oku ugodna, kako u drugim Mayerovim pripovijestima, tako napose u ovogodišnjoj, u »Životu«.

I ovu će dakle pripovijest narod sigurno primiti simpatično. I ona će ga lako dignuti i ponijeti u druge krajeve, i dati mu, da za čas zaboravi na brige i nevolje domaćeg praga, i da malo otpočine. Ali će ga ujedno i poučiti, koja li je ljepota i životna snaga u kršćanskim krjepostima, a koja nasuprot propast u njihovu neimanju. Poučit će ga o onom istom, o čemu bi ga imale poučiti i pripovijesti

izvađene iz pučke njegove sredine, a još će mu dati onaj svoj čarovni, romantički višak.

Time ipak nipošto posve ne odbijam pripovijesti za puk iz života samoga puka. I ako nepobitno stoji ono, što je naprijed rečeno, da naime čovjek pučanin voli čuti nešto izvan svoga životnog kruga, što ga i on sam predobro pozna; i ako stoji, da treba većeg kulturnog stepena, e da netko može i sâm o sebi sa zanimanjem čitati, ili da kraj sadržajne strane može uživati i u strani formalnoj, — ipak dopuštam, da će vješt pisac moći i na selu spaziti ovo ili ono, što će izmaći oku njegova seoskog stanovnika, pa zadahnuvši spaženi taj objekat jakim svojim duhom, i razgrijavši ga vrelim svojim čuvstvom, i razmaknuvši ga bujnom svojom fantazijom, i učinivši ga time i daljim srodnikom romantičkom objektu, dopuštam, da će tako i njime moći i zabaviti i poučiti svoga pučkog čitatelja. Ali pripovijest pisana načinom naturalističkim nikad ga ne će osvojiti.

Ovom prilikom prosvjedujem, da se imenom pučke knjige krste tiskarski produkti, kao što je »Mala pučka biblioteka« Joze Ivakića. To je negacija svake pučke literature, ili bolje, to je pučka literatura na zator puka, a izdavanje ovakvih knjižica ili je kruto neznanje, što je pučka knjiga, ili je do mrve besavjesna rabota. Neka naš čovjek čita Kozarčeva »Prelca« i u njemu o Seki, ili »Sudoperku« i u njoj o Maci; a naša žena neka čita »Gospođicu od Zelenog drveta« i u njoj o Sofiji i Agati, ili »Kukavca« i u njemu o Terzi, čitajući srkat će u sebe crn otrov. No sva je sreća, da pripovijesti ovakva umjetničkog pravca, kojim je udario Ivan Kozarac, ne odgovaraju duševnoj narodnoj sklonosti, pa je stoga i »Pučka biblioteka« Joze Ivakića, jedva što je počela izlaziti, morala u sebi osjetiti klicu smrti, te se skoro i prenemaže.

Društvo sv. Jeronima nastojat će sve jače, da plemenitom i umjerenom romantikom što više oslabi onaj izrod romantike, kao što su »Grička vještica« i »Tajne Krvavoga mosta«, a pripovijestima odabranog pučkog sadržaja da posve potisne onakove naturalističke Ivakićijade, držeći se uvijek glavnog načela, da pučkom književniku nije svrha pisati o p u k u, nego u svakom slučaju z a p u k.

No društveno nastojanje ne smije se dakako zaustaviti kod sadržaja. Ono se mora sveudilj protezati i na formalnu stranu. »Lijepa knjiga« mora biti sa svake strane lijepa. Što ljepša, to je jače njezino djelovanje, bilo ono svijesno ili nesvijesno; to lakše vodi k istini prema lijepim riječima Schillerovim: »Nur durch das Morgenthor des Schönen dringst du in der Erkenntniss Land«.

III. Steuert-Engelmann: K a k o j e s u s j e d R a z u m o v i ć g o j i o g o v e d o. — Od »Života«, od romantike i pjesme evo na orna crljenka ili žerava i na muzovnu bjelavku ili mrkulju! No nije to baš tako odaleko jedno od drugoga. Za to svjedoči sicilijanski Grk Teokrit: »Tele milo, milo krava muče, a ugodno razliježe se frula; volar, jeka odjekuje milo. Imam krevet uz studenu vodu, po njem lijepe prostrte su kože — bielih junic, koje južnjak sagna, kad pla-

niku brstiše na humku.« Lijepa idila. A kao što Teokritov Dafnid, tako i Vergilijev Titir zadovoljno svira uz svoje cvjetulje. »O Meliboee, deus nobis haec otia fecit. Ille meas errare boves, ut cernis et ipsum — ludere quae vellem calamo permisit agresti!« — Pastirska poezija javljala se uspješno i kasnije u različito doba. Boccacio započe sa svojom idilom Ameto, a još izrazitije nastavi ga Jacopo Sannazaro sa svojim djelom Arcadia, pa Torquato Tasso s pastirskom dramom Aminta, i uz ove Battista Guarini sa svojim djelcem Pastor Fido. — Za talijanskim svojim susjedima ne htjedoše zaostati ni naši mnogi hrvatsko-dalmatinski pjesnici. Ugledajući se u Sannazarovu Arkadiju napisa Petar Zoranić »Planine, ke zdrže u sebi pisni pete po pastirih...«, a prema »Planinama« sastavi Juraj Baraković »Dragu, rapsku pastiricu«. Dinko Zlatarić prevede Tassova Amintu; Nikola Nalješković složi 4 pastirske igre; Gundulić ispjeva slavnu Dubravku, a Palmotić Atalantu. — I preko Velebita sastavlja na pr. M. P. Katančić »Fructus autumnales«, gdje među inim pjevaju pastirsku pjesmu i pastiri »Miloglas volar i Slavodrug kozar«, — no tako, te se ni time ne završava naša poezija ove vrsti, jer se njeni elementi često zapažaju i u najnovijoj nam lijepoj knjizi bilo vezana bilo nevezana oblika. Nije to ni čudo, kad se i sam Hiperion Helije i tužno i ljutito potuži Zeusu, što mu drugovi sina Laertova pozaklaše »goveda, koja mu bjehu pravo veselje, kad se na zvjezdano penjaše nebo — i kad s nebésâ dolje na zemlju se spustaše opet«. »Porad goveda ako l' vrijedne mi ne bude plaće, onda k Aidu idem, mrtvacem ću tamo svijetlit«. — Ovako je to od vajkada bilo.

No zar je i društvu sv. Jeronima, kad sada izdaje ovo svoje izdanje o gojidbi goveda, do veselja, do idile?

Jest, i do veselja mu je, i do idile, neka bi se baš i pomoću ovakvih izdanja našla u svemu hrvatskom narodu! Neuređeno narodno gospodarstvo po svojim posljedicama tugom naseljava srce gospodarevo, a u oči meće oblak suze, te ne vidi i ne osjeti milotu idile, usred koje stoji i živi. Ili još gore! I sama ona sredina, koja bi inače prema naravi svojoj mogla imati sve idilske čare, nema ih, ili ih već i dobivene gubi, zapuštena i iznakažena što grješnim nemarom, a što opet bolnim neznanjem svoga domaćine. Ne, ne! Ne može donijeti radosti, ne može stvarati idilskog milja ni napolak prazna i podrta staja, ni govedo isprebrojenih rebara, ni ovrhovoditeljev damoklovski mač, štono visi nad glavom vlasnika ove sirotinje i onda, dok uživa svoj crni hljeb. Pa još bez tračka nade, da će sve to trgnuti na bolje; i još više, s uvjerenjem, teškim kao hrid, da će jaz propadanja bivati sve širi i dublji! To tišti, to uništava, to ubija svaku radost i dragost. Izbaviti ga iz ovog stanja pobudom i poukom, i dovesti u drugo stanje, u blagostanje, gdje mu ljute rane na gospodarskom tijelu ne će rušiti rođene, domaće idile, nego gdje će mu srce s neprestana rasta cijele kuće rasti veseljem: jest, do toga je stalo društvu sv. Jeronima, dok izdaje ovakva izdanja; do toga, do čega mu je bilo stalo i za čitavog života; do toga, do čega je bilo stalo i nekim našim predcima, koji su sporadički opremali slične knjige za narod.

Jedni su obrađivali ovo, drugi ono. O težanju zemlje i o kućnom gospodarstvu pisali su Matija Šantić (»Nauk od poljskoga težanja« s talijanskoga od I. C. Gagliarda), Ignjat Jablanci (»Priručna knjiga za slavonsku seljansku mladež učiti u dobro naređenom poljskom rađenju, iz nimač. od Iv. Vieganda u slovinski preobraćena«) i Matija Jandrić (»Knjiga o kućnom gospodarstvu«), a o krumpiru Maris Ivan Marin (»Malahna naprava i ponukanje za težaka vrhu prikorisnoga tega od krumpira«). O tom, kako da se uzgajaju ovce, pisali su Mat. Ant. Relković (»Razloženje svrhu plođenja i pripaše ovaca, s jednim nadometkom od sijanja i timarenja duhana, iz nimač. na slavonski jezik«), Adam Blagoević (»Iskušani nauk, kako se ovce uz dobro upravljanje k najboljemu stanju dovesti i u takvom uzdržati mogu, iz nimačkoga«) i Venceslav Paul (»Razgovor i navuk od držanja i hranjenja ovac, zatim od obdelavanja duhana, iz nemškoga jezika na horvatski prenešen«). O murvama pisaše Karlo Solengi (»Kratek navuk za murve sejati«) i Anton Romani (»Kratek navuk, poleg kojega najbolje beleh murvih drevje zadobiva se, ter i svilni črvi redno hraniti se mogu«). O liječenju poučavali su Marko Lukić (»Na razbirna zabilježenja od marvinskih bolesti, iz nimačkog u slavonski jezik«), Josef Oršić (»Vračitel betegujuće živine«), Alež Vančaš (»Obćinski živin vračitel«) i Josip Lalić (»Način vraštva suproti ugrizu besnih pasa pri čoveku i blagu«), a Josip Šipuš napisa »Temelj žitne trgovine polag narave i događajev razborito«.

Najopsežnije gospodarsko djelo iz naše starine svakako je »K u ć n i k«, što svakoga miseca priko godine u polju, u brdu, u bašči, oko marve i živadi, oko kuće i u kući činiti, i kako zdravlje razložno uzdržati ima. Iz dugovičnog vižbanja starih Kućnika povadi i u slavonskom glasu izdade Josip Stjepan R e l k o v i ć, štapski parok u Vinkovcih, 1796.«

Prema riječima »iz dugovičnog vižbanja starih Kućnika«, sigurno je, da se I. S. Relković (sin »Satirova« autora) za svoje djelo služio različitim izvorima. Kako je Relković bio ne samo vinkovački župnik nego i gimnazijski profesor, po svoj prilici bit će, da su mu za ovo njegovo gospodarsko djelo s obzirom na s t i h o v a n u f o r m u ponajprije bili uzorom već stari Hesiod sa svojim djelom *ἔργα καὶ ἡμέραι* (»Djela i dani«), pa Arat sa svojim djelom *Φαινόμενα*, pa Vergilije sa svojim Georgica, koji svi pjesničkom formom raspravljaju o gospodarstvu; a s obzirom na potanju razdiobu sadržaja služio se Relković Knauerovim Stoljetnim koledarom, koji je u 18. stoljeću i u nas bio dobro poznat, a i suvremenim domaćim, naprijed spomenutim spisima Karla Solengi-a i Antuna Romani-a, koji rade o gojenju duda. Uz to je upotrijebio i vlastito svoje bogato iskustvo.[1] A sav taj trud imao je biti »z a k o r i s t s l a v o n s k i h d o m o r o d a c a«, ili kako na drugom mjestu kaže: »M e n' b i v o l j a p o s l u ž i t i d o m u, — (S v a k i j e r m o r a s l u ž i t i s v o m u!)«

Svima pak onima, koji bi mu možda prigovarali, što on kao s v e ć e n i k raspravlja o gospodarstvenim poslovima, razgovarajući se

[1] Isp. Dr. Stj. Tropsch; Uzori Relkovićevu Kućniku. »Rad« 145.

sa svojim »dobrovoljnim štiocem«, ovako odgovara: »Kada smotriš, da sam se ja u ovoj knjizi svitovnim poslom zabavio, koji sam dušobrižnik ili duhovni čovik, nemoj me ukorno potvorati, da sam srp u tuđu žetvu unio, to jest, da sam se onim zabavio, što me se ne dotiče kao duhovnika; mislio bio sam, da se meni, kano takvomu, svaki oni posao, zanat i znanje pristoji, koji, ne smetajući moju dužnost duhovnu, ni Boga ni iskrnjega ne uvriđuje; — ako li ćeš od mene veće svidočanstvo ovoga mojeg razloga, otvori evanđelje Isukrstovo, koje mi duhovni ljudi stadu Božjem štijemo, i najti ćeš ondi... čovika, koji je izišao sijati sime svoje (razumije se: u zemlju obrađenu, koji posao jest Kućnika!), drugoga, koji blago u njivi sakriveno iskapa, i ženu, koja meće kvas u mlivo, da uskisne, — nisu li sva ova poslovi kućnika, kojima se svi baviti i od kojih svi živiti moramo? — ako li veliš, da se ove prilike duhovnim načinom razumiju, znadem i to, ali odgovaram, da: budući rič Božja nije prazna, veće sasvim potpuna, tko će reći, da Spasitelj svita u ovih prilikah nije nas također učio, kako nam valja na svitu za vrime živiti, kada nam je u drugima mistih pisane riči svoje nauk ostavio: kako nam valja od naših poslova dar Bogu na oltar doniti, kako od istih valja iskrnjemu dilovnu ljubav ukazati, kako valja trgovati (samo ne u crkvi, koja kuća molitve jest!), s jednom ričjom: kako i oda šta valja dati cesaru, što je cesarovo, i što je Božje, Bogu«.

Za primjer, kako su duhovnici od vajkada cijenili i žuljevit rad, spominje i sv. Pavla i samostance: »Njoj (općini samotničkoj) bi prva od poslova dika; — U tom Pavla, koji narode uči, svaki stari redovnik dokuči! Pavao radi sebi, i drugomu, da tuđemu ne dosadi domu«.

Stoga treba rado radit! — opominje Relković svoje domorodce Slavonce. »Tko za poslom pomljivo ne ide, sveti Pavao kaže, da ne jide! Dakle nastoj, i za poslom teži, Jer je grišan, tko besplosen leži; Odvud (iz »Kućnika«), što kad činit valja, uči, I kako se s kojim poslom muči«.

A evo, kako Relković uči, što valja n. pr. »oko marve« činiti u mjesecu studenomu: »Tko za kuću dojne drži krave, Nek po polju sad ne traži trave, Već nek idu u suho s mećave, Jer nje poljem suhomrazi dave, Ili kući ukidaju mlika, Praznim poljem, kad ih stoji rika. Zato krave nek u suhu stoje, I razložno nek se sienom goje, Nek kad mlakog popiju napoja, K tom nek višta je kućnica tvoja! Nek prid večer njim stere ležaje, Bolje mlika ispokojna daje Krava, nego u mokrom ležeća, Jer joj tašti i vime i pleća, Za prostirku šaš il slama valja, Samo da se marvinče ne kalja«.

Za primjerom ovog vrlog svećenika povodili su se diljem devetnaestog stoljeća mnogi njegovi drugovi u zvanju.

Veliki rodoljub i preteča ilirskog doba Toma Mikloušić izda »Stoletni kalendar iliti Dnevnik stoletni horvatski do leta 1901. kažući«, na što ga je, kaže u Predgovoru, rad »ljubavi domovine« nagnala ne samo »želja naš domorodni jezik izvisiti«, nego i gospodarstvo unaprediti. »Želim ja takaj po ovem Dnevniku domorodcem mojem z naprvostavljanjem dugovanj, znanja vredneh, i

na gospodarstvo spadajućeh hasen doprinesti«, jer »sadašnje vreme nikaj ne (nije) hasnoviteše, kak je gospodarstvo«. Zato osim dijela koledarskoga i beletrističkoga »Pridavka« sav je ovaj Dnevnik ispunjen gospodarskom poukom. — Osim Dnevnika stoljetnoga napisao je Mikloušić i »Izbor dugovanj svakovrsneh« u četiri dijela, od kojih u dijelu III. također »priloži nekoja na gospodarstvo i potrepščine domaće spadajuća.«

U duhu ujaka si Miklouśića radio je dalje među kajkavskim dijelom našega naroda Ignjat Kristijanović izdavajući od 1834. do 1850. »Danicu zagrebačku ili Dnevnik za prosto le to * s tolmačnikom hižnem vsakovrsneh na hasen i prikraćenje vremena služećeh.« U tih šesnaest godišnjaka »Danice« ima dakako i opet mnogo različite gospodarske pouke. »Marhi gusto ali malo treba je polagati; ar kada krmu nadiše, vnogo krme prejde, marha se ne pomaže; v jesen takaj, kad su duge noći, i mrazi padaju, marhi večer je položiti treba, i v jutro takav, ako je mraz; ar ako v jesen marha zagine, već se celu zimu ne pomore.«

Ovaj Kristijanovićev rad — kako se vidi po godinama Daničina izlaženja — pada već u ilirsko doba, koje još snažnije pokroči naprijed dižući gospodarsku snagu, ali i opet na čelu toga stoji »duhovni čovik«.

God. 1841. osnovano je »hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo«, i to na ponuku kardinala Haulika. Prva općinska skupština toga društva održavala se 24. studenoga 1841. u »dvorani varmeđskoj«. Prisutno je bilo 147 od 195 prijavljenih članova, a skupštinu otvori »njegova ekscelencija«, preuzvišeni zagrebački biskup, c. kr. pravi tajni savjetnik, uzvišenoga stola banskoga kr. namjesnik itd., Đurađ Haulik, kao predsjednik« govorom, punim prekrasnih misli. »Želiti je, da bi se (naše gospodarstvo) što bolje uzdiglo, i velika je zasluga raditi, da se taj cilj postigne. Prvi, koji u tomu živu priliku dati mogu, jesu plemići našega naroda, koji su to po svojem dostojanstvu, po svojoj znanosti, i po svojem imutku učiniti kadri, koje na to zahvalnost prema providnosti božanskoj i domovini poziva, i koji, bez pohlepe za svojom korišću radeći i nagrađeni jedinoonom savješću, da su blago bližnjega svoga unaprijedili, mogući su užitak sretnoga svojega stanja još većma umnožiti.« Pa završava: »Na takovi je način položen prvi temelj ovomu veleznatnomu djelu, i od veličine pomnje, kojom ga naši mili zemljaci njegovali budu, zavisit će, hoće li i nadalje opstojati, i hoće li s ovim društvom nastati novo doba domorodnoga blaga i prosvjećenja.«

»Mjesečni list« i »List hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva«, pa »Gospodarske Novine« i »Gospodarski List«, gospodarski su časopisi, u kojima je novo gospodarsko društvo tečajem vremena javljalo o svome životu i pomoću kojih je širilo u narod premnoge sastavke za podizanje narodnoga gospodarstva.

Na prijedlog istoga crkvenoga dostojanstvenika J. Haulika osnovano je (1869.) i društvo sv. Jeronima. »Danica« oživi, da se pomlađena stane sve to ljepše razvijati i opet se s narodom o gospodarstvu razgovarati. A uz »Danicu« razaslalo je društvo u narod i vrlo

lijep broj čitavih knjižica različitog gospodarskog sadržaja, — kako to učini i ove godine, a u istu svrhu, za koju je radila i sva prošlost: za uzdržanje i napredovanje hrvatskoga naroda.

Istina je, mnogi od ovih članaka, mnoga od ovih gospodarskih knjiga, nalazeći se tek rijetko u kojoj ovećoj biblioteci, danas je podaleko od naroda i bez utjecaja na nj; a dosta toga i nestade kao bez traga...Bez traga?! Zar doista bez traga? A što da kaže onaj dud, koji se tamo iza kuće krošnjat širi te već starovječan, no sveudilj bijelu svilu kroji! A što onaj dalje tamo vrt pun razraslog se drva šljivova, na kom šljiva, plavim goreć plamenom, žarkom kapljom kaplje! Iza vrta pak što da kaže ona oranica, koja nekoć tuđa, nekoć pusta, a što dalje, sve to slađim hljebom raste! Pa prigrađen onaj kućni dio, u starini dašto, ali uvijek jošte jak i čvrst, da u dugu budućnost oko ognjišta svoga okuplja sve to mlađu i brojniju čeljad! I tkalački onaj što da kaže stan, koji je tamo davno, a za kasno potomstvo, natko pune sanduke šarena tkiva! Ili plug i brana, i uz njih dvoje mlađanih vočića, što no su od prvoga nekog djedovskoga para u dugu nizu sada zadnji, da ih opet, ostarjele i pretvorene u žut novac, zamijene drugi jošte mlađi vôci!

Što da kaže sve to u kući i oko kuće? Jesu li zbilja one stare knjige nestale bez traga? Ne, nisu! — sve to kao jednim jezikom viče. Nisu, nisu, jer evo mi smo tu mjesto njih! Njih, istina, danas više nema, — nema ih naime samo u onom svom rođenom, prvotnom obliku; ali one ipak žive, one žive u drugom obliku, one žive u nama! One se u nas pretvoriše: jedne u dud i svilu; druge u opojnu, ali i privrednu šljivu; treće u zrno pšenično i sladak hljeb; četvrte u toplo ognjište; pete u šarene tkanine, a šeste u radnu šiju volujsku i t. d. Dà, tješite se, ljudi trudbenici. Trud ne izgiba. Trud vaš takve je realne vrijednosti kao što na pr. gorivo drvo u peći. Ono, grijući vas, gori, dok ne izgori, — ali ne izgine, nego zadobi samo drugi oblik, pretvori se u druge tvari, od kojih je jedna i ugljik, ta hrana bilinska, ta hrana vaša, taj život vaš. Ni trud pređa nije izginuo. On živi u nama i u onomu, što je nama slično; u svemu onomu, što podržava vaš život, što daje živjeti vama, ljudi današnjega dana.

Tako je. Hrvatski narod i danas živi; živi — na čudo svih nas — kraj mnogih i premnogih sila, što su se od vajkada dizale na nj. Otkuda živi? Bez dvojbe je, da velikim postotnim dijelom živi baš od truda svojih otaca, koji se, među inim, sastojao i u izdavanju i širenju knjižica gospodarske pouke i pobude. Padnuvši na jedno mjesto, širila se i pouka i pobuda i u svoju sadašnjost i u budućnost, te svojim valom doprla i do nas, gdje joj je konac i rezultanta: nesmalaksali današnji život hrvatski. Kolika nam pak radost i ponos, kad vidimo, da u tom cjelovitom trudbovanju svećenici nisu sačinili najmanji dio! Nama radost, a dušama njihovim slast i ugoda sa sjećanja našega i tople zahvalnosti. Hoće li hrvatsko potomstvo zahvalnim sjećanjem ugađati i našim dušama? Zgoda je tu.

I najnoviju naime gospodarsku knjigu izdalo je društvo osnovano i podržavano najvećim dijelom od svećenika. U narod, **širom** u narod s njome!

Steuertove gospodarske knjige vrlo su dobra glasa u njemačkom narodu. Taj dobar glas stekle su u prvom redu svojom lakom i razumljivom obradbom određena predmeta. Dialoška forma, kojom susjed Razumović upućuje svoje seljačke drugove na razumno gospodarenje, vrlo je dobro pogođena. Tu su raspravljena sva znamenita pitanja, ali ne teoretski, nego praktički. Čitajući te razgovore čini ti se, kao da s onim zabrinutim seljacima sam obilaziš staje i ogledaš različito govedo i uz riječ Razumovićevu odmah učiš, kako valja sve to oko goveda razumno činiti.

Iskreno govoreći, milije bi nam bilo, kad bi ovakova knjiga nikla samostalno na hrvatskom tlu, kad ne bi trebalo posezati za tuđim originalom. Ali na žalost, ovakvi se hrvatski pisci lako ne javljaju. Ili ih nema, ili ako bi ih i bilo, rad nedostatna rodoljublja jeronimski književni honorar nije im dostatna naplata za onaj trud, što bi ga imali uložiti za valjano napisanu ovakovu knjigu. U tom slučaju mora doći do vrijednosti ona: da je bolje i prijevod tuđe dobre knjige nego nikakovo ili loše domaće djelo. Tako se doduše ne razvija hrvatska s t r u č n a književnost — što bi inače bilo vrlo poželjno — ali sama stvar, sam predmet ne gubi od svoje vrijednosti i od svoje snage ništa, — po gotovu, kad prevodilac nastoji, da sve priudesi prema prilikama svoga naroda, i to opet prema onom načelu: da narod valja povesti u gospodarstvu naprijed, ali ne prenaglo, nego razborito, toliko, koliko može na svom terenu naprijed koraknuti. Tako je učinjeno i u ovom našem izdanju: ispušteno je, što za naš narod još ne bi bilo podesno, a dodano, što je bilo potrebno dodati. Pa pomaknuvši narod naprijed za stepen ove knjige, valjat će iza toga opet dalje poći.

Ali knjiga treba da doista dođe u narod, i u njemu da ne bude mrtva, nego živa. A to će biti, ako je narod usprimi i uščita na živu pobudu svojih obrazovanih sinova, koji će i sami, u kolikogod su u takvoj prilici, primjerom svojim pokazivati, kako cijene razumno gospodarstvo. »Seljane će naše«, veli Haulik, »pobuditi na razmišljanje i radnju već isti onaj glas, da o njihovu zanatu, o kojem su mislili, da ga svaki prezire, ugledna gospoda u saborih vijećaju, što u njihovih očiju veliku ima znamenitost, kao i to, kada budu vidili, da njihove poslove i oruđa, koja oni sami bez razloga tjeraju i rukovode, ter jedva pazljivosti i popravka kojega udostojavaju, ista gospoda ispitivaju, istražuju i očevidno usavršavaju i odakle slijediti mora, da ćedu seljani podane im primjere nasljedovati i učiti se zvanje svoje štovati, videći, da ga vaskolik svijet štuje i cijeni.«

Ovako će se lakše doći i do željena blagostanja, koje je ujedno nužno sredstvo za postignuće općenite prosvjete. Jest, sve se slaže u tom, da se bez stanovita gospodarstvena napretka ne može ni prosvjeta dovoljno promicati, — što je i sasvim naravno. Onaj, koji nema čime kupiti knjigu prosvjetnicu, ili još više onaj, koji teško robuje borbi za svoj materijalni opstanak, nemajući ni vremena ni volje, da na drugo što misli, kako će taj misliti na svoje obrazovno usavršavanje! U poganskoj starini robovi su radili teške poslove, da drugi uzmognu tražiti napitka s prosvjetnog vrela. Mi smo kršćani.

Danas nema robova, ili ih barem ne bi smjelo biti. Svi smo slobodni. Svi smo rođeni za artes liberales. Stoga svi moramo imati i mogućnosti i vremena, da se time bavimo. I čovjek pučanin dakle, seljak i radnik naš mora pokraj svagdašnjega svoga običnoga rada naći vremena i za odmjereni duševni rad, za svoje duševno obrazovanje. A za to treba da bude imućstveno jači. U tom duhu pisane, imadu mnogo istine u sebi već i riječi N. F-a, otisnute u 1. broju »Gospodarskih Novina« od g. 1853.: »Glavni temelj, na kom se blago i sreća kojega naroda najpouzdanije i najuspješnije osnovati može, — to je materijalno blagostanje iliti imućnost. Gdi je imućnost, tu se mogu potrebe i tanjega ukusa i duševnoga razvoja lasno podmiriti i bez svakoga napora i s uspjehom sigurnim, jer čim je tko imućniji, tim manje ga stoji žrtve, ako i oko obrazovanja svoga duha nastoji, — dapače to nastojanje onda mu je pravi ures i začina života, koje kod čovjeka uboga nije.«

Kako pak u drugu ruku stoji i to, da prosvjeta puno pomaže sve većem gospodarstvenom napretku — što je nama činiti? Što drugo, nego u p o r e d o dizati jedno i drugo: i gospodarstveno stanje i općenu prosvjetu, kako to nastoji promicati upravo naše društvo sv. Jeronima. Danas vrijeme brzo leti, a mi smo narod, koji ne možemo čekati. Juriti nam dakle valja na dvostrukim prugama, koje neumorno izgrađivati dužan je svaki prosvijećeni narodni član. Najbližu pak plaću za to valja da svatko traži u savjesti i svijesti o ispunjenoj svetoj dužnosti. »No plemenitom i ćutljivom srcu nije to jedino plaća, ako mu koji marljivo rađeni posao za rukom izađe, ili ako oplemenjivanjem i trudom štogod postigne. Ima još jedna kamo veća nagrada, a to je ona savjest, da je svojim trudom mnogo doprineslo k d o b r u d o m o v i n e, k t j e l e s n o m i d u š e v n o m b l a g u s v o g a b l i ž n j e g a, i to ne samo primjerom, nego i umnožanjem posla i živeža i povekšanjem sredstva.«

Bilo tako prema riječima slavnoga kardinala!

IV. S j e d i n j e n a c r k v a m e đ u S l a v e n i m a i n j e z i n z a š t i t n i k s v. J o s a f a t K u n c e v i ć, n a d b i s k u p P o l o č k i, m u č e n i k. Sastavio dr. Dionizije Njaradi. — Jedva da ima naravnija želja, nego što je želja upoznati onoga, s kime si u društvu, s kime živiš u susjedstvu. Protivno od toga upravo je nekako nenaravno. U takvom slučaju manjka čovjeku nešto od njegove potpunosti. Bez poznavanja svoje okoline krnj je.

Rimokatolički dio hrvatskog naroda već vijekove živi zajedno s braćom sjedinjenom i nesjedinjenom grčkoga obreda. Znati, što to znači, i kako je do toga došlo, ugodno je ispunjenje jedne od najosjetljivijih praznina u običnom obujmu moguće spoznaje. Napose to valja reći za upoznavanje sjedinjene braće, koja s nama bratski dijele svaku radost i žalost, — ima tomu već baš tri stotine godina. Nema dakle zgodnijeg časa, nego što je ova tristogodišnjica sjedinjenja, da se i u tom pravcu proširi znanje hrvatskog naroda.

A dakako da tu, gdje je govora o sjedinjenju i sjedinjenima, upravo je nemoguće ne govoriti o odjeljenju i odijeljenima, i o svim drugim pojavama, koje su s time u vezi. To su pitanja, da tako kažem, susjedna, kao što su od nekad bili pravi susjedi među sobom i pripadnici bilo jedne, bilo druge, a i treće, rimokatoličke, vjersko-obredne skupine.

Pa baš to susjedstvo učinilo je, da su se pitanjem odjeljenja istoka od zapada bavili kod nas neki naši pisci iz dosta daleke prošlosti. Već 1716. napisa K. Peikić: »Zrcalo istine crkve istočne i zapadne«, a skoro zatim, 1732., ugleda svjetlo ovo djelo: »Istina katoličanska ili skazanje upravljenja spasonosnoga žitka kršćanskoga, s' zabiliženjem zabluđenja grčkoga odmetništva ili grčkijeh ereža, u kojijeh su nesrećno upali, odkad su se od rimske crkve odilili. Sve izvađeno iz sv. Pisma, iz nauka svetijeh otaca, i razlikih knjiga, složeno u jezik ilirički, i na svitlost dato po ocu fra Antunu Bačiću, Reda male Braće opslužitelja S. O. Franceska, provincije srebrno-bosanske, gvardijanu u Budimu.«

Opsežno je to djelo na 570 stranica u 4^0, a važnost mu raste po tom, što je i ono namijenjeno puku. »Uzrok, radi koga sam stavio se u taj posao, jest ovi, zašto je bilo moje dužnosti, različite knjige štiti, za umiti vladati mene, i puk, komu sam na različitih mistih za pastira služio; zato, gdje sam što za korisno i za upravno življenje nahodio, nabaška sam zabiliživao, i pomljivo pisao. Videći poslije, da bi ovi moj malahan trud za korist neumitnim služio, uslobodio sam se na svitlost ga dati, i prid oči neumitnim ga staviti. I zašto je moćno svaka potpuno iz latinskoga u naški jezik prinijeti: za to sam tomačio, kako se lašnje od neumitnijih razumiti može, za njihovo duhovno zabavljenje i duše korist.«

Poučavajući u sedam dogmatično-moralnih Razgovora »rudes et errantes, quos nimirum ignorantia seducit, negligentia avocat et et fallit inertia« — kako kaže u posveti »celsissimo ac reverendissimo Domino Domino Emerico e comitibus Esterhazy, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archiepiscopo — nije mogao, a da ne pokaže, »u čemu blude oni, koji su se povoljno od rimske crkve odmetnuvši, eretičkomu nauku priložili, i za ereticih brezumitno otišli«; a nije mogao toga mimoići baš za to, jer su oni, za koje je u prvom redu pisao, njegovi naime slavonski vjernici, živjeli u susjedstvu s grčko-istočnim pučanstvom.

Poznatije, znamenitije a i mnogo još opsežnije (908 stranica u 4^0) Kanižlićevo je djelo: »Kamen pravi smutnje velike iliti početak i uzrok istiniti rastavljenja crkve istočne od zapadne po gospodinu Antunu Kanižliću... jurve pokojnomu, za života obilato ispisan. U Osiku 1780.« — I ako se Kanižlić, bivši Isusovac, ugledao u učeno latinsko djelo Isusovca I. Šimunića: »Brevis notitio shismatis graeci et controversiarum orientalium... Zagreb 1764.«, poput Bačića i on piše za »priproste«, kako to na više mjesta u svojoj knjizi sam kaže. No neposredan povod bilo mu je djelo grčkoga episkopa Ilije Menijata: *Πετρα σκανδάλου ἤτοι διασάφησις τῆς*

ἀρχῆς καὶ αἰτίας τοῦ σχίσματος, 1752. (»Kamen smutnje ili iskazanje početka i uzroka rastavljenja...«).[2] Kanižlićevo je dakle djelo naravi polemične, te ga zato i naziva »Kamen p r a v i smutnje...«.

Kako god je i Bačićev i Kanižlićev trud pohvalan; kakogod su i jedan i drugi nastojali, da pišu razumljivo i za »neumitne« i za »priproste«, ipak, već radi svoje opsežnosti, nije njihov rad dopro do naroda, — kao što nije dopro ni noviji rad nekih naših historičara (Kukuljevića, Smičiklasa, Lopašića), koji su samo s historičke strane raspravljali o odnosima zapadne i istočne crkve na hrvatskom tlu; a nije dopro ni »Balkan« dra Brestjenskoga radi svoga čisto naučnog pravca.

Jeronimskim izdanjem ovaj će predmet sada prvi put, štampom raspravljen, doći u široke narodne redove. Umjeren opseg knjige ne će prestrašiti »priprosta« čitatelja; a od samoga čitanja ne će ga odvratiti teško teološko razmatranje. Dogmatičko historički dio obrađen je ukratko, dok glavni dio knjige zaprema život sv. Josafata Kuncevića. A to i jest, držim, pravi put, kojim se imalo narod povesti, da upozna odnošaj istočne i zapadne crkve, ne teoretski nego zorno, praktički, na živom, a ujedno sjajnom primjeru, kao što je bio ovaj mučenik za jedinstvo Crkve Kristove. Naš autor poslužio se njegovim ponajboljim životopisima i sretno izvršio svoj posao, i ako bih bio želio, da je neke dijelove (kao što su n. pr. svečeve kreposti) obradio više sintetički nego analitički.

Vrhovno pak načelo, koje nas je vodilo izdavajući ovo djelce, bilo je isto kao i ono u Kanižlića (u »Ulasku iziskivanja kamena pravoga«): »Ufam se, da ja odgovarajući Menijati ne ću uvriditi ostale naslidnike grčkoga zakona, kakono su Slavonci, Srblji, Bosnjaci i Moskovi. Poljubljena braćo! niste vi, niste ni rodom, ni jezikom ni ćudom Grci, suprot kojima pišem,[3] nego jeste plemeniti list Ilirijanske gore. Daleko je to od odluke pera moga, da bi se ja š njime Grke, koji vas zavedoše, a kamo li vas osudio uvriditi. Spominam se od one beside sada, koju sam od nikojih između vas čuo: B o g u b i o o n o g a, k o j i n a s r a s t a v i o. Šta radi, virujem, da koliko vam je drago jedine vaše duše spasenje, toliko će vam biti drago pravu istinu čuti, i razumiti«.

V. D a n i c a. Koledar društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1913. — Pa da mi Hrvati nismo napredan narod! Ako po čemu, a to po broju koledara! Držim u ruci Vitezovićev koledar od

---

[2] Tu je knjižicu (od 145 str. u 8⁰) na njemački jezik preveo I. Kemper 1845., a na hrvatski karlovački parok P. Nikolić, 1847. — Isp, I. Scherzer: A. Kanižlić, »Sv. Rozalija« i »Kamen smutnje«, Nast. Vjesnik III.

[3] Zanimljivo je za današnje prilike ono, što kaže Kanižlić na str. 831.: »Ovako navlastito Grci... po odmetništvu od crkve rimske izgubiše vladanje ili carstvo istočno..., niti se pouzdati mogu, n e i m a j u ć i o d s v o g a r o d a n i k r a l j a n i c a r a, da će igda C a r i g r a d osvojiti, da će igda G r k carevati, doklem se Grci ne ponize to jest, doklem se ne podlože zakonitoj oblasti crkve rimske.«

god. 1692., u nas jedini u sedamnaestom stoljeću, te se divim, kolika je razlika danas, u stoljeću devetnaestom, gdje ih ima prava tušta i tama! Imamo i koledarskoga kralja, Stjepana Kuglia. Pod njime je čitava vojska koledara: malenih i velikih, finih i prostih, ove ili one vrsti, za ovaj ili onaj stalež. Da ožive, mogli bi se smjesta urediti kao posebna država, pa bi i u tom slučaju sigurno izabrali kraljem istoga svoga provrtnoga začetnika. A kao što svi velikani, tako i on ima svojih promećurnih oponašalaca, tako te smo brojem koledara jednom riječju doista gigantski napredovali.

A sadržajem?

»Ljubimira Zelenlugovića t. j. Pavla Rittera drugač Vitezovića Kalendariumiliti mesečnik horvatski za leto 1692«. nosi na sebi sva ona obilježja, što ih tadanji koledari uopće imadijahu i u drugih naroda sastojeći u glavnom od tri dijela: od prvoga astronomijsko-kronologijskoga, od drugoga menologijskoga ili mjesečnika, i od trećega astrologijsko-praktičkoga. U prvom dijelu, astronomijsko-kronologijskom, nalazi se »nedeljno slovo«, »zlatni broj«, epakta i indikcija rimska. — Menologijski ili mjesečni dio sastoji se od četiri kolumne: u 1. kolumni zabilježeni su dani sa svetačkim imenima, u 2. su kolumni imena zodiačkih znakova, u 3. se kaže, kakvo će biti kojega dana vrijeme prema navedenom znaku, a u 4. što valja koji dan činiti. Treći, astrologijsko-praktički dio, sastoji od sedam kratkih odjelaka s ovim glavnim natpisom: »Ukazanje onih, koja se iz nebeske i zvezd postavi okolu minjanja vremen, i drugih stvarih pripečenja zvekšega poznati mogu«. Tu se prikazuje, kako djeluje mjesec na zemlju i prilike ljudske, kako djeluju planeti a kako zodiački znakovi.

U »delu prvom« »ukazanja« govori se »od meseca«. »Dete, koje se rodi, gda je mesec u kozlu ali vodnaru, biva rado betežljivo..., jest leno v delu, činjenju i vsih poslih. Gda je mesec v streljcu ali ribah, dete rodjeno zadobude poštenje, diku, slavu, blago, dobra za telo..., rado takvi bivaju lovci i v lugih se nasladuju, jesu dobroga zdravja i dugoga žitka, jesu i na igrah kruto srećni«. — »Del drugi« govori »od znamenika, što je dobro ali zlo pod koterim znamenom činiti, gda se u njem mesec nahaja«. »Pod ovnom dobro je novu opravu obléči, mir činiti ocel i olovo kupuvati, nokte obrezavati, v ognju posluvati, i ognjene meštrije delati, v suhoj banji kupati se, začimbe kupuvati«. — »Del treti« izvješćuje »od pomrakov ovoga godišča«. »I budući da ta pomrak bude u znamenju človečanskomu, i zračnomu, u hiži postave nebeske sedmoj (s kojom vsom vlada nesrećni hudi Saturnus i šegavi Merkur ves od sunca opaljen), bojati se je da ov pomrak ne bude zrok i početnik novom kakvom med ljuctvom zburkanju, smutnjam, strahom, betegom, nevoljam i velikom pomoru...« — »Del četvrti« pripovijeda »od četirih delov ovoga godišča 1692.« »Od protuletja«. »Vladarstvo zvrh te postavi nebeske spada na dva dobročinca: Danicu i Jupitera; kojih dobrota naravska obita nam lipo, dobro, ugodno i veselo protuletje, tuliko za plod zemaljski, kuliko za zdravje, mir i pokoj med ljudmi«. — »Del peti« »od dvanaestih mesecov i njihovih delov na vsaku mesečinu«. —

»Del šesti« podaje navuk, kak se človek ima držati u vračenju«. § 1. Od krvarenja. U krvi puščanju, ali žile otpiranju, treba je paziti, da mesec ni vu dvojkih, ali oroslanu; ar oroslan lada srcem a dvojki rukami«. »Za ljude krvene, aliti krvne naravi dobro je krv puščat, gda je mesec v biku, devojki, kozlu«. — »Del sedmi«. Od druge zvunjske snage i hižištva človečanskoga, za ovo godišče. § 1. Od Lasov. Lasi, da lipši narastu, imaju se podstrići vu kteri izmed ovde zdola popisanih dnevov (sad se navode ti dani). § 3. Dnevi odebrani za ženidbu. § 8. Dnevi odebrani za sitvu« itd. Osim toga nalaze se pod kraj i stihovane sentencije o pojedinim mjesecima; n. pr. za prosinac: »Kad god Božić zelen biva, Tada Vazam snig pokriva«.

Iznio sam evo nekoliko izvadataka iz ovog primjerka najstarijeg hrvatskog koledara, da se zorno vidi, na kojem je kulturnom stepenu stajao taj koledar. Na stepenu vrlo primitivnom. Osim nešto astronomijskih data, sve je drugo pusto astrologijsko praznovjerje. Nema ni traga kakovoj višoj zabavi ili ozbiljnoj pouci. Sastavljač koledara nije se ni taknuo koje druge stvari osim onih, koje su strogo u vezi sa samom godinom i njezinom razdiobom, kao da je držao, da sam puk za drugo ne bi niti mario niti bi bio za to dorastao.

Tek ne treba misliti — kao što i naprijed spomenuh — da je i u drugih naroda bilo mnogo drukčije. Pri ruci mi je knjiga:[4] »Unser Kalender in seiner Entwicklung von den ältesten Anfängen bis heute 1893., von Wilhelm Uhl«. Iz razlaganja Uhlova vidi se, da je tako bilo i u njemačkom narodu. »Dies sind im grossen und ganzen die chronologischen Beigaben. Dazu treten jetzt noch gewisse abergläubische Regelen über Haarschneiden, Aderlassen, Nägelkürzen, Schröpfen, Baden, desgleichen über Säen, Pflanzen, Ernten, Holzfällen etc.; Regelen, die im letzten Grunde auf den Einfluss des Ptolomäischen Planetensystems zurückgehen« (str. 26). Slična praktička pravila, osobito o puštanju krvi, bila su tako bitan dio svakog koledara, da je i sam koledar nosio ime »Lasszettel«, »Lasstafel« ili »Praktik« češće nego svoje vlastito ime; ili bi pak imao svoj stalni odsjek nazvan »Prognosticum astrologicum«. — Kako je naš koledar bio samo odraz njemačkih starijih koledara, pokazuju i stihovana pravila za pojedine mjesece; n. pr. za siječanj: »Im Jenner ist wegen frost nicht gut — Aderlassen, drum behalt dein blut. — Brauch warme Speiss, und effte bad, — Ein hitziger Wein bringt kein schad«. A naš Vitez Zelenlugović kaže za isti mjesec ovo: »Sičanje sebe s toplim pita, I napitak dobar pīta, V kupel toplu možeš iti, Ali žile naj otpriti«.

Od ovoga sedamnaestoga stoljeća ne razlikuje se mnogo ni osamnaesto stoljeće. Sadržajnom svojom vrijednošću koledari slabo pokročiše naprijed. Preda mnom je »Kaledar iliti uređeno prikazanje

[4] Francuzi imadu još bolje djelo o istom predmetu: Viktor Champier, Les anciens Almanachs illustrés. Histoire du calendrier depuis les temps anciens jusqu'a nos jours. Ouvrage acompagné de 50 planches hors texte en noir et en couleur, reproduisant les principaux Almanachs illustrés ou gravés. Paris 1886. — Ali do toga djela, dok to pišem, nijesam mogao doći.

nediljah i svetkovinah, kakono i pripovitka s pismama od viteza događaji i vašarih na razgovor Ilirah za godište 1766«. »Pripovitka s pismama od viteza Gjure Castriotića« uzeta je od riječi do riječi iz Kačićeva »Razgovora«, koji je prvi put bio štampan nešto prije 1756. god. baš u Budimu, gdje je naštampan i ovaj koledar. O »godišnjim događajima« zaboravio je izdavač bar nešto napomenuti; nego mjesto njih iza Kastriotića »Slide nike majstorije i likarije«, dakle liječnički »practicum«, ali samo na dvije stranice. Vašari zapremaju 4 stranice. — Ništa bolji nije ni »Novi kalendar za leto 1786«. To je pravi šukundjed današnjeg »Zagrebačkog šoštara«. Osim neslano stihovane naravi pojedinih mjeseca nema drugo ništa. A izlazio je i u naprijed svake godine.

Neki napredak pokazuje se odmah od početka XIX. stoljeća. »Novi i stari kalendar ilirički za prosto godište 1817., kojega za potribu i zabavu naroda iliričkoga složi Anton N a g y«, ima osim menologija s astrologijskim kolumnama još i nešto pouke, na pr. »Nekoja od Slavonacah, dok su još u neznaboštvu i poganluku bili«. — »Novi i stari kalendar h o r v a t s k i za prosto leto 1818., za potrebu i zabavu naroda horvatskoga«. Iza koledarskoga dijela nalaze se tri »Pripovesti za hranu srca i njegvo priklonjenje na dobre i iskrene čine i dela«; za tim »Razgovor, navuk i pripovest navučitelja Dobroselca za ladanske ljude vuređen«. Na koncu pak nakon »Kazitela vekših i menših biškupov« nalazi se vrlo lijepa »Jedna reč poštuvanem čtaocem« na 11 stranica. Iz te »Reči« vidi se, da je Nagy već 1813. izdao »Novi i stari kalendar horvatski«, ali jer »od 700 listor falatov« nije »ni polovinu prodal« i tak ni stroške včinjene iz njih zvadil nije«, za to ga je prestao izdavati. Budući pak da su ga prijatelji nukali, da nastavi, i u slučaju slabe prođe da će oni pokriti sav deficit, sa zahvalnošću odbivši ovu ponudu izda ipak god. 1818. ovaj koledar »i to s tem vekšum pripravnostjum, skem vre zdavna iz srca bi bil želel tak Horvatom, kak Slavoncem i Dalmatinom ljubav materinskoga jezika vužgati«. — Iste ove godine 1818. pojavi se i »Horvatski stoletni kalendar od leta 1818. do 1919. Iz najbolšeh nemškeh stoletneh kalendarov skupsložen po Antonu R o ž i ć u, vu kraljevskeh diačkeh školah varaždinskeh navučitelju. Vu Zagrebu«. Razdijeljen je na četiri dijela. U djelu I. govori se uopće o svemu, što spada na stoljetni koledar. Del II. govori o zvjezdanom nebu. Del III. što valja zapamtiti »gledeć na vreme za ladanskoga gospodara«. Na koncu ovoga dijela nalazi se »Opomenek«. »Nekoja zmed oveh nikakvoga naravskoga temelja nemaju, i zbog toga zevsema retko zgodiju se, nekoja pako imaju temelj svoj vu istoj naravi, i zato istini spodobnejša jesu, nesu vender ni ova zevsema istinita«. Del IV. govori »od hasnovitih dugovanj za ladansko gospodarstvo«. Dakako, da je i ovaj četvrti dio sastavljen prema njemačkim seljačkim praktikama (»Der Bauern Practica«), što se nalaze u dva najpoznatija njemačka stoljetna koledara, u Knauerovu »Calendarium oeconomicum practicum perpetuum« i Hellwigovu »Hundertjähriger Kalender«.

Pomno, »na hasen domorodcem« izgrađeni ovaj koledar posvetio je Antun Rožić biskupu Maksimilijanu Vrhovcu. — Odmah slijedeće godine 1819. izdaje Toma Mikloušić »Stoletni kalendar iliti Dnevnik stoletni horvatski do leta 1901. kažući«, a ganula ga na to »ljubav domovine i želja naš domorodni jezik izvisiti«. Bit će da Mikloušić nije znao za Rožićev rad, jer svoj predgovor, u kojem govori o gotovu djelu, završava već 21. sušca (ožujka) 1818. A dok Rožić očito spominje, da je svoj koledar sastavio iz najboljih njemačkih stoljetnih koledara, to Mikloušić naprotiv ističe svoju samostalnost. ».... Po tom da nekojem horvatskoga jezika omrazitelom vusta zaprem, koji govoriti navadni jesu, da vu horvatskom jeziku nikaj spodobnoga van dati ne hasne, pokehdob vsa vre vu nemškom na svetlo dana nahađaju se: naj takov, prosim, vse skupa nemške stoletne kalendare, kojeh vnožina preobilna je, skup spravi, ter mi naj moja, vu ovom stoletniku zadržavana pokaže, — kaj zaisto včiniti ne bude mogel«. Inače i Mikloušićev koledar ima iste dijelove kao i Rožićev, samo što Mikloušićev na koncu ima još »Pridavek« s jednom pripoviješću (»Duhov zakljinjavci«) i s nekoliko pjesama (Popevka od protuletja«, »Pesma od nestalnosti sveta«, »Batrivost vu tugi« i »Nestalnost sveta«).

Bez ovakova »pridavka« uz sam koledarski dio, »pridavka« bilo poučna, bilo zabavna, nije odsada više nijedan koledar. Imade ga i tanani koledar za god. 1825. (Novi i stari Kalendar slavonski za prosto godište 1825. na korist i zabavu Slavonaca složi (njeki Franjevac) A. P. o. H.«) i koledar za g. 1833. (Novi i stari kalendar slavonski za prosto godište 1833. Na korist i zabavu Slavonaca složi A. Ph. od H. P. u G.). A pogotovu imade već različite pouke i zabave u Kristijanovićevim »Danicama« za g. 1834. do 1850. Tako se odmah u »prvoletnom tečaju« uz ino nalazi i ovelika elegija »Plač nad smrtjum Njih Ekselencije Ignaca Gjulaja, dalmatinskoga, horvatskoga i slavonskoga kraljevstva bana...« A od god. 1838. i dalje ima »Danica« poseban pjesnički odio, imenom »Lado horvatski«. U »Danici« od 1840. nalazi se pod istim naslovom n. pr. pjesma »Slaviček kaptolonske doli«: »Zdrav bil! Ti doma našega dika! Stup i horvatskog potpor jezika! Zdrav bil! Ti lepe, Lilium beli! Duhe, s kum krepiš narod tvoj celi. Zdrav bil, slaviček kaptolske doli! Znam ja, znam dobro, da tebi zvanjski Nisu tak jako jeziki stranski, Da bi vu kojem zmed njih Ti deti Ne znal na pesme plod Tve pameti; Vendar zat posel zebral si rajši Jezik, koj Tebi videl se slajši, I na domaće volel si, pune Miloga glasa, grati strune, itd.« Već sam ovaj ritam jasan je znak napretka pred svom koledarskom starinom.

Kako li se ipak nad sve izdiže »Danica« društva sv. Jeronima! Dosta je samo zagledati prvi tečaj, od g. 1870., pa će ti oči obliti novo svjetlo, svjetlo ljepše i sjajnije, nego što je izlazilo iz dosadašnjih koledara: svjetlo zajedničkog, društvenog rada za općenu prosvjetu; svjetlo, koje odsada — poput Danice zvijezde — ne će svijetliti samo ovome ili onome kraju, nego u jedan mah svemu hrvatskome narodu.

Već u prvom godištu svijetle se odmah imena trojice znamenitih naših muževa: Ivana viteza Trnskoga, dra Franje Ivekovića i Josipa Torbara. Trnski izlazi pred narod s pripoviješću »Krasna žena« i s pjesmom »Rodu knjiga«. »U tog sveca (sv. Jeronima) ime sveto Sastasmo se braća eto, da sve volje sastavimo, Da sva srca sjedinimo I sve umne sile k jednu Posvetimo poslu vriednu. Sva je pomnja naše brige Po narodu širit knjige, Živa želja našeg zbora, da do svakog dođe dvora, da se knjiga naša nađe, Kud nam ima roda, svagđe, Po cielome zavičaju, U svakome zemlje kraju«. — Iveković napisa »Život Jeronimov«. »Treba dakle knjiga, koje će biti za čitanje seljakom, kad svrše seoske škole. A baš u tom smo mi Hrvati siromasi. Razmišljajuć o tom njekoji rodoljupci u Zagrebu sastaviše društvo, kojemu je svrha izdavati i širiti među svijet naše valjale knjige«. — Torbar sastavi poučan članak »Ptičja skupština«.

U predašnjim koledarima ne spominje se ime autora ni uz jedan sastavak, ni uz pjesmu ni uz prozu. A i to oslabljuje njihovu vrijednost; jer u pisca, koji znade, da će ostati svijetu nepoznat, slabija je skrb, kako će što obraditi i izreći, nego u pisca, koji svojim imenom stoji poznat uza svaku svoju riječ. Spomenuh, kako je bilo u tom u »Danici« za god. 1870. U »Danici« za god. 1913. progovara narodu d v a d e s e t i j e d a n pisac, i to (prema tri arka prve »Danice«) na d e s e t štampanih araka ispunjenih zabavno-poučnim prilozima (dok čitava »Danica« iznosi 25 araka). Treba li da što kažem o pojedinim prilozima, o prilozima povjesnim zemljopisnim, vjerskim i moralnim, gospodarskim i prirodoslovnim, pravnim i socijalnim, literarnim, verzovanim i proznim? Niti treba, a niti više mogu kraj i onako narasle mi građe.

Tek dvoje ne smijem mimoići, a da ukratko ne kažem. Prvo. Baš u vezi s onim historičkim prijegledom, što ga naprijed podah o hrvatskim koledarima, može se istom pravo procijeniti današnja »Danica«. Tako i uopće, svaka ljudska tvorevina, ne promatra li se u vezi s historičkim razvojem, čini se, kao da pred nama stoji nenaravna, bez svoga temelja, obavita maglom i nejasnoćom. Sadašnjost biva potpuno jasna samo na temelju prošlosti. Svatko, istina, vidi, da je »Danici« obrazovno štivo sve, astronomijsko-kronologijski dio da joj nije ništa; ali tko će moći ove značajke izreći i potpuno ih procijeniti, ako ne zna, da je, naprotiv, Vitezovićevu Kalendariumu bio astrologijski dio sve, astronomijsko-kronologijski da je znatnošću svojom dolazio odmah iza toga, a obrazovno štivo da mu nije bilo ništa. Svatko nadalje vidi, kako »Danica« nastoji oko prosvjete uistinu općene, obuhvatajući najrazličitije grane ljudskoga znanja; ali jače i svjesnije će to zamijetiti onaj, koji ih historičkoga razvoja znade, kako se Mikloušić — da zahvatim nekako u sredinu između prvoga i zadnjega koledara — u svojem Stoletniku kraj sve svoje plemenite prosvjetne težnje ograničio samo na stanovitu gospodarsku poduku i na nešto početnog beletrističkog štiva. Svraćajući dakle oko u prošlost pa onda u sadašnjost, »Danica« nam izlazi to ljepšom, to svjetlijom. A određujući joj mjesto među ostalim da-

našnjim koledarima, ne ću taj čas ništa reći, nego hoću da budem samo resonator mnogih glasova, što dopiru do mene, a koji govore, da »Danici« prvo mjesto ne ote nitko.

Drugo pak, što ne smijem mimoići, jest ovo: dok nas upravo onaj historički razvoj ugodno uvjerava o neosporivu narodnom kulturnom napretku — jer skup koledarskog štiva najočitiji je kriterij toga napretka — u drugu nas ruku isti taj razvoj uvjerava i o tom, da ovaj stepen nije zadnji stepen, nego da se razvoj baš zato, jer je razvoj, ne može zaustaviti na jednom mjestu, već da sveudilj teži dalje i dalje naprijed i naprijed, a granicu da mu ne čini ništa drugo nego neizmjerje. Nije stoga, znadem, ni »Danica« postigla savršenstva, nego joj se valja uvijek razvijati i sve više usavršavati — prema našoj sveudiljnoj želji, da pučka knjiga, da pučka prosvjeta, ne mogući obuhvatiti svu množinu, sav opseg ljudskog kulturnog pregnuća, mora sadržavati ekstrakt, vrhnje svega ljudskog znanja, ono, što je u ljudskome znanju najbolje i najistinitije.

Prema svemu tomu naravna je naša želja još i to, da nam koledar ne bude nikad spadao među one koledare, koji napredak pokazuju samo tim, što povećavaju broj koledara. Svetojeronimska »Danica« želi povećati — ne pust broj — nego, svijetlom obrazovanošću, sreću hrvatskoga naroda.

VI. Imenik. — Kad je Tomi Mikloušiću nakon toga što je izdao Stoljetni koledar, ostalo još dosta različite prikupljene, zabavno-poučne građe (za 12 štampanih araka), odluči da i to izda u posebnoj knjižici »osebujno iz cilja naš narodni jezik osvetlati«. Pa to javno i objavi razaslavši naokolo tisuću oglasa. Ali kad za pol godine primi jedva nešto više od sto potpisa, u živu ga srcu zabolje i bolno uskliče: »Mal zaisto Horvatov broj!«

Od onda do danas prošlo je od prilike 100 godina. Opće ljudske prilike stubokom su se promijenile u svoj Evropi, pa i kod nas u Hrvatskoj; promijenile su se, da tako kažem, upravo za sto postotaka. Ako istaknem samo opću obvezanost polaska škole i povrh toga još borbu protiv analfabetizma, da ga sasvim nestane; i ako istaknem pravo, barem u načelu priznato svjema, da smiju, a i dužnost, da svi moraju utjecati na javne, na državne poslove, onda je i to dosta, da se zaista zamijeti spomenuta promjena prema onoj prošlosti, gdje su pučke škole bile tek u zametku, dok na to, da bi i kmet mogao utjecati na ravnanje državnom lađom, nije nitko ni mislio. Budući pak da moderno utjecanje pojedinca na sveukupan društveni život pretpostavlja stanovit duševni razvitak i određen opseg znanja, i budući da u drugu ruku opća obvezatnost škole omogućuje svakomu da vremenom stječe ovo potrebno znanje, to bi težnja za knjigom, i sigurnost, da se toj težnji zadovolji, morala biti također za sto postotaka veća.

Ako se dakle dobar poznavalac svoga vremena, Toma Mikloušić, mogao nadati tisući kupaca svoje najavljene knjige, danas bi se društvo sv. Jeronima moralo nadati broju od sto tisuća. Pa kad ipak

nema više nego 20.000 doživotnih članova (ili s krunašima 33.000), moglo bi i ono poput Mikloušića bolno uskliknuti: »Mal zaisto Horvatov broj!«

Jer zbilja, zar među tri milijuna katoličkih Hrvata i više, nema nego 30.000 ili 35.000 onih, koji su kadri primiti knjigu pod svoj krov? — Ili je možda previše dati 10 K doživotno ili 1 K na godinu za pet godišnjih knjiga, od kojih često jedna vrijedi krunu ili kamate od 10 K.? — Ili možda našom domovinom nema zadovolje rasijano takvih obrazovanika, koji bi bili svijesni vrijednosti dobre knjige za puk i širili je? — Prvo od toga nije i ne može biti, dok jedan milijun i po Slovenaca podaje sličnom društvu, kao što je naše, preko 80.000 članova, ili dok njemačko društvo svetoga Josipa, kojega se djelovanje ne proteže na više od 2,000.000 austrijskih Nijemaca, ima preko 200.000 članova. Niječem ovu prvu točku uza sve to, što ne puštam s vida imućstvene i prosvjetne razlike među Slovencima i Nijemcima s jedne strane te Hrvatima s druge strane; jer kad ne bih ovih razlika uzimao u obzir, onda bih prema Slovencima za naše društvo tražio 200.000, a prema Nijemcima 300.000, — dok sada tražim samo 100.000. — Ne stoji nadalje ni drugo, jer članarina u slovenačkom i njemačkom društvu iznosi svake godine 2 K, i to za knjige razmjerno malo opsežnije nego što su knjige sv. Jeronima, za koje ipak članarina iznosi polovicu manje. Ako bi se pak tko ispričavao, da nije lako sakupljati doživotne članove, a ono eto mu k r u n a š a, — i isprika pada u vodu. Ne stoji dakle ni prvo ni drugo.

A treće?

Društvo sv. Jeronima izdalo je Imenik svojih članova god. 1906., pa za tim pet godina kasnije, 1912. (za stanje koncem god. 1911.). Listajući ovim Imenikom jednim i drugim, čovjek opaža upravo nevjerojatnih činjenica. Nije rijetko, da se može namjeriti na povjereništva, koja god. 1906. imadijahu samo 3, 4, 5 ili 6 članova (među kojima je redovito i Pučka škola bogzna još od kojih vremena), a koncem god. 1911., nakon pet godina, opet samo 3, 4, 5 ili 6. U pet dakle godina nije mogao povjerenik (a povjerenici su kod nas, može se reći, gotovo samo oni, koji se broje među obrazovane), nije mogao naći ni jednoga jedincatoga člana u svemu svome povjereničkom području! Ova istina postaje još tužnijom, kad se za mnoge od tih područja znade, da im narod ne samo nije siromašan, nego imućstveno upravo dobro stoji, — pa ipak ništa! Specijalno u god. 1911. od 894 povjereništva bilo je 501 povjereništvo, (dakle preko polovicu), koje nije zapisalo n i j e d n o g a člana.

Sva odborska pozivanja, sva odborska moljakanja, topla i nježna, nisu koristila ništa. Oni ostadoše gluhi. A to mora boljeti svakoga prijatelja narodne prosvjete. To i jest ponajglavniji razlog, zašto je velezaslužni predsjednik P. Leber ostavio predsjedništvo. To mu dotuži. Studen nehaj — i na njegova vlastoručna pisma. Kao da je on na što drugo podsjećao, a ne samo na očitu dužnost prema narodu! Jer valjda nitko ne misli, da time, što širi prosvjetu u narodu, čini milost društvu ili odboru ili kojemu pojedincu! Na to je u

savjesti dužan svaki onaj, koji se smatra obrazovanim članom svoga naroda. Ili kao da je predsjednik tražio nešto nemoguće! Od svakoga povjerenika jednoga ili najviše dva doživotna člana na godinu! Ali evo, mnogi niti toga ne učiniše. Ili kao da predsjednik nije molio samo za ono, što napokon ide u prilog samomu trgovcu ili učitelju ili župniku! Ta aksiom je, da zdrava obrazovanost podiže narod i imućstveno! A toga valjda nitko ne će poreći, da baš ovakvu obrazovanost širi društvo sv. Jeronima. Ono obogaćuje um, ali i srce diže k Bogu. Nijesu li to uslovi za svaki napredak, pa i za gospodarski? U obrazovanu dakle puku bolje je i župniku i učitelju i trgovcu, bolje nego u neobrazovanu i ubogu. Ne ostaje potom bez naplate ni najmanji trud, i ako bi prava naplata imala biti samo u ugodi osjećanoj s ispunjene dužnosti, te se baš to posljednje nikad ne bi smjelo smetnuti s uma, jer je baš to najdostojnije obrazovana duha. Pa kada ipak ima toliko primjera, gdje onakva ugoda ne igra nikakve uloge, što da kažemo na sve to, i što da odgovorimo na ono gore postavljeno treće pitanje? Što drugo, nego da u tih slučajeva doista nema žive svijesti o tom, da živimo u doba, gdje već radi pogibeljne narodne utakmice, ako ni za što drugo, treba da prosvjeta dopre i do najzabitnije seoske kućice, te da ju svojom snagom podupre. Dok nemamo drugoga oružja, mi ćemo se Hrvati spasavati samo prosvjetom, prožetom duhom Božjim. Inače: bismo i prođosmo.

Stoga gledajući ovu nemalu nesvijest, čovjek bi zdvojio i o narodnom bitku, kad u drugu ruku ne bi među povjerenicima bilo i svijetlih primjera, koji ne dadu, da žižak nade ugasne, i koji će osim toga svojom svjetlošću skoro obasjati i sve one svoje drugove, što su još zasada zamrle svijesti.

Da, usprkos toga, što od preko polovice povjerenika nije bilo ni glasa, društvo je sv. Jeronima ipak baš ovo posljednjih godina koraknulo naprijed jače nego ikad prije. Nije bilo godine, a da ne bi — kraj 12.000 do 13.000 krunaša — bilo upisano više od tisuću novih doživotnih članova, tako te bi danas (mjesto 20.000 bilo najmanje 35.000 doživotnih, kad bi se i prije, kroz četrdeset godina društvenog života, svake godine bila dosegla barem jedna tisuća. A što je posljednje vrijeme tako bilo, velika je dakako zasluga baš one ostale tri sto devedeset i trojice povjerenika i drugih društvenih prijatelja, koji su znali cijeniti ugodu, što se rađa uz posao narodnog prosvjećivanja.

Kako li među njima ima doista prekrasnih primjera! Pogledavši ih, oko ti se od milinja nehotice zacakli suzom.

Poznato je n. pr., zašto i kako je kapelan Cvrković došao u tamnicu; ali nije poznato ovo: Padnuvši u tamnicu, ostade mu majka ne samo bez sina, nego i bez hranitelja. Videći to župljani, sabraše među sobom 120 K i predaše ih ostavljenoj majci. Kad se pak Cvrković vratio iz tamnice i saznao za taj plemeniti čin svojih župljana, duboko dirnut zahvali im na tome, ali za uzvrat pošalje našemu društvu 120 K, da se doživotno začlani 12 učenika, dvanaestero djece prevrijednih onih sakupljača. Cvrković dakle nije držao načinom boljim, nego što je ovaj, nijedan drugi način, kako da činom pokaže

svoju zahvalnost. — Josipu Gorničiću, građaninu, umre nedavno majka. Još za bolesti mnogo su je posluživali sluga mu i sluškinja. Toplo ljubeći majku, htjede ono dvoje služinčadi podariti nekom uspomenom, ali nijedna mu se ne pričini ljepšom, nego što je bila ta, da je jednoga i drugoga zapisao za doživotnog jeronimskog člana; a isto tako zapiše i onoga dječarca, koji mu je majci posluživao kod svete popudbine. — Kad je prije godinu dana umro župnik Josip Šoštarić, prijatelji na njegovu grobu skupiše neku svotu i poslaše našemu društvu uvjereni, da će time učiniti pravi čin pieteta prema štovanom pokojniku. — Drugi opet slaveći tridesetpetgodišnjicu svoga svećeništva (kod S. Bolfana) isto tako skupiše za naše društvo neku svotu smatrajući to najdostojnijim jubilarnim djelom. Sličnom prigodom učiniše jednako i sakupljeni svećenici u Badljevini. — Ferdo Kraljević, župnik u miru, hoteći pokazati, koliko mu je na srcu rodno mjesto, posla društvu 150 K, da se upiše 15 ponajboljih učenika njegova zavičaja. — Albert Grozdaj bio je učitelj u Virju, a onda prijeđe u poštansku službu, pa sada umirovljen na uspomenu svoga učiteljevanja osnova zakladu, po kojoj se svake godine ima za društvenog člana upisati po jedan učenik virjanske škole. — Učitelj trgovačke škole u Trebinju, Ante Kolarić, smišljajući, kako bi najbolje i najtrajnije podario djecu svoga brata, zapisa ih članovima društva svetojeronimskoga. — Fran Jurišić u Gerovu, posla prinos, da se začlane tri učenika na uspomenu krstitka nekoga mališa. A Stjepan Nijemčanin iz Petrovaradina za uspomenu kumovine na potvrdi. Župnik pak Vinko Premuda u Vrhu na Krku obdari svetojeronimskim članstvom »svoga malog ministranta«. Nadalje Tomislav Jozičić položi prinos za isto članstvo mjesto vijenca na odar Steve Dernulca, kao što i Gizela Jurković mjesto na odar Fr. Kuhača. A prebendar Stj. Bićanić ujedno odličan društveni blagajnik, stvori u našemu društvu zakladu na trajnu uspomenu svoga pokojnoga oca.

Između mnogih nisu li sve to lijepi i nježni primjeri, kako netko onda, dok hoće učiniti nešto najmilije, svraća misli na društvo sv. Jeronima! Ovako je svraćao misli na naše društvo pok. zast. blage uspomene Purić, kad je narodu, koji ga je izabrao, htio neko trajno dobro učiniti. Za njim su pristali i neki drugi zastupnici (Hrvoj, Cerovac, M. Kutuzović, Polić). Na naše društvo svraćao je misli pok. dr. Homotarić, kad je u seljačkoj udruzi svojim prijedlozima izazivao zaključke o votiranju stalnih svota za sv. Jeronim. Isto tako župnik R. Kućas u Okiću Sv. Marija; i drugi. — Na ponuku poč. kanonika I. Kristića začlaniše po nekoliko članova Paromlin novigradski i novigradska Dionička štediona; a na nagovor župnika I. Trinajstića u Dobrinju u Istri isto učini društvo za štednju i zajmove. Pobudom jednakih prijatelja pučke obrazovanosti stvoriše slične zaključke i mnoge općine, a odazvaše se i neki hrvatski boljari, kao grof Rudolf Norman, grof Miroslav Kulmer, grof Teodor Pejačević, pa barunice Jelačić (utjecajem sadašnjega bistričkoga opata M. Penića). Za ovim boljarima ne zaostadoše ni drugi neki naši odličnici, kao: biskup dr. Krapac, generalni vikar dr. Baron,

bivši predsjednik P. Leber i sadanji Lj. Knežić, pa ostali kanonici kao H. Matković, A. Starec i F. Vojaković; zatim podmaršal Ivan Vuković, velevlastelin Vlad. pl. Halper Sigetski, dvorski savjetnik Fran Dukić itd.

Nadalje su svraćali misli, ili bolje, ne samo svraćali misli, nego upravo svom dušom živjeli za društvo, između inih, ovi narodni prijatelji: Alatrović Josip, duhovnik kaznione u Mitrovici; Celinšćak Josip sveć. D. J., Travnik; Ettinger Mijo, župnik u Daruvaru; Fabris don Spasoje, Dubrovnik; Geci O. Kapistran, gvardijan, Šarengrad; Zloch Karlo, profesor, Varaždin; Marinić David, župnik, Mrkopalj; Nikola Horvatin, kapelan, Čazma; Pero Mihinić, župnik, Pitomača; Ivan Ivko, župnik, Štrigova; Martin Kovačević, župnik, Virje; Bruno Jurinčić, učitelj, Kastav; svaki od njih sakupivši preko stotinu krunaških članova, dok je apost. prot. Josip Horvat, Osijek, sve glavom nathvatio, sakupivši preko 500 članova. Na čelu pak svih društvenih prijatelja stoje oba naša nadbiskupa: dr. Juraj Posilović, koji je dosada znatnim svotama pritekao društvu u pomoć, i dr. Ante Bauer, koji je »duboko uvjeren o važnoj kulturnoj zadaći, što ju vrši slavno društvo među hrvatskim narodom, a uz želju, da ostavi narodu neku uspomenu na svoj boravak prigodom kanoničke vizitacije i dijeljenja sv. potvrde u pojedinim župama« nakanio u svakoj župi, u koju će doći po apostolskom poslu, utemeljiti malu zakladu. Pa tako je u samoj godini 1911., obišavši 25 župa, osnovao 25 zaklada zakladnom glavnicom od 2500 K.

Navodeći ove primjere tople brige oko narodnog napretka osjećao sam teškoću pera kao rijetko kada. U jednu ruku uzan prostor, a u drugu vruća želja, da listajući po Imeniku i po društvenim otpravničkim knjigama spomenem svakoga, upravo svakoga trudbenika, koji i najmanji kamenčić donese za izgradnju narodno-obrazovne zgrade: jedno s drugim u neprestanom sukobu. I već htjedoh prekinuti, — kad li mi nadođe utješna misao, da nitko, sigurno nitko, uloživši ma kako velik trud, nije tada mislio na to, da mu ime svijetom sine; nego se trudio iz čiste ljubavi k rodu ne pitajući ni od koga plate nego od upokojene svijesti svoje. No kraj svega toga ja se ipak ne mogu otrći od želje, da se nađe način, kako da svjetlo dobrih djela bude doista svijetlilo na stolu a ne pod stolom, — već i radi toga, da kasniji naraštaj ne osjeti nedostatne građe za kulturnu povjest hrvatskog naroda. A u duši mojoj već i postoje jasne konture toga načina, koji će, nadam se, u konkretnom obliku svome još i inače znatno doprinijeti društvenom napretku.

A baš za tim napretkom treba težiti svom težnjom. U našoj kulturnoj povjesti dosada bilježimo jedan preporod, preporod ilirski. Taj je preporod imao u narodno-prosvjetnom pravcu preporoditi jedan dio hrvatskog naroda, dio njegovih školovanih sinova. I ako ni taj posao nije još posve proveden, proveden je ipak na toliko, da se može i mora započeti potpunim pučkim preporodom, za koji je baš društvo sv. Jeronima dosadanjim svojim radom obavilo veliki posao

priprave, da nakon priprave, da nakon temelja čvrsto izrađena tolikim svojim izdanjima stade zgradu dizati u visine.

Zato treba razborite suradnje sviju, koji se prvim preporodom smatraju doista preporođenima. Posao se mora porazdijeliti. Svoje valja da čini odbor kao središte svega rada, a svoje opet svi ostali obrazovanici izvan odbora.

O suradnji sve to većoj ne sumnjam, jer je mila i slatka. Ta već sama pomisao, da će n. pr. nečiji župljanin godinu za godinom primati društvene knjige, pa da će, puneći se korisnim znanjem, biti jači i spremniji oteti se ovoj ili onoj tegobi života, i da će pomoću dobra štiva i sam postajati bolji i Bogu još svjesnije podavati čast, a sve to da će biti baš povodom spomenute suradnje: sama ta pomisao mora napunjati čovjeka utjehom, koja će segnuti i preko groba.

»Imenik« pak zrcalo je ovakve suradnje. Za pet godina — ako ne prije — nastojat će društvo da ga opet izdade. Dadne li Bog, ispoređivat ćemo i tada, da se upoznamo, koliko smo sposobni za napredak. Jasna spoznaja pokazuje jasno i put k svrsi.

Time svrših. A sve što napisah, napisah zauhar društva sv. Jeronima. Jedino ono, kao pučko-prosvjetno društvo u nas, s i g u r n o stoji na istinitim principima. To se ne bi nikad smjelo smetnuti s uma!

Zato ga i valja njegovati kao zjenicu oka!

Kulturni prinos

Voleći se većma služiti skromnijim izrazima, kažem »kulturni prinos« mjesto »k u l t u r n i d o g a đ a j«, premda bi se ovaj posljednji izraz mogao isto tako upotrijebiti za ono, što hoću označiti samim tim izrazom.

Mislim na svakogodišnja svetojeronimska izdanja. Da su ta izdanja siguran prinos hrvatskom kulturnom stanju, tko bi to mogao poreći! No ja tvrdim, da ona predstavljaju i h r v a t s k i k u l t u r n i d o g a đ a j.

Od prvoga početka. Svake godine. Bilo da je godišnje izlazilo četiri, pet, šest knjiga, ili, još više, kako danas izlazi po devet knjiga.

Da, svakogodišnji naš kulturni događaj!

Ne može se, dakako, posebice nazvati događajem nešto, što se zbude sasvim lako, što se na sve strane zbiva, ili što je od malene vrijednosti.

Tako se, kako drugdje, isto i u nas, pogotovu danas, sada tu, sada tamo, pojavi po koja knjiga ili knjižica. Pjesme, pripovijesti, ili kakvo štivo poučne vrsti. Izdaju ih ponajviše sami autori. Mladi poletarci ili stariji književnici. Mnoga od tih izdanja jedva da se zapaze i u onom ograničenom krugu, komu su posebno namijenjene.

Dosta ih nestane, kao da ih nije bilo. Za sasvim malen broj od njih moglo bi se reći, da su nešto pridonijele općoj hrvatskoj kulturi. One pak, koje bi se, i u znatnom vremenskom razmaku, mogle nazvati događajem, spadaju u veliku rijetkost.

Osim izdavača pojedinaca ima i trgovačkih književnih poduzeća. Kako se ovdje u glavnom radi o dobitku, razumljivo je, da prvu ulogu ne igraju čisto kulturne potrebe, nego se izabiru stvari, koji bi mogle naći dobru prođu. Istina, među takvima nailazimo na neka, za koja možemo kazati, da imaju kulturnu vrijednost, — ali i tu se jedva namjeravamo na kakav kulturni događaj, baš zato, jer prevlađuje trgovački duh, i jer je kupnja tih skupih knjiga ograničena na ljude, koji imadu više novaca i kojih je malen broj.

Svakako većma, nego sve te dosadašnje edicije, zaslužuju oznaku kulturnog događaja izdanja »Matice Hrvatske« i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, — akademijska izdanja sa svojim čisto znanstvenim djelima, a Matičina napose nekim svojim knjigama beletrističkim. Samo što su ona prva upućena na veoma uzak krug ljudi, a Matičina, po gotovu poučna izdanja, kreću se ponajviše u krugu ljudi školovanih, kojima ne donose mnogo nova, nego im samo nešto proširuju staro znanje, dok se neškolovani ljudi ne mogu njima služiti, jer nisu za njih ni pisana, i potom njima preteška.

S najvećim pak pravom može se za Jeronimska izdanja ustvrditi, da predstavljaju kulturni događaj.

Jedino su Jeronimska izdanja djelo svoje vrsti u svemu našem narodnom kulturnom životu.

Dok se znanstvenih djela može naći i izvan dveri Akademije, kao što i beletrističkih, dotično poučnih u istaknutom smjeru, i izvan okvira Matičina, to se pravih pučko-prosvjetnih knjiga, ne nalazi, tako reći, nigdje izvan Društva sv. Jeronima. Ni u prošlosti ni u sadašnjosti.

U prošlosti su učinjena jedan ili dva pokušaja, da se izdaju knjige za puk. Ali, ili su u zametku uginula, ili, trajući nekoliko godina, izdano je nekoliko brošurica. Potom je sve palo u tamnu zaborav. Uspjela su samo dva ili tri časopisa, ali su i oni bili kratkotrajni.

I u sadašnjosti ima sličnih kombinacija, i s lijeva i s desna.

Mi ne bismo ništa imali protiv toga, ako se dobro i poučno štivo širi u narod. Potrebe su velike, polje je široko, i zato je svačiji vrijedan rad dobro došao.

No ipak sve je to problematično. Izdat će se nekoliko brošura, možda i knjižica, bez pravoga programa, s nedostatnim shvaćanjem pučko-prosvjetnog pitanja — i zatim će sve prestati.

Ne samo, da nijedno takvo poduzeće nema tradicije, to jest, korijena, pa stoga ni čvrstoće, ni stalne hrane; nego, napose, nema onog specijalnog idealizma u pravcu pučko-prosvjetnog rada, idealizma, bez kojeg se ne može ništa učiniti.

Nije naime dosta nešto htjeti samo zato, jer to traži duh vremena, jer je to moda; ili zato, što se samo razumom vidi, da je nešto potrebno. Ne, — zato treba gorjeti posebnim plamenom.

Međutim, mogao bi još nastati slučaj, da se kvantitativno postigne nešto, da se naime izda više knjiga i da ih se izdaje duže vremena, — ali ni to ne bi nipošto zadovoljilo.

Nije glavno kvantitet, nego kvalitet. Kvalitet s obzirom na formu i s obzirom na sadržaj.

Što se tiče prvoga, jezika i stila, nevjerojavno je, koliko tu vlada nepažnje, nerazumijevanja i neznanja.

Ni najveća inteligencija tu ne koristi ništa; ni ona ne smaže, da se zapita, zašto i za koga se piše, i s kakvom korišću. Isto tako nema ni izgleda, da će u skoroj budućnosti biti bolje.

U pogledu pak sadržaja, ako izdavač ne stoji na izrazitom kršćanskom stanovištu, vladat će u njegovim knjigama idejni kaos. Jedna će knjiga stajati na spiritualističkom, druga na materijalističkom gledištu, jedna na teističkom, druga na ateističkom. Amoralnost i bezidejnost bit će njihove karakteristike.

Kako se tu može zamisliti ozbiljan pučko-prosvjetni rad? S kakvim prosvjetnim ciljem pred očima? Mjesto životne harmonije izaći će najveća disharmonija; mjesto životnog poboljšanja, pogoršanje; mjesto sreće, nesreća.

Dakle, i u slučaju većeg kvantiteta bio bi, u pomenutom slučaju, prosvjetni uspjeh minimalan ili nikakav.

Sasvim drukčije sve to stoji kod Društva sv. Jeronima.

Društvo sv. Jeronima ima sjajnu tradiciju. Njegovo korijenje seže duboko. Od njega prima snagu i čvrstoću.

Društvo sv. Jeronima osnovano je s najčišćim idealizmom. Plamen toga idealizma grijao je i rasvjetljivao njegov rad kroz cijelo dugo vrijeme njegove prošlosti. Taj plamen jednako gori i danas.

Društvo sv. Jeronima, osim kvantitetom, odlikuje se i kvalitetom svojih knjiga. Formom i sadržajem. Od prvoga početka pa do danas, sa svim razumijevanjem i brigom, pazi, da mu knjige budu pisane jezikom i stilom, koji odgovara postavljenoj svrsi, svrsi pučkog prosvjetljivanja. Sadržina njegova diše zdravim plućima najbolje etike, i prožimlje ju jedinstven nazor, koji pobjednički odolijeva svim kritikama i navalama. U svoj toj sadržini sja potpun red i sklad, tako da je podobna i u svojih čitatelja ili društvenih gojenaca odgojiti skladnu i jaku drševnost, kao uvjet istinskog napretka i dostojnog čovječjeg života.

Bez dvojbe, na svemu području hrvatskoga naroda jedino Društvo sv. Jeronima može izdavati prave pučko-prosvjetne knjige, i to s vrlo umjerenim cijenama, u većem broju, bez prekida, postojano. Nitko drugi, — jer je to, kako smo vidjeli, skopčano s mnogo uvjeta, kojima nije nipošto lako udovoljiti.

Zato su godišnja društvena izdanja znatan kulturni prinos u životu hrvatskog naroda; još više, ona su, može se s pravom reći,

pravi kulturni događaj. Događaj, koji svake godine divnim svjetlom rasvijetli svu hrvatsku zemlju!

Svi mi, koji smo prijatelji Društva, svi suradnici u njegovu životu i radu, bilo na ovom ili onom polju, svi mi moramo biti radosni i ponosni, što imamo takovu kulturnu ustanovu.

Svima treba da je na srcu sve veći i veći njegov procvat.

Svatko na svom mjestu, jedan na ovom, drugi na onom, mora poraditi, da se društvena godišnja izdanja prošire u narod, da ih narod kulturno proživi i osjeti kao kulturni događaj.

To traži od nas napredak i sreća domovine!

Svetojeronimska ideja

Rodila ju je ljubav, čista ljubav k Bogu Trojednomu i k narodu hrvatskomu. Zato i jest krjepka i zdrava kao zelena i bujna vinova loza, koja se ovija oko vinogradne odrine rastući na suncu i rosi, brižno čuvana od svakog štetnog upliva. Grozdovi puni jagoda, jedrih i slatkih, lozin je ugodan plod. Misao budna i okretna; osjećaj topao i plemenit; mišice snažne a pogled vedar: to je plod ideje svetojeronimske.

Ideje moralnog i materijalnog pridizanja našega puka.

Ima i drugih ideja sa sličnom sadržinom, — ali u jednih se nalazi klica smrtne boljezni već od poroda; druge polijeću svijetom blijede i nestalna lijeta, kao da ih vjetar poput pera vije amo i tamo, bez sustiga željena cilja; trećima ne dostaje potpunosti i savršenosti, pa potom i pravog uspjeha.

Klicu smrtne bolesti nosi u sebi ona ideja, koja, ohola, pa potom bez razbora, ide među puk noseći njegovu umu samo darove znanja raznovrsna a samcata, jer navlaš odijeljena od svoga korijena. Doista, to je znanje ko otrgnuta grana od svoga stabla. Prolistala je. Na njoj vise već i plodovi u prvom i srednjem svome razvitku. Kako li je lijepa bila na stablu! Puna nade. A sada? Nakon kratka, vrlo kratka vremena lišće je stalo crnjeti i savijati se, a plodovi više ni s mjesta. Pa kada dođe jesen, kušaj onaj plod s grane neotrgnute, a zatim ovaj zaostali i osušeni. Onaj zrio i sladak, a ovaj gorak, gorak kao sama gorčina. Takvo je i ono znanje, koje je odijeljeno od svoga korijena i soka njegova životnoga, od svoga vrela i uzroka, od Boga svoga. Mjesto da rađa slatkošću i mirom, ono rađa gorčinom i nezadovoljstvom. Čovjek ga ljut baca iz usta svojih te ostane prazan, gladan. A ideja kraj njega na tlu, mrtva.

Ne dostiže pak svoga željenoga cilja ni ona ideja za pridizanje puka, koja je nestalna, koja luta, koja sada pođe sigurnim putem, a onda skoro sađe s njega. Kao nesiguran vodič, koji hoće da vodi, a ne zna, ni kuda ni kamo. Za njim ide sljedbenik, dok se ne izmuči, pa ga ostavi, — a vodič, a ideja ostane sama, tužna i blijeda.

Nadalje se u svakom radu samo onda dođe do pravog uspjeha, kad se radeći pogodi prava mjera. Ni premalo ni previše onoga, česa

se treba prihvaćati. To je umjetnost rada. Gdje te umjetnosti, gdje te mjere, gdje te savršenosti nema; gdje se, kao hladnoćom, dade zavesti na umaljivanje, ili vatrom, na prevršivanje, tu nema pravog uspjeha.

Svetojeronimska ideja bez svake je od tih griješaka.

Ona ide u puk bez oholosti a s puno razbora: ona od prvog početka radosna i vesela nosi njegovu umu znanja različitih istina iz različitih nauka i znanosti, ali pri tom ni jednog časa ne zaboravlja, gdje je istini korijen — na dnu brazda vječnih — gdje je istini vrelo: da joj je jedno i drugo u Bogu živom. Ona se raduje svim korisnim znanostima i naukama, ona se zanosi za njima, ona ih upravo ljubi svom otvorenošću i iskrenošću, — ali kraj svega toga ne će ni za čas prelaziti granice i pretjeravati. Svetojeronimska ideja puna je uvjerenja, da izvor blagote ni za pojedinca ni za kakvu skupnost nije ni u kakvom suhom, osamljenom ili izoliranom znanju — jer je napokon ljudsko znanje po svom opsegu i kakvoći neznatno i nesigurno i onda, kad se ozbijnim pogledom omjeri u čovjeka, koji mu je sav služio cijelim vijekom svojim, a kamo li ne u čovjeka, koji ga je radi ostalih svojih životnih tegoba mogao tek dijelom okusiti. Pa da je i ne znam kakovo, ako je osamljeno, kraj njega može biti srce pusto, sebično, daleko od čovjeka, brata svoga.

Prema ideji dakle svetojeronimskoj ne smije se spoznavanje različitih naučnih istina raznositi u puk kao otrgnuta grana od svoga stabla, nego tako da te istine uvijek živu na svom stablu, na svom korijenu. A to stablo nije naravna snaga uma ljudskoga, koja bi iz znanstvenih istina izvodila zaključke na uhar blagoti čovječanstva, jer koliko je ta snaga u teoriji i jaka, u praksi je često i prečesto slaba i ništetna; ne, to stablo samo je Bog. Bez njega sve su znanosti bez hranivosti; bez njega često su i trpke, tako trpke, da je i sama smrt slađa. S njime u vezi postaju znanosti sočne i hranive, i snažne pomoćnice za stvaranje ljudske blagote.

To je jasan pravac ideje svetojeronimske. Tu ona ne pozna nikakve nestalnosti, nesigurnosti ni lutanja. A taj njezin put, kojim ide, nije označen, tek s nekoliko udaraca, toliko samo, da se vide njegovi obrisi; nego je to put, drum, posve izgrađen svom graditeljskom vještinom. Veza naime, u koju ideja svetojeronimska hoće stavljati znanosti s Bogom, nije neodređena, nije maglovita, nego posve jasno određena, i to ona, od koje bolje ne poznajemo: veza, kako ju je učio Sin Božji, koji najživlje živi u Crkvi katoličkoj.

Na tu vezu ideja svetojeronimska nikad ne će zaboraviti, ona će je uvijek isticati, i to: prirodno, neprisiljeno, razborito. Ima slučajeva, kada isticati je, bilo bi nategnuto, suvišno te korisnom utjecaju i protivno; ali ima opet slučajeva, kad prešutjeti je, značilo bi izbjegavati je; značilo bi ne shvaćati doseg ovakve veze; značilo bi ogriješiti se o obrazovnu zadaću, koja se ima izvršiti. Mjera u pojedinostima, mjera u cjelini: to je metoda ideje svetojeronimske.

Evo, tako je ideja svetojeronimska u sebi zaokružena, potpuna i savršena. Ona je kao od Boga stvorena za svrhu, koja joj je postavljena: za moralno i materijalno pridizanje hrvatskoga naroda.

Do sada (1913) evo već preko četrdeset godina živi ona ovakva u društvu sv. Jeronima. Uvijek ista. Uvijek jednako istinita, stalna i razborita. Njezin dah se provlači kroz sva društvena djela, poučna i zabavna. Zato je dosada stvorila tvrd i nepomičan temelj za daljni pučko-prosvjetni posao.

Dà, sada dalje, samo dalje! To prije i to radije dalje, što će nam rad nakon izgrađena temelja biti laganiji i uspješniji. Dalje, do krova i do vrška njegova! Dalje: svetojeronimskim zajednicama! Dalje: svetojeronimskim pučkim knjižnicama! Dalje: svetojeronimskim knjižnicama domaćim ili kućnim!

Velika je ideja svetojeronimska! Primite je svi, koji ste radi dobru narodnomu! Primite je svi, koji god ne zazirete od razborita prosvjetna rada u vezi s Božjim posvećenjem! Primiti je i širite je!

Uljudba

Već sama riječ kaže, što ona znači. »Uljudba«, uljuditi se, »biti uljuđen«, znači: živjeti onako, kako treba da žive ljudi.[1]

Kako treba da žive ljudi? Ljudi, to jest, čovjek, treba da živi onako, kako odgovara njegovoj naravi.

U čemu stoji čovječja narav? Za razliku od svih ostalih stvorenja na zemlji, čovječja narav stoji u tom, da posjeduje r a z u m. Č o v j e k j e r a z u m n o s t v o r e n j e.

Takvim je Bog čovjeka stvorio, jer ga je stvorio na svoju sliku. Bog je savršen i neograničen Um. I čovjek dakle, stvoren na sliku Božju, ima um (razum), samo što razum čovječji nije neograničen, kao što je Božji, nego je ograničen.

Prema tomu, u l j u d i t i s e znači ponajprije ž i v j e t i p o r a z u m u.

Razum je najznatnija ljudska duševna moć. Čovjek razumom shvaća i poimlje, što je koja stvar i kakvo ima značenje; zašto je, čemu služi. Razumom se spoznaje, kako stoje stvari među sobom, u kojoj su vezi, u kojem odnosu. Razumom se vidi, kako jedna stvar od druge ovisi, je li jedna drugoj uzrok, ili jedna od druge izlazi kao učinak ili posljedica; jesu li jednake ili različne, jedna veća, druga manja, jedna bolja, druga gora, jedna prije, druga poslije. Čovjek razumom poimlje, sudi i zaključuje.

Sve to, na ovoj zemlji, od zemskih stvorova, vidi samo čovjek, samo ljudski razum. Životinja svega toga ne vidi i ne zna, jer nema razum.

1. Čovjek vidi, kako se u stalno doba mijenja vrijeme, i zaključuje, da mu treba k r o v n a d g l a v o m. Imajući obitelj, s kojom trajno živi zajedno, zna, da mu treba d o m. On zna, što je krov nad glavom, zna, što je dom, i čemu služi. Da služi za skupni boravak, za razgovor, za odmor. Danju i noću, u koliko nije zaposlen izvan doma.

[1] Pisano za puk (»Zlatno Klasje«).

Stoga dalje zaključuje, da dom ima biti takav, da je koristan za zdravlje sviju, djeci, mlađima i starijima, da ima sav nutarnji uređaj, koji je potreban za različite potrebe ljudskoga života, da je čist i uredan, da se u njemu može živjeti mirno i zadovoljno.

To je ljudski. Životinja ne zna što je krov, što je dom, pa zato ga i ne zna sagraditi, a još manje urediti. Domaćim životinjama podiže krov čovjek, da ih očuva od nezgoda i bolesti, i da ne poginu. Ali ni to svoje boravište (staju, pojatu) životinje ne znaju same držati u čistoći i redu. One bi se udavile u svakoj nečistoći, te se nebi ni maknule, da odstrane nečist, — jer ne znaju, što je to red i čistoća.

Sada čuj! Ako se čovjek nalazi makar samo donekle u sličnom neredu i nečistoći, kao životinja, — z a r j e t o l j u d s k i? Z a r t o z n a č i ž i v j e t i u l j u đ e n o! Odgovor slijedi sam od sebe.

To isto vrijedi za sav okoliš oko kuće: za dvorište, za gospodarske zgrade i oruđe, za vrt, polje, livade.

To vrijedi za cijelo selo, za ceste, putove, bunare, i tako dalje.

2. Čovjek, zatim, svojim razumom vidi, da se ne mijenja samo vrijeme, za različitih dobi, nego da ni godine nisu jednake, ukoliko se tiče njihova priroda i plodova, a ipak treba uvijek jednako prehranjivati sebe i svoju obitelj. Stoga zaključuje, da s prikupljenim plodovima treba raspoređivati razborito, da ih ne smije trošiti na ono što je nepotrebno, da ih ne smije rasipati, jednom riječju, da ne smije živjeti neumjereno ni u kojem pogledu. Ni u odijelu, ni u hrani, ni u pilu. Najmanje u pilu alkoholnih pića. U pijanstvu. U pijanstvu se čine mnoga zla djela. U pijanstvu se gubi razum, onaj razum, koji je najviša odlika čovjeka. Spušta se ispod životinje. Z a t o j e p i j a n s t v o p r o t i v l j u d s k o g d o s t o j a n s t v a, p r o t i v u l j u d b e.

3. Čovjek nadalje vidi, da je njegova narav takova, da ne može živjeti sam, nego da mora živjeti u zajednici s drugima, u obitelji, u društvu, u općini, u domovini. Zajednica se osniva na slozi i ljubavi. Ne može se osnivati na mržnji i neslozi. Ljudi ne smiju živjeti kao pas i mačka. Ljudi se ne smiju gristi kao psi. Ljudska se zajednica ne može održavati na međusobnoj tučnjavi i klanju. Čovjek ima razum, da razumnim razlozima rješava različita nesuglasja, a ne kolcem, sjekirom, olovom. Tako rade cigani i divljaci, za koje se znade, da, nažalost, ne žive uljuđenim životom. Svaka tučnjava, svako prolijevanje krvi, svako ubijstvo, protivi se ljudskoj razumnosti, protivi se uljuđenom življenju. S u r o v o s t i u l j u d b a n e i d u s k u p a.

4. Čovjek vidi, da se razumom svojim diže iznad životinje. On spoznaje, da je ne samo tijelesno, nego i duhovno biće. Zato čovjeka smeta, kad, gledajući sa svoje duhovne visine, opaža, da ima sa životinjama neke zajedničke potrebe. On ih skriva, barem one najgrublje. U tom stoji prirođena stidljivost čovjeka, koji je i duhovno stvorenje. Životinje, koje nemaju razumne duhovne moći, ne poznaju stidljivosti. Stid je samo čovječje svojstvo. S t o g a s e b e s t i d n o s t p r o t i v i č o v j e č j o j n a r a v i, p r o t i v i s e u l j u d b i.

5. Narav čovječjeg razuma stoji u tom, da teži za spoznavanjem istine, za znanjem, i po tom za napretkom. U koga nema te težnje, pa i ne nastoji da je u sebi probudi, ne postupa onako, kako traži prava ljudska narav. Ne znači uljuđeno živjeti, tko živi u takvoj mlitavosti i mlohavosti. Prava uljudba zahtijeva, da sveudilj napredujemo u svakom dobrom i korisnom znanju.

6. Svaki čovjek zdrava razuma može spoznati, da postoji Bog, najviše i neizmjerno savršeno, najmudrije, najbolje i najsvetije Biće. Isto tako spoznaje, da se tomu Biću mora iskazivati najveće štovanje, u mislima, riječima i djelima. Zato mu se moli, prinosi žrtve, diže oltare. Čovjek je po naravi svojoj religiozno (vjersko) biće. Životinje ne znaju za Boga, ne poznaju oltara. Ali ga niti ne vrijeđaju. A kakav li je onaj čovjek, koji razumom spoznaje Boga, pa ga ne štuje, i ne samo to, nego Ga još vrijeđa i psuje! Gori od životinje! Onaj čovjek, koji se Bogu ne klanja i ne štuje Ga, radi protiv razumne ljudske naravi. Onaj, koji Ga vrijeđa i psuje, gazi svoje ljudsko dostojanstvo. Psovka je najveća prostota i sramota. Gdje vlada psovka (kletva), tu nema uljudbe.

7. Bog je usadio u čovječju dušu glas savjesti, koji mu kaže, da dobro treba činiti, a zlo izbjegavati. Kako prema sebi, tako prema drugima. I to spada na narav čovječju. Tko tako čini, čini u duhu uljudbe. Naprotiv, tko hotice i znalice čini sebi ili drugom zlo, štetu, nepravdu, ne radi uljuđeno.

Prema svemu tomu, sada znamo, što je to uljudba, i što se njoj protivi. Protivi joj se: nečistoća i nered; svaka neumjerenost, napose pijanstvo; tučnjave i ubijstva kao što i svaka surovost, bilo u riječima ili djelima; bestidnost; zaostalost; psovka (kletva) i različita zla, nepravedna djela.

Naprotiv, na uljudbu spada: čistoća i red; umjerenost i trijeznost; miroljubivost i sloga, kao što i svaka uglađenost i finoća; stidljivost u svemu držanju i govorenju; iskreno i duboko štovanje Boga i svih Božjih stvari; svako napredovanje; napokon različita dobra djela.

Sve to odgovara pravoj ljudskoj, razumnoj, naravi.

Protiv toga ljudi mnogo griješe. Na selu i u gradu. Ne dakle samo na selu, nego i u gradu. I u gradu mnogo se griješi, ne samo među radništvom i građanstvom, nego i među školovanom gospodom. Griješi se protiv umjerenosti, trijeznosti, miroljubivosti, uglađenosti, stidljivosti, protiv štovanja Božjeg i protiv pravednosti. I među gospodom često ima mnogo bestidnosti, surovosti i prostote. Dakako, da to nisu prava gospoda, nego samo po imenu. Jadna im majka!

Ali dakako, ima toga i na selu. Što da vam dalje govorim! Vi to i sami najbolje znate.

Najodlučnije treba odstraniti korov svake neuljuđenosti. Razumna smo bića. Moramo živjeti, kako se ljudima pristoji, uljuđeno. Među nama mora cvasti uljudba.

Mogao bi još netko zapitati: Kako to, da ljudi toliko griješe protiv uljudbe, premda svi imaju razum?

Na to ću vam odgovoriti ovo:

Istina, čovjek je obdaren razumom, ali smo već naprijed rekli, da taj čovječji razum nije neograničen, nego ograničen. Osim toga, različite ga druge ljudske slabosti često oslabljuju i potamnjuju. Stoga čovječji razum više puta zataji i popusti.

No Bog, u svojoj dobroti, pritekao je čovjeku u pomoć. Dao mu je lijeka, kojim se mogu izliječiti slabosti. Dao mu je svjetla, koje rasvjetljuje razum.

Jedno i drugo izvojštio je za čovjeka Isus Krist svojom smrću na križu. Jedno i drugo čovjek dobiva u Katoličkoj Crkvi.

Čovjek dakle, potpomognut Božjom snagom, rasvijetljen Božjom svjetlošću, može sasvim sigurno steći uljudbu.

Na području pučko-prosvjetnog rada osnovni pojmovi moraju biti nada sve jasni

Ima u čovječjem kulturnom životu nekih predmeta, o kojima se drži, da o njima svatko može govoriti i pisati, kadgod hoćeš, i gdjegod hoćeš.

Tako, na primjer, o politici. Tko sve ne govori o njoj?! I to autoritativno! Ne samo o maloj, nego i o velikoj. Tako reći, svi, i na svakom mjestu.

Na cesti, čim se sastanu dva obična pozemljara. Kod kuće, između oca, koji svaki dan čita »Večer«, i nadobudna sina, koji je pretplatnik ili suradnik barem jednog đačkog književno-kulturnog časopisa. Dakako da se uplete i mama, da razgovor bude što stručniji.

O demokraciji, o autoritativnom režimu, o diktaturi proletarijata, o autarkiji, itd.

Govori se o demokraciji, a da se ne pozna granica, gdje počinje ohlokracija (»olos« dolazi od ὄχλος = Fολχος = volgus); govori se o diktaturi proletarijata mjesto o jednostavnoj oligarhiji; govori se i piše o autarkiji, a da se ne zna, da li se piše »autarkija« ili »autarhija«, i kakva je razlika između te dvije riječi.

Uopće, govori se o politici, a da se često i ne zna, što je to politika.

Drugi takav predmet, o kojemu svatko misli, da može govoriti i pisati, jest umjetnost. U različitim njezinim granama: u pjesništvu, slikarstvu, kiparstvu, muzici, arhitekturi.

Govori se i piše o emociji i dinamici, o nenamještenosti i neposrednosti, o dikciji i ritmici, o liniji, perspektivi, plastici, itd. itd. O svemu tomu se piše, a da se ne poznaju ni sredstva pojedinih grana umjetnosti: ne pozna se ni jezik, ni glazbalo, ni materijal, kao što se ne poznaju ni temeljni problemi estetike.

Ali kritike se pišu. Ponajviše ih pišu posve mlada čeljad.

Dakako, da su takve kritike pune riječi, kojima se ne zna pravi sadržaj. Pune fraza.

Slično se frazira i na polju pučko-prosvjetnog rada.

Mnogo se govori i piše o svjetlu, koje treba širiti, o mraku, koji treba goniti, o znanju, kao golemoj moći, o prosvjećivanju, o narodnoj prosvjeti, — mnogo se o tom piše i govori, a da se, tako reći, nikada točno i jasno ne kaže, u čemu stoji prosvjećivanje, i što je prosvjeta.

»Stare države hrvatske obnoviti ne ćemo, starom politikom ništa postići ne ćemo. Ako što još možemo, — moći ćemo novom politikom: s prosvijećenim narodom — sve tamo do zadnje kućice. Ako bude kada, — bit će nova, narodna hrvatska država« (Dom, 1904.).

»Otvarati narodu oči, izvesti ga iz tmine — to je dužnost školovanih ljudi, braće i djece njegove; to je rad za narod. A kad narod progleda, kad izađe iz tmine, ne će pitati nikoga za put, tražiti i naći će ga sam...« »Sukobila se prosvjeta školska, gospodska, što ide u »narod« s visoka, odozgo, sa prosvjetom ljudskom, seljačkom, punom iskustva i pitanje, što izvire odozdo...« »Međutim je predsjednik naravski svuda govorio samo prosvjetno.« (SS 1936.).

Sličnih citata o prosvjeti i prosvjećivanju iz prošlosti i sadašnjosti, moglo bi se navesti bez broja, ali se nije tako lako namjeriti na pobliže određenje tih pojmova, — kao što ni na to, da se jasno kaže svrha prosvjećivanja.

Ako se pak kada nešto o tom i kaže, onda se i opet kaže samo nekim općenitim pojmovima, a da im se sadržaj ne određuje točnije.

Uzimlje se za lozinku »prosvjetom k sreći«, ističe se, da se prosvjetom ima »olakšati, poboljšati i poljepšati život«, — ali se ne razjašnjuje, u čemu će biti to »poboljšanje i poljepšanje«, niti se izlaže, u čemu će stajati ta sreća? Nije pak nepoznato, da srećom smatraju jedni ovo, drugi ono.

Govori se nadalje o »poštenju«, o »pravičnosti«, o »čovječnosti«, o tim vrlo lijepim etičkim pojmovima, sve jednom ljepšem od drugoga, uopće govoreći.

Ali in concreto, ili u pojedinačnosti, o kojoj se napokon radi, sve se to može okrenuti naopako. Tko se sve danas ne kune svojim poštenjem! A i sud jednih o drugima u tom je pogledu veoma različit, već prema međusobnom pripadništvu, ovom ili onom. Isto vrijedi i o »čovječnosti« (u koliko uopće taj pojam, u tom obliku, postoji u narodu te nije importiran). Što je »čovječnost«? Ili bolje, što je »čovječno«, što je dostojno »čovjeka«? Koji je čovjek mjerilo za to? Dok je nekome nešto nečovječno, drugi u tom ne osjeća i ne vidi nečovječnosti.

Dà, sve ovisi o tom, kakvo se objektivno mjerilo ili kakva se etika stavlja za osnov ovim pojmovima. Da li ona blijeda i sušičava,

od oca slabića pozemljara, ili oca rumena i snažna, od Oca diva svemirskoga. O tomu se malo ili ništa ne čuje niti čita kod izvjesnih prvaka i vodiča, kod izvjesnih ideologa na polju prosvjetnoga rada. Svaka se jasna misao o tom izbjegava ili namjerice, ili, što je isto tako žalosno, ne postoji svijest o važnosti ovog pitanja.

To se sve smije konstatovati tim prije, što se ne upotrebljavaju ni sredstva podesna za onaj postavljeni »etični« cilj. Istina je, govori se o knjigama, knjižnicama, čitaonicama, predavanjima, ali se ne raspravlja niti vodi briga, barem ne dostatna briga o tom, kakve na pr. knjige mogu doći u knjižnice. Istina je i to, da se preporučuju na pr. neke gospodarske knjige za knjižnicu, ili da se drže neka gospodarska predavanja, — što je sve dobro —, ali dok se promiče samo jednostrano poboljšanje života, u drugu se ruku time ne postizava etični cilj na pr. poštenja ili čovječnosti. Naprotiv, nehaj, nepažnja, dotično nesvijest o tom, kakva se sredstva imaju birati u prosvjetnom djelovanju, mora roditi suprotnim učinkom, to jest potkapanjem, rušenjem toga eventualnoga etičkoga cilja poštenja i čovječnosti.

Ako se dakle i pominju neki ciljevi i sredstva, — ali oni se ne postavljaju niti ne određuju jasno. A gdje se ciljevi i sredstva ne postavljaju jasno, tu kao da ih i nema.

Gdje pak nema jasnih ciljeva i sredstava, tu nema ni predmeta, tu nema ni sadržaja, tu ostaju samo prazna imena, samo fraze.

S pravom dakle rekoh naprijed, da je nažalost u mnogih, koji stupaju na polje prosvjetnog djelovanja, govorenje i pisanje o prosvjeti i prosvjećivanju naroda, s navedenih razloga samo pusto fraziranje.

Sasvim je drukčije na prosvjetnom polju Društva sv. Jeronima i kod njegovih prosvjetnih radnika. Mi se nismo nikad ustručavali niti se ustručavamo jasno reći i napisati, što mislimo pod riječima prosvjete i prosvjećivanja. Mi smo uvijek isticali cilj, koji želimo postići, i sredstva za to postizanje. Koliko se to vidi već općenito iz cjelokupna rada, toliko je sve to izrijekom rečeno u ideološkim govorima predsjedničkim te u raspravama i člancima, tiskanim u Jeronimskom Vjesniku (Svjetlu). Mi nastojimo našega hrvatskoga čovjeka iz naroda ili puka učiniti prosvijećenim time, da, birajući sredstva, obogaćujemo njegov um različitim korisnim znanjem i oplemenjujemo njegovo srce, u međusobnoj harmoniji tog jednog i drugog duševnog faktora, na osnovu snažne etike Božanskoga Nazarećanina, vjerno učene u katoličkoj Crkvi, uvjereni, da ćemo ga time učiniti najpoštenijim i najboljim čovjekom.

Određena sredstva, jasna svrha. Pa zato su i riječi »prosvjeta« i »prosvjećivanje«, »širenje svjetla«, »tjeranje mraka«, izgovarane na polju svetojeronimskog prosvjetnog rada, pune sadržaja, riječi, koje točno i sigurno označuju svoj predmet. Nada sve jasni pojmovi.

Vjerska naobrazba

I.

Posebno i osobito je svojstvo čovjeka, da može imati različita znanja. To izlazi iz duševne naravi čovječje. Duša je čovječja sposobna vidjeti raznovrsne istine. Može se naime s potpunim pravom reći, da, kao što postoje tjelesne, tako postoje i duševne oči.[1] Tjelesne oči vide tjelesne predmete i pojave, a duševne oči vide duhovne stvarnosti i činjenice. Stoga je razumljivo, da nekoji narodi mjesto riječi »znati« upotrebljavaju riječ »vidjeti«. Tako se na pr., u grčkom jeziku »znam« kaže »vojda« (vidim); u njemačkom jeziku »znati« znači »wissen« (mjesto »viden«, gdje glas »s« stoji mjesto glasa »d« po jezičnom zakonu); u starom slovenskom se za »znati« kaže »vědĕti« (»vem« znači »znam«). Pa i mi Hrvati kažemo, na pr., ovako: »vidim ja, da to nije pravedno«. No ono, što je pravedno ili što nije pravedno, ne može se vidjeti tjelesnim očima, nego samo očima duševnim, pa je stoga ono »vidim« isto što i »znam« (to jest, »znam« ja, da to nije pravedno«).

Čovječja duša dakle, imajući duhovne oči, sposobna je vidjeti, ili drugom riječju, znati, imati znanje različita sadržaja. Do toga znanja (uz pomoć osjetila, vida, sluha, njuha, okusa, opipa) dolazi duša na više načina.

Neke stvari čovjek zna sam od sebe, te se može reći, kao da mu je takvo spoznanje prirođeno. Tako, na primjer, promatrajući oko sebe svijet, s kojim živi, i predmete u njemu, te ih duševno obrađujući čovjek zna, š t o j e š t o: zna, što je kruh, voda, kuća, vrata, krov, tavan; zna, što je dvorište, staja, životinja; zna, što je vrt, plot, drvo, trava; zna, što je potok, grmlje, polje, šuma, ptica i tako dalje. Već dijete, čim mu se iz prvog snivanja probudi razum, skoro shvaća i zna, što je što, to jest, poimlje stvari, ima pojmove o njima. — Čovjek ujedno v i d i r a z l i k u među pojedinim predmetima, ili s l i č n o s t, j e d n a k o s t njihovu, pa ih među sobom spaja ili rastavlja; zna dakle, da je nešto nečemu jednako, a nešto da se od drugoga razlikuje. — Isto tako čovjek vidi, da se ne može u isti čas reći: sunce svijetli i sunce ne svijetli; i l i j e j e d n o i l i d r u g o, j e d n o i d r u g o n e m o ž e b i t i u i s t o v r i j e m e. — Nadalje, čovjek opazivši jednoga jutra posječenu voćku, odmah se pita, tko je to učinio, jer zna, da to nije moglo nastati samo od sebe, nego da je to morao netko drugi učiniti; čovjek dakle, kao da mu je to usađeno, zna, da ništa ne nastaje samo od sebe, nego da sve, što se događa, m o r a i m a t i s v o j u z r o k.

Sve to, što smo naveli, čovjek vidi i zna, kao po prirođenoj sposobnosti, po samoj razumnoj naravi svoje duše. To je p r i r o đ e n o z n a n j e.

Zatim ima jedan drugi način spoznavanja i znanja.

---

[1] Pisano za puk (»Danica«).

Čovjek, opažajući, da poslije kiše sve rastlinje (biljke i drveće) bolje raste, doznaje, da za različito rastlinje treba vode, treba zalijevanja. — Čovjek, opažajući da mu je marvinče uginulo, kad se najelo neke trave i drača, doznaje, da nije svaka trava dobra za hranu. — Čovjek, opažajući, da netko, tko se odviše napio vina, ludo govori i radi, doznaje, da u vinu ima još i nešto drugo, nego u vodi, pa da ga treba piti umjereno. I tako dalje, i tako dalje.

Ovakvo znanje, koje se steče doživljajima, zove se iskustvo ili iskustveno znanje.

Osim toga čovjek štošta čuje od drugoga, koji više zna, ili čita u novinama, časopisima, knjigama, pa tako proširuje svoje znanje.

Iz svega pak ovoga, svojom razumnom moći, izvodi druge izvode i zaključke, pa tako svoje znanje produbljuje.

Tri su dakle poglavita načina, kako čovjek dolazi do nekoga znanja: nešto zna kao sam od sebe, nešto iskustvom, nešto učenjem.

Nema stoga nijednoga čovjeka, koji ne bi nešto znao, i to pravim, pojmovnim znanjem, to jest, znanjem, koje prodire u samu nutrinju, u samu bit ili suštinu stvari, i time spoznaje samu istinu. Takvo pojmovno znanje (koje se bitno razlikuje od životinjskog samo sjetilnog znanja) izvire iz duhovne naravi čovječje duše.

No velika je razlika među ljudima u tom, koliko tko zna. Ima ih, koji znadu dosta toga, a moglo bi se reći, i mnogo; a ima ih, koji znadu malo, vrlo malo, često tako malo, da izgleda kao ništa. Pogotovu vrlo malo znadu od onih stvari, koje se mogu saznati učenjem, ili velikim iskustvom, ili izvježbanim, izoštrenim mišljenjem.

O toj razlci među ljudima možemo se uvjeriti svuda, i u gradu i na selu, i u svakoj grani znanja. I u gospodarstvu, na primjer.

Neki naši ljudi na selu misle, da u gospodarstvu ne treba sve više i više učiti, nego da je dosta ono, što se primilo od starih. No imaju sasvim krivo. Često se to vidi na prvi mah. Samo treba pogledati, kako tko obrađuje vrt, polje, vinograd; kako timari stoku; kako njeguje voćke, i tako dalje. Ima te razlike i među našim ljudima. Jedan uspijeva bolje, jer zna; drugi nazaduje, jer ne zna. To se osobito vidi u krajevima, gdje se naselio Nijemac. Nažalost, kakve li često razlike između njihova gospodarenja i našega! Na onoj strani sve bujno i bogato, a na našoj slabo i siromašno. Zašto? Zato, jer se Nijemac dade poučiti, jer ne prezire gospodarske pouke iz knjiga i časopisa, — zato, jer više zna.

Tako isto ima razlike među ljudima i s obzirom na druge vrsti ljudskoga znanja. Dok jedan ne zna ni usta otvoriti, drugi znade lijepo pripovijedati, bilo iz povijesti, bilo iz prirodnih nauka, bilo iz zdravstva i drugo.

II.

A takva je razlika i u vjerskom znanju.

Vjersko znanje ili vjerska naobrazba od velike je važnosti i vrijednosti po sav ljudski život. Od ove naobrazbe ovisi, kojim će putem čovjek krenuti, da li pravim ili krivim, da li

putem, koji vodi k istinskoj sreći, ili putem, koji konačno vodi u propast.

Možda će koji mudrijaš kod ovih riječi kimnuti glavom i posumnjati u njihovu istinitost.

Ali to će učiniti baš zato, što je njegova mudrost vrlo malena, : što je njegovo vjersko znanje ili vjerska naobrazba posve neznatna ili nikakova (osim ako nije još i pokvaren, o čemu sada ne govorimo).

Uistinu, vjera, napose kršćanska vjera, od najveće je vrijednosti za život. U vjeri (u katoličkim vjerskim istinama) nalazi se odgovor na sva najglavnija pitanja, koja sebi postavlja svaki misaon čovjek, to jest, čovjek, koji hoće i znade misliti. Odgovor jasan i siguran. Jasan, jer se ne koleba ovamo i onamo; siguran jer može oboriti svaki prigovor. Vjera najsigurnije čuva od moralnih (ćudorednih) stramputica, i svih zala, s njima skopčanih. Jačega čuvara od nje nema i ne može biti! Vjera krijepi volju za svaki pošten rad, i čini je jakom poput čelika. Vjera budi ljubav i oduševljuje za svako dobro i pojedinca i općenitosti. Vjera brani od zdvojnosti, jer je najslađa tješiteljica u trpnji i nevolji. Vjera je štit obitelji, blagoslov djece; vjera je pravda i red ljudskoga društva, i bedem domovine. Vjera daje mir i sreću ljudskoj duši, i cijelom čovječanstvu.

Doista vjera, napose kršćanska katolička vjera, od sudbonosne je važnosti i za pojedinca, i za narod, i za cio ljudski rod.

Ali tu vjeru treba poznati, dobro poznati.

Nažalost, na veliku žalost, toga poznavanja nemaju mnogi i mnogi. Ni kod nas, u našem narodu. Ne pitam, kako je drugdje, u drugim narodima, nego brigu brigujem za svoj hrvatski narod. Dà, i u njemu je veliki broj takovih, u kojih je slaba vjerska naobrazba.

Možda će netko misliti, da tomu nije baš tako. (Hvala Bogu, kad ne bi bilo!)

1. Ali, pitam, da li zna, što znači biti kršćanin ili što je kršćanstvo, da li to zna onaj, koji se vlada kao neznabožac ili poganin, onaj, koji se surovo ponaša i koji se služi prostačkim riječima?

Kršćanin biti, znači biti učenikom i sljedbenikom Isusa Krista, i Njemu biti sličan. Kršćanin biti, znači biti posinjenikom Božjim, znači imati dijela u naravi Božjoj, znači biti sličan Bogu kao svomu Ocu. Kršćanin biti, znači nositi Duha Svetoga u svojoj duši. Kršćanin biti, znači roditi se ili preporoditi se na nov, na viši duhovni, na svrhunaravni, upravo na božanski život. Prema tomu kršćanin, ili kršćanstvo, znači najvišu duševnu plemenštinu, najjaču prevlast duha nad tijelom, nad materijom. Znači ljubiti sve, što je čisto, plemenito, uzvišeno, božansko. I u riječi, i u držanju, i u djelu.

Da li dakle onaj, u kojega su riječi, držanje, djela, niska, prostačka, surova, da li znade, što znači biti kršćanin, što znači kršćanstvo?!

2. Na najveću našu sramotu ima kod nas mnogo bogohulaca. A da li ti bogohulci znadu, tko je Bog, tko je Gospodin Isus Krist, tko je Mati Božja?

a) Svaki razuman i misaon stvor, promatrajući ovaj velebni svemir, s jedne strane zemlju, i na njoj rudno, bilinsko, životinjsko i čovječje carstvo, s druge strane nebeski svod sa suncem, mjesecom i zvijezdama, plavom vedrinom, oblacima i munjama, svaki taj stvor mora stati zadivljen. Bog je stvoritelj tog svemira, Bog vječni, premudri, neizmjerni! Bog svemoćni, najsvetiji, najsavršeniji! Bog, sama istina, dobrota i ljepota! Ako se čovjek divi samim stvorenjima, a što istom njihovom Stvoritelju! Čovjek prigiba koljena pred Bogom i klanja mu se pun strapočitanja! Srce i usta pjevaju mu slavu!

Da li jadni bogohulac znade, tko je Bog?!

b) U Presvetom Trojstvu druga božanska osoba, Riječ Božja, u Umu Božjem odvijeka rođena, zato zvana Sinom Božjim, iste bitnosti s Ocem, jednako Bog kao i Otac i Duh Sveti, — ova druga božanska osoba uzela je čovječju narav i sjedinila ju s naravi božanskom u jednoj božanskoj osobi Isusa Krista. Isus Krist, boraveći na zemlji, dokazao je svoje božanstvo svojim najsvetijim životom, svojom nebeskom naukom, svojim čudesnim djelima, i najčudesnijim svojim uskrsnućem. Kud je hodio, činio je dobročinstva, među kojima je najveće dobročinstvo spasenje roda ljudskoga, što ga je izvršio smrću na križu. On, put, istina i život! On, svjetlo svijeta! On, sama ljubav i dobrota! Isus Krist, Sin Božji!

A Blažena Djevica Marija, njegova djevičanska presveta Majka! I nebeska Majka naša! Ona, Bogorodica!

Zna li ružni psovač, tko je Isus Krist, tko je Mati Božja?!

3. Kada nedjeljama i blagdanima zvoni zvono sa zvonika, i njegov se glas na daleko razlijeva okolinom zovući u crkvu, zovući k sv. misi, mnogi i mnogi kao da ne čuje toga glasa, na nj se nimalo ne obazire, te nehajno i nemarno ostaje kod kuće.

Zna li takav nehajnik, što je sv. misa?

Premda je čovjek, imajući razum i slobodnu volju, kruna svega stvorenog svijeta, ipak je pred neizmjernim veličanstvom Božjim sićušan stvor. A jer je slab i krhak, često i vrijeđa Božje veličanstvo. Spoznajući svoju grješnost, hoće od Boga isprositi milost i oproštenje. Zato je čovjek od najstarije davnine prinosio Bogu žrtve, žrtvovao razne plodine i životinje. Svud su se po zemlji dimile ove žrtve paljenice. No one su bile od male vrijednosti. Stoga je Sin Božji zamijenio sve ove neznatne žrtve i Bogu prikazao sebe na križu. Žrtva od neizmjerne vrijednosti! Jedamput prikazana, ona je bila dostatna, da isprosi milost i oproštenje Božje. Ali Zemlja ne može biti bez trajne žrtve Bogu. Zato je Isus Krist na posljednoj večeri naredio, da se Njegova Žrtva na križu neprestano ponavlja u Sv. misi: Mjesto dimljivih paljenica, presveta Žrtva Sina Božjega! Sa svećenikom svi je vjernici prikazuju Bogu! Veličanstven čin!

Da li znadu oni nehajnici, što je sv. misa?!

4. Kad prođu radosni božićni dani i dani Sv. Tri Kralja, pa se približava korizmeno vrijeme, sveta Crkva zove na očišćenje savjesti

i na duševnu okrjepu, zove na ispovijed i na sv. pričest, — ali ih ima dosta, koji se oglušuju tom majčinskom pozivu.

Znadu li ti gluhonje, što je sakramenat sv. pokore i sv. Euharistije?

Poput morske plime i osjeke, i čovjek se diže i spušta. Sad se drži na moralnoj (ćudorednoj) visini, sad klone i nađe se na tlima. Dok se more samo opet diže po prirodnim zakonima, moralni je pad i moralno je dizanje druge naravi. Tko će čovjeka dignuti s moralnog pada? Onaj, koji je s neba sišao radi njegova spasenja. Onaj, koji je rekao: Kojima oprostite grijehe, bit će im oprošteni. Onaj, koji je osnovao sakramenat (otajstvo) sv. pokore. Tko će klonula čvojeka okrijepiti? Onaj, koji je rekao: Koji blaguje moje tijelo i pije moju krv, živjet će u vijeke. Onaj, koji je u svojoj velikoj ljubavi osnovao presveto Otajstvo sv. Euharistije. Predivna otajstva, preslatke okrjepe za kršćanski svrhunaravni život!

Znadu li oni gluhonje, što su sveti sakramenti?!

5. Sa crkvenih propovijedaonica, poput glasne trublje, propovjednikova usta opominju, da treba kršćanski živjeti, izbjegavati svađe, neprijateljstva, tučnjave, razbludan život; ne opijati se, ne ubijati; u tuđe ne dirati, jednom riječju, držati, što Bog zapovijeda, — no mnogi i mnogi ne odazivlju se tim glasnim i očinskim pozivima.

A znadu li ti neposlušnici, što su Božje zapovijedi?

Svevišnji Stvoritelj, stvorivši sva stvorenja, na zemlji i u ostalom svemiru, dao je ujedno zakone, po kojima ta stvorenja imadu opstojati i živjeti. S jedne strane dao je zakone za fizički (prirodski) i životinjski svijet, s druge strane dao je zakone za duhovni i moralni (ćudoredni) svijet, to jest, za ljude. U području prirode i u životinjskom svijetu, po odredbi se Božjoj, i radi održanja tih stvorenja, vrše ti zakoni nužno i nesvijesno. I u moralnom (ljudskom) svijetu imaju se moralni, od Boga postavljeni, zakoni strogo vršiti, i to svijesno, to jest, sa spoznavanjem, jer čovjek ima razumnu moć, kojom može spoznati zakone Božje. To je volja, to je zapovijed Božja, jerako se ti zakoni ne vrše, nastaje veliki nered i rađaju se prerazličita velika zla. Pošto čovjek ima i slobodnu volju (kao nijedan drugi stvor na svijetu), dano mu je na slobodan izbor, da te zapovijedi vrši li ne vrši. A zato snosi i odgovornostza svoja djela (jedini od svih stvorenja na zemlji). Vrhovni zakonodavac pak, Bog, kao što je imao moć i pravo postaviti te zakone, i kao što ima pravo tražiti, da se ti zakoni vrše, tako ima i pravo naplaćivati njihovo vršenje ili nevršenje. Onoga, koji ih svijesno vrši, blagoslovit će i nagraditi; onoga pak, koji hotimice krši, kaznit će, — jedno i drugo i u ovozemnom, a napose u prekogrobnom životu, u vječnom životu neumrle duše.

Znadu li oni, koji gaze te zakone, što su ti zakoni, i što su zapovijedi Božje?!

6. Volja je Božja, nadalje, da, kao što se imadu štovati tjelesni roditelji, da se tako imadu štovati roditelji duhovni ili duhovni poglavari: Sv. Otac Papa, biskupi i svećenici.

Ali i u tom pogledu postoje u našem svijetu veliki nedostaci, — te je pitanje, kakvo im je vjersko znanje glede toga?

»Ti si Petar (Stijena), i na toj Stijeni sazidat ću Crkvu svoju, i ni paklena sila ne će je nadvladati. Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga, pa štogod svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebu, i što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebu.« »Pasi janjce moje, pasi ovce moje.«

To su riječi samoga Gospodina našega Isusa Krista. Nitko ih drugi nije rekao, nego on sam. Nisu izašle iz usta čovječjih, nego iz usta Sina Božjega.

A jasne su, da jasnije ne mogu biti. Isus Krist je osnovao svoju Crkvu, to jest, svrhunaravno ljudsko društvo za spas ljudskih duša. Kao što svako društvo mora imati svoju glavu, tako i Crkva. Ovim je riječima Isus Krist na čelo Crkve postavio sv. Petra (i njegove nasljednike, jer Isus Krist nije osnovao Crkvu samo za vrijeme, dok bi bio Petar živ, za njegove suvremenike, nego za sva vremena, do konca svijeta).

Isus Krist je nevidljiva Glava, a sv. Petar i njegovi nasljednici, glava vidljiva (kao što je i Crkva vidljivo društvo sastojeći se od vidljivih članova).

Sv. Otac Papa nasljednik je Sv. Petra i zamjenik Kristov na zemlji.

Ostalim pak apostolima rekao je Isus Krist: »Idite, i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.« »Kao što je mene poslao Otac, tako ja šaljem vas.« »Tko vas prezire, mene prezire. Tko vas sluša, mene sluša.«

Biskupi dakle, i njihovi pomoćnici svećenici, noseći znamen sakramenta svetoga Reda, propovijedaju riječ Božju; dijele svete tajne; prinose žrtvu Sina Božjega; izmiruju duše s Bogom i umiruju ljudske savjesti; gone mrak laži i opačina, šire svjetlo istine i krjeposti; bore se za prevlast duha nad tvarju (tjelesnošću); otvaraju dveri duhovnoga carstva; iz nizina životinjskih nagona dižu čovjeka u božanske visine; krče šikaru divljaštva, grade drumove kulture, i tako stvaraju uvjete za ljudski mir i sreću, u vremenu i u vječnosti.

Znadu li oni, u kojih nestaje štovanja prema duhovnim poglavarima, tko je Sv. Otac Papa, tko su i što su biskupi i svećenici?!

Pakao, služeći se plaćenim komunističkim agitatorima, razaslao je svoje poslanike u svijet, i ti govore protiv duhovnih poglavara, govore u kući, na cesti, u krčmi, na željeznici, u autobusu, i na drugim skupinama. Govore gluposti i ludosti, iznose paklene laži, sipaju zmijski otrov mržnje. Drugi slušaju i ništa ne odgovaraju. Neki bi i htjeli, da

im se suprotstave, jer ne mogu podnesti tolike zloće, htjeli bi, ali, na žalost, ne znaju, kako bi se suprotstavili. Ne znaju, jer nemaju vjerskoga znanja, nemaju vjerske naobrazbe.

O da, kad bi u našega svijeta bilo više vjerskoga znanja, ne bi bilo tolikoga zla!

Možda će netko reći, da ima i takovih, koji imadu dosta vjerskoga znanja, pa ipak nisu dobri.

Istina je, osim neznanja ima još jedan, možda i veći, uzrok zlu, a to je pokvarenost srca. Može doista netko i veoma mnogo znati, ali, ako mu srce nije u redu, ako nije zauzdao svoje zle sklonosti, otići će krivim putevima. No time nije oprovrgnuto, da je (izim pokvarenosti, o kojoj sada potanko ne govorimo) jedan uzrok zlima i vjersko neznanje, a vjersko znanje da je veoma, veoma potrebno.

Mi sada govorimo baš o onima, koji još nemaju pokvareno srce, ali iz vjerskog neznanja čine različita nevaljana i mrska djela, iz kojih opet dalje nastaju sve veća i veća zla. Kad bi oni imali dosta vjerskoga znanja, mnoga bi zla izostala, a na mjesto njihovo dolazila bi svakojaka dobra. Ako naime samo znanje još nije dosta, da se čini dobro, nego treba da k tomu pristupi pomoć i milost Božja, — ali onomu, u koga srce nije pokvareno, u onoga, koji ima dobru volju i teži za istinom, Bog sigurno daje i svoju pomoć.

Vjersko dakle znanje kod čovjeka dobre volje, kod čovjeka nepokvarena srca, jaka je zapreka protiv različitih zala, i siguran je izvor mnogih dobara.

Stoga treba najozbilnije težiti i raditi oko svoje vjerske naobrazbe. Ako je potrebna gospodarska naobrazba, ako je potrebna politička naobrazba, ako je potrebna opća naobrazba, — onda je sigurno osobito potrebna i vjerska naobrazba. Za pravi ljudski život još i više nego ikoja druga!

Svaku priliku treba upotrijebiti, da se steče što temeljitija vjerska naobrazba. Slušaj marljivo pouke i propovijedi svoga duhovnog pastira, pohađaj rado kršćanski nauk, čitaj časopise i knjige, koje donose sočno i temeljito pisano vjersko štivo.

Društvo sv. Jeronima brine se i za tu važnu granu opće prosvjete. Neka tvoja Jeronimska kućna knjižnica ne bude bez njegovih vjersko-poučnih knjiga! Pomoću njih skupljaj što više vjerskog znanja, izgrađuj svoju vjersku naobrazbu! Na dobro svoje, svoga doma i cijele hrvatske domovine!

Kratka povijest Društva sv. Jeronima

Pravila društva sv. Jeronima bila su potvrđena 27. ožujka 1868., a prva glavna skupština održala se 21. kolovoza iste godine.

Zato se ova godina 1868. smatra početnom godinom u životu svetojeronimskog društva.

Ali prvi zametak pada već u godinu 1867. Po želji kardinala Jurja Haulika sastalo se dne 16. siječnja 1867. preko 20 svećenika grada Zagreba, da se posavjetuju o tom, kako bi se osnovalo društvo, koje bi za hrvatski puk izdavalo dobre knjige. Svima se vidjelo potrebito takovo društvo. Između sebe odmah izabraše šestoricu, koji će sastaviti takovu društvu pravila: to bijahu Josip Lehpamer, dr. Juraj Posilović, dr. Franjo Iveković, Franjo Šic, Stjepan Tadić i Ivan Kuček. Pravila budu na brzo složena, i na sastanku pomenute šestorice dne 26. veljače prihvaćena i izabran odbor, koji bi se imao brinuti o tom, da se pravila predlože visokom namjesničkom vijeću za potvrdu, a iza toga da se na tom temelju društvo zbilja osnuje. Odbor taj bijaše sastavljen od četvorice: Josipa Lehpamera, dra Jurja Posilovića, Franje Šica i Stjepana Tadića, kojima se i po njihovoj želji i po visokoj volji kardinalovoj stavio na čelo zagrebački kanonik Toma Gajdek.

Tomu Gajdeka postavi predsjednikom i prvi odbor, što je izabran na prvoj glavnoj skupštini, a sastojao je, osim predsjednika, još od ovih lica: Ivana Trnskoga, dra. Franje Ivekovića, dra. Jurja Posilovića, Ivana Bošnjaka, Simona Balenovića, Antuna Vranića, Ivana Tadića i Blaža Švindermana.

§ 1. pravila glasi: Svrha je društvu sv. Jeronima izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spisove dobrim duhom pisane, zabavnopoučne struke.

Ustanova § 17. veli: Tko jedamput za svagda plati 20 ili 10 ili 5 for., postane član 1. ili 2. ili 3. reda.

A ustanova § 22. naređuje, da svaki član dobiva knjige, što ih društvo koje godine izda.

U tom pravcu radilo je društvo dalje pod različitim predsjednicima.

T o m a G a j d e k bio je predsjednikom od 1868.—1886. Za njegova upravljanja društvom izdane su o v e k n j i g e:

God. 1868.: nije još izdana nijedna knjiga.
God. 1869.: »Danica« za g. 1870. (3000 komada), »Pijanac« (4000 komada).
God. 1870.: »Danica« za g. 1871. (5000 kom.), Povjesnica hrvatskoga naroda (400), Radnja čovjeku dužnost i blagodat (3000).
God. 1871.: »Danica« za g. 72. (8000), »Učitelj Dobrašin« (4000), Toplina i njezini pojavi (3000).
God. 1872.: »Danica« za g. 73. (8000), Mlada majka (6000), Životinje I. dio (6000).

God. 1873.: »Danica« za g. 74. (6000), Život svetaca za mj. siječanj (5000), Popularna fizika »Silarstvo« (5000).
God. 1874.: »Danica« za g. 75. (7000), Život svetaca za mj. veljaču (5000).
God. 1875.: »Danica« za g. 76. (10.000), Selske pripovijesti (6000), Popularna fizika »Vesarstvo« (4500), Životinje II. dio (5000).
God. 1876.: »Danica« za g. 77. (16.000), Svjetlarstvo (5000), Život svetaca za mjesec ožujak (5000).
God. 1877.: »Danica« za g. 78. (15.000), Život svetaca za mjesec travanj (5500), Pčelarstvo (5500).
God. 1878.: »Danica« za g. 79. (16.000), Život svetaca za mjesec svibanj (5500), Povrćarstvo (6000), Mijat Briguša (9000).
God. 1879.: »Danica« za g. 80. (18.000), Dvije povjesničke pripovijesti (8000), Večernji razgovori... (8000), Govedarstvo (8000).
God. 1880.: »Danica« za g. 81. (20.000), Život svetaca za mjesec lipanj (8000), Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati I. dio (8000).
God. 1881.: »Danica« za g. 82. (20.000), Život svetaca za mjesec srpanj (8000), Opis zemalja... (8000), Životinje III. dio (7000).
God. 1882.: »Danica« za g. 83. (22.000), Život svetaca za mjesec kolovoz (8000), »Vinogradarstvo i pivničarstvo« (7000), »Domaća dvorba bolesnika« (7000), Vjekopis biskupa Dobrile (7000).
God. 1883.: »Danica« za g. 84. (23.000), Život svetaca za mjesec rujan (7000), Opis zemalja... III. dio (7000), Prva pomoć (7000).
God. 1884.: »Danica« za g. 85. (25.000), Nauk o domaćem uzgoju (8000), Supruga kršćanka (8000), Voćarstvo (8000), Domaća perad ili živad (8000).
God. 1885.: »Danica« za g. 86. (29.000), Život svetaca za mjesec listopad (8000), Krmadarstvo (8000), Životinje IV. dio (8000), Imenik (7000).

Svega skupa 60 knjiga u 518.000 (pet stotina osamnaest tisuća) komada.

Svake godine nešto, svake godine sve to više i više, — samo 1868. ništa. Zašto to?

U glavnom zato, što izdavanje ili tiskanje knjiga stoji novaca, a ni god. 1867. ni početkom god. 1868. društvo još nije imalo tolike glavnice, kojom bi se usudilo da već za god. 1868. izdaje knjige. Društvo sv. Jeronima počelo je, tako rekavši, bez novčića, na vrlo slaboj materijalnoj podlozi. Ljudi prvog odbora uzdali su se, kako ljetopisac kaže, najviše u iskrene i poštene namjere društva svetojeronimskoga, a pored toga u blagoslov Božji, te zaštitu velikih i možnih prijatelja našega puka.

Prvo vrelo, iz kojega se nadahu prvoj novčanoj pomoći, bilo je sakupljanje društvenih članova: utemeljitelja, te članova 1., 2. i 3.

reda. No kakogod je društvu bila svrha, da izdaje »pučke spisove«, t. j. spise ili knjige za puk, pa da prema tome i članovi budu ponajviše ljudi iz puka, seljaci i obrtnici; i kakogod su osnivači upravo za tim išli, da knjige uđu u puk, pa su to prema mnogim njihovim izjavama jedino i najvruće željeli, ipak se u početku s više razloga nije moglo na to gotovo niti misliti, nego su se članovi skupljali među školovanim ljudima ili tako zvanom gospodom. A glavni razlozi, zašto se među pukom nije još mogao skupiti kakav znatniji broj, bili su ovi: što je tu bilo malo onih, koji bi bili vješti čitanju, pa onda neupućenost u samu stvar, te nečuvena pomisao, da bi čovjek sa sela za knjige, za duševnu svoju obrazovanost, dao čitavih 5 for.

U popisu društvenih članova sabranih do 1. srpnja 1869., dakle tako rekav u prvoj godini pravog društvenog života, ima utemeljitelja (po 50 for.) 32, članova 1. reda (po 20 for.) 82, članova 2. reda (po 10 for.) 120, članova 3. reda (po 5 for.) 448, skupa 682. — No među njima nema nijednog seljaka, osim ako se seljacima mogu smatrati neki Radojčić »starješina« u Ivankovu, Šijaković Mihovil, »krajišnik« u Rajevu selu, te Anđelić Vid i Kuštrić Petar, lugari u Gudovcu, Janjanin Matija, lugar u Perni, pa nekoliko krajiških kaprala i stražmeštara. Od obrtnika spominje se Čikvar Ignat, gostionik u Gjurgjevcu, Gjiketa Ivan, bojadisar u Gjurgjevcu, Mandušić Ivan, bačvar u Rajevu selu, Pavleković Henrik, postolar u Drenovcima; zatim se spominje nekoliko trgovaca, dva tri građana, nekoliko općina, — a svi su ostali članovi (oko 650) sama gospoda: biskupi, svećenici (njih najviše), profesori, učitelji i časnici.

I ako bi društveni odbor bio najvolio, da je mogao dobiti više članova među samim pukom, ipak su mu i oni drugi članovi veoma dobro došli, jer je vidio, da će i tim putem malo pomalo doći do cilja, te prodrijeti u narod. Ponajprije će utemeljitelji i članovi 1. i 2. reda, koji dobivaju po više istisaka od svakog godišta, moći suvišne istiske pokloniti siromašnijim ljudima; a drugo, što je glavno, skupit će se tako neka glavnica, pa će se izdavati i više knjiga, nego što je članova, a onaj suvišak jeftino će se prodavati drugima, koji nijesu članovi. Na taj način ljudi će se naučiti na knjige, počet će se sve više i sami upisivati za članove, pa će se svrha postizavati.

I doista. Već na 1. glavnoj skupštini 21. kolovoza 1868. glavnica je iznosila 8000 K, na drugoj (21. kolovoza 1869.) 22.000 K, na trećoj 40.000 K — a na 18. skupštini 18. ožujka god. 1886. bilježi se društvena imovina svotom od 190.063.26 K.

Time je bio postavljen temelj, na kome se mogla graditi pučko-prosvjetna zgrada: izdavanjem pučko-prosvjetnih knjiga i njihovim sve to većim prodiranjem u narod.

No krivo bi imao, tko bi mislio, da su za godišnje knjige sa svim troškovima, što ih one iziskuju, dostajali kamati od društvenih glavnica, kako su te glavnice stajale pojedinih godina. Neka se uzme, da je onih 5 for. članova 3. reda, kojih je dakako uvijek najviše, ukamaćeno i uz 6%, tada istom odbacuje ova članarina čistih 30

novč., ako se dakako ne uzmu u obzir različiti otpremni troškovi te kojekakvi nepredviđeni gubici.

Za ovu pak svoticu od 30 (zapravo 25) novč. davati svakome tri, četiri, ili pače i pet knjiga, tko ne vidi, da je to posve nemoguće!

No u drugu ruku društvo si je postavilo zadaćom: »u z j e f t i n u c i j e n u« izdavati pučke spise, pa se od toga nije htjelo ni moglo odustati.

Između ova dva grebena društvo se imalo neprestance boriti i probijati, da zdravo i čilo izađe na polje, na široku pučinu ljudskoga života, pa da u razvitku tog života bude znatnim faktorom.

To je društvu i polazilo za rukom.

Pitate, kako?

L j u b a v i z a n o s za stvar, p o ž r t v o v n o s t, koja je otuda izlazila, i b l a g o s l o v B o ž j i, koji je sve to krunio: to su bila, općenito govoreći, glavna pomagala društvu u njegovu pučko-prosvjetnom nastojanju.

A živi i vidljivi oblici, u kojima su se ove nevidljive moći objavljivale, bili su ovi.

Ponajprije se išlo za tim, da troškovi izvan strogih izdataka za same knjige, budu što manji. Stan za pisarnu i knjižnicu, te rasvjetu i poslugu davao je predsjednik besplatno. Isto su tako odborski funkcionari mnogo godina besplatno vršili svoje službe, a i onda, kad im se dopitala neka nagrada, bila je ta nagrada veoma malena, ostavši sve do danas u čednim granicama. I pisci su u početku davali svoje rukopise bez ikakove nagrade, premda je odbor uvijek želio i težio za tim, ne bi li mogao pisce nagrađivati za njihov trud. I kad je to započeo, bilo je i to veoma skromno. No da bi se u tom pomaknulo naprijed, stala se graditi zaklada za nagrađivanje pisaca. Ta je zaklada, istina, svake godine ponešto porasla, ali se nikada nije dignula na toliko, da bi se iz njezinih kamata pisci mogli dostatno nagrađivati. Kasnije se ta zaklada spojila s općom glavnicom, a nagrade piscima ostale su čedne sve do najnovijih vremena. Samo tu i tamo bile su povećane natjecajima iz posebnih zaklada za nagrade pisaca (Koturove, Gajdekove, Jakićeve i I. hrv. štedionice).

Snizujući ovako društvene troškove na najmanje i tako se pomažući u jednu ruku, u drugu je ruku dobivao odbor novčane pomoći od različitih dobročinitelja.

Prva novčana pomoć dođe od društvenog pokrovitelja kardinala Jurja Haulika, koji pokloni 300 for., obećavši, da će ovu svotu davati svake godine. Senjski biskup Ožegović obeća svake godine 50 for., a vladika đakovački Strossmayer primi društvo pod svoje okrilje, obeća 2000 forinti u rasteretnicama, i dok ih ne položi, svake će godine »od njih otpadajuće kamate odboru na raspolaganje dostavljati«, zato odmah šalje odboru 100 for. kao kamate za god. 1868.

No prva dva dobročinitelja brzo se rastaviše s ovim svijetom, biskup Ožegović već 8. siječnja 1869., a kardinal Haulik 11. svibnja iste godine. Lijepo se starac upravo još pred smrt sjetio svojega najmlađega i još sasvim nejakoga čedašca, davši mu u zakladu 1000 for., osim svog godišnjeg prinosa od 300 for. — Pa ako smrt i ugrabi

društvu ovu dvojicu brzo, to dulje je Bog držao na životu trećega, biskupa Strossmayera. Društvo je pomagao do konca svog života. Osim toga što je svake godine prigodom sv. potvrde zapisivao djecu u članove, te kupio društvenih knjiga za 100 for., još se i drugim zgodama sjetio društva nešto ovećim svotama. Napose je važan dar njegov od 2440 for., što ih je god. 1873. primio kao član regnikolarne deputacije i poklonio ih društvu. Tim je darom te godine izbavio društvo iz najveće neprilike. Bez njega ne bi se mogle knjige izdavati. — I drugi društveni pokrovitelj, kardinal Mihalović, nasljednik Haulikov, darivao je društvo svake godine sve do svoje smrti svotom od 300 for. — Još je bio jedan biskup, koji je društvo na srcu nosio i mnoge mu stotine podijelio. Nije bilo skupštine, sve dok nije umro, a da društveni predsjednik ne bi spomenuo jednog dobročinitelja, koji ne će, da mu se za ime znade. Bio je to biskup Dobrila.

Osim biskupa dolazio je društvu novčanim prinosom u pomoć i hrvatski sabor najprije s 200 for. (1875.), a kasnije (1876.) s 1200 for., dok je zapovjedništvo Krajine darivalo po 500 for. Ova pripomoć državne vlasti mijenjala se tečajem godina, ali ako i nije išla više nad onu spomenutu, nije išla ni na manje od 700 K.

Pokraj toga išla je državna vlast društvu na ruku i različitim preporukama kod svojih podređenih oblasti. U tom se napose odlikovalo zapovjedništvo Krajine, po gotovu, dok je u njemu djelovao veliki prijatelj društva Ivan vitez Trnski. Ne samo da je podjeljivalo tu novčanu pripomoć, nego se i inače na Krajini rasprodalo najviše »Danice« i ostalih pojedinih knjiga (»Ratarstva« i »Mijata Briguše«). I među članovima prvih godina razmjerno ih najviše ima iz Vojne Krajine.

A kao što državna vlast, tako su naravski i biskupi okružnicama svojim preporučivali društvo svojemu svećenstvu. Strossmayer je to ponajprije učinio god. 1873., a onda Posilović kao senjski biskup god. 1877., pak Mihalović god. 1878. U toj svojoj okružnici dozvoljava kardinal, da se počevši od te godine (1878.) kroz tri godine može iz crkvene blagajne uzeti 5 for. za 1 člana svetojeronimskog. A biskup Strossmayer iste ove godine upravo određuje, da se iz crkvene blagajne uzme 10 for., i da se za tih deset forinti kupi svetojeronimskih knjiga za siromašniju mladež. I kasnije dakako biskupi izdavaju slične okružnice, a posljednju evo od sadašnjeg pokrovitelja nadbiskupa dra. Antuna Bauera čitasmo neki dan.

Što ove okružnice, što pak pobudna sila glavnih godišnjih skupština učinila je, da su se malo pomalo, te sve češće i češće stali javljati legati i zapisi u oporukama preminulih društvenih članova. Jedan od prvih zapisa bio je zapis bistričkog župnika Mirka Tumpića god. 1875. (1000 for.), pa onda zagrebačkoga kanonika Kalabara god. 1876. (1000 for.) i župnika u Velikoj, Blaža Mračića iste godine (100 for.). Za njima su slijedili mnogi i mnogi, a društvo ih se svake godine na dan glavne skupštine sjeti u sv. misi, koju za njih i za sve druge dobročnitelje već od 1878. godine, a po prijedlogu dra. Koste Vojnovića (na skupštini 1877.) čita društveni predsjednik.

Nekako uporedo sa zapisima stale su se osnivati i zaklade. Osim toga, što je sam odbor već god. 1873. potaknuo, da se osnuje zaklada za nagrađivanje pisaca, pa su za tu zakladu doprinosili mnogi društveni prijatelji, god. 1877. majka je Dušana Kotura s 2500 for. osnovala zakladu za nagradu spisa, što ga društvo izda, a prvu je nagradu iz te zaklade dobio župnik i vrli gospodar Dragutin Stražimir. Iza toga su slijedile zaklade: Jakićeva, Huszarova, Gajdekova itd., te ih danas, hvala Bogu ima doista lijep niz, kako ih svatko može čitati u ljetopisu svakogodišnje »Danice«.

Za sve to, za zaklade, zapise, darove, okružnice, preporuke, za sve to najvećih zasluga imaju glavne godišnje skupštine. Svaka takva skupština bila je kao žarište, iz kojega je izlazila životna toplina za čitavo društvo. Na svakoj su se skupštini sakupili najboji društveni prijatelji, rijetko kada manje od 50, a katkada i do 90 njih na broju. Osim najbližih društvenih prijatelja (Stražimira, Kučenjaka, Šimončića, Bučara itd.) ovamo su dolazili prvaci našega kulturnoga i javnoga života: Rački, Vojnović, Vončina, Smičiklas, Brestjenski, Kostrenčić, Vrbanić, Folgenović, Stojanović, Tomšić, Basariček i drugi. Tu se vijećalo o svemu, što je smjeralo na probit društvenu i po tomu na dobro pučke prosvjete; tu su se tražili putevi i sredstva, kako da se dođe da naumljena cilja, a središte svega bili su uvijek topli govori predsjednički i iscrpivi izvještaji bilježnički.

Prva je briga svih skupštinara bila uvijek, kako da se postignu pravi uspjesi u prosvjetljivanju puka, t. j. kako da svetojeronimska knjiga uistinu prodre u hrvatski puk. Ovamo su ciljali gotovo svi društveni zaključci.

Za tim je išao zaključak stvoren na 4. glavnoj skupštini, da se osim doživotnih članova, o kojima jedino govore pravila, pokusa radi osnuju i članovi godišnjaci po 50 novč. No kad ovaj pokus nije uspio, jer da knjige stoje više, nego što se za njih dobije, na 5. se skupštini zaključilo, da godišnji prinos ima iznositi 1 for. Ni to nije uspjelo, jer ih se sada premalo javljalo, te bilježnik na 6. glavnoj skupštini predloži, da se godišnjaci ukinu. Skupština odredi, da se još neko vrijeme počeka. Kasnije, kako je poznato, opet se povratilo na 50 novč. ili 1 K, a najposlije na 2 K, kako je i danas.

Za istim ciljem išla su i mnoga raspravljanja o tom, kako da se urede povjereništva, koja su se uvijek smatrala jednim od temelja društvenog rada, te raspravljanja o tom, da knjige, što ih društvo izdaje, budu što bolje i što bliže pučkom dohvatu. Stoga su se tražili dobri pisci, raspisivali natjecaji za što bolje rukopise, tražili se savjeti u novinstvu, a za tim je išao i prijedlog biskupa Dobrile, da se sastavi Rječnik, koji će puku tumačiti one više i književne riječi, što ih puk možda ne razumije.

Iz glavnih skupština izlazili su različiti poticaji i pobude, pisma, prošnje i pozivi prijateljima i povjerenicima, oblastima i biskupima, da učine koje djelo u prilog društva i pučke prosvjete. Tu se nadahnuo Stražimir, tu se ražgao Rubetić, tu se zanio učitelj Zobundžija, a s njima kasnije i mnogi drugi, te su oduševljenim člancima pozivali javnost u pomoć mlađahnom pučko-prosvjetnom društvu.

Skupština je bila ono mjesto, otkud se slao smjeran pozdrav velikom papi Leonu XIII., na skupštini se čitao njegov odgovor, njegovo Pismo, da se opet njime kao posebnim sredstvom uspale srca skupštinara i po njima ljubav širih narodnih redova.

Ali ne samo to. Skupština je bila ujedno i mjesto, gdje se iznosile sve brige i poteškoće, sve nevolje i svi jadi društveni, da ih se zajedničkim silama odstrani iz vlastita kućanstva. Iznosila se neugodna činjenica, da je mnoge godine ostao neraspačan i nerasprodan znatan dio društvenih knjiga, i da ih se u prkos nekih pokušaja i koraka društvo nije moglo riješiti, tako da se još i danas na omotima društvenih izdanja mogu čitati naslovi preostalih knjiga iz starine. Tužilo se nadalje na to, kako mnogi povjerenici uprkos odborovih molba ne javljaju, tko je od članova umro, i kako se mnogi župnici ne poslužuju dozvolom, da iz crkvene blagajne upisuju članove u društvo, — a da i ne spominjemo teretne biljegovine na Danici«, borbu o pristojbu na zapise, neprilike s pristojbenim jednačkom te nemile prijenose duga s jedne godine na drugu.

Sveudiljna pak duševna tjeskoba dolazila je otuda, što se još nikako nije mogao dobiti razmjerno dostatan broj pučkih članova. Još je uvijek među članovima daleko prevladavao broj više manje školovanih ljudi. Da se dođe do drugog rezultata, osim ostalih sredstava, izdavao se u nekoliko navrata Imenik članova, koji je istina nešto pomogao, ali nevolje nije maknuo.

Najjasnije govori o tom statistika. God. 1878. dakle u društvenoj desetgodišnjici, bilo je do 4100 upisanih članova, a od tih je bilo: svećenika iz različitih biskupija 1230, župa 112, profesora i učitelja 440, činovnika državnih i općinskih 340, vlastelina i posjednika 114, općina gradskih i seoskih 105, učiona pučkih i srednjih 232, trgovaca 156, odvjetnika 23, liječnika 30, mjernika 16, vojnika i vojničkih časnika 152, građana i građanki 113, učenika pučkih i srednjih učiona 270, — dok je članova zanatlija bilo 118, a članova seljaka 450, dakle jedva oko 15% od onih, za koje je društvo sv. Jeronima osnovano u prvom redu.

Statistika pak iz god. 1885. govori doduše bolje (po njoj otpada na prave pučke članove po prilici 33%), ali skupština dakako nije bila ni s tim zadovoljna. Tjeskoba je postala manja, ali iz duše je jošte nije nestalo.

No ove teškoće i borbe nijesu podrezale krila odboru ni drugim društvenim prijateljima. Naprotiv. Savladavanje tih poteškoća i prolaženje kroz borbene klance uvijek žive glave još je većma krijepilo volju i junačilo duh, da se ne sustane na pol puta, nego da se ide sve dalje i dalje, dok se ne dođe do svrhe.

I na visu pedesetgodišnjeg društvenog života do nje se doista i došlo u jednoj od najznatnijih točaka društvenog programa: u tomu naime, što danas, t. j. već od 10—15 godina unatrag najveći postotak novih upisivanih članova proizlazi, upravo iz ovoga staleža, za koji društvo živi i radi, iz staleža seljačkoga. Može se reći, potpunih 90%.

Danas dakle biva upravo obratno nego na početku, a za tim se poglavito i išlo. To je uistinu najveća zasluga društva sv. Jeronima, što je ono seljački stalež priviklo na knjigu i na to, da je seljak postao spreman stanovitu svotu žrtvovati za svoju obrazovanost. Zasluga i utjeha svim svetojeronimskim radnicima, — svima, i onima, koji su radili zajedno s Gajdekom, jer su sagradili temelje, i onima, koji su radili dalje s Gajdekovim nasljednicima.

Drugi predsjednik Franjo Budicki upravljao je društvom od 1886.—1890.

Za njegova predsjedništva izdane su ove knjige:

God. 1886.: »Danica« za g. 87. (26.000), Pripovijesti iz hrvatske povijesti I. (10.000), Život svetaca za mjesec studeni (8000), Kovačeva Barica (8000).

God. 1887.: »Danica« za g. 88. (27.000), Pripovijest iz hrv. povijesti II. (10.000), Svilogojstvo (10.000), Živinski liječnik (9000).

God. 1888.: »Danica« za g. 89. (29.000), Život svetaca za mjesec prosinac (9000), Pripovijesti za puk od Tlstoja I. (9000), Životinje V. dio (9000).

God. 1889.: »Danica« za g. 90. (32.000), Dobro dijete, dobar mladić, dobar muž (9000), Pripovijesti za puk od Tolstoja II. (9000), Zbirka korisnih pouka u kućanstvu i gospodarstvu (9000).

God. 1890.: »Danica« za g. 91. (33.000), O pristojnom ponašanju i čistoći (9300), Grof Borovački (9300), Životinje VI. (9000).

Treći predsjednik dr. Feliks Suk upravljao je društvom od 1890.—1902.

Za njegova predsjedništva izdane su ove knjige:

God. 1891.: »Danica« za g. 92. (35.000), Pripovijesti iz hrvatske povijesti III. (9500), Opis naše zemlje ili crtice iz općega zemljopisa (9500), Naši svagdanji grijesi (9500).

God. 1893.: »Danica« za g. 93. (38.000), Pobožna duša o presv. oltarskom sakramentu (10.500), Pčelarenje (10.500).

God. 1893.: Danica« za g. 94. (40.000), Kanižlićev molitvenik (15.000), Fabiola ili drevni kršćani (12.000), Životinje VII. (12.000).

God. 1894.: »Danica« za g. 95. (41.000), Čovjek od rođenja do ženidbe (14.000), Gospodarska lučba (14.000), Segregacija u Jurjevici (14.000).

God. 1895.: »Danica« za g. 96. (42.000), Život našega Gospodina Isusa Krista (18.000), Čovjek od ženidbe do smrti (17.000), Majstor Adam (17.000), Životinje VII. (17.000).

God. 1896.: »Danica« za g. 97. (44.000), Život Gospodina našega Isusa Krista II. (18.000), Vračara Klara (18.000), Štitite životinje (18.000).

God. 1897.: »Danica« za g. 98. (48.000), Život Gospodina našega Isusa Krista III. (18.000), Okovi (18.000), Magnetizam i elektricitet (18.000).

God. 1898.: »Danica« za g. 99. (48.000), Život Bl. Djevice Marije I. (20.000), Stari Slaveni (20.000), Domaća ljekarna (20.000), Pripovijesti iz bosanskog života (20.000).

God. 1899.: »Danica« za g. 900. (48.000), Život Bl. Djevice Marije II. (20.000), Ruža (20.000), Uputa u ratarstvo (20.000).

God. 1900.: »Danica« za g. 901. (50.000), Život sv. Josipa (20.000), Slike i iuspomene sa sela (20.000), Josip Juraj Strossmayer (20.000).

God. 1901.: »Danica« za g. 902. (45.000), Zločin i pravda Božja (20.000), Slike iz svakidanjeg života (20.000), Ribe i ribogojstvo (20.000).

Četvrti predsjednik Cvjetko Rubetić upravljao je društvom od (18. lipnja) 1902.—1906.

Za njegova predsjedništva izdane su ove knjige:

God. 1902.:»Danica« za g. 903. (45.000), Mučenici (20.000), Čovjek snuje, Bog određuje (20.000), Pripovijesti iz hrv. povijesti (20.000).

God. 1903.: »Danica« za g. 904. (45.000), Nasljeduj Krista (30.000), Slike iz svakidanjeg života II. (22.000), Prirodni zemljopis (22.000), Pivničarstvo (22.000).

God. 1904.: »Danica« za g. 905. (50.000), Za krst časni i slobodu zlatnu (22.000), Pripovijesti iz hrv. povijesti (22.000), Pčelarenje (II. izd.) (22.000).

God. 1905.: »Danica« za g. 906. (47.000), Dobar je Bog (22.000), Astronomija (22.000), Ruske narodne pripovijetke (22.000), Voćarstvo (23.000).

Peti predsjednik Pavao Leber, upravljao je društvom od 1906. (19. VI.)—(1. XI.) 1911.

Za njegova predsjedništva izdane su ove knjige:

God. 1906.: »Danica« za g. 907. (43.000), Poučni razgovori (23.000), S ličkih vrleti (23.000), Iz dobe bune i zauzeća (23.000), Kako je susjed Razumović gojio svinje (23.000).

God. 1907.: »Danica« za g. 908. (43.000), Život sv. Pavla (23.000), Što znanost pripovijeda o narodnom gospodarstvu (23.000), Hrvatska pjesma (23.000), Poučni razgovori II. (23.000), Imenik (23.000).

God. 1908.: »Danica» za g. 909. (45.000), Biblijska povjest I. 1 (30.000), Dolazak Hrvata (25.000), Poučni razgovori III. (25.000), Hrana i kako se priređuje (25.000).

God. 1909.: »Danica« za g. 910. (50.000), Biblijska povjest I. 2 (30.000), Kruh nebeski (30.000), Poučni razgovori IV. (30.000), Kunići (30.000).

God. 1910.: »Danica« za god. 1911. (60.000), Biblijska povjest II. 1 (35.000), Sabrane pripovijesti Trnskoga (35.000), Poučni razgovori V. (35.000), Povrćarstvo (35.000).

God. 1911.: »Danica« za g. 912. (60.000), Biblijska povjest II. 2 (35.000), Čuvaj svoju rođenu grudu (35.000), Štit kraljevstva hrvatskoga (35.000), Kako ćeš uzgajati djecu (35.000).

Šesti predsjednik Ljudevit Knežić, upravlja društvom od 1911. (1. XI.) i dalje.

Za njegova predsjedništva izdane su ove knjige:

God. 1912.: »Danica« za g. 913. (60.000), Sjedinjena crkva (35.000), Život (35.000), Kako je susjed Razumović gopio govedo (35.000), Imenik (35.000).

God. 1913.: »Danica« za g. 914. (60.000), Zdravo, Tijelo Isusovo (37.000), Jeronimski zabavnik (37.000), Melem na rane)37.000), Mljekarstvo (37.000).

God. 1914.: »Danica« za g. 1915. (65.000), Sveto Pismo Novoga Zavjeta (40.000).

God. 1915.: »Danica« za g. 1916. (65.000), Sv. misa (40.000), Sv. Pismo Novoga Zavjeta (40.000), Zdravlje (40.000), Ratni drhtaji (40.000).

God. 1916.: »Danica« za g. 1917. (75.000), Djela apostolska (45.000), Katolik na djelu (45.000), Vojvoda Ratimir (45.000), Zarazne bolesti (45.000).

God. 1917.: »Danica« za g. 918 (90.000), U školi trpljenja (45.000), Naša kuća ili obitelj (45.000), Iskre hrvatskog rodoljublja (45.000), Naše žitarice I. (45.000).

God. 1918.: »Danica« za g. 919. (100.000), a ostale svaka u 50.000.

Društvo sv. Jeronima razvijalo se i za nasljednika Gajdekovih u sličnim oblicima, sada dakako polaganijim sada bržim korakom. Često su se javljale slične žalosne i slične radosne pojave. Ali ne gledeći na neke časovite zastoje, Jeronimsko je društvo skoro neprestance išlo naprijed i naprijed, kako to o pedesetgodišnjici njegovoj jasno pokazuju ovi najviši brojevi.

Dugo je vremena bilo društvo bez vlastita svog doma. Gotovo pô vijeka, te se za sve to vrijeme služilo gostoljubivošću nadbiskupskog sjemeništa. Istom 5. kolovoza 1891. bude blagoslovljen temeljni kamen sadanje njegove kuće, koja je bila dogotovljena 1. srpnja 1892. Prva skupština, koja se održala u vlastitoj zgradi, bila je po redu dvadeset i peta, dne 9. veljače 1893., dakle upravo na dvadeset i petu društvenu obljetnicu.

A kako prije, tako je i odsada društvo sv. Jeronima, kao pravo narodno društvo osjećalo i živjelo sa svojim narodom u svim zgodama i nezgodama, nesamo vršeći svoju osobitu zadaću, kako mu je pravila naređuju, nego i sudjelujući po svom odboru kod svih narodnih događaja, tužnih i veselih. Nije potrebno, da se u tom kratkom nacrtu nabrajaju sve te prilike. Spomenut ćemo samo to, da je na Jubilarnoj izložbi gospodarskog društva 1891. izložilo svoje spise, i da je dobilo »diplomu za izložene razne knjige gospodarskog smjera.« A kad se osnovalo Društvo za pučku prosvjetu, ne samo da se ono konstituiralo pod svetojeronimskim krovom, nego mu je naše društvo i dalje išlo na ruke, napose kod osnivanja pučkih knjižnica. U tu svrhu poklonilo mu je mnogo svojih knjiga, — kao što je i inače tečajem mnogo godina raspoklonilo na hiljade svojih knjiga najrazličitijim hrvatskim društvima.

Na Društvo sv. Jeronima obraćala su se raznovrsna društva tim više, što je upravo ono u pedeset godina izdalo najraznovrsnijih

knjiga, jednih, koje su bile prikladne za ovo, i drugih, koje su bile prikladne za ono društvo ili za onu svrhu.

Iz gospodarske struke obradilo je gotovo sve grane (preostaje još ovčarstvo, livadarstvo i konjogojstvo). Isto je tako skoro potpuno izvelo i onaj mali program za religiozne knjige, što je bio iznesen na 25. gl. skupštini, — kao što je i u ostalim granama ljudskoga znanja svetojeronimsko društvo poispunilo već mnogu tu stranu, — ali dakako, da još ostaje za sve vrsti široko polje, koje će se još bolje, temeljitije i puku dohvatnije imati obraditi budućih godišta. U tu se svrhu stvara opširniji program.

A živimo u velikoj nadi, da ćemo ga uz Božju pomoć i izvršiti. Izgledi su najpovoljniji.

Najjači je zalog za to, što se broj povjereništava u posljednje vrijeme društvenog života, tamo nešto više od 10 godina unatrag, podignuo na neobično visok broj. Koncem godine 1917. bilo ih je 1023. Ako i jest istina, da je od tog broja bilo njih 392, koji u istoj toj godini nijesu upisali nijednog člana — što valja sa žalošću utvrditi — ali je u drugu ruku vrlo radosna činjenica, da je uz društvo stajao 631 povjerenik, koji su poput oduševljenih barjaktara nosili barjak svetojeronimske ideje po svem hrvatskom narodu.

Otuda i jest razumljiv onaj, možemo mirne duše reći, upravo veličajan broj novih doživotnih članova, što smo ga postigli posljednjih godina. Dok se dugo i dugo broj novih doživotnih članova svake godine mijenjao između 200 i 700, god. 1908. najednom je preskočio tisuću, god. 1910. narastao na 1500, a god. 1916. uzdignuo se na 6300, da se god. 1917. digne na 7700, a ove godine, ako Bog dade, prema svim znacima na 10.000!

Nije nam nepoznato, da je tomu mnogo doprinijelo i današnje gomilanje novaca, — no bez društvene organizacije i bez nutarnjeg zanosa društvenih povjerenika ne bi toga, uprkos svega novčanog gomilanja, nikada bilo. Ali najglavnije je to, da je i ta zgoda dobro uhvaćena za raširenje i učvršćenje pučko-prosvjetne misli društva sv. Jeronima.

Svemu tomu pak, i izgradnji društvene organizacije i dizanju povjereničkog zanosa, služio je napose Svetojeronimski Vjesnik, koji je osnovan god. 1913. Bez obzira na to, što je to bilo tik pred ratom, Vjesnik književnog društva sv. Jeronima vršio je bez prestanka svoju zadaću, te će ju vršiti i dalje; zadaću, da širi smisao i diže volju za pučko prosvjetljivanje, da nas upozna s pučko-prosvjetnim radom u stranih naroda, da stoji u sveudiljnom saobraćaju s društvenim povjerenicima i drugim prijateljima, da se jednom dođe do toga, te se uzmognu (poslije rata dakako) osnivati Svetojeronimske javne i svetojeronimske domaće ili kućne knjižnice, i napokon da se nađe put i sredstvo, po kojem bi se svetojeronimske knjige ne samo raspačale u puk, nego i imalo ili dobilo jamstvo, da su članovi te knjige doista pročitali, razumjeli i od njih imali prave koristi.

Sa svim tim u najužem je savezu sve povoljnije financijalno stanje društveno u posljednjih godina, kako se vidi iz pomno sastavljenih blagajničkih izvještaja. Dok se prije nije baš često deša-

valo, da je prihod i rashod stajao u ravnovjesju, eto je blagajnik na 43. skupštini počeo govoriti o financijalnom ravnovjesju, a posljednjih godina sve jednu za drugom radosno se hvali, da je financijalno stanje veoma dobro. — Isto se tako i zakladna svota samo ove godine dignula za 58.000, dok je za svih 49 godina skupa narasla na 122.000.

I opet kažemo, izgledi su za sve ljepši napredak najpovoljniji, — tek nijedan čas ne smije se smetnuti s uma, da ni čitava društvena imovina, koja na koncu 1917. iznosi oko 500.000, svojim kamatima ni izdaleka ne doseže za izdavanje društvenih edicija po pet godišnjih knjiga. To se može samo pomoću društvenih dobročinitelja i predujmljivanjem iz svote, koja dolazi svake godine od novih doživotnih članova. A za taj se izvor nadamo, da ne će i ne smije nikada presahnuti.

Ako još spomenemo, da su društvena pravila nekoliko puta u nekim paragrafima mijenjana, a god. 1917. da su u mnogom ispravljena i nadopunjenja prema praktičnom razvitku i potrebama društva (12 K dož. članarine), bilo bi dosta rečeno za ovaj kratki povjesni nacrt.

Završujući prvu polovicu stoljeća, lijep se vidik otvara za drugu polovicu, da i u njoj Društvo onako radi, kako mu je prvi predsjednik označio svrhu: »Mi želeći našemu puku dati shodnu i valjanu pouku u svačem, što smatramo, da je za nj potrebnije i spasonosnije, nismo dakako pustili utvrđivati moralni temelj, pače to smo smatrali poglavitijim dijelom naše zadaće. Moral pak, koji gojimo, jest moral naših otaca, jest onaj moral, na kojem još sveudilj stoji naš obiteljski i pučki život, jest moral kršćanski.«

Svrha Društva sv. Jeronima i njegovo obličje

Svako stvorenje, svako biće ima, kako svoju narav (bit), tako i svoju određenu svrhu. Nema nijednoga bića, za koje bi se, dakako ozbiljno i s razboritošću, moglo jednostavno reći, da je besvršno. Istina, ima u stvorenom svijetu mnogo takovih bića, kojima se pored jedne općene, ne zna njihova baš specijalna svrha, — ali otuda, što se ne zna, ne slijedi, da je nema. Ljudsko je znanje ograničeno, i bit će takovo, dok bude svijeta i vijeka, mučno se probijajući kroz gusto i tamno šikarje, kroz gudure i klance prebogatog stvorenog zaklada, da mu tek tu i tamo zasvijetli kakva tanana zraka. Zato i ima dosta slučajeva, da se n. pr. za koji dio u oruganizmima naprije nije znalo, koja mu je svrha, a zatim se poslije ustanovilo, da ima i te kako važnu svrhu.

Dà, svako biće ima svoju svrhu. Aristotel uzimlje svrhu za jedan od četiriju uzroka svakog bića. Prva su mu dva: tvar i oblik, a druga dva: tvorni i svršni u z r o k. Za sve naime postajanje (veli Aristotel) kao prelaz od možnosti k činu neprestano treba na jednoj strani pokretna sila, koja će dati prvi poticaj, a n a d r u g o j s t r a n i

treba cilj, kojemu će bivanje ići. »Na treći se (dakle) način zove uzrok ono, otkud je prvi početak promjene ili umovanja, n. pr. uzročnik je onaj, koji svjetuje kao otac sinu, i uopće ono što tvori prema onomu što nastaje, i što mijenja prema onome što se mijenja (tvorni uzrok), i napokon uzrok je, radi čega je nešto, n. pr. zdravlje šetanju, jer je ono poradi zdravlja, »Zašto šetaš?« — velimo, da budem zdrav, i veleći tako držimo, da smo označili uzrok (svršni uzrok, razlog). I sve što je između onoga, što se giba, i između cilja, sve je poradi poradi cilja bilo kao djelo, bilo kao pomoćna sredstva.«[1]

Četiri su dakle uzroka: »tvar, oblik, pokretna sila i zašto je što.« Od tih je tvar podloga, dok ona tri su sile i zato često upadaju zajedno, jer i ono, što je i radi čega je, ponajviše je isto.« »Od ovih su opet oblik i svrha međusobno srodni, jer smjeraju na savršenstvo i dobrotu: »Čin djeluje i smjera na potpunost«, potpun savršen bitak (entelehiju); svršni uzrok stvara sve dobro i lijepo, on čini, te stvar postiže svoj cilj, koji je potpuno ostvarenje u obliku.

Prema njemu stoji tvorni uzrok, koji djeluje po nuždi. Što po nuždi nastaje, treba svesti na tvar i gibanje, — a što po svrsi nastaje, treba svesti na cilj i oblik. Tvar je sama po sebi negibana troma. Tako leži u njoj nešto otporne sposobnosti, koja se mora uzrocima prevladati. Kao sama možnost ona je mirna, a kad oblikom, svrhom i pokretnim uzrokom bude pokrenuta, još uvijek prirodnom težnjom na mir sprečava entelehiju stvari, te je uzrok nesavršenosti i nepotpunosti.[2]

Svrha je dakle, po Aristotelu, jedan od uzroka svih stvari u prirodi. Ona je tako znatna, da se može gotovo poistovjetovati s oblikom, to jest s onim uzrokom stvari, koji čini dotičnu stvar onom koja jest, upravo s njezinom biti. Ako bi se mijenjala svrha stvari, mijenjala bi se i sama njezina bit; ili drugim riječima: ako bi se slabila ili kvarila svrha stvari, slabila bi se ili kvarila sama bit stvari; ako bi se potpuno promijenila ili uništila svrha stvari, uništila bi se i bit stvari, uništila bi se sama stvar.

Osim toga, svršni uzrok (ili svrha), kojim se postizava usavršenje ili savršenost stvari, »čini, da stvar postiže svoj cilj«, on »stvara sve dobrim i lijepim.« Naprotiv, ako bi se svrha stvari mijenjala, slabila, kvarila ili uništavala, stvar će se sve više udaljivati od svog cilja, sve će više gubiti svoju ljepotu i dobrotu, dok je posve ne izgubi i ne postane upravo ružnom. Za takvo se nešto kaže, da se pokvarilo, izrodilo, te se odbacuje kao nevrijedno.

Ovako je Stvoritelj stvorio i uredio prirodu.

I čovjek, koji je stvoren na sliku i priliku Božju, radi slično. I on, sve što radi, radi s jednom određenom svrhom, te svaku stvar, svaki predmet, koji izrađuje, bio materijalan ili moralan, izrađuje ili

---

[1] Metaph. V, 2.

[2] Metaph. III. 8.

ostvaruje prema toj svrsi, tako da to, najvećim dijelom, čini samu bit tog predmeta. Pa kad dotični predmet točno djeluje prema svojoj svrsi, on je i lijep i dobar. Promijeniš li mu svrhu, prema kojoj je građen, oslabljuješ ga, kvariš i nagrđuješ.

Od toga se izuzimaju samo oni slučajevi, kada čovjek radi ili izrađuje nešto sa zlom svrhom (jer on i to može, pošto ima i dar slobodne volje). Promijeniš li taj predmet na dobro, tada ga, istina, ne oslabljuješ niti ne nagrđuješ, jer to ne dopušta ono dobro, u koje ga obraćaš, — ali ga ipak mijenjaš, ako je predmet moralne prirode. Ako je pak predmet materijalne prirode, pak ako mu zlu svrhu, koju mu je, eventualno, dao čovjek, obraćaš u dobru, ni tada ga, istina, s istog razloga, što ga navedoh čas naprijed, ne samo ne oslabljuješ i ne nagrđuješ, nego ni ne mijenjaš u bitnosti, ali to je opet s drugog razloga, s razloga naime, što je taj materijalni predmet, baš zato što je materijalan, sam po sebi indiferentan prema dobroj ili zloj svrsi, n. pr. izvjestan stroj. Taj je stroj indiferentan prema dobroj ili zloj svrsi; on ima onakvu svrhu, kakvu mu čovjek dadne, te u sebi može ostati uvijek isti. No ako nekom moralnom predmetu, n. pr. nekom društvu, kojemu je čovjek najprije dao zlu svrhu, n. pr. svrhu pljačkanja i otimanja, tu svrhu promijeniš u dobru svrhu, n. pr. da čini dobra djela, tada ga, istina, nisi nagrdio, ali si ga u bitnosti promijenio.

Međutim, mi sada nemamo na pameti da govorimo o promjeni zle svrhe u dobru, — pa je ono, što je o tom ovdje rečeno, rečeno samo mimogredce — nego govoreći uopće o svrsi, govorimo napose o promjeni jedne dobre svrhe u drugu dobru svrhu, pa kažemo, da s promjenom svrhe mijenjamo, dotično oslabljujemo (već prema veličini promjene) i samu bit stvari.

Sve to pak kanimo primijeniti na naše društvo.

I njemu su njegovi slavni osnivači dali stalnu, određenu svrhu, — svrhu, koja je navedena u § 2. društvenih Pravila.

»Svrha je društvu: izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spise, kršćanskim duhom pisane, nabožna, poučna i zabavna sadržaja.«

Jedva da bi se kraće, jasnije i ljepše mogla izreći svrha našega Društva!

A to je ujedno i njegova bit, — jer, kako naprijed vidjesmo, svrha je, tako rekavši, isto s bitnošću stvari, ili, kako Aristotel reče, »i ono što je i radi čega je, ponajviše je isto.«

Ovo dakle, što čini, da je naše Društvo ono što jest, u tomu je, da izdaje (i uz jeftinu cijenu širi) pučke spise (s ostalim bitnim oznakama tih pučkih spisova). To je njegova narav, to je njegov život. Tim svojim životom treba ono da živi što življe i krepče; u toj svojoj naravi treba da se razvija što jedrije i bujnije. I kao što je svaka prirodna stvar, kao što je na pr. drvo jabuke to ljepše, što bujnijim životom živi, to jest, što su joj jabuke zdravije, jedrije i slađe, — tako je i naše društvo tim ljepše, što mu se bujnije razvija njegova narav, to jest, što je njegov prirodni plod, što su mu

pučki spisi čišći i savršeniji; — i opet prema Aristotelovoj riječi, da »svršni uzrok stvara sve dobro i lijepo.«

Svrha dakle i bit, narav i život, snaga i ljepota našega Društva jesu pučki spisi, — pa dok su ti spisi, kako je rečeno, bolji i savršeniji, dotle je snaga i ljepota našega Društva veća i ljepša; u drugu pak ruku, kolikogod i kakogod bi ti spisi (s onim svojim bitnim oznakama) bili slabiji, nepotpuniji, nesavršeniji, toliko bi i snaga i ljepota našega Društva bila oslabljena, toliko bi se mijenjala i sama njegova bit njegovo obličje. A u to se dirati ne smije!

U ove dvije riječi »pučki spisi« rečeno je sve ostalo, to jest, za koga ti spisi treba da budu pisani, o čemu treba da se u njima piše, kako treba da budu pisani, i tko da ih piše.

Lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis

Ps. 118.

Nacrt propovijedi za rujansku svetojeronimsku nedjelju

»Riječ je tvoja svjetiljka nogama mojim i luč mojim stazama«, tako lijepo reče bogoduhi pjesnik, kralj David.

Mnogo je on toga divna i uzvišena rekao u svojim psalmima ili pjesmama, kojih je velik broj, a koje su sve upravljene na samoga Gospoda Boga. Poput krstatoga orla diže se u visine, nenatkriljivo, do blizu samoga sunca. Sav u sunčanom zlatu, iz blize blizine sluša anđeoske korove, pristaje uz njih i zajedno s njima, prebirući žice svoje harfe, slavi Višnjega. Slavi Ga toplinom, ljubavlju i zanosom, kakva se nije čula ni prije ni poslije njega, slavi ga rječitošću, slikovitošću, mislima i čuvstvima krasnim, bujnim, bogatim, kao najveći bogataš među bogatim pjesnicima. Jedna od takovih lijepih i mudrih misli jest i ova: da je riječ Božja svjetiljka na putu života našega. O toj istini hoću da vam progovorim danas, na nedjelju prije (poslije) 30. rujna, kao dana sv. Jeronima, to jest na svetojeronimsku nedjelju.

1. Tamo od početka svijeta izmjenjuju se dan i noć, tama i svjetlo. Sunce se pod večer stane naginjati, padati, i tama se počne širiti, da se opet zorom to isto sunce digne i stane sipati zrake svjetlosti.

Kad se tama širi, staze se gube, i noge nisu sigurne, kuda da stupaju. Čovjeka hvata strah, da ne krene krivim putem, da ne zaluta, da se kud ne strovali. Tmina je čovjeku neugodna, on je ne voli, kao što je ne vole ni druga stvorenja. I cvijeće i bilje pod večer tugaljivo spušta glavu; latice se, kao u nekom strahu, skupljaju, lišće se sklanja prema zemlji. A kad svane jutro, kolike li promjene! Bilje i cvijeće opet podižu svoje glave, latice se veselo šire i lišće se uspravlja. Drago im je sunčano, danje svjetlo.

Tako je, dakako, i čovjeku milo svjetlo. Kako li se obrađuje čovjek putnik, kad mu se, nakon duga lutanja dubokom tamnom

šumom, najednom pri kraju ukaže tračak svjetla! Kako li se razvedri oko mornarevo, kad se napokon raspuknu oblaci i zaplavi komadićak vedra neba! Kako li odahne čovjek bolesnik, kada mu nakon duge mučne noći zarudi zraka rujne zore! Uopće, čovjek za tugu uzimlje tamnu boju, a svijetlu za radost i veselje.

A isto tako, kao što je na prirodno-tjelesnom području, tako je to i na području prirodno-duševnom. Ono što je tamo noć, ovdje je neznanje, ono što je tamo svjetlo, ovdje je znanje. Kao što tama, tako je čovjeku neugodno i neznanje. On sam od sebe bježi od njega, i teži k znanju. Treba samo pogledati nejako dijete, kako već ono širi očice svoje i veseli se svakom novom spoznaju, makar još kako neznatnom. Čim pak malo poodraste i razvije mu se dar govora, kako li rado sluša pričanja majčina i bakina, sve u težnji za novim saznanjima. Ta se težnja, što dalje, to više jača. Učenik, muž rado slušaju predavanja, rado hvataju za novinama, časopisima, knjigama. Za spoznanjem, za istinom, za svjetlom.

Zato i mnogi ljudi svoj život posvećuju toj težnji. Traže istinu, svjetlo, — i to poglavito u dva pravca: u jednom (teoretskom), koji se tiče uma (razuma), koji hoće da motri i vidi (theoreo), što je u stvorenom svijetu i koje sile u njemu vladaju; i u drugom (praktičnom), koji se tiče volje, koja ima da radi (grčki pratto) te izvršuje čine, pravedne ili nepravedne, dobre ili zle. Istine, koje se traže u tom smjeru, ili na tom polju, zovu se još ćudoredne ili moralne istine. A te su istine u najužoj vezi s pitanjima treće vrsti, to jest s natprirodnim pitanjima, koja se tiču konačne svrhe čovječjega života, njegova odnosa prema Bogu, njegova prekogrobnog ili vječnog življenja; jednom riječju, one su u najužoj vezi s pitanjima ili istinama vjerskim, koje su od sviju najznamenitije.

2. Za svim tim dakle istinama, za tim svjetlom čovjek teži od svoje prirode, a mnogi ljudi, učenjaci, posvećuju toj težnji sve svoje napore. No nije lako doći do tog svjetla, nije lako pronaći te istine. Istina, Bog je dao čovjeku dar razuma, kojim može pronalaziti prirodne istine, premda i to ide veoma sporo, otkrivajući sada jednu, sada drugu, polagano i mučno. No nikako nije moguće čovječjem razumu spoznati natprirodne istine, to jest istine, koje se pobliže tiču samoga Boga i njegova nutarnjeg života, kao što i toga, što je Bog u svojoj vječnosti odlučio učiniti sa čovjekom. Međutim, kad je Bog stvorio čovjeka s besmrtnom dušom (do čega se može čovjek dovinuti sam svojim razumom) nema sumnje, da je On, koji sve radi mudro i savršeno, za tu dušu nešto odredio u posmrtnom, vječnom životu. Ali što? Na to ne može odgovoriti čovjek. Ali ako ne može čovjek, može Bog.

Pita se samo, da li je Bog čovjeku o tom doista rekao svoju riječ, i gdje ju je rekao?

Na prvo se pitanje odmah odgovara, da je Bog uistinu rekao tu riječ. To nužno slijedi iz napomene o čovječjoj duši, što je čas prije navedoh. Kad je Bog čovjeku dao nesastavljenu, jednostavnu i duhovnu dušu, koja se baš zato što je jednostavna i duhovna, ne može raspasti, pa dakle ni umrijeti, jer je smrt raspadanje (što se sve dade

dokazati umnim razlozima), kad ju je stvorio besmrtnom, za vječnost, za sebe, onda se kao sasvim prirodno očekuje, da će joj reći ili objaviti i sve one potrebne istine, koje se tiču te vječnosti, koje se tiču Njega Samoga. To su te nadnaravne ili nadrazumne istine, koje nam govore o nutarnjem Božjem životu, o namjerama Božjim sa čovjekom, o sudbini duše u vječnosti, i o načinu te sredstvima, kako da si duša tu vječnost pripravi. Sasvim je sigurno dakle, da je Bog te istine čovjeku objavio, jer to izlazi iz Njegove mudrosti i dobrote, koje se također mogu spoznati moću samoga razuma, kako su to već odavna pokazali stari mudraci.

Pita se, drugo, samo još to, na koji je način Bog ljudima govorio, i gdje se nalazi ta Njegova riječ. Na to nam najljepše odgovara sv. Pavao, kad veli: »Bog koji je nekada mnogo puta i različitim načinom govorio ocima p o p r o r o c i m a, progovori nama u posljednje ove dane p o S i n u, kojega postavi baštinikom svemu, po kojemu stvori i svijet« (Hebr. I, 1—2).

Bog je dakle, u posljednje dane, progovorio ljudima po svom Sinu, Gospodinu našem Isusu Kristu, koji i sam o sebi reče, da je nama rekao sve ono što je čuo od Oca svoga nebeskoga, i da će poslati Duha Svetoga, koji će nam reći svu istinu. Tako reče Isus Krist, koji je istinitost svojih riječi dokazao cijelim svojim životom: božanskom svetošću, mudrošću i čudesnim djelima, dokazao svoje božansko poslanstvo i božanstvo. »Rabi«, reče Nikodem Isusu, »znamo, da si učitelj od Boga došao, jer nitko ne može ovih čudesa činiti, koja ti činiš, ako Bog nije s njime.« (Iv. 3, 2). »Djela koja mi dade Otac, da ih izvršim, ta djela, koja ja činim, svjedoče za mene, da me je Otac poslao.« (Iv. 5, 36). »Ako ne činim djela Oca svoga, ne vjerujte mi! Ako li činim, i ako meni ne ćete vjerovati, djelima vjerujte, da upoznate, i da se uvjerite, da je Otac u meni i ja u Ocu.« (Iv. 10, 37—38).

Poznato je pak nadalje, da su apostoli i učenici Isusovi dalje širili i naučavali svijet sve ono što im je On govorio, širili su usmeno i pismeno. »Idite dakle i n a u č a v a j t e s v e n a r o d e« (Mat. 28, 19). »Š t o č u s m o, što vidjesmo, što vidjesmo očima svojim, što razmotrismo i ruke naše opipaše o Riječi života... j a v l j a m o v a m a« (I, Iv. 1 i 3). »To je onaj učenik, koji daje svjedočanstvo o svemu tomu, k o j i j e t o n a p i s a o; i znamo, da je njegovo svjedočanstvo istinito« (Iv. 21, 24).

Sve ono dakle, što je Isus Krist govorio i činio, nalazi se što u usmenoj predaji, što zapisano u knjigama, koje se zovu: Evanđelja, Djela apostolska, Otkrivenje i Pisma, što su ih neki apostoli pisali pojedinim kršćanskim općinama ili pojedinm osobama. To su svete knjige Novoga Zavjeta.

Ono pak, što je Bog objavio ljudima prije Isusa Krista kao pripravu za Njegov dolazak, nalazi se zapisano u knjigama Staroga Zavjeta. I te su knjige napisali sveti, od Boga nadahnuti ljudi. I njima je Bog dao milost, da su istinitost svojih riječi potvrđivali čudesima. I sam Isus Krist pozivao se na riječi i nauku njihovu, koju je on upotpunio i usavršio. »Nemojte misliti, da sam došao ukinuti zakon

ili proroke, nisam ih došao ukinuti nego popuniti« (Mat. 5, 17). A sv. Crkva, u kojoj djeluje Duh Sveti, točno određuje, koje su to knjige. »I ja ću moliti Oca, i dat će vam Duha Istine, da ostane s vama dovijeka« (Iv. 14, 16—17).

Jedne pak i druge knjige, i knjige Staroga Zavjeta i knjige Novoga Zavjeta, zovu se jednim imenom: Sveto Pismo.

Evo nam dakle odgovora na pitanje, što smo ga naprijed postavili: gdje se nalazi objavljena riječ Božja? Riječ se Božja nalazi u Svetom Pismu.

3. Sveto Pismo je najuzvišenija knjiga na svijetu. Toj knjizi nema premca. U tom se svi ljudi slažu, i oni, koji nisu praktični kršćani. Stoljeća i tisućljeća hvataju za tom uzvišenom knjigom ruke i učenih i običnih ljudi. I kad je čitaju, dive joj se zanosnim divljenjem. Milijuni i miljuni našli su u njoj medene utjehe srcu, orlovskog poleta volji, sunčanog svjetla umu. Knjiga nad knjigama.

Zašto? Ta zašto drugo nego upravo zato, što je napisana po nadahnuću Duha Svetoga; zato što samoga Boga ima za svojega pisca; zato što se u njoj nalazi riječ Božja, ta svjetiljka nogama našim i luč našim stazama.

Dà, nebrojeni i nebrojeni pružali su svoje ruke za tom knjigom, — ali ipak, bogoljubni kršćani, među tim nebrojenima ima jedan, koji je sve nadvisio, a to je bio veliki Božji čovjek sv. Jeronim. On je najviše zavolio knjige Sv. Pisma, on je najdublje u njih zaronio, on ih je najbolje upoznao i protumačio. Nakon toga, što je neko vrijeme proživio u svijetu velikih zapadnih gradova i proučio svu svjetovnu znanost svojega vremena, tamo u IV. vijeku, prije kakovih šesnaest stoljeća, zaželio se boljega, duhovnoga života, i višega, svetijega znanja. Zaželio se samoće. Stoga ode na istok, gdje su bili na glasu neki pustinjaci. U njihovu društvu, u pustinji, proboravio je više godina u molitvi i samozatajnom životu, a uz to u čitanju i proučavanju Sv. Pisma. U tu svrhu naučio je židovski, sirski i grčki jezik. Još dok je živio u pustinji, na njega su se obraćali mnogi učeni ljudi, da im razjasni i protumači teža mjesta sv. knjigâ. A kad je papa Damas, radi nesuglasica u istočnoj crkvi, sazvao god. 381. sabor u Rim, pozvao je ovamo sv. Jeronima. Tu su mu bile iskazane velike počasti, a najvećma ga je odlikovao sam Papa. U društvu sa sv. Jeronimom čitao je Sv. Pismo, i s velikom je radošću slušao iz njegovih usta tumačenje različitih biblijskih mjesta. Na Papin nalog morao je sv. Jeronim sastavljati odgovore pojedinim biskupima, koji su od Pape tražili razjašnjenja. No od najveće važnosti za cijelu Crkvu bilo je to, što je isti Papa naložio sv. Jeronimu, da uredi novo izdanje Sv. Pisma Novog Zavjeta. Dotada je naime od Sv. Pisma, koje je izvorno pisano na židovskom i grčkom jeziku, postojalo različitih prijevoda na latinski jezik, kojim su govorili stanovnici zapadnoga rimskoga carstva; a zvali su se ti prijevodi Itala (versio, italski prijevod). No ti prijevodi nisu bili dobri, niti su se među sobom slagali, pa nisu imali ni potrebno crkveno odobrenje. Stoga je bio nadasve potreban takav prijevod, koji će moći odobriti crkvena vlast, i kojim će se tada svi moći služiti sa sigurnošću. Takav prijevod priredio je

sv. Jeronim najprije za Novi Zavjet, a kasnije je preveo i sve knjige Staroga Zavjeta. Tim Jeronimovim prijevodom služi se otada cijela Crkva sve do dana današnjega, a zove se Vulgata (versio, opći pučki prijevod).

U tom stoji golema zasluga sv. Jeronima. A to velebno djelo mogao je izvesti sv. Jeronim samo zato, što je svim srcem zavolio riječ Božju, i što je znao, da se ta riječ nalazi u knjigama Sv. Pisma, — ona riječ, koja je i njemu bila svjetiljka na putu života, tako te je mogao naći i postići svoj cilj, krunu nebesku.

Bogoljubni slušatelji! Iz ovih dosadašnjih riječi možete razabrati, zašto je ono naše književno društvo, koje su tamo prije sedamdeset godina osnovali naši rodoljubni pređi, najvećim dijelom svećenici, da širi prosvjetu među hrvatski puk, zašto je to društvo uzelo sebi ime sv. Jeronima, te se zove »Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima«. Kao što naime sv. Jeronim nije prezirao svjetovno znanje, nego se rado njim bavio i cijenio ga; ali ujedno i uviđao, da je to svjetovno znanje preslabo za izgradnju cijeloga čovjeka, i da treba, ako čovjek hoće postići pravi svoj cilj, k onom svjetovnom znanju da priđe drugo, više, sveto znanje, ono znanje, koje je sam Bog dao čovjeku, — tako su to isto držali i osnivači našega pučko-prosvjetnoga društva, i tim su ga pravcem upravili. Zato je naše Društvo od svoga početka do danas davalo svojim članovima hrane iz najrazličitijih grana ljudskoga znanja i umijenja, hrane potrebne i za ovaj zemaljski život; ali mu je u isto vrijeme u obilnoj mjeri pružalo i religioznoga štiva, nabožnoga i poučnoga, znajući, da će istom onda, kada će ono prvo znanje biti prožeto i rasvijetljeno ovim drugim, postići svoj visoki prosvjetni cilj.

5. Istim pravcem idući naprijed, Društvo će, kao što je već i objavljeno, skoro za puk izdati i najreligioznije štivo, samo Sveto Pismo N. Z.; izdat će ga s potrebnim tumačenjem, u hrvatskom prijevodu iz onoga istoga latinskoga jezika, na kojem ga je, iz grčkoga i židovskog jezika, priredio sv. Jeronim. Kao što je sv. Jeronim s radošću prirađivao taj prijevod, da se, među inima, uzmogne njime poslužiti i sam rimski puk, koji je govorio latinskim jezikom, tako će to pučko hrvatsko izdanje Svetog Pisma ne samo biti najdragocjenije djelo našeg svetojeronimskog društva, nego će time najviše obradovati i samoga ugodnika Božjega, svojega Imenjaka. Ja vas, bogoljubni slušatelji, već sad upozorujem na to djelo, a kada izađe, onda ću vam o tom i opširnije progovoriti.

Za sada vas, na ovaj svetojeronimski dan, pozivljem, da u što većem broju donesete svoje prinose za ovogodišnja izdanja društva sv. Jeronima, pozivljem i one, koji su članovi, i one, koji nisu članovi, pa da to postanu. I ove su godine knjige veoma lijepe. Ogledajte ih na istaknutom oglasu. Ima ih, koje će vam mnogo koristiti za potrebe ovozemnoga života, kao što ih ima i takovih, koje će vam rasvjetljivati životne staze, da njima što sigurnije dođete u obećanu zemlju, u kojoj se već odavna nalazi nebeski zaštitnik hrvatske pučke prosvjete, veliki crkveni učitelj, sv. Jeronim. Amen.

Vjesnik
Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima

Sve više i više u nepovrat gluhu i tamnu tone ono vrijeme, kada je jedan, i to daleko manji dio ljudi mislio, da samo on može sebe kititi mirisavim cvijećem i hraniti zlatnim plodom duha ljudskoga; a drugi dio daleko veći da nije za to rođen. To vrijeme odlazi, nestaje sve više i više...

A nastaje nov rod, nastajemo mi, koji ne možemo gledati svoga brata bez onog nakita, bez onog zalogaja; mi, koji smo nemirni i bolni sve dotle, dokgod ga ne vidimo nahranjena i urešena.

Od tog nemira i od tog bola okusiše već oci naši, koji osnivahu pučko književno društvo sv. Jeronima; pa ih preniješe na nas, na sinove, da u nama taj nemir još jače drhtne, taj bol još jače stegne.

Za utaženje njihova nemira i bola, što je bio tek u prvom razvitku, dostajaše i malen broj, broj od nekoliko stotina ili od nekoliko tisuća narešenih, ali nama, nakon gotovo pô stoljeća, to više ne može dostajati. Mi ćemo se moći smiriti tek onda, kad se i posljednji naš brat ispod slamnata krova tamo iz sakrite prodolice osjeti članom svijetla carstva obrazovanosti.

S 35.000 naših Jeronimskih članova nije to još ni izdaleka postignuto. Kolike hiljade hrvatskog naroda stoje po strani, ko prosjaci pred vratima bogate kuće! Sve ih valja pozvati, sve ih treba nahraniti što krepčom hranom i zaodjenuti što boljom odjećom.

A kako do toga doći? Kako se do toga uzvinuti?

O tom bismo se imali razgovarati, o tom pobuđivati u novom organu našeg pučkog društva, u »Vjesniku književnog društva sv. Jeronima«.

Tako sam mislio — pa zatim dne 13. siječnja 1913. na odborskoj sjednici predložio, da nam društvo izdaje pomenuti Vjesnik svaki drugi mjesec jedamput, na 1½—2 arka, za sve povjerenike besplatno, a za ostale prijatelje pučke obrazovanosti uz minimalnu cijenu od 2 K na godinu. Odbor pomno razmotrivši sve razloge jednoglavno prihvati moj prijedlog.

To je bilo nužno.

Jer obrazovati samo jednog čovjeka, već je veoma znatan posao, a ići za obrazovanošću cijelog naroda, posao je nada sve i uzvišen i ogroman. Bez sila, snažnih sila ne će se nikad pomaknuti naprijed.

Jedna od tih sila svakako je misao, ona misao, koja je baš upravljena na pomenutu obrazovanost. Pa ako ta misao ne bude budna, živahna, jaka i silna, ni potrebna joj snaga ne će biti velika. Uz njezino mirovanje mirovat će i predmet, na koji je upravljena; uz njezino mrtvilo spavat će i narodna obrazovanost.

Da tako ne bude, da ta misao bude doista budna i živahna, treba da se kreše jedna uz drugu. Treba da bude razgovora i dogovora, treba da bude neprestane mislene izmjene. A gdje da to bude drugdje, nego u posebnom organu, što će ga redovito i sigurno do-

bivati baš svi oni, kojih su duševne oči jednako okrenute prema istoj strani neba! Od drugih novina ili časopisa nema nijednoga, te bi ga primali zajedno upravo svi revnitelji oko pučke obrazovanosti; to u jednu ruku, a u drugu, ne bi ni to odgovaralo svojoj svrsi, jer je svaki od ostalih listova tako zaokupljen svojom građom, jedan političkom, drugi stručnom, da bi se, koliko bi prostor lista i dopustio a uredništvo bilo sklono samoj stvari, ipak raspravljanje o pučko-obrazovanim pitanjima smatralo i primalo kao sporedno, istrgano i nesustavno među ostalom građom.

A ipak treba o svemu raspravljati sustavno, neisprekidano i iscrpivo. Veliki upitnici čekaju na odgovor. U koliko nam je narod dosada napredovao u prosvjeti? A koliko bi trebao da je napredovao? Ako nije toliko, koliko bi trebao, zašto nije? Kako treba da se u buduće radi? Koja su najpodesnija sredstva za napredak? U koliko je i knjiga sredstvo, pita se, kako se narod njome služio uopće? A kako se napose služi jeronimskim knjigama? Koja mu je od njih najviše u volju ušla? A koja nije? Zašto jedno, zašto drugo? U koliko su raširene pučke knjižnice? Tamo, gdje se nalaze, u kakvom se stanju nalaze? Gdje ih još treba osnivati? Koje su knjige podesne za pučke knjižnice, a koje nisu? Što se drugo još čini, ili što bi drugo još trebalo činiti za pučku obrazovanost? Kojim će se pravcem najsigurnije ići k cilju? Što i kako rade drugi narodi? Što možemo usvojiti, a što ne? Itd.

O svemu tome raspravljat će se u našem Vjesniku za uhar kulturnog podizanja hrvatskog naroda.

A općeni naš program? Dok ćemo u jednu ruku rado pratiti sav onaj pučko-obrazovani rad, koji »nije u protimbi s katoličkom religijom« i od kojega će sudionik »imati pozitivnu korist«, u drugu ruku specijalno naš program nalazi se u imenu našega društva, u imenu sv. Jeronima, velikog učitelja Crkve.

Krjepost i znanje.

Gozba*

IV.

Ovaj čas boljega raspoloženja uhvati Simposiarh te će ovako:

— Istina, nakon veoma ozbiljnih riječi moga prijatelja Pisca II. i ja sam se nekud zamislio i uozbiljio, kao što se čovjek zamisli i uozbilji nakon vrška u nekoj tragediji. Što će biti dalje? Kako će se svršiti s glavnim junakom? Čuvstvo straha i samilosti napunja cijelu dušu gledalaca i slušalaca. O da bi se ipak konačno dobro svršilo! O dođi, nado! O da se pojavi što brže ovo ili ono, što bi izazvalo nadu u sretan svršetak! — Tako, u svoj tišini, u sebi vapi kazališni gleda-

* U rukopisu mi se nalazi sastav u 5 dijelova pod imenom »Gozba«, u kojemu se, poput Platonova Simposiona — gdje se govori o ljubavi prema idejama — iznose pučko prosvjetna pitanja u dialoško-dramskoj formi. Ovdje je njegov IV. dio.

lac, — a tako sam i ja čas prije u sebi vapio slušajući crne glase budućnosti. Ne videći ništa pred sobom niti oko sebe duševnim sam se okom zagledao po otadžbinskim poljanama, po toj pozornici, gdje da se odigrava velika tragedija, — i čeznuo za svjetlom, za nadom. Pa kad me je prenuo Vaš smijeh i kad sam opet podigao nešto klonulu glavu i pred sobom opazio ova svijetla lica naših povjerenika, onda mi puče i zraka nade za konačan sretan svršetak. S oka bačena na njih nove mi se slike otvoriše. Gdje još malo prije širom naše domovine gledah grobišta, šikarja i pustoši, sada opažam žive njive, krčevine i preoranu zemlju, da u sebe primi rodonosno sjeme. Tu povjerenik-sijač, tamo povjerenik-krčitelj, a tamo već i žetelac. Dà, vrlo cijenjena gospodo povjerenici, vi ste pioniri našega naroda. Ove nam utjehe ne može oslabiti ni to, što, istina, ne vidimo jednake vatre u svih naših povjerenika, — ali gledajući pred sobom ovakve uzore, ne vjerujem, da će njihova svijetla pojava ostati bez utjecaja. Primjerom tople svoje ljubavi za obrazovanje puka oni će kao suncem razgrijati mnogo mlako, mnogo hladno, mnogo ledeno srce, te će se s kraja na kraj naše zemlje ova srca sjediniti u jednom zanosu, u zanosu za neprestanim uzdizanjem hrvatskog nam puka iz maglovitih i prašnih nizina u svijetle visine. Vi ste potpora, Vi ste snaga, Vi ste krila naša! Vama stoga i ova čaša, puna čaša zahvalnosti pomiješane prošnjom: Vijekom takvi bili!

U tili čas zaokružiše zrakom čaše sviju prisutnika na jednodušan pozdrav iskićenim povjerenicima, — na što ustade P o v j e r e n i k IV., te će ovako:

— Da i nije naš Magnificus rector bibendi opsipao nas povjerenike cvijećem svojih riječi, a — vjerujem — i cvijećem osjećaja svojih, na čemu smo mu veoma harni, — ja bih i bez toga, dužnom dakako poniznošću, u njega zamolio riječ. Želim naime da se osvrnem na dosadanji naš razgovor o pučkom obrazovanju a napose na izvode vrlo vrijedna gospodina Pisca II. U tu svrhu čujte ponajprije nešto iz mog praktičnog rada.

Ne dugo iza toga što sam prije neko pet godina postao župnikom u svojoj sadašnjoj župi N. dobih pismo od prečasnog našeg predsjednika P. L., gdje me na kratko ali toplo moli, da preuzmem povjereništvo društva sv. Jeronima, pa da kao povjerenik poradim za društveni napredak. U svojoj duši odmah se odazvah tomu pozivu odlučivši učiniti, što god budem mogao, te stadoh smišljati, kojim putem da udarim. Kod toga se sjetim, da sam pred kratko vrijeme od jeronimske uprave dobio popis društvenih članova u mom povjereništvu. Smjesta ga uzeh u ruke, da dobro vidim, koliko ih ima i koji su to. Bilo ih je dosta malo: kojih tridesetak na 3000 župljana. Nije moguće — pomislih — da ih se ne bi, i to dosta lako, moglo više naći. Najprije ću dakle to pokušati.

Kad sredinom listopada dobih društvena izdanja, pozvah sve članove, da jedno određeno poslije podne dođu osobno k meni. Uzmanjkaše samo dvojica, — a ostalima, prije nego li im podijelih knjige, rekoh nekoliko riječi, i to najprije o obrazovanju uopće, za tim o našem društvu sv. Jeronima, pa onda o samim pridošlim knji-

gama. Vidjeh, da im je tih nekoliko riječi bilo nešto novo, i da im je osobito godilo. S veseljem su uzimali knjige u ruke i s očitim ih zanimanjem pregledavali.

U taj ih čas zapitah: zar nema u našoj župi nikoga drugoga, koji bi mogao biti članom društva, nego samo oni? — O ima ih, ima dosta! Kako ne! — odgovori jedan. — Ima ih, ali ne mare za knjigu, reći će drugi. — Nekoji bi opet i marili, ali im je teško čitati, ili uopće ne poznadu slova, — dometne treći.

— Dajte, ljudi, recite mi, koji koga zna, te bi bez prevelike teškoće smogao 10 K.

I sada nije bilo nijednoga, koji ne bi koga toga znao, a nekoji spomenuše i po više njih. Sve ih popisah, pa zamolih prisutne, neka ih pozovu k meni na razgovor za određeni dan.

Osim nekolicine dođoše svi. I njima kao što onim dosadašnjim članovima, rekoh nekoliko riječi razloživši im, zašto sam ih pozvao: zato, da ih upozorim na dobra prijatelja, na vjerna vodiča k dobru i istini, na jeronimsku knjigu. Tko ikako može, neka ne bude bez nje.

Neki od njih odmah pristadoše, — no neki stadoše iznositi poteškoće: ili da im je teško dati najedanput 10 K, ili da već od školskih dana ne čitajući gotovo ništa, čitanju nisu vješti, te se knjigom ne bi mogli koristiti. Trebalo je dakle te poteškoće raspršiti, — pa pošto sam ih i raspršio, prvu tako, da će onih 10 K moći otplatiti na dijelove kroz jednu godinu dana, a drugu tako, da ću im ja već pokazati način, kako će ipak moći čitati i koristiti se knjigom, pristadoše napokon svi, — a broj se članova u mojoj župi odmah potrostručio. Sve su to bili ljudi u muževnoj već dobi.

Knjige sam poslije toga dakako odmah naručio, — pa kad se opet prvi put, i to kod razdjeljivanja knjiga, sastadosmo, — a bilo je u nedjelju poslije podne — uručivši im knjige rekoh, neka u »Danici« otvore stranicu 17*. Razumije se, da je i za to trebalo odmah upute i da je prošlo neko vrijeme, dok su svi imali otvorenu označenu stranicu. Na toj stranici nalazio se početak pripovijesti iz seoskog života.

— Ja ću na glas polagano čitati, a vi svi mene pratite! — ovako ih nenadano pozvah i stadoh čitati. Pripovijest nije bila velika: neko sedam do osam stranica, — a pripovijedala je o tom, kako je neko čitavo dobro došlo na bubanj radi prezaduženih i preopterećenih zemljišnika (gruntovnica). Za sve vrijeme čitanja, koje je trajalo oko tri četvrta sata, vladao je posvemašnji mir. Nakon svršenog čitanja vidjelo se, da su sadržinom pripovijesti bili posve obuzeti, kao da su ih zaokupile neke teške i ozbiljne misli.

— Gospodine, to je tužno! — oglasi se jedan.

— Tužno, tužno, Ivane! — odvratim mu ja.

— Pa kako će drukčije i da bude! — oglasi se drugi. — Ja sam, čim sam s početka čuo, da su ljudi više voljeli sjedjeti u krčmara Zatrlića nego kod kuće, odmah pomislio: tu ne će biti dobra! Zlo vuče za sobom zlo. Tako mora biti.

— Istina, istina! — povladi treći. — Ne znam, da li ima koga na svijetu, ako ima otvorene oči, a da toga nije opazio.

— To je po mudrosti Božjoj, — oglasi se treći. — Na taj nas način Bog od zla odvraća.

— Da, da, mudar je Bog, — komu slava navijek bila! — ovako nekako oglasi se s više strana više njih.

— No, kako je bilo sa slovima, kako je išlo čitanje? — nakon što su ovi završili svoje refleksije zapitah one, koji su se ono prije bojali knjige radi nevještine u čitanju.

— Gospodine, što dalje, sve bolje, — odgovori Mato Ivanušić. — Činilo mi se, kao da mi se vid sve više otvara, i da se vraćaju oni dani malo poslije toga, što sam ostavio školu.

— Imaš pravo, Mato! — javi se Janko Miljačić. — I meni bilo tako. Čisto me je neka radost hvatala.

— Samo, gospodine, to bi moralo češće biti, — javi se treći. — Ovako jedan put zaboravi se, pa dalje ništa, nikakove koristi.

A to sam ja jedva dočekao, da oni naime sami zažele ovakve sastanke za čitanje i za nevezane razgovore o onom, što se čitalo.

— Pa i o tom se možemo dogovoriti, kakogod mislite, da bi bilo najzgodnije meni i vama. Ja sam spreman, — brzo prihvatih.

— Hvala vam, gospodine župniče, na dobroti, — javi se opet Mato Ivanušić. — Što se tiče vremena, nama je sada lako, jer se evo primakla zima. Zato mi molimo vas, da vi odredite, a mi ćemo svagda rado doći.

— E dobro. Ne bi li bilo zgodno onako pod večer oko 5 sati svaki utorak, četvrtak i nedjelju? — predložim ja.

— Pristajemo, — odgovoriše svi, na što se, očito zadovoljni, za čas raziđoše.

Za malo se raširi glas po svoj župi, a i u susjedne župe, da se kod —nskoga župnika članovi društva sv. Jeronima ili Jeronimci sastaju na »Jeronimske večeri za čitanje lijepa štiva«, kako su ih sami ljudi nazvali. Pad kad se o tim Jeronimskim večerima saznavalo sve više i više, kako se tu čuje i nauči puno lijepa i dobra, kako ljudi nesmetano među sobom razgovaraju i raspravljaju te onda zapituju, a župnik im daje različita razjašnjivanja o pročitanim stvarima, stadoše mi se za Jeronimce prijavljivati i mnogi drugi ne samo iz moje župe nego i iz župa susjednih. A kako još dadoh razglasiti, da se k Jeronimcima mogu priključiti i oni siromašniji, koji će godišnje kao »krunaši« samo krunu uplatiti za knjige, tada široki moj vestibul — da ga tako nazovem — nije više bio dosta prostran, da obuhvati one polaznike tih večeri. Morah dakle zatražiti u općine i dogovoriti se s učiteljem, da nam se dozvole školske prostorije, što i bude bez ikakove poteškoće. Tako se otada sastajasmo u školi.

Pojedini sastanci trajali su po dva sata. Na jednom na pr. od kasnijih sastanaka čitalo se o Helejevu kometu. Kako je, naravno, već sam predmet po sebi bio veoma zanimiv, tako je napose sve zanimalo ona silna duljina i brzina kometova putovanja. Na sekundu da provali 60 kilometara, pa ipak da treba 75 godina, da se na svom

putu iz svoje udaljenosti od sunca, koja da dosegne 5300 milijuna kilometara, opet povrati k suncu. Naš brzovlak da bi trebao 6800 godina, da prevali cio put Helejeve repače. — To mora da je silno veliki prostor, u kojem se ta repača kreće! — čudili su se mnogi. — A to je samo nešto pokraj našega sunca, oko kojega, kao što ova repača, putuje i naša Zemlja i drugi putnici ili planete sa svojim pratiocima ili satelitima, — odgovorih ja. — To je samo dio nebeskoga prostora, — nebeski prostor još je daleko, daleko veći, u kojem ima opet, i to veoma mnogo drugih sunaca sa svojim repačama i »zemljama«. — Da pak ima i drugih sunaca i drugih zemalja, i tomu su se svi veoma čudili te svom željom zaželjeli o tom više čuti. Tako se desila prilika, da sam im protumačio najglavnije o našem sunčanom sustavu (promjenu dana i noći, godišnje dobi, mijene mjeseca, meteore i meteoride) i o drugim svemirskim tjelesima, da sam ih upozorio na zakone i na red i na savršenost, koja tu svuda vlada, te tako posve naravnim putem rodio u njima misao o veličini i mudrosti svemirskoga Stvorca, kojemu svijesno i pobožno se pokloniti u duhu, čovjeka je najdostojniji čin.

Na drugom nekom sastanku čitali smo iz »Danice« o događajima godine 1848. Da se i tu nadovezao vrlo živ razgovor, ne bi trebalo ni spominjati. Istina, nije bilo nikoga od sudionika ovih »Jeronimskih večeri«, koji ne bi već nešto čuo o onom ratu bilo još prije u školi ili još više od svojih domara, bilo oca, bilo djeda, — ali opet sada čuše štošta nova, pa spojivši jedno s drugim, s puno pouke za sve raspravljalo se dalje. Osobito je godilo ljudima potanje čuti sve ono, što je dovelo do tog rata. Pokazah im — zagrabivši malo i u stariju hrvatsku povijest — kako je to sve teklo uzročnim vezom spojeno jedno s drugim kao karike u lancu. Pa kad su to jasno vidjeli, lako im predočih zakon uzročnosti, po kojemu sve mora imati svoj dostatni uzrok. Tu sam sada samo za jedan momenat skrenuo njihov duševni pogled na onaj naš razgovor o kretanju svemirskih tjelesa. — Može li se neživa stvar sama maknuti s mjesta? — Ne može. — A kad se ipak giblje? — Onda za to mora biti dovoljan uzrok: mora da ga je netko drugi maknuo. — A kad se pametno giblje! — Mora da ju je neki razuman uzrok maknuo i sveudilj miče. — Tako su ljudi sami zaključivali.

Na nekom trećem sastanku čitalo se iz »Danice« pravno razmatranje »O oporuci«. Odabrao sam to baš u času, kad se tamo u našoj okolici desio neki oporučni slučaj, koji je bio svima na jeziku. S toga kako god se rado slušalo sve, ipak se napose kod dva mjesta zaustaviše: tamo, gdje se govorilo o slučaju, kada tko umre bez oporuke, i tamo, gdje se govorilo o sudbenom pobijanju sastavljene oporuke. U prvom slučaju, gdje je nadležna oblast već po zakonu imala uredovati, svaki je od slušača kao s nekom radošću odobravao njezino rješenje; a u slučaju drugom, koji je bio sličan onomu domaćemu, svaki se s negodovanjem izjavljivao o oporučitelju, što gotovo ništa nije ostavio onomu, komu je prema osjećanju sviju bio dužan najviše staviti. Upitavši na to, zašto tamo odobravanje, a ovamo neodobravanje, odgovoriše mi sasvim naravno, da zato, što je ono pravo, a

ovo nije pravo. — A ne biste li vi mogli i protivno suditi: da je ono naime nepravo, a ovo pravo? — Ta kako bismo to mogli? — Protiv toga nam duša sama od sebe govori. — Da li vas je tko to naučio? — To nas ne treba nitko učiti. To nam je u naravi. — Tko je ovu svijest o pravu i pravdi stavio u ljudsku narav? — Njezin Stvoritelj, — koji je isti s onim, što miče zvijezde i koji događaje svijeta veže skupa.

Ovako po prlici redasmo jedan članak za drugim, jednu knjigu za drugom, od svakogodišnjih Jeronimskih izdanja. Samo mi valja napose spomenuti, da sam onakve zaključke izvodio ondje, gdje se to posve naravno dalo; gdje se nije dalo, nipošto nisam natezao, nego završio samim predmetom. Tako je napokon bilo i raznovrsnije i ugodnije i korisnije. — A trajale su ove »Jeronimske večeri« od početka studenoga do konca veljače, dakle četiri mjeseca. Koliko li se tu skupilo dobrih pouka, koliko lijepih pobuda! Sve pak na temelju čitanja samo Jeronimskih knjiga, i ako se u razgovoru prema potrebi katkada prešlo i preko toga. Nemalo me pak obradovalo, kada sam opazio, da među sudionicima ima nekoliko vrlo bistrih glava. Ne samo da su sami brzo shvaćali sve, nego su odmah mogli da i drugomu razjašnjuju nekoje na prvi mah nejasne im stvari. Kako li je to u jednu ruku meni često olakšalo posao, a u drugu ruku mogao sam ovakvog sposobnijeg čovjeka ovaj ili onaj dan u tjednu poslati s knjigama i u kojegod udaljenije selo, gdje bi u kojoj prostranijoj kući okupio oko sebe tamošnje ljude. Nepovjerenja prema ovakvima kao neke ruke »putujućim seljačkim učiteljima« nije bilo, jer oni nisu imali pokazivati mudrost svoju nego mudrost knjige. To su imali odmah na početku naglasiti, — jer čednost je mila svakome. Nije stoga ni uzmanjkalo očita uspjeha.

Radi svega toga članovi su moga povjerništva pogledavali na Jeronimske knjige ne samo pogledom priznanja i povjerljivosti nego i pogledom prijateljstva i ljubavi. Oni su jasno vidjeli, da se u tim knjigama nalazi svjetlo, koje ulazi u njihove duše, da i one budu njime rasvijetljene, pa da tako bistrim okom gledaju u svijet za poljepšanje cijeloga svoga života. Knjige su im postale mila dragocjenost.

Nakon toga bilo mi je dosta reći samo nekoliko riječi, pa da si ne samo jedan, nego mnogi od njih kod kuće uredi »Jeronimsku domaću knjižnicu«. S knjigama, što ih dobivate godišnje, na vidno mjesto u sobi! Jednu uz drugu! Ne rastepljite, ne rastavljajte ih! A svakome, koji to započne, i koji se prijavi, da je tako započeo sa željom, da kod kuće ima knjiga u redu, ja ću mu iz Zagreba dobaviti drugih dvadeset do tridesetak dobrih knjiga.

Za mjesec, dva ja sam sâm obišao sve one kuće, gdje sam mislio — a takvih je bilo dosta — da ću naći na pogledu uređene knjige. Idući od jedne do druge, što bi dalje, ja nisam hodao po zemlji, ja sam lebdio, ja sam letio od radosna i živa uzbuđenja. U seljačkim kućama skoro zaredom gledati po trideset ili po četrdeset ili po pedeset svijesno skupa postavljenih dobrih knjiga — koga da to ne

veseli! Jedni ih staviše na ormar, onaki onizak, što seže do prsiju srednjeg čovjeka; drugi načiniše police, onako, kako je to prije tri godine predlagao naš društveni urednik u dnevniku »Hrvatstvo«; treći, pače, izdjelaše sami gotove etager-e, dosta slične onima, što ih vidješe u mom stanu. Jedna ovakva etažera bila je izrađena pravom vještinom. Čudio sam se iznalaznom daru običnа čovjeka. Izgled joj je bio kao u povećana orla, dok ga sprijeda, u lice, gledaš u času, kad hoće da raširiv krila poleti. Od uskih čaporkastih nogu dizala se s lijeve i desne strane dva daščasta stupa, i to, što više u visinu, to sve šire sve do najveće širine tamo kod ptičjega prsnoga dijela. Tu je jednu i drugu stranu spajala oširoka plosnata daska, da na njoj stoje knjige, a baš na tom mjestu s obje vanjske strane raširilo se po jedno raskriljeno orlujsko krilo, dok se nad knjigama uz stijenu na jakom vratu dizala orlovska glava sa zavinutim kljunom. Istina, nije to bilo izrađeno mekano i u sve tačine, nego dosta tvrdo i samo u glavnim potezima, ali mi se zamisao osobito svidjela. — Pa kako to, dragi Matija, da ste vi to ovako izradili? — upitao sam ga ja. — Vidio sam, gospodine, u Vas stojku (stolnicu) za knjige, pa sam je odlučio i ja sebi načiniti. — Ali ovake stojke niste vidjeli. Otkada dođoste na to? — E pa otuda, što nekako osjećam, da me knjige kao orlova krila dižu nekud u vis, k nebu. — Vrlo dobro, vrlo dobro, Matija! — pohvalim njegovu prekrasnu domišljatost. — — Na to sam pregledao knjige, kao što sam to činio i u svakoj kući drugdje. Temelj dakako i bit ovih domaćih knjižnica sačinjavale su svuda knjige sv. Jeronima, i to ponajviše nove. — A dakako da je k tim Jeronimskim knjigama svaki primetnuo i koju drugu, ako je kakvu imao kod kuće: ili molitvenu knjigu ili gospodarski list ili koji nabožni glasnik ili pučke političke novine. No time se znalo umiješati što šta, što tamo ne spada, kao Sanje Bl. Dj. Marije ili sv. pismo bez potrebna odobrenja ili kakav prijevod strane nevaljane knjige. — Ovo odstranite! — rekoh i razložih, zašto, i rado me poslušaše. — Ova vaša Jeronimska domaća knjižnica ima za vas biti živo, okrjepno vrelo. A izvire li iz čista vrela kaljuža? Tako ni iz vaše knjižnice ne smije da izvire neistina i zlo, nego samo bistra voda istine i dobra.

I ako sam bio prapravan i na oveće poteškoće, sve mi je to ipak dosta olako išlo od ruke. Dakako, da mi je to i milo bilo; no još mi je milije bilo, što se dosadanjim ovim poslom sustavno pučko prosvjetljivanje barem maknulo s mrtve točke. Za sve ovo osjećao sam i držao sam, da je doista samo početak. Gledajući naprijed, pred očima mi se otvara sve šire polje. Tu i tamo, vidi se, obrađeno je malo, i usjeva se opaža nešto — ovamo naime obične pučke škole, a onamo Jeronimske večeri i domaće knjižnice, — ali onaj tamo veliki dio, i čini se, od najbolje vrste i najzgodniji za obrađivanje, stoji zanemaren, neodređen.

Da, baš oni, koji su bili između polaznika pučkih škola i odraslih polaznika Jeronimske večeri, to jest mladež od 15. god. poprilici pa do godine 20., stajala je sama o sebi, rastepena, u očitoj pogibelji, da posve zaboravi i ono, što je pred kratko vrijeme naučila

u školi. Prihvatiti se ove zemlje crnice, ne dati, da na njoj raste dračje i korovlje, nego je zasijati plemenitim zrnjem, da donese zlatnih plodova, ta me želja osvoji svega. Tražio sam samo zgodu, da je stanem ostvarivati. A ta mi se nadala ovako:

Jedno nedjeljno poslijepodne poslije večernjice, kad su se i stariji ljudi i djevojke polako razišli kud koji, zaostade pred crkvom skupina momčadi okupljena oko nekog domobranca, domaćega sina. Dok su oni tako razgovarali, evo iznenada gdje se k crkvi stao velikom brzinom primicati vrlo ukusan automobil. Pred crkvom stane, a iz njega izađe nepoznata gospođa s gospodinom, pa će ravno u crkvu, — a moji momci k automobilu, te ga stadoše sa svih strana razgledavati. Kako sam ih postrance, ali iz nedaleke daljine promatrao, vidio sam im i na izražaju lica i na kretnjama ruku, da se pitaju, što ipak tako brzo tjera ova kola, a da si odgovora ne znadoše dati. Nakon nekoliko časova stadoh se ja približavati k njima. — Zar ne, Ivo, ovo malo brže ide, nego na tvojim zekanima? — Brže, brže, gospodine. Ali odakle? Kakva je to sila? — Kakva? — pitaš. — Zar ne zna nijedan od vas? — A odakle ćemo znati? — odgovori za sve onaj Ivo. — Odakle, kad nas nije nitko poučio! — Onda, ako hoćete, poučit ću vas ja, — ponudim se ostavivši im na njihovu dobru volju. — Hoćemo, hoćemo! — javi se više njih. — Dakle, čujte! — i počeh od pare i njezine sile, o kojoj se svatko mogao osvjedočiti uz svoj lonac kod ognjišta, i nastavih, kako se ova sila pare može na svoj način preko motke spojiti s kotačem i vrtjeti ga, tako da se po kotaču cijela kola pomiču naprijed. Ovako je upotrijebio paru i izumio prvi parovoz ili željeznicu neki Englez Stefenson, koji je bio do 17. godine seljačko momče kao i oni. Za željeznicu je to dakako išlo, gdje se mogao prirediti veliki kotao vode i grijati ga, — ali kako će obična kola sobom vući toliko vode, i još više, kako će se grijati! Za to je trebalo nešto drugo naći. I nađoše drugu tekućinu, za polovicu lakšu od vode, a uza to vrlo lako upaljivu s malo goriva materijala, — a to je benzin. Pomoću benzinove pare, u koje je velika sila rastezanja, vrte se evo i ovi kotači, te tjeraju automobil naprijed. — U to izađoše oni stranci iz crkve, pa posjedavši na svoja sjedala odletješe dalje, potkadivši nam dobro pod nos benzinovom parom. — Evo pare, o kojoj sam vam čas prije ukratko nešto rekao, a kad biste htjeli više čuti, za to bi trebalo i više vremena. — Mi bismo imali vremena, samo ako biste ga imali vi, gospodine župniče! — javi se momak Marko, već po izgledu otvorena glava. — I ja bih ga našao, samo da se dogovorimo, pa biste mogli k meni doći. — Čuli smo od naših starijih, kako dolaze k vama i mnogo toga lijepa čuju, — opet će Marko. — Po njihovu pripovijedanju i mi mlađi već smo zaželjeli, da bismo smjeli doći, da i nas poučite, ali previše je to od vas, gospodine župniče, zahtijevati. — Vi mlađi s više snage i sposobnosti mogli biste još i više naučiti. A ima toga toliko, što bi vam godilo i koristilo znati! Dakle, danas osam dana vidjet ćemo se opet. Recite i drugim svojim vršnjacima, da dođu. Onda ćemo se dalje dogovarati.

I tu se dakle kolo ganulo. Što se ticalo vremena, razredih ga tako, da s »Jeronimskim večerima« nije dolazilo u sukob. I za momke

odredih tri dana u tjednu, a za istih mjeseci, kao što i Jeronimske večeri.

Doista, slijedeće nedjelje dođe ih dosta lijep broj, do blizu četrdeset. Nakon kratka razgovora, zašto smo se sastali, i kada se kadimo u buduće sastati, ponovismo ono, što smo se posljednje nedjelje nakratko porazgovorili, o pokretnoj parnoj sili, o lokomotivi i automobilu. U to mi padne na pamet, da se, kad baš o tom govorimo, prošećemo do mjesnog kolodvora, pa da tamo razgledamo sve na živom primjeru. To i učinismo. Tamošnji stručnjak išao nam je kod toga na ruku, i momci s velikim zanimanjem promatrahu pojedine dijelove lokomotive.

Vraćajući se upozorih svoje momke na brzojavnog činovnika, što ga se u uredovnoj sobi moglo vidjeti kroz prozor, gdje sjedi kod svoga posla. — Što radi onaj činovnik unutra? — Brzojavlja, — odgovori jedan. — Jel te, Niko, iz ove svoje sobe šalje vijesti po onim žicama, koje su rastegnute među visokim stupovima, u daleke krajeve. To znaš; a znaš li, kako to biva? — E to ne znam, premda sam često želio to znati. — Čujte, da vam i to protumačim, — pa im najprije razložih nešto o magnetskoj sili i o električnoj struji, kako se može najlakše dobiti i kako se očituje. Kad se ova električna struja pusti kroz malo željeza, onda ovo željezo postane magnet, koji se zove elektromagnet, pa baš taj elektromagnet vrlo je važan kod brzojavljanja. Iz onog mjesta, iz kojeg se brzojavlja, šalje se po žicama struja u elektromagnet, koji se nalazi u onom mjestu, kamo se brzojavlja. Pred tim elektromagnetom nalazi se kovna pločica, koju elektromagnet toliko puta k sebi privuče, koliko god se puta u nj pusti struja iz prvoga mjesta. Na onoj kovnoj pločici nalazi se pričvršćeno pero, koje se dodiruje papira, pa na njemu čini točke i poteze tako, kako se pločica primiče i odmiče od elektromagneta, a ona se primiče i odmiče tako, kako činovnik iz prvoga mjesta pušta struju na duže ili na kraće pritiskujući ono tipkalo, što se tamo vidi. A iz onih točaka i poteza, prema tome, kako su već među sobom postavljeni, znade brzojavni činovnik čitati slova, sastaviti riječi i čitave rečenice. Tako se mogu slati vijesti i u najudaljenije krajeve. — Rekavši to pođoh do činovnika i zamolih ga, ne bi li mi dozvolio, da svojim slušačima sve, što sam im govorio, pokažem na živu primjeru. Dozvolio je. Bio je slučajno Hrvat. Slično sam im protumačio i telefon: koji da se osniva na dva elektromagneta, jedan u jednom mjestu, a drugi u drugom, a pred svakim elektromagnetom da se nalazi po jedna tanka limena pločica; pa kad se govori prema jednoj pločici i kad se time ta pločica primakne k prvom elektromagnetu, odmah se u žici, omotanoj oko toga elektromagneta, probudi struja, te po nastavljenoj žici poteče u drugi elektromagnet, koji upravo tako privuče onu drugu pločicu, kako se ona prva u povodu govora primakla onom prvom elektromagnetu. Tim se postigne, da se i u onom drugom mjestu isto ono čuje, što se govorilo u prvom mjestu. Da su moji momci i to sve pratili pažljivo i sabrano, ne treba ni spominjati. — Zahvalivši se činovniku vratismo se istim putem natrag. — Usput i kod kuće pripovijedah im dalje o upotrebi električne

struje. Po gradovima ima električnih kola i električnih željeznica. Ono naime, što smo čuli, da se inače čini pomoću pare, može se činiti, i još bolje, i pomoću elektricitete. U stroju, koji se zove »dinamo« (dinamis znači sila), a koji je ma gdje u gradu smješten, skuplja se na svoj način velika množina elektricitete, pa se ta elektriciteta po žicama, koje su u zraku (a mogu biti i pod zemljom) rastegnute, šalje pod kola u elektromotor, koji se na principu (dakako protumačenog) privlačivanja protivnih a odbijanja jednakih polova okreće, i okrećući se sam pokreće i kotače (tramvajske ili željezničke). — No mogu se kola ili kočije tjerati pomoću elektricitete i bez žica rastegnutih po gradu. Ova elektriciteta naime može se skupiti ili nabiti u jednoj ili više čaša, koje se zovu akumulator; onda se taj akumulator lijepo stavi pod kolna sjedala, da ga nitko i ne vidi, a kočijaš može iz tog akumulatora otpuštati elektricitetu pod kola u motor, koji dalje okreće kotače, te kočija juri naprijed. — Nadalje se u gradovima pomoću elektricitete prave i električne svjetiljke. U sobi se naime nalazi staklena kuglica, u kojoj nema baš ništa zraka; u tu kuglicu uvedene su dvije tanke žice, po kojima iz dinamo-stroja teče električna struja; na kraju tih dviju žica u kuglici nalazi se vrlo tanka nit ugljena; kako su pak i žice i nit ugljena vrlo tanke, to je električna struja, kad prolazi njima, vrlo napeta, pa se pretvori u toplinu, nit se jako ugrije, ražari se i svijetli nam vrlo lijepim i jakim svjetlom. — Svejedno, čudnovata je to stvar! — ozva se iz kuta neki Andrija Milinović. — A što je ipak to, što se zove »električna struja«? Može li se vidjeti? — zapita Janko Remenar. — E moj Janko, ni one sile, koja se zove magnetizam, ni ove električne sile nije još nitko vidio, niti itko zna, što je. Samo po onom, što te dvije sile rade, zna se, da ih doista ima, da postoje, ali kako izgledaju, toga nitko ne zna. Ne učimo li otuda, da može nešto doista postojati, i ako to nešto ne vidimo, i ako ne znamo, kako izgleda, nego samo njegovo djelovanje opažamo? — Učimo i vidimo to jasno, — odgovoriše mnogi. — A usprkos toga ima ljudi, koji se još grade, da nešto znaju, a ipak su tako nedotupavi, i govore, da oni ni u što ne vjeruju, nego samo u ono, što vide svojim očima i što pipaju svojim prstima. Stoga da ni u dušu ni u Boga ne vjeruju, jer ih ne vide, kako izgledaju! — Ludost! A zar ne vide onoga, što Bog i duša rade, kakva li su njihova djela! — Jest, Niko, pun je svemir Božjih i puna je zemlja duševnih ljudskih djela. Ako vjeruju u magnetizam i elektricitet, kud i kamo više moraju vjerovati u Boga i u dušu!

Razumije se, gospodo, da sam o svemu tomu i mnogo na šire razgovarao sa svojim momcima, i da za to nije bilo dosta jedan dan nego sam za to potrošio više dana. A moji su učenici od onoga prvoga dana, kad smo započeli, uvijek u napredak veoma rado dolazili. Nijedamput nisu izostali u određena tri dana u tjednu. Ovo nastojanje prozvao je netko »J e r o n i m s k o m m o m a č k o m š k o l o m«, i tako je ostalo.

Ta »Momačka škola« doista se razvijala vrlo lijepo. Moje domaće prostorije skoro postadoše premalene. S toga, po dogovoru

s učiteljem, i tu svoju školu prenesoh u javnu školsku zgradu, gdje dalje nastavih obrazovati ovu momčad.

Kad se na pr. jednom prema koncu zime stale već osjećati toplije sunčane zrake i snijeg s polja stao nestajati, na jednom redovitom sastanku zapitah momka Stjepana Kolarevića: Stjepane, što će tvoji ove godine sijati na onoj oranici kraj moje Medarice? — Mislim, krumpir. — To valjda ne će, — odgovorim ja. Ta to su, koliko se sjećam, lani zasadili. — Kažu, da je dobro urodio, pa da će po svoj prilici i ljetos. — A to ne! — javi se njegov drug Stanko. — Ljetos valja drugo sijati, na pr. ječam. — Stanko ima pravo, — rekoh ja. Tek neka nam Janko kaže, zašto tako mora da bude. — Zašto, to ne znam; samo znam, da krumpir odmah slijedeće godine ne bi dobro rodio, a ječam bi. — Zna li tko drugi, zašto bi ječam dobro rodio, a krumpir ne? — Nitko se nije javio. — Kad se nitko ne javlja, — nastavih, — onda ću vam reći ja. Ponajprije nikoga nema, koji ne zna, da biline isto tako trebaju hrane kao što i životinje. To je jedno; a drugo, valja znati to, da se jedne biline hrane više ovom, a druge onom hranom. Imajući to na pameti, prenesimo to sada na korun i ječam. I ove dvije rastline trebaju hrane; ali korun treba više ove, a ječam više one hrane, koju dakako i jedna i druga rastlina crpaju iz zemlje. Sada je već dalje jasno, što se hoće reći. Kad se jedne godine na kojoj oranici zasadi korun, onda će korun, naravno, uzimati onu vrst hrane, koja je za nj nužna, a ostavljati onu, koju ne treba. Slijedeće godine prema tome ne bi već korun imao toliko za sebe podesne hrane, jer ju je pređašnje godine istrošio, te dosljedno ne bi onda ni dovoljno rodio; dok bi na pr. ječam, koji ne treba toliko one hrane, koju treba korun, mogao sasvim lijepo uspijevati hraneći se onom hranom, koju je korun ostavio. — A prosim, čim se to hrani korun, a čim ječam? — zapita čisto sustezljivo pomenuti Stjepan Kolarević. — Ako se, Stjepane, svako živo biće hrani zato, da si hranom na životu podržava svoje tijelo, koje se neprestance troši, onda otuda možemo lako zaključiti to, da hrana ima tijelu baš ono dobavljati, od česa samo tijelo sastoji. U čovječjem na pr. tijelu ima osim drugih sastavnih stvari i raznih soli i raznih ruda (kao željeza). Stoga se čovjek mora hraniti onakvom hranom, koja u sebi ima onakvih sastavina, od kojih i naše tijelo sastoji. Kad koji čovjek ne bi uzimao dosta hrane s onakvim sastavinama, što ih mora da ima i naše tijelo, ne samo da mu se tijelo sve od djetinjstva dalje ne bi zdravljem moglo razvijati, nego bi se skoro dobavio ove ili one bolesti, pa bi stao sve više venuti i ginuti. Slično je i s biljkom. Ne dobiva li biljka hranom iz zemlje onih sastojina, od kojih ona sama sastoji, ne može se razvijati ni ploda donesti. Tako na pr. raž, koja većim dijelom sastoji od pepeljika i od fosforovine, treba da hranom u sebe dobije baš tih sastojina. Pa kad je jedne godine raž posijana na nekom zemljištu, onda će ona iz hranivih česti, što su u zemlji, izvući najviše upravo tih sastojina ostavivši ih iza sebe u zemlji ništa ili jako malo. Kad bi se slijedeće godine opet raž sijala na istom zemljištu, onda, zar ne, ne bi ona imala dosta baš one hrane, koju upravo treba. Što dakle valja tada činiti? Jasno je, da druge godine

ne valja raž sijati, nego drugu koju biljku, na pr. kukuruz ili zob, koja u sebi nema u tolikoj mjeri onih sastavina, što ih ima raž, pa će se zob dosta moći nahraniti onim sastavinama, što ih je raž ostavila, jer ih nije trebala. — U to sam opazio, gdje se pomenuti Stjepan Kolarević okrenuo k najbližemu svome drugu, te mu stao nešto govoriti, a po neodređenu pogledu oka činilo se, kao da mu kazuje neku svoju poteškoću. — Što je, Stjepane? Ti bi htio nešto pitati. Govori samo. — Istina je, htio bih ovo zapitati: Vi ste, gospodine župniče, spomenuli, da naše tijelo sastoji od soli i željeza . . . , a raž od pepeljike, fosfora . . . , a ja ne vidim ni jedno ni drugo, pa ne razumijem, kako to može biti. — Da to razumiješ, čuj najprije ovo. Ako se komad krede satre u prah, pa onda isto tako komad ugljena, i ako se prah od krede i ugljena skupa izmiješa, svejednako će se i dalje vidjeti — osobito na povećalo — prašci i krede i ugljena, svaki će za sebe ostati onakav, kakav je i prije bio, kad još nisu bili izmiješani. No sasvim je drukčije, ako uzmeš određenu količinu sala ili loja, pak k tomu određenu količinu luga, i to na stanovit način skupa spojiš. Za čas ne ćeš više vidjeti ni loja ni luga, makar da ih na bogzna kako veliko povećalo tražiš, nego mjesto loja i luga nastat će sasvim druga tvar, i to sapun, koji ima posve drukčija svojstva nego loj ili lug. Kad na pr. kapneš na platno kapljicu stopljena loja, ostat će u platnu mrlja, a kad kapneš na platno ljuta luga, progrist će ti platno. Ali ako nakvasiš onu mrlju sapunom i protrljaš platno, — nestat će mrlje, a da platno ne će biti oštećeno. Evo, Stjepane, za kredu i ugljen reći ćemo, da smo ih samo izmiješali, jer je jedno i drugo ostalo kao što i prije, te se jedno i drugo opet može rastaviti, na pr. tako, da kakvim god šiljkom drvenim ili željeznim odijelimo praške krede na jednu, a praške ugljena na drugu stranu. Iz sapuna pak, u kom se više ne vidi ni lug ni loj, ne bi ovih njegovih sastavina nikako na ovaj ili sličan način mogao sastaviti. Slobodno uzmi nož, pak reži i traži, koliko hoćeš, ali svuda samo sapun, a loju i lugu ni traga ni glasa. No ipak ima jedan drugi način, kojim se može i sapun opet rastvoriti ili razlučiti na svoje sastavne dijelove. Za ovaj posao treba nešto više znanja i vještine, a obavljaju ga obično ljudi, koji su se za to izučili. I ja ću vam drugom zgodom nešto slična pokazati, — ali za sada je dosta, da znadete, da se ovaj posao zove razlučivanje ili lučenje, a nauka, koja se tim bavi, da se zove lučba. Svaka pak stvar, koja je na sličan način spojena, kako smo to čuli za sapun, zove se spoj ili slučak. Najveći dio od svih stvari, što ih god ima na čitavom svijetu, jesu takovi slučci, a samo su 72 stvari (ili nešto više), koje nisu spojene ili slučene od dva ili više sastavnih dijelova, nego mogu biti same za sebe, te upravo od te 72 neslučene stvari sastoje sve ostale slučene stvari, pošto se dvije ili više njih spoje ili sluče u jednu posve novu stvar. Ove 72 neslučene stvari zovu se počela, jer su kao početak svih drugih slučenih stvari. Slučena na pr. stvar je i rđa, a sastoji od dva počela, od željeza i kisika. Što je željezo, to znate, a za počelo kisik ću vam reći, da je to plin, to jest stvar, koja se nalazi u sličnom stanju kao i zrak: bez boje je, pa se ne vidi, silno je rijedak i rastež-

ljiv. Druga znamenita plinovita počela jesu: dušik, ugljik i vodik, a od krutih počela spomenut ću vam: sumpor, fosfor, kalij ili pepeljik i natrij ili sodik. Od vodika i kisika sastoji se voda, od kisika i dušika zrak, a od ugljika, vodika, kisika, pa nešto dušika, te od po malo sumpora, fosfora, pepeljika i vodika sastavljene su sve biline, ali dakako tako, te je u jednoj jednoga počela više, a u drugoj drugoga. A i uopće valja zapamtiti, da se ne će svako počelo sa svakim drugim počelom spajati, nego se spajaju samo neka s nekima; i opet, da se samo stanovita količina jednoga počela samo sa stanovitom količinom drugoga počela hoće da spoji, pak ako od jednoga ili drugoga počela, što se hoće da spoje, ima veća količina, nego što je upravo kao po nekom zakonu određeno, to onaj višak ostaje nespojen. Tako je i u svakoj bilini točno određena količina onih počela, što sam ih nabrojio, te prema razlici tih razmjera nastaje evo bezbroj najrazličitijih, najkorisnijih i najljepših bilina, nastaju i naše biline hranilice: raž, ječam, kukuruz, korun itd. — Divna li je ona ruka, koja sve to miješa! — upadnuv usklikne Stjepan, a ja dodah: Divna, divna! Ne vidimo je, a ipak je gledamo tako jasno, tako očito, i gledajući je, sve bliže k Njoj primičemo svoja usta sa bezbroj vrućih cjelova. — Završivši ovako, bilo je već i vrijeme, da se obrazovni razgovor za ovu večer prekine, a momci da se raziđu svaki svojoj kući. Za micanja i kretanja na odlazak govoraše sam sobom momak Franjo Sladojević kao blažen i zanesen: Meni se čini, da moje oko sve šire i sve oštrije biva. Sav svijet mi je sada poznatiji, a i miliji. Osobito moja oranica. Veselije ću odsada k njojzi ići i toplije razgovarati sa svakom stabljikom i njezinim golijencem, sa svakim listom, sa svakim cvijetom, hraneći ih potrebnom hranom i moleći onu Ruku Višnju, koja sve to gradi, neka ne uskrati ni rose, ni sunca sve do zlatna ploda!

Društvu sv. Jeronima prvenstvo

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Otvarajući 67. redovitu godišnju skupštinu Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima ugodna mi je čast sve Vas od srca pozdraviti, a na čelu svima preuzvišenoga gospodina nadbiskupa-koadjutora dra Alojzija Stepinca. Dok on u jednu ruku zastupa našeg preuzvišenog Pokrovitelja, nadbiskupa dra Antuna Bauera, u drugu ruku uvjeren sam, da se i sam od svoje volje rado odazvao mom pozivu, da izvoli sudjelovati kod ove skupštine.

Jest, nazočnost preuzv. gospodina nadbiskupa koadjutora jasnim je znakom, da on u široki vijenac svojih briga i zanimanja upliće i naše Društvo sv. Jeronima. Vidjelo se to posve jasno već za prvog našeg poklona i pozdrava prigodom njegova imenovanja, kad je, bistro shvaćajući veliku važnost katoličke štampe za sav vjerski, prosvjetni i socijalni život u Hrvata, istaknuo, da će uvijek s najvećim simpatijama pratiti i pomagati rad Društva sv. Jeronima, koje u tom pogledu, u pogledu katoličke štampe, zauzimlje tako odlično, upravo prvenačko mjesto. A vidjelo se to i po tom, što je tako reći već u samo praskozorje svog novog visokog položaja, a od svojih neznatnih dohodaka, poklonio Društvu lijep prinos, hoteći sigurno reći, koliko želi i kako sa svim srcem žudi, da nam krošnja našega Društva bujnim cvijetom cvate i grane joj se zlatnim plodom zlate. Toplo mu hvaleći srdačno ga pozdravljam!

Vrlo postovana skupštino! Ja sam u posljednje vrijeme, a u vezi s našim Društvom sv. Jeronima, u više navrata raspravljao neka načelna pitanja, kao što je n. pr. pitanje, što je obrazovanost uopće, napose pak, što je pučka obrazovanost; zatim pitanje o pučkoj književnosti i o pučkim književnicima, te o specijalnoj zadaći našega Društva, itd., — sve to sa svrhom, da si međusobno ponovimo i žuber-vodom jasnoće osvježimo neke teoretske aksiome. Držim, da je to dobro, jer, s jedne strane, ljudska smo bića, i kao takova osjećamo potrebu ponovna motrenja i zagledanja u predmete, kojima se bavimo — decies repetita placebit —, a u drugu ruku, ispravna teorija, ili istina o sebi, nuda veritas, najbolji je putokaz na besputici, najjasniji je svjetionik na širokoj pučini samog praktičnog rada.

Bliže toj praktičnoj strani bio sam onda, kad sam raspravljao o intenzivnosti ili produbljivanju našeg svetojeronimskog pučko-prosvjetnog djelovanja; a još bliže, kad sam govorio o njegovoj eksten-

zivnosti, t. j. o što većem proširenju članstva, o što brojnijoj nakladi, te o njezinom punom i stvarnom raspačanju.

O toj praktičnoj strani, i s njome u vezi o nekim drugim pitanjima, želim danas progovoriti nekoliko riječi.

O pučkom prosvjetljivanju, i to dakako prema pravoj mu definiciji, pa zatim o njegovu produbljivanju, i o postizavanju postavljene svrhe, ne može biti ni govora, ako obrazovna sila, ako obrazovna riječ, u našem slučaju štampana riječ, ne dopre do tananih struna pučke duše. Samo onda naime, ako ona sila takne i potrese te strune, može izazvati skladne akorde, lijepe melodije. Tu se naravno ima razumijevati pučka duša u svoj svojoj punini i cjelini, a ne možda tek malobrojni njeni pripadnici, — kao što biva onda, ako ona obrazovna riječ, kao sirota djevojka bez kićenih svatova, odlazi u puk, razmjerno, na malo stranica, i ukoričena, razmjerno, u malo korica; drugim riječima, u malo knjiga, u maloj nakladi.

Nešto slična, gospodo i braćo, ima u našem slučaju. Naša obrazovna sila, ili naša naklada malena je; a nevolja se povećava, ako se ni ta malena naklada ne razgrabi grabilom i kao na jagmu, nego joj izvjestan dio zaostane u hladnoj tamnici skladišta, mjesto da se sunča na Božjemu suncu slobode!

Nije, doduše, stanje posve nepovoljno, jer broj zaostalih primjeraka nije visok — no zar od naše »Danice« smije ostati i stotinjak komada! A ostade ih oko dvije tisuće! Zarobljenice, jadnice, osuđene na smrt od čame i memle od kamena. Iskreno vam kažem, braćo, da mi duša bolom boluje, kada na to samo pomislim!

A pomišljam često, neprestance, i tražim uzroke toj nemiloj pojavi.

Dà, ima različitih uzroka. Znam, da je jedan od velikih uzroka današnja ekonomsko-novčana kriza, koja se goropadi i bjesni svuda, a osobito po našim selima. Ali danas ne želim govoriti o toj goropadnici — ta ona je, kao ulična skitnica, i suviše poznata — nego želim napomenuti jednu drugu činjenicu, po svojoj pojavi čudnovatu, paradoksalnu, a to je: da uprkos te silne novčane krize niču, poput pečuraka, sve novi i novi štamparski pothvati, kako u kalendarima, tako i u drugim vrstima štamparske produkcije — niču listovi, mjesečnici i tjednici, niču brošire, pa i knjige, s različitim »knjižnicama«. Gotovo svaka skupina, gotovo svaka institucija, pa i neki pojedinci, baš sjeknuše silnim pregnućem, da imaju svoj kalendar, svoj listić, baš se upeše da vrše posao neke vrste nakladništva. To nije samo u jednom kraju, to je u svim krajevima, gdje žive Hrvati. Ne mislim tu na protivničke pothvate, nego na one u vlastitim redovima. Moglo bi se štošta razumjeti, napose za slučaj, ako neko nesebično poduzimanje, goreći neugasivim plamom stvaranja, ispunjava koju specijalnu socijalno-prosvjetnu potrebu, — ali tu ima istovrsnih poduzimanja, od kojih ovo ili ono uskoro mora dobiti bljedožute crte tugaljive suvišnosti, ili pak imade samo ekskluzivno-propagandni karakter, obično bez ikakve dublje prosvjetne tendencije i snage.

Kako pak svih tih tvorina nema tek mala količina, nedvojbeno je, da to znači cjepkanje, drobljenje i slabljenje skupnih energija,

i to u različitim pravcima: i s obzirom na primaoce, i s obzirom na širitelje, i s obzirom na proizvodioce. Primaoci se razdijele i razmrve; širitelji smetu i izmuče, a solidna se proizvodnja ne razvija, već trga natrag, da živi samo životareći. Disiecti membra. Razbacani udovi.

To je tako tužno, da se ja, gospodo, i ne usuđujem pred Vas izaći s jednim prijedlogom, koji mi je inače srcu veoma prirastao. A taj prijedlog, da odmah kažem, bio bi prijedlog o našem svetojeronimskom pučko-prosvjetnom listu, mjesečniku ili polumjesečniku. Ne usuđujem se, jer znam, da bi se zbog prilika, u kojima jesmo, možda i kod naših najboljih prijatelja, kao nehotice izvio iz grla usklik: »I opet! Zar nije već dosta!« Ali, i ako ja vrlo dobro shvaćam naše prijatelje i cijenim njihovo mišljenje, ipak držim, da tu ne bi bio na mjestu onaj možebitni »i opet«. Vama je naime, gospodo i braćo, poznat način našeg izdavanja. Vi znadete, da naše Društvo, sa svojim godišnjim knjigama, samo jedamput na godinu izlazi pred svoje članove. Bez ikakva dvoumljenja, godišnje knjige imaju ostati granitnim temeljem našeg Društva, — ali držim, da, prema današnjim razvijenim okolnostima, ima u vezi s tim načinom izdavanja neki nedostatak. Taj nedostatak stoji u tom, što kroz svu ostalu godinu Društvo ostaje bez dostatna dodira s hrvatskim pukom, i što mu kroz sve to vrijeme ne daje općene pučko-prosvjetne hrane. Naše broširice po dinar također obrađuju samo po jedan temat, kao i knjige. Nabožni listovi, koji postoje, zajedno s »Našom Gospom Lurdskom«, ne mogu nadomjestiti tog nedostatka. Ne mogu, u jednu ruku, radi jednostrane i skoro isključivo vjerske sadržine — dok pučka prosvjeta obuhvaća daleko šire područje — a s druge strane ni radi toga, što nabožne listove čita ponajviše ženski svijet, a od muškoga tek jedan dio, t. j. oni, koji imadu posebnu sklonost za to štivo. Sudeći po općenim psihološkim zakonima i slušajući mnijenja mnogih prijatelja iz vanjske duhovne pastve, zaključujem, da bi veći dio muškog svijeta, napose mladići i muževi, željeli nešto šire i krepče, da bi željeli pučko-prosvjetni list, u kojem bi se u svetojeronimskom duhu, zajedno s vjerskim pitanjima, obrađivala i sva ostala profana pučko-prosvjetna građa. A evo baš toga nema. U tom pogledu stoji taj veliki dio našeg muškog svijeta bez temeljite pučko-prosvjetne hrane. Sigurno je, da to nije dobro. Stoga bi takav pučko-prosvjetni list bio veoma potreban list, koji bi doista s uspjehom moglo izdavati samo naše Društvo, — ali danas ne stavljam o tom prijedloga, nego se samo dotičem tog pitanja, ostavljajući otvorena vrata, da takvom pravom pučko-prosvjetnom listu u dogovoru s prijateljima, pripravim što povoljniji teren za skoro izlaženje. Time bi se svetojeronimsko djelovanje zaokružilo krugom savršenosti.

Sve je to dakle o listu rečeno samo usput, samo naslonjeno na sliku onih razbacanih udova, što sam ih ocrtao malo naprijed.

Da pak onakvo stanje pocjepkanosti teško pritište i naše Društvo, tko je, te ne bi uvidio na prvi pogled! Bilo je, na pr. nekih pojedinaca, koji su upravo idealno radili za svetojeronimsku pučku prosvjetu, — ali otkad i sami postaše izdavači listića, broširica,

knjižica, zamukoše mukom u svetojeronimskom gaju, kao ozeblo ptiče na cičoj zimi.

A da sve to, nadalje, nije zdrava pojava, ni o tom ne može nitko dvojiti. No uprkos toga, što je to pojava s izvjesnom boljeticom, ja je ipak ovim redcima ne mislim liječiti. Kad bih to namjeravao, tada bih je imao podrobnije obraditi i sa svih strana rasvijetliti, za što međutim u ovaj čas nema ni vremena. Non nostrum tantas componere lites. Ali ni u slučaju podrobnije obradbe ne bih se zanosio samoopsjenom, kao da bih mogao postići neki uspjeh u tom pogledu. Gdje su te vile i vilinje sile, koje bi u dotične retke ulile toliko ljekovita soka! Nitko se ne bi ni maknuo. Svatko bi ostao kod svoga, jer se individualistički duh odviše razvio na uštrb zajedinstva. Jest, što nije jedno, i ne treba da bude jedno; ali ono, što je doista jedno, kao što je jedna hrvatska cjelina, ne bi se smjelo tako drobiti, već bi svuda i u svakoj prilici moralo ostati jedno, ostati barem u duhovnom jedinstvu. No, kako rekoh, unaprijed znam, da bi taj moj glas ostao samo rođeni brat bliznak onoga glasa s Jordana, koji je vapio u pustinji. Vox clamantis in deserto. Stoga i ponovo kažem, da, po gotovu ove moje sadašnje riječi o navedenoj čudnovatoj činjenici, nemaju namjere nikoga uznemirivati ni zaustavljati u njegovu poslu. One ne diraju ni u koga, baš tako, kao što izrijekom i ne pominju nikoga. Te su moje riječi samo tekst pjesme praćene elegijskom frulom, — ali ujedno služe i kao priprava za ono, što kanim sada reći.

Vrlo cijenjena gospodo skupštinari! Neka niču, neka se javljaju sve novi i novi i kalendari i listovi i brošire i knjige, pa ako su potrebni bilo za kakovu dobru svrhu, i ako mogu živjeti, neka žive, i Bog ih blagoslovio, — ali naglasujem i privikujem: P r e d s v i m a i n a d s v i m a t r e b a d a b u d e n a š e H r v a t s k o k n j i ž e v n o d r u š t v o s v. J e r o n i m a!

Lijepo je i ovo i ono, ali je ljepše naše Društvo sv. Jeronima! Zaslužno je ovo i ono, ali je zaslužnije naše Društvo sv. Jeronima! Korisno je i ovo i ono, ali je korisnije naše Društvo sv. Jeronima! Ono je najljepše i najzaslužnije i najkorisnije!

Pomislite, kad bi nestalo našeg Društva, kakav li bi alem dragulj potamnio u našem hrvatsko-katoličkom životu! Kakva bi naša čast uvehnula, kakav bi naš ponos nikom poniknuo! Kad bi nestalo našeg Društva, kakva li bi praznina zazjala u našoj sredini!

Dà, ovo posljednje i ponajviše!

Ima na našoj hrvatsko-katoličkoj strani dosta štiva, — ali to je, u koliko se odnosi na hrvatski puk, malo ne poprijeko štivo nabožno. Nema zacijelo nikoga, koji bi više cijenio to štivo nego Društvo sv. Jeronima, jer ga ono smatra, kao što je nebrojeno puta naglašeno, odličnim prosvjetnim čimbenikom, — no krivo bi imao, tko ne bi htio vidjeti, da u pučko-prosvjetnom radu ima i drugih, i te kako važnih prosvjetnih elemenata. Čovjek, živući na zemlji zemaljskim životom, okružen je svom Božjom prirodom, živom i neživom, i svim dijelovima ove jedne i druge pole. On je i sam odličan dio te stvorene prirode, sa svojim tjelesnim i duševnim životom. On je član svoga

naroda i svega čovječanstva, i dionik cijelog socijalnog života. Prema svemu tomu stoji čovjek otvorenih očiju, iz kojih, kao silna gomila kroz odjapljena vrata, provaljuje mnoštvo pitanja. On hoće da o svemu tomu nešto zna, da sve to spoznaje, koliko mu je moguće prema prilikama, e da usred dana ne bude u tami, e da ne bude slijep kraj očinjeg vida. Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Ne samo to, nego mu je to znanje i te kako potrebno, da uzimade dovoljno snage rvati se sa životnim tegobama, i da uzmogne udovoljiti neodoljivim životnim zahtjevima. Nam et ipsa scientia potestas est.

Ovo potrebno znanje sistematski pruža našem hrvatskom čovjeku Društvo sv. Jeronima.

Dà, osim nabožna štiva razne ruke, štiva, kojemu Svetojeronimsko društvo posvećuje osobitu pažnju, podaje ono našem hrvatskom pučaninu i najrazličitije drugo štivo: i gospodarsko, i povijesno, i socijalno, i općeno iz svih grana ljudskog znanja, i zabavno. Koliko li je Društvo sv. Jeronima za svoga dugog života, već dalo tog štiva, i koliko će još dati! A u kakvu ruhu, i u kakvu duhu! U ruhu lijepu, u ruhu takvu da ga s veseljem prima i lako se njim služi svaki naš pučanin. I jošte — a to je nada sve važno — u duhu Božjem! Jest, ono se u svoj cijelosti drži riječi bogoduhog Daniela: Benedicite, omnia opera Domini, Domino; laudate et superexaltate eum in saecula.

Zato i sva izdanja Društva sv. Jeronima, prema prilici, dakako, koja se prirodno nadaje, izdanja, koja donose štivo iz najraznovrsnijih područja stvorenoga svijeta, — sva ta izdanja upućuju na Vrhovnog Uzročnika svega. Boga štuje, koji ga pozna. Deum colit, qui novit.

Kada ta izdanja donose štivo iz područja prirodnih znanosti, fizike, astronomije, ili koje druge, ukazuju na čudesne zakone, koji tu vladaju i visokim glasom svjedoče za njihova Premudrog Zakonodavca; kada crtaju povijest, ukazuju na Prst Božji, koji lakim dodirom vrti točak ljudskih događaja; kada pišu o socijalnom životu, ukazuju na pravdu i na njezinog nepodmitljivog Vječnog Čuvara; a u zabavnu štivu, osim same ljepote, što se cakli u njemu, ukazuju na nepokolebljive moralne zasade, itd., itd.

Tako evo, sve to profano, ali potrebno znanje, dok, u jednu ruku, vrši svoju primarnu funkciju, u drugu pomaže ujedno svetojeronimskom religioznom štivu, i s njim se koncentrično sjedinjuje u jednom cilju, da se iz našeg člana izgrađuje religiozno-moralno biće, koje svijesno slavi Boga, koje svoju volju s uvjerenjem dovodi u sklad s voljom Božjom, pa tako malo po malo postaje ona savršena, ona lijepa jedinica, štono je svetojeronimski pučko-prosvjetni rad postavlja sebi idealom.

I opet si u svijest prizovimo, kakve li stravične praznine, kad bi nestalo našeg Društva!

I kad bi tu prazninu htjeli zajaziti drugi, nama posve strani i oprečni individuji! I kad bi u naš hrvatski puk širili ovo svjetovno

ili profano štivo zadahnuto duhom posve protivnim duhu Božjem, štivo otrovano duhom bezbožnim, duhom sotonskim! Može li tko posumnjati o tom, da se to može doista zbiti, kad se već djelomično i zbiva, kako to — da samo primjera radi navedem — dokazuje »Popularna biblioteka«, koja je nedavno iz tmine izmiljela na svjetlo!

Zepsti moramo nad sudbinom našega puka i kod same pomisli na to!

Kao velik i snažan ustuk protiv svih tih činjenica i mogućnosti stoji Društvo sv. Jeronima.

Jest, Svetojeronimsko Društvo, osim religioznog štiva, podaje svojim članovima, te svim ostalim svojim čitačima, i najrazličitije profano štivo, — ali tako, da ga zadahnjuje Božjim duhom. Ono nastoji svom snagom, da našem hrvatskom čovjeku iz puka bude na dragocjenu pomoć u danima njegova svakidašnjeg zemaljskog života, neka bi mu bili što topliji i svjetliji, u isto vrijeme ni jednog časa ne gubeći iz vida svoje općene odgojne zadaće, t. j. da ujedno pomogne ostvariti najviši cilj čovjeka: sve tješnje sjedinjivanje s Bogom.

Naše dakle Društvo sv. Jeronima predstavlja golem v i š a k nad svim drugim poduzimanjima iste ili slične vrsti.

Zato će Vam, gospodo i braćo, biti nada sve razumljiv moj poziv, moj vrući apel na sve Vas, a osobito na naše vrlo cijenjene i drage povjerenike, da Vam Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, na polju Vašeg pučko-prosvjetnog rada, bude pred svima i nad svima! N j e m u p r i p a d a n e o s p o r i v o p r v e n s t v o!

Neka Višnji, kako naprijed rekoh, blagoslovi sva druga poduzimanja, koja su doista dobra i potrebna, — ali je naše Društvo najpotrebnije, najbolje, najljepše! Njemu treba posvetiti prvu pažnju, najveći trud i energiju! Parta tueri. Čuvajmo taj naš predragocjeni zaklad!

Svetojeronimska izdanja: Kalendar »Danica«, knjige, brošire, časopisi, najvredniji su pomagači u pastirskom, i u svem ostalom uzgojnom radu. Nutrimentum spiritus.

Hrvatska i katolička kuća, u kojoj se nalazi i čita svetojeronimsko štivo, ne će postati plijenom naših neprijatelja. Ono je naš Paladij. Naš dobri Genij.

Raditi za svetojeronimsku prosvjetu, znači raditi za najveće svetinje svete katoličke Crkve i milog hrvatskog puka. I Društvo samo je naša prava svetinja.

Sv. Jeronimu prvenstvo! Pred svima i nad svima!

To neka nam je sveto geslo!

N a š p r a k t i č n i a k s i o m.

Uredba povjereništava

Društvo sv. Jeronima, ovo p u č k o prosvjetno društvo, ne bi zacijelo nikada ugledalo Božjeg svjetla, kad mu zagrebački osnivači od prvog časa ne bi pomišljali na izdašno suradništvo vanjskih prijatelja narodnog napretka. Ta što bi značio, što bi mogao zagrebački odbor sam za sebe, pa makar u njemu sjedili i odbornici poput Gajdeka Tome, Balenovića Simona, Ivekovića Franje, Posilovića Juraja, Tkalčića Ivana i pjesnika Trnskoga, što bi mogao, kada mu ne bi odmah priskočili u pomoć Beruta Josip, ž u p n i k k o p r i v n i č k i, Smetiško Mijo, ž u p n i k g r a d a č k i, Štražimir Karlo, ž u p n i k na Z e l i n i, Šnap Konrad, ž u p n i k u M a l o m T a b o r u, Bučar Petar, ž u p n i k m r e ž n i č k i, Budicki Franjo, ž u p n i k k u p č i n s k i, König Karlo, ž u p n i k s i s a č k i, Lehpamer Josip, ž u p n i k đ u r đ e v a č k i, Matosović Đuro, duh. p o m o ć n i k u Božjakovini, Petek Jakov, ž u p n i k b j e l o v a r s k i, Stojanović Mijat, n a d u č i t e l j u Z e m u n u, Župčić Mato, ž u p n i k d u b o v a č k i itd., itd. Odbor bez ovih vrijednih drugova i suradnika bio bi kao korijen sa svojim deblom a bez grana i bez lišća i bez cvijeća; bio bi nešto sakato, nešto nenaravno odsuđeno na smrt. Jer samo otuda, ako se odbor i vanjski suradnici nađu u istoj misli te po tom i u istom radu najuže združeni, samo otuda može nastati cjelovit i zdrav organizam, koji će donijeti željna ploda.

Zato se i jest u društvu sv. Jeronima od postanka njegova pa do danas nastojalo oko toga, da bude što više i što boljih društvenih p o v j e r e n i k a, jer — ako i ima i drugih prijatelja pučke obrazovanosti — povjerenici su ipak prvi naši suradnici. Danas ih ima oko devet stotina. Naše je dakle društvo doista potpun i zdrav organizam. Pa kao takovo ono i donosi sigurna ploda.

No dok je u jednu ruku tako, nije u drugu ruku svejedno, kakav je to plod i koliko ga je. Da bi ga bilo što više i što zrelijega, i slađega, tko to ne bi želio!

A da takova ploda prema ovoj želji uistinu bude, svakako to mnogo i premnogo ovisi o bujnom životu obaju glavnih faktora društvenih: središnjeg odbora i vanjskih povjereništava.

Važna je zadaća središnjeg odbora. Društvena skupština kao zastupnica čitavog društva, sa svim svojim članovima, prenosi na nj dužnost: da nam svu zajednicu zadahnjuje životnim dahom. Kao prosvjetna zajednica naše će društvo onda disati snažnim životnim dahom, ako taj dah bude ujedno i dah prosvjete osvježne i hranive. Prosvjeta se može širiti različitim sredstvima: slikama, živom riječju i štivom. Društvo sv. Jeronima nastoji se služiti svakim od ovih sredstava: svojim članovima pred oči donosi slike; zatim želi, da se čitanje spoji s tumačem žive riječi, — no najznatnije mu je sredstvo samo štivo. Na odboru je, da se za ovo štivo poskrbi, da ga priredi i da ga za svijet opremi u što ljepšem obliku. Briga oko toga vuče se kroz cijelu godinu. Jedva da si gotov s pripravom za jednu godinu, već valja misliti na pripravu za godinu slijedeću. — Poslije ovog

književnog posla drugi je otpravni posao. Zadovoljiti 34.000 što doživotnih što krunaških članova nije lak posao, po gotovu, ako se pomisli, koliko je tu ljudi najrazličitijih ćudi. Nije li na vrijeme, t. j. na ono vrijeme, kako želi koji pojedinac, sam za sebe, zaboravljajući časovito na veličinu naše zajednice; nije li točan broj knjiga za stanovit broj članova, t. j. onako točan, kako slučajno koja stranka misli, premda se kasnije potraživanjem istine ispostavi, da je pravo kod uprave a krivnja da je na pošti ili gdje drugdje; nije li zbroj poslovnog računa ispravan, t. j. onako ispravan, kako koji naručitelj u trenutačnoj zaboravi ili svojoj zabuni drži, — u svakom tom slučaju samo se još povećava te umnožava i onako sam po sebi opsežan posao otpravnički. — Treći je znatan posao financijalni. Sveudilj se traži, da društvene knjige budu što bolje i sadržinom i opremom, sveudilj od godine u godinu rastu troškovi i za papir, i troškovi tiskarski i knjigoveški, a — društvena članarina, taj najglavniji društveni dohodak ostaje uvijek na jednom te istom mjestu. Ploviti na financijalnoj splavi između jednoga i drugoga, između ove Scile i Haribde, i teško je, i neugodno je, i pogibeljno je. Teško je, jer treba ozbiljna razmišljanja, kako ćeš stupati upored s onim zahtjevima, što sveđer naprijed hrle pokraj nepomičnosti društvenih dohodaka, koji zaustavljajući sveđer natrag vuku; neugodno je, jer je s brigom skopčan uvijek strah, i sa strahom bol, što uza sve naprezanje ne ćeš moći poslati narodu dara, za kojim ti inače srce teži; pogibeljno je, jer, prevlada li te ova želja, možeš pasti u dug i deficit, od kojega inače valja bježati kao od nesrećne smrti. — Pokraj svega toga, pokraj svih tih triju znatnih poslova valja još neprestance buditi misao, volju i zanos za pučki-obrazovni rad, valja svraćati oko i upozoravati na slične struje po našoj domovini; valja upoznavati sa sličnim radom po drugim zemljama, itd., itd. Da to sve uzmogne biti, zato je, makar i uz moralne i materijalne neke žrtve, osnovan naš »Vjesnik društva sv. Jeronima«.

Evo to je u glavnim crtama posao središnjeg odbora: književni, otpravnički, financijalni te uopće pobudni. A sve to smatra odbor, da mu je upravo stroga narodna dužnost činiti. Oni naime sinovi narodni, kojima, bilo ovako ili onako, bijaše moguće steći barem toliku obrazovanost, da mogu nastojati i oko obrazovanosti drugoga, moraju širiti obrazovanost u svoj narod, koji te obrazovanosti treba za svoj bolji i sretniji život. Kako pak ne može biti uspješna širenja, ako ono nije organizovano, i kako opet organizovano širenje ne može biti bez svoga središta, to bi onoga, koga narod preko društvene skupštine pošalje u to središte, mogla od toga oprostiti samo kakva moralna ili fizička nemogućnost, — inače mu je to sveta dužnost tamo biti i raditi.

Mutatis mutandis sve to vrijedi i za društvene povjerenike. I oni spadaju među one narodne sinove, koji stekavši svoju obrazovanost mogu dalje raditi oko obrazovanosti drugoga, oko obrazovanosti naroda. Pa kad mogu, oni to i moraju. Kao što ne može biti organizovana obrazovanja bez središta, tako ga ne može biti ni bez povjereništava, što ih za svoje uzdržavanje odabire i podiže sam

narodni genij. I povjereničkі je dakle rad prava i stroga narodna dužnost.

I tu može od posla opraštati samo istinita moralna ili fizička nemogućnost. Inače ništa. Kako je pak ovakova nemogućnost vrlo rijetka, nijedna druga poteškoća ne smije biti na putu važnom povjereničkom radu.

A da može biti poteškoćâ, o tom nitko ne sumnja, osobito ako se povjereništvo shvati onako, kako se doista ima shvatiti. Povjerenici su zastavnici, pioniri našega prosvjetnoga društva. Njihov posao nije tek u tom, da knjige dobivene iz središta samo porazdijele među članove. Posao je njihov još daleko veći. Na njihovu oku valja da bude cijelo područje povjereništva: tko je član, tko nije, a mogao je biti; kako da ga dobije za člana, da li za krunaša ili za doživotnoga; ako za doživotnoga, da li će moći najedamput dati 10 K, ili će ga nagovoriti, da mu malo po malo kroz godinu dana donosi, a on će sve to bilježiti; nadalje kako se članovi služe knjigama, kako ih razumijevaju, kako ih u životu primjenjuju; tko bi mu mogao za koju vrst od toga rada pomoći, pa sve dalje tako, dok ne bi vidio čitavo svoje povjereništvo zadahnuto ovim svojim svetim radom, dok se ne bi svaka kuća pojila napitkom iz onoga vrela, koje je probilo osnutkom našega društva.

Ako ima teškoća — često, priznajemo, većih, nego što ih ima i sam središnji odbor — a to ima za povjerenika i ugodnosti većih, nego što ih ima pomenuti odbor. Neobrazovan je narod kao zapušteno polje. Tužno ga i gledati. Ali obradiš li ga, već i na sam pogled osjećaš radost. Da je u polja svijesti, ono bi došlo i zahvalilo ti. Slično je i s onim dijelom naroda, što ga iz tamnih sjena neobrazovanosti izvedeš do svijetlih prosvjetnih zraka. Već ti i oko s njega uživa, a kako je u narodu i žive svijesti, u duši mu mora procvasti i mirisav cvijet zahvalnosti prema svomu dobročinitelju. Povjerenik — jer on je taj dobročinitelj, — može mirisati taj cvijet.

Dà, dobra je isporedba, koju na početku iznesosmo: Središnji je odbor kao korijen i deblo, — povjerenici su kao granje, lišće i cvijeće, — a postignuta prosvjeta puka plod je na ovom zajedničkom drvetu. Kad proljeće svane, sve diže oči, da se naslađuje svježim zelenim listom i krasnim cvijetom, kojim se pospe široka krošnja. »Krasno li se rascvjetalo!« »Bit će lijepa ploda!« Ovakovi se poklici svakom javljaju na ustima. Pa kada dođe jesen te doista bude ploda, svatko se ugodno sjeća — ne korijenja — nego onog cvijeća, koje se nasmijalo s proljeća na proljetnom suncu.

I kad se prosvjeta kao rumen plod zarumeni narodom, svatko će morati odmah pomisliti na cvijet, iz kojega se taj plod neposredno ravio, na društvene povjerenike. I pravo je tako.

No kako je u jednu ruku ovo nužno priznanje mila utjeha za uložen trud, u drugu ruku još je svakomu milija utjeha ona svijest, da je ispunio svoju narodnu dužnost.

Jest, i rad središnjeg odbora i rad povjerenika jednako je stroga narodna dužnost. Koga je narodni genij na nju pozvao, mora je izvršiti, ako hoće da se zove vrijednim sinom naroda!

Povjerenici kao konkretne ličnosti

Ako se drži pred očima, što je obrazovanje ili prosvjećivanje (da je to naime: skladno izgrađivanje i usavršavanje svih duševnih, umnih i moralnih, kao i svih tjelesnih sila za postignuće konačna, čovjeka dostojna cilja, koji za nas stoji u tom, da čovjek postane svijesno dobar građanin Zemlje i Neba), — ako se to drži pred očima, onda je namah jasno, koliko li je prosvjećivanje zamašan posao i u slučaju, kad se radi samo o pojedincu. Nije se potrebno za to pozivati na one neobične slučajeve, kad jedan uzgojitelj ima uzgajati samo jednog pojedinca, nego je dosta zagledati u škole ili uzgojne zavode, gdje se uzgojitelj, i ako ima više gojenaca (no samo da ih nije previše), ipak može baviti svima podjednako, kao da se bavi samo jednim. Može se baviti dan za danom; može se baviti uz pomoć svih mogućih pomoćnih sredstava; može se baviti napose uz pomoć potrebne stege — pa ipak svatko znade, koliko li truda, koliko li vremena treba uložiti, da se postignu kakvi takvi uspjesi (a i oni česti samo prividno, samo na papiru).

No oni pravi uspjesi postizavaju se samo individualnim radom, i ti su uspjesi u toliko veći ili manji, u koliko je taj zahvat individualnosti veći ili manji. Ako se naime učitelj, ili drugi uzgojitelj, shematizuje, pretvarajući se sve više u neku uzgojiteljsku shemu, dakle u neku apstrakciju; t. j., ako radi šablonski, mehanički, suho, ne unoseći u rad svoje vlastitosti, svoga duha, svoga zanosa i vatre, onda su spjesi veoma mali, te mogu spasti do ništice.

Kad je tako u školi, gdje gojenci sjede u klupama, gdje je pred njima ploča, gdje po zidovima, kao pomoćna sredstva, vise različite slike, a uz to ima i drugog pomoćno-prosvjetnog pribora, kako li mora biti s prosvjetnim radom u narodu, rastepenu po zabitnim dolinama i brdinama! Doista, nije lako, — po gotovu ako se hoće, kao što se i mora htjeti, da se ide za pravim, a ne samo fiktivnim uspjesima.

Uzmimo prosvjetni rad, kako ga izvršuje naše Društvo (o kojemu se u našem pisanju u prvom redu i radi). Prema svrsi našega Društva, treba »širiti pučke spise«, ili drugim riječima, treba iznalaziti i predobivati one, koji će primati t. j. kupovati te spise: treba marno skupljati društvene članove. Pa koliko li je osobne note potrebno već samo za taj posao! Već samo za to treba svijesti i uvjerenja o tom, kako je korisno dobro štivo. Već samo za to treba lične topline, ljubavi, požrtvovnosti. Jer već i kod toga treba misliti na stvar i o njoj razmišljati; treba smišljati načine i puteve, kako najbolje doći do pomenutog cilja; treba nagovarati, dokazivati, uvjeravati; treba obaviti popis imena i uplata i napokon točno razdjeljivati, — što sve sačinjava stalnu brigu već kod samog »širenja pučkih spisova«, ako se to širenje uzme u užem smislu. No kad se ono uzme u smislu širem, onda je lična nota još mnogo potrebnija. A doista, »širiti pučke spise« ne može da znači samo tražiti članove i njima spise dijeliti — jer je to tek pô puta u jeronimskom prosvjet-

nom radu — nego one riječi znače još i više: znače daljnu brigu, da li su te knjige čitane; da li su čitane s potpunim razumijevanjem; da li su primijenjene u život i da li su donijele koristi. A da i za taj rad, ili bolje reći, napose za taj rad, treba individualne volje, zauzetosti i radinosti, o tom nije potrebno trošiti riječi.

Svaki dakle prosvjetni rad, a naročito naš pučko-svetojeronimski, traži određenu, jasnu ličnost, koja će uz taj rad prionuti svom toplinom svoje duše.

Nikakvi dakle hladni shemati, nikakve apstrakcije, nikakvi uredi.

Svaki se naime ured tokom vremena uniformira, ustilizuje ili porubrikuje. Tu su omašne knjige sa svojim stalnim rubrikama, i u te se rubrike upisuju pojedini slučajevi. Dan za danom. Godina za godinom. Stoljeće za stoljećem. Police, ili pretince, u kojima stoje te omašne knjige, već su na polak istočili crvi; papir u knjiga požutio; po različitim spisima polegla prašina, — osim ako sve to nije, silom prilika, u posljednji čas nešto obnovljeno, — ali ured ipak ostaje i dalje ured. I dalje se monotono upisuje u rubrike, — i dalje se sve radi shematično, stilizovano, onako, kako se nepromijenjeno odvijaju neki stalni životni oblici, a ured ih bilježi gotovo automatski.

Međutim, za ovakve poslove ured sasvim dobro vrši svoju zadaću, — no ako bi se prosvjetni rad, koji je sasvim druge prirode, koji ima biti pun života, gibak, primijenjen najrazličitijim prilikama, skučio u ukočene uredske forme, morao bi promašiti svoj cilj.

Naša dakle povjereništva ne mogu biti nikakvi uredi, pa ni župski, — nego povjerenici našega Društva mogu biti samo poimenična konkretna lica, koja se svijesno, znajući što imaju raditi, i iz ljubavi prema neukima, primaju te dužnosti, da u puk šire pučke spise.

To su ponajprije svećenici, koji su i osnovali naše Društvo, koji su mu odredili svrhu, koji su ga, uz pomoć braće iz drugih staleža, digli na noge, koji su ga i dalje njegovali i uzgajali; — i to u prvom redu župnici, sa cijelim svojim čestitim imenima, pa onda i drugi svećenici. Zatim mogu biti povjerenici našega Društva i ostali prijatelji pučke prosvjete, koji su laičkog staleža, bilo ovoga ili onoga, n. pr. učiteljskoga, trgovačkoga, obrtničkoga, seljačkoga itd.

Ali samo da je konkretno lice: ovo i ono, za koje znamo, kako se zove, tko je i što je; s kojim se možemo razgovarati i dogovarati; na koje možemo računati, na koje se možemo zanesti u svakoj zgodi, i koje nam je jamstvom našega sveudiljnoga napretka.

Za to će se revidirati povjereništva, i sastaviti poimeničan katalog društvenih povjerenika. Pojedini će cijenjeni prijatelji našega Društva biti izrijekom učtivo umoljeni, da svojim potpisom dadu pristanak, da kao povjerenici uđu u taj katalog. Već sada na to upozorujemo, s nadom, da se nitko, umoljen, ne će oglušiti toj molbi Društvenog odbora.

Uvijek su samo svijesne ličnosti bile nosioci svakog snažnog pokreta i krčitelji kako narodnog tako i ljudskog napretka.

Dvokrunaši

I.

Potresniji, nego ikoji rat u svjetskoj historiji, ovaj je sadašnji rat (1916). Trese svim društvenim temeljima. Trese, ruši i mijenja.

Tko je pročitao Ratne doživljaje iz god. 1812., što ih napisa François Bourgogne, i otuda upoznao Napoleonovo ratovanje u svim detaljima, pa sve to uspoređuje s današnjim ratovanjem, taj se mora čudom čuditi, kolike li ogromne razlike! Ali ta razlika nije bila tolika odmah na početku rata. Počelo se nekako, skoro bismo rekli, starom napoleonskom taktikom. A danas? Sasvim drukčije. Pozicioni brojevi, i u vezi s njima cijeli podzemni gradovi, kombinovani sistemi jaraka, lagumi, ručne granate, zagušljivi plinovi i za obranu od njih maske mjesto nekadašnjih šljemova, sve razvitiji zračni bojevi, a konjaništvu kao da nema ni traga. Mjesto njega rade više oklopljeni automobili i gusta telefonska mreža. Slušalicom telefona iz velike daljine ravna vojskovođa i najvećim bitkama.

Promijeniše se osnovna načela ratničke znanosti. Izgubiše vrijednost stare taktike. Pređašnje forme ratovanja, koje su vrijedile stoljeća, neke od njih i tisućljeća, novim se formama izmijeniše u ovom velikom i vanrednom ratu.

Woodrov Wilson, prije nego je postao predsjednikom sjeveroamerikanske Unije, bio je, kako je poznato, sveučilišni profesor, — a predavao je međunarodno pravo. Mimogredce spominjemo, da se prije predsjedničke stolice mnogo uspinjao i na govorničke tribine, pa tu kao politički agitator držao različite govore govoreći protiv kapitalista, sindikata i trustova, kao što i o tom, da se državna vlada prema drugim državama ne smije dati voditi simpatijama, nego samo pravdom. Isto tako mimogredce spominjemo, da je ovaj rat promijenio nepokolebivog Wilsona i njegova načela, — jer drukčije se ne može protumačiti, što ipak dopušta, da kapitalizam nabavom oružja iz Evrope baš za njegove vlade tako raste, i što se u tom ratu očito daje voditi simpatijama prema Engleskoj ... To dakle mimogredce, ali glavno je to, kako Wilson brani međunarodno pravo. Nema sumnje, da on to pravo veoma dobro pozna, pa sada hoće, da se ono tako i vrši, kako ga je nekada izlagao sa sveučilišne katedre. Ne znamo, da li je prije rata državama bilo išta tako sveto, kao što baš međunarodno pravo. To je bilo i sasvim u redu, jer je u tom pravu, koliko se iole moglo, došla do izražaja sama pravda. Pa ipak! Uprkos svečanih obveza sviju država, uprkos snažna Wilsonova zauzimanja, zaraćene se stranke drže toliko međunarodnoga prava, koliko im ide u prilog, to jest, zapravo, koliko mogu. Inače se i ta željezna, ta velebna zgrada pod pritiskom ovoga teškoga rata trese, ruši i — mijenja.

God. 1870., nakon pobjede njemačke kod Wörtha, pisao je Turgenjev ovo pismo: »... To nije nitko očekivao! Vi znadete, da sam ja od početka čitavom dušom bio na vašoj strani (t. j. na strani njemačkoj), jer jedino u posvemašnjem slomu napoleonskog sistema

vidim spas civilizacije, mogućnost slobodna razvoja, slobodnih uredaba u Evropi: to se nije moglo ni zamisliti, doklegod ne bi bila dovoljno kažnjena ona užasna nakaza. Ipak sam očekivao tvrdokoran boj — i sada evo najedamput! Sve su moje misli upravljene na Paris: što će on reći? P o t u č e n — Bonaparte n'a plus raison d'être ... Ja sam cijelo vrijeme, kako si vi lako možete predstaviti, vrlo pažljivo čitao i francuske i njemačke novine — i metnuvši ruku na srce, moram reći, da se one ne mogu nikako isporediti. Takovo hvastanje, takove klevete, toliko nepoznavanje protivnika, napokon toliko neznanje, kako se ono nalazi u francuskim novinama, nisam si mogao predstaviti.«

Ovako je veliki Rus nekada pisao o Francuzima i Nijemcima. A danas? Kako bi danas pisao?

Mijenjaju se, stubokom se mijenjaju odnosi među narodima.

Zavezuju se nove spone, a stare se razvezuju, pucaju. Tradicije, za koje se činilo, da za vijekove spajaju ili rastavljaju dva naroda, za koje se činilo, da su u srce urezale nerazorovih brazda, u oluji ovog rata nestaje ih jedne za drugom. Dok se još sveudilj u Sofiji diže svetinja bugarskoga naroda, spomenik osloboditelja, podpredsjednik bugarskoga sobranja Momčilov polazi danas u Berlin, gdje ga pozdravlja predsjednik parlamenta Kämpf. Dok je uspomena na rat za oslobođenje još pred kratko vrijeme najviše vezala grčki i francuski narod, te se Francuz na grčkom tlu osjećao kao kod kuće dižući tu svoje institute, i dok je lord Byron sve još, da tako kažemo, do pred nekoliko dana spajao ruku Grka s rukom Engleza u prijateljskom stisku, danas veliki dio grčkog naroda voli slijediti svoga kralja Konstantina mrko gledajući na Francuze i Engleze kao na dosadne nametljivce. Dok se kod Lila Burgasa bugarska krv, što ju je prolio osmanlijski bodež iz Stambula, nije još pravo ni osušila, danas se ta oba naroda, svezana sponom zaborava, rame o rame bore protiv zajedničkog neprijatelja.

Na vihru, što se diže sa strjelovita leta najjače granate, granate nužde i potrebe, leti ovaj Rat, te iz srca naroda čupa drevna stabla prijateljstva i neprijateljstva, ljubavi i mržnje, a na mjesto njihovo zasađuje samo jedno novo stablo: stablo promišljenosti.

Dà, mijenjaju se odnosi naroda i s njima zajedno karte njihovih zemalja. Jedne se zemlje suzuju, druge šire; jedne nastaju, drugih nestaje.

No još veće, nego u ovom velikom životu, nastaju različite promjene u životu malom, društvenom. Društvo je dobilo u mnogom pogledu sasvim drugi lik. Pređašnji biljeg bučnih političkih borba zamijenio se biljegom tihih vojničkih mobilizacija. Na stupove za plakate mjesto poziva na skupštine priljepljuju se pozivi za stavnje. Otuda opet daljne promjene u svim granama ljudskog društvenog življenja javnog i privatnog: cijela državna uprava ide sada drugim putem, nego što je to bilo u mirno vrijeme, kad se išlo za svestranim napredovanjem, a sada samo za tim, da se odupremo nasrtajima rata; živežno opskrbljivanje, koje prije nije ni sanjalo o kakvim cedu-ljama, sada se bez tih cedulja ne može ni pokazati; vrijednost novca

i predmeta izmijeniše među sobom svoje pozicije; trgovina je odabrala sasvim drugu taktiku; gospodarstvo, za kojim također promjena pruža svoje ruke, da na njemu pravi svoje crteže, to gospodarstvo vapi za radnim silama; u nedostatku radnih sila nastadoše velike promjene u obrtničkom, tvorničkom i svake druge ruke poduzetničkom poslovanju. Isto tako nije ostao u svom pređašnjem obliku ni najskromniji, domaći, porodični život. Nema gotovo kuće, na kojoj nije promjena zarezala duboke brazde. Ostavi je ili otac ili muž, ili sin ili unuk, ili brat ili rođak ili prijatelj. Koliki li radovi zastadoše! Kolike li se osnove promijeniše! Promjena u smijehu i suzi, u uzdahu i riječi, i u molitvi, jer nastadoše promjene i u odnosu ljudskom prema Bogu: jedni više vjeruju, drugi još manje, jedni su pobožniji, drugi još većma divlji.

Sve stoji pod sugestivnim dahom nesavladive mijene. Mijenja se rat i njegovo obličje, mijenja se međunarodno pravo, mijenjaju se odnosi naroda, mijenja se zemaljska karta, mijenjaju se društvene prilike javne i privatne.

Ovim ratom pripravlja se nova epoha u svjetskoj historiji. Dolazi novo doba.

II.

I u književnom društvu sv. Jeronima nastade promjena.

Društveni je naime odbor u sjednici svojoj od 30. ožujka 1916. zaključio, da se odsada više neće moći dobiti godišnje društvene knjige za K 1 nego za K 2. Mjesto jednokrunaša odsele će biti dvokrunaši.

O istom predmetu vijećalo se i na glavnoj skupštini. Jedni su od gospode skupštinara bili za to, drugi protiv toga. Predsjednik je u suglasju s odborom raspravu zaključio i rekao, da će ostati kod jedne krune. Time se jasno pokazalo, kako je cio odbor, koji je o tome već više puta raspravljao, odlučio, da će do skrajnih granica ustrajati kod starog godišnjeg prinosa.

Do skrajnih granica: da, — ali preko skrajnih granica: ne.

Jer kad je papiru — da ne spominjemo drugi materijal — narasla cijena — a cijena raste, tako reći, od tjedna do tjedna — kad je dakle samo papiru narasla cijena za više od 100% nego prije, onda se pređašnja odluka odborova slomila. Slomila se, jer se morala slomiti, ako nismo htjeli ići u susret nepremosivim financijalnim poteškoćama. Što to znači, ne treba tumačiti razboritim ljudima. — Ili bismo morali smanjiti broj naših godišnjih izdanja od pet na tri ili na dva. No odbor je — razmotrivši pomno i to pitanje — u suglasju sa svojim predsjednikom zaključio da ostaje kod pet knjiga, kojima ipak Društvo najviše odgovara svojoj svrsi i najbolje može vršiti svoju misiju. A to više imalo se ostati kod pet knjiga, što bi se ipak poslije, ako bi se sada i smanjio taj broj, opet moralo — već radi doživotnih članova — k njemu povratiti; pa bi tada opet nastalo pitanje o promjeni od

1 K na 2 K, jer ne valja smetnuti s uma, da bi do te promjene moralo doći prije ili kasnije, — ili bi se t. zv. krunaši morali ukinuti.

S obzirom na to iznijet ćemo nešto iz historije našega Društva. Ponajprije treba znati, da o krunašima uopće nema ni spomena u Društvenim pravilima. Ova dakle naša uredba t. zv. godišnjih članova ne počiva na čvrstoći društvenih pravila. Pa zato nije bila nikad stalna. Kako je bila prema prilikama ustanovljena odborskim i skupštinskim zaključcima, tako se istim zaključcima a prema drugim prilikama i mijenjala. Najprije nije uopće postojala. Onda se vijećalo, da li bi se osnovala ili ne. Kad se zaključilo, da se osnuje, onda se pitalo, koliki da bude prinos tih godišnjih članova. Ni taj prinos nije bio siguran. Od 1 K prelazilo se na 2 K, p a j e d u g o v r e m e n a g o d i š n j i p r i n o s i z n o s i o u p r a v o 2 K. Zatim se opet prešlo na 1 K, što je ostalo i do danas.

Što tu vidimo? Vidimo, da su se i naši pređi osjećali prinukanima povisiti taj godišnji prinos, i t o u o n o m i r n o v r i j e m e. A fortiori ne možemo drukčije mi, a da to ne učinimo u o v o r a t n o v r i j e m e. To prije, što bismo, kako je rečeno, morali tako nešto učiniti, a da i nema rata, jer s jednom krunom prema sve većim zahtjevima ne bismo nikako mogli izdržati još na dugo vremena. U t o m p a k r a t u n a s t a l e s u t a k v e p r i l i k e, d a s e v e ć n i č a s k a n i j e m o g l o č e k a t i. Već prošle godine napinjasmo sve sile, pa je gotovo čudo, da ne pukoše. Ljetos bi puknule, — jer još na posljednoj skupštini bile su prilike nešto drukčije, nego što su već danas: osim papira, od onda nam (ne spominjući većih troškova uprave i skupljih klišeja) znatno poraste cijena i n a v e z u k n j i g a, — knjigâ, kojih se veže preko četvrt milijuna.

Ne sumnjamo ni časak, da će svi naši povjerenici ovu promjenu ne samo razumjeti nego ju — napose usred sadašnjih prilika — i odobriti kao nada sve razboritu i svrsi shodnu, — jer baš u protivnom slučaju, kad se naime ta promjena ne bi učinila, moglo bi se reći, da se društvena imovina nepromišljeno stavlja na neizdrživu kušnju.

A i za puk smo sigurni, da će tu promjenu ogromnim dijelom rado shvatiti. Istina, znademo, da je puk konservativan, da se teško priučava na novosti, — ali ako će ikada moći shvatiti i prihvatiti novosti i promjene, to će ih shvatiti s a d a, kada na svoje oči gleda. k a k o s e s v e o k o n j e g a m i j e n j a. Sada, kada sve poskupljuje, moći će najlakše razumjeti, što i knjiga poskupljuje. Sada, kada o p a n a k mjesto 6 K stoji 30 K (i više), znat će, zašto pet knjiga mjesto 1 K stoji (još uvijek: samo) 2 K. Ono što je kod opanka koža, to je kod knjige papir; ono što je kod opanka šilo i ognjilo, krojenje i šivanje, to je kod knjige slog, tisak i vez; ono što su kod opanka radnici i rad, to su radnici i rad isto tako i kod knjige. Stoga na isti način i s istih uzroka, s kojih poskupljuje rad i materijal kod opanka, s istih uzroka poskupljuje i kod knjige. Tko da toga ne razumije?!

Ne treba više trošiti nijedne riječi. Ako bi se ipak netko našao, te toga ne bi razumio ili ne bi htio razumjeti, tomu se ne može po-

moći: taj je ili tako tup ili od svoje krivnje tako nepristupačan razlozima, da ga valja smatrati nesposobnim objektom za obrazovni posao. A s takovima obrazovno društvo uopće ne može računati, i ne računa. Sve je to rečeno na pretpostavci, da onaj, o kome se tu radi, može dati 2 K. Drugo je pitanje, ako nema. U tom je slučaju s ovakvim isto, što i s onim, koji prije nije imao 1 K. Ali onaj, koji je prije mogao dati 1 K, mogao je već onda dati i 2 K, a pogotovu danas, kad su 2 K = 1 K.

Svakako dakle obrazovno društvo može računati samo s onim čovjekom, koga se može smatrati sposobnim objektom za obrazovni posao, koji je dakle pristupačan razlozima i koji može stanovit minimum žrtvovati za svoje obrazovanje, — a takvi su kod nas, hvala Bogu, u ogromnoj većini. Svi će oni, saznavši za razloge, vidjeti, da bi Društvo samo iz sebe pravilo ruglo, kad bi 5 knjiga davalo za predašnju cijenu. To bi značilo dijeliti besplatno, — dok naš ponosan čovjek i ne će ništa besplatno, a u drugu ruku: što je džabe, vrijednosti je slabe.

Tek bratski molimo sve naše vrle povjerenike, koji žele, da im puk ne ostane bez novih, vrlo lijepih i osobito korisnih ovogodišnjih izdanja, neka sve to narodu objasne na način, kako oni to najbolje umiju. Poznavajući vrijednost knjiga, i jak razbor i veliku revnost naših povjerenika, sigurni smo, da broj godišnjih članova ne samo ne će biti manji nego još i veći od srećne prošle godine.

Nov katalog društvenih povjerenika

Ovom prigodom ne mislimo govoriti o našoj ustanovi povjereništva uopće, nego samo u toliko, u koliko je to u vezi s naslovom ovoga članka.

Povjerenici su uzidani u same temelje našega Društva. Kako se u tim temeljima nalaze: upravni odbor, zatim pučki pisci i članovi, tako se nalaze i daljni društveni prijatelji, bez kojih Društvo ne bi isto tako moglo živjeti, kao što ni bez onih prvih. Među te daljne prijatelje spadaju prema povijesnom razvitku, prvo, zaštitnici (pokrovitelji, i drugi biskupi, te različiti darovatelji); zatim, drugo, povjerenici.

Jedan od prvih poslova prvoga upravnoga odbora, u njegovu poslovanju za vrijeme od prve glavne skupštine, 21. kolovoza 1868., do 1. srpnja 1869., bio je, da se »po naših hrvatskih krajevih traži povjerenike«. »Odbor je zamolio revne muževe u raznih krajevih našega naroda, da budu odboru povjerenici, te ima dosta dobra odziva«, bilježi društveni ljetopisac. On je ujedno veoma radostan, što može skoro za tim odmah i s pohvalom spomenuti neke vrle muževe, koji su već za prvih dana društvenog života radili u povjereničkom pravcu.

Kao prvi od svih spominje se onaj zlatni hrvatski rodoljub, porečki biskup Juraj Dobrila. »Nije mu dosta bilo plemenitoj

duši«, kaže se u ljetopisu, »da sam u svojoj maloj biskupiji prikuplja društvu članove; on ga je preporučio i po tršćanskoj i koparskoj bsikupiji, te za nj pisao i krčkomu biskupu Viteziću.«

Na drugom se mjestu spominje slavni Ivan vitez Trnski, »taj umni i revni prijatelj našega puka, svima dično poznati rodoljub«. On je kao »načelnik visoke generalkomande za našu junačku Krajinu« naše društvo raširio po svoj Krajini, »i to ponajviše među prostiji puk, što se naročito želi.«

Na trećem mjestu spominje se kao »revni povjerenik« Milan Kučenjak, »propovjednik« (a kasnije kanonik) u Varaždinu. »Da prikupi što više članova odlučio je upravni odbor u svojoj odborskoj sjednici od 7. listopada 1869., da još i onim, koji se upišu u članove do samoga konca god. 1869. i nješto isplate, dade bez razlike, kojega je tko reda član, po jedan istisak knjiga izdanih god. 1869. To je učinio ponukan osobito po svojem revnom povjereniku g. Milanu Kučenjaku, propovjedniku u Varaždinu. On je odboru obećao, da će samo oko Varaždina tako moći dosta članova prikupiti.«

Biskup Juraj Dobrila, Ivan vitez Trnski, Milan Kučenjak, tri su svijetla imena, koja se prva spominju na veleznamenitu radu povjereništva: jedno ime iz dušobrižničkog klera, jedno iz svjetovnjačkog staleža, treće iz episkopata. Kao tri zvijezde, koje jasno svijetle na svetojeronimskom obzorju i označuju put, kojim treba da idu i drugi.

I išli su. Ljetopisac govori o njima s osobitom zahvalnošću. »A sada mi je javiti drugu našu lijepu utjehu: to je naša Bosna i turska Hrvatska. Nema gotovo ondje župe, koja ne bi bila članom ovoga društva. To su učinili ondješnji vrijedni Franjevci, svomu narodu, njegovoj prosvjeti i napretku, dobri prijatelji, osobito presvijetli g. vikar Bosanski Vuičić. No kako smijem zamučati revnost za ovo društvo, koju pokazaše neki pojedini članovi ili povjerenici? Generalni definitor reda sv. Franje u Bosni O. Antonij Vladić prolazeć kroz Zagreb upita kod odbora, koji su se sve samostani i župe u Bosni upisali u članove, gotov da plati sam za što više njih, i zbilja je za neke župe ili pojedine osobe odmah platio. Povjerenik g. Đuro Božićević u Ogulinu dao je na svoj trošak litografirati poziv u ovo društvo i rasposlao ga po ogulinskoj regimenti. A pedeset općina jako siromašnih ogulinske regimente, što su učinile? Nemogući od siromaštva platiti po deset for., što se po pravilih iziskuje za općinu kano člana trećega reda, zamoliše u odboru, da ih ili prime uz prinos od samo pet for., ili da barem po dvije najsiromašnije uzmognu biti jednim članom uz prinos od deset forinti. Odbor videći to, da je isto tolika ljubav i revnost za ovo društvo, koliko je siromaštvo tih općina, odluči po dvije najsiromašnije uzeti za jednoga člana, nadajući se, da će mu to odobriti skupština. Mogao bih još pohvaliti i veliku revnost nekih povjerenika, kojom kupe članove za društvo, i pomažu ga svojim savjetom. No neka ostane za sada. Bit će, ako Bog da, jošte vremena; dotle si ljetopisac bi-

lježi njihova vrijedna imena.« On ih je doista i bilježio. »Međutim su revno radili neki prijatelji i povjerenici društva«, veli ljetopisac na drugom mjestu, » med ovimi osobito gg.: Antun Badaj, Ferdo Fingerhut, Cvjetko Gruber, Fabijan Hibšer, Josip Jecman, dr. Marko Lončarić, Josip Muvrin, Ivan Pilepić, Ivan Pinter, Ivan Spudić, Đuro Šimončić, Vilim Švelec, Mihovil Vanjković. Njih ide hvala od strane društva i puka, za koje su radili.«

Osim toga, već u drugoj »Danici«, za god. 1871. nalazi se štampan poimeničan abecedski Popis povjerenika društva svetojeronimskoga. Radi zanimljivosti, tko su bili ti vrijedni i časni rodoljubi, te su se za samog rođenja našega Društva primili prosvjetne zadaće svetojeronimskog povjereništva, kao što i radi toga, da im mi, njihovi duhovni potomci, na ovom mjestu iskažemo usrdnu počast, donosimo taj Popis u cijelosti:

Alibranti Andrija, župnik u Janjini Pelješkoj u Dalmaciji, — Badaj Antun, kateheta gimnazij. u Požegi, — Badovinac Marko, c. kr. major u Otočcu, — Barabaš Gustav, podarciđakon u Moravču, — Beruta Josip, župnik u Koprivnici, — Božićević Đuro, nadučitelj u Ogulinu, — Broz Mavro, podarciđakon u Ivancih, — Budicki Franjo, podjašprišt u doljnjoj Kupčini, — Czekal Antun, c. kr. nadporučnik u Petrinji, — Egersdorfer Škender, župnik u Ludbregu, — Fetzer Antun Leopold, podjašprišt u Gorah, — Fink Eduard, podjašprišt u Radoboju, — Ferkić Karlo, župnik u Križevcih, — Fuš Jeronim, podjašprišt u Dekanovcu, — Gruber Cvjetko, kapelan u Grižanih, — Hankovec Stjepan, podjašprišt u Mađerevu, — Herceg Karlo, župnik u Bosiljevu, — Hibšer Fabijan, općinski bilježnik u Brodu kod Kupe, — Hitter Josip, župnik u Štefanju, — Ivanković Andrija, c. kr. major u Karlovcu, — Jambrečak Jakov, podjašprišt u Slavetiću, — Knežević Antun, nadučitelj u Gospiću, — König Karlo, župnik u Sisku, — Kolarić Josip, župnik u Dubici, — Kolarić Josip, župnik u Vel. Gorici, — Korajac Vilim, profesor u Đakovu, — Krajačić Ferdo, podjašprišt u Kraljevcu, — Krišković Filip, župnik u Perušiću, — Kršnjavi Josip, podjašprišt u Feričancih, — Kučenjak Milan, kateheta u Varaždinu, — Lehpamer Josip, župnik u Đurđevcu, — Lončarić Marko dr., župnik u Špišić-Bukovici, — Malachovski Đuro, podjašprišt u Irigu, — Molnar Filip, župnik u Vinkovcima, — Mučar Stjepan, ver. učitelj u gradu Ivaniću, — Muvrin Josip, kapelan u Fužinama, — Novosel Mijo, podjašprišt u Volodеru, — Okrugić Ilija, župnik u Petrovaradinu, — Petek Jakov, podjašprišt u Bjelovaru, — Pilepić Ivan, podjašprišt u Lovincu, — Pinter Ivan, nadučitelj u Rakovcu, — Regen Antun, podjašprišt u Podgajcima, — Samuel Ivan, zač. kanonik, župnik u Kloštar Ivaniću, — Smetiško Mihovil, župnik u Gradcu, — Spudić Ivan, nadučitelj u Vinkovcima, — Srkulj Stjepan, podjašprišt u Gudincima, — Stipić Andrija, podjašprišt u Novskoj, Stojanović Mijat, nadučitelj u Zemunu, Studenac Petar, župnik u Kanfanaru, — Šenk Janko, župnik

u Selnici u Međimurju, — Šnap Konrad, župnik u Taborskom, — Špišić Jakov, c. kr. satnik u Vinkovcima, — Tombor Janko, podarhiđakon u Erdeviku, — Vanjković Mihovil, bisk. tajnik u Senju, — Viktorin Franjo, nadučitelj u Novoj Gradiški, — Vrbanić Petar, župnik u Ogulinu.

Ovaj Popis popraćen je s ovim dodatkom: »Od svojih povjerenika nada se društvo, da će osobito nastojati da društvu prikupe što više članova i uopće da posreduju između odbora i onih članova, koji stanuju blizu njih. Odbor je bio zamolio i više drugih, da budu povjerenici, no oni se naročito i jasno neodazvaše. Zato tko želi društvu što jače pomoći, te je pripravan velikodušno u to ime teret povjerenički na sebe uzeti, neka se izvoli odboru sam prijaviti, osobito za takove krajeve i mjesta, gdje još društvo nema povjerenika. Za krčku i porečku biskupiju mogu se, koji onamo spadaju, obratiti na dotične biskupske pisarne.«

Zato je i ljetopisac već u praskozorje društvenog života mogao konstatovati, da je »revnošću nekojih povjerenika pritekao društvu priličan broj članova.«

Ali kod toga nije ostalo. Misao na ustanovu povjereništva bila je sveudilj budna. Ta se ustanova imala sve više usavršavati. Predsjednik na skupštini »moli savjeta, kako bi se društveno povjereništvo moglo ljepše urediti, ne bi li nam kroza nj društvo onako lijepo procvalo, kao u braće naše Slovenaca društvo sv. Mohora« (Gl. skup. 1874).). Osim predsjednika, i bilježnik obrađuje pitanje povjerenika ističući, da »povjereništvo društveno valja više razgranati i urediti.« »Da se to postigne, zaključeno bi, a) neka se upravljajući odbor u svakom crkvenom kotaru obrati na župnika, koji mu se čini najrevnosniji, moleći, da nastoji, koliko je moguće, za svaku župu naći pouzdana i društvu ovom odana povjerenika, najpače između svećenstva i učiteljstva; b) povjerenici neka prinose članova i doživotnih i godišnjih sabiru na obroke, jer nikomu ne će biti teško položiti svaki mjesec 50 odnosno 10 novčića, pa tako se u 10 mjeseci skupi sav prilog za doživotnog ili godišnjeg člana. G. Dragutin Stražimir, župnik Zelinski, u skupštini nazočan, umoljen bi, da u našim novinama opiše i preporuči način sakupljati priloge na obroke.« Župnik Stražimir je to doista i učinio, te »u javnim novinama progovorio za društvo, svjetujući svoju braću župnike, kako bi mogli društvu pribaviti članove, te tako toli korisne društvene knjige urinuti u siromašnu kolibicu. Predujmi, veli, brate, iz svoga godišnji prinosak za toliko godišnjih članova, za koliko misliš, da bi ih mogao naći u svojoj župi, na pr. za deset, pa kad od društva primiš knjige, ponudi njom našega čovjeka. Kad vidi knjige, rado će za njih dati onu forintu. Pa ako baš i ne bi sve raspačao, a ti ono, što preostane pokloni sirotinji. Ja tako radim, i dobro stvar prolazi.«

I upravni je odbor posvećivao veliku pažnju istom predmetu. »On se je pobrinuo najprije, kako će si bolje urediti povjereni-

ništvo. Toga radi rasposlao je na sve svećenstvo naše kraljevine pismo, u kojem moli, da bi u svakoj župi povjerenik bio sam župnik, ako on ne bi nikako mogao, onda da bude kapelan, učitelj, napokon koja druga pouzdana osoba.« »Bez povjereništva bo dobro organizovana, niti će se broj članova, koliko bi se mogao povećati, niti će članovi uredno dobivati knjige, niti će društvo biti osigurano od štete, koju ima pošiljajući knjige onim, kojim je možda pravo jur prestalo, ili onamo, gdje dotičnih članova više nema.« (God. 1875. i 1876.).

Po toj brizi odbora i njegovih funkcionara, ustanova se povjereništva sve bolje izgrađivala. Popis povjerenika postaje sve brojniji i točniji. Taj se popis i dalje štampa u »Danici«, i to tako, da se za pojedina mjesta poimenično navodi povjerenik. Na primjer:

Za Bács: Balog Đuro, podarhiđakon i župnik, — za Bedenicu: Čikulin Franjo, župnik, — za Bednju: Vrančić Karlo, župnik, — za Belu: Kučenjak Milan, župnik, za Belec: Tumpić Stjepan, podarhiđakon i župnik, itd., itd.

Ovakvom nanovo sastavljenom i točnijem popisu, dodan je i opširniji dodatak o povjereničkoj funkciji. »Od svojih povjerenika nada se društvo, da će osobito nastojati prikupiti mu što više članova. Osim toga, naročita je dužnost povjerenikova: za članove svojega područja primati od odbora društvene knjige, te ih pošiljati po sigurnoj prilici članovima; ako bi koji član otišao u drugi kraj ili umro, izvijestiti o tom odbor, a za zdušnije i lakše obavljanje te dužnosti imati posebnu knjižicu, u koju bilježe članove svojega područja, njihove prinose i knjige od odbora primljene. Članovi su dužni povjerenikom naknaditi poštarinu. — Tko želi društvu što jače pomoći, te je pripravan velikodušno teret povjerenički na se uzeti, neka se izvoli odboru sam prijaviti, osobito za takove kraje i mjesta, gdje društvo još nema povjerenika.«

Na 8. gl. skupštini ponovo progovori o povjerenicima društveni predsjednik Tomo Gajdek. Iskazavši »svojim čestitim drugom, vrijednim odbornikom svjedočanstvo, da su tako revno i savjesno radili za promicanje našega društva, kako ne znam, bi li za ma kakovu plaću«, nastavi: »To mi isto valja reći za mnoge čestite povjerenike našega društva, koji su naše oči i ruke.«

Na sličan se način i diljem slijedećih godina, tokom cijelog društvenog života, osobita pažnja posvećivala povjereničkom pitanju.

Iz svega se pak vidi, kako se povjerenici zamišljaju od postanka društva, t. j. kakav im se daje karakter i kakva funkcija dodjeljuje. Glavno je obilježje u povjerenika, obilježje osobnosti. Osobna se njihova crta ističe svakom prilikom: i onda, kad se mole, da se sami prijave; i onda, kad se pozivlju, da velikodušno uzmu na se povjerenički teret; i onda, kad se na glavnim skupštinama povjerenici poimence ističu; i onda, kad se brižno sastavlja poimeničan katalog.

A povjerenička funkcija stoji u tom: da društvu prikupljaju članove, — da sabiru prinose i umah šalju odboru, — da knjige dijele članovima, — da jedno i drugo i treće točno bilježe, — da odboru javljaju društvene i druge prosvjetne prilike u području svog povjereništva, — da uopće budu ruke i oči svetojeronimskog društva.

Osim dva-tri druga kamena-temeljca, povjerenici su isto tako ugaoni kamen svetojeronimske društvene zgrade. Ako zgrada hoće da stoji čvrsto, taj ugaoni kamen mora biti zdrav i jak. Ako to nije, društvo ne će moći naprijed; ono će morati nazadovati i propadati.

Tokom vremena bile su u tom pogledu različite prilike.

Danas ima društvo po broju mnogo povjereništava, preko tisuću, — ali to je najvećim dijelom samo na papiru, jer preko dvije trećine tih povjereništava ne rade; mrtva su. Osim toga u najvećem dijelu manjka im ona glavna karakterna crta, crta osobnosti. Vode se naime kao »uredi«, dakle kao apstrakcije. No povjerenički rad traži svijesna, konkretna lica. S bezličnim apstrakcijama, kao što su »uredi«, ne da se operirati. Kako ćeš apelirati na velikodušnost »ureda«? Kako ćeš od »ureda« tražiti revnosti i žrtve? Kako ćeš se s »uredom« razgovarati i dogovarati o posebnim prosvjetnim prilikama u ovom ili onom kraju i dobiti podatke, kada taj rad nije službene nego dobrovoljne prirode?

To je tako, uzevši stvar već samu u sebi, — a kako li je tek onda, ako samo općeno pretpostavljani predstojnik dotičnog ureda, ma s kojih razloga, nema volje, ili nema drugih uvjeta, bilo tjelesnih, bilo duševnih, za taj prosvjetni posao! Zar će tada cijelo dotično mjesto, ili župa, biti bez povjerenika, biti bez radnika za naše društvo? Takve prilike neminovno moraju društvo gurati u propast!

Treba dakle izdjelati nov poimeničan katalog društvenih povjerenika.

Tim povodom bit će zamoljeni mnogi, i oni, koji već jesu povjerenici, i koji to nisu, da se izrijekom prime ove rodoljubne svetojeronimske povjereničke dužnosti. U tu svrhu odbor će predložiti da potpišu **Izjavu**, sastavljenu u duhu svijetlih svetojeronimskih tradicija. Na temelju tih Izjava, poslanih društvenoj upravi, uprava će odbora točno urediti nov katalog društvenih povjerenika, te o tom posebnom ispravom obavijestiti svakoga pojedinog povjerenika.

Novim poletom naprijed!

Jeronimske povjereničke povelje

Uspjeh Društva sv. Jeronima, uspjeh njegova prosvjetnog rada u hrvatskom puku veoma mnogo ovisi o svijesnim povjerenicima, t. j. o povjerenicima, koji dobro znadu, što je Društvo sv. Jeronima, koja je njegova zadaća, koja važnost. Zato se i želi, da se ta povjerenička svijest što više njeguje i izgrađuje.

Za Društvo sv. Jeronima važno je, da se zna, kako stojimo u tom pogledu. Koliko je takvih povjerenika. I koji su.

Drugim riječima, nakon različitih promjena, koje se nužno dogode tokom jednog ili dva desetljeća, potrebno je bilo, da se sastavi nov popis društvenih povjerenika. U tu svrhu trebalo je, da svaki povjerenik izrijekom pristane i kaže, da se prima povjereničke časti i dužnosti, t. j. da potpiše dotičnu izjavu, da je potpiše dobrovoljno, rodoljubno, sa svijesnom i plemenitom željom pomoći i poraditi za prosvjetne ciljeve Društva sv. Jeronima.

Stoga se, uz niže popratno predsjednikovo pismo, takva Izjava i poslala svima prijateljima, za koje se držalo, da će i dalje rado vršiti povjereničku čast i dužnost, ili da će tu čast i dužnost primiti kao novi povjerenici, — s molbom, da je potpišu i pošalju Društvu sv. Jeronima. Pismo glasi:

Prečasni gospodine!

U ime Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima učtivo Vas molim, da biste prigodom sastavljanja novog poimeničnog Kataloga jeronimskih povjerenika imali dobrotu izrijekom se primiti društvenog povjereništva i potpisati priloženu Izjavu.

Odmah naglasujem, da se time ne uvodi bitno ništa nova, nego se staro samo razvija i usavršuje.

Kao što sam uvjeren, da uviđate svu važnost svetojeronimskog prosvjetnog rada, očeličena slavom prošlosti, tako sam vjeren, da ćete se rado odazvati ovoj mojoj rodoljubnoj molbi, pa da ćete revno izvršavati dragovoljno preuzete dužnosti svetojeronimskog povjerenika, prema svojim prilikama i mogućnostima. Ako su te mogućnosti bolje, učinit ćete više, ako su slabije, učinit ćete manje, — ali nikad nisu te prilike takve, da se ne bi dobrom i jakom voljom dalo baš ništa učiniti. Pa ako se u težim prilikama dade učiniti malo, ali ako je to svijesno i rado, lebdjet će nad tim radom blagoslov Božji, a naše će drago Društvo više napredovati, na našu zajedničku radost.

Ovu Izjavu molim poslati meni potpisanomu najdulje u roku od 14 dana nakon primitka ovoga pisma.

Primivši ovu potpisanu Izjavu, poslat ćemo Vam društvenu Povelju, kojom će biti utvrđeno, da se vodite kao svetojeronimski povjerenik i da ste kao takav uvršteni u povjerenički Katalog.

U slučaju, da se ne biste nikako mogli primiti svetojeronimske povjereničke dužnosti, molimo, da biste imali dobrotu označiti nam podesnu osobu, koja bi to mogla i htjela učiniti.

Napomena, kojom se u Izjavi uređuje djelomično odašiljanje prinosa, učinjena je stoga, što su Društvu i tokom cijele godine potrebna novčana sredstva, da odgovara svojim dužnostima (isplata papira, tiskara i t. d.).

Nikakav eventualni dug ne treba smetati, da se potpiše ova Izjava. Stari ćemo dug po dogovoru posebno rješavati, — samo molimo, da se dalje radi prema sadržini potpisane Izjave.

Predsjednik Hrvatsog književnog društvo sv. Jeronima.

Zagreb, Kaptol 7

*

IZJAVA.

Povodom sastavljanja novog poimeničnog K a t a l o g a p o v j e r e n i k a Hrvatskoga Književnog Društva sv. Jeronima i z j a v l j u j e m, da se, u duhu slavnih svetojeronimskih tradicija, primam društvenog povjereništva za svoju župu . . . . . ., te pristajem, da budem kao s v e t o j e r o n i m s k i p o v j e r e n i k uvršten u nov povjerenički Katalog.

Svijestan sam, da time dragovoljno, radi osobite važnosti svetojeronimske pučke prosvjete, na sebe preuzimljem slijedeće rodoljubne dužnosti:

1) U svom povjereništvu prikupljati Društvu članove, voditi njihov imenik i uopće tražiti kupce i pretplatnike za svetojeronimska izdanja.

2) Odmah sabirati i točno bilježiti prinose, kako za članove, tako uopće za naručene knjige i časopise, te sabrane što prije poslati Upravi Društva. Ako je narudžba oveća, te cijela svota nije mogla biti odmah skupljena, tada slati na dijelove, čim se skupi n. pr. barem 100 Din. — ali tako, da najdulje u roku jedne izdavačke sezone — od 30. IX. ove do 30. VI. slijedeće godine — budu svi računi dotičnog povjereništva s Društvom uređeni.

3) Kolikogod to bude moguće, radi određivanja buduće naklade, najkasnije do Uskrsa svake godine (bez preuzete obveze) javiti Društvenoj Upravi, koliko će od prilike u mojem povjereništvu biti članova, koji će moći i htjeti kupiti društvena izdanja neposredne slijedeće sezone.

4) Prema prilikama i mogućnostima stajati u što užem duševnom dodiru s Upravnim društvenim odborom, t. j. dostavljati mu svoje opaske o društvenim edicijama; javljati, kako su članovi i drugi naručitelji primali knjige i časopise te kako ih čitali i razumijevali; kao što i uopće obavješćivati o prosvjetnim prilikama u svom povjereništvu.

Nastojat ću, pomoću Božjom, ovu katoličku i hrvatsku dužnost izvršavati što savjesnije.

U . . . . . dne . . . . . 193 . . Vlastoručni potpis.

*

Veliki broj povjerenika potpisao je ovu Izjavu. Izjave se čuvaju u društvenom arhivu.

Evo, primjerice, nekoliko povjereničkih pisama, kojima se javlja o potpisu izjave:

1. Ovu Vašu molbu vrlo rado rješavam s razloga: 1. jer je prosvjeta puku potrebna ko svagdašnji kruh, 2. jer tu prosvjetu najljepše vrši slavno društvo sv. Jeronima.

Ivan Stanković, župnik, Vrhovec.

2. U privoju je priložena Izjava, koju sam od srca rado potpisao.

Florijan Papić, dekan i župnik, Gor. Stubica.

3) Prema želji šaljem potpisanu Izjavu, da se primim povjereništva Društva sv. Jeronima. Činio sam to uvijek rado, pa ću i od sada. Martin Benković, župnik, Oriovac.

4 Drage volje potpisujem Izjavu, da se primam povjereništva za svoju župu, kad sam tu službu i dosada vršio. Znam, da se taj najavljeni katalog bez razloga ne sastavlja, a vrijeme će pokazati, da je to za napredak društva. Agilnošću svojom oživljavate duh radinosti u društvu i dižete ugled društva, pa ja s ostalim prijateljima taj Vaš rad srdačno i iskreno pozdravljam, obećavajući podupirati Vas, kadgod budete reflektirali na nas kao svoje pomagače i posrednike. Stipe Sanić, župnik, Lopovljani.

5 Prihvaćam rado povjereništvo Hrv. književnog društva sv. Jeronima. Propisanu izjavu sam potpisao te je prilažem. Nadam se, da ću, uz pomoć Božju, i ja nešto doprinesti sa svojim suradnicima u župi hrvatskoj narodnoj kulturi i prosvjeti širenjem jeronimskih knjiga. U tom je motiv i cilj preuzimanja ove dužnosti.

I. Orlić, dekan i župnik, Sunja.

6 S radošću sam odmah pročitao i potpisao priloženu povjereničku izjavu. Ovo mi se čini najvažnije, ako budu povjerenici punim tempom (kako to naš Predsjednik želi i preporuča) počeli, odnosno nastavili sa članovima (i nečlanovima, koji vole čitati) raspravljati o društvenim izdanjima i nukati ih, da čitaju iz »Jeronimske knjižnice«. Josip Panić, dekan i župnik, Gaj.

Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima

vom se svečanom poveljom sa zahvalnošću i radošću ustanovljuje, da se

p. n. g. O. Ciprijan Brkić župnik

u duhu slavnih svetojeronimskih tradicija dragovoljno primio društvenog povjereništva za **župu Humac** ~ i da je, radi osobite važnosti svetojeronimske pučke prosvjete, svijesno na sebe preuzeo slijedeće rodoljubne dužnosti: ¶ U svom povjereništvu prikupljati Društvu članove i širiti među njih jeronimska izdanja: ¶ Odmah sabirati prinose, te sabrane slati Upravi: ¶ Prema prilikama i mogućnostima stajati u što užem duševnom dodiru s vodstvom Društva sv. Jeronima.

GESLO RADA: U radu za pučku prosvjetu, na prvom mjestu i pred svima stoji Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Naš ponos, naša nada, naše mezimče! Društvo sv. Jeronima predstavlja u hrvatskom narodu najstarije, najzaslužnije i najopsežnije sustavno pučko prosvjetno djelovanje. Ono u lijepom pučkom obliku obrađuje i daje svojim članovima cjelokupnu pučko-prosvjetnu građu: i vjersko-ćudorednu, i gospodarsku, i povijesnu, i opću iz svih grana ljudskog znanja, i zabavnu. Zbog prokušane društvene metode, svetojeronimska prosvjetna građa ima pravu i punu obrazovnu vrijednost; njom se sigurno postizava svrha pučko-prosvjetnog rada, te je svetojeronimskim članovima od najveće koristi i vremenite i vječne. Svetojeronimska izdanja - koledar „Danica" - knjige, brošure i časopisi jesu najbolji pomagači u pastirskom i uzgojnom radu! Hrvatska katolička kuća, u kojoj se nalazi i čita svetojeronimsko štivo, ne će postati plijenom naših neprijatelja! Raditi za svetojeronimsku prosvjetu znači raditi za najveće svetinje svete Katoličke Crkve i milog Hrvatskog Naroda. Spomoću Božjom i zagovorom sv. Jeronima ✝

U Zagrebu dana 15. prosinca godine Gospodnje 1937

Tajnik: Dr Jos. Lončarić

HRVATSKO KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA

Predsjednik: Mgr. [illegible]

7) Rado potpisujem poslanu mi izjavu i radit ću na procvatu našega miloga društva pod Tvojim dičnim vodstvom. Oprosti, što već prije nisam poslao. Matej Gaži, župnik, Vel. Bukovac.

8. U prilogu šaljem Ti zatraženu »Izjavu«. Oprosti, što nisam to prije učinio. Zaokupljen poslovima, skoro sam bio zaboravio na tu rodoljubnu dužnost. No mislim, da neće biti ni sada prekasno.

Tomislav Štefanac, zač. kanonik i župnik, Biškupec.

9. Vaše velevrijedno pismo primio sam, te na njega nisam mogao odmah odgovoriti. — Šaljem »Izjavu«, da i dalje vodim brigu za moje članove a i dobro društva sv. Jeronima.

Već kao đak Požeške gimnazije bio sam član Društva, a kao kapelan i župnik radio za boljitak društva.

Andrija Ciprijanović, zač. kan. i žup., Nova Bukovica.

10. U prilogu vraćam najspremnije potpisanu izjavu na daljnu Vašu izvoljnu upotrebu.

Ivan Šulc, apostolski protonotar, Zemun.

11. Prilažem potpisani poziv za povjerenika. Izvinite, što nije točno na vrijeme potpisan i vraćen. Bio sam bolestan, a poslije morao kuće blagosivati, tako stvar gotovo zaboravio. Vršim po mogućnosti tu svoju svećeničku i patriotsku dužnost, i ako sam eto svojom krivicom ispao iz kataloga povjereništva. Drago će mi biti, ako nisam okasnio. Pero Hrga, župnik, Vrbanja.

12 Na c. Vašu pobudnu i ljubeznu poslanicu ne mogu na ino, van i opet se primiti društvenog povjereništva uz potpis izjave, koju Vam prilažem.

Ali i opet naglasujem, da mi je to vrlo teško uslijed klonulosti, koju danomice sve više osjećam, pa ne mogu sve voditi u evidenciji onako, kako bi želio, da tako zaslužno društvo ne pretrpi kakovu štetu. Uza sve moje nastojanje nisam našao podesne osobe, koja bi to s oduševljenjem mogla prihvatiti, pa tako evo ja i dalje ću ostati povjerenikom, dok ne nađem podesniju osobu, koja bi to mogla i htjela na se primiti.

Petar Cimermanović, župnik. Ivanić grad.

13. Vraćam potpisanu izjavu. Vrlo rado ću i u buduće vršiti dužnost povjerenika, mada me je ta dosta već stajala ne toliko truda, koliko plaćanja za one, koji hoće čitati, ali ne platiti knjige. (Nikomu na vjeresiju!) Ali ipak sveta nam je dužnost, da dobru knjigu proširimo u narod. M. Paus, župnik, Kaptol.

14 U privitku šaljem Vam potpisanu Izjavu. Vrlo rado i s ponosom prihvatit ću se toga posla u korist našega kulturnoga i hrvat-

skog društva sv. Jeronima. I dao dobri Bog, da isto pod Vašim iskusnim vodstvom bude na ponos svih Hrvata.

Nikola Cerjak, upravitelj župe, Gora.

15 Vraćam u privitku »Izjavu« te sa radošću prihvaćam dužnost povjerenika, što sam uostalom i dosada vršio.

Stjepan Benko, župnik, Radoboj.

16. U privoju šaljem potpisanu izjavu, da se prihvaćam povjereništva našeg velezaslužnog književnog društva sv. Jeronima. Ja sam i dosada bio povjerenik i po slabim silama radio. Ne smijemo smalaksati. Stjepan Nežić, župnik, Visoko.

17 Primio sam Vaš poziv za povjereništvo društva sv. Jeronima u Varaždinskim Toplicama. Izjavu Vam u privitku šaljem. Oduvijek sam radio na tome, da što više društvenih knjiga dođe u narod.

Josip Hajduković, župnik. Var. Toplice.

18 U prilogu vraćam izjavu i veoma se rado odazivljem pozivu, da se primim povjereništva Društva sv. Jeronima.

Josip Bakan, župnik, Sela Zagorska.

19. Rado, spremno i s veseljem po svojim slabim silama nastojat ću svestrano podupirati prosvjetni rad i uzvišenu zadaću omiljelog Društva sv. Jeronima.

Stjepan Šoštarić, župnik, Staro Čiče.

20. Libentisime accipio et pro futuro moderationem circa editiones hieronymianas. Penuria temporum, paupertas populi magnam quippe praefert difficultatem in actione, — bona salummodo voluntas nomquam deerit. Fran Žužek, dekan i župnik, Glina.

*

Na to je svakom povjereniku-potpisniku otposlana ukusno ispisena Povjerenička Povelja, (koju vidi, str. 397).

Tekst Povelje glasi:

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ovom svečanom poveljom sa zahvalnošću i radošću ustanovljuje, da se p. n. gospodin — u duhu slavnih svetojeronimskih tradicija dragovoljno primio društvenog povjereništva za župu (mjesto) — i da je radi osobite važnosti svetojeronimske pučke prosvjete svijesno na sebe preuzeo slijedeće rodoljubne dužnosti: U svom povjereništvu prikupljati Društvu članove i širiti među njih jeronimska izdanja; odmah sabirati prinose te sabrane slati Upravi; prema prilikama i mogućnostima stajati u što užem duševnom dodiru s vodstvom Društva sv. Jeronima.

Geslo rada: U radu za pučku prosvjetu na prvom mjestu i pred svima stoji Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Naš ponos,

naša nada, naše mezimče! Društvo sv. Jeronima predstavlja u hrvatskom narodu najstarije, najzaslužnije i najopsežnije sustavno pučko-prosvjetno djelovanje. Ono u lijepom pučkom obliku obrađuje i daje svojim članovima cjelokupnu pučko-prosvjetu građu: i vjersko-ćudorednu, i gospodarsku, i povijesnu, i opću iz svih grana ljudskog znanja, i zabavnu. Zbog prokušane društvene metode, svetojeronimska prosvjetna građa ima pravu i punu obrazovnu vrijednost, njom se sigurno postizava svrha pučko-prosvjetnog rada, te je svetojeronimskim članovima od najveće koristi, i vremenite i vječne. Svetojeronimska izdanja: koledar »Danica«- knjige, brošure i časopisi jesu najbolji pomagači u pastirskom i uzgojnom radu. Hrvatska i katolička kuća, u kojoj se nalazi i čita svetojeronimsko štivo, ne će postati plijenom naših neprijatelja. Raditi za svetojeronimsku prosvjetu znači raditi za najveće svetinje svete Katoličke Crkve i milog Hrvatskog Naroda. S pomoću Božjom i zagovorom sv. Jeronima!

*

Na temelju potpisanih Izjava i Povjereničke Povelje sastavljen je Imenik povjerenika: (Slijedi popis, koji se nalazi u »Jeronimskom Svjetlu« za godine 1938. i 1939.

Novi Povjerenički Imenik. Sve časni, ozbiljni i svijesni muževi. Muževi, koji znadu, što je zadana riječ! Mi se u tu riječ potpuno pouzdajemo. Neka je djelotvorna uvijek, a napose ove sezone, kad smo zbog razloga, što ih je u posebnom članku jasno naveo društveni blagajnik, bili prinuždeni povisiti cijenu knjigama.

Radi trajna napredovanja našeg Društva, neka se potrostruči revnost naših povjerenika!*

*

Povelja je poslana sa slijedećim popratnim predsjednikovim pismom:

Prečasni gospodine!

Vrlo štovani prijatelju!

Draga mi je dužnost, da Vam se zahvalim, što ste se odazvali mojem prijateljskom pozivu, te potpisali Izjavu, kojom se izrijekom primate Jeronimskog povjereništva i time preuzimljete plemenitu i rodoljubnu zadaću, da poradite za svrhu Društva sv. Jeronima i po tom za prosvjetni napredak hrvatskog puka.

---

* U ovom su Imeniku navedeni samo oni povjerenici, koji su potpisali Izjavu. Oni koji je nisu potpisali, a mogli bi je potpisati kao povjerenici, dijele se u dvoje: jedni je nisu potpisali, jer uopće ništa ne rade, a drugi je još nisu potpisali, koji inače rade, ali su mislili, da baš zato nije potrebno, da je potpišu, ili su zaboravili. Međutim, mi imamo razloga, s kojih je potrebno, da je potpšu, pa ćemo ih ponovo za to umoliti.

U vezi s mojim tadašnjim pismom šaljemo Vam Povjereničku Povelju, u kojoj se ujedno nalazi kratak izvadak iz potpisane Vaše Izjave.

Želim, da tu Povelju primite s istim osjećajima i mislima, s kojima je Vama šaljemo: da je primite s mislima i osjećajima požrtvovne ljubavi i žive zauzetnosti za Društvo sv. Jeronima.

Tim prije, što trud, koji molimo da se uloži za Društvo sv. Jeronima, nije velik. A kad bi bio i nešto veći, on je drag, čemu su svjedoci mnogi i mnogi cijenjeni povjerenici.

Koliko li se trude ljudi drugih prosvjetnih pravaca! Pa kako da mi ne uložimo nešto truda za divne ideale Društva sv. Jeronima!

Ne dajmo, da na nas svojom težinom padne žig nehaja i nemara!

Ništa dobra, ništa lijepa na tom svijetu bez rada i napora!

Neka Vam Jeronimska Povjerenička Povelja resi Vaš hrvatski i katolički dom!

Neka Vam sadržaj Povelje uvijek lebdi pred očima!

Neka u Vašoj svijesti uvijek jasnim glasom odzvanja temeljno Geslo Povelje:

Na prosvjetnom je polju Društvo sv. Jeronima pred svima i nad svima!

Naš ponos, naša nada!

Predsjednik.

Mrtva povjereništva

Mrtvim povjereništvima zovemo ona povjereništva, koja su posve pasivna, to jest, u kojima se ništa ne radi, u kojima se stvarno (za ubrani naime i poslani prinos) ne raspača nijedno društveno izdanje, ni »Danica«, ni Trojka (a kamo li ostale skupine), ni broširice »Jeronimsko Svjetlo«, ni Sv. Pismo, ni »Zlatno Klasje«, ni »Naša Gospa Lurdska«, i t. d.

Koliko takvih povjereništava, toliko crnih točaka na pučko-prosvjetnoj karti Društva sv. Jeronima!

Koliko takvih povjereništava, toliko crnih zastava na pučko-prosvjetnoj zgradi Društva sv. Jeronima!

Koliko takvih povjereništava, toliko grobnih humaka na pučko-prosvjetnom području Društva sv. Jeronima.

Čim više takovih humaka, tim bi to područje bilo sličnije tužnom groblju!

Neka promisle oni, kojih se tiče, kakve li posljedice i kakva li odgovornost zbog takva mrtvila!

•

Mrtva su povjereništva kao osušene voćke u jednom voćnjaku. Kako li ih žalosno vidjeti! Naokolo zelena stabla, na kojima vise slatki plodovi, — a tu i tamo gola drveta s crnim granama, koje sablasno

strše u vis. Jedne godine tako, druge godine tako . . . Ne preostaje drugo, nego ih posjeći, da ne nagrđuju voćnjaka!

Čim više takovih suhih drveta, tim bi taj pučko-prosvjetni voćnjak bio sličniji nekom crnom garištu!

Neka promisle oni, kojih se tiče, kakve li posljedice i kakva li odgovornost zbog takve neplodnosti!

•

Mrtva su povjereništva kao prazna, pusta mjesta na polju ili livadi. Kako li je krasna livada, kad je sočna, puna i gusta, kao sag! Milje očima! No prizor se odmah mijenja, kad na livadi ima plješina. Ljepota nagrđena!

Čim više takvih plješina, tim bi pučko-prosvjetna livada postajala sličnijom pustoj ledini, pustoši!

Neka promisle oni, kojih se tiče, kakve posljedice i kakva odgovornost za takvu pustinju!

•

Mrtva povjereništva veliko su zlo za Društvo sv. Jeronima. Pa kao što svako zlo, tako i ovo treba odstraniti.

Humke poravnati, drveta posjeći, plješine zasijati sjemenom dobre trave.

Treba učiniti, da mrtva povjereništva nestanu.

Kad naime ništa ne koristiše sva podbadanja, bodrenja, buđenja, ni svi napori u tom pogledu; kad ne samo jednu (jer bi i to bilo dosta), nego ni dvije godine, i više, ne bi od njih ni glasa, treba brisati imena, koja su dosada nosila ta mrtva povjereništva.

Društvo sv. Jeronima ne može trebati mrtvace za povjerenike.

Povjerenici moraju biti živa, svijesna bića, koja znadu, što su i za što su.

Kao što ćemo sastaviti imenik živih, tako ćemo sastaviti i imenik mrtvih, da im što lakše nađemo žive zamjenike.

Tužaljku tužimo zbog onih koji su mrtvi, pjevamo radosni epinikij zbog onih koji su živi!

O uskrisi, Bože!

Elegija povjerenicima, koji su mrtvi

Težak zadah širi se od mrtva leša,
Što na odru od dasáka zbitih leži;
Srce stoji, kao kada ura stane,
Nit za ičim više teži.
Vosak žute boje razlio se čelom,
Curi licem, rukom, nekad bijelom.
Hladan vjetar, što od leša piri,
Težak zadah na sve strane širi.

Razbjegla se čeljad od tog teškog vonja.
Kuća prazna. Svud tišina šuti.
Kao sablast stoje svijećnjaci izgorjelih već svijeća,
Još ostatak dima, danje svjetlo muti.
Nozdrvama grize trulež i gnjiloća,
Paučina, nečistoća.
Ognjištem i izbom gamad gmiže, mirno šeće,
Mršava živina dvorištem se vuče,
Korovom i dračem zarasle u vrtu staze, grede,
Ne čuje se ni domaće kuče.
Hladan vjetar, što od leša piri,
Težak zadah na sve strane širi.

Primičem se kući tog mrtvaca, i unutra hoću,
Već na pragu stojim;
Hoću zovnut, kriknut glasom gromkim, da probudim,
Al se žacam, bojim,
Da mi glas će odveć nejak biti,
Da od moga krika
Ne će se potresti, niti se probudit
Duša tog mrtvika.

Mjesto njega dušom mojom u sve glase
Molitva je ova razlila se:
O Uskrisitelju, o Ti, što oživje mrtve mnoge,
Koji majci vrati sina njena,
Ocu kćerku, sestri brata, koga već je
Krila grobna stijena;
O Ti, gospodaru vječni smrti i života,
O da, jedino nam moćan Ti si
Život dat mrtvicima i ovim . . .
O uskrisi! O uskrisi!

Mi smo slabi. Glas je naš kao zujak pčele.
Tvoj ko groma. Jedino nam silan Ti si!
Molimo Te! Prosimo Te! Svemoćni Uskrisitelju,
O uskrisi, o uskrisi!

Želimo si kuću vidjet naprednu i lijepu;
Sve do Tebe stoji, sve o Tebi visi!
Nebeski Uskrisitelju, molimo Te, prosimo Te!
O uskrisi, o uskrisi!

Poslanica povjerenicima Društva sv. Jeronima

Kultura ili prosvjeta sastoji od dva glavna dijela, duhovnoga i materijalnoga, a duhovni se dio grana u dvije grane, intelektualnu i moralnu, tako da bi se moglo reći, da kultura ili prosvjeta sastoji od tri sastojine.

No to se ne smije shvatiti tako, kao da bi ove tri sastojine stajale svaka za sebe, kao da jedna s drugom ne bi imala veze ili jedna na drugu ne bi utjecala. Stoji naprotiv, da od tih kulturnih sastojina jedna na drugu utječe i da su među sobom u savezu.

Različiti svjetovni nazori, taj dakle intelektualni elemenat kulture, veoma utječe na moralno držanje pojedinca, kao što i moralna kakvoća pojedinog čovjeka utječe na formiranje svjetovnog nazora. Ne samo to, nego intelektualno-moralni dio kulture utječe i na materijalni dio. Za materijalni procvat treba mnogostruka znanja a i smisla za ćudoredan život. Isto tako i materijalni dio utječe na spiritualni. Siromaštvo priječi, a blagostanje unapređuje duhovnu stranu kulture. Ali da se ono prvo umanji, a ovo drugo osigura, za to treba da se i siromaštvo i blagostanje prožme duhovnim, napose duhovno-moralnim principom.

Sve u svemu, može se reći, da je kultura ili prosvjeta, ne samo s obzirom na spiritualni nego i s obzirom na materijalni dio, dakle u cijelosti, duhovna karaktera, da spada u duhovno područje.

Kako su pak religija i religijske ustanove elementi najspiritualnije naravi, to je religija ne samo najvažniji dio kulture, nego je religija ujedno i ono tlo, na kojem najprije i najbolje rastu i sve ostale kulturne plodine.

Nije stoga čudo, da i svaka historija kulture počinje na tlu religije i da su religijski službenici bili prvi i jedini nosioci kulture u svakog naroda.

Gotovo u svim razdobljima i u svim vijekovima ljudske povijesti. Osobito na početku kulture.

Da je moralni dio kulture najviše povezan s religijom, ne treba naročito isticati. Moralne zasade istječu iz religije kao traci svjetla iz sunca.

Isto tako i različite znanosti vuku svoje korijenje iz religijske crnice zemlje. Službenici religije bili su eminentni zastupnici mnogih znanosti.

Nije drukčije ni u različitih umijeća. I epika, i lirika, i ritmika, i drama, i graditeljstvo, i kiparstvo, i slikarstvo, i glazba, sva ta umijeća imaju svoj zametak, svoj daljni razvoj, svoj zamah i polet u sferi religije.

Kako u starom, tako i srednjem vijeku. Što su crkveni ljudi, što su samostani u srednjem vijeku značili za znanost i umjetnost, o tom jasno govori povijest znanosti i umjetnosti. Ali nam jasno svjedočanstvo pruža i povijest materijalnog dijela kulture. Zdravstvo, unapređivanje gospodarstva, napose kultiviranje nekih poseb-

nih gospodarskih grana, u svemu tomu krčili su putove, poučavali, prednjačili radom crkovnjaci i samostanci.

Za tim razdobljima ljudske povijesti ne zaostaju ni prva stoljeća novog vijeka, — s tim dodatkom, da su se uz crkovnjake počeli svrstavati i svjetovnjaci.

U kršćanskoj eri nije to ništa čudnovato, nego, naprotiv, nešto sasvim prirodno.

Kršćanski religijski službenici, svećenici, nisu nikakva zatvorena kasta, nego propovjednici riječi Božje, s nekim posebnim ovlaštenjima, danima od Gospodina Isusa Krista, ovlaštenjima, koja nisu nikakva tajna za druge, nego svima poznata i jasna. U kršćanstvu svi su vjernici jednaki sudionici duhovnih, svrhunaravnih darova; svi vjernici, kao vjerenici, živu visokim duhovnim životom, svi se vjerenici kreću ili mogu kretati u višoj duhovnoj sferi. Jednako svjetovnjaci kao crkovnjaci. U tom pogledu nema nikakve razlike.

Zato je u kršćanskoj eri postajalo sve prirodnijim, da i kršćanski svjetovnjaci, to jest, svjetovnjaci, koji su prožeti kršćanskom vjerom i kršćanski živu, da su i oni, zajedno s crkovnjacima, stali obrađivati kulturno polje, baviti se znanošću i umjetnošću, te ostalim granama kulture.

Na ovo duhovno polje, polje kulture, prirodno su stupili baš zato, što su bili slični crkovnjacima, t. j., što su se kao članovi Crkve kretali u duhovnoj sferi. Kad kršćanstvo ne bi prenijelo duhovni život jednako na sve, ne bi ni svjetovnjački krugovi mogli tolikim zamahom ući u duhovno, kulturno područje. Kršćanstvo je napose u duhovnom pogledu podiglo i preporodilo cijelo društvo i sve njegove članove učinilo sposobnima sjeći kulturne brazde. To je jedan od mnogih učinaka kršćanstva i Crkve.

Tako su svjetovnjaci, zadojeni vjerskim duhom, napose kršćanski svjetovnjaci, posve prirodnim putem stupili na tlo, kojim su od vajkada vladala samo duhovna lica, neposredni službenici religije.

Za ovim svjetovnjacima stali su se povoditi i oni svjetovnjaci, koji su malaksali u vjerskom, naročito vjersko-kršćanskom životu, pače i oni, koji su ga s vremenom sasvim napustili.

Prijelazni put ili most s jedne strane na drugu činila je duhovna narav čovječje duše uopće. Ti dakle ostali svjetovnjaci mogli su obrađivati one dijelove kulturnog polja, koji su odgovarali prirodnoj, duhovno-razumnoj naravi čovječje duše, t. j. intelektualni i materijalni dio kulture. Skupljati građu, eksperimentovati, kombinovati, zaključivati. Etički dio, taj vanredno važan dio kulture, ostao je podalje od njihova djelovanja. Prema tomu, ti svjetovnjaci, koji su bez veze s religioznim elementom, mogu kulturno djelovati samo djelomično. Ali na tom djelomičnom polju djeluju mnogo.

Tako je danas.

Do toga stanja došlo je onim historijskim putem, kako je to naprijed prikazano: najprije su prosvjetno radili čisto duhovni ljudi, službenici religije, crkovnjaci; zatim svjetovnjaci, koji su pili s

istog vrela duhovnih strana, i stoga jednaki radnici na cjelokupnom kulturnom području, kao što i oni prvi; napokon su i drugi svjetovnjaci stali orati kulturno polje, iako, istina, samo djelomično, ali u toj djelomičnosti tako intenzivno, te izgleda, kao da su oni zaokupili cijelo kulturno područje. Izgleda, kao da se slika sasvim promijenila: kao da na duhovnom polju kulture nemaju više prvenstva oni, koji su tomu polju najbliži, ljudi vjerskih, dakle najduhovnijih, najfinijih crta, bilo duhovnici ili svjetovnjaci, nego da su prvenstvo ugrabili ljudi neduhovna karaktera, ljudi crta grubljih.

Kažem »izgleda«, jer je pitanje, da li je baš tako. Možda kvantitativno, jer postoji velik broj onih ljudi, kojima je vodič samo zgoljni razum, i jer su se mogućnosti racionalne naobrazbe vrlo mnogo umnožile, — ali je još uvijek pitanje, da li i kvalitativno. Ako bi se danas omjerila vrijednost kulturnih djela ljudi, koji dišu dahom višeg duhovnog života, s vrijednošću kulturnih djela onih na drugoj strani, siguran sam, da bi kakvoćom prevladati oni prvi, i to u svim dijelovima kulture, ne samo u dijelu moralnom, nego i u intelektualnom i materijalnom.

Drukčije ne može ni biti. Kad bi bilo drukčije, bilo bi neprirodno, — jer ne može u duhovnoj sferi prvenstvo imati onaj, koji je bez najznatnijeg t. j. religijskog dijela duhovnog elementa, onaj naime, u kojega nema duhovne punine. Protivno bi bilo samo u slučaju, kad bi sa svijeta nestalo ljudi, koji, osim zgoljna razuma, znadu i za viši izvor duševnog napitka, ili kad bi se njihov broj tako smanjio, kao da ih i nema. No toga ne će biti nikada!

Prvenstvo dakle na kulturnom polju, kao što je bilo od prvog početka, ostaje, i dovijeka ima ostati u rukama ljudi, koji su poklonici i službenici najvišega duha, duha religijskoga, bez obzira, da li su crkovnjačkoga ili svjetovnjačkog reda.

Mi, naravno, ne možemo ovo pitanje na ovom mjestu podrobnije promatrati, u svem opsegu, i vremenski i prostorno, — nego ćemo lijepo ostati u sadašnjosti i kod kuće.

No, i ostajući kod kuće, ne možemo, u ovom skučenom prostoru, ispitivati cijelo naše kulturno stanje, nego ćemo se ograničiti na pučku kulturu ili prosvjetu, i to ne, u koliko je samonikla, nego u koliko drugi na njoj rade, da je proširuju i usavršuju.

A tu možemo naglasiti, da se naša teza, koju smo u tom sastavku načelno raspravljali, potvrđuje upravo na tom kulturnom području. Ona bi se potvrdila i na drugim područjima, kad bismo je gledali s navedena stanovišta i primijenili je na cijelost hrvatske kulture, — ali sad nam je posebna namjera, da je primijenjenu gledamo samo na pučko-kulturnom polju.

Stoji neoborivo, da su na tom polju držali prvenstvo trudbenici religijskog duha.

O tom svjedoči sva naša hrvatska starina. Sve štogod ima iz te vrsti kulturnog rada, sve je to izašlo iz spomenutog kruga. I u poučnom, i u nabožnom, i u književnom, i u gospodarskom pravcu. Stari naš glagoljaški »Cvêt vsake mudrosti« još iz XIII. vijeka, zatim »crkvena prikazivanja« iz XIV. i XV. vijeka, pa Kačićev »Raz-

govor«, pa spisi bosanskih Franjevaca, Divkovića, Posilovića, Margitića, pa abecedarke (hrvatske početnice) Isusovca Milunovića, pa Mikloušićev »Izbor« i Stoljetni kalendar (s gospodarskim člancima), pa pučke drame Tita Brezovačkoga, pa Kristijanovićeva »Danica«, i tako dalje, da, primjera radi, samo neke spomenem, sve su to očiti dokazi moje gornje tvrdnje.

No najveći dokaz za to Društvo je sv. Jeronima.

Prvo, što treba naglasiti, jest, da nitko nije za pučku prosvjetu u hrvatskom narodu učinio toliko, koliko Društvo sv. Jeronima. Bilo je više pokušaja ili pothvata, kojim se kušalo zaorati na njivi pučke prosvjete, ali se nijedan od tih pothvata ne može omjeriti s djelovanjem Društva sv. Jeronima. Dok Društvo sv. Jeronima, s jedinstvenim planom, obrađuje cijelo kulturno polje, zasijavajući sjemenom sve lijehe, u simetričnoj raspodjeli, tako da cijelo polje ne samo rodi dobrim plodom, nego i pogledu daje estetski užitak, dotle ga drugi obrađuju samo djelomično, samo po neke lijehe, samo po jedan dio, ili materijalni ili intelektualni, ili moralni, čega radi ne samo da neke lijehe ostaju bez ploda, nego se i estetski izgled umanjuje, jer daleko više, nego u jednoličnosti, ljepota se očituje u jedinstvu mnoštva.

Upravo, kad se ovako, i bez obzira na konkretnu duljinu vremena, i bez obzira na konkretnu količinu građe, kad se ovako, makar samo u principijalnoj slici, u svrhu isporedbe, postavi jedno polje uz drugo, vidi se jasno, kako je divan rad Društva sv. Jeronima. Tim divniji, kad se znade, da je sve to, za razliku od mnogih ostalih djelovanja, zaprašenih drugotnim interesima, da je jeronimsko djelo rađeno radi čiste prosvjete. Lux propter lucem. Cum et Deus lux.

Nije mi potrebno, da Vama, gospodo i braćo povjerenici, specijalno iznosim taj rad, Vama je dobro poznato sedamdesetgodišnje djelovanje i golemo književno-prosvjetno blago Društvo sv. Jeronima.

Te ću, u savezu s dosadašnjim razlaganjem, posebno naglasiti, čije je to djelo. Djelo je to duhovnih duša. Crkovnjaka i onih svjetovnjaka, koji imaju istu dušu s crkovnjacima (kamo se mogu dodati i oni, na koje se imaju primijeniti Spasiteljeve riječi: Tko nije protiv mene, sa mnom je).

Da, u cjelokupnom radu na hrvatskom pučko-prosvjetnom polju prvenstvo su imali i imaju, u prvom redu, oni, koji nose časno ime Povjerenika Društva sv. Jeronima, — prvenstvo imate Vi, Povjerenici, Vi vitezi duha, vi, lučonoše Luči Vječne, vi, građani Nebeskog Grada!

Budite svijesni, da Vam ti epitetoni pripadaju, dok radite za Društvo sv. Jeronima!

Braćo, i ove godine zaslužite ih činom!

Braćo, smatrajmo svojom čašću, da na duhovnom, na kulturnom polju, napose polju pučke prosvjete, držimo prvenstvo u svojim rukama!

To nam prvenstvo pripada prirodno!

Primite cjelov

Epiniklj povjerenicima, koji su živi

Širom otvaram vrata dvorane svojih duhovnih pređa
I posluzi kućnoj naloge dajem:
Slažite stolove! Lišćem ih zelenim kitite, šarenim cvijećem
I ostalog uresa sjajem!
Mećite na njih šećer-slatkiše, po izbor kolače,
Odlično mjesto dajte pečenju,
Napunte vrčeve sokom vinove loze, te ih poredajte gusto,
Neka se stolovi od njih svijaju, stenju.
K njima ja danas pozivljem one Koji su živi,
Koji se okretnom kretnjom kreću u našemu kolu;
Zovem ih: Dođite, da Vas na svoje pritisnem grudi,
Dođite k mojemu svečanom stolu!
Natačem čašu svojega bukovca slavnog,
Natočte pune ih i vi;
U vis je do neba dižem: Da ste mi zdravo,
O vi, koji ste živi!

Slatko je s vama boravit danak, — košto je slatko,
U svijetloj dvorani prirode, jutra ranoga, ljeti,
Biti na gozbi sa zrakama mladoga sunca,
Koje s nebesa, ko luster bogati, svijeti;
I s kapljama biserne rose, s mirisom cvijeta i ploda,
Sa žuborom potočna toka,
S cvrkutom ptica, zujanjem pčela, šuštanjem lišća,
S bujnim strujanjem svega životnog soka.

Slatko je čašu kucnuti s vama, koji ste kretnja i pogon
Teženja našeg za svjetlom, i snaga razvića,
Koji koševe plodova nosite, uprkos žege, poplave, grada, —
Koji ste život našega žića!
Da ste mi zdravo! Na moje dođite grudi!
Moja pjesma vas diči! Vama se divi!
Primite hvalu! Primite cjelov, o svi vi,
Koji ste živi!

Veliki uspjeh Književnog društva sv. Jeronima

U sveopćoj tami tuge i uzdisanja jedna svijetla zraka: veliki ovogodišnji uspjeh književnoga društva sv. Jeronima. Jedna samo — a ipak tako jaka, da nam u njezinu sjaju, što prodire naprijed, pred očima puca utješljiva, milovidna perspektiva naše narodne budućnosti: trgovišta i sela u zlatnoj, sunčanoj prevlaci prosvjete, prodahnute dahom čiste katoličke religioznosti, — onako, kako je širi upravo svetojeronimsko društvo. Tu se otvara pogled jasan u sebe i izvan sebe, pogled istinski, što prozire bit ljudske duše i bit sve pojavnosti uza svu njezinu neprozirnost, — pogled, što ga pomažu i jačaju dva stakla: jedno staklo od kristalne čistoće ljudskog znanja, drugo staklo čarovnog vjerskog viđenja. Kroz ovo drugo staklo gleda oko, prosvijećeno svetojeronimskom prosvjetom, Ruku Nevidnoga Stvorca, kako bez prekida radi i stvara snagom svemogućeg umjetnika, kojega možeš shvatiti samo darom divljenja i klanjanja; a kroz drugo staklo gleda oko sve stvari u njihovoj spoznatljivosti, da se, spoznavši ih, čovjek njima može služiti za što ljepšu izgradnju i svoga zemnoga boravišta. U ravnotežju spoznanja čovječje moći i nemoći stoji uvjet najsigurnijeg i najpotpunijeg napretka: u spoznanoj nemoći prigibat će se pred Božjom svemoći i tako svoje čovještvo, ne prenapnuv ga, uzdržati u njegovoj naravnoj krjepčini; a spoznanu moć iscrpsti ćeš u svoj njezinoj punini. Narod, koji raste pod ovakvim suncem, pod ovakvim nebom, mora uzrasti do junaka, do heroja, koji će svladati sve zapreke, sva dušmanstva vlastite mizerije i tuđinske grabežljivosti te povrh svoga čela postaviti krunu uskrsnule samostalnosti.

To je utješna perspektiva, što je otvara veliki ovogodišnji uspjeh književnog društva sv. Jeronima (1916).

U posljednjem broju društvenoga »Vjesnika« ima ova notica: »Preko 2000 doživotnih članova. Već do početka mjeseca rujna upisano je preko 2000 novih doživotnih članova — i time postignut godimični najveći broj u cijelom društvenom životu. No kako je društvena žetva najobilnija istom za posljednjih mjeseci godine, ima pouzdane nade, da ćemo doseći i 3000. Naprijed za Boga i narod!«

Kako se iz te notice vidi, držalo se, da bi broj 3000 imao izdovoljiti vrhunac naših želja.

Pa ipak smo već danas prekoračili petu tisuću (5000).

Napredak književnog društva sv. Jeronima osiguran je, da tako kažemo, pedesetgodišnjim prošlim radom mnogobrojnih prijatelja svetojeronimske pučke prosvjete, na čelu s onima, koji su se nalazili u samom žarištu, u društvenom odboru. Stablo samog društva neprekidce je hranjeno i pojeno najsnažnijom hranom i pilom ljubavi i brige za što bujniji njegov život. Pa i jest to stablo donosilo uvijek sve zornijeg ploda. Društvo je od godine do godine sve ljepše napredovalo, i tako, da je skupnost jednoga djelovanja bila podlogom za slijedeće djelovanje. Iz jednog je izlazilo drugo, jedno

se s drugim vezalo u lijepu skladu, kao što su vezani među sobom sve veći i veći koluti. Pak kad se u tom postepenom širenju došlo do koluta s veličinom od 1000 novih doživotnih članova u jednoj godini, onda je taj najveći postignuti broj posebnim veseljem punio srca onih, koji su tada upravljali milim društvom, te je bila osobita želja i kasnijih upravljača, da se barem od te jedne hiljade već ne ide na niže.

Tako je i bilo, — dok nas nije nenadani porast ove godine iznenadio u toliko, te smo se usudili izaći s idealnom željom visokoga broja od 3000!

Međutim evo nas sada i preko pete tisuće!

Doista, velik je to ovogodišni uspjeh našega društva!

Jasan je uzrok tomu. Vanjski su društveni prijatelji znali i bili su voljni upotrijebiti danu zgodu.

Istina, kad su prvi udarci Rata stali padati na zaprepašteni svijet, imao je razloga i svetojeronimski odbor biti zabrinut za neposredni daljni društveni razvitak. Pod ratnu zastavu stali su četimice odlaziti najgostoljubiviji dočekivaoci društvenih knjiga, dočekivaoci, koji su ujedno bili najvredniji članovi porodica. Otuda u jednu ruku suze, uzdasi, u strahu iščekivane vijesti s ratišta i općena potištenost, a u drugu ruku gotovo siguran račun, da će se narodna privreda u velike smanjiti. Tko će u takvim prilikama mariti za knjigu, bilo poučnu, bilo zabavnu?!

Osim dakle u ovom pravcu, jedva da je itko mogao i slutiti, da bi se prilike socijalnog života možda mogle i drukčije razviti.

A one su se doista drukčije razvile. Stoji doduše, da oni prvi znakovi, oni prvi duhtavi glasovi ratnog stanja traju i dalje: suze, uzdisaji — — —, i da račun o privredi nije bio pogrješan, — ali posljedice svega toga nisu ostale iste.

Duša, prenapunjena čuvstvom potištenosti, tražila je oduška. Našla ga je u molitvi i u — knjizi. Na samoj fronti, gdje u ognju ubojita oružja nestaje i posljednje travke, procvao je krasan cvijet, cvijet želje za knjigom. Pored čitava niza municijone kolije miče se i kolija duševne municije, kolija knjiga. Na tisuće, na milijune zalazi ih u nove, neslućene domove, u podzemlje čudnovatih jaraka, gdje ih čeka nada sve dočekljiv primitak.

Isto i kod kuće.

A novac, koji se prije mazio samo po bijelim i mekim gospodskim rukama, prestao se plašiti crne, tvrde i žuljave seljačke ruke.

Tako su se razvijale socijalne prilike.

A prijatelji sv. Jeronima, rekosmo, znali su i bili su voljni upotrijebiti ove prilike. Otuda uspjeh, — jer u tom i stoji sva tajnovitost uspjeha: prilike shvatiti, pa ih znati i htjeti upotrijebiti.

Carpe diem. Personifikativna snaga grčke fantazije, da konkretizuje pojmove, učinila je priliku »božanstvom«: Kairós. Toliko su je cijenili.

Ako se pak o tom trojednom uvjetu za uspjeh (shvatiti, umjeti i htjeti) pita, koji je dio najvažniji, onda valja reći, da je treći naj-

važniji, — premda su i prva dva dijela od velike važnosti, te nema uspjeha, ako nedostaje samo jedan od njih. Volja je ipak najvažnija, jer iz nje neposredno izlazi ono, za čim se upravo ide: ostvarenje, djelo.

A upravo volja bila je u mnogih jaka kao motor snažno nabijen munjinom. Motor kreće sebe i sve one, koji su s njime u spoju. Lijepa li i draga života kraj žive, snažne volje! Tu nema mrtvila, već tu sve živi, tu se sve zeleni, sve cvate i rodi.

Sa svih strana dopiru nam radosni glasovi o tom krjepkom životu. Sa svetog mjesta propovijedaonice širi se zanosna riječ o svetojeronimskoj knjizi prosvjetnici. O njoj se čuje i topla pouka i ponuka ne samo u gradskoj, nego i u skromnoj školi seoskoj bilo iz usta učiteljevih, bilo vjeroučiteljevih. O njoj se progovara te zaključuje i u sjednicama općinskih zastupstva i u sjednicama različitih gospodarskih udruženja. Za nju se zanima i poseže za njom ne samo radnička, nego i boljarska ruka.

Ona je drag vez između dvora i potleušice, između grada i sela, između umna i neuka. S njom u ruci najradije dolazi pastir duša k svomu povjerenomu stadu, u koje god doba, na kojem god mjestu. U veselju ona mu umilnim svojim glasom priča i pjeva o granici i mjeri, a u tuzi ga s utjehom vjeri. Na putu, na polju, u svome ili njegovu domu pastir stadu našu knjigu daje. O njoj žubori potočić, o njoj šušti grm, o njoj jeka ječi od šume do šume, od gore do gore. Ona je postala slatkom sanjom, ona je postala sestrom, ona je postala vilom hrvatskoga naroda.

Temeljna podloga za sve to dakako da je nutarnja vrijednost jeronimskih knjiga. A kako uvijek, tako se oko te vrijednosti nastojalo i ljetos. »Danica« (koja je, kupovana sama za sebe, već pred dva mjeseca posve rasprodana), svijetli jednako dalje. Dr. Radovan Marković u svojoj je novoj knjizi »Zarazne bolesti« još snažniji nego u prošlogodišnjem »Zdravlju«. Dr. Dominik Gudek ostao je i u posljednjoj svesci »Svetoga Pisma« vjeran svom dosadanjem uspjelom prikazivanju staro- i novozavjetnih svetih događaja. Tiho ali srećno i veselo pozdravljen ušao je vrijedni Mijo Lamot u kolo svetojeronimskih pripovjedača sa svojim »Vojvodom Ratimirom«. A biskup Šarić lijepo je i glatko (kako da drukčije i bude?) preveo premudru Pallau-ovu knjižicu »Katolik na djelu«, te ona, radi svoje mudrosti, ne će i ne može biti bez znatna utjecaja na naš javni život.

Tako, evo, po ovim uzrocima dođosmo do pomenutog velikog uspjeha.

Tek nešto bismo jošte željeli dodati. Jedan od uzroka tog uspjeha, kako je već rečeno, nema sumnje, da su današnje novčane prilike, — pak bi se ex adverso moglo učiniti, da u mirno doba, kad ne bude takovih prilika novčanih, da ne će biti ni takova uspjeha.

No držimo, da taj zaključak nije točan. Ako danas, u ratno vrijeme, ima novaca (ali uz nedostatak mnogih drugih uvjeta), — a to u mirno doba ima drugo, što je daleko jače, nego ovaj ratni novac.

U miru će nestati sadašnje tjeskobe i nesigurnosti, što danas mnogoga zaustavljaju u radu, tako te samo onaj može i dalje djelovati, koji ima dovoljno energije, da te zapreke svlada. Na mjesto tjeskobe doći će duševni mir i osjećaj stabilnosti, koji energiju ne slabi, nego je hrani, jača i daje nesuzdržljiva maha. Po njoj će se prosvjetni rad razmahati u svim pravcima, te će se i potreba ili čežnja za knjigama razviti do najbujnijeg cvata. Današnji ratnici, koji su ne samo tjelesno nego i duševno najjači dio naroda, vratit će se svomu ognjištu, pa će se tako svi, a napose mladež mirnom plovidbom moći zavesti u sunčane krajeve prosvjete. A i samo stanje novaca, kraj svih daljnih poteškoća, bit će u miru bolje i jače. Ako i jest danas privreda nešto obilnija, sve je to ipak samo časovito i nestalno, dok su u drugu ruku i izdaci veći. Privređivanje u miru stalnije je i sigurnije, a to i jest njegova najveća vrijednost. U tomu upravo stoji pravo blagostanje mira. Eirene (Mir) nosi u jednoj ruci rog obilja, a u drugoj nosi Pluta (Bogatstvo).

Ako se dakle sve uzme u obzir, prilike su u miru uopće daleko bolje, nego u ratu. Pa ako smo danas sakupili 5000 novih doživotnih članova, a f o r t i o r i ne smijemo manje u miru, po gotovu, što je glavni uzrok i ovogodišnjeg uspjeha: jakost v o l j e.

Ova jakost volje neka nas više nikad ne ostavi, Književno društvo sv. Jeronima ići će od uspjeha do uspjeha, od triumfa do triumfa!

Pavao Leber: Pripovijesti

Primjer pučkog zabavno-književnog stila

Ocjena.

U najvećoj tišini skupio je prečasni gospodin i izdao svoje pripovijesti, što ih je kroz više godina objelodanjivao, a na različitim mjestima; u najvećoj tišini, velim, i u nevelikom broju primjeraka, samo za određen broj književnika, znanaca i prijatelja, — kao da je u isti čas mislio i osjećao onu Venuzijskog pjesnika: Odi profanum volgus et arceo.

No kao što bi krivo mislio, tko bi i za Horacija držao, da je ovim riječima izrekao svoju ličnu mržnju ili prijezir prama svjetini, ili puku, a ne tek želju, da se od posvećena mjesta, na kojemu će pjesnik kao službenik Muza pjesmom paliti žrtvu svomu božanstvu, maknu i udalje svi neposvećeni, — tako bi te eventualne riječi i u ustima našeg hrvatskog pripovjedača imale sasvim drugi smisao, nego što bi se to na prvi mah moglo pomisliti.

Ne maleni naš neuki svijet, ne hrvatski naš puk, — sve naprotiv! — nego »profanum volgus« naših običnih svakidanjih malenih kritičara, — to će, po mom sudu, biti na pameti uglednog izdavača, kad nije htio pred svijet izaći reklamnom bukom. Pravi i ozbiljan umjetnik, radeći na svom poslu, osjeća se u kraju ljepote kao da je u čistu gorskom kraju: čist, svjež zrak; cvijet miriše mirisom istinim

i pravim, ptica pjeva pijevom istinim i pravim, potok žubori žuborom istinim i pravim. Ali ne mora da uvijek s plava neba blago sunce sja, niti da lišćem, granjem uvijek samo lak lahor trese. Može da se nebo naoblači i crnim oblacima, može da se pognaju i ljuti vjetrovi, i cvijet prigne glavu i ptica zamukne i potok nabuja, — ništa zato! Poslije toga bit će zrak još čistiji. Samo da nije prašine i u njoj svakojakih miazama i kakova doklaćena dima.

Pravi umjetnik ljubi sve, što promiče gorsku svježinu umjetnosti, pa makar to bio i grâd najstrože objektivne kritike, — ali ne ljubi prašinu kritike subjektivne ni u njoj miazama nesposobnosti, neznanja, neistinitosti, pristranosti i apriorna omalovažavanja ili dima glupe nadutosti. Od takve kritike zazire i želi, da je što dalje od njega, kao što svećenik, u starom svijetu, žrtvujući, želi, da su svi nečisti i neposvećeni što dalje od posvećenog žrtvenog mjesta. Odi profanum volgus et arceo.

Naprotiv, dobro došao svaki glas ozbiljna i objektivna suda!

Čujući i razumijući ovu neizrečenu želju svih radnika na polju umjetnosti, pa prema tomu i želju P. Lebera, nijesam mogao propustiti, da ne rečem suda o njegovim, makar i u najvećoj tišini izdanim skupnim pripovijestima; a tim manje sam mogao to propustiti, što je većina tih pripovijesti izašla u svetojeronimskoj »Danici« upravo za moga uredništva, te sam tako baš ja imao najviše prilike upoznati vrijednost njihovu i duh njihov. Ako pak igdje, a to u našem »Vjesniku« treba o njima progovoriti, jer im je duh takav, da najbolje odgovaraju duhu »Vjesnikovu«.

Jest, P. Leber u pravom je smislu pučki pripovjedač s mnogo, vrlo mnogo onih odlika, koje treba da rese pučkog pripovjedača. Već otprije, a osobito otkad radi društvo sv. Jeronima, stao se javljati lijep broj pisaca pripovijedalaca, koji su nastojali da pišu u t. zv. pučkom stilu. Nema sumnje, da je mnogomu od njih i uspjelo pogoditi taj stil, ali jednomu dakako više, drugomu manje. Na najveću naime većinu njih odviše još utječe onaj način pripovijedanja, kojim se pripovijeda, ne klasi pučkoj, nego ostalim društvenim klasama, štono živu sasvim drugim duhom, nego li što živi puk. Zadahnuti, često gotovo prenasićeni takvom nepučkom lektirom nisu dosta jaki da se otkinu od svega onoga, što nije pučko, pa da posve bez obzira na to pripovijedanje, koje je puku strano, pripovijedaju doista u duhu pučkom.

U Lebera nema toga utjecaja. No neka zato nitko ni časkom ne pomisli, da se Leber možda nije dosta bavio pripovijedalačkom literaturom. Sasvim protivno. Hrvatska mu je literatura i novija kao i starija, osobito od ilirizma dalje, vrlo dobro poznata. Osim toga prati još sveudilj i stranu lijepu knjigu, dakako onu prve ruke. Već starac, koji se primiče sedamdesetoj, — ali kada god dođeš k njemu, nikad ga ne ćeš naći bez knjige u ruci, te upravo mladenačkom svježinom kazuje refleksije o čitanoj lektiri.

Ali sva ta obilna literarna obrazovanost nije mogla ni najmanje oslabiti onu bogodanu mu prirođenu snagu pisati čisto pučki. Ta obrazovanost djelovala je na nj samo u toliko, da je pučko svoje

pisanje — kao Brunellesco i Alberti toskansku rustiku — još više prodahnuo umjetničkim dahom, i to opet tako, da time ipak ni u čem nije oslabio samog daha pučkoga.

Jasnoća kao srebrni val prelijeva se kroz sve njegove pripovijesti, jasnoća bijela dana. Nigdje ni tanana oblačka, da se za nj sakrije danje svjetlo, nigdje pramena magle. Sve odmah ugledaš, sve odmah raspoznaš bez ikakova naprezanja, bez ikakova zadržavanja. Ne zadržava te ni jezik ni stil. Jezik je čist kao zlato, a stil gladak kao glatko zrcalo tako, te piščeva jasna misao lako prosijeva kroz oboje jasnim svojim sjajem. U cijeloj knjizi nema ni jedne jedincate riječi, koja ne bi bila narodu poznata. Rečenice su obično kratke, a ako se pisac gdje i periodički izrazi, tada je ta perioda ili manjega opsega ili je tako lako izgrađena, da je i najobičniji čitalac može obuhvatiti bez teškoće.

A u svemu tome izražavanju nema ništa traženoga, sve to tako naravno teče iz Leberova pera kao bistra voda iz svog vrela. No ne samo značajkom jezika i stila, nego je naravitost značajkom i ostalih dijelova ili sastavina Leberovih pripovijesti: potpuna naravitost nalazi se u svemu mišljenju i osjećanju Leberovih lica, u činima i u događajima, u razgovorima i u opisima.

Bila lica Leberovih pripovijesti seljačka ili neseljačka, misli su uvijek primjerene njihovu staležu. Osobito to vrijedi za seljačka lica. Misli njihove nikada ne nadilaze njihova horizonta, — ali im zato ipak ne manjka ni bistrine ni okretnosti, ni dubljine ni duhovitosti. Kao jaglac iz mlade proljetne zemlje, tako i u pripovijestima sada tu sada tamo iznenada iznikne po koja mudra sentencija. »Od složne braće i đavoli bježe«. »Slogom i slabi su jaki«. »Dogovor kuće ne obara«. »Tko ne ima poštenja, rad bi, da ga ne ima ni drugi«. »Dobre su pčele, kakva je trnka«.

U pripovijestima se često namjerimo na seljaka Niku Sančića. A to je pravi tip hrvatskog seljaka ne samo s obzirom na zlatno njegovo poštenje nego i na njegov fini razbor. U najrazličitijim životnim zgodama izriče prave misli i rasuđujući zrelo i pogađajući najbolji put. Ako treba seljake nagovoriti za školu, on ih nagovori, kakogodijer to teško bilo; ako treba izmiriti dva susjedna sela, on ih izmiri; ako treba što od oblasti, on dobije; ako se treba riješiti hajduka, on se i njega riješi zgodnim načinom. »Nikad ne ćeš od mene novaca dobiti, — jer što imam, trebam za sebe; u moju kuću možeš samo preko mene mrtva; zapališ li kuću, ne diči se junaštvom, to kukavice rade«, tako odbrusi Niko hajduku Šišu, a Šiš ošinut iznenada ovim hladnim i odlučnim odgovorom ostavi ga ljutit. Niki Sančiću sličan je seoski knez Đuro Radovanović (»Buntovnici«). Kad su buntovni seljaci navalili na nj, da im dade pravice, što su od cara došle, odgovori kratko i mudro: »Ljudi Božji, jeste li zdravi! Umirite se, u mene nema nikakovih pravica; ako što želite, molite cara, pa će vam on dati, ako se može dati«. Kad pak neki od buntovnika provališe u podrum, a drugi u ormare, reče duhovito, gotovo sarkastički: »Zar pravice plivaju u mom vinu ili su se prilijepile uz moje novce? Tako ne dobiste nikad pravica«. Pa dok već ovdje upozorujem na fino

odmjerenu lakoničnost Leberovih dialoga, ujedno naglasujem, da bi se dao navesti lijep broj i drugih takvih primjera, kad bi bilo više prostora, — ali nikako ne mogu mimoići govora, što ga Mato Milaković reče buntovnicima: »Pozvao sam vas, braćo, da dođete na ovo mjesto, da vam nekoliko besjeda reknem. Najprije hvalim vam, da ste se momu pozivu odazvali. Mi smo svi pod jednim carem, mi smo svi njegova djeca. Pravo je da nam bude svima jednako. Ali tako nije. Moramo gospoštiji davati desetinu, a neki ne daju, pa zato ne ćemo ni mi davati. Caru dajmo, što nas traži, al drugomu ne dajmo. To treba da kažemo na Ivanj-dan. U oči toga dana treba da se zapale krijesovi na brdinama, a u selima poslije večernjega zvonjenja treba paliti puške u znak, da nismo više ničiji kmetovi. Pogledajmo samo oko sebe. Evo gledamo u Klinac i Pecki grad, otkale su se naši djedovi branili; evo pred nama jezero, koje je nastalo od kmetova, oca i sina, a kojima zadnje riječi bile: bolje grob, nego rob. Zakunimo se, da ćemo se boriti za pravice i slobodu. Evo nam na crkvi čuntićkoj krsta, u žarkom suncu nam je božja svijeća, a zvona, što ih sad čujemo od hrastovačke crkve, to nam je opomena, da se u Boga uzdamo. Junaci! Je li prisižete na ovo, tako vam Bog pomogao!« — Govor, krasan vanjštinom i nutrinjom, točno je odmjeren prema situaciji, u kojoj je govoren. Svi znadu, pošto su došli, svi osjećaju važnost toga časa. Zato im ne treba ni mnogo govoriti. Samo toliko, da se njihova odluka još ojača, i da se njihova duševna uzbuđenost digne do vrhunca. Kratak uvod, pregnantna naznaka, o čemu se radi; još pregnantnije, što treba činiti, a napose snažno i zorno, kako treba raditi. Podsjetiv ih nadalje na potresan događaj, na koji ih sjeća bliže jezero Pecko, primaknuo se k svrsi govora, k jakoj, silnoj, pjesničkoj zakletvi. Doista, kako umjetnički, a opet posve pučki!

Isto tako naravito crta Leber i čuvstva svojih osoba. Čuvstva su različita. Ima dakako i erotičnih, ali se Leber ne zaustavlja kod njih, nego ih iznosi diskretno, kao što su diskretna te bezazlena i ona čeljad, o kojima autor govori. Onako, kako je život našega naroda bez afektacije, bez pretvaranja, tako je neafektirano i Leberovo pripovijedanje. Čuvstva su duboka, ali ih Leber ne prikazuje šumom nenaravnih patetičkih riječi, nego ih prikazuje živim činima. Kada je Niki Sančiću poginuo sin u Italiji, ljubav svoju i žalost svoju prikazuje Sančić samo tako, da za pismo, što mu ga sin posla prije svoje smrti, kaže, da ga otada uvijek uza sebe nosi, a iz oka mu kanuše suze. Kada bi Mato Milaković, vođa buntovnih seljaka, odsuđen na tri godine robije na galiji, zamužna već sestra njegova Anica očituje bol svoju tako, da odlučuje ne udati se, dok se brat ne vrati; a mati snima s vrata koralje i crni rubac meće na glavu.

Poput ovih, i ostala su djela pojedinih lica u najpotpunijem skladu sa stvorenom situacijom. To se dakako čini posve razumljivim, ali pažljiv i kričitan čitalac pripovjedačkih književnih produkata moći će i kod boljih pisaca opaziti, da tomu nije uvijek tako, nego da neki čini stoje uz stvorenu situaciju kao gotička fiala uz renesansnu fasadu ili kao glavica kupusa na cvjetnoj livadi. U Leberovim pripovijestima, za koje — da se poslužim već pomenutom

arhitektonskom isporedbom — za koje mi se čini, da su vrlo slične mirnim i ravnim linijama fiorentinske pal. Strozzi — u tim pripovijestima svaki je čin naravan nastavak svoje osnovke, svaki je događaj prirodan pilastar ili uskladan luk jedinstvene pripovijesne zgrade.

I svjetlo i sjena, i kontrasti, izvedeni su nedrhtavom, stalnom, jakom rukom. Njihovi su prijelazi kao prijelazi noći u praskozorje, a jedno uz drugo stoji u ugodnu jedinstvu razlikosti kao zlatno ljetno polje uz tamnozelenu šumu.

U okviru takvih ovećih događaja ili u obujmu širih cjelina ne manjka ni omanjih dekorativnih elemenata. Ovamo spadaju ponajprije različiti opisi. Kako milo opisuje Badnjak. »Badnjoj večeri veseli se sve tako kao i božićnom ručku. Studeno je, mrak se počeo hvatati, zvijezde već titraju po svodu nebeskom. Zvoni pozdrav Gospi i večeras se svaki usrdnije Bogu moli. Zvono je posljednji put odjeknulo, a kuće gospodari užižu svijeću voštanicu i stupaju u sobu, nazivajuć Božju pomoć i njegov sveti blagoslov. Slama je razastrta na stolu i pod stolom, da nas sjeti, kako se Isus rodio na slamici. I kod Ivana Radića upaljena je svijeća. Kata prostrla na stol bijeli stolnjak. Na stolu lijetnjak (božićni hljeb), oko njega orasi i lješnjaci i tri jabuke božićnice. U čaši na stolu svakovrsno žito i tri svijećice, predstavljaju trojednoga Boga. Mali Marko, najmlađi sin Ivanov, moli si oca da mu dopusti na slamici noćas prospavati, a otac mu je dopustio, jer je bio poslušan i nije ljutio roditelja.« — A opet, kako milo opisuje Ponoćku! »Zvona sazivlju narod, da dođe proslaviti uspomenu one noći blažene, kad se je Bog ponizio i rodio u siromašnoj štalici. Grne svijet i nosi upaljene lučke. Lijepo li je gledati, kako je narod veseo i živ. Pred crkvom sastalo se svijeta svake ruke . . . Zvono zvoni na pristup, da će započeti služba Božja. Lučke se potrnu, a u crkvu stupa narod. Svijeće rasplamtile u crkvi, da u njoj vidiš kao po bijelu danu, a naroda se toliko natisnulo, da baciš među njega jabuku, ne bi na zemlju pala. Složnim glasom pjeva narod, da se je narodio kralj nebeski od Marije čiste Djevice. Svršena je služba, pale se lučke i jedan drugome želi vesel Božić. Rodbina se dočekuje, ljube se i jedan drugome daje božićnicu, znak ljubavi i štovanja. Pjevajući kreću kući i baklje im svijetle. Bližnji već kod kuće, a daljnji idu preko brda stazom i lijepo ih je gledati, kako s gorućimi lučkami idu. Mlađi kad dođu kući prihvate se pečenice i hladetine, te kvase vodu rujnim vincem i medenom rakijom«. (»Sloga od Boga«) — Krasan je opis Glinske okolice. »Tko je vidio Glinsku okolicu, ne će je nikada zaboraviti. Treba ju pogledati s Gorskog brijega, kad se voziš u Glinu. Prije nego li se spustiš niz brijeg, stani i pogledaj oko sebe. Pred tobom je prijatno trgovište Glina, udaljeno dva sata hoda, a cesta koja te onamo vodi, ravna je kano stol. Sa obadvije strane ceste zasađeni su jablani i topole, a preostala je još gdjekoja trešnja iz francuske dobe. Desno i lijevo zarubili brežuljci dolinu. Desno gledaš Kupu, uz nju se podigla crkva sv. Marije, za koju narod spominje, da se je sva građa za nju prevezla preko smrznute Kupe. Malo bliže vidiš potok

Glinu, koji se vijuga po dolini, dok se ne zagrli s Kupom i u tom zagrljaju svoje ime izgubi. Na lijevo u blizini vidiš crkvicu sv. Blaža, kamo narod rado dolazi na proštenje. Vidiš pred sobom livade i oranice, gaje i vinograde, potoke i vodenice. Na tu okolicu rado gledaš u svako doba: u proljeće, kad je pomolilo šareno cvijeće svoje glavice iz zelene trave, a svaka ti je voćka kano velika kita cvijeća. U ljetu, kad pripeklo sunce oko Petrova, vidiš, gdje se vesele žetelice natječu, koja će kao najvrednija biti ovjenčana vijencem, s kojim će unići u dom gospodara, a kasnije će ga objesiti u svojoj kući, da se s njime ponosi. U jesen, kad se bere grožđe i spravlja kukuruz, čuješ veselu pjesmu i pucanje iz pušaka. I u zimi, kad je okolicu pokrio snijeg, a ralica put uravnala, motriš, kako po toj dolini donose seljaci drvo, gospoda se sanjkaju, a konji upregnuti kano da se ponose praporcima i zvončićima. Ili ti gledao taj kraj danju, kad ga je pozlatilo sjajno sunce, ili noću, kad ga je mjesečina obasula svojim srebrnim svijetlom, uvijek ti je mio pogled na okolicu. Ne pjevaju Glinjani badava, kad se u veselom društvu sastanu, ili kad se o Božiću u kolo uhvate: lijepa ti je glinska dolica . . .« (»Marinbrod«). — Kraći je, ali jednako lijep opis Ivanj-dana. »Na Ivanje veseli se narod. Krijesovi plamte po brežuljcima, a krijesnice prše po zraku. Blago došlo kući, nakićeno s ivančicama, a djevojke oblače lijepo ruho i idu na večer pjevati pjesmu o Ladu«. Osim toga ima sličnih kratkih opisa proštenja, žetve, berbe, prirode, vatre itd.

No bili ti opisi duži ili kraći, svuda Leber pokazuje glavnu svoju vještinu: ugledati i iznesti najmarkatnije biljege predmeta, što ga opisuje. Ništa suvišna ne kaže. Čim osjeti, da je s jednim gotov, te da tu nema više ništa reći — a to osjeti na pravom mjestu — odmah prelazi dalje na drugo. Ovu je svoju tehničku stranu Leber proveo upravo do minucioznosti. Vrlo često odabere samo dvije tri oznake, — no te su oznake takove, da nam odmah pred očima jasnom pukne čitava slika.

»Vani puše bura, a snijeg pada i zavija svu okolicu u bjelinu«. »Zima ciča zavladala, a pod nogama škripi snijeg«. »Pred kućom sjede Glinjani na klupi, a čuje se gdje gdje i pjesma uz tamburu«, tako opisa malograđansku večer, a seljački doček visoke ličnosti ovako: »U jedanput grune mužar s gradine i vide se već kočije«. »Veselo je danas sve u selu, pjesma se ori, puške pucaju, završuju se božićni blagdani«. »Na desnoj strani potoka vidiš lijep zidani mlin, s kojim se seljaci ponose. Imadu i pravo, jer dva kotača neprestano se vrte«. »Kubure oglasiše, da se kreću svatovi u dom mladoženje«.

Kako otuda vidimo, kratkoća i zornost, kratkoća i plastičnost ne isključuju se među sobom. Naprotiv. Pripovijedanje Leberovo i jest plastično upravo zato, što mu je jedno od glavnih obilježja kratkoća, i to baš ona kratkoća, koja jedina može biti plastična, koja naime polovi baš one crte, štono stvaraju plastičnost. Tih crta ne vidi svačije oko. Pred okom obična čovjeka izmiču one kao posve nevidljive. Vidi ih samo oko umjetnikovo. Takvo je oko Leberovo. Po toj konciznoj kratkoći Leber je bliži narodnom pjevaču čistih hrvatskih bugarštica nego narodnom pjevaču narodnih naših pjesama deseteračkih.

Kako je Leberovo oko bistro za — rekao bi kogod — malene i sitne stvari, ali vrlo važne za tankoćutna estetu, neka posluži ovo nekoliko primjera. Kad se Adam Milnić, seljačko dijete, nakon nekoliko godina kao poručnik vrati iz Bečkog Novog Mjesta kući, brat mu »pokaže jabuku, koju je on (sam Adam) ucijepio, kad je pošao u Glinu u školu, i orah, koji je onda zasadio. Te su voćke već rodile, i Adamu bilo milo gledati«. Zatim odoše u vinograd. »Ima u njem već zrelog grožđa, kušaju ga i nose majci nekoliko grozdova«. Kad je Adam u Gracu i kad su se približili božićni dani, spremi majka u sandučić suhog mesa, sira i jabuka s one voćke, koju je Adam zasadio, vina s loze, koja je na novo zasađena . . .« Prošao je nakon toga lijep broj godina. Adam bi kao četnik umirovljen te se nastani u blizini Graca. Jednom ga posjeti sam pisac. »Gospoja nas zamoli«, pripovijeda on, »da prije objeda pogledamo njezin ružičnjak i cvijetnjak. Odemo i pohvalimo njezino njegovanje cvijeća. Adam me povede do loze, koja je dopremljena iz njegovog očinskog vinograda iz Maje, a i orah, gdje najradije ljetom sjedi; i taj je orah dovezen iz Maje«. »Kad u kolu igra, svak ju rado gleda«, kaže pisac za Maricu, zaručnicu Adamova brata Ilije, — nekako slično, kako kaže Homer za Nausikaju, ili za Artemidu, kojoj se veseli mati Leta gledajući je, gdje igrajući kolo nadvisuje sve svoje pratilice nimfe.

Mislim, da mogu kao sigurno naglasiti, da Leberu, kiteći Maricu, nije bila pred očima ni Nausikaja ni Artemida, — jer je Leber sam svoj, te s Lukrecijem može reći: avia Pieridum peragro loca nullius ante trita solo I, 926. — ali u drugu ruku stoji sigurno i to, da Leberu ne jedamput uspije i nehotice pogoditi homersku žicu. Tko je rad polazio u Preneste i tamo opet i opet čitao »scriptorem belli Troiani«, taj se već na dosadašnjim primjerima mogao o tomu uvjeriti, te mi ne bi trebalo iznositi za to novih priloga. Homerova naime veličina ne stoji samo u grandioznosti cjelovite koncepcije njegovih epopeja, nego, može se reći, jednako tako i u slađanim pojedinostima, koje su to slađe, što su intimnije. Ako takovih pojedinosti ima i manje u herojskoj, bojovnoj Ilijadi, ali ih je zato puna familijarna Odiseja. Ne mislim Lebera stavljati uz bok Homeru, jer mu se nisu mogli uz bok postaviti ni keltski bardi ni Macphersonov Ossian ni Paviša Zvjezdogorski ni Mistral sa svojom Mirèiom ni »hrvatski Omir« Grgo, — ali da ima obilan broj pojedinačkih cvijetova, koji mirišu homersko-odisejskim mirisom, to je izvan svake sumnje. Da ipak iznesem još dva tri primjera. Kako li je čarovito iznio sliku djetinjskog doba. »O zlatno djetinje doba, kad smo se vozili po Glini u čamcu, hvatali na udicu ribe, a na strunu i lijepak češljugarke i čižke, a na misiraču sjenice, a kad proljeće bilo, opet pustili ptice na slobodu. Ne mogu zaboraviti, kako smo se igrali vojnika, loptali, brali vinjagu i lješnjake u Mijatovoj živici, pravili iz zovike puške, a iz vrhovine svirale a tko bi izbrojio naše nedužne igre!« »Sigurno nisi bio veseliji, kad si postao župnik«, piše samome piscu prijatelj Mirko, »nego kad si metnuo papirnatu krunu na glavu i kad smo ti (kao kralju Gašparu) namazali lice ugljenom«. — Kratka ali snažna je ova obilježba vode Omble (kod Gruža): . . . najvolio je

šetati prema (Rijeki) Ombli, koja već na svom izvoru tjera mlin«. — Govorna plastičnost izbija n. pr. iz ove rečenice: »A sad ja polazim u Kraljevčane, čeka me osedlan konj«. — Živa slika skače i iz ovih riječi: »Uz te vojnike postavio prepošt svoje ljude, oboružane sjajnim oružjem; s veseljem je gledao narod u njihovu zastavu, pokraj koje je bubanj tutnjio«. — Zoran je završetak III. odsjeka pripovijesti »Iz prošlih dana«: »Nije sunce zapalo, oni došli kući trijezni kao što su i pošli od kuće. Kućane pozdravljaju s pozdravom »dijel sv. mise i blagoslova«, a djecu darivaju bijelim hljebom, što su ga kupili od glinskih krušarica«. — Slikovita je ova donesena vijest: »Vidio sam, kako po bregovima svežnjevi slame, uzdignuti na skupu, gore; čuo sam kako batići u daske udaraju, a kad se to vidi i čuje, tada ne sluti na dobro. Dođoh, da vam to javim«. — A za slijedeću kratku scenu: »Konji povukoše, a oni svi gledaju, dok im se kola očima ne izgubiše«, čini se, da je piscu doista lebdio pred očima stih Od. III, 484., tako odiše homerskim dahom: tako je naime pisac i tu uhvatio najznačajnije linije, tako je i tu pokazao, kako je vješt opažati što izastopne što istodobne činidbe, i to baš one najnužnije za životnu svježinu same scene.

Kako u pojedinostima, tako su Leberove pripovijesti i u široj svojoj općenitosti mirne Odisejine naravi. »Muzo, o mužu mi pričaj, koji je . . .« mudar bio i mnogo dobra uradio, kao Niko Sančić; koji je bratsku ljubav gojio i po dobroti svojoj sretan postao, kao Adam Milnić; koji je dobar prijatelj bio i radinošću napredovao, kao Mirko Mihaljić; koji je revnovao za dobro naroda, osobito za dobro mlađega naraštaja, kao učitelj Lovrić; koji je u ljubavi s pukom živio i mnogo se brinuo za njegovo duhovno dobro, kao župnik Slanec, itd.

Tko bi u pričanju o tim licama tražio velike patetičnosti ili silovitih provala strasti ili velikih zaleta ili prizora, koji bi silno dražili maštu te srcem potresali u dnu njegovu, taj toga svega ne bi tu našao; pa ako bi tražio zadovoljstvo u silnu uzbuđenju, ne bi bio ni zadovoljan. Ali tko traži mirniju uzbudu, taj će u Leberovim pripovijestima naći svoje posvemašnje zadovoljstvo. Tu se crta bratska ljubav (»Braća«), toplo prijateljstvo (»Prijatelj Mirko«), savjesno vršenje zvaničnih dužnosti (»Učitelj Lovrić«, »Iz prošlih dana«), kućna sloga i familijarnost (»Sloga od Boga«) te uopće društvene krjeposti (»Poštenjak Niko«, »Razgovor s Nikom«, »Marinbrod«). Ni u jednoj od tih pripovijesti nije radnja od velike ekstenzije. Spuštanje i dizanje ne obnavlja se u velikom razmaku. Nema oluje, nema nebotičnih valova, nego duva blag lahor a valovi radnje lelijaju se kao valovi na mirnu jezeru. Blaga toplota, nježnost i mirnoća, to su značajke tih pripovijesti. Pače i onda, kad se pisac slučajno zaleti te iznese radnju veće napetosti (»Nesloga od zloga«, »Buntovnici«), brzo se opet skloni u tišinu porodična života, da tu riše tihu bol i pregaranje. Jedan je razlog tomu i taj, što Leber voli iznositi plemenite karaktere nego loše, a za loše karaktere znamo, da upravo oni narušuju društveni red i tim prouzrokuju različite vanjske i duševne trzavice. Kako Leber voli plemenštinu nad zločom, vidi se jasno i otuda, što i od ono dva tri loša karaktera njegovih pripovijesti

nema nijednoga, koji bi tako ustrajao u svom zlu, a da se ne bi prije ili kasnije povratio k dobru i pravdi. Dok Grga Kosović (»Sloga od Boga«) i nije nikakav zločinac nego tek nesretnik a simpatično ocrtani Mate Milaković, vođ buntovnih seljaka, idealan, samo nerazborit borilac za seljačke pravice, sve druge prave zlice priznaju napokon iskreno svoje zlodjelo, te se tim priznanjem konačno također ističu plemenštinom. Pa i samim hajducima, o kojima pisac govori ostavljeno je toliko čovječnosti, da nam nisu previše strašni. I tako sve u svemu, Leberove pripovijesti djeluju veoma umirno — to umirnije, što Leber ne crta takovu plemenštinu, koja nadilazi snagu običnih, svakidanjih ljudi, nego plemenštinu, koju može svaki čovjek nasljedovati: Leber stvara realne ideale. Idealni realizam.

Ako je umjetničko stvaranje samo naravan produkat vlastite piščeve duševnosti — a to i jest, — onda je sve to i sasvim shvatljivo, onda drukčije i nije moglo da bude. U prečasnoga je gospodina blaga duša, koja ljubi ljubav i slogu, pa rado i o tom priča; u njega je duša uredna, koja voli redovit razvoj, a ne mili joj se zastoj, prekidanje ili možda ćak i gotovo prekinuće; u njega je duša dobra, koja se raduje sama dobro čineći, pa ju veseli i pripovijedati o tom, kako drugi dobro čini. Pa ako pripovjedaču Leberu nisu izmakle ni narodne mane (pijanstvo, lakomnost, zluradost), ipak u njegovim pripovijestima preteže narodna plemenština.

No bilo jedno ili drugo, u svakom slučaju sve ono, o čemu pisac pripovijeda i čega se uopće dotiče, sve je to čisto narodno, čisto pučki ili takovo, da u našem narodu pobuđuje zanimanje. Problemi Leberovih pripovijesti od vajkada su životna pitanja našega puka: desetina, porez, namet, seljačke pravice, gradnje škola, pašnjaci između dva sela, Amerika. Ali nije Leber dao svojim pripovijestima pučki biljeg samo tim predmetima, nego i ostali sadržaj čini njegove pripovijesti pravim pučkim pripovijestima. Leber rado priča o vojništvu, o krajiškim čardacima i njihovu topu, o okršajima s Turcima i o Jelačiću, o starim gradinama te njihovim gospodarima i o njihovoj sudbini (priča, kako je postalo Joševačko jezero, pa priča o knezu Svraki), zatim o mjesnoj historiji (»Marinbrod« je poput prave Ovidijevske metamorfoze), o pustinjaku Niki Poglediću, pa o hajducima (Šišu, Tadiću i Janiću). Sve je to dakle naše, sve je to čisto narodno, čisto hrvatsko. Leber ne ide u kakove tražene strane krajeve, Leber ne traži egzotična bilja, on ostaje kod kuće, u svojoj domaji, te tu na rodnim livadama i brežuljcima bere ljekovite naše trave i mirisavo naše cvijeće, da ga svomu narodu dade na ugodu i korist.

Koliko su naime ovi navedeni primjeri iz sadržaja Leberovih pripovijesti nesumnjiv dokaz na fino piščevo osjećanje, kojim se štivom može puk zabaviti, toliko su u drugu ruku vrlo zgodni za to, da u njihovu okviru pisac kaže narodu i štošta drugo, što mu baš hoće da reče. Bez ikakove je dvojbe, da je Leber pravi pripovijedalac, po čitavoj svojoj naravi, te mu, regbi, pripovijetka vječno titra na ustima — ali stoji i to, da on ipak zato nije isključio tendencije iz svojih pripovijesti. Istina, kako Lebera sama narav sili na pripovijedanje, njemu je u prvom redu stalo, da ispripovjedi ono, što

misli, da je vrijedno ispripovjediti, ali u isti mah on ne može biti ni bez toga, a da ujedno i što korisna ne kaže narodu. No dok to kažem, valja mi odmah naglasiti, da se ono pouke, što se nalazi u Leberovim pripovijestima, nipošto ne osjeća kao kakovo navlasno propovijedanje ili moralizovanje. Ne, sve je to tako usko spojeno sa samom fabulom, sve to tako neprisiljeno teče u toku pripovijedanja, te se nimalo ne osjeća, da je što tendenciozno rečeno, nego se čini, da sve, što je i kako je što rečeno, da sve to mora biti tako rečeno. Pripovijedalačko dakle umijeće Leberovo posve prekriva tendenciju.

Pripovijedajući dakle o licima svojih pripovijesti podaje Leber puku najrazličitiju pouku: odvraća ga od mana a puti na uredan kršćanski život; uči ga, kako valja gospodariti i kućanstvom upravljati; pa kakva treba da bude žena, da bude radina, strpljiva, vjerna; hvali lijepe narodne običaje, a osobito narodnu nošnju; oduševljava za školu i crkvu; preporučuje odanost učitelju i župniku, tim najbližim pučkim vođama, te puti na međusobnu ljubav i slogu. Jedna pak od najmilijih mu pobuda puku jest: pomozi bližnjemu u nevolji, — a opet jezgra svega: budi pošten i marljivo radi.

Na ovoj pretpostavci nema ljepšega života, nego što je život seljački. Dà, osim svega toga, što navedoh, Leber živom željom hoće još da našemu hrvatskomu puku priljubi i omili vlastiti mu njegov seljački poljodjelski stalež. Gdjegod mu se pruži zgoda, uznosi ljepotu seljačkog života te sreću i zadovoljstvo u njemu, ako se s njime združi poštenje i rad. A toga ne čini samo u onim pripovijestima, u kojima su glavna lica sami seljaci, nego i u onima, gdje su glavna lica neseljačkog staleža. »Prijatelj Mirko«, koji postade trgovac, čezne opet za seljačkim životom. »Više puta misli u sebi, ne bi li bilo bolje, da je ostao u svom selu i obrađivao zemlju, kako to seljaci rade, možda bi bio zdraviji. Miliji bi mu bio selski mlin nego velike tvornice, a veselije bi se vozio u čamcu po Glini hvatajuć mrežom ribe, nego što se vozi na brzom brodu. Ljetna i jesenska žetva i berba u vinogradu kamo li su sretniji časovi, nego li dobitak u trgovini, a ništa zato, ako je ovaj znatniji«. »Beatus ille qui procul negotiis, ut prisca gens mortalium, paterna rura bobus exercet suis«, to je bio iskren finale Adama Milnića u njegovoj odličnoj vojničkoj karijeri, to je bila i konačna odluka njegova sina, inače već posve izučena pravnika.

Pa kako Leber već time, što hrvatskog seljaka veže uz njegovu grudu, vrši lijep patriotski posao, u drugu ruku ima i direktnih rodoljubnih motiva rasijanih gotovo po svim njegovim pripovijestima. Pisac raspaljuje ljubav prema hrvatskom jeziku, kada pripovijeda, kako mu je, dok se nalazio kod Graca u kući četnika Milnića, Milnićev sin deklamovao Preradovićevu pjesmu: »Rodu o jeziku«, (»Braća«), i kada udara na one odrode, koji svoj jezik zanemaruju (»Prijatelj Mirko«); pisac radosno ističe, kako je njegov prijatelj Mirko kao trgovac na Rijeci podupirao tamošnje hrvatske đake, a kad se napripovijedao o obitelji Ivana Jurića, veseo na koncu kliče: »Bog dao, da se našoj Hrvatskoj umnožile takove obitelji!« (»Otac i sin«); pisac želi u dušu svojih čitača usaditi istinu, da se domovini može

pomoći djelima a ne riječima: zato i uznosi hvalama učitelja Lovrića, koji je svojim skromnim radom mnogo dobra učinio svomu narodu te u lijepoj slozi živio sa župnikom; pa kad na jednoj dječjoj veselici, što je priredište zajedno učitelj i župnik, djeca zapjevaše »Još Hrvatska nij' propala«, time kao da je pisac htio reći: Hrvatska ne će propasti, dok za narod složno rade učitelj i župnik (»Učitelj Lovrić«). A osobito rado pisac ističe narodnog ljubimca Jelačića znajući, kakova se rodoljubna čuvstva bude s tim imenom: ističe ga kao glinskoga pukovnika, kao vojvodu protiv Turaka i kao hrvatskoga bana. Nalazeći se pak u tuđini, oko mu najradosnije zaigra u onom času, kad na stijeni opazi: »sliku bana Jelačića ovjenčana lovor-vijencem«.

Nema sumnje, visoki, prirodni i etički razlozi, nalagahu Leberu ovu ljubav, ovu brigu i skrb za svu domovinu Hrvatsku. Ali još je nešto, što ga čvrsto sveza uz ovu našu grudu, — a to je žarka ljubav prema svomu zavičaju. Već naprijed čusmo za to jasnih priloga. Leber je Glinjanin, — a kako li je, sjećamo se, krasan onaj opis glinske okolice! No to je samo jedan odlomak od cjelovite one pjesme, što ju je Leber ispjevao svojoj Glini i okolici njezinoj. Radnje sviju njegovih pripovijesti, od prve do posljednje, sve se zbivaju u tome kraju. A u okviru tih radnja Leber je iskitio i uzvisio glinske i doline i brežuljke, i šume i livade, i potoke i jezera, i sela i stare gradine, i narodnu ćud i narodne običaje: on je pravi pjesnik svoga zavičaja.

Jedini mu stoga odgovor svega onoga naroda može biti trajna i duboka harnost. A za ljubav i odanost prema cijeloj hrvatskoj domovini, i za sve one odlike njegovih pripovijesti, odlike formalne i sadržajne, za preugodan onaj mirluh najplemenitijih ljudskih osjećaja, koji odiše iz Leberovih pripovijesti kao mirluh iz tajnovita mirisava izvora stoperne ruže, za sve to ostat će mu neizbrisna spomen u svemu hrvatskomu narodu.

Jer zaista, ovom knjigom pripovijesti i Leber je zašao u red onih, koji o sebi mogu reći:

Protinus ut moriar, non ero, terra, tuus!

Svetojeronimske prosvjetne zajednice

I.

Čovjek ne stvara savršenih djela. Čovjek može samo nastojati oko toga, da mu djela budu što savršenija. To i jest u zdravoj naravi čovječjoj. Protivno, to jest: sveudilj stajati na istom mjestu, bilo bi neprirodno. To vrijedi koliko za pojedinca, toliko za skupine. To vrijedi koliko za ona djela, koja su vezana na jedan čovječji vijek, toliko i za ona, koja obuhvaćaju više takvih vijekova.

Među djela posljednje vrste spada svakako i djelo pučkog obrazovanja, spada i djelo, što ga čini naše društvo sv. Jeronima. Naši predšasnici u svoje doba činili su i učinili su sve, što se savršenije dalo učiniti — ostavivši mlađem naraštaju, nama, njihovim nasljed-

nicima, da njihovo djelo dalje razvijamo. To je naša zadaća. Kad mi ne bismo toga činili, ne bismo izvršili dužnosti, koju nama nameće naše vrijeme.

Dosada zadovoljavali smo se time, da smo knjige, izašle pojedinih godina, razaslali društvenim članovima. Za ono, što je imalo slijediti poslije toga, otkako je knjiga došla u članske ruke, nijesmo pitali pretpostavljajući, da će je izvjesni član čitati, razumjeti i znanje iz nje crpano na život primijeniti. Ta pretpostavka imala je dakako i svoj dobar temelj. Jer ako se tko zapisao za društvenoga člana, zapisao se zato, da čita knjigu, koju će kao član dobiti; a knjiga je kao pučka knjiga imala biti tako pisana, da ju je svatko mogao i razumjeti; pa kako je uz to morala biti i vrijedna sadržaja, nemoguće je, a da je razborit čitalac ne bi nastojao i u svomu životu iskoristiti. Sve je to živa istina, pa zato i kažem, da je dobro bilo ono, što su naši predšasnici radili i nama namrli; za to ni mi ne odustajemo od toga, nego broj članova sveudilj proširujemo držeći, da u tom poslu ne smijemo ni časak sustati, nego sveudilj naprijed kročiti u duhu naših starijih.

Ali osim toga namijenili su — kako rekoh — naši stariji nama mlađima i drugu zadaću: zadaću, da njihovo djelo usavršujemo. A mi se tome ne ćemo oglušiti; mi ćemo to i učiniti s onom ljubavlju, kojom su i oni započeli čitav posao.

Kako se naime gore u jednu ruku posve razborito pretpostavlja, da će član našeg društva i čitati knjigu, koju dobije, tako je u drugu ruku istina i to, da se ono, što se pretpostavlja, uvijek ne ostvaruje. Kod različitih pretpostavaka različiti su uzroci neostvarenju, već prema tome, kakav se predmet pretpostavlja; a kod pretpostavke, da će društveni član čitati knjigu, njezinu neostvarenju mogao bi biti na pr. uzrok taj, da je društveni član mimoišao bilo koju knjigu bilo koji članak (iz »Danice«), jer ga već naslov, koji je označivao predmet knjige, nije privukao k sebi, a predmet je možda ipak bio veoma koristan; ili je čitanje s kojeg drugog razloga odgađao i odgađao, dok nisu došli dani poljskih poslova, a knjiga je ostala nepročitana. Razlozi dakle mogu biti različiti, — i ako držim, da će se to dogoditi rjeđe, te se član ne bi nastojao koristiti dobivenom knjigom. — Ali sada nastaje druga poteškoća. Neka bi naime bilo — kao što obično i jest — da svaki član čita dobivene knjige; no pitanje je, da li svaki sve i razumije, što je u knjizi napisano. Istina je, i tu je na mjestu ona pretpostavka, kojom se pretpostavlja, da knjiga ima biti pisana tako jasno i razumljivo, takvim pučkim stilom, da je doista svaki može razumjeti. Pa oko toga se i nastoji, za tim se svom odlučnošću i ide, te možemo s veseljem reći, da se barem u našem društvu već rijetko može naći knjiga, koja se svojom cjelinom ne bi jasno otvarala pred očima svog čitatelja i koja ne bi odgovarala svojoj svrsi. Ali se opet ne da poreći, da kraj svega nastojanja može biti pojedinih mjesta, koja su poteža i koja time oteščavaju po koji odsjek knjige. Tomu može biti dvojaki uzrok: ili to što piščeva snaga gdjegdje nešto popusti, ili još više to, što i k manjoj stilističnoj ili mislenoj nejasnoći pristupa ona za brzo i

lako shvatanje naravna neokretnost i sporost neuvježbanog pučkog čitatelja. To jedno i drugo nije samo kod nas, nego dakako i u svih drugih naroda. — Ako pak nadalje — kao što drugi narodi tako i mi, — i radimo na tom, da procenat ove poteškoće bude što manji, te se i postizavaju sve ljepši rezultati, javlja se iza toga ipak još jedna, treća neprilika. Knjiga nije zato, da se čita, pa da otuda ne bude u praksi nikakva odjeka. Takva knjiga bila bi ko stabalce, koje nikne i uzraste a ne donese nikakva ploda. A baš za plodom treba ići: za plodom knjige izgledno-pobudna sadržaja, za plodom knjige posebno-stručna sadržaja, i za plodom knjige općeno-poučna sadržaja: — prvom vrsti da se diže vjersko-ćudoredna snaga čitatelja, drugom vrsti da se unapređuje stručna (n. pr. seljačko-ratarska) njegova obrazovanost, a trećom vrsti, da mu se među inim vježba i sve okretnijom čini snaga mišljenja. Jest, svi ti plodovi treba da se pokažu, jer ako toga nema, onda sve uzalud. A ipak, da li tako doista biva? Ili možda nema onoliko plodova, koliko bi se moglo očekivati, barem ne razmjerno prema onoj mjeri, u kojoj se knjige razašilju i čitaju? Čini se, da je zaista tako. Jer dosta polako krećemo naprijed. A uzroci su i tomu različiti. Jedanput neodlučnost, drugiput ona obična konservativnost u naših ljudi, treći put neka nehajnost i lijenost, koja se kao krpelj prilijepi uz čovjeka.

U prve početke ti se nedostaci dakako nisu mogli osjećati, kao što se osjećaju danas, kad bismo pred sobom željeli gledati već zrelije plodove. Zato je sada došlo vrijeme, da izvršimo dužnost nama namijenjenu: da prema našim silama uznastojimo usavršivati rad našega društva.

Prema tomu dakle, što je naprijed rečeno, naša bi zadaća bila brinuti se, 1.) da na najmanje svedemo broj onih, koji dobivene knjige ni čitali ne bi; 2) da eventualna nerazumijevanja ovoga ili onoga mjesta u knjizi bude što manje i manje; 3.) da dobrih plodova ili valjane praktične primjene bude što više i više.

No sve je to nemoguće izvršivati, dok su društveni članovi ovako odijeljeni jedan od drugoga, kao što je to danas. Tko će moći polaziti od jednoga do drugoga, pa da na svakoga napose djeluje u onom jednom, drugom i trećem pravcu! To je nemoguće. A naše je društvo ipak dužno, da rekavši a rekne i b, da brinući se za dobre knjige, kako se uvijek brinulo, da se uzbrine te uspita i za to, koja li je sudbina zadesila te knjige? jesu li se domogle svoje svrhe? jesu li društveni članovi suha ili su živa grana na stablu našega društva?

Pa ako je nemoguće, da naše društvo sve to čini, dok su članovi ovako odijeljeni jedan od drugoga, kako, pitamo, i kada će moći činiti ono, što mora činiti?

Samo onda, kada članovi ne budu odijeljeni, rastavljeni, nego kada naši članovi jednog mjesta ili jedne župe budu sačinjavali od više jedinica j e d n u o r g a n s k u j e d i n i c u, j e d n o o r g a n s k o t i j e l o.

Dà, to je prijeko potrebno, ako hoćemo snažnijih uspjeha u svom radu oko pučkog obrazovanja. Od društvenih članova, od kojih se jedni nalaze u ovom, drugi u onom povjereništvu, i to bilo samo

u jednom mjestu ili u cijeloj župi, od tih članova sačinjajmo svetojeronimske zajednice! Neka ne budu više ti članovi rastavljeni jedan od drugoga, nego neka dođu bliže jedan drugomu, neka se svežu onim vezom, što im ga daje svetojeronimsko društvo: vezom čiste prosvjete.

Tu, samo tu, samo u takvoj zajednici moći ćemo usavršavati svetojeronimsko djelo. Samo tu, samo pomoću takve zajednice moći će se na najmanje svoditi broj onih, koji dobivenih knjiga ne bi možda ni čitali; samo pomoću takve zajednice bilo bi eventualna nerazumijevanja pojedinih mjesta u knjizi sve manje, a dobrih plodova iz praktične primjene sve više i više.

To može činiti zajednica. To je njezina sila, njezina snaga.

Ako bi nekoga bilo koji uzrok odmicao od knjige, ali ako bi kao društveni član bio i član svetojeronimske zajednice, pa tu posve jasno čuo i vidio, kako drugi knjige čita i po tomu biva okretniji za svoje dobro, ne će li ga taj primjer potaći, da i on u buduće čini isto! Zašto da zaostaje! Nastat će plemenito natjecanje.

A sadržaj knjige stajat će pred očima čitatelja sve jasnijim svjetlom rasvijetljen. Na sastancima zajednice raspravljalo bi se o određenoj knjizi, sad ovoj sad onoj, ako bi je članovi već pročitali; ili bi se na samim sastancima čitao ovaj ili onaj članak, ova ili ona knjiga ili odsjek knjige, a u jednom i u drugom slučaju išlo bi se zatim, da se stanovit predmet dobro razumije, dobro shvati. Već među samim članovima našla bi se uvijek po koja nad sve ostale bistrija glava, koja bi mogla štošta, što bi trebalo, razjasniti; a napose bi to mogao učiniti pročelnik zajednice, u prvom redu svećenik, pa učitelj ili tko drugi. Kojekakvih upita — koje je dakako uvijek lakše stavljati nego na njih odgovarati — ne bi se trebalo bojati, jer se već radi kvantuma duševne građe, koja se ima podavati umjereno, ne bi smjelo prijeći preko granica same knjige ili članka. A nema te knjige ili članka, što ih naše društvo izdaje, da ih inteligentan čovjek ne bi razumio i u pojedinostima i u cijelosti, i ako se dakako ni od koga ne smije zahtijevati, da već otprije poznaje najrazličitije predmete.

Da se pak vidi, koliko bi ovakva zajednica donijela koristi s obzirom na praktičnu primjenu u vjersko-ćudorednom i u stručno-gospodarskom pogledu, jedva treba reći o tom i riječ uvjerljiva razlaganja. Jer članovi zajednice sastajali bi se opetovano tjedno, dvotjedno ili mjesečno jedamput, već prema prilikama, a inicijator ili voditelj sastanaka pitao bi, kako se ostvarilo ovo, kako ono; i poticao bi, i nukao bi, i tjerao bi, dok ne bi bilo vidljiva uspjeha.

Osim svega toga sigurno bi u ozbiljnu razgovoru kao iskra vrcnula sad ova sad ona vrijedna misao, tako te bi ova zajednica bila kao blagoslovno ognjište za cio okoliš.

A podići takovo ognjište i na njemu razgorjeti vatru, držimo, da ne bi bilo teško. Naprotiv, lakše nego išta drugo tomu slično. Jer članovi našeg društva, to jest oni, koji bi imali sačinjavati ovu zajednicu, ljudi su, koji baš tim, što su naši članovi, već imaju smisla za knjigu, za obrazovani rad.

Jedva da sada ima podesnijeg materijala, kojim bi se među odraslima moglo započeti stvarati organičke cjeline. Tako će podesni biti i oni, koji će izaći iz omladisnkih društava, koja ćemo mi i radi same stvari sa zanosom pratiti i toplo preporučivati.

Ali ni omladinska društva ne će donijeti poželjne koristi, ako njihovi članovi, odrastavši pa izišavši iz njih, ostanu dalje rastavljeni jedan od drugoga, ako ne zađu u zajednicu odraslih ljudi, koji kao svoji gospodari i oci obitelji jedini mogu na svom domu provoditi praktične preporuke. Organički život treba uvijek njetiti, jer ako se taki život ne njeti, pojedini dijelovi za sebe lako uginu!

Skupljajmo stoga svetojeronimske, dosada odijeljene, članove u svetojeronimske prosvjetne zajednice!

Zajednica bi mogla sastojati najmanje od 5 članova. Da se to provede, za to ima odmah preko 400 sposobnih mjesta, ne uračunavši ovamo ona mjesta, gdje osim nekoliko doživotnih članova ima dostatan broj krunaša; a dakako da bi i redoviti krunaši mogli biti u svetojeronimskoj zajednici.

Osim svih onih napomenutih i nagoviještenih dobara evo još jedno znatno dobro, koje se može smjesta ostvariti: Čim se naime uredi ovakva naša zajednica i prijavi društvenom odboru kao središtu, moći će zajednica odmah osnovati svoju vlastitu knjižnicu, jer će društvo osnovanoj zajednici na jednostavnu zamolbu najpripravnije iz svoje zalihe poslati po stotinu knjiga. Od tih knjiga bit će jedne za zabavu, druge za pouku, a treće za naziđivanje. Od nekih moći će se poslati i duplikati, što je kod posuđivanja često vrlo potrebno. Osnovavši knjižnicu raspravljat ćemo u našem Vjesniku sistematski o tom, kako treba knjižnicom upravljati. Premda tu treba odgovoriti na mnoga pitanja, ipak se dosada kod nas o tom regbi upravo ništa nije raspravljalo. A već je vrijeme.

Prema svemu tomu, što je rečeno, držimo, da nema ništa naravnijega, nego što je to, da društvo svojih članova ne pušta s vida, te da do kraja, i onako, kako duh pravila kaže, provede svoju zadaću tražeći u svom obrazovanom poslu sigurne uspjehe.

Tako u načelu, i u glavnim konturama. Sve ostalo, u detaljima, — prihvati li se prvo — bit će u dogovoru i po savjetu vanjskih naših iskusnih prijatelja. Qui habet aures audiendi, audiat.

II.

U pređašnjem broju predložili smo, da se za što veću korist društvenih članova pa i svega ostaloga naroda stanu osnivati »svetojeronimske prosvjetne zajednice«, i zamolili cijenjene naše povjerenike i ostale društvene prijatelje, da nam glede ovog prijedloga blagohotno reknu svoju iskusnu.

Od stiglih nam mnijenja priopćit ćemo ovdje dva opširnija, jedan pro, drugi contra, te se ukratko na njih osvrnuti.

Prvo mnijenje mnijenje je župnika Josipa Posilovića, koji je svuda odavao iskrenu ljubav prema svom narodu, a koji je napose na novoj svojoj župi, u Kupincu, s novom snagom pregnuo, da narod pomiče naprijed. Njegovo pismo glasi:

»Vjesnik književnoga društva sv. Jeronima za cijelo će obradovati svakog poštenog Hrvata, kome je na srcu kulturni i ekonomski napredak našeg naroda. Napose društveni povjerenici valja da se obraduju tome, Jer Vi pokrećete zamašnu akciju, što će je oni provoditi u najširim slojevima narodnim u ḥatar kršćanske prosvjete i narodnjeg blagostanja. Dozvolite mi, da iznesem neke svoje misli ili bolje reći opažanja s obzirom na Svetojeronimske prosvjetne zajednice.

Mnogo se govori i piše, da je prosvjeta temelj, na kojem valja graditi sreću i slobodu naroda, zemlje i države. Poznata je dobro ona krilatica: »Prosvjetom k slobodi«! Mnogi opet misle, govore i pišu, da je samo narodno blagostanje temeljni kamen, na kojem se može graditi i dograditi velebna zgrada narodne slobode. Ipak ni narodna prosvjeta sama po sebi; ni narodno blagostanje samo po sebi nije dostatno za izgradnju i dogradnju narodne slobode kod svakog neslobodnog i podčinjenog naroda. Sama prosvjeta može dovesti do izobraženja i utančenja intelekta, ali i vrlo lako do opasnog i odvratnog aristokratizma i racijonalizma, dok samo blagostanje može i gotovo redovno dovodi do materijalizma postajući pogibeljno za ostvarenje naših ideala i baciti narod u apatiju za konačne narodne ideale. Već u staro pogansko doba lučili su ljudi jedno od drugoga, pa su epikurejci postavili zasadu, da je jedino dobro u svijetu blago i užitak, dok su stoici naprotiv postavili načelo, da je samo prosvjeta, istina i krjepost jedino dobro, a sve drugo mlohav cvijet. A ipak je najbolja moralna ravnoteža, da se spoji znanje, prosvjeta i krjepost s materijalnim dobrom pojedinaca i naroda. Znanje, prosvjeta i narodno blagostanje mora da ide usporedo.

Nema sumnje, da je znanje, prosvjeta velika poluga u narodnoj borbi. Gotovo najplemenitija strana narodnog života zrcali se i odsijeva u njegovanju znanja i prosvjete. Narod bez prosvjete pričinja se kao putnik u gustoj tamnoj i mračnoj šumi bez svijetla. Kud će udariti, kamo skrenuti? Svuda oko njega debeo mrak, pođe li naprijed, može se još više udaljiti od svog cilja i svrhe. Za to je svakome narodu za ukupni napredak potrebita što veća i bolja prosvjeta. A s tom narodnom prosvjetom valja da uporedo ide i narodno blagostanje. Zaludu vikati i za prosvjetom, ako materijalno nazadujemo i propadamo. — Što će nam hasniti i na širokoj bazi zasnovana narodna prosvjeta, dok široki narodni slojevi viču i vape: kruha nam dajte! Za to prelijepo dokončaste svoju objavu u Vjesniku: Krjepost i znanje.

Objektivno nitko ne će moći poreći, da naše književno društvo sv. Jeronima nije dosad u oba pravca radilo i svoj zadatak i misiju časno vršilo u našem narodu. Ono je dosad izdalo premnoge knjige i vjerske i moralne i nacionalno ekonomske sadržine za krjepost i znanje našega naroda. Ali na žalost rad u oba pravca i djelovanje

nije bilo koncentrirano, već više istrgano nesređeno. Koncentraciju takova rada želite Vi postići u smjeru prosvjetnom i ekonomskom svetojeronimskim prosvjetnim zajednicama.

Nimalo ne sumnjam, da će se ovoj Vašoj plemenitoj zamisli i želji rado odazvati svi društveni povjerenici bez razlike. Ta šta može biti ljepše i idealnije za svakog Hrvata, a napose za društvene povjerenike, nego neprestano biti u kontaktu s narodom, odnosno s društvenim članovima u svrhu prosvjetnog i materijalnog njihovog podizanja? U takovu dodiru s narodom moći ćemo još bolje upoznati mišljenje, osjećanje narodno, da uzmognemo intenzivnije poraditi oko krjeposti i znanja narodnjega. A za pravog narodnog čovjeka nema ljepše i radosnije pomisli, nego kad se sjeti, da je nešto učinio za slavu Božju i za narodno dobro. Bog dao, da se što skorije Vaša plemenita zamisao ostvari, da diljem našeg doma niknu svetojeronimske prosvjetne zajednice!

Što se tiče čitanja društvenih knjiga mislim, da ne bismo mogli tražiti od svakog člana, da baš sve društvene knjige pročita. To je stvar individualna. Netko voli knjigu moralne sadržine, drugi opet hitstorijske ili gospodarske sadržine. Nastojanje naše neka bi išlo za tim, da se sve knjige pročitaju po mogućnosti, a glavna briga morala bi biti, da se promišljeno i praktično knjige čitaju. Naš je narod dosta konzervativan u mnogim krajevima, plete kotac košto mu i otac. — Za to bi valjalo, da povjerenici prvi u praksi pokažu i dokažu uspjeh pročitanih knjiga, a narod će onda odmah za njima, osobito u gospodarskom pogledu. Verba movent, exempla trahunt. A svakako bi bilo najpoželjnije, da se svagdje, gdje je ikako moguće, osnuje pučka knjižnica. Ona bi bila centar, žarište, odakle bi vrcale iskre sveukupne narodne prosvjete, a tako bi se i najlakše ostvarile svetojeronimske prosvjetne zajednice. Za to se doduše iziskuje dosta truda i rada, ali s Božjom pomoći sve ide. Što se moje osobe tiče, ja ću nastojati spojiti pučku knjižnicu s prosvjetnom zajednicom. — Ostalo je sve u Vašemu članku u glavnim potezima izneseno, a prema prilikama pojedinog mjesta neka si svaki povjerenik udesi. A svakako bi valjalo, da povjerenici barem dva puta na godinu izvješćuju društveni odbor u Zagrebu o napretku prosvjetnih zajednica«.

Evo, to je prvo mnijenje. Što se tiče piščevih refleksija, da prosvjeta ne može biti bez narodnoga blagostanja, pa da treba uporedo promicati jedno i drugo, s time se posve slažemo. Bit će još prilike, da se o ovom važnom pitanju u našem Vjesniku opširnije porazgovorimo; za sada samo kažemo, da doista treba u isti mah raditi i na jednom i na drugom polju, jer jedno na drugo utječe: i blagostanje na prosvjetno uzdizanje, i prosvjeta na povećanje blagostanja.

A što se tiče odgovora na pitanje o svetojeronimskim prosvjetnim zajednicama, koje je ovdje glavno, reći ćemo ovo: Veoma nam je milo, što je velecijenjeni gospodin povjerenik zanosno prihvatio ideju o spomenutim zajednicama videći u njoj jasno, kao i mi, nesumnjivu korist po narod. Ali kolikogod nam je to milo, ipak otvoreno ističemo, da bismo s većom skepsom gledali u budući uspjeh

ideje, kad bi sve išlo glatko, kad se naime s nikoje strane ne bi iznosile poteškoće. Lakoća lako uspava čovjeka, pa i ideju, a teškoća prodrma, drži budnim i još podražava na ustrajniji rad — samo je se ne treba prestrašiti. Zato ne samo da nam nije nemilo čuti iznesene poteškoće, nego naprotiv, posve iskreno kažemo, upravo nam je drago, što možemo iznijeti i drugo mnijenje contra, sa svojim poteškoćama, e da im uzmognemo ravno pogledati u oči. A to nam je tim draže, što je to drugo mnijenje mnijenje nada sve zaslužnog i poštovanog radnika na prosvjetno-pučkom polju te dugogodišnjeg svetojeronimskog suradnika v. g. župnika Josipa Šafrana, — jer riješivši pitanje s njime mislimo, da ćemo se vrlo blizu primaknuti i k njegovu cjelovitom rješenju.

Evo i njegova mnijenja: »Ne znam, što će Vam drugi priopćiti glede »prosvjetnih zajednica« društva sv. Jeronima, ja Vam pišem, da će se to teško provesti. Zašto teško? Evo zato:

1. nekako čudno zvuči, da treba pučke knjige jedino za puk napisane još u sastancih puku tumačiti. Ako su te knjige puku nerazumljive, onda nisu pučke knjige;

2. mi nemamo ljudi, koji bi te »zajednice« vodili. Na žalost danas oko puka i njegove prosvjete rade samo učitelji i svećenici. Onih prvih je tako malo, da u račun jedva i dolaze, ovih drugih ima više, ali je muka glede vremena; jer

3. zamišljeni sastanci mogli bi se držati jedino po nedjeljama, kad je svećeniku najteže, a mnogomu i nemoguće;

4. za te sastanke treba posebna prostorija, treba drva, treba rasvjeta, treba čišćenje, a to bez posebnih prinosa neide, a prinosa nema;

5. najveća je napokon poteškoća u različnosti članova Ja imadem djevojčicu u 4. razr. pučke škole i staricu od 70 godina; drugdje imade članova svake dobe. Gdje bi odrasli muž htio sjediti uz dječaka, koji još svinje čuva?! Osim toga naše su župe razštrkane po selima; gdje će roditelji dopustiti, da se njihova mladež obojega spola po noći sastaje i po noći u selo vraća? Sastanci po danu upravo su nemogući, jer je svijet na poslu.

Kako kod nas narod treba za posao sve svoje članove, dokaz je u školi; u kojoj je odmah slabiji polazak, čim je počela radnja na polju ili barem pašarija. Jedno bi se moglo provesti, da se uvađaju čitaonice za odrasliju mladež i to ne promiscue nego po spolu. To bi išlo i bilo bi korisno. Ono drugo naime: »društvo članova svetojeronimskih« teško će se provesti iz navedenih razloga.

Članak Vaš o tom u »Vjesniku« pozorno sam pročitao, o tom sam dulje razmišljao, ter Vam svoje mišljenje ovime priopćujem s bratskim i prijateljskim pozdravom«.

Tako v. g. Josip Šafran. Odgovorit ćemo na svaku pojedinu točku.

Na točku 1. Od tri poglavita razloga, što ih navedosmo u predašnjem broju Vjesnika, a radi kojih držimo, da je ne samo korisno nego i nužno osnivati svetojeronimske prosvjetne zajednice, od tih razloga dotaknuo se v. g. Šafran samo jednoga, i to onoga glede

tumačenja knjiga, dok je druga dva pustio s vida. Pustio je s vida prvi razlog, koji kaže, da treba osnivati zajednice, jer se dogodi, da koji društveni član ne pročita koje knjige od godišnjih edicija bilo s ovog bilo s onog razloga, — a zajednica da će ga svakako ponukati na to ili će ga već svojom ustanovom upoznati sa sadržinom nepročitane knjige. Već smo prije pomenutog prijedloga, a napose poslije imali više puta prilike razgovarati se s nekoliko dobrih poznavatelja narodnog postupka s obzirom na čitanje knjiga, pak nam rekoše, da se ne jedamput dogodi, da seljak ne će čitati na pr. gospodarske knjige. Videći knjigu, koja radi o voćarstvu ili o govedarstvu ili o mljekarstvu, okrenut će glavu od nje pomislivši u sebi: A šta će mene gospoda učiti o tom! O tom bi trebalo da se oni uče od nas, a ne mi od njih! — A ipak, kolike li često u tom zablude! Zato naše narodno gospodarstvo i stoji neprestance, rećbi, na istom mjestu. Da se u tomu pomaknemo naprijed, to jest, da se narodno blagostanje podigne, zato i izdaje društvo sv. Jeronima gospodarske knjige, — ali ne zato, da ostanu nepročitane, nego da se čitaju. Kad se pak doista može dogoditi, da ostanu nepročitane, onda treba da narodni provodiči traže načine, kako da se tomu predusretne, pa da budu i gospodarske knjige čitane. Jedan od najpodesnijih načina svakako bi bio taj, da se osnivaju zajednice, gdje bi se o tim knjigama govorilo i raspravljalo, gdje bi se skupa čitale ili u odlomcima ili u cijelosti, te bi se nukalo, da ih onda čita pojedinac i za sebe.

S ovim prvim razlogom u vezi je i treći razlog, koji je također v. g. Š. pustio s vida. Uzmimo, da knjiga bude i pročitana, ali još ni to nije dosta, nego valja sadržaj knjige provoditi u životu. Kako li je pak to teško i onda, kada ima i poticanja i ponuke, — a ako toga nema, onda sto puta teže. Jedamput je tomu uzrok »neodlučnost, drugi put ona obična konservativnost u naših ljudi, treći put neka nehajnost i lijenost, koja se kao krpelj prilijepi uz čovjeka.« No i tome bi imala pomoći zajednica. »Jer članovi zajednice sastajali bi se opetovano tjedno, dvotjedno ili mjesečno jedamput, već prema prilikama, a inicijator ili voditelj sastanka pitao bi, kako se ostvarilo ovo, kako ono; i poticao bi, i nukao bi, i tjerao bi, dok ne bi bilo vidljiva uspjeha.«

Između ovog prvog i trećeg razloga stoji drugi, na koji se jedino osvrnuo v. g. Šafran. Taj drugi razlog glasio je ovako: »Neka bi naime bilo, da svaki član čita dobivene knjige; no pitanje je, da li svaki sve i razumije, što je u knjizi napisano. Istina je, i tu je na mjestu ona pretpostavka, kojom se pretpostavlja, da knjiga ima biti pisana tako jasno i razumljivo, takvim pučkim stilom, da je doista svaki može razumjeti. Pa oko toga se i nastoji, za tim se sa svom odlučnošću i ide, te možemo s veseljem reći, da se barem u našem društvu već rijetko može naći knjiga, koja svojom cjelinom ne bi odgovarala svojoj svrsi. Ali se opet ne da poreći, da kraj svega nastojanja može biti pojedinih mjesta, koja su poteža i koja time oteščavaju po koji odsjek knjige. Tome može biti dvojaki uzrok: ili to što piščeva snaga gdjegdje nešto popusti, ili još više to, što k manjoj stilističnoj ili mislenoj nejasnoći pristupa i ona za brzo te

lako shvaćanje naravna neokretnost i sporost neuvježbanog pučkog čitatelja. To jedno i drugo nije samo kod nas, nego dakako i u svih drugih naroda.«

Sve, što je tu rečeno, stoji. Stoji i to, da okretnost našeg pučanina (a jednako je doista i u drugih naroda) nije u svoj snazi uvježbana; kao što i to stoji da i najbolji pučki pisac nije svagdje jednako sretne ruke. Ovisi to često o naravi predmeta, o kojemu se piše. Poznato je, kako lijepih je vrlina kao pučki pisac baš sam v. g. I. Šafran. Možemo mirne duše svaki čas reći, da se njega u nas može istaknuti kao uzor pučkog pisca. Pa ipak i u njega je razlika između članka i članka, između članka lakšeg predmeta i između članka predmeta težeg, kao što je n. pr. njegov članak »Ženidba sa dva zakona« u Danici god. 1911. Izvrstan je i to članak, ali, radi nešto veće teškoće predmeta, ako bi se nakon čitanja spojio s razgovorom ili s nekom raspravom, samo bi još dobio na svojoj vrednoći, a čitatelju bi donio još veće koristi. A ima dakako još i težih predmeta, dok s druge strane nisu svi pisci, kao što je Šafran.

No uzmimo, da su sve knjige idealno onakve, kakve bismo svi željeli da budu, da su najjasnije i u pojedinostima i u cjelini, pa i u tom slučaju tvrdimo, da bi skupna čitanja ili barem skupno raspravljanje bilo vrlo poželjno. Podsjetit ćemo samo na postupak, kako se u gimnazijama radi s klasicima. Da klasici pišu lijepo i jasno, to je sigurno. Zato se i zovu klasici. Pa ipak, kako se postupa? Uzmimo jednoga od najboljih, Tacita. Kad đak pročita i dobro prevede koju glavu, imalo bi se, zar ne, pretpostaviti, da je đak — đak razvijen u VIII. razredu — dobro sve razumio, pak poći dalje. Ali tako ne biva, — već je temeljni metodni postupak, da učitelj, nakon što je đak pročitao i dobro preveo, đaka pozove da kaže najprije jasno i glasno, što je pročitao, što to pisac kaže u ovoj glavi. Zašto tako? Zato, što sadržina one glave tada, kada je đak sam svojim riječima jasno i glasno izreče, postane jačom i sigurnijom svojinom njegove duše, nego li da se to ne čini. Osim toga ima učitelj da se s đakom porazgovori o sadržini glave — s obzirom na cjelinu i s obzirom na česti. Pa kad se sve to učini, kako li se cijela glava rasvijetli sasvim drugim svjetlom! Prije, pa makar bila glava inače i najjasnija, bila je kao nekom maglom prevučena, pa bi je đak za kratko vrijeme zaboravio, kao da je nikad nije ni vidio. Ovako se zasiječe u pamet, te vrlo teško iz nje ispada. Zato i jest ovakva metoda upravo nužna, ako učitelj hoće postići što bolji uspjeh.

Slično i mi želimo i predlažemo. Želimo i predlažemo, da se u svetojeronimskim zajednicama društvene knjige čitaju ili barem da se o njima i o njihovoj sadržini raspravlja, ako je naime sigurno, da su je članovi već sami čitali. To želimo, da se postigne što bolji uspjeh i što veća praktična primjena. Naglasujemo, i to ponovo naglasujemo »što bolji uspjeh«, jer ni časa ne dvojimo, da od dobro napisane pučke knjige ima uspjeha, kad ju član čita i sam za sebe jedamput, pa možda i dvaput i triput. To je neprijeporno. Radi se samo o što većem uspjehu, o usavršavanju našeg

pučko-obrazovnog rada, o usavršavanju, koje od nas traže i naši predi i duh vremena.

Da bi dakle sadržina i najbolje pučke knjige postala jačom svojinom našeg društvenog člana, kad bi se o njoj u svetojeronimskim zajednicama razgovaralo i raspravljalo — bez obzira na ostale probitke, koji iz takvih zajednica izlaze (kao što je n. pr. svetojeronimska pučka knjižnica i svetojeronimska kućna knjižnica) — o tom, po našem skromnom mišljenju, nema nikakove dvojbe.

Druge su naravi ostale poteškoće, na koje ćemo sada odgovoriti.

Na točku 2. i 3. Nikoga nema, koji bi više od nas uvažavao ostale poteškoće, koje su u vezi s ovakvim poslom. Znamo vrlo dobro, da gotovo sve stoji na učitelju i svećeniku, na ovomu posljednjemu još ponajviše. Žrtve su znatne, — ali opet držimo, da nisu takve, te se ne bi dale svladati, — po gotovu, kada od takva posla ne dolazi korist samo za narod nego i za onoga, koji ovako za narod radi, n. pr. za svećenika: u narodu se budi i diže sve veća simpatija za njega, to u jednu ruku, a u drugu ruku, i samomu svećeniku mora biti lična ugoda i veselje videći, gdje mu narod s njegova rada svestrano napreduje, — dok mora da ga srce boli videći, da mu je narod, prepušten njegovoj brizi, zapušten.

Na točku 4. Sam v. g. Šafran (u točki 5.) dopušta, da bi se mogle »uvađati čitaonice za odrasliju mladež. To bi išlo, i bilo bi korisno«. Dakle. Jer za čitaonicu svakako treba prostorija. Pa kako smo i mi odlučno za istu stvar, ne treba dvojakih prostorija. Jedno s drugim može se spojiti Nama je samo pred očima 1. da svetojeronimske knjige postanu što jačom svojinom našeg puka, i 2. da, što se tiče obrazovanja, ne pustimo s vida onih naših pučana, koji od odrasle mladeži postanu muževi, upravo glave obitelji. Kao što je potrebno, da se udružuje mladež za obrazovnu svrhu, tako je potrebno da se u istu svrhu udružuju i muževi.

Na točku 5. Ono što smatra v. g. Šafran najvećom poteškoćom, mi ne smatramo poteškoćom nikakovom. Po sebi se naime razumije, da u zajednicu odraslih ljudi ne može ići ni dijete od 4 godine ni starica 70 godina. Nego kako? Kraj naših prilika bilo bi vrlo utješno, kad bi svaka seljačka kuća bila svetojeronimskim članom, makar tko u toj kući bio članom nominalno, bilo dijete, bilo starica, jer ako je makar tko, onda se već čitava kuća može smatrati sudionikom u sveopćem obrazovnom radu, a u prvom redu glava, otac. Teško je od koje malene obitelji tražiti, da bude članom i dijete i otac. Dobro je, samo ako je netko. U tom slučaju, dok su samo knjige u kući, može mirne duše mjesto djeteta od 4 godine članom zajednice biti njegov otac. A što se tiče poljskih poslova, i za to se razumije, da, dok su oni u najvećem jeku, da dotle ima biti stanka, po gotovu kad i same svetojeronimske knjige dolaze u selo ili pred zimu ili usred zime. Isto se tako razumije, da spolovi u svakom slučaju imaju ostati odijeljeni.

Još jedanput kažemo: mi i sami vrlo dobro znademo, da tu ima poteškoća, — ali smo u drugu ruku tvrdo uvjereni, da se te poteškoće mogu i svladati. Jer kad se ne bi mogle svladati,

onda bi se morala zabaciti i svaka pomisao na ikakav udružni ili zajednički rad. A ipak čitav svijet danas vri i ključa od težnje za udruživanjem, što i jest u skladu s naravi čovječjom. Čovjek će čovjeka uvijek trebati. Prekomjerno individualizovanje, drobljenje i mrvljenje sve više gine u nepovrat. Stara, mudra vremena se vraćaju, samo u novu obliku.

Stoga ponovo preporučujemo našim cijenjenim povjerenicima i ostalim društvenim prijateljima, da u svrhu usavršavanja našeg prosvjetnog rada osnivaju svetojeronimske prosvjetne zajednice i u njima svetojeronimske pučke knjižnice.

A raspravljanje o tom, dakako, i dalje je otvoreno.

Kongresne rezolucije

Referat na katoličkom slovensko-hrvatskom kongresu u sekciji za kršćansku prosvjetu

Da je dobra pučka knjiga jedno od najboljih pomagala za širenje pučke obrazovanosti, o tom nema nikakove dvojbe.

Onda, kad već zanijemi riječ predavačeva; onda, kad već izda pamćenje slušateljevo; onda, kad već iščezne skioptikonska slika ispred očiju i svijesti gledateljeve: onda ne samo još uvijek jednako jaka nego sve jača i jača stoji pučka knjiga pokraj našeg pučanina, da u nju zagleda, kadgod hoće, pa da osvježi ovu ili onu vrst predašnjeg znanja.

A ta pučka knjiga sustavno se stala obrađivati i davati u ruke neukih tek od osnutka književnog društva sv. Jeronima. Osnutkom dakle društva sv. Jeronima nastade nova kulturna epoha u životu hrvatskog naroda. Samo letimičan pogled kroz književnu hrvatsku povijest jasno će to pokazati.

Svu tu povijest možemo, za našu svrhu, razdijeliti ponajprije na dva doba, na I.: od početka do iznalaska tiska, i na II.: od iznalaska tiska pa dalje. Ovo drugo doba možemo opet razdijeliti na dva odsjeka, na 1. od iznalaska tiska do ilirskog preporoda, i na 2. od ilirskog preporoda pa dalje.

Prvo doba, u kojemu ni kraljevi nisu trebali znati čitati, mogli bismo uopće nazvati analfabetsko doba. Škola je bilo vrlo malo, — a što je bilo, to je bilo uz samostane, uz prvostolne crkve, pa gdjegdje i uz župne crkve, i to najvećim dijelom samo za one, koji su se željeli posvetiti duhovnom staležu. Ni onda, kad se po nekim ovećim mjestima stadoše pomaljati privatne pučke škole; pa ni onda, kad se, nešto kasnije, tu i tamo, pojavila i po koja javna pučka škola, nije broj onih, koji bi znali čitati, ponarastao bogzna koliko. Broj analfabeta sveudilj je iznosio najmanje 90%.

Uz to, bez tiska teško su knjige dolazile na svijet. Prepisivanje bilo je ne samo mučan nego i polagan posao. Zato je i knjiga bio vrlo malen broj, — a pokraj toga bijahu i skupe. Radi svoje rijetkosti smatrale su se pravim dragocjenostima.

Ovakove prilike dakako da nisu bile povoljne za razvitak pučke knjige, da i ne spominjem onog nekog općenitog shvaćanja, prema kojemu je knjiga bila više samo za odabrane, kao što da ne spominjem ni to, da opseg različita znanja uopće nije bio tako opširan kao što je danas. No ipak ne smijemo misliti, da pučkoj knjizi nije bilo baš ni traga.

Marni naši glagoljaši — osim što su priređivali knjige crkveno-obredna i stručno-bogoslovna sadržaja — nisu zaboravili ni na svoj puk, pa su i za nj sastavljali i prepisivali knjige što poučna što poučno-zabavna sadržaja, sve dakako u granicama, kako su dopuštale čas prije opisane prilike. Broj malen, pa i to nesustavno, sporadički.

A to jedno i drugo, i zabava i pouka bile su nabožna karaktera. Pouka dogmatsko-moralna, zabava ponajviše bilo lirska, bilo dramatska (u obliku crkvenih prikazivanja).

Pominjući to ne mogu mimoići pitanje, koje mi se već odmah ovdje nameće, pitanje: pa kakva je tada uopće bila obrazovanost u hrvatskog naroda? Da odgovorim na to, valja mi najprije reći, da se u obrazovanosti nalaze dva glavna elementa: intelektualni i moralni. Pitam li se dalje, koji je od ovih dvaju elemenata znatniji, to prema onom, što od obrazovanosti tražimo i zašto za njom težimo, moram reći, da je daleko znatniji elemenat moralni, ma kako inače visoko cijenim onaj drugi elemenat, elemenat intelektualni. Za obrazovanošću pojedinca idemo zato, da on po njoj postane konstitutivan ili formativan član obitelji, društva, domovine. A dobrota srca, makar i uz manje znanje, jače je oruđe za to, nego veće znanje kraj zloće srca. Jer dok nedostatak znanja čini, da se ne ide naprijed onako lako i krjepko, kako bi se išlo sa znanjem, kojemu je ujedno podlogom etička jakost, — to zloća ne samo da ne pomiče naprijed, nego i uza sve znanje upravo razara ono, što je znanje moćno sagraditi. Dobrota i s malo znanja čuva i gradi, makar i polako; dok zloća i s puno znanja samo ruši i razgrađuje. Najidealnije je dakako, kad se uz moralnu dobrotu nađe zajedno i punoća znanja, punoća onolika, kolika već može da bude prema izvjesnu vremenu. Ali kako se taj ideal doseže vrlo mučno, to se do obrazovna cilja, to jest do društvenog boljka sigurno dolazi i samom etičkom snagom pojedinaca, makar uz to bilo i nešto manje znanja; dok se pomenuti cilj ne bi mogao postići samim njegovanjem intelektualne moći, ako je uz to etička strana zanemarena, slaba.

Kako li je ovo velika i utješna istina pri pomisli, da je bilo vremena, kad bijaše vrlo malo sredstava za širenje i onog znanja, što su ga ta izvjesna vremena i posjedovala! Kad ne bi bilo u isto vrijeme drugog sredstva, koje bi, u pomanjkanju sredstava za širenje većeg znanja, moglo stvarati drugi onaj obrazovni elemenat, koji može vršiti istu obrazovnu zadaću, kako ju po sebi ima vršiti i znanje, narod bi nam ostao izvan svake obrazovanosti, surov, divlji, nemoćan, da stvara i uzdržava društvo: narod bi nam izginuo, domovine nestalo. Ali, Bogu hvala, tako nije bilo. Kao što postoji, kraj znanja, i drugi obrazovni elemenat, tako je postojalo i drugo sredstvo, i druga sila za stvaranje tog elementa. Za taj drugi obrazovni

elemenat rekao sam, da je duševna moralna snaga. Ono dakle, čime se stvara ta moralna snaga, pravo je obrazovno sredstvo, prava je obrazovna sila.

Da je to u nas (kao što i drugdje) bila vjera; da je to bila Crkva sa svojim hrvatskim svećenstvom; da je to bila nabožna knjiga, svakomu je znano.

I ako su dakle u vrijeme, o kojem govorimo, bile vrlo nepovoljne prilike za razvitak pučke knjige u svemu svomu opsegu, narod nam hrvatski ipak nije bio bez nužne obrazovanosti. Kad bi se dobra pučka knjiga i s njom znanje moglo i u to vrijeme povoljno razvijati, bilo bi dakako bolje; ali pošto je to prema prilikama bilo nemoguće, Providnost nam je poslala drugu obrazovnu silu, silu katoličke religije, koja je vršila obrazovnu zadaću u potpunu značenju riječi.

Tako je bilo u I. doba. Nije bilo m n o g o drukčije ni u II. doba, u 1. odsjeku. Religija, nabožna knjiga i dramatski sastavci, koji su se više gledali, nego čitali, bile su glavne obrazovne sile, koje su radile i u to vrijeme, — i ako je dakako knjigotiskarstvo sada pripomoglo, da se je kraj ostale razmahane hrvatske knjige stala tu i tamo, u ovoj ili onoj formi, pojavljivati i druga vrsta pučke knjige osim dosadašnje, gotovo samo nabožne pučke knjige. Ali i opet broj je bio malen, a radilo se nesustavno i sporadički.

Književnost se naša stala razvijati po hrvatskim pokrajinama, pa kako su pokrajine bile posve odjelite jedna od druge, tako je bila odjelita i njihova knjiga.

Hrvatska je književnost, uzeta u cjelini, bila dosta bogata, ali je rijetko koje djelo imalo obilježje pučke knjige. S ovim obilježjem mogu se smatrati samo ova djela: Iz Dalmacije, Kačićev »Razgovor ugodni«, Lucićeva »Robinja«, Držićev »Stanac« i »Skup«, Gundulićeva »Dubravka«, Zoranićeve »Planine«; iz Slavonije Relkovićev »Satir«; iz Bosne, nabožni radovi franjevaca Divkovića, Posilovića, Margitića, Babića; iz uže Hrvatske, pučka prikazivanja Tita Brezovačkoga i Matije Jandrića, Mikloušićev »Izbor dugovanj svakovrsnih«, Kristijanovićeva »Danica« i gdjekoje izdanje »Kola mladih rodoljuba«. Ilirska književnost bila je određena više za školovane ljude, za građanski stalež.

Ako preskočimo kratkočasne vladavinske forme nastale odmah iza 48-godišnjeg rata, možemo reći, da taj drugi odjeljak započinje apsolutizmom i književnošću, koja se razvijala u to vrijeme. Starih listova nestaje, a nastaju novi: »Katolički list« (koji je isprva donosio i zabavnih priloga), pa »Neven«, zatim, dalje od 60. godina prema 70-tim, »Leptir«, »Naše gore list«, »Dragoljub«, pa napokon »Vienac«. Kao oko onih pređašnjih ilirskih listova, tako se i oko ovih novih okupilo opet čitavo čislo novih hrvatskih književnika. Ali značajka im je ostala najvećim dijelom ista, kakva je bila i u samih Iliraca: i oni se jošte nalažahu samo u društvu već obrazovanijih hrvatskih ljudi. Puk im je sveudilj stajao podaleko, onaj puk, koji živi izvan gradova, koji živi po selima širom hrvatskih zemalja, onaj puk, koji je temelj svega našeg narodnog života.

No da se i tomu puku poda knjiga prosvjetnica, i to ne samo u broju malenu, nego u broju što većem i većem; ne nesustavno, ne sporadički, nego sustavno, po stalnoj osnovi, u skladnu, neprekinutu redu: ova i ovakva želja stala se sve više buditi u duši nekih naših obrazovanika tamo nešto pred 70. godinom prošloga stoljeća. Pa kako je njihova narodna svijest bivala sve jasnijom, a pučke škole kako su se međutim barem kako tako proširile, ona je želja narasla do svog vrhunca god. 1867.

Tada se na poziv kardinala Haulika sastade nekoliko svećenika, te zaključe osnovati društvo, koje će organizovati širenje pučke knjige među našim narodom. Pravila toga društva budu potvrđena 27. ožujka 1868.

To je društvo »Književno društvo sv. Jeronima«. Osnutkom toga društva započeo se u nas rad, kakva dosad nije vidjela sva naša starina.

Osnutkom toga društva nastade nova epoha u kulturnom životu hrvatskog naroda.

Tečajem dosadašnjeg svog života izdalo je društvo preko s t o o s a m d e s e t različitih edicija u v i š e m i l i j u n a primjeraka, — a sve to po promišljenoj osnovi, da u valjanoj formi diže moralnu i intelektualnu snagu našega naroda.

Čitajući pojedina, napose ona najstarija izdanja društvena, ja sam svaki put uživao promatrajući, kako su naši stari odmah umjeli pogoditi pravu žicu za puk. Jasno, s puno osjećaja, kada treba što protumačiti, i to na način gibak, okretan, a sve lijepim jezikom. Tako je to bilo bez razlike, da li je tko pisao pripovijest ili pouku, bilo ovu ili onu. Stojanovićev »Pijanac«, Fiaminova »Radnja čovjeku dužnost i blagodat«, Balenovićeva »Povjesnica hrvatskoga naroda«, Trnskoga »Učitelj Dobrašin«, Kraljeva »Toplina i njezini pojavi«, Kišpatićeve »Životinje«, Ivekovićevi »Životi svetaca«, Šulekova »Popularna fizika«, Kučenjakovo »Pčelarstvo«, Stražimirov »Mijat Briguša« itd., itd., sve su to, iskreno i otvoreno kažem, uzori, u koje se mi i danas s obzirom na način pisanja ne samo možemo, nego i moramo ugledati. Puni mlade i jake volje da prosvjećuju široke redove svoga naroda, pregnuše oni uz taj posao svom ozbiljnošću, svom snagom, da ga izvedu što uspješnije. Ne, nije to lak posao pisati za puk, kako treba, lijepo i jasno. Za takav posao treba ljubavi i truda.

No promišljena osnova, po kojoj su naši pređi osnovali pučko-književno društvo sv. Jeronima, nije se dakako protezala samo na vanjsku formu pučkih spisa nego i na njihovu nutrinju, na duh njihov: duh da bude takav, koji će najsigurnije ostvarivati njihove želje, koji će najravnije voditi k cilju, k onom namjerenom cilju tvrde, solidne izgradnje čitavog našeg čovjeka. A taj duh po toj osnovi imao je biti narodni i vjerski, narodni hrvatski, vjerski kršćanski, katolički. I to dakako razumije se samo po sebi, razborito, u mudroj razdiobi građe zabavne, gospodarske, znanstvene, i religijske, tamo gdje to sadržaj traži, ne nasilno ni nategnuto, nego prirodno. Dà, to su sve tradicije, to je život, to je bit našega društva. Na tom ćemo i mi dalje graditi, uvjereni, da je to najčvršći temelj,

uvjereni u jednu ruku iz vlastita razmišljanja i iskustva, a u drugu ruku na temelju snažnih auktoriteta s tog polja, auktoriteta ne samo katoličkih nego i nekatoličkih.

Sve ovo, što sam dosada rekao, preporučuje I. rezoluciju na prihvat.

S obzirom na II. rezoluciju važno je pitanje, kako da od društvenih edicija bude što više zbiljske koristi. Za tu svrhu predloženo je u »Vjesniku književnog društva sv. Jeronima«, da bi se osnivale »Svetojeronimske prosvjetne zajednice«, gdje bi se čitalo i raspravljalo o svetojeronimskom štivu. Na šire ne ću o tom razlagati, jer pretpostavljam, da je svaki, koji se zanima za pučku prosvjetu, o tom čitao u »Vjesniku«. Jedno ću ipak unaprijed naglasiti, da meni nije nipošto stalo do forme, kojom bi se to imalo postići, nego mi je samo do stvari. Pa stoga, postigne li se to ili u posebnim svetojeronimskim zajednicama ili u vezi s omladinskim društvima, svejedno je. Glavno je pomenuta svrha.

U III. rezoluciji govori se o tom, da se sastavi nacrt budućih društvenih edicija. To bi bilo dobro s više razloga, no ponajpače s toga, da se uredništvo uzmogne na vrijeme pobrinuti za pisce, te da i sami pisci uzimadu dosta vremena za sastav što boljih pučkih knjiga.

Time svršavam sa željom, da nam pučka knjiga i s njome pučka prosvjeta s danom u dan sve ljepše napreduje!

Na to predsjednik pročita I. rezoluciju, koja glasi:

Slovensko-hrvatski katolički zbor sakupljen dana 26. kolovoza u Ljubljani preporučuje svima Hrvatima katolicima i njihovim organizacijama »Književno društvo sv. Jeronima« u Zagrebu kao prvo, najstarije i najveće pučko književno te uopće prosvjetno društvo jasnoga katoličkoga pravca, koje si je za 45 godina opstanka steklo najvećih zasluga za vjerski, narodni, prosvjetni i gospodarski napredak hrvatskoga naroda.

Pročitavši rezoluciju pita predsjednik, da li se prima. — Ova je rezolucija jednoglasno bez debate prihvaćena.

Kod II. rezolucije, koja glasi: »Isti zbor preporučuje osnivanje svetojeronimskih pučkih knjižnica i uz njih »Svetojeronimskih prosvjetnih zajednica«; gdje već jesu ili će biti osnovana »Omladinska društva«, neka se s njihovom organizacijom spoji jedno i drugo«, — kod te rezolucije razvila se opširnija debata. U toj debati sudjelovahu mnogi, napose I. Butković, fra Zubac i referent, a sve se kretalo oko toga, da se svrha, za kojom bi išle »Svetojeronimske prosvjetne zajednice«, može postići u omladinskim društvima. Nakon debate prihvaćena je ovako sastavljena II. rezolucija: »Isti zbor preporučuje i ovom prigodom osnivanje izrazito katoličkih prosvjetnih društava u hrvatskom narodu, koja neka budu središtem agitacije za širenje i razumijevanje svetojeronimskih knjiga. Društvu se pak sv. Jeronima preporučuje, da im osobito kod njihova osnutka dolazi u susret potporom i knjigama.«

Iza toga predloži presv. gosp. biskup dr. Mahnić, da se zamole svi hrvatski Ordinarijati, neka preporuče svomu svećenstvu, da

jedanput u godini, obično na koncu godine, reknu narodu propovijed o dobroj štampi, a napose o društvu sv. Jeronima. — Preč. gosp. Ljudevit Knežić, predsjednik društva sv. Jeronima, odgovara, da u zagrebačkoj nadbiskupiji postoji sa strane Ordinarijata cirkularna preporuka i dozvola svećenstvu, da iz crkvene blagajne mogu svake godine upisati po jednoga društvenoga člana. A radosno prihvaća prijedlog presv. gosp. dra Mahnića, da se ova dosadašnja preporuka proširi u smislu njegovih riječi te želi, da i ostali hrvatski ordinarijati isto učine na korist hrv. naroda.

Na to je prihvaćena ova rezolucija kao III.: »Umoljava se hrvatski episkopat, da pozove svoje svećenstvo, da svake godine javno u crkvi pouči narod o naravi i svrsi društva sv. Jeronima, te da ga potakne, da se što brojnije upiše u društvo, a gospoda župnici sami da sabiru nove članove«.

Rezolucija IV. glasi:

»Nadalje isti zbor svjetuje Društvo sv. Jeronima, da uz pomoć priznatih katoličkih književnika sastavi svoj književni nacrt, koji se neka obzire na aktualne potrebe hrvatskoo naroda«.

Ova je rezolucija prihvaćena bez debate.

I opet naš veliki uspjeh

Prije svega želimo Bogu, samo Bogu, hvalu reći, što izasiplje nad naš čedni rad obilje svoga blagoslova, te i opet — kao što i pređašnjih godina — možemo pisati o našem velikom uspjehu. Sunčano je to raspoloženje, kao što je raspoloženje jednog lijepog dana ljetnog, kada sa visine posred modra neba sunce sja, a dolje se pod njim na širokom polju gusto talasa zlato zrela klasja, dok gospodar-radnik radosna ga srca motri i već gleda sve spremljeno u svojoj žitnici. Ako je razuman, duša će mu se na krilima one poljske ševe dignuti prema nebu, i gotovo već iščeznuvši u plavim visinama, nevidljiva, tiho će — poput ove Božje ptičice — zapjevati zahvalni himan Bogu Višnjemu.

Da, u takovu smo sunčanom raspoloženju i mi gledajući zlatnu našu žetvu. S polja naše središnjice uspjelo nam je sav rod spremiti u žitnicu hrvatskog naroda.

A velik je bio rod: 315.000 (tri stotine i petnaest tisuća) knjiga! Danas ne dobiješ nijedne, da žut cekin dadeš za nju. Sve se otputiše na svoje određeno mjesto.

Sunčano raspoloženje!

A kako i ne! Gotovo cijelu godinu dana nastojiš i trudiš se oko pomenutih edicija: miješ ih i češljaš, oblačiš i kitiš, — pa onda da ti ostanu zakopane u grobu skladišta!

Tako majka redi kćer svoju, — s jedinom željom, da joj dođe vjerenik, i da je povede sobom u dom svoj.

Tako se brine otac oko svojih sinova, — željno iščekujući čas, gdje će ih moći vidjeti, kako gotovi zađoše u svijet i kako u njemu svaki svoju dužnost vrši i donosi zrele plodove.

Tako i ljubezni gostoprimac resi i puni svoj stol, — raduje se, ako mu dođu svi pozvani gosti i veselo se pogoste onim, što im je pripravio.

Kako li naprotiv tuguje mati, kad joj kćeri nitko ne vodi, te ostaje kod kuće tužna i nevesela sjedeći i godine gubeći! Kako li tuguje otac, kad mu, makar samo jedan sin zaostane na domaćem pragu ne našav izvan toga praga one zaposlenosti, koju mu je on, otac, svojom dugom njegom i skrbi namjenjivao! Kako li žali ljubezni gostoprimac, ako mu ne dođoše uzvanici na spremljenu gozbu, te mu ostadoše odabrana jela, na milost i nemilost ostavljena nevidljivim moćima rastvaranja i propadanja!

Naše je društvo, napose naš je odbor zajedno s povjerenicima svojim, kao ona majka, kao onaj otac, kao onaj gostoprimac, — a naše su knjige kao ona kći, kao oni sinovi, kao ona odabrana jela.

Naš se odbor i naši se povjerenici vesele, kad im dođu uzvanici, članovi hrvatskog naroda, te raznesu sve naše edicije i uščitaju ih, to jest potroše svu onu krjepku hranu, koju im pružismo u tim knjigama. Veselimo se, kada nam sve knjige otprhnu u svijet, u hrvatski svijet, i tu izvrše onu dužnost, koju im namijenismo. Radujemo se, kada vjerenik — hrvatski narod — dođe po našu svetojeronimsku knjigu prosvjetnicu i zagrlivši je duhom svojim odvede u svoj dom.

A žalostili bismo se, kada bi nam koja knjiga ostala na uskom kućištu negledana i zanemarena, i ne bi mogla izvršiti svoga pozvanja, i ne bi mogla nikoga nahraniti.

Što dulji boravak knjige u skladištu književnoga društva, to dulje njezino sužanjstvo. Ona hoće da kao ptica poleti napolje, u sela, u gradove, među žive ljude, da njima pjeva i ugađa. Njena je smrt, ako je zatvorena u tužnom kavezu mračna skladišta. Stvorena samo za to, da kao golubica, kao lastavica, kao pčela živi uz čovjeka i njegovu družinu, kako li mora ginuti od teške čame među četiri hladna skladišna zida! Sva joj narav viče za slobodom. za ostvarenjem njezine svrhe, za ispunjenjem njezine zadaće, a ona da nepomična i neradina drijemlje i trune na daskama skladišnih polica! Puna je darova i blaga, željna samo da dijeli, da daruje, a kad tamo, da je tamničar skladišta zatvara svojim krutim ključem i veže joj ruke užetom nemoći!

Ne, ne, skladište ne smije biti dugo boravište knjiga prosvjetnica. Ono ima biti samo časovit njezin stan, samo kratkotrajna stanica na njezinu putu — da se skoro iza toga zaputi dalje, dalje, sve do njezina pravoga cilja.

Evo, tako se i opet desilo s našim knjigama u minuloj godini.

Otuda sunčano raspoloženje.

To više, što su i primane svuda srdačno. Takovi se glasovi javiše, i stigoše nam, s mnogih strana.

Tu ćemo spomenuti samo jedan takav glas, ujedno s namjerom, da se osvrnemo na jednu primjedbu.

Veleč. gosp. S. V. napisao je prikaz svetojeronimskih prošlogodišnjih izdanja u jednom zagrebačkom dnevniku, od 5. siječnja o. g. (1917). Najprije se uopće osvrće na samo društvo, a onda ukratko prikazuje same knjige.

»Na hrvatskom kulturnom polju vrši društvo sv. Jeronima u Hrvatskoj odlično svoju zamjernu misiju već pedeset godina. Tu ćeš naći knjiga svakovrsna sadržaja počevši od najviših misli do najnižih potreba hrvatskoga društva. Za naš narod je društvo sv. Jeronima steklo vanrednih zasluga, pa želimo, da na tom putu proslijedi i u napredak. Iskre iz društvenih djela preporađaju um i srce svakoga hrvatskoga čitatelja. Ove je godine izdalo spomenuto društvo šest knjiga, pa hoću, da koju rečem i konačno živo stavim društvo sv. Jeronima svakomu Hrvatu na dušu.«

Pisac zatim prikazuje pojedine knjige. Evo kratka izvatka: O »Danici«: »Simpatična je naša »Danica«. Uvijek u istom historičkom i tradicionalnom crvenom kroju. Ta mi je individualnost vanredno draga. Hrvat je pozna, čim joj vidi korice. Našemu je čovjeku »Danica« doista ona prava zvijezda Danica, koja ga vodi 365 dana kroz sreću i nesreću, radost i žalost. U njoj ćeš naći svega što treba Hrvatu. Uzmi, vidi i pročitaj. Sami odlični pisci kao dr. R. Horvat, dr. R. Marković, Josip Šafran i drugi. Naše društvo, naša povijest, naša ekonomija, naše biće jest tako naše, da nešto modernijega i hrvatskijega koledara u pravcu vjerskom i domovinskom ne možeš naći«. — O knjizi »Naša kuća ili obitelj« kaže, da je krasna knjižica. »Tu ćeš u jezgrovitim raspravicama naći sve ono, što se odnosi na naše ognjište, koje je temelj socijalnom, kulturnom i političkom razvoju našega hrvatskoga naroda.« — Za »Naše žitarice«- veli, da su »za našu kuću od silne ekonomske važnosti.« »Tu vrsni g. pisac dr. V. Mandekić razvija znanje od sjetve do žetve u potankosti.« »Baš je u najzgodniji čas izašla spomenuta knjiga, te ju toplo preporučujemo svakomu na uvaženje i gospodarenje.« — Za »Sv. Pismo novog zavjeta« knj. II, sv. 1. pominje, da ono »iz pera našega dra D. Gudeka ne može drugačije biti, a da se ne svikne zanimanome čitatelju.« »Baš naši Hrvati, koji su u raznim organizacijama na odlučnim mjestima, neka uzmu u ruku Gudekovo djelo, pa će opaziti, da su osviješćeni Petar i obraćeni Pavao slavu slavili svojim pobjedama. Nema velikana bez zdrave i temeljite evolucije. Najznamenitiji katolički evolucioniste jesu Petar i Pavao, koji ljubeći Boga i bližnjega pokazaše pravi put Hrvatima gospodske i seljačke ruke.« — »Iskre hrvatskoga rodoljublja« jesu doista prave hrvatske iskre, i nikako drugačije nego prave hrvatske iskre. Svaka iskra sjaji svojim sjajem, a taj nije drugačiji nego hrvatski.« — »U školi trpljenja« kruna je ovogodišnjih izdanja. Tu su nanizani biserni recepti za modernu ojađenu dušu. U svijetu je više trpkosti i gorkosti nego li radovanja i uživanja, a ovim hoće sjajni biskup i izvrstan prevodilac da razvedri tmurno lice i zdvojnu dušu. Kako je ova diamantna knji-

žica za sve nas, bez razlike zvanja i položaja, to se najtoplije preporučuje.« — »Zaključak. Primi, hrvatski narode, ovogodišnje knjige društva sv. Jeronima najvećom ljubavi. Neka bude Jeronimsko društvo kao eminentno hrvatsko književno društvo raširena i u najdalje hrvatske strane.«

Kako se iz ovih navoda jasno vidi, vrlo cijenjeni pisac napisao je ovaj prikaz u posve prijateljskom duhu i u najboljoj namjeri, pa zato ćemo i mi u isto takovu duhu i namjeri odgovoriti. »Na jednu primjedbu želim upozoriti koliko čitatelja toliko i samo društvo. Pače! Društvo nešto više. U »Danici« je sastavak M. L. o hrvatskom narodu. Taj je sastavak imao biti ili prekrojen ili ispušten. Počeo je pisac dobro, nastavio zlo, a svršio najgore. Za katoličko i hrvatsko društvo sv. Jeronima nije obrana jugoslavenske bečke deklaracije od 30. svibnja 1917. »Hrvatski narod« ima biti onakav, kakovim ga žele »Iskre hrvatskoga rodoljublja«, t. j. rasprava M. L. o hrvatskom narodu nikako nije u skladu s knjigom uglednoga društva, koju je ove godine izdalo pod naslovom: Iskre hrvatskoga rodoljublja. Neka u buduće pripaze naši jeronimski književnici, da se ne ušulja u buduće u njihove knjige ma budi i najmanje slavosrpsko zrno, a pogotovo ako je ono slavosrpska zrnurina.«

Na to imamo odgovoriti ponajprije to, da je naš veoma ugledni suradnik župnik M. L. napisao onaj članak uopće davno prije, nego se »jugoslavenska bečka deklaracija« i rodila. Isto je tako ovaj članak već i u štampi bio prije rođenja same deklaracije.

O kakovoj obrani dakle »bečke deklaracije« ne može biti ni divana.

Gosp. L. samo je teoretski raspravljao, tko spada k istom narodu, da konačno izvede ovaj zaključak: »Ako sam ovim kratkim razlaganjem vrijedne čitatelje »Danice« doveo do uvjerenja, da smo članovi velikog hrvatskog naroda i da nam je dužnost čuvati narodne naše običaje i narodni jezik, kao dokaze posebne narodnosti u velikoj smjesi naroda svijeta ovoga, onda sam postigao ono, za čim sam išao, jer sam time doprinesao svoj dijelak općoj našoj narodnoj svijesti.«

Evo, za tim je išao gosp. L., i ni za čim drugim.

Ni za kakvim političko-stranačkim ciljem, — jer to ne bi niti mogao, kad bi i htio, ni on ni itko drugi, dok sam ja urednikom.

Književno društvo sv. Jeronima u vjerskom je pogledu katoličko, a u narodnom rodoljubno hrvatsko bez ikakove stranačke primjese. I takovo ima ostati.

Za ovu, jedino pravu i zdravu značajku našega društva borit ću se uvijek najodlučnije, a jednako mogu to reći i za predsjednika i svakoga drugoga odborskoga člana.

Naše je društvo kulturno društvo, i kao takovo nema se miješati ni u kakva stranačko-politička pitanja, — ako ne će da u sebe usiše smrtni otrov.

Stranačko-političke borbe smrt su svakog kulturnog društva. To vrijedi uopće, a kamo li ne za onakvo društvo, kao što je naše, gdje su mu i povjerenici i članovi različitih političkih struja, radi općenitih domovinskih prilika. Tomu se predustresti ne može, jer je sasvim naravno, da pravi rodoljubi moraju zauzeti neko stanovište prema različitim domovinskim pitanjima, svaki prema svom mišljenju, ali svaki pošteno. Indiferentizam ili neutralnost rijetko može biti znak iskrena rodoljublja. Svi moraju biti pravi vojnici svog naroda, udarajući na neprijatelja jedan s ove, drugi s one strane.

Tako. To je sve istina, — ali društvo sv. Jeronima, kao lih kulturno društvo, s ovom političkom borbom, u koliko nosi stranačko-politički biljeg, nema nikakva posla.

I tko bi htio — bilo s lijeve bilo s desne — t. j. bilo s koje strane, da u naše društvo unosi stranačko-političku borbu, protiv takova i samog pokušaja ustao bih najodrešitije, bilo unutar, bilo izvan društva, i vodio tu borbu tako dugo, dok društvo ne bi ozdravilo od te bolesti te opet zdravo na vanstranačkom stanovištu uzmognulo napredovati, kako je dotada napredovalo.

Stoga valja osobito paziti, da se ni na koji način ne izazivlju među nama stranačko-političke trzavice.

I zato ponovo naglasujem, da u svom radu za hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ne poznamo stranačkoga ni Petra i Pavla, nego samo Krista i Hrvatsku. Katoličku istinu i hrvatske ideale.

To je naš vrhovni program.

Toliko htjedosmo reći na primjedbu veleč. gosp. S. V., — kome u drugu ruku zahvaljujemo za njegovu simpatičnu preporuku naših knjiga i našega društva.

A na poseban način zahvaljujemo svim našim prevrijednim povjerenicima i prijateljima, koji su svojim trudom učinili, te postigosmo onaj naprijed spomenuti veliki naš uspjeh i po njemu u sebi osjetismo sunčano raspoloženje.

Pedeset ljeta*

Tko od vas ne zna za Društvo sv. Jeronima? Tko ne zna, kakovo je to društvo? Tko ne zna, da je to ono društvo, koje s velikom brigom i s velikim trudom svake godine izdaje vašu obljubljenu »Danicu« i uz nju još četiri do pet drugih knjiga uz najmanju cijenu, što se može zamisliti, — a sve samo zato, da vi, članovi toga društva, i da sav hrvatski narod u našoj »Danici« i u drugim svetojeronimskim knjigama može naći što korisnije pouke i što ljepše zabave!

---

* Ovaj članak upravo je namijenjen puku, pa je i izašao u »Danici«. No kao zbita građa dobro dolazi i drugim čitateljima.

A na tom svojem plemenitom poslu, na toj svojoj prekrasnoj zadaći radi ovo društvo već punih pedeset godina: od godine 1868. do godine 1918.

Koliko li je knjiga u to vrijeme raširilo po svoj našoj domovini hrvatskoj, Banovini, Međumurju, Istri, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini! Milijune knjiga! Punih, krcatih različite prosvjetne sadržine, što sva svijetli kao jedno veliko sunce. Koliko li se iz toga sunca prosipalo zraka svijetlih i toplih u srce i dušu našega puka! Broja im nema! U noći neznanja sjajile su mu, u zimi tuge grijale su ga. Znade to Bog te premnogi i premnogi naš čovjek pojedinac, koji je u svojoj tišini i skromnosti listao stranice svetojeronimskih knjiga. U tišini i skromnosti, velim, kao što i vlat ili biljka na širokom polju tiha i neviđena pije sunčan žar, pa se sve pomalo diže i raste, dok ne doraste i ne dozrije do zrela ploda nuđajući zlato svoje zrelosti svomu gospodaru, neka ga primi u svoj dom. Tako je i hrvatski narod tiho i skromno pio sunčanoga žara svetojeronimske knjige, pa nema sumnje, da je upravo ta hrana veoma mnogo pridonijela, te je i naš narod danas već na toliko dozrio, da mu plodova zrelosti nitko više oteti ne može. Velikim dijelom prosvijećen znade, tko je i što je, i na što kao svijestan narod ima pravo: na slobodan i samostalan život, da jednak svima uđe kao ravnopravan član u dom svjetske narodne zajednice.

Jest, živa je istina, prema ovoj željenoj svrsi najsigurniji je put: put prosvjete. A taj put, koji je dakako težak i dug, već pedeset godina sa svim zanosom svojim krči Društvo sv. Jeronima.

Najrazličitijom poukom općene naravi otvaralo je naše društvo oči našemu puku, da uzmogne što jasnije gledati u svijet oko sebe: u prirodu, u ljudsko društvo, u kuću i svoju obitelj i u cijelu svoju domovinu.

Već prvih godina svoga života uči društvo, kakve su sve sile i kakvi pojavi u naravi, uči, što je toplina i kakvi su njeni učinci, a skoro za tim počinje izdavati popularnu (pučku) fiziku (to će reći: nauku o prirodi), tako te slijedi jedna knjiga za drugom: o »silarstvu«, »vesarstvu«, »svjetlarstvu« (mehanika, akustika, optika), a poslije toga u nekim razmacima dolaze knjige: o magnetizmu i elektriciteti (munjini), o prirodnom zemljopisu i o zvjezdarstvu. Uza to je u osam knjiga obrađeno gotovo čitavo životinjsko carstvo. Isto tako, kao što u posebnim knjigama, poučava se i u člancima »Danice« o različitim pitanjima i predmetima iz prirode i prirodnih znanosti: o pticama i drugim životinjama (gušterima, krtu, guji, o štetnim kukcima u polju itd.), o novim mjerama, o tuči(gradu(, o »zvijezdah padalicah i kresalicah«, o repaticah, o munjevnim pojavama u zraku, o staklu, o žigicama, o dalekoglasu ili telefonu, o Morseovu brzojavu, o sviječama, o svjetiljkama, o petvroleju ili kamenom ulju, o strijeli i gromu, o suncu, o gljivama te njihovoj koristi i štetnosti, o najobičnijim otrovima, o mlijeku, o pošti i brzojavu, o onm i najnovijim prometnim općilima, o Helejevoj zvijezdi repači, o vrućim vrelima i gejzirima, o čovjeku i prirodi, o zraku, o akvariju itd.

Društvo sv. Jeronima učilo je nadalje svoje članove o hrvatskoj našoj zemlji, kuda se sve proteže i kakova je. Sve naše hrvatske zemlje opisane su u čitave tri lijepe knjige, pod skupnim imenom: Opis zemalja, u kojima stanuju Hrvati. A onda su još opisani naši pojedini krajevi i mjesta u različitim godištima »Danice«, osvijetljeni slikama. Tu se piše o Krasu, Posavlju, Plitvičkim jezerima (tri put), o okolici od Karlovca do Rijeke, Slavoniji (srednjom Slavonijom), Zagorju, Istri, Hrvatskom Primorju, Lici, Glini i okolici itd., pa zatim o gradovima i mjestima širom naših hrvatskih zemalja: Dubrovniku (više puta), Sisku, Varaždinu, Pazinu, Travniku, Spljetu, Jajcu, Zadru, Krapini, Mostaru, Zemunu, Mitrovici, Boci Kotorskoj, Vrbniku, Bjelovaru, Petrinji, Koprivnici, Opatiji, Đakovu, Varaždinskim Toplicama, Novome, Crikvenici, Križevcima, Karlovcu, Senju, Kraljevici, Bakru, Aljmašu, Korčuli, Kninu, Šibeniku, Jankovcu (Slavoniji), Požegi, Osijeku itd.

Druge pak svetojeronimske knjige i članci govore o tom, kako je hrvatski narod živio na toj svojoj zemlji, kako je živio u prošlosti i kako živi u sadašnjosti. Već druge godine svog života izdaje svetojeronimsko društvo »Povjesnicu hrvatskog naroda«, a poslije u više knjiga štampa »Pripovijesti iz hrvatske povijesti«. Ove pak godine 1918. opet izdaje »Povjesti hrvatske« I. dio. Osim toga nalaze se u »Danici« ovi povjesni članci: Krsto Frankopan Tržački, Krste Frankopana vojevanje na Mlečiće, Pedesetgodišnjica hrvatskog preporoda, Tisućgodišnjica blažene smrti slavenskog apostola sv. Metodija, Senjska buna (1719.—1722.), Iz ličke povijesti, Vitez Žarko Dražoević, knez i vojvoda Poljički, Knezovi Šubići Zrinjski, Gdje su sve Hrvati ratovali u 19. vijeku, Smrt Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana, Jurišić, Hrvati biraju i krune Karla Roberta kraljem god. 1300., Borba naroda hrvatskoga s Mongolima ili Tatarima god. 1242., Povijest Bosne i Hercegovine, Krajine, Međumurja, Rat s Italijom god. 1866., Krunidba hrvatskoga kralja Dimitrija Zvonimira, Spomen osamstogodišnjice osnutka biskupije zagrebačke, Što nam pripovijedaju ove slike (povjesne), Remete i t. d. — Uz ovakve rasprave prislanjaju se životopisi pojedinih znamenitih ličnosti iz naše starije i novije prošlosti, kao što su životopisi Pavla Horvata, biskupa zagrebačkoga, Marka Marulića, bana Tome Bakača, bana Nikole Zrinjskoga, slikara Julija Klovija, biskupa Martina Borkovića, pa onda bana Jelačića, Ljudevita Gaja, Janka grofa Draškovića, Vjekoslava Babukića, Stanka Vraza, Petra Preradovića, Josipa Juraja Strossmayera, dra Dinka Vitezića, Ivana Trnskoga, i mnogih drugih mlađih zaslužnih Hrvata. — I dok se već u tim posljednjim životopisima raspoznaje jedan dio našega današnjega narodnoga života, imade još i posebnih sastavaka, kojima se prikazuje taj naš današnji život, a ti su na pr.: Iz krajiškoga posijela (više put, u obliku pripovijesti), Naši Primorci, Naši stanovi na selu, Kraljice, Što imadu braća Slovenci, Kakvog imamo sve kod nas naroda, Hrvati u Ugarskoj, Među Hrvatima u Americi, Odakle su i što su bosansko-hercegovački Muslimani, Poljica itd.

No Društvu sv. Jeronima nije bilo dosta, da svojim članovima prikazuje, kako je hrvatski narod živio u prošlosti i kako živi danas, nego mu je na srcu osobito ležalo i to, da svima pokaže i da sve pouči, kako bismo mi kao narod m o r a l i živjeti, da uzmognemo napredovati i biti vrijedan narod. Istina je, i iz takvih se knjiga i članaka, koje o tom raspravljaju, može, makar i neizravno, vidjeti, kako danas živimo — jer se tu dobrim dijelom iznose naše mane i poroci — ali im je ipak prva i glavna svrha dobar narodni i ljudski uzgoj.

Neke knjige i neki članci ili štiva imaju pred očima cio narod ili cijela čovjeka, pa ih uzgajaju sa svih strana odvraćajući ih od različitih zlih poroka i upućujući ih na dobre čine i običaje. Takove su knjige: Zbirka korisnih pouka, O pristojnom ponašanju i čistoći, Melem na rane, Mijat Briguša, Učitelj Dobrašin; zatim: Naša kuća ili obitelj, Dobro dijete, dobar mladić, dobar muž, Čovjek od rođenja do ženidbe, Čovjek od ženidbe do smrti, Kako valja uzgajati djecu, Supruga kršćanka, U školi trpljenja.

A ovo su manja štiva u »Danici«: Ljute rane narodne, Ovako živi, ovako radi, Čega nam najviše treba, Uzgojna zrnca, Pouke djeda Marka, Što nas uče doseljenici, Iseljeničko pitanje, O ljudskim bolestima (sa ćudorednoga gledišta), Dobre i zle knjige, Knjige i novine i t. d.

Druge opet knjige i štiva pišu samo o jednoj uzgojnoj pouci, ali isto tako ili odvraćajući od kakova zla ili upućujući na koje dobro. O čemu govori prva naša knjiga »Pijanac«, vidi se iz same ove riječi — odvraća, zar ne, od pijanstva, — a knjiga, kojoj je naslov: »Radnja čovjeku dužnost i blagodat«, hvali i preporučuje rad. Protiv pijanstva, tog velikog poroka u našemu narodu, govore i mnoga štiva u različitim godištima »Danice«, kao što su: Uzrok mnogomu zlu u obitelji i u narodu, Društvo za umjerenost, Dvije tri protiv rakije, Pokret proti alkoholu, Barilac i čutura, Ne dajmo djeci opojnih pića, itd., a onoj knjizi: »Radnja čovjeku dužnost« odgovaraju na pr. članci »Rad i štednja«, »Što ćemo s ovakovimi«.

Druga pak štiva obrađuju ostala uzgojna pitanja: o kletvi, o svađi, o praznovjerju, o mlohavosti, o marljivosti, o poštenju, o preranoj ženidbi i udaji, o ljubavi k bližnjemu, a ta štiva jesu: Ne čula se više među nami kletva, Ne ubij, Zao jezik, Sitnija praznovjerja, Čarolije i coprije, Kakav gospodar takav sluga, Pobožna gazdarica, dobra družina, Ajde u školu, Korist škole, Dužan, tužan, Budi pošten, Poštuj oca i mater, Na izložbi u Pragu ili Razboritost i marljivost, Nekoliko riječi sirotinji, Znamenite izreke starinskih ljudi, Rugaju mi se, Krivo mišljenje, Babe vračare, U školu, Roditeljima slijepe djece, Breza, Što sam sve vidio, Dobra knjiga najbolji drug, Mir, itd.

Uz ovo uzgojno nastojanje našega društva najljepše se prislanjaju njegove vjersko-nabožne knjige i štiva. Koliko već same po sebi imaju ovakove knjige veliku vrijednost, jer poučavaju o predmetu, do kojega stoji vječno dobro naše duše, a to je Bog i vjera, toliko s druge strane promiču u velike i vremenito naše dobro, imajući osobito i širu uzgojnu vrijednost: odvraćaju od mnogih zala i poroka, upućuju na umjerenost i čestito življenje, čuvaju zdravlje

duševno i tjelesno, pa tako čine čovjeka i čitave narode jakima i sposobnima za svaki lijepi napredak.

Zar nisu u tom pravcu i te kako djelovali Životi svetaca i svetica Božjih, što ih je Društvo sv. Jeronima izdalo u dvanaest knjiga, po jednu za svaki mjesec u godini? Zar nije još više koristio Život Gospodina našega Isusa Krista, koji je izašao u tri knjige? Zatim: Život Bl. Djevice Marije, u dva sveska, Život sv. Josipa, Život sv. Pavla, Sjedinjena crkva među Slavenima i njezin zaštitnik sv. Josafat Kuncević? Nadalje, od kolike li su duševne koristi i ćudorednoga podignuća knjige: Večernji razgovori o sv. obredih katoličke crkve, Pobožna duša o Presvetom oltarskom sakramentu, Nasljeduj Krista, Katolik na djelu, — pa molitvene knjižice, koje pročišćuju i oplemenjuju ljudsko čuvstvo: Pobožnost molitvena, Kruh nebeski, Zdravo tijelo Isusovo, Sveta misa! Na vrhu pak svega stoji sedam svezaka Biblije Staroga i Novoga Zavjeta.

Uporedo s ovim vjersko-nabožnim društvenim izdanjima idu i opet posebna štiva u »Danici«. I tu se u jednim štivima prikazuje život svetaca, pa se već u prvoj »Danici« opisuje život društvenog zaštitnika sv. Jeronima, a kasnije se govori u dva slučaja o slavenskim apostolima sv. Ćirilu i Metodiju, zatim o bl. Marku Križevčaninu, bl. Graciju iz Mula kod Kotora, o kršćanskim mučenicima u Hercegovini, pa uopće o Svetkovinama i štovanju svih svetih. — U drugim se člancima govori o Gospodinu i njegovoj presvetoj Majci na pr. »Isus u kući Martinoj«, »Isusov grob u Jeruzalemu«, »U sv. zemlju na grob Spasiteljev«, »Gospa od Lurda«, »Majka Božja Bistrička«, »Kutjevačka Gospa«, itd. Treći opet raspravljaju različita pitanja, koja se tiču vjere: »Katoličke misije«, »Jubilej ili sveta godina«, »Pjevanje u crkvi«, »Hrvatski svećenici svome rodu«, »Kuća Božja«, »Sudbeni postupak protiv sv. mučenika Tarahu, Probu i Andronika«, »Koji su sada katolički blagdani«, »Izvor svega dobra« (sv. misa), »Velika narodna pogibelj« (bogohulstvo), »Papa«, »Gdje nam je živa vjera«, i još dosta drugih prigodnih članaka. — Posebni su pak oni članci, koji brane vjeru od neprijateljskih napadaja, a ti su: »Razgovori o vjeri«, »O Bogu«, »O duši«, »O crkvi«, »O Presvetoj Euharistiji«; zatim članci: »Bog je ljudima doista objavio mnoge istine«, »Isus Krist Sin je Božji« i »Samo ćudorednost, koja se osniva na vjeri u Boga, može donesti svijetu trajnu sreću i mir«.

Tako se evo Društvo sv. Jeronima brinulo za duševno dobro svojih članova.

Ali ne samo za duševno, nego za dobro i zdravlje tjelesno.

U starije doba našega društva izašle su ove zdravstvene knjige: Domaća dvorba bolesnika, Domaća ljekarna, Prva pomoć, Hrana, i kako se prigotavlja. Za te knjige svatko može odmah iz njihova naslova vidjeti, o čemu rade. Izašla je i »Mlada majka«, koja daje savjete ponajviše za tjelesno zdravlje majčino. U novije pak vrijeme, tu nedavno, izdalo je društvo dvije oveće zdravstvene knjige: »Zdravlje« i »Zarazne bolesti«, kojih se još svi dobro sjećamo.

»Danica« nije zaostajala. U njoj se nalaze ovi zdravstveni članci: Nekoje očne bolesti, Ima li univerzalnih lijekova, Naši stanovi na

selu (sa zdravstvene strane), Salernska škola (savjeti za zdravlje), Prva pomoć kod bolesti i različitih nesreća, O groznici, uzrocih joj i obrani, Crtice iz javnoga zdravstva (više puta), Kako ćeš se čuvati kolere, Glavna hrana našega naroda, Zdravstvene sitnice (više puta), Liječenje vodom po Kneippu, Pomoć mucavoj djeci, Gluhonijemi, njihov uzgoj i naobrazba, Naši najbolji lijekovi, Kako ćemo se čuvati tuberkoluze, Mjehurasti crv i tročlanasta trakavica, Zlatno zdravlje, Bjesnoća, Nečista voda gotova smrt, Pabirci iz Kneippova lječilišta, Što ćeš činiti, da očuvaš svoje zdravlje, Kako je na selu bolesnicima, Kako se hoće da pomogne ratnim invalidima, Kako piće kvari ljudsko zdravlje, Njega novorođenčeta.

Za svagdašnji život davalo je društvo i druge korisne pouke, na primjer pravničke. Osim knjige »Čuvaj svoju rođenu grudu«, objelodanilo je društvo ove članke pravnog sadržaja: Novi zadružni zakon, Kako se pravi oporuka, Kako da se potrebnik dokopa jeftinoga zajma, Zašto i u čemu najveći porez plaćamo, Jedan dan na selu (s različitom, pa i pravnom poukom), Zakleti novci, Pazi što kupuješ (pravne crtice), Iz sučeve bilježnice, Zajmovne seljačke zadruge, Dvije tri o nasljednom pravu, Pravni savjeti pri trgovini marve, Crtice iz pravnog života, Seoske blagajnice, U kakovu odnošaju stoje muž i žena po zakonu, Dosmrtno uzdržavanje, Kako bi trebalo urediti pravo nasljedstva za seljake, Kad kuća gori, porez na polje bježi, Miraz, Pismo kuma Bolte kumu Veljku o osnivanju seljačkih zadruga, Pravo na uživanje tuđe stvari, Naše seljaštvo i mjenica, O zadrugarstvu, Očinska vlast (razmatranje sa zakonskog gledišta).

No osobitu je pomnju posvetilo naše društvo gospodarskoj naobrazbi našega seljaka, izdavši o toj struci krasan broj knjiga i još ljepši broj poučnih članaka.

Knjige su ove: Pčelarstvo, Povrćarstvo, Govedarstvo, Ratarstvo, Vinogradarstvo i pivničarstvo, Voćarstvo, Domaća perad ili živad, Krmadarstvo, Svilogojstvo, Živinski liječnik, Pčelarenje (drugi put), Gospodarska lučba, Uputa u ratarstvo (drugi put), Ribe i ribogojstvo, Pivničarstvo (drugi put), Pčelarenje s pokretnim saćem (treći put), Nacionalno gospodarstvo, Voćarstvo (drugi put), Mljekarstvo, Kako je susjed Razumović gojio svinje (drugi put), Kako je susjed Razumović gojio govedo (drugi put), Kunići, Povrćarstvo (drugi put), Naše žitarice I. i II. dio.

A članci su ovi: Gospodarske sitnice (mnogo puta), Nešto iz gospodarstva (više puta), O porabi šljiva, Crtice iz gospodarstva (više puta), Kako da se seljaci priviknu umnom pčelarenju, Kratka pouka o gnoju, Uski slogovi, Da li je vrijedno krmad gojiti, Nekoji grijesi proti valjanom gospodarstvu, Kako ćeš voće unovčiti, Dvije tri o oplemenjivanju stoke i o šljivi bistrici, O pravoj hori, kada valja krmne biline kositi, a kada žitarice žeti, Neprijatelji i bolesti vinove loze, Kako se peče šljivovica, Livadarstvo, O cijepljenju američke loze, Kako treba jabuke gojiti, Gnojenje i umjetna gnojiva, Kako treba saditi američku lozu u vinogradima, Pabirci po vinogradarstvu, Marko Klarić ne pravi više uskih slogova, Trsova medljika, Sadimo voćke, O sjemenu, Nekoje bolesti žitarica, Nešto iz pivničarstva, Hra-

nimo kokoši, Gospodarski razgovori, Gospodarsko-trgovačka društva, (Konzumni magazin), Jabuka i jabukovac, Kako se drva trgaju, Jabuka i njezini prijatelji, Šetnja po gospodarstvu, Ograđujte jame i mlake, Loše i dobro uređeno gnojište, Vrijednost gnojnice, Amerika u Hrvatskoj, Lako, jeftino, a dobro gospodarstvo, Upute u gospodarstvo, Razgovor Priše Stevana sa stricem Gršom o obrađivanju zemlje, Pomen strojev in strojnih zadrug za kmetijstvo (seljaštvo), Nešto malo iz gospodarstva, Lan i konoplja, Voćke u zimi, Opskrba gradova mlijekom, Što sve treba znati razumna seoska gazdarica prigodom klanja krmka za vlastitu porabu u kućanstvu, Mljekarske udruge, Pčelarske mrvice, Prilozi za naše racionalno pčelarenje, Procjenba tovnoga blaga, I livade moramo poboljšati.

Ovi su članci jasan dokaz, koliko li je Društvu sv. Jeronima bilo na srcu, da našim gospodarima podade valjanu pouku za dobro gospodarenje. Nema skoro gospodarske struke, na koje se ne bi ogledalo, te o njoj dalo korisnih uputa. Svatko, tko je god htio, mogao je otuda mnogo naučiti.

To je činilo naše društvo zato, što znade, kako je stručna naobrazba veoma potrebna, — ali znade i to, da stručna naobrazba nije dostatna, nego svakom čovjeku treba još i šira, općenitija naobrazba, kojom se upoznaje i s drugim istinama, štono stoje izvan stroge struke (kao što je to gospodarstvo kod našega seljaka). Ova šira i općenitija naobrazba pomaže svakom čovjeku, da se lakše snalazi u širikom svijetu i da bolje prosuđuje sve, što se oko njega zbiva. Duševne se sposobnosti time izoštruju, pa je to čovjeku od ne male koristi i u samoj njegovoj struci.

Već smo prije spomenuli različita društvena izdanja iz velike Božje prirode, a sada ćemo spomenuti još neka štiva, kako se nalaze po »Danici« i »Poučnim razgovorima«, a to su: Krištof Kolumbo, Pad Carigrada, Uspomene na Omeramergau, Izumrli orijaški zmajevi, Zar da idemo u socijaliste, Pučka osnovna škola, Poslovice, pučka mudrost, Naš ustav, Flamansko selo, Velehrad, Jermak, osvojitelj Sibirije, O Sibiriji i o velikoj željeznici, Crtice iz južne Afrike, Izlaganje i ubijanje djece u Kini, Bukovčev »Preporod«, Škropionica od Rendića, Konstantin Veliki, Kruna, novi novac, Nova i najnovija prometna općila, Jakost zaraćenih stranaka u sadašnjem svjetskom ratu, Pismenost, Ddvije tri o novcu, Bojno oružje nekoć i sada, itd.

Skupi li se sve ovo, što je dosada navedeno, u jedno, nije li to prelijep duševni imutak, što ga je Društvo sv. Jeronima predalo hrvatskomu narodu? Malo pomalo sve se to skupljalo i slagalo u duši narodnoj: od jednoga je prelazilo na drugoga, od oca na sina, od kuće do kuće, od sela do sela, pa danas imademo dosta znatan dio hrvatskog naroda u mnogom prosvijetljen, onaj dio, kojemu je društvo sv. Jeronima bilo dugogodišnjim učiteljem; onaj dio, po komu i hrvatski narod stoji u kolu drugih prosvijetljenih naroda.

Izgrađujući tako i prosvjetljujući naše društvo svoga hrvatskoga čovjeka, nije ni u jednom času zaboravilo na još jednu važnu stvar, a to je, da u njemu budi i hrvatski ponos i hrvatsku narodnu svijest, jednom riječju: hrvatsko domoljublje i rodoljublje.

Koliko je to u jednu ruku činilo već onim knjigama i štivima, u kojima se govori o povijesti, i o prvim sinovima naroda hrvatskoga, i u onima, u kojima se govori o ljepoti naše domovine — a koje smo sve već naprijed spomenuli — ima u drugu ruku još i takovih knjiga i članaka, koji upravo izravno idu za tim, da dižu hrvatsko rodoljublje.

Kako li divno zasvijetliše prošle godine »Iskre hrvatskog rodoljublja«! A već tamo na početku našega društva ima u »Danici« članak »Rodoljublje hrvatsko«, da i u buduće sada tu, sada tamo, plane koja slična iskra: »Ne dajmo, da nas nestaje«, »Slaveni-Slovijeni«, »Lijepa naša domovina«, »Mi Hrvati«, »Ljubimo svoj jezik hrvatski poput Frana Kurelca«, »Hrvatski narod«, »Krunisanje hrvatskih kraljeva«, »Što nas je naučio ovaj rat«, itd.

Još sjajnije iskre sjaju u mnogobrojnim p j e s m a m a, što su razasute po »Danici«, kao zvijezde po nebu. Da vas podsjetim na neka njihova imena: Rodu knjiga, Domoljub na moru, Naša domovina, Zastave u Hrvatskoj, Hercegovka, Istarski se Hrvati brate, Hrvatskom seljaku iseljeniku, Ilirskoj zvijezdi, Mjeden konjik, Hrvatskoj otadžbini, Zlatna zrnca, mnoge iz ljupkih »Prigorčica«, te iz »Seljančica«, »Slava hrvatskomu kraljevstvu«, »Hrvatskom puku, I vaš i naš, Na obali Drave, Junačko je srce naše, Molitva Hrvata, Marko Mesić opasuje sablju, Slava Zrinskom, Slava Frankopanu!

Druge su pak pjesme i pripovijesti takove, da ili samo lijepo i plemenito zabavljaju ili uz zabavu još i uzgajaju, a to opet tako, da ili dižu ljubav prema kojoj krjeposti ili straše pred grijesima i opačinama, pa na ovaj način skladno djeluju s onim knjigama i štivima, koja govore o vjeri ili drukčije njeguju ćud čovječju i narodnu.

Takovih pripovijesti ima vrlo lijep broj, a o njima, kao što i o drugim događajima u našem Društvu tečajem pedeset godina, pobliže ćete, ako Bog dade, čitati u »Povjesti književnoga društva sv. Jeronima«.

Ali već i iz ovoga kratkoga prikaza možete vidjeti, kako je Društvo sv. Jeronima puno najiskrenijega i najpravijega prijateljstva prema svima vama, — prema tebi, hrvatski puče! Ono se samo za tebe rodilo, ono samo za tebe diše, ono samo za tebe živi! Ne zna za drugu radost, nego koja je tvoja radost; ne zna za drugu žalost, nego koja je tvoja žalost! Cilj i svrha njegova života i rada samo je tvoj spas i tvoja sreća! Samo tvoja sreća, hrvatski puče!

Zato slava, vječna slava onima, koji su prvi udarili temelje društvu sv. Jeronima ! ! !

Društvo sv. Jeronima u cijelom hrvatskom narodu

Urednički izvještaj na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Sve ono, što je već jednom prošlo, čini nam se, kao da je prošlo u tren oka. Prošasti su časovi brzi, kratki. Brzina i kratkoća njihovo je svojstvo, pa ma katkad na svom putu nosili i te kako teško breme. A čini nam se, da su ti prošli časovi to brže minuli, što jače osjećamo, da za njihova trajanja nismo učinili sve, što bismo bili morali učiniti.

U večernjem smo doba pedesetgodišnjega života našega društva, (1917). Kažem »u večernjem doba«, jer nam se doista trajanje svih tih prošlih četrdeset i devet godina čini samo kao jedan dan, — dan ni sjajan ni tmuran, nego onako, kako najčešće biva, s malo oblaka, s malo sunca. A sad se već sunce spušta na zapad i tone sve dublje, da napokon posve zapadne: da se naime posve navrši dan od pedeset godina, — ali onda će nakon kratke noći — nakon noći ove svjetske besvjestice — sunce opet sinuti rumeno i žarko, te navijestiti nov dan, dan druge pedesetgodišnjice.

Brzo je prošao taj veliki dan, to brže, što i mi osjećamo, kako li mnogo toga nije učinjeno, što bi se bilo moralo učiniti . . .

Ali — i ako se slika potpuno prozre samo onda, kad se jednim pogledom ugleda i sjena i svjetlo — mi ipak ne ćemo bacati oka na sjenu (jer će za to, ako Bog da, biti još zgode), nego ćemo — kao da gledamo sliku majstora u slikanju svjetla, slikara Rembrandta, zaustaviti svoj pogled samo na jednoj, samo na svijetloj točki.

Kada jesen stiže, tko pita, jesu li zrele trnule, je li dozrela vinika? A kako li se svatko rado ogleda, kako li svatko jedva očekuje, da sazri žito, voće, grožđe! Kad je pak sazrelo, nemaš mira od nemirne brige, dok ga ne spremiš pod toplu zaštitu svoga krova.

Kada jesen stiže, knjige su društva sv. Jeronima i žito i voće i grožđe našega hrvatskoga naroda. Kada dozru, kada naime ispod tiska ugledaju svjetlo, svatko je željan, da ih što prije dobije u svoje ruke. I staro i mlado, i muško i žensko, i bogato i siromašno, i gospodsko i seljačko. I vojnik, koji se iz svoga jarka ne usuđuje glave pomoliti, svojom se mišlju uzdiže visoko, leti daleko, i piše amo pismo, da mu se tamo pošalju knjige; i oružnik, koji mrklom noći stupa samotnim putevima, s jedne i druge strane crne šume, iz kojih vire sablasti, a on ih tjera željama, da se što prije u prijatnoj sobi smjesti uz stol, uzme pero i napiše pismo našemu društvu za knjige naše; i služavka, koja bijednica od jutra do mraka stenje pod nježnim pritiskom dobre svoje gospođe, olakšava si svoj teret pomislima na naše knjige, koje će joj skoro stići; i školovan čovjek, postao on makar i učenjak, s radosnim ganućem prihvaća Jeronimsku knjigu, bilo da ga ugodno sjeća djetinjih dana, bilo da mu je slatko uz lake naše stranice i retke malo popustiti napetu tetivu svoga duha.

A sve to, što kazah, nije pjesma. Sve je to čista zbilja, što je posvjedočavaju mnogobrojna pisma, stigla na naše društvo, napose u našu poslovnicu.

I to ne samo iz jednoga kraja, nego iz sviju krajeva šire nam domovine Hrvatske. Užu Hrvatsku, rođeni zavičaj društva sv. Jeronima, nije treba ni spominjati. Slavonija, koja je hrvatskom narodu dala najvećega Mecenata, diše i dalje njegovim duhom. Presvijetli gosp. Horvat, gvardijan Geci, župnik i dekan Galović, i mnogi drugi, da ne stanem nizati brojanice, predstavnici su njezini. Posljednji piše zanosno pismo, u kojem izvješćuje o svom uspjelom povjereničkom radu i o svojoj odluci, da osnuje zakladu, a njezinim kamatima da se začlanjuju pojedinci iz njegove župe.

Tako iz Slavonije, — a iz Bosne, iz Humca Ljubuškoga piše nam Franjo Čuturić: »Uvidio sam brzo zaostatak na prosvjetnom, gospodarskom i narodnom polju, te sam zborom i tvorom nastojao, da bi narodne rane izliječio i pučkim predavanjima probudio iz mrtvila i osvijestio, e bi bio svijestan sam sebe, svoje narodnosti hrvatske i svoje mile domovine. Opazivši uspjeh, počeo sam narod materijalno podizati, učeći ga na štednju, čupajući ga iz lihvarskih ruku i pokazujući devizu »Svoj k svomu«, a to sam postigao u dosta velikoj mjeri u mjesnoj hrvatskoj zadruzi. — Čim je narod osjetio svoju materijalnu korist, sad je bilo mnogo lakše djelovanje na prosvjetnom polju. Stoga sam odmah osnovao povjereništvo društva sv. Jeronima, odakle sam širio dobru štampu u sav narod. U ovoj tekućoj godini osnovao sam analfabetski tečaj na Humcu sa školama po selima, te se nadam, da će biti još veliki broj članova društva sv. Jeronima, a odatle veliki uspjeh po naš hrvatski narod.«

Iz Dalmacije isto tako stižu zanosni glasovi. Da se i opet ne izgubim u nabrajanju, spominjem samo don Frana Ivaniševića, Don Nižića i dra Iliju Abjanića. Sva trojica ne samo da rade u opsegu dosadašnjih načina, nego, premda jedan za drugoga i ne znajući, kao da se natječu među sobom, tko će bolje zamisliti novih načina, kako da se naše društvo što više proširi. Don Frane nema mira, dok ne bi gotovo svaki član seoskih zadruga bio i članom sv. Jeronima; don Nižić hoće napose, da crkva i propovijedaonica što više doprinese za širenje našega društva, a dr. Abjanić među inim piše: »Pozivljem sve prosvijetljene Hrvate, da se primaju ovog prosvjetnog nastojanja svojski i s velikim marom kao posebni i slobodni povjerenici, te neka nastoje riječju i potvrde činom, da što više ovakih članova i prosvjetnih učenika u djelokrugu svoga djelovanja iznađu, i taj posao ubrzo k svrsi privedu.« Pa odmah na drugom mjestu: »Ako ćemo za taj prosvjetni rad samo toliko požrtvovnosti, pregnuća, utakmice, sile i izdržanja doprinositi, koliko smo činili na bojnim poljanama svjetskoga rata, mi hoćemo, možemo i moramo pobijediti i do godine 1924. (t. j. do tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva) ono postići, za čim čezne duša hrvatskoga naroda.«

Vrijedni dopisnik iznosi i neke prijedloge, napose o upisivanju doživotnih članova. Neka bude uvjeren, da društveni odbor njegove rodoljubne prijedloge uvijek rado saslušava i pretresava, i da će prema svom najboljem uvjerenju nastojati stvoriti zaključke, koji će biti u skladu s općenitim interesom našega društva.

Iz Istre je poznat neumorni radnik učitelj Jurinčić. I on uvijek smišlja, kako bi se ovo ili ono bolje uredilo u našem društvu i kako bi se postizavali što bolji uspjesi. Među inim predlaže, da bi se »Danica« izdavala u većem formatu. O tomu je već više puta bilo govora. I ja sam sâm poticao ovo pitanje. Ali je dosada uvijek prevladalo mišljenje, da se ostane pri starom u glavnom radi toga, što je narod već priučen na taj format. No po mom mišljenju dolazi vrijeme, gdje će se u tom morati s tradicijom prekinuti. Jedan od glavnih razloga jesu ilustracije. Čovjek je od vajkada volio slike, a danas ponajviše. Bez slika se dakle u koledaru ne može biti; i ne samo to, nego treba da tih slika bude u dostatnom broju i da budu što ljepše. A evo, u malom formatu ne mogu se slike nipošto tako lijepo razviti kako u velikom. Otuda nam jasno postaje i to, što su svi noviji pučki koledari doista većega formata; eto na pr. Kuglijevi, zatim Koledar Srca Isusova, Mohorov koledar i koledar njemačkog društva sv. Josipa. Ovo dakle pitanje postaje sve važnijim i aktualnijim, te će se u najskorije vrijeme morati o njemu stvoriti konačan zaključak. Za ovu godinu ostaje sigurno još u starom formatu, jer je i papir prema tomu naručen, — a na godinu mogli bismo možda novu pedesetgodišnjicu započeti i s novim formatom i s novim naslovnim listom, izrađenim prema duhu našega društva i ukusu našega naroda. Po mom sudu bilo bi to korisno, a format bi mogao biti jednak onomu, koji je već uveden među našim izdanjima, format naše Biblije.

Spomenuvši papir, spomenut ću odmah i buduća naša izdanja. U vezi s papirom činim to zato, jer je on postao našim gospodarom, jer nam on, mogli bismo tako reći, upravo nalaže, koje i kakove knjige možemo izdati. Ne smijemo izdati takovih, u kojima bi on, papir, bio odviše angažovan; ne smijemo, jer se uzoholio i sebi odviše veliku cijenu udario, poskupivši za više no 300%. Izvor nam dakle nije bio stavljen na volju, nego se moradosmo prema tomu ravnati i odabrati rukopise, koji ne će iznositi više od 6—7 štampanih araka, osim dakako »Danice«. Ali i »Danica« će izgubiti dvije tri kile, pardon, dva tri arka, što napokon, zar ne, nije nikakvo čudo u doba današnje mršave aprovizacije; no i ako će nešto malo izgubiti, zato ipak, ako Bog da, ne će ništa slabije svijetliti, nego što je svijetlila i dosada. Prostora za svijetlo štivo dobit ćemo i na taj način, što ljetos ne ćemo u »Danici« uvrštavati novih doživotnih članova, kojih je toliko, da bi oni sami zapremili polovicu »Danice«. Međutim to nije ni tako potrebno, jer je svaki naš doživotni član dobio pristupnicu i prema tomu jamstvo, da je doista upisan; a u drugu ruku, i onako ćemo morati naskoro izdati nov cjelovit Imenik.

Druga knjiga bit će »Djela apostolska« u priredbi dra Dinka Gudeka. Treća: »Naše žitarice, opći dio«, napisao dr. V. Mandekić, profesor na gospodarskoj školi u Križevcima. Ne treba ni spominjati, kako će ovakva knjiga dobro doći našemu narodu, u kojega je ta gospodarska grana jedna od najznatnijih. Društvo sv. Jeronima prvi put izdaje knjigu ove vrsti. Kako je pak ta knjiga napisana, najbolje svjedoči to, što je nagrađena. Četvrta

će knjiga biti: »Naša kuća ili obitelj«, napisao Don Lekić. Pisac na lijep pučki način raspravlja o svim onim pitanjima, koja se tiču valjana, ćudoredna, kršćanskog života naših obitelji. Da je i takova knjiga vrlo potrebna u današnje vrijeme, gdje su strahote rata podobne otupiti sva plemenita čuvstva, na dlanu je. Peta će knjiga biti Pripovjedna, — a izdat ćemo, ako bude ikako moguće i šestu, narodno-hrvatskoga karaktera. Nadamo se, da ćemo sve to moći izvesti pomoću ekonomske nagode s njegovim gospodstvom papirom.

Što se tiče naklade, ljetošnju nakladu »Danice« od 75.000 dignut ćemo na 90.000, jer je ona pređašnja ubrzo bila sva raspačana. Naklada ostalih knjiga ostat će ista, naime 45.000. Doživotnih članova preko svakog očekivanja u godini 1916. upisano je 6300, a članova godišnjaka 12.000. Kako vam je poznato, gospodo, bili smo prisiljeni godišnji prinos od 1 K dići na 2 K. Uz rijetke izuzetke sav je narod to i razumio. No kad i ne bi razumio, razumijemo i osjećamo svi vrlo dobro, što to znači 300% više, dok smo mi ipak podigli samo za 100% — i kod toga ostajemo i dalje.

Spomenuvši ovaj lijepi uspjeh, što smo ga postigli prošle godine, mogu nastaviti dalje, gdje sam prekinuo iznoseći, kako se svi dijelovi hrvatskoga naroda vesele zlatnim plodovima našega društva.

Stao sam kod Istre, — a evo ću iz Istre navesti još jedan glas, sladak glas, koji nas može potaknuti novom, snažnom pobudom za daljni rad. Tršćanski biskup Andrija Karlin u svom je dijecezanskom glasilu »Curia Episcopalis« pod konac prošle godine, u studenom, izdao na svoje svećenstvo ovu okružnicu:

»Prečasni kler u hrvatskim krajevima (moje biskupije) znade, da je u Zagrebu prije mnogo godina od veoma bogomilih muževa osnovano društvo »Književno društvo sv. Jeronima«. Među hrvatski narod proistječu iz njega kao iz izvora vjerskoga i ćudorednoga života knjige razlikošću odlične, po sadržaju razborite, po izvanjem obliku veoma krasne, po cijeni veoma jeftine, tako da si ih mogu pribaviti svi, pa i siromasi.

Pomenuto društvo izdaje štampom svake godine 4—5 knjiga, da postigne svoju svrhu. Od tih knjiga jedna je molitvena, druga sadržava prijevod i tumačenje sv. Pisma na hrvatskom jeziku, treća je dobro znani koledar »Danica«, četvrta je po svom sadržaju porodična, domaća i gospodarska, a peta je ponajviše beletrističkoga sadržaja. S pravom se može kazati, da je u izdanjima pomenutog društva korisno s ugodnim pomiješano za dušu, um i tijelo. Veoma želimo, da prečasni kler u hrvatskim kotarevima i s propovijedaonice preporuči ovo poduzeće; da sabira članove. Uvjeti za doživotni pristup veoma su povoljni: t. j. 10 K jednom za uvijek. Radi toga neka u svakoj župi mjesni dušobrižnik preuzme na sebe službu povjerenika, u koliko to nije do sada postojalo, i neka ovu svoju namjeru otkrije društvu. Još će bolje biti, ako ova služba bude skopčana sa službom kod dotične župe ili kapelanije, budući da su tako službe, a ne službenici, stalne. Potrebno je u naše vrijeme, da se narod poučava ne samo u crkvi propovijedanjem riječi Božje, nego da se

hrani dobrom hranom i izvan crkve. To osobito vrijedi o mladeži našoj, bila ona izvan škola ili u školama, jer je ona nada naša, potomstvo naše.«

Srce se upravo rastapa čitajući ovu okružnicu, to više, što je Presvijetli biskup to učinio iz svoje inicijative. Mislim stoga, da tumačim osjećaje svih cijenjenih skupštinara, ako kažem, da Presvijetlomu gosp. tršćanskomu biskupu dru Andriji Karlinu čitava glavna skupština »Društva sv. Jeronima« izriče najsrdačniju hvalu za njegovu toplu preporuku, koja diše duhom velikoga istarskoga biskupa Jurja Dobrile! — Samu tu okružnicu zajedno sa slikom Presvijetloga biskupa donijet ćemo u slijedećem broju našega »Vjesnika«.

Da, nema ni strane ni dijelka zemlje, na kojoj stanuje hrvatski narod, a da tu ne bi živio jak interes za naše društvo i plaminjalo željno očekivanje, kada li će naše knjige dohrliti u naručaj svojih vlasnika, društvenih članova. Uz navedena lica mogao bih navesti još velik broj drugih, koji su također činom pokazali i svoje zanimanje i svoju ljubav kao sakupljači doživotnih članova i godišnjaka, mogao bih — jer evo čitave čitulje pod A — ali kako nema vremena za to i kako će svi biti priopćeni i u štampanom Ljetopisu i u našem Vjesniku — spomenut ću samo one, koji su postigli rekord, a to su: O. Ljud. Matković u Kuni (Dalmacija) 150 doživotnih članova, o. Didak Buntić, Široki Brijeg (Bosna) 108, župnik Juraj Kolb u Orahovici 107 i o. Ivo Maretić u Koprivnici 103. Vrijedno je istaknuti, da su samo ova četvorca zajedno skupila 450 članova, t. j. toliko, koliko se u prošla vremena na čitavu godinu uopće sakupilo. Hvala njima, kao što i svima, koji su se trudili oko sakupljanja novih članova, i onima, koji su ih više skupili, i onima, koji su dobili makar samo jednoga, jer zrno do zrna pogača, u tom slučaju ovaj naš impozantan broj od 6314.

Evo, to je ona svijetla točka, o kojoj sam naprijed govorio; to je ona svjetlost, koja najviše svijetli u slici skoro pedesetgodišnjega života društva sv. Jeronima: osobito zanimanje cijelog naroda za nj. Istina, ima i drugih svjetala u toj slici, ponajpače onih svjetala, štono svijetle iz mnogobrojnih društvenih izdanja, ali po mojem mišljenju najvažnije je ono svjetlo razbuđena zanimanja, — i to zato, jer je najvažnije za budućnost i jer je u pučko-prosvjetnom poslu najteže upravo to: u neukih ljudi, koji tako silno žive samo tjelesnim životom, pobuditi zanimanje za viši duševni život, za prosvjetu. Istom kad se ovo probudi, onda je tek sagrađen čvrst temelj za budući rad.

Nemojmo si ništa utvarati. Nemojmo se ništa čuditi, ako se govori samo o temelju nakon pedesetgodišnjega rada. I drugi su narodi radili dugo i dugo godina, dok su istom izgradili čvrst temelj, — naprosto zato, jer je prosvjetna zgrada jednoga naroda ogromna zgrada; a za takvu zgradu i temelji se grade godine i godine.

Da se pak doista može govoriti samo o temeljima, vidjet ćemo, ako nabacim samo nekoliko pitanja.

Četrdeset i devet godina šaljemo knjige među narod, — a imademo li kakve podatke o tom, u koliko su te knjige čitane, u koliko nisu; u koliko su se razumjele, u koliko nisu; u koliko se pouka njihova u život privodila, a u koliko nije; u koliko su se čuvale, a u koliko nisu? Ja se bojim, da pozitivni odgovori ne bi bili mnogo jači od negativnih.

Moj je naime caeterum censeo bio i ostat će, da nije dosta, da se samo razašalju i razdijele knjige među narod, nego držim, da je jednako nužno i to, da se i dalje vodi briga o tom, kako će naši, razumije se, napose seljački članovi te knjige čitati i kako će se njima okoristiti. Znadem, da nije lako naći način, kako da se to provede, — ali znadem i to, da ono, što je nužno, da se to i mora provesti. Koliko li je dragulja, koliko li je zlatnih zrnaca, — ili da se poslužim predašnjom isporedbom: koliko li je grozdovih jagoda plemenite zabavne lektire; koliko li je slatka voća nabožnih čuvstava; koliko li je zrela žita korisne pouke prosipano među narod, — a zar da nam je svejedno, znademo li ili ne znamo, što je sagnjilo, a što se korisno upotrijebilo? Kad bismo sve to znali, kako li bismo sasvim drugim pogledom gledali ne samo u prošlost, nego i u budućnost! A kao što kod putovanja s obzirom na cilj i uspjeh nije isto, da li se putuje kraj svjetla ili se taba u tami, tako to valja i s obzirom na cilj i uspjeh svakoga rada, pa i prosvjetnoga.

Četrdeset i devet godina poslujemo, a ipak ne znamo, da li se koji naš član iz neukih redova toliko osvijestio, te si stvorio domaću, kućnu knjižnicu sa sviješću o njezinoj vrijednosti? Isto tako ne znamo, da li je koja javna seoska knjižnica uspjela u pravom smislu. Istina, zadaća našega društva nije bila osnivati pučke knjižnice, — ali ja govorim o cijeloj zgradi opće prosvjete hoteći pokazati, kako tek imamo njezine temelje, a i te temelje da je sagradilo samo društvo sv. Jeronima; ostali dijelovi da još nisu izgrađeni, dijelovi, među koje dakako spadaju i pučke knjižnice. U posljednje se vrijeme prije rata, doduše, ne samo nešto govorilo, pisalo, nego i radilo oko osnivanja pučkih knjižnica, ali s minimalnim uspjehom. Kad smo o tom pisali u »Vjesniku«, kako treba da se urede knjižnice i kako treba da se vode; i kad smo pozvali, neka nam se pošalje izvještaj o radu koje knjižnice, ni glasa ni traga. A i inače znamo, kako kod toga obično biva. S nekim, samo nama prirođenim kratkotrajnim oduševljenjem sabere se nešto knjiga, stave se u ormar, i to se onda otvori kao knjižnica. U početku se nešto posuđuje, a onda sve zaspi. Zašto? U prvom redu zato, jer ne samo puk, nego ni dobar dio školovanih ljudi ne zna zapravo, što je to i što znači javna pučka knjižnica. Kod nas još nema ni svijesti o tom, da u drugih naroda postoje tečajevi, u kojima se u knjižničarski posao upućuju oni, koji kao knjižničari imadu voditi knjižnicu. Isto tako jedva da postoji jasna svijest i o tom, da bi ponajprije trebalo sastaviti katalog svih onih naših hrvatskih knjiga, koje mogu doći u knjižnicu, ako knjižnica ima doista biti pravi prosvjetni faktor. U takovim prilikama još je najsigurnije, da se knjižnica, kad se već osniva, osnuje gotovo samo od jeronimskih knjiga. Zato — usput rečeno — mi i

rado dajemo svojih knjiga u tu svrhu, kao što smo to i prošle godine učinili, — kako svjedoči priloženi popis pod B. Ali sve je to tek u povojima.

Nije ništa bolje bilo ni s pučkim predavanjima. Ono malo, što ih je bilo, uza svu dobru volju priređivalo se bez ikakva sustava; a ni o tom se nije vodila bogzna kakova briga, kako da se i pojedinačka predavanja udese prema načelima pučke pedagogije ili prema psihologiji masa. Potpuno diletantski predavajući se slučaju i momentu.

A na polju odgoja i obuke mladeži, osim pučke škole, malo se što ili ništa učinilo, napose za odrasliju mladost. U omladinskih društava ostalo je naravski sve kod prvih početaka. Omladina jednoga i drugoga spola od 15., 16. godine pa dalje, dakle u tim najvažnijim godinama, ostavljena je na milost i nemilost tamnih sila neznanja i neuljudnosti. Da nije Crkve i njezina kršćanskoga nauka (na koji se inače muška mladež vrlo teško dobiva), naša bi mladost pala u stanje najprimitivnijega ljudstva. Ali crkvena strana prosvjetnoga rada samo je jedna strana toga rada. K njoj valja da pridođe i druga. Na tu pak istom se čeka — jer, nadalje, ni sveučilišna proširba, taj inače hvalevrijedni pokret, ne može se pohvaliti važnijim rezultatima, — ne može to ni u Zagrebu, a kamo li izvan njega. Ako se k tomu doda, da smo prije imali barem dva ili tri pučko-prosvjetna lista, a sada da nemamo ni toga, — onda se nakon te kratke sinteze naših pučko-prosvjetnih nedostataka jasno vidi, da istinu rekoh rekavši, kako zgrada naše prosvjete ni u svojim glavnim konstruktivnim dijelovima nije izgrađena, a da i ne govorimo o arhitektonskoj ornamentici, — nego da su izrađeni samo temelji, a te temelje da je izgradilo naše društvo učinivši, osim ostaloga posla, glavno to, da se hrvatski narod najvećim svojim dijelom zaintesiraoza vlastito svoje prosvjećivanje.

A to me ovlašćuje na daljno zaključivanje, koje mi neka bude slobodno ukratko izreći: Naše društvo sv. Jeronima izgradilo je temelje, a ono će sagraditi i ostalu zgradu, ili najmanje, ta se zgrada ne će moći sagraditi bez aktivna sudjelovanja našega društva u građenju svih njezinih pojedinih konstruktivnih dijelova. Jasnijim riječima: ono će morati zagrabiti i u osnivanje pučkih knjižnica i u priređivanje pučkih predavanja i u izdavanje pučkog lista i u davanje inicijative za prosvjetno-odgojnu brigu oko odraslije mladeži, ono će morati, jer bez njega ne će nikako ići. Samo ono, samo naše društvo podaje jamstvo za uspjeh, i to zato, jer je steklo povjerenje cijeloga hrvatskoga naroda. — Razumije se, da su to samo konture, a točnija izradba tih kontura spada u drugu polovicu društvenoga doba jednoga velikoga ili pedesetgodišnjega društvenoga životnoga vijeka.

Na početku svoga izvještaja kazah, da se nalazimo u večernjem doba prve polovice stogodišnjeg jeronimskog dana.

Kakva će biti ta druga polovica?

Sjetimo se još na koncu našega prošlogodišnjega uspjeha od 6300 novih doživotnih članova.

Nije li to, kao da je sunce još jednom na večer sa zapada presjajno sinulo i sjajem svojim pozlatilo gore i doline hrvatske nam domovine? Zapadno nebo žari se u crvenom ognju, — a naš svijet onda kaže, da će drugi dan biti vrlo lijep.

O daj Bože, da bi to bio bonum omen za svu drugu polovicu jednoga velikoga vijeka hrvatskog književnog društva sv. Jeronima!

Osnova za proslavu naše pedesete obljetnice

Kako smo već više puta navijestili, slijedeće godine 1918., ako dobri Bog dade, proslavit ćemo pedesetu obljetnicu osnutka našega pučko-književnoga društva sv. Jeronima.

Društvo sv. Jeronima vele je znamenit čimbenik u kulturnom životu hrvatskoga naroda, pa zato i ovi časovi njegove proslave neka budu važni i veliki!

Proslava neka bude u isti čas i s v e č a n a i k o r i s n a narodu hrvatskomu!

Imajući to na umu iznosimo prema tomu Osnovu, koja se dakako baš zato, jer je »osnova«, može nadopunjivati i usavršivati.

Osnova se sastoji iz ovih točaka:

I. Početkom veljače 1918. držat će se, kao što i svake godine, redovita glavna godišnja skupština. Osim obična dnevnog reda na toj će se skupštini iznijeti točno sastavljena Osnova za proslavu pedesetgodišnjice, da se o njoj konačno sporazumiju Odbor i skupštinari.

II. Svečana jubilejska skupština pod predsjedanjem Pokroviteljevim obdržavat će se u mjesecu kolovozu. (Dne 21. kolovoza god. 1868. održana je p r v a glavna skupština. Prema tomu naša bi se jubilejska skupština mogla održati ili 22. ili još bolje 29. kolovoza u četvrtak. Na sam dan 21. ne bi se mogla održati radi Kraljeva, koje pada dan prije, u utorak; a 29. bio bi zato bolji ad 22., jer bismo trebali dva ili tri dana za pučko-prosvjetne tečajeve, o kojima evo u točki III.). Dnevni red te svečane skupštine ima se još sastaviti.

III. Tik pred samom svečanom jubilejskom skupštinom imali bi se pod predsjedanjem društvenoga predsjednika održati »Svetojeronimski pučko-prosvjetni tečajevi«. Ti bi tečajevi trajali dva ili tri dana, a predavali bi na njima naši ponajbolji radnici na pučko-prosvjetnom polju iz svih krajeva hrvatske domovine. Prvaci slovenske pučke prosvjete, napose bratskoga društva sv. Mohora, sudjelovali bi također na tim tečajevima i držali predavanja. — Zaključci, stvoreni na tim tečajevima, iznijeli bi se zatim na svečanoj jubilejskoj skupštini (što bi bila jedna od najvažnijih točaka dnevnoga reda te jubilejske skupštine).

IV. Na isti dan jubilejske skupštine, ili gdje to radi odsustva povjerenikova ne bi bilo moguće, odmah prve nedjelje iza skupštine, imao bi povjerenik sve društvene članove i sve one, koji bi to mogli

postati, po svim hrvatskim pokrajinama sazvati na okup te im izreći svečano slovo o samom Društvu sv. Jeronima, o njegovim ciljevima i njegovu radu kroz pedeset godina (o čemu će se u našemu Vjesniku podati obilni podaci).

V. Isto tako imao bi se na taj dan proslave zagrebačke ili proslave vanjsko-povjereničke, gdjegod to iole bude moguće, sa samom proslavom spojiti koji snažan pučko-prosvjetni čin, n. pr.: održanje pučkog predavanja ili otvorenje pučke knjižnice ili osnutak omladinskog društva itd. Za to će se činiti već unaprijed priprave u dogovoru s društvenim Odborom.

U te dane složne i jedinstvene proslave imao bi se Zagreb zaodjeti u svečano ruho, napose za doček dragih i odličnih gostiju iz pučkih i školovanih redova sa svih strana hrvatske otačbine, iz Banovine, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre, Slovenije te ugarskih Hrvata.

Dao Bog uspjeha na uhar hrvatskoga naroda!

Svećenički jubilej nadbiskupa dr J. Stadlera,

odbornika, blagajnika i pisca Društva sv. Jeronima

Mnogi pojedinci i mnoge korporacije sjedinile su se dne 8. i 9. lipnja o. g. u jednoj misli, da vrlo odličnoga jubilarca srdačno pozdrave i da mu uz toplu čestitku kažu svoje iskrene želje. Svi to učiniše zato, jer svi osjećahu, kako je blagoslovno i plodonosno bilo ovo pedeset godina jubilarčeva života.

Među korporacijama nije posljednje ni naše društvo sv. Jeronima, koje, napose u to vrijeme, osjećaše isti osjećaj. Zato je i zamolilo presv. biskupa dra D. Premuša, da ga kod samog svečanog čestitanja zastupa, a na sam jubilarni dan preuzvišenom je svečaru društveni odbor u ime čitavog društva brzojavno poslao ovu čestitku:

»Pedeset godina Vašega svećeništva pedeset je godina Vaše nesebične, požrtvovne, uzorne službe Svevišnjemu. U toj službi crpaste snagu za sva ona velika djela, što ste ih tečajem svoga života stvorili uopće, a napose na kulturno-prosvjetnom polju među hrvatskim našim narodom drage nam Herceg-Bosne. Stoga se i hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, čijim ste također bili odličnim radnikom, osobito raduje Vašoj slavi, te vam od Boga moli milost za daljnu radnu snagu na uhar svega hrvatskoga naroda.«

Osim općenitih velikih zasluga, što ih je dr. Stadler za pedeset godina svoga svećeničkog života stekao na različitim poljima — na polju crkvenom, karitativnom, znanstvenom, narodnom, o čemu nije potrebno da ovdje govorimo, jer je već svima dobro poznato — osim tih općenitih zasluga ima on i specijalnih zasluga za naše društvo sv. Jeronima.

Ako stoji — a to stoji — da su u stvaranju i građenju nekog djela najteži počeci, onda su najvredniji oni radnici, koji se svojim radom i skrbi istakoše upravo u tim počecima. Naše se društvo nije lako razvijalo. Bilo je svakojakih poteškoća. Zato mu je i svaka pomoć dobro došla, po gotovu kad je dolazila od zauzete i revne ličnosti. Oni, koji su osnovali društvo, trebali su i sami pobude, da pred poteškoćama ne klonu, nego da ustraju u plemenitu nastojanju. Ta pobuda stajala je u tom, što su vidjeli, da i u drugih ima zanimanja za osnovano mlado društvo, i da ima prijatelja, koji dolaze svojim savjetom, i da ima radnika, koji su spremni dio posla uzeti i na svoja leđa.

Među takove pomagače spadao je već u prvim godinama društvenoga života i dr. J. Stadler.

Jedan od kriterija, ima li nade, da će se društvo znatno razviti, bio je za društvene osnivače i taj, kako su se posjećivale glavne godišnje skupštine. Bilježnici bilježe to posebice, i s veseljem ističu, ako se broj posjetnika od godine do godine množao, a naprotiv sa žalošću konstatuju, ako tako nije bilo. Suvišno bi bilo iznositi razloge toj radosti ili žalosti.

Kao mlad svećenik, dr. Stadler odmah je dolazio već na prve skupštine, i svojom nazočnošću jačao i većao broj skupštinih pohodnika, i tako dokazivao, da ima dosta onih, kojima je na srcu mlado društvo i njegov razvitak, pa da ne valja klonuti duhom, nego s punim pouzdanjem gledati u budućnost.

No dr. Stadler i aktivno je sudjelovao kod skupštinskih rasprava, i po tom kod društvenog života.

Već na 5. glavnoj skupštini, koja se držala dne 23. siječnja 1873., »dr. Stadler predloži, neka se promijeni ustanova § 24. društvenih pravila, po kojoj članovi dobivaju knjige tvrdo vezane; jer da vezanje knjiga u tvrdo odviše stoji, a ipak nije bolje od mekoga veza na pr. »Danice«.

Na 6. glavnoj skupštini spominje se predlog dra Stadlera, »da se prinosak doživotnih članova III. reda od 5 for. povisi barem na 6—7 for.«

Premda ovaj drugi Stadlerov prijedlog skupština nije prihvatila, ipak se iz njega spoznaje praktična dalekovidnost predlagačeva. Da je skupština taj prijedlog prihvatila, društvo bi danas još bolje stajalo, nego što stoji. Kako je poznato, istom prošle godine zaključismo da se doživotna članarina digne od 10 K na 12 K, i to tek pritisnuti teškim ratnim prilikama (no po našem sudu bilo bi bolje, da smo zaključili barem 15 K).

Onaj prvi Stadlerov prijedlog skupština je prihvatila, te sve do danas stoji onako, kako je taj prijedlog glasio. Ne mislim, da se koju tu godinu kasnije ne bi i tko drugi sjetio, da taj prijedlog iznese, ali nikto ne može reći, koju bi to godinu bilo. Možda bi prošlo i više godina, a još nitko ne bi to predložio. Stoga se dade s velikom vjerojatnošću kazati, da bi društvo barem još nekoliko godina izdavalo tvrdo vezane knjige, da nije bilo toga Stadlerova predloga, i da je

društvo, počevši još za vremena izdavati meko vezane knjige, baš po tom predlogu prištedilo lijepu svoticu novaca.

Nije li se dr. Stadler upravo tim skrbnim svojim zauzimanjem za dobro društveno najljepše habilitovao za društvenoga blagajnika?

I doista, kad se prvi društveni blagajnik Ivan Pavao Bošnjak, odlazeći iz Zagreba, zahvalio na toj odborskoj časti, izabran bi društvenim odbornikom i blagajnikom — tko drugi nego dr. J. Stadler, i to u rujnu god. 1874. Po tom je dr. Stadler drugi društveni blagajnik, — sve do god. 1878. Za njegova blagajnikovanja društvena se imovina podigla od 38.818 for. na 50.532 for. »Odbor je prof. dru Stadleru sa zahvalnošću u zapisniku zabilježio točnost njegovu u upravi s društvenom blagajnom.«

Dr. Stadler bio je i društveni pisac. Već u »Danici« za 1873. priopćuje vrlo dobar članak »Poslovice — pučka mudrost«, — a godine 1895., 1896. i 1897. izdaje društvo »Život Gospodina našega Isusa Krista, kako ga četiri evanđelista opisuju, od Georgija Hesera, Isusovca; preveo iz latinskoga jezika, a dijelom popravio i popunio dr. Josip Stadler, metropolit i nadbiskup vrhbosanski.«

Evo dosta razloga specijalnoj čestici našega društva!

Ta je čestitka to srdačnija, što u isto vrijeme pada godina rođenja i našemu društvu i visokomu jubilarcu: 1868. Kao što se naše društvo potvrdom svojih pravila i 1. glavnom skupštinom te godine rodilo, tako se i dr. Stadler — zaređen te godine u Rimu za svećenika — rodio za nov, za svećenički život.

Može li dakle srdačnije čestitke biti, nego li što je čestitka vršnjaka!

Najbolje prosvjetno sredstvo

Težnja za prosvjetom, i rad na prosvjetnom polju, ne će nikad prestati, — s jednostavna razloga, jer je to primaran postulat ljudskoga duha. Može ta težnja, i rad s njome spojen, u neko izvjesno vrijeme jenjati, smalaksati, ali ona će se i opet dići i ojačati.

I naše se doba može smatrati kao takovo, u kojem prosvjetni rad znatno trga natrag. Time se, dašto, ni izdaleka ne misli reći, kao da toga rada nema, — ali u drugu ruku stoji, da ga ima mnogo manje, nego prije rata.

Da ništa drugo ne navedemo, nego samo držanje današnje naše mladeži, bilo bi dosta. Težnja za višom duhovnom kulturom stoji u nje, općeno govoreći, na vrlo nisku stepenu, u prkos sve mnogobrojnijeg polaženja visokih škola. To je naime polaženje ili samo moda ili sredstvo za životnu egzistenciju. Izvan toga ostaje vrlo malo, — i u same one inteligencije, koja se stvara iz tog školskog materijala.

Nije bolje ni u gradskom, radničkom te u seljačkom staležu. Borba za svakidašnji život, na žalost, sve upija.

Istina je, sve se to može razumjeti, — ali jedno je razumijevanje, a drugo ustanovljenje činjenica i stanja, koje uistinu postoji.

Težnja dakle za višim duhovnim životom ili za prosvjetom, kao što i rad na tom polju, doista je trgnuo natrag, — ali to je samo privremeno. Ljudski duh ne će moći dugo živjeti u toj potištenosti. To ne odgovara njegovoj prirodi. On se ne može dugo zadržati u nizinama. Po prirodi svojoj hoće u vis.

Stoga ne će proći dugo vrijeme, i rad će se na prosvjetnom polju opet dignuti. Umnožat će se, ekstenzivno; ojačat će, intenzivno.

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ne smije nikad malaksati, to manje, što ono u svojoj duši nosi oganj, koji ga kreće na djelo: oganj ljubavi prema Bogu i narodu. Pa čim će se više razmahivati prosvjetni rad drugih, djelovanje našega društva mora biti to snažnije, — jer onaj rad drugih često i često nije pravi, nego tek prividan prosvjetni rad, ako nije i njegova potpuna negacija.

A za naše vlastito utvrđenje ukratko ćemo raspraviti, koje je najbolje sredstvo u prosvjetiteljskom radu. U tu ćemo svrhu razmotriti svojstva pojedinih sredstava, koja se danas obično upotrebljavaju.

Kao što prije, tako se i danas za jedno od glavnih sredstava prosvjetnog rada smatraju p r e d a v a n j a, koja se o različitim tematima, o kulturno-povijesnim, ekonomskim, literarnim, prirodoslovnim, drže u raznovrsnim društvima po gradovima, a i po selima. No ako se taj rad pobliže posmatra i ispituje, lako se dođe do zaključka, da se na tom putu za pučko prosvjetljenje u pravom smislu riječi ne postizavaju oni uspjesi, koji bi odgovarali očitoj potrebi, da se digne ćudoredno i duhovno stanje našeg puka. Široko seosko pučanstvo sudjeluje uopće slabo na tim predavanjima. Pa i od gradskog žiteljstva dolazi na predavalačke večeri samo neznatan dio; iako to općinstvo pravilno postiže visinu od jednog postotka, to se uopće smatra kao veoma povoljno. Osim toga, to su iz dotičnog mjesta ponajviše iste malobrojne osobe, koje se nađu na tim predavanjima, i to takove, koje ih i najmanje trebaju, u kojih već i živi želja za naobrazbom, te i onako čitaju ili kakve bolje novine ili kakav bolji zabavni list, ili kakvu bolju knjigu. Velika množina neukih, koji ona obrazovna sredstva, što su im dana u školi, t. j. vještine čitanja, mišljenja, računanja, u kasnijem životu ne upotrebljavaju nikako ili vrlo malo, a svakako nepravo, vrlo su daleko od tih predavanja, premda su u prvom redu baš za njih ustanovljena, te oni malo po malo zaboravljaju, često veoma brzo, i ono nešto što su u školi naučili, pa im osim toga otupljuje i osjećajni život.

Među ljudima, koji se bave prosvjetnim radom, mnogo se raspravljalo, što se ima učiniti, da se onaj pravi »puk« privuče na predavanja. Ako i ne gledamo na to, da niti ima, niti će se ikada moći sagraditi tako velike prostorije, u koje bi mogli stati svi oni, koji su potrebni prosvjete; ako i ne gledamo dalje na okolnost, da bi vrlo mnogi roditelji morali radi predavanja svoju djecu puštati bez nadzora; ako, napokon i ne gledamo na teškoću ili nemogućnost, da se

nađu stotine i stotine znanstveno i govornički doraslih govornika za tu zadaću, i sa dosta snažnim glasom, već ako uzmemo, da bi se doista moglo naći sredstava i puteva, kako bi se one tisuće i tisuće seljaka i radnika i obrtnika dobilo za redovite slušače dotičnih predavanja, — da li bi se time bitno unaprijedila obrazovanost tih ljudi? Dok onoga, koji duševno stoji na izvjesnoj visini, živa riječ govornikova često vrlo živahno potakne, da o dotičnom predmetu naknadno razmišlja i da se s njime, čitajući dobre knjige, još bolje upozna (zato je za izvjesne slušateljske krugove vrijednost predavanja neosporna), to uz uho neobrazovanoga, ili onoga koji stoji na vrlo niskom stepenu obrazovanosti, i koji prisustvuje predavanju, šumi zbrka misli i činjenica, te one nestaju nerazumljene i bez učinka. Može takav slušatelj da tu i tamo čuje neku drastičnu ili šaljivu primjetbu; može da shvati koji primjer iz svagdašnjeg života, ali ne može slijediti »s l i j e d m i s l i«, jer ne smije prekinuti govornika, niti ga zamoliti, neka mu ponovi i razjasni nerazumljenu rečenicu, pa je time redovno isključeno i pravilno shvaćanje onih slijedećih rečenica, koje su izgrađene na prvoj. Svatko, tko je kojom prigodom držao predavanje, znade, kako novinski izvjestioci često, i upravo nevjerojatno, krivo shvate neke odlomke ili rečenice u predavanju. Među najobičnije slučajeve spada na pr. to, da neka rečenica, koju je govornik naveo iz koje knjige i potpuno je otklonio, u novinskom izvještaju izađe kao govornikov nazor. A novinski izvjestioci ipak ne spadaju među neobrazovane slušatelje, — pa se otuda može zaključiti, kako li shvaćaju predavanja ljudi od malene naobrazbe.

Stoji nadalje činjenica, da je broj posjetilaca prosvjetnih predavanja obično sve manji i manji, i da se na to često tuže priređivači predavanja, pa se, naravno, zbog toga, tu i tamo predavanja i sasvim obustavljaju. No o tom ne ćemo pobliže raspravljati, jer osim gore spomenutih ima tu bez sumnje i sasvim drugih uzroka, kao što je težnja za zabavama, strast za igrama itd.

Navodeći poteškoće kod prosvjetnih predavanja, daleko smo od toga, da bismo odbacili to prosvjetno sredstvo. Mi smo, tražeći, koje je najbolje sredstvo, samo htjeli istaći, kako to nisu predavanja, kolikogod ona, naročito, ako se sa svih strana dobro pripreme, mogu biti korisna.

Drugo je prosvjetno sredstvo g l e d a n j e s t v a r i u s l i k a m a. Slike su uvijek zanimljive. Čovjek ih uvijek rado gleda, i u toliko je to prosvjetno sredstvo veoma dobro. Ali znamo, da se u slikama može predati ljudima samo ograničeno znanje, ograničeno i po vrsti i po opsegu. Ima naime obrazovnih predmeta, koji se uopće ne mogu prikazati u slikama, kao što su predmeti apstraktne prirode, — a ni oni konkretni ne mogu se slikama prikazati cjelovito, nego tek djelomično. Stoga su slike vrlo dobro, ali tek pomoćno prosvjetno sredstvo.

Slično se ima držati i o trećem prosvjetnom sredstvu, o živu prikazivanju događaja na pozornici. Vrlo dobro, pače još bolje od

slika, ali ni ono ne može imati karaktera ni snage općenita prosvjetljivanja. Bez obzira na to, što se takvo prikazivanje za široke narodne redove može teško izvoditi, te je veoma rijetko, a tako će više manje uvijek i ostati, — i ono može obuhvatiti samo jedan dio prosvjetne građe, i to opsegom dosta neznatan dio. Povijesni događaji, socijalno-moralni problemi mogu se i u prosvjetnom pravcu vrlo lijepo obraditi na daskama, ali i to samo djelomično. Velik dio i tih događaja, i tih problema ne može, zbog omeđenosti i prostora i vremena, dospjeti tamo, — a da i ne govorimo o bezbroju drugih prosvjetnih pitanja. Stoga — i ako se o tom trećem prosvjetnom sredstvu i ne može govoriti samo kao o pomoćnom sredstvu, ipak se ni ono ne može ocijeniti kao najbolje, pošto već po naravi svojoj nije općeno, nego tek djelomično.

Četvrto je prosvjetno sredstvo čitanje ili štivo. U koliko se ima pretpostaviti sposobnost čitanja — a ta je danas, kraj sve većeg broja škola, dosta znatna — može se reći, da u širokim narodnim redovima postoji dobro raspoloženje za štivo.

Ali štiva ima, u glavnom, tri vrsti: dnevno novinstvo, zatim tjedni ili mjesečni časopisi, i knjige.

Dnevno novinstvo ne dolazi, redovno, u ruke seljačkog i obrtničkog staleža po selima i manjim mjestima — što nije ni zlo — ali po većim mjestima, napose gradovima, tim se štivom služe dosta, osim onih naobraženijih, i oni, koje brojimo među neuke, osobito stalež radnički, — a to nije dobro. Ta novinstvo već po sebi ne može se smatrati uzornim prosvjetnim sredstvom. Novine nas izvješćuju o svakodnevnim događajima, i primjedbe, kojima se ti događaji popraćuju, mogu nam, ako su pametne, koristiti za formiranje vlastitog suda o njima, — ali da se duh doista prosvjećuje, treba sabranosti, treba mirna koncentrovanja na bilo koji predmet. No do toga nam ne da doći mnoštvo, koje pred našim očima kaleidoskopski titra u bujnoj mješavini, mnoštvo saopćenja i opazaka o ovom i onom, i još koječem drugom. Novine kao jedino štivo ovog ili onog pojedinca, većma su sredstvo za pometnju i rastresenost nego prosvjetno sredstvo.

To vrijedi za novine uopće, — a što istom da se kaže o mnogim i mnogim današnjim novinama! Kakav je sadržaj lokalnih listova! Mjesne brbljarije, nesretni slučajevi i zločini, politički izvještaji bez repa i glave, svakojaki odresci iz većih novina, što no su dospjeli pod škare gospodina, koji djeluje kao tiskar, izdavač i urednik, i napokon roman, koji se, prema lošem primjeru onih na sveske širenih romana, upravo odlično ističe besmislenošću priopćenih dijaloga i nemogućnošću pripovijedanih događaja. (Naravno, da izuzimljemo ono novinstvo, napose katoličko, koje je baš za to osnovano, da paralizuje poguban utjecaj lošeg novinstva). Ni u većim gradovima ne stoji bolje s novinskom lektirom određenom za »niže tisuće«. Tu su najviše rašireni upravo takovi listovi, koji, uopće siromašni duhovnom sadržinom, za malen novac pogoduju žudnji za tričarijama i skandalima. Naravno, da i tu ima časnih izuzetaka.

Veću prosvjetnu vrijednost imadu časopisi, napose mjesečnici, s razloga, što su slobodni od dnevne šarolikosti i promjenljivosti, što nisu podvrženi tolikoj žurbi, i što im se građa može većma probrati i pomnije obraditi.

Sve to još više vrijedi za knjigu. Za nju ima najviše vremena da se izradi. Kako cijeli sadržaj, tako se i svaka pojedina rečenica, i svaka riječ može brižno ispitati, točno odmjeriti. Kod nje, ako je dobro pisana, teško se može dogoditi ono, što se lako događa kod predavanja. Ako je koja rečenica u prvi mah nejasna, čitalac može kod nje stati, pa je pročitati i drugi i treći put, dok joj ne otvori smisao, a zatim s razumijevanjem dalje nastaviti. Knjiga, nadalje, nije fragmentarne naravi, kao što je filmska slika, niti limitativne, kao što je pozorišno prikazivanje, nego je suvislo-ukupna, i općena. Ona naime (uzevši je uopće) s jedne strane obuhvaća cijelo znanje ili sve predmete, a s druge strane, svaki predmet u nepretrgnutoj cijelosti, još i s tim preimućstvom da može uzeti sebi u pomoć sva ostala pomoćna sredstva, i predavanja, i slike, pa, uz nešto malo fantazije, i same pozorišne daske.

Knjiga je dakle bolje prosvjetno sredstvo i od predavanja, i od slika, i od prikazivanja, i od novinstva, — knjiga je (osim škole) najbolje prosvjetno sredstvo.

Rekosmo »osim škole«, jer škola još potpunije može sakupiti sva prosvjetna sredstva: i knjigu, i sve ostalo. Ali je i školi temelj knjiga, kao što se i na knjizi može urediti škola, t. j. zajednica onih, koji čitaju istu knjigu, o njoj se razgovaraju, raspravljaju, i odgovaraju, kako će njezin sadržaj primijeniti u životu. No o tom drugi put.

Knjiga je dakle najbolje prosvjetno sredstvo, dašto, u apstraktnom smislu, — jer u konkretnom pogledu znamo, da ima i knjiga i dobrih i zlih.

Sada ne ćemo govoriti o zlim knjigama, nego ćemo odmah reći, da se svaka konkretna dobra knjiga potpuno slaže s njenim apstraktnim pojmom, s njenom apstraktnom prosvjetnom dobrotom.

Društvo sv. Jeronima ima temeljnu zadaću da izdaje i širi dobru knjigu. Ono to čini od svoga početka, pa tako u svom prosvjetnom radu upotrebljava najbolje prosvjetno sredstvo.

Svaki onaj, komu je na srcu prosvjeta hrvatskoga naroda, također će se poslužiti ovim najboljim prosvjetnim sredstvom i svojski će, neumorno će, s najvećom radošću i oduševljenjem širiti u narod dobru Jeronimsku knjigu.

Riječi i djela

U čast nadbiskupa dr. Jurja Posilovića, prvog bilježnika Društva sv. Jeronima

Zemlja bi protekla, da tako kažem, medom i mlijekom, kad bi se ona tušta i tama lijepih riječi, što se svakim danom prosiplju u svijet, pretvorile u živa djela. A dok to tvrdim, ne mislim na one riječi, štono su puste, bez korijena, koji bi se jakim granama imao razgranjivati po svom naravnom tlu osjećanja i uvjerenja — na riječi, koje, makar kako kićene, nisu drugo nego mrtvo umjetno cvijeće u ustima kao u staklenoj posudi. Govoreći o medu i mlijeku, čime bi protekla zemlja s obistinjenih lijepih riječi, mislim na one riječi koje su u govornikovim ustima doista kao pravo, naravno, živo, mirisno cvijeće, kojega je živi korijen na dnu govornikova srca.

O dà, jošte ima na zemlji iskrenih čovjekoljubaca. Jošte ima ljudi, kojima sebičnost nije vrhovni zakon života, ljudi, koji orošena oka gledaju potrebe svojih suzemljara. Da im kod toga ni usta ne ostaju nijema, tko će se tome čuditi! Nalazeći se dakle ovakav čovjekoljubac na ovom ili onom mjestu, kao s obraničkog tribunala ustat će i govorit će za pravdu, za dobro onih — zaboravljenih, zapuštenih. S ognja rasplamtjelih grudi vrcat će mu na usta mnoge iskre žarkih riječi.

Ali i ovakvih riječi često nestane, nestane bez ikakova spomena, bez ikakova traga, kao što se ugase i iskre u uzduhu. Neki ih neprijatelj, jedva što se pojave, udari i omami, pa leže u besvjestici kao u samoj smrti. Rijetko kada izmaknu tom neprijatelju, da se odmah ispune kostima i mesom, a još je rjeđe, da se iz besvjetice probude i ustanu kao živa bića. Neprijatelj, što se pojavljuje u obliku stotine zapreka, u obliku krute nemogućnosti, ne dade, da iza riječi dođu i djela.

No najnemiliji je oblik, u koji se onaj neprijatelj zaogrće, taj, gdje vanjskih zapreka nema, gdje je i objektivna mogućnost tu, ali promjena nastane u samom subjektu, u autoru lijepih riječi. Dok je govorio, iskreno je mislio, ali još praznoruk nije mogao svojim riječima dati života; a kad ga je Sreća poljubila u čelo, promijenio se i zaboravio na ono, što je prije govorio.

»Felicitate corrumpimur«, — rekao je oštroumni Tacit.

Usred sreće zavuče se u dušu crv, pa stane podgrizati korijenje onog cvijeća lijepih riječi, te se brzo osuši i uvene. Osjećaji, nekada topli, ohlade. Nehaj za sve, osim za sebe, zauzimlje prvo mjesto.

Les ambitieux font toujours naufrage au — plus ultra (Tibere discours polit).

Ali ne bje tako u dra. Jurja Posilovića.

Lijepe mu riječi baš u sreći njegovoj ne samo da zamirisaše najkrasnijim cvijetom, nego se i divnim plodom oplodiše.

Kada je još tamo sedamdesetih godina prošloga stoljeća iz dobrih knjiga rijetko koja zraka dolazila među narod, onda je dr. Ju-

raj Posilović ovako govorio o potrebi knjige: »Knjiga se u našem narodu uvijek cijenila. Da ne spominjem, kako su častili one, koji su mudru knjigu učili, — rado bi se kupila čeljad da čuje, kako Kačić pjeva naše na glasu junake; kako Reljkovićev kućnik ili zagrebačka Danica Kristijanovićeva nauča raditi u kući i oko nje, da kuća raste i po njoj se Božji blagoslov širi. — Što su naši starci cijenili, zar mi za to da se nebrinemo? — Nego danas je i veća potreba dobre knjige. Narodi, što su okolo nas: Talijani, Mađari i braća naša Slovenci hoće da nas daleko nadmaše. U njih je malo tko, koji ne bi čitvati umio. Imaju i knjiga i novina, koje ih poučaju svemu, što im treba znati kano ljudem, kršćanom, građanom i sinovom svoga naroda. A naš narod i puk zar će biti u svemu zadnji? — Zar će se naša djeca morati tuđemu jeziku učiti i tražiti tuđih knjiga ili kakovih god, koje bi joj možda zdrav mozak otrovale i pošteno srce pokvarile: da ne ljube Boga, ne štuju starijega, ne rade pošteno, da ne mare za ono, za što su naši oci krv prolijevali, za vjeru, za dom, za narodnost, za pravo svoje? Toga nas sačuvao dobri Bog!«

Kako se pak rad oko pučke knjige bio razvijao samo u Društvu sv. Jeronima, dr. Juraj Posilović odsada budno pazi na razvitak toga društva, od srca se veseleći nad svakim i najmanjim njegovim napretkom. Riječima punim topline spominje i hvali njegove prijatelje. »Dà«, veli on, »visoko glavno vojno zapovjedništvo i naša junačka Krajina, to je našemu družtvu najljepša utjeha. — A za tim mi je javiti drugu našu lijepu utjehu: a to je naša Bosna i turska Hrvatska. Nema gotovo ondje župe, koja ne bi bila članom ovoga društva. To su učinili ondješnji vrijedni Franjevci, svomu narodu, njegovoj prosvjeti i napretku dobri prijatelji.«

Drugom opet zgodom kaže ovo: »Društvo mora svimi načini nastojati, da knjige dođu u puk i ondje donesu ploda; pa budući da žalibože što neukost što siromaštvo u tom mnogo smeta, mora se gdješto knjiga baš u ruke rivati i darovati. Odbor je i u tom sve učinio, što je samo mogao smanjivši i cijenu, premda time društvo na svojoj i onako malenoj imovini gubiva . . ., ali je odbor mislio, da je veća korist puku, pa da će se naći blagih duša, koje će rado društvu nadopuniti onaj manjak. I ima ih, hvala Bogu, te ću ih odmah spomenuti«. Napose spominje Balenovića, »uvijek spremna pomoći i savjetom i trudom i perom i novcem: gonila ga ljubav roda svoga, koji će mu sačuvati lijep spomen«. A za nekoga drugoga dobrotvora, koji nije htio, da mu se za ime znade, lijepo kaže: »Desnica mu cvijetom cvala!« — Osobitim pak pohvalama ističe velikoga društvenoga prijatelja biskupa Štrosmajera. »Eto opet milosne zrake od žarkoga sunca, koje još mnogo godina rasvjetljivalo i grijalo narod naš!«

Naprotiv tužno tuži dr. Juraj Posilović radi različitih nevolja i neprilika »koje ne dadoše, da se pomakne općenito dobro stanje i pučka naobraženost. Odbor to jako ćuti, navla-

štito kad smišljava, otkuda će steći i povećati slabe i preslabe dohotke društvene. Zato završujem molbom: da nam milostivi Bog dade u brzo mir, red i k svemu blagoslov!«

Uz molitvu on još zove, bodri, potiče. »Tako se društvu za ime znade i izvan našega naroda; je li bi onda moglo biti, da mu se ne zna ime u našemu puku, za koji je osnovano? Toga ne će dopustiti prijatelji našega puka, a najmanje svećenici.«

Da pak to bude što prije i što lakše, stavlja krasne primjere za izgled veleći: »Dok se ne budemo svi ugledali u ovako sjajni primjer revnosti, dotle nikakovo djelo, bilo sobom makar koliko vrijedno i korisno, ne će donositi narodu željena obilata ploda. Ne hasni dobro početi, ako se još bolje ne nastavi sve dotle, dok djelo ne dođe do svoga vrška. Zato želim, da nam srce ne ohladni i ruke ne klonu, nego uz odbor svi povjerenici i prijatelji društva svetojeronimskoga složno i revnosno radimo oko njegova širenja, napretka i sigurnosti: da bude sačuvano od štete, opstanak mu se što većma utvrdi, njegove knjige narodu omile i u svakoj kući i kolibici stvaraju blagoslov!«

Evo, od mnogih ovo su neke riječi, lijepe riječi, što ih je dr. Juraj Posilović izrekao u vrijeme, dok još nije bio ni senjskim biskupom. Svatko vidi, da im je općenit sadržaj: vruća želja, da se osigura opstanak, i ne samo opstanak nego i svestran napredak hrvatskoga naroda.

No dr. Juraj Posilović nije ostao samo kod riječi — on je od riječi prelazio na djela. Oni, koji su ga izbliže promatrali i u ono vrijeme, kada su se na njegovim ustima javljale malo prije spominjane riječi, svjedoče nam, da one tada nisu bile umjetno nego živo, naravno cvijeće . . . Ali mi ćemo ga radije promatrati u vrijeme, gdje se uspeo na višu stepenicu ljudskog društva, u vrijeme, kad se rado zaboravlja na ono, što se nekada besjedilo: mi ćemo ga promatrati za njegova biskupovanja bilo senjskoga bilo zagrebačkoga.

U historiji glagolice svakako je jedan od najvažnijih događaja reskript ili otpis pape Inocenta IV. na molbu senjskoga biskupa Filipa, otpis od 29. ožujka 1248. »Molba, koju si nam ti predao, sadržavala je, da je u Slavoniji posebno pismo (jezik), za koje tvrde klerici one zemlje, da ga imadu od sv. Jeronima, pa da ga upotrebljavaju, kada obavljaju sveto bogoslužje. Da se dakle poistovjetiš s njima i da se prilagodiš običaju one zemlje, u kojoj si biskupom, zatražio si od nas, da ti dopustimo obavljati sveto bogoslužje u tom pismu (jeziku). A mi imajući na umu, da je slovo stvari, a ne stvar slovu podložna, zatraženu ti dozvolu ovim listom podjeljujemo, i to u onim krajevima, gdje vlada gore pomenuti običaj, samo da se misao (nauka) ne bi povrijedila razlikom u pismu (jeziku). Dano u Lyonu 29. ožujka 1248.«[1]

[1] Isp. Dr. Svetozar Rittig: Povijest i pravo slovenštine u crkv. bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku (I. sveska od god. 863—1248.)

Tim reskriptom dozvolio je papa Inocent IV. senjskom biskupu Filipu obavljati službu u staro-slovenskom jeziku. Naglasujem: u staroslovenskom jeziku, jer je baš taj jezik kao mrtav jezik — upravo poput latinskoga mrtva jezika — najzgodniji bio da bude jezik svetih crkvenih knjiga. U ovim naime knjigama valja da radi dogmatskih istina ne bude značenje riječi podvrgnuto kojekakvim vremenskim promjenama. Ono mora ostati uvijek isto. A to ne može biti u živu jeziku, gdje se, kako je poznato, riječ mijenja ne samo svojim oblikom, nego i svojim značenjem. To može biti samo u mrtvu jeziku. Stoga baš u tom i stoji sreća hrvatskoga naroda, što ima jezik kao stvoren za bogoslužne čine. Pa baš zato je i Sveta Stolica bez prevelike teškoće mogla dati Hrvatima ovaj inače sjajni privilegij, da se u njih mjesto u latinskom jeziku obavljaju bogoslužni čini u staro-slovenskom.

No što se kasnije dogodilo?

Senj i senjska biskupija ostadoše dakako odsada kao žarišta glagolske knjige u ovim našim krajevima, glagolske knjige ne samo crkvene nego i svjetovne. Tu, u Senju, već god. 1359. piše žakan Kirin svoj časoslov; tu, u senjskoj biskupiji, nastaje znamenit vinodolski zakon; ovamo, u Senj, prenesena bi iz Mletaka god. 1493. tiskara za glagolske knjige, pa kanonik senjski Blaž Baromić u zajedini sa Silvestrom Bedričevićem i Gašparom Turčićem priredíše novo izdanje misala, koji je u Senju ugledao svjetlo 1494. God. 1507. opet izda misal arhižakan i vikar senjski, već spomenuti Silvestar Bedričić, a tiskao ga prvi poznati glagolski tiskar Grgur Senjanin. Isti Bedričić izda i »Transit sv. Jeronima«, preveden na hrvatski od Urbana i Tomaša, kanonika senjskih«, 1508.

No ovim na kratko iznesenim radom — kakogod nam je mio i drag, kakogod se njime u jednu ruku razvijala glagolska književnost, tako je u drugu ruku za samo glagolsko bogoslužje. Zašto? Zato, jer se vremenom sa starom slovenštinom stala miješati narodna hrvaština. To se osobito pojavi za modruškoga biskupa Šimuna Kožičića. Taj inače vrijedni biskup, hoteći da popravi stare knjige, 1531. izda na Rijeci Misal hrvacki, pa još u veću pogrješku padne. U tom njegovu misalu još se više našlo hrvatskih riječi (čakavskog narječja), nego što ih je bilo u pređašnjim misalima.

Tu je početak svega onoga kasnijega truda i nastojanja oko pravoga crkvenoga jezika, nastojanja, koje je trajalo više od dva stoljeća a javljalo se na različitim mjestima. Tu se trudiše Franjo Glavinić, glasoviti Jastrebarčanin Rafael Levaković, pa Pastrić, Zmajević i Karaman, ali im trud nije urodio pravim plodom. Misleći naime, da se u ruskim crkvenim knjigama nalazi pravi crkveni jezik, mjesto mješavine staroga slovenskoga jezika s hrvatskim načiniše mješavinu slovensko-hrvatsko-rusku.

Dok se tako po drugim stranam kretalo ruskom stramputicom, u senjskoj biskupiji sve je više u crkvenim knjigama prevladavao živ hrvatski elemenat, da se napokon iz svega toga u najzadnje vrijeme razvije poznati »šćavet«, koji se još k tomu — eda bude smjesa potpuna — miješao i s latinskim jezikom.

Ako se sada stanje isporedi s onim privilegijem, što ga je u istinu papa Inocent IV. u svojem reskriptu dao Filipu senjskom — a dozvolio je samo staroslovenski jezik — onda je svakomu jasno, da je to stanje bilo abusus, te da je taj abusus rimska obredna kongregacija mogla svaki čas ukinuti.

Ako bi pak time nastala pogibelj i za sam ovaj veliki privilegij staroslovenštine, mislim, da ne trebam ni spominjati, kolika bi šteta mogla otuda biti i za hrvatski narod hrvatskog nam Primorja!

Da je naime već sama eksistencija glagolice, pa onda rad oko nje i borba za nju u njezinu historijskom razvitku mnogo koristila i samom narodnom bitku, o tom sam negdje u drugom jednom članu opširnije razlagao, a o tom je napokon i svaki drugi, koji samo nešto poznaje ovo pitanje, i sam uvjeren. Slušajući vijekovima svoju rođenu riječ s oltara Božjega i naš Istranin i naš Dalmatinac, nije u svojoj jezgri nikada zaboravio, tko i što je: da je naš, da je Hrvat, pa se tako, u svojoj prošlosti vođen prvacima, ponajviše svećenicima, otimao svakom tuđinskom pokušaju, da ga odnarodi i da ga trgne s grudiju njegove matere.

Ali i u buduće, kroz vijekove, slušat će naš primorski narod s oltara riječ Božju, kao da je riječ s usta mu materinjih, pa će se uvijek sjećati, tko je i što je, i otet će se dušmaninu.

To je zasluga dra Jurja Posilovića. Da naime radi »šćaveta« izmiješana s latinštinom ne dođe u pogibelj i sam privilegij staroslovenštine, dr. Juraj Posilović poznavajući narav i duh tog privilegija, odredi, da se u njegovoj biskupiji uvede čisti staroslovenski misal, što ga je po nalogu pape Leona XIII. uredio A. Parčić. »Da se pak uzmogne opet uspostaviti u Naših dijecezah Božja liturgika po zakonu, trebala je prije svega bogoslužna knjiga. Sada je izdana i sada zato nalažemo: da se za svaku pojedinu župnu crkvu ima nabaviti iz dotične blagajne. Siromašnim župam, za koje bi taj potrošak bio preteretan, nastojat će se olakotiti, koliko bude moći!«

Stoljeća su prošla, a djelo Filipa Senjskoga sveudilj se spominje. Stoljeća će proći: i djelo Jurja Senjskoga sveudilj će se spominjati.

Što je pak dr. Juraj Posilović učinio kao nadbiskup zagrebački, o tom ne ću govoriti. O tom govore brojke, priopćene u današnjem listu.

»Ništa tako malo ne cijenim kao bogatstvo kojega čovjeka; ali veoma cijenim upotrebu toga bogatstva«, rekao je Paskal. Tu upotrebu, kako se evo ukazala u dra Jurja Posilovića, znat će trajno cijeniti i sav hrvatski narod, uvjerivši se, da za nj, kako rekoh na početku, doista ne vrijedi ona Tacitova: Felicitate corrumpimur. Oborile su je nutarnje kršćanske krjeposti današnjeg slavljenika.

Lijepe dakle riječi dra Jurja Posilovića bile su doista živo mirisno cvijeće s korijenom u dnu srca. To mu dokazuju djela — kraljevski njegovi darovi.

Desnica mu cvijetom cvala!

Opća vrijednost Društva sv. Jeronima

Društvo sv. Jeronima, u svojih više nego 70 godina života, prošlo je kroz veoma različite prilike i situacije. I lakše i teže — onako, kako je prolazio i narod, u kojemu radi, naš narod hrvatski.

Rođeno god. 1868., dakle u vrijeme, kad je naš narod iz jednog političkog stanja ulazio u drugo, nisu se političke prilike ustalile ni u daljnjim godinama.

Borba protiv zloglasne nagodbe između Hrvatske i Ugarske počela je odmah nakon njezina rođenja, osobito glede položaja Rijeke. Poslije Levina Raucha dođe za bana Koloman Bedeković, koji raspiše izbore. Narodna stranka izdaje »rujanski manifest« (20. IX. 1871.), u kojemu poriče pravovaljanost nagodbe. Dolazi Kvaternikova buna. Progoni stranke prava. Narodna stranka ne radi više u duhu rujanskog manifesta. Za namjesnika banske časti dolazi madžarski eksponent Antun Vakanović. Narodnjaci se s Madžaronima stapaju u jednu stranku. Neuspjela revizija nagodbe. Zatim ban pučanin Ivan Mažuranić, protiv kojega su, kao oportunista, Štrosmajer i Starčević. Okupacija Bosne i Hercegovine. Borba za obnovu financijalne nagodbe. Mažuranić daje ostavku. Naslijedi ga grof Ladislav Pejačević, koji Vojnu Krajinu sjedini s materom zemljom. Počinju pokušaji za madžarizaciju Hrvatske. Buna protiv grbova s mađarskim i hrvatskim natpisom. Komesar general Herman Ramberg. Nijemi grbovi. Ban Khuen Hedervary. Afera s arkivalijima. Progoni Starčevićanaca. Novi izborni zakon, koji onemogućuje opoziciju. Osnivanje madžarskih škola, madžariziranje željeznica. Narod u masama seli u Ameriku. Spaljenje madžarske zastave pred Jelačićevim spomenikom. Protusrpske demonstracije. Ustanak protiv madžarskih natpisa i madžarskih zastava. Khuenov odlazak. Riječka rezolucija. Ban Teodor Pejačević daje ostavku radi željezničarske pragmatike. Poslije Rakodczaya dolazi Pavao barun Rauch. Aneksija Bosne i Hercegovine. Protiv 53 Srba, veleizdajnički, zatim Friedjungov proces. Hrvatsko-srpska koalicija. Ban Nikola Tomašić. Komesari Cuvaj i Skerlec. Izvlazba hrvatske obale.

Uto je god. 1914., došao i svjetski rat. Opisivati ratne prilike nije potrebno, jer su svima poznate.

U svršetnoj ratnoj godini 1918. Društvo je mjeseca kolovoza, svečano proslavilo jubilej svoje pedesetgodišnjice.

Na tom jubileju ustanovljen je ne samo dosadašnji najveći društveni uspon, nego i pravi, vrlo znatan uspjeh uopće, sa stanovišta čiste objektivnosti.

Društvo je dakle za svih ovih pedeset godina u svoj potpunosti pokazalo svoju životnu silu.

Nema naime nikakve sumnje, da su one navedene razne prilike u našoj domovini razno djelovale na sam hrvatski puk. I na njegovo gospodarstveno stanje, i na školske prilike, i na opće raspoloženje. Jedne su prilike djelovale povoljno, druge nepovoljno. No svakako je više prevladalo ovo potonje, nego ono prvo.

Treba samo pomisliti na onaj dio našeg naroda, što je još bio pod turskom vlasti. A ni poslije okupacije nije bilo mnogo bolje, što je pokazivao veliki procenat nepismenih. Slično u Dalmaciji. Nešto bolje bijaše u banskoj Hrvatskoj, ali ni izdaleka onako, kako bi trebalo biti, kad još i danas ima kotara sa 60% nepismenih.

Isto je tako nepovoljno bilo i u gospodarskom pogledu. Svuda su vladale tuđe vlasti, tu turska, tamo njemačka, ovamo madžarska. A tuđa majka ne zna jade tvoje. Tuđa se vlast brine samo za sebe, i ne mari za narodno blagostanje. Poznato je (da samo jedno spomenem), koliko je borbe bilo oko financijalne nagodbe s Ugarskom. Najbolji naši financijalni stručnjaci bjelodano su dokazali, da nas je Ugarska na svim stranama financijalno prikraćivala i gospodarski slabila.

Kako je kod svega toga bilo narodno duševno raspoloženje, odmah je lako uvidjeti. Neprestane političke borbe za narodni opstanak; sveudiljne financijalno-gospodarske poteškoće, sigurno nisu povoljno djelovale na volju i spremnost za prosvjetno štivo, za vlastito prosvjećivanje. Nesamo da se u takvim prilikima teže žrtvuje novčani prinos za knjigu, nego tada ni u opće nema u čovjeka dostatne jakosti i odlučnosti za djela više, duhovne vrijednosti. Klonulost, koja nastaje, pritište krila, i ona se mlitavo spuštaju dolje. Da se ta klonulost svlada, treba mnogo energije, koju imaju samo rijetki. Za prosvjetno djelovanje treba što više mira, dobra raspoloženja i duševne vedrine. Nažalost, svega toga bilo je malo u hrvatskoga naroda. Na njegovu obzorju ponajviše nije bilo vedrine. Mnogo više, mnogo više bilo je oblačnosti.

Uprkos svega toga, Društvo sv. Jeronima u hrvatskom je puku napredovalo od godine u godinu. Na glavnoj se skupštini svake godine mogao ustanoviti prirast novih članova i povišenje društvene književne naklade. Malo po malo, ali stalno, Društvo je sebi krčilo put kroz neravan teren, kroz guštare i šikare, kroz klance jadikovce.

Otkuda je to dolazilo? Gdje je tomu bio izvor?

U pećini snažne misli Društva sv. Jeronima. Ono hoće prosvjetom podići hrvatski puk. Na tom radi svom ljubavi, svom ozbiljnošću. Prosvjetni rad u puku ne shvaća s površine, kao neku zabavu ili igrariju. Problem pučkog prosvjetljivanja gleda u svoj njegovoj dubini sa sviješću, da je to dug i naporan posao. Svojim prosvjetnim djelovanjem obuhvaća našeg hrvatskog pučanina kao cijelog čovjeka, i s tjelesne i duševne strane, a u duševnoj strani i umnu i moralnu moć. Sve pak to čini tako, da jedna strana pomaže drugu, da jedna moć unapređuje drugu, dakle uz potpunu harmoniju sviju čovječjih sila. Ovaj pak naravni rad u zgodnom času i mjestu prožimlje, jača i usavršuje svrhunaravni princip. Na taj način sigurnim putem dolazi do prosvjetnog ideala.

To je jakost Društva sv. Jeronima, kojoj ne može ništa odoljeti. Ta sila rastjerava oblake, raspršuje klonulost, širi vedrinu, daje

dobro raspoloženje, priklanja na žrtve, jača volju i diže spremnost za rad na vlastitom prosvjećivanju.

Zato je Društvo sv. Jeronima, uprkos nepovoljnih prilika, išlo sveudilj naprijed u cijeloj polovini prvog svog vijeka.

Tako će, ako Bog da, i u drugoj i opet uprkos svih nepovoljnih neprilika, koje su već nastupile, ili će još nastupiti.

Druga polovina jeronimskog vijeka počinje svršetkom velikog svjetskog rata, a to vrijeme točno se poklapa s ulaskom hrvatskog naroda u nov državni sklop.

Ali prilike za Društvo sv. Jeronima nisu postale nove, nego su ostale stare, to jest, i dalje više nepovoljne nego povoljne. Osobito neposredno poslije rata.

Padom novčane valute i gubitkom vrijednosnih papira pretrpjelo je težak udarac kako cjelokupno narodno gospodarstvo, tako i Društvo sv. Jeronima. A slijedećih godina nastadoše političke borbe i daljne financijalno-gospodarstvene teškoće, kao što je to bilo i nekada, te s tim borbama i teškoćama daljno duševno neraspoloženje, kao što i nekada.

Ali se Društvo uspješno probilo i kroz te gudure te s poletom nastavilo svoj pučko prosvjetni rad, sve do dana današnjega.

Međutim upravo ovih dana puca zora nove epohe hrvatskog narodnog života.

Nakon dugog vremena dobiva narod velik dio svoje sudbe u svoje ruke. Ako dakle i ne potpuno, ali vrlo znatnim dijelom.

Najveća je nevolja svih prošlih stoljeća i desetljeća bila u tom, što su na hrvatskom tlu gospodarili tuđi eksponenti.

Izgleda, da će sada tomu biti kraj. Izvorima materijalne i duhovne kulture bit će gospodar narod sam, a upravljat će, nadamo se, pravi narodni ljudi, pravi rodoljubi.

Ako će se u početku, sasvim naravno, i nailaziti na poteškoće, možda i teže naravi, na što moramo biti i spremni, ali s vremenom i naporom, s pravdom i poštenjem, morat će doći bolji dani.

Narod će osjetiti vrijednost slobode. U duši će nastati bolje raspoloženje. Zaplavit će vedrina.

A u takvom narodnom stanju, na takovu tlu Društvo će sv. Jeronima još i bolje napredovati. Ako je ono napredovalo u težim prilikama, kako da ne napreduje u boljim, vedrijim!

U takvim će prilikama još jače sinuti njegova životna sila. Još će se ljepše pokazati njegova opća, njegova apsolutna vrijednost.

Ne treba pak ni jedan čas sumnjati, da li će ta njegova apsolutna vrijednost biti potrebna i u ovim prilikama.

Jasno predviđam, da će biti potrebna i te kako!

Na pragu smo tog novog doba.

Naši pokojnici

Dr. Felik Suk,

predsjednik Društva sv. Jeronima 1890.–1902.

O vrlom pokojniku dosta je iscrpivo progovorio »Katolički List« br. 15., 1915. Zato mi ovdje ne ćemo spominjati, što je on bio zagrebačkoj dijecezi, kakvo je mjesto svestranom svojom naobrazbom zauzimao u hrvatskom društvu, što je na uzgojnom polju učinio kao uzgojitelj i uzgojni pisac, itd. Sve je to dovoljno poznato. No kako ni u »Kat. Listu«, radi ograničena prostora, nije mogao svaki dio njegova opsežnog rada jednako opširno biti obrađen, na pr. pokojnikov rad u Društvu sv. Jeronima, koji je bio samo dotaknut, — to ćemo mi sada o tom radu reći nekoliko riječi više.

Već u samoj društvenoj mladosti, tamo pod kraj sedamdesetih godina prošloga stoljeća, a kao mlad profesor zanimao se dr. F. Suk za život i rad našega društva. Među odličnim društvenim prijateljima, kao što su bili dr. Rački, dr. Kržan, dr. Brestjenski, dr. Iveković, dr. Stadler, Ivan Vončina, dr. Vojnović i drugi, vidimo i njega, gdje je svake godine nazočan na glavnim društvenim skupštinama sudjelujući tako u društvenom životu skoro od njegovih početaka. God. 1880. nalazimo ga već kao odbornika u upravnom odboru, te je kao takav društvu i njegovoj svrsi služio deset godina, do god. 1890., kad bi na sjednici 29. listopada izabran društvenim predsjednikom.

Prva skupština, kojoj je dr. F. Suk kao predsjednik predsjedao, bila je 12. ožujka 1891. »Mnogo poštovana gospodo! što danas moju neznatnost gledate na ovom časnom mjestu, koje do sada zapremahu dvojica tako uglednih i zaslužnih predsjednika društva svetojeronimskoga, što je danas meni časna dužnost s ovoga vas mjesta pozdraviti, to učini volja i povjerenje gospode odbornika, vriednih mojih sudrugova. Pošto se preč. gosp. Franjo Budicki zahvalio na predsjedničkoj časti, koju je malo ne pet godina toli dično obnašao, odbor izabra mene za tu časnu službu, za koju jamačno nikad nisam mislio, da će me zapasti. Dobro znadem da u mene ni zasluga ni vrlina, koje bi me činile dostojnim te časti, imam tek jedno, što mogu donositi i što svesrdice donosim, — a to je ljubav k društvu i ljubav k puku, kojemu je za zemaljsko i duševno dobro to društvo osnovano. Ta me je ljubav privoljela da sam se pokorio volji odborovoj i primio izbor s istinitom željom i odlukom, da i zaslužim povjerenje, kojim me je odbor odlikovao; a bude li veleštovana gospodo, i vaša prijazan i vaše povjerenje mene poduprlo na tom mjestu, ja mogu samo jedno obreći, što i obričem, da ću s Božjom pomoću, u koju se je ovo društvo i do sada najviše oslanjalo, i s kojom je do sada lijepih uspjeha polučilo, svom dušom nastojati, da se ono uzdrži na visini, do koje se je sretno dovilo, pače da se ne zaustavi u svom napredovanju, već da raste i cvjeta i obilnim rodom rodi na korist i slavu naroda našega«.

Tako je dr. Suk pozdravio skupštinu, a onda ovako progovorio o društvenom cilju: »Nema za cijelo zaslužnijega rada na kulturnom polju nego je odgajati prosti puk, plemeniti njegovu ćud, na kreposti ga navraćati i svakovrsnim znanjem obogaćivati. Tu si je zadaću postavilo i društvo svetojeronimsko izdavajući godimice dobre spise za puk. Već za to nalazi društvo svetojeronimsko hvalu i priznanje u svakoga komu je na srcu dobro našega naroda, pa se stoga s punim pravom možemo nadati, da tomu društvu pravi rodoljubi nikada ne će zakratiti potrebite pomoći. Ako igdje, to valja da tu radimo »viribus unitis«. Da prosvjeta podigne narod i da bude izvor njegovoj sreći, nije dosta, da bude i ostane svojinom tek nekolicine ili samo nekih staleža, već treba da kao duhovni kvasac pronikne i niže slojeve naroda i društva, naročito one življe, iz kojih društveni organizam poglavito crpa svoju snagu, a to su stalež seljački i stalež obrtnički. Podaj seljaku, zanatliji zdravu duševnu hranu, i ti si mnogo učinio za opću korist, za pravu sreću naroda, kojemu ti pripadaš. Evo polja široka i slavna, gdje može pravi rodoljub dokazati, da mu ljubav k narodu nije samo na jeziku nego i u srcu, gdje mogu ljubav k puku djelima posvjedočivati naročito oni, koji vazda živu u puku i njemu starješuju, — a to su svećenik, učitelj i upravni činovnik. — Njihovim će se potpomaganjem najuspješnije polučiti, što mi svi želimo, razgranat će se društvo, umnožiti broj njegovih članova i preko društvenih knjiga unijeti svjetlo zdrave, umne i moralne pouke u svaku i posljednju seljačku kućicu. Društvene knjige upućuju narod u gospodarstvu, uče ga poznavati prirodu, pripovijedaju mu o događajima prošlih vijekova, o junaštvu i kreposti pradjedova, podavaju mu primjerenu duhovnu zabavu, a što je poglavito, uče ga poštenju i kršćanskoj kreposti. Stoga vidi odbor upravo u svećeniku, učitelju i upravnom činovniku svoje rođene pomagače te će bez prestanka društvo preporučivati njima i njihovoj rodoljubnoj svijesti. A nastojanje naše i naših vrlih pomagača da blagoslovi i naspori višnji Bog.«

Odmah prve godine predsjednikovanja čekala je dra Suka velika zadaća: izvesti ono, za čim je Društvo dugo težilo, sagraditi naime društvenu kuću. To je on i izveo, — pa kad se 9. veljače god. 1892. društvena skupština prvi put održala u vlastitom domu (prije uvijek u nadb. sjemeništu), ovako je dao oduška veselju sviju nazočnika: »Što smo dugo snovali, željno očekivali, to se ispunilo i srećno dovršilo. Kuća je društvena dograđena i društvo svetojeronimsko može svoju dvadeset i šestu glavnu skupštinu, držati u vlastitom domu. Opravdana je radost, koja stoga napunja vaša rodoljubna srca, veleštovana gospodo, i koju s vami dijeli svaki član i svaki prijatelj našega društva. Neka bude i meni dopušteno, da izjavim svoju radost, što je meni zapalo, da sam imao dijel, kad se građenje te kuće započelo i kad se dovršilo, i da mogu sada vas u toj kući prvi put sakupljene pozdraviti. A prva riječ, koju imam čast i sreću ovdje u tom svečanom času izustiti, neka bude riječ iz puna srca, neka tumači misli i osjećaje, s kojimi smo unišli u tu

zgradu; neka izreče našu želju i molitvu: da nam višnji Bog blagoslovio taj dom! neka u njemu nastava mir i krotkost, ljubav i sloga i radljivost! bila od Boga blagoslovena ona duševna hrana, koju će iz tih dvorova primati narod hrvatski, da bude u istinu na slavu Božju i na korist našemu puku.«

Kako se ove godine (1893.), kad se prvi put glavna skupština držala u novoj društvenoj zgradi, ujedno navršivalo i dvadeset i pet godina, što je društvo svetojeronimsko na temelju odobrenih pravila imalo svoju prvu glavnu skupštinu (dne 21. kolovoza 1868.) te »započelo živjeti i raditi«, odabrao je dr. Suk ovaj momenat, da se o svrsi rada društva izjavi programatički, — što je učinio ovako: »Svrha je društvu određena, smjer i zadatak označen pravilima. Pučkoj prosvjeti društvo treba da služi, dajući puku spise dobrim duhom pisane. Što se tiče oblika, treba da su spisi, zabavni i poučni, dokučljivi i prostu čovjeku. A što se sadržine tiče, ne treba mnogo tražiti, da nađemo građu prikladnu za pučke spisove. Tu građu označuju prilike u kojima narod živi, potrebe, koje život tvori i sobom donosi. Učiti valja narod svemu, što ga može potpomagati, da život svoj uredi što valjanije. U pučkoj školi već i seljačko dijete uči poznavati zemlju, prirodu, povjest: dobro će s toga i seljaku doći knjiga, koja će mu u tom upotpuniti i usavršiti znanje stečeno u pučkoj školi. Tko ne bi želio, da bude i naš seljak u gospodarenju što umniji i napredniji? Podajmo mu dakle knjigâ koje će ga valjano upućivati u svim granama gospodarstva, koje će ga učiti, kako valja raditi i štediti, ulagati i trošiti, da bude od zemlje i stoke što veća privreda. No »ne živi čovjek o samom hljebu nego o svakoj riječi, koja izlazi iz usta Božjih.« Nije samo imanje i znanje izvor sreći i zadovoljstvu. Strah je Gospodnji početak mudrosti, i krepost dragocjenija od svega blaga zemaljskoga. Tko dakle želi dobro narodu, taj će nastojati, da u narodu utvrdi moralne vrline, da narod uči strahu Božjemu i kreposnu mišljenju i življenju. Toj svetoj uzvišenoj zadaći treba da služi pučka knjiga, osobito kad je ta knjiga namijenjena narodu, koji je kršćanski i koji se upravo ponosi time, što je kršćanski. Stoga jest i ostaje, sveta dužnost našemu društvu, da osobitu pomnju posvećuje moralnim i religioznim knjigama, da odgovaraju potrebama članova i da u njih spase i utvrđuju vjeru i ljubav k Bogu i bližnjemu.«

Ovako je predsjednik Suk mislio i govorio za svega svoga predsjednikovanja — sve do god. 1902., dakle gotovo dvanaest godina.

A nije samo tako govorio, nego je tako i radio. Osim »Danice« i zabavnih knjiga izdane su za njegova predsjednikovanja ove poučne knjige: Opis naše zemlje, Pčelarenje, Životinje, VII. dio, Gospodarska ludžba, Životinje. VIII. dio, Štitite životinje, Prirodni zakonik, Domaća ljekarna, Stari Slaveni, Uputa u ratarstvo, J. J. Strossmayer. A od religioznih ove: Korenić Stjepan: Pobožna duša (1892.), Kanižlić-Iveković dr.: Kanižlićev molitvenik (1893.), Gojtan I.: Fabiolaili drevni kršćani (1893.), Korenić Stjepan: Čovjek od rođenja do ženidbe (1894.), Korenić Stjepan: Čovjek od ženidbe do smrti (1895.),

Stadler Josip dr.: Život našega Gospodina Isusa Krista (1895.) I. dio, Stadler: Život G. I. K. II. dio (1896.), Stadler: Život G. I. K. III. dio (1897.), Pazman Josip dr.: Život Bl. Dj. M. I. dio (1898.), Pazman: Život Bl. M. II.dio (1899.), Pazman: Život sv. Josipa (1900.).

U svom prvom predsjedničkom govoru izrekao je dr. Suk želju, da svetojeronimsko društvo ponajprije uzdrži na onoj visini, do koje se prije njega dovilo, — a onda da dalje cvjeta i napreduje. Da se to postigne, nije bilo skupštine ni njegova govora, u kojemu ne bi toplim riječima molio povjerenike i društvene prijatelje, da budu Društvu uvijek na ruku, te da mu pribavljaju novih članova. Kako je u tom uspio, neka svjedoče brojevi.

Kad je dr. Suk postao predsjednikom, brojilo je Društvo 9196 doživotnih članova, a kad je to prestao biti, podigao se taj broj do visine 15.878. Dakle se broj doživotnih članova za njegova predsjednikovanja pomnožao za 6682. Kako se pak na skupštini od 1. ožujka 1894., dakle pod njegovim predsjedništvom, zaključilo, da će se osim doživotnih članova sakupljati i članovi krunaši, i kako je tih članova koncem god. 1901. bilo 4327, to je uzevši skupa jedne i druge članove, broj svetojeronimskih čitača na koncu Sukova predsjednikovanja iznosio 20.205, dakle još jedamput više nego na početku. — »Danice« za godinu 1893. štampalo se u 38.000, a za godinu 1903. u 45.000 primjeraka. — Društvena imovina iznosila je na početku Sukova predsjedništva 254. 406 K, a na koncu 341.425 K.

U oporuci svojoj zapisao je dr. Suk našemu društvu 2000 K, — i time pokazao, da mu je ostao prijatelj do kraja svoga života.

Evo, čeli smo vlastite riječi vrloga pokojnika i vidjeli njegova djela. Sve to govori jasnije, nego bi mogle reći sve naše daljne riječi.

Jedno samo još da rečemo:

Trećemu i zaslužnome društvenom predsjedniku dru. F. Suku ostala trajna i ugodna uspomena u Društvu sv. Jeronima!

Dr. Valentin Čebušnik,

bilježnik i pisac Društva sv. Jeronima

Kao što je za mnoge druge uredbe i radnje iznenadno, prerano i bolno došla smrt dra Valentina Čebušnika (1916.), tako je to i za Društvo sv. Jeronima. Naše društvo ne samo da u njemu izgubilo vrijedna odbornika i bilježnika, nego i vrlo dobra pučkog pisca.

Poslije njegove smrti bilo je već prilika, da se na različitim mjestima, listovima i novinama, istaknu mnoge njegove lijepe vrline: kao svećenika, odgojitelja i nada sve marljiva radnika na mnogim poljima. Podsjećajući još jedamput na sve to želimo, da ga ovdje istaknemo napose kao pučkog pisca.

U dra Čebušnika bila je jedna strana osobito dobro razvita i svima poznata, a to je bila njegova praktičnost. Kamo god bi došao, na koje god mjesto stupio, sve je zakretao na ovaj pravac: da bude sve jednostavnije, da bude sve svrsi shodnije. Ako i ne bi uvijek

uspio, ali je u drugu ruku to njegovo nastojanje imalo sigurno dobrih rezultata. Ponajpače u Gospodarskim stvarima.

No da bude netko praktičan, za to su potrebni neki preduvjeti, a to su: dobro shvaćanje, jasno gledanje i izvjesna spretnost za izvođenje. Sve to troje nalazilo se u dra Čebušnika u dobroj mjeri.

A kako »pučkim piscem biti« i ne znači drugo, nego biti ovako praktičan u književnim poslovima, nije čudo, da je i dr. Čebušnik bio valjan pučki pisac.

Doći do potrebna poznavanja naroda i njegovih bitnih osebina nije tako teško, kao što je teško i rijetko, da tko spoji u sebi sva ona tri preduvjeta. Može netko živjeti u narodu i sto godina, ali ako nema onih preduvjeta, nikada od njega pučkog pisca. A u koga ima onih preduvjeta, ne treba mu sto godina, nego je dosta, da tako kažemo, nekoliko bistrih pogleda u dušu i život narodni, pa se od njega može razviti valjan pučki pisac. A dakako da je najbolje, kad je u koga združeno jedno i drugo: i oni preduvjeti i trajno promatranje pučkog živovanja.

U dra Čebušnika toga združenja nije bilo. Kao bogoslov proboravio je neko vrijeme u Zagrebu, neko u Gracu; kao kapelan bio je u gradu Varaždinu, i skoro za tim došao u zagrebački samostan ss. milosrdnica, a otuda u nadbiskupsko sjemenište, pa ponajposlije kao nadarbenik u Novu Ves. A ipak je postao dobar pučki pisac, velimo, upravo zato, što je uz nekoliko snažnih pogleda u narodni život posjedovao ona tri nužna preduvjeta.

Predmet, o kojem je kanio pisati, bio je kadar dobro shvatiti, zatim u nj neprestano jasno gledati i napokon ga spretno izvesti, to jest, kao pisac, razumljivo ga izreći ili napisati. U onaj treći preduvjet spada među inim i poznavanje jezika i stilistička sposobnost. Dok je ova sposobnost u glavnom prirodni dar, poznavanje jezika valja steći proučavanjem i vježbom. Dr. Čebušnik je to činio još od đačkih dana, te se po gotovu kasnije u tom izvježbao priređujući prijevod Sv. Pisma i služeći se u tom poslu Daničićevim i Vukovim, s jezične strane veoma dobrim prijevodima.

Družeći i razgovarajući češće s drom Čebušnikom opazio sam odmah u njega ove vrline, potrebne za pučko pisanje, i čim sam god. 1907. postao društvenim urednikom, on je bio jedan od prvih, koga sam zamolio za suradnju. I tako se već u »Danici« za god. 1908. nalazi njegov članak »K n j i g e i n o v i n e«. Evo: »Put k vješalima«, »Siroče na ulici«, »U samostanskom vrtu«, »Mladi tigar«, »Što hoću?«, »Prigovori«, »Jedan Amerikanac«, »Knjige ili novine«, — evo, već ovi podnaslovi dokazuju, kako je dr. Čebušnik smjesta udario pravim putem: indukcijom hrli k zaključku. »Pitaš li me na koncu, šta da više čitaš: knjige ili novine? odgovaram ti: Drži se više knjiga! Knjige se pišu polako i promišljeno, a ono, što se svaki dan štampa u novinama, piše se na brzu ruku. Zato ima u novinama mnogo svakakvih stvari plitkih, nepromišljenih, a i lažnih. Budeš li čitao više novine nego li knjige, brbljat ćeš istina svakakve trice, koje »danas jesu a sutra nijesu«, dok naprotiv, budeš li više čitao

knjige nego li novine, manje ćeš možda znati o štočem pripovijedati, ali ćeš biti umom obrazovaniji i srcem plemenitiji.«

Otada dr. Čebušnik više nije prestao biti svetojeronimskim radnikom. Kao vrsna pčelara molio sam ga, da piše o pčelarenju. On se rado odazivlje, te tako nastaju »Prilozi za naše pčelarenje« u »Danici« i u »Poučnim razgovorima«. U isto vrijeme društvo izdaje i »Kuniće« iz njegova pera. Nadalje nam je još sasvim dobro na pameti lijepa njegova knjižica »Melem na rane«, i od prošle godine »Sveta misa«.

Kako je bio zaposlen i drugim književnim poslom (Sv. Pismo, Ritual, Glasnik sv. Josipa), nije, razumije se, uvijek na vrijeme mogao dogotoviti svojih rukopisa. Ali to me nije smetalo. Ja sam mu dopustio, da se, i ne imajući cijela rukopisa u rukama, odlomak po odlomak nosi u tiskaru, — toliko sam se pouzdavao u njegovo duševno gledanje i u njegovo pero, uvijek siguran, da će on stvar dobro privesti kraju.

Ako dakle s mnogih drugih strana ima razloga veoma žaliti nad preranim gubitkom dra Čebušnika, a to evo ima doista i Društvo sv. Jeronima. Bez sumnje bi on još mnogu tu stranicu zapunio svojim vrsnim perom, — ali Gospod je odlučio drukčije.

Pokoravajući se Božjoj volji možemo reći samo to, da će dru Valentinu Čebušniku i u Društvu sv. Jeronima trajno ostati harna uspomena!

Na spomen dru Rudolfu Vimeru,[1]

jeronimskom piscu

I.

Bilo je to godine 1907.

U »Katoličkom Listu« od 31. siječnja, br. 5., iznenada izađe oštar prijekor odboru Društva sv. Jeronima:[2] da odbor premalo izdaje nabožnih knjiga, pa da se ogriješio o društvena pravila i društvene tradicije.

Predsjednik društva bio je Cvjetko Rubetić, blagajnik dr. Ivan Bujanović, urednik Janko Barlè, otpravnik Josip Medved, ostali članovi: Dr. Feliks Suk, Dr. Hoić, Dr. Jambreković, Stjepan Bićanić, Ferdo Rožić.

Ja sam bio bilježnik, i kao takav imao čast pisati odborske zapisnike i čitati godišnji izvještaj na glavnoj skupštini. Osim ovoga posla bila je moja uloga na odborskim sjednicama — ćutanje i slušanje, kako raspravljaju starija, veoma ugledna gospoda. Ja sam naime bio najmlađi član odbora, mlad, jedva četvrte godine svećenik, pa se ne bih ni usudio, da se pored dra Suka, koji je bio moj rektor, pored dra Bujanovića, koji je bio moj profesor, pored Cvjetka Rubetića, uglednog javnog radnika, pored Janka Barlèa, priznatog knji-

---

[1] Umro dne 28. listopada 1933.

[2] »Odboru društva sv. Jeronima«, nap. X.

ževnika, ma i kako znatnije uplićem u tok odborskih sjednica. Ipak je onaj napadaj tangirao ne samo uopće cijeli odbor, nego još posebno mene, jer da sam ja duša odbora. Premda je takva tvrdnja za mene kao mlada svećenika bila vrlo laskava, ali moram priznati, da nije bila ni najmanje istinita.

Međutim na napadaj je trebalo odgovoriti, jer se onaj prigovor, radi dobra samoga Društva, nije mogao ostaviti neoprovrgnutim. Starijoj gospodi nije se dalo ulaziti u javnu polemiku, ali ja koji sam bio nešto malo živahnije, da ne rečem borbenije prirode, nisam se ustručavao dostaviti nešto odgovora gospodinu X-u (tako se naime potpisao, sada već davno pokojni, kritičar). Odgovarajući, mogao bih se zadržati samo kod svoje osobe, tim više, što mi ne bi bilo teško dokazati, da kao najmlađi, i tek jednogodišnji član odbora ne mogu nositi, tako rekavši nikakve veće odgovornosti za tadašnja društvena izdanja. Ali sam se ja poistosvjetovao sa cijelim odborom, te ustao na njegovu obranu, jer sam imajući prilike promatrati odborov rad, bio uvjeren, da napadaj nije bio objektivno pravedan, iako pisac, za kojega sam znao, tko je, subjektivno nije imao zle namjere.

Polemika se u »Katoličkom Listu«,[3] vodila u doličnoj formi, ali joj katkada nije manjkalo ni oštrine. Ja sam dokazivao, da je odbor ostao na terenu društvenih Pravila i da se držao tradicionalne linije. Svetojeronimsko društvo osnovali su hrvatski svećenici, i dali mu od prvog početka karakter, koji nije i ne može biti drugi nego hrvatski i katolički. Prema tomu su udešena i njegova izdanja: što zabavna, što poučna iz različitih struka, pa naravno i iz nabožno-vjerske, koja je u prvom redu podobna podati vrijednost pučkoj prosvjeti i očeličiti hrvatski puk. Tomu se nije iznevjerio ni sadanji odbor.

»Društvo su«, pisao sam među inim, »osnovali k a t o l i c i, gotovo sami s v e ć e n i c i, osnovali su ga za k a t o l i č k i hrvatski puk, a n a d b i s k u p mu je pokrovitelj. Otuda biva jasno, da riječi »u dobrom duhu pisane knjige« ne mogu imati drugoga značenja, nego: pisane u kršćanskom, katoličkom duhu. A riječi »zabavnopoučne struke« znače, da zabavne knjige moraju biti pisane u kršćanskom duhu, dok među poučne, koje su različite vrsti, u prvom redu bez dvojbe spadaju vjersko-moralne knjige, koje se bave Bogom, najuzvišenijim bićem. Budući da se pak izdavaju svake godine, to se imade svake godine izdati i vjersko-poučna knjiga, dođe li odbor do takove, koja je dobra. Odbor bi prema tomu pogriješio, kad se »naumice« ne bi ogledavao za tom strukom poučnih knjiga, ili kad bi dobio pa odbio dobro napisan rukopis vjersko-moralnog sadržaja.« I t. d.

Kako se polemika oduljila, zainteresovala je veliki krug čitalaca. Duhovi su se već uzgibali. Kao jasan znak toga navodim, što se u polemiku umiješao sam glavom kanonik čazmanski i apostolski pro-

[3] »Nakon skupštine društva sv. Jeronima«. Kat. List br. 8—10. — »Odgovor gosp. X-u«, Kat. List br. 11—15. — »Još o društvu sv. Jeronima«. Odgovor gosp. F. R. br. 16—18. — Odgovor gosp. M. (X-u). Kat. List br. 19—20.

tonotar Matija Stepinac, muž veleugledan i na glasu svetosti. U tri broja »Katoličkog Lista« napisao je tri članka: »Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis«; ili želja, izmiriti pruće se oko svetojeronimskoga društva.«[4]

Time se polemika završila.

Ali je onaj napad ogorčio odbornika dra F. Suka. Nije prošlo dugo, i on se zahvalio na odborničkoj časti. Za njim je to isto učinio i urednik Janko Barlè. Na to je odbor izabrao za predsjednika Pavla Lebera, a za urednika pisca ovih redaka.

II.

Cijela je stvar ostavila dosta mučan utisak. Društvo sv. Jeronima bilo je od vajkada mezimče svega hrvatskoga naroda, a nekmo li svijesnih katoličkih krugova i svećenika. Oko njega su se okupili svi, i za nj svi složno radili. Oduvijek su svi imali potpuno povjerenje u članove društvenog odbora, u kojem su od prvog početka sjedjeli naši ponajugledniji svećenici i svjetovnjaci, i svi su njihov rad odobravali, hvalili, veličali.

A sad najedamput nepovjerenje, makar samo i u jednom dijelu katoličkih krugova!

Ja sam, istina, dokazao neopravdanost onog napadaja, — ali kako obično biva, tako je bilo i tada. Ako se ljudi donekle već unaprijed opredijele, tu više ne pomažu ni najjači dokazi. Svaki ostane pri svom. Duhovi ostanu podijeljeni.

A to je ono, što nije smjelo ostati. Povjerenje, ono isto povjerenje, koje je društveni odbor pratilo od samog društvenog osnutka, povjerenje svih hrvatskih i katoličkih krugova, imalo se opet povratiti, ako se htjelo, da Društvo sveudilj vidno ide naprijed, od uspjeha do uspjeha. Kao novom uredniku, duša mi je bila puna te želje.

---

[4] Kat. List, br. 18—20.

»Ako mi se želja ispuni, nastat će iznajprije među braćom g. X. i g. F. R. potpuno izmirenje i sklad. Bilo bi tude barem u srcima vidjeti: »ad dirigendos pedes nostros in viam pacis«, išao bi jedan drugom ususret i dao mu osculum pacis. Posjetio bi g. X. također i preč. g. dr. S(uka), pa bi se i tude svršilo cum osculo sanctae pacis. I drugdje bi se sve poravnalo. Naročito bi unapredak društvo sv. Jeronima išlo onim putem, što se zove »via pacis«, t. j. put siguran, put kojim putuje skroz na skroz pošteno življenje, put kojemu je svršetak ulaz u blaženu vječnost. Pisac se tom nada gradeć na plemenštini svih strana. Na jednoj strani su vam muževi, o kojima se može reći: viri graves aetate magnaequae scientiae atque experientiae, od onih pak, što se izrično prepiru, može se po istini reći, da su i dobri svećenici i lijepo naobraženi muževi; dakako cl. F. R. pretežniji u nečemu od g. X.; no bit će uz lijepu naobrazbu kod X više iskustvenosti pastirske. — Napomenuvši to misli pisac ovoga, da smije istaknuti, neka bi svaki od prućih nešto popustio, no popustio po pravilu ne samo ljubavi nego pravednosti. G. X. imao bi neke stvari malo drugačije formulirati i prema primjedbama g. F. R-a ispraviti; bit će to mjestimice djelo pravednosti. Ali i g. F. R. morat će odustati od toga, kao da nijedan prigovor X-ov ne stoji«.

I tako jednom, hodajući Kaptolom, prema meni idaše pok dr. Vimer, koji mi je bio i kateheta na gimnaziji i profesor na teologiji.

— Slušajte! — reče mi, kad se sretosmo.

— Molim, reverendissime.

— Ja sam čitao onu vašu polemiku.

— Jeste?

— Slušajte, ja imam jedan rukopis, koji bi vi mogli štampati.

— Vrlo rado, reverendissime! — odgovorih, jer sam ga znao kao onoga, koji jasno govori i glatko piše. — A molim, o čemu radi rukopis?

— Čekajte, to je velik rukopis, to je cijela knjiga.

— Tim bolje! A radi? — ja ću nestrpljivo dalje.

— Radi o sv. Pavlu. To bi mogli štampati.

— Možemo, možemo! Samo lijepo molim, reverendissime, dajte mi ga što prije! — ja ću brzo na to, jer mi je to došlo kao naručeno, kao od Boga poslano. Odmah mi naime pred dušom puče jasna perspektiva najbliže budućnosti. Znao sam, da će, pod dojmom pomenute polemike, svi iščekivati, kakva će pod mojim urednikovanjem biti prva društvena izdanja. Da li će biti u duhu mojih polemičnih članaka, t. j. kakvo će, osim ostalih, biti nabožno-vjersko izdanje? A sada evo iznenada dobivam rukopis iz pera tako vrsnog pučkog pisca i tako vrijedne sadržine. Dušom mi se prelila radost. Nestat će nesuglasica i nesporazumaka. Povratit će se povjerenje. Bit će odstranjene sve zapreke društvenom napretku.

I bilo je tako, kako bi predviđeno.

Dr. Vimer spremno mi je dao rukopis. Odmah među prvim narednim izdanjima izađe »Sv. Pavao«. Krasna knjiga. Kritika općeno pohvalna. Vrlo pohvalna. Dr. Vimer pripovijeda ugodno, slatko. Jezik mu teče kao ulje, glatko. Jasno. Zanimljivo. Od početka do kraja. Doista, pravi pučki pisac.

Na onaj incidenat brzo je, poput teška vela, pao zaborav, kao da se nikad nije ni desio.

Društvo sv. Jeronima opet je postalo mezimče sviju bez razlike.

Za to ide velika zasluga vrlog pokojnika. Bila mu hvala i čast! U našem Društvu dična i vječna uspomena![5]

---

[5] Dr. Vimer napisao je još »Muku Isusovu« i »Život Isusa Krista«, oboje s istim krasnim odlikama, kao što je napisao »Sv. Pavla«. Na odborskoj sjednici, držanoj dne 24. travnja 1933., izabran je dr. Vimer počasnim članom društva sv. Jeronima.

Hrvatskom puku o pedesetgodišnjici Društva sv. Jeronima

Ove je godine (1918.) upravo pedeset godina, što je osnovano Društvo sv. Jeronima, — a to znači, da ovo društvo već pedeset godina s ljubavi i trudom radi oko tvoga, hrvatski puče, što većega duševnoga i tjelesnoga dobra, oko tvoga naime gospodarskoga, ćudorednog i umnog napretka.

Pedeset godina, što već živi Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima pedeset je godina žive skrbi i ozbiljna razmišljanja o tom, kako da dobra i lijepa knjiga dođe u tvoje ruke, hrvatski puče, u tvoje ruke, seljače i obrtniče hrvatski, pa da je uščitaš i čitajući je da njome oplemenjuješ svoje srce, prosvjetljuješ svoj razum i mnogostruko znanje da stječeš za što dostojniji i što ljepši život.

Pedeset godina društvenog života pedeset je godina teške borbe za to, da se postigne ova plemenita svrha. Ne, nije to išlo lako, da se u tvoju žuljavu ruku stavi glatka knjiga. Premnoge poteškoće i zapreke stajale su tomu na putu. Sada neukost i siromaštvo tvoje, sada opet nehaj i škrtost onih, koji bi ti imali i mogli pomoći, nije dala, da se Društvo sv. Jeronima razvija bržim razvojem, da se digne bržim rastom ili korakne bržim korakom.

Sve je te zapreke trebalo s mukom i trudom svladavati, trebalo ih je kršiti i rušiti. I doista, malo po malo sve ih se jače kršilo, rušilo, svladavalo, i to pomoću tvojih dobrih i ponajboljih sinova, hrvatski puče, pomoću njihova mara, njihove požrtvovnosti i velike njihove ljubavi prema tebi.

Ovakovih sinova bilo je, hvala Bogu, u svakom staležu: u svećeničkom i učiteljskom i činovničkom i časničkom i trgovačkom. Jedni riječju, drugi novcem, treći perom, — a svi pomagahu s jednom te istom težnjom, da tvoja budućnost bude što sretnija.

Tako je Društvo sv. Jeronima — društvo, koje radi o tvojoj sreći, hrvatski puče, — tako je raslo, cvalo i plodilo sve to ljepšim i sve to obilnijim plodovima.

Ti plodovi dozrijevali su u tvojoj svakogodišnjoj dragoj »Danici« i u drugim knjigama, što ih je Društvo kroz pedeset godina izdavalo, — a dozrijevali su u zlatnu liku raznovrsne pouke i zabave.

Jedna štiva i cijele pojedine knjige učile su te poznavati Božju prirodu, njezine pojave i njezine zakone; druga štiva i druge knjige pripovijedale su ti o tvojoj prošlosti i o životu tvojih pređa, te opisivale milu zemlju, na kojoj su oni živjeli i na kojoj ti sada živiš; treća opet štiva i knjige upućivale su te u pravne odnose među ljudima, a četvrte su ti pokazivale put, kako ćeš čuvati svoje tjelesno zdravlje.

Posebna pak vrst jesu ona štiva i knjige, koje su te učile čuvati tvoje duševno zdravlje i putile te na krjeposno življenje, na ljubav prema Bogu i bližnjemu; knjige, koje su te sjećale Božjih zapovijedi i razjašnjavale ti objavljene istine svete vjere Kristove.

Svoje osobito kolo čine opet štiva i knjige, koje su te poučavale, kako valja razumno gospodariti. Nema gotovo grane ni strane iz tvoga gospodarskoga života, o kojoj nije progovorila tvoja »Danica« ili je ne bi obradila po jedna čitava svetojeronimska knjiga. A kao što sve, tako osobito ove knjige resi jedan ures, — ures, da su pisane pomno i brižno: ugledajući se i uvažujući gospodarski napredak u vanjskom svijetu i pazeći na tvoje domaće prilike, s jednom jedinom vrućom željom, da se podigne kuća i polje tvoje, vrt i livada tvoja, šuma i vinograd tvoj, — riječju, da se pomoću razumna gospodarstva poboljša tvoje životno stanje, i da postane srećno blagostanje.

Takvu ti je evo, hrvatski puče, vrijednu pouku davalo Društvo sv. Jeronima tečajem punih pedeset godina.

No osim ovakvih knjiga Društvo je sv. Jeronima izdavalo još i druge neke knjige, tako zvane zabavne knjige, koje su te imale zabaviti, da se poslije svog naporna posla malo odmoriš i otpočineš. To su različite pjesme i pripovijesti, koje u lijepu ruhu pripovijedaju o raznovrsnim ljudskim događajima, od kojih su ti, znamo, još mnogi živo u tvojoj pameti.

I još jedno. Društvo sv. Jeronima rodilo se doista samo iz ljubavi prema rodu i domu svomu. Je li onda čudo, da među svim tim mnogovrsnim knjigama, što smo ti ih općenito spomenuli, ima još i takovih, koje su kao cvijeće među njima posijane, a govore o dragoj i o miloj domovini Hrvatskoj, o njezinoj ljepoti i miloti; knjige i štiva, koja u tebi bude hrvatski ponos; knjige, koje u tebi uspiruju žarko hrvatsko domo-i rodoljublje.

A svih tih knjiga već je bezbroj predano tebi na ruke. Upravo u milijune. Čuj malo brojke. Same »Danice« primio si 1,760.400, (jedan milijun sedam sto šezdeset hiljada i četiri stotine), a ostalih knjiga 3,116.600 (tri milijuna sto šesnaest hiljada šest stotina), svih skupa 4,877.000 (četiri milijuna osam sto sedamdeset sedam hiljada). Od tih knjiga (bez »Danice«) otpada na zabavne 703.800, na vjersko-nabožne 687.000 (na samo obrađivanje Sv. Pisma ide 412.000), na gospodarske 547.000, skupa 1,928.000, ostalo pak (1,197.000) otpada na druge struke (prirodoslovnu, prirodopisnu, zdravstvenu, povjesnu, pravnu i odgojnu). A ako se uzme »Danica« u račun i u njoj na primjer samo gospodarski članci, koji su uvijek pisani s velikom prosvjetnom vrijednošću, članci, bez kojih nije bila nijedna »Danica«, a mnoga i s dva i tri takova članka, onda je samo gospodarske pouke (zajedno s gospodarskim knjigama) raširenо među tebe, hrvatski puče, u 3,198.400 (tri milijuna sto devedest osam hiljada četiri stotine) komada.

Nijesu li to veliki brojevi! Nema društva u našoj domovini, koje bi toliko učinilo. I kad ništa ne bi drugo, nego samo to, da si se tim brojem naučio na to, da sada tražiš knjigu, da je primaš u ruke, da je prelistavaš i koju tu stranicu pročitaš, već bi bilo učinjeno mnogo prema sudu svakoga, koji znade, kako je težak i polagan posao prosvjetljivanja. Da, mnogo, jer se time razbio led duševnog nehaja i srušio zid, koji dijeli nauku od neukosti, svjetlo od tame.

Ali nije samo to učinjeno, nego si ti, hrvatski puče, iz tih knjiga primao u svoju dušu pravu prosvjetnu hranu. I kao što se rođajem sunca malo po malo rađa dan, tako se i tvoja duša malo po malo rasvjetljivala neumornim prosvjetnim radom Društva sv. Jeronima. I u koliko se već danas možeš nazvati jednim od prosvijetljenih evropskih naroda, s velike je strane to zasluga upravo Društva sv. Jeronima. Velikim dijelom upravo po njemu postao si jednak drugim slobodnim narodima i vrijedan da živiš onakvim slobodnim i samostalnim životom, kao što živu i drugi prosvijetljeni narodi!

Mnogo je učinjeno, i mnogo ostaje, što se još ima učiniti u buduće. A oko toga, uz Božju pomoć, Društvo sv. Jeronima radit će dalje. Iz svoje prošlosti učit će i ono, što je slabo, i ono što je dobro. Dobra će se držati i u naprijed, a drugo će poboljšavati i usavršavati, s jedinom težnjom, hrvatski, puče, da tvoje napredovanje bude što sigurnije i što veće.

Ono, što ti je Društvo sv. Jeronima bilo od svoga početka tokom svih pedeset godina, to će ti biti i u budućnosti: vjernim savjetnikom, dobrim učiteljem, iskrenim prijateljem!

Za tebe se rodilo, za tebe će i živjeti u sva vremena!

Tvoje dobro duševno i tjelesno, tvoje blagostanje i tvoja sreća, jedina je briga i skrb Društva sv. Jeronima, mili hrvatski puče!

Hrvatski biskupi i Društvo sv. Jeronima

Jedna od najsvjetlijih točaka u tradiciji svetojeronimskoj jest nada sve toplo prijateljstvo hrvatskih biskupa prema Društvu i zauzetost za njegov napredak. Jedva da bismo trebali i spominjati kardinala Haulika, koji je i osnovao Društvo sv. Jeronima, i druge zagrebačke nadbiskupe (uopće spominjem samo preminule), Mihalovića, Posilovića, Bauera, koji su bili ujedno i društveni pokrovitelji. Njihova djelotvorna ljubav prema Društvu vrlo je poznata.

Ali i drugi hrvatski biskupi širom hrvatskih zemalja bili su od od uvijek veliki prijatelji Društva sv. Jeronima.

Odmah pri osnutku Društva ističu se u tom pogledu biskupi: Porečki Juraj Dobrila, Đakovački Josip Juraj Štrosmajer i Senjski Mirko barun Ožegović.

Starac Ožegović toplo zazivlje blagoslov Božji za društvo. »Hvaljen budi Bog, što je meni u 93. života a 68. svećenstva godini hotio tu radost pružiti, da vidim, kako i koliko se svećenstvo naših hrvatsko-slavonskih biskupija žrtvuje za svoj narod; stoga ja želim ubrojiti se među utemeljitelje rečenoga društva i prilažem 50 for., a toliko namirivat ću svake godine, dok me Providnost Božja trpila bude na svijetu. Blagoslov Boga svemogućega Otca i Sina i Duha Svetoga sišao na to društvo i na čitav naš narod.«

Što su učinili za Društvo biskupi Dobrila i Štrosmajer, ne da se u kratko reći. Bit će za to zgode drugi put.

Stvar Društva sv. Jeronima promicali su također i biskupi: Vitezić, Hranilović, Štadler, Marčelić, Karlin, — a evo, u »Danici« za god. 1940. M. V. Ilovača donosi prilog o bosansko-franjevačkom biskupu Vujičiću. Da nam ovaj divni primjer uvijek lebdi pred očima, iz toga članka vadimo ovaj ulomak:

»Naša vjera, da smo jedno, tinjala je u svim Hrvatima, a kad je došlo vrijeme, živo je odjeknula. Prije stotinu godina očitovalo se hrvatstvo u ilirskom pokretu. Taj plamen zahvaća sve nas: nesamo u Hrvatskoj i Slavoniji, nego i u Dalmaciji i Bosni. I mi smo Hrvati u Bosni tada osnovali »Zbor redovničke mladeži bosanske«, jer smo htjeli, da se usavršujemo »u narodnom hrvatskom jeziku i latinskom«, a to je bilo ljeta Gospodnjega 1855. I kad su naše bosanske bogoslove tjerali iz domovine (Đakova) u Madžarsku u školu, oni su još jače (godine 1876.) naglašavali cilj svoga »Zbora«: »Svrha i cilj ovoga Zbora jest taj, da se mladež usposobi i usavrši u potrebnim bogoslovskim i svjetskim znanostima, osobito u hrvatskoj književnosti . . .«

Kad su Hrvati napredovali pod banom Jelačićem protiv Madžarske, mi smo u Bosni pjevali: »Do dva do tri dana eto nama bana.« Franjevac Jukić snovao o slobodi Bosne i zajedno s uglednim muslimanom Fazlipašom Šarifovića otišao u pohode Jelačiću ispred Ličanina Omerpaše, a hrvatski pjesnik Preradović vratio je taj posjet Bosni i Omerpaši.

Dakako i u vjerskom kao i narodnom pogledu najviše je zasluga kod nas Hrvata stekao svećenički stalež. Kad je trebalo, pasali su svećenici i mač, vodili borbu za slobodu. U pameti su nam junak pop Mesić i fra Luka Imbrišimović. A mi imamo Mesića i Imbrišimovića svagdje.

Naš ponos je Hrvatsko Sveučilište u Zagrebu, a i to je osnovao svećenik Štrosmajer. Naše najomiljelije društvo je Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima, pa i to je osnovao svećenik: kardinal Haulik. I baš tom dičnom Društvu sv. Jeronima, koje je prvo diglo zastavu hrvatske prosvjete po selima cijele lijepe naše domovine, bio je u Bosni najveći dobrotvor bosanski biskup Vujičać.

Rođen god. 1826. u Dalmaciji u Glavini kod Metkovića bio je potomak stare hrvatske loze Dobretića iz Bosne. Gimnaziju je učio u Vinkovcima, a zatim stupio u Fojnici (Bosna) u franjevački red. Izvrsno je učio i bio izgledna života. Postao je profesor u Italiji, zatim proti svoje volje u 33. godini biskup najprije u Albaniji, onda u Africi, pa najposlije u Bosni. Bio je čovjek velikog duhovnog života, pravi biskup. Živo jeradio oko narodnog prosvjećivanja. Darom od 200 dukata dade poticaj profesoru Štadleru u Zagrebu (kasnijem nadbiskupu sarajevskom), da je god. 1873. pokrenuo prvi pučki vjerski list »Glasnik sv. Josipa«, koji i danas izdaju zagrebačke milosrdnice. Za novu katedralu podignutu kasnije u Sarajevu ostavio je 90.000 forinti. Svom dušom je želio, da se osnuje pučko književno društvo redovnikâ u Bosni, ali čim se u Zagrebu osnovalo Društvo sv. Jeronima, odmah je napustio taj svoj naum, jer nije htio da cijepa redove. Sve župske urede u Bosni

začlanio je u Jeronimsko Društvo i naredio, da se knjige čuvaju za župske knjižnice, a da se članarina plaća iz oltarske lemozine, iz crkvene kase, jer je svrha sveta.

Tako je eto taj bosanski franjevački biskup Vujičić bio prvi širitelj svetojeronimskih knjiga među bosanskim Hrvatima katolicima. Njemu treba zahvaliti, što je to naše zaslužno pučko književno društvo odmah od svog postanka uhvatilo čvrst korijen i u bosanskoj Hrvatskoj. Tim je biskup Vujičić i prvi bosanski veliki dobrotvor Hrvatskoga Književnog Društva sv. Jeronima, pa u povijesti tog zaslužnog društva uz imena njegovih najvećih dobrotvora zagrebačkog nadbiskupa kardinala Haulika, đakovačkog biskupa Štrosmajera i istarskog biskupa Dobrile stoji i ime bosanskog biskupa Vujičića. A sva katolička Bosna duguje baš u tom veliku hvalu tom biskupu, što ju je po jeronimskim knjigama duhovno povezao sa Zagrebom, središtem hrvatstva. Jeronimske su naime knjige bile jedno od prvih i najjačih sredstava, kojima se pomalo stvaralo hrvatsko jedinstvo sviju naših pokrajina.

Biskup Vujičić živio je svetim životom i narod svoj učio riječju i primjerom, kako će kreposno živjeti. Austriji je, kad je zaposjela Bosnu, bio nepoćudan, pa je morao god. 1881. otići u mirovinu. Otada je živio u samostanu u Gorici (Livno), a pred smrt zadnje dvije godine u svom Imotskom, gdje je i umro 17. ožujka 1888. na glasu sa svetosti života. Lijep spomenik podigle su mu zajednički dvije franjevačke provincije: dalmatinska, gdje je rođen, i bosanska, gdje je živio. A haran spomen neka mu po Društvu sv. Jeronima bude sačuvan i u cijelom hrvatskom narodu.«

Svijetla ova tradicija jeronimske ljubavi hrvatskih biskupa neka svijetli i u današnje vrijeme!

Pedesetgodišnjica Jugoslavenske akademije i Društvo sv. Jeronima

Iako je »Društvo sv. Jeronima« prvu svoju glavnu skupštinu držalo god. 1868., tako da od te godine počinje pravi njegov život, ipak se već god. 1867. sastalo i radilo o osnutku našega društva, dakle iste godine, kad je i Akademija osnovana te odmah počela živjeti i raditi. Prema tomu može se za Akademiju i za društvo sv. Jeronima reći, da su vršnjaci.

Društvo sv. Jeronima i bez toga bi se veselilo Akademijinu jubileju, — ali nalazeći se u tom pomenutom odnosu prema njoj još se više veseli i još joj srdačnije čestita, što je sretno proživjela prvih pedeset godina svoga života, znatan vremeni dio ljudskog neprekidna i sustavna rada.

Jednu i drugu prosvjetnu instituciju rodile su iste želje, isti zanos, ista ljubav: ljubav k našemu rodu, zanos za prosvjetu, i želja,

da se pomoću prosvjete hrvatski narod digne u red drugih prosvjetnih i slobodnih naroda.

Visoko-prosvjetni ili znanstveni cilj Jugoslavenske akademije nije ni u kakvu neskladu s pučko-prosvjetnim ciljem društva sv. Jeronima, nego se pače oba cilja najljepše slažu: kao dva stupa, na kojima stoji jedan te isti luk, jedan te isti slavoluk za znak narodnog napretka.

U jednoj se Radioni — u Jugoslavenskoj akademiji — skuplja i uređuje raznovrstan dragocjen materijal; a u drugoj se Radioni — u Društvu sv. Jeronima — taj materijal obrađuje i konkretno uobličkuje, da se primijeni za živ, praktičan život.

Što je važnije? — Tko to može reći!

Jednako je važno i drvo javorovo, kao što i gusle, što su iz njega sačinjene. Isto su tako jednako važne čiste znanstvene istine, kao što i životna pjesma, koja se iz njih oglasuje.

Neprimijenjena građa mrtva je, ali opet ni primjene nema bez građe.

Jedno je i drugo jednako važno.

Zato i nije slučajno, da je kod osnutka jedne i druge institucije živo sudjelovao isti ženijalni graditelj, isti hrvatski genij, Josip Juraj Strossmayer. I neki su radnici tu i tamo bili isti.

Isto tako nije slučajno, što je i danas jednoj i drugoj znamenitoj narodnoj instituciji isti P o k r o v i t e l j, koji sustopice ide za mecenatstvom Meceninim, nadbiskup dr. Ante Bauer.

Društvo sv. Jeronima želi i dalje ostati u istom odnosu prema Jugoslavenskoj akademiji: da prema potrebi i prema mogućnosti u lakšu formu preobrazuje i u praktičnu korist hrvatskoga naroda primjenjuje onu bogatu građu, koja se skuplja i uređuje u njenim dvorima!

Sada je još jasnija naša srdačna čestitka ovoj, ako i mnogo višoj, ali ipak bratskoj Instituciji* na njezinu sretnom jubileju!

---

* S pravom se danas zove Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Dr. Radovan Marković: »Zdravlje«

Izdanje Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima

Primjer pučkog poučno-književnog stila

Ocjena

Oduvijek je bila glavna briga hrvatskih rodoljuba da ponajprije sačuvaju i uzdrže bitak svoga naroda, postojano se nadajući, da će, sačuvavši i uzdržavši mu bitak, iza toga već se naći i stvoriti uvjeti za njegov daljni napredak.

Ako je ikada ta briga bila živa narodna potreba, to je ona sada, kada je usred ratnih prilika uz ostale dušmanske sile, koje se nisu ni u kojem pogledu umanjile, evo još s m r t i b o l e s t postostručenom pogibelju zaprijetila bitku hrvatskog naroda.

Protiv starih dušmanskih sila opirat će se hrvatski rodoljubi, kako i dosada, ili još jače, nego dosada, — a protiv smrti i bolesti, što su kao amazonske kćeri Rata posebnim bijesom uperile nokte, da iščupaju život i bitak iz našeg naroda, tko će se boriti? Tko će bolesti liječiti? Tko će onaj preostali dio naroda, do kojega ipak ni sama smrt ne će doseći, tko će ga dizati i jačati, da čil i snažan rađa nov rod, nov naraštaj, snažniji i bujniji, nego što je bio pređašnji, tako te bi tim bila pobijeđena i sama dušmanska sila smrti? Tko će to učiniti?

To će učiniti p r o s v j e t n a s i l a, — dakako u cjelokupnosti svojoj, sa svim svojim sastavnim dijelovima. Ali nema sumnje, da je među sastavnim dijelovima jedan od najsnažnijih dijelova prosvjetne sile upravo d i o h i g i j e n s k i.

»U bolesnu čovjeku ni molitva zdrava«, a kamo li što drugo, krjepko izriče hrvatska poslovica. Istina, i u bolesnu se tijelu može uzviti duh poput orla visoko, što dokazuje, kako je ljudski duh u sasvim drugom odnosu prema svomu tijelu, nego prema svomu instrumentu harmonija (koje odmah nestaje, čim se instrumenat razudesi ili rasklima), — ali stoji i to, da tako biva samo u heroja, samo u protagonista ljudskog roda koji drže odlično mjesto među svim zemnim stvorovima. U drugu ruku naime znamo, kako je za samog života ljudski duh usko vezan s tijelom i kako je jak međusoban utjecaj, ne samo utjecaj duha na tijelo nego i utjecaj tijela na duh. Znatna većina ljudi ne može se oteti tomu utjecaju. U bolesnu tijelu doista je slab i duh. Takav čovjek ne samo da je naj-

češće nehajan i nesposoban za napredak, nego i za samo životno uzdržavanje, jer »bolesnomu sve je gorko«, pa i sam život.

Kako je pak narod skup pojedinaca, zaključak je jasan. Ni narod dakle nezdravih individuja ili nezdrav narod ne će biti sposoban ne samo za to, da napreduje, nego ni za to, da nastoji oko svoga uzdržanja. Naprotiv, samo će se zdrav narod održati, a onda i dalje napredovati.

Stoga, ako je ikada koja knjiga u sto dobrih časa došla narodu, to će sada dobro doći »Z d r a v l j e«, knjiga, što je ove godine izdaje Društvo sv. Jeronima, i to kao prva od onih, koje će iza toga slijediti.

Treba li još naglasivati, da su udarci, koji uslijed rata padaju na nas, na naš malen i siromašan narod, osobito teški? A evo, ova će knjiga biti jedan od prvih blagotvornih melema na ljute kontuzije nastale s ratnih udaraca. Da će tako biti, za to nam jamči njezina sadržina, njezina forma i oprema.

U skrbi i nastojanju oko zdravlja opažaju se gotovo u svih ljudi, a napose u našeg naroda neke sigurne ali čudnovate činjenice. U mnogim specijalnim slučajevima znade se naš narod dobro okrenuti; za mnoge specijalne bolesti znade naš narod kojekakve lijekove, često i vrlo dobre, — ali čega ne zna? Ne zna temeljnih uvjeta ni za očuvanje zdravlja ni za ponovno dobiće zdravlja izgubljena. A ipak, kako bez dobra temelja nigdje i ni u čem nema potrebne čvrstoće i vrijednosti, tako ni u skrbi oko zdravlja sva iskustvena mudrost našeg naroda ne može dosta pomoći bez temeljnih uvjeta za zdravlje; i ne samo to, nego bez tih uvjeta nedostaje ni znanstvena liječnička pomoć upravljena upravice na pojedine bolesti. Znamo i osjećamo, da nema obilje liječnika po našoj domovini; no kakogod bilo, ipak se u slučajevima težih bolesti dođe do njega i do potrebnih lijekova. Ali o temeljnim uvjetima za zdravlje ne će bolesnik imati gotovo nikakove svijesti, — jer će ono par riječi liječnikovih, što će mu ih u tom pravcu reći za svog kratkog boravka kod njega, pasti na posve neplodno tlo.

A koji su to temeljni uvjeti? Upravo o njima govori pisac našega »Zdravlja« dr. Radovan pl. Marković. Evo poglavlja iz njegove knjige: N a š e t i j e l o. — D i s a n j e. Disala. — H r a n j e n j e. Probavljalo. Probava. Hrana. — G l a v n a h r a n i l a. Piće. Pušenje. Kako treba jesti i piti. Pijanstvo (alkoholizam). — O p t o k k r v i. Organi za optok krvi. Krv. Čuvanje organa za optok krvi. — T j e l e s n a t o p l i n a p r e m a o k o l n o j t o p l i n i. — T j e l e s n a č i s t o ć a. — R a d - o d m o r. — Dom. Položaj i okolina kuće. Gradilište. Građa. Suhoća doma. Zračnost. Svjetlost.

Tko ne zna, koliko li u tim pitanjima, što ih označuju navedena poglavlja, ima neukosti i u školovanih ljudi, a nekmo li u ljudi neškolovanih, u našeg neukog svijeta! Tko ne zna? Tu se često i prečesto upravo smrtno griješi. Naš čovjek nema, regbi, ni pojma o sastavu ljudskog tijela, — a onda dakako da ne može ni najmanje kretnje svijesno učiniti u prilog očuvanja svoga zdravlja. A dr. Marković uči ga u jednom već od prvih poglavlja, što treba najglavnije znati o staničju, o živčevlju, o žilju, o mišičju, o kosturu, o

koži i o svim nutarnjim organima. Nadalje naš čovjek zna doduše, da bez disanja ne može živjeti i da su pluća nešto važna u našem tijelu, — ali u čemu stoji disanje, kakvu funkciju pluća vrše, što je zrak, i t. d., o svemu tomu malo što znade, pa za to ni u tom pogledu ne zna urediti svoga života. Jednako je i s probavnim procesom, i s krvlju, i s tjelesnom toplinom, i s uređajem doma: tama i neznanje u svim tim tako važnim pitanjima za ljudsko zdravlje. Markovićeva knjiga tjera tamu, širi znanje.

A u formi veoma pristaloj. Kako je veoma koristan sadržaj ove knjige prva njezina svijetla odlika, tako je doista i svojom formom jednako odlična. To treba tim radosnije istaknuti, što se više za koju knjigu želi, da joj sadržaj postane svojinom čitača, kojima je ona namijenjena. Jer u slaboj formi može se izgubiti i bez učinka ostati i najbolji sadržaj.

Dr. Marković zaodjenuo je svoju knjigu u lijep jezik i gladak stil, te podao jednomu i drugomu pučko obilježje. U riječima autor pazi da ne bude nijedne nerazumljive. Stoga ne samo da se, koliko je više moguće, kloni svih tuđica, nego i uz neke hrvatske riječi, za koje mu se čini, da ih u drugom kraju ne bi razumjeli, stavlja u zaporci još i druge izraze. Tehničke termine hrvatski razjašnjuje.

I u gradnji rečenica autor je jednako sretne ruke. Ne stoji, da periode ne odgovaraju duhu hrvatskog jezika, samo ih valja izgraditi prema njegovu duhu. Ni u samom pučkom stilu ne valja sasvim izbjegavati periodičko izražavanje. U određenoj je mjeri pače to i nužno, da u stilu bude razlikosti, pa prema tome ugodnosti i privlačivosti. No dakako da treba uvijek paziti, da se ni u kojem slučaju ne oslabi razumljivost.

Uz kratke i proste dakle rečenice, koje u pučkom stilu radi svoje lakoće i jasnoće zauzimlju prvo mjesto, mogu se smještavati kraće ili duže periode, ali nikada tako duge, da postanu preteške običnu, neizvježbanu čitaču.

Dr. Marković pošao je ovim, jedino pravim putem. Pretežno se služi kratkim, prostim rečenicama, a periode su mu ili kraće ili, ako su duže, tada su tako glatko izgrađene, da ni običnu čitaču ne uzrokuju nikakve teškoće.

A sve je svoje pisanje zadahnuo nekom prijateljskom intimnošću. Sav mu je hrvatski narod kao jedna obitelj. Usred te obitelji stoji on, pisac, pa kao prijatelj, kao rođak, kao brat njihov govori svima, mlađoj i starijoj, muškoj i ženskoj čeljadi, govori im, kao da ih gleda pred sobom, upravice u drugoj pluralnoj osobi. »Braćo! Ne živite zdravo, pa zato i niste zdravi. U tome ima mnogo vaše krivnje: vašeg nemara. Kao da hotimice srćete u bolesti, ili naumice ne ćete da vršite, što bi vam koristilo i zdravlje često očuvalo. Ali niste sami krivi, što živite svojim žvotom, punim nehaja, zabluda i praznovjerica, kako ste ga naslijedili od djedova. Velik je dio krivnje i u nehaju vaših učenih sinova, koji vas ravnodušno gledamo, kako stradate u svome neznanju, a ne učimo vas, kako ćete zdravo živjeti i time uspješno čuvati najdragocjenije blago — zdravlje. »Lakše je bolest spriječiti nego liječiti«. U nastojanju, da se ta

krivnja vaših učenih sinova umanji, niknula je ova knjiga, a niknut će ako Bog da zdravlja i sljednje. Sad je na vama, da ovu pouku shvatite i prigrlite, da se njome koristite, da ju raznosite među mlađe i starije, među pismene i nepismene, da bude svima na zdravlje i na dobro.« Evo ovako, kako je pisac započeo odmah u uvodu, tako nastavlja diljem cijele knjige. Pred njim je narod, a on mu govori, on se s njim razgovara.

Sasvim u duhu pučkoga govora i razgovora upliće dr. Marković u poučno svoje razlaganje različite narodne poslovice o zdravlju i o predmetima, koji su u vezi sa zdravljem. »Bez zdravlja nema sreće«. »Zdravu je mekši kamen nego bolesnu dušek«. »Zdravu je život sladak, ako je i gorak.« »Jedna smrt, tisuću uzroka.« »Tko smeće sije, ne može čistinu žeti.« »Na usta snaga dolazi.« Gdje nije smoka, nije ni skoka.« »Zaludu je začina, kad nije načina.« »Tko dobro hrani, taj dobro liječi.« »Kratka večera, laka noć.« »Pijanu čovjeku ne metnu lokot na usta.« »Više se ljudi udavilo u vinu nego u vodi.« »I konj poludi, kad je kočijaš pijan.« »Više je njih zaklala čaša, nego sablja.« »Što veći praznici, to ljući đavoli.« »Bliža čašica, bliža snašica.« »Pijana žena, otvorena vrata.« »Tijesna obuća, sakata noga.« »Gdje je neopraština, tu je i boleština.« »Lijenost upropasti tijelo, kao rđa gvožđe.« »Bog daje težaku, a ne ležaku, i rataru, ne besposličaru.« »Svuda je proći, al je doma doći.«

Već po sadržini ovih poslovica vidi se, da ih ima rasijano po svim poglavljima. Gdje god je mogao, ozbiljno je svoje poučavanje začinio i zasladio duhovitošću po koje ovakove narodne poslovice.

Dr. Marković služi se i ilustrativnim govorom, samo da pouka bude čitaču pristupačnija. Govoreći o stanicama u tijelu, ilustrira to slikom o opekama u zidanici ili slikom o voštanim očima u saću. Kako uslijed trošenja ili izgaranja hrane nastane u čovječjem tijelu toplota, a po toploti snaga, tumači ilustracijom o kotlu, u kojem uzavri voda te izbija paru. »Zašto zobite konja, kad ga trebate za težak posao, n. pr. za oranje, ili kad hoćete na dalji put? Zašto bolje hranite marvu, kad za nju nastanu teži poslovi, nego kad besposleno dreždi za jaslama?« Tako opet dr. Marković sasvim pučki, sasvim domaći puti našega seljaka govoreći mu o hrani i o njezinoj pripravi. Ilustrativno razlaganje ili razlaganje u ilustracijama svagda je poželjno, a u nekim pitanjima upravo nužno i za obrazovane, a kamo li ne za neuke ljude. Stoga, da se pisac i više poslužio ovim obrazovnim sredstvom, nego što doista jest, ne bi bilo od štete.

Obilnije nego ovim nutarnjim, obrazovno-eksplikativnim sredstvom poslužio se Dr. Marković vanjskim, tehničkim i to obrazovno-zornim sredstvom o b i č n i h, r a s t a v n i h i m a s n i h s l o v a. Što je važnije, štampano je rastavnim slovima, a što je najvažnije, masnim slovima. Kako pak posebna važnost može stojati bilo u jednoj samo riječi bilo u jednom dijelu rečenice bilo u cijeloj rečenici, tako je prema tomu upotrijebljena razlikost slova. Razumije se, da je pisac svojim stručnjačkim izborom za masno štampanje odabrao baš one riječi, ili dijelove rečenica ili cijele rečenice, koje su doista tako važne, te nose ili skupljaju u sebi oveći dio razložene

građe, pa je time obogatio svoju knjigu posebnom vrijednošću. Dok bi čitatelj, da toga nema, neopazice mogao mimoići baš ono, što je najvažnije, sada se to ne može dogoditi. Čitatelj je upozoren, u čemu stoji najveća važnost; i ne samo to, nego će se njemu i izvjestan sadržaj duboko usjeći u pamet, dakako na njegovu najveću korist. Jedan samo primjer. »Dakle disanje na usta ima mnogo štetnih posljedica. **Stoga dišite** naravno, to jest zatvorenih usta, **na nos. Za vjetra, magle i studeni mnogo ne govorite na polju,** jer prašan, vlažan ili studen zrak za govorenja ulazi i na usta, pa taj disanju nepreudešeni zrak može uzrokovati bolesti disala.«

Već se iz naravi ovog citata vidi, da pisac ne iznosi samo suha pravila, nego da za sve što kaže, kaže i zašto tako treba da bude. Zašto valja disati svjež zrak; zašto je bolja gotovljena nego negotovljena hrana; zašto su začini; zašto treba držati kožu čistom; zašto valja da je podrum pod kućom, itd. itd. Uopće govoreći, baš ova razložnost jedna je od najljepših značajka cijele knjige. To više, što to nije provedeno samo s obzirom na glavne i veće stvari, nego i na one, koje se čine manje važnima. Doista dru Markoviću ne izbjegne ništa ispred očiju. On se obzire na sve životne prilike, i one malene, i one sitne, na sve ono, što zdravlju stoji na putu, i što zdravlje promiče. Sve to on, istina, znade i može iznijeti kao iskusan i praktičan liječnik, — ali mu kod toga osobito pomaže i to, što dobro poznaje naš narod. Poznaje ga s dobre i s loše strane. Poznaje bolesti, poznaje predrasude, poznaje dobre i zle običaje njegove. Pisac ništa ne prešućuje, — ali ovdje treba napose istaknuti krasnu razboritost, kojom ne pada ni u jednu skrajnost: niti laska narodu niti ga preljuto kori. Priznaje, što je dobro, ali iskreno i otvoreno kaže, što ne valja iscrpavši, kolikogod je više moguće, sve ono što je, u vezi s građom, nužno kazati. Kako je pak građa takova, da se jedan predmet lako dotiče drugoga (na pr. o krvi i hrani, pa o tjelesnoj čistoći i domu), to pisac nije mogao sasvim izbjegnuti tomu, a da se štošta i ne ponovi. No kako više puta sama stvar traži, da se ovo ili ono spomene — jer da se ne spomene, činilo bi se, kao da nešto manjka — stoga se eventualno ponavljanje često ne osjeća kao nepotrebno ponavljanje, a u drugu ruku materija je takova, te ne škodi, da se koja zdravstvena uputa i drugi put pročita, pa da se to što bolje zapamti, tim više, što je čovjek baš s obzirom na higijenske propise vrlo površan, tvrd i zaboravan.

Korist će knjige i otuda biti veća, što se od početka do kraja ugodno čita. Pisac je strogo stvaran, — pa ipak njegovu knjigu čitaš kao kakovu pripovijest. Teže partije, gdje se opisuju pojedini dijelovi tijela, olakšava to, što se iz opisa vidi, kako je sve to građeno teleološki (teleološka izgradnja kostura, mišičja, žilja, disala itd). I nehotice čitalac pomišlja na velikog Stvoritelja tog mikrokozma, ove predivne gradnje ljudskog tijela. Duša se napunja religioznošću. No ne samo na ovaj neizravni način, nego je pisac svoju knjigu i izravno zadahnuo religioznim duhom. Opisujući ljudsko tijelo ne ostaje samo kod njega, nego lijepo spaja dušu, koja

ga prožimlje. »Dok stanice pravilno živu, čovjek je zdrav; kad se njihov život poremeti, čovjek se razboli, a kad život njihov prestane, čovjek umre, da mu duša sama živi u vječnosti.« »Sve što imamo, Bog je stvorio, dar je Božji.« »U krajevima opet, koje je Bog obdario obiljem zdrave vode, čovjek ju svojim nemarom i nerazborom kvari.« »Podzemnica je voda redovno bistra i bez zaraznih klica . . . Takovu je Bog stvorio.« »Svako vrelo, taj odlučni dar Božji, očistite od upala lišća.« Pisac se ne pozivlje samo na prirodnu nuždu nego i na zapovijedi Božje. »Rad je razumnom čovjeku prirodna i od Boga zapovijedana dužnost . . .« »Bog i nama zapovijeda, da šest dana radimo, a sedmi da posvetimo njemu, Gospodinu svomu. Prema zapovijesti Božjoj nedjelja je dan mira i pokoja i tijelu i duši. Nedjelja, a tako i druge vjerske i crkvene svetkovine, naknađuju i vraćaju u nas izgubljene snage, ulijevaju u nas volju i ustrajnost za rad, jačaju ljubav k Bogu i ljubav k bližnjemu, i utvrđuju nas u nadi, da poslije muke dolazi nagrada, poslije ovoga prolaznoga teškoga života bolji, blaženi, a vječni.« »Čuvati zdravlje bogodana je dužnost kršćanina. Ne ubij! — zapovijed je Božja. Ne samo da ne ubij bližnjega i sebe nasiljem, nego ne ubij ni lakoumnošću i nemarom bližnjemu ni sebi ni zdravlja ni života. »Ili ne znate, da su tjelesa vaša crkva Duha svetoga, koji živi u vama, kojega imate od Boga i niste svoji.« (Kor. I.). Dà, ovaj religiozni duh, kojim odiše Markovićeva knjiga »Zdravlje«, njezin je poseban miris, a to ugodniji, što nije ni malo umjetan nego posve naravan. Krivo bi ipak držao, tko bi mislio, da su ovakve digresije u knjizi, kao što je »Zdravlje«, nepotrebne. Krivo, veoma krivo, — jer je jedno s drugim u uskoj svezi, jer što je čovjek razborito religiozniji, to je zdraviji.

Tako nisu nepotrebne ni one digresije, — ako se to uopće može nazvati digresijama, — kada Marković govoreći o hrani, govori o duševnom raspoloženju, pa onda o ukusu i ljepoti u gotovljenju jela, itd., jer to povećava tek, a po tom i zdravlje.

Rekavši sve to, ako i nismo pocrpali sve odlike, što ih »Zdravlje« sadržava, ima ipak još jedna odlika, koje ne smijemo mimoići. Da odmah kažemo: to je ljubav prema narodu, to je toplina, kojom je čitava knjiga pisana. Tko hoće da to vidi, tko hoće, da se sam ogrije na toj toplini, treba da knjigu čita, — a mi možemo tu iznesti tek koji odlomak. »Sve te bolesti napadaju i vas, patnici moji a ponajviše djecu i mladež vašu u prepunjenim, nezračnim, mračnim i vlažnim domovima, osobito zimi, kad studen sili čovjeka, da više boravi u sobi. Mogli biste barem vi, koji ne stanujete u uskim, nezračnim i mračnim ulicama velikoga grada, imati zdrava i bolestima otporna disala. Ali na žalost baš vi, a osobito vaša djeca mnogo bolujete i umirete od bolesti disala . . .« »A kako ti, hrvatski puče moj? Ne hraniš li se dobrim dijelom loše, pa baš ponajviše u ono vrijeme, kad obavljaš najteže poslove, premda i sam veliš: Kad se kosi, nek se mrsi? Ne životariš li, ne iznemažeš li? Gospodarstvo ti doduše daje na izbor zdrava hranila: mlijeko, maslac, maslo, sir, jaja i živad, povrće i sočivo, voće i med,

pa žito različnih žitarica, prirast domaće životinje. Od svega toga prodaješ te hraniš sve ostale staleže. Hvala ti i slava! Ali prodaješ i previše i ono ponajbolje, a za se zadržaješ premalo i najlošije, pa tako sam oskudjevaš i baš gladuješ. Pitamo se i tovimo tim znojem i tom mukom tvojom, a ti mršaviš, propadaš, gineš.« »Zvali me, da pomognem kuće gospodaru. Svima bi trebalo pomoći. Kuća nije od siromašnih. Ali kako da pomognem?! Može li se čist zrak i sunce prepisati i donijeti iz ljekarne?! A tu bi svima trebalo najprije i najviše čista zraka i sunca, i opet čista zraka i sunca. Trebalo bi čista zraka i sunca tijelu, da se zdravo ogrije, liječi i ozdravi, a svjetla i tijelu i — duhu, da progleda. — Kad sam izašao iz te kuće, odlanulo mi tijelu, kao da sam izašao iz tamnice, grobnice, šta li. Ali mi se smrklo, steglo mi se u duši. Kraj takova stanovanja ode zdravlje našemu puku. Ne na polju ni u livadi ni u šumi, nego baš tuj, u svomu domu, u »svojoj kućici, svojoj slobodici«, troši se i izgiba naš seljak. Tu ginu djeca, na kojoj »svijet ostaje«. Tu Hrvatska nestaje.«

S ovakovom ljubavlju pisana je cijela knjiga, a neka se poglavlja napose ističu. Nad sve se ipak izdiže poglavlje »Dom«, pisano lijepo, toplo i temeljito.

»Zdravlje« iznosi 14½ arka ili 232 stranice. Slika imade 30, od kojih treba napose spomenuti njih o s a m tiskanih u t r i b o j e: 1. Mišičje i unutarnji organi, 2. Žilje, 3. Zdrav želudac, 4. Alkoholičarev želudac, 5. Zdravo srce, 6. Pretilo srce alkoholičarevo, 7. Zdrava jetra, 8. Alkoholičareva jetra.

Tko znade, što stoji tisak u tri boje, može razumjeti i žrtvu našeg društva, dok je tiskalo tih osam slika, svaku u 40.000 primjeraka. Ali — samo da bude na što veću korist hrvatskoga naroda!

Listići iz „Listka" jeronimskog „Vjesnika"

1. Večernja predavanja

Ne samo kod nas, nego i drugdje, zaustavio se odmah u početku rata pučko-prosvjetni rad. Nije ni čudo. Sve se zapanjilo, sve je sa strahom očekivalo, što će to biti. Međutim je prolazilo vrijeme. Strahote rata pokazale su se, istina, i pokazuju se u svoj svojoj grozoti, — ali društvene prilike, društveno mišljenje i osjećanje ipak je drugo sada, nego što je bilo u početku rata. Kakogod su posljedice rata veoma teške, ipak danas svi ljudi drže, da ne valja stajati skrštenih ruku, nego da treba sve sile upeti i nastaviti onaj rad prije rata, primijenjen dakako ratnim prilikama. Tako se misli i radi ne samo drugdje, izvan naše domovine, nego, hvala Bogu, i kod nas. I kod nas, osim karitativnog djelovanja, ima nešto i specijalno pučko-prosvjetnog rada. Bez obzira na rad našega društva,

koje svoj rad nastavlja i nastavljat će ga Božjom pomoću sve jače, obdržavala su se u Zagrebu skioptikonska predavanja u Umjetničkom paviljonu u prizemlju, zatim analfabetski tečajevi, pa sveučilišna pučka predavanja, a u najnovije vrijeme nastoji se i oko stručne naobrazbe naših invalida. Ali ovo je samo u Zagrebu, i to tek nešto, — dok izvan Zagreba ni toliko.

A to tako ne valja. Ako je ikad samotovanje, odjeljivanje, bilo u protimbi sa čovječjom naravi, ako je ikad čovjek čovjeka želio, da se s njime porazgovori, da skupa sprovedu koji čas, a to ga je zaželio danas. Pritište nas mora, hoćemo odahnuti. Zato tražimo drugovanje, društvo. Prosvjetno-pučki pak rad ne može se ni zamisliti kao kakvo samotovanje, kao kakvo odjeljivanje, jer je on u sebi altruističan. Udruživanje spada na njegovu narav.

Udružna dakle narav pučko-prosvjetnog rada i duh sadašnjega, napose ovog ratnog vremena u lijepu su skladu. Pa zar da se ovom zgodom ne poslužimo? Zar da kao altruiste ne idemo za tim, da drugujući i tako ispunjujući zahtjev naravi ljudske, potenciran ratnim stanjem, tim ujedno i blažimo potištene duše, u jednu ruku, a u drugu ruku zar da stojimo skrštenih ruku mjesto da dalje nastavljamo svoju misiju pučkoga prosvjetljivanja?

Razumije se, ne mislimo toliko na to u sadanje doba najvećih posala, — nego kad poslovi prestanu, pod jesen, pa u zimu, — da nam zima ne prođe, kao što je prošla pređašnja zima. A to u svakom slučaju, prestao rat ili ne prestao. Ako bi pak tko zapitao: komu ćeš predavati, s kim ćeš se razgovarati, ako rat ne prestane, odgovaramo: Ima kod kuće još dosta vojnih obvezanika, na kojima stoji kuća, selo, krajevi, domovina. Ima mladića, ima muževa ako i ne sasvim sposobnih za rat, ali sposobnih za život, za uzdržavanje porodice, za čuvanje rođene grude. Ovu sposobnost treba dizati, povećavati, jačati, — a jedno od najsnažnijih sredstva za to večernji su sastanci, razgovori i predavanja.

Za temata ne može biti neprilike. Ako to nije u mirno doba, još manje u ratno. Jer odmah se n. pr. svakomu nameće pitanje: tko su ti narodi, koji sada među sobom ratuju? A s tim pitanjem dolaze druga pitanja: kako ti narodi žive, kako im je država uređena, kakve su kulture, itd. Ovakva pitanja ne samo da su poučna, nego su i vrlo zanimljiva. Svako ih rado sluša. Nadalje se lako izaberu predmeti iz narodne ili iz svjetske povijesti, — osobito s obzirom na vođene ratove: koji su im bili uzroci i povodi, kako su se vodili, koje su posljedice imali? Sama od sebe odmah se nameću daljna pitanja: gospodarska, novčana, zdravstvena, moralna, vjerska itd.

Još je jedna dobra strana sadašnjeg vremena. Što danas čovjek želi društva još više nego prije, tomu je izvor u srcu, u uzbuđenom naime i potresenom čuvstvu. A srce i čuvstvo pokretnije je u žene nego u muškoga. Ako je dakle u mirno doba, radi različitih zapreka, žene bilo teže udružiti, sada će ih biti udružiti ili na sastanak privesti lakše, kad im je čuvstvo toliko uzbuđeno, pa će biti jako da svlada one pređašnje zapreke sustežljivosti, bojažljivosti, neinteresiranosti.

Sadašnje je dakle doba osobito zgodno i za to, da se i žene predobiju za udružni pučko-prosvjetni rad. Što bi se sada započelo, kasnije bi se moglo spretno nastaviti.

A i za žene napose ima zgodnih temata: upravljanje kućom, uzgoj, štednja, vjernost, zamjena muža u poslu, itd.

Ostaje još pitanje: gdje su predavači? — Ima ih svuda, i po gradovima i po selima, samo se treba ogledati, skupiti i dogovoriti — uz temeljni dakako uvjet: uvjet ljubavi prema narodu i volje za pučko-prosvjetni rad. Pretpostavljajući, da toga ima u naše inteligencije u dovoljnoj mjeri, — unaprijed upozorujemo i pozivljemo, da se valja dogovarati i spremiti za zimska večernja predavanja.

2. Nova društva

Svakako je važna pojava. U posljednje doba našega kulturnoga života nastadoše različite uredbe, koje sve prema svojoj određenoj svrsi imadu ići za kulturnim podizanjem hrvatskoga naroda. U to posljednje doba svakako ide »Društvo za pučku prosvjetu« sa svojim nekim podružnicama, na pr. još sada živom podružnicom na Sušaka, pa s osnivanjem pučkih knjižnica i priređivanjem pučkih predavanja (sada sve u zastoju); ovamo ide klub ABC (koji je izazvao i službene analfabetske tečajeve); ovamo ide Hrvatska narodna Straža, ovamo Pučko sveučilište, ovamo gospodarski zimski tečajevi; ovamo ide pučko-prosvetna radna strana Pijeva društva te snažni omladinski pokret napose hrv. kat. đaštva s više društava širom domovine, kao »Dobrila« u Istri, »Pavlinović« u Dalmaciji, »Martić« u Bosni te s ferijalnim klubovima; ovamo idu neka posebna društva po pojedinim hrvatskim mjestima, kao »Pučka prosvjeta« u Osijeku i »Ljudevit Gaj« na Rijeci, ovamo idu pučko-prosvjetna nastojanja nekih pojedinaca bilo u obliku izdavanja knjiga (dr. Basariček, knjižara Margold u Donjem Miholjcu, ali sporadički), bilo u obliku mjesnog kulturno-socialnog djelovanja (bilježnik Petrović u Sv. Ivanu Žabno).

Sve to dokazuje, da naš duh ne spava, da ne miruje, nego da je budan živeći krepkim životom. Shvaćajući dobro ovo novo vrieme, u kojemu se nalazimo, hoće da stvara nove jače temelje našemu narodnomu životu. Bez ovih novih temelja ne bi nam se narodni život mogao oteti polaganu umiranju. Bogu hvala, što to osjećamo, i što, osjećajući to, pred tim držćemo. Ova rodoljubna zabrinutost zalog je ne samo našeg daljnog života nego i njegova sveudiljnog napredovanja.

No gradeći nove temelje treba paziti da ova gradnja bude doista dobra i obzirom na materijal i obzirom na metodu, osnovu ili razređaj. Jačanje intelektualno i moralno pomoću znanja korisna i lijepa a u vezi s izvorom svake jakosti, s Bogom, to je siguran materijal, — a metoda: širiti prosvjetu radi samoga dobra, koje se nalazi u njoj, radi njezine istine i njezina svjetla Božjega podrijetla; nipošto pak tako, da je ši-

renje prosvjete kao takve samo izvana glavna stvar, a u nutrinji, u duši da je ona sporedna, a glavno da je sasvim nešto drugo, što se izvana ne će jasno reći. Ima naime tendenciozno prosvjetljivanje, koje ide za tim, da u srcu vjernika potrese i sruši vjersko osjećanje; ima i takovo, koje računa na dobitak, i takovo, koje ide za različitim stranačkim svrhama. Svaka od ovih tendencija mora ubitačno djelovati na samo prosvjetljivanje. Jer kako god se ta tendencija sakrivala, posve se sakriti ne može. Ona mora izbiti na polje, nju mora osjetiti onaj, kome se hoće davati prosvjeta. A čim to bude, prosvjetljivanje će izgubiti svoj čar, neuki će odvratiti od njega svoju glavu, a temelji, građeni za nov narodni život, porušit će se. Tko dakle ne osjeća u sebi snage, da bi mogao širiti prosvjetu vođen samo spoznajom, da je prosvjeta dobro u sebi i da ona nije sredstvo ničemu drugomu, nego samo sredstvo za pravo i istinito dobro onoga našega bližnjega, komu je podajemo, i onoga društva, kojega je taj bližnji članom; tko nema spoznaje, da širenje prosvjete ima biti altruistično a nipošto egoistično, taj neka ili uznastoji, da do ove spoznaje dođe ili se neka ne prihvaća prosvjetnog posla.

Tko bude radio ovako, prema ovim mislima, radit će u našem duhu i s nama u slozi. Pa kako u jednu ruku rad, koji ide za objektivnim dobrom, ne može imati protuvjerske tendencije, tako u drugu ruku onaj rad, koji nosi na sebi biljeg protuvjerske tendencije, nije rad za objektivno dobro, nije rad za prave prosvjetne ciljeve. Dok je protuvjerski rad upravo nespojiv s ozbiljnim prosvjetljivanjem, vjerski je rad s njime u pravom skladu. Jer, kažemo još jednom: Prosvjeta ima voditi k pravomu i istinitomu dobru, koje je konačno sam Bog, — a vjera vodi k Bogu, — vjera dakle i prosvjeta vode k istoj svrsi.

Ove i slične misli dolazile su nam na pamet prateći u posljednje vrijeme postajanje novih prosvjetnih i odgojnih društava te nekih drugih pojava i objava.

1. Hrvatski katolički narodni savez. Svrha je društvu raditi za prosvjetni, gospodarski i socijalni napredak hrvatskoga naroda po katoličkim načelima. — Da postigne tu svrhu, društvo će: a) priređivati predavanja i poučne sastanke primjerene naobrazbi, spolu, dobi i staležu svojih članova; b) osnivati knjižnice, izdavati svrsi primjerene spise, društveni list i t. d.; c) davati pravne savjete; d) potpomagati i osnivati katolička prosvjetna, gospodarska i karitativna društva u svim staležima; e) izrađivati predstavke na zakonodavna i upravna tijela; f) praktički širiti svaku vrst umjetnosti priređujući predstave, koncerte, i druge plemenite zabave.

2. Hrvatski Privrednik. Tomu društvu je glavni cilj i svrha: udružiti i odgojiti hrvatski trgovački i obrtnički podmladak. — Pravila još nisu potvrđena.

3. Hrvatsko društvo za očuvanje narodnog zdravlja. Svrhu ovomu društvu kaže već samo ime, — dok ćemo o sredstvima i načinu, kako da se ta svrha postigne, obavijestiti onda, kada budu pravila potvrđena.

4. Hrvatska prosvjetna zadruga. Svrha zadruge je ova: Besplatnim skioptikonskim predavanjima u pučkoj školi sa slikama iz svih obučnih disciplina pružiti učiteljima nužna učila, kako bi im rad bio uspješniji. — Zadruga je tekovno društvo, t. j. svaki će član zadruge svoje poslovne dijelove (po 20 K svaki dio) dobiti natrag, a osim toga će učestvovati na čistu prihodu, u koliko ga bude.

— »Razgovor«. Tako bi se imala zvati nova prosvjetna i narodno-obrambena pučka smotra, a uređivao bi je bivši predsjednik kluba ABC Rudolf Herceg. »Razgovor« bi imao izlaziti svaki drugi petak, a stajati 3 K na godinu. — Prema svojoj dužnosti mi ćemo pratiti ovu smotru.

— Klub ABC započeo je opet svoje djelovanje, da ruši analfabetizam u našem narodu. No kako je poznato, isti taj klub ABC stao je izdavati i svoj koledar. Za sada samo kažemo: ne znači li to trošiti energiju u drugo, dok bi te energije i te koliko trebalo za postignuće boljih uspjeha u radu za glavnu svrhu kluba!

3. Analfabetski tečajevi

Akademski klub ABC, osnovan prije sedam godina, održao je svake godine od svoga postanka lijep broj analfabetskih tečajeva. Isprva dakako manje, a kasnije sve više i više. Dobrotom odbora pri ruci nam je Izvještaj o tečajevima držanim ponajviše koncem god. 1911. i u godini 1912. Tečajevi su držani u različitim krajevima hrvatskim. U Hrvatskoj i Slavoniji održano ih je oko 30, u Dalmaciji oko 10, u Istri oko 8, i u Bosni po prilici isto toliko. O nekim tečajevima nisu klubu poslani izvještaji, pa se s tima jedva može i računati; jer na svu priliku nisu ni uspjeli.

U Klanjcu trajao je tečaj od 1. XI. 1911.—2. II. 1912. Od muških se zapisalo 16, od ženskih 26, te je od prvih naučilo čitati i pisati 11, a od drugih 19, svega 30; u Odri od 26. XI. 1911.—18. II. 1912., 13 m., 27 ž., nauč. 10 m., 14 ž., svega 24; u Jaski, siječanj do ožujka 1912., od 28 naučilo 14; u Sv. Križu Začretju, 25. XI. 1911.—25. II. 1912., 23 m., 34 žen., nauč. 22 m., 30 žen., svega 52; u Okić-Sv. Martinu, 13. I.—10. III. 1912., 6 m., 43 ž., nauč. 3 m., 40 ž., svega 43; u Samoboru, 28. I.—9. IV. 1912., 9 m., 21 ž., nauč. 6 m., 16 ž., svega 22; u Slunju, 14. XI. 1911.—22. XII. 1911., 13 m., 28 ž., nauč. 4 m., 15 ž., svega 19; u Selima Zagorskim, 15. XI. 191.—128. IV. 1912., 4 m., 16 ž., nauč. 3 m., 11 ž., svega 14; u Zagrebu, u Draškovićevoj školi, 1. IV. do 8. VI. 1912., 8 m., 22 ž., nauč. 3 m., 13 ž., svega 16; u Kaptolskoj školi, 1. V—23. VI. 1912., 15 m., 5 ž., nauč. 9 m., 2 ž., svega 11; u Dubovcu, kod Križevaca, 15. I.—2. III. 1912., 22 m., 8 ž., nauč. 16 m., 6 ž., svega 22; u Petrovaradinu u tri tečaja (1909., 1910. i 1911.) nauč. 151 vojnik; u Zagrebu, kr. domobr. puk. od siječnja do lipnja 1912. nauč. 23 vojnika; u Varaždinu na Božićne praznike 16 m., 19 ž., nauč. 15 m., 18 ž., svega 33; a na Uskrsne praznike 18 m.,

12 ž., nauč. 13 m., 12 ž., svega 25; u Karlovcu 1. X. 1911.—1. III. 1912. nauč. 44 vojnika; u Križevcima, od studenoga 1911. do siječnja 1912., 11 m., 10 ž., nauč. 6 m., 4 ž., svega 10; u Dugomselu od studenoga 1911. do polovice svibnja 1912., 8 m., 3 ž., nauč. 7 m., 13 ž., svega 20; u Ogulinu, 11. III.—20. IV. 1912., 6 m., 38 ž., nauč. 4 m., 15 ž., svega 19.

(Neki tečajevi nisu se mogli završiti nikakvim uspjehom ponajviše radi nemarna polaska prijavljenih analfabeta).

Svega skupa od 860 analfabeta naučilo je čitati i pisati u tim tečajevima njih oko 590, i to 350 muških a 240 ženskih. Po prilici isto takav rezultat postigao se i u ostalim hrvatskim zemljama uzevši sve zajedno.

Ako se sada uzme na um, da su gotovo svi ti tečajevi, radi svojih poteškoća, vođeni bez produženih tečajeva, onda u najboljem slučaju možemo uzeti, da je tek polovica pridržala u pameti ono, što je naučila u početnom tečaju, dakle tek tri stotine njih (ili 600 za sve naše zemlje). Ta koje čudo, kad i od onih, koji su polazili u školu, ako kasnije ništa ne čitaju, dosta njih zaboravi, što su naučili!

No otuda biva jasno i to, kako se i uza sav trud, kojim se trudi marni akademski klub ABC, postizavaju čedni uspjesi. Ni na tom polju nema dosta radnika. A što ih ima, to su ponajviše đaci akademičari i nešto učitelja i svećenika. Pa premda bi se analfabetizam mogao posve odstraniti samo brižno razvitim narodnim školskim i nastavljenim obrazovnim radom poslije škole, to, dok toga ne bude, neka se analfabetskim tečajevima sve više i više ruši analfabetizam.

Zanima nas, kakvi će se rezultati postići onim analfabetskim tečajevima, što ih je vlada naredila naredbenim putem. Zimski su tečajevi održani. Sada slijede produženi ljetni tečajevi.

4. Prosvjetljivanje naroda i narodne umotvorine

Pisac ovog našeg članka (»Vjesnik« 1915) osvježio je pitanje, koje već dugo vremena svojim upitnikom lebdi pred redaktorskim očima, — to više, što, začudo, od početka društvenog života pa do dana današnjega nije naše Društvo izdalo nikakove zbirke narodnih pjesama. Velimo »začudo«, i ako bismo mogli dosta lako protumačiti ovu činjenicu. Izvor tumačenja nalazimo u samima sebi. Godišnjih izdanja malo, — a objektivne potrebe, pa zahtjevi i želje, koje dolaze izvana, različite i velike. I tako odlazi godina za godinom. Jedini prigovor mogao bi biti, da se je mjesto koje zabavne knjige, što je izašla pređašnjih godina, mogla izdati zbirka narodnih pjesama. To stoji, — i ako se u drugu ruku ne bi smjelo smetnuti s uma, da se pojedina zabavna knjiga dade opremiti i s manje štampanih, na pr. 6—8 araka, dok bi zbirka narodnih pjesama, što bi je Društvo izdalo, morala iznositi daleko više, a ekonomija s arcima vrlo je važna kod društvenih izdanja. No kako ipak ova zapreka nije takova, te se ne bi dala prebroditi, želja je i društvene redakcije, da do zbirke narodnih pjesama dođe što prije već radi nutarnje njihove vrijednosti.

Drugo je pitanje, koliko će ovakova zbirka doprinijeti očuvanju narodne osebine, t. j. u koliko će ona moći zaustaviti nestajanje narodne poezije. Sasvim se slažemo s mislima odličnog suradnika, da treba čuvati narodne osebine, jer da se time čuva narodna individualnost i gradi narodna samostalnost; slažemo se i s time, da u koliko za to može poraditi knjiga, da najviše — više nego Akademija i Matica Hrvatska — može u tom učiniti naše Društvo sv. Jeronima, — ali pod jednim uvjetom. Naš je c e t e r u m c e n s e o, da i svetojeronimska knjiga može donijeti potpun, zreo plod samo onda, ako je naši članovi čitaju ne samo pojedinački, nego još i u skupinama, u zajednicama pod inteligentnim vodstvom, gdje je prilike za pobudu ,za tumačenje, za razgovor, za raspravljanje, — onako od prilike, kako krasno radi sam pisac ovog spominjanog članka. Misli i pobude širit će se iz ovakove zajednice kao val cijelom okolicom. Tu će se također moći promatrati i zaključke stvarati, da li se, kraj današnjih novih prilika, uopće može zaustaviti umiranje narodne pjesme; i ako da, kako. Tu će se izmjenjivati misli o narodnoj nošnji, o narodnom vezivu, o narodnom stilu kod gradnja i drugdje, itd. Stvar je i prevrijedna i prevažna, a da se za nju ne bi zagrijalo svačije rodoljubno srce.

Treće pitanje, da li bi se ta zbirka imala prirediti od pjesama, što se već nalaze u zalihi »Matice Hrvatske«, ili od pjesama iznova skupljenih, to će se pitanje već lahko riješiti.

A razumije se samo po sebi, da su stupci »Vjesnika« i dalje otvoreni za međusobni razgovor o tom znatnom predmetu.

5. Pasionsko prikazivanje u Vrbovcu

Sav pučko-obrazovni rad promatramo s dvojaka gledišta: s gledišta svrhunaravskoga i s gledišta naravskoga. S prvoga gledišta promatrajući naglasujemo, da pomenuti rad ne samo ne smije priječiti kršćanina da postigne posljednju svoju svrhu: gledanje Boga licem u lice, nego treba, koliko to na nj može otpasti, da mu i pomaže u tom. A s gledišta naravskoga promatrajući pučko-obrazovni rad naglasujemo, da se njime čovjek treba obrazovati za što boljega i za što korisnijega člana ljudskoga društva, užega, kao i širega, t. j. cjelokupne domovine. Da je vjerski odgoj za ono prvo gledište od temeljne važnosti, to je posve očito: no naše je tvrdo uvjerenje, da je vjerski odgoj i za drugo gledište od osobite važnosti. Koliko je potrebno, da čovjek z n a d e biti korisnim društvenim članom, još je više potrebno da čovjek ima v o l j u, da čovjek h o ć e takvim biti. Ako ima volju, on će koristiti uvijek, makar i toliko manje, koliko manje znanja ima; ali ako volje nema, ne će koristiti ništa, makar imao svekoliko znanje. A ništa ne može tako odgojiti volju kao vjerski odgoj. Zato i jest Crkva upravo znamenit prosvjetni čimbenik. Načini pak, kako Crkva vrši ovo svoje veliko poslanstvo, različiti su.

Jedan od najstarijih načina baš je dramsko prikazivanje svetih događaja. Zametak tomu ide još u prve vijekove rimskoga kršćan-

stva. Prikazivalo se dakako latinskim jezikom. Ove latinske r e p r a e s e n t a t i o n e s održale su se u Italiji veoma dugo. Još se spominju u 11. vijeku. Građa im je uzeta iz života Spasiteljeva i Majke njegove, a zvale su se posebnim imenom m i s t e r i a (ne od *μυστήριον*, nego od ministerium, služba ili radnja = drama). Najstariji je misterium muka Isusova (passio); iz starozavjetnih i apokrifnih knjiga pa iz legenda svetačkih uzimala se m i r a c u l a; ćudoredne su sadržine m o r a l i t a t e s, gdje zbore i rade personifikacije krjeposti i opačine. — Skoro poslije toga posve su se nacionalizovale ove religiozne igre. U Italiji stale su se prikazivati talijanskim jezikom, u Francuskoj francuskim, u Njemačkoj njemačkim, a u Hrvatskoj jezikom hrvatskim. U Francuskoj se spominje već u XII. vijeku p r i k a z a n j e o A d a m u (Représentation d'Adam) od nepoznatog pisca; a u XIII. vijeku »S v e t i N i k o l a« (Le Jeu de Saint-Nicolas) od Jean Bodela i »Théophile« (La Miracle de Thèophile) od Rutebeufa. Iz XIV. vijeka preostadoše samo m i r a k u l i M a j k e B o ž j e (Miracle de Notre-Dame). Ima ih na broju do četrdeset i dva. Najbujnije je cvala crkvena drama u XV. vijeku. Narod je osobito zavolio kazalište. Ono je prodrlo u sve krajeve i duboko zasijecalo u narodni život. Iz toga je doba preostalo do šezdeset misterija s neko milijun stihova. Misterij »Muka Isusova« od Arnoula Grebana, napisan g. 1450., ima 34.574 stiha. Kasnije ju je pokratio Jean Michel. Ta je pasija prikazivana veoma često, a naravno da je trebalo za to i više dana. — U Italiji se spominje kao najznatniji pisac biblijskih drama B e l c a r i († 1484.) U talijanske pisce misterija ugledaše se i naši pisci hrvatskih »skazanja«. — U Njemačkoj stekoše najveći glas Oberamergauske igre. Kao zavjetne igre traju one od 1633., a nema sumnje, da su ih oberamergauski mještani prikazivali već i prije.

Hrvatski Oberamergau postade naše ubavo mjestance V r b o v e c, — a ovaj historijski prikaz, prikazan u nekoliko riječi, neka podade važnost ovom događaju. Po tom se prikazu vidi, da su takva prikazanja posve naravna, zdrava i korisna biljka na tlu narodnog odgoja. Nakon velike stanke time se samo nastavljaju. Ali ovaj nastavak ne smije biti časovit, nego valja da se produži, pa onda i proširuje na druga dramska prikazivanja različitog prosvjetnog sadržaja, — po gotovu kada vidjesmo i uvjerismo se, da u našeg hrvatskog seljaka, sačinitelja narodne poezije i narodnog veziva, ima sposobnosti i za glumačko umijeće. Zaposleno je do 25 lica, a zajedno s djecom i sa ženama, što su Isusa pratile u Jeruzalem, i preko šezdeset. I ako će se s vremenom pojedina lica usavršivati, to možemo s veseljem reći, da je cjelokupan utisak vrlo dobar. Najbolje su izrađene uloge: Isusova s ugodnim patosom, Anina s jakom stvastvenošću, i Judina s neiskrenošću i pohlepom. Pjevanje djece je lijepo uvježbano. Prvo prikazivanje dano je 3. kolovoza (1913), ostala tečajem istog mjeseca i polovicom rujna. — Svaka čast mjesnom župniku Stj. Pavuniću i njegovu kapelanu M. Ivšiću, te članu hrvatskog kazališta, Jurju Deviću.

6. Jeronimska propovijed

Sjećamo se dobro. Na posljednjem katoličkom kongresu u Ljubljani, u sekciji za pučku prosvjetu, a nakon referata našega urednika, ustao je presvijetli gosp. biskup dr. Mahnić i toplo se osvrnuo na referentove riječi, krjepkim govorom preporučivši svjema Društvo sv. Jeronima, te među inim rekao je i ovo: U svim kulturnim katoličkim zemljama, a napose kod naše braće Slovenaca, hvale je vrijedan običaj barem jedamput na godinu držati u crkvi propovijed o dobroj štampi. Dobra je štampa tako važan faktor u današnjem socijalnom životu, da se o njoj upravo mora čuti riječ i sa svetog mjesta propovijedaonice. Neka se na to nikako ne zaboravi!

»Barem jedanput na godinu«. Može dakle biti i dva puta, eventualno i tri puta, na neke godišnje točke, kao za prvu ili posljednju četvrt — ali za ono sigurno i nužno »jedamput«, ili za onu najglavniju i najvažniju propovijed o dobroj štampi, — ne bi li bilo najnaravnije, kad bi se vezala o crkveni spomen na našega sv. Jeronima?

Sv. Jeronim zaštitnik je onog društva, koje je u hrvatskom narodu najviše učinilo za dobru štampu. Na stotine i stotine tisuća dobrih knjiga raširilo je u hrvatski narod. Uopće može se reći, da je Društvo sv. Jeronima sinonim za dobru knjigu, za zdravu pučku prosvjetu. Može li dakle doista biti išto naravnije, nego da se propovijed o dobroj štampi spoji s godišnjim crkvenim danom sv. Jeronima!

A i vrijeme je vrlo zgodno. Jesen je, — kada i naš narod lakše dođe do potrebite novčane svotice. Posljednja je četvrt godine, — kada valja uređivati i one svoje račune, koji se tiču najnužnije vlastite prosvjete. A u to se vrijeme ujedno razašilju i knjige sv. Jeronima.

Međutim ne velimo, da se ne bi moglo i drugom kojom zgodom s propovijedaonice reći nekoliko riječi pobude za dobru štampu. Tako bi dobro bilo odmah na početku, pa onda sredinom godine, da se narod na valjano štivo podsjeti i da se za nj oduševi, — no glavna, svečana propovijed neka bi bila o svetkovini sv. Jeronima pred samim sv. Jeronimom, u nedjelju pred 30. rujna. U nedjelju se i onako s propovijedaonice kažu narodu svetački dani slijedećeg tjedna, pa unaprijed spomenuvši ime sv. Jeronima, eto časa, da se nadoveže propovijed o dobru štivu uopće i napose o svetojeronimskom društvu. Slijedeći bi čitav tjedan osobitim načinom mogao biti posvećen akciji za unapređenje Društva sv. Jeronima.

To je naš skromni prijedlog, — a do prečasnog dušobrižničkog svećenstva stoji, da ga prema svojoj uviđavnosti dobrohotno prihvati, i prihvativši ga da u njegovu duhu u ime Božje započne već ove godine.

7. Zaklade Književnoga društva sv. Jeronima

Ordo est anima rerum. Nered je sličan raspadu, a raspad smrti. Svako je društvo neki organizam, koji dakako valja da živi, i to valja da živi tim zdravije, tim krepčije, što je svrha njegova bolja i što radi te svrhe mora sve više napredovati. Uvuče li se u taj organizam nered, skoro će doći raspad i — smrt. Ovakovih primjera ima svuda, pa i u hrvatskoj kulturnoj historiji... Naprotiv, vlada li u društvu red, vrši li svaki organ toga živoga organizma dobro svoj posao, tada je i čitav organizam zdrav, krjepak i sposoban, da sve više napreduje. — Svrha našega Društva nada sve je lijepa: prosvjetom voditi svoj narod k tjelesnom i duševnom dobru. To zdraviji, to krepčiji dakle treba da je njegov život, to ljepši red valja da vlada u njemu. Pa taj red i vlada, što dokazuje sveudiljni napredak, — a jedan korak dalje k usavršenju reda — jer usavršavanje ne može nikad prestati — jest i posebno uređenje društvenih zaklada. Izveo je to naš revni blagajnik preč. g. Stj. Bićanić. Prema samoj zakladateljevoj oporučnoj ili drugim načinom danoj odredbi (nalogu) sastavio je pravila za upravljanje pojedinih zaklada, tako da u tomu za sva vremena ne bude nikakove smetnje. U svakom »Zakladnom listu« navedena je i visina zakladne glavnice, kao što i to, oko kojih se papira sastoji ta glavnica. Pojedini »Zakladni listovi« štampani su u nekoliko primjeraka. Po jedan primjerak sahranjen je u društvenom arkivu, a drugi su (jedan ili više njih, kako već glasi zakladnica) uručeni strankama.

8. Novinski glasovi o našem „Vjesniku"

S veseljem ističemo, da se u našoj javnosti ispravno shvatila pojava našeg »Vjesnika«: shvatila se njegova važnost u tom pravcu, da se podržava i sve više diže zanimanje za znamenito poslanstvo našega društva; shvatio se »Vjesnik« kao prvi i jedini naš stručni časopis za različita pučko-obrazovna pitanja. Uz »Kat. List«, »Riječke Novine«, »Hrvatsku« i druge, najopširnije se o njemu izjavio splitski »Dan«. U broju od 5. lipnja 1913. među inim piše »Dan« ovo: »Dobromu dijelu naših cijenjenih pretplatnika, te pripadaju svećenstvu, u kojemu je najviše povjerenika svetojeronimskoga društva, Vjesnik, oglašen na čelu ovoga članka, već je poznat. Ipak to nam ni najmanje ne smeta, da se Vjesnikom posebno pozabavimo, jer ga smatramo utješljivom i radosnom pojavom, te glasnikom novoga istinskoga rada i pregalaštva u prilog narodnoga odgoja i prosvjete, dapače plodnim rasadnikom narodnoga napretka, bude li samo odaziva i suradnika«. (Sada pisac donosi izvadak iz programne Objave, pa nastavlja:) »Dà, i mi svim zanosom duše zagrijane za vjerom i otadžbinom, prema onoj: nomen, omen, potpisujemo taj program, koji po dosadašnjem radu svetojeronimskoga društva valja da bude na osnovi pozitivnoga katoličtva i čisto na-

rodnoga duha«. — U slijedećem broju vrijedni se pisac dalje osvrće na sadržinu Vjesnika, a osobito na članak »Svetojeronimske prosvjetne zajednice«. Iscrpavši mu u glavnom sadržaj kaže:

»Načelno mi ne samo što hvalimo i odobravamo, nego najtoplije preporučamo, te stavljamo na srce svim istinskim prijateljima narodnoga napretka ovu novu ustanovu prosvjetnih svetojeronimskih zajednica. — U mjestu, u kojima opstoje omladinska društva, pučke čitaonice, seoske blagajne, prosvjetna društva, — svetojeronimske zajednice, — po našem mišljenju — imale bi se s tim spojiti, a gdje ih još nema, imala bi se zasnovati posebna obrazovna društva, u kojima, osim svetojeronimske zajednice, zametnulo bi se i pučku knjižnicu. Posao nije težak. Istina hoće se posla i muke, ali nije kud: u slozi nam je snaga, u radu nam je spas!«

Iza ovih upravo zlatnih riječi iznosi pisac i onih pet točaka, kojima spomenusmo, što je potrebno u prvom redu raditi za društvo sv. Jeronima, pa i o njima kaže svoje mišljenje: »Sva su sredstva zaista veoma podesna, kad ih se dobro upotrebi, da se postigne velikih uspjeha u prilog kršćanskoga odgoja, zdrave prosvjete i pravoga narodnoga napretka. Stoga ih iznosimo u našem listu željom, da se nađe što više neumornih pregalaca, da ih kako valja izvađaju.«

9. Naš moralni i materijalni uspjeh

— »Danice« za god. 1915. štampali smo u 65.000 primjeraka, za 5.000 primjeraka više nego ikoje godine prije. Danas ih na skladištu nema više od 250 primjeraka. Sama knjižara Kugli, koja ima i svojih vlastitih koledara velik broj, rasprodala je mnogo naše »Danice«; od vanjskih knjižarnica i trgovina stiglo je do konca siječnja o. g., do kada se po našem ugovoru imadu sve nerasprodane »Danice« poslati natrag, jer se inače ne primaju, stiglo je natrag osam komada, dok je pređašnjih godina znalo biti toga više; međutim još sveudilj dalje stižu izvanjske narudžbe, što je također nešto osobita, jer su u pređašnje vrijeme iza 15. siječnja narudžbe posve zašutjele; nadalje je značajna pojava, što nam neke vanjske trgovine javljaju, da »ne će drugih kalendara držati nego Danice« (n. pr. A. Vugrin, knjižara, tiskara i knjigovežnica, Kostajnica), te se doista i po treći put javiše svojom narudžbom; od onoga dijela »Danice«, što ga mogosmo rasposlati prema Odborovoj »Poruci«, minimalan broj stiže natrag, i to ne od adresata nego nekim postupkom pošte (Međumurje), dok se neki privatni adresati baš otuda odlikovaše zamjernom revnošću (n. pr. ugledni fra Timotej Tišler, Čakovac). Sve su to činjenice. Iz tih činjenica slijedi nuždan zaključak, da je, kraj sve množine ostalih koledara, svetojeronimska »Danica« radi svoje solidne sadržine i dalje ne samo jednako cijenjena i ljubljena, nego da joj obljubljenost i cijena u hrvatskom

narodu neprestano raste. — No ne samo da je tako s obzirom na »Danicu«, nego je tako i s obzirom na cijelo Društvo. Vremena su tužna, da ne mogu biti tužnija, pa ipak i u prošloj godini 1914. sakupismo preko tisuću novih doživotnih članova. Ako se uzme na um, da je — osim posljednjih nekoliko godina — prije u mirno i sretnije doba, taj broj (novih doživotnih članova) dosezao u najboljem slučaju jedva 500, onda je pomenuti prošlogodišnji broj u ovo teško doba nad svako očekivanje. Ali je to ujedno i utješno, nada sve utješno, osobito s dva razloga: i stoga, što se otuda vidi, kako je naše Društvo ozbiljnim svojim prosvjetnim radom zahvatilo tako jak korijen u hrvatskom narodu, da stablu prosvjete, koje iz njega raste i lijepe plodove nosi, ne može više nauditi ni najstrašnije nevrijeme; i stoga, što nam se tim povodom pred očima otvara radosna perspektiva sigurne narodne budućnosti. Još valja s ponosom istaknuti, da u bilanci hrvatskoga prošlogodišnjega kulturnoga nastojanja, u koliko ga je minule godine uopće moglo biti, ovaj naš rezultat spada jamačno među najrealnije stavke, to većma, što je ta stavka primjerno rasla i u drugoj polovici godine, u vrijeme samoga rata. — Prema prilikama zadovoljni smo i s krunašima, to zadovoljniji, što narudžbe još uvijek stižu, i što će se eventualna preostala zaliha Sv. Pisma N. Z. I. sv., koje se svuda simpatično dočekuje i s radošću prima u ruke, bez velike poteškoće moći s II. sv. rasprodati uz malenu cijenu za kupca, a za nas za toliko, da se namiri stvaran trošak. — Evo, to je ukratko naš moralni uspjeh, — a materijalni stoji u tom, da postigosmo ono, što smo htjeli postići. Odbor naime već dulje vremena stoji na tom načelu, da ne ide više za podizanjem društvene imovine, nego da sve, što od naroda dobije, narodu opet i povrati, — pazeći budnim okom jedino na to, da ne idemo natrag, da ne padnemo u deficit. A sretnim postupkom odborovim to je i izvedeno. Uvaživši naime sveopću tešku duševnu potištenost, koja je povodom rata pritisla sav narod; uvaživši najrazličitije rekvizicije, što ih je država od naroda odmah zatražila i sveudilj traži u ljudima, novcu, blagu, žitu, odijelu itd.; uvaživši nadalje iznenada nastale tehničke neprilike, pa vladinu zabranu društvenog djelovanja i poštansko-otpravničke teškoće; zatim naše običajno skupljanje krunaša (od kojega dosada još ne mogosmo odučiti naš svijet: da se naime ne sakuplja istom onda, kada knjige uđu u narod, nego da se sakuplja već godinu dana naprijed, pa da se tako znade odrediti sigurna a ne nesigurna naklada, koja ovisi o nepredviđenim prilikama); uvaživši nadalje to, da je znatan dio hrvatskog teritorija izravno izvržen ratnom nemiru i ratnoj oluji, pa to, da se po trgovištima i selima neprestanim pozivanjem na vojnu našeg najboljeg pučanstva umanjio broj onih, koji znadu čitati te se koristiti knjigom; kao što uvaživši i nedostatak mirna raspoloženja za čitanje i u onih, koji ostadoše na kućnom pragu tako, te bi nekoje knjige nečitane ostale bez svoga željenoga učinka, — uvaživši sve to, Odbor je uredio prošlogodišnja društvena izdanja onako, kako je to razloženo u našoj Objavi i u našoj Poruci. Kako živimo u ratno doba, pada nam na pamet ova slika: Društvo sv. Jeronima

imade neprestan boj biti protiv neprijateljskih tamnih sila neznanja i neuljuđenosti. Društveni je odbor od skupštine postavljen kao upravljač toga boja za sretan njegov izlazak. I doista, Odborovom taktičnom strategijom, taj je izlazak osiguran: sve zauzete pozicije uzdržane su u svom potpunom opsegu, a uz to sačuvana zdrava i svježa rezerva, da u zgodnu času svom svojom snagom navali, te nad svojim dušmanima izvojuje konačnu pobjedu! To je naš moralni i materijalni uspjeh. Pobliže o tom čut će se iz skupštinskih izvještaja.

10. Uz naše natjecaje,

raspisane god. 1916.

Mi ćemo se na ove naše natjecaje prvom prilikom još posebice osvrnuti. No već sada valja nam staviti neke primjedbe. Spomenuto je u natjecajima, da djela neka budu »primijenjena aktualnim potrebama hrvatskog naroda«. Ako je to uvijek bilo jasno i nužno, ta se nužda osjeća osobito sada, gdje će u najbliže vrijeme, poslije rata, trebati upeti sve sile, da se hrvatski narod što više podigne duševno i materijalno. Za materijalno podignuće specijalno je poskrbljeno jednim od ovih natjecaja; i to natjecajem iz zaklade Prve hrvatske štedionice. Tu se traži djelo gospodarstvena sadržaja. Bez sumnje, ovomu bi zahtjevu isto tako kao što i našoj želji udovoljilo i ono djelo, koje bi obradilo samo jednu važnu granu narodnoga gospodarskoga života, — no po našem bi mišljenju na ovom, tako rekavši, prijelazu iz jednoga doba u drugo možda najbolje bilo onakvo gospodarsko djelo, koje bi popularno u glavnim potezima i u naprednu duhu obradilo sve znatnije gospodarske grane, djelo, koje bi našem seljaku bilo kao neki općenit g o s p o d a r s k i p r i r u č n i k. Jednako bi u to vrijeme bilo poželjno djelo, u kojemu bi se našem narodu, kao p r i u d e š e n praktičan primjer, prikazao ž i v o t k o j e g a d r u g o g a m a n j e g a a l i n a p r e d n o g a n a r o d a u svim pravcima narodnoga života, i to, razumije se, tako, kako bi naš hrvatski narod otuda crpao potpunu korist. Uredništvo je bilo ugovorilo takovo djelo s jednim od naših najboljih mlađih socijologa, ali ga na žalost sviju nas prerano ugrabi smrt. Od te želje dakako da ne odustajemo ni sada, te ju prigodom naših natjecaja posebice naglasujemo. Ovakvo djelo, koje bi prikazivalo narodni život u cjelini, stajalo bi na međi između djela, koje je samo za materijalni napredak, i djela, koje je samo za duševni napredak. A ne trebamo tu sada naročito isticati, što mi držimo do čisto duševnog napretka. O tom govori sav naš prošli rad, pa osobito glasno o tom govori sam naš Vjesnik. Ako je materijalni nazadak zaprekom duševnom napretku, još je više duševni napredak uvjetom svakog društvenog napretka. Duševni napredak naučno-znanstveni i etički. Osobito ovaj potonji, kojega je opet bit napredak vjerski. Zato je sada u prvom redu potrebita k a t o l i č k a a p o l o-

getika za hrvatski puk. A u narodnom pogledu potrebita je sustavna hrvatska povijest s jednom ili dvije knjige različitih narodnih umotvorina za očuvanje narodnih osobina i narodnog bivstva. Na tim temeljima ima se dalje graditi sveopća obrazovanost.

11. Naši članci u ovom broju „Vjesnika"

Upozorujemo sve prijatelje pučke prosvjete na naše članke ovoga broja. U njima se obrađuju predmeti, koji su vrlo važni za budući prosvjetni napredak hrvatskog naroda. Ne samo znamenitost i vrijednost nego i putove, sredstva i način, kako valja u svemu raditi kod pučkih knjižnica, prikazujemo u članku »Pučke knjižnice«. U vrlo lijepu članku »Zaklade kod Društva sv. Jeronima«, što ga napisa naš blagajnik Stj. Bićanić, hoće se probuditi stari rodoljubni duh, koji je nekada stvorio društvene zaklade i time ojačao društvene temelje. Članak »Pučka predavanja« vrijedno je i dva i tri puta pročitati. Bez pravog metodičkog postupka pučka predavanja ne mogu imati željena uspjeha. Trošit će se dragocjena energija — uzalud. A u tom se članku podaje metodička direktiva. Jednako se valja jednom ozbiljno pozabaviti i s pučkim stilom: gdje ga nalazimo? i u čemu stoji? Djelomice je to izvedeno u našoj ocjeni »P. Leber: Pripovijesti.« — U premnogo slučajeva radi se i u ovim i u drugim pitanjima pučko-prosvjetnog rada posve diletantski. A diletantizam donosi samo efemernih uspjeha. Uz podjelbu rada valja ići za stručnom naobrazbom kako na svim poljima, tako i na pučko-prosvjetnom polju. Ne možemo to zadosta preporučiti osobito hrvatskoj mlađoj generaciji, napose mladeži katoličkoj, i duhovnoj i svjetovnoj: neka se dostojno prislanja uz odličnu stariju generaciju prema suvremenim zahtjevima, onako, kako je to lijepo započela. Uz najmanje riječi što više znanja i rada. Ponovno naglasujemo: poslije rata čeka nas nada sve ozbiljan posao. Zato se valja već sada na to i ozbiljno pripravljati.

12. Ne ćemo zatvarati oči pred činjenicama, makar bile i gorke

U predašnjem broju učtivo zamolismo sve prijatelje pučke obrazovanosti i narodne sreće, da nas obavijeste: 1. o pučkim knjižnicama, gdje one postoje i u kakvom su stanju: a) koliko knjiga ima koja knjižnica, b) osim svetojeronimskih koje su knjige još te u knjižnici, c) u kakovoj se prostoriji nalazi, d) tko je knjižničar; e) kako se narod služi knjigama (kvantitativno ili kvalitativno); i 2. zamolismo također za obavijest, u koliko naši članovi čuvaju svetojeronimske knjige i u koliko od njih čine domaću, kućnu svetojeronimsku knjižnicu. Zamolismo — ali se slabo odgovara. Znademo, da se u javnosti spominjalo, te se u ovom i onom mjestu osnovala pučka knjižnica; znademo, da smo i mi, zamoljeni, imali prilike poslati na različita mjesta svojih knjiga za ustrojenje knjiž-

nice, — pak prema tomu sudimo, da su dakle te knjižnice i osnovane. Stoga: i za međusobni izgled i primjer, i za međusobnu utjehu, ako napredujemo, a ako ne napredujemo nego stojimo na istom mjestu, da se onda patriotskom zabrinutošću zamislimo; zatim da odstranimo nedostatke i slabije strane a uvodimo strane bolje te usavršujemo strane dobre; pa napokon za kulturnu našu povijest: stoga evo zamolismo i sada ponovo molimo, da nas prijatelji obavijeste i obavješćuju o stanju spomenutih pučkih knjižnica, o stanju, pa bilo ono kakovo mu drago.

13. Poruka Književnog društva sv. Jeronima

U najbujnijem jeku slagarskog i tiskarskog rada oko redovitih godišnjih izdanja društvenih, kojih je po želji Odborovoj ove godine imalo biti (mjesto običnih pet) š e s t na broju, puče glas, da je radi izvjesnih uzroka naša monarhija navijestila rat Srbiji. Iza toga navještenja slijedila su brzo jedna za drugim druga ratna navještenja, tako da je onaj sa strahom očekivani evropski rat u tili čas bio gotova stvar.

Ujedared sve se preokrenulo. Nastade nova situacija. Na tisuće našega najkrepčega muškoga svijeta ostavi domaći prag i ode na bojište. Kod kuće ostadoše samo uzdasi i suze. Narodna radna snaga, pa po tom i narodna privreda znatno oslabi. Mnogi poslovi zapeše. Mjesto jakih pogleda u budućnost krade nam se u dušu nesigurnost i bojazan.

A sve to ne samo na gospodarsko-materijalnom polju, nego, još više, na polju obrazovno-književnom.

Ne čuješ više glasa, ni domaćega ni stranoga, o izašlim novim knjigama. Časopisi, što su nam prije, bilo iz vlastite domaje bilo iz vanjskoga svijeta dolazili, redovno u dom, sada negdje zaostadoše, tako te uspijevaju samo listovi ilustrovani slikama ratnih prizora. Čitava književna društva mimoići će ovu godinu odlučivši ne izdati ni jednog primjerka od inače običnih svojih izdanja. I same dnevne novine morale bi se još jače boriti sa svojim životom, da nas danju i noću ne mori žeđa za ratnim vijestima, — premda i te novine, kako naše domovinske, tako i velike, svjetske, moradoše smanjiti svoj opseg s općenitih uzroka: jer se smanjiše radne sile, pa opustješe tvornice papira i tiskarske radione, i jer se novčani zavodi stegnuše na najnužnije izdatke, te ne samo da su veći zajmovi teški, nego se teško dolazi i do vlastitog, bilo pojedinačnog bilo društvenog uloženog novca.

Osim toga ispade nam iz ruku mnogi taj ožeg-žarač, kojim bi se snažno moglo u srcu buditi plamen želje za knjigom prosvjetnicom: ne drže se pučka predavanja, ne osnivaju se pučke knjižnice, ne podižu se omladinska društva, ne otvaraju se analfabetski tečajevi, pače i same škole ljuto zapinju u svom blagoslovnom radu.

Doista, nikada tako snažno ne osjetismo istinitost one često čuvene: Inter arma silent Musae. Za zveke oružja šute Vile Pro-

svjetnice. Ptoliporthos Ares, Ares Rušigrad hoće da sruši i ono, što su sagradila desetljeća mukotrpna rada.

Sasvim je stoga naravno, da ovakove prilike nisu mogle ostati bez osobita utiska i na Odbor društva sv. Jeronima. Društveni je odbor po svojoj zadaći čuvar zdrave Društvene opstojnosti, i to ne samo s obzirom na pojedinu godinu nego i s obzirom na buduće dane. A nitko ne zna, što nam može donijeti tamna budućnost. Društveni odbor mora paziti, da se Društvu ne nametne trh, pod kojim bi eventualno moralo klonuti. Odbor je mislio u prosvjetnom društvenom radu ove godine opet za jedan snažan korak koraknuti naprijed namjerivši izdati šest godišnjih knjiga u 40.000 primjeraka, — ali čovjek snuje, a Bog određuje.

U ovoj teškoj novoj situaciji bio bi to za Društvo daleko pretežak trh, — pa je stoga Odbor sa svih spomenutih razloga morao odustati od one svoje vruće želje, te u svojoj sjednici zaključio izdati samo Danicu za god. 1915. u 65.000 primjeraka i Svetoga Pisma Novoga Zavjeta I. svezak u 40.000 primjeraka.

Društvo je i time potpuno izvršilo svoju dužnost. Ne valja naime ni jedan čas smetnuti s uma, da je Društvo s ono pet godišnjih knjiga, što ih je redovno izdavalo napose posljednjih godina (a nekmo li sa šest), članovima svojim davalo znatno više, nego li što bi se moglo tražiti za neznatne kamate od 10 K. Jednako to vrijedi i za krunaše. Društvo je prije izdavalo redovno po četiri knjižice, svaku sa 8—10 araka poprijeko (često ih je bilo i samo sa 6 ili 7 araka), — osim dakako prvih godina, kad je izdavalo i po jednu ili samo dvije ili samo tri knjižice. Obično dakle bilo je svega oko 40 araka.

»Danica« za godinu 1915. ima 28, »Sveto Pismo« 12 araka, dakle opet 40 araka. Sa strane evo materijalne ili sa strane opsežnosti nije prema tomu Društvo ni ove godine pošlo ispod prakse, što je trajala više od 30 godina. — U ostalom nije glavno vanjska opsežnost, nego nutarnja vrijednost. S te je pak strane Društvo po gotovu izvršilo svoju dužnost. Raznovrsna, bogata sadržina »Danice«, sadržina poučna i zabavna s mnogobrojnim slikama, lako u ovim prilikama nadomješćuje po jednu omanju zasebnu poučnu i po jednu omanju zasebnu zabavnu knjižicu. A što se tiče Sv. Pisma N. Z., o toj omašnoj knjizi većega formata i bogato ilustrovanoj, o njezinoj nutarnjoj vrijednosti ne treba trošiti riječi. Valjalo bi samo nešto reći o prevodiocu i njegovu načinu tumačenja, kad nam on ne bi bio već poznat iz Biblijske povjesti S. Z. Sve se naime njegove stare prednosti nalaze potpuno i u ovoj knjizi.

Pa da je Društvo s navedenih razloga i s drugih tehničkih nepogoda izdalo i manje, nego što je odista izdalo, tko to ne bi razumio? tko to ne bi odobrio? Ali je Odbor svakako želio, da Društvo i ove krvave godine podade članovima svojim onoliko, koliko i ono od njih godišnje sigurno prima.

Izvedavši to Odbor svesrdno moli sve Društvene prijatelje, a napose visoko cijenjene svoje povjerenike, da i oni sve, što mogu, učine za napredak našega obljubljenoga Društva: neka rastumače

narodu ovaj godišnji dar; neka živo nastoje, da se raspača svih 65.000 »Danice« i svih 40.000 Sv. Pisma N. Z. I. sv.

Istina, teška su vremena. Ali stoji i to, da valja razblažiti srca, da valja podići duhove. A to će se osobito uspješno moći učiniti lijepim štivom »Daničinim« i uzvišenom riječju Knjige nad knjigama.

14. Samorodne narodne tvorbe

Dodatak uredništva „Vjesnikovu" (1916) članku: „O Udruzi za usavršivanje i promicanje narodne pučke umjetnosti"

»Prosvjetno raditi u narodu« ne znači samo to, da se u narod unose prosvjetni elementi, kojih dosada nije bilo u njemu, nego i to, da se u narodu uzdrže i one prosvjetne vrijednosti, što ih narod proizvodi sâm, vlastitom svojom duševnom snagom; a baš to tim više, što ove samonikle vrijednosti čuvaju narodni karakter neizbljedjelim. Stoga i jest jasno, zašto mi o tom češće raspravljamo, kao što je otuda jasno i to, zašto smo veoma zahvalni milostivoj gospođi Ž. Frangeš, što se rado odazvala našem pozivu, te iznijela historijat Udruge i izrekla druge svoje lijepe misli. S istih razloga pratimo s velikom radošću i simpatijom i sav ostali njezin rad i trud, što ga na tom polju trudbuje zajedno s drugim gospođama, a napose na čelu s presv. gospođom bar. Majom Turković. Da se u tom pitanju postigne što bolji uspjeh, o tom raspravljamo ljetos i u »Danici«, pred pukom, prikazujući mu i u slikama, kako se na tom polju radi. I ne ćemo prestati, dok se ne postigne svrha.

15. Andrija Milčinović: U areni

Ovo je ime knjizi od 13 što većih, što manjih crtica. Prva se crtica i sama zove »U areni«, — u areni običnoj, cirkuskoj! Pisac riše nevoljnu sudbinu onih ljudi, — pa onda, u drugim crtama, zalazi u općenit ljudski život, iznoseći ljudske boli i odatle, s ove šire arene. Otuda valjda ime i čitavoj knjizi. Takve su napose ove crtice: »Novo proljeće«, »Sumrak« i »Ranjeni«. Dok se, istina, osjeća da tu ima topline, da ima srca, i da je u pisca pripovjedalačke sile, i ako katkad zalazi u nepotrebne pa stoga dosadne detalje, u drugu ruku ima i očitih nedostataka. Crtica ili »priča« »Ranjeni« naprosto je nejasna, nerazumljiva. »Sumrak«, koji novom zamišlju obrađuje zanimiv problem, trebao bi punije obradbe, a »Novo proljeće«, koje bi inače bile posve dobro, nije dobro, jer nije završeno. Konac crtice čini na čovjeka neugodan utisak, a neugodnost ipak nije svrha lijepe tvorevine. U čitavoj crtici ima tragičnosti, ima boli i straha, ali nema pročišćenja, a to mora biti makar i u najsitnijoj stvarci. U »Ševi« ima jedna svijetla točka, ali je zatrpana ostalom šikarom različitih abnormalnosti glavnog lica a bez ikakva ljepotna elementa. »Vjetar« bi bio bolji, da nema etičkog zastranjenja, koje je, istina, svojom nemilom posljedicom nešto oslabljeno, ali kraj svega toga ima u tom suvišnih rečenica, koje se ne dadu nikako opravdati. —

Pod zajedničkim naslovom »Listići« nalazi se šest manjih crtica. I ove su istoga značaja, kao što i one prve. Neke nisu dosta jasne, kao što »Prorok«, a iz svih se izvija pesimistički ton. Najznačajnija bit će »Molitva«. Ako se ne varam, čovjek je u nevolji, u bijedi, radi čega zdvaja. U zdvojnosti digne ruku na božanstvo, ubije u sebi vjeru, a time i sebe, čovjeka, čovječanstvo. Spas dakle čovječanstva nema se tražiti na tom putu, nego na putu sasvim protivnom. Ako je Milčinović kao umjetnik prožet onim, što piše, onda bi se u njegovim redcima moralo više vidjeti ove istine. Ali on iz pesimizma ne zna izlaza. Njegova knjiga »U areni« ne diže čitatelja nego ga priti šte. U istu onu crticu »Prva bol«, koja je inače i vedra i nježna kao malo vrelašce, pušta na koncu kap crnila. Uz pojedinosti, evo i radi toga cjelokupnog značaja knjige »U areni« bila bi ona posve suvišna u svakoj pučkoj knjižnici.

16. † Heinrich Hansjakob

Poznati badenski pučki pisac i župnik dr. Heinrich Hansjakob 23. je lipnja u 79. godini života (rođ. 19. kolovoza 1837.) umro u svom zatišju »Freihof«, što si ga je nedavno uredio nedaleko od svog rodnog grada Hasbacha u dolini Kinziga. Neobično velika povorka otpratila je 25. lipnja njegove smrtne ostatke mimo njegove očinske kuće do njegova počivališta, što si ga sam izabra u šumskoj kapeli kod Hofstettena. Život toga osobitog muža poznat je najširim redovima puka. Upoznaše ga najviše iz njegovih autobiografskih knjiga. Gimnaziju je polazio u Rastattu, teologiju i filologiju učio je u Freiburgu. God. 1863. zaređen je za svećenika. Položivši državni ispit iz filologije djelovao je na gimnaziji u Donaueschingenu i na višoj građanskoj školi u Waldhutu, dok nije došao u sukob s vladom te ostavio državnu službu. Iza toga postade župnikom u Hagnau-u na Bodenskom jezeru, a od god. 1884. do pred kratko vrijeme bijaše gradski župnik kod sv. Martina u Freiburgu. On je bez sumnje izvrsno poznavao dušu svoga naroda, pa je kao rijetki srećnik bio štovan i od katolika i od protestanata. Od njegovih bezbrojnih knjiga dugo će iza njega živjeti »Der Leutnant von Hasle«, »Schneeballen«, »Wilde Kirschen«, »Der Vogt auf dem Mühlstein« i druge. Hansjakob bijaše »original«, koji je išao svojim vlastitim putevima, pa je u dostatnoj mjeri pokazivao sve jake i slabe strane takove ličnosti. Od njegovih osebina spominjemo n. pr., da je vrlo rado psovao »Pruse« i »kulturu«; ali ga je njegova originalnost sačuvala od toga, da bi se sve, što je on napisao, stavljalo na zlatnu tezulju. Mnogo toga nije bilo tako mišljeno, kako se na prvi mah činilo, pa se je u koječemu kasnije i sam ispravio. Tako je svoje oštro stanovište prema Prusima bitno ublažio u svojem »Zwiegesprechen über den Weltkrieg«, izašlim god. 1916. Slično je tako i s mnogim njegovim drugim nazorima, n. pr. o oblastima bilo svjetskim ili crkvenim, pa se to u njemačkim novinskim nekrolozima premalo uzelo u obzir. Hansjakob, kraj svih svojih i slabijih strana, bio je i velik čovjek i velik pisac.

17. Društvo sv. Jeronima za vojničke lazarete

Kad je buknuo rat, prestale su nam stizavati molbe različitih knjižnica i drugih društava za knjige. — Ali je sada nastala nova potreba. Na granicama bjesni boj, a u nutrinji zemlje pune se bolnice ranjenicima i bolesnicima. Teške su i rane i boli, ali rane i boli još su teže, kad se duše uhvati ubitačna čama u dugim bolničkim časovima. Ukloni čamu, ublažit ćeš i boli. Od sredstava, kojima se to može postići, na prvom se mjestu jamačno nalazi dobra, lijepa razgovorna knjiga. Zato je Društvo sv. Jeronima slalo svojih knjiga na zamolbu i pojedincima i skupinama gotovo u svako mjesto, gdje je god hrvatskih ranjenika: u Zagreb, Gjur, Budimpeštu, Jaszapatay, Mitrovicu, Usoru, Osijek, Szolnok, Celovac, Ljubljanu, Bozen, Ferlach, Travnik, Beč, Regöcze, Sinj, Poreč, Prožuru, Szabadku, Bileć, Innsbruck. Razdijeljeno je u svemu 2175 knjiga. — I od pojedinaca i od bolničkih uprava stigoše nam najljepše zahvale. Primjerice evo, kako zahvaljuje K. u K. Festungspital, Bileć: »Primili smo 25 knjiga krasna sadržaja, izdanih i poslanih od tog zaslužnog književnog društva. Naša je mala bolnička biblioteka upravo oskudjevala knjigama, dok uopće hrvatskih nije ni bilo, premda smo ih češće trebovali, navlastito u posljednje vrijeme. Stoga nazrijevajući u Vašem velikodušnom daru izljev domovinske ljubavi i čovjekoljublja napram ranjenim i bolesnim našim vojnicima, primite izraz naše duboke zahvalnosti i počitanja.«

Razumije se samo po sebi, da zamolbe stižu i dalje, a naše se Društvo ni na jednu ne oglušuje.

18. Protiv prljava štiva

Na poziv Glavnog odbora za pobijanje prljava štiva u Njemačkoj govorio je rektor Sernuleit Neukölln, o »ratnom prljavom štivu«, u javnoj skupštini, na kojoj su bili nazočni mnogi učitelji.

Naši odgojitelji mladeži — tako je izvodio govornik — stoje pred zadaćom, da velike, ćudoredne sile, što ih ovaj rat kao odgajač sa sobom donosi, iskoristite kao blagoslov za nov naraštaj. No evo u »ratnim prljavim spisima« najgoreg neprijatelja. Mutni, kaljavi valovi tih knjiga valjaju se u društvo i truju srce djece. Ne zaustavljaju se ni kod djevojaka. Serije »Prinzessin Uebermut« i druge, nalaze silnu prođu. Od te serije izašlo je već preko stotinu brojeva; jedna detektivska serija sama je već izdala 450 brojeva. Neki Münchenski kolporter iskazao je pred sudom, da on sam raznosi 90.000 različitih svezaka, a taj broj mijenja se i raste od tjedna do tjedna. Tisuće i tisuće groševa žrtvuje se na oltaru nakladnih knjižara za te prljave spise. Govornik je označio ovakvo poduzimanje kao ratno lihvarstvo najgore vrsti. Isti spisandžije, koji su već godine i godine trovali i iznakazivali ćud djetinju, sada se bacaju na rat čineći ga središtem svoje pustolovne bolesne mašte. Koncem 1914. bilo je 18 tih ratnih serija, danas ih ima već preko 70. Mnogi svesci priređeni su i za odrasle, pače utvrđeno je, da je ta vrst štiva našla put i do

vojnika u strjeljačkim jarcima. Govornik je tijekom svoga dugog i iscrpnog predavanja pokazao, kako se odigrava boj protiv tih prljavih knjiga, i kako je teško skršiti ga. U najnovije vrijeme kao saveznici u boju protiv prljavih knjiga stoje generalna zapovjedništva, koja su u pojedinim gradovima Njemačke ograničila i zabranila prodavanje prljavih knjiga. Na ove važne govornikove izvode, koji su naišli na općenito odobravanje, nadovezala se živahna rasprava.

19. Policajne mjere protiv prljave literature

Kraljevski pruski Zentral-Polizei-Blatt br. 10.337 donosi slijedeću obznanu zapovjednika u Markama, generalnog pukovnika Kessela: »Na temelju § 9b zakona o iznimnom stanju od 4. lipnja 1851. određujem u području grada Berlina i pokrajine Brandenburg:

Tiskopisi, koje je glavar policije u Berlinu u službenom popisu (objelodanjenom u pruskom Centralnom Policajnom listu) označio »prljavom literaturom« ili će ih u buduće označiti, i koji se prema tome po § 56. br. 12. obrtnih propisa ne smiju naokolo noseći ni nuditi niti za njih narudžbe tražiti, takvi se tiskopisi ne smiju ni u stajaćem trgovačkom poduzeću nuditi ili oglašivati ili izlagati ili inače širiti.

Tiskopisi, koji su u popisu »prljave literature«, ne smiju se ni pod promijenjenim naslovom nuditi, oglašivati, izlagati ili inače širiti. To vrijedi jednako za pokućarenje (nošenje po kućama) kao što i za stalnu (stajaću) trgovinu.

Prekršitelji kaznit će se po § 9b zakona o iznimnom stanju.

Ova je naredba zadobila snagu 1. travnja 1916.

»Mi možemos tom naredbom biti potpuno zadovoljni!«

— Kako policajne naredbe uopće nisu simpatične, možda veću vrijednost, nego sama naredba, ima ovaj posljednji dodatak, što ga je dodao časopis: »Volksbildung, Zeitschrift für öffentliches Vortragswesen, Volksleseanstalten und freies Fortbildungswesen in Deutschland. Wereinsblatt der Gesellschaft für Volksbildung und ihrer Verbände und Zweigvereine«.

20. „Narodni napredak"

Tako je ime listu, što ga izdaje »Seljačko sveučilište u Zagrebu«. Svakako lijepo ime. Jer što može biti ljepšega, nego da nam narod bude napredan! Samo što je od imena do stvarnosti dalek put! A da se taj put što sigurnije prođe, treba da smo u prvom redu na čistu o tom, u čemu stoji napredak naroda.

Nema sumnje, da i materijalna dobra, te znanje o tom, sačinjava jedan dio narodnog napretka. Ali materija je materija. Ona je po naravi svojoj raspadljiva. I nema te materije uopće, koja se ne bi raspadala, ako je prepuštena sama sebi i štetnim utjecajima, to jest ako je ne bi podržavao i oživljavao jedan nutarnji, nadmaterijalni princip.

Isto vrijedi i za socijalno-materijalna dobra napose. I njih treba da podržava i oživljava jedan nutarnji, nadmaterijalni princip (sila, počelo).

Jasno je, da to ne može biti materijalistički princip; s jednostavnog razloga ne, jer, srodan s materijom, materiji ništa ne dodaje. Budući pak da je materijalistički princip jedno te isto što i bezvjerski i bezbožnički princip, jasno je, da ni bezvjerstvo ni bezboštvo ne može podržavati ni oživljavati socijalno-materijalna dobra. Imamo dosta primjera iz života raznih naroda. Gdjegod u narodno-državnom životu prevlada materijalističko-bezbožnički princip, trgaju i materijalna dobra natrag. Prije ili kasnije.

Otuda slijedi, da socijalno-materijalna dobra može podržavati i oživljavati samo protumaterijalistički, samo protubezbožnički princip, drugim riječima, samo Božji, vjerski duh.

Tako misle i najznamenitiji pučki prosvjetitelji i odgojitelji. Dr. Erdberg, primjerice, veli, da je za prosvjetni napredak daleko bolje, ako čovjek iz puka (kao što i svaki drugi čovjek) izvrši koji vjerski čin, na primjer, hodočasti k Majci Božjoj, nego, ako, bez vjerskog duha, nauči na pamet cijelog Kanta i Šopenhauera. Ne stoji dakle napredak u tom, da se nešto sazna i nauči, pa da se zatim to isto, na nesreću samog učenika, opet razruši materijalističko-bezbožničkim duhom. Nego napredak stoji u tom, da se ono što se dobra sazna i nauči, Božjim duhom održi i sačuva za učenikovu sreću i zadovoljstvo.

To su socijalno-kulturni aksiomi (utvrđene istine). Tko toga ne zna, ne će ništa učiniti za narodni napredak.

Sudeći po nekim pojavama, čini nam se, da neki čimbenici u »Seljačkom sveučilištu« i kod »Narodnog napretka« nisu o tom na čistu. Kako se te pojave množe, izgleda, da to nisu slučajnosti ni sporadičnosti, nego da tu već vlada neki sustav. Ako je tako, onda takav rad zaslužuje najoštriju osudu. Nije nam naime svejedno, da li se narod vodi k napretku ili tjera u nazadak.

21. Seljački književnici

nova su pojava u hrvatskom prosvjetnom životu, — pojava, koja nas može samo obradovati. Tim više, što je posve sigurno, da je tu pojavu najvećim dijelom izazvalo baš Društvo sv. Jeronima svojim književnim izdanjima, napose »Danicom«. Koliko li školske djece, koliko li je odraslije mladeži, više desetljeća unatrag, bilo učlanjeno u Društvu sv. Jeronima! Svake godine primali su i čitali svetojeronimsko štivo, pisano na pučki način. I nema dvojbe, da je kod toga u gdjekojeg od sposobnijih i nadarenijih uzdrhtnula duša s nadahnućem i željom da nešto slična pokuša i sastavi. Bio je to povod, da se u njemu probudi ona usađena, samonikla, snaga. Kad je prvi pokušaj uspio, nastavilo se dalje. Tako su nastali naši pisci iz sredine hrvatskoga puka. Mi ih pozdravljamo od sveg srca. Oni su znak životne sile hrvatskog roda. Oni su naša nada i ponos. Samo neka ostanu na svom prirodnom tlu, na svojoj cvjetnoj livadi, u svom sje-

novitom gaju. Neka ne dadu, da na njih utječe strana, gospodska, pokvarena, nećudoredna, protuvjerska knjiga i nametljiva riječ. Neka se ne pogospode. Ovakvi će nam biti samo na štetu i sramotu. Ovakova otrovna drača ne trebamo.

Hoćemo naše lijepo i mirisavo cvijeće. Takvim cvijećem želimo kititi i naše »Zlatno Klasje«.

22. Djetinje i muževno doba

U izvještaju društvenog ljetopisa čitamo, kako su se prvi počeci osnivali na darovima, i to darovima plemenitih biskupa, svećenika i svjetovnjaka. I prvi članovi bili su samo školovani ljudi. Hrvatski puk, hrvatski seljak, još nije shvaćao cijeli taj pothvat. Puku je trebalo knjigu poklanjati. Drukčije još nije ni moglo biti.

Društvo je još bilo u povojima. Slično kao kod čovjeka. Djetetu treba tuđe pomoći. Drugi mu daju hranu, drugi ga odijevaju. Ali bi bilo veoma žalosno, kad bi čovjek zauvijek ostao u tom djetinjem stanju. Dijete raste i odraste do ponosna mladića, i do svijesna muža. I oni već ne trebaju tuđe pomoći. Oni se sami opskrbljuju svim, što im je potrebno.

Tako i Društvo sv. Jeronima. Društvo — a to su u prvom redu njegovi članovi iz hrvatskog puka — i ako je u početku trebalo tuđe pomoći, kasnije je ta pomoć morala sve više otpadati. Društvo, to jest oni, koji su od pripadnika hrvatskog puka imali biti njegovi članovi, godinama su ulazili u muževno doba, te su stali na svoje noge i u prosvjetnom pogledu. Njima više nije trebalo poklanjati jeronimske knjige, — nego su oni sami, svojom svijesnom uplatom, postajali svetojeronimski članovi; oni su sami naručivali i kupovali sebi knjigu prosvjetnicu. Tako rade odrasli, svijesni ljudi.

Djeci se knjiga poklanja, a muževi je sami nabavljaju.

Na taj je način Društvo sv. Jeronima do rata i za vrijeme rata naraslo do 70.000 (sedamdeset tisuća) članova.

Poslije rata se spalo na manji broj. Ali se mora opet dići. Zar da se vraćamo u djetinje doba? U povoje i pelene? Ne bi li to bila sramota!

Odrastao, svijestan čovjek mora biti spreman žrtvovati za svoje prosvjećivanje.

23. Kapelice i prosvjetni domovi

počeli su se u posljednje vrijeme graditi u mnogim našim hrvatskim selima. To je dobro i lijepo. To je znak, da u duši našeg svijeta žive plemenite misli i osjećaji, kao što je plemenita svrha i ovih kapelica i ovih prosvjetnih domova. Svaka kapelica služi na čast Bogu, i svaki onaj, koji je sudjelovao kod njezine gradnje, svojim srcem slavi Boga. Svaki prosvjetni dom utjelovljuje u sebi težnju za prosvjećivanjem, i svaki onaj, koji je sudjelovao kod njegove

gradnje, pokazuje tu istu težnju. I kapelica i dom vratit će mu višestruko njegove žrtve. Na poseban način njegovat će u njemu dosadašnje duševne sadržaje, bogatiti misli, oplemenjivati čuvstva, sve na njegovu korist.

Ja sam imao više puta prilike, zapravo radost i čast da blagoslovim bilo kapelicu, bilo koji prosvjetni dom, koji se zvao »hrvatski katolički dom« ili »hrvatski seljački dom«. Uvijek se vidjelo, kako se ljudi raduju, što im je napokon uspjelo dovršiti gradnju i što je na nju sišao blagoslov Božji. I ja sam se s njima radovao, i samo želio, da tu njihovu radost ne bi nikad ništa smutilo, nego da svi u slozi i ljubavi rade oko svoga napretka. Tako će i biti, gdjegod se radi iskreno, sa čistom namjerom, za pravu i zdravu prosvjetu.

24. Općina grada Zagreba i Društvo sv. Jeronima

1. Općina grada Zagreba svake godine upisuje među školskom mladeži zagrebačkih pučkih škola trideset i tri doživotna člana našega Društva, i za to doprinosi 10.000 dinara.

2. Naš predsjednik, već se i prije, a napose sada kao gradski zastupnik, zauzeo, da gradska općina podijeli našem Društvu i posebnu pripomoć za njegove edicije (kao što to čini i nekim drugim kulturnim društvima).

Na jednoj sjednici financijalnog odbora gradskog zastupstva, mjeseca srpnja o. g., (1940.) kod 20. stavke proračunskog nacrta (Odsjek za kulturna pitanja), ustao je naš predsjednik i progovorio o Društvu sv. Jeronima. Glavne misli bile su ove:

Dobro je, i hvale vrijedno je, što je u ovom proračunu predviđeno, da se potpomognu neke kulturne ustanove, po gotovu one, koje su to svojim radom zaslužile. Društvo sv. Jeronima spada ne samo među najstarije, nego i među najzaslužnije takove ustanove. Već preko sedamdeset godina neumorno širi prosvjetu u hrvatski puk. Izdalo je preko pet stotina najraznovrsnijih pučko-prosvjetnih knjiga, i raspačalo ih u blizu deset milijuna primjeraka. U svojim edicijama Društvo je višestruko obradilo sve prosvjetne grane: gospodarsku, prirodopisnu, prirodoslovnu, moralno-vjersku, zemljopisno-povijesnu, socijalnu i zabavnu. (Kod svake su grane navedeni u govoru naslovi pojedinih edicija). Sudjelovali su prvaci naše knjige, poučne i zabavne. Da od njih navedem samo neke pokojnike: I. Trnski, M. Kišpatić, F. Iveković, M. Stojanović, I. Torbar, Š. Balenović, A. Šenoa, B. Šulek, V. Klaić, I. E. Tomić, D. Stražimir,A. Lobmajer, I. Zorić, Vj. Novak, I. Štadler, O. Kučera, M. Divković, i t. d., i t. d.

Ne samo, da su to slavna i časna imena, nego treba istaknuti, da su svi nastojali pisati onako, kako treba pisati za puk. Društvo sv. Jeronima naime odlikuje se nastojanjem, da usavršuje pučki stil, t. j. onakav način pisanja, da se i običan čovjek može korisno služiti štivom. Budući da se u nas, osobito što se tiče knjiga, malo ili ništa ne pazi na tu prijeku potrebu, Društvo sv. Jeronima stoji kod nas i u tom pogledu na prvom mjestu.

To je i jedan od razloga, da je hrvatsko seljaštvo, kao što i ostali naš radni ili t. zv. mali svijet, tako toplo prigrlio Društvo sv. Jeronima. Poslije navršene pučke škole, Jeronimsko je štivo bilo gotovo jedino, koje je, kao neka produžena škola, nastavilo školski rad i davalo duševno prosvjetnu hranu, da naš čovjek duševno ne zahiri, nego, naprotiv, sve više napreduje. Na tom čistom Jeronimskom vrelu svi su se napajali, a napose oni, koji su, Jeronimskom pobudom, i sami počeli hvatati za pero, i postali seljački pisci.

Iz svih tih razloga sva je naša javnost oduvijek uviđala veliku važnost i korist Društva sv. Jeronima. Ali ne samo važnost, nego i poteškoće, napose financijalne.

Društvo sv. Jeronima naime radi s jedne strane s onima, koji su najvećim dijelom svoga života upućeni na težak ručni rad, a s druge strane s onima, koji su ujedno najsiromašniji. Stoga se spoznavalo, da takvo društvo treba i posebne pomoći. Tako su doista činili ne samo pojedinci, kao neki slavni i vrijedni biskupi, Ožegović, Dobrila, Vitezić, Štrosmajer, Mihalović, Posilović, Bauer, nego i opće ustanove, kao (odmah na početku, za Trnskoga) glavna vojna komanda u Krajini, pa hrvatski sabor, hrvatska zemaljska vlada i pojedine općine.

Ta potreba posebne pomoći postoji jednako i danas. Možda još i više.

Stoga predlažem i molim, da se u ovom proračunu za Društvo sv. Jeronima odredi subvencija od 30.000 dinara.

Gradski su zastupnici pomno saslušali riječi našega predsjednika i jednodušno prihvatili njegov prijedlog. (Budući da je cio proračun, radi usklađenja, skraćen za jednu četvrtinu, t. j. mjesto do 1. travnja slijedeće godine do 31. prosinca o. g., to su i sve stavke skraćene za jednu četvrtinu, pa tako i ova, dakle mjesto 30.000, zapravo 22.000 D).

Društvo sv. Jeronima i na ovom mjestu toplo zahvaljuje na susretljivosti, kako gradskom zastupstvu tako i gradskom načelniku i gradskom poglavarstvu.

25. Ima, hvala Bogu, u hrvatskom puku dosta članova Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima

(premda bi ih moglo biti i više), to jest, ima dosta onih, koji drže i čitaju jeronimske knjige, ili sve, ili barem tri, ili barem »Danicu« i »Zlatno Klasje«. Svi ti, koji stalno i redovito, svake godine, pomno čitaju jeronimsko štivo, duhovno su među sobom združeni, jer im se duh napaja napitkom iz istoga vrutka. Svi oni čine jednu veliku duhovnu ili prosvjetnu svetojeronimsku zajednicu.

A ta velika svetojeronimska zajednica dijeli se u manje, i to u one, u kojima se nalaze samo članovi ili jednoga mjesta ili jedne župe (povjereništva) ili više župa (više povjereništava), pa se zovu: mjesne, župne i područne jeronimske zajednice. Tako na primjer, u »župnu jeronimsku zajednicu« spadaju svi jeronimski članovi ili jeronimski čitači, koji se nalaze u toj i u toj župi (ili povjereništvu). Dotični povjerenik je pročelnik te župne zajednice; on između čla-

nova zajednice bira sebi zamjenika i još dva pomoćnika (muškoga i ženskoga).

Članovi tih jeronimskih zajednica nemaju nikakvih drugih tereta niti novčanih doprinosa, nego samo tu zadaću, da se nekoliko puta na godinu sastanu, da se porazgovore o jeronimskim knjigama i »Zlatnom Klasju«, da pročitaju koje jeronimsko štivo, da iznesu svoje misli, komu treba, na primjer, uredništvu »Zlatnog Klasja«, i da druge predobivaju za jeronimsku knjigu i Jeronimske zajednice.*

O svemu tomu mnogo ćemo se razgovarati u »Zlatnom Klasju«.

Prosvijećen čovjek u cijelosti, cilj je našeg rada

Urednički izvještaj na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Slavna skupštino!

Povodom naše pedesetgodišnjice, u jednu ruku, i dozrijevanja ovog svjet. rata (1918), u drugu ruku, mi smo i u samom životu našega društva dospjeli do takove točke, gdje nam se na poseban način i s posebnim naglaskom valja zapitati, kako da za budućnost udesimo svoj pučko-prosvjetni rad. Budućnost je uvijek tamna, a po gotovu bismo krivo imali, kad bismo držali, da na temelju ratnih činjenica

---

* **Prva Jeronimska prosvjetna zajednica** osnovana je u Cerniku, kod Nove Gradiške, nastojanjem vrlog svetojeronimskog povjerenika preč. gosp. o. Eugena Kukine. Za 17. listopad prošle godine u Župsku je društvenu dvoranu sazvao na sastanak sve članove Društva sv. Jeronima i druge čitače jeronimske knjige. Obavijestio je o tom i Upravni odbor Društva sv. Jeronima. Na sastanak je došao jeronimski izaslanik.

U dvorani bila je lijepa slika sv. Jeronima, okićena cvijećem i hrvatskim trobojkama. Ta je slika nekad bila na oltaru Cerničkog samostana. I veliki crveni oglas, na kojemu su naslikane nove jeronimske knjige, bio je izvješen na vidljivu mjestu. Dvorana je lijepa, i velika za selo od tisuću duša. Odaziv je bio vrlo lijep. Sakupilo se oko dvije stotine muškaraca i žena.

Jeronimski povjerenik, mjesni župnik, o. Eugen Kukina otvorio je sastanak i predao riječ jeronimskom izaslaniku iz Zagreba. Lijepo je bilo motriti slušatelje, s kolikom predanošću slušaju razlaganje i kako oduševljeno prihvaćaju pobudu, da stvore Jeronimsku prosvjetnu zajednicu.

Riječi su pale na plodno tlo. Osnovana je Jeronimska prosvjetna zajednica.

Predsjednik: preč. gosp. o. Eugen Kukina, njegov zamjenik vrijedni seljak Andrija Đurić, te pomoćnici vrli obrtnik Franjo Lucić i marna radnica Vikica Đurić.

Prvi plod Jeronimske prosvjetne zajednice. Dne 30. I. o. g. Jeronimska prosvjetna zajednica u Cerniku održala je sastanak. Na taj sastanak došao je iz Zagreba jeronimski izaslanik. Razgovor se kretao najviše oko toga, kako da svi jeronimski članovi mogu svake godine uzeti barem jednu od knjiških godišnjih skupina. Oni koji su bili prisutni zaključili su, da se selo podijeli u nekoliko dijelova, pa da pojedini pođu svaki u svoj dio sela, da idu od kuće do kuće, i da svaki mjesec sabiru bilo po 1, bilo po 2, bilo po 4 dinara, i da se tako kroz 10 mjeseci sakupi bilo 10, bilo 20, bilo 40 dinara, t. j.,ili za skupinu od 3 knjige, ili od 5 ili od 9 knjiga. Tako bi svi članovi dobivali knjige. Dao Bog uspjeha!

možemo nešto jače, nego inače, prozreti u buduće dane. Baš to što su ratni događaji nepostojani i što se ne mogu progledati nekim pogledom bilo kakva prorokovanja — kao što pokazuje razvitak — baš to čini te buduće dane još tamnijima, — no otuda ne slijedi, da ne bi svatko, tko hoće, a napose svatko, tko je to bilo kako dužan, ipak nastojao u te buduće dane unijeti svjetla, koliko se dakako iole može. Budući da se i moja malenkost (povjerenjem glavne skupštine) nalazi na takovu mjestu, te imamo brigu brinuti o tom, kako da se što bolje udešava naš pučko-prosvjetni rad, dopustite, da pokušam baciti jednu ili dvije zrake u tu budućnost i da po tom pođemo naprijed eventualno nešto sigurnijim korakom.

U svemu našemu radu dva su glavna čimbenika, s kojima moramo računati: naš pučki svijet, u koji imamo širiti potrebnu prosvjetu, i svijet školovani, na kojemu je dužnost, da taj posao obavlja. Pa računajući s njima, i moje će se ove misli, koje kanim iznijeti, jednako ticati i jednog i drugog tog čimbenika, i ako možda sad ovog više, sad opet onog.

Ako se pitamo, kakvo će mišljenje zavladati poslije rata ili kakvo će duševno raspoloženje biti u jednih i drugih, a osobito u onih, koji će se vratiti iz rata kući, možemo reći, da će se u glavnom kretati u dva pravca. Jedni će iz ratnog iskustva steći uvjerenje, da se o ljudskom životu ne odlučuje nutarnjom profinjenošću i tihim mislima, uopće duševnim stvarima, nego da se na visinu života dolazi, ako se što većma cijeni sve ono što spada vanjskom svijetu. Mnogi su dakako i prije rata tako mislili, ali ratom se ti mnogi još i te kako pomnožiše. Već se sada lako opaža, kako sve transcendentne vrijednosti za veliki dio ratnika gube svoj čar, jer drže, da se samo najsurovijim materijalizmom dolazi do uspjeha.

Tako u jednih. Drugi će opet udariti ili već udaraju sasvim drugim pravcem. Gledajući te ratne strahote proklinju ili odsuđuju svu tu vanjsku materijalnu kulturu i čeznu za čistim nutarnjim životom. Izgubivši razumijevanje za velika pitanja javnog života i za trijezne svakidanje potrebe nastojat će oko toga, da samo svoj nutarnji život izgrađuju i da ga obogaćuju različitim duševnim dobrima.

Kolikogod se ovaj drugi pravac u velike odlikuje nad pravcem prvim, ipak kao očita skrajnost ne može biti temeljem za rad na širokom društvenom polju, a da o onoj drugoj skrajnosti i ne govorimo. Ni jedan ni drugi pravac ne može biti našim putokazom: ni onaj pravac duševnog raspoloženja, koji potpuno zazire od vanjskog svijeta. a još manje onaj, koji se sasvim gubi u vanjštini te odobrava ili se klanja svim nastranostima moderne kulture. Mi moramo ići za tim, da pomažemo stvarati cijele, zaokružene, potpune ljude, koji će svomu životu tražiti i graditi temelje u nada sve lijepu nutarnjem ili duševnom svijetu, a ujedno će sa svom silom nastojati oko toga, da se učine spretnima i za vanjski život. Oko svoje potpunosti radi samo onaj čovjek, koji usavršuje oba elementa, od kojih sastoji, i duševni i tjelesni, i nutarnji i vanjski.

Naš će dakle pučko-prosvjetni rad i u buduće ići za tim, da od članova našega društva pomaže stvarati dobre kršćane, vrijedne članove svoje Crkve katoličke, t. j. takove potpune ljude, koji će biti bogati onim, što zovemo nutarnjom kulturom, ali će ujedno jasna i vedra oka gledati u svijet okolo sebe, svijesni, da ono blago, što ga u duši imaju, moraju i praktički primjenjivati u svagdanjem životu, e da i svijet oko sebe preoblikuju prema tome što su sami spoznali i užljubili.

A sve se to, nadalje, ima činiti na nacionalnoj, na hrvatskoj podlozi. Svu ljudsku kulturu možemo izvoditi i ostvarivati samo na tlu naše hrvatske nacionalnosti, što dalje od bezbojna kozmopolitizma, u koliko to dakako iole dopušta narav pojedinih predmeta. U svakom slučaju moramo imati ljudi, koji vrućim srcem i živim očima gledaju u budućnost svog naroda. Riječ »nacionalnost« ne smije nam biti krilaticom samo za svečane časove, nego pravi životni dah i zrak, u kojem dišemo, tako da se korijen naših ljudi, što ih odgajamo i prosvjećujemo, nađe duboko u svom narodnom tlu.

Takovi ljudi, cijeli, zaokruženi, potpuni ljudi na temelju narodnog života ne mogu i ne smiju biti ni t. zv. intelektualisti, a ni takovi, koji teže samo za užitkom. Naše je Društvo uvijek stajalo na tom stanovištu, da nije samo intelekat cilj našega rada, i da krivo imaju oni, koji se klanjaju samo intelektualizmu držeći, da je najveće znanje ujedno i najveći stepen ljudske uljuđenosti. Zgoljni intelektualizam ili racionalizam isisao je ljudima krv iz njihovih žila, i zanemario onu najvišu vrijednost: ćudorednu energiju. Na tlu takva intelektualizma izrasla je i ona teorija o sreći i užitku, po kojoj je glavna svrha čovjeku da ugodno i lijepo živi, da od sebe baca sve ono, što se zove žrtva i odricanje. Daleko od takve teorije i njezina uzročnika mi ćemo svojim pučko-prosvjetnim radom izgrađivati ljude, koji osjećaju, što je požrtvovnost i dužnost, ljude jake volje, ljude djela. Stoga i ne ćemo podavati znanje samo kao suh materijal, nego na taj način, da se njim krijepi i jača volja. Jer doista, ništa više ne čini čovjeka čovjekom, koliko ćudoredno snažna volja.

Vođen tim općenim mislima vodiljama, što su ovdje tek nabačene, mislima, koje izviru iz biti našega Društva, u našem sam »Vjesniku« stao izrađivati i konkretan program za naša buduća izdanja. Kako je poznato vrlo cij. gosp. skupštinarima, naša sam izdanja prema strukama razdijelio na ovih pet skupina: 1. religiozno-moralnu, 2. narodno-hrvatsku, 3. gospodarsko-privrednu, 4. općenopoučnu, i 5. zabavnu, zajedno s »Danicom«.

Prvu sam skupinu već obradio u posljednjem »Vjesniku« te iznio za nju i detaljan nacrt.

Iza toga slijedit će što točnije obradbe ostalih skupina. Sada ću podati samo najširu s k i c u.

U n a r o d n o - p r o s v j e t n o j skupini društvo će se brinuti za ova izdanja: Povijest Hrvata I. — Povijest Hrvata II. — Hrvatska domovina (prikaz zemalja i krajeva, u kojima živi hrvatski narod, sa slikama) — Život i običaji hrvatskoga naroda (nošnje, gradnje itd.,

sa slikama). — Povijest hrvatske književnosti I. i II. (s najznačajnijim primjerima iz djela samih književnika). — Glasoviti Hrvati. — Hrvatska pjesmarica. — Hrvatski narod kroz trnje i kamenje (sinteza njegova otpora i energije). — Neki specijalni odsjeci iz života hrvatskoga naroda (Banstvo i ustav, Ilirizam i Jelačić). — Najnoviji život hrvatskog naroda (kulturni i politički). — Hrvatske starine (kule, gradine i stare crkve, dakako u slikama . . .)

U gospodarsko-privrednoj skupini obrađivat će se nacionalna ekonomija u svim svojim dijelovima: Nauka o tlu i melioraciji tla. — O agrikulturnoj kemiji. — O mašineriji ili strojevima. — O različitim plodinama. — O timarenju domaćih životinja, općeno i specijalno (sve one grane, koje još nijesu obrađene, ili su bile obrađene, ali dugo prije). — O bolestima i liječenju bolesti. — O financijama (porezima i poreznim sistemima). — O vjeresiji i bankarstvu. — O trgovini . . .

U općeno-poučnoj skupini: O državi i o svemu, što je s državom u savezu. — O sociologiji (temeljna pitanja sociologije). — Odabrani dijelovi iz pravoslovlja (uvod u pravoslovlje, građanski zakonik, nasljedno pravo, obiteljsko pravo, kazneni postupak, trgovačko pravo). — Higijena sa svim svojim dijelovima. — Odabrani dijelovi iz prirodoslovlja: Eksperimentalna fizika. Mehanika tvrdih, tekućih i plinovitih tjelesa. Nauka o valovima i akustika. Elektriciteta i magnetizam. — Organska i anorganska kemija (agrikulturna i industrijalna kemija, u koliko već ne će biti obrađena u gospodarsko-privrednoj skupini). — O pogonskim silama (vodenoj, parnoj, termičkoj, magnetskoj i električkoj). — O vremenu (meteorologija, klimatologija, bioklimatologija). — Odabrani dijelovi iz života životinja, bilina i ruda (s osobitim obzirom na svršnost, koja u svemu tomu vlada). S tim u vezi Biologija životinjska i bilinska.

Sve će se to imati da obradi u obliku i mjeri primijenjenoj pučkom shvaćanju i pučkim potrebama.

Zabavna se skupina ne da unaprijed pobliže odrediti, osim onim općenitim nastojanjem, da sva izdanja, što spadaju u ovu skupinu, budu pisana što ljepše i korisnije za narod. Ali se ipak već i sada može istaknuti jedan dio i iz te skupine: a to su: odabrana izdanja naših najboljih ili naših klasičkih pisaca, pripovjedača i pjesnika. U drugih se naroda ovakve popularizacije osobito cijene, pa ćemo i mi tim zadovoljiti davnoj našoj potrebi. K tomu će se pridružiti izdanja i narodnih pjesama i pjesme starca Milovana.

Povrh izdanja iz tih skupina dolazi dakako još i »Danica«.

Ne treba ni spominjati, od kolike će koristi za društvo i za narod biti ovako izrađeni program. Kad se bude znalo i vidjelo unaprijed, koliko će blago društvenim izdanjima ući u svaki pojedini hrvatski dom, blago skupljeno u kućnim knjižnicama, tko će se moći oteti, a da ne postane doživotnim članom našega društva?

Već ove godine počesmo djelomice izvoditi taj naš program. Tako iz I. skupine izlazi Apologetika, sv. I., iz II. skupine Hrvatska povijest, sv. I., iz III. skupine Žitarica, sv. II., a iz V. skupine prvo izdanje hrvatskih klasičnih pisaca (Petar Preradović). Prva će sku-

pina ove godine biti ojačana još Životopisom sv. Jeronima i Kruhom nebeskim (prema mogućnosti), a druga skupina Poviješću našega književno-kulturnoga društva sv. Jeronima.

Kako se otuda vidi, književni će dar ove godine biti osobito bogat, — a to je i prirodno, gdje ljetos slavimo svoju pedesetgodišnjicu. Neka to bude lijep završetak prvog odsjeka u životu našeg društva, a isto tako i lijep početak za odsjek drugi, za drugih podeset godina, — što dao dobri Bog!

Naš književni program za budućnost

Dugo je trebalo čekati, dok su neke naše književne zaklade u toliko ojačale, da se unapredak iz kamatnog prihoda njihovih temeljnih glavnica uzmogne redovito raspisivati stalan natjecaj, i to u doličnoj svoti. Koje su to zaklade, to se vidi iz Natjecaja, što smo ih raspisali u pređašnjem broju »Vjesnika«, a kako su se razvijale, to je instruktivno i lijepo prikazao naš blagajnik preč. gosp. Stjepan Bićanić u svojoj radnji »Povijest zaklada Književnoga društva sv. Jeronima.«

Momenat, u kojem se to dogodilo, da su ove zaklade, osobito zaklada Koturova, došle, da tako kažemo, do svoje punoljetnosti, te će moći djelovati samostalno i zrelo, taj momenat za naše je Društvo v a ž a n d o g a đ a j.

Nema sumnje, da Društvo sv. Jeronima počiva u prvom redu na stupovima, koji su građeni od granita vjerskih i rodoljubnih čuvstava, od ljubavi prema Bogu i prema narodu. Takovi su mu udareni počeci, tako je to ostalo do dana današnjega, pa će tako ostati, ako Bog da, i dalje. Svim radnicima, kojigod su se okupljali ili će se okupljati oko našega Društva, najveća je naplata bila u svijesti, da čine dobro. Tako su radili povjerenici, tako su radili pisci. Plata, koju bi povjerenici imali naći u tom, što puk vidi, kako se oni za nj kao njegovi dobri prijatelji brinu, pa otuda u zahvali i privrženosti puka prema njima, ta plaća, kakogod je vrijedna, ipak daleko zaostaje za onom plaćom, što se osjeća usred vlastite duše u obliku veselja i zadovoljstva gledajući, gdje im narod na vozilima njihova rada, ako i polagano, ali sigurno napreduje.

Što se tiče pisaca, oni su u prvom početku pisali bez nagrade. No čim je Društvo nešto naraslo, stalo ih je odmah nagrađivati nekom nagradom (ne, dakako, velikom, kako nije velika ni dan današnji). I za pisce se doista može reći, da više rade iz želje da narodu koriste, nego što im se dobivenom nagradom naplati njihov trud.

No kakogod bilo, kakogod se naime Društvo nikakvim nagradama ne bi moglo ni izdržati a kamo li napredovati, kad ne bi bilo onoga pomenutoga temelja dvostruke ljubavi, tako u drugu ruku ipak, kako ni u čem, a to ni u tom ne valja pretjerivati, ni ljudsku narav na luku života odviše napinjati. U ljudskoj naravi kao u moru kupa se u isti mah i lazurna vedrina nebeska (duša) i zemljasta obala

s oporim svojim hridinama (tijelo). Dadeš li se zanesti samo jednim od tih prizora, samo jednom stranom, može se zbiti, da se lako odvedeš od cilja te primakneš ždrijelu pogibli: ili da te na širokoj pučini zalije i proguta odviše uzdignut val, ili preblizu obale da te udari o kamenu pećinu. Ne valja uvijek stajati uz obalu, pa se tako zatvoriti u tijesnu ogradu uska vidokruga: valja se zavesti i širokom pučinom te zaokružiti pogledom od kraja do kraja svoda nebeskoga; ali se ne valja ni rasplinuti u tankim maglicama, što lelijaju nad dalekim i dubokim morskim vodama: treba se i opet sjetiti čvrste obale. Ljudi smo, a ne anđeli. Idealizam je samo onda jak i snažan, kada — uspio se on ma kako visoko — ipak osjeća, da se pod njim nalaze stupovi realizmom izgrađeni, na kojima može svaki čas da počine; a isto tako i realizam može samo onda biti siguran svoje vrijednosti, kad ga prožimlje i oživljava svijetao idealizam, uvijek ovjenčan zelenim vijencem hrastova lišća.

Primijenimo sve to na naše pisce. Kad im ruka poseže za perom, idealizam neka je njihov pokretni živac, — ali ispred njihovih očiju neka slobodno lebdi i nada, da će im trud biti dostojno nagrađen. Trud. Treba li da govorimo o teškoći duševnog rada i o mnogom prikraćivanju, što ga duševni radnik mora sebi nametnuti? Vani, s plavog neba sja sunce te svojim čarovnim svjetlom rasvjetljuje, gladi i miluje sav svijet, miluje posljednjeg crvka i posljednju travku, — a duševni radnik, pisac, pjesnik, koga sunce vuče k sebi najmagičnijom silom svoje primamljive svjetlosti, mora često i prečesto da u sjeni svoje sobe stegne pogled nad crn otvor svoje tintarnice. No ne samo trud, nego i trošak: trošak za knjige, trošak za putovanja, i trošak, što ga, u obliku lucri cessantis, ima radi gubitka vremena upotrijebljena za svoj književni posao, dok bi možda to vrijeme, ispunjeno drugim poslom, moglo biti koristonosnije...

Stoga i pravda zahtijeva, da se pisac valjanih spisa dostojno nagradi za svoj rad. Društvo sv. Jeronima nastojalo je uvijek ići u susret toj pravdi, ako i priznaje, da to nije uvijek moglo biti onako snažnim koracima i u onom opsegu, kako bi i samo željelo. To više se sada raduje, što pojačanjem pomenutih zaklada može u nekoj mjeri i toj svojoj želji zadovoljiti. Jer ako pisac uz običan honorar dobije još 2000 K ili 1000 K posebne nagrade za djelo od 16—20, odnosno 8—12 tiskanih araka, dakle svega 1500 K ili 3000 K, svakako je tim za naše prilike piščev rad dostojno nagrađen.

No još je jedno, radi česa se Društvo sv. Jeronima u vezi sa svojim Natjecajima osobito raduje, a to je: veća sigurnost, da će odsada još bolje moći djelovati prema svojoj svrsi, da će naime za svoja izdanja svake godine moći dobiti sve uspjelijih rukopisa. Istina, naše Društvo nije ni dosada oskudjelovalo na dobrim rukopisima, — ali se nije nikada odreklo težnje, da bi ih imalo još boljih, još savršenijih. Došao je evo čas, da bude i ovoj njegovoj težnji dobrim dijelom zadovoljeno.

Taj čas sastao se ujedno s druga dva znamenita časa: Prvi od ta dva druga časa jest upravo ovaj svjetski rat. Na drugom mjestu istog broja »Vjesnika« govorimo o tom, kolike će promjene ovim

ratom nastati u životu hrvatskog naroda. Počet će odmah nov životni odsjek. Kad se potpiše mir, narodi će najprije odahnuti, časkom se počinuti, a onda se svom snagom dati na nov kulturni rad u punoj čežnji, da taj nov rad urodi boljim rezultatom, nego što je urodio onaj rad prije rata.

Drugi je čas: naša pedesetgodišnjica. U pedeset godina mnogo je toga učinjeno, mnogo, — ali svi osjećamo, da bi trebalo još i više. Mnogo je toga i dobro učinjeno, dobro, — ali svi osjećamo, da bi trebalo još i bolje. Prigodom pedesetgodišnjice ogledat ćemo se objektivnim pogledom na sav prošli rad, pa ćemo na temelju slatkih i gorkih iskustava načiniti program za budući rad.

Dà, p r o g r a m. Prirodnijih časova za to, nego što su upravo ovi, ne može biti. Približava se početak nova doba, približava se početak nova pedesetgodišnjeg rada, — a književne naše zaklade dolaze k nama i kažu nam: Evo vam naše izdašne pomoći!

O tom novom programu za budući naš rad govorit ćemo u slijedećim člancima.

Govoreći o našem novom, budućem programu, krivo bismo učinili, kad bismo mislili, da ćemo bozgna što nova iznijeti, nešto sasvim drugo, nego što su već naši pređi radili u svetojeronimskom društvu. Osobito je obilježje današnjeg naraštaja — mana, da sebe rado precjenjuje, dakako, na uštrb starine. No na žalost, često je to precjenjivanje bez pravog temelja, lebdi u zraku, napunjeno samo laganim plinom naduvenih riječi, kojih najčešće bez traga nestaje u maglovitoj daljini, kako su u njoj i rođene. Dok naprotiv, riječi su naših starih bile manje zvečne, ali kud su pale, tud su brazdu zarezale. One su riječi izrasle ravno iz dubine žive duše, pa su stoga i same bile žive, pune krvi i snage i spremnosti, da izvedu ono, što su izricale. Time, razumije se, ne kažemo, da je novo doba bez ikakovih svojih odlika, a sve odlike da su na strani starine. Nismo takovi laudatores temporis acti. Nipošto. Hoćemo samo odvratiti od pogubna precjenjivanja, koje nerazborito i na uštrb napretka vodi do preziranja nečesa, što se ne smije prezirati. Hoćemo pravo shvaćanje svega, što u našem radu dolazi u račun. Ako ne zatvaramo oči pred slabostima prošlih vremena, nismo slijepi ni za slabosti naših dana. Ako vidimo prednosti i vrline današnjeg doba, ne okrećemo glave ni od vrlina prošlosti. U sve hoćemo gledati jasna pogleda i pravog shvaćanja, pa zamjećujući s v u d a j e d n a k o i slabosti i vrline, hoćemo prvih da se čuvamo a druge da prihvaćamo, ma gdje bile i jedne i druge. Spajajući pothvatnu ozbiljnost prošlosti i poglednu širinu sadašnjosti, najsigurnije ćemo kročiti naprijed.

Stoga nam prije, nego progovorimo o programu za budućnost, treba baciti letimičan pogled na prošlost, to jest, na sav prošli književni rad našega društva sv. Jeronima. Bacivši ga vidimo, da je sadržina društvenih književnih izdanja kroz svu prošlost bila ili vjersko-moralne ili narodne ili gospodarske ili općenito naučne ili zabavne naravi. To je bila u glavnom peterovrsna građa, kojom se

pomalo izgrađivala ona zgrada, što je skupnim imenom zovemo: pučka prosvjeta hrvatskoga naroda.

Istina, naše Društvo nije se moglo svake godine poslužiti građom svih vrsti, osobito ne tamo za prvih decenija svog opstanka; ali ako nije moglo svake godine, to ju je ipak redovito obuhvatilo u dvije, ili barem u tri godine. Pa kolikogod mi razmišljali o tom, kakovom građom da se služimo u budućnosti, ne ćemo se domisliti boljoj, nego što je ona, kojom su se služili naši pređi. Po općenitoj svojoj razdiobi može ona i nama ostati podlogom za daljni rad. No u pojedinostima, razumije se, trebat će mnogostruka usavršivanja, — a to će biti tim lakše, što mi, kao što smo mogli posljednjih godina, tako ćemo i u buduće moći svake godine izdati u glavnom dostatan broj knjiga.

Prema tomu književni naš program za budućnost, ili sadržina književnih izdanja neka bude peterovrsna:

1. religiozno-moralna, 2. narodno-hrvatska, 3. gospodarstveno-privredna, 4. općenito-poučna, 5. zabavna, — i to tako, da se svake godine izda po jedna knjiga iz svake ove vrste, i još k tomu »Danica«, dakle u svemu šest knjiga.

Odmah pripominjem, da se to dade izvesti kombinacijom araka za pojedine knjige. U koliko se pak to ne bi nikako dalo provesti, neka se uvede postupak lojalne zamjene, t. j.: ako neke godine koja od tih vrsti ne bude zastupana svojom posebnom knjigom, slijedeće godine neka ta vrst sigurno dobije svoju knjigu, i to na mjesto one, pred kojom se povukla pređašnje godine. N. pr. ako se jedne godine ne izda knjiga gospodarstvene vrsti, jer je trebalo izdati knjigu vrsti općeno-naučne, to slijedeće godine neka miruje općeno-naučna vrst, a sigurno se neka izda gospodarstvena vrst. Ta metoda lojalne zamjene može se opetovati te primjenjivati i na druge vrsti, — no dakako samo u tom slučaju, ako se ne bi moglo zadovoljiti svim peterim vrstima. Da će pak naše Društvo — znajući, kako bi se svakogodišnjim peterovrsnim izdanjima najsigurnije i najsnažnije promicala hrvatska pučka prosvjeta, sve učiniti, štogod bude moglo, o tom ne treba ni časak sumnjati.

Progovorit ćemo sada o svakoj toj vrsti napose.

I. Religiozno-moralna vrst.

Odmah tu na početku nameću se dva pitanja, — ali takova pitanja, na koja je gotovo suviše odgovarati. Prvo pitanje: Koja religija i koji moral ima se iznositi i prikazivati u izdanjima Društva sv. Jeronima? Da je to religija kršćanska, katolička, i da je to kršćansko-katolički moral, jedno i drugo samo se po sebi razumije. Za to govori namisao osnivačâ, za to svjedoči samo ime društveno, za to vojuje cijela društvena prošlost, — pa će se na tom temelju nepokoljebljivo razvijati i cijela budućnost. — Drugo pitanje: Da li je religija prosvjetiteljska moć? Ni na to pitanje ne bi trebalo odgovarati, i to s dva razloga: s jednoga, što je jestan odgovor

već sadržan u sadržini jasno gledanih pojmova religije i prosvjete, s drugoga, jer smo o tom u »Vjesniku« već više puta odgovorili temeljito. Međutim, da i ovo naše izgrađivanje bude što potpunije, iznijet ćemo dvije tri misli Göttingenskoga profesora D. Titiusa, nekatoličkog stručnjaka u pučko-prosvjetnim pitanjima. U Volksbildungsarchivu 1912. (B. III. H. 1—2) objelodanio je opširnu raspravu »Religion und Volksbildung«, pa tu među inim kaže: »Obrazovanost je, kako se uvjerismo, u najvišem smislu: obrazovanje sama sebe, pozivanje najnutarnjijih duševnih sila na vlastito odlučivanje, na stvaralačko djelovanje. Teško se može zamisliti, kako bi obrazovanje sama sebe moglo biti plodonosno, a da ujedno ne dobije religiozni karakter. Jer ili će se čovjek, svijestan svoje vlastite ograničenosti i pustoši, zadivljen predati veličini svijeta i njegovih zadaća te se sam nastojati izgubiti ne ostajući uistinu sam kod sebe, ili će se u prometejskoj smjelosti i neobuzdanoj težnji za slobodom naprotiv svemirske cjeline postavili kao vlastit svijet, kao osobita zbiljnost. Do potpuna nutarnjeg ravnovjesja vodi čovjeka samo religiozni život, u kome se ona univerzalna težnja, što obuhvata cijelo svjetsko bivstvovanje i živovanje, sa samosviješću vlastite, izvorne, jer od Boga darovane sile, slijeva u potpuno jedinstvo. Temeljni problem svega obrazovanja samog sebe stoji u tom, da se odgaja zdrava samosvijest, koja se u zbiljnosti iskušava u svojoj opravdanosti. Samo ono, što biva s jakom voljom i radošću, s pouzdanjem u sama sebe, samo to može biti snažno, samo to može uspjeti. Samo onda, ako se može živjeti s nutarnjom radošću, sa čuvstvom vlastite, nutarnje vrijednosti, samo tada je moguće živjeti, a da ne moraš samoga sebe varati i čim god omamljivati. A religiozni život po svojoj pravoj biti upravo i stoji u izbavljenju sama sebe za nutarnji mir i radost, za pobjednu sigurnost. Religija je borba za vrijednost života, spasonosno iznalaženje jedne uistinu bezuvjetne vrijednosti. U religiji se radi o čovjeku samom, koji mora izaći iz prividna života i doći k pravom životu, u njoj se ta istinitost pokazuje iz zajednice sa samom vječnom istinom. Upravo je zato problem obrazovanja samoga sebe i problem religioznog obrazovanja u svom najdubljem temelju istovjetan.«

Bez religije se nadalje, izvodi Titius, ne može postići ni ćudoredna ni estetska ni znanstvena obrazovanost.

»Cijela ćudoredna obrazovanost ima dvije izlazne točke. Jedna stoji u nuždi društvena skupna života, u običajima i načinu življenja, u zakonu i pravu, koje otuda nastaje; druga u biti ljudske naravi, u sposobnosti za duševni život, za osobnu vrijednost i svladavanja nagona. A u oba odnosa vodi religija nutarnjom nuždom do najviše visine ćudorednog ideala.«

»Pošto religija budi čovjeka na dubok nutarnji život, pokreće svojim religioznim osjećajem ujedno i sile njegova nutarnjeg života, sile, koje su njemu samomu bile sakrite; otuda dolazi, da se ni na kojem polju duševnog života, ne izuzevši ni samo umjetničko stvaranje, ne može otkriti tako mnogo zbiljskih i pravih osebina, kao

tamo, gdje se čovjek vjerom izdiže nad sama sebe i nad svoj vlastiti život. Ako svako estetsko obrazovanje samoga sebe mora svoje središte imati u otkriću i obrazovanju sila, koje su svakomu pojedincu vlastite, to se ono upravo na toj odlučnoj točci čvrsto veže s religijom. Jednako, kao što po svojoj nutarnjoj sadržini, tako se estetska obrazovanost i u formi veže s religioznom obrazovanošću. U nastojanju, da se za Neizrecivo nađe izraz, susreće se jezik religije s jezikom pjesnika, umjetnika. — — Snaga i ozbiljnost estetske obrazovanosti bila bi trajno uništena, kad bi uspjelo općenitu duševnu obrazovanost učiniti nereligioznom.«

»Pogledajmo napokon i odnos religije prema znanstvenoj spoznaji. — Ono, što obje spaja, to je njihov jednak položaj prema zbiljnosti. Istina je najviši vodstveni ideal za religiju kao i za sve znanstveno istraživanje. — — Upravimo li pogled na stanje i razvoj pojedinih stvari i ljudi, na čvrst red i vez, koji ih sve spaja, to ću ja, ukoliko se dadem voditi iskustvom i logikom, obavljati znanstveni posao; a promatram li djelovanje vječnog božanstva vjerujući, i nastojim li ga shvatiti naslućujući ga u cijelom svijetu i u pojedinostima, tada se nalazim na religioznom tlu. Jedno se i drugo nužno popunjuje. Du Bois Reymond, ovaj tako nedvojbeni svjedok, priznao je, da novija prirodoslovna znanost svoj početak zahvaljuje kršćanstvu, jer je ono ljudski duh priučilo na predodžbu, da je svuda samo jedan uzrok stvari, te je u njemu upalilo želju, da taj uzrok spozna. Isto je tako i misao univerzalne povijesti prvom proizašla iz religioznih tendencija. Pošto religija nasuprot svemu istraživanju stavlja nedokučivu dubljinu i neiscrpivo bogatstvo svijeta, pošto ona ujedno na svom području sprema tiho ognjište za svu ženijalnost, originalnost i slobodnu intuiciju ljudskog duha, time ona čuva znanost od stagnacije, u koju bi pala, kad bi mislila, da je postojećim metodama ili školskim nazorima već shvatila zbiljnost (realnost) posve ili makar u glavnom. Pošto se nadalje po religiji jedinstvo svemirske cjeline slaže u subjektu s njegovim nutarnjim životnim jedinstvom, čuva religija i od skepticizma, koji, nalazeći svoju hranu u tom, što vidi nužnu relativnost svega spoznanja, ugrožava time sigurnost i radost u našem istraživanju, a egzaktna znanost u svojoj relativnosti stoji prema njemu goloruka.« »Stoga se mora onom nastojanju, koje hoće da religiju isključi od općenitog obrazovnog rada, usprotiviti u ime samoga toga rada i njegova uspjeha.«

Naši pređi nisu svoje stanovište obrazlagali ovakvom naučenjačkom spremom, kako to čini Titius u pomenutoj raspravi, ali su sve to gledali intuicijom, koju im je ulila njihova vjerska obrazovanost. Zato i jesu pučko-prosvjetni rad našega Društva uvijek spajali i s vjerskim prosvjetljivanjem. U koliko su oni to učinili, a u koliko treba da se u buduće čini, o tom u slijedećem članku.

Kako su i naši pređi, slaveći dvadeset i petu godišnjicu društvenog života, držali, držimo i mi, da začetak našega Društva pada u god. 1868. Ove su naime godine, dne 27. ožujka, potvrđena naša

pravila. Time je bio »društvu stečen zakonit osnov«, kako kaže ljetopisac, i »došlo vrijeme, da rečeni (privremeni) odbor radi«.

No cijela godina 1868. istrošila se još na različita vijećanja. Dne 21. kolovoza iste godine održana je prva glavna skupština; dne 22. kolovoza sastao se izabrani odbor na prvu svoju sjednicu, na kojoj se i konstituirao, a na sjednici od 19. listopada stao je raspravljati i o književnim izdanjima. Iz te sjednice »pozove odbor sve naše književnike, koji bi imali kakav pučki spis te željeli, da ga izda društvo sv. Jeronima, neka ga uz svoje uvjete odboru pošalju na rasudbu. U istoj jedinici potaklo se, kolika je potreba dobre pučke historije hrvatskoga naroda, pa si je odbor upravo zadaćom stavio nastojati, da ju narodu što prije pruži. Pobrinuo se i za pisca, i sveudilj o tom misli, pa se nada, da mu briga ne će ostati prazna. Nego to je stvar, koja se ne može tako brzo izvesti; a među tim je trebalo, da društvo svakako izda na svijet kakovu zgodnu pučku knjigu, pa se za takovu pronašla i odlučila u sjednici od 30. prosinca jedna njemačka knjiga od Stelziga, koju je vrsni gojitelj naše knjige gosp. Mijat Stojanović na prošnju odbora uzeo preraditi za naš narod.« Budući pak da se u god. 1868. (za god. 1868.) nije mogao izdati ni pučki koledar, o kojem se u sjednicama raspravljalo već prije prve glavne skupštine, tako se zbude, da je naše Društvo istom god. 1869. izdalo prve svoje knjige, i to dvije: 1. »Pijanac« po njemačkom prerađen od Mijata Stojanovića (u 4000 komada), i 2. pučki koledar »Danica« (u 3000 komada, za god. 1870.).

Prva knjiga »Pijanac« odmah nam jasno pokazuje, kojim su putem naši oci naumili poći izdavajući među godišnjim izdanjima knjige religiozno-moralne vrsti: išli su za tim, da se iz puka iskorijene izvjesne mane, koje podjedaju narodni život, pa da se puk navrne na krjeposti protivne tim manama; išli su za tim, da u puka uzgajaju i jačaju volju; išli su za tim, da puk podignu na potrebnu ćudorednu visinu. To su nastojali postignuti višestrukim sredstvima: ili tako, da su pred oči puka iznosili dobre i loše primjere bilo iz svakidanjeg, običnog života, bilo iz života vjerskoga, svetačkoga; ili tako, da su prema vjerskim zapovijedima sjećali na dužnosti, što ih čovjek ima u različnim razdobljima svoga života; ili tako, da su budili vjerska čuvstva te poticali na pobožnost, na bogoljubnost.

U »Pijancu« Mijata Stojanovića prikazuje se formom pripovijesti, kamo vodi pijanstvo. Ivo Brašanac veoma je sklon vinu već kao momak. Oženivši se dobrom djevojkom Jelkom s početka se čuva vina te lijepo živi u krugu svoje obitelji. No kad se, zaveden, opet poda vinu, propada sve više i više. Tek na koncu života obrati se opet milošću Božjom, koju mu je isprosila molitva dobre žene. Ta je pripovijest u tolikoj mjeri tendenciozna, da se uprkos svoje pripovjedalačke forme može prije ubrojiti među moralno-poučne knjige nego među zabavne. Još je više takove naravi »Učitelj Dobrašin«, što ga je napisao Ivan Trnski, a Društvo izdalo 1871. U selu Divljakovcu izgradi se nova učiona. Dolazi prvi učitelj Dobrašin i puti seljane na svako dobro. Mnogo je dobra učinio, ali se u selu

nakupilo previše drača, a da bi ga mogao svega isplijeviti. Nevina ga oklevetaše, te on bude premješten u selo Pitomo. Tu je pomoću vrijedna župnika Dobrile dalje nastavljao svoj plemeniti rad upozorujući puk na križevačku ratarnicu i na Jeronimsko društvo. U knjizi »Radnja čovjeku dužnost i blagodat« (1870.), u obliku popularna poučavanja, lakim i glatkim stilom, Kurelčev učenik Ivan Fiamin uči puk, da je »sav ljudski napredak u radnji; u njoj je naša moć i krepost; po njoj umijeće i vještina; po njoj dobrota i poštenje; po njoj sreća i boljak.« »Rad i trud zakon je Božji za svakoga.« God. 1872. izdalo je Društvo u hrvatskom prijevodu »Mladu majku«, što ju je češki napsao Filip Kodym. No tu se samo na koncu nešto malo i općenito kaže o duševnoj odgoji djeteta, — inače cijela knjižica sadržava samo upute za tjelesno zdravlje mlade majke i djeteta.

Istina je, i ova se dosadašnja upućivanja na jedan dio ćudoredna života temelje na kršćanskoj nauci, na katoličkoj vjeri samog puka, — ali se ipak nijedno od tih izdanja prvih četiriju godina ne može nazvati strogo religiozno-moralnim djelom. Ni u »Danici« — osim »Života Jeronimova«, što ga je prvi urednik dr. F. Iveković napisao za prvu knjigu »Danice« — ni u njoj nema za to vrijeme takova štiva.

S religioznim izdanjima u strogom smislu započelo se istom god. 1873., kad je dr. Iveković počeo izdavati »Životе svetaca i svetica Božjih«. »Čim je društvo svetojeronimsko god. 1869. započelo svoj rad«, kaže Iveković u Predgovoru prve knjige za mjesec siječanj, »javljale su se sa svih strana naroda hrvatskoga, najviše iz Istre i Bosne, želje društvenom odboru, neka na svjetlo izda život svetaca i svetica Božjih, jer da će ovakovom knjigom, dobro napisanom, našemu puku čitanje najprije omiljeti« . . . »Imajući sve ovo društveni odbor na umu, prigrlio je odmah želju od mnogih drugova izjavljenu; nu znao je također, koliko je teško napisati živote svetih po potrebi našega puka i po zahtjevu sadašnjega vremena. Ponudâ za to prije učinjenih nije mogao odbor prihvatiti. Nagovoren najviše društvenim predsjednikom, prečasnim gospodinom Tomom Gajdekom, latio sam se napokon ja posla, ter evo mi u ovoj knjizi prve rađevine.«

Svima nam je poznato, s kolikim je uspjehom dr. F. Iveković izradio »Živote svetaca«: izradio ih je doista i »po potrebi našega puka« i »po zahtjevu sadašnjega vremena«. Ako i ima mjesta, što će ih puk radi same stvari, o kojoj se eventualno radi, nešto teže razumjeti, — ali upoprijeko govoreći ti su »Životi« tako napisani, da će ih naš puk uvijek s nasladom čitati. Što se pak tiče pitanja, o kojemu mi ovdje raspravljamo, o Ivekovićevim »Životima« valja ovo reći: naravski, da u njima ima različite vjerske pouke, ali im nije glavna svrha davati vjersku pouku, glavna im je svrha ona, što je i sam pisac u svom predgovoru označuje riječima: » . . . valja iznijeti na vidjelo divna djela kršćanskih junaka, koja će nam um i pamet iz zemaljske prašine uzdići k nebesima i srce obratiti, da budemo i mi gotovi počiniti onakova Bogu

draga djela.« Svrha im je dakle ista, koja i predašnjim izdanjima, samo je sredstvo drugo: mjesto primjera iz obična života tu se iznose uzvišeni svetački primjeri, da po njihovu uzoru naš puk još više uznapreduje u valjanu ćudorednu životu.

Ivekovićevi »Životi svetaca« izlazili su od 1873. do god. 1888. uz tri prekida. God. 1879. mjesto njih izađe druga religiozna knjiga, i to: Đure Šimončića: »Večernji razgovori o sv. obredih katoličke Crkve, I. dio. Obredi sv. mise« (po »Gregoriju Rippelu i drugimi te ruke knjigami«). Kakogod u toj knjizi ima izravne pouke o obredima uopće i o tom, što je sv. misa, te o drugim nekim istinama, koje su sa sv. misom u vezi, pa i u apologetičkoj formi, to ipak i ta knjiga, već po svojoj naravi, većma ide za tim, da u vjersko-ćudorednom pravcu potiče srce, nego da u istom pravcu rasvjetljuje um. Tako se i u njoj samoj na jednom mjestu kaže: »Čim više prepoznajemo razne crkvene obrede i proučimo, što znače, to će nam većma omiliti i to silnije nas poticati, da budemo srcem i duhom pobožni.« Tumačenje obredâ ne ide za tim, da utvrdi onu istinu, koju oni označuju; naprotiv, ovo tumačenje pretpostavlja poznavanje tih istina i vjeru u njih, te samo hoće nabožno prisustvovanje vjernika kod crkvenih obreda slađim učiniti onom slatkoćom, koja u jednu ruku uopće izlazi iz poznavanja nečesa, a u drugu ruku posebice iz spoznanja simbola, koji označuju tako uzvišene predmete. A ova slatkoća opet ima služiti većoj pobožnosti, i po čuvstvu pobožnosti ćudorednijem životu. — Šteta, što je izašao samo prvi dio, a druge dvije knjižice, koje je pisac u predgovoru obećao, i koje bi imale tumačiti »obrede sv. sakramenata, blagoslovina i sv. vremena, t. j. blagdana«, nisu u našem Društvu izašle sve do danas. — God. 1882. uz »Život svetaca« za rujan izdalo je Društvo i »Vjekopis biskupa Dobrile«. Napisao ga Cvjetko Rubetić. Već po samom naslovu vidi se, da ta knjižica stoji po srijedi između onih, gdje su se kao izgledi za život iznosili sasvim obični ljudi, i između onih, gdje se kao izgled stavljaju sveci Božji. — A kao što god. 1879., tako nisu »Životi svetaca« izašli ni god. 1884. Ali su te godine izašle druge dvije knjige religiozno-moralne vrsti: »Supruga kršćanka«, napisao Isidor Paulić, župnik Privlački, i »Nauk o domaćem uzgoju ili Glavna pravila kršćanske gojidbe«, po slovačkom za nas priudesio Rikardo Filipašić, kapelan. Naši su pređi već za prvih godina društvenog života — iz davši »Mladu majku« — pokazali, da im je na srcu dobro stanje naših hrvatskih obitelji, da budu jake i krjepke. Pa ako su u »Mladoj majci« išli za tjelesnim zdravljem majčinim, u »Supruzi kršćanki« idu za duševnim dobrom i supruge i majke: ako supruga bude nakićena kršćanskim krjepostima, bit će blagoslov za obitelj i za sav hrvatski narod. Pisac pripovijeda, da je u svojoj župi osnovao »bratovštinu matera kršćanka«, da ih je skupljao oko sebe u crkvi svake mlade nedjelje poslije poldnevne pobožnosti i učio ih bračne i materinske dužnosti. I ova knjižica plod je tih razgovora. Ne bi li ovakva bratovština izvrsno došla i danas, osobito u ovo ratno doba? Bez

sumnje, — i to ne samo s obzirom na nenazočne muževe, nego i s obzirom na bolji odgoj djece, za kojim je išao Filipašić u svom djelu. »Ja sam u ovoj knjizi«, kaže sam, »pravila kršćanske gojitbe poredao i pokazao, kako ćete djecu odvraćati od zla a navraćati na dobro i u dobru ih utvrđivati«. Još ni god. 1887. nisu izašli »Životi svetaca«. Te godine nije izašla ni druga kakova knjiga religiozno-moralne vrste. No skrb za dobro cjelokupne obitelji vodili su naši pređi i dalje. Za god. 1887. napisa Cvjetko Gruber knjižicu: »Dobro dijete, dobar mladić, dobar muž«. Pisac se poslužio radnjom Konrada Sickingera. A po Albanu Stolzu priredio je Stjepan Korenić dvije knjižice slične naravi: god. 1894.: »Čovjek od rođenja do ženidbe«, i god. 1895.: »Čovjek od ženidbe do smrti«. Sve pak mane i grijehe, koji se spominju u ovim dosada spomenutim moralno-uzgojnim društvenim knjigama, sabrao je Ivan Filakovac, učitelj Garčinski, u knjižici: »Naši svakdašnji grijesi« (1891.), te protiv njih vojuje kršćanskim oružjem i iskrenim hrvatskim rodoljubljem. Da se naš svijet što sigurnije čuva od svojih svagdašnjih grijeha, treba da mu srce užeže plamen žarke pobožnosti. To je imala izvesti knjiga izdana slijedeće godine (1892.): »Pobožna duša o Presvetom oltarskom sakramentu«. Talijanski napisao Ivan Krst. Pagani, po 35. izdanju preveo Stjepan Korenić. To su XXXII Razmišljanja o ljubavi Gospodina Isusa Krista prema ljudima u Presvetom oltarskom sakramentu. Tako brojna izdanja jasno pokazuju, kako talijanski autor znade toplo govoriti ljudskom srcu. Ali ne zaostaje za njim — ako ga i ne natkriljuje — hrvatski autor sličnog djela, koje je izašlo odmah iza ove (1893.), a naslov mu je: »Pobožnost molitvena« na slavu Presvetoj Trojici, jedinomu Bogu, i na čast Blaženoj Djevici Mariji i Svetima. S različnim naucima i s tumačenjem svetih običaja crkvenih. Spisao Antun Kanižlić, D. I., izdanje priredio Dr. F. Iveković. Ne samo da je »Pobožnost molitvena« — koja je ujedno i prvi društveni molitvenik upravo nakon 25 godina društvenoga života — ne samo da je pisana s jednakom toplinom, kao što i Pagani-Koreničeva »Pobožna duša«, nego povrh toga ima u njoj i različite vjerske pouke. No odmah moramo reći, kakve je naravi ta pouka: ona samo uči, koje su ili kako glase vjerske istine s eventualnim kratkim razjašnjenjem, bez namjere, da ih ujedno sa svih strana utvrdi i dokaže kao istinite.

Isto to možemo reći i o tri sveske Štadlerova »Života Gospodina našega Isusa Krista«, kako ga četiri evanđelista opisuju«, izdane god. 1895., 1896. i 1897. Iako Štadlerov »Život«, preveden iz latinskoga izvornika Georgija Hesera, radi svoje odsječite komentarske naravi nema dostatnih prednosti popularna spisa, ipak, razumije se, ima tu, — ta gdje će, ako ne u Životu Gospodinovu! — u obilju vjerske nauke, ali i opet ne s izriječnom namjerom, da je utvrđuje, nego samo, da je izlaže, koja je i kakva je. Si licet prava . . ., po biti svojoj ovo je djelo slično Ivekovićevim »Životima Svetaca«, jer mu je prva svrha, da na savršenu uzoru

Boga-čovjeka izgrađuje ćudoredan život našeg puka. I ako načinom obradbe drukčiji, popularniji, ali po temeljnoj noti sličan je i »Život bl. Djevice Marije, presvete Matere Božje«, što ga je u dva sveska za god. 1898. i 1899. napisao dr. Josip Pazman. Od istoga je pisca i jednako obrađeni »Život sv. Josipa«, izdan god. 1900. U isti red možemo odmah svrstati i »Život sv. Pavla«, što ga je za god. 1907. vrsno napisao dr. Rudolf Vimer. A još četiri godine prije (1903.) izdalo je Društvo knjižicu Tome Kempenca: »Nasljeduj Krista« u novu prijevodu dra Stj. Bosanca. U toj se knjižici preporučuje, neka svoje požude svladavamo, prirodu sklonu na požudu obuzdavamo, svoju volju ostavljamo, sebe se odričemo i ono, što je vremeno, zanemarujemo. Preporučuje nam, neka se ovoga svijeta klonimo, kad škodi našemu spasenju, neka križ Isusov uzljubimo, bližnjega strpljivo snosimo, nepravde rado opraštamo, duševni mir i čistoću tražimo, u kratko neka Isusa Krista slijedimo i sa svom snagom svojom idemo za onim blaženstvom, koje nam je određeno i pripravljeno.« Za ovakovom moralnom odgojom, kako je evo samo Društvo naglasuje u Predgovoru Tominoj knjižici, za odgojem srca, za pobožnim življenjem, za vršenjem Božjih zapovijesti idu i ove kasnije knjižice: »Kruh nebeski«, sastavio J. Celinšćak D. I., »Zdravo Tijelo Isusovo«, priredio Dr. Ivan Šarić (inače slična predašnjoj »Pobožnoj duši«), »Sveta misa«, sastavio Dr. V. Čebušnik (inače slična Večernjim razgovorima Đure Šimončića), zatim ovogodišnje izdanje »Katolik na djelu« (po svom duhu inače slično knjižici Nasljeduj Krista), kao što je opet Majević-Diesselova knjižica »Kako ćeš uzgajati djecu« (1911.) slična Filipašićevu »Nauku o domaćem uzgoju«, Čebušnikov »Melem na rane« (1913.) slična Fiaminovoj »Radnji« i Filakovčevoj »Naši svakdanji grijesi«, dok knjižica dra Dionizija Njaradija »Sjedinjena crkva među Slavenima i njezin zaštitnik sv. Josafat Kuncević« ide u vrstu svetačkih »Života«; a u cijelom djelu dra Dinka Gudeka, u »Bibliji St. Z.« i u Svetom Pismu N. Z., kojim se kao završuje cio ovaj niz religiozno-moralnih društvenih izdanja, do najvišega stepena potencira regbi pedesetgodišnje društveno nastojanje, na religioznom temelju podići narodnu ćudorednost, ili jednom riječju: odgojiti, oplemeniti srce.

U četrdeset i pet svojih izdanja religiozno-moralne sadržine Društvo sv. Jeronima — kako vidjesmo u predašnjem članku — išlo je za tim, da pobuđujući u svojih članova vjerska čuvstva, odgaja i oplemenjuje srce. Religiozna pouka stojala je u tom, da se pretpostavljena vjera izlaže, kakva jest, a ne u tom, da se razlozima utvrđuje, razlozima ili dokazima dakako onim, kojima se vjera uopće može dokazivati.

Tako je i u »Danici«, koju napose zato spominjem, što je »Danica« od uvijek stajala kao za sebe, poput ogledala skupljajući u svom okviru svu razlikost građe ostalih izdanja. Ni u njoj dakle od prvog početka pa sve do posljednjih godina nije bilo drugog religi-

oznog štiva osim takova, kojim se volja umekšava, da bude spremna na dobro.

Kako je prva društvena knjiga (»Pijanac«) željela iskorijeniti našu narodnu manu pijanstvo, tako je o tom radila i »Danica« tamo već od najstarijih dana.

U »Danici« za god. 1874. ustaje protiv te mane dr. Josip Rieger u članku »Uzrok mnogom zlu u obitelji i u narodu.« Zorno, u primjerima, prikazuje, u kakvu li propast ova strast vodi pojedince i cijele skupine, — a u članku »Društvo za umjerenost« (D. 1875.) pripovijeda o irskom svećeniku, ocu Mathewu, koji je u svojoj domovini prvi osnovao društvo umjerenosti, pa tako od propasti spasio svoj narod. Kasnije su se osnivala slična društva u Šleskoj i u Poljskoj. Mjesto toga, da se svijet po krčmama truje alkoholom, priređuju se u nedjelju korisna čitanja i zabave, a piju se nealkoholna pića. — Na suzbijanje ove mane nije se ni kasnije zaboravilo. U »Danici« za 1907. bori se protiv pijanstvu dr. Antun pl. Marković člankom »Rakija i vino«: pijanstvo otimlje poštenje, uništuje imutak, dovodi na sud i u tamnicu, a napokon u žalosnu smrt. S druge opet strane bori se protiv toga našega narodnoga zla Stj. Širola u »Danici« za 1911. Izjavama ponajboljih liječničkih autoriteta nastoji u svom članku »Ne dajmo djeci opojnih pića« uvjeriti roditelje, koliko li alkohol škodi tjelesnom i duševnom zdravlju djeteta. U »Danici« 1913. napisao je V. Blažinčić malen, ali jezgrovit člančić: »Pokret protiv alkohola ili molim te nemoj piti« s kratkim prikazom toga pokreta u nas; a u god. 1915. dr. A. Štampar kao liječnik uči »Kako piće kvari ljudsko zdravlje«. — No i u drugom pogledu članci »Danice« slični su različitim izdanjima društvenim. Kako nam je poznato, među tim izdanjima ima knjiga, koje nijesu strogo religiozne, nego samo upućene na moralno-praktičan život. Takav je »Daničin« (1872.) članak »Zao jezik«, pisan u obliku razgovora između seljaka i domaćeg kapelana. Kao što u pređašnjim svojim člancima, tako i tu dr. Rieger raspravlja lijepim jezikom, jasnim razlaganjem i obilnim iscrpljivanjem predmeta: otimanje poštenja prikazuje kao krađu, pa kao što se ukradena stvar mora vratiti, tako se mora popraviti i ono, što je zla učinjeno zlim jezikom. U člančiću »Ovako živi, ovako radi« (1890.) ne upućuje se samo na valjan način života s obzirom na tijelo, nego i s obzirom na dušu: kako valja bogoljubno sprovoditi obične i svečane dane. U crtici »Ljubav k bližnjemu« primjerima se pokazuje, kako treba ljubiti bližnjega. Po A. Stolzu napisan je člančić »Dvije tri o siromaštvu« (1903). Taj pučki pisac ne žaca se reći ni oštrih dokazujući, da je čovjek često sam kriv svomu siromaštvu; a ako nije kriv, onda mu o siromaštvu blago govori razlažući, kako da svoju tegobu uzmogne lakše snositi u kršćanskom duhu. O istom tematu bilo je govora već u »Danici« 1875.: »Pomoć siromahom«. Živa riječ biskupa Strossmajera. Sličan je i Šafranov članak »Što je kršćanska ljubav?« (1905.) Omanji je člančić, a u dva lijepa primjera odgovara na ono, što pita naslov. Prema Fiaminovoj knjizi »Radnja čovjeku dužnost

i blagodat« (1870.), nalazi se u D. 1915. Stjepana Pavunića članak »Rad i štednja«, gdje pisac s puno smisla za pučko razlaganje iznosi sve one razloge, koji mogu našem puku učiniti milim ova dva znamenita faktora valjanog socijalnog života; dok je kao pendant Pavlićevu »Nauku o domaćem uzgoju« (1884.) Vjekoslav Košćević u D. 1894. napisao članak »Uzgajajmo djecu«. Pisac učeći roditelje, kako se uzgajaju djeca, iznosi im jednu priču za drugom, na svaku nadovezuje kratku svoju opomenu, pa opet polazi dalje, da završi poukom: Budi dobar, pa će ti i djeca biti dobra. Na uzgoj, o kojemu govore različita društvena izdanja, izravno se protežu još ovi »Daničini« članci: »Ne čula se više među nama kletva« (1881.) — to je razgovor među seljacima; članak je drugog reda, jer ni dialog nije dobar, a ni predmet nije dosta iscrpljen; — zatim »Dobre i zle knjige« (1901.) — članak je napisao Ferdo Heffler, vrlo okretno izlažući, koje su koristi od dobrih, a koje li štete od zlih knjiga —; nadalje »Knjige i novine« (1908.), — gdje dr. V. Čebušnik lijepo i razgovjetno obrađuje predmet, iznoseći najprije dva tri primjera, da iz toga izvede nauku; pri koncu pobija prigovore; — i napokon »Dobra knjiga najbolji drug« (1916.) Članak je napisao don Frane Ivanišević, proživši jasno prikazivanje toplotom osjećaja. — Uz to — poput Ivekovićevih »Života svetaca« — ima za praktičan život lijep broj živih uzora, prikazanih u »Danici« tečajem više godina. Već u prvom godištu »Danice« iznosi urednik Iveković životopis našega zaštitnika sv. Jeronima onako uzorno, kako je poslije iznosio životopise ostalih ugodnika Božjih. Kasnije su se pak u »Danici« slavili naši slavenski apostoli sv. Ćiril i Metodije. God. 1882. izađe članak »Svetkovina sv. apostola Ćirila i Metodija«; — tu se u prijevodu donosi poznata opširna poslanica pape Leona XIII., kojom se nalaže, da sav kršćanski svijet ima štovati sv. braću Ćirila i Metodija —, a god. 1886. »Tisućgodišnjica blažene smrti slavenskog apostola sv. Metodija« — u kom se govori o gradu Velehradu, gdje su braća došavši iz Carigrada počela pripovijedati kršćansku vjeru, i o crkvi »Ćirilki«, koju da su još sv. braća podigla; u tom se članku iznose i misli iz poslanice biskupa đakovačkoga Štrossmajera, zašto napose mi Hrvati imademo štovati sv. braću. — Osim ove naše sv. braće rado se prikazivao život i drugih svetitelja iz našega roda. God. 1905. ugodno je i iscrpljivo Janko Barlè opisao »Blaženoga Marka Križevčanina«, a o. L. J. Medić u dobro zamišljenom osrednjem članku »Blaženoga Gracija iz Mula kod Kotora« (1909.). U ovu vrstu ide i članak »Kršćanski mučenici u Hercegovini« (Po Himmelu) 1889. i članak »Isus u kući Martinoj«, gdje se lijepo i razumljivo tumači slika Seitza ml. i onaj odlomak iz Sv. Pisma, kako je Isus došao u kuću Martinu (1876.). Kako ovdje Marija, sestra Martina, tako se u drugim člancima na različite načine htali i slavi Bl. Dj. Marija. God. 1887. prikazana bi »Gospa od Lurda«. Cvjetko Gruber dobro govori najprije o mogućnosti čuda, a onda o samom događaju lurdskom, o

velikim hodočašćima i o čudesima, što se tamo zbivaju. Marija Pomoćnica slavi se u opisanom događaju »Brodolom i Gospina pomoć« (1892.). Tomu je sličan prikaz »Razbojnici i Gospina pomoć« (1899.). Pajo Krempler proslavio je »Kutjevačku Gospu« (1903.). U tom kraćem članku govori pisac o čudotvornoj slici »Pohođenje Bl. Dj. Marije«. I Turci su je štovali. Isto tako iznosi historijat Kutjevačke opatije sve dotle, dok ne prijeđe u ruke sadanjih vrijednih i uglednih vlastelina baruna Turkovića. U člančiću »Aljmaš kod Osijeka« iznosi dr. R. Horvat čist historijat, kako je nastalo glasovito prošteništе. A kako uopće valja praznikovati svetkovine i štovati svete, dobro prema pučkom shvaćanju razlaže M. Galović u članku »Svetkovine i štovanje svih svetih« (1911.): ne valja da se kojekako svetkuje, nego onako, kako crkva hoće. Ujedno napominje one svece, koji rado pomažu u kojoj stvari ili u kojoj nevolji. — Čuvstva se pobožnosti nadalje pobuđuju opisima i drugih mjesta, koja su u vezi sa svetom vjerom. Danica 1889. ima članak »Sveti grob Isusov u Jeruzalemu«. Tu se opisuje crkva nad grobom i njezin historijat kroz vjekove do danas. Članak je pisan dosta pučki, jer pisac ide za tim, da protumači svaku tuđu riječ. Već nije tako pisan prikaz »Stolne crkve u Sarajevu« (1870.), jer se upotrebljavaju tuđe riječi, a ne tumače se. Inače pisac pripovijeda, kako se sve do god. 1878. služba Božja u Bosni obavljala u daščarama. Trebalo je, napose u Sarajevu, sagraditi novu crkvu. Počela se graditi za nadbiskupa Stadlera. Opis »Crkve sv. Petra i Vatikana« (1888.) bio bi dobar, da nije nešto odviše zbit. Dobro je prikazana »Kapela sv. Ćirila i Metodija u Rimu« (1895.); dr. Pazman jasno razlaže, kako je došlo do toga, da je Leon XIII. sagradio ovu kapelu: na uspomenu onoga slavenskoga hodočašća, što je 1881. došlo u Rim, da zahvali sv. Ocu za veliko pismo o slavenskim apostolima sv. Ćirilu i Metodiju; ujedno je i opis te kapele jasan i točan. Isto je tako dobro prikazana »Župna crkva u Erdeviku« (1902.): kako je do nje došlo — uz pobožnu požrtvovnost župljana i župnika — pa kakova joj vanjština i nutrinja: u gotskom slogu, jedna od najljepših seoskih crkvi u domovini. U općenom članku: »Kuća Božja« (1911.) prikazuje se, kako se iz malenih početaka malo pomalo razvila ona sjajna izgradnja današnjeg kršćanskog bogoslužja. Na pučki način, razumljivo tumače se različiti oblici pojedinih crkava. — Puninom sadržaja, historijskom vjernošću te laganim, pučkim pripovijedanjem odlikuje se članak o znamenitom prošteništu »Remete« (1914.), a iz pera Janka Barlè-a. — Poput svetih i nabožnih mjesta mogu se vjerska čuvstva jačati i primjerima drugih osoba, koje su u vezi s vjerom, te se pred oči čitalaca iznosi njihov rad i život. »Danica« od 1879. govori o »Papi Piju IX.« iznoseći njegov život od djetinjstva pa sve dalje: tu se crtaju mnoge zgode iz života, u kojima se prikazuje njegovo dobro srce, pa srećni i nesrećni dani sve do njegove smrti. Isto se tako govori i o papi Leonu XIII. u više navrata. O »Pedesetgodišnjici biskupovanja sv. Oca Leona XIII.« progovorila je

»Danica« 1894. Jednako i o slijedećim papama, Piju X. i Benediktu XV. Ovamo idu i prikazi drugih vrlih lica, koja mogu da služe izgledom krjeposna života, kao što n. pr. prikaz o biskupu Jurju Dobrili, o biskupu Martinu Slomšeku (1902.) i o Jeronimskom predsjedniku Cvjetku Rubetiću. Oba posljednja pokojnika također je vjerno i lijepo prikazao Janko Barlè.

Drugi religiozno-moralni članci, ako se donekle i nalaze izvan ovih skupina, ipak su u glavnom slične, pobudne, naravi. U ovećem, ali premalo pučkom članku »Katoličke misije« u dva se maha pripovijeda, u koliko se Kristova vjera raširila po svijetu i kako se danas širi po svim stranama; tu se prikazuje, kako postoje zavodi, gdje se odabranici pripravljaju za taj uzvišeni posao, i s kakvim poteškoćama i s kakvim uspjehom šire ovi navjesnici vjeru kršćansku. — Dobar je članak »Pjevanje u crkvi«. F. Hajduković razlaže narodu, kako je pjevanje sraslo sa službom Božjom, pa kao što sve, što spada na službu Božju, mora biti dostojno i lijepo, tako to mora biti i pjevanje. Radi toga najprije iznosi mane u pjevanju naroda, te upućuje, kako treba pjevati i kako da se dođe do dobra pjevanja. Za god. 1901. napisao je dr. J. Pazman opširan članak o »Jubileju ili svetoj godini«. Najprije progovara ukratko o tom, što je »jubilej«, onda ga historijski tumači u St. i N. Zavjetu, zatim govori o blagodatima svete godine i o uvjetima, da se dobije oprost. Dok se pretpostavlja vjera u crkvenu vlast dijeliti oproste, o samoj inače svetoj godini čitatelj dobiva solidnu pouku, pa ako članak i nema vanjskih obilježja pučkog stila, ipak je jasan i razgovjetan. Naprotiv članak »Zar da idemo u socijaliste« hoće da bude i izvana pučki, ali to nije ni iznutra. Pisac ne iscrpljuje predmeta te piše bez uvjerljive moći. U članku »Hrvatski svećenici svome rodu« (1911.) iznosi pisac F. R., što su sve katolički svećenici učinili za hrvatski narod, a to iznosi u svrhu, da se narod priljubi uz svoje svećenike i da rado sluša njihovu riječ Božju. — Za socijalnom korišću u pravcu moralna preporađanja ide članak od Josipa Jeričevića: »Zavod sv. anđela čuvara u Korčuli«. Ovamo ide i kratak ali lijep i instruktivan članak »Društvo sv. Rafaela« od dra Svetozara Ritiga. Slične su vrsti člančići: »Hrvatsko povjerenstvo sv. zemlje«, »Pijevo društvo za katoličku štampu« te »Hrvatski katolički narodni savez« od M. Ivšića.

Posebno mjesto zauzimlju članci Josipa Šafrana, kako oni, koji nisu vjerskog sadržaja, tako napose oni, u kojima se raspravlja o kojem vjerskom predmetu, a o kojima i mi govorimo. I ti se Šafranovi članci odlikuju pravim pučkim pripovijedanjem. Cijele izreke građene su u tom pučkom stilu, i pojedine riječi prema tomu birane, primjeri se prislanjaju uvijek na narodni život, a ako treba nešto reći, što iskače izvan narodnoga okvira, ne propusti to protumačiti. Kako znade govoriti primjereno intelektualnoj strani puka, tako znade govoriti i srcu. Ne samo blago, nego i oštro, kada treba. Ali i onda, kada govori oštro, osjeća se, kako govori kao prijatelj, kao brat, kao otac. Ujedno govori tako, da uvjerava, a predmet iscrp-

ljuje. U članku »Papa« induktivnom metodom dolazi Šafran do toga, da i neuk čitalac mora zaključiti, što je papa: namjesnik Isusov na zemlji. Otuda opet naravskim putem povlači Šafran zajedno sa čitateljem nužne posljedice: da papu imademo osobito štovati i ljubiti uprkos svih navala protivničkih. Na jednaki način prikazuje, što je sv. misa, u članku »Izvor svega dobra« (1910.). A u »Ženidbi sa dva zakona« iznosi najprije, što kaže o tom crkveni zakon, a onda iz same naravi stvari dokazuje, kakve neprilike izlaze iz takove ženidbe. »Gdje nam je živa vjera?« pitajući dovikuje Šafran u istoimenu članku te navodi neke slučajeve, gdje se jasno pokazuje, da u narodu nema žive vjere, n. pr. jer se psuje; jer se bližnjemu ne će pomoći u potrebi; jer našega čovjeka može odmah svaka i najmanja napast svladati, itd. Neka nam oživi vjera, a onda će nam i život biti drukčiji, bit će — kršćanski.

Ako već i u drugim člancima »Danice«, što smo ih navodili, ima ne samo pobude za srce nego i očite pouke, a to je ima napose u člancima Šafranovim. Ali ni Šafranova pouka ne ide u prvom redu za tim, da utvrđuje vjerske istine braneći je od nevjere, nego za tim, da ih samo osvježuje i izlaže kao one, koje inače neuzdrmane i stalne živu u duši narodnoj. Ako je pak tako u Šafranovim člancima, onda je još većma tako i u ostalim poučnim člancima »Danice« religiozno-moralne vrsti, — a da i ne govorimo o onom pretežnijem dijelu, koji je samo pobudne naravi.

Promotrivši dakle 95% »Daničinih« članaka religiozno-moralne vrsti dolazimo do istoga zaključka, do kojega smo došli promatrajući ona istovrsna društvena izdanja ili knjige; da se naime kroz sve dosadašnje vrijeme išlo ne toliko za tim, da se brane i učvršćuju vjerske istine, nego za tim, da se, pretpostavljajući njihovo poznavanje i stalnu vjeru u njih, na njihovu temelju podiže narodna ćudorednost, ili da se odgaja, oplemenjuje srce.

Što je s onih preostalih 5% i kakav zaključak treba da iz svega toga izvedemo za budući naš rad, to si pridržajemo raspraviti u slijedećem godištu.

U istoimenim člancima prošlogodišnjeg tečaja našeg »Vjesnika« promotrismo i sve religiozno-moralne knjige, što ih je naše društvo izdalo od svoga početka, i (gotovo) sve religiozno-moralne članke, što su izašli u svim pojedinim godišnjacima »Danice«, — te vidjesmo, da se i tim knjigama i tim člancima išlo samo za tim. da se vjera, kakva jest, izlaže, a ne da se razlaže, to jest razlozima utvrđuje i brani. I ono malo razlaganja i utvrđivanja, što se nalazi tu i tamo sporadički, nema nikakva sistematskog obilježja, već je posve slučajne naravi.

Neki neznatan, petpostotan izuzetak čine moji i Branisavljevićevi (isto tako moji) članci, koje sam stao priopćivati tamo od god. 1908. što u »Poučnim razgovorima«, što u »Danici«. Ovi su članci pisani po nekom sustavnom redu. Počeo sam »Razgovorom o vjeri« (Poučni razgovori 1908.). Kako i sam naslov kaže, taj prvi

apologetski članak pisan je u dialoškoj formi, a iznosi blizu tri štampana arka. Kapelan mjesta S. Frane Draganić razgovara sa svojim vršnjakom Nikom, koji je bio pošao u zanat i u tuđinu, pa se sada vratio kući natrunjen mnogim nastranim mislima, što ih je tamo čuo. Na način, koji mi se činio najzgodnijim, ispravlja kapelan misli svoga druga iz mladosti, odgovara mu na prigovore i rješava poteškoće. Slijedeće godine, u Poučnim razgovorima 1909., nastavio se ovaj apologetski dialog »Razgovorom o Bogu« (napose dakako o Njegovoj egzistenciji), a iznosi također blizu tri štampana arka. U »Poučnim razgovorima« 1910. raspravljena je besmrtnost duše u »Razgovoru o duši«, a 1911. u »Razgovoru o Crkvi« njezino božansko poslanje. I ovi dialozi otprilike su jednaka opsega, kao i oni prvi. U »Danici« pak za god. 1915. priopćen je (Branisavljevićev) članak: »Bog je ljudima doista objavio mnoge istine«, za god. 1916. članak: »Isus Krist Sin je Božji«, za god. 1917. članak: »Samo ćudorednost, koja se osniva na vjeri u Boga, može donesti svijetu trajnu sreću i mir«. Ti članci, također dosta opširni, nisu pisani u dialoškoj formi, ali su posve iste, to jest apologetske naravi, kao što i oni u formi dialoškoj. Oni prvi bit će uspjeliji nego ovi drugi; a možda bi i red, kojim su slijedili, mogao biti nešto preinačen, — no jedno stoji, da je to kraj nekih drugih sporadičkih i doista vrlo malobrojnih te slučajnih članaka s nekom apologetskom tendencijom — prvi pokušaj, da naše društvo sustavnije šalje u puk lektiru, kojom se brane vjerske istine.

Suvišno bi bilo ispitivati razloge, za što se u pređašnjem životu našega društva nije toliko osjećala potreba za apologetskom poukom, a danas se ta potreba osjeća. Vremena, prilike su druge. Ne može se, istina, reći, da u pređašnje doba nije možda u našem narodu bilo štetnih upliva po njegovu vjeru, — ali se može sigurno reći, da je tih upliva danas mnogo, mnogo više. Kao da su se otvorile sve ustave, i oni potekoše bujicom. U puk se ulazi više, nego se ulazilo prije, i još će se više ulaziti. Prirođena odbojnost prema onomu, što je staro, i želja, da se to staro ruši, pa da se ide za novostima, danas se potrostručila. A ljudska je zluradost uvijek pripravna. da tomu pomaže. Sloboda govora, i ako inače skučena, u vjerskim je pitanjima apsolutno osigurana. Ne velimo toga, kao da se te slobode žacamo (a iskreno govoreći, nisu ni nama simpatična nikakva pretjerana cenzuriranja), — nego to velimo zato, da istaknemo, kako su naši i uopće svjetovni vlastodršci veoma dražesni. Ako bi se eventualno radilo o ograničenju ili stegnuću kakova makar i besavjesna vjerskog potkapanja, onda to ne dopušta njihovo moderno liberalno osjećanje; a ako se radi o tom da se i protiv najelementarnijih narodnih prava zaštiti »državni interes«, onda im u duši to liberalno njihovo osjećanje zamire smrtnim snom. Kako je sa slobodom govora, tako je dakako i sa slobodom pisanja. Knjigama, brošurama, novinama na sve su strane otvorena vrata, da ulaze u puk. Svoj otpor protiv protivničkih spisova ne želimo osnivati ni na kakvoj fizičkoj sili, — jer smo uvje-

reni, da se protiv ideje može uspješno boriti samo ideja. Stoga i osjećamo potrebu, da naša ideja ponosno stupi naprijed, opremljena svom modernom opremom.

Poseban je još naš razlog za to taj, što bi u protivnu slučaju sav naš prosvjetni rad mogao biti jalov. Jake naime prosvjete bez snažne religiozne svijesti nema i ne može biti. Tko dakle potkapa katoličku vjeru u našem narodu, ruši religioznu svijest, te potom onemogućuje uspješno prosvjećivanje, — prosvjećivanje dakako čitava čovjeka.

I naši su pređi to jasno spoznavali, pa stoga i vjerski odgajali puk, — u onom dakako pravcu, kako je odgovaralo njihovim vremenima: izlaganjem pretpostavljane vjere i odgojem srca. Nova vremena traže nove načine: osim izlaganja još i obranu, osim odgoja srca još i odgoj uma.

A ako se pogled baci i izvan društva sv. Jeronima, nije hrvatska apologetska književnost obilna. Ima nešto malo apologetskih monografija, a još manje cjelovitih apologetika. Od monografa Antun Ivanović god. 1788. izdaje djelce »Svemogući neba i zemlje stvoritelj«, Andrija Stipić piše »Znanstveno razlaganje dogme o neoskvrnutom začeću Bl. Dj. Marije« (1856.), dr. Juraj Žerjavić brani »Nepogrešivost papinu« (1870.), Kerubin Šegvić izdaje svoje govore »Bog i duša« (1897.), Ante Špoljar priugotavlja prema Laroche-u knjižicu »Isus Krist nekoć i sada« (1905.), Katoličko tiskovno društvo izdaje broširicu »Što je Krist«, koju je njemački napisao P. Roh. Tako je preveden i Didonov »Isus Krist« i Bertrinova »Kritička povjest lurdskih događaja« (1908.). Kako se dakle otuda vidi, ta djelca ili su prijevodi ili nisu pisana za puk, kao što n. pr. Šegvić i sam kaže u predgovoru, da je dao »te govore tiskati, jer bi mogli koristiti naobraženijoj klasi našega naroda«. Istina, Antun Ivanović, kaže na str. 47. ovo: »Nisam ja, kako vidiš, ovu knjižicu uresom odabranih riči navezao i nakitio, nego sam bolje priprostim, k razumu priprostoga također čovika s primirenim govorenjem nju brižno sastavio«, — ali do koga može danas doći i koga može zadovoljiti »brižni sastav« tamo ćak iz god. 1788? — Nije bolje ni s onim apologetičkim spisima, koji nose karakter cjelovitosti. Ili su prijevodi, kao što Devivier-Katalinićeva »Kršćanska apologetika« (1904.) i i Nilkesova »Obrana u borbi protiv modernog bezvjerstva« (1906.), a prijevodi imadu obično tu slabost, da — osim nesigurna stila — sliče tuđoj biljci, koja ne može uspijevati na našem tlu. Druge opet knjige nisu pisane za puk, kao što n. pr. Sukova školska Apologetika ili Zborove »Večeri na ženevskom jezeru«, koje su međutim također prevedene. — Ima jošte apologetskih članaka po nekim našim časopisima, »Katol. Listu«, »Vrhbosni«, »Hrvatskoj Straži«, — ali ti članci nisu ni s koje strane pristupačni našem puku.

I ona dakle apologetska literatura, koja je namijenjena inteligenciji, veoma je mršava. Tiskana u malenoj nakladi jedva da je i zarezala dublji trag. S obzirom na puk još je mnogo slabije, — a ipak idu takova vremena, gdje će biti nada sve nužno, da naš čovjek-

pučanin ima pri ruci knjigu, u kojoj će naći obrambeni odgovor na svoju napadanu vjeru.

Kao što je dosada, tako će Društvo sv. Jeronima i odsada raditi prema aktualnim potrebama hrvatskoga puka, — i što prije izdati Obranu naše vjere. Odluka je tu, — samo treba da bude provedena, to jest, treba da se nađe zgodan pisac, koji će umjeti napisati v a l j a n u p u č k u a p o l o g e t i k u. A koja bi to bila »valjana pučka apologetika«, o tom u slijedećem broju.

Pučka apologetika

Posve naravna svrha Pučkoj apologetici, koju želimo i koju ćemo, ako Bog da, doista i izdati, jest ta: da vjeru katoličku obranimo od protivničkih prigovora, i potom da je u našega naroda pripomognemo ponajprije očuvati u onoj mjeri, kako ona u njega živi, i ojačati je; zatim da one, koji kolebaju, u kolebanju pripomognemo zaustaviti i opet k vjeri prikloniti; napokon one, koji doživješe vjerski brodolom, na obalu izvesti.

I ako dobro znamo, da je za kršćansku nadnaravnu vjeru potrebita milost Božja i da je potom vjera dar Božji, znamo u drugu ruku i to, koliko za to treba i našeg naravnog sudjelovanja.

Volja osjećajući, kakve posljedice za nju izlaze iz vjere, vrlo se rado tvrdim oklopom zaštićuje protiv nje. To biva po gotovu onda, ako je volja već skrenula stramputicom, ako se pokvarila i napunila lošim nagnućima postavši slabom ili upravo nesposobnom za dobre čine uopće, a kamo li za čin od tolike vrednote, kao što je vjerski čin.

Učiniti volju opet sposobnom, očistiti je od loših nagnuća, i skrenuti je opet na pravi put, — koliko li se za to hoće našega rada!

Ne govorimo sada o onom radu, što ga svaki čovjek ima sam za sebe učiniti, nego o radu, što ga drugi imade učiniti za svoga bližnjega, osobito oni, i pojedinci i korporacije, koji su na to zvani po svom zvanju ili inače po svom određenju.

U tom pogledu, društvo sv. Jeronima u vrijeme svog pedesetgodišnjeg rada mnogo je učinilo za hrvatski narod, odgajajući mu srce i moralno ga pridižući pa ga time i za kršćansko vjerovanje čineći sposobnim, — kako smo to prikazali u pređašnjim člancima.

Ali još važnije, nego volja, za vjeru je r a z u m. Volja samo prati ili slijedi vjeru, dok sama vjera stoji uistinu u činu razuma, ona je upravo čin razuma, te se i ubraja među intelektualne krjeposti. A to je i posve razumljivo radi toga, jer se vjerom pristaje uz i s t i n e ili tajne, te se onaj, koji uz njih ne pristaje, nalazi u bludnji.

Već otuda valja odmah zaključiti, da vjera nije nikakav religiozni duševni osjećaj, čuvstvovanje, ili možda kakovo unutarnje čuvstveno iskustvo. Isto tako ne stoji vjera ni u onom vjerovanju pobožnih dušica, štono se može svesti na neki slijep nagon, bez razumne razložbe, a oslanja se na imaginaciji.

Vjera pretpostavlja razum. Prije nego uzvjerujemo, valja da se služimo razumom.

Jer da čovjek uzmogne vjerovati, treba znati ne samo, da Bog postoji, nego i to, da postoji objava, t. j. da je Bog doista govorio. A da je Bog doista govorio, da doista naime postoji objava Božja, to čovjek mora i može saznati svojim razumom.

I to pouzdano saznati. Ne bi bilo dosta, ako bi nam objava bila samo vjerojatna, ako bismo samo naslućivali ili se tek bojali, nije li Bog ljudima nešto objavio. Čovječji razum ne smije se varati u stvari tako važnoj. Čovječji razum mora marljivo ispitati opstojnost objave, kako bi sigurno znao, da je Bog govorio, pa Mu potom podati razumski posluh.

To traži i sama narav stvari. Vjerovanje mora biti posve stalno, čvrsto, tako da isključuje svaku sumnju. A razborito se ne može isključiti svaka sumnja, doklegod se o temelju ili principu vjere, kao što je to opstojnost objave, može razborito dvojiti. Opstojnost dakle ili postojanje objave treba da bude za onoga, koji vjeruje, nedvojbeno. Jer doista, ako bi za vjerovanje dostajalo samo vjerojatno poznavanje objave, bio bi otvoren širok put nestalnosti. Poznavanje s vjerojatnosti slabo je i jalovo. Poznavanje objave mora biti stalno i pouzdano.

Ako se pak pita, kakva ima biti ta pouzdanost o opstojnosti objave, treba reći, da ne mora biti očevidna, a ni takova, da obuhvaća skup svih onih razloga, s kojih se može vjerovati u opstojnost objave. Takav skup svih motiva podaje, istina, najveću neku stalnost, ali da taj skup nije nuždan, vidi se otuda, što su rijetki oni vjernici, koji bi, hoteći vjerovati, imali pred očima zbroj svih tih motiva. Dosta je, da ta pouzdanost bude moralna, to jest takova, koja ne da razborito dvojiti, da li se objava očito može povjerovati.

No ta moralna pouzdanost ne mora biti za sve i svakoga jednaka. Tu se valja obazirati na to, kakove su obrazovanosti ovi ili oni vjernici. Prema tomu, prema njihovu shvaćanju ima se ravnati. Zato treba da je primjerena i razmjerna. Što je tko učeniji i sposobniji da progleda prigovore, koji se običavaju iznositi ili se mogu iznijeti, mora biti i pouzdanost veća; a opet, što je manje učen i obrazovan onaj, komu se hoće podati vjera, što je manje podoban da vidi i osjeti poteškoće; što je manje podvržen razboritoj dvojbi, to manji mogu biti i razlozi, koji se traže, da se uzmogne vjerovati u opstojnost objave.

To je teoretski posve opravdano, no kod praktičkih primjena ove teorije valja biti na oprezu. O praktičnoj se primjeni radi u našem slučaju. Izdajući Pučku apologetiku, mislimo u prvom redu na najveći broj naših članova, na seljake. A oni se broje među manje učene, pa stoga i ne će trebati da se za njih piše kao za učene, — ali bi osjetljivo pogriješio onaj, koji bi ne samo s obzirom na oblik nego i s obzirom na stvarnost drukčije pisao, to jest, koji bi navodio mnogo manje i slabije razloge za mogućnost vjerovanja. Ne smije se naime ni časkom zaboraviti, da su danas sasvim druge pri-

like, nego što su bile tamo negdje prije nekih dvadeset godina. Danas dolaze do seljaka najrazličitiji prigovori, pa i oni, koji su teže, više, suptilnije naravi. Dolaze živom i štampanom riječju. Dolaze u popularnu obliku, te ih seljak može posve dobro razumjeti, to bolje i lakše, što mu se to s protivničke strane često, neprestance došaptava ili prikričava, na sastancima, na skupštinama, na sijelima, na razgovorima, po krčmama i po kućama. Da će tako biti napose poslije rata, ne treba dokazivati. To neprestano podržavanje i oživljavanje protivničkih prigovora i napadaja omogućuju neki pojedini zabludjeli ili iskavareni seljaci, pravi agenti protuvjerskih struja, koji poput najopasnijih bacila rastaču vjersko zdravlje našeg naroda. Koliko je od toga već trpjelo vjersko narodno zdravlje, najbolje znadu oni, koji trajno žive među našim seljačkim svijetom. Da to zdravlje nije i većma nastradalo, učinila je viša milost pomažući, da su i najmanji razlozi za mogućnost vjerovanja u objavu mogli roditi onom respektivnom stalnošću. Milost je pomagala ili rasvjetljujući razum tako, da je seljački svijet one razloge shvatao na taj način, te su ga mogli uvjeravati i uvjeriti, ili prireñujući volju da je spremno posluhnuo glas istine i prigrlio je srcem veledušnim. No ne smije se, naravski, sve prepustiti djelovanju milosti Božje. Bila bi to grješna preuzetost. Potrebno je naše aktivno sudjelovanje, ne samo subjektivno, nutarnje, nego i vanjsko, pomoćno, gdje jedan pomaže drugomu. To više, što naglasismo, da ljudski razum može s pouzdanošću spoznati autentičnost objave.

Stoga imadu krivo oni, koji razum ponizuju i sve podrijetlo razumne spoznaje traže iz objave. Time škode objavi i ruše ju. Kao što milost pretpostavlja narav, kojoj kao da se ucjepljuje, da je usavrši, tako napose vjera pretpostavlja razum. Ni vjerovati ne bismo mogli, kad se ne bismo služili razumom. Kao što savršenost pretpostavlja ono, što se dade usavršiti, tako vjera pretpostavlja naravnu spoznaju. Razum krči put, razum vodi k vjeri. Mi vjerujemo samo potom, što razumom uviđamo, da Bogu treba vjerovati, i da je Bog doista govorio.

I ako ovi razlozi, kojima se dokazuje činjenica objave, nisu pravim ili formalnim razlogom kršćanske vjere — jer to je samo ugled Božji — ipak oni čovjeka disponuju za vjeru, giblju ga i privode k vjeri. Sigurno se mogu nazvati djelomičnim motivom. Spoznavši jednom čovjek, da je Bog objavio neke istine, sama mu savjest nalaže, da Bogu vjeruje. Ta je dužnost jedno od pravâ same naravi, ta dužnost postaje čovjeku jasna svjetlom njegova razuma, i on se osjeća obvezanim, da vjeruje objavi, njemu danoj s božanske strane. Svjetlom svog razuma spoznaje čovjek, da je dužan Bogu Objavitelju pokloniti poslušnost uma i volje. Jer čovječji razum, spoznavši iz jasnih i čvrstih dokaza, da je Bog auktor vjere, ne može dalje, nego valja da odstranivši i odbacivši svaku poteškoću i sumnju, tu istu vjeru primi svojim posluhom. Razum, promatrajući objavu točno, otkriva u njoj takove oznake, koje ju pokazuju božanskom, pa te oznake — makar i ne obasjavaju činjenicu objave onim sjajem, da bi nas i protiv volje silile na pristajanje, jer je naša vjera

slobodna i potom zaslužna, — ipak dostaju za to, da isključe svaku razboritu dvojbu o njenom božanskom izvoru. Naše je dakle pristajanje, ako ne očevidno i bjelodano, ali stalno i pouzdano.

Iz ovih dosadašnjih riječi jasno se vidi, kako veliku ulogu ima čovječji razum u pitanju vjere, — i prema tomu, kako veliku ulogu u tom istom pitanju može i treba da ima naš naravni rad ljudski, što se najbolje ogleda u apologetskom radu kršćanskih apologeta. Premda znamo, koliko djeluje milost Božja, kao na volju, tako i na um: kako tjera tmine, bludnje i predrasude razuma; premda znamo, kako vjera često traži pristajanje na istine, za koje se čini, da se protive razumu i svakom iskustvu, a da objava o njima nije ni očevidna ni neposredna, i kako o tim istinama ne daje nikakav nutarnji razlog, na što razum, barem onaj obrazovan, nije nikako sklon pristajati, pa znajući to, lako uviđamo, koliko li je tu potrebna milost Božja, — premda sve to znamo, ipak je jasno i to, da se i naravnim putem dadu raspršiti mnoge tmine, bludnje i predrasude razuma, i da se, prema izloženoj nauci, to i mora činiti.

To u prvom redu vrijedi za one prve stepenice, za prethodan uvjet i temelj vjere: za opstojnost objave.

No i glede samih objavljenih istina, djelatnosti je razuma ostavljeno široko polje.

Vjerske istine, doduše, pravi su misteriji, koji se ne mogu ni izobraženim razumom shvatiti ni dokazati iz naravnih principa; ti misteriji tako nadmašuju shvaćanje razuma, da se nikada nikakovim dokazivanjem razuma ne će moći razotkriti niti razumu učiniti pristupačnima, pa griješe oni, koji govore, da je razum prva norma i jedino sredstvo, kojim čovjek može spoznati nadnaravne istine, — ali bi u drugu ruku ipak bio znak nemara, ako ne bismo, jednom učvršćeni u vjeri, nastojali poimati ono što vjerujemo. Stoga neka je daleko od nas, da vjerujemo samo zato, da ne bismo trebali uzimati i ispitivati razloga, — ne, dakako, lakoumno. Vjera ne uzimlje razumu njegovo pravo, po kojemu može dopustiti samo ono, za što ima dovoljan razlog. To je tako sigurno, te možemo reći, da ništa ne smijemo nepromišljeno vjerovati.

Razum može mnogostrukim analogijama i u same misterije unijeti svjetla. Poznato je naime, da nema nijednog misterija, što ga sveti oci i teolozi ne bi kušali osvijetliti analogijama uzetim iz stvorenja. Razum , primivši jednom vjeru, može, prema silama, čedno, uznastojati oko nekog razumijevanja misterija, i da u tom napreduje. Tà svrha čitave skolastičke teologije leži osobito u tom, da se napreduje u poimanju vjerskih dogmata. Jer dužnost je razuma da brani dogmate protiv svih prigovora vjerskih protivnika. Tim protivnicima valja razumski dokazati, kako nerazumski prigovaraju. Pa dok je sigurno, da vjera pomaže razumu u mnogim pitanjima, evo je sigurno i to, da i razum može pomoći vjeri. Razum i vjera pomažu se među sobom, pa govoreći napose o jednoj strani, o razumu, velimo, da razum dokazuje, čuva, brani istinu vjere, — on je njezina obrana, njezina apologija.

Tim više treba da razum to čini, što je vjera od tako neizrečene cijene. Vjera je temelj one Crkve, koje ne će svladati ni najdivlji bijes pakleni; vjera je korijen onog stabla, što ga Nabuhodonosor vidje u snu, i što se dizalo do neba, a širilo do na kraj zemlje, i lišće njegovo bilo je prekrasno i plodovi njegovi bogati; vjera je početak ljudskog spasa, temelj i korijen svakog opravdanja. Ono što je razum u redu naravnom, isto je to po nekoj analogiji vjera u nadnaravnom redu spasenja. Jer kao što je samo razumna narav sposobna za sreću, uzetu u pravom značenju, tako bez vjere nije moguće omiliti Bogu, a potom ni postići blaženost nadnaravnu; i kao što je razum korijen i temelj svake ćudorednosti, svakog dobrog života, što čovjeku dolikuje, tako se i djela spasenja probuđuju, proizvode samo dok vjera prosjauje, pa stoga ona i jest korijen nadnaravne dobrote i žića, koje dolikuje sinovima Božjim. Vjera je poput zore, jer se njome već unaprijed osjeća i uživa blaženo gledanje Boga, sada dakako nejasno, a u drugom životu jasno, licem u lice. Stoga je vjera neko novo oko, novo ćutilo, neka nova misao, kojom se zagleda u nepoznat svijet, novi se ukazuju rodovi i otvaraju viša dobra, što ih prirodno oko ne vidje, uho ne ču, nit srce osjeti; ta nas misao vodi u same Božje dubljine i čini nas dionicima tajna, što nam ih Sin jedinorođeni, u krilu se Očevu nalazeći, ispripovjedi. — Na tom burnom moru sadašnjeg života vjera je svjetionik što čuva od tolikih bura teških bludnja i sumnja, pokazujući stazu pravog puta i luku spasa; vjera je jutarnja zvijezda danica, što blagim svojim svjetlom tjera tmine, i prijeporna pitanja, što nas salijeću, konačno rješava; ona je veće svjetlo, kojemu ostale nauke moraju služiti. Vjera je najosobitiji dar presv. Trojstva: sva naime objava Boga Oca ide za tim, da vjeru začne, da ju goji i hrani; Sin Božji smatrao je dostojnim postati čovjekom i našim učiteljem, da vjeru uči i širi; sve višnje rasvjetljivanje Duha Svetoga teži na to, da vjeru usadi u duše; i nepogrješivo učiteljstvo Crkve osnovano je za to, da nju propovijeda i čuva. — Vjera je najplemenitiji cvijet ljudskog razuma, milošću rasvijetljena i ojačana, ona je najljepši poklon i žrtva, kojom vjernik najznatniju moć svoje duše podlaže i žrtvuje Božjem ugledu. Otuda je jasno, koliko je blago u vjere: toliko, da su bezbrojni mučenici podnijeli najokrutnije muke, da nju sačuvaju; da premnogi apostolski muževi nisu strahovali ni pred kakvom poteškoćom ili naporom, da za vjeru predobiju; da su njome kao nepobjedivim oružjem mnogi i mnogi pobijedili svijet te sve zasjede i prijevare njegove, jer »ovo je pobjeda, kojom se pobjeđuje svijet, vjera naša« (1. Iv. 8, 4.).

Napokon, vjera je kvasac, krilo, život svake prosvjete.

Evo, ovu vjeru, vjeru katoličku, društvo je naše dosada jednim dijelom svojih edicija utvrđivalo s moralne strane, sa strane srca, — odsada to treba činiti i sa strane razuma: pučko-apologetičkim radom.

A kako to valja činiti, glavnim putokazom za to može biti već ovo dosadašnje razlaganje. Ponajprije treba obraditi temelje vjere: opstojnost Božju i Božje objave, pa one neke istine, koje se, kao

egzistencija Božja, mogu i znati i vjerovati, — jer se i uopće o gdjekojem predmetu može imati i znanje i vjera: znanje, kao što se znade uzrok iz učinka ili supstancija iz pojava, a vjera po svom formalnom motivu ugleda Božjega. Razumije se, da u kršćanina k onomu prvomu treba da dođe ovo drugo.

Zatim će trebati ostale objavljene istine ponajprije jasno izložiti, a onda obraniti od svih važnih prigovora.

Osobito valja naglasiti, da to jedno i drugo mora biti jasno i snažno, jer bi svaka nejasnoća i slaboća samo još više mogla naškoditi. Prigovor mora biti posve oboren, dokaz sigurno izveden. Prema sadašnjem stanju znanosti. To je dakako u onom slučaju, kad se prigovor mora iznijeti, — ali inače neka prevladava pozitivna strana, t. j. neka se istine utvrđuju, ne iznoseći prigovore izravno nego samo imajući ih uvijek oštro pred očima, tako da će čitatelj čitajući utvrđivanje osjećati odmah, kako se obara i prigovor, što ga ili u sebi nosi ili ga od drugoga čuje. To je zato, da se gdjekoji prigovor, koji eventualno još nije raširen, bez potrebe ne raširi. A to dakako opet ne vrijedi u slučaju, ako je koji prigovor u narodu već raširen.

U glavnom, valja uvažiti prilike, kakove su u narodu sada, i kakve će nastati u dogledno vrijeme. Ako možda i nije ni potrebno ni dobro gledati na odviše crna stakla, ali je sigurno, da će neprijatelj biti i te kako na djelu.

Sve što će protivnici na šarenu trgu svjetske protuvjerske literature moći sabrati i skupiti, sve će to velikom zluradošću širiti među narod. Osobito s polja prirodoslovnoga. S toga je polja, istina, još tek malo sličnih plodina uneseno u narod, plodina naime protuvjerskog okusa; ali su svi znaci za to, da će u buduće biti toga sve više i više. I zamamne će biti te plodine već same po sebi, a po gotovu, što je jedna strana ljudske naravi uvijek sklona na to, da se buni protiv neba. Toga radi uvijek treba pozornost svraćati na to, tim viće, što se kršćanski apologeta baš na tom polju može osjećati osobito jakim. Posve samosvijesno može širiti spasonosnu misao, da je neprijateljska protivnost među prirodom i prirodoslovnom znanošću s jedne strane, te religijom s druge strane, upravo nemoguća, tako da baš ljudi religioznog svjetovnog nazora mogu s najvećom radošću pratiti radove prirodoslovnog istraživanja i željeti mu najveće uspjehe. Ovako širokih grudiju mogu oni biti na temelju velike misli, da je i priroda i vjera objava jednoga te istoga Boga, različita samo u svojoj vrsti; da prema tomu svi utvrđeni rezultati prirodoslovnog istraživanja ili sve po njemu priznate činjenice nikako ne mogu biti neprijateljski naperene protiv religije.

Kao nedostignut primjer takva nazora pruža nam stari zavjet u svojim psalmima ili u knjizi Jobovoj. Pisci tih djela čuli su iz svih carstava vidljive prirode hvalu i slavu pjevati veličanstvu Stvoriteljevu. Pjesnici tih knjiga nisu dakako poznali nama poznat svijet dalekozora i mikroskopa; ali kad bi se danas opet pojavili i spoznali sve rezultate prirodoslovnog istraživanja, ne bi imali nikakva razloga mijenjati sadržaj svojih pjesama, nego bi naprotiv dodali novih

strofa, te bi se i malenim svijetom mikroskopa i zvjezdanim svijetom teleskopa poslužili slaveći Gospoda Boga.

Možda se na prvi mah ne bi moglo ustvrditi, da je ta temeljna misao — t. j. misao, da su priroda i religija, obje djelo jednog Stvoritelja, potom obje u službi jedne te iste zadaće, u službi Božjoj — da je ta misao prešla u krv ispovijedaocima teistočkog nazora o svijetu.

Pa ipak je ta misao najjača obrana protiv današnjeg tako revnog popularizovanja prirodnih znanosti u službi ateizma! Tomu se ne da uspješno predustresti drukčije, nego tako da se iznose dotični rezultati prirodnih znanosti.

Na to dakle, kao što i na sve drugo, što spomenusmo, treba da se obazire Pučka apologetika, koliko je to moguće i koliko je najviše potrebito.

U razdiobi dakle naših godišnjih izdanja prema strukama na pet ili šest odsjeka, sada je evo u I. religioznom odsjeku na prvom mjestu P u č k a a p o l o g e t i k a.

Prema opsežnosti materijala po svoj će prilici Apologetika zapremiti barem dva ili tri sveska, i prema tomu barem dvije ili tri godine, no kako nam još izdanja Sv. Pisma treba završiti s Poslanicama, morat će se izdati P o s l a n i c e odmah nakon drugog sveska Apologetike, a to zato, da ne bude odviše veliki razmak između njih i predašnjih svezaka Sv. Pisma. Malo prekinuće ne škodi, ali ne smije biti preveliko. U dva sveska Apologetike moći će se raspraviti najvažnija pitanja, a za eventualni 3. svezak, koji bi po tom izašao odmah iza Poslanica, zadržat će se preostala pitanja.

Nakon toga dolazi na red općenita C r k v e n a p o v i j e s t, najviše u dva sveska. Prema svojoj naravi dakako da će i to djelo moći djelomično imati apologetski karakter.

Uz općenitu Crkvenu povijest moći će se najzgodnije pridružiti P o v i j e s t c r k v e m e đ u H r v a t i m a.

Kako bi prema dosadašnjem razlaganju naša religiozna izdanja imala biti pretežito pozitivne naravi, i to upravo pozitivno-apologetske naravi, trebat će, osim pomenute općenite apologetike, kasnije obraditi neke predmete još i zasebice u specijalnim izdanjima.

Temelj toj daljnoj pozitivnoj pouci ima biti K a t e k i z a m.

Poslije Katekizma mogla bi slijediti daljna izdanja ovim redom: C r k v e n a g o d i n a (s posebnom apologijom obreda) — S v e t i s a k r a m e n t i (dakako s njihovom apologijom) — Č e t i r i p o s l j e d n j e s t v a r i — B o ž j e i c r k v e n e z a p o v i j e d i (s apologijom kršćanskog morala) — B o g i p r i r o d a i l i V j e r a i p r i r o d n e z n a n o s t i — V j e r n i k i n e v j e r n i k (tu bi razliku trebalo obraditi s pravom Kristovom ljubavlju) — Z n a m e n i t i o b r a ć e n i c i — S v j e t s k a i h r v a t s k a p r o š t e n i š t a (s apologijom čuda i dobrom poukom o hodočašćenju).

No premda je u pozitivnoj vjerskoj nauci uključen već i moralni odgoj, ipak se samo po sebi razumije, da se ni sada ne će smjeti zaboraviti poseban odgoj srca. Zato će se od zgode do zgode među ova izdanja umetnuti koja bogoljubna knjižica, molitvenik ili

životopis kojega ugodnika Božjega. Od molitvenika napose prigodni molitvenici (Korizmenjak, Pobožnost prema Srcu Isusovu, Pobožnost prema Majci Božjoj), a od Božjih ugodnika ponajprije oni, koji se osobito štuju u hrvatskom narodu.

Ovamo ide i Crkvena pjesmarica, koja će se morati izdati što je moguće prije.

Ako sada sva ta izdanja razredimo na pojedine godine, slijedila bi jedna iza drugih po prilici ovako:

God. 1918.: Pučka apologetika I. Ove će se godine ujedno izdati i Životopis sv. Jeronima, te 3. izdanje molitvenika »Kruh nebeski«. — 1919. Pučka apologetika II. — 1920. Poslanice. — 1921. Crkvena pjesmarica. — 1922. Crkvena povijest I. — 1923. Crkvena povijest II. — 1924. Pobožnost prema Majci Božjoj (molitvenik). — 1925. Povijest Crkve među Hrvatima. — 1926. Katekizam. — 1927. Crkvena godina. — 1928. Sveti sakramenti. — 1929. Pobožnost prema Srcu Isusovu (molitvenik). — 1930. Četiri posljednje stvari. — 1931. Božje i crkvene zapovijedi. — 1932. Bog i priroda ili Vjera i prirodne znanosti. — 1933. Vjernik i nevjernik. — 1934. Znameniti obraćenici. — 1935. Svjetska i hrvatska prošteništa.

No naravski, da je to samo nacrt. Samo općenit putokaz, u jednu ruku za uredništvo i odbor, a u drugu ruku za pisce, koji će po tom putokazu biti nešto sigurniji, što kani društvo izdavati, pa se prema tomu spremati i izrađivati dobre rukopse.

Blagoslovio Bog!

„Jeronimsko Svjetlo"

(Ponovni susret)

Nakon više od jednog decenija.

Tako se to često događa među najboljim prijateljima. Pomakne se Prst Providnosti, — i jedan od njih iznenada krene sasvim drugim pravcem. Bliže, kraće, — dalje, duže, — kako to već hoće Mudri Upravljač udesa ljudskih.

Pa kad je izvršena Najviša Volja, eto ti, opet se dogodi, da dva stara prijatelja, pošavši istom stazom i idući jedan prema drugomu, najednom se ugledaju, od radosti kliknu, te: »ruke šire, u lice se ljube«. Pa uzevši se pod ruku, idu dalje istim putem.

Dva prijatelja: nekadašnji urednik »Vjesnika Književnog društva sv. Jeronima« i ugledni Zbor društvenih povjerenika te ostalih društvenih prijatelja.

Jest, sretosmo se opet, vrlo cijenjeni i dragi moji prijatelji! Radujem se, — jer tko da se ne raduje, kad osjeti toplinu prijateljskog srca u stisku ruke i u sjaju oka suzom orošena. Radujem se tim više, što znam, da ste ostali istih osjećaja, istih ideja, — iste ljubavi prema

društvu sv. Jeronima i istih misli, kako da se što uspješnije širi prosvjeta u naš hrvatski narod. Koliko li smo puta o tom razgovarali! Kroz godine i godine! U najrazličitijim prilikama. I onda, kad smo imali razloga veseliti se, i onda kad smo imali razloga žalostiti se. A uvijek s istom brigom za napredak našeg milog društva.

A najviše posredstvom našeg »Vjesnika«. On je bio naše posijelo, naša pošta, naš telefon, naš radio. Bio nam je na veliku korist. Bez njega rijetko bismo se mogli porazgovoriti na uzajamno podizanje. Oni svakidašnji razgovori kroz listovni saobraćaj, koji obuhvaćaju samo tehničko-upravnu stranu društvenog života, neophodno su potrebni, naravno, — ali pošto društvena misija ima i drugu, čisto duhovnu stranu, koja je i prvenstvena, i radi koje je sve ostalo, još su potrebniji i razgovori vođeni u toj duhovnoj sferi. Ovi su razgovori hrana i snaga samoj duši jeronimskoj, njezin polet i pobjeda. Pokretalo svega društvenog rada. Bez njih mora se sve ukočiti, sve zamrijeti, — kao što zamire i ugine svaki organizam, ako nestane hrane njegovu životnom principu. Što življi taj princip, i što jači, što bujniji, to jači i bujniji organizam. Kad je doba cvata, on divno cvate, kad je doba plodovima, on daje krasne plodove. Samo ga treba zalijevati, i u svakom pogledu brižno njegovati.

Treba za nj osjećati, o njemu razmišljati, o njemu razgovarati, o njemu pisati, o njemu, našem Društvu sv. Jeronima. O njemu, i o svemu onomu, što se njega tiče, što je s njime u vezi, sada bliže, sada dalje, ali uvijek u njegovu korist, za njegov napredak, za njegov triumf!

To ćemo opet činiti u našem društvenom Vjesniku.

O tom je društveni odbor na svojoj sjednici od 22. III. o. g. jednoglasno donio zaključak. Ne samo »jednoglasno«, nego i s očitom radošću nadajući se od toga dalnjom napretku Društva sv. Jeronima. Obnovljenom Vjesniku dadosmo ime »Jeronimsko Svjetlo«.

Jedva da bi se moglo naći bolje ime, nego što je ovo. To ime označuje sve. Ponajprije označuje ono, što je temeljna istina, t. j. da iz našeg društva izlazi svjetlo, — svjetlo prosvjetno, — ali i odmah sa svojim nerazdjelivim dodatkom, koji označuje, kakvo je to svjetlo.

Jeronimsko se svjetlo upravo specifički razlikuje od mnogih drugih »prosvjetnih svjetala«. Ima »prosvjetnih svjetala« koja jedvice da svjetlucaju; ima ih, koja svijetle kao starinska svjetiljka sa začađenim valjkom; ima ih, koja se vještački siplju u prejakim šmrkovima i od njih bliješte oči tako, te one ništa ne vide; ima ih pače i takvih, koja šire mrak i noć!

Evo, nijedno od tih svjetala nije Jeronimsko svjetlo. Ovo je uvijek jasno, uvijek čisto i novo, uvijek primjereno ljudskom gledanju, šireći pravu svjetlost, rujnu zoru i bijeli dan.

Posebnu vlastitu boju daje mu društvena ideja: najširа i najdublja prosvjeta, do u najtanje žilice prožeta s religioznom mišlju, kako je zastupana u katoličkoj Crkvi; naročit intenzitet daje mu neograničena ljubav prema Bogu, katoličkoj Crkvi i hrvatskom narodu; — vanredan utisak daje mu harmonično ujedinjenje one ideje

i te ljubavi, kao što i savršeno izvođenje tog sklada u svem kolikom konkretnom društvenom radu.

Po svemu tomu, to je svjetlo od tolike draži i milja, da je neodoljivo!

Čarovno staklo, kroz koje se to svjetlo rasiplje, sva je društvena prošlost i tradicija, svi su njegovi plemeniti i slavni osnivači, radnici, povjerenici, predsjednici, odbornici, društvena Danica, i ostale društvene edicije. A prvi i posljednji izvor mu je u nebu, i u sjaju Slova Božjega. Iz njega izlaze Zrake, te se kroz Društvo sv. Jeronima siplju po svoj hrvatskoj zemlji, po gorama i dolinama, uz mora i rijeke, po selima i gradovima, — po svem hrvatskom narodu!

To je Jeronimsko svjetlo.

Prosvjetno djelovanje u širinu i dubljinu

Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima

Osjećam se vrlo počašćenim i vrlo se radujem, što vas s ovog uglednog mjesta mogu srdačno pozdaviti, — tek jedno zasjenjuje moju radost, što na čelu vama svima ne mogu upravo kao nazočnoga smjerno pozdraviti našega visokog i dragog pokrovitelja, preuzvišenog gospodina nadbiskupa dra Antuna B a u e r a, koji radi bolesti nije mogao doći na ovu našu godišnju skupštinu. Ali znam, da je on s nama, i to tako živo, kao da je upravo među nama; te kao što on nas duhom gleda, tako i mi njega duhom vidimo, i na taj ga način iz naše sredine smjerno i srdačno pozdravljamo. Usrdna hvala Višnjemu, što je uslišao naše sinovske prošnje, te nam ga izbavio iz kliješta bolesti, i sačuvao zdrava i čila. Duboki su razlozi naše radosti; jer kao što je preuzvišeni gospodin za cijeloga svoga života nastojao i trudio se oko svakoga dobra i napretka našega hrvatskog naroda i u vjerskom, i u narodnom, i u gospodarskom pogledu, tako mu je oduvijek bio na srcu i njegov kulturni, njegov prosvjetni napredak, osobito u duhu našeg svetojeronimskog društva. Dokazom za to nastojanje jest onaj njegov divan gest, kad je prije rata i za vrijeme rata za svaku posljednju župu velike svoje nadbiskupije stvorio zakladu za doživotne društvene članove; dokazom je zato njegova topla, krasna riječ prigodom proslave društvene pedesetgodišnjice, ne samo u okružnici, koju je tada uputio svemu svome svećenstvu, nego i u govoru, što ga je izrekao na svečanoj jubilejskoj skupštini. »Kao što je akademija«, reče između inoga preuzvišeni pokrovitelj, »opstankom svojim jamačno bitno utjecala, da su mnogi naši učenjaci ustrajali u naučnom svom radu i okupili se oko akademije, te proslavili naše hrvatsko ime u učenom svijetu, tako je i Društvo sv. Jeronima životom svojim pobudilo i ujedinilo lijepu četu pučkih pisaca u radu za prosvjetu najširih slojeva naroda.« »Briga za prosvjetu tih najširih slojeva naroda spada među prve socijalne dužnosti, kojoj će se rado odazvati svi, kojima je na srcu

dobrobit naroda. S koliko radosti mogu kao nadbiskup i pokrovitelj Društva sv. Jeronima ovdje istaknuti, da su kod nas tu socijalnu dužnost prvi shvatili službenici oltara . . .« I jošte: »Napredak, što ga je naše Društvo polučilo za pedesetgodišnjega svoga opstanka, i s obzirom na broj knjiga i na proširenje u narodu, mora obradovati svako patriotsko srce. Ja samo želim, da bi naše naučne ljude proželo uvjerenje, da je zaista najčasnije i najzaslužnije, ako i nije najlakše, napisati dobru pučku knjigu bilo koje struke, pak da si u našem demokratskom društvu pruži ruke što više raznih radenika, kako bi za drugih 50 godina iz Društva sv. Jeronima tekao ne potočić, ne potok, već široka rijeka zdrave naobrazbe u široke slojeve naroda«. »Osobito pak,« završava preuzvišeni pokrovitelj, »stavljam na srce i dušu poimence časnom svećenstvu i uglednom učiteljstvu, da složno uznastoje, kako će iz te rijeke čista voda znanja i uljudbe poteći u svaku i najmanju potleušicu. Nad svim pak radom društvenim, a napose nad radom odbora neka počiva blagoslov Boga velikoga na sreću naroda hrvatskoga.«

Tako je evo toplo, tako je krasno govorio nadbiskup za naše pedesetgodišnjice; tako mu je srce bilo puno ljubavi za naše Društvo, i žive želje za njegovim napretkom! Tako onda, a tako i danas. Dà, i danas, kao što sam imao prilike ne jedamput čuti i osjetiti, i danas oko našega preuzv. pokrovitelja budno bdije nad našim društvom, njegova misao misli, njegovo srce želi, i molitva moli, da naše društvo ne zadesi nikakova nedaća, već da i dalje sve ljepše cvate i napreduje!

»Ne potočić, ne potok, već široka rijeka zdrave naobrazbe« da poteče u najšire slojeve naroda »u svaku, i najmanju potleušicu« — ove zlatne riječi našega preuzvišenoga pokrovitelja, koje je izustio na kraju pedeset godina društvenog života, i koje se tako lijepo slažu s mislima i željama slavnih društvenih osnivača, treba da nam svagda lebde pred očima, treba da nam budu neprekidnom lozinkom u našem sveukupnom radu, za sva buduća vremena, a napose slijedećih pedeset godina.

»Široka rijeka zdrave naobrazbe«, t. j. neka naše društvo unosi prosvjetu u hrvatski puk obilno po ekstenzivnosti, duboko po intenzivnosti, u što veći broj članova, što više knjiga, i tako, da se duh našeg puka, pomoću svetojeronimskog prosvjetnog rada, uistinu, i s umne i moralne strane, ojača, digne, oplemeni, usavrši, jednom riječju, da kulturno pokroči naprijed do najdaljnije moguće mete.

Znam, vrlo štovana gospodo, znam, da je to ideal, — ali za idealom treba težiti, jer samo težnja za idealom vodi k napretku. Da, baš radi samoga napretka, treba težiti za idealom, i to tim više, što smo dalje od tog ideala.

A mi smo, braćo, vrlo, vrlo daleko, jer što je ono nekoliko tisuća knjiga, koje uđu u naš puk, — po gotovu ako ne znam, što smo postigli tim knjigama, t. j. kakav su višak donijele duševnom i materijalnom napretku samoga puka.

Što se tiče brojčane visine članova, najvišu tu visinu dosegosmo upravo o pedesetgodišnjici: 50.000 doživotnih članova, 20.000 godišnjih, zajedno 70.000 i 100.000 Danice. Istina je, osim ostalih razloga, prijala je tomu — a što se ne smije pregledati, — i tadašnja povoljna novčana konjunktura. Ali ta brojčana visina nije ono glavno, što želim naglasiti, nego ono što kod toga hoću naglasiti, jest, da mi uza sve brojčane visine ne smijemo sebi praviti nikakve iluzije o nekom većem uspjehu u našem pučko-prosvjetnom radu, ako u isto vrijeme nemamo kakvo takvo jamstvo, da su naše knjige, koje su ti članovi primili, čitane, shvaćene, provedene ili provođene u život, t. j. da su one postale njihovom duševnom svojinom, i od našega člana pomogle stvoriti onakva čovjeka, kakva mi hoćemo formirati našim prosvjetnim djelovanjem prema svom obrazovnom idealu.

Naš je ideal: različitom pučko-prosvjetnom, poučnom i umjetničko-zabavnom, građom, napose religioznom, skupljanom u harmonijsko jedinstvo, odgojiti našega člana tako, da uzmogne uzak krug svoje okoline ispitivati otvorenim okom, i onaj maleni svijet, u kom živi, širiti sve dalje, u svemir, spoznajući u njemu najvažnije Božje zakone, koji vladaju cijelim svijetom, pa tako učvršćujući u sebi ulivenu vjeru i nauku Kristovu, kako je naučava katolička Crkva, činiti djela Bogu na čast, a sebi i ljudima na vremenitu korist i vječno spasenje.

Iz tako postavljenog našeg obrazovnog ideala ponajprije se vidi, koliku važnost i snagu u prosvjećivanju i s obzirom na sredstvo i s obzirom na cilj, pridajemo religioznom momentu, jer čovječji nutarnji svijet treba da je pun sadržine uzvišene i plemenite, sadržine neprolazne vrijednosti; sadržine, koja je srodna s onim, što je vječno, božansko; u tom pak slučaju nema jače sile nego što je religija, i ćudorednost, na religiji osnovana. Bez religije i ćudorednosti ne može čovjek obraniti unutarnje svoje neodvisnosti i jedinstvenosti protiv tolikih vanjskih rastvornih sila, koje hoće da čovjeka rastepu, rastrgaju, i učine svojim plijenom, svojim robom; nema one jedinstvenosti, koja čovjeku daje snagu i odvažnost, da on, jedan protiv tisuće, stoji neodvisan, samostalan. Stoga svi razboriti ljudi sve više spoznavaju, kako li je kobno, što se u današnjem vremenu najviše ide za tim, da se u čovjeku odgoji spoljašnjost na račun nutrašnjosti. Radni svijet je to više u pogibelji, što se sav izgubi u spoljašnosti, te mora silno naprezati svoje sile, da udovolji sve većim današnjim zahtjevima. A to je veća dužnost pučko-prosvjetnoga rada, da u pojedincu jača nutarnji svijet i da mu privodi moć i snagu onoga, što je dobro, lijepo i vječno. Zato treba i prodrijeti u tu dubljinu duše donoseći joj sve ono, što ju može ojačati i obogatiti. A ovamo dopire najsigurnije samo religija. Tko se u pučko-prosvjetnom radu odriče religijske moći, odriče se onoga, što je glavno, onoga, što je upravo jezgra svega toga rada. Nije to samo naše mišljenje, nego i svih drugih, od nas mnogo znatnijih poznavalaca pučko-prosvjetnog djelovanja, kao što n. pr. dra Erdberga, koji reče, da će se za prosvjetu puka više učiniti, ako se goji i jača njegov religijski život, nego ako mu se drže nasjajnija predavanja o mo-

nizmu ili čemu sličnom; ili kako reče drugi, na istom polju stručnjak svjetskog glasa, profesor Titius: »Nastojanju, koje ide za tim, da isključi religiju od općena obrazovna rada, moramo se usprotiviti u ime samog tog obrazovnog rada i njegova uspjeha« (»Wohl aber muss der Neigung die Religion von der allgemeninen Bildungsbestrebungen auszuschliessen, im Namen dieser selbst und ihres Erforlges entgegen getreten werden.«)

Zatim se iz onako određenog obrazovnog ideala, kako ga naprijed rekosmo, vidi, da mi u potpunoj vrijednosti cijenimo i svako profano korisno znanje, jer ono u jednu ruku ima poboljšati i poljepšati svagdašnji ljudski život, i u drugu ruku, kad je to znanje programatički skupljano u harmonijsku cjelinu, u pravcu jedinstvenog nazora na svijet, i kad je predavano sa svijesnim ciljem što jasnije upoznati najvišu vrednotu, najveće dobro, koje nije drugo nego Bog, tada to znanje i opet sa svoje strane i te kako pomaže sam specijalni vjerski rad, — kao što u pomenutoj svojoj okružnici svećenstvu reče i naš pokrovitelj, »da se društvene knjige mogu smatrati pravim pomoćnicama u duhovnoj pastvi.«

No više nego ovo jedno i drugo, više nego religiozni i profani momenat, štono ih ovdje samo dodirnusmo, treće je, što htjedoh naglasiti, određujući naš obrazovni ideal, a to je: od kolike li je ozbiljnosti i zamašnosti pučko-prosvjetni rad upravo onda, kad se promatra sa strane njegove intenzivnosti.

Vi se, gospodo i braćo, sjećate, kako smo se nekada, napose u »Vjesniku« društva sv. Jeronima, razgovarali i raspravljali o tom, da nije dosta knjige samo poslati u puk i dalje se više ne brinuti za njihovu sudbinu, već da bismo ih morali budnim okom pratiti, kao što majka prati svoje dijete, kad joj se od krila otrgne u bijeli svijet. Vi se sjećate, kako smo se razgovarali o tom, da treba osnivati Jeronimske prosvjetne zajednice, gdje bi se naše knjige čitale, gdje bi se raspravljalo o njihovoj formi i sadržini, kao što i tom, kako da se primijene u život, te o svemu da bi trebalo dostavljati mišljenja središnjem društvenom odboru, koji bi i sam na taj način stjecao bogata iskustva i sve više usavršavao svoje cjelokupno djelovanje. Naravno, da bi za tu stranu društvenog intenzivnog rada trebalo u središtu najmanje jedno posebno, sposobno i za stvar svim srcem zauzeto lice, ili organ, pa dakako i sredstva zato, koja bi se mogla namaći iz sveukupnog društvenog bujanja i napredovanja. Ovim intenzivnim radom tek društvo bi se dignulo na pravu visinu. Dà, sjećate se, kako smo o tom svemu raspravljali, — ali su taj plan zaustavile i prekinule ne samo ratne nego još više poratne prilike.

Radi kratkoće vremena dosta je, da sam i toliko mogao udovoljiti svojoj želji, te dovoljno naglasiti tu prevažnu stranu, stranu intenzivnog društvenog rada, — pa se sada još bolje može razumjeti ono što naprijed rekoh, da ne smijemo sebi praviti iluzija ni od najveće ekstenzivnosti, t. j. ni od najvećeg broja članova i knjiga, ako ekstenzivnost ne vežemo s intenzivnošću u potpunu razmjeru.

Kad je pak tako i s najvećim brojem, a što istom da kažemo o malom?! Kao što prije istakoh, da je o proslavi naše pedesetgodiš-

njice, osim drugih razloga, napose povoljna novčana konjunktura pridonijela, te je broj naših članova dostigao dotada najveći broj, tako mi sada trebamo istaknuti, da su poslije toga osobito danas, među inim, opet nepovoljne prilike pridonijele tome, da se broj društvenih članova ili onih, koji primaju društvene knjige, veoma snizio, skoro približio početnim društvenim danima. »Mal zaista Horvatov broj«, mogao bih na pragu stogodišnjice hrvatskog preporoda uzdahnuti s pretečom tog istog preporoda, Tomom Mikloušićem.

Jest, jest, ni iz najvećeg broja samog po sebi ne smijemo sebi praviti iluzija, — ali time nije nipošto rečeno, da je svejedno, da li malen ili velik broj. Nije svejedno, jer je taj broj uvjet za daljni rad, ili drugim riječima, jer je taj broj temelj, na kojem se može graditi zgrada, i što veća ima biti zgrada, to čvršći ima biti temelj, na kojem se može graditi zgrada. Mi gorimo željom graditi veliku zgradu, — dakle mećimo i čvrste temelje.

Gledajte, gledajte, gospodo i braćo, napose vrlo cijenjeni povjerenici, da nam broj članova bude što veći, na korist i spas našega miloga društva, uprkos ovim teškim vremenima. Ne dajmo se od njih svladati, i nemojmo pasti u malodušje. Aequam memento rebus in arduis servare mentem. Međutim, ja neću o tom duljiti, nego neka mi bude dopušteno samo podsjetiti na ono, što sam pisao i u »Jeronimskom Svjetlu« i u posebnom pismu upravljenom svim društvenim povjerenicima. Bog je s nama. On će raspršiti sve poteškoće. Deus afflavit, et dissipatae sunt. Moralna je snaga u našega društva sveudilj velika, velika i po uzvišenoj njegovoj ideji, i po našoj ljubavi pram toj ideji. Stoga, ako pregnemo, naši će vranci opet jurnuti, kao da ih vile nose!

Na početku sam Vas, vrlo cij. gosp. skupštinari, pozdravio, na čelu svima našeg preuzv. pokrovitelja, — a sada Vam jošte zahvaljujem, što ste mi priuštili ovu radost, da mogu sjedjeti na tom vele uglednom mjestu. Zahvaljujem preuzv. gospodinu Pokrovitelju na njegovom milostivom povjerenju, i Vama, što ste me izabrali odbornikom, i mojim dragim i cijenjenim druzima iz odbora, što su me prema pravilima izabrali predsjednikom. Od sveg srca molim Višnjega za milost, da barem koliko toliko ispunim svoje želje i vaše nade!

Osobito mi je pak ugodna dužnost i čast sjetiti se svog velezaslužnog predšasnika, a sada počasnog društvenog predsjednika, presvijetlog gosp. Lj. Knežića. »Last not least«, duhovito veli Englez. Ono što je na kraju, nije zato i najmanje. Naprotiv. Ta kako bi to bilo, kad sam ja kao urednik uz njega kao predsjednika proboravio toliko i tako ugodnih godina, i kad je on toliko želio i očekivao da ga baš ja naslijedim! Ta kako bi to bilo, kad je on, tako rekavši, svu svoju dušu dao našem društvu i kad je dragocjene sile svoje starosti našem društvu posvetio i žrtvovao! Ta kako bi to bilo, kad ja znam, i kad mi znamo, da su njegove želje bile uvijek najuže sjedinjene sa željama našeg preuzv. pokrovitelja »Ne potočić, ne potok, već široka rijeka zdrave naobrazbe neka teče u svaku i najmanju potleušicu našeg hrvatskog puka!« Stoga neka i on još dug niz godina zdrav i čil zauzimlje ovo časno mjesto počasnog predsjednika!

Organizovanje Hrvatskoga književnoga Društva sv. Jeronima

Među bićima, što ih je stvaralačka Riječ Božja pozvala u bivstvovanje, jedna su živa, druga su neživa. Živa se zovu organizmi. To su bića, koja oživljuje jedna životna sila čineći, da svi dijelovi (organi) jednog takvog bića vrše svoju službu (funkciju) jedinstveno prema cilju (svrsi), za koju je to biće stvaranjem određeno.

To biće potpuno postizava svoju svrhu, ako svi njegovi dijelovi (organi) svoju službu točno i potpuno vrše. Ako samo jedan od tih organa ne vrši točno svoju službu, djelovanje organizma već nije savršeno, organizam slabi, više ili manje, prema tomu, da li je organ važniji ili manje važan.

Sve to vrijedi, u prvom redu, za fizičko-živa bića (biljke, životinje). Analogno, u prenesenom smislu upotrebljava se riječ »organizam« i za duhovne tvorine, za znanosti, umjetnička djela, a napose za državne cjeline, kao što i za druga ljudska društva.

I naše je Društvo sv. Jeronima takav pravi organizam. Oživljuje ga životna sila čiste prosvjetne ideje s određenom svrhom, da prosvjećuje puk, u čijoj se sredini nalazi. Prema toj svrsi rade svi njegovi dijelovi (organi).

A kao što se svaki organizam razvija i usavršuje (unutar granica svoje vrsti), tako su sposobni za razvijanje i usavršavanje napose oni organizmi, koji se tako zovu u prenesenom smislu, duhovni organizmi.

I naše se Društvo tokom vremena razvijalo i usavršavalo, unutar svog određenja, t. j. razvijali i usavršavali su se njegovi dijelovi, organi, od kojih su glavni: skupština, odbor i njegovi funkcionari, zatim povjerenici i članovi.

Pravila su se mijenjala u nekoliko mahova. To mijenjanje zahvatilo je ponajviše odbor, t. j. njegove funkcionare, a manje druge sastavne dijelove, kao što na pr. članove.

No sada je došlo vrijeme, ne samo došlo, nego sadašnje vrijeme upravo traži, da proces razvijanja i usavršavanja zahvati naročito članove. To je potrebno tim više, što su članovi najvažniji dio cijelog jeronimskog organizma, s jednostavnog razloga, što sadržavaju onaj njegov konstitutivni dio, koji se zove s v r h a. Sve je ostalo, više manje, sredstvo. Sve što se u društvu radi, radi se zbog članova, članova iz puka, (i onih, koji su njima slični), da prosvjetnom stazom kroče naprijed. To je naglavnija, to je jedina naša zadaća.

Na tu stranu društvenog djelovanja, kao najvažniju, ja sam, kao urednik, često upozoravao. Jedna od najvećih nesavršenosti u našem radu jest ta, što se misli, da je time sve učinjeno, ako smo nekoga dobili za člana i ako je taj primio knjige u ruke, a dalje ne postoji zanimanje i briga, da li taj član knjigu čita, razumije, da li mu koristi, i da li je čuva. A baš ovo posljednje ima biti kruna svemu radu. Ako toga nema, djelovanje je nepotpuno, krnje, kao kuća bez krova, ili kao onaj putnik koji putuje u jedno stalno mjesto radi izvršenja važna posla, pak izađe na pretposljednjoj stanici, i više ni koraka dalje.

Odstranimo ovu nesavršenost. Izvršimo djelo do kraja. Dignimo krov na kuću. Putujmo do prave mete. Metnimo krunu na naš cjelokupni rad!

Kako?

I o tom sam već prije mnogo razmišljao.

Članovi našeg Društva različiti su, stariji i mlađi, muški i ženski, — ali sve ih skupa povezuje i ujedinjuje jedna misao, jedan duh svetojeronimske prosvjete. Kogod naime postaje članom Društva sv. Jeronima ili daje godišnji prinos za njegova izdanja, čini to zato, jer štuje i voli Društvo sv. Jeronima, jer ima pouzdanja u njegov rad, jer znade, da će čitajući njegovo štivo čitati nešto dobra i lijepa, s pravom prosvjetnom vrijednošću. Ne mora dotičnik znati sve to izreći jasnim riječima, ali on to osjeća. Taj osjećaj, taj duh, kojim dišu svi jeronimski članovi i prijatelji, čini njihovo jedinstvo, — čini, da svi zajedno tvore jednu familiju, obitelj, ili, da se poslužimo drugim, sličnim izrazom, čine jednu z a j e d n i c u, j e r o n i m s k u zajednicu, jeronimsku p r o s v j e t n u zajednicu.

Ja sam »Jeronimske prosvjetne zajednice« u našem »Vjesniku« predlagao već god. 1913.

Poslije toga se u »Vjesniku« o istom pitanju povela rasprava. Svoja su mišljenja izrekli neki ugledni povjerenici. Zatim se učinio i prvi pokušaj, — kad li slijedeće godine 1914. bukne veliki svjetski rat. S ratom, i s neprilikama poslije rata, nastade prekid.

Od onda je prošlo mnogo, skoro dvadeset i pet godina, — ali misao je aktualna i danas, kao što je bila nekada, ako ne i više, mnogo više.

A uvijek jednako prirodna. Ništa u njoj umjetna, ništa izvještačena. Jer, doista, što je naravnije, nego da oni, koji žive u jednoj istoj, jeronimskoj ideji; koji vole jeronimsku knjigu prosvjetnicu; koji se njome nadahnjuju i prosvjećuju, da ti isti sačine i jednu konkretnu, jeronimsku, zajednicu, u svrhu, da im se zajednička ideja sve više i sve ljepše ostvaruje! To je tim naravnije, što takve zajednice postoje same po sebi, samo u latentnom stanju, t. j. tako, da još nisu ušle u svijest, niti su postale budne.

Treba ih izvaditi iz tog stanja latentnosti! Treba ih privesti u svijest! Treba ih probuditi!

Probudimo ih dakle! Budne, bit će lijepe, divne kao zora. Sa suncem svoje čiste prosvjete, pružane knjigama, koje jedino Društvo

sv. Jeronima može pružati, svijetlit će svima i nad svima, svakomu drage.

Osnivajmo svetojeronimske prosvjetne zajedinice! Preko njih će se naš čovjek još većma moći domoći duhovnih vrednota, kojima nitko razuman ne će poreći vanrednu cijenu, koliko za pojedinca, toliko za cjelinu, koliko u duševnom, toliko u materijalnom pogledu.

Usavršimo organizaciju Društva sv. Jeronima s obzirom na njegove članove i godišnje prinosnike!

Jeronimske Trojke

Uz pomoć Boga Višnjega, — mi moramo naprijed! Ne samo da ne smijemo zapinjati, ili ćak trgati natrag, — mi ne smijemo ni stajati na istomu mjestu! Ne, — mi moramo naprijed! Mi moramo naprijed!

Dà, teška su vremena, — ali što su teža, to nam treba više energije, više poleta, više plamena!

Dà, i naše se Društvo nalazi danas u znatnim poteškoćama, — ali zato moramo upotrijebiti to veći napor, da ga iz tih poteškoća izbavimo.

To mora svatko, od prvoga do posljednjega, — svatko komugod je zaista na srcu napredak našega Društva, dobrobit hrvatskog naroda!

Ta zar bi itko, ako je takav, mogao podnijeti, da Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, da mu ovo njegovo miljenče, zapne u svom radu, ili da nastrada! Tko bi za to mogao ponesti odgovornost pred svojom savješću, — tko? — osim ako bi bio suha grana na narodnom nam stablu!

Ustanimo dakle svi, da pomognemo Društvu sv. Jeronima!

Društvo sv. Jeronima ima danas dvije velike potrebe:

Prva je: da se što prije riješi svoga duga.

Druga je: da se ovogodišnja izdanja raspačaju do posljednjeg primjerka.

Govoreći o prvoj potrebi, treba ponajprije imati na umu, da Društvo sv. Jeronima, radi svojih edicija duguje drugima vrlo ozbiljnu svotu. No pored toga, i drugi, radi preuzetih društvenih edicija, duguju Društvu također vrlo ozbiljnu svotu. Ako se time operira na papiru, te jedno postavlja prema drugomu, zbraja i odbija, izlazi tako, da se jedno s drugim izravnava, i nikomu ništa,

Ali je sasvim drukčije, ako se to posmatra u konkretnim oblicima, ili u praksi.

U praksi mora Društvo stare dugove otplaćivati, te u isto vrijeme spremati nove godišnje edicije, t. j. kupovati papir, plaćati slog i tisak, namirivati klišeje, izdržavati upravu itd. itd., — to sve s jedne strane, — a s druge strane, ono što Društvo od drugih potražuje, realizuje se vrlo, vrlo slabo. Kakva situacija nastaje otuda za Društvo, neka svatko pomisli na sebe i svoje eventualne prilike,

ako bi naime trebao otplaćivati stari dug i podmirivati novu potrebu, a prihodi zaostaju daleko za tim. Kako li delikatna situacija!

Da se ne padne u teže neprilike, ovakva situacija zahtijeva najozbiljniji napor, da se iz njega izađe.

Mi ne ćemo dalje o tom na široko raspravljati; niti zalaziti u detalje, — dosta je, da sve društvene prijatelje na to upozorimo, — i da odmah naglasimo, kako život našega Društva sv. Jeronima i njegovo pravilno, nesmetano funkcioniranje kategorički traži, da se sva njegova potraživanja realizuju u najkraćem vremenu, t. j. da svi oni, koji su uzeli knjige, ili druge edicije od Društva sv. Jeronima, i za njih duguju Društvu izvjesnu svotu, da tu svotu namire što prije.

Sav dug Društvu treba da se podmiri do 1. listopada ove godine 1933.

Znamo, braćo i prijatelji, da su teška vremena, — ali znamo i to, da još postoji životna snaga hrvatskoga naroda, i da nema ničesa, što bi tu snagu moglo do kraja iscrpsti. Ili, drugim riječima, ne možemo ni časa vjerovati, da onaj minimalan postotak — jer doista je, nažalost, takav! — postotak, koji osjeća potrebu za prosvjetom i knjigom, pa tu knjigu uistinu uzme (t. j. kupi), ne bi mogao, uz malo dobre volje, da tu neznatnu svotu i isplati! Dakle, pregnimo, braćo i prijatelji!

A nama treba, ne malo, nego mnogo, mnogo dobre volje, ako hoćemo doći do nekog napretka, i preko napretka do željenih drugih ideala.

Pokažimo tu dobru volju odmah kod one druge potrebe, koju naprijed spomenusmo, t. j. da ovogodišnje društvene edicije brzo raspačamo do posljednjeg primjerka.

Na drugom mjestu ovog našeg Vjesnika donosimo prikaz ovogodišnjih društvenih izdanja, iz kojega se vidi, koja su to izdanja, kako su podijeljena, koliko im je cijena, — kao što i to, da su lijepa, dobra i korisna.

Ne sumnjamo ni časa, da će te naše knjige naići na najbolji prijem kod našega naroda, i da će se naši prijatelji svojski zauzeti, kako da se što brže raspačaju, — ali već sada želimo upozoriti na jedan važan zaključak odborske sjednice od 12. IV. o. g.

Tu je zaključeno, da se naše knjige naročito one III. skupine od 10 D, u buduće šalju samo onomu, koji ih naruči, i koji za cijelu narudžbu unaprijed pošalje novac.

Mislimo, da će svaki razborit čovjek odobriti ovaj odborski zaključak, i to s razloga, što se samo na ovaj način mogu u redu držati društvene financijalne prilike.

Osim toga postoji još i ovaj razlog: Naš je narod ponosan. Niti traži, niti cijeni ono, što mu se kao dar daje besplatno ili u bescijenje. Svaki onaj, koji ima svijesti o potrebi vlastita prosvjećivanja, ili se posebnom prosvjetiteljskom akcijom ta svijest u njemu probudi, pa se zaželi knjige, ne će da dobije besplatnu »muštru bez vrijednosti«, nego knjigu kao pravu realnu vrednotu. Naš čovjek ima osjećaj za

stvarne vrijednosti. Ako tko s njegove živice nabere trnjina, ili u šljiviku otrgne koju šljivu ili strese krušku tepku, prelazi preko toga, — ali računa sa svakim jajetom, sa svakim piletom, a da ne govorimo o drugom. Stoga ne će cijeniti ni onu knjigu, za koju nije ništa dao, — nego će cijeniti samo onu, za koju je nešto žrtvovao, za koju je platio određenu svotu.

Uzdržavajmo narod u tom njegovom ponosu, jer i to spada na narodni odgoj.

Sve što ovdje iznesosmo, te zaželjesmo i zamolismo, da bi se provelo, t. j. da se sav dug, koji se duguje Društvu isplati do 1. X. o. g., i da se sve ovogodišnje edicije što brže stvarno raspačaju, t. j. rasprodaju, — sve to, naravno, iziskuje izvjestan rad i trud. Tvrdo smo uvjereni, da će naši povjerenici rado provesti taj rad i rado podnesti taj trud, — s jednostavna razloga, jer su rodoljubivi. Svaki naime naš školovani čovjek (a i drugi, u kojem gori iskra težnje za prosvjetom), te se primi funkcije društvenog povjerenika, nije to učinio ni iz kojih drugih nego samo iz rodoljubnih motiva. Nije to učinio ni iz kakve lične koristi, jer je uopće nema; niti zbog odbora, niti iz ikakva čisto osobna uticaja, — nego samo radi narodnog dobra, — a to je rodoljublje, koje se u samoj savjesti shvaća kao prava dužnost. Od takve se pak dužnosti ne bježi. Naprotiv, ona se izvršuje sa srdačnom radošću.

Ali otuda ne slijedi, da svaki povjerenik mora baš sve sam, fizički, učiniti; niti slijedi, da ne bi mogao uzeti i druge u pomoć. Baš protivno, prirodno je, da se posao raspodijeli, da se uredi i što bolje udesi. Time će se olakšati prosvjetiteljski posao prvom i glavnom radniku, koji je povjerenik, a ujedno će se moći razviti, i veći se uspjesi postignuti.

Stoga predlažemo i molimo slijedeće:

Da svaki naš cijenjeni povjerenik, u svom povjereničkom području, probere tri lica, poštena, razborita, za stvar zauzeta, u prvom redu iz kruga društvenih članova, i neka ih, u ime Društva, imenuje »Jeronimskom Trojkom«, kojoj je, po prirodi same stvari, pročelnik sam Povjerenik.

Osim jedne muške može, prema prilikama, biti i jedna ženska Jeronimska Trojka, koja također neka sastoji od tri ženske osobe vrijedne, razborite i za stvar zauzete.

Jednoj i drugoj Trojki neka povjerenik izloži, koja je zadaća Jeron. Trojke: biti desna ruka povjereniku u širenju jeronimske prosvjete.

Neposredan zadatak jeronimske Trojke za ovu godinu jest: 1) pomoći povjereniku da se do 1. listopada o. g. sabere sav dug, što ga pojedini dužnici duguju Društvu sv. Jeronima za primljene društvene edicije, — 2) pomoći povjereniku da se sve ovogodišnje edicije što brže raspačaju i umah za njih ubere određeni prinos.

U ime dobra našega milog Društva molimo Vas braćo i prijatelji, da bez odvlake sastavite ovakve Jeronimske Trojke!

Financijska strana našega Društva

Oduvijek je bila financijska strana veliki problem našega Društva. Naglasujući ovu stranu, ne shvaćam to u običnu smislu, t. j. u smislu, da uopće za svaki pothvat ili poduzeće treba financijalnih sredstava. Dok naime živimo u ovom materijalnom svijetu, treba nam za taj život i materijalnih ili novčanih pomagala u svakom pogledu. To se samo po sebi razumije, pa to ne bi trebalo ni isticati, dok su kod poduzeća odnosi između troškova i prihoda pravilni.

Kod našega Društva nije tako. Kod njega ne postoje posve normalni odnosi između pothvata i sredstava. Zašto?

Društvo sv. Jeronima ima zadaću, da širi pučku prosvjetu pučkim spisima, i to u prvom redu knjigama, a u z j e f t i n u c i j e n u. Tako stoji u § 1. njegovih pravila: »Svrha je društvu sv. Jeronima izdavati i u z j e f t i n u c i j e n u širiti pučke spise, dobrim duhom pisane, zabavno-poučne struke«.

Uz jeftinu cijenu. Tako je naglašeno u početku, i toga se naše Društvo držalo diljem cijelog svog života. Za to je bilo, i danas ima, važnih razloga.

Zadaću, koju je sebi postavilo naše Društvo, vršili su naši predi, a vršimo je i mi danas, od sveg srca, iz čiste ljubavi prema svom hrvatskom narodu. Svim srcem želimo, da nam narod bude prosvijećen, t. j. da bude životom ćudoredan i krjepostan, te da stekne toliko znanja i stručnog i općeg, koliko mu je potrebno u današnjim vremenima.

No postizavati ovu svrhu, doći do cilja u tom pogledu, nije lak posao. Na putu stoje mnoge zapreke, koje treba svladavati.

Običnu čovjeku pučaninu, naviklu na život i rad, koji je najvećim dijelom tjelesan; na život, u kojemu su, silom prilika, većma zaposlene mišične nego li duševne sile; na život, u kojemu se misli ne kreću lako, u kojemu je duh još neizvježban, tvrd, ukočen, — takovu čovjeku pučaninu nije lako pružati duhovnu knjigu prosvjetnicu. Njegove je žuljevite ruke primaju sustežljivo, bojažljivo.

Stoga treba sve učiniti, treba upotrijebiti sve moguće načine i sva sredstva, da on tu knjigu primi što sigurnije, što lakše.

Nije mi sada namjera, da iznosim sve te načine i sredstva, nego ističem samo ovo jedno već naprijed spomenuto sredstvo, a to je: da knjige budu jeftine. Ako bi bile skupe, pučanin bi ih, pored onih već navedenih teškoća, još teže primao. A ne smiju se, naravski, ni poklanjati ni davati u bescijenje, jer bi to, s jedne strane, bilo nemoguće, a s druge strane, ne bi dovodilo ni do cilja, jer se poklonjena roba malo cijeni.

Dakle, jedini pravi način i put, kojim se imaju širiti pučke knjige, jest taj, da se prodavaju uz jeftinu cijenu, — kao što je to i činilo i čini naše Društvo sv. Jeronima.

Ali, u drugu ruku, na takav se način može širiti pučka knjiga samo uz stanovite uvjete; inače moraju doći teške posljedice.

Ti su uvjeti: ili da se bilo ima, bilo stvori potreban kapital, čijom pomoću ili kamatima će se moći izdavati jeftine knjige; ili da se stalno dobivaju darovi bilo od institucija bilo od pojedinaca; ili da se izdane knjige s koledarom »Danicom« uvijek sasvim rasprodaju, te se tako barem pokriju svi efektivni troškovi.

U protivnim slučajevima Društvo mora stradati.

Sve su to u obilnoj mjeri iskusili i naši pređi.

Stoga su naši pređi, osim brigu književno-prosvjetnu, brinuli uvijek i brigu o financijskoj strani našega Društva, znajući, naravski, da se bez novčanih sredstava ne da raditi ni na prosvjetnom polju. Ni papir, ni tiskarsko mastilo, ni strojevna radnja, ni ostale radne sile, ne mogu se dobiti besplatno. Sve to treba platiti u gotovu. Za sve to treba imati stalnih novčanih izvora i prihoda.

Zato o toj financijskoj strani Društva izvješćuju uvijek ne samo blagajnički izvještaji, nego se na nju, tako reći, stalno osvrću i predsjednici u svojim skupštinskim govorima.

Sam prvi predsjednik prednjači. On vodi brigu o sva ona tri uvjeta, koji imaju omogućiti izdavanje pučko-prosvjetnih knjiga.

On iznosi stanje temeljne glavnice, i veseli se, ako ta glavnica, pomoću doživotnih članova i članova utemeljitelja, napreduje. »Prinosi članova u glavnom ostali su čitavi, netaknuti, sama glavnica iznosi više, nego li je svota svih prinosa od članova: naša glavnica iznosi danas do 46.000 for., a sva imovina preko 50.000 forinti, dočim je pasivni dug jedva kakovih 600 for.«

Predsjednik vodi brigu i o drugom uvjetu, o darovima. Raduje se, kad može istaknuti, da su se prijatelji naroda sjetili društva i postali njegovi dobročinitelji. »Prihod i rashod u dobru su razmjerju. Premda od svojih glavnica Društvo nema na godinu više prihoda nego li 1300 for., i premda je posljednju godinu potrošilo preko četiri tisuće forinti, nije si ipak za budućnost naprtilo duga. Bog je to dao i dobri ljudi. Preuzvišeni gospodin zagrebački nadbiskup Josip Mihalović poklonio mu je 300 for., đakovački pako biskup, slavni Josip Juraj Strossmayer, poklonivši Društvu sve svoje dnevnice, koje su ga išle kao člana kraljevinskoga odbora, tim mu je darovao 2.400 for. Napokon jedan dobrotvor, koji nam društvo od njegova postanka njeguje svakom brigom i pomaže svakim načinom, poslao mu je i ovaj put na dar 50 for. Pa je i doživotnih članova prilično priteklo, naime 250, te njihovimi prinosi glavnica narasla za 1730 for. Među timi novimi članovi jest i svijetli ban hrvatski Ivan Mažuranić. Ali krasan i plemeniti dar darovaše društvu i oni muževi, koji su mu poklonili plodove svoga tankoga uma, napisavši za puk dobru knjigu.«

Tako ide redom, gotovo na svakoj glavnoj skupštini.

Napose se pak posvećuje posebna briga trećem uvjetu: rasprodaji izdanih knjiga, — što je posve naravno, jer to i mora biti najsigurniji prihod. »Odboru se bilo brinuti, da što više svojih knjiga, kojih ne treba za članove, rasproda, kako bi više novaca za dalje izdavanje; naročito je na to mislio, da mu se koledar raspača. On je bio povjerio svoju trgovinu jedino zagrebačkom knjižaru

Hartmanu, no uvidio je, da će biti bolje davati knjige svim knjižarama ne samo u Zagrebu, nego i izvan njega.. On je jošte u dobar čas rasposlao raznim svojim povjerenikom po njekoliko otisaka svoga koledara i tako toga prilično rasprodao. No najjače, najplemenitije mu je tu pomoglo visoko glavno vojno zapovjedništvo za Hrvatsku i Slavoniju (Ivan Trnski). Ovo je preporučilo društvene koledare, i gle! u Krajini se rasprodalo 526 komada! Dà, visoko glavno vojno zapovjedništvo i naša »junačka Krajina, to je našemu Društvu najljepša utjeha.«

I opet tako to ide redom na svakoj glavnoj skupštini.

Ali ako se koji od ovih uvjeta ne ostvaruje, društvena djelatnost počinje zapinjati i škripati, pa je je odboru i predsjedniku to veća briga i skrb, da se odstrane uzroci zapinjanja. Na svaku se pojedinost upozoruju društveni prijatelji. »Samo mi budi dopušteno«, veli predsjednik, »jošte na jednu stvar obratiti pozor štovane skupštine. Kako ima naše društvo moćnih zaštitnika i podupirača, kako mu je i sam sabor odredio znatnu potporu, mogao bi tko misliti, da je durštvo naše već potpuno osigurano, d a i m a d o v o l j n i h s r e d s t a v a z a p o s t i z a v a n j e s v o j e s v r h e, i tako misleć morda bi umanjio dosadašnju revnost za napredak društveni. Čini se pače, da se je u gdjekojega prijatelja našemu društvu već i umanjila pređašnja revnost: tomu kao da se opaža trag u raspačavanju ljetošnje Danice. Kako se pak vara, tko misli, d a d r u š t v o i m a v e ć p r i j e k o d o v o l j n o s r e d s t a v a z a s v o j u z a d a ć u, jasno se vidi, ako se isporedi trošak s a m o za Danicu s godišnjim stalnim dohotkom.«

Na drugom se mjestu kaže: »Uz toliko zgodnih i povoljnih stvari jedina skoro nepovoljnost bijaše ta, što su se osim koledara s l a b o r a s p r o d a v a l e ostale knjige, a neke, kao što »Povjesnica«, i preslabo. Odbor je zamolio visoku zemaljsku vladu, da se preporuče odrasloj mladeži za nagradu naše knjige. Ista visoka vlast je izvolila to obećati. Uostalom uzda se odbor u svoje povjerenike i ostale prijatelje i zaštitnike društva; č i m b o s e k n j i g e b r ž e r a s p r o d a j u, t i m p r i j e s t i č e o d b o r p o t r e b n a n o v c a z a d a l j e i z d a v a n j e, j e r s a m e k a m a t e o d g l a v n i c e n i s u n i p o š t o d o v o l j n e niti prama želji odbora niti prama očekivanju članova.«

»Pokazalo se naime (kad se pokušalo s prikupljanjem g o d i š n j i h članova), da knjige razdane godišnjim članovima stoje samo društvo više, nego li vas iznos prinosaka od tih članova. T i m d a k l e d r u š t v o, k o j e i o n a k o s v o j i m d o ž i v o t n i m č l a n o v o m m n o g o v i š e d a j e, n e g o l i i z n o s i k o r i s t o d n j i h o v i h p r i n o s a k a, imađaše i više štete; što se nije smjelo dalje nastaviti, d a s a v r a d d r u š t v a n e z a p n e.« A kad Društvo i opet jednom prilikom primi od nekog svog prijatelja 300 for., ljetopisac to s radošću ističe veleći: »T o j e d r u š t v u s n e b a p a l o, d a n e d o đ e u n o v č a n u n e p r i l i k u.«

No ono je ipak već u prvom desetljeću zapadalo u te neprilike, kad se nije ispunjao koji od uvjeta naprijed spomenutih. »P o t r i

puta bijaše ovo društvo«, reče predsjednik Gajdek na desetoj glavnoj skupštini »došlo u ozbiljnu krizu, svaki put tim, što je izdalo knjiga mnogo preko svojih sila. Nije upravljajući odbor toga učinio od kakve lakoumnosti, nego zato, da čim više digne cijenu društvu, pa mu poštena nakana nije osramoćena. Već god. 1870. bijaše nastao velik nerazmjer između potroška i dohotka društva, kako se vidi iz računa za onu godinu. Ali pokrovitelj društva nadbiskup Mihalović dade 300 for., biskupi Strossmayer i Dobrila ujedno 300 for., vitez Trnski napisa »Dobrašina«, koji društvu donese i lijepe preporuke i novca, jer se knjiga u brzo upravo razgrabila. Visoka Generalkomanda raspača 660 komada naših knjiga, — tako se društvu pomoglo na noge. Druga ozbiljna novčana kriza nasta godine 1872. i 1871., ali i tu pomože Bog i blagodatna ruka biskupa Strossmayera. Po treći put nastade novčana neprilika godine 1876. Al tu društvu javno u zemlji mnogo cijenjenu, priskoči zemlja u pomoć kroz svoju vladu i sabor, davši mu osim redovite pomoći od 200 for. još izvanrednu od 1000 for.«

Ni odbor ni predsjednik ne očekuju ipak glavne pomoći ni od pojedinaca ni od vlasti, nego je očekuju u prvom redu od rasprodaje samih knjiga. To je i potpunoma u redu, jer je sve drugo nestalno, a samo je ovo stalno, ili takvo ima biti; samo je ovo prirodno, upravo najprirodnije. Sav je rad, sav je život našeg Društva upravljen prema hrvatskom puku i njegovim mnogobrojnim pripadnicima, — i otuda treba da teče život samomu Društvu. Hrvatski puk treba da za jeftinu cijenu, koja se određuje, kupuje jeronimske knjige, pa će se tako postizavati moralna i materijalna svrha, pa će se tako puk prosvjetljivati, a Društvo će biti obezbijeđeno s financijske strane.

U tom pravcu treba da pomognu školovani sinovi hrvatskoga naroda. Zato se i odbor i predsjednik na njih, na naše povjerenike, obraćaju u svakoj prilici i onda, kada Društvo napreduje, zato, da ga tih nezgoda oslobode. Hvale ih, bodre ih, pozivlju se na njihovu požrtvovnost i radinost.

»Dok ima u nas radinosti, požrtvonosti i sloge, ne ima straha; jer je istina, da radom, štednjom, slogom i mala kuća raste, dočim se i najveća i najjača nemarom, raskošjem i neslogom ruši. Pak zato dopustite mi, štovana gospodo, da prije nego li završim, jošte izrečem tri želje, koje su mi na srcu. Prva mi je želja, da se u nas i u našem narodu uzmnoži živa i ustrajna radinost; glede Društva spomenuo bih na pose naše povjerenike. Voljnu čovjeku nije trudno u zgodne čase preporučiti naše Društvo, sabirati članove i prinose i razdavati knjige.« U drugom pak govoru kaže: »No ako je odbor s izdanjem knjiga bio sretan, nije tako sa raširivanjem samoga Društva. Ove bo godine članova doživotnih pritiče manje, a jednogodišnjih jedva išta. Zna odbor, da je tomu mnogo kriva nestašica novca u našega seljaka i meštra, ali se boji, da je možda i više kriva nestašica baš revnosnih i na žrtve pripravnih povjerenika.«

(God. 1875.) »Po svem tom ja sam, moja gospodo, osvjedočen, da nam valja ostati i ustrajati na putu ž r t a v a, i kako je naša svrha sveta i naša hrvatska svijest budna, da se svakom zgodom koristiti moramo, kako ćemo djelovanje našega Društva i u budućnosti osigurati. T o m i s e č i n i t i m n u ž n i j e, č i m s e v i š e p o n a r o d u š i r i m a t e r i j a l n o u b o š t v o. N e d a j m o, d a n a m i m o r a l n o s t r a d a, v e ć m u s p r e m n o i l j u b a z n o p r u ž a j m o r u k e, m a k a r b i l o i s n a š o m v e l i k o m ž r t v o m.«

Osim ovih općih i najviših financijskih pitanja našeg Društva, dotiču se predsjednici u svojim govorima te društveni ljetopisi i manjih, sitnijih, svakidašnjih: kako da se što jeftinije nabavi papir; kolik da bude prinos članova; kolik je ostao dug tiskari; kako je poskupio tisak; kolika da bude naklada; koliko je unišlo od rasprodanih knjiga i Danice; kako da se osigura društvena imovina, i t. d. i t. d. »Što se tiče osjeguranja društvene imovine, valja mi najprije kazati, da se novac i vrednote čuvaju u kaseti na dva ključa, od kojih je jedan kod blagajnika, a drugi kod predsjednika. Nikada se veća svota ne isplaćuje, dok nije odbor u sjednici odobrio i likvidirao.«

Iz svega navedenoga vidi se, kako su naši predi veliku pažnju posvećivali financijskoj strani Društva. A nije moglo, niti smjelo, drukčije biti. Gdje ta strana nije zdrava, ili gdje se ona ozbiljno ne liječi, brzo će i sve drugo oboljeti.

A kad se kaže »zdravo financijsko stanje«, to ne znači ni zgrtanje novaca, ni uskogrudnost s obzirom na unapređivanje pučkoprosvjetne društvene svrhe; nego to znači, da se razborito i oprezno upotrebljava ono što nam je na raspolaganju; da se ne troši imovina na nepotrebne stvari ili na svrhe, koje nisu bitne za naše društvo; da se ništa ne čini na očit riziko (jer tako može raditi pojedinac, koji samo sebi odgovara, a ne smije da se to radi u ime narodne institucije); da se lakomisleno ne zapada u dugove; da se brižno čuva razmjer između troškova i prihoda, bez ikakve fikcije, u punoj realnosti. U tom stoji zdravo financijsko stanje, koje, prema tomu, postoji i onda, ako društvo ima i financijskih poteškoća, ali se u isto vrijeme ozbiljno radi po navedenim principima.

Tako su radili naši predi.

Tako imamo i mi raditi, — tim više, što nema velike razlike između starijeg i našeg doba. Neke razlike, doduše, ima, i ta razlika stoji u tom, što se prvo, temeljna glavnica još teže stvara, jer se doživotni prinos morao veoma povisiti, a takav se danas teško prinosi, i drugo, što su danas darovi, radi posebnih prilika, posve prestali. Ali nema razlike u onom, što je i u starije doba našeg Društva bilo najvažnije i najglavnije, a to je, da se najjači prihod sastoji u rasprodaji društvenih edicija.

Isto tako ne možemo ni mi poreći, da nemamo znatnih financijskih poteškoća, — pa stoga i mi, poput naših predšasnika, kao glavno sredstvo za odstranjenje pomenutih poteškoća smatramo baš taj prihod od rasprodanih i uplaćenih društvenih knjiga, ili uopće društvenih edicija.

Ali posve rasprodanih i uplaćenih! Jer i mi stojimo na istom starom stanovištu, da nam je širiti pučku knjigu uz jeftinu cijenu, u glavnom tek toliku, da se mogu pokriti svi efektivni troškovi, — pa ako se edicije ne prodaju, Društvo nužno zapada u financijske neprilike, koje mogu postati i opasne.

Gospodo i braćo povjerenici, hoćemo li, i smijemo li to dopustiti?

Već je prošlo duže vremena, što su se ovogodišnje knjige počele naručivati, razašiljati i rasprodavati, te je već jedan dio knjiga i Danica rasprodan, i djeluje u određenom pučko-prosvjetnom pravcu, ali još znatan dio čeka na skladištu, da se i on rasproda, pa da i on vrši našu pučko-prosvjetnu zadaću, koliko »Danica«, toliko ostale knjige.

Na posljednjoj glavnoj skupštini ja sam gorko protužio, kad sam morao ustanoviti, da je na skladištu zaostao još dosta znatan broj i »Danica« i ostalih prošlogodišnjih izdanja, — gorko protužio, jer sam prozirao i bolno osjećao, kako to mora štetno djelovati na financijsku stranu našega Društva i kako to ugrožava sam prosvjetni društveni rad.

Hoću li tako protužiti i na idućoj glavnoj skupštini?

Gospodo i braćo povjerenici, prionite! Još je lijepa vremena u toj sezoni, i za »Danicu», i za ostale knjige.

P r e d s v i m a i n a d s v i m a treba da stoji naše Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima! Svijesno ostajmo kod ovoga našega gesla! Nije to geslo napereno ni protiv koga, niti priječi ikoga u radu, nego mu je izvor samo u dubokim razlozima, s kojih treba da kao zjenicu oka čuvamo naše jedino i slavno pučko-književno Društvo sv. Jeronima, a s njime ujedno i našu čast hrvatsku i katoličku!

Prionite! Uprkos svih suvremenih poteškoća prionite! Što su veće poteškoće, to jače prionite!

»Voljnu čovjeku nije trudno u zgodne čase preporučiti naše Društvo, s a b i r a t i č l a n o v e i p r i n o s e, i razdavati knjige,« reče lijepo naš patrijarha Gajdek.

Pred svima i nad svima!

Pismo Predsjednika za Jeronimske Trojke[1]

Prečasni gospodine!

Vrlo cijenjeni i dragi prijatelju!

Sigurno ste primili 1. broj »Jeronimskog Svjetla«. Sigurno ste ga i pregledali, pa i pročitali, u koliko ste uhvatili vremena, osobito pak članak »J e r o n i m s k e T r o j k e«.

Čast mi je ponovo Vas upozoriti na taj članak, upravo poziv Odbora društva sv. Jeronima. Iz njegove sadržine ćete vidjeti, o

[1] Ovo je pismo poslano svoj preč. gospodi dekanima, a preko njih svoj veleč. i preč. gospodi svećenicima u dotičnom dekanskom području.

čemu se radi: radi se o tom, da svaki društveni povjerenik osnuje Jeronimsku Trojku, mušku ili žensku, ili obadvije, s najbližom dvostrukom zadaćom: 1. da se što lakše i brže prikupi dug, što ga za knjige (i časopise) ovaj i onaj duguje Društvu sv. Jeronima, i 2. da se ovogodišnje društvene edicije što prije sve rasprodaju.

O tom ovisi daljni pravilni život i rad našega miloga Društva.

Stoga ponajprije učtivo molim Vas, prečasni gospodine, da biste, vođeni čistim rodoljubnim osjećajem i uvjerenjem, sami izvoljeli postupati prema pomenutom pozivu i molbi društvenoga Odbora, — a zatim, da biste ovo moje pismo, sa svojim dopisom, izvoljeli najbližom prigodom poslati ili dostaviti svakom bratu svećeniku — župniku svog dekanata (osobito kao društvenom povjereniku), neka bi i on, vođen istim rodoljubnim osjećajem i uvjerenjem, učinio isto tako, t. j., neka bi svaki postavio pomenute Trojke, i neka bi ih, s jasnim imenom i zanimanjem, ispisao na posebnu arku, te sa svojim potpisom, kao društveni povjerenik, poslao Vašoj Prečasnosti.

Vašu pak Prečasnost ljudno molim, da biste sabrane arke, čim stignu barem dva ili tri, (a zatim druge) izvoljeli poslati na moju adresu kao predsjedniku.*

Pošto je sa strane Uprave sv. Jeronima svakom povjereniku već više puta javljeno, kako stoji s dugom u području njegova povjereništva, to će svaki znati udesiti svoj postupak prema tomu.

Što se pak tiče rasprodaje društvenih edicija u narednoj sezoni, molim i svraćam pažnju na slijedeće: Društvo će slati samo naručene knjige. A knjige se mogu naručiti na dvojaki način: ili tako, da se pomoću Jeronimske Trojke već unaprijed sakupe prinosi, i knjige naruče za sakupljene prinose, koji se odmah šalju Društvu; ili tako, da društveni povjerenik, posavjetovavši se sa svojom Jeronimskom Trojkom, unaprijed dobro procijeni, koliko će od prilike ljudi u njegovu povjereništvu uzeti knjige (ove ili one skupine), pa ih toliko naručiti, — ali podijeliti samo onima, koji ih primajući plate, i novac odmah poslati Društvu.

Jer samo tako moći će se u redu držati društvene financije, što je jedan od glavnih uvjeta društvenog pravilnog života i napretka.

Tom prilikom želim ponovo naglasiti i ovo: Za jeronimski prosvjetni rad pretpostavlja se puna svijest o osobitoj vrijednosti tog rada; ljubav prema tom radu; zauzetost i požrtvovnost za taj rad. Sve se te osobine mogu skupiti samo u posve određenoj individualnosti, samo u konkretnoj ličnosti. Zato povjerenici ne mogu biti nikakve apstrakcije (kao što su n. pr. »župni uredi«), jer su apstrakcije za takav posao premalo određene, — nego povjerenici mogu biti samo određene, konkretne osobe, jer samo snažni individuji, koji svijesno preuzimlju posao i odgovornost, mogu jamčiti za stvarne, veće uspjehe.

---

* Opaska. Misao o Jer. Trojkama se poslije proširuje i nadomješćuje Jeronimskim prosvjetnim odborima. Vidi naprijed.

A to sve u ime jasno spoznate dužnosti, da svatko ima raditi za dobro naroda! Društveni odbor moli, — ali ne moli ništa za sebe, nego za društvo, hrvatski puk i katoličku Crkvu. Svi moramo biti svijesni toga, da je prosvjetni rad naša zajednička zadaća, i kad radimo na polju prosvjete, da ne radimo za volju ovoga ili onoga, nego iz duboke svijesti, da nam je to uistinu imperativna dužnost!

»Jeronimsko Svjetlo« vrlo će rado, već po svojoj svrsi, bilježiti sve rezultate ove najnovije jeronimsko-prosvjetne akcije. Ujedno mi je čast upozoriti, da se i naš visoki Pokrovitelj, preuzvišeni gospodin dr. Ante Bauer, živo zanima za sudbinu našega društva, i kako mu je ta sudbina, zbog opće dobrobiti našega naroda, jako srcu prirasla, radovat će ga veoma, ako mu ja kao društveni predsjednik, budem mogao podastrijeti dobre izvještaje o društvenom životu uopće, a napose s obzirom na sadržinu ovoga pisma.

Znadem doista, kako su danas teške prilike, — ali ne mogu vjerovati, da se u hrvatskom narodu ne bi moglo naći 10 (ili barem 5) od sto ljudi, koji bi mogli kupiti jeftinu jeronimsku knjigu! Ta kada ni to ne bi bilo moguće, čemu bi se još mogli nadati! A mi smo ipak živ i žilav narod, pun životne snage da radimo za srećnu budućnost! Jedan pak od uslova za to jest prosvjetni rad!

Samo treba pregnuti! Pregnimo dakle, braćo i prijatelji! Pokrenimo, razvijmo, živo uzgibajmo djelatnost za naše Društvo sv. Jeronima u što većoj mjeri i opsegu, da mu osiguramo srećan daljni razvoj, te sve ljepši procvat i napredak!

Dvije tri refleksije o svetojeronimskoj statistici

U rujanskom broju ovogodišnjeg »Jeronimskog Svjetla« iznijesmo pregled ili statistiku svetojeronimskih narudžaba u cijelom godištu 1935—1936.

Statistika nekog rada ili nekog zbivanja veoma je potrebna, jer je veoma korisna. Statistika prikazuje stanje toga rada ili zbivanja. Ako se ne pozna njegovo stanje, ili ako se pozna samo maglovito, onda se ne zna ni to, u čemu taj rad ili zbivanje stoji dobro, u čemu ne stoji dobro, što treba u njemu zadržati, što ispraviti, što promijeniti. Statistika je kao reflektor, koji baca svjetlo na to zbivanje, tako da ga vidiš u cjelini i u dijelovima; da mu dijelove uzmogneš posebice razgledati i među sobom isporediti, i da prema tomu stvaraš sudove. Statistika djeluje poput Röntgenovih zraka, koje rasvjetljuju unutarnjost, kamo ne dopire prosto oko. To vrijedi za statistiku svakog zbivanja, pa i za ono zbivanje, o kojemu smo statistiku donijeli mi, t. j. o tom, kako su tekle, kako su se zbivale i konačno zbile narudžbe svetojeronimskih knjiga u posljednjem godištu. Istina, ima u svetojeronimskom radu i drugih strana, o kojima bi bile potrebne i korisne statistike, kao što n. pr. kako se prima i

čita svetojeronimsko štivo (za što treba izvanje suradnje), — no mi se zasada ograničismo na statistiku narudžaba kao najbližu i najpotrebniju.

Ako imamo pred očima samo konačan broj narudžaba ili samo općeno stanje, onda tek ne znamo pravo, je li to stanje dobro ili zlo, nego možemo samo nešto naslućivati. Ali naslućivanje nema egzaktne vrijednosti. Za to treba točnosti, koju može dati samo statistika, kao što ju je dala i ovdje.

Po donesenoj statistici ne vidimo samo to, kako u tom pogledu stoji u pojedinim dijecezama, bilo sad apsolutno, bilo i relativno, t. j. u njihovoj međusobnoj isporedbi; ne vidimo samo to, kako u tom pogledu stoji u pojedinim dekanatima, nego vidimo to stanje i u pojedinim župama, ili pojedinim povjereništvima (jer se povjereništva u glavnom izjednačuju s područjem župe). Mlaz svjetla, koji se siplje iz statističkog reflektora, tu nam stranu jasno rasvjetljuje.

Pa kakova nam se slika ukazuje?

Ne ćemo zasada ulaziti u najsitnije detalje, no ipak ćemo iznesti neke pojedinosti; ali i te pojedinosti u sintetičkom obliku.

Prva bi takova pojedinost, koja se opaža, bila ta, da se neka naravna povjerenička područja (župe) niti ne nalaze u statističkom prijegledu jeronimskih narudžaba. Nismo ih htjeli istaknuti praznim crticama. A ne ćemo ni ispitivati razloge takvim slučajevima — razlozi mogu biti i nehotični, i uzroci takovi, koji se časovito nisu mogli odstraniti — nego samo ističemo nadu i molbu, da i ta povjerenička područja prisustvom svojim popune slijedeću statistiku.

Druga bi zapažena pojedinost bila u tom, da neke male župe (kao povjereničke jedinice) s 2000, ili 1000 ili 500 vjernika stoje bolje u ovom statističkom pregledu, nego druge, koje su veće, ili pače mnogo veće, s 5000, 7000, 9000 i više vjernika. Tako n. pr. župa s 500 vjernika bilježi oko 40 naručenih (i dakako uplaćenih) jeronimskih s k u p i n a knjiga, dok neke župe x y z s 3—10.000 vjernika imaju oko 20 takovih narudžaba. Silan nerazmjer! Nerazmjer, kojega ne mogu opravdati nikakve objektivne prilike! Ako su prilike teške; ako ima siromaštine u ovim većim župama, a ono je ima sigurno, možda još i veće, u onim župama malim. Pa ipak! Ako može ovaj i onaj, zašto, brate, ne bi naručio i ti? Ne dopusti, da postoji toliki nerazmjer! Malo više refleksije o tom velezname-nitom prosvjetnom radu; malo više energije, i nestat će tog nemilog nerazmjera!

Treća pojedinost, koja se opaža, bila bi u tom, da mnogi sveće-nici-povjerenici, za koje bi se moglo reći, da vole osobnu skromnost, postizavaju mnogo bolje rezultate, nego neki, za koje bi trebalo istaknuti, da bi se od njih moglo mnogo više očekivati. Tako to otkrivaju neumoljivo prodiruće röntgenovsko-statističke zrake! Dok mi je, kao predsjedniku, ono prvo bilo veoma milo ustanoviti, ovo je drugo djelovalo neugodno. Dakako, da će oni prvi jednom svijetliti kao zvijezde na nebesima, — a ove druge prijatelje i braću molim, neka ne bi u buduće uzrokovali čuvstva razočaranja, i neka se ne bi oglušili nadi i očekivanju, koje se na njih stavlja.

Dok od ove tri pojedinosti prva donosi samo žalost, to druge dvije donose s jedne strane žalost, s druge radost, — a četvrta će donijeti samo radost.

Iz statistike se naime, nadalje, opaža i to, da lijep broj župnika-povjerenika ustrajno stoji na svojoj visini. Dà, oni su radost, utjeha i najjača poluga našemu Društvu, t. j. promicanju svetojeronimskog prosvjetnog rada u hrvatskom puku! Od sviju nas, od cijele društvene zajednice bilo im toplo priznanje, no najveće priznanje neka uvijek nalaze u svojoj svijesti, da vrše djelo, oko kojega se svijetli sjajni nebeski svetokrug! Neka ustraju, i svojom ustrajnošću neka budu drugima na primjer!

Osim toga da iznesem još jednu pojedinost!

Prikazat ću, koliko postotaka narudžaba ima u pojedinim povjereništvima (župama), i to prema dijecezama:

I. U Zagrebačkoj:

1.	Od 0%—1% (t. j. ispod 1%)	ima narudžaba u			133	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	104	„
3.	„ 2%—2.50%	„	„	„	30	„
4.	Sa 3%	„	„	„	8	„
5.	„ 4%	„	„	„	5	„
6.	„ 5%	„	„	„	1	„
7.	„ 7%	„	„	„	1	„

Ako se uzme, da ima oko 30 župa, iz kojih nije bilo nijedne narudžbe, to poprijeko u cijeloj nadbiskupiji ima jedva 1% narudžaba (jedan od stotine).

II. U Đakovačkoj:

1.	Od 0%—1% (t. j. ispod 1%)	ima narudžaba u			20	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	28	„
3.	„ 2%—2.50%	„	„	„	24	„
4.	Sa 3%	„	„	„	5	„
5.	„ 4%	„	„	„	4	„
6.	„ 6%	„	„	„	1	„

Poprijeko — uzevši u obzir i župe, iz kojih nije bilo glasa uopće — ima 1.25% narudžaba.

III. U Senjskoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			20	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	36	„
3.	„ 2%—2.50%	„	„	„	24	„
4.	Sa 3%	„	„	„	8	„
5.	„ 4%	„	„	„	5	„
6.	„ 5%	„	„	„	2	„
7.	„ 6%	„	„	„	1	„
8.	„ 7%	„	„	„	1	„
9.	„ 8%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama, koje se nisu javile — ima 1.75% narudžaba.

IV. U Krčkoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			2	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	7	„
3.	„ 2%—2.50%	„	„	„	3	„
4.	Sa 3%	„	„	„	6	„
5.	„ 4%	„	„	„	2	„
6.	„ 5%	„	„	„	1	„
7.	„ 7%	„	„	„	1	„
8.	„ 8%	„	„	„	1	„

Poprijeko 2.50% narudžaba.

V. U Šibensko-Zadarskoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			25	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	20	„
3.	„ 2%—2.50%	„	„	„	17	„
4.	Sa 3%	„	„	„	11	„
5.	„ 4%	„	„	„	5	„
6.	„ 5%	„	„	„	2	„
7.	„ 9%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama bez java i glasa — 1.50% narudžaba.

VI. U Hvarskoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			6	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	13	„
3.	Sa 2%	„	„	„	3	„
4.	„ 3%	„	„	„	4	„
5.	„ 4%	„	„	„	2	„
6.	„ 8%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama bez java i glasa — 1.40% narudžaba.

VII. U Splitskoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			22	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	15	„
3.	Sa 2%	„	„	„	5	„
4.	„ 3%	„	„	„	3	„
5.	„ 4%	„	„	„	1	„
6.	„ 5%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama bez java i glasa — 1.10% narudžaba.

VIII. U Dubrovačkoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			5	povjeren.-župe
2.	„ 1%—1.50%	„	„	„	6	„
3.	Sa 2%	„	„	„	4	„
4.	„ 3%	„	„	„	5	„
5.	„ 4%	„	„	„	5	„
6.	„ 5%	„	„	„	1	„
7.	„ 7%	„	„	„	2	„
8.	„ 9%	„	„	„	1	„
9.	„ 11.50%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama bez java i glasa — 2% narudžaba.

IX. U Kotorskoj:

1.	Od 0%—1% (ispod 1%)	ima narudžaba u			1	povjeren.-župe
2.	Sa 3%	„	„	„	3	„
3.	„ 4%	„	„	„	1	„
4.	„ 5%	„	„	„	1	„
5.	„ 6%	„	„	„	1	„
6.	„ 12%	„	„	„	1	„

Poprijeko — sa župama bez java i glasa — 1% narudžaba.

U ostalim biskupijama poprijeko ispod 1%.

Iz ove statističke tabele vidimo, u glavnom, slijedeće: 1) U svakoj dijecezi ima priličan broj naravnih povjereničkih područja, t. j. župa, iz kojih nema nikakovih jeronimskih narudžaba. No, hvala Bogu, taj broj mnogo zaostaje za onima, koje naručuju; 2) U svakoj dijecezi ima znatan broj povjereništava — župa, iz kojih se naručuje ispod 1%, t. j. u kojima dolazi 1 narudžba na 200, 300, 400 i 500 žitelja; 3) U svakoj dijecezi ima znatan broj povjereništava — župa, iz kojih se naručuje samo 1%, t. j. 1 narudžba na stotinu žitelja; 4) No i sa 2% narudžaba ima prilično broj povjereništava — župa u više dijeceza; 5) Sa više od 3% narudžaba ima u svim dijecezama malen broj povj. — župa; 6) Ali to, što u svim dijecezama ima povj. — župa sa više od 3%, dakle i sa 4%, i 5%, i 6%, i 9% i 11%, bjelodano dokazuje, da, kao što bi nužno trebalo, tako da bi se i moglo mnogo više učiniti.

Da, da, više, više. Mnogo više, nego što je dosada bilo, — ako hoćemo, da Društvo sv. Jeronima stoji na dostojnoj visini; ako hoćemo, da izvrši zadaću: da u dušu hrvatskog puka ureže svoju karakternu crtu, prema geslu: Prosvjetom naprijed! Ne, ne, niti u nazadovanju, ni u stajanju (stagnaciji), nego u neprekidnu napredovanju duh je i značajka svetojeronimskog prosvjetnog rada! Naprijed k cilju duševnog i tjelesnog, moralnog i materijalnog najvišeg dobra hrvatskog puka!

Neka i ovo nekoliko redaka o statistici svetojeronimskih narudžaba bude pobudom u tomu radu!

Prosvjetom naprijed!

Šezdeseta godišnjica jednoga pisma

Prvi, neumrli predsjednik Društva sv. Jeronima Toma Gajdek, nakon deset godina svog predsjednikovanja teško je obolio, proljećem godine 1879., tako teško, te je i sam mislio, da su mu to posljednji časovi. Mislio je, da će morati ostaviti svoje drago gojenče. Teško mu je, i ako se, naravno, predaje u volju Božju. Ali i u tim posljednjim časovima razmišlja, što da učini za Društvo sv. Jeronima. Ne može ga samo tako ostaviti, bez riječi, bez pouke, bez savjeta. Napisat će pismo upravnom odboru i u njemu reći misli i osjećaje.

Takvo je pismo neumrli predsjednik iste godine doista napisao vlastitom rukom, zapečatio ga, predao upravnom odboru odredivši, da se otvori istom poslije njegove smrti i pročita na prvoj narednoj glavnoj skupštini.

No Božja je Providnost odlučila, da on ozdravi i poživi još gotovo 7 godina. Umro je naime 13. siječnja 1886., a slijedeća glavna društvena skupština održana je 18. ožujka iste godine. Ono je pismo zatvoreno čuvano sve do vremena poslije Gajdekove smrti, kad bi otvoreno i pročitano na pomenutoj skupštini.

Pismo glasi doslovce:

»Slavnom upravljajućem odboru književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu.«

1. Početak i napredak društva sv. Jeronima uzko je svezan s mojim imenom. — Hvala milostivom Bogu, što mi je tako dobar bio, te dopustio, da budem prvi predsjednik ovoliko blagotvornom društvu, i udielio mi vrlih i krasnih pomoćnika, kojim u ovaj čas, kad svako laskanje i himba prestaje, izričem svoju srdačnu zahvalnost; kad je onaj dobri Bog blagoslovio naše trude, a nadam se, i molim ga u poniznosti duše moje, da ih više blagoslovi iza smrti moje; — no Bog se je htio možda poslužiti baš menom za korist našega siromašnoga naroda.

2. Ni na smrti ne mogu zaboraviti svojega gojenčeta. Bogato nije, a bit će vrlo siromašno, ako bi ga napustili svojimi darovi njegovati, i kititi vriedni i valjani pisci. — Nadam se, da će činiti u buduće još više, nego li za mojega predsjedničtva, a ja im ovaj put zahvaljujem iz sve duše. Da bih pako ostavio i svojoj brizi plodovit spomen, i njihovu rodoljublju nekakov poticaj, predajem ovim pismom društvu sv. Jeronima u zakladu za nagradu društvenih pisaca jednu policu osjeguravajućeg Tršćanskog društva pod br. 2351/683.370 u vrijednosti od jedne tisuće for. — Ćutim najvećma sam, kako je malen ovaj moj prilog ne samo prama potrebama društva, nego i prama želji srdca moga; ali se pouzdavam u blagoslov onoga, koji je pohvalio i sitni od drugih neopaženi darak u hramu Jerusolimskom.

3. Ako bude Božja volja, da ja umrem kao predsjednik društva sv. Jeronima, savjetovao bih upravljajući odbor, na kojem je sva odgovornost za život i napredak društva, da poslije moje smrti čim prije, najdulje do mjesec dana sazove izvarednu skupštinu za izbor predsjednika, koji da bude duša društva; pri tom neka se gleda naći takva muža, koji će biti pripravan za ovo društvo činiti i žrtvovati sve moguće. Iz žrtava je izašlo ovo društvo, i žrtvami će stojati i blagoslov širiti.

4. Slatko je što dobra i spasonosna učiniti za svoj narod, a naročito za onu njegovu djecu, koja su siromašnija i potrebnija. Ja to čuvstvo nosim sa sobom u tamni grob. Pače ono malo, što sam malenim našeg naroda mogao koristiti, nadam

se, da će mi biti veliko uzdanje i na strogom Božjem sudu, — pak bude li mi milostiv Gospodin, mislim također, da ću se ćutiti blaženijim, ako društvo sv. Jeronima uztraje raditi na onom pouzdanom temelju, na kojem je i uzraslo. — Zato, draga braćo, zaklinjem vas Bogom živim i srećom naroda našega, čuvajte čast i spasonosnu snagu društva sv. Jeronima, — neka mu se izmjenjuje predsjednik iza predsjednika — vredniji od vrednijega, — do u daleka vremena, — sve do volje Božje.

Na temelju svete vjere Isusove stojao, rasao, uzveličao i proslavio se Hrvatski narod!

Molim ovo pismo također u prvoj skupštini pročitati. — U Zagrebu, dne 17. svibnja 1879. Toma Gajdek, k. z., društva sv. Jeronima predsjednik.«

Prekrasno je ovo pismo. U njemu se, kao u bistru zrcalu, gleda sva ljepota Gajdekove duše. Iz njega se vidi, kako je njegovo srce plamenom ljubavlju gorjelo za Društvo sv. Jeronima. Vidi se, kako je jasno gledao u bit Društva, kako je dobro shvaćao njegovo značenje, kako je mnogo cijenio njegovu zadaću. Ima u tom njegovom bogatom, iako kratkom pismu, više stavaka, kod kojih bismo se mogli zaustaviti, kao što je, na primjer, onaj, da »ni na smrti ne može zaboraviti svojega gojenčeta«, ili onaj, da je ovo društvo »izašlo iz žrtava, i žrtvami će stojati i blagoslov širiti«, ili onaj, da je »slatko što dobra i spasonosna učiniti za svoj narod, a naročito za onu njegovu djecu, koja su siromašnija i potrebnija« t. j. za puk, i da on »to čuvstvo nosi sa sobom u tamni grob,« — ali ja ću napose istaknuti samo jedan stavak, onaj prema koncu pisma, a koji glasi:

»Zato, draga braćo, zaklinjem Vas Bogom živim i srećom naroda našega, čuvajte čast i spasonosnu snagu društva sv. Jeronima.«

»Čuvajte spasonosnu snagu!«

Neumrli predsjednik vidi u Društvu sv. Jeronima snagu, i to spasonosnu. U čemu snaga? Zašto i za koga spasonosna?

Snaga Društva sv. Jeronima stoji u njegovoj ideji: dizati prosvjetu u hrvatskom puku, prosvjetu punu, cjelovitu, sa svim njezinim sastavinama, svijetleći istinom, grijući kršćanskom etikom, pomažući poboljšanjem tvarnog života, i tako u najljepšoj harmoniji izgrađujući sve čovječje moći, i duševne i tjelesne, voditi čovjeka do općeg blagostanja. Ni jedno drugo prosvjetno djelovanje nije tako snažno kao ovo jeronimsko, jer je svako drugo partikularno, sastojeći samo od jedne prosvjetne sastavine. Nijedna kulturna (prosvjetna) sastavina, ako stoji sama za sebe, ne može prirodnim silama odoljeti navali protivnika, po gotovu, kad je ta navala u obliku koncentrične vatre. Da se dobro razumijemo. Uzmimo, n. pr., samu za sebe kulturnu sastavinu etičke naravi. Ako nije dovoljno poduprta i pojačana kulturnom sastavinom intelektualne naravi (a bez specijalne više pomoći), brzo će klonuti. Takvih slučajeva ima mnogo. Isto je tako i sa sastavinom materijalno-ekonomske naravi. Ako stoji sama za sebe, te nije poduprta bilo etičkom bilo intelektualnom kul-

turnom sastavinom, brzo će se srušiti. Svaka pojedina sastavina lako se skrši. Samo sve tri zajedno, kao u svežnju, čvrste su, neslomive su. Njihova sila, stoji u harmoničnom jedinstvu. To harmonično jedinstvo sviju triju kulturnih sastavina nalazi se u Društvu sv. Jeronima. U tom je njegova snaga.

Snaga spasonosna! A što se spasava? O čemu se naime radi?

Radi se o tom: težnja za znanjem prirođena je ljudskoj duševnoj naravi. Ima, istina, lijenih, mrtvih duša, koje ne mare ni za što. Ali to nisu zdravi izdanci čovječjeg roda. Spadaju u bolesne izuzetke.

Redovito stoji, da je duša kao suha zemlja, koja žeđa za napitkom znanja. Žedna, pit će iz pehara, koji joj se pruži, jer piti mora. Ako joj se ne pruži zdrav napitak, koji osvježuje i krijepi, napit će se napitka, koji omamljuje, truje i ubija. Ubija sreću i život naroda. A samo onaj napitak, samo ono znanje osvježuje i okrjepljuje i spasava, koje je u harmoničnu jedinstvu s božanskom etikom. Spasava sreću i život naroda. Takvo je znanje, takva je prosvjeta, što je pruža društvo svetojeronimsko. Stoga je njegova snaga spasonosna. Kada će se jednom to jasno spoznati! Kada će se spoznati, da ako ne širimo jeronimsku knjigu znanja i umijeća, da će proširiti svoju, otrovnu, drugi, mudriji i radiniji. Kad će naš glas prestati da bude glas vapijućega u pustinji!

»Čuvajte spasonosnu snagu Društva sv. Jeronima.«

»Zaklinjem vas živim Bogom i srećom našega naroda!«

Plamenih li riječi! Žarke li ljubavi prema hrvatskom narodu i Društvu sv. Jeronima!

Čije je srce tako ledeno, da se ne rastopi na tom golemom plamu!

Vlastita toplina može se pokazati samo činom.

Pokažimo je u duhu ove plemenite oporuke, ovog plamenog zova neumrlog predsjednika Tome Gajdeka!

Jeronimski prosvjetni odbori

Kod svakog povjereništva Društva Sv. Jeronima ima se osnovati Jeronimski prosvjetni odbor.

Svrha i važnost Jeronimskih odbora najbolje se vidi iz slijedećih dokumenata:

A.

Poziv povjerenicima Društva sv. Jeronima.

P. n. gosp. povjereniče!

Iz dna srca hvalimo svojim Jeronimskim predima, što su osnovali Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Hvalimo im ne samo zato, što je Društvo sv. Jeronima i današnjem pokoljenju na čast i ponos; ne samo zato, što je hrvatskom puku za tih sedamdeset godina dano toliko obilje zdrave prosvjete, — nego im hvalimo napose zato, što su ovim svojim velezaslužnim činom društvenog osnutka oslobodili nas prijeke dužnosti, da u današnja teška vremena mi, sadašnji naraštaj, iz temelja osnivamo jedno isto takovo društvo.

O doista, kad naši predi ne bi bili osnovali takovo društvo, kao što je Društvo sv. Jeronima, morali bismo ga danas imperativnom nuždom osnovati mi. Osim toga naime, što bismo, gonjeni neodoljivom silom rodoljublja, htjeli u jednu ruku dati puku zdrave prosvjete, — zar bismo, u drugu ruku, mogli dopustiti, da se različito znanje i umijenje ljudsko, koje se tokom sedamdeset godina u velike još umnožalo, hrvatskom zemljom širi u protuvjerskom, protukršćanskom, protukatoličkom duhu?! Nipošto!

Ne bi, prema tomu, ništa drugo preostalo, nego da takovo društvo osniva današnja generacija — samo je pitanje, s kakvim poteškoćama, s kakvim uspjehom!

Veliku dakle zahvalnost treba da gojimo prema našim predima, što takovo društvo već imamo gotovo i izgrađeno, i što su nas oslobodili jedne teške dužnosti!

Ali nas ne oslobodiše, niti nas mogoše osloboditi dužnosti, da to Društvo čuvamo, da ga držimo uvijek zdravim i krepkim, da ga sve više unapređujemo.

Da, to su naše velike i svete dužnosti!

A kao što su naši predi nakon osnutka društva, za njegovo uzdržavanje i širenje upotrebljavali različite načine i putove, tako to imamo činiti i mi.

Od prvog početka temeljna je društvena ustanova bila ustanova povjereništava. Već u drugoj »Danici«, za god. 1871., nalazi se štampan poimeničan popis prvih povjerenika. Bezuk Josip, župnik u Koprivnici, Budicki Franjo, podjašprišt u Dolnjoj Kupčini, Ferkić Karlo, župnik u Križevcih, Gruber Cvjetko, kapelan u Grižanih, König Karlo, župnik u Sisku, Korajac Vilim, profesor u Đakovu, Kučenjak Milan, kateheta u Varaždinu, Lehpamer Josip, župnik u Gjurgjevcu, Okrugić Ilija, župnik u Petrovaradinu, Petek Jakov, podjašprišt u Belovaru, i tako dalje — da spomenem samo nekoja poznatija imena. Takav povjerenički popis, dakako sve veći i veći, izlazio je u svakoj slijedećoj »Danici«. Jasan znak, koliko se smratrao važnim i cijenio povjerenički imenik! Isto su tako i svi društveni predsjednici uvijek isticali vrlo veliko značenje povjereništava, uvijek se obraćali povjerenicima, uvijek ih poticali i hvalili im za rad i požrtvovnost.

Tako su povjerenici ušli u sam organizam Društva sv. Jeronima. Oni nisu tek slučajni raspačavatelji slučajnih i pojedinačnih izdavača kojeg časopisa ili koje knjige. Oni su organički udovi jednog velikog dugogodišnjeg, općenarodnog društva, Društva sv. Jeronima.

Kako u prošlosti, tako u sadašnjosti, tako i u budućnosti. U toj temeljnoj ustanovi ne može biti nikakove bitne promjene. Tu može biti samo daljnog izgrađivanja, samo daljnog usavršavanja, — i to u toliko, u koliko to traže nova vremena.

A nova vremena uistinu traže svoje. Nova vremena traže, da sav naš jeronimsko-prosvjetni rad bude življi i snažniji, da bude sustavniji i organizovaniji, da bude širi i dublji, ekstenzivniji i intenzivniji.

Stoga, pored dosadašnjih, treba da upotrebimo nove načine, nove puteve.

Jedan takav nov način hoćemo da sada predložimo, jedan takav nov put hoćemo da odsada udarimo!

Koji je taj put? Evo:

Kao što u središnjici, uz predsjednika, stoji središnji odbor, tako uz svakoga povjerenika treba da stoji po jedan vanjski jeronimski-prosvjetni odbor. Taj će odbor biti sastavni dio ustanove povjereništava. Pomoću toga odbora povjereništvo će se izgrađivati i usavršavati.

Taj odbor ima sastojati od 6 članova (zajedno s povjerenikom). Naravni mu je pročelnik sam povjerenik. Povjerenik imenuje sebi zamjenika u odboru. Svih pet odbornika mogu u seoskim povjereništvima biti seljaci. No mogu biti i školovani ljudi dotičnog povjereništva, ali tako, da u svakom slučaju trojica odbornika moraju biti seljaci.

Analogno vrijedi i za gradska povjereništva, to jest, da sva petorica odbornika mogu biti obični građani (obrtnici, radnici, posjednici). No mogu biti članovi odbora i školovani ljudi, ali tako, da u svakom slučaju trojica odbornika moraju biti obični građani.

Članovi tog odbora mogu biti i ženske osobe, ali od pet članova najviše dvije.

Ovaj će Jeronimski odbor također, zajedno s povjerenikom, biti sastavni dio društvenog organizma.

Društveni predsjednik i društveni središnji odbor moli i pozivlje sve društvene povjerenike, da u svom povjereništvu osnuju Jeronimski prosvjetni odbor.

I to na ovaj način: Neka svaki povjerenik, prema gornjem izlaganju, za taj odbor izabere petoricu svijesnih zauzetih, poštenih i bistrih članova (ljudi), mlađih ili starijih, dotično mlađih i starijih; neka u tom tako sastavljenom odboru imenuju sebi jednog zamjenika; neka točna imena sviju i njihov stalež pošalju Središnjem odboru u Zagrebu, koji će taj tako izabrani i sastavljeni odbor potvrditi i o tom obavijestiti Povjerenike, te za svakog odborskog člana izdati potvrdnicu (a potom povremeno, i drugi prosvjetnoradni materijal).

Osnivajmo te odbore kao apsolutnu nuždu današnjih vremena, za uzdržanje i unapređenje Društva sv. Jeronima. Neka se nitko, tkogod je prijatelj Društva sv. Jeronima injegova pučkoprosvjetnog rada, ne izgovara nikakvim poteškoćama. Ovaj će odbor samo olakšati rad i dužnosti povjerenikove.

Pogledajmo na druge prosvjetne pokrete i ustanove, kako ustrajno rade, a da ni iz daleka nemaju tako zamašna, tako uzvišena i idealna cilja, kao što ga ima Društvo sv. Jeronima!

Zar da u sinova svjetla ne bude dostatne mudrosti?!

Sinovi svjetla, pokažite se dostojnim tog imena!

Sinovi svjetla, učinite svoju dužnost!

Svi zajedno ne ćemo mirovati, dok u svakom povjereništvu ne bude osnovan Jeronimski prosvjetni odbor!

U ime Središnjeg odbora: **Predsjednik**

B.

Povjerenička prijava

o osnutku Jeronimskih prosvjetnih odbora i prijedlog njegovih članova s pročelničkim zamjenikom

Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima

u Zagrebu

Kao svetojeronimski povjerenik povjereništva u župi Krapje

Osnivam **Jeronimski prosvjetni odbor** i predlažem

da članovi tog odbora budu slijedeća lica:

Mato Peldić, Krapje, seljak
Franjo Peldić, Krapje, stolar
Mato Sručević, Puska, ž. Krapje, trgovac
Katica Sručević, Krapje, selj.
Marija Junaci, Krapje, selj. djevojka

Svojim zamjenikom u tom odboru imenovao sam

Franju Peldića, stolara

Molim, da Središnji odbor potvrdi ovaj izbor i da za svakog odborskog člana pošalje društvenu potvrdnicu.

U Krapju, dne 10. I. 1939.

[signature]
upr. župe
Vlastoručni potpis povjerenika

C.

Karton odborničkog imenovanja

Taj karton, koji dobije svaki odbornik jeronimskog odbora, ima šest stranica sa slijedećom sadržinom:

Na 1. stranici nalazi se slika sv. Jeronima i ime jeronimskog odbornika.

Na 2. stranici nalazi se 10 točaka odborničkog prosvjetnog rada:

U svakom povjereništvu, pod pročelništvom povjerenika, postoji Jeronimski prosvjetni odbor.

Djelovanje Jeronimskog prosvjetnog odbora stoji u tom:

1. da riječju i djelom promiče svetojeronimsko prosvjetno djelovanje;
2. da izvodi upute, dobivene od Središnjice;

3. da Središnjici dostavlja svoje prijedloge, misli i želje, u pravcu društvenog procvata;

4. da traži nove društvene članove i prinosnike;

5. da raspačava jeronimske knjige, časopise i molitvenike, što ih središnja uprava pošalje povjereništvu;

6. da prikuplja članske i druge društvene prinose, te ih predaje povjereniku;

7. da vrši propagandu za osnivanje Jeronimskih kućnih knjižnica i Jeronimskih prosvjetnih zajednica;

8. da sav taj prosvjetni posao razdijeli po selima ili ulicama većih mjesta;

9. da se u vrijeme glavne društvene sezone (dobi), to jest od početka rujna pa do konca veljače, mjesečno najmanje jedamput sastane na dogovor, a u ostalo vrijeme prema potrebi;

10. da članovi Jeronimskog prosvjetnog odbora budu uopće barjaktari jeronimskog pučko-prosvjetnog rada.

Na 3. i 4. stranici prikazana je Kratka povijest Hrvatskog Književnog društva sv. Jeronima:

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima osnovano je 1868. god., dakle prije više od sedamdeset godina. Osnovano je u vrijeme, kad se rijetho tko stalnom brigom brinuo za prosvjetu hrvatskoga puka.

Društvo sv. Jeronima osnovao je kardinal Juraj Haulik s nekoliko rodoljubnih svećenika, kao što su, na primjer, bili Tomo Gajdek, kanonik i prvi društveni predsjednik, Juraj Posilović, Franjo Iveković, te nekoliko rodoljubnih svjetovnjaka, kao što su bili general i pjesnik Ivan vitez Trnski i nadučitelj Mijat Stojanović.

Društvo sv. Jeronima osnovano je sa svrhom, da izdaje lijepe i poučne knjige, koje će hrvatskom puku pružati opće znanje, oplemenjivati mu duh i dizati mu blagostanje, i tako ga prosvjećivati na njegovo dobro duševno i tjelesno. Jednom riječju, osnovano je, da njeguje i širi zdravu hrvatsku pučku prosvjetu.

Prva društvena knjiga izašla je odmah slijedeće godine poslije osnutka, to jest 1869. godine, i to kalendar »Danica« za 1870. god., zatim druge redom kao: »Povjesnica hrvatskog naroda«, »Radnja čovjeku dužnost i blagodat«, »Pijanac« (pripovijest), »Mlada majka«, »Životinje«, »Život Svetaca«, »Prirodni zakonik« (fizika), »Mijat Briguša«, i tako dalje, i tako dalje.

Od onog vremena do danas, svake godine izlaze jeronim. knjige (po četiri, pet, ili devet) s najrazličitijom sadržinom: iz povijesti, domaće i svjetske, iz prirodoslovlja, iz vjere i ćudoređa, iz gospodarstva, itd. Do sada je takovih različitih knjiga izašlo oko pet stotina, a u više milijuna primjeraka.

U početku, kad je kruna imala veću vrijednost, svatko, tko je uplatio 10 kruna, postao je doživotni član i svake godine primao izašle knjige. Isprva bilo je još malo članova među hrvatskim seljacima. Još nisu bili priučeni na knjigu. A bilo je i vrlo mnogo ne-

NA prijedlog mjesnog Jeronimskog povjereništva

Središnji odbor
Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima
prima i potvrđuje da je

g. Mato Peldić

član
JERONIMSKOG PROSVJETNOG ODBORA
u povjereništvu

Krapje

U Zagrebu, 18./II. 1939.

Za Središnji odbor:

Naslovna strana kartona.

pismenih. No što dalje, hrvatski su se seljaci sve više upisivali u članove Društva sv. Jeronima, tako da ih je do pod konac rata bilo oko 70.000 (sedamdeset tisuća), a »Danica« se štampala u 100.000 (sto tisuća) primjeraka.

Poslije rata, kad je vrijednost krune pala, promijenila se i članarina. Član godišnjak je onaj tko jednom uplati 10 Din, te kao takav redovni član dobiva svake godine društvena izdanja upola jeftinije od prodajnih cijena. Tko uplati 300 Din, postaje doživotni član, to jest, dok je živ, prima besplatno jednu skupinu godišnjih izdanja.

Osim knjiga i brošurica »Jeronimskog Svjetla«, Društvo sv. Jeronima izdaje i časopise: »Našu Gospu Lurdsku«, »Obitelj«, »Malu Mladost«, i pučko-prosvjetni list »Zlatno Klasje«.

Pokrovitelj Društva sv. Jeronima je zagrebački nadbiskup.

Društvom upravlja Središnji odbor u Zagrebu. Glavni su suradnici u pučko-prosvjetnom radu društveni povjerenici. A odsada će to biti i Jeronimski prosvjetni odbori.

Jedna je od najvećih zasluga Društva sv. Jeronima, što je odgojilo i priučilo hrvatski puk na to, da si sam nabavlja i čita prosvjetno štivo, poučno i zabavno, u knjizi i časopisu.

Druga mu je velika zasluga, što je njegovo prosvjetno djelovanje svestrano, to jest, što kao nijedna druga ustanova pruža hrvatskom puku štivo iz sviju grana i strana ljudskog znanja i umijenja.

Treća je velika zasluga i vrijednost Društva sv. Jeronima, što sve svoje prosvjetno djelovanje postavlja na najčvršće, t. j. na Božje temelje, pa tako gradi i zajamčuje najsigurniji put k sve većem napretku i blagostanju hrvatskog naroda.

Na 5. stranici naglašeno je značenje Jeronimskih kućnih knjižnica:

Jeronimsku knjigu i časopise treba naručiti, čitati i čuvati. Čuvane i na odabranom mjestu držane jeronimske knjige i časopisi sačinjavaju Jeronimsku kućnu knjižnicu. U nju se može smjestiti i drugo dobro štivo, nabožno ili svjetovno.

Jeronimska kućna knjižnica sjećat će uvijek na pročitani sadržaj, koji će se tako sve jače udomljivati u našoj duši, a potom biti i na sve veću korist.

Kao što svaka kućna sveta slika pobuđuje na nabožne misli i osjećaje, tako i Jeronimska knjižnica bodri na neprekidno vlastito prosvjećivanje.

U Jeronimskoj kućnoj knjižnici stariji i mlađi, muško i žensko, svatko za sebe nalazi dobro štivo, štivo korisno i zanimljivo.

Jeronimska kućna knjižnica bit će uvijek jedna od najdražih i najkorisnijih baština, sinovima od otaca, unucima od djedova.

Jeronimska kućna knjižnica daje svakoj seoskoj kući veću vrijednost i diže ju na posebnu kulturnu visinu.

Jeronimska kućna knjižnica divan je ures svake seoske kuće.

Dao Bog, da ne bude hrvatske seljačke kuće, u kojoj ne bi bila Jeronimska kućna knjižnica.

Jeronimska kućna knjižnica na selu nada je i ponos hrvatskoga naroda te zalog njegove ljepše i sretnije budućnosti!

Na 6. stranici nalazi se 8 osnovnih točaka Jeronimskih prosvjetnih zajednica.

1. Svrha »Jeronimskih prosvjetnih zajednica« stoji u tom, da se što veća prosvjetna briga posveti jeronimskim članovima i prinosnicima; da se prati život i sudbina jeronimske knjige pa tim probudi sav pučko-prosvjetni rad Društva; da se dobiju što stvarniji i sigurniji pučko-prosvjetni učinci; i da se u društvenim članovima i prinosnicima budi i budnom čuva jaka Jeronimska svijest.

2. »Jeronimske prosvjetne zajednice« jesu: a) mjesne, b) župne, c) područne.

Mjesna jeronimska zajednica može biti u svakom većem mjestu jedne župe. Župna jeronimska zajednica sastoji od članova i prinosnika jedne župe. Područna jeronimska zajednica sastoji od članova i prinosnika jednog dekanata.

Ako u župi nema većih mjesta, postoji samo župna (i područna) jeronimska zajednica.

3. Članom »Jeronimske prosvjetne zajednice« može biti svaki član Društva sv. Jeronima, kao što i svaki godišnji prinosnik, koji godišnje stalno doprinosi prinos za koju od jeronimskih knjiških skupina, ili, najmanje, za »Danicu«.

4. Mjesna, ili župna »Jeronimska prosvjetna zajednica« mora imati najmanje 5 članova.

5. Svaka »Jeronimska prosvjetna zajednica« ima pročelnika, zamjenika pročelnika, i dva pomoćnika.

Pročelnik mjesne i župne »Jeronimske prosvjetne zajednice« jest povjerenik dotičnog povjereništva (koje se obično pokriva s teritorijem župe). — Pročelnik područne jeronimske zajednice jest jedan od pročelnika župnih jeronimskih zajednica. Biraju ga između sebe pročelnici župskih zajednica.

Zamjenik pročelnika jest jedan od članova jeronimske zajednice. Određuje ga pročelnik.

Pomoćnike između članova jeronimske zajednice postavlja zamjenik pročelnika. Najbolje je, da po mogućnosti i prilikama jedan pomoćnik bude između muških, drugi između ženskih članova.

6. Svrha »Jeronimskih prosvjetnih zajednica« postizava se:

a) time, da članovi održavaju sastanke barem četiri puta na godinu, i to: jedan oko 15. rujna ili 15. listopada, drugi oko 15. prosinca, treći oko 15. veljače, četvrti oko 15. svibnja. Prema prilikama, dakako, da ih može biti i više.

Na tim sastancima neka se čitaju neki odlomci iz jeronimskih knjiga;

b) time, da članovi povedu razgovor o jeronimskim knjigama: jesu li ih u redu dobili, jesu li ih čitali i dobro razumjeli, jesu li im služile na korist, i na kakovu: opće prosvjetnu, ćudorednu, zabavnu ili gospodarsku; imaju li kakvih primjedaba za prošle i želja za buduće knjige;

c) time, da članovi svojski porade na tom, da svaki član osnuje Jeronimsku kućnu knjižnicu;

d) time, da svaki član, po mogućnosti, drži »Jeronimski Prosvjetni List«;

e) time, da se u »Jeronimskoj prosvjetnoj zajednici« prigodice održi prosvjetno predavanje ili koje drugo prosvjetno djelo;

f) time, da, uz Povjerenika, i sami članovi »Jeronimskih prosvjetnih zajednica« nastoje oko toga, da i drugi, koji to još nisu, postanu članovi Društva sv. Jeronima, ili barem stalni godišnji prinosnici;

g) time, da pročelnik, ili zamjenik pročelnika, ili pomoćnici o svemu tomu, kao što i uopće o prosvjetnom radu u hrvatskom puku, izvješćuju predsjedništvo Društva sv. Jeronima ili Uredništvo »Jeronimskog prosvjetnog lista«.

7. Svaki član »Jeronimske prosvjetne zajednice« dobiva članski kartonski listić, na kojem će, između ostaloga, biti tiskan i ovaj »Uređaj«.

8. O osnutku svake »Jer. prosvj. zajednice« neka Pročelnik ili zamjenik pročelnika obavijesti Predsjedništvo društva sv. Jeronima.*

P r i m j e d b a. Jer. se Zajednice mogu, prema prilikama, nadomjestiti (proširenjem) Jer. prosvj. odborima kao jezgrom (i njihovim spajanjem).*

*** Prvi odbornici Jeronimskih prosvjetnih odbora.**

Ovdje donosimo popis Povjereništava, u kojima su osnovani Jeronimski Prosvjetni Odbori, a ujedno donosimo i popis odbornika Prosvjetnih Odbora u pojedinom Povjereništvu. S v a k i p o v j e r e n i k j e P r o č e l n i k O d b o r a.

P o v j e r e n i š t v o B r č k o: povjerenik Msgr. dr. I l i j a V i o l o n i, župnik; zamjenik povjerenika S t e v o J a k č i n; članovi Jeronimskog Prosvjetnog Odbora: Cebalo Katica, supr. odvjetnika; Marija Jozić, krojačica; Stevo Jakčin, mesar; Nikola Puljić, činovnik; Karlo Kozlovski, umirovljenik.

P o v j e r e n i š t v o B r e z o v i c a: povjerenik A d o l f D u š i ć, župnik; zamjenik povjerenika M i j o K u n e t i ć; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Miko Kunetić; Stjepan Palčić; Karlo Križanić; Juro Peček; Milan Horvatić.

P o v j e r e n i š t v o B u k: povjerenik i pročelnik: F r a n L e s k o v a r, župnik; zamjenik pročelnika: S t j e p a n B a r b a r i ć; članovi Jer. prosvj. odbora: Josip Mazal, Stjepan Barbarić, Adam Maler, Stjepan Jušić, Mila Vitenberg.

P o v j e r e n i š t v o C v i t o v i ć: povjerenik A n t u n B r n a d, župnik; zamjenik povjerenika M i l e P a u l i ć, trgovac; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Franjo Čop, lugar; Ivan Rendulić, poljodjelac; Petar Mlinar, zvonar; Nikola Obrovac, poljodjelac; Ivan Stepić, trgovac; Mile Paulić, trgovac.

Povjereništvo Cvjetlin: povjerenik Josip Petrak, župnik; zamjenik povjerenika Toma Kos; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Toma Kos; Urban Hrenić; Franjo Hrenić.

Povjereništvo Čvrljevo: povjerenik O. Frano Borić, župnik; zamjenik povjerenika Mate Baričević Ivanov; članovi Jeronim. Prosvjetnih Odbora: Ivan Šilović-Mišković Josipov; Ante Matas-Maleta Matin; Marko Božić-Kukić Josipov; Ante Gotovac p. Jakova; Josip Čavka Lovrin; Mate Baričević Ivanov.

Povjereništvo Gaj: povjerenik Ljudevit Šustek, župnik; zamjenik povjerenika Bogomir Šefc, veleindustrijalac; članovi Jer. Prosvjetnih Odbora: Emanuel Čipera, poljodjelac; Stjepan Švasta, poljodjelac; Rudolf Klinghor, poljodjelac; Ivan Valčičak, poljodjelac, Ilija Nenadović, poljodjelac; Bogomir Šefc, veleindustrijalac.

Povjereništvo Fojnica: povjerenik i pročelnik Fra Vjerko Kulier, župnik; zamj. pročelnika Marko Knežević; članovi Jer. Prosvjetnih Odbora: Franjo Perković, Ivo Vuković, Ivo Vrebac, Frano Pelikan, Marko Knežević.

Povjereništvo Glina: povjerenik Franjo Žužek, župnik; zamj. povj. Franjo Grgić; članovi Jer. Prosvjetnih Odbora: Miško Bolf; Stjepan Medved, stolarski obrtnik; Karlo Jesenek, urar i posjednik; Franjo Grgić.

Povjereništvo Kalje: povjerenik Josip Tomlinović, župnik; zamj. povjerenika Stjepan Delišimunović; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Stjepan Delišimunović; Tomo Gundić; Mato Juratovac; Janko Martić.

Povjereništvo Karlovac: povjerenik Dr. Fra Gothard Goričanec, župnik; zamj. povj. Božena Bledšnajder; članovi Jeronim. Prosvj. Odbora: Leopold Franul; Olga pl. Poglayen; Božena Bledšnajder; Josip Miško; Alojzija Mikešić.

Povjereništvo Krapina: povjerenik Mirko pl. Hranilović, župnik; zamjenik povj. Leopold Frankol; članovi Prosvj. Odbora: Josip Hršak, predsj. Hrv. Kat. Muževa; Marija Turner, predsj. Križ. Sestrinstva; Dr. Zvonimir Stilinović, odvjetnik; Dr. Edo Krušlin, liječnik; Josip Vrančić, posjednik; Leopold Frankol.

Povjereništvo Krapje: povjerenik Petar Halužan, župnik; zamjenik povjerenika Mato Peldić; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Mato Peldić; Franjo Peldić; Mato Srnčević; Katica Srnčević; Marija Junaci.

Povjereništvo Kukuljanovo: povjerenik Nikola Polić, župnik; zamj. povjerenika Franjo Mičetić; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Franjo Mičetić; Silvio Bertone; Miljenko Rožić; Ruža Haramija; Dora Šepić.

Povjereništvo Lički Osik: povjerenik Dr. Fran Binički, župnik; zamj. povjerenika Drago Vukelić, ravn. učitelj u Ličkom Osiku, i Ante Kirinčić, ravn. učitelj u Mušaluku; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Došen Ivan; Butković Mile; Mate Bešić; Joso Binički; Filip Butković; Mate Zalović; Drago Vukelić; Ante Kirinčić.

Povjereništvo Sutivan: povjerenik Ivan Babarović, župnik; zamj. povjerenika Toma Lukšić-Kabelić; članovi Jer. Prosvj. Odbora: Toma Lukšić-Kabelić; Ante Ivanović-Štampadur; Marijan Radić-Padalović; Vjekoslav Palaveršić; Toma Zuanić-Bailo.

Napomena uredništva. Od srca hvalimo cijenjenim povjerenicima, koji su se odmah odazvali molbi Središnjeg Odbora te osnovali Jeronimski prosvjetni odbor. Ujedno ističemo radost, što su, shvativši ideju, u isti mah pregnuli, da je i ostvare. Doduše, ideja je jasna. Doduše, jedamput shvaćena, nije moguće ne prihvatiti je, — ali je uvijek još potreban poseban čin, — čin ostvarbe. Taj čin, čin ostvarbe, najvažniji je u svemu zbivanju. On je kruna, vrhunac svega ostaloga djelovanja. Zatim je potrebno održati ga u životu. Održati snažna, bujna, da zarudi zlatnim plodovima! To želimo, to molimo sve cijenjene društvene povjerenike. Za napredak Društva sv. Jeronima! Za procvat kršćanske prosvjete u hrvatskom narodu!

Prvi cvjetovi

Posvećeno prvim odbornicima Jeronimskih prosvjetnih odbora

Pred proljeće sámo, — kad jošte sunčani ne grijahu traci,
I sve je još snilo u zimskomu hladu,
U svojem sam dragom posadio vrtu
Kajsiju mladu.
Pupovi još se, slijepi i crni, otvorili nisu,
Samo su puste stršile grane —
Strpljivo čekah; al brojih dane i čase,
Da proljeće svane,
Da s plavetna neba toplije ogrije sunce,
Da proljetni dunu vjetrići blagi,
Da priroda sva se od sna zimskoga gane,
Da se probude pupoljci dragi.
Često obilažah, jutrom i večerom, nježno stabalce,
S puno ga gledah čeznuća i nade;
Često ga ostavljah tužan; još uvijek su puste
Njegove grančice mlade.

Kako li pak obradovah se vrlo, kad jednoga jutra,
Čim se noćne povukoše sjene,
Opazih, kako se od sna pupoljci bude,
Kako se slatko rumene,
Kao u djetešca lišce; — i slijedećih dana,
Kako se ošca iz zimskog otvaraju sanka,
Kako se latice pomalo šire, kako se cvijecima bijelim
Zaodjeva grančica tanka.
Za malo dana cijela je kajsija mlada
U jednomu bila proljetnom cvijetu,
Prekrasna, divna, srcu i očima preslatko milje —
Ništa ljepšeg na svijetu!

Toplim ih pozdravih pozdravom. Slađane riječi
Šaptati cvijecima stadoh.
Milo ih gladih baršunom pogleda svojih.
Mnogo im cjelova dadoh.

Zahvalno podigoh oči prema nebesima plavim,
Molitvu rekoh: Čuvaj ih, Bože, od mraza i leda!
Neka odcvatu mirno i srećno, uz zujanje pčela,
Što lijeću po njima i skupljaju meda.
Kajsijo lijepa, radost i slatko mezimče moje,
Odsada nosi obilna ploda!
Rasti mi krasna, sve ljepša i ljepša! Budi na ponos
Cijeloga svojega roda!

Pismo povjerenicima za osnivanje Jeronimskih prosvjetnih odbora

Vrlo poštovani gospodine povjereniče!

Ponavljam molbu, kojom sam Vas već prije molio, da u svom Povjereništvu osnujete Jeronimski prosvjetni odbor.

Držim, da ste ga sigurno odlučili osnovati, ali Vam je među ostalim brigama prvo vrijeme prošlo, a maglica zaboravi prekrila je prvotnu odluku.

Znadem, da danas ima različitih briga, — no neka Vam ne bude posljednja briga prosvjetno stanje Vašega Povjereništva i u daljnoj konsekvenciji zdrava prosvjeta hrvatskoga naroda.

Uvjeren sam, da i Vi cijenite vanrednu važnost našega Društva sv. Jeronima u tom pogledu.

Na cijelom hrvatskom području Društvo sv. Jeronima najsjajnije je žarište, iz kojega bez prekida sijevaju zrake-prosvjetnice u dušu hrvatskog naroda.

To je u prvom redu Vaše djelo, gospodo i braćo povjerenici!

Podgrijevajmo to žarište brižnom mišlju, toplom ljubavlju, marnim radom! S nesmanjenim zanosom! Sa sveđer jednakim idealizmom!

U istom duhu osnivajmo jeronimske prosvjetne odbore!

Ne oklijevajte, ne odgađajte, nego u isti čas, kad pročitate ovo ponovno moje pismo, zaokružite očima po svoj okolini svog Povjereništva, odaberite pet do šest čestitih osoba, muških i ženskih, s većinom iz seljačkih redova, koji će kao odbornici Jeronimskog prosvjetnog odbora biti Vaši pomagači, prijatelji Društva sv. Jeronima i promicatelji najsnažnije prosvjete, prosvjete jeronimske.

Ne zaostajte za drugima!

Odabravši članove i osnovavši odbor, odmah izvolite to javiti ili meni (Kaptol 7) ili Upravi Društva sv. Jeronima (Trg Kralja Tomislava 21).

Zagreb, listopada 1940.*

---

* Slijedi popis novih Jeronimskih prosvjetnih odbora.

Dodatak uredništva »Jeronimskog Svjetla«:

Toplo hvalimo svim vrijednim povjerenicima, koji su dosada osnovali Jeronimski prosvjetni odbor.

Doista su učinili važan prosvjetni čin. Ne će potrajati dugo vrijeme, kad će se pokazati najbolji učinci.

Komugod je stalo — a komu da ne bude stalo! — da zdrava prosvjeta — a to je u cijelom opsegu i svoj punini Jeronimska prosvjeta — da ta prosvjeta ogrije i obasja sav hrvatski narod, taj će što prije osnovati Jeronimski prosvjetni odbor, onako, kako je označeno i obrazloženo u posebnom pozivu i naputku.

Odbornici Jeronimskih prosvjetnih odbora pravi su narodni barjaktari Jeronimske pučke prosvjete.

Na čelu sa svojim Povjerenikom i pod njegovim vodstvom oni će duh Jeronimske prosvjete pronijeti cijelim hrvatskim narodom.

Stoga i ovim putem molimo sve Jeronimske vrijedne povjerenike, neka bez oklijevanja osnuju Jeronimski prosvjetni odbor i popis određenih odbornika pošalju Upravi Društva sv. Jeronima.

Okružnica predsjednika Društva sv. Jeronima odbornicima Jeronimskih prosvjetnih odbora

Zagreb, o sv. Jeronimu 1939.

Dragi i poštovani odborniče!

U povjereništvu Društva sv. Jeronima Vaše župe osnovan je Jeronimski prosvjetni odbor.

Na prijedlog povjerenika tog povjereništva Središnji odbor Društva sv. Jeronima u Zagrebu, na svojoj redovitoj sjednici, imenovao je Vas odbornikom Jeronimskog prosvjetnog odbora.

Kao predsjednik Društva sv. Jeronima obraćam se na Vas ovim pismom.

Moje je srce puno radosti u času, dok upućujem ovo pismo Vama, vrlo štovani i dragi odborniče Jeronimskog prosvjetnog odbora.

Zašto puno radosti? Zato, što se pomoću ovog pisma s Vama razgovaram, a razgovarati se s prijateljem uvijek donosi pravu ugodu.

Istina, mi se ne poznajemo okom u oko, ali se poznajemo duhom, jer su nam jedne misli i osjećaji, a ta jednota čini duševni sklad, duševno prijateljstvo.

Jedne misli i osjećaji: da radimo za napredak Društva sv. Jeronima. U tu svrhu se i osnivaju Jeronimski odbori, kojih ima već lijep broj, — u svrhu, da prosvjetno djelovanje Društva sv. Jeronima donese što ljepše plodove.

Krasna je to svrha, kao što je i rad za tu svrhu plemenit.

Prosvjeta, istinska prosvjeta, nešto je najljepšega na zemlji, nešto najvišega u čovječanstvu. Riječ prosvjeta srodna je s riječju svjetlo. Prosvjeta, koja je uistinu pravo duševno svjetlo, božanskog je podrijetla.

Svjetlu je protivna tama, tama uma i srca: s jedne strane neznanje, lutanje, zaostalost, s druge surovost, pokvarenost, zloba, bijeda.

Kao što rumena zora tjera noćne sjene, tako sjaj prosvjete goni duševnu tminu i tmušu.

I kao što poslije otjeranih noćnih sjena dolazi dan bijeli, dan rada, stvaranja, radosti, života, tako i namjesto protjeranih duševnih tmina i tmuša dolazi svjetlost znanja, napretka, uglađenosti, dobrote, blagostanja.

To su učinci prosvjete, — one prosvjete, dakako, i onog prosvjetnog rada, koji s punim pravom nosi to lijepo ime.

Pita se dakle, koja prosvjeta i koji prosvjetni rad s pravom nosi to ime?

To je ona prosvjeta, koja svojim srcem i svojim rukama obuhvaća cijela čovjeka, i s tjelesne i s duševne strane. Ta se prosvjeta brine za zdravlje, za gospodarstvo, za sav materijalni dio ljudskog života, da bude uredan i lijep, jednom riječju, za životno blagostanje. Ta se prosvjeta brine za duševnu stranu čovjeka, za um i srce, za znanje i ćudorednu stranu njegovu. Brine se, da čovjeku dade što više opće pouke, iz različitih grana ljudskoga stvaranja, i to tako,

da ga to stečeno znanje ne odvodi od Vječne Istine, od Vječne Pravde, nego k njoj vodi, i da ga čuva od raznih bezumnosti; najviše od lude oholosti. To je prosvjeta, koja oplemenjuje ljudsko srce, tako da od zla bježi i na dobro teži, da mu je ćud u redu, to jest, da je ćudoredno ili moralno, što je ujedno najljepši cvijet prosvjete.

A budući da ništa ne može srce oplemeniti niti ga učiniti dobrim, nego samo izvor svakog dobra, Vječna Dobrota, zato ta istinska prosvjeta pokazuje put k toj Vječnoj Dobroti, put, koji nije drugi nego Onaj, koji sam za sebe reče: Ja sam put, istina i život, naš Gospodin Isus Krist i Njegovo sveto evanđelje.

To je ona prosvjeta, koja skladno odgaja sve moći čovječje, i tjelesne i duševne, tako da se među sobom pomažu i upotpunjuju, te od čovjeka stvaraju zaokruženo, usavršeno, idealno biće.

To je prosvjeta, koja sja sjajem Vječne Istine, Ljepote i Dobrote.

Gdje se nalazi ta prosvjeta?

Okrenite se, kuda hoćete, tražite je, gdje god hoćete, nigdje je ne ćete naći, nego u Društvu sv. Jeronima. Rečeno mirno promišljeno, bez ikakva pretjerivanja, bez ikakve samohvale, i bez najmanje namjere ikome činiti krivo, jer svakom rado priznajemo ono što čini dobra.

Dopuštan, da i netko drugi pruža pouku, ali je u nas nije niti pružio niti je može pružiti toliko, koliko ju je pružio i koliko je pruža Društvo sv. Jeronima.

Dopuštam, da se i netko drugi brine za znanje i za umnu stranu čovjeka, ali ako u drugu ruku ne posvećuje nikakve, ili ne posvećuje dostatne pažnje srcu i ćudorednosti, što se često događa u tolikoj mjeri, da je pruženo znanje više na štetu nego na korist, — zar će se moći mjeriti s Društvom sv. Jeronima?

Dopuštam, da se i netko drugi brine za srce i ćudorednost, ali ako u drugu ruku ne posvećuje nikakve ili ne posvećuje dostatne pažnje umu i znanju, koje je također vrlo potrebno za život čovječji, — zar će se moći mjeriti s Društvom sv. Jeronima!

Sve je to drugo samo djelomičan rad.

Naprotiv, prosvjetni rad Društva sv. Jeronima obuhvaća sve potrebe čovječje, njegov je rad pun i cjelovit.

Stoga je jedno od najljepših djela: raditi zajedno s Društvom sv. Jeronima, pomagati njegovo uzvišeno prosvjetno djelovanje.

Zato možete biti radosni i ponosni, što ste član Jeronimskog prosvjetnog odbora, — odbora, kojemu je upravo zadaća da pomaže i unapređuje Društvo sv. Jeronima.

Još jedamput, i više puta, pročitajte deset točaka zadaće Jeronimskog prosvjetnog odbora.

Djelujte prema njima uvijek, a napose sada, u posebno doba Jeronimske Knjige.

Sastanite se, vi jeronimski odbornici, barem jedamput ili dvaput mjesečno, i dogovarajte se o radu za Društvo sv. Jeronima.

Širite Jeronimske knjige, širite Jeronimsko »Zlatno Klasje«.

Budite pravi, ponosni i hrabri barjaktari Društva sv. Jeronima!

Neka se za sve nas moli veliki naš zaštitnik sv. Jeronim.

Uvijek jedan korak naprijed

Cijeli čovječji hod uređen je tako, da se uvijek ide naprijed. Hodanje unatrag neprirodno je. Sjećam se, da smo kao djeca korili onoga između sebe, koji bi iz obijesti hodao unazad, i opominjali ga, neka to ne čini, jer da time svoju majku tjera u pakao. Danas više ne znam, zašto smo tako mislili i govorili, — ali se otuda ipak vidi jasno, kako se hodanje unatrag smatralo neprirodnim i ružnim.*

No isto tako ne valja ni predugo stajanje ili mirovanje na istom mjestu. Ne samo da takovo stajanje često umara i više od hodanja, nego je i nezdravo. Krv slabo optječe tijelom. Pojedini tjelesni ustroji (organi) slabo rade. Cijelo tjelesno ustrojstvo (organizam) ukoči se. Uostalom, samo mrtva tvar ima to svojstvo, da se ne miče. Ne miče se lešina, a uz to se rastvara i zaudara neugodnim vonjem.

Treba se dakle (osim redovita i potrebna počinka) uvijek micati, uvijek ići naprijed, i to makar samo korakom. Istina, jedan korak prostorom je malen, ali korak za korakom daleko se dođe. Dođe se i do cilja.

Tako je to u tjelesnom pogledu. Ali još više u duševnom. Tkogod ne ide duševno naprijed, taj ide duševno nazad. Jer se ne može duševno dugo stajati na istom mjestu.

No zapitat će netko: što to znači »ići duševno naprijed« i »ići duševno nazad«. Odgovorit ću vam posve ukratko. Ići duševno naprijed, znači: biti sve bolji i pametniji; a ići duševno natrag, znači: biti sve gori i sve manje znati.

A što to znači, da se ne može duševno duže stajati na istom mjestu, nego ako se stane, da se odmah ide natrag? I na to ću vam ukratko odgovoriti: u svakoga čovjeka ima stalno nagnuće, koje ga vuče na stramputicu i na zlo; pa ako čovjek samo malo stane lijeno i nebrižno, odmah ga to nagnuće svlada, i on se nagne prema njemu. Toliko, što se tiče zla. S druge pak strane, što se tiče pameti, čovjek vrlo lako zaboravlja. Neka samo neko vrijeme prestane misliti na neku stvar, već sjećanje na tu stvar počinje blijedjeti u njegovu pamćenju.

Nije li tako? To mi svi znamo. Takova je narav našega duševnog života. Stoga je istina ono, što rekoh, to jest, da onaj tko ne napreduje, taj nazaduje.

— Ali tko bi mogao uvijek napredovati! To nije moguće! Po gotovu, ne možemo neprestano duševno ići naprijed mi seljaci, koji imamo i stotinu drugih briga. Napokon, treba i u duševnom radu nekog odmora!

Tako čujem, gdje mi opet netko primjećuje.

Što da na to odgovorim? Ne ću ni na to ostati dužan odgovora. Ponajprije, ostajem kod toga, da treba uvijek ići naprijed (jer je stajanje nazadovanje), ali s druge strane, dat ću u nekoj mjeri pravo i ovomu prijatelju, koji je stavio primjedbu.

Čudite se, kako to. No čujte.

---

* Pisano za puk.

Istina je, da treba i duševnog odmora; istina je, da seljak, koji ima mnogo drugih briga i poslova, ne može uvijek duševno raditi, i pomoću takvog neprestanog duševnog rada vidno koracati naprijed, — ali ipak može biti to, da on, i pored takvih svojih prilika, ne ide nikad natrag, a kad ne ide natrag, ide naprijed.

Ima naime u čovjeka jedna duševna sposobnost, koja čini, da izvjesne stanke u duševnom radu nisu isto što i ono lijeno i nebrižno stajanje, koje nazvasmo nazadovanje, nego su te stanke, ako i polagano, ali ipak stalno napredovanje.

Ta duševna sposobnost jest volja ili težnja za napretkom, volja ili težnja biti sve bolji i sticati sve više znanja. Ne može nas ništa spriječiti, da u sebi nosimo tu težnju. Ovakva težnja ne dopušta, da nas tako lako nadvlada nagnuće na zlo. Ovakva težnja jača naše pamćenje, a slabi zaboravljanje. Ona nam ne dozvoljava, da idemo natrag, nego nas sveudilj tjera naprijed. Ona nam pomaže, da što prije opet nađemo vremena za duševni rad. Ovu sposobnost, ovu duševnu silu, ovu težnju za napretkom, treba da u sebi njetimo, i nema te stanke, koja ne bi u tom slučaju bila napredovanje. Stoga bi bio najveći zločin, ako bi tko ugušivao tu težnju, kao što je naprotiv najljepše djelo, tu težnju podupirati.

Nema dakle nikakva izgovora, da ne biste mogli uvijek ići naprijed, uvijek biti sve bolji i sve pametniji, to jest, sve prosvjećeniji, jer uvijek možete u sebi nositi težnju za napretkom.

Pita se još samo, po čemu će se poznati, da ste sve bolji i sve pametniji, dakle sve prosvjećeniji.

To je vrlo važno pitanje, — jer se zna, da se svakim novim stečenim znanjem ne postaje pametniji, a još manje bolji. Ima naime narinuta znanja, koje još više smuti i zamrači um, znanja, koje učini čovjeka još gorim.

Znak, da neko novo stečeno znanje čini čovjeka boljim i pametnijim, stoji u tom, što onaj, koji ga steče, osjeća, kako ga to novo znanje još više približuje k Bogu, ili najmanje, što ne osjeća, da bi ga to znanje otuđivalo od Boga.

»Bog je svjetlo«, veli sv. Pismo. »Ja sam svjetlo svijeta«, reče za sebe Gospodin naš Isus Krist.

Znanje dakle, koje čovjeka ne otuđuje od Boga, ili još više, znanje, koje čovjeka vodi k Bogu, vodi ga k svjetlu, vodi ga k prosvijećenosti, čini ga boljim i pametnijim.

Naprotiv pak, čim se osjeti, da neko znanje čovjeka odalečuje od Boga i vjere, dakle od svjetla, znak je, da ga vuče u tamu i zlo, da ga ne čini ni boljim ni pametnijim, da ga ne čini prosvjećenijim.

»Uvijek jedan korak naprijed«, — naprijed k svjetlu! — to je naše geslo: ne samo geslo, nego zapovijed dana nam od Gospoda. »Budite savršeni, kao što je Otac vaš nebeski«, Bog Dobrote, Bog Znanja, Bog Svjetla. To nam je zapovijed, koja izlazi iz našeg najdubljeg vjerskog uvjerenja — iz uvjerenja, od kojega nema dubljega.

Uvijek jedan korak naprijed! Naprijed k Svjetlu!

Prosvjetni list Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima

Nepokolebljivo stoji, da je izdavanje knjiga jedna od glavnih zadaća Društva sv. Jeronima. To izdavanje knjiga karakteristična je crta našega Društva.

Ali sasvim bi krivo imao, tko bi držao, da je Društvo sv. Jeronima samo neko izdavačko društvo. Daleko od toga. Ništa manje nego to. Društvo sv. Jeronima nije ni »Binoza«, ni »Minerva« ni »Kugli«, niti išta slična tomu.

Društvo sv. Jeronima je p u č k o - p r o s v j e t n o d r u š t v o, — društvo, koje cijelim svojim bićem živi za to, da se diže prosvjeta u hrvatskom puku. To dizanje pučke prosvjete glavna je i jedina svrha Društva sv. Jeronima. Sve drugo je sredstvo za to. I samo izdavanje knjiga tek je sredstvo za ovu veliku svrhu. Izdana knjiga je početak prosvjetnog nastojanja i djelovanja, kojemu je završetak u duši i životu puka. Društvo sv. Jeronima, kao pučko-prosvjetno društvo, ide za ovim učinkom u duši, ide za tim, da se duševno stanje pomiče naprijed, sve više naprijed u pravcu obrazovanja ili prosvijećenosti, s potrebnim znanjem i ćudorednom jakošću; ide za potpunom izgradnjom prosvijećena čovjeka; ide za tim, da to unaprijeđeno duševno stanje ima svoj odraz u zbiljskom životu puka, da ima utjecaj na njegovo dobro moralno i materijalno.

Društvu sv. Jeronima mnogo je, veoma je mnogo stalo do postignuća ovog cilja. Ono ne može biti indiferentno prema tom cilju. Kad bi bilo indiferentno, izgubilo bi svoj raison d'être. Postignuće tog cilja vrhovna je njegova težnja, njegov je ideal. Znamo, da je do ideala teško doći, ali znamo i to, da prema tom idealu treba težiti, da za taj ideal treba raditi. Velika je to dužnost Društva sv. Jeronima.

Sve to, što je rečeno, duh je cijele, sedamdesetgodišnje tradicije Društva sv. Jeronima. Duh je osnivača Društva. To je smisao, to su riječi predsjedničkih skupštinskih rasprava. Namisao jeronimskih pisaca. Volja povjereništava. Nada i želje članova. Očekivanje javnosti.

Prema tomu dakle duhu treba upraviti sav društveni rad, s jedne strane, a s druge, prema zahtjevu današnjega vremena, prema načinu i tehnici današnjeg javnog djelovanja. Doista, nova vremena, novi načini i zahtjevi.

Nekada smo bili sami na selu. Za pučku prosvjetu nije se, tako rekavši, nitko brinuo, osim Društva sv. Jeronima. Naši povjerenici

nisu bili tako opterećeni. Glas preporuke bolje se čuo. Jeronimska knjiga čitala se u miru, i lakše se moglo razmišljati o njezinu sadržaju. Stoga se mislilo, da ništa drugo nije potrebno, nego da se knjiga odašalje i da dođe u članske ruke (premda to mišljenje starine nije bilo savršeno).

Danas nismo na selu sami. Postoji veliko zalijetanje na selo. Buka, šum. U tom šumu i jeronimski će se glas slabije čuti, ako ne zadobije potrebne jačine. Jeronimsko se štivo hoće zamijeniti drugim, u mnogo slučajeva lošijim, katkad posve nevaljanim. Stoga se svemu tomu treba snažno oduprijeti, i jeronimske pozicije ne samo držati, nego ih i znatno proširiti. No za to ne dostaje tehnika starine.

Potrebna je nova tehnika, nov način rada. Zato: poziv na uvođenje »Jeronimskih prosvjetnih zajednica«, — zato poziv na osnivanje »Jeronimskih kućnih knjižnica«. Poziv, da se postiže svrha Društva sv. Jeronima.

Ali da poziv nađe odziv, za to treba više doticaja između društvene središnjice i društvenih članova. Dosada je taj doticaj bio slab. Za doticaj između središnjice (Odbora) i naših vrijednih povjerenika našlo se već lakše mogućnosti i načina (od kojih je jedan i ovo naše »Jeronimsko Svjetlo«). Ali nije uspjelo naći način za življi, za neposredan doticaj sa članovima. Posredni doticaj (osim više manje preko žive riječi dobrih povjerenika), vrši se samo jedamput na godinu, na jesen i zimu, naime, kad su izašle knjige i počele se raspačavati. Tada se je jeronimski član malo više sjećao svoga Društva i njegove središnjice. A kad je taj posao za zimskih mjeseci svršen, onda je opet, što se tiče samih članova, sve utihnulo i u glavnom bilo tiho sve tamo do druge jeseni i zime. U tom je također jedan nedostatak starine. Cirkulacija je u tom pogledu bila spora ili nikakva.

Treba potjerati krv! Neka poteče življe, brže! Neka optječe cijelo Društvo sv. Jeronima, i stiže do krajnih dijelova, do što većeg broja jeronimskih članova!

Treba nam snažna žila kucavica!

O da, za uspjeh pomenutih poziva, za približavanje ciljevima Društva sv. Jeronima, treba nam neposredna doticaja s našim članovima.

Takav neposredni doticaj može vršiti samo periodičan organ, samo: **»Prosvjetni list«** hrv. književnog Društva sv. Jeronima.

Tim će se listom ispuniti velika praznina u djelovanju našega Društva. Sav će se dosadašnji društveni rad tim listom savršeno zaokružiti. On je velika, neophodna potreba Društva sv. Jeronima.

Svi naši prijatelji odmah će to uvidjeti i složiti se s nama. Svi će to odobriti i pozdraviti, te možda samo dodati, da je to trebalo učiniti već prije, koliko uopće radi same jeronimsko-prosvjetne misli, toliko, napose danas, u ovo vrijeme neviđene utakmice i utrkivanja, radi egzistencije samog Društva. Ne će ih smetati nikakove

poteškoće, po gotovu kada vide, da i mi preuzimljemo na sebe znatan, ali sladak teret.

Mogu izlaziti različiti listovi i za puk, potrebni i nepotrebni, u to ne diramo, i svima dobrima želimo dobro, — ali mi, ako hoćemo jeronimsku misao uzdržati na doličnoj visini, moramo ići naprijed promišljeno i hrabro, i vršiti ono, što nam je dužnost.

Drugi su listovi više manje propagandističke naravi, služeći u glavnom za informaciju i za proširivanje dotične ustanove, — naš će biti mnogo više. Naš će biti pravo ogledalo Društva sv. Jeronima. Naš će biti emanacija cijele naše biti. U našem će listu biti sustavno iznašana sva prosvjetna građa, u svoj širini i dubini, onako, kako je to općenit zadatak Društva sv. Jeronima.

Naš će list biti pravi pučko-prosvjetni list.

Neka Božji blagoslov lebdi nad »Prosvjetnim Listom« hrvatskog književnog Društva sv. Jeronima!

Riječ, dvije hrvatskom puku

Kao predsjednik Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima i kao urednik ovog Jeronimskog prosvjetnog lista, kanim reći nekoliko riječi hrvatskom puku, to jest, u prvom redu svim hrvatskim seljacima, živjeli oni ma u kojoj hrvatskoj zemlji.

Rijetko je tko tako usko združen s hrvatskim pukom, ili hrvatskim seljaštvom, kao Društvo sv. Jeronima. Svi oni koji danas dolaze k hrvatskom puku s namjerom, da u njemu rade prosvjetno, daleko su mlađi, neki su tek od jučer. Društvo sv. Jeronima mnogo je starije, ali ipak uvijek jednako mlado. Drukčije ne može ni biti. Društvo sv. Jeronima mora živjeti tako dugo, kako će živjeti hrvatski puk, i to živjeti životom punim, krjepkim, svježim. Kao što prosvjećivanje ne može nikad prestati, nego se mora uvijek nastavljati sve življe i življe, jer je njegovo polje neprijegledno, tako i Društvo sv. Jeronima mora živjeti i raditi sve bujnije, sve snažnije.

Stoga nije čudo, da se na stablu njegova života javljaju sve nove i nove mladice. Istina, na običnom stablu neke se mladice mogu i porezati, ako su suvišne, i ako porastu na kojem nezgodnom mjestu, te bi se stablo nagrdilo, — ali ako mladica ili grančica poraste na zgodnu mjestu stabla, upravo na takovu mjestu, gdje se mogla i poželjeti, da cijelo stablo dobije još ljepši lik, onda se takova grančica pozdravi s radošću.

Baš tako je i na životnu stablu Društva sv. Jeronima bilo jednomjesto, gdje je trebalo, da poraste jedna nova grančica, i da se ta grančica razvije do lijepe grane, te da s ostalim granama zaokruži i poljepša cijelu krošnju.

Ta vi sami znadete, da Društvo sv. Jeronima, kojemu je toliko na srcu prosvjeta njegovih članova, nije tokom godine u dostatnoj vezi s njima. Jedanput na godinu izdadu se knjige, to se javi čla-

novima, i pozove ih se, da po knjige dođu, onda opet mir. Da je to premalo, osjećaju i članovi i središnjica Društva sv. Jeronima. Veza između društvene središnjice i društvenih članova mora biti jača i češća, pa da bude i većih uspjeha na pučko-prosvjetnom polju.

Ta jača veza ima se postići novim jeronimskim prosvjetnim listom, tom novom mladicom na životnom stablu Društva sv. Jeronima.

Osim toga će, dakako, naš prosvjetni list donositi i prosvjetna štiva u obilnoj mjeri. U istoj raznolikosti i u istom duhu, hrvatskom i katoličkom, kaošto i u knjigama, dakako samo u manjem mjerilu. Stoga, naravno, knjige ostaju i dalje na prvom mjestu, kao najtrajnije i najpotpunije štivo, ali će prosvjetni list te iste knjige mnogo pomagati. U Listu će, istina, biti štivo kraće, ali uvijek kao jedna zaokružena cjelina, s pravom prosvjetnom snagom i vrijednošću. Donosit će prosvjetno štivo iz svih grana ljudskoga znanja i umijenja, ali samo ono, što su mudre i učene glave dobro proučile i u čemu su se složile; samo ono, što je utvrđeno kao prava istina. Ne dakle ono što još nije dozrelo, što je još zeleno, jer takva hrana škodi zdravlju, — nego samo ono, što je dozrijevalo pod toplinom iskrena znanstvena istraživanja, što je postalo zrelo pod suncem čista istinoljublja. Zato će se nastojati, da u naš List, koliko je više moguće, pišu naši ponajbolji pučki pisci, i naši prvi učeni ljudi, kao najbolji radnici na polju znanja i umijenja, kao oni, koji najviše znadu cijeniti zrele plodove trudna rada. Da, takove plodove pružat će hrvatskom puku ovaj naš prosvjetni list. On će na širokoj njivi svetojeronimskog žića biti nova plemenita biljka, sposobna da pobudi žive nade u buduće najljepše žetve.

Zato mu je i dano lijepo ime »Zlatno Klasje«.

O kako li je krasno ljetno polje puno zlatnog klasja! Milo ga je gledati, kako se obasjano Božjim suncem, kao valovito more, lelija i njiše na blagu povjetarcu! Radost i nada vlasnikova! Bit će kruha! Bit će pogače!

Neka tako i vlasnici, to jest, čitaoci ovog našeg »Zlatnog Klasja« iz njegova zrelog zrnja prerađuju i pripređuju sebi slatka prosvjetna hljeba i još slađe prosvjetne pogače, onako, kako to oni znaju i umiju, po svom načinu i običaju. Neka nešto zrnja sačuvaju i za sjeme, koje će posijati na svojem polju, na svojoj njivi, i koja će na toj njihovoj njivi uz blagoslov Božji, donijeti nova zrnja na stotine i stotine, na tisuće i tisuće, — tako da žitnice budu sve punije, a hljeb i pogača sve veća i slađa!

Da prosvjeta hrvatskog puka bude sve dublja, opsežnija i svjetlija!

To je svrha jeronimskog »Zlatnog Klasja«.

Tri predsjednikova pisma za „Zlatno klasje"

Prvi broj »Zlatnog klasja«, za 1. siječanj 1938., izašao je pred Božić 1937.

Pratilo ga je slijedeće popratno predsjednikovo pismo:

I.

Vrlo štovanoj braći povjerenicima!

Izašlo je »Zlatno klasje«.

Izašao je 1. broj dugo očekivanog, traženog i željenog Prosvjetnog Lista Društva sv. Jeronima.

Tim Listom je u životu Društva ispunjena jedna velika praznina.

Tim Listom je udovoljeno prijekoj potrebi za Društveno djelovanje u današnje vrijeme: da se jeronimska misao uzdrži u svoj svojoj snazi, — da se svijest o jeronimskoj prosvjetiteljskoj zadaći sve više diže i jača.

Stoga se List nametnuo kao kategorički imperativ.

Svrha Društva sv. Jeronima nalazit će u Listu vanredna pomagača.

List je ujedno znak neiscrpne životne snage svetojeronimskog društva, i to svih njegovih dijelova — središnjice, povjereništava, članova i prijatelja — jer će ga svi jednako podržavati i nositi na rukama svoje nepokolebljive odanosti prema samomu Društvu.

List će biti odraz cjelokupnog bivstva Društva sv. Jeronima.

U mnoštvu drugih listova imat će svoje posebno mjesto. Svoju posebno obrađivanu njivu. Svoju sjetvu, svoju žetvu. Svoje zlatno klasje.

Prosvjetni list Društva sv. Jeronima »Zlatno klasje« izlazit će svaki drugi mjesec. Godišnja pretplata 10.— din. Pojedini broj 1.50 din.

Primite ga svim srcem. Toplo i često ga preporučujte narodu. Ne mirujte, dok se ne raspača i posljednji broj.

Na Vas gledaju pređi s visina, slavni osnivači Društva sv. Jeronima.

Štuje i bratski pozdravlja
Predsjednik.

*

Najveći broj »Zlatnog klasja« zadržali su društveni povjerenici i po svoj prilici raspačali.

Samo neki su ga vratili. Njima je predsjednik upravio ovo drugo pismo:

II.

Prečasni gospodine!

Kad sam danas došao u prostorije Društva sv. Jeronima, veoma sam se ražalostio.

Kao našem vrlom povjereniku i prijatelju poslali smo Vam nekoliko primjeraka »Zlatnoga klasja«, 1. broj za 1938. god., a Vi ste nam ih sve vratili natrag.

Nadao sam se, da ćete »Zlatno klasje« oglasiti narodu, da ćete ga preporučiti — s nekoliko toplih riječi preporučivati više puta, u sve nedjelje i blagdane mjeseca siječnja, — pa ne mogu sam sebi vjerovati, da bi me ta nada prevarila.

Jeste li primili moje posljednje p i s m o u vezi s ovim 1. brojem? Jeste li primili o g l a s za »Zlatno klasje«?

»Zlatno klasje« je naš svetojeronimski prosvjetni list, kojim se ima zaokružiti i do kraja usavršiti svetojeronimsko prosvjetno djelovanje.

»Zlatno klasje« je jedini naš čisto prosvjetni list.

»Zlatno klasje« donosi, s jedne strane, probrano prosvjetno štivo, a s druge strane izravno izvješćuje hrvatski puk o radu Društva sv. Jeronima, šireći tako i probuđujući svetojeronimsku misao, — misao, koja je u nas od najveće prosvjetne važnosti i snage.

Društvo sv. Jeronima je jedina naša prosvjetna kula. Tu kulu treba čuvati i braniti pod svaku cijenu, i svim žrtvama. Toj zadaći ima, među inim, služiti i »Zlatno klasje«.

Znam, da su naši svećenici mnogo opterećeni, te s njima najiskrenije sučuvstvujem, — no »Zlatno klasje« spada među najmanje terete. Raspačati nekoliko primjeraka i sabrati za to prinose! Kad bi bio i veći teret, mogao bi se podnesti, radi znamenite svrhe lista! I ja ga i te koliko podnosim!

No s druge strane, sa »Zlatnim klasjem« nije nastupilo nikakvo novo opterećenje u raspačavanju svetojeronimskih izdanja. »Zlatno klasje« naime izlazit će svaki drugi mjesec, to jest, šest puta na godinu, — ali i brošire »Jeronimsko Svjetlo«, koje izlaze svaki mjesec, odsada će izlaziti samo svaki drugi mjesec, to jest, šest puta na godinu, tako te će, s obzirom na raspačavanje, ostati sve po starom. (Jedina je mala razlika u tom, što pojedini broj »Zlatnog klasja« stoji 1.50 Din. radi skuplje naklade, i jer se drukčije ne može izaći, pa će to svaki prijatelj razumjeti).

Ponovo Vas uvjeravam, da je prosvjetni list »Zlatno klasje« veoma potreban za konačno upotpunjenje i usavršenje svetojeronimskog prosvjetnog rada, kao što i za širenje te jačanje društvene svetojeronimske ideje.

Stavljam Vam na srce i molim, primite ga, preporučujte ga i širite među hrvatskim pukom.

Držeći, da ste kod prve pošiljke sve to nehotice pregledali, slobodni smo ponovo Vam poslati nekoliko primjeraka »Zlatnoga klasja«.

Uzdajući se u Vašu svijest i prijateljstvo prema Društvu sv. Jeronima, siguran sam, da ćete poraditi u duhu ovog prijateljskog pisma i molbe, pa Vas u to ime

štuje i pozdravlja

Predsjednik.

No neki su i opet vratili. Jedan dio od tih sa žaljenjem su se ispričali, što ne mogu raspačavati radi starosti ili bolesti, no drugi nisu naveli nikakva razloga. Tima je predsjednik poslao ovo treće pismo:

III.

Velečasni gospodine!
Štovani prijatelju!

Vratili ste sve brojeve »Zlatnoga klasja«, — vratili ste pače i na ponovno moje pismo, a da niste ni označili, zašto. Samo ste napisali: »Ne prima«. »Retour«.

Ja bih Vas lijepo molio, da biste mi barem razjasnili, zašto ste ga vratili. Koji je razlog?

Da li preopterećenost ostalim poslom i brigama?

No to je samo znak, da ste Vi čovjek od rada. A čovjek od rada uvijek će još moći dodati jedan mali plus, osobito kad se radi o stvari, koja je neosporno dobra i potrebna. Kakogod naime poslovi bili znatni, ipak, redovito, nije čovjek njima tako hermetički zatvoren, da se ne bi mogao naći još jedan malen prazan prostorčić. Po gotovu, kad se zna, da su ljudi od rada ujedno i okretni i invenciozni.

Ili možda razlog vraćanju stoji u zasićenosti ostalim listovima, koji Vam se šalju?

Na to smo već prije dali odgovor. Rekli smo naime, da Društvo sv. Jeronima ima »stajati pred svima i nad svima«. Ne ćemo, da se ovo geslo shvati kao riječ trivijalne konkurencije. Daleko smo od toga. To ne bi dolikovalo dostojanstvu našega društva. To je geslo osnovano u slavnoj prošlosti društva, u njegovoj idejnoj uzvišenosti, te ogromnoj sadržajnosti, koja je od vanredne važnosti za svu budućnost puka. Ne može dakle zasićenost doći u obzir za ono, što je neprijeporno pred svima i nad svima.

Ili je razlog u siromaštvu puka?

Taj bi razlog stajao, kad bi se radilo o stopostotnom ili uopće o mnogopostotnom zahtjevu. Ali kad se radi o malenom, o dvo-, tropeteropostotnom očekivanju, onda bi se i ta teškoća mogla svladati.

Ili u samom listu? U njegovu sadržaju i obliku? Ili čak u razložitosti njegova izlaženja?

Ako ste ga pregledali i pročitali, molim samo otvoreno reći svoje mnijenje. Otvoreno i obrazloženo. Prijateljski ćemo se porazgovoriti i izmijeniti mišljenja. Ne će me smetati nikakve dobronamjerne primjedbe. Istina, o razložitosti izlaženja, o onom, što Francuz kaže »raison d'être«, nisam još čuo nijednog protivnog glasa. A o obliku, t. j. stilu, i o sadržini, svaki pametan savjet dobro došao. Pomoć još bolje.

Osim ovih, ima li možda još kakvih razloga? Molim, da mi ih napomenete. Budite uvjereni, da ne mogu biti ravnodušan, kad netko pošalje »Zlatno klasje« natrag, ne rekavši ništa drugo, nego »retour«.

Poslije izmjene misli, ima nade, da će se situacija promijeniti na bolje.

Dao Bog!

Da, dao Bog, da predsjednik ne će više trebati pisati ovakvih elegijskih pisama, jer će se svuda, kao što i u mnogim drugim povjereništvima, sigurno i bez veće teškoće razgrabiti poslano »Zlatno klasje«, da se njim svetojeronimska prosvjeta sve više širi u hrvatski puk.

Program za petogodišnji rad Društva sv. Jeronima

Na drugom sam mjestu spomenuo, da ćemo našu sedamdesetgodišnjicu najljepše proslaviti tako, ako je uzmemo kao čvrstu polaznu točku velike priprave za proslavu jubilarne sedamdeset i pete godine Društvenog života.

Time nam se sama po sebi otvaraju vrata u jedno petogodište.

Sasvim nam se prirodno pruža prilika za intenzivan rad u jednom zaokruženom razdoblju, razdoblju od pet godina.

Nismo ga naumice tražili, a još manje smo ga tražili u svrhu kakve vašarske reklame ili proračunanih prolaznih efekata. Nama ga je donijela i pred nas stavila sama historija našega Društva, ili da bolje kažemo, darovala nam ga je životna sila historije, Providnost Božja.

Veliki propust, pače, grjehota bi bila, ako mi, koji imamo sreću stajati baš na toj točki društvene historije, ne bismo objeručke, s usrdnom zahvalnošću prihvatili taj dar Providnosti.

Mogao bi netko reći, da u svim godinama i u svim razdobljima treba da se radi, i da su u tom pogledu sve godine i sva razdoblja jednaka. Istina je, da treba raditi u svim godinama i razdobljima, ali nije istina, da nema nikakve razlike između razdoblja i razdoblja. Nitko ne bi mogao reći, da je jednako, n. pr., razdoblje između 65. i 70., ili 68. i 73., godine s razdobljem između 70. i 75. godine, t. j. da bi isto bilo, ako bi netko htio izvoditi veliku pripravu za proslavu 70. ili 73. godišnjice, kao što, ako bi to činio za proslavu 75. godišnjice, za jedan dijamantni jubilej. Jedno bi se shvaćalo kao neumjesno, a drugo se mora shvatiti kao prirodno. Jedne su naime godine indiferentne, druge su karakteristične. Takve su napose jubilarne godine. Tako je to u ljudskom životu bilo od pamtivijeka. Stoga razdoblje između 70. i 75. godine, r a z d o b l j e, k o j e s t o j i n e p o s r e d n o p r e d v e l i k o m j u b i l a r n o m g o d i n o m, i m a s v o j u p o s e b n u k a r a k t e r i s t i k u, s v o j u p o s e b n u b o j u, s v o j p o s e b n i č a r. To razdoblje pozivlje, magnetskom silom mami i vuče na jednu osobitu akciju. Tom zamamljivom pozivu čovjek se ne može oteti. Njemu se mora odazvati.

I mi mu se odazivljemo.

Mi ćemo ovo jubilarno petogodište ispuniti osobitom prosvjetnom sadržinom.

Kakvom? O tom u slijedećim redcima. 1. Najosobitija značajka našega društva jest i z d a v a n j e k n j i g a za puk. U tom se naše društvo znatno, skoro bismo mogli reći, bitno razlikuje od svih drugih pučko-prosvjetnih pokušaja, nastojanja, i djelovanja, što su se

kod nas pojavljivala tokom decenija. Pojedine od tih nastojanja imala su namjeru širiti prosvjetu u puk ili pučkim predavanjima, ili kakvim listom, tjednikom, mjesečnikom, ili brošuricom, ili osnivanjem pučkih knjižnica pomoću knjiga, skupljenih s brda i dola, ali nijedno od njih nije izdavalo svojih knjiga, ili bi prvi takav pokušaj brzo zapeo. Jedino naše društvo već sedamdeset godina bez prekida izdaje knjige, ustrajno i postojano. Dà, u tom se Društvo sv. Jeronima razlikuje, ne samo razlikuje, nego daleko nadvisuje svaki drugi pučko-prosvjetni rad. Istina, i svaki drugi, ili drukčiji, rad ima svoju vrijednost, koju poricati nije nam ni na kraj pameti, tim manje, kad se ni mi ne odričemo njime služiti, — ali knjiga, dakako knjiga pisana dobrim pučkim stilom, svojom vrijednošću stoji iznad svih sredstava i načina, koji također služe za pučko-prosvjetno djelovanje. Ovdje ne želimo o tom posebice raspravljati, već ako solidnu, dobro promišljenu izradbu knjige, njezinu trajnost, njezin ugled, samo ovako ukratko istaknemo pred brzom, često slabo promišljenom izradbom periodičkih listova, pred prolaznošću predavanja, pred nerespektovanjem novinskog papira, bit će i to dosta rečeno za daleko veću vrijednost knjige.

Ta knjiga najosobitija je značajka, najveći je ponos Društva sv. Jeronima.

Ta knjiga, ta pučka knjiga, slavna je jeronimska domena. Tu vlada Sv. Jeronim suvereno. Kao što u prošlosti, tako ni u budućnosti za dogledno vrijeme nitko se u tom ne će moći mjeriti s Društvom sv. Jeronima, s razloga, što je gotovo nemoguće u razmjerno kraće vrijeme stvoriti toliku tradiciju i tako tvrde temelje.

Kada dakle imamo dati prosvjetni sadržaj jubilarnom petogodištu, što je naravnije, nego da ostanemo na tlu te jeronimske domene! Samo što ćemo tu domenu ukrasiti još većom ljepotom, dati joj još veću vrijednost, i osvijetliti je još ljepšim svjetlom.

Mi ćemo naime odmah na početku sastaviti književni program za cijelih pet godina. Za sve tri skupine, kako ih Društvo obično izdaje. Taj će program obuhvatiti oko pedeset knjiga različitih sadržaja ili predmeta. Odabrat će se predmeti suvremeni i korisni hrvatskom puku. Iz raznovrsnih grana ljudskoga znanja i umijenja. I tako, da će stanovite grane biti u tom petogodištu obrađene u cijelosti. A sve će skupa sačinjavati zaokruženu harmoničnu cjelinu, s ciljem jeronimskog obrazovnog ideala.

U tu svrhu potražit će se ponajbolji pisci, kako stručnjaci, tako dobri poznavaoci pučkog načina pisanja. Na jedno i drugo pazit će se strogo.

Ove knjige jubilarnog petogodišta moraju i sa stvarne i s formalne strane (pučkog stila) biti na najvišoj visini. Uzorne! Vrhunac svega dosadašnjeg jeronimskog stvaranja!

To vrijedi kako za poučne, tako i za zabavne (beletrističke) edicije.

Ovaj ćemo petogodišnji književni program u što skorije vrijeme iznijeti pred jeronimske članove i prijatelje. Neka ga gledaju u perspektivi lijepoj i privlačivoj.

2. Druga vrst prosvjetne sadržine, kojom ćemo ispuniti jubilarno petogodište, u najužoj je vezi s prvom vrsti, sa samim knjigama. Jeronimsku je knjigu naš čovjek sa sela uvijek volio, rado primao, rado je čitao, — ali nije sigurno, da li ju je dosta pomno i čuvao. Imamo neke slučajeve, da je tako doista bilo, i da je naš jeronimski član skupio lijepu zbirku knjiga, i cijela se kuća ponosila time, — no to su bili izuzeci, i bilo ih je malo.

S jubilarnom knjigom neka počne u tom pogledu novo doba. Izuzeci neka postanu pravilo!

U cijelom petogodištu vodit ćemo živu brigu, upravo akciju, da naši jeronimski članovi i prinosnici svoje knjige čuvaju. To će biti tim lakše, što će jubilarna jeronimska knjiga mati posebno obilježje i privlačivost, i što će neke knjige iz izvjesnih grana ljudskoga znanja tvoriti cjelinu.

Drugim riječima, vodit ćemo brigu i akciju, da se po našim hrvatskim selima osnivaju **»Jeronimske kućne knjižnice.«**

To će biti najznačajnija crta jubilarnog jeronimskog petogodišta. To će biti specifičan posao Društva sv. Jeronima, posao koji ne može obavljati nijedna druga kulturna ustanova u našoj domovini. Tom svom specifičnom poslu posvetit će se Društvo svom dušom.

Doista, vrijedan, potreban, koristan, i veliki posao!

Podignut će se duševna visina svake seoske kuće, u kojoj će se svijesno čuvati jeronimske knjige, t. j. osnovati i trajno podržavati jeronimska kućna knjižnica. Tu će visinu postojano dizati snaga, koja će nevidljivo izlaziti, strujiti iz onih dvadeset, trideset, pedeset, pa i više jeronimskih knjiga, pomno smještenih i čuvanih na jednom vidljivom mjestu sobe, na ormaru ili na posebnoj polici. Kao što svetačka slika, pobožnom rukom obješena na stijeni, kadgod se na nju baci pogled, budi u srcu pobožne osjećaje, tako će i »jeronimska kućna knjižnica«, svakim danom viđena i gledana, osvjetljivati misaonu stranu ukućana. Sjećat će na ono što se već u njezinim knjigama vidjelo, čitalo, i pozivati, da se opet gleda i čita. Prosvjetna težnja će rasti, a s njome red, rad i blagostanje u kući. Njetit će se te jačati i narodno kulturno stvaranje, jer sve jeronimske knjige dišu istim narodnim duhom hrvatskim.

»Jeronimske kućne knjižnice« ures i ponos hrvatskog sela, hrvatske domovine, cijelog hrvatskog naroda![1]

---

[1] Već god. 1908., u dnevniku »Hrvatstvo«, napisao sam uvodni članak o »Kućnim knjižnicama«. Ni danas ne bih mogao tom članku ništa dodati ni oduzeti.

Vanredno polje rada u jubilarnom jeronimskom petogodištu!

3. Treću vrst prosvjetnog sadržaja, kojim ćemo ispunjavati jubilarno petogodište, čini o s n i v a n j e **»Jeronimskih prosvjetnih zajednica«**, — onako, kako je to izloženo u članku »Organizovanje društva sv. Jeronima«.

4. Izdavanje i usavršavanje »P r o s v j e t n o g L i s t a« društva sv. Jeronima bit će četvrta prosvjetno-sadržajna vrst rada u jeronimskom petogodištu. O tom pobliže u istoimenom članku »Prosvjetni List Društva sv. Jeronima«.

5. K svemu tomu pristupa traženje i iznalaženje ekonomsko-financijskih puteva i sredstava za što čvršću i monumentalniju izgradnju cijele Jeronimske zgrade.

Sve to će biti sadržaj, kojim ćemo, kao pripravu za Dijamantnu Proslavu, ispunjavati jubilarno jeronimsko petogodište.

Neka Višnji dadne, da ga dostojno ispunimo!

Neka pomogne zagovor našeg svetog Zaštitnika!

Totalitarnost svetojeronimskog pučko-prosvjetnog djelovanja

U novije se vrijeme ovom riječju »totalitarnost« rado označuje pojam »sveobuhvatnosti«, t. j. da neka ideja, neki rad, neki pokret na prirodnom području svog djelovanja sve obuhvata i sve prožimlje.

Tako je i svetojeronimska ideja, sa svojim pokretom, totalitarna na prirodnom području svoga pučko-prosvjetnog djelovanja.

Društvo sv. Jeronima totalitarno je ponajprije u tom, što svojim prosvjetnim radom obuhvaća cijelog čovjeka, to jest, i umnu i voljnu njegovu stranu. Tako se smatralo, da je potrebno raditi, od prvog početka. A i radilo se tako. Zašto, nije potrebno posebno razlagati, kad je posve jasno, da se prosvjetni cilj u dobru usklađena čovjeka može postići samo skladnim razvojem razuma i srca. U posvemašnjoj je zabludi, tko toga ne vidi ili ne priznaje. No nije pogrješno, ako netko, ne mogući drukčije prema svojim prilikama, obrađuje jednu stranu više nego drugu, ili makar samo jednu, ili samo drugu. Nije pogrješno, ali je nepotpuno. Djelovanje Društva sv. Jeronima je potpuno, cjelovito, totalitarno. Stoga i vrednije, savršenije.

Zatim je Društvo sv. Jeronima, u dosljednosti prema prvoj točci, totalitarno u tom, što obrađuje i izdaje knjige sviju grana književnosti, i poučne i zabavne. Poučne opet sviju vrsti, iz svega ljudskoga znanja i umijenja. Isto tako i zabavne, u svoj svojoj raznolikosti. Na to se oduvijek strogo pazilo, koliko u Danici, toliko i u sklopu drugih godišnjih izdanja.

Svestranost i mnogostručnost jedno mu je od glavnih obilježja. I u koliko je ta mnogostručnost, sa svojom nutarnjom jedinstvenošću, lijepa, u drugu je ruku i korisna. Obuhvaća sve, i ne zamara.

Nije doduše ni jednostručnost bez koristi, kao što nije ni bez svoje ljepotne strane, ako se svijesno ide za njom, — ali je svetojeronimska mnogostručnost, ili totalitarnost, korisnija i ljepša.

Nadalje je svetojeronimsko djelovanje totalitarno i s obzirom na ljudstvo, kojemu je namijenjeno. To djelovanje obuhvaća cijeli hrvatski narod. Onaj malopostotni dio inteligencije posredno, t. j. time, što ga zaposluje pučko-književnim i povjereničkim radom, vežući ga tako duševnim vezom sa svom ostalom narodnom cjelinom, s cjelokupnim hrvatskim pukom, onim pukom, što no ga obuhvaća upravo neposredno, ravno. I muško i žensko, i staro i mlado. Sve što se zove seljak, što se zove radnik, obrtnik, trgovac, mali činovnik, itd., sve što baš nije izučilo visoke škole. U glavnom i u prvom redu ipak seljak. Ta to pokazuje cijela svetojeronimska prošlost, svaka stranica njegove povjesnice; to pokazuju sva jeronimska izdanja, i pjesma i proza, i pouka i zabava; to pokazuje svaka misao, svaka riječ društvenog odbora, društvenih predsjednika, društvenih prijatelja. Seljak, seljak, seljak. Pa kako je hrvatski seljak u našem narodnom skupu tako mnogobrojan, da može predstavljati i zastupati, da može obraniti i uzdržati našu cijelu hrvatsku narodnost, svetojeronimsko je djelovanje i u tom pogledu totalitarno.

Dakako, više intenzivno, nego ekstenzivno, više idejno, nutarnom sadržinom, nego brojčano, — premda i za tim idealom, za brojčanom totalitarnošću, treba sveudilj težiti svom ozbiljnošću.

Međutim, znamo, kolike su u tom poteškoće, osobito u današnjim vremenima. U predašnja, nešto bolja vremena, prije rata i za vrijeme rata, svetojeronimsko je članstvo bilo daleko mnogobrojnije nego li danas. Ali jer je čista brojčana totalitarnost i tada spadala u sferu ideala, tražio sam načina, kako da se do toga dođe nekim drugim putem, nekim pomoćnim sredstvom.

Već pred više od dvadeset godina predlagao sam u jednom članku osnivanje »Svetojeronimskih zajednica«, u kojima da se sastaju jeronimski članovi, i drugi, koji to još ne mogu biti, pa da se na sastancima tih zajednica čita svetojeronimsko štivo na glas, da se o sadržini razgovara, razmišlja i raspravlja, i da se tako svetojeronimska prosvjetna građa, kao u koncentričnim valovima, širi sve dalje i dalje, dok ne obuhvati totalitet svega naroda.

Ali ovaj moj prijedlog ostao je (uz veoma rijetke izuzetke) glas vapijućega u pustinji! (Ne znam, da li bi se svjetski rat, koji je malo poslije toga nastao, mogao uzeti za utjehu?)

Međutim, čujmo sada drugi jedan prijedlog.

»Pretplatu za Sabrana djela dra A. Radića očekujemo iz svake općine bar jednu za sve knjige i više njih pojedinačno. 20 knjiga Din 500.—. Po selima treba svaki provesti ovo: Radićeva djela treba glasno čitati u svakoj seljačkoj kući tako, da sluša uvijek bar deset ljudi, među njima bar koja žena, mladić od 15 godina i starac. O pročitanom treba uvijek povesti razgovor. — Ovakva čitanja provesti naročito 20. VII. i 8. VII., odnosno u nedjelju prije ili poslije toga. Čitati treba bar dva sata, a razgova-

rati se četiri... Od Sesveta treba tako biti svaki dan.« (Seljačka Sloga, god. 1936.).

Ovaj prijedlog nije ostao glas vapijućega...

»Poslije podne skupili su se svi seljaci ovog sela zajedno na sastanak u prostorije Seljačke Sloge, kamo je došla i omladina sela, naime seljački pjevački zbor, i tamo na ovom zajedničkom skupu čitana su razna štiva, pisana od spomenute braće (Radića), što se uzimalo sa osobitim odobravanjem, a i klicanjem: Slava im!« (Ogranak SS Satnica, kod Osijeka).

»Sastanci za čitanje knjiga i raspravljanja vrše se svake srijede i nedjelje u večer« (Ogranak SS u Kozaricama, Novska).

Ogranak si je za zajedničko čitanje naručio od središnjice u Zagrebu izašla godišta »Selj. Prosvjete«, bivšeg glasila SS.« (Ogranak SS u Gragištu, Županja).

»Traži se prikladna prostorija za držanje predavanja, stručnih tečajeva i zajedničkog čitanja« (Ogranak SS u Blatu na otoku Korčuli). (Vidi »Seljačku Slogu«, br. 8, 1936.).

Dakle, ovaj se prijedlog čuo i prihvatio, i još će se više slušati i prihvaćati, — a moj je ostao... u pustinji...

O sinovi svjetla! O sinovi svjetla!

Dà, sinovi svjetla imaju vrelo prosvjete, čisto kao kristal, imaju rudnik prosvjete, bogat suhim zlatom; imaju svoju radost, svoj ponos: imaju svoje Društvo sv. Jeronima! Sveobuhvatno! Totalitarno!

Podignite se! Zahvatite, posegnite i pružite narodu svomu!

Oj sinovi svjetla!

Duhovno sunce

Nacrt za jeronimsku propovijed

Dana 30. rujna, slavi Crkva katolička sv. Jeronima, ispovjednika i velikog crkvenoga učitelja, — a ujedno i zaštitnika našega prezaslužnoga Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima.

Vi, bogoljubni slušatelji, jako dobro znadete, tko je i što je ovo društvo; koja mu je zadaća i svrha: vi znadete, da to naše društvo ima širiti dobre pučke spise u naš hrvatski puk, ili drugim riječima: da ima širiti prosvjetu.

Što je to »prosvjeta? To je ista riječ što i prosvijetljenost. To znači isto, što »biti prosvijetljen«, biti u svjetlu, to jest, biti takav čovjek, da mu je sva duša ispunjena svjetlom.

Velim »duša«, a ne »tijelo«, jer tu se ne radi o tom, da kakvo vanjsko svjetlo, na primjer od sunca ili svijeće, rasvijetli vanjsku stranu čovjeka, njegovo tijelo, — nego se radi o tom, da duhovno svjetlo prosvijetli čovječju dušu.

Morate, bogoljubni slušatelji, znati, da postoji i nutarnje duhovno svjetlo, a ne samo vanjsko prirodno svjetlo.

Važno je, dakako, i ovo vanjsko prirodno svjetlo, koje dolazi od sunca. Ta pomislite, što bi bilo da nema ovoga sunčanoga svjetla i njegove topline! Po ovoj zemlji vladao bi mrak i led. Na zemlji ne bi ništa raslo, ništa živjelo. Sve bi bilo mrtvo. Smrt bi carovala zemljom. Već onda, kad se sunce samo malo nagne, i njegove zrake koso padaju na zemlju, kolike li promjene! Danje se svjetlo brzo skrati. Noć se i tmina produlji. Hladni vjetrovi prostruje zemljom. Sva se narav ukoči. I zamalo sve pokrije snijeg. Ali i ljeti možemo opaziti nešto slično. Samo tamo, kuda dopire sunčevo svjetlo i njegova toplina, ima cvijeta i ploda. Ako što smeta sunčanom svjetlu; ako kakva stijena ili krošnjato drvo ne da, da sunčane zrake padaju na tlo, ne može na tom tlu uspijevati nikakvo bolje rastlinje. Samo drač i korov. — Jednako to vrijedi i za ljudski tjelesni život. Sunce i njegovo svjetlo neophodno je potrebno za naše zdravlje. Zato, ako tko oboli, mora tražiti zdravlje, osim u krepkoj hrani i čistom zraku, samo još na suncu i svjetlu. Teško onim ljudima, koji moraju raditi, živjeti i stanovati tamo gdje nema dosta sunca i svjetla. Stoga i mi vama dovikujemo: gradite si kuće i stanove takove, gdje će biti dosta sunca i svjetla!

Jest, bez sunca, bez njegova svjetla i topline nema zdravlja, nema cvijeta ni ploda; nema dana, nema vida! Ništa tu ne bi pomoglo nikakvo drugo umjetno svjetlo: ni svjetlo od luči ili svijeće, ni svjetlo od kamena ulja (petroleja), ni svjetlo od plina, niti elektrike. Sva ta umjetna svjetla mogla bi osvijetliti tek kakav neznatan kutić na zemlji, i to, ispoređena sa suncem, samo slabo svjetlucavim svjetlom, i hladnom toplinom. Naše bi oči ostale tamne, slijepe.

Ali kud i kamo važnije je duhovno svjetlo za naš nutarnji, duševni život! Toliko važnije, koliko je uopće važniji i znamenitiji duh od tijela i svega tvarnoga svijeta!

Lijepi su Božji stvorovi, divna je Božja priroda, — ali što bi značila sva ta ljepota, kad ne bi bilo ljudskog duha! Tko bi, od stvorova, tu ljepotu cijenio, tko bi je promatrao i divio joj se! Životinje ne bi, — jer one nemaju razuma; one ne mogu spoznavati stvari, šta su i kakve su; one gledaju predmete, ali ne vide njihove vrijednosti ni ljepote. A niti anđeli ne bi, — jer onima koji uživaju nebeske ljepote, sva stvorena zemaljska i svemirska ljepota samo su blijede sjene, i ništa više.

Jedino duh ljudski poznaje taj sav ostali stvoreni svijet; jedino ga on gleda, i vidi njegovu vrijednost, njegovu ljepotu. Stoga taj svijet i dobiva istom po ljudskom duhu svoju pravu vrijednost i značenje!

No sva se ta prirodna ljepota opet gubi, i pada, kad pomislimo, da je ona sva promjenljiva, prolazna, propadljiva. Svaka se stvar u prirodi dijeli u svoje dijelove, to jest, rastvara se, gine, umire, — dok ne će jednom sve biti plijen smrti.

Samo je duh nedjeliv, samo se on ne raspada, — samo je on besmrtan, vječan! Osim čistih nebeskih duhova, od svega stvorenja samo se još ljudski duh može podičiti, da je stvoren na sliku Boga

Besmrtnoga, s božanskim darom slobodne volje i razuma. Samo duh slobodno bira i slobodno se odlučuje, na koju li će stranu: na lijevu ili desnu. Samo duh spoznaje i nadosjetne stvarnosti, naročito pak vidi istinu, dobrotu i ljepotu, te znade razlikovati između onoga što je dobro i što je zlo; što je lijepo, što je ružno; što je istinito, a što neistinito. Samo u njega ima dio stvaralačke moći. Samo se on može u tren oka dignuti nad sve zvijezde, nad sva svemirska tjelesa, i sve do Prijestolja Božjega, te s punom sviješću odati Bogu slavu! O da, lijepo je zvjezdano nebo, ali je duh još ljepši! O da, silni su valovi morski, ali je duh još silniji! O da, velika i velebna je vasiona, ali je duh još veći i velebniji!

A sada čujte, bogoljubni kršćani, što vam želim osobito i ponovo naglasiti. Kao što ovaj vanjski, prirodni svijet treba svjetla, treba sunca, da može živjeti i rasti; da može cvasti i ploditi, — tako je to potrebno i duhovnom svijetu, tako je to potrebno i ljudskom duhu.

Jest, jest, i duhovni svijet, ili čovječji nutarnji duševni život treba da ima svoje svjetlo, treba da ima svoje sunce, i to daleko sjajnije, daleko toplije sunce nego li je ono, što rasvjetljuje i grije vanjski prirodni svijet.

To svjetlo, duhovno je svjetlo, to sunce, duhovno je sunce.

To svjetlo, to sunce je sâm Bog.

Tako, ponajprije, mora nužno biti. Jer nema drugoga svjetla, koje bi moglo svijetliti duhovnomu svijetu. To ne može biti ni anđeosko svjetlo, jer i sami anđeli trebaju višega, Božjega svjetla, da mogu živjeti svojim anđeoskim životom.

To svjetlo može biti samo Bog.

Tako uči i sv. Pismo. »Bog je svjetlo«, kaže sv. Ivan apostol. »Ja sam svjetlo svijeta«, kaže o sebi Sin Božji, Gospodin naš Isus Krist. Svjetlo svijeta, — ne, dakako, vanjskom, tvarnom, nego nutarnjem duhovnom svijetu.

Pa kao što u prirodnom svijetu nema života bez njegovog, prirodnog sunca, tako ni u duhovnom svijetu nema života bez njegovog duhovnog sunca, bez Boga.

U duhu, ili u duši, u kojoj ne sije Božje Sunce, vlada tama. Ne vidiš puta, ne vidiš staze. Tu nema ni cvijeta ni ploda, — to jest, tu nema lijepih i istinitih misli; tu nema ćudoredne, dobre volje, ni dobrih djela. Slabo je i onda, ako to sunce samo djelomično svijetli, ako mu smeta kakva stijena, ili kakvo drvo, — to jest, kakav stvor, kakav grijeh. Na sjenovitu tlu duše sve će biti kržljavo, zaostalo.

Ne, ne, bez tog Božjeg Sunca ne može biti svijetle duše, ne može biti prosvijetljena čovjeka.

A sada ćete razumjeti i to, ako vam kažem, da nit ikoji pojedinac, nit ikoje društvo, ne može širiti prosvjete, ako mu u cijelom radu ne svijetli svjetlo Božjega sunca.

Ovo svjetlo Božje, ovo Božje Sunce ne može ništa drugo nadoknaditi; ne može ga nadomjestiti nikakvo drugo svjetlo. Neki šupljoglavi oholice misle, da ga može zamijeniti svjetlucanje ljudsko-

ga uma. Ali kao što ono prirodno sunce, koje kruži visokim svodom, ne mogu zamijeniti ne samo nikakve svijeće ni petrolejske svjetiljke, nego ni najveće električke žarulje, — to sto i tisuću puta manje može svijećica čovječjega uma zamijeniti neizmjerno Božje Sunce. Čovjek, s obzirom na različita pitanja i svog nutarnjeg i vanjskog života, koji ga okružuje, živi u gustu mraku. Svjetlucanje njegove svijećice nešto malo rasvjetljuje tek najbližu njegovu blizinu. Dalje ne dopire. Dalje vlada neprozirna tama, kao u golemoj, dubokoj šumi. Po svjetlucanju ove svijećice čovjek će odmah zalutati — kao što je i doista zalutao često i prečesto puta, te su ga na tom lutanju snalazile, kao što ga i danas snalaze, najrazličitije nezgode i nesreće. Samo onda, ako tu njegovu svijećicu pojača i rasplamsa Božje Sunce; samo onda, ako čovječji um bude rasvijetljen svjetlom Božjim, samo tada nestaje mraka, putevi postaju jasni, te više nema straha, da će čovjek zalutati i pasti u nesreću.

A sada ćete još bolje razumjeti i to, ako vam kažem, da je naše Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ono prosvjetno društvo, koje uistinu unosi svjetlo u dušu; ono prosvjetno društvo, koje uistinu prosvjetljuje duh svojih članova, koje ga uistinu prosvjećuje, — i to zato, bogoljubni slušatelji, što u tom našem društvu, kao što je i Vama poznato, uistinu svijetli Božje Sunce. Ono rasvjetljuje i grije sav njegov život, sav njegov rad, cijelo njegovo biće.

Zato je ovo društvo u najpotpunijem smislu pravo p r o s v j e t n o društvo.

A kao vanjski znak svega toga jest ime društva. Društvo nosi ime velikoga crkvenoga učitelja, svetog Jeronima, — onoga crkvenoga učitelja, koji se najviše približio Božjemu Svjetlu, kad je duboko ronio u more mudrosti Svetih Knjiga: onoga dakle crkvenoga učitelja, na kojega je sjaj Božjega Sunca padao u prebogatim mlazovima!

Da, ime sv. Jeronima najbolje pokazuje, kakav je značaj, vrijednost i snaga ovomu našem prosvjetnom društvu, o kojem govorimo. Već samo to sveto ime kaže, da se to društvo u svojem prosvjetnom radu ne služi slabim prirodnim svjetlima, koja samo slabo svjetlucaju i ne mogu čuvati od zablude; nego da se služi najsjajnijim svjetlom, Suncem Božjim, u kojem čovjek sigurno hoda i ravno kroči naprijed k svomu cilju.

Sve su knjige, sva su izdanja našega pučkoga književnoga društva pune toga svjetla, — to jest pune najbolje nauke i najplemenitije zabave. Stoga, bogoljubni slušatelji, kad se zaželite dobre knjige i jake duševne hrane — a ta želja treba da trajno gori u vašem srcu — tada posegnite za knjigom društva sv. Jeronima. Tko još nije, neka postane svetojeronimskim članom, neka si nabavi knjige, što ih svake godine isto Društvo izdaje.

To vam preporučujem i stavljam na srce osobito danas, na dan sv. Jeronima, koji neka nam je zagovornikom pred prijestoljem Božjim. Amen.

Godinu dana „Zlatnoga Klasja"

Još jedan broj, pa će biti godinu dana, što izlazi »Zlatno Klasje«. No već se i sada može jasno vidjeti njegova fizionomija. Isto se tako već sada mogu praviti stanovite refleksije.

Ne ću nikomu nametati svog suda. Najdraže mi je, ako netko sam objektivno kaže svoje mišljenje, na temelju, dakako, vlastita promatranja i čitanja.

Ali će mi biti slobodno istaknuti samo čiste činjenice.

I.

Kad sam, ponajprije, nagoviještao ovakav prosvjetni list Društva sv. Jeronima; kad sam ga konkretno predlagao; kad je konačno i u odboru jednoglasno zaključeno, da se takav poučno-prosvjetni list izdaje, uvijek su bili naglasivani slijedeći momenti:

1. Ovakav nam je list potreban, da cijelo društvo dobije što puniju snagu pravog organizma, to jest, da i središnjica dođe u što uži dodir s društvenim članovima, i da se sami članovi svijesno osjete dijelovima tog organizma. Samo organizam može živjeti pravim životom. Ta se organičnost nije dovoljno osjećala, dok je društvena središnjica samo jedamput na godinu, za raspačavanja godišnjih knjiga, došla u neku vezu sa članovima. Preko lista, makar i dvomjesečnika, moći će taj dodir biti češći i uži. U listu će se članovima govoriti o prošlom i sadašnjem društvenom radu, a članovi će se javljati središnjici iznoseći svoje misli i želje. Na taj će način bolje i jače biti organizovana sva društvena cjelina.

2. Pomoću lista moći će se članovima, moći će se hrvatskom puku dati više prosvjetne građe. Naš sistem knjiga ima ostati netaknut, jer je knjiga najjače prosvjetno sredstvo. Ali je u današnje vrijeme neophodno potrebno progovoriti puku i omanjim prosvjetnim člancima. Često, tokom godine, iskrsne kakvo pitanje, koje putuje narodom, a na koje treba dati što prije pravi odgovor. To se može samo periodičnim časopisom. Tim više je potreban pučki list s proširenim prosvjetnim štivom, što ga, uza svu tuštu i tamu raznih malih listova, kod nas takova uopće nema. Nabožni su listovi vrijedni i dobri, ali ispunjavaju samo jedan dio prosvjetnog djelovanja i zadovoljavaju samo jedan dio pučkih čitatelja. Drugi su listovi propagandistički ili stranački, te im je pravi prosvjetni rad sporedan. Treba dakle hrvatskom puku pružiti čisto prosvjetni list, bez neke propagandističke ili stranačke primjese, sa svom prosvjetnom građom.

3. Ovakovim listom ispunit će se praznina, koja je dosada vladala ne samo u općem našem kulturnom životu, nego napose baš u životu Društva sv. Jeronima. Rad Društva postat će i intenzivnijim. Probudit će se. Mnogo jače širit će se svetojeronimska ideja, osobito preko ustanova, koje će se osnivati na samom društvenom području, kao što su Svetojronimske prosvjetne zajednice i Jeronimske kućne knjižnice.

Evo, to su, u glavnom, bili razlozi, koje sam iznosio, da obrazložim potrebu jeronimskog pučko-prosvjetnog lista.

Jednogodišnje izlaženje lista dokazalo je, da su ti razlozi bili stvarni.

Na 1. Počeli se javljati glasovi iz puka. Članovi seljaci, mlađi i stariji, pišu pisma uredništvu »Zlatnog Klasja«. Mirko Horvat, z. p. Gornja Rijeka, — Rudolf Pikač, Bartolovci, — Petar Tutavac, selj. mladić, Split, — Ivan Fabijančić, Brdo, z. p. Cirkvena, — Adalbert Pogačić, selj. mladić, Radakovo, z. p. Kraljevec na Sutli, —Matija Belčan, Zetkan, z. p. Dubrava (via Gradec), — Mirko Pravdić, selj. mladić, Krajska Ves, z. p. Veliko Trgovište, — Dragutin Pogačnik, Krajska Ves, z. p. Veliko Trgovište.

Ivan Fabijančić piše: »Velecijenjeni gospodine uredniče, primio sam prvi broj Zlatnog Klasja, na kojem Vam čestitam! Ovo nam je bio davno potreban pučki časopis. Jer mi članovi za sada veoma smo malo znali o društvenom poslovanju, zato Vas sada molim, da bi posvetili u Klasju više tomu pažnje, jer siguran sam, da će se svaki član veseliti napretku našeg dragog društva. Jer hiljade nas imade da zahvali Društvu sv. Jeronima svoje znanje.«

Rudolf Pikač opširno piše o »najuspješnijem načinu raspačavanja svetojeronimskih knjiga.«

Adalbert Pogačić, selj. mladić, piše: »Po mojem mišljenju, Zlatno Klasje moralo bi doći u svaku kuću. Isto tako Jeronimska kućna knjižnica. Ja sam još mlad (19 god.), ali sam pročitao puno knjiga. Osobito mi drago Vam javiti, da sam pročitao najviše jeronimskih, i prva knjiga iza školskih bila mi je Danica od 1870. (koju sam dobio u jednoj posebnoj zgodi). Nakon 70 godina zaslužnog rada pojavilo se eto Klasje.«

Na 2. Koliko je različite prosvjetne građe već dosada »Zlatno Klasje« pružilo hrvatskom puku, o tomu se može svatko sam uvjeriti, kao što su se brzo uvjerili i sami seljaci.

Dragutin Pogačnik, selj. mladić, piše: »I čim mi je pokazao odnosne brojeve »Zlatnog Klasja«, odlučio sam odmah, radi njegovog obilnog i biranog sadržaja pretplatiti se.«

Matija Belčan, predsjednik seljačke knjižnice, piše: »Primio sam Vaš cijenjeni list »Zlatno Klasje«. Vrlo mi se dopada, pa sam odlučio biti pretplatnikom, i to stalnim. Ja sam doduše pretplatnik mnogih katoličkih listova i glasnika, ali još niti jedan nije mi se tako dopao kao »Zlatno Klasje«. Ja sam seljak, radnik od pluga i motike, ali svejedno znadem prosuditi, što je dobro i plemenito i za seljaka korisno.«

Na 3. Pobudom »Zlatnog Klasja« počinju se osnivati »Jeronimske kućne knjižnice«.*

Ovi primjeri govore veoma jasno. Odlučna i potpuna potvrda naših teza.

II.

Pita se zatim, kako je primljeno »Zlatno Klasje«.

Čujmo, ponajprije, i opet glasove iz puka.

»List »Zlatno Klasje« je vrlo lijep, poučan i zanimljiv, pa se svima dopada, kojima dođe u ruke. Na Župni ured Bartolovec poslali ste prvog broja »Zlatnog Klasja« 20 komada, i ja sam našao pretplatnike za svih 20. Nijesam Vam to odmah javio, a Vi ste od drugog broja poslali samo 5 komada. Molim vas, da pošaljete još 15 komada, da iz mogu podijeliti« (Rudolf Pikač).

»Letimično sam pogledao »Zlatno Klasje«, i jako mi se dopada sadržaj« (Petar Tutavac).

»Bilo je to uoči Nove godine, kad mi je naš župnik pokazao »Zlatno Klasje«. Čim sam ga pogledao, jako mi se dopalo, te sam postao pretplatnik« (Adalbert Pogačić).

»Još niti Jedan list nije mi se tako dopao kao »Zlatno Klasje« (Matija Belčan).

»Donio sa sobom 3 komada »Zlatnog Klasja«, i odmah mi ga živo preporučio. Svidjelo mi se jako odmah, i odlučih, da ću biti pretplatnik (i šaljem pretplatu)« (Mirko Pravdić).

»Da izlazi »Zlatno Klasje«, nisam znao do pred par dana (17. VII. 1938.), kada mi je isto pokazao Adalbert Pogačić iz Radakova. I čim mi je pokazao odnosne brojeve »Z. K.« odlučio sam odmah, radi njegovog obilnog i biranog sadržaja, pretplatiti se« (Dragutin Pogačnik).

Tako glasovi iz puka.

Nisu drukčiji glasovi ni od školovanih ljudi.

Fran Žužek, župnik i dekan u Glini, kaže: »Ovakav smo list trebali. Osobito za muški svijet. Samo treba paziti, da se ne zađe u ton Glasnika«.

Ivo Jurčev, župnik, (Molat, Sjeverna Dalmacija) veli: »Baš ste pogodili izdavati taj list! Sočan, pun sadržaja. Narodu je drag!« (Ima 20 pretplatnika).

Franjo Bahorić, župnik (Amerika, L. A. Cal) piše: »Primih dva broja »Zlatnog Klasja«. Preletio sam u brzini i vrlo mi se sviđa. Mislim i uvjeren sam, da točno govorim: »Zlatno Klasje« je jedan zlatan momenat u povijesti Društva sv. Jeronima, i jamačno je Društvo time sebi osvjetlalo lice uoči svog jubileja. Željno očekujemo svaki broj »Zlatnog Klasja« i srdačno čestitam uredniku.«

---

* Vidi naprijed: »Seljačka pisma o osnivanju vlastitih Jeronimskih kućnih knjižnica«

Stjepan Petranović, kanonik (Bribir) veli: »Zlatno Klasje je zbilja zlatno.«

Zar ne, vrlo lijepe pohvale! Na njima hvalim cijenjenim prijateljima. Osim takovih pismenih i usmenih sudova, nisam, uopće govoreći, čuo nijednog negativnog glasa, u koliko se tiče cjelokupna izgleda i sadržaja »Zlatnog Klasja«.

Dotle je dakle sve dobro i lijepo.

III.

Ali sada dolazi druga strana medalje.

Prema ovakovu općemu sudu o samom listu »Z. K.« čovjek bi pomislio, da će i s pretplatničke strane biti nešto slična. No, na žalost, tomu nije tako. Sa strane broja pretplatnika, zajedno sa stalnim kupovaocima svakog pojedinog broja, slika nije tako svijetla. Jake su sjene.

Istina je, znatan broj povjerenika lijepo je primio »Zlatno Klasje«, i njima se ima zahvaliti, što se ustalio i onaj broj, koji se ustalio. No u drugu ruku, ima također znatan broj povjerenika, koji ga nisu primili onako, kako bi ga morali primiti. Ovi su se držali riječi, što nam ih je napisao jedan vrijedni, stariji i bolesni povjerenik: »Nekažem, dalist nijehvalevrijedan, ali...«.

Taj nesretni »ali«! U tom »ali« često su sadržane sve nedaće, neuspjesi, propast, smrt i najpotrebnijih i najboljih pothvata. Poslije toga »ali« navode se razlozi, zašto se ne može ništa učiniti.

Ti se razlozi mogu podijeliti u ovih šest kategorija:

I. Siromaštvo naroda;

II. Prezasićenost sela listovima;

III. Preopterećenost svećenika;

IV. Preporučilo se, ali se nitko nije javio;

V. Bolest i obnemoglost;

VI. K ovih pet kategorija mogla bi se dodati i VI., to jest, kategorija onih, koji nisu naveli nikakva razloga, nego su poslane primjerke jednostavno poslali natrag, i ne izvadivši ih iz omota niti ih pogledavši.

Želimo se osvrnuti na te kategorije.

Osvrt na 1. kategoriju. Nema sumnje, da u našem narodu vlada siromaštvo. Ali ipak, nisu svi, hvala Bogu, spali na prosjački štap, tako da se ne bi moglo naći dva do tri, tri do četiri pretplatnika na cijelom području jednog povjreništva (župe)! Ako je vlč. gosp. Ivo Jurčev, kojega ovdje ističem kao krasan primjer, na maloj župi (500 duša) i u vrlo siromašnom kraju mogao naći 20 pretplatnika, ako se iz siromašnog Zagorja bez većih poteškoća javljaju pretplatnici, pa zar da se u bogatu kraju i na velikim župama ne bi moglo naći nijednoga! Dosta žalosno!

Na 2. kategoriju. O nerazboritu gomilanju istovrsnih (u glavnom nabožnih) listova već smo i sami govorili i pisali. Tko će tomu doskočiti, ne znamo. Ali znamo, da Društvo sv. Jeronima i »Zlatno Klasje« ne spada ovamo. »Zlatno Klasje« je list posebne vrsti, list sasvim pučko-prosvjetni, sa svom širokom pučko-pro-

svjetnom građom. Ovakav list može imati svoj poseban, i to dosta opsežan krug čitača, napose muškoga svijeta, onoga muškoga svijeta, koji obično ne poseže za nabožnim listovima. Znamo, da nabožne listove čita najviše ženski svijet, te samo izvjestan dio svijeta muškoga, — a sav ostali muški svijet upućen je lih na stranačko-propagandističke listove, koji vrlo malo prostora posvećuju općoj prosvjeti. Taj dakle sav ostali muški svijet nema za sebe prosvjetnog štiva, po gotovu ne u hrvatskom katoličkom duhu. Tu ne samo da ne vlada prezasićenost, nego postoji praznina, koju ispunjuje »Zlatno Klasje«. Ako bi se pak mislilo reći, da su pojedine familije (kuće) prezasićene istovrsnim (nabožnim) listovima, pak da radi financijalnih razloga ne mogu povrh toga primiti još koji dalji list, tada odgovaram, da u tom pravcu treba učiniti reda, a ne na jednu pogrješku (podržavanje prezasićenosti jednovrstnih listova) dodavati drugu (odbijanje lista posebne vrsti). Uostalom, držim, da u svim kućama ne će biti jednake prilike. Uza sve nabožne listove, naći će se ipak kuća, koje će podnijeti još i tako jeftino »Zlatno Klasje«, dakako uz malo truda i dobre volje.

Na 3. kategoriju. Rado priznajemo, da su naši svećenici u pastvi (koji su ujedno i povjerenici) veoma zaposleni. I iskreno suosjećamo s njima. No primjeri govore jasnije, nego išta drugo. Imamo naime lijep broj povjerenika, koji su ujedno župnici, i za koje znamo, da su također opterećeni poslom, pak ipak dospiju poraditi i za »Društvo sv. Jeronima« i za njegovo »Zlatno Klasje«. Ako mogu jedni, zašto ne bi mogli drugi! Osim toga, u vezi s preopterećenošću, podsjećamo na ono, što smo dosad već toliko puta isticali, to jest, na to, da se izaberu pomoćnici u prosvjetnom radu.

»Proveo sam u svojoj župi«, piše povjerenik-župnik preč. gosp. Josip Mokrović, »propagandu za društvo sv. Jeronima tako, da jedan član (po mogućnosti i više njih) Hrvatskog Skoma (ozbiljniji i razboritiji mladić) po nedjeljama zareda selima župe i širi jeronimska izdanja. Tako je raspačano 20 komada Zlatnog Klasja, koje su muževi gospodari sa zanimanjem čitali, 60 komada Male Biblije i mnogo dinar štampe. — Naručujem za sada 100 komada »Sv. Pismo Novog Zavjeta«. — Nastojat ćemo, da u župi »na prosvjetnom polju, Društvo sv. Jeronima bude pred svima i nad svima.« To je zavrijedilo sa svim svojim zaslužnim hrvatskim i kaličkim pučko-prosvjetnim radom.«

Takovih uzornih povjerenika ima i na drugim stranama. Neka su na izgled svima!

Na 4. kategoriju. Hvalimo onima, koji su »Zlatno Klasje« oglasili i preporučili. Ponajprije oglasiti i preporučiti, ne samo da je dobro, nego i potrebno. Ali neka nam bude slobodno reći, to nije dostatno. Ljudi čuju, odu i zaborave. Treba se privezati za dušu barem nekih pojedinaca, za koje se može sigurno držati, da će moći biti pretplatnici. Ako bi se reklo, da je to pre-

teško, ili da za to nema vremena, treba se poslužiti pomoćnim silama, kao što je rečeno u predašnjoj točki.

Na 5 kategoriju. Onaj, koji je bolestan, naravno je da ne može raditi. Tko može nešto zahtijevati, na primjer, od čestita starca, koji piše, da ima 6% šećera! Naprotiv, mi mu napose hvalimo, što je bio tako dobar i savjestan, te nam je, i ako bolestan, odgovorio. Jedino, što bismo se, uz osobit obzir, usudili primijetiti, da bi i u takovom slučaju mogao poslužiti sistem pomoćnika.

Na 6. kategoriju. Najžalosnija je šesta kategorija, t. j., kategorija onih, koji nisu ni otvorili pošiljke, nego je bez ikakva odgovora vratili »retour«. Što da rečemo ovima?! Neki će od njih možda stvarno spadati u jednu od predašnjih kategorija, pa što je tamo rečeno, vrijedi i za njih. Ali niti otvoriti niti odgovoriti svakako je osjetljiva formalna pogrješka. A u običnom se društvu i forma cijeni. I ovi su naime, poput drugih, primili predsjednikovo pismo, u kom su upozoreni na pošiljku i toplo zamoljeni za raspačavanje. — Ostali sasvim sigurno spadaju u kategoriju polumrtvih nehajnika. Što možemo drugo, nego da se molimo: neka bi se probudili, neka bi se osvijestili!

Ali treba da se molimo i za to: ne našli nasljednika! Ovakovo naime besvijesno i nehajno držanje zaustavlja svako napredovanje. Ne samo da dotičnici sami ništa ne djeluju, niti pomažu drugima, nego — a to je još gore — ne daju ni puku, da sam sebi pomogne. Naišao sam na slučajeve, da seljaci članovi društva, župljani, nisu ni znali, da izlazi »Zlatno Klasje«. Ta kako bi znali, kad im dotični »povjerenici« ne rekoše ni riječi! Ta kako bi im rekli, kad niti ne otvoriše pošiljke! Možete pomisliti, kakav je utisak to učinilo na mene!

Uz ove se prislanjaju i oni, koji iznose različite poteškoće (po spomenutim kategorijama), a bez dostatnih razloga, bez kritičnosti i ispitivanja, po gotovu kad se govori o apsolutnoj vrijednosti tih poteškoća, prema kojoj da se ne može baš ništa poraditi. Ne poričemo, da može nastupiti i takav slučaj, ali taj mora biti vanredno rijedak. Ogromna većina navedenih konkretnih slučajeva ne spada u ovu rijetkost.

Kako li se slabo šta može graditi na ovako klimavim temeljima! Kad bi se čovjek ravnao prema njima, morao bi se pitati: čemu sav naš napor i muka! Čemu praviti deficite i financijalnu štetu Društvu! Moralo bi se sve napustiti.

No hvala Bogu, da osim ovih negativnih elemenata, ima i pozitivnih! Ima povjerenika svijesnih i zauzetih, koji shvaćaju stvar, i prema tomu rade. Ima ih mudrih, koji u svetojeronimskom pučko-prosvjetnom djelovanju vide i te kakovu pastoralnu pomoć i korist. Oni su okrjepa i snaga naša, nada i jamstvo za budućnost.

Po gotovu to vrijedi za one naše seljake, koji tako toplo prigrliše »Zlatno Klasje«. Sa sviješću i osjećajem, da će u »Zlatnom Klasju« uvijek naći zdrave i krjepke prosvjetne hrane. Oni su ponos i radost naša! Pobuda i polet!

Seljačka pisma o osnivanju vlastitih Jeronimskih kućnih knjižnica

O Jeronimskim kućnim knjižnicama pisao sam već god. 1908. Od onda sam se, prigodice, češće svraćao na to pitanje. Poslije toga došao je svjetski rat i nemir mirnog doba. S njima zajedno i mučna stanka.

Međutim mi je uspjelo god. 1938. pokrenuti pučko-prosvjetni list »Zlatno Klasje«.

Među prvim pučko-prosvjetnim potrebama, što sam ih u tom listu istaknuo pred narodom, bilo je pitanje Jeronimskih kućnih knjižnica.

U 1. broju napisao sam ovaj entrefilet:

Ono što je dobro, treba čuvati.

Knjige Društva sv. Jeronima veliko su dobro, jer se u njima nalazi pravo bogatstvo zdrave i čiste prosvjete. Zato ih treba čuvati, to jest, držati na jednom vidnom mjestu u sobi, na ormaru, ili na posebnoj polici. Drugim riječima, treba stvarati Jeronimsku kućnu knjižnicu. Ona će iz saća i košnica svojih istinskih pouka uvijek točiti med različitih koristi; ona će cvijetom i mirisom svoga ljepotnog štiva uvijek pobuđivati plemenite i ugodne osjećaje i čuvstva; ona će, poput svetačke slike, biti svakoj kući na ures i diku.

To je vrijedilo oduvijek, a napose će vrijediti za slijedećih pet godina. Sada smo u sedamdesetoj godini svetojeronimskog života. Za pet godina bit ćemo u sedamdeset i petoj. Ta godina, sedamdeset i peta, kod svih se naroda i u sva vremena smatrala kao svečana ili jubilarna. I mi je takvom smatramo. I mi ćemo je proslaviti kao svoju svečanu godinu ili svoj jubilej. Na tu svečanost pripravljat ćemo se kroz svih prethodnih pet godina. Ta priprava sastojat će se u što većem prosvjetnom radu. Osobitu pažnju posvetit ćemo izboru knjiga, koje ćemo izdavati u ovo pet godina.

Već sada se može kazati, da će uz »Danicu« (i druge knjige) izaći **četiri knjiška kola,** — to će reći: od četiri velika poučna predmeta (povijesnog, prirodoslovnog, vjerskog i gospodarskog) bit će svaki od njih obrađen u po pet knjiga, i svaka ta zaokružena cjelina od pet knjiga sačinjavat će po jedno knjiško kolo: 1. (kolo): povijesno, 2. (kolo): prirodoslovno, 3. (kolo): vjersko, 4. (kolo): gospodarsko. Ako se samo ova kola drže i sačuvaju, eto već lijepe Jeronimske kućne knjižnice!

Poznato mi je, da su naši neki članovi — seljaci već otprije čuvali jeronimske knjige i napravili sebi kućne knjižnice.

Mole se takvi članovi, da to jave uredništvu »Zlatnoga Klasja«, Zagreb, Kaptol 7.

Na to su seljački jeronimski članovi stali uredništvu »Zlatnog Klasja« slati pisma, u kojima javljaju, da su osnovali ili da žele osnovati Jeronimsku kućnu knjižnicu, i mole za nju jeronimskih knjiga.

Navodimo izvatke iz nekoliko takovih pisama:

Odvorci, 24. rujna 1938.

Vrlo poštovani gospodine uredniče Zlatnog Klasja!

Ne mogu biti da Vam se ne javim makar sa par riječi.

Mogu Vam javiti, da sam pročitao sve brojeve do sada izašle Zlatnog Klasja, na kojemu Vam se osobito zahvaljujem.

Imam i kućnu knjižnicu, u kojoj imam najviše knjiga sv. Jeronimskih. Prve knjige iza škole, bile su mi Danica i druge knjige društva sv. Jeronima. Jeronimske su knjige tako vrlo lijepe prosvjetne i poučne, da bi trebala svaka kuća da ih čita.

Poštovani gospodine uredniče! Želim vam svako dobro, jer ste tako dobar i neumorni radnik na njivi Gospodnjoj!

S poštovanjem

Stjepan Japundžić, seljak mladić, Odvorci z. p. Sibinj, Slavonija.

Hvaljen Isus i Marija!

Velecijenjeni gospodine uredniče »Zlatnog Klasja«!

Mogu Vam javiti, da sam ja prvi pretplatio kod našeg gosp. župnika »Zl. Kl.«, odmah kad mi je lanjske godine g. župnik dao prvi broj na ogled. Ja sam član Hrv. Knjiž. Društva sv. Jeronima. Svake godine uzimam barem prve tri knjige. Ja imam oko 30 dobro sačuvanih sv. Jeronimskih knjiga, a imao bi i više, da nisam posuđivao susjedima, pa su mi tako mnoge propale.

Ja bih htio sebi osnovati »Jeronimsku kućnu knjižnicu«. Stoga Vas molim, gosp. uredniče, da bi mi poklonili koju knjigu za moju knjižnicu. Poštarinu bi platio ja.

Primite mnogo pozdrava!

Stjepan Šoštarić, selj. mladić, Sv. Petar Čvrstec, p. Križevci.

Lepoglava 29. XI. 1938.

Uredništvu »Zlatnoga Klasja«!

Hvaljen Isus i Marija!

Mnogo poštovani gospodine uredniče, ja sam pretplatnik prosvjetnog lista Zlatno Klasje pa imam želju da se i ja oglasim u snopićima Zlatnoga Klasja. Da i ja stvaram Jeronimsku kućnu knjižnicu za koju se brinem i nastojim da u nju uvrstim Jeronimskih a i drugih dobrih knjiga kojih imam hvala Bogu 43 i to 27 Jeronimskih a 16 raznih drugih. Naknadno imam još 5 godišta glasnika Srca Isusova te i misijske biblioteke i razne druge brošure.

Pak bi Vas molio, mnogo poštovani i prečasni gospodine uredniče i predsjedniče, ako je kako moguće, ako bi imali starijih izdanja da bi mi poklonili po koju knjigu da povećam broj knjiga u svojoj Jeronimskoj kućnoj knjižnici.

Prečasni gospodine, bude li moja molba uvažena, molim da mi javite u posebnom dopisu, da se znadem ravnati, koliko treba da platim poštarinu koju ću unaprijed Vama priposlati. Očekujući Vaš cijenjeni odgovor unaprijed Vam se zahvaljujem na Vašem poklonu želeći Vam mnogo dobra i pozdrava, da Vas blagoslovi Bog u Vašem mučnom radu i sačuva dugi niz godina u zdravlju i veselju.

S poštovanjem

Stjepan Naglaš, selj. mladić, Ves 129, p. Lepoglava.

Mnogo cijenjeni gospodine!

Na prvom mjestu mogu Vam javiti, da sam primio Vaš cijenjeni dar, koji ste mi poslali za moju kućnu knjižnicu. a Vam ne mogu izreći sličnu zgodu, koja bi me tako razveselila kao kad sam primio Vaš dar. Prva mi je dužnost, da Vam se iskreno zahvalim.

Stjepan Japundžić, selj. mladić, Odvorci.

Velecijenjeni gospodine uredniče!

Primio sam prvi broj Zlatnog Klasja na kojem Vam čestitam. Ovo nam je bio davno potreban pučki časopis. Jer mi članovi sa sela veoma smo malo znali o društvenom poslovanju, zato Vas sada molim, da bi posvetili u Klasju više tomu pažnje, jer siguran sam, da će se svaki član veseliti napretku našeg dragog društva. Jer hiljade nas imade da zahvali društvu Sv. Jeronima svoje znanje. Ja se lično ponosim kućnom knjižnicom i knjigama sv. Jeronima, i ja bi Vam preporučio, da bi društvo uvelo nagrađivanje svojih članova, koji sakupe i sačuvaju najviše knjiga. To bi mogli uvesti k društvenoj proslavi; nagrade bi mogle biti novčane ili u knjigama; kontrolu bi o tom mogao voditi župnik, kad ide sa blagoslovom kuća.

Ja posjedujem kućnu knjižnicu, i ako sam veoma siromašan, od 200 komada knjiga, od toga društva Jeronimskoga 130.

Fabijančić Ivan, Brdo, z. p. Cirkvena.

Hvaljen Isus i Marija! Radakovo, 23. srpnja 1938.

Poštovani uredniče »Zlatnog Klasja«!

Onaj isti dan, kad sam dobio u ruke četvrti broj »Klasja«, dobio sam u ruke i jedan list od dvojice mladića iz Krajske Vesi, opć. Luka, po imenu Pravdić Mirka i Pogačnik Dragutina, koji su saznali za mene po pjesmi »Sloga i vjera — najjače oružje« izašloj u »Seljačkom Domu«. U pismu su mi pisali, da bi se oni željeli sa mnom upoznati, da oni redovno poslije posla čitaju knjige i novine i t. d. Ja sam iste 17. srpnja posjetio. Svaki od njih ima već priličan broj knjiga, te su skoro sve uvezane, što ih sami uvezuju. Skoro sve te knjige jesu Jeronimske. Rekoše, da bi ih još više imali, kad bi se u njihovoj blizini prodavale. Ja sam im pokazao Zlatno Klasje, koje im se jako dopalo i rekoše da će se odmah pretplatiti. Upozorio sam ih na Jeron. kućnu knjižnicu, što su oni odobrili i rekli, da će Vam pisati, da bi im Vi što poslali starih izdanja. I da će koliko im bude moguće kupovati Jeronimske knjige. Pa zato, ako primite od njih list, to ćete odmah razumjeti da su to čestiti mladići. Mi ćemo si među sobom posuđivati knjige. Ja Vam šaljem ovu suradnju i javljam Vam, da ja također već imam malu jeronimsku kućnu knjižnicu. Pa Vas i ja molim, da bi mi koju knjigu još svojih starijih izdanja poklonili i poslali, da tako počnem sa većim brojem. A ujedno ću Vaše knjige kupovati, koliko budem u mogućnosti. Sad su veći poslovi pa ne mogu puno pisati. Ali ako Bog da, zato ću u zimi više pisati, te se trsiti da mi sastavci budu što bolji. Primite srdačnih pozdrava!

U to ime Bog Vas živi!

Posljednji puta kam sam bio kod Vas, zaboravio sam Vam zahvaliti za onaj dar. Pa Vam sada zahvaljujem. Bog Vam platio. Sad su teži poslovi pa Vam ne mogu toliko pisati. Trećeg srpnja smo jako nastradali od tuče. Srećom u našem je selu nije puno bilo. Dok sastavim više toga, moguće ću u jesen doći u Zagreb i posjetiti Vas! Imat ću Vam puno toga za pripovijedati i važnih stvari.

Onda ako ćete knjige mi slati, to za poštarinu će biti račun kad dođem u Zagreb. Ne možete još poštarine biti kvarni. Dosta je da knjige darujete.

Zbogom do viđenja!

Adalbert Pogačić, Radakovo, p. Kraljevec na Sutli.

Krajska Ves, mjeseca kolovoza 1938.

Hvaljen Isus i Marija!

Poštovani gospodine uredniče Zlatnog Klasja!

Bilo je to mjeseca lipnja. Dosao po običaju Seljački Dom. Uzeh ga čitati, i oko mi zapne o pjesmicu, kojoj je autor Adalbert Pogačić iz Radakova. Mislim ja, poznato selo nadaleko mene, ali ipak taj mladić za mene nepoznat. Odlučih ga brzo posjetiti. Ali evo opet zapreka. Posao sad u šumi, kad na njivi i t. d. Nema vremena pa mu napisah list, ali odgovora nema. Misli su mi bile svakojake. Evo ti njega jedne nedjelje. Donio sa sobom 3 komada »Zlatnog Klasja« i odmah mi ga preporučio. Svidjelo mi se jako odmah, i odlučih da ću biti pretplatnik (i šaljem pretplatu). Ja puno čitati volim, a osobito Jeronimske knjige sviđaju mi se najviše od svih. Evo, pa i to me je najviše ponukalo, da Vas molim srdačno za koju knjigu za moju »Jeronimsku kućnu knjižnicu« koju imam, akoprem i sa malim brojem knjiga (10). Oprostite što nemam boljeg papira na kojem bi Vam pisao, ali Vi znate što je sirotinja.

Drugo Vam nemam ništa za pisati nego: U to ime Bog vaš poživio!

Mirko Pravdić, seljački mladić. — Krajska Ves, kotar Klanjec.

Hvaljen Isus i Marija! Krajska Ves, dne 27. VII. 1938.

Poštovani gospodine uredniče!

Danas sam poslao pretplatu za »Zlatno Klasje« za 1938. god., pa molim, da mi pošaljete sve brojeve do sada izašle, budući da bi iste želio na koncu godine dati uvezati.

Osobito me vrlo veseli plan naslova, prema kojem svakom onom, tko si želi osnovati »Jeronimsku kućnu knjižnicu« poklanjate knjiga, jer će se tim načinom omogućiti siromašnim slojevima naroda (koji su u većini) da mu dođe dobra knjiga u ruke, a na kojoj sada oskudjeva.

Ja također posjedujem nekoliko knjiga (8) Jeronimskog izdanja, koje vrlo rado posudim susjedima, koji imadu i malo volje za čitati, jer su mi po sadržaju puno bolje, odnosno poučnije, nego ostale drugih raznih izdanja koje imadem nažalost u puno većem broju (preko 20).

Najviše čitam Jeronimske knjige, koje si posudim, jer ih smatram kao najbolje.

Vrlo bi mi bilo drago, kada bi mi Vi za moju »Jeronimsku knjižnicu« mogli koju pokloniti, stoga Vas za iste lijepo molim.

I one neće kod mene mirovati, pa sam siguran da će svaku knjigu pročitati u ovoj godini bar 4—7 osoba iz mojeg sela. Kod njih u također pokušati da se pretplate na »Z. K.«

Srdačno Vas pozdravlja

Dragutin Pogačnik, Krajska Ves 31, z. p. Veliko Trgovišće.

Bukevje, 23. srpnja 1938.

Hvaljen Isus i Marija!

Vrlo štovani gospodine uredniče »Zlatnog Klasja«!

Čitajući još u »Jeronimskom Svjetlu«, Vjesniku društva sv. Jeronima od rujna 1937. o osnivanju Jeronimskih kućnih knjižnica, uvijek sam mislio, da ću Vam pisati, koliko već dosada imam Jeronimskih knjiga i časopisa, i eto došao je čas hvala Bogu, da Vam javljam, da ću i ja osnovati Jeronimsku kućnu knjižnicu, s pomoću Božjom i Vašom, koji ćete mi poslati knjiga koliko ste mogući od dosadanjih starijih izdanja, kojih ja nemam. Jer kako sam pretplatnik Vašega prosvjetnog lista »Zlatnog Klasja«, čitao sam u broju 2 i 4 kako su naši vrijedni članovi osnovali Jeronimsku kućnu knjižnicu i primili od Vas knjiga na dar.

Vi ćete moju knjižnicu nadariti sa knjigama, a ja ću još sa većom voljom i energijom proširiti sv. jeronimsku knjigu.

Pozdrav cijeloj Upravi. Bog nam budi u pomoći! Zbogom.

Josip Slivak, seljak, vjerni povjerenik društva sv. Jeronima, Bukevje,

Hvaljen Isus i Marija! Prozor, 12. II. 1939.

Poštovani gospodine uredniče Zlatnog Klasja!

I ako mlad, već sam odavno skupljao, naručivao, kupovao i pretplaćivao se na razne naše hrvatske katoličke listove i časopise i glasnike, k tome uvijek uzimao koliko sam mogao lijepih knjiga i to najviše od Hrv. knj. društva sv. Jeronima.

S tim sam osnovao kućnu knjižnicu. Pošto čitam u Zlatnom Klasju o pokretu kućnih knjižnica i vidim da braća seljaci javljaju svoje kućne knjižnice uredništvu Zlatnog Klasja, to sam smatrao dužnošću da i ja svoju kućnu knjižnicu javim i ujedno poštovano uredništvo smjerno zamolim, da bi i moju siromašnu knjižnicu potpomoglo lijepom knjigom upotpunilo; to Vas lijepo i uljudno molim. Pregled može izvršiti svugdje Vaš povjerenik ili odnosno vlč. g. župnik.

Lijepo Vas i srdačno u Kristu pozdravljam, Zbogom!

Sa štovanjem Marko Bošnjak, seljak, Prozor-Borovica.

Hvaljen Isus i Marija! Radakovo, 1. listopad 1938.

Štovani uredniče »Zlatnog Klasja«!

Najprije Vam javljam da sam primio knjige, koje ste mi poslali te Vam srdačno zahvaljujem za iste. Njima ste mi pomogli moju Jeronimsku kućnu knjižnicu lijepim brojem knjiga. Za sada Vam nemam što drugo pisati već Vas srdačno pozdravljam i želio bi da bi »Zlatno Klasje naskoro izlazilo mjesečno. To i žele drugi pretplatnici! U to ime Bog Vas živio!

S poštovanjem

Adalbert Pogačić, Radakovo, p. Kraljevec na Sutli.

Krajska Ves dne 7. rujna 1928.

Hvaljen Isus i Marija!

Poštovani gospodine uredniče!

Primio sam Vaš cijenjeni dar, za moju »Jeronimsku kućnu knjižnicu«. Bio sam vrlo radostan. Ne znam izreći sličnu zgodu, koja bi me tako razveselila kao što me je onaj pogled na lijep izbor svakojakih poučnih knjiga. Prva dužnost mi je, da Vam se iskreno zahvalim. Zadnji puta u listu sam zaboravio označiti, da se pretplaćujem za ovu godinu, pa molim, da mi pošaljete dosad sve izašle brojeve. Pobrinuti ću se i nastojati, da nađem još kojega pretplatnika za ovaj vrijedni list. Prosvjete nam treba svima. Na tom bi morali nastojati svi, a osobito seljaci kojima je ona prijeko potrebna. Za sad drugo ništa, nego za poklon primite najsrdačniju hvalu. Posebno Vas pozdravljam s pozdravom, da Vas Bog poživi još koji niz godina u sreći, zdravlju i zadovoljstvu.

S poštovanjem

Mirko Pravdić, selj. mladić
Krajska Ves, z. p. Vel. Trgovišće, kotar Klanjec.

Lepoglava 10. IX. 1938.

Hrvatskom Književnom Društvu sv. Jeronima u Zagrebu.

Javljam ovime da dosad nisam znao niti razumio što je zapravo ovo društvo, ali odsada kako primam Z. K. sada su mi poznati ideali pomenutog društva.

Mi seljaci malo čitamo, još manje razumijemo što čitamo u mnogim malovrijednim novinama, to nam je tim draže »Zlatno Klasje«, koje nam je sam Bog po svom zamisliocu pustio među nas seljake u prvom redu nam namijenjeno.

Da ovo društvo već 70 godina razašilje svoje knjige širom naše lijepe Domovine te da ih narod prima istom ljubavi kojom mu i to društvo daje; kažem, daje zato, jer pišete u Z. K., da svakom koji bi htio osnovati kućnu knjižnicu poklanjate starijih izdanja knji-

ga sv. Jeronima. Lijepo molim cij. društvo da i meni pokloni po mogućnosti tih knjiga, jer ih nemam osim cijeloga izdanja 1938. i 25 sveščića Jeronimskog Svijetla te Zlatno Klasje ali ću nastojati da mi u buduće ne uzmanjkaju ni jedne godine izdanja i Z. K.

Velečasni gospodine uredniče Z. K. mnogo ćete me obradovati ako mi pošaljete ma kako malen broj tih knjiga, jer mogu Vam reći žalosnu istinu, da mi na selu, ničega toliko ne oskudjevamo koliko dobrih i zdravoga sadržaja knjiga.

Kako vidite da bi želio i ja imati kućnu knjižnicu jer dosad uz pomenute knjige kojih imam od tog društva imam i dva godišta Hrvatske Straže, i jedno godište Katoličkog Tjesnika to redovito primam i 3 godišta Glasnika Srca Isusova, 2 godišta Misijske Biblioteke, Runolist 1938. Kako vidite Vi ćete mi učiniti još veće veselje ako mi i Vi poklonite koju za moju kućnu knjižnicu koja mi je draža utoliko koliko se ponosim s njom više nego sa svom svojom imovinom.

Ja se nadam i obećajem, da ću Vam poštarinu zajedno sa malom odštetom za knjige veselo poslati.

Veselim se unaprijed i očekujem, primite naš kršćanski pozdrav Hvaljen Isus i Marija!

Ježek Valent, Ves kbr. 140, p. Lepoglava.

Hvaljen Isus i Marija!

Poštovani gospodine uredniče »Zlatnog Klasja«!

Već dulje vremena namjeravam da Vam se javim, ali to do sada nisam učinio. Ja sam pretplatnik Zlatnog Klasja, koje Vi tako lijepo uređujete. Jako mi se sviđaju Kulturne bilješke, koje će, kako ste obećali, sada redovito izlaziti. Za »Zlatno Klasje« možemo reći, da je najbolji naš hrvatski glasnik, samo je velika šteta što ne izlazi svaki mjesec. U Zlatnom Klasju nalazimo svega što je korisno za tijelo, a bome i za dušu. Prošle godine pisali ste »Kako je postao čovjek« — to su bila gotova predavanja. Ja sam kao član Križarskog Bratstva uvijek donašao svoje »Zlatno Klasje« među članove i čitao sam ga među njima, pa mogu mirne duše reći, da nam je Zlatno Klasje pružilo mnogo korisnog. Preporučio bih ga svim Križarskim društvima. Velika je šteta što sam izgubio 1. i 2. broj Zlatnog Klasja od 1938. Ja bih volio imati sve brojeve pa bi ih dao uvezati i tako bih povećao svoju kućnu biblioteku, u kojoj imam već dosta lijepi broj knjiga, a najviše knjige sv. Jeronima. Lijepo Vam molim, ako imate na raspolaganju 1. i 2. broj od prošle godine, da mi to pošaljete, da imam sve brojeve koji su do sada izašli; to će biti najveće veselje. I ja bih rado povećao svoju kućnu biblioteku, pa Vas molim, ako imate starijih izdanja i prijeratnih Danica (poslijeratna izdanja Društva sv. Jeronima imam po prilici sva), da bi mi dali na dar, jer je dobra knjiga najbolji drug. Još od mladih godina rado sam čitao knjige »Društva sv. Jeronima«, pa ih još i sada rado čitam.

Gašinci, dne 16. siječnja 1939.

Flamm Josip, selj. mladić iz Gašinaca kod Đakova.

Sokoli, 14. XII. 1938.

Štovani Gospodin!

Čitam u novinah Hrvatska Straža tjednik, kakav je predlog dao gosp. Ivan Fabjanić u korist naših članova, takvog eto i ja predlažem i moram se i ja podičit s mojima knjigama koje u najljepšem redu slažem na policu već preko 40 godina i svakomu jesu na ugled, a meni jesu na radost i veselje, akoprem jesam u visokih godinah, zato može svaki Velečasni doći do mene da se uvjeri. Ja sam se već i nešto žalio, ali ipak jesam uzeo knjige pošto imam za nje veselje. — Bog, uz pozdrav

Ivan Turk.

Velečasni gosp. uredniče Z. K., molim Vas oprostite, što Vam nisam već barem zahvalil za zamoljene knjige koje sam primio još na Dušni dan. Ja ću svoje obećanje ispuniti, kada ću Vam i slati za Z. K. pretplatu. Kada će doći sezonski radovi i zaslužbe, primit ćete odmah. Bilježim se s poštovanjem

Ježek Valent, Ves 140, p. Lepoglava.

Vinično, 29. XI. 1937.

Hrvatskom Književnom Društvu sv. Jeronima u Zagrebu.

Javljam ovime uglednom naslovu, da ću osnovati »Jeronimsku kućnu knjižnicu«. U njoj ću skupiti i čuvati sve knjige jubilarnog petgodišta; u tu svrhu naručio sam preko svoga povjerenika (preč. gosp. Stjepana Nežića, župnika i dekana Visoko (Hrvatska) svih 9 knjiga za 1938. godinu.

Čitao sam u »Jeronimskom Svjetlu« (Vjesniku društva sv. Jeronima) za rujan 1937. na strani 48, da će društvo takovima, t. j. koji osnuju knjižnicu i u njoj skupe svih pet godišta (jubilarnog) izdanja, — pokloniti na dar i starijih jeronimskih knjiga.

Molim ugledni naslov, ako je u mogućnosti, da mi pokloni društvenih knjiga starijih izdanja, da time počnem s većim brojem. To će mi dati pobudu za daljnjom nabavom jeronimskih knjiga.

Znadem vrlo dobro, da se primanjem poklona od strane našeg društva ne pomaže naše toliko vrijedno Svetojeronimsko društvo. Ali nažalost moje materijalne prilike ne dopuštaju mi da u osnutak knjižnice uložim nešto veću svotu.

Molim popis (katalog) jeronimskih knjiga, koje imade društvo za raspačavanje. Uhvatim li gdje koji pogodniji momenat i koji dinar, nabavit ću nekoje.

Bude li moja molba uvažena, molim ugledni naslov, da me o tome obavijesti, jer ja bi sam došao po knjige, ili platio za njih poštarinu.

Bude li moguće, molim naznačiti broj knjiga da se mogu ravnati.

Naša sela poplavljena su raznim ponudama za kupnju knjiga, no mi ćemo se zaustaviti na jeronimskim, jer su one našim osjećajima najbliže.

Unapred se zahvaljujem želeći napredak našem Književnom društvu sv. Jeronima, a predsjedniku i uredniku, kao i svim ostalim suradnicima, mnogo dobrih želja i pozdrava!

Mirko Horvat, seljak — Vinično kbr. 70. z. p. Gornja Rijeka.

Kaštelanec, 4. I. 1939.

Poštovani gospodine uredniče!

Kupio sam na Novu Godinu kod našeg vlč. gosp. župnika Hajdukovića 1. broj »Zlatnog Klasja«, koji mi se vrlo dopao. Čim sam ga pročitao odlučio sam se na nj pretplatiti, pa Vas molim da mi ga redovito pošiljate, a pretplatu ću Vam doznačiti čekom. Također ću nastojati, da tom našem najboljem hrvatskom katol. i seljačkom časopisu nađem još kojeg pretplatnika među mojim susjedima.

Pročitao sam i pisma seljaka iz raznih krajeva, pa Vam i ja mogu javiti da imam u svojoj čednoj knjižnici oko 60 jeronimskih knjiga (najviše gospodarskih i socijalnog sadržaja pa nekoliko iz lijepe književnosti).

Ovime Vas ujedno molim da mi po mogućnosti pošaljete nešto knjiga za moju knjižnicu.

Bog s nama!

Josip Horvat, selj. mladić, Kaštelanec 10. p. Var. Toplice.

Noršić selo dne 14. II. 1939.

Hvaljen Isus i Marija!

Veleučeni gosp. uredniče!

Primila sam dva broja »Zlatnog klasja« koje sam pročitala i vrlo me veseli te se Vama najljepše i najsrdačnije zahvaljujem da ste meni poslali ove lijepe knjižice, koje vidim da su pune vedrog duha i mudrosti poput onog jednog zlatnog klasja.

Evo šaljem pretplatu, jer želim držati to lijepo i poučno štivo, koje je tako jeftino, da bi ga mogli i najsiromašniji držati i okoristiti se znanjem najvećih učenjaka. Smatram si za veliku čast da se Vama javim buduć sam prije držala knjige Svetog Jeronima kao članica krunašica, no uslijed krize i domaćih neprilika morala sam pustiti ove lijepe i meni toli drage knjige, no uvijek mislim kad se moje ekonomske prilike poprave da ću si sve zaostale brojeve Svetojeronimskih knjiga uzeti i i urediti si jednu lijepu kućnu knjižnicu. Ja sam rođena tamo gdje su knjige Svetog Jeronima dolazile svaku godinu kao najmiliji glasnici.

Primite izraz osobitog poštovanja i pozdrav u Isusu Kristu Gosp. n.

Katica Jakovčić, Noršić selo, Samobor.

Cerovica, veljače 1939.

Prije svega rečem hvaljen Isus i Marija! Nadalje prečasni gosp. uredniče Zlatnoga Klasja kao i predsjedniče našega društva sv. Jeronima šaljem Vam moj iskreni pozdrav kao član društva sv. Jeronimskoga i ovime Vam izričem osobitu hvalu za Vaš neumorni rad kojega ste, kako vidim, od kada ste Vi predsjednikom i proširili na dobro naroda hrvatskoga. Dao Bog da bi nam ova naša prosvjetna ustanova služila i budućim pokoljenima na korist.

Ujedno Vam javljam, da imadem već do sada spremno u svojoj kućnoj knjižnici 20 raznih Jeronimskih knjiga Danica. jer sam Danice kao kalendare kupovao još dok sam u školu polazio, a od god. 1930. sam ujedno i član te ih posle dižem u župnom uredu u Kalju koji vrši povjereništvo, samo što mi je nemoguće kupiti usled skrajnog siromaštva evdje u Žumberku svih 9 knjiga, uzimam samo 3 prve tako da barem donekle dođem do dobrih i jeftinih knjiga. Stoga Vam javljam, da bi htio od srca rado povećati svoju knjižnicu u kući jeronimskim knjigama. Zamolit ću Vas na dar nekoliko knjga starijih godišta, koje sam voljan kao i ove dosada posuditi marljivim čitačima u selu i okolici. Ujedno Vas molim ako bi mi mogli poslati starija izdanja Danica iz ranijih godina ispred 1910., jer poslije 1910. godine posjedujem sve Danice, a pogotovo ih želim radi toga, jer se u Danice pisalo uvijek dobro i birano štivo. Stoga Vas molim što više Danica i ako Vam je moguće ove knjige: Čovjek od ženidbe do smrti od Stj. Korenića, stajala je prije 30 filira; Domaća ljekarna, Skender Horvat, 60 il.; Slike i uspomene sa sela, Janko Barle, 60 il. i slično. Ja sam voljan Vam poštarinu odmah po primitku knjiga čekom poslati. Knjige molim poslati na ovu adresu: Janko Martić, Novoselo Škola, z. p. Kalje, Žumberak.

Evo Vam prilažem i popis Jeronimskih knjiga koje ja posjedujem: 1. Stare slave djedovina, 2. Svjedočanstva o Rusiji, 3. Hrvatsko uzor-selo, 4. Uzgoj krumpira, 5. Krvavi sabor križevački, 6. Mala biblija i Mali katekizam, 7. Marijan i Emina od Leonarda Ćuturića, 8. Papa Pijo XI., 9. Bolesti žitarica, 10. Hrvatska povijest V. dio, 11. Razgovor ugodni 1931., 12. Razgovor ugodni 1930., 13. Golgotske ruže, 14. Almanah Gospe Lurdske, 15. Šljivari, 16. Bolesti domaćih životinja, 17. Gorančice, 18. Molitvenik Kruh nebeski, 19. Sveto pismo, 20. Jedni grade, drugi razgrađuju.

Osim toga 20 godišta Danica, nekoliko kalendara Srca Isusova te glasnika i više brojeva Jeronimskog svjetla. Želim po mogućnosti u ovih 5 godina podvostručiti gornji broj. Ovo sam Vam javio da mi slučajno od ovih knjiga ne bi koju poslali. Toliko do znanja.

Uz iskreni pozdrav i osobito poštovanje bilježim se

Janko Martić, Cerovica kbr. 6.

Hvaljen Isus i Marija! Kaštelanec, 26. II.

Poštovani gospodine uredniče!

U prvom redu zahvaljujem za poslane knjige. Isto me je tako obradovao drugi broj »Zlatnog Klasja«, koji je možda sadržajem bolji od prvoga broja.

Želim Vam mnogo uspjeha u svetom radu oko prosvjećivanja i dizanja sela i pozdravljam Vas s pozdravom: Bog s nama! Josip Horvat.

Poštovanom uredniku Zlatnog Klasja Dru Ferdi Rožiću.

Gospodine uredniče, dobio sam od gospodina župnika 1. broj Zlatnog Klasja i čitao sam ga pa mi se svidio i dopao. U prvom redu Vam se zahvaljujem za knjige koje sam primio kao dar za moju kućnu jeronimsku knjižnicu. Gospodine uredniče, ja sam Vam se javio preko odbora za Svetu Zemlju, jer sam sa cijenjenim odborom u vezi, jer primam i časopis Sveta Zemlja. Gospodine uredniče, ako bi mogao dobit koji broj Zlatnog Klasja od godine 1938., imam broj 1 i broj 6 tako da onda imam cijelo godište, da mi se poveća moja knjižnica. Zlatno Klasje je divni časopis kakvi i treba hrvatskom seljaku, i mi seljaci smo ga objeručke prigrlili. Zato Vam se, dragi uredniče Zlatnog Klasja, srdačno zahvaljujem na prosvjeti, koju nam pružate kroz Zlatno Klasje i knjige društva sv. Jeronima. Pretplatnik sam glasnika Gospine Krunice i imam 6 godišta, jedno godište Hrvatske Obrane i Seljačkog Doma.

Zasad Vam nemam šta pisat nego primite mnogo pozdrava i molim odgovor.

Ilija Užarević, selo Prkovci, z. p. Ivankovo.

Goričan.

Prečasnom gospodinu uredniku »Zlatnog Klasja« u Zagrebu.

Kao član i pomoćni povjerenik Jeronimskog društva i glavni povjerenik omiljelog Z. K. i Gospe Lurdske slobodan sam Vam javiti, da otkada izlazi Z. K. ulažem sve sile kako bi više proširio Z. K., lista koji hvale i oni koji su već napustili svu novinsku štampu i jedva čekaju kada će izaći naredni broj.

Šta se tiče mene lično, ja se ponosim sa jeronimskim knjigama, jer jedino sam po njima danas ono što jesam. Da u svojoj mladosti već u školskoj klupi nisam čitao isključivo jeronimske knjige, danas bi i ja bio na lijevoj strani kulture.

Ali hvala Bogu, koji je nadahnuo dobre ljude, koji su osnovali Društvo sv. Jeronima, na dobrobit hrvatskog naroda.

Nisam mislio pisati, ali uz ponovni poziv uredništva, neka se jave koji imadu kućne knjižnice, mogu Vam javiti, da sam imao do 100 svezaka raznih knjiga, većinom jeronimskih. Ali pošto sam ih posuđivao, te sam i bio osnivač dviju čitaonica i tima dao bez otšete, izgubile su se na polovicu, a sve su bile predratne, te sam ih radi krize jedva nešto popunio, i sačuvao tako, da ih sam vlastoručno uvezivam i u korice metnem, po više svezaka zajedno; tako uvezivam i razne časopise po godinama.

Prema napred navedenom, ja se ne usuđujem zamoliti za koji ekzemplar, premda bi mi dobro došao, osobito iz zdravlja i romana; dobijem li ipak što, bit ću od srca zahvalan, a upotrebit ću ih za daljnje širenje jeronimske prosvjete.

Oprostite na slabom rukopisu, jer mi seljaci imamo tešku ruku za pero, koje draplje.

Za sada budite zdravi i veseli, to Vam želi Vaš odani u Kristu

Doboš Luka, p. Goričan (Međumurje).

Šta se tiče jeronimske zajednice ja mislim, da bi ova jedina bila kadra da obnovi duh jeronimskih članova, samo bi zato trebalo oduševiti vlč. župnike, jer što oni započmu ono i ide a kasnije mogu da rade i sami članovi.

U to ime ja Vas pozdravljam sa Hvaljen Isus. Doboš Luka.

H. K. D. sv. Jeronima — Zagreb.

Cij. uredniče »Zlatnog Klasja«!

Preko mene prohujali su već svi mogući vjetrovi. No, hvala Bogu, uza sve to s puta koji nam je zacrtao i pokazao naš dragi blagopokojni Dr. S. Merz, nijesam skrenuo.

Ovim putem naručujem za moju kućnu knjižnicu, koju ja već više godina posjedujem, slijedeće skupine knjiga po 10 Din. objavljene u prošlom »Zlatnog Klasja«: Skupina 3. Pobožne priče (4 knjige). Skupina 4. Svetački romani (dvije knjige). Skupina 5. Sveti Franjo (dvije knjige). 7. Povjesni romani (tri knjige). 8. Pripovijesti iz hrv. krajeva (pet knjiga) i 10. Gospodarske (7 knjiga).

Dakako da i ja kao i svi seljaci imam najviše knjiga H. K. D. sv. Jeronima. Ne znam točno koliko imam ukupno svezaka knjiga, jer mi iste idu stalno od ruke do ruke, čak i u susjedna mjesta! No čini mi se da imam oko 93 sveska knjiga.

Silno, silno veliku uslugu činite svome narodu što dajete mogućnost da seljaci pojedinci mogu doći do većeg broja Vaših pučkih knjiga te da si tako mogu osnovati svoju kućnu knjižnicu.

Budite uvjereni da zdravi plodovi ove usluge ne će izostati!

Neka Vam je zato svaka čast i hvala!

Bog živi!

Vaš odani u Kristu: S. Seličanec.

Mnogo poštovani gospodine uredniče!

Izvinite mi što vam dosađujem s prvim pisanjem. Znadem, da imate i previše posla, brineći se oko uređivanja »Zlatnog Klasja« i rada društva sv. Jeronima. Najprije vam se zahvaljujem na uređivanju »Zlatnog Klasja«, koje širi prosvjetu među hrvatskim narodom, a napose među seljaštvom, koje je glavni čimbenik u hrvatskom narodu. »Zlatno Klasje« je najbolji list za hrvatski narod, jer piše sve ono što je korisno za hrvatski narod i njegovu prosvjetu, osobito danas kad se pojavljuju razni listovi, koji pišu nastrano o svemu što je hrvatsko i katoličko. Kad sam prvi put vidio »Zlatno Klasje«, odmah sam ga s veseljem primio i pročitao do kraja, svidio mi se preko svakog očekivanja. Od tada ga uzimam svaki put kod povjerenika. Moja je škola uglavnom jeronimske knjige, koje sam zavolio, čim sam ih upoznao.

Čitajući u prvom broju Zlatnog Klasja vaš poziv, da vam se jave oni jeronimski članovi, koji žele osnovati kućnu jeronimsku knjižnicu, t. j. oni koji su sačuvali dosadašnje jeronimske knjige i oni koji misle nabaviti pet godišnje jubilarno izdanje. Kako i ja spadam u red onakovih jeronimskih povjerenika, mislim da vas mogu zamoliti, da mi ustupite nekoliko starijih knjiga za moju kućnu knjižnicu. Moja knjižnica nema veliki broj knjiga, svega oko 150, od toga oko 140 jeronimskih knjiga i brošura. Kako sam naprijed spomenuo, moja knjižnica nema veliki broj knjiga, zato, jer sam još mlad, a financijske prilike nisu povoljne, da bi se moglo nabaviti nešto više knjiga tokom jedne godine. Svake godine uzimam barem redovita izdanja Društva sv. Jeronima, a više puta i izvanredna, osim toga kad uhvatim zgodnu priliku, uzmem po koju knjigu, naravski, da kod toga pazim, da knjige koje uzimam budu pisane hrvatskim i katoličkim duhom (ukoliko nisu prevedene), jer su takove knjige od duhovne koristi za onoga tko ih čita. Ako mi budete mogli poslati koju knjigu, ja bih želio, da mi to javite, pa bi ja poslao poštarinu za njih, da vas i zato ne teretim. Razumije se, da ja ne bi želio, da dobijem koju knjigu što je već imam, jer od toga ja ne bi imao koristi, a vama je sporedno. Sada bi bilo mislim dosta i previše, pa ću završiti i vas pozdraviti, s pozdravom

»Bog s nama!«

Ivan Tutavac, Tomin, Podgradina, p. Opuzen — Neretva.

Hvaljen Isus i Marija!

Dragi uredniče!

Najprije Vam se najljepše zahvaljujem, da ste bili tako dobri, da ste mi poslali »Zlatno Klasje«, te sad imam 10 Din, što sam zaradio na nadnici i Vam ih s veseljem i s radošću dadnem samo da ste bili tako dobri, da ste mi poslali Zlatno Klasje i biti ću naručnik Vašeg Z. K. cijeli život, jer je to najljepša štampa gospodarske kuće. Svaku večer dođu k meni svi susjedi te

ja čitam i onda se pak razgovaramo o tome. I svi se dive kako je to lijepa naručnina i kazali su da će si svi sada naručiti. Kazali su da neka ja naručim još ove redovne knjige. I zato Vas prevruće molim, budite tako milostivi te mi ih pošaljite. Onda kad ću Vam te knjige isplatiti, onda ću gledati da ću i lanjskih izdanja knjige naručiti te ću si tako učiniti Jeronimsku kućnu knjižnicu. Odsada ću gledati da mi ne će nijedna knjiga izmaći od Vaših izdanja. Toliko novaca imam, da poštarinu platim, a za druge ako bi bili tako milostivi bi me malo počekali.

I još jedamput Vas vruće i prevruće molim gore navedeno, te ću tako ja i mnogo svojih susjeda uzeti k sebi svaku večer te ću čitati i tumačiti im i onda će si i oni stvoriti kućnu Vašu knjižnicu.

Budite tako milostivi, čim će doći proljeće ja ću ići za težaka, te ću Vam s veseljem isplatiti što ćete zahtjevati. Na tisuće i tisuće pozdrava Vama želim i Vašoj suradnji. Zbogom.

Marko Gašparić, Jama kbr. 86, p. Bednja.

Hvaljen Isus i Marija! Veleučeni gospodine uredniče Zlatnog Klasja! Redovito čitam Zlatno Klasje, pa sam došao i do onih redaka gdje pišete da bi Vam bilo drago da Vam se jave oni članovi društva svetog Jeronima koji posjeduju kućnu knjižnicu. Veselog srca Vam javljam, da sam član društva od mojih školskih godina. Začlanio sam se dva puta prije i poslije rata, jer su se župnici mijenjali pa su se spisi izgubili iz župnog ureda. Kad sam došao poslije rata kući morao sam se na novo začlaniti. I tako sam prikupio lijep broj knjiga društva sv. Jeronima. Sada posjedujem 45 knjiga društvenih i 15 drugih, a možda toliko mi je na nesreću izgorjelo. Mogu Vam se pohvaliti, da nije ovo samo moja knjižnica nego i cijelog sela, jer k meni dolaze iz cijeloga sela, ljudi, da im knjige posudim, a to rado činim, jer znam da se time širi katolička prosvjeta, koju smo svi dužni širiti. Pa zato, gospodine uredniče, kako sam čitao u Zlatnom Klasju, da ste voljni poslati u takove knjižnice nekoliko knjiga, a ja Vas to molim ako Vam je moguće, da i meni pošljete; ja sam pripravan da platim poštarinu.

Hvaljen Isus!

Ivan Vincek, selo Gačice, z. p. Tužno Cerje.

Bartolovec 22. IV. 1938.

Hvaljen Isus i Marija!

Gosp. uredniče, prije svega izvolite primiti puno srdačnih pozdrava. A nadalje Vam mogu javiti, da sam primio knjige, koje ste mi poslali, i na njima Vam se od srca zahvaljujem. Nisam se ni nadao tolikom broju i raznovrsnosti knjiga, time je moja »Biblioteka« obogaćena za nekoliko vrlo lijepih i vrijednih ekzemplara. Sigurno će Vas iznenaditi, gosp. uredniče, broj mojih knjiga. Moja »kućna knjižnica« broji sada već blizu 150 (sto i pedeset) raznovrsnih knjiga i brošurica. Po broju na prvo mjesto dolaze knjige sv. Jeronima. preko 50 komada, Matica Hrvatska oko 10 komada i mnogo drugih. Naročito imam mnogo od uprave Glasnika Srca Isusova i raznih drugih hrvatskih naklada. Za sad još nemam prikladne stalaže za knjige, no i to si želim po vremenu nabaviti.

Rudolf Pikač, seljak
povjerenik Društva sv. Jeronima — Bartolovec.

1. Dodatak uredništva. Na ovo pismo Rudolfa Pikača odgovaramo slijedeće:

Veoma nam je milo, što možemo osobito pohvaliti našega prijatelja Rudolfa Pikača radi njegove kućne knjižnice. Ne ćemo reći, da nijedan drugi seljak nema takve knjižnice, ali mi ne znamo za njih. Pozvali smo u »Zlatnom Klasju«, da se prijave, ali se dosada u većem broju ne prijaviše, jer ili nije do njih dopro naš poziv, ili su

prespori. Naš Rudolf Pikač veoma je dobro shvatio važnost »kućne knjižnice« za seljačku prosvijećenost. Zato će on spadati među najprosvjećenije naše seljake. Samo na jedno neka budno pazi, a to je, da mu se u »kućnu knjižnicu« ne uvuče kakva nevaljana knjiga ili časopis. Ako mu dođe do ruke kakva nepoznata knjiga, neka pita župnika, kakve je vrijednosti. S nevaljanom u peć. Ujedno mu osobito preporučujemo osnivanje »Jeronimskih kućnih knjižnica«. Ovo »jeronimskih« neka ne izostane. Jeronimske knjige i časopisi neka čine temelj i jezgru seljačkih Jeronimskih kućnih knjižnica. Druge se mogu prislanjati uz njh, ali samo takove, koje se ne protive jeronimskom duhu.

2. Dodatak uredništva.

Kako su nam draga seljačka pisma, vidi se po tom, što radije ispustimo drugu građu, nego njih. Imamo jošte suradnje i pisama, koje ćemo donijeti u slijedećem broju. Molimo napose seljačke čitatelje »Zlatnoga Klasja«, neka nam se i dalje javljaju što suradnjama što pismima. Neka iznose svoje želje i misli u stvarima i pitanjima naše hrvatske pučke prosvjete. Neka se našim selom širi i diže visoki prosvjetni duh, kako ga njeguje Društvo sv. Jeronima!

Osobito neka se uredništvu »Zlatnoga Klasja« javljaju oni, koji imaju, koji su osnovali i koji će osnovati Jeronimsku kućnu knjižnicu. Oni koji su za svoju Jeronimsku kućnu knjižnicu od Društva molili knjiga na dar, pa možda kojim slučajem nisu dobili, neka o tom obavijeste uredništvo »Z. K.«, Zagreb, Kaptol 7. Isto tako neka se jave i oni, koji su dobili knjige na dar, i neka pišu, kako su ih smjestili u svojoj Jeronimskoj kućnoj knjižnici.

3. Dodatak uredništva.

Ponovo naglasujemo, da su nam veoma draga ova seljačka pisma. Tim više, što dolaze sama od sebe. Ni na koji način ni naručena, ni prisiljena. Nastala u onom istom duhovnom svijetu, u kojem se i sami nalazimo, u svijetu čiste prosvjete. Jasan su odjek naših nastojanja, da Društvo sv. Jeronima bude pravi organizam (oduhovljeno i uređeno živo tijelo), u kojem svaki dio potpuno vrši svoj zadatak; organizam, u kojem svi dijelovi podjednako rade (funkcioniraju) i sudjeluju u punoj mjeri; organizam, u kojem su svi dijelovi među sobom skladno povezani, ne samo pročelništvo (središnjica) i povjereništvo, nego i članovi. I da su svi svijesni ove međusobne veze i pripadništva jednom te istom organizmu.

Ova pisma prve su zrake ovog Ideala. Neka se te zrake množe, da Ideal sine kao sunce!

U tim pismima istaknute su napose ove misli:

1) Prvo daljno prosvjećivanje (izvan crkve i škole) primao je hrvatski puk od Društva sv. Jeronima, iz njegovih knjiga, od njegovog prosvjetnog rada. To smo mi otprije naglašivali. Sad je to potvrđeno izravnim svjedočanstvom (vjerodostojno, autentično).

2) Puku se najviše sviđaju Jeronimske knjige.

3) Dobro je shvaćena i primljena misao o Jeronimskim kućnim knjižnicama. Kako je ugodno i utješno čuti, kad

vrijedni Ivan Fabijančić piše, da se ponosi svojom kućnom knjižnicom, u kojoj, i ako siromašan, ima oko 130 jeronimskih knjiga! I drugi pišu toplo o Jeronimskoj kućnoj knjižnici. Ponovo pozivljemo sve naše članove i čitatelje, da osnivaju Jeronimske kućne knjižnice, i da nam svatko javi, tko je osnovao ili kani osnovati, ili već ima Jeronimsku kućnu knjižnicu. Društvo sv. Jeronima svakom će takovom osnivaču Jeronimske kućne knjižnice još pomoći i kao nagradu poslati na poklon izvjestan broj svojih knjiga.

*

Ovim »Dodacima uredništva« ne treba više ništa dodati.
Misao o Jeronimskim kućnim knjižnicama postala je djelo!
Divan ures naših sela!
Veliki korak naprijed u prosvjećivanju hrvatskoga puka!
Na slavu Božju i sreću hrvatskoga naroda!*

---

* Kao stvaran prilog za isti predmet donosimo ovo pismo vrijednog povjerenika:

U Preloščici, dne 13. veljače 1917.

Gospodine uredniče!

Čitao sam s nasladom Vaš doista krasni govor, a kod naslova: o pučkim knjižnicama zaigralo mi je srce od veselja, jer je svaka i sljednja riječ suho zlato. Nije mi ni na kraj pameti, da Vam laskam, ali se ćutim ponukanim, da Vam kao novi povjerenik društva sv. Jeronima (kojemu želim svaki napredak) od srca čestitam kao društvenom uredniku na tomu lijepom govoru i dosadanjem djelovanju.

Možda će Vas ugodno iznenaditi, da jedan od seljaka iz Preloščice, koji se prvi začlanio pred nekih 40 godina, **imade lijepu knjižnicu, u kojoj su sve knjige, što ih je svetojeronimsko društvo izdalo, a on tijekom godina dobivao, sakupljene i poredane po sadržaju:** gospodarstvo, zabava, religiozne i ćudoredne knjige etc. To sam doznao prigodom dijeljenja ovogodišnjih društvenih knjiga. A mogu po duši reći, da govorite li s tim čovjekom, dolazite do uvjerenja, **kako čitanje zdravog štiva može čovjeka-seljaka od prirode bistrog i nadarenog podići do visokog stupnja inteligenta sa akademskom naobrazbom.** Možete s njim razgovarati o svem i svačem, ali on je u svemu dobro potkovan — mnogo bolje od kojeg toga školovanog »nadrimudraca«. Andro je načinio sebi knjižnicu i svijestan je njezine vrijednosti. I meni je bila uvijek simpatična ideja o ustroju pučke knjižnice, a vidim, da je ovdje terrain za osnutak takove knjižnice i te kako povoljan. Dolaze mi mnogi (osobito mlađarija), da pozajme knjiga za čitanje. Nešto imam, posuđujem, ali mnogo ih nemam. Pripovijedaju mi, da se po selu mnogo čitaju kojekaki romani (moderne i zabavne biblioteke, pak izdanja »Novosti«, »Grička vještica«, Zolina na hrv. prevedena djela etc.), pa držim, da je skrajnje vrijeme i ovdje osnovati jednu pučku knjižnicu, da mladeži (posebice dječacima) dademo zdravu duševnu zabavu i pouku. Obratio sam se u to ime na katoličko tiskovno društvo u Zagrebu, ne bi li od svojih izdanja darovalo barem po 1 egzemplar, a ovim umoljavam i slavno svetojeronimsko društvo (i Vas kao agilnoga i vrijednoga društvenog urednika), da moje nastojanje oko podignuća pučke knjižnice poduprete, pa mi što više knjiga u tu svrhu poklonite, a ujedno mi pošaljete i onaj broj »Vjesnika«, u kojem je pisano: »Kako treba da se urede knjižnice i kako treba da se vode«.

Uz poklon i pozdrav Vaš bivši đak, a sada povjerenik

Josip Panić, župnik

(Vjesnik Književnog društva sv. Jeronima, 1917. br. 2.).

O Božjoj providnosti i sudbini Hrvatskoga naroda*

Govor, držan na Griču, dne 7. svibnja 1939., prigodom blagoslova zastave organizacije HSS za Gornji Grad Zagreb.

Hrvatska braćo!

Zastupajući našega natpastira, preuzvišenoga g. dra Alojzija Stepinca, ja sam, po duhu i obredu naše svete rimokatoličke Crkve, zazvao Božji blagoslov nad ovu dragu i lijepu hrvatsku trobojku, zastavu organizacije HSS za Gornji grad Zagreb.

Budući pak da je hrvatska zastava simbol, to jest vanjski znak svih naših misli i osjećaja, svih naših hrvatskih narodnih težnja, to sam u isti čas zazvao blagoslov Božji i nad svim tim našim hrvatskim narodnim težnjama.

Uvjeren sam, siguran sam, da će taj blagoslov i saći, s razloga, što su naše narodne težnje, slobodan i samosvojan narodni život, nada sve pravedne.

A ono što je nada sve pravedno, to jest, ono što je pravedno u sebi, u svojoj bitnosti, potpuno se slaže s Vječnom Pravdom, ili drugim riječima, to je odraz, slika, to je dio same Vječne Pravde. Vječna se Pravda nalazi blizu svake pravedne težnje, ona je prožimlje, ona se s njom najuže sjedinjuje, ona je nadahnjuje svojim dahom, sve dok se ne oživotvori, dok napokon ne postane činom.

Vječnoj Pravdi tko se može oprijeti! Može se opirati, ali s uspjehom oprijeti ne može se nitko! Nitko, — jer Vječna Pravda je sam Bog, jaki, silni, svemogući Bog!

Bog i Božja Providnost.

Kao što je sigurno, da Božja Providnost upravlja cijelim svijetom, da ravna i upravlja nebeskim tjelesima, suncem, mjesecom i zvijezdama, sa svim njihovim neizmjernim, do najsitnijih brojeva izračunatim putevima; kao što je sigurno, da Božja Providnost ravna i upravlja munjama i oblacima, kretom i letom, tokom i sokom svih ostalih živih i neživih bića; kao što je sigurno, da ravna i upravlja svakim pojedinim čovjekom, što svako misaono biće često puta može ustanoviti samo na sebi, — tako je sigurno, da Božja Providnost ravna i upravlja i pojedinim narodima i njihovom sudbinom.

Jest, tako je sigurno, da upravlja i hrvatskim narodom.

Bez toga Božjega upravljanja ne može se ni zamisliti povijest hrvatskoga naroda. Tokom vijekova ne jedamput je Smrt iz zasjede vrebala na život našeg naroda, ali joj Prst Providnosti zabrani, da ga dirne.

Siromašni, priprosti, kao barbari, kako nas drugi zvahu, sa sjevera dođosmo na jug, u zemlju visoke rimske civilizacije, i nastade očita pogibelj, da nas ta civilizacija ne proguta, poput aždaje, kao što je progutala mnoge druge. Ali nas ona ne mogaše progutati,

* »Zlatno Klasje« 1939, br. 6.

nego mi nju savladasmo i, koliko nam se svidje, pretočismo u sebe. Bili smo kroz vijekove na udaru raznih, tuđih naroda. Romana, Germana, Mongola i Tatara, — ali mi odoljesmo. Krvarismo sa sto rana, ali nam zacijeliše, i još ostade dosta krvi u žilama našim. Kopahu nam bezbrojne grobove, ganjahu nas i raseljavahu po zemljama svega svijeta, ali još nas dosta ostade i na domaćoj grudi. Osiromašivahu nas, ali se mi stisnusmo, i živimo dalje. Uspavljivahu nas, ali mi to šire otvorismo oči. Izjedasmo se među sobom zubima bratske nesloge, ali se na vrijeme i osvijestismo. Htjedoše nas zbrisati s lica zemlje, ali mi to ponosnije vijemo svoj hrvatski barjak.

Braćo, sve je to učinila i čini Providnost Božja. Providnost je Božja htjela, da se mi Hrvati formiramo (dobijemo oblik) kao poseban narod među ostalim narodima svijeta. Providnost Božja hoće, da i dalje među svim drugim narodima ostanemo kao poseban narod.

Stoga ni u kakvim prilikama, ni u najtežim, ne smijemo klonuti duhom. Providnost je uz nas! Gore srca!

Ali, braćo, u drugu ruku, u ovim prilikama treba da, osim srca, damo riječ i drugoj duševnoj moći, moći razumnoj. Ne smijemo nikada dopustiti, da jedra nabujalog srca pokriju i zasjene razumno rasuđivanje. Moramo biti uvijek toliko jaki, da istini pogledamo ravno u oči.

Istina je pak, braćo, vrlo važna istina, da Providnost Božja može biti i spriječena u svojim planovima. Vi ćete se sigurno začuditi zbog ovih mojih riječi.

Šta?! Zar Providnost Božja, zar jaki, silni, svemogući Bog može biti spriječen u svom ravnanju i upravljanju ljudima?! Dakle i narodom hrvatskim?! — tako bi mogao netko zapitati.

A ja na to odmah, bez okolišanja, odgovaram: Može! Jest, Providnost Božja može biti spriječena i u svojim planovima, što ih ima s narodom hrvastkim, — tek odmah dodajem: ali to možemo učiniti samo mi sami, i nitko drugi.

Ne, nitko drugi, nijedna druga sila ovoga svijeta ne može Providnost Božju spriječiti u njezinim planovima, što ih ima s narodom hrvastkim, — to možemo učiniti samo mi, jedino mi!

Braćo, pamtite ovo: jedno je čovjek, a sav ostali svijet je drugo. Čovjek nije ni samo vegetativno (živo), ni samo senzitivno (osjetno) biće, — čovjek nije ni samo racionalno (razumno) biće, — čovjek je, osim svega toga, još i slobodno biće. Takvim ga je Bog stvorio od početka. Stvorio ga na svoju sliku i priliku: davši mu ne samo razum nego i slobodnu volju. I kao što Bog nikad više ne uzimlje čovjeku razumne moći, tako mu nikad više ne uzimlje ni slobodne volje.

Zato, ako, na području slobodne volje, Bog nešto hoće, a čoviek ne će, Bog ne pravi sile. Jer kad bi Bog pravio silu, on bi rušio vlastito svoje djelo, on bi od čovjeka, tog slobodnog bića, učinio lutku ili igračku. A Bog ne će, da čovjek bude lutka, on hoće, da čovjek bude slobodno biće, — ali dakako, i na njegovu potpunu odgovornost.

Na primjer.

Providnost Božja, hoteći, da Hrvati budu kao poseban narod među ostalim narodima, hoće, da hrvatski domovi budu puni čeljadi, da svi hrvatski krajevi budu napučeni Hrvatima i da Hrvati obrađuju svoju zemlju, jednom riječju, da hrvatski narod ne izgiba, nego da bude brojan, — ali ako to Hrvati ne će, ako već u zametku svojom slobodnom voljom uništavaju svoje potomstvo, što će Providnost Božja? Zar će pravili silu?

Providnost Božja zatim hoće, da bude Hrvatima blizu, da im uvijek bude na utjehu, pomoć i obranu, — ali ako to Hrvati ne će, ako Višnjiga grde, psuju, hule i tim Ga tjeraju od sebe, zar se može očekivati pomoć od onoga, koga ružiš i od sebe goniš? Zar će Providnost Božja praviti silu?

Providnost Božja nadalje hoće, da hrvatski narod bude krjepak, jak, otporan, moralno i materijalno, — ali ako to Hrvati ne će, nego se svojevoljno slabe svakojakom neumjerenošću, što će Providnost Božja na to? Zar će praviti silu?

Hrvatska braćo! Mislim, da razumijete, što hoću da kažem. Proživljujemo vrlo teška vremena. Treba da znamo svu istinu i da joj hrabro gledamo u lice. Napose je s ovog mjesta potrebno reći istinu ove vrsti.

O braćo, naša sveta Crkva, koja od sveg srca ljubi hrvatski narod, i baš zato, jer ga ljubi, sve nas preko mene opominje: ne osujećujmo, ne sprečujmo planove Providnosti Božje, planove, koji su tako lijepi o hrvatskom narodu! Sudjelujmo s njima, sudjelujmo s voljom Providnosti Božje! Jedno bez drugoga ne ide. Niti ide bez pomoći Božje, niti ide bez našeg sudjelovanja. Naša slobodna volja neka je u skladu s voljom Providnosti Božje! Neka bježi od kršenja zakona Božjih, neka se kloni vrijeđanja veličanstva Božjega!

U kratko rekavši, neka je u skladu s ovim krasnim geslom, koje se nalazi na ovoj zastavi: Vjera u Boga!

Pokojni hrvatski velikan i vođa naroda Stjepan Radić bio je doista nadahnut od samoga neba, kad je svom hrvatskom narodu dao geslo: Vjera u Boga i seljačka sloga!

No kakogod bilo lijepo ovo geslo, što bi ono značilo, kad bi sve ostalo samo kod riječi! Što bi značile riječi »seljačka sloga«, ako bi to bila samo pusta slova, ako iza tih riječi naše selo, ovaj temelj svega hrvatskoga naroda i sve hrvatske borbe, ako naše selo ne bi bilo složno, nego bi ga izjedala nesloga!

Isto to, braćo, vrijedi i za prvi dio gesla. »Vjera u Boga« ne smije biti prazna riječ, nego ta vjera treba da bude živa, da prožme sve naše življenje, da sav naš život bude u skladu s voljom i zakonima Božjim.

Ako bude tako, nema toga, tko bi svladao ovaj savez Providnosti Božje i hrvatske naše slobodne volje!

E, braćo, tada napose bez straha i uzdignuta duha gledajmo u budućnost!

Tada napose tri puta: Gore srca! Gore srca! Gore srca!

Ima tomu blizu tri desetljeća, što sam prigodom jedne svečanosti baš ovdje na Griču govorio i na kraju rekao: Vjerujem u uskrsnuće hrvatskoga naroda! Imao sam radi toga i neprilika.

A danas još s većim uvjerenjem izričem: Vjerujem u uskrsnuće hrvatskoga naroda!

Neka mi bude slobodno uzeti sliku od slavnog uskrsnuća Gospodina našega Isusa Krista:

Od bljeska anđela, koji je sišao s neba, popadaše vojnici, kamen se odvali, a Sin Božji uskrsnu iz groba.

Tako će od bljeska hrvatske svijesti popadati na zemlju sve neprijateljske sile, grobni će se kamen odvaliti, a hrvatski će narod uskrsnuti slobodan i samosvojan!

To će učiniti »Vjera u Boga i seljačka sloga!« Sloga svega hrvatskoga naroda. Amen.

Karakterne crte sv. Jeronima i hrvatskog naroda

(Uz imeni dan našega Društva)

Dan sv. Jeronima pada na 30. rujna.

Za naše pučko prosvjetno društvo, koje nosi ime istoga ugodnika Božjega, to je blagdanski dan.

Našem društvu veoma godi i ponosi se time, što mu je zaštitnik sv Jeronim.

Osnivači našega Društva s dva su razloga uzeli ovo ime:

Prvo, jer je sv. Jeronim u 4. stoljeću poslije Krista, bio rođen na tlu naše hrvatske domovine, i zato odavna smatran kao naše gore list.

Drugo, jer je bio veliki crkveni učitelj, jedan od najmudrijih ljudi svoga, a i mnogih drugih vremena, pravi čovjek knjige i znanja.

U vrijeme, kad se naš veliki Zaštitnik rodio, bile su ove naše hrvatske zemlje, i južna i sjeverna Hrvatska, u vlasti Latina ili Rimljana, — ali je sigurno, da sv. Jeronim nije bio ni Latin ni Rimljanin.

On je bio od nekoga drugoga roda ili naroda.

Kako su pak Rimljani sve one pojedince i narode, koji nisu bili rimskoga podrijetla, zvali barbari, to je i sv. Jeronim bio po rodu »barbar« (to jest, od naroda drugog, nepoznatog jezika, ili od naroda s malom ili niskom prosvijećenošću).

Koji je to bio narod? U pismu, koje je sv. Jeronim pisao jednom svom sumještaninu, spominje, da mu šalje knjigu, napisanu na njihovu »domaćem jeziku«, ali ne kaže, u kojem.

Teško je dakle reći, koji je to bio Jeronimov narod. Jesu li to bili Iliri (koji također nisu bili Slaveni, ili koji ini narod, koji se poslije pomiješao među druge i nestao?

Jesu li to bili Slaveni, ili čak i Hrvati?

To se ne može dokazati, ali se ne može ni posve isključiti.

Naši povjesničari kažu, da su se Hrvati u ove krajeve doselili u 6. ili 7. stoljeću. Tako se naime zaključuje po nekim tvrdnjama, koje su naveli neki pisci dugo poslije dva navedena stoljeća (to jest, pisci u 11., 12. i 13. stoljeću). No po prvim tvrdnjama, Hrvati su u 6. ili 7. stoljeću bili u ovim zemljama već u punu broju, u cijelosti, pak nije isključeno, da se već prije toga vršila seoba malo po malo, u manjim skupinama, a poslije istom da su Hrvati došli u mnoštvu, u cjelini. Prema tomu su i naši predšasnici pomišljali, da bi sv. Jeronim mogao biti našega roda, makar se rodio mnogo prije, nego što su Hrvati u punu broju bili u ovim krajevima.

Dakako, da su to samo nagađanja, i ako ne bez svakoga temelja, — tim više, što je sv. Jeronim u svom životu pokazivao više karakternih (označnih) crta, sličnih našim narodnim crtama.

Prvo svojstvo, koje je kao označna crta zarezana u našoj hrvatskoj duši, jest otvorenost i iskrenost.

Mi Hrvati ne možemo jedno misliti, drugo govoriti, a treće raditi. To se protivi cijeloj našoj prirodi. To nam je mrsko i ogavno. Ono što mislimo i govorimo, to i činimo. Zato nam neki kažu, da nismo mudri, — jer mudri da su oni, koji su zatvoreni, neiskreni, himbeni. Na čast im takva mudrost! Zato nas neki i mrze, jer se iskrenošću čovjek lako zamjeri običnim, malim ljudima. Ali volimo biti i mrženi, nego biti bez ovog lijepog svojstva, otvorenosti i iskrenosti.

Takav je bio i sv. Jeronim, kad je kao mlad čovjek i mlad svećenik boravio u Rimu. Nije se znao pretvarati niti laskati. Bio je otvoren i iskren. Što je mislio, tako je i govorio, a tako i radio. Razumije se, da se toga radi mnogima i zamjerio. Ostavio je Rim i otišao daleko u Malu Aziju, u pustinju Sirije, da se tamo sam razgovara sa svojim Bogom, sa svojim Spasiteljem, kojemu možeš biti iskren, a da mu se ne zamjeriš.

Druga značajna crta hrvatske duše jest ljubav za pravdu i pravičnost. I to ne od jučer. Poznata je naša stoljetna borba za pravdu, i to odrješita, oštra. Krivica nas vrijeđa, kao da bi nas nožem rezao u živo meso. Ne možemo mirovati, dok ne izvojštimo ono što je pravo i pravedno. Stoga nam kažu, da smo »pravdaši«. Jest, za pravdu pravdaši! To ga se ne stidimo, tim se ponosimo.

Isto je tako i sv. Jeronim za cijelog svog života ljubio ono što je pravedno. Sv. Jeronim velikim je svojim učenjačkim radom i velikim svojim životom dolazio u dodir s mnogim suvremenim ljudima. To se napose vidi iz njegovih znamenitih pisama. Iz tih se pisama ujedno vidi, kako je sv. Jeronim u različitim zgodama odlučno zastupao istinu, pravo i pravdu. Ako je bilo potrebno, činio je to sa svom oštrinom. Zato su i njega smatrali »pravdašem«. Da, bio je pravdaš za istinu i pravdu!

U toj ljubavi za istinu i pravdu bio je sv. Jeronim nada sve hrabar. Nije prezao ni pred kakvim teškoćama. Nije se bojao strašne samoće ni divljih zvijeri, nije se

bojao ljutih neprijatelja ni lažnih prijatelja. Divan junak na bojnom polju ljudskog života.

Junaštvo i hrabrost značajne su crte i hrvatskog naroda.

Osim toga, otpornost i izdržljivost.

Borba hrvatskoga naroda za slobodu, to jest, za dostojan ljudski život, nije kratka. Traje stoljeća. Bezbrojne navale, bezbrojni juriši, najrazličitijeg oružja, najrazličitijih neprijatelja, udarali su na samo biće hrvatskoga naroda. Ali se uvijek razbiše o tvrd zid živih grudiju njegovih sinova. Otvarale se rane, tekla krv, padali životi, pucali grobovi. Ali su održani položaji, ali je stečena pobjeda. Nepopustljivošću, ustrajnošću, divnom izdržljivošću. Uz cijenu dakako velikih iskušenja, samozataje i pregaranja.

Takav je bio i život sv. Jeronima. Mrsko mu je bilo služenje svijetu, odvratno robovanje zemaljskim i tjelesnim užicima. Htio je slobodu, dostojnu čovjeka, duhovnu slobodu. Da sačuva ovu slobodu, ljute je bojeve bio s vidljivim i nevidljivim silama, koje su na njega navaljivale. Cijelog života. Sav je njegov život bio samo jedna samozataja, samo jedno pregaranje. Izdržljivo, ustrajno do konca. Zato i steče pobjedu i svetački zlatokrug (aureolu) oko glave.

Uvijek vjeran pravoj Kristovoj, pravoj katoličkoj vjeri. Njezin veliki i neustrašivi branitelj protiv svakog krivovjerja, dolazilo ono ma s koje strane.

Uvijek privržen, sinovski odan sv. Petru i njegovim nasljednicima, namjesnicima Gospodina našega Isusa Krista na zemlji.

Nije li sve to tako i s hrvatskim narodom! Kroz mnoge vijekove borio se »za krst časni«, branio vjeru od nevjere. Nikada nije dopustio, da se klice krivovjerskog drača stalno nasele na njegovom državnom tlu. U svojoj ogromnoj većini ostao je toj zavjetnoj odluci vjeran do dana današnjeg, — te sinovski odan Crkvi, koju je Isus Krist sagradio na Petrovoj stijeni.

Tko dakle da ne vidi, kako se doista lijepo slažu označne (karakterne) crte narodne hrvatske duše i duše sv. Jeronima!

Je li to baš sasvim slučajno? Istina je, da se može naći značajnih sličnosti između nekog pojedinca i nekog naroda, koji inače ne spadaju jedan drugomu, — ali ako takva sličnost postoji, to je samo po koja, jedan ili dvije. No sasvim je nešto drugo, ako takvih sličnosti ima u tolikom broju, gotovo do potpunosti, kao što smo ih vidjeli kod sv. Jeronima i hrvatskog naroda.

Nisu li naši pređi pogađali, kad su držali, da jedan spada k drugomu, kad su ih usko među sobom povezali: sv. Jeronima i hrvatski narod!

Da, Sv. Jeronim je naš ne samo zato, što je rođen na našem tlu, ne samo zato, što je mogao biti i od našega roda, nego napose zato, što je

po svojim značajnim crtama tako blizu duši hrvatskog naroda.

Stoga su i naši društveni predšasnici mudro učinili, što su ga uzeli za zaštitnika našega Društva.

No osim toga ima za ovu odluku naših predšasnika i drugih razloga.

Sv. Jeronim cio je svoj život proučavao jednu najmudriju knjigu, a to je Sveto Pismo.

Sv. Pismo Staroga i Novoga Zavjeta pisano je što na židovskom što na grčkom jeziku. Kad se kršćanstvo raširilo na zapadu Evrope, na primjer, po Italiji, gdje je narod najviše govorio latinskim jezikom, trebalo je Sv. Pismo, da ga puk može razumjeti, prevesti na latinski. I doista je to bilo učinjeno već u drugom, trećem stoljeću. Taj se prijevod Novoga Zavjeta zvao Italski prijevod. No kako su ga pisari često prepisivali, tokom vremena su se uvukle mnoge pogrješke, i pojedini prijepisi počeli su se među sobom razlikovati.

Bilo je to u 4. stoljeću. Papa Damas, koji je tada upravljao Crkvom, teško je to podnosio. Stoga je pozvao sv. Jeronima, koji je već bio poznat kao učen čovjek, neka ispravi prijevod Sv. Pisma Novoga Zavjeta.

Sv. Jeronim učinio je to na veliko zadovoljstvo pape Damasa. Potom se sv. Jeronim dao na silan posao, da na latinski jezik prevede cijelo Sv. Pismo Staroga Zavjeta.

Nitko nije bio za to pozvan tako, kao on. Izvrstan poznavalac tri glavna jezika, latinskoga, grčkoga i židovskoga, što je bila velika rijetkost; onda učen bogoslov, imajući veliko znanje iz svih grana ljudskoga rada, — nastanio se u Palestini, gdje su se najvećim dijelom zbivali događaji Sv. Pisma, proučavao zemlju i prilike, raspravljao s učenim Židovima, — i tako prevodio Sv. Pismo Staroga Zavjeta, dijel za dijelom, knjigu za knjigom, dok nije preveo sve knjige, cijelo sv. Pismo.

Taj se prijevod zove Vulgata, to jest Opći ili Pučki prijevod. Upotrebljava se sve do danas, već preko 1500 (tisuću i pet stotina) godina.

Tim je djelom sv. Jeronim zaslužio besmrtne zasluge. Silno su ga cijenili već njegovi suvremenici. Za kasnijih vijekova sve je još više rasla njegova slava. Učenjaci su o njemu pisali knjige. Pjesnici mu pjevali pjesme. Slikari ga slikali (gledaj o tom članak i slike). Crkva ga proglasila svecem i crkvenim učiteljem.

Sv. Jeronim uzor je čovjeka od knjige i znanja, — znanja, koje je uvijek povezivao s Početnikom i Uzročnikom svega znanja, s Bogom, — znanja, koje je, kao takvo, jedino blagoslovno i plodonosno, jedino čisto i svijetlo, jedino pravo. Sve je drugo znanje dim i magla.

Pošto i naše Društvo svom težnjom teži za znanjem što dubljim, što širim, za znanjem, koje je u stalnom dodiru sa Stvoriteljem svega sadržaja, svih predmeta, što ih znanje može sadržavati, dakle za znanjem jedino blagoslovnim i plodo-

nosnim, jedino čistim i svijetlim, jedino pravim, — je li čudo, da je za zaštitnika našeg Društva uzet baš sv. Jeronim!

No još nešto.

Već smo čuli, da se prijevod Sv. Pisma, što ga je načinio sv. Jeronim, zove Vulgata, to jest Pučki prijevod, prijevod za upotrebu širokih redova naroda.

Ne samo to. Zna se, da je sv. Jeronim napisao i poslao knjigu za svoj rodni kraj, za svoje skromne sunarodnjake na svom materinskom jeziku, koji nije bio latinski. Da li možda na starohrvatskom?

No ako se i ne zna, koji je to jezik bio, sigurno je, da je to bila knjiga za puk, pučka knjiga.

Sv. Jeronim dakle, kakogod bio veliki učenjak, bio je i pučki pisac.

Još jedan, i to znatan razlog više, što je naše pučko-prosvjetno Društvo uzelo ime sv. Jeronima.

Sve u svemu, dan sv. Jeronima 30. rujna, za nas Jeronimce važan je i svečan dan. Dan, kad se posebno treba da sjetimo i razmislimo, što je Društvo sv. Jeronima hrvatskom narodu u prosvjetnom pogledu, davajući mu jedro i zdravo štivo iz sviju grana ljudskoga znanja i umijenja, skladno mu njegujući um i srce, i stalnu brigu vodeći o njegovom cjelokupnom blagostanju. Dan, kada treba da ponovimo i utvrdimo u sebi zavjet, da ćemo uvijek svom dušom raditi za sve veći napredak ovog najsvjetlijeg hrvatskog prosvjetnog ognjišta, Društva sv. Jeronima. Dan, kada na vidan način počinje doba najživljeg jeronimskog rada, napose u širenju novih društvenih izdanja, u skupljanju novih članova, doba, kada možemo zborom i tvorom pokazati, da smo doista oduševljeni Jeronimci.

Trideseti rujna, dan sv. Jeronima, pravi naš blagdanski dan!*

*. Pisano za puk (Zlatno Klasje).

Pobude i bodrenja za rad na jeronimskom pučko-prosvjetnom polju

1. Rodoljubna dužnost

Lijepo je ime rodoljub.

I blažen onaj, za koga ili njegova generacija, ili ona koja će doći poslije ove, može reći: Bio je rodoljub!

U toj je riječi mnogo sadržano: cio jedan život sa svim svojim obratima, sa svim svojim radostima i žalostima, suncem i oblacima.

Lijepo je ime rodoljub.

Ali ništa, što je lijepo, nije lako postići. Ne, ni do lijepa imena »rodoljub« ne dolazi se mekim i širokim putevima. Lakše je izgraditi Rajmsku katedralu, nego iz sebe izdjelati čovjeka, koji doista, za svoje i za pozne naraštaje, zaslužuje to lijepo ime.

No, ako je ta gradnja i teška, ako i treba za nju mnogo znoja izliti i guste se prašine napiti, nije ni na koji način dozvoljeno, ne nastojati oko toga, da budeš rodoljub. Jer tko ne nastoji oko toga, ili, tko ne radi ono što zahtijeva rodoljublje, taj se lišava jednoga svojstva, koje je veoma potrebno za obično čovječje dostojanstvo, tako da se, za slučaj nedostatka tog svojstva, samo to dostojanstvo nalazi u znaku pitanja.

Bilo je, istina, ljudi, koji su preko toga prelazili, — kao što i uopće znamo, da je na listovima historije bilo vazda crnih mrlja, i kao što na svakom polju može izrasti svakojako korovlje. Jer, to su niže pojave u ljudskom životu, to su njegove tamne sjene. Materijalizam i egoizam najcrnje su točke u povijesti čovječanstva. Materijalizam, koji ne vidi ništa duševno, nego samo tvar, nego samo tijelo i njegove niske užitke; i egoizam, koji ne pita ni za koga drugoga, i ni za što drugo, nego samo za sebe i svoje probitke.

Da, bilo je takvih ljudi, pak ih ima i danas, — ali komu oni mogu biti uzorom?! — komu, u koga svjetluca makar samo i iskra plemenštine!

U drugu ruku ima ljudi, koji s nekog tobože višeg gledišta prijezirno gledaju na rodoljubne osjećaje. Ti su im osjećaji preniski, jer se tobože ograničuju samo na jednu zemlju, samo na jedan narod, — a oni hoće da obuhvate cio svijet, i sve ljude. Upravo bezmjernu vasionu! Lijepo — samo je pitanje, gdje su im te ruke, da obuhvate vasionu! Dok svojim rođenim rukama može svatko da toplo zakrili svojega bližnjega, svojega rođenoga brata, koji mu je na dohvat!

I slavni pronalazač svijeta općih ideja, učitelj pisca besmrtnih dialoga, bio je kosmopolita, svjetski građanin, ili, ako hoćete, i tovarišč, — ali za svog cijelog života nije ostavio svoje Atike, nego je u njoj ostao, samo za nju radio, za nju i za njene sinove. Ali radeći za one, za koje je uopće mogao raditi, radio je za sve.

Istina je, svatko može biti i čovjekoljubac uopće — što mi, učenici Golgotskog Mučenika, najbolje znamo — ali čovjek, kao ograničeno biće, može svoje općeno čovjekoljublje iskazivati u prvom redu na onom, koji mu je najbliže. Kad bi svatko tako radio, opća bi se ljubav, kao valovi, širila po svem svijetu.

Moramo dakle biti rodoljubi, jer nam je rod najbliži, i sve njegove potrebe, i sve njegove patnje. Nitko to ne može i ne smije osporavati. Ili zar bi itko nešto drugo mogao i pomisliti, te svijesno za sebe odrediti, da ne će biti rodoljub?!

Zar samoživac?! Ruglo zemlji i nebu?!

Zar takav u grob? Da mu narodni prijezir i gnjev razmetne humak te ga izravna s ostalom ledinom, kuda samo papci i kopita gaze! Da mu nestane imena i pomena!

O ne u takav grob! Nego u grob, na kojem će zahvalne ruke saditi cvijeće, na koji će zahvalan narod nositi vijence, i moliti se za upokoj plemenite duše rodoljubnog pokojnika!

O doista, lijepo, i časno je ime rodoljub! Časno i lijepo, jer puno je vrijedne sadržine.

A sadržina, naravno, može biti različita. Bez njezine analize, možemo odmah sa svom sigurnošću reći, da joj je jedan od najznatnijih dijelova: rad na prosvjećivanju svoga naroda. Ta može li biti znatnijega, po gotovu ako se taj rad uzme u onom duhu, kako ga provodi naše Društvo sv. Jeronima! Taj prosvjetni rad obuhvata našega cijeloga čovjeka, s duševne i tjelesne strane, sa svrhom da ga, što je bolje moguće, izgradi, oplemeni, usavrši, na dobro njega samoga, i cijele hrvatske zajednice.

Tko hoće da bude hrvatski rodoljub — a tko je taj, te to ne bi htio! — mora sudjelovati u tom radu!

To je njegova sveta rodoljubna dužnost!

2. Sijači i žeteoci

— Ima puno analogije između duševnoga i prirodnoga polja.

Samo polje obrađivano; samo ono polje, koje dobiva dostatno hrane; samo polje, u koje se sije zdravo sjeme, i polje, što ga grije toplo sunce a rosi blagi daždj, samo takvo polje donosi jeseni zlatna ploda.

Nije li tako i s duševnim poljem? Na zanemarenu duševnom polju, na polju, koje nije hranjeno hranom dobre usmene pouke ili zdrava štiva, hranom crkve i škole, ne će pravo niknuti ni najzdravije sjeme. Imaš li na pr. zdravo sjeme, zdravu naime koju ideju, koji prijedlog, koji savjet, zar ćeš ga moći s nadom i s uspjehom posijati na takovu pustu polju? Nipošto. To ćeš moći učiniti

samo u protivnu slučaju, na duševnom polju pripravljenom i obrađivanom.

Uz to mu treba i sunca i dažda: sunca ljubavi i dažda požrtvovnosti.

Duševno polje Sv. Jeronima proteže se diljem cijele naše domovine hrvatske. I ono ima sve oznake prirodnoga polja. Tamo, gdje nije hranjeno, gdje nema ni sunca ni dažda, pusto je i prazno. Ali tamo, gdje dobiva hrane; tamo, gdje ga grije sunce i napaja dažd, tamo se zeleni, tamo se zlati.

A tko su ti obrađivači duševnoga polja Jeronimova? Tko su orači, sijači, kopači? Gdje je i koje je to nebo, s kojega mu sija sunce i pada dažd?

Ti obrađivači: to su prijatelji pučke prosvjete i našega Društva sv. Jeronima. To su naši vrli povjerenici. Oni su orači, oni su sijači, oni su kopači. A nebo, s kojega sije sunce i pada dažd? To je njihova duša, to je njihovo srce. Na tom nebu njihova srca žari se sunce ljubavi; s tog neba njihove duše pada dažd požrtvovnosti u radu za naše društvo, za procvat i plodovitost duševnoga polja Jeronimova!

Ali oni su i žeteoci. Oni požanju zlatne plodove u obliku novih društvenih članova — javivši nama u Zagreb samo rezultat same žetve. Zlatni plodovi ostanu u njihovim rukama: zlatni plodovi duševnoga veselja, što su nove pripadnike hrvatskoga naroda poveli još dalje u carstvu prosvjete; zlatni plodovi zahvalnosti, što će ju prema njima gojiti njihovi suseljani, sugrađani i župljani, koji su na taj način postali prosvijetljeni; zlatni plodovi olakšana posla na drugim poljima njihova rada.

Lanjska žetva bila je obilna.

Kakva će biti žetva ljetošnja?

Da će biti također obilna, za to nam jamče evo mnogi lanjski i ovogodišnji sijači i žeteoci, kako nam ih prikazuje naše otpravništvo.

3. Zapretana žera

Doista, nije ogroman postotak, t. j. osamdeset ili devedeset od sto, onih, koji sami od sebe, kao spontano, teže i posežu za prosvjetnim štivom. Takovih je uistinu mnogo manji postotak. Ali u drugu ruku ne smije se zato misliti, da je sav onaj ostali veliki broj jednostavno mrtav i nesposoban za prosvjetni život. U ogromnom dijelu ljudi, ako ne zapravo u svima, tinja iskra prosvjetne težnje, samo što je zapretana pepelom prerazličitih životnih prilika. Razgrnuti pepeo, malo dunuti u tu žeru, eto brzo prosvjetnog plamena u čovječjoj duši. Njegovu toplinu, njegov žar najugodnije će osjetiti onaj, u čijoj se duši dogodio taj preokret. Ovaj posao raspretanja, razgrnuća pepela plemenita je dužnost i zadaća prosvjetnih radnika, napose Jeronimskih povjerenika. Poslužite se ožegom žive, pobudne riječi, i raspretavajte pepeo prosvjetnog drijemeža i ne-

haja. Neka se raspiri težnja za dobrim prosvjetnim štivom, kao što je to u prvom redu štivo jeronimsko, jeronimska godišnja izdanja izabranih knjiga!

4. Oaze i pustinje

Ima i na prosvjetnom polju oaza i pustinja, koliko uopće, toliko također i na samom tlu jeronimskom. Negdje se u pojedinim povjereništvima vide izorani i posijani slogovi, njegovani gajevi, ograđeni vrtovi, voćnjaci. Cvijeće cvate i miriše, s livada, s grmlja i drveća. Vrela žubore, potoci romone, ptice pjevaju. Zlate se plodovi. Očima ugađa travno i lisno zelenilo i milo cvjetno šarenilo. Blago se pase i štrklja. Čeljad prolazi utrenikom vijugastih staza. Knjige se šire. Oaza, oaza!

A drugdje, gotovo ništa od svega toga. U drugim nekim povjereništvima, i ako je takvih manje, knjiga ne nalazi puta. Sve je pusto, kao pustinja. Ni travke, ni cvjetića. Ni žubora, ni cvrkuta. Ni ploda ni roda.

Ali tako ne mora, i ne smije, dovijeka ostati! Ima jedna šipka, da se njom udari o pećinu, da probije vrelo, da natopi tlo, da nikne trava, da propjeva ptiče, da se plod zarumeni.

Da se putinja pretvori u oazu!

Ta je šipka u ruci volje svakog povjerenika.

Mahni, udari, brate!

Prozbori riječ, da se otvori srce za jeronimsku knjigu.

Zar možeš podnesti, da je kod tebe pustinja, dok je u susjedstvu oaza!

5. Posebno godišnje doba jeronimske knjige

Posebno doba Jeronimske knjige traje od mjeseca rujna do mjeseca travnja, ili da kažemo okruglo, od blagdana sv. Jeronima do Uskrsa.

Što je »posebno godišnje doba Jeronimske knjige«?

U mjesecu rujnu (»Danica« već i prije) dogotovljene su sve knjige, što ih Društvo sv. Jeronima kao nova društvena izdanja izdaje svake godine.

Na njima je svake godine mnogo posla. Najprije treba naći dobre pisce, zatim pregledati i urediti rukopise, dati ih složiti, zatim štampati, pa uzevati, i tada istom ugleda svjetlo gotova knjiga.

Takovih knjiga Društvo sv. Jeronima izda svake godine na broju devet.

Svi se veselimo, kada možemo sve knjige poredati pred svojim očima.

To je novo prosvjetno blago, koje je spremljeno za hrvatski puk.

Ono će se od sada razašiljati u sve hrvatske krajeve.

Primat će ih stari članovi, a javljat će se novi.

Svi ćemo živo raditi na tom, da stari članovi ostanu vjerni Jeronimskoj knjizi, a novih da bude što više.

Od blagdana sv. Jeronima pa najkasnije do Uskrsa moraju sve novo izdane knjige biti u rukama hrvatskog puka.

To je posebno godišnje doba Jeronimske knjige.

Posebno doba hrvatske pučke prosvjete.

Za prosvjetom mora težiti svaka zdrava duša. Ljudska duša stvorena je na sliku Božju. A Bog je svjetlo. Prirodno je dakle, da ljudska duša teži za svjetlom, za prosvjetom.

No često se dolazi u narod u ime prosvjete i prosvjetnog rada, koji ne zaslužuje to lijepo ime, kad se kosi s temeljnim prosvjetnim načelima.

Nije sve zlato, što sja.

Jeronimska prosvjeta pravo je zlato.

Kada to kažem, ne oslanjam se na svoju vlastitu riječ.

Više od sedamdeset godina Jeronimskog prosvjetnog rada jamči za istinitost tvrdnje, da je Jeronimska prosvjeta pravo zlato.

Jeronimski rad je otvorena knjiga. Svatko je može vidjeti i prosuditi. Spremni smo izaći pred svaki sud, sigurni, da će svaki sud morati potvrditi riječ, da je Jeronimska prosvjeta pravo zlato.

Zlato je lijepa i plemenita kovina. Svatko je voli. Svatko treba da voli jeronimsku prosvjetu, jeronimsku knjigu.

Nastupa posebno godišnje doba Jeronimske knjige.

Neka svatko, komu je stalo do vlastita prosvjećenja i tko iole može, neka uznastoji, da postane vlasnik Jeronimskih novih knjiga.

Čitaoci »Zlatnog Klasja«, odbornici Jeronimskih odbora, imaoci Jeronimskih kućnih knjižnica, Jeronimski članovi, svatko treba da si odmah nabavi nove Jeronimske knjige, svatko treba da u svojoj okolini govori o Društvu sv. Jeronima, o njegovim velikim zaslugama za prosvjetu hrvatskoga puka, o novim društvenim knjigama.

Sad je posebno godišnje doba Jeronimske knjige.

6. Sinovi svjetla

Istina je nad istinama, da je kršćanstvo i njegov začetnik najveći i najslavniji protagonist Svjetla. Evanđelja, Poslanice, Liturgija, sve je to jedna himna, jedna apoteoza Svjetla. »Bog je svjetlo«. »Ja sam svjetlo svijeta«. »Odbacimo djela tmine, i obucimo se u oružje svjetla«. »I bit će u onaj dan veliko svjetlo«. I ostala bezbrojna mjesta.

Jasno je pak, da oni, koji su sljedbenici Evanđelja i njegova »Svjetla svijeta«, da su »sinovi svjetla«; a oni, koji Evanđeoskog Učitelja mrze, ili ga ne priznaju, ili ga preziru, ili ga se stide, ne ufajući se spomenuti ni njegovo Ime, ili ga izvraćaju, jasno je, da su sinovi tame.

Budući pak da je svjetlo svjetlo, t. j. ono što i dan, a tama tama, t. j. ono što i noć, sinovi svjetla hodajući danju, vide stvari, kakve jesu, vide putove i putokaze, koji vode k cilju, dok sinovi tame, hodajući noću, ne poznaju stvari, niti vide putova ni putokaza. Oni prvi su vidoviti, idu ravno, sigurno, pobjednički. Ovi drugi su slijepi, lutaju, propadaju.

Tako bi moralo biti.

I ipak Vječna Riječ reče: Sinovi ovoga svijeta, sinovi tame, mudriji su od sinova svjetla.

To je ukor sinovima svjetla, težak ukor Vječne Riječi.

Jer doista, sinovi tame bolje znadu širiti svoje ideje, svoje listove, svoje knjige. I u velikim nakladama. Oni uspijevaju, raspačaju, isprazne svoje magazine. Sinovi svjetla životare i s malim nakladama, nikada da ih raspačaju, njihovi se magazini pune od godine u godinu. Svjetlo svojih edicija zatvorili su u podrumsku tamu.

Sinovi svjetla čine krivicu svjetlu, odriču ga se, desavuiraju ga.

Sinovi su tame svjetliji . . .

Težak je to ukor Vječne Riječi. Iza ukora, ako ne dođe popravak, dolazi sud. Tko se ne boji suda, već je suđen.

Sinovi svjetla, ako se bojite suda, na posao!

U samom Društvu sv. Jeronima široko je polje radu.

7. Velika realna vrijednost

Od drevna zemana ljudi su išli za vrednotama. Sasvim razumljivo, — jer što će čovjeku ono što ništa ne vrijedi! Bezvrijednosti se bacaju. A i ono što samo malo vrijedi, prezire se. Cijeni se samo ono, što ima neku veću vrijednost, ili od česa ima prave, napose znatne koristi.

Doista, korist se nalazi u središtu ljudskog života, — samo se pita, kakva korist, i za što korist.

Jasno je, da mi odlučno zabacujemo takvu korist, koja prudi samo ispraznim užicima. Sušti utilitarizam odvratan je, kao što i ljudi, koji samo za njim idu.

Mi mislimo na pravu korist, na ono što čovjeku donosi istinsko dobro, i tjelesno i duševno.

Koje je pak to istinsko dobro, u tom se ljudi mnogo razlikuju. Ne ćemo analizirati sve te nazore materijalističke, pozitivističke, naturalističke, — nego ćemo odmah reći, što mi držimo za istinsko dobro i za pravu korist.

Istinsko je dobro: zdravlje duše i tijela; a prava korist: sve što daje i čuva to zdravlje. Zdravlje duše: posjedovanje valjana znanja, kolikogod je to prema prilikama moguće, i skladan odnos prema Bogu, po načelima katoličke Crkve. S obzirom na zdravlje tijela: imati što bolje uslove za normalan sveukupan tjelesni život.

Kako li doista mora pravu korist pružati ono, što nam donosi takovo istinito dobro, takovo zdravlje duše i tijela! Kolika mora da je u tom vrednota!

A što je to, te donosi takovu korist?

To je naša Jeronimska knjiga. Ne ćemo naravno reći, da je to ona jedina, — ali među onim nekolikim stvarnostima u svijetu, koje imaju izloženu vrijednost, svakako stoji ta naša knjiga u prvim redovima.

Jer duh je onaj, koji sve pokreće, — ili na lijevo, ili na desno, ili u bezdanu propast, ili u napredne visine.

Ništa ne pruža za to većih dokaza, nego baš ovaj naš sadašnji vijek.

Nikada dosada nije materijalna strana čovječjeg života bila tako usavršena, — ali jedva da je ikada bilo toliko različitih negativnih strana, koliko danas.

Zašto? Zato, jer je duh iskvaren, bolestan, slabašan.

Treba ga popraviti, izliječiti, ojačati. Ovakav zdrav i čil, on će odstraniti sve negativnosti, i na njihovo mjesto postaviti vrijedne pozitivnosti. Ako je zdrav i snažan on, jak će i moćan biti cio individuj, te se ne će dati zavesti ni na kakve stramputice raznovrsnih poroka, koji mu izjedaju i dušu i tijelo; ako je zdrav i snažan on, radina će i čista, te Bogu i Crkvi odana biti cijela obitelj; ako je zdrav i snažan on, čvrsti će biti kućni stožeri, široka gumna, pune staje, zeleni voćnjaci i livade, rodne oranice, vinorodni brežuljci. Zdrav i čil on, — krasna sela, kićeni gradovi, sretna domovina!

Stvarati, izgrađivati, oblikovati takav duh, zadaća je Jeronimske knjige.

O ona to čini savjesno kroz decenije.

Zato je ona velika realna vrijednost.

Stoga je tražite, stoga je kupujte, stoga je čuvajte kao najdražu, kao najskupocjeniju vrednotu!

8. Rodoljubna dosjetljivost

Župnik R. M. išao selom i sretne svoga župljana I. K. »Ivane, posudi mi krunu, baš je trebam, a slučajno sam novac zaboravio kod kuće.« Seljak se u prvi mah zbuni, ali odmah veseo izvadi krunu i dade je svome župniku. »Dođi sutra, da ti je vratim. Ali sigurno!« »Hoću. Hvaljen Isus!« Kad seljak sutra dođe, župnik mu pruži p e t svetojeronimskih knjiga. »Evo ti vraćam daleko više, nego tvoja kruna vrijedi.« Seljak je bez prigovora odnio knjige kući, a druge je godine sam došao i donio krunu, jer već nije mogao biti bez knjiga našega društva.

9. Male svetojeronimske blagajnice

»Kraj poteškoća«, — pripovijedao je drugi župnik, »što ih čovjek ima u dušobrišničkom poslu, ima dakako i svojih radosti. Jedna od velikih radosti mi je i ta, kada, ponajviše poslije sv. mise u nedjelju, dolaze k meni i siromašniji župljani veleći mi: »Evo, hoću nešto metnuti u svetojeronimsku blagajnicu«. Razmišljajući naime o tom, kako da i moj siromašni župljanin postane doživotnim društvenim članom s prinosom od 10 K, proglasio sam svom narodu, da ću urediti malu blagajnicu, u koju neka, kada tko bude htio (a to da može biti najlakše nedjeljom poslije sv. mise), redovito donose pomanje prinose, najmanji od 20 fil., — a ja ću zapisivati imena i priloške, dok se ne skupi 10 K. Tko bi donosio i najmanji prinos od 20 fil., u godini dana isplatio bi 10 K i postao društvenim članom. — Narod mi je to prihvatio, te nema nedjelje, a da ne bi

nekoliko njih došlo, jedan donoseći manje, drugi donoseći više za »svetojeronimsku blagajnicu«, kako su je sami nazvali. A to ne traje dugo, niti me stoji puno truda: najviše pol sata, a još mogu malo da se s njima i korisno porazgovorim. Tako sam mogao uz one, koji imućstveno bolje stoje, dobiti i siromašnije za doživotne članove. — Ne bi li društvo moglo za povjerenike prirediti i tiskane arke, u koje bi se zapisivala i imena i oni maleni prinosi?« — završio je revni naš povjerenik.

(K tomu pripominjemo, što smo čuli na posljednjoj ustanovnoj skupštini »Hrv. nar. straže«: zagrebački konobari u nekim gostionama skupljali su za Hrvatske škole filir po filir, te u godini 1912. na ovaj način skupiše dvije tisuće kruna. Evo, što se dade učiniti skromnim ustrajnim radom!)

10. Prava je prosvjeta uvijek blagoslovna

Kad kažemo »prava«, sigurno je, da držimo da ima i neprava, ili tako zvana, kriva prosvjeta, dotično prosvjećivanje. Time ne mislimo samo na onu štampu, kojoj izravno pristaje ime prljava štampa, nego i na štampu neke druge vrsti. Tako, na primjer, mislimo na ona štiva ili knjige, koje su indiferentne, i ne vode računa o ćudorednoj čistoći, niti o religioznom momentu, da li će ovim ili onim stavom ojačati ili potkopati Ugled Božji. Po gotovu mislimo na ona štiva i knjige, koje si uzeše svrhom, da ruše vjersko uvjerenje. Takovo je štivo protuprosvjetno, štetno. Rastvara i razara. Zagrđuje, pogoršava, unesrećuje. Jedino mu je mjesto vatra. Treba li pak posebice spominjati, kakvo je, u tom pogledu, štivo svetojeronimsko? U njemu sja najčišće ćudoređe. Ono je uvijek, kada to samo narav stvari dopušta, povezano s prvim, univerzalnim, uzročnikom, pa potom svaki njegov odlomak dobiva općenit, to jest, uistinu prosvjetni karakter. Ono učvršćuje, izgrađuje. Poljepšava, poboljšava i usrećuje. Svetojeronimska prosvjeta prava je prosvjeta, i potom blagoslovna. S jeronimskom knjigom, kao sa svetačkom slikom, na vidno mjesto! Na policu! U jeronimsku kućnu knjižnicu!

11. Bistro gorsko vrelo

Lijepo i drago je bistro gorsko vrelo.

Izlazi iz samoga srca matere zemlje.

Čisto je kao kristal. Slatko se ljeska, sad kao srebro, sad kao mjesečev sjaj, sad kao sićani biser.

Hladno je i osvježno.

Ne pali ga sunčana žega. Brani ga gorsko drveće i njegovo lisnato granje.

Ne praši ga prašina. Putevi, koji pokraj njega idu, tvrdi su, kameni su.

Poput kâda, oko njega se viju mirisi gorskog bilja i cvijeća.

Lepršaju šarokrilni leptiri.

Ptice pjevice poju, uplećući svoje cvrkutanje u njegovo žuborenje.

K njemu žudno skakuće srna, da ugasi žeđ.

Uz njegovu ogradu, kojom je brižno ograđen, zadovoljno sjeda umorni putnik, da se časkom odmori, pa da zatim srkne iz njega, da se osvježi i okrijepi za daljni put.

Lijepo je i drago je bistro gorsko vrelo.

Ali čemu ova pjesma o vrelu ovdje, u našem Svetojeronimskom časopisu? Spada li ona ovamo?

Spada, spada, — jer je to vrelo prava slika našeg svetojeronimskog društva; spada, spada, jer, kadgod razmišljam o našem Društvu, to jest, o njegovu postanku, djelovanju i svrsi, a to je, takoreći dan i noć, na pamet mi pada bistro gorsko vrelo.

I društvo je svetojeronimsko lijepo i drago kao bistro gorsko vrelo.

Izvor mu je u srcu, u takvu srcu, koje je kao materinsko, kao očinsko, kao ono koje ljubi, ljubi toplo, iskreno, nesebično.

O tomu nam govori povijest postanka našeg društva. I imena njegovih plemenitih osnivača.

Srce Tome Gajdeka kuca sveudilj u društvenom organizmu.

Zato je ono, kao cijelost, kao ustanova, po svojoj namjeri čisto kao kristal. Ne ide ni za čim drugim, nego za čistom prosvjetom, koja se, u svakom momentu svoga ostvarenja, sja i ljeska kao zrno biserovo.

I kao što gorsko drveće sa svojim visokim krošnjama čuva vrelo od odviše velikog sunčanog plama, i čini ga vječno svježim, tako je i Društvo sv. Jeronima uvijek puno svježine od uzdignuta i vedra mu čela, od trijezna i hladna mu suda, kojim sve prilike prosuđuje onako, kakove u istinu jesu; kojim se ne da zanesti ni na kakve stramputice; kojim, kao što ništa ne podcjenjuje, tako ništa i ne uveličava.

Njega ne zaprašuje prašina nikakvih skrivenih namisli, nikakvih propagandističkih ciljeva, koji nisu ciljevi čiste prosvjete. Njegovi putevi niti su ilovačasti niti su krivudasti, nego tvrdi i ravni, — jer udareni linijom jasna pogleda prema konačnoj svrsi te izgrađeni mramor-kamenom najbolje prosvjetne građe.

Nebrojeni plemeniti osjećaji i prelijepe misli, koje su, poput gorskog bilja i cvijeća, niknule na njegovu tlu, obavijaju ga svojim preugodnim mirisom, štono na daleko širi svoje valove. Glasovi tih misli i osjećaja glasovi su kao u slavulja; šarolikost njihova i milina kao krilca u metulja.

Narodna duša kao srna hrli k prosvjetiteljskom vrelu svetojeronimskom, — samo kada dozna za nj, i kada mu ne stoje zapreke na putu.

Isto tako Hrvat-putnik, koji već dugo putuje k svom cilju, i još ima putovati, često umoran od toga puta, rado se odmara uz ogradu istog vrela, i putirom svojim grabi iz njega okrjepna napitka.

O da, i treba da grabi! Treba da trajno pribire snage, ako hoće kročiti naprijed.

Tko drži, da se može napredovati, a da se organizam ne mora sveudilj jačati krjepkom hranom i okrjepnim napitkom, krivo misli. Mi, dakako, ne mislimo tako.

Mi držimo, da u stvorenom svijetu ništa ne živi trajno samo iz sebe. Ako je nešto upućeno samo na sebe, zakržljavi, propadne.

Mi držimo, da je bistro vrelo svetojeronimsko neophodno potrebno hrvatskom putniku.

Čuvari vrela, čuvajmo njegovu ogradu!

Ne dajmo, da neprijatelji — nesvijest, nehaj, drijemež — razruši tu ogradu i da zaspu samo vrelo!

O prijatelji, — o ti, svijetla svijesti; o ti, nemirna brigo; o ti, živa budnosti, — o vi prijatelji, stražu stražite, hrabru, junačku, uz ogradu našeg bistrog prosvjetnog vrela, našeg dragog Društva sv. Jeronima!

12. Jeronimski prosvjetni odbori

Već je lijep broj društvenih povjerenika osnovao u svom Povjereništvu Jeronimski prosvjetni odbor. Umoljavaju se ostala gg. povjerenici, da to isto učine. Predsjednik društva ponovo je poslao pisma i pozive. Svako društveno povjereništvo treba da ima Jeronimski prosvjetni odbor, kao pomoćni organ povjerenika i kao rasadište Jeronimske prosvjetne misli: na hrvatsko-narodnom i kršćanskom temelju daljno skladno razvijanje i usavršavanje intelektualnih i moralnih moći čovjeka, s neutaživom težnjom sveudiljna napretka u pravcu sve jače i više, materijalne i duhovne, hrvatske narodne kulture. Tkogod je od naših ljudi iz širokih pučkih redova prigrlio Jeronimsku knjigu, nije je pustio iz ruke prazna duha, nego se osjetio bogatijim, prosvjećenijim, zadovoljnijim.

13. Nije časno uzmaknuti

Ima tomu, malne, sedamdeset i pet godina, što je Društvo sv. Jeronima prva prosvjetna sila u hrvatskom narodu, napose na selu. Bilo je tokom vremena i drugih, sad jačih, sad slabijih, nastojanja, da se prosvjetno štivo širi među hrvatski puk. Društvo sv. Jeronima nije imalo nikad ništa protiv toga (samo ako je štivo bilo vrijedno), jer zna, da je prosvjetno polje veliko i tvrdo, i da treba mnogo rada i radnika. Ali Društvo sv. Jeronima daleko je pred svima uvijek zadržalo neosporno prvenstvo. Razlog tomu stajao je, s jedne strane, u jakosti i postojanosti njegovih principa, s druge strane, u jasnoj svijesti njegovih vrlih povjerenika i ostalih prijatelja. Taj razlog, ne samo prvi, nego, nadamo se, i drugi, postoji sveudilj i danas. Stoga i danas, i u naprijed, ima Društvo sv. Jeronima zadržati svoje prvo mjesto. Zar bi uzmaknuti bilo časno?! Ne mogu to i ne smiju dopustiti jeronimski povjerenici! Tko je taj, da savije neokaljani jeronimski barjak!

14. Duhovnoj mladeži na praznicima

Ništa nije slađe, nego kad čovjek svoje idealne sanje može ugledati ostvarene činom. Proširiti slavu Božju i narod pomaknuti naprijed k njegovu blagostanju: u to dvoje, znademo, kao u dva žarišta sabiru se sve zrake žarkog vašeg snatrenja, dok se za školskih dana nalazite unutar svoga instituta. Sada ste na širokim grudima svoje majke Hrvatske; sada biju časovi, za kojih možete ostvariti jedan dio svojih ideala. Približite se, pristupite k svakom pojedinom našem čovjeku, pa ga snagom svoje mladenačke vatrene riječi predobivajte, dok ga ne predobite, da postane svetojeronimskim članom bilo doživotnim bilo krunašem. Navijestite mu, razjasnite mu, koje i kakove će knjige, a za tako malu svoticu, za kratko vrijeme primiti na svoje ruke, i poučite ga, koja li mu korist od dobrih knjiga. Iz dobrih knjiga izvire svjetlost, koja rasvjetljuje put k osobnom i narodnom boljitku. Učinite li to, — u sporazumku dakako s p. n. gg. povjerenicima — eto vam ostvarenih sanja, a s time i najslađe ugode!

15. Jeronimske kućne knjižnice

U posljednje je vrijeme Društvo sv. Jeronima pozivalo svoje članove, da u glavnom, od Jeronimskih knjiga osnivaju svoje Jeronimske kućne knjižnice, i obreklo, da će im u tom slučaju i za istu svrhu pokloniti nešto starijih knjiga na dar. Dosta ih se javilo, da će osnovati, ili da već imaju takvu kućnu knjižnicu. Ovo posljednje javljaju po gotovu oni naši seljački gospodari, koji su već dulje vremena Jeronimski članovi. Upravo je milo čitati takova pisma, u kojima izvješćuju, koje sve knjige imaju, i kako su im drage, i kako se ponose njima. Molimo gg. povjerenike, da i opet naglase i preporuče narodu osnivanje Jeronimskih kućnih knjižnica. Oni koji ju već imaju, da ju nadopune novim jeronimskim knjigama, a oni koji je nemaju, da počnu, i da naruče ovogodišnje knjige. Jeronimska kućna knjižnica pravi je ures i pravi blagoslov svake kuće. Ona joj podiže vrijednost, rasvjetljujući je posebnim svjetlom svestrane jeronimske prosvijećenosti.

16. Galerija jeronimskih povjerenika

I.

Kad se buduća pokoljenja budu ogledala u prošlost i pisala povijest minulih vremena, ništa im ne će biti tako znamenito kao pučko-prosvjetni rad. Ako bi se to komu u prvi mah činilo čudnovatim, neka razmisli o tom. Nisu li povjesničari dugo vremena, gotovo do dana današnjega, pišući povijest, pisali najviše o kraljevima, plemićima, o vitezovima, što su radili i kako su živjeli, — a o samom puku vrlo malo? Zašto? Zato, jer je puk u starini doista malo vrijedio. Najviše su vrijedila visoka gospoda. Gospoda su davala biljeg

različitim vremenima. A danas? Danas vitezova i nema, a plemstvo — uz časne iznimke — ne vrijedi ni izdaleka onoliko, koliko je vrijedilo nekada. Sve se bliže ide k tomu, da će gospodin toliko vrijediti, koliko ima u njega moralne vrijednosti. Svijet se već mnogo zadahnuo pučkim duhom, ali će se zadahnjivati sve više i više. Puk je već dosta došao do riječi, — ali će riječ njegova biti još silnija. Puk sa svojim obličjem davat će obilježje dobima i vremenima, — a dakako to snažnije, to jače, što će biti prosvjetljeniji. Dakle, na mjesto gospode dolazi puk. Ne će li prema tome i povjesničar mjesto gospode pitati više za puk? Pa naravski i za one, koji su radili oko pučkog prosvjetljivanja, — ne, dakle, u koliko su gospoda, nego u koliko su školovani prijatelji, školovana braća puka. Pitat će, istina, i za one, koji su ex offo djelovali na prosvjetnom polju — za njih će naći podatke u službenim izvještajima — ali će se još više zanimati za one, koji su se iz vlastite pobude trudili za pučku prosvjetu. Gdje će naći podatke o njima? Gdje će se sačuvati njihova uspomena? Koliko li je već radnika na tom polju radilo samo u Društvu sv. Jeronima! Prekrasan broj! No kad bude hrvatski povjesničar pisao povijest pučko-prosvjetnog rada u hrvatskom narodu, i napose povijest našega Društva, kako li će mu srce plakati, dok bude tražio, tko je na tom polju radio, i što je radio, a nalazit će — radi slabih podataka — vrlo malo, nalazit će pustoš! — Neka ne bude tako u buduće! Svakomu, koji što radi za pučku prosvjetu, kapu dolje, — ali mi ne ćemo prestati isticati, da je važniji, da je mukotrpniji (hvala Bogu, što je i slađi), nego rad odbornika, nego rad pisca, rad povjerenika među narodom, povjerenika, koji nagovarajući skupljaju članove i koji nastoje, da svetojeronimsko štivo bude od koristi hrvatskom narodu. Istom po takvom povjereničkom radu dolazi naš pučko-prosvjetni rad do pravoga svoga izražaja. Pa zar da za ove najglavnije pučko-prosvjetne radnike narodna kulturna historija malo ili ništa znade?! Protiv toga se buni naša savjest. Mi znamo, da će svako dobro djelo biti zapisano u knjizi vječnog Života, — ali narodi žive zemskim životom; taj pak zemski život treba da bude što ljepši i što bolji, e da pojedinci, koji žive u okviru tog narodnog života, što lakše postignu i svoje vječno dobro. Jedno sredstvo za to, da taj zemski narodni život bude što ljepši, jest baš kulturna historija, — jer će se budući naraštaji, čitajući kulturnu historiju svoga naroda, ugledati u svoje oce te na njihovu ugledu biti i sami bolji i vredniji.

Kada dakle odlučismo otvoriti G a l e r i j u n a š i h p o v j e r e n i k a, ponuka nas na to misao na našu narodnu kulturnu historiju, i ono što je ujedno u toj misli sadržano: da to naime traži i istina i pravda i dobro naroda.

Stoga, imajući ovo pred očima, što ukratko rekosmo, neka nitko ne misli, da znači isticati samoga sebe, ako se odazove našoj toploj molbi, koja glasi:

Molimo sve naše vrijedne povjerenike, da nam pošalju svoju fotografiju, i s fotografijom svoj kratki životopis te da napose prikažu svoje povjereničko pučko-prosvjetno djelovanje. Ne stoji do

veličine sadašnjeg broja, nego do općena nastojanja bilo u prošlosti, bilo, a to osobito, s obzirom na osnovu za budućnost.

II.

Kad vidimo, da se koji visoko školovani član našega naroda, napose svećenik, župnik, o s o b i t i m marom trsi oko pučkog prosvjetnog napretka, srce nam se ispunja velikom radošću. Ali da budemo iskreni, moramo u drugu reći, kako se kraj čuvstva radosti ne možemo oteti misli i uvjerenju, da se nešto drugo od takova narodnog člana ne može, ne smije ni očekivati. Ta ako ne će ovakav član, tko će onda?! Ovakav član, kojemu je Bog dao prilike shvatiti i naučiti se, što je prosvjeta: da je ona, uzeta u cijelom svom opsegu, uvjet i temelj ne samo narodnog napretka nego i narodnog opstanka. Škola je njemu otvorila pogled u svijet, škola je njemu na daleko raširila opseg znanja, škola je njemu izoštrila moć suđenja: takav član ne smije ostati pasivan prema svom narodu, ne smije prolaziti kroz narod kao sjena i nestati kao sjena. Naprotiv. Aktivan mora biti, da kod izgrađivane nove, ljepše zgrade našeg narodnog života svijesno i ponosno uzmogne barem za jednu opeku reći: ovu sam opeku ispekao ja, ovu sam opeku ja postavio na njezino pravo mjesto. Istina, na žalost, mnogi i mnogi školovan čan našeg naroda ne bi za sebe mogao reći ni to o jednoj opeci, — pa nam zato tim svjetliji izlaze pred nas oni, koji izdjelaše, u ognju utvrdiše i na svoje mjesto narodne zgrade uzidaše ne samo jednu nego i dvije i tri i više opeka. Iz njihova rada — koji može biti različit, mnogostruk — raste za nas cvijeće ponosa i radosti, — a oni sami postaju za druge ugledom, što ga mi ovdje pred oči stavljamo.

No ako se svjetlo naše radosti u svom sjaju jača na lijepu, sunčanu radu pojedinih školovanih ljudi, kako da se ne jača onda, kad se na istom poslu nađu članovi našeg naroda, koji nisu izučili visoke škole, poput naših Dropulića i Polića. Oni nisu učili što je prosvjeta i koja je njezina sila; oni nisu imali prilike da dugim školskim vježbanjem izoštre svoj um i sud, pa da tako prodru u svu dubinu i ugledaju sve plodove i posljedice zdrave, božanske prosvjete. Pa ipak stoje skoro na visini samih školovanih ljudi. Otkuda? Oni tako rade po nekom tajnom osjećaju: po tom osjećaju upoznavaju vrijednost prosvjete. A otkuda im taj osjećaj? Tu nam padaju na pamet naši narodni pučki umjetnici, koji stvoriše umotvorinâ vrijednih udivljenja. Otkuda oni to stvoriše? Sigurno po nekom višem nadahnuću. Tako i ovi naši pučki povjerenici: ono što učiniše, učiniše po nekom višem, po Božjem nadahnuću. Tu utječe sam Bog izravno, i time jasno govori, što želi od onih, na koje je na drugi način utjecao: kojima je dao zgode, da se sami školom i knjigom prosvijetle i koji po tom ne rade samo po nadahnutom osjećanju nego i po gledanju svoga izoštrenijega duševnoga vida. Dà, prosvjeta, kako je širi naše Društvo, Božji je posao! Tkogod dakle ne zazire od Božjega posla na zemlji, neka ne prestane raditi za sveudiljno napredovanje Društva sv. Jeronima!

Stoga ponovo molimo naše povjerenike, da nam pošalju svoje fotografije i ocrtaju način svoga rada. Ako tko baš nema fotografije, molimo ono drugo: molimo prikaz, kako naše Društvo stoji u pojedinim povjereništvima ne samo s obzirom na postojeći broj članova, nego i prikaz o tom, kako se taj broj mijenjao u vezi s različitim prilikama; kako se skupljaju krunaški članovi, kako doživotni, što se iskustvom pokazalo kao najbolje, koliko se narod zanima za naše knjige, koliko ih čita i t. d. To ponajprije o našemu Društvu. A zatim o pučko-prosvjetnim prilikâma uopće. Ove općenite prilike u najužoj su vezi s napretkom samoga našega Društva. Po gotovu o školstvu, o analfabetizmu, o omladini nakon škole, o omladinskim društvima, o imućstvenim okolnostima, o različitim drugim utjecajima, dobrim i zlim. O svemu tomu valja voditi računa. Sve to treba na oku držati i smatrati kao karike u lancu. Svaki vrstan povjerenik tako i čini. No kako svagdje, tako i tu vrijedi ona: više očiju više vidi. Jedan je zapazio ovo, drugi ono. Jedan je uspio ovako, drugi onako. A svaki neka te svoje putove prikaže u našem Vjesniku. Treba da se oslanjamo jedan na drugoga, treba da se među sobom pomažemo, i tako idemo k sve većemu i većemu uspjehu.

17. Raspačavališta

»Danice« za god. 1916. štampano je u 65.000 primjeraka, — nezato, da ostane na skladištu, nego da zađe u narod i tako donese željena ploda. Posljednjih je godina, istina, skoro uvijek raspačana sva naklada, — ali jedne godine lakše, druge godine teže. A trebalo bi, da se ovo »teže« nikada ne može reći, jer bi se i 200.000 primjeraka moglo l a k o raspačati, kad se uzme na um opsežnost i obilnost lijepe sadržine, a tako malena cijena! Samo treba urediti rasprodaju ili raspačavanje.. Kako? Uz društvene povjerenike raspačavaju »Danicu« i k n j i ž a r e po većim mjestima. A što je s onim mjestima, gdje knjižara nema? Takovih mjesta, pa i većih, ima velik broj. Nema knjižara, a l i i m a d r u g i h t r g o v i n a, i m a d r u g i h t r g o v a c a. To su ponajviše trgovine mješovitom robom. Tu se, uz ostalo, prodaju pera, olovke, papir, slike — — Zar se nebi mogla prodavati i »Danica«, — po gotovu kada trgovine imadu svoje postotke? Mislimo, da tomu nema nikakove zapreke. A to je tim podesnije, što upravo u ovakve trgovine narod živo zalazi.

Osim toga ima i drugih pučkih zalazišta: župni dvor, općina, škola, pošta. Jedno od tih zalazišta, župni dvor, djelomice već plemenito i služi pomenutoj svrsi. Razumije se, sasvim iz prosvjetiteljskih motiva. Tako bi mogla i ova ostala zalazišta. Pa dok to iz narodnih interesa želimo, za sada ipak ovdje mislimo najjače naglasiti mjesne t r g o v i n e.

I valjani hrvatski trgovci dakako treba da imadu iste motive, — no kod njih je i radi zvanja i radi njihove naravi razumljiv i dobitni račun. I onda, ako se ima samo ovo drugo pred očima, a po gotovu, ako se jedno s drugim spoji, e v o: t r g o v i n s k a p u č k a z a l a z i š t a, z a »D a n i c u« i z v r s n a r a s p a č a v a l i š t a.

18. Lijepa zgoda, društveni prijatelji

U svakoj nevolji ima uvijek i nešto dobra. Uz kojekakve druge sadašnje nestašice, ipak nije nestašice, — na novcu. Narod ima novaca, — tako se odasvuda čuju glasovi. A to je i razumljivo. Vremena su takova, da se svi seoski proizvodi dadu dobro unovčiti. Upotrijebimo dakle zgodu! Neka taj novac bude narodu na trajnu korist: na isplatu dugova, na kupnju zemljišta i drugih potrebitih stvari, — a jedan dio svakako na njegovu prosvjetu. To je temelj za svaku trajnu vrednotu. A cijena za to nije velika: deset kruna za doživotno jeronimsko članstvo. Mnogi su, istina, na bojnom polju, — ali koliko ima školske mladeži kod kuće! Divne li prilike za pobudu hrvatskim seljačkim ženama i majkama, da se u vrijeme, dok su im muževi na bojnom polju u životnoj pogibelji, pobrinu za budući stup vlastita doma, za sinčiće svoje. Jedna samo topla riječ njima — donijela bi krasan uspjeh.

Uvjereni smo, da sa strane hrvatske inteligencije, koja živi usred puka, napose sa strane dušobrižničkog svećenstva, ne manjka upute, kako da narod dobro upotrijebi sadašnji novac, — a mi se samo još posebnom molbom obraćamo na sve društvene i narodne prijatelje, da osobitu pažnju svrate na pučku prosvjetu i na Društvo sv. Jeronima. Privatno i u propovijedima, sami i preko drugih, itd. Različitim načinima, različitim putevima.

Velika je mudrost: dobro upotrijebiti lijepu zgodu.

19. Krasni primjeri

Kako se iz Društvenih Ljetopisa posljednjih godina razabire, svake se od tih godina upisalo u Društvo preko tisuću novih doživotnih članova. Svakako je to lijep broj, — što se napose može rasuditi po tom, da bi danas Društvo brojilo do 50.000 doživotnih članova — a ne tek oko polovice od toga — kad bi se takav rezultat bio postizavao svake godine od početka Društvenog života. Ako se pita za izvor ili za uzrok tih novijih rezultata, bez dvojbe ima se, općenito govoreći, tražiti u jačoj svijesti i u većem zanimanju za pučko-prosvjetni rad. Već je to ugodna pojava, no još je ugodnije promatrati oblike i način, kako se očituje ta jača svijest i to veće zanimanje. Dok tu, u jednu ruku, radi mirno nutarnje uvjerenje i bez vanjskog poticaja, u drugu ruku ima također dirljivih slučajeva, gdje k mirnom unutarnjem uvjerenju dođe kakav vanjski poticaj, radostan ili žalostan događaj, krst, svadba, pogreb, mila uspomena ili druga koja svečana zgoda: duša se umekša i ustitra, duša se raširi, uzdigne i uzbiba, te je u tom stanju mekoće i širine veoma sklona, da učini kakvo dobro djelo. Koje? Evo Društva sv. Jeronima! Dobro djelo prvoga reda! Dobro djelo trajne vrijednosti! Svetojeronimsko članstvo po knjigama, što se tim članstvom dobivaju, izvor je lijepih misli, izvor plemenitih osjećaja, i po tomu, izvor životne sreće.

Mnogi tako čine. Imamo krasnih primjera za to. Pridržavamo si pravo, da ih prvom zgodom iznesemo.

bit će sve još prije Božića. Studen će još dugo iza toga vladati prirodom te joj držati svezane ruke i noge. Zimske će večeri biti duge. Poljski će poslovi mirovati. Evo lijepa vremena, da naš član primi dobivenu knjigu u ruke, da lista i čita sada iz »Danice« koje zabavno ili poučno štivo, sada iz »Melema za rane«; sada opet da uzme u ruke »Mljekarstvo« i iz njega uči, kako se drugi narodi miču naprijed u gospodarstvu, pa kako bi to isto mogao i naš hrvatski narod; a onda iza »Mljekarstva« da se pozabavi »Svetojeronimskim zabavnikom«, dok se ne bi napokon dignuo u visine, k nebu, na anđeoskim krilima molitvene naše knjižnice »Zdravo Tijelo Isusovo«.

Ne dvojimo, da će tako i biti, — ali poticaja i ponuke nikad nije dosta. Sporu čovječju narav valja uvijek podbadati. Stoga molimo sve naše povjerenike, sve naše veoma časno svećenstvo, da ne samo skupljaju članove — jer to je prvi korak, koji valja učiniti — nego da, skupivši članove, vode brigu i oko toga, kako da ti članovi imadu od knjiga što veću korist. Poticati na čitanje; zanimati se, da li se čitalo, i čitano da li se jasno upilo u dušu; i da li se praktično primjenjivalo u životu; putiti, da se čuvaju knjige za domaće svetojeronimske knjižnice, i osnivati opće pučke knjižnice: eto, zašto molimo sve naše prijatelje nakon toga, što su svetojeronimske knjige u rukama naroda!

21. Ugodno sjećanje

Stariji društveni povjerenici sigurno se sjećaju, kako je u pređašnja vremena uprava Društva sv. Jeronima već oko Božića znala objaviti, da su sve knjige raspačane i da se više ne mogu primati nove narudžbe. Dok su se otpravništvo i upravni odbor radovali radi uspjeha u društvenom prosvjetnom radu, mnogim prijateljima bilo je veoma žao, što su s narudžbom zakasnili. A bilo je to u vrijeme, kad je naklada knjiga bila daleko veća, nego što je danas. Tako, na primjer, usred samoga svjetskoga rata, »Danica« se štampala u 100.000, a ostale knjige u 60.000 primjeraka, i do Božića sve se raspačalo, kao na jagmu. Poslije rata je, na žalost, radi posebnih i promjenljivih prilika, naklada i »Danice« i ostalih knjiga morala biti znatno smanjena. No prilike su se već ustalile. Zato bi tim prije ova današnja, mnogo manja, naklada morala biti raspačana u najkraće vrijeme. Nadamo se, da će uprava moći oko Božića javiti, da su i knjige i »Danica« raspačane. Narudžbe su sve gušće i brojnije. Tko ne će zakasniti, neka požuri. Umoljavaju se gg. povjerenici, da svake nedjelje objavljuju nove Jeronimske knjige, a osobito sada na blagdan Bezgrješnog Začeća Bl. Dj. Marije. Do Božića da je sve gotovo!

22. Protiv svih zapreka

U životu ljudskom nikad ne ide sve glatko. Samo se izuzetno čuje, kako se netko pohvali, da mu sve ide kao po loju. I to je više šaljivo, nego ozbiljno. Jer čim je netko takva šta rekao, već osjeti, na ovoj ili onoj stvari, kako baš nije sve onako, osjeti, mjesto glatkoće, hrapavost, mjesto lakoće, različite teškoće.

Tako je od vijekova, otkad čovjek zemljom hoda. Drukčije i ne može biti. Kad bi bilo drukčije, to više ne bi bila ova zemlja, nego neka druga, sasvim druga, koju jedva da si možemo zamisliti. Ali je stvorena ova, a ne druga.

Pa ne bi bilo ni zgodno, da je drukčije, ni lijepo. Lijepa je i ugodna plavetna vedrina, ali ako je preduga, nepromjenljiva, i ona postaje teška, dosadna. Čovjek se zaželi oblaka i njegova dažda, pa i ne samo radi koristi. Ako se pak i oblačno vrijeme produži u nedogled, kako li je drago čovjeku, kad se oblak razdijeli te zaplavi vedrina! Kako li su slatke sunčane zrake!

Jednoličnost ni u kojem slučaju nije ugodna, ljepotna. Čovjek instinktivno teži za promjenom. Istina, ne želi teškoće, ali one dođu i bez želje. Njima nije moći izbjeći. A sveukupan život je ljepši, — kao što je ljepši potočić, koji se probija kroz kamenje, litice i gudure, nego, koji mirno teče ravnim poljem.

Ne treba se dakle čuditi, ako i Društvo sv. Jeronima nailazi na poteškoće. Doista, vremena su posebno teška. Već je veliki svjetski rat svoje učinio, a poslije njega prilike još su teže. Ponajprije, zbog neprijateljske i lude politike narod je sve više osiromašivao. No još više, nego pauperizacija, rastvorno djeluje, stvara teškoće i zapreke ideološka, pa zatim praktička materijalizacija.

Protuvjerska, marksistička i komunistička propaganda, javna i potajna, veoma zlo djeluje. Posljedica je osirovljenje i podivljalost ćudi. Nije to, hvala Bogu, općenito, ali se širi, te stvara poteškoće i zapreke svakom idealnom nastojanju.

No treba li da se toga prestrašimo? Treba li da pred tim ustuknemo? Nipošto! Naprotiv, te zapreke treba da nam budu pobudom za još opsežniji i intenzivniji rad. One nas moraju na taj rad još više privlačiti, neodoljivom snagom! Biti nam pravo mamilo! Što veće zapreke, to slađa borba!

Da, ima zapreka, — ali ima i sila, koja te zapreke mogu svladati i skršiti!

Prva je sila naša svetojeronimska misao, ideja. Različitim korisnim znanjem i najljepšim, t. j. kršćanskim ćudoređem, istinom, pravdom i ljubavlju, dakle čistom, zdravom i punom prosvjetom, rasvijetliti duševne moći, oplemeniti čovječju ćud, učiniti je spremnom primiti svaku pozitivnu vrijednost, svako dobro, svaku uzvišenost, produhoviti cijeloga čovjeka i stvoriti ga sposobnim za napredovanje u svakom pogledu.

Kao što tmina pred svjetlom, kao što bezumlje pred umnošću, kao što bolest pod zdravljem, slabost pred jakošću, nazadak pred napretkom, šupljina pred prazninom, istina pred lažju, — tako svaka

propaganda s materijalističkim temeljnim nazorom mora uzmaknuti pred duhovnom jeronimskom prosvjetom.

Zaista, rad, što ga na selu provode različite materijalističke struje, ne može se nazvati prosvjetnim radom, nego samo onim što jest, radom propagandističkim. Jedno je propagandistički rad, drugo je rad prosvjetni.

Propagandistički rad ide samo za tim, da proširi svoje posebne zasade. Takav rad, često i prečesto, ne pita za sredstva, kakva su, pravedna ili nepravedna; ne stara se, da li će se uvijek istinom služiti; nije ga briga, da li će odgojiti etičko biće, nego se brine samo o tom, da dobije što više pristaša. Više je subjektivan, nego objektivan. Motiv mu je većma mržnja, nego ljubav.

To nije prosvjetni rad, ili, u koliko ga ima, zamućen je neprosvjetnim elementima.

U radu Društva sv. Jeronima nema ovih tuđih natruha. On je čisto prosvjetan.

Ovakva mu je zadaća namijenjena od poroda.

»Zadatak i smjer ovoga društva«, reče na 5. glavni skupštini urednik dr. Franjo Iveković, »naznačen je prvim paragrafom pravila društvenih, koji veli: »svrha je društva izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spise dobrim, kršćanskim duhom pisane zabavno-poučne struke«. Kako se odatle razabire, polje je našem društvu širom puklo i svaki spis, bio koje mu drago struke, za koji bismo sudili, da je vrijedan naprijed pomaći budi duševno, budi tvarno dobro puka našega, može od društva na svjetlo izaći«.

Već na 2. glavnoj skupštini »predsjednik je«, piše bilježnik dr. Đuro Posilović, »spominjao i neke prepone, koje su smetale napretku društva, naročito, što se neki muževi, kako se čini, zato samo ustežu snažno pomoći ovomu društvu, jer misle, da je samo popovsko. Društvo je ovo za puk, tko je god prijatelj napretku našega puka, neka stane u društvo. Ne treba da se sumnjičimo i cijepamo, nego treba, gdje nas je i ovako svih malo, da svoje sile ujedinimo, i narodu čim prije i čim uspješnije pomognemo«.

God. 1874. izdao je biskup Štrosmajer za svoje svećenstvo krasnu okružnicu, kojom preporučuje naše društvo. Društveni bilježnik vadi iz te okružnice ove misli: »Knjige, koje je društvo izdalo, zaista su dobre i puku našemu posve prikladne. Kad bi te knjige dospjele u svaku obitelj, te se svecem i nedjeljom poslije službe Božje ili na večer čitale, ne ima dvojbe, da bi se tim oštrio duh našega naroda, da bi mu se srca oplemenjivala, da bi se dobre i plemenite nakane u njem rađale, da bi mu duh budniji i jedriji postajao, i da bi mu srce sve više i više za istinom i pravdom čeznulo«.

»Osim toga«, izvješćuje bilježnik na 3. glavnoj skupštini, »izašla je dne 11. svibnja 1871. od visoke zemaljske vlade naredba na sva županijska i gradska municipija, kojom se društvo preporučuje činovnikom, posjednikom, općinam, korporacijam i seljakom, te se daje ovomu društvu svjedočanstvo, »da prosto od svake jednostrane i stranačke težnje, jedino nastoji oko širenja pučke naobraženosti i oplemenjivanja srca i uma naroda našega«.

»Društvo je pobudilo lijepih nada«, kaže bilježnik na 4. glavnoj skupštini. »Njegove knjige stekle su do sada odobrenje svijesnih prijatelja našega puka. I prva opća učiteljska skupština u Zagrebu godine 1872. u mjesecu rujnu izdala mu je »Priznanicu, kojom se očituje, da se je društvo sv. Jeronima u Zagrebu odlikovalo svojimi krasnimi spisi za puk«.

Tko da već iz samih ovih navoda ne vidi jasno, da je rad Društva sv. Jeronima od svoga početka bio čisto prosvjetan, imajući pred očima samo dobro puka, njegovu prosvijećenost, oštrinu njegova uma, plemenštinu njegova srca!

No, dakako, da je sav taj rad bio stavljen na kršćanski temelj, na temelj, koji je bio najsigurniji, da će se na njemu moći podignuti lijepa prosvjetna zgrada. Kršćanstvo je naime samo po sebi eminentan prosvjetni elemenat. Svetojeronimskom prosvjetom, kao i svakom zdravom prosvjetom, ide se za tim, da se čovještvo što više oplemeni. I kršćanstvu je glavni cilj uzdignuti čovjeka do najvišeg savršenstva. Jedno je s drugim u najljepšem skladu.

»Nu osvjedočen je s druge strane«, veli dr. I. Iveković, »u nas svaki bez predsuda rodoljubac, da se prosvjeta pučka ima osnivati na čvrstom temelju religije i jedina religija može puku krotiti ćud, plemeniti srce, pače što bi mu um bio prosvjetljeniji, kraj surova srca veća bi bila od njega pogibelj za domovinu i cijeli ljudski rod. Obziruć se na to kao i na česte molbe svećenika, imenito biskupa, velikih dobrotvora našemu društvu, odlučio je odbor ove godine početi izdavati »Život svetih«, napisan prosto, bez svakoga pretjerivanja, da bude u svakom životu svaki čitalac mogao naći kakav nauk, kakovu pouku k dobru djelu i krjeposnu životu«.

Svim tim, što je rečeno, izražava se svetojeronimska ideja.

U isti mah i njezina sila: sila čiste prosvjete, prožete kršćanskim duhom.

Toj sili ne može se ništa uspješno oprijeti, — samo ako se s njom udruži još jedna sila, a to je: ljubav prema toj ideji, ljubav prema Društvu sv. Jeronima.

Predmet, o kojem se radi, vrijedan je ljubavi, velike ljubavi. Svetojeronimskom prosvjetom prosvijećen hrvatski narod! Imajući svako potrebno znanje, stojeći na ćudorednoj visini! Napredujući moralno i materijalno! Krasan ideal!

Naši su pređi vruće ljubili taj ideal. Neka nam budu uvijek pred očima, uvijek našim uzorom.

Tada ćemo svladati sve zapreke, sve prepone!

Svladat ćemo ih dvima silama: silom svetojeronimske ideje i ljubavlju prema njoj, ljubavlju prema Društvu sv. Jeronima!

Propast sela, propast naroda; spas sela, spas naroda

Ovo što je rečeno u naslovu vrijedi ponajprije za one narode, u kojima seljaštvo (a to znači kruh i zdrav naraštaj) čini pretežan dio.

1.

No uvelike vrijedi i za one, u kojih to nije slučaj.

Možda će netko reći, da nije tako. Narodi naime, u kojih pretežnu većinu čini građanstvo ili radništvo, uzdržavaju se i žive i bez sela. Uzdržavaju se uvozom, a nov naraštaj daju ovi drugi staleži.

Na to ćemo odmah odgovoriti ovako: Pitamo ponajprije, otkuda taj uvoz? Nije li i taj od sela i sa sela?

A drugo je ovo: Poznato je, da svi narodi teže za autarkijom, i da se o toj autarkiji mnogo govori i piše. Pa što je ta a u t a r k i j a? To je grčka riječ, složena od dvije riječi: »autos« znači »sâm«, a »arkein« znači »biti dosta«; »autarkija« dakle znači »biti sam sebi dosta«, to jest, da svaki narod sam proizvodi sve ono što mu je potrebno za život. (Neki, kojima grčki jezik nije poznat, pišu i govore »autarhija«, »h« mjesto »k«, što znači »sam sobom vladati«, jer »arho« znači »vladam«, a to je nešto sasvim drugo, nego »biti sam sebi dosta«).

Rekosmo, da svi narodi teže za autarkijom, za s a m o d o s t a t n o š ć u ili s a m o d o v o l j n o š ć u, to jest, da svaki ima kod kuće sve što mu treba, a po gotovu da ima dosta kruha. Zna se naime vrlo dobro, kako je neugodno biti radi prehrane upućen na uvoz izvana. Ponajprije, takav narod nije posve slobodan, jer je ovisan od drugoga. Zatim se pita, što onda, ako u onim zemljama, iz kojih se uvozi, nastane nerodica, i ako narodi tih zemalja trebaju kruh sami za sebe! Teško ga je tada dobiti i skupo ga plaćaš. Napokon najgore je onda, ako se zatvore putovi, pa se i ne može uvoziti! To je napose onda slučaj, ako između naroda nastanu ratni sukobi.

Englezi, Nijemci, Talijani, sigurno su veliki narodi, pak strepe pred tim, da im ne bi tko zatvorio putove, morske ili kopnene, kojima u svoju zemlju uvoze potrebne stvari za život. (Mjesto »zatvoriti takove putove« kaže se »blokirati«, »blokada«).

Sada se vodi rat između Nijemaca s jedne strane, te Engleza i Francuza s druge strane, pak je jedno od glavnih pitanja, kojoj će državi uspjeti da provede blokadu druge države, to jest, kojoj će uspjeti da drugoj državi zatvori uvozne putove. Ona država, onaj narod, kojemu će ti putovi biti zatvoreni, koji će dakle biti blokiran, a nema dovoljno hrane kod kuće, morat će kapitulirati (prignuti glavu) i priznati se pobijeđenim, makar mu ubojito oružje bilo i te kako jako.

Otuda se vidi, kako se može dogoditi, da uvoz ne može spasiti narod, ako mu je slabo selo.

Kako s kruhom, tako i s novim naraštajem.

Istina, nov naraštaj dolazi i od građanstva i od radništva, — ali će svatko priznati, da je najzdraviji i najbujniji naraštaj sa sela. Radništvo, napose u velikim industrijskim zemljama, često stradava zdravljem zbog posebnih poslova, što ih radi u nepovoljnim zdravstvenim prilikama. Građanstvo pak, izvrženo različitim bolesnim utjecajima i porocima, te želeći živjeti što udobnije, sve više slabi i malaksava.

I za velike dakle narode u mnogom vrijedi, da je propast sela i propast naroda.

2.

Međutim, nemamo ovdje namjeru voditi brigu o velikim narodima, — nego nam je na srcu samo naš hrvatski narod. Za njega doista u najvećoj mjeri vrijedi, da je sa selom skopčana njegova sudbina.

To je svakomu na prvi mah jasno, jer svi znamo, da selo kod nas čini 80% narodnoga bitka. Narod, u kojemu bi 80% bilo slabo i nezdravo, i sam bi u cijelosti svojoj bio slab i nezdrav.

Stoga smo, hvala Bogu, svi kao jedan složni u tom, da naše hrvatsko selo mora biti zdravo i snažno.

Ta misao nije bila nepoznata ni u predašnja vremena, pa i stotinu godina unatrag. Ali se osobito počela naglašavati u posljednja tri do četiri desetljeća. Za današnjih dana došla je njezina vrijednost do svoga vrhunca. Neprijeporna je istina, da najveću zaslugu za to imadu neumrla braća Radići.

Da, svi hoćemo hrvatsko selo zdravo i jako.

U tu se svrhu danas poduzimlju razne akcije (djelovanja).

S jedne strane hoće se selo uščuvati u svojoj staroj, čistoj i lijepoj slici, sa svojim starinskim običajima, nošnjama, pjesmama.

S druge strane hoće se selo gospodarski ojačati u svim gospodarstvenim granama, poljodjelstvu, stočarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu, zadrugarstvu, i tako dalje.

S treće strane hoće se selo higijenski (zdravstveno) podignuti, dati mu liječnike, veterinare, zdravstvene stanice (ambulante), zdence, i tako dalje.

To je sve dobro i potrebno. Kako da ne bi bilo dobro i potrebno, da naše selo sačuva svoje stare običaje, — jer kada to ne bi bilo, značilo bi, da ostavljajući staro, svoje, prima novo, tuđe, da prestaje biti ono što je bilo, i da se pretvara u nešto drugo, što nikad nije živjelo na onom istom tlu. Neka je daleko od toga!

Jednako je razumljivo, da selo treba gospodarski jačati i zdravstveno njegovati. To je tako jasno, da o tom ne treba trošiti riječi. Samo treba dodati, da za to treba pouke. Više puta smo čuli u »Zlatnom Klasju«, kako se različite grane ljudske kulture razvijaju i usavršuju. Počinju s malim, pa se s vremenom dignu visoko. Ništa ne stoji na istom mjestu. Sve ide naprijed ili nazad. Pa i gospodarstvo i zdravstvo. Mi hoćemo sveudilj naprijed. Ali treba znati, kako. Zato treba bez prekida se učiti. I ne samo to, nego se treba učiti različito drugo korisno znanje i umijenje.

Društvo sv. Jeronima sve je svoje djelovanje u prvom redu posvetilo selu. S najtoplijom ljubavlju prema hrvatskom narodu svim je silama nastojalo uščuvati i uzdržati selo u zdravlju i jakosti. I baš na tim spomenutim poljima mnogo je radilo tokom svoga sedamdesetgodišnjega života. O tom najbolje svjedoče njegova književna izdanja. Koliko je samo gospodarskoga štiva raširilo u hrvatski puk! Doista veoma mnogo. A isto tako i ostale različite pouke, sa svrhom, da što više unapređuje njegovo tvarno (materijalno, tjelesno) stanje i da mu um ispunja drugim potrebnim znanjem.

Kad pak i drugi, poput Društva sv. Jeronima, hoće raditi isto, rekli smo, da je to dobro. Društvo sv. Jeronima može ovakav rad samo svim srcem pozdraviti.

3.

Ali ovdje treba na nešto upozoriti.

Od velikog su značaja Spasiteljeve riječi: »Ne živi čovjek samo od hljeba, nego od svake riječi, koja izlazi iz usta Gospodnjih.«

Što to znači? Ako ove Spasiteljeve riječi primijenimo na naše sadašnje razmišljanje, znači ovo: Tkogod misli, da će spasiti i podići selo samo materijalno-tjelesnim djelovanjem, zanemarujući pri tom duševno-moralnu stranu, na krivu je putu.

A nažalost, baš se to često događa. Ima dosta takovih kulturnih radnika, koji drže, da su sve učinili, ili da je sve učinjeno, ako su poradili za materijalno-tjelesno dobro. Njima je to najveće i jedino dobro. Za duševno-ćudorednu stranu nemaju nikakva smisla. Ne samo to, nego tu stranu još i omalovažuju, ili je besavjesno i ruše. Može se to, s jedne strane, protumačiti njihovim materijalizmom, to jest, takovim shvaćanjem svijeta i života, da nema ništa duhovnoga, nego da je sve samo tvar i tijelo (a to je shvaćanje niskog, neznalačkog stepena), s druge pak strane, može se protumačiti tim, što se ti ljudi boje, da ih se ne bi držalo dosta modernima i naprednima. Dakako, da se u tom slučaju ne mogu smatrati ozbiljnim radnicima.

Kakogod bilo, u svakom slučaju, ljudi, koji misle, da je za dobro sela učinjeno sve, ako se pobrinulo za njegovo materijalno dobro, u velikoj su zabludi.

Sve što je tvarno i tjelesno, trošno je i raspadljivo. Već samo po sebi, a napose pod nepovoljnim okolnostima. Vlaga, crvi, bacili (štetni sitnoživi). Pljesan, trulež, propadanje i umiranje.

Stoga ljudi nastoje svoje stvari sačuvati od tih škodljivih utjecaja. Izabire se suho mjesto, odstranjuju se crvi, uništavaju bacili. Da ne bude pljesnivoće, da ne bude crvotočine, da ne bude različitih bolesti. Samo da se stvar očuva zdrava i u dobru stanju.

Osim toga se upotrebljavaju i neka posebna sredstva, kojima se izravno čini i pomaže, da se stvari što bolje očuvaju. Tim se sredstvima stvari ili posipaju ili natope ili okruže. Razni balzami, trave svjetlosni traci, čistoća.

Slično je i s materijalnom stranom ljudskog života uopće.

Tko je tako duševno ograničen, te ne bi vidio, da i tu ima crva i bacila, koji će rastočiti i uništiti i najjače društvene prilike! Tko ne zna, da su ti crvi i bacili: rasipnost, razuzdanost, surovost, jednom riječju različite pojave nećudoređa. Tko bi mogao ustvrditi, da te pojave ne treba odstranjivati!

Tko je, nadalje, tako slijep, te ne bi vidio, da i tu treba različitih trava i balzama, da se uščuva narodno materijalno dobro! Tko ne zna, da su te trave i balzami: umjerenost, suzdržljivost, uljudnost, jednom riječju različite vrline, različiti plodovi ćudorednosti. Tko bi mogao utvrditi, da te vrline ne treba usađivati u dušu!

Naravno, tkogod ima zdrav razum i pošteno srce, uvidjet će to i pristati uz naše misli.

Taj će reći: Sve je to istina. Slažemo se. I mi smo za sve to, — ali to nije naš posao. Mi smo sebi stavili za zadaću, da materijalno i tjelesno pomognemo selu, a na duševno-ćudorednom polju neka rade drugi, koji su za to zvani.

Dobro je. Ova se riječ može prihvatiti.

Oni dakle, koji rade samo na materijalnom polju, treba, prvo, da paze, da sami ničim ne oslabljuju ćudorednu stranu života, unoseći u svijet nazore, koji ćudorednost potkapaju, i drugo, da ne prave nikakve zapreke onima, koji izravno i po svom zvanju djeluju na polju duševno-moralnom.

Tako će se usklađivati i popunjati jedan rad s drugim. Tako će se doista pomagati selu. Tako će se doista očuvati od propasti, tako će se izgraditi njegov spas, — a s njegovim spasom i spas cijelog hrvatskog naroda.

Treba naime najjače naglasiti, da spas sela ne stoji samo u materijalno-tjelesnom, nego ujedno i u duševno-ćudorednom podignuću. Jedno s drugim mora biti najuže združeno.

Nije dosta stablo samo okopati, ognojiti, zaliti, nego mu još treba svjetla i sunca. Inače će zakržljati i uginuti. Sunce i svjetlo za rast i napredak sela (kao i za svakoga drugoga) to je Bog i ćudoređe.

Društvo sv. Jeronima ujedinjuje u svom radu jedno i drugo. Kako smo već naprijed rekli, ono svojim izdanjima posvećuje veliku brigu materijalno-tjelesnom napretku hrvatskoga sela. Ali isto tako s velikom brigom u svojim izdanjima obrađuje i vjersko-moralnu stranu, znajući, da je to temelj, duša i život cjelokupna blagostanja.

Društvo sv. Jeronima, prema tomu, najsavršenije radi za spas sela, i time za spas hrvatskog naroda.

4.

Još jedno. Sve to, što je tu rečeno, ima općenitu vrijednost. To treba da zna svaki Hrvat, napose onaj, koji hoće da reže brazde na kulturnom polju.

No treba da to zna i svaki žitelj sela, svaki seljak. Zato i napisasmo ove retke u našem »Zlatnom Klasju«. Svaki seljak treba da je svijestan toga, da je spas sela spas naroda, i da se selo spasava ne samo materijalnim, nego, još više, moralnim dizanjem.

U tom spasavanju treba da, po svim svojim mogućnostima, u prvom redu sudjeluje sam seljak. To on treba, ponajprije, iz ljubavi prema samomu sebi, a zatim iz ljubavi prema svemu hrvatskom narodu.

Istina, hrvatsko seljaštvo može, prema svojoj brojnosti i svom razvitom životu, i samo, u stanovitu slučaju, predstavljati cio hrvatski narod, — no, općenito govoreći, pojam naroda, pojam hrvatskoga naroda, obuhvaća još više. Taj pojam ne obuhvaća samo sadašnje pokoljenje, makar i u njegovom najvećem skupu, nego, osim sadašnjisti obuhvaća i svu prošlost i svu budućnost. Taj pojam obuhvaća sve, što je jedan narod kroz vijekove učinio, cio njegov život, sva njegova djela, djela sviju staleža i pojedinaca, na materijalnom, umnom, ćudorednom i ljepotnom polju. I sve što će u budućnosti učiniti, sve čine, ne samo jednoga dijela, nego sviju dijelova, sviju staleža, sviju skupina, sviju pojedinaca. Sve to sačinjava narod, hrvatski narod. Svi smo članovi, svi smo djeca toga naroda, svi treba da ga ljubimo, svi treba da radimo za njegov spas, njegovu veličinu.

U prvom redu seljak, kao najjači njegov stup, treba da djeluje, koliko materijalno, toliko moralno. Materijalno tim, da radi i štedi i traži potrebna znanja u tom pogledu. Moralno tim, da sam teži za krjeposnim životom, i da rado prima pomoć, koju mu pruža Bog svojom milošću, kroz tako bogate izvore, kao što su uzvišena Otajstva njegove svete Crkve. Ujedno tim, da i sâm čupa korov, što mu raste na vlastitoj njivi, korov psovke, pijanstva, surovosti, pazeći i opominjujući jedan drugoga, i bičem goneći one, koji bi došli da mu siju drač. Ni izdaleka ne mislimo time reći, da korova nema među tako zvanom gospodom, i u drugim staležima. Ima ga još više. Ali mi naglasismo, da je spas naroda u spasu sela, pa zato u prvom redu želimo, da nam je selo čisto i zdravo. I da ga također sam seljak čisti i liječi.

To treba da čini iz naravne ljubavi prema samomu sebi, i iz nesebične ljubavi prema cijelom hrvatskom rodu.

Sa živom sviješću, da je propast sela propast naroda, a spas sela spas naroda.*

* Pisano za puk.

Kako su živjeli najstariji ljudi, ili, kakva je bila njihova kultura

Primjer pučkog naučno-književnog stila

A

Kad kažemo »najstariji ljudi«, onda se u prvom redu pita, koji su to »najstariji ljudi«. To nisu oni, na koje bi možda mislili kao na svoje davne pređe, kao na najstarije u našem rodu, ili našem narodu, ili kao na najstarije druge narode, poput Babilonaca, Asiraca, Egipćana, ne, to nisu; nego su to oni doista najstariji, kao neposredni potomci prvih stvorenih ljudi, potomci, koji su se odmah počeli umnožavati i sve više širiti, najprije po bližoj, okolnoj, zemlji, a zatim sve dalje i dalje.

O tim se, dakle, u istinu prvim i najstarijim ljudima pitamo, kako su živjeli: čim su se hranili, u što se oblačili, gdje su stanovali, čim su se bavili, kakvo su oruđe (alat) imali, što su mislili, u što su vjerovali, kako su osjećali, ukratko, kakva je bila njihova prosvjeta.

I.

Ponajprije, sasvim je sigurno, da ti najstariji ljudi nisu onako živjeli, kako mi danas živimo, ne samo kao oni u gradu, nego ni kao oni na selu.

Ti najstariji ljudi morali su sve počinjati iznova. Oni nisu imali pređa, od kojih bi već kao gotovo prmili ovo ili ono. A počinjati iznova vrlo je teško. Tu ide sve veoma polagano. Po gotovu, kada nemaš iskustva, kada nemaš znanja, kad se još nisi izvježbao brzo misliti ni praviti brze zaključke.

Istina je, mi znamo iz onoga, što nam je Bog objavio u Svetom Pismu Staroga Zavjeta, da je prvi ljudski par, što ga je Bog stvorio (Adam i Eva), živio u zemaljskom raju. Ti prvi ljudi nisu imali samo običnu čovječju narav, nego ih je Bog, u dobroti svojoj, još i posvetio, to jest, podignuo ih je u nadnaravno stanje, te im je duša bila rasvijetljena Božjim svjetlom. Posvećeni i rasvijetljeni nadnaravnom milošću Božjom, ti prvi ljudi ne samo da su bili sveti srcem, nego su i pameću (razumom) bili veoma bistri i snažni. Oni su lako i brzo spoznavali, što je koja stvar i za što služi, i kako se slaže, ili ne slaže, s drugim stvarima.

Kad bi prvi ljudi, zajedno sa svojim potomstvom, bili ostali u onom posvećenom stanju, kojim ih je Stvoritelj podario, ljudstvo bi brzo i vrlo lijepo napredovalo.

Ali, kako nam je poznato, prvi ljudi nisu bili ustrajni u dobru. Dali su se zavesti od zloga duha, te prema svom dobrom Stvoritelju nisu pokazali onu ljubav i štovanje, koje su bili dužni pokazivati.

Stoga su izgubili nadnaravno posvećenje. A izgubivši to posvećenje, izgubili su i druge darove. Nisu više onako kao prije, težili na dobro, nego im je volja postala sklona na zlo. Svjetlo razuma nije više bilo onako jako, nego je oslabilo, potamnjelo. U kratko

rečeno, iz nadnaravnog stanja pali su u stanje sasvim naravno. Još više. I ovo naravno stanje bilo je grijehom povrijeđeno, ranjeno.

Evo, takvi su ljudi (poslije raja), ljudi posve prirodni, samo s uspomenom na raj, počeli živjeti svoj život na zemlji.

Ako se pita, koja je to zemlja, i gdje je ta zemlja bila, onda se i pisac Svetoga Pisma i učenjaci, koji se bave istim pitanjem slažu u tom, da je ta zemlja bila u Aziji, tamo gdje teku rijeke Eufrat i Tigris, zemlja zvana Mesopotamija. Otuda su se ljudi dalje širili po Aziji, pak su iz Azije, tokom tisućljeća, prešli u Afriku i Evropu, zatim u Ameriku.

Ako se pita, kada je to bilo, što su počeli živjeti prvi ljudi, onda se mora reći, da je to bilo vrlo, vrlo davno: prije deset tisuća, prije dvadeset tisuća, a možda i više tisuća godina. Učenjaci to zovu l e d e n o d o b a z e m l j e. Mi smo se naime u »Zlatnom Klasju« već razgovarali o tom, kako je nastala Zemlja i kako je najprije bila vruća, usijana kugla; kako se malo pomalo počela na površini hladiti, dok nije nastala zemljina kora; kako najprije na zemlji nije bilo nikakva života, a zatim se pojavio, to jest, Stvoritelj stvorio na zemlji život, biljke, sve više i više životinje, napokon čovjeka. Za ovo vrijeme, dok su na zemlji postajala različita živa bića, toplina nije bila uvijek ista. Mijenjala se. Sad je bila vruća, sad hladnija. U jedno vrijeme vrlo se rashladila, te je bilo mnogo leda na zemlji, i zato se to vrijeme zove »ledeno doba«. No ipak nije sva zemlja bila u ledu, nego je u različitim krajevima bila blaga klima (blago podneblje, toplina), te su u njima mogla živa bića sasvim dobro živjeti i uspijevati. Malo pomalo nestajalo je ledeno doba, te je najvećim dijelom zemlje zavladala umjerena toplina, po prilici onako, kako je to i danas.

Ali i u ono staro »l e d e n o d o b a« u jednom je dijelu Azije, osobito u Mesopotamiji, bilo blago, toplo vrijeme, — tamo, gdje su, kako rekosmo, počeli živjeti prvi ljudi, i otuda se dalje širiti.

Ako se jošte pita, na koji se način može saznati, kako su živjeli ti najstariji ljudi, odgovaramo, da to doista nije lako saznati. Spomenuli smo, kako je to bilo vrlo, vrlo davno. Prije mnogih tisućljeća. Onda, kada nije bilo ni traga nikakvom pismu, te nije moglo biti ništa zabilježeno. Tim pitanjem bave se dvije znanosti: jedna se zove »p a l e o l o g i j a«, a druga »e t n o l o g i j a«. »Paleologija« znači »staroslovstvo« ili »staroznanstvo«, a oni učenjaci, koji se bave tom znanošću, zovu se »staroslovci« ili »staroznanci«, jer se bave onim, što je staro ili starinsko. (Riječ »paleologija« sastavljena je od dvije grčke riječi: »palai« znači »staro«, a »logo« znači »riječ«, »nauka«). — Druga znanost »etnologija« znači »narodoslovstvo« ili narodoznanstvo (grčka riječ »etnos« znači »narod«), a učenjaci »narodoznanci«, jer proučavaju život različitih naroda i osobito onih koji žive jednostavno i koje neki zovu »nekulturnima«, »divljima«, jer su, čini se, ostali na istom stupnju života, kako su živjeli prije tisuće i tisuće godina. Ove dvije vrsti učenjaka, staroznanci i narodoznanci, rade zajedno. Jedni, i to staroznanci, pretražuju i prekapaju zemlju na različitim stranama svijeta, te u zemljinim slo-

jevima, naslagama, nalaze razne stare predmete; a drugi, narodoznanci, ispituju način života kod zaostalih naroda, koji i danas žive. Ono što su jedni našli, priopćuju drugima; jedno se s drugim uspoređuje, i proučava, pa tako, pomažući se među sobom, domišljaju se, zaključuju i pronalaze, kako su živjeli najstariji ljudi.

Ovo doba najstarijih ljudi zovu neki »predhistorijsko« ili predpovjesno doba, jer da pravo povijesno (historijsko) doba počinje od onda, otkad ima pisanih dokazala. No drugi kažu, da to nije točno, nego da ljudska povijest teče, otkad ima ljudi na zemlji, i otkad se nalazi tragova njihovih djela, bez obzira, jesu li to pisana ili nepisana dokazala. Moram reći, da ovi drugi imaju pravo. Prema tomu, sav život ljudski na zemlji ne treba se dijeliti u pretpovijesno i povijesno doba, nego se jedna jedinstvena ljudska povijest spoznaje jednim dijelom samo iz nepisanih, a drugim dijelom i iz pisanih dokazala, pa se samo u tom pogledu može podijeliti na dva dijela: na doba s pismom, i na doba bez pisma.

Još treba spomenuti ovo: Kao što neki današnje zaostale narode zovu uopće nekulturnima (posve neprosvijetljenima), tako zovu nekulturnima i one najstarije ljude. No ni to nije pravilno. Naprotiv, valja reći, da nema nekulturnih ljudi. Jer čovjek, imajući razum, ne može biti nekulturan. Može biti, da neki narodi, ili stanoviti ljudi, imaju malu kulturu (malu prosvijećenost), ili da su na niskom stupnju kulture, ali ne može biti, niti se može reći, da su uopće nekulturni. Prema tomu, može se govoriti samo o maloj ili niskoj, o višoj, ili visokoj kulturi (prosvijećenosti).

Kad govorimo o najstarijim ljudima, ne može se, dakako, govoriti o njihovoj višoj ili visokoj kulturi, nego se govori o njihovoj početnoj ili maloj kulturi.

II.

Najstariji ljudi, na početku svog života, nisu imali nikakva oruđa (alata), ni za najpreče svoje potrebe. Nisu imali, čim bi što postrugali, ili probušili, ili prorezali, ili posjekli. Sve su si morali od početka stvarati i praviti.

Materijal (građa, tvar), od čega bi što pravili, bilo je u početku ili drvo, ili kamen, ili kost.

Doduše, od drva se nisu našli nikakvi ostaci, jer je drvo, tijekom mnogih tisućljeća, strunulo u zemljinim slojevima, ali se drži kao sigurno, da je jedno od prvih oruđa moralo biti od drveta, jer je drvo bilo najprije pri ruci. Ipak je teško o tom govoriti, kad nema nikakvih arheoloških (staroslovskih, staroznanih) ostataka.

No zato ima mnogo ostataka od kamena oruđa. Tu su kamene oštrice, klinovi, šiljci, strugala, bušila, sjekire. (Gledaj sliku: Oruđe starijeg kamenog doba).

Samo se po sebi razumije, da sve to oruđe nije jednako izrađeno. Jedno je izrađeno grublje, drugo glađe i točnije.

Ali odmah naglašujem, da i ona oštrica, ili onaj šiljak, koji je makar i najgrublje izrađen, ali na kojemu se jasno pozna, da nije samo neki komad iz prirode, nego da je na njemu radila posebna

ruka, — svako takvo i najjednostavnije oruđe dokazuje, da je ta ruka od jednoga razumnoga stvorenja, to jest, čovjeka.

Svako takvo oruđe dokazuje, da je ono stvorenje, koje ga je izrađivalo, dobro znalo, što znači rezati, piliti, strugati, bušiti, sjeći; ili drugim riječima, to je stvorenje shvaćalo, poimalo, imalo pojmove rezanja, piljenja, struganja, bušenja, sječenja. Ujedno je znalo, za što služi svaka takva radnja, kao što je znalo, koju svrhu ima svako pojedino oruđe.

Nijedna životinja u cijelom životinjskom carstvu nije znala, niti zna, niti će znati načiniti nijedno ni najgrublje oruđe, ni za rezanje, ni za piljenje, ni za struganje, ni za bušenje, jer ne zna, ne shvaća, ne poimlje, što je rezanje, piljenje, i tako dalje.

To zna samo razumno stvorenje, samo čovjek. Jednako onaj najstariji, prvi: kao što posljednji, današnji. Ni današnji čovjek nikako drukčije ne shvaća, ne poimlje pojmove rezanja, piljenja, bušenja, nego što i onaj najstariji.

Zato svaki, makar samo jedan pojam, odaje potpuna čovjeka. Ne može tu biti govora o nekakvom čovjeku ili stvorenju, koje se istom razvija u »čovjeka«; ne može biti riječi o nekakvom polučovjeku. Ili to stvorenje ima pojam ili ga nema. Ako ga nema, nije čovjek, nego životinja; ako ga ima, potpun je čovjek.

A svako, makar i najgrublje oruđe, na primjer, kakva oštrica, dokazuje, da ono stvorenje, koje ga je učinilo, ima pojam za rezanje, dakle da je potpun čovjek.

No, naravno, ono prvo kameno oruđe nije moglo odmah biti glatko i savršeno, nego je bilo još grubo i nesavršeno. Ali je ipak tečajem vremena postajalo sve glađe i savršenije. Čovjek naime po svojoj razumnoj prirodi ima sposobnost, da mu se djela od malih početaka sve više dižu, sve više napreduju. Sve veće i veće napredovanje najprirodnija je stvar kod čovjeka. Neprirodno je ne napredovati, to jest, stajati na istom mjestu, zapravo nazadovati.

Tako su i najstariji ljudi, ljudi ledenoga doba, koje je trajalo više hiljada godina, malo po malo napredovali u djelima ruku svojih, sve bolje izrađujući kameno oruđe. (Gledaj sliku na lijevo).

Ovaj dio ljudskog života, zajedno s ostalim životnim prilikama, učenjaci zovu: doba kamene kulture (prosvjete). To doba kamene kulture dijeli se prema daljnom razvitku na više odsjeka: na rano kameno-, na prvo kameno-, na srednje kameno-, i novo kameno doba.

(U knjigama upotrebljavaju učenjaci grčke nazive, pak, jer se za kamen grčki kaže »litos«, to se i ovi odsjeci zovu: eo-litsko, proto-litsko, mio-litsko, neo-litsko doba, prema tome, što »eo« znači »rano«, »proto« — »prvo«, »mio« — »srednje«, »neo« — »novo«.)

Ako pak pitamo, kako su ti najstariji ljudi u prvo kameno doba, osim toga, što su pravili grubo kameno oruđe, kako su drukčije živjeli, može se reći slijedeće:

Hranili su se, u glavnom, onim, što je zemlja sama od sebe dala, voćem i drugim plodinama, zatim mesom sitnije divljači. Oblačili su se u životinjske, donekle priređene, ostrugane kože, ne samo radi zime, nego i radi stidljivosti. Stanovali su u kolibicama, načinjenim od kolja, pletera, i ilovače, sad u šiljastom obliku, sad u obliku pčelinjih košnica. Vjerovali su, oni najprvi, u jednoga Boga, stvoritelja svega svijeta. Njemu su, u znak štovanja i podložnosti, prinosili žrtve zemaljskih plodina i manjih životinja. Vladalo je jednoženstvo. Otac i mati živjeli su s djecom u obitelji. Poznavali su vatru, koju su dobivali kresanjem kamena o kamen.

Kako su se ti najstariji ljudi dalje razvijali, bilo na bolje, bilo na gore, o tom ćemo govoriti u slijedećem broju.

B

U posljednjem smo broju nešto čuli o tom, kako su živjeli najstariji ljudi, i to u k a m e n o d o b a, kada su sebi oruđe pravili poglavito od kamena, — i na kraju smo još rekli, da ćemo u slijedećem broju iznijeti, kako se život tih najstarijih ljudi razvijao dalje, da li na gore ili bolje.

Možda će tko zapitati: Kako na gore? Zar čovjek, to jest, čovječanstvo, ne ide uvijek na bolje?

Na to odgovaram: U materijalnom, to jest, tjelesno-tvarnom pogledu čovjek uvijek sve više i više napreduje, jer ga na to sile svagdašnje životne potrebe. Isto tako napreduje i u pogledu znanja i spoznanja, jer svaki dan stiče sve više i više iskustva. Ali u duševno-ćudorednom pogledu nije tako. U tim pitanjima, moralno-vjerskim, mnogo odlučuje čovječja slobodna volja, a ta je sad ovakva, sad onakva, sada dobra, sada zla, sada tjera naprijed, sad zaustavlja i vuče natrag.

O tomu svemu čut ćemo u slijedećim redcima.

I.

Nije moralo proći odviše dugo vremena, te su ljudi opazili, da kameno oruđe nije zgodno ni spretno za različite poslove. Počeli su se ogledati za drugom tvarju (materijalom), koja će biti zgodnija za oruđe.

Najprije su kušali b a k r o m, koji su nalazili ili u očišćenom stanju ili su ga, kasnije, vadili iz bakrene rudače. Ali ni sam bakar nije bio zgodan, jer je mehak, pa se na njemu ne da održati oštrica.

Stoga su počeli bakar miješati s k o s i t r o m, i to na devet desetina bakra jednu desetinu kositra. Tako su dobili b r o n c u, koja je mnogo tvrđa. (Ako se bakar miješa s cinkom, dobije se t u č).

Doba, u koje su ljudi najviše upotrebljavali oruđe pravljeno od bronce, zove se b r o n č a n o d o b a. (Gledaj sliku).

Konačno su ljudi stali taliti i željezo, i to ne prije nego pred nekih tri tisuće godina u Evropi, a samo malo prije toga u Maloj Aziji. Za željezo se znalo davno prije toga vremena, ali samo za meteorsko željezo (meteori su svemirska tjelesa, koja iz svemirskog prostora dospiju u blizinu zemlje, i zbog otpora, što im ga pruža zrak, veoma se zažare; ako se koji dio otrgne, padne na zemlju, a sastoji od kamena i željeza). Dakako, da je takova željeza bilo malo, pa se ono upotrebljavalo većinom za nakit ili vračanja. Istom kad se željeza našlo i na zemlji u većoj mjeri i ljudi se naučili da ga tale, počelo se upotrebljavati i za oruđe i za oružje. Odsada su se usijavanjem i kovanjem željeza postizavali sve veći uspjesi na različitim stranama ljudskoga života.

Tako su ljudi malo po malo napredovali u tom dijelu materijalne (rukotvorne) kulture.

Isto su tako malo po malo napredovali i u cjelokupnom načinu života, to jest, u tom, kako su se prehranjivali, kako su stanovali, kako su sve bolje upoznavali prirodu i njezine plodine.

Najstariji ljudi ponajprije su se bavili lovom. Osim manjih životinja lovili su i ubijali mamute (dlakave elefante), divlje konje, medvjede, pa zatim sobove, jelene, srne, pa bisone, veprove, divlje bikove. Imali su luk i strjelicu. Kožom su se njihovom prekrivali, kosti su upotrebljavali za oruđe, (u koliko ih ne bi smrvili za jelo), mesom su se hranili. Osim toga, ljudi kao lovci hranili su se i nekim plodinama, što ih zemlja sama donese. Bili su to lješnici, bukvice, slatko kestenje, žir i oraščići. Čovjek bi imao na raspolaganju mnogo divljih jabuka, krušaka, trešanja, divljeg grožđa, trnula, oskoruša, kupina, šipaka, gljiva, mesnate, sočne izdanke i slične biljke, kao i druge poslastice iz biljnog carstva. Osim toga mogao je lako doći do ptičjih jaja, do mladih ptica, do meda i saća divljih pčela. Mogao se poslužiti daždevnjacima, puževima i žabama. Imao je riba, rakova i školjaka iz tekuće vode. Glavni i najhraniviji predmet onog doba bile su svakako kosti, sitno smrvljene u tvrdo i pjeskovito tijesto. Ti lovci ponajvećma bi živjeli pod vedrim nebom ili stanovali u spiljama.

Zastim su najstariji ljudi bili pastiri. Kao takovi nisu živjeli na istom mjestu, nego su se selili od mjesta do mjesta tražeći hranu za svoje stado. Seleći se od mjesta do mjesta nisu mogli graditi stalna, nego samo prolazna prebivališta, kao šatore. Poput lovaca, osim mesom, pa i mlijekom, od svog stada napose ovaca i koza, hranili su se zemaljskim plodinama, što bi ih slučajno našli.

Daljni je način života bio ratarski (poljodjelski). Ljudi ratari (poljodjelci) nisu mogli ići s jednoga mjesta na drugo, nego su, vezani uz svoju obrađivanu zemlju, morali ostati na jednom mjestu. Stoga su morali sebi praviti stalne stanove ili domove, makar s početka posve jednostavne, ali s vremenom sve bolje i bolje. Na podu od ilovače stajali su lonci, vrčevi i ispletene košarice. Ratari se više ne hrane samo onim plodinama, što ih zemlja sama od sebe daje (bilje, gomolje, voće), nego posebno obrađuju zemlju i gaje neke vrsti žitarica, kao pšenicu, ječam i proso (dok o zobi i raži nisu još

ništa znali). Zrnje, što su ga dobili od tih žitarica, pržili su i onda mljeli među kamenjem, pa ovo grubo samljeveno brašno, a i cijelo zrno, ostavljali u loncima, da se njime hrane. O njihovu kruhu znademo, da je bio vanredno čvrst i težak, jer su u naslagama nađeni okrugli i plosnati komadi tog kruha ljudi iz starog kamenog i brončanog doba. Za kvasac nisu znali. Nije se našlo nikakovih niti rala niti motika. Ratarska oruđa su, po svoj prilici, bila od drveta, pa su tokom vremena propala.

Ti ratari timarili su i domaće životinje, goveda, koze i ovce. U brončano doba poznali su i svinju. Mlijeko od koza i krava držali bi u zemljanim loncima, jer su se u ono doba ljudi već znali baviti lončarstvom. (Gledaj sliku). Pojavljuje se pletenje i tkanje. Za odjeću su upotrebljavali grubo platno. Pronašle su se i krpe od tog grubog lanenog platna. I mreže za lov izrađivali su od lana.

Kad se na okupu našlo više ratarskih domova, nastalo je **selo. Ratari su postali seljaci.**

Sa selom je počeo uređeniji ljudski život, koliko u najužem obiteljskom krugu, toliko i u široj zajednici. Obiteljski krug postaje čvršći, svetiji. Kuća i kućište sve se bolje izgrađuju. Pristupaju novi dijelovi. Osjeća se potreba za sve različitijim oruđem. Isto tako šira zajednica, skup više kuća, selo, postavlja sve novije i novije zahtjeve. Nešto ostaje pojedinačko, a nešto se utvrdi kao zajedničko. Potrebno je urediti, i uređuju se odnosi između pojedinaca i njihovih prava, kao što se i s obzirom na ono što je zajedničko, određuju prava i dužnosti. Nastaju zakoni, makar nepisani, makar samo običajem. Sve se više ustaljuje društveni red. Kultura (prosvjeta) dobiva sve jasnije oblike.

II.

To su tri prva načina ljudskog života, l o v a č k i, p a s t i r s k i i r a t a r s k i, i s njima spojena tri kulturna oblika. No ipak se to ne smije shvatiti tako, kao da su ta tri načina tako odijeljeni jedan od drugoga i tako oštro među sobom odsječeni, da jedan nema baš ništa od drugoga. Lovci su bili djelomično i pastiri, a pastiri djelomično i ratari, a ratari su bili djelomično i lovci i pastiri. Nego se ima shvatiti tako, da je jedan od ovih načina najpretežniji, ili lovački, ili pastirski, ili ratarski (seoski), i da cijelom životu daje svoju značajnu crtu.

Osim onoga, što je ljudima ovoga ili onoga životnog načina, bilo najpotrebnije za život (kao što je bilo oruđe, oružje, odjevni komadi, stanovi), ti su najstariji ljudi osjećali potrebu i za takove čine, koji su imali p o l j e p š a v a t i ž i v o t.

Vidi se to po različitim c r t e ž i m a i s l i k a m a, koje nalazimo svagdje, gdje su dulje vrijeme živjeli. Crtali su i slikali po grebenima i stijenama spilja, u kojima su stanovali. Predmet crtanja i slikanja bile su ponajviše životinje, mamut, konj, bison (gl. sliku) ali se nalazi i ljudskih likova. Takvih slika i crteža ima i na kostima i na rogovima, osobito jelena (gledaj sliku). Kod poka-

panja mrtvaca mnogi su upotrebljavali boje, pa izgleda, da su bojadisali i same lešine. Otuda se može zaključiti, da su i za života bojadisali svoja tjelesa. Znali su upotrebljavati crnu, smeđu, crvenu, žutu i bijelu boju. Sve te boje održale su se po spiljama do dana današnjega. Nađen je i veliki broj šljunaka obojadisanih četkom. Kod raznih plemena Australije postoji još i danas slično naslikano kamenje. Dakako, da su svi ti crteži i slike bile s početka vrlo jednostavne, no s vremenom su se sve više usavršavale te postaju posve slične predmetu.

Ti najstariji ljudi znali su i rezati manje figure (kipove). Njihove rezbarije stare su barem isto toliko koliko i prve slike. Izrađivali su kipčiće od slonove kosti i nekog posebnog kamena. Rezanje ljudskih figura (likova) naginjalo je više na karikature (to su likovi ili slike rugalice; »karikare« znači »pretjerati«). Ali je pronađena i jedna ljepša mala glava od slonove kosti, koja predstavlja neku djevojčicu s velikom frizurom (pletenicom).

Našlo se i različitih nakita, na primjer, probušenih morskih školjaka, koje su po svoj prilici upotrebljavale žene kao neku vrst ukrasa. No bilo je i drvenog i koštanog i kamenog nakita, na primjer, igala od kosti, a kasnije i od kovine (bronce). Iglama bi pričvršćivali kosu. Nakita se našlo i u grobovima uz mrtvace.

Ovi najstariji ljudi imali su i neke glazbene sprave, na primjer, zemljane bubnjeve, na koje je bila napeta koža. Bubnjeve su pravili i na taj način, da su kožu razapinjali preko šupljih stabala. Imali su i zviždaljke od kosti. Nema sumnje, da su svirajući i pjevali. Zimi, za mraka, sjedili su u svojim kućama, govorili i pjevali, služeći se kod toga više opipom nego vidom. U njihovim kućama nije bilo drugog svjetla, do li samo ono što je dolazilo od vatre na ognjištu. U selu se morala i ljeti i zimi podržavati u kućama vatra. Za tadašnje je ljude potpaljivanje vatre predstavljalo teško pitanje, pa zato nisu puštali, da se vatra posvema pogasi. Po koji put bi sigurno od te vječne vatre dolazilo u kućama i do teških nesreća, po gotovu kad bi dunuo jak vjetar, po kući raznio iskre i prouzrokovao požar. One kuće od drva i slame brzo bi planule. U naslagama (švicarskim) mogu se i danas naći tragovi takovih požarnih nesreća.

Onih najstarijih dana pojavila se i neka vrst trgovanja. Bronca i oružje od bronce, zlato, ambra (mirisavi kamen u žući kita), pa onda koža, mreža od kudelje, platno, sve je to bilo mijenjano jedno za drugo. Vjerojatno je, da se trgovalo i solju. Dok su se ljudi hranili samo mesom, moglo se još nekako biti bez soli, ali kad su za jelo počeli upotrebljavati razna brašna i zrnje, sol je bila potrebna. Još pred nekoliko godina u Sudanu (u Africi) vodili su se ogorčeni plemenski ratovi samo zbog toga, tko će zavladati naslagama soli između Ferrana i Murzuka.

Već smo više puta spomenuli pokapanje mrtvaca. Uistinu, ti najstariji ljudi s veoma su mnogo pažnje i počasti pokapali svoje mrtve. S njima su pokapali oružje, nakit, hranu. Iznad njihovih grobova nagomilavali su čitave brežuljke zemlje. Ti brežuljci

su one gomile, što ih još danas nalazimo po Evropi, Indiji i Americi, u njihovim raznim krajevima. U vezi s tim humcima podizali su i veliko kamenje, i to ili pojedinačno ili u skupinama (to su m e g a l i t i: grčka riječ »megas« znači »velik«, a »litos« znači »kamen«).

III.

Nadalje treba znati, da je, osim mirnih lovaca, pastira i ratara, među najstarijim ljudima bilo i r a t n i č k i h s k u p i n a.

Ti r a t n i c i nastali su od lovaca, a još više od pastira.

Kako su se lovci, a osobito pastiri, pomicali od mjesta do mjesta, tražeći nova lovišta i nove pašnjake, naišli su i na takove prilike, da su se morali s drugima boriti za pojedine komade zemlje, ili za cijela područja i krajeve. Borili su se ili s drugim lovcima i pastirima, ili s ratarima, koji su također trebali pašnjake.

Oni koji su se izvježbali kao ratnici, lako su pobjeđivali druge.

Tako su nastali p o b j e d n i c i i p o b i j e đ e n i. Pobjednici su pobijeđenima, naravno, nametali svoju volju, stavljali na njih terete, zahtijevali razne daće, tražili, da ih pomažu u ratovanju. Pobjednici su postali gospodari, pobijeđeni podložnici. Pobjednici gospoda, pobijeđeni sluge (kmetovi, robovi).

Tako su se već najstariji ljudi počeli dijeliti i razlikovati.

Sasvim se po sebi razumije, da oni, koji su bili silom potlačeni, nisu bili zadovoljni, nego su svoje stanje teško podnosili i nastojali, da ga se otresu. Oni pak, koji su htjeli ostati trajni gospodari, bili su uvijek nesigurni i u strahu, da ih potlačeni ne napadnu, pa su gledali, kako da se osiguraju od svojih podložnika.

Stoga su pobjednici svoje obitavalište, svoje stanove ograđivali ogradom i zidom od kamena, i tako to svoje obitavalište učinili utvrđenim mjestom, to jest, kao g r a d.

U tom utvrđenom mjestu, u tom svojem gradu živjeli su pobjednici na svoj poseban način. Nastojali su, da im život bude što udobniji. Sve što je pojedino vrijeme imalo i iznašlo najljepše i najprikladnije, u pogledu znanja i materijalne (tvarne) strane života, to su oni uvodili u svoj grad.

To je bio g r a đ a n s k i n a č i n ž i v o t a. Latinski »građanin« znači »civis«, a »građanski« »civilis«. Prema tomu se za građanski način života kaže c i v i l i z a c i j a. Zatim se ta riječ počela uzimati i općenito, za svaki uređeniji život, napose s vanjske strane.

C i v i l i z a c i j a, to jest, da se v a n j s k a s t r a n a l j u d s k o g ž i v o t a u r e d i što točnije prema postojećim pronalascima ljudskoga duha, dobra je i potrebna stvar, jer čovjek mora uvijek gledati, da i s vanjske strane živi što dostojnije, — ali u tom još ni iz daleka ne stoji sva prosvjeta ili kultura, to jest, duhovna strana ljudskog života, napose vjersko-ćudoredna.

S civilizacijom m o ž e zajedno ići i duhovna vjersko-moralna prosvjeta, ali ne mora. Događa se, da je civilizacija na visokom stupnju, a duhovna kultura na niskom. To se događa osobito po gradovima. Ali i uopće.

To je ono, što smo na početku rekli, da u tvarno-tjelesnom pogledu i u pogledu općeg spoznanja čovjek sve više napreduje, ali da u vjersko-ćudorednom pogledu, na žalost, nije uvijek tako. No o tom u slijedećem broju.

C

Dosada smo, u pređašnjim člancima, razmatrali, kako su najstariji ljudi živjeli brinući se za tjelesne svoje potrebe, to jest, kakvo su oruđe upotrebljavali, gdje su stanovali, čim su se hranili i odijevali, ili kao lovci, ili kao pastiri, ili kao ratari, ili ratnici. No ne samo to, nego smo još razmatrali, kako su činili neka djela, koja više spadaju na duševno područje, to jest, kako su crtali, slikali, rezbarije rezali, kako su se služili nakitima, kako su postupali kod ukopa mrtvaca.

Ostaje još jedno važno pitanje, a to je: kakva je bila njihova vjera ili drukčije, što i kako su mislili o Bogu, (jer o tom ovisi i ostala, napose duhovna kultura).

1. Najprije ćemo navesti samo gotove činjenice, to jest, ono što je doista bilo, i što najviše udara u oči, a zatim ćemo se na to pobliže osvrnuti.

Najviše udara u oči, da su ti najstariji ljudi, u svom nešto daljnijem razvitku, gotovo svi, s jednim izuzetkom, bili mnogobošci. Vjerovali su (ne u jednoga Boga, što je jedino razumno), nego u više, pače vrlo mnogo bogova.

Ti njihovi bogovi bili su raziličite vrsti.

Jedni su vjerovali u prirodne sile. Držali su, da su te sile žive, to jest, da imaju kao neku dušu, i da je u njima neka viša moć. Tako su vjerovali u sunce, mjesec, gromove, u velike bregove, pećine, rijeke, u hrastove, vatru. To su dakle bili njihovi bogovi: sunce, mjesec, strijela, hrast, vatra i tako dalje.

Doista, pravo je rečeno »i tako dalje«. Kad su jedamput kao bogove počeli štovati različite stvari i pojave iz prirode, onda se nisu mogli zaustaviti samo kod nekih, nego se broj njihov sve više širio. Osim jačih sila i većih predmeta stali su obožavati i manje, sitne, neznatne. Tako su, na primjer, kao bogove štovali panjeve, kamenje, školjke, perje od ptica, nokte, vlasi.

Ti predmeti, smatrani i štovani kao bogovi, zovu se fetiši, a sama vrst ovakova mnogoboštva zove se fetišizam. (Ovu riječ »fetiš« prvi su upotrijebili Portugalci, koji su te obožavane predmete našli kod crnaca u Africi, u Senegalu, i prozvali ih po svojoj riječi »feitiso«, što znači »čarolija«, a dolazi od latinske riječi »facticius« što znači »ono što je učinjeno, ponajviše umjetno, jer su se za fetiše pravile i figurice ili kipčići od drveta ili kamena).

Obožavatelji fetiša nadali su se od njih pomoć, zazivali ih, prinosili žrtve (mlijeko, duhan), i čuvali ih na posebnom mjestu u svom prebivalištu.

Dok su dakle jedni imali za bogove različite predmete iz prirode, drugi su pak za bogove držali različite životinje. Zastupani su tu gmazovi, ptice i četveronošci. Štovali su, na primjer,

zmije, krokodile, morskog psa, sove, krave, mačke, bikove, a i druge najraznovrsnije životinje.

Ova vrst mnogoboštva zove se totemizam (od riječi »totem«, koja u indijanskom jeziku znači ponajprije poglavarev ručni znak, na kojem je urezana neka životinja, pa potom znači i »životinja«).

U ove obožavane životinje nitko nije smio dirati, niti bi ih tko smio jesti. Pače, držalo bi se za sreću, ako bi one koga proždrle.

U različitim stranama svijeta, u Aziji, Africi, Americi, pojedine bi porodice, zadruge, plemena, pokrajine, zemlje, imale koju izabranu životinju, i štovali je, kao da je bog. Kad bi poginula, onda bi je balzamovali (posebnom pomašću namazali, da se ne raspadne). Od nje su se nadali pomoći i zaštite.

Pravili bi od drveta ili kamena i figurice ili kipčiće životinja, pa su te figurice bili kao fetiši.

Treća vrst starinskoga mnogoboštva jest obožavanje pređa. Kad bi umro otac obitelji, osobito ako je bio snažan i vanredan čovjek, ili kad bi umro znatniji plemenski poglavar, ili kakav junak, štovali su ga poslije smrti sve više i više, dok nije u očima njihovim postao kao bog. Dakako, da je tokom vremena nastalo mnoštvo takvih pređa-bogova. To su dakle bili bogovi u ljudskom obličju. Pune su ih starinske pjesme.

U ljudskom obličju dolaze bogovi i onda, kad se prirodne sile, pomoću ljudske fantazije ili mašte (jedne duševne moći) shvate kao osobe. Ako se, na primjer, morska sila uzme osobno, onda ta sila postaje bog mora. Na isti način poosobljenja, sila ognja postaje bog ognja; sila vjetra bog vjetra. Na tom putu poosobljivanja ili personifikacije (persona znači osoba) nastao je bog rata, bog mira, bog umjetnosti, bog ljubavi, najprije čiste i čestite, zatim grješne i nečiste. Tako su i opačine i grijesi dobili svoje bogove.

U različite vrsti mnogoboštva ima se uvrstiti i šamanizam. Šamani su čarobnjaci ili vrači, koji različitim čarolijama i nekim tajanstvenim riječima i zazivima misle, da mogu dobiti i prisiliti bogove i duhove preminulih, da rade po njihovoj volji. Ne zna se, odakle potječe ta riječ, samo se zna, da su se tako zvali vrači u Sibiriji. No osim u Sibiriji ima sličnih vrača, pod različnim imenima, i u drugim krajevima po Aziji, Africi i Americi, a najviše u Indiji. Indijski vrači-šamani svoje su čarolije, kojima utječu na duhove, dobre i zle, razvili do najveće mjere. Pošto se u tim čarolijama pridaje najneznatnijim stvarima neka viša moć, šamanizam je neka vrst fetišizma.

Ovo su najglavnije vrsti starinskoga mnogoboštva. Naveli smo ih onako, kako su doista postojale.

2. Pita se sada, koja je vrst starija, a koja mlađa, to jest, koja se pojavila prije, a koja poslije.

Najbolji poznavaoci starih i niskokulturnih (primitivnih) naroda odlučno tvrde, da je fetišizam (obožavanje neznatnih predmeta) morao doći poslije obožavanja veli-

kih prirodnih sila (kao što su sunce, mjesec, grom). Ako se stoji na stanovištu, da se kod ljudi misao (pojam) o Bogu razvijala prirodno, iz promatranja prirodnih pojava (kao što neki drže), sigurno je, da se ta misao nije mogla razviti iz promatranja sitnih stvari. Pojam naime o Bogu sadržava kod svih naroda misao o nekoj najvišoj sili, a takva misao nije se mogla roditi kod promatranja sitnih predmeta, kao što su dlake, perje, i tako dalje. Ako je dakle pojam o Bogu nastao prirodno, onda je prije bilo obožavanje velikih prirodnih sila, a poslije je nastalo obožavanje neznatnih stvari, to jest, fetišizam.

Isto je tako i s totemizmom, to jest, obožavanjem životinja. Totemizam se pojavio poslije štovanja bogova u čovječjem obliku. Pojam o Bogu nije u sebi sadržavao samo misao o najmoćnijoj, nego i o najvišoj razumnoj sili, jer je ta sila, i po mišljenju mnogobožaca, poznavala ljudske prilike, čula njihove želje, brinula se za njihov život. Stoga je svakako prije nastalo štovanje pređa ili poosobljivanje prirodnih sila, to jest, prije je nastala ona vrst mnogoboštva, koja je bogove pomišljala kao ljude, nego ona vrst, koja ih je pomišljala kao životinje. Znameniti etnolozi (poznavaoci priprostih ili primitivnih naroda) izrijekom kažu, da je obožavanje životinja izrođeno, iznakaženo obožavanje ljudi. Tako napose veliki poznavalac indijskih naroda Maks Miler kaže, da se indijsko obožavanje majmuna i krave sasvim sigurno pojavilo mnogo kasnije.

Nije drukčije ni sa šamanizmom. Lakrdijaško postupanje s duhovima umrlih iznakaženo je štovanje uglednih i velikih pređa, a različite čarolije samo su jedna vrst običnog fetišizma.

Ove dakle napomenute vrsti staroga mnogoboštva, fetišizam, totemizam, šamanizam, kasnijeg su vremena. To želimo posebice naglasiti, da se zapamti. Prije toga postojale su druge vrsti, to jest, obožavanje pređa, ili štovanje bogova u ljudskom liku.

3. Sad pak, kad smo ustanovili, da je jedna vrst mnogoboštva postojala prije, a druga poslije, imamo pravo postaviti daljna pitanja: da li je ova starija vrst (obožavanje velikih prirodnih sila) početna, ili je pak također prije nje postojao neki drugi način štovanja i mišljenja o Bogu?

Da na to odgovorimo, iznesti ćemo, što već spomenuti veliki poznavalac staroindijskog života Maks Müller (Miler) kaže o staroindijskim slavospjevima (himnima), koji se zovu Vede. Iz tih pjesama najbolje spoznajemo, kako su se velike prirodne sile štovale kao bogovi. Tu se spominju različita i mnogobrojna imena tih bogova. No varao bi se, veli Müller, tko bi mislio, da su ti bogovi doista posve različiti jedan od drugoga, tako da jedan ima ovo svojstvo, drugi ono, jedan ovu moć, drugi onu. Ne, nego je tako, da kojigod se od njih spomene, svakomu se pridijeva ista svemoć, ista vječnost, isto veličanstvo. Pjesnik Veda, koji je samo tumač mišljenja ostaloga naroda, čim spomene kojega

od bogova, kao da više ne misli na druge bogove, nego misli samo na božanstvo uopće.

Učenjak Müller razlaže to na svoj poseban način. On kaže, da je u tim prastarim pjesmama usprkos svega vanjskoga mnogoboštva u duši vladala misao samo na jedno božanstvo. Na dnu svega dakle da je postojalo jednoboštvo.

To nutarnje jednoboštvo, koje je postojalo pokraj vanjskoga mnogoboštva, zove Müller, henoteizam (to je grčka riječ, sastavljena od dvije riječi: hen znači jedno, theos znači bog).

Ako i ne jednako, ali nešto slično postoji i u starim grčkim pjesmama, u Hesiodovoj Teogoniji (Postanak bogova), u Homerovoj Ilijadi, i drugima. U velikom mnoštvu bogova uvijek je jedan najviši, koji se zove Zeus, latinski Jupiter, što znači Višnji Otac. Slično je i u mnogoboštvu drugih naroda, na primjer, naroda germanskih i slavenskih.

Iz svega toga može se jasno zaključiti i odgovoriti na netom stavljeno pitanje: da je doista u ljudskoj duši tinjala misao o jednom Bogu i da je prije mnogoboštva postojalo jednoboštvo.

No ni ovakvo jednoboštvo, kako se, na primjer nalazi u grčkim pjesmama, kao što ni ono, koje se nalazi u »Vedama«, a koje Müller nazivlje henoteizmom, nije još pravo, nego nepravo ili zamućeno jednoboštvo.

4. Ali još prije ovog zamućenog jednoboštva postojalo je čisto jednoboštvo.

To je znanstveni zaključak (ishod, rezultat) najnovijih narodoznanstvenih, (etnoloških) istraživanja. Do toga rezultata dolazi se proučavanjem različitih bogoslovnih običaja, obreda, žrtava i molitava, zatim jezičnih izražaja, te starinskih crteža i slikarija. Ovim ispitivanjem napose su se bavili i bave znameniti narodoznanci (etnolozi — etnos znači narod, logo nauka), kao što su Obermajer, Šmit, Kern, naš Gahs, i drugi.

U istinu je dakle u najstarije vrijeme i kod najstarijih ljudi u svom početku, vladalo čisto jednoboštvo, ili drugim riječima, najstariji su ljudi vjerovali samo u jednoga Boga.

Ako se pita, kako su došli do te misli ili do te vjere u jednoga Boga, reći ćemo za sada, u ovom članku, samo u kratko: došli su ili na prirodan ili na natprirodan način.

Na prirodan način mogli su doći ovako: Iz vlastita su iskustva vidjeli, da ništa ne nastaje samo od sebe. Štogod bi nova nastalo u njihovu svakidašnjem životu, sve je to netko morao načiniti. Makar i najmanju stvar. Ako je nastalo ma kakvo novo oruđe, bilo od kamena ili drveta ili kosti, na primjer, kakva sjekirica, ili posuda, ili koji komad odijela, ili kakva kolibica, ništa od toga nije nastalo samo od sebe, sve je to morao učiniti netko drugi, sve je to moralo imati uzrok izvan sebe.

Razuman stvor, kao što je čovjek (a s takvim razumnim čovjekom računamo, jer je svaki drugi polučovjek i polu-

životinja pusta besmislica, kao što smo već na drugom mjestu dokazali), čovjek dakle kao razuman stvor morao je zaključiti, da ovako, kako biva unutar njegova života, da tako mora biti i izvan njegova vlastitog života, to jest, u svoj ostaloj prirodi. Ni u prirodi ne može ništa nastati samo od sebe. Ni ovdje na zemlji, gdje vidimo kamenje, bilje i životinje, ni gore na nebu, gdje vidimo sunce, mjesec i zvijezde. Sve je to netko drugi morao načiniti, sve je to moralo imati uzrok izvan sebe. A pošto je sva ta priroda ogromna, i pošto je sve tako divno uređeno, i sve to po jednom te istom planu, onaj koji ju je načinio, mora biti također silan i velik, mora biti neizmjerno mudar. To je Najviše Biće, to je Bog, i to samo jedan jedini baš zato, jer je neizmjeran, jer je najviši, jer ne mogu biti dva najviša, nego samo jedan, nad kojim ne može biti višega.

Taj prirodni put, na kojem je čovjek došao do misli i vjere u jednoga Boga, zove se put (ili načelo ili zakon) **uzročnosti.**

No osim prirodnim, mogao je čovjek i natprirodnim putem doći do spoznaje Božje. Mi smo u jednom predašnjem broju dokazali, da se čovjek ni po tijelu, a kamo li po duši nije razvio od nižih bića, nego da ga je Bog stvorio na svoju sliku i priliku, da mu je udahnuo razumnu dušu. Tako to jasno kaže Sv. Pismo, a znanost ne može protiv toga ništa. Stvoritelj je mogao čovjeka pustiti, da svojim razumom dođe do Njegova spoznanja, (kao što smo rekli čas prije), — no ujedno ga je još posebnim svjetlom rasvijetlio, da mu spoznaja o Bogu bude što točnija i savršenija. To je put nadnaravne objave.

Svakako dakle stoji, da su prvi i najstariji ljudi vjerovali u jednoga Boga, da su bili čisti jednobošci ili monoteisti (grčka riječ: monos znači jedan jedini, theos znači Bog).

Poslije toga počelo se javljati mnogoboštvo ili politeizam (»poli znači mnogo), ali tako, da se još ne gubi misao na jednoga Boga. To je henoteizam (hen nači jedno) ili pomućeno jednoboštvo.

Zatim se misao na jednoga Boga sve više gubi i nestaje, a mnogoboštvo postaje sve jače, grublje i niže, dok nije palo do totemizma (obožavanja životinja) i do fetišizma (obožavanje bezvrijednih predmeta).

5. Sad pred svojim očima vidite ono, što smo u predašnjim člancima isticali, kako naime ljudstvo, općenito govoreći, gotovo stalno može napredovati u pogledu znanja i iskustva, u pogledu rukotvorstva i vještina, ali u pogledu vjersko-ćudorednom da može i te kako nazadovati. Jer je mnogoboštvo, po gotovu u obliku fetišizma i totemizma, strahovito nazadovanje.

Pita se, kako je to moguće? Evo, kako:

Čovjek se sve više predavao tjelesnom životu. Živjeti tjelesnim životom umjereno i u granicama, razumljivo je i nije štetno. Ali neumjereni tjelesni život oslabljuje ne samo tijelo, nego i duh.

Prekomjerni tjelesni užici sve više kvare srce i zamračuju razum.

Pojam jednoga i pravoga Boga, kakogod je u jednu ruku lako shvatljiv i tako bliz ljudskoj prirodi, u drugu ruku pretpostavlja zdrav razum i nepokvareno srce.

Kao što kad se zamuti bistra površina jezera, ne vidiš više u dubini ni bisera ni koralja, tako ni, kad se zamuti ljudski um i srce, ne vidiš više čiste istine o Bogu.

Kao što u zamućenu jezeru, mjesto za školjkom bisera i za koraljima, rukom hvataš morske travurine i blatan mulj, tako i zamračenom mišlju, mjesto pravog božanstva, zahvaćaš obične i kukavne stvorove. Pošto je u duši ostala samo još kao neka zamagljena slutnja o božanstvu kao jednoj sili, to oslabljen um svuda, gdje nalazi neku silu, veću ili manju, svuda pomišlja na božansku silu, misleći da je to bog, i pošto je slab, to nema jakosti, da razabere, kako je to nemoguće, kako je to neistinito.

Što dublji ćudoredni pad, to veća zamračenost uma, a što veća zamračenost uma, to tamniji pojam o Bogu.

Iz povijesti najstarijih naroda poznato nam je, kolika je bijeda kod njih vladala u ćudorednom pogledu. Stoga nije ni čudo, da je misao o Bogu tako potamnjela.

No zar treba da svraćamo pogled u daleku prošlost! Zar ne vidimo tu istu pojavu upravo pred svojim očima!

O da, nažalost i te kako dobro vidimo.

Vidimo kako napreduje civilizacija, to jest vidimo, kako u vanjskom materijalno-tjelesnom pogledu ljudstvo napreduje, a s druge strane vidimo, kako je ćudorednost duboko pala. Uporedo pak s padom ćudorednosti pada i misao ili vjera u Boga.

Nikada možda u povijesti ljudskoj nije tako porasla nećudorednost sviju vrsti, kao što danas. A zato, kod mnogih, ni misao o Bogu nije nikad bila tako zamračena, kao danas.

Istina je, kod tako zvanih civilizovanih naroda nema onoga staroga mnogoboštva, — ali ima još nešto gore.

A to je bezboštvo ili ateizam (»a« znači »bez«).

Da, bezboštvo znači najniži stepen i najdublji pad misli o Bogu. Bezbožnost pretpostavlja ili najpokvarenije srce ili najzamračeniji um.

Uzalud bezbožnici (pa i na selu) dižu nos, kao da su najmudriji. Naprotiv, samo luđak može biti bezbožnik.

I krmak, da prostite, kad se izvalja u blatu, misli da je najljepši. Ali krmku nije zamjeriti, jer nema razuma, ali bezbožnik ima razum, pa još ne vidi svu svoju nakaznost i grdobu, ne vidi i ne osjeća blata, u kojem se valja.

To je tim žalosnije, što današnji bezbožnik živi usred onoga svijeta, koji ima najčistiji i najistinitiji pojam o Bogu, usred svijeta kršćanskoga.

U starom je svijetu, po odluci Božjoj, jedan jedini narod (a i taj nepostojano) čuvao vjeru u jednog pravog Boga (narod Izraelski).

Isus Krist je tu misao u najpunijem svjetlu donio za sve narode, za sav svijet.

Svi je mogu vidjeti, svi mogu biti u njoj blaženi, samo neka im je nepokvareno srce i zdrav razum.

»Blago onima, koji su čista srca, jer će Boga gledati«.

Jeronimsko izdanje Sv. Pisma Novoga Zavjeta

Hvalim Svevišnjemu, da nam je Sveto Pismo ugledalo svjetlo. Kad sam — a ima tomu dobar niz godinica — bio postao svetojeronimskim urednikom, naslijedio sam opću želju, da se izda Biblija St. i N. Z. Ta je želja prelazila iz jedne godine u drugu, a da se nije mogla ostvariti, jer se nije našao zgodan pisac. Sasvim razumljivo, jer to i nije malena stvar. Zato pripisujem samo milosti Božjoj, što je meni dosta brzo uspjelo naći takova pisca (dra Dinka Gudeka), te je Biblija već prvih godina moga urednikovanja počela izlaziti u pojedinim svescima. Nije to, istina, bio pravi prijevod, ali su sveti događaji ispripovijedani gotovo čistim biblijskim riječima. Gudekova Biblija zadovoljila je potrebama svoga vremena. Tom sam prilikom u »Kat. Listu« iznio kratak historijat hrvatskih prijevoda Sv. Pisma uopće.

Postavši prije pet godina društvenim predsjednikom, opet sam našao opću želju i potrebu, da se izda potpun prijevod Sv. Pisma, barem N. Z. I tu se nailazilo na poteškoće sad ove, sad one vrsti. Hvala Bogu, da mi je uspjelo sve te poteškoće odstraniti, tako da sada imamo pred sobom I. svezak Svetoga Pisma, Evanđelja i Djela Apostolska. U vrsnu prijevodu sveuč. profesora i apostolskog protonotara dra Franje Žagode. U lijepu formatu i doličnoj opremi. Krasno ilustrovano. Jeftino. Gotovo idealno.

*

Božanstvo Isusa Krista temelj je svemu kršćanstvu i kršćanskom životu.

Stoga je protivnicima kršćanstva prvo, da s Kristove glave skinu tu aureolu božanstva, — a Crkvi prvo, da tu aureolu trajno čuva u svem svojem sjaju.

No nigdje se ta aureola ne sja tako kao što u samom Sv. Pismu, u samim sv. Evanđeljima. Otvori tu sv. knjigu, promatraj je duševnim očima, i vidjet ćeš najjasnije tu aureolu božanstva Kristova. Vidjet ćeš je na svakoj stranici: u svakom Kristovu kretu, — svakoj Kristovoj riječi, u svakom Kristovom djelu. Sva je ta Knjiga rasvijetljena nebeskim svjetlom. Duhovnom sadržinom nije ni nastala na zemlji. Pisana je u nebu. Božjim nadahnućem. Božanstvo Kristovo njezin je sjaj, njezin miris, njezina ljepota, njezina uzvišenost, njezina nebesnost.

Stoga je ta knjiga od prvog početka bila svima najmilija, svima bila najsvetije i najdraže štivo. I samim sv. apostolima.

Izvorno pisana na židovskom i grčkom jeziku, skoro se počela prevoditi i na druge jezike, da je mogu čitati i pripadnici drugih naroda, koji su primili Kristovu vjeru.

Ponajprije na jezik latinski. Prijevod, poznat pod imenom Itala (translatio) skoro se proširio po svemu zapadnom rimskom carstvu. Tkogod je znao čitati, mogao se njim služiti. Sa znanjem, voljom i preporukom Crkve. Ta kako i ne, kad se u toj knjizi nalaze riječi i djela, nalazi život Gospodina našeg Isusa Krista, Spasitelja i Boga našega!

Zato je krivo i pomisliti, da bi Crkva ikada jednostavno branila čitati Sv. Pismo, napose 3v. Pismo N. Z.

T. zv. zabrane imale su sasvim drugi smisao. Izvjesne se zabrane nisu ticale čitanja Sv. Pisma, uopće, nego samo loših i krivih prijevoda.

Poznato je naime koliko je neprilika, tokom vremena, nastalo sa samom Italom. Budući da se Itala mnogo upotrebljavala, to se i mnogo prepisivala, pa i mnogo ispravljala. Na taj su način nastale tolike promjene, da sv. Augustin u svojem pismu sv. Jeronimu veli, kako se više ni jedan rukopis ne slaže s drugim. Nije više sigurno ni dokaze vaditi iz tih rukopisa. Tako i sv. Jeronim kaže: Apud Latinos tot sunt exemplaria, quot codices, et unusquisque pro suo arbitrio vel addidit vel subtraxit, quod ei visum est. Stoga je papa Damas god. 382. naložio sv. Jeronimu, da te prijevode opet dovede u sklad s grčkim tekstom. Sv. Jeronim je to i izvršio, kako izrijekom kaže za cijeli Novi Zavjet: Novum testamentuu graecae fidei reddidi.

Otada se u crkvi čitao i upotrebljavao taj Jeronimov ispravljeni tekst: Vulgata.

No ako se tako događalo s Italom, gdje su se pravile pogrješke nehotice, iz neznanja, kako li je istom bilo usred različitih krivovjerskih smutnja i nereda! Tako n. pr. za vrijeme Albigenza. Da bi svoje nazore dokazali navodima iz Sv. Pisma, ovi su krivovjerci ne samo neznalački prevodili, nego i hotimice kvarili sv. tekst. Stoga je razumljivo, da je koncil u Toulousi, god. 1229., zabranio čitati ovakove krive prijevode. No i ta je zabrana bila ograničena samo na onaj kraj i na vjernike onoga kraja.

Slično je bilo i u 16. stoljeću za vrijeme protestantskog krivovjerja. Protestanti su sami priznavali da su njihovi prijevodi netočni. Već je Emse u Luterovu prijevodu našao 1400 pogrješaka. I engleski je prijevod bio tako pogrješan, da se za Jakoba I. morao prirediti nov prijevod. Je li stoga čudo, da je papa Pijo IV. zabranio čitati prijevode nekatoličkih prevodilaca!

Kako pak i u najnovije vrijeme razna protestantska biblijska društva šire ponajviše netočne i iskrivljene prijevode Sv. Pisma, jasno je, da Apostolska Stolica, imajući na brizi dobro vjernika, ne dopušta čitati ni tih prijevoda.

Ali otuda se baš vidi, da je to sasvim nešto drugo, nego općeno zabranjivanje čitati Sv. Pismo.

Isto se vidi i iz činjenice, što je upravo crkvena vlast najviše nastojala oko toga, da se Sv. Pismo što više prepisuje i prevodi, kao što i iz činjenice, što se upravo pod ugledom i blagoslovom crkvene vlasti za jezike raznih naroda, koji su primali kršćanstvo, izmišlja nova slova u svrhu novih prijevoda. Osim ostalih, nama je naročito poznat naš primjer sv. Čirila i Metodija.

Kad je pak izumljen tisak, Crkva se stala odmah njime služiti ne samo za tiskovno umnožavanje izvornog teksta, nego i za umnožavanje prijevoda. Različita izdanja doživjela su više naklada, što dokazuje, da su se ta izdanja i mnogo čitala.

Posve je pak naivno, otuda, što su neki egzemplari, rukopisni ili štampani, bili lancima privezani u bibliotekama, izvoditi, da ih nije bilo dopušteno čitati. Svatko znade, da su pojedini egzemplari bili tako strogo čuvani samo radi svoje starine i rijetkosti i da ih tko ne ukrade.

Crkva dakle nije branila čitati Sv. Pismo, nego je samo pazila, da loši i krivi prijevodi ne zavedu vjernike u zabludu.

A kad su prijevode priredili za to sposobni ljudi, i kad su ih opremili nužnim tumačem, Crkva je čitanje Sv. Pisma željela i preporučivala.

Zato danas ima u svim jezicima takovih pučkih prijevoda. Izdaje ih se na stotine tisuća, da ih čitaju katolički vjernici.

Evo ga i u lijepu hrvatskom prijevodu.

Neka se isto tako čita u stotinama tisuća primjeraka. Na duševnu korist hrvatskoga puka!

Iz »Kulturnih crtica«*

Knjiga.

U pređašnjim brojevima »Zlatnog Klasja« čuli smo, kako je nastalo pismo i kakvih ga sve vrsti ima; zatim smo čuli, na čemu se sve pisalo i čim se pisalo.

Čujmo sada, k a k o j e p o s t a l a k n j i g a.

1. No još prije toga reći ćemo, kako se sve knjiga zvala u različitim jezicima. To će biti u savezu s onim, što je rečeno o materijalu ili o tvarnoj podlozi, na kojoj se pisalo.

U latinskom se jeziku knjiga zove »l i b e r«, — a liber znači »l i k o« ili »l i č i n a« pod korom drveta. Stari su Latini isprva, nemajući drugog materijala, pisali na toj ličini, koja se zvala »liber«, pak se poslije svaki materijal, na kojem se pisalo, i sve što se napisalo, pa makar toga bilo i više, makar cijela »knjiga«, zvalo liber.

U grčkom se jeziku knjiga zove »b i b l o s« ili »b i b l i o n«, a tako su Grci zvali egipatsku b i l j k u p a p i r u s, od koje se, kako već znamo, pravio materijal (tvarna podloga) za pisanje. Zatim je ta

* Pisano za puk.

riječ prešla i na sve ono što je napisano, bilo toga malo ili mnogo, ma i cijela »knjiga«, tako da Grci zovu knjigu biblion. Otuda ide i riječ »b i b l i o t e k a«, što znači »knjižnica« (to je grčka riječ: biblion znači »knjiga«, a »teka« znači »polica«, ili ormar, gdje se nalaze pohranjene knjige).

Njemački se za knjigu kaže »b u h«, a to dolazi od njemačke riječi »buhe«, što znači »b u k v a«. (Naša i njemačka riječ istoga su korijena). Stari Nijemci (Germani) urezivali su svoje staro pismo (zvano »rune«) u štapiće od bukovih grana ili pisali na bukovo lišće. Otuda ime i njihovoj knjizi.

I Slovenci se za knjigu služe istom riječju. »B u k v a r n a« znači knjižnica.

A i kod nas Hrvata »b u k v i c a« znači »slovo«. »Odčitat ću mu bukvicu« znači »Odčitat ću mu pismo, što ga ide«.

Pita se, otkuda naša riječ »k n j i g a«. Drugi nam jezici pokazuju, odakle su oni uzeli svoju riječ za »knjigu«: uzeli su od onoga materijala, na kojem su urezivali ili pisali od prvog početka ili u najstarije vrijeme, — a to je ponajviše bilo liko od šumskog drveća. Ima pak jedna naša stara riječ za šumu, a to je »kneja«. U mom rodnom kraju jedna šuma nosi ime »Kneja«. Više je nego vjerojatno, da su naši stari Hrvati pisali na liku šumskog drveta, a kako se šuma zvala »kneja«, mogla je ta riječ prijeći i na ono, što se pisalo, i tako je postala riječ »knjiga« (koja je srodnog korijena s riječju »kneja«).

To sve, što rekoh, ujedno vam je i kao jedan od bezbrojnih primjera, kako se značenje riječi, to jest, kako se jezik mijenja. Najprije riječ znači jedno, a poslije duga vremena sasvim nešto drugo. Riječi: liber, biblos, buh, bukvarna, bukvica, knjiga, značile su najprije »liko«, a nakon nekoliko prošlih vjekova znače ono što danas znači »knjiga«. Kolika promjena! Kolika razlika! T k o b i m i s l i o, d a o n a r i j e č, k o j a d a n a s z n a č i »k n j i g a«, d a j e n e k a d z n a č i l a »l i k o«. Tako ni Grk za svoju riječ »biblos«, ni Nijemac za svoju »buh«, ni Slovenac za »bukvarnu«, ni Hrvat za svoju »knjigu« nije pomišljao da je u rodbini s »knejom« (šumom, to jest, s likom šumskog drveta).

No nije samo to, nego otuda vidite, kako promjena ili povijest jedne riječi označuje promjenu ili povijest ljudskog života ili ljudske prosvjete (kulture). Na tom, kako se od riječi »liko« razvila riječ »knjiga« vidi se ujedno i to, kako su se ljudi u početku priprosto (primitivno) služili za pisanje likom od drveta, a onda se razvijali sve na više, dok se nije došlo do današnje, ovako usavršene knjige; vidi se, kako se od primitivne (priproste) kulture razvija sve viša i viša, po duševnim sposobnostima ljudi, koje im je dao Stvoritelj.

2. Doista, u davno pređašnje doba nije »knjiga« ni izdaleka izgledala tako, kao što izgleda danas. Ne samo to, nego knjige, dakako, u prvim počecima nije ni bilo. Najprije su se urezivale ili bilježile manje stvari, kao račun, ili sastavljali popisi, ili pisale isprave (darovnice) ili pisma, — n o t o s v e n i j e »k n j i g a«, j e r j e t o o b i č n o s t a l o n a j e d a n l i s t.

Knjiga je nastala, kad se o jednom predmetu, za pouku ili zabavu, napisalo toga više, tako da je za to trebalo i više pisaćeg materijala (papirusa ili pergamene), to jest više listova.

U tu bi se svrhu komadi papirusa pristavljali (ne jedan na drugi) nego jedan do drugoga i lijepili, tako da je nastala duga pruga ili trak. Na toj, tako dobljenoj, dugoj i, koliko je potrebno, ovisokoj prugi ili plohi pisalo se od komada do komada (od lista do lista), ali samo na jednoj strani. Potom bi se ta cijela duga ploha (pruga, trak) smotala (savila), tako da se dobio smotak ili svitak. (Gledaj sliku 1).

To je bila knjiga u obliku smotka ili svitka.

Tada dakle knjiga još nije izgledala kao današnja knjiga, gdje se slaže list na list, nego se stavljao list do lista, pa se zatim sve to savilo (kao što se savija ili frče list na drvetu), i dobio svitak (koji se latinski osim »liber«, posebice zvao volumen od glagola volvo, što znači motati).

Ovakav svitak imao je na jednoj i drugoj strani pričvršćen po jedan štapić od drveta ili slonove kosti, i na vršku po jedno puce. Pomoću toga štapića svitak se za vrijeme čitanja lakše odmatao i zamatao. Odozdo je visio jedan trak, na kojem je bio zabilježen pisac i sadržaj svitka (knjige).

Cio se smotak (mjesto korica) čuvao u odugoljastoj kutiji od pergamene, koja je obično bila crveno obojadisana. Obična pisma samo bi se prevezala vrpcom.

3. Tako je to bilo, dok se za pisanje nije počela upotrebljavati pergamena (pisaća tvarna podloga od kože).

Budući da se pergamena ne da savijati (kao papirus), to su se komadi ili listovi pergamene slagali jedan na drugi i zatim se na stražnjoj strani prišili. Tako se učinilo ne samo zato, što se pergamena teško savijala, nego i po uzoru drvenih pločica, koje su bile prelite voskom. I one su se slagale jedna na drugu.

Time dakle, što su se listovi pergamene morali slagati jedan na drugi, dobio se oblik knjige onakav, kakva ga i danas imamo. Kako listovi od pergamene nisu bili tanki, lako je sebi predstaviti, da je takova knjiga bila dosta debela.

A zvala se **Kodeks.**

»Kodeks« je latinska riječ i zapravo znači komad drveta ili klade, s koje je skinuta kora. Budući da su Rimljani izdubljene drvene ploče, koje bi prelili voskom, upotrebljavali za pisanje, to se najprije takva drvena ploča zvala »Kodeks«, a onda se to ime preneslo i na knjige, koje su sastojale od pergamenskih listova (jer su i one bile slične i teške).

Poslije pak svaka knjiga, koja je pisana rukom, za razliku od tiskane, zvala se Kodeks. (Gledaj sliku 2.)

4. Treba naime dobro držati na umu, da je sve to, što smo dosada spominjali, sve te knjige, bile one u ovom ili onom

obliku, ili u obliku svitka ili u obliku kodeksa (složenih listova), **da je sve to pisano rukom.** Sve su to **rukopisi** ili manuskripti (latinska riječ: manus znači ruka, a skribo znači pišem).

Pošto tiska još nije bilo, sve se je moralo pisati rukom. Dakako, da su knjige bile rijetke i skupe. U rimsko i grčko vrijeme pisari su najvećma bili robovi. Kad se jedna knjiga imala umnožiti, tada bi jedan čitao naprijed a za njim pisalo više pisara.

Poslije je bilo i plaćenih pisara. Imali su ih pisci, učenjaci, knezovi i vladari.

U ranom srednjem vijeku najviše su pisali knjige samostanci (redovnici). Oni su to činili iz prosvjetnih razloga. Prepisivali su mnoge stare rukopise, rimske i grčke, da se uzmognu korisno upotrebljavati i da se sačuvaju za budućnost.

To je bio ogroman posao. Cijele knjižurine ispisati rukom! I tako divno, da im se i danas moramo diviti. Osobito krasno izrađivali su velika početna slova te ih uresili različitim uresninama i sitnim slikama (minijaturama). Gledaj sliku 3. i 4.)

Katolički su redovnici time stekli besmrtne zasluge za ljudsku znanost i kulturu.

Iz starine nam se sačuvalo dosta velik broj rukopisa. Ima ih vrlo starih. Najstariji su egipatski svitci od papirusa, stari dvije i tri tisuće godina prije Krista. Mnogo kodeksa sačuvano je iz srednjeg vijeka.

Znatan broj i svitaka i kodeksa nalazi se u različitim bibliotekama velikih evropskih gradova (Londona, Pariza, Berlina, Beča i drugih).

Sasvim novo doba za knjigu nastalo je onda, kad je pronađen tisak. No o tom u slijedećem broju.

Dva protivna shvaćanja

Na glavnu godišnju skupštinu Društva sv. Jeronima dođe uvijek dosta lijep broj društvenih povjerenika, najvećim dijelom, dakako, župnika. Istina, moglo bi ih biti i više, barem onih iz obližnjih župa, kad ih dođe i iz udaljenijih krajeva, što je, naravno, mnogo teže. Ali, znadem, dođu na put svakojake zapreke.

Što je više posjetilaca, to mi je milije, jer je to znak, da se zanimaju za društveni život i rad. Bez zanimanja nema života ni napretka. Stoga mi je drago, ako se i na samoj skupštini povede što stvarnija rasprava o pojedinim prosvjetnim pitanjima. Povjerenici žive u narodu, pa mnogo toga vide i zapaze, što drugima može izmaknuti. Njihove dobronamjerne primjedbe i savjeti uvijek su dobro došli.

Isto tako mi je drago, kad se i privatno mogu s pojedinim povjerenicima porazgovoriti o svetojeronimskim prilikama. Čuju se utješne i neutješne stvari. Ali su poučne i jedne i druge, svaka sa

svoje strane. Utješne sokole i podižu, neutješne nukaju na refleksije, i ne daju, da se čovjek uljulja u bezbrižnost i san.

Tako sam i prigodom posljednje glavne društvene skupštine razgovarao s nekim povjerenicima, i tom im prilikom u ime Društva i u ime svoje zahvalio na maru i trudu oko širenja svetojeronimskog štiva.

Na to mi oni spontano, jedni od drugih odijeljeno, odgovoriše ovako:

»Nemojte vi hvaliti nama. Nego mi treba da hvalimo vama, što nam šaljete dobro kršćansko-prosvjetno štivo, i što se toliko brinete oko svega toga. To štivo ne samo da po sebi vrši svoju prosvjetnu zadaću, nego je ono i naš prvorazredni pomagač. Što bismo mi bez njega! Osobito danas! Bilo bi nam, kao da su nam odsječene ruke i noge. Tko od nas može zaći u svaku kuću! A štivo može! Ono tamo mjesto nas zbori, uči i oplemenjuje. Zato, kad nam ne biste slali tog štiva, mi bismo vas molili i zvali: Šaljite! Ne smalakšite! Treba nam pomoći. Šaljite što više! A kad nam i bez naše molbe i poziva šaljete, mi vam za to hvalimo! Od srca hvalimo!«

Tako su govorili svijesni povjerenici. Takvo je bilo njihovo shvaćanje. Ja sam, naravno, i dalje ostao kod toga, da i mi hvalimo njima, od srca hvalimo.

Ali, u drugu ruku, istina je, živa je istina, da i oni imaju pravo, kad zahvaljuju središnjici.

Da bi se to vidjelo i s objektivne strane, treba samo da se sa Ciceronom zapitamo: C u i b o n o ! Kome je, u prvom redu, n a k o r i s t prosvjetno štivo? Ja bih ovomu Ciceronovu upitu samo još dodao: E t c u i g a u d i o ? Komu n a r a d o s t ?

Nema sumnje, da je i središnjici milo i ugodno, kad, nakon mnogog truda i muke, napokon ugleda gotovu knjigu, gotov časopis, spremne, da pođu u svijet i da donesu plod, koji im je namijenjen. Ali ta radost središnjice nije onako jasna i živa (kao što je samo radost od uživana ploda), — a da o kakovoj koristi za središnjicu i ne govorimo.

I k o r i s t i p u n a r a d o s t p r i d r ž a n a j e u p r v o m r e d u z a v a n j s k o p o d r u č j e : najprije za one, koji se upravo služe prosvjetnim štivom, za čitaoce; a z a t i m z a o n e , k o j i ž i v u u n j i h o v o j s r e d i n i. Na prve se ovom prilikom ne osvrćemo, n e g o n a d r u g e.

Da li je ljepše živjeti u uljuđenoj ili u neuljuđenoj sredini? Da li u više uljuđenoj ili manje uljuđenoj? Odgovor je suvišan.

Uljudba ili kršćanska prosvijećenost svuda baca svoje svijetle zrake, svuda vrši svoj blagoslovni utjecaj. U domu i izvan doma. Po uljudbi čista je i uredna kuća. Ukućani se među sobom paze i štuju. Gospodarstvo napredno. Mladež čista, čedna i trijezna. Sklad među susjedima. Sloga u selu. Pune crkve. Ljubav i štovanje prema duhovnim pastirima. Opće blagostanje.

Tko da ne želi takvu uljudbu! Iz altruizma, t. j. iz ljubavi prema bližnjemu, kao što i iz uređene ljubavi prema samom sebi!

A takvu uljudbu promiče prosvjetno štivo, knjige i časopisi. Tko da ih ne širi! I tko da ne bude zahvalan onima, koji spremaju i šalju takovo štivo!

Doista, pravo i zdravo shvaćanje!

Ali ima i shvaćanje drugo. Ima naime nekih, ne znam, da li bih ih mogao nazvati svetojeronimskim povjerenicima, — ima ih, ako i malo, koji se srde, kad im se pošalje nešto knjiga ili časopisa, da ih, radi širenja uljudbe, raspačaju među narod. »Što će im to! Već je toga dosta! Oni imaju i drugoga posla! Ne će da budu agenti!«

Iz takovih pojedinaca govori ili opći nehaj i apatija, ili duhovna lijenost, ili nerazumijevanje vrijednosti prosvjetnog nastojanja i rada, ili sve to zajedno.

Mogao bih razumjeti trenutačno neraspoloženje ili mrzovolju s opterećenosti kojega dana, — ali ne rgazumijem, da se može trajno ostati u takovu »neraspoloženju« ili »mrzovolji«, te prema tomu »raditi«. Kako takovi pojedinci sebi zamišljaju svoj opstanak u sredini, u kojoj postupaju prema tim »načelima«?!

»Ne će da budu agenti«. »Agenti« u običnom, profanom smislu; »agenti«, koji rade mehanički, bez ikakve svijesti o višem cilju, — poimam. Ali, agenti za kršćansko-prosvjetne ili za Božje ciljeve, — idealni agenti!!

Od glagola »agere« dolaze najljepši pojmovi: agilan, aktivan, akcija, pa i agens(-tis): radnik, trudbenik, promicatelj, prosvjetitelj. Ima li ljepše životne svrhe nego biti prvi i glavni agens u kršćanskom prosvjećivanju svog naroda!

Ne će da budu »agenti«, naši prosvjetni, jeronimski agenti! Ali ako to ne će, onda hoće da im narod ostane bez uljudbe, bez prosvijećenosti; hoće, da im narod bude surov, nekulturan; hoće njegove poroke i bolesti, hoće njegovo neznanje, njegovu sveopću zaostalost.

Ne će da budu naši agenti, agenti Božjega svjetla, a onda hoće da budu suagenti mraka i sukrivci svih narodnih neprijatelja.

Vide li posljedice? Zar ih se ne boje?! Može li im savjest ostati mirna?

A treba samo malo refleksije, pa da se odmah spozna pravi put. Treba da se svlada samo nešto nehaja i nerazumijevanja. A ako im je teško raditi samima, zar ne mogu među svim vjernicima naći sebi dva tri pomagača, muška i ženska! Uopće se danas ne može ni zamisliti ma kakav širi rad bez takovih pomagača, dakako vrijednih, sposobnih, štovanih!

Ako pak ne mogu ni to, a sami ne će da budu »agenti», t. j. radnici, onda je sve osuđeno na propast, i stado i pastiri.

Do toga ne smije doći! Probuditi se treba! I zabaciti ovo drugo shvaćanje kao krivo i nevaljalo. A prihvatiti ono prvo, t. j. da se s radošću dočekuje sve ono prosvjetno štivo, što ga šalje Društvo sv. Jeronima.

Društvo sv. Jeronima ne šalje ništa nepotrebno, ništa suvišno. Sve što šalje Društvo sv. Jeronima, dobro je promišljeno, u pravcu, da se suzbije ono što je mračno i otrovno, a svijetlo i zdravo da se pruži narodu za njegov sveukupni napredak.

Stoga ne može biti izbora između dva napomenuta shvaćanja. Prvo se nameće imperativno!

Primjedbe i odgovori*

„Oro na timoru"

»Uspjeh svetojeronimskoga društva leži mi živo na srcu, pa ću za to iskreno reći od prve stope: Svetojeronimsko je društvo dosada imalo krasnih uspjeha, ali po mom čednom sudu, ti uspjesi još nijesu onakovi, kakovi bi trebali da budu.[1] Prvo: broj članova je premalen. Slovenaca je triput manje nego Hrvata, pa njihov »sveti Mohor« ima preko 100.000 članova, a »sv. Jeronim«? Nema na žalost ni jednu petinu toga broja.[2] Drugo: svetojeronimske knjige nijesu uvijek, skoro bih rekao, tamo od zemana pisane onako, kako bi trebalo da bude.

Da društvo »sv. Jeronima« još snažnijim korakom pokroči naprijed, potrebne su, kako držim, ove 4 stvari:

1. Knjige »sv. Jeronima« moraju se više približiti puku svojom građom, svojim jezikom. ukusom, duhom.

2. Knjige »sv. Jeronima« moraju biti bistro ogledalo narodnoga života u svim hrvatskim zemljama.

3. Društvo »sv. Jeronima« mora imati čovjeka, koji će uvijek putovati radi organizacije po hrvatskim zemljama.

4. »Društvo sv. Jeronima« mora imati svoje godišnje skupštine svake godine u drugom kraju.

*

1. U nas je lijepa četica pisaca, koji se ne stide svoga puka, iz kojega su potekli, ali ti ljudi ili su lijeni ili ne znadu pogoditi narodnu žicu. Naši pučki pisci nijesu znali pisati za puk onako, kako to pišu Slovenci i drugi, nijesu znali odabrati zgodne građe, nijesu je znali lijepo urediti, nijesu je znali zadahnuti narodnom dušom, i eto: knjige »sv. Jeronima« izlaze toliko godina među narod, ali osim »Danice«, Sv. Pisma i par molitvenica ne bismo mogli nabrojiti mnogo knjiga, što ih je puk upravo prigrlio. Braća Radići su prvi pokazali, kako treba pisati za puk. A rajni naš Čebušnik dobro je to shvatio.

Svi uzdišemo za dobrim pučkim pripovjedačem. Svake se godine doduše štampa po koja velika »historijska pripovijest«, ali to nije »ono pravo«. Svakako je čudno i nenaravno, kad pisac izađe na javu odmah s velikom pripoviješću, a prije nije nikada štampao ni jedne omanje pripovijesti. Ako smo

---

* Pod naslovom »Oro na timoru« društveni je prijatelj I. V. napisao članak za naš »Vjesnik« i u njemu iznio nekoliko pobudnih primjedaba, a uredništvo je na njih odgovorilo svojim numeriranim opaskama.

tuđi narodu u pučkim pripovijestima, kako ne ćemo biti u drugim ozbiljnim, težim »granama«. Poučne knjige pisane su ponajviše previše učeno. Takve knjige ne mogu postići cilja.

Janko Barlè je pokazao jednom zbirkom pripovijesti, da bi mogao postati dobrim pučkim piscem, ali ga nažalost izjeda kancelariska prašina. Među mlađim piscima ima nekolicina i dobrih pripovjedača, pa neka se oni sjete, da negdje na zemlji ima nekakovo društvo »sv. Jeronima« i da im je sveta dužnost približiti se tome društvu.[3]

Ne bi li se moglo štampati skraćeno »Prosjak Luka«, »Ilijina oporuka«, »Mladi gospodin«?[4]

2. Svetojeronimsko društvo treba da je opće hrvatsko, njegove knjige treba da su bistro ogledalo narodnoga života u svim hrvatskim krajevima. Do sada se u tom ogledalu vidjela samo slika najuže Hrvatske ili čak samo Zagreba s okolicom.

Svetojeronimske knjige bi morale opisivati život hrvatskoga naroda po Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Istri, po Međumurju, po bogatim selima oko ponosite Subotice itd. To bi trebale izvršiti pripovijesti, zemljopisne (putopisne) i druge knjige.

Svetojeronimsko društvo neka posegne u kesu[5] i neka nagradi nekoliko sposobnih ljudi, koji će putovati raznim našim (kao Kongo nepoznatim) krajevima i za par godina ne će se pitomi Zagorac krstiti i lijevom i desnom kad spazi »Turčina« iz Bosne s dimlijama, — za par godina ćemo se poznati, bit ćemo svoji.

Svetojeronimsko bi društvo moglo vaditi ljepše stvari iz akademijske knjige »Zbornik običaja«. Isto tako bi moglo svetojeronimsko društvo štampati mnoge lijepe narodne pjesme, koje ne će doći nikada na red u »Hrvatskoj Matici«.[6]

3. Ovakovo ugledno društvo bi moralo naći jednoga čovjeka (organizatora), koji bi putovao i po najzabitnijim hrvatskim selima; starije bi članove skupljao oko sebe, učio bi ih mnogim stvarima, nagovarao bi ih na rad, slušao bi njihove želje, tražio bi nove nove članove, a u sve bi članove usađivao ideale hrvatske i kršćansko-katoličke. Ovako bi se namjerio na neke osobito bistre glavice, pa bi možda kojega od njih nagovorio, da napiše koju knjižicu. Znam dobro, da ih ima, koji bi mogli napisati lijepih stvari za svetojeronimsko društvo.[7]

Taj bi organizator mogao udariti stopama Vukovim i Belostenčevim, te na tim putovanjima skupljati lijepe, nepoznate riječi, poslovice, pjesme, pripovijesti, odgonetke. Spretan, promećuran čovjek digao bi u narodu visoko ugled »sv. Jeronima«, te bi društvo za par godina imalo 100.000 članova.[8]

4. Skupštine »sv. Jeronima« neka bi bile svake godine u drugomu mjestu. Jedne godine, recimo, u Vinkovcima, druge godine negdje u Dalmaciji, treće godine u kojem bosanskom mjestu, četvrte godine, recimo, u Bjelovaru, pete opet godine u Dalmaciji, i tako redom. Da vidite, kako će odmah drugim životom oživjeti »Društvo sv. Jeronima«!

Sada je na skupštini toga društva: par zagrebačkih svećenika, četa klerika, 2—3 zagrepska učitelja i nekoliko svećenika namjesnika, koji su došli u Zagreb po drugom poslu. Ne dođu ni najbliži povjerenici iz zagrebačke okolice!

A na skupštinu, recimo, u Vinkovcima bi došla listom sva hrvatska inteligencija iz čitavoga kraja, došlo bi nekoliko stotina bistrih hrvatskih

ratara, svi hrvatski đaci, lijep broj majstora itd. Na ovakov način bi svetojeronimsko društvo malo pomalo postalo doista »pučkim«.[9]

Njegove će knjige biti tada riznice narodne mudrosti i fine stare nasljedovane prosvjete, bit će ogledalo našega života, čuvar našega staroga poštenja i ponosa, naše stare slave te časni prorok, koji naviješta bolju budućnost.

Do sada se svetojeronimsko društvo širilo da tako kažem »odozgora«, biva: bogatiji su ljudi na samrti ostavili društvu oveće svote, a neki su još za života iz svoga džepa upisivali među dosmrtne članove svoje siromašnije rođake, seljane itd. Od sada treba društvo da se širi »odozdola«. Puk neka sam svojom voljom grne u svetojeronimsko društvo i neka ga učini ponositom kulom prave hrvatske, katoličke, narodne prosvjete.[10] . . .

Poslije ovoga užasnoga rata doći će drugi rat. Taj će rat biti kod nas kod kuće. Bit će se boj za duše. Bit će divlje hajke i po najzabitnijim selima, kuda se nije dao ni siromašni Slovak-kotlokrpa. Naše nadriknjige već navještaju boj. Dobro! Svetojeronimsko društvo ima zadaću da poda hrvatskoj čeljadi u ruke knjige, koje govore i o ovome i o onome, ali koje u prvom redu poštuju Gospoda Isusa Krista i Njegov sveti zakon.

Svetojeronimsko društvo kao oro na timoru motri sa svoje visine sve što se događa po hrvatskim zemljama. Njegovo oštro oko dopire i u najbjedniju kućicu od pletera. Svetojeronimsko društvo motri, čuva i čeka!

Svetojeronimsko društvo ima već danas nekoliko vrsnih generala, a vojska je vani po našim lijepim, pitomim selima. Kad se ta vojska sakupi, uredi i za boj raspali, tko će joj odoljeti?

A sad pozivam sve, što ljubi Krista i Hrvatsku — učeno i neuko, bogato i prnjavo, sito i gladno — neka se okupi oko svetojeronimskoga društva. Ovdje će niknuti naša hrvatska pučka univerza, ovdje će biti škola, u kojoj se »sve uči«.[11]

Odgovor uredništva.

[1] Čitaocima našega »Vjesnika« vrlo je dobro poznato, kako smo ne jedamput zaželjeli, da nam se neka izriču i dostavljaju želje, savjeti, primjedbe, pa makar i prigovori, samo neka je svemu tomu podlogom iskrena skrb za procvat našega društva i hrvatske pučke prosvjete uopće. Otuda nastaje sve živahnija izmjena misli, u toj izmjeni osvježuje se život, a tek u osvježenu životu ima nade, da će biti rasta, ploda, napretka. — Stoga rado donosimo i ovaj članak I. V., to radije, što ga poznajemo kao dobra poznavaoca narodnoga jezika i narodnoga života. A po načelu »izmjene misli«, sebi samo pridržavamo pravo, da odmah odgovorimo i dadnemo potrebne informacije.

[2] Što se tiče broja članova, zajednička je želja nas sviju, da taj broj bude što veći, pa i iskoredba sa sv. Mohorom dobro nam dođe, da se potaknemo na što intenzivniji rad, premda je ta isporedba već toliko puta iznesena, te počinje gubiti svoj čar. A taj čar postaje još neznatniji, ako se saznade za pravi razmjer članova između jednoga i drugoga društva. Gosp. I. V. kaže, da slovensko društvo sv. Mohora ima preko 100.000 članova. No tomu nije tako. Najveći broj, što ga

je »sv. Mohor« postignuo, uzdignuo se (i to god. 1911.) do visine od 85.789. Otada je počeo padati, te je padao, padao, dok nije god. 1915. spao na 74.374, da se opet god. 1916. digne na 78.145. Tako evo najprije stoji s onih »preko 100.000«. — Nadalje kaže gosp. pisac, da naše društvo sv. Jeronima »nema ni jednu petinu toga broja«. Ni to ne stoji. Po njegovu bi naše društvo imalo jedva, recimo okruglo, oko 20.000 članova, — a u istinu već samih doživotnih članova imamo danas preko 33.000, dok zajedno sa članovima godišnjacima (dvokrunašima) imademo oko 45.000 članova. Ispoređujući naše društvo sa »sv. Mohorom« možemo mirne duše uračunati naše članove godišnjake, jer sv. Mohor gotovo da i nema drugih članova nego ovakvih sličnih našim godišnjacima, t. j. članova, koji za svoje članstvo i za godišnje knjige sv. Mohora plaćaju svake godine 2 K. Dosmrtnih članova ima sv. Mohor (god. 1916.) samo 2122 (članarina iznosi 30 K). — Ako li se pak uzme na um još i naša »Danica«, koja ima svoje stalne čitaoce, a prosvjetna joj je vrijednost barem tolika, kolika je i svake druge knjige, onda ona isporedba izlazi za nas još u povoljnijem svjetlu. Ove godine štampamo »Danicu« u nakladi od 90.000, u nakladi dakle, koju sv. Mohor nije još nikada dostignuo. Prema tomu »sv. Jeronim« stoji u duševnom dodiru s više ljudi nego »sv. Mohor«, barem preko svoje »Danice«, — ako i ne preko sviju svojih knjiga radi manjeg broja članova. No ne smije se zaboraviti ni na to, da je »sv. Mohor« mnogo stariji nego »sv. Jeronim«, pa da je za to imao i više vremena sabirati svoje članove.

Ali gosp. I. V. ima donekle pravo, kad se pozivlje na to, da Hrvata imade tri puta više nego Slovenaca, — i ako ne smijemo ni tu biti prema samima sebi nepravedni. U ovim »opaskama« ne možemo pisati čitave rasprave, no bit će dosta, ako i natuknemo samo, kako i ovaj »triput« valja uzeti cum grano salis. Ponajprije pitamo, otkada smo mogli da počnemo računati s bosansko-hercegovačkim Hrvatima. Nisu li oni g. 1868., kad se naše društvo bilo osnovalo, stenjali još pod turskim jarmom? A od okupacije 1878. tako su napredovali u kulturi, školstvu i čitanju, da je njihovo jadno stanje moralo danas prinukati Božjega čovjeka fra Didaka Buntića, ne bi li u tom dijelu našega naroda, skoro bismo rekli, čudesnim nekim načinom, ako ne utrnuo, a to barem ublažio, ohladio rak-ranu naše pučke prosvjete, analfabetizam. Treba li nadalje da spominjemo, kako je u tom pogledu u Istri, gdje smo mi Hrvati mogli da tek novčić po novčić skupljajući dođemo do koje pučke škole! A ne bijaše mnogo bolje ni u Dalmaciji ni u Banovini, gdje se također još i danas analfabetizam ceri visokim postotnim brojem. — Imajući sve to na pameti, kao što i to, da je analfabetizam u Sloveniji mnogo manji, pa nadalje to da svih Slovenaca ne će biti triput nego samo dvaput manje od (katoličkih) Hrvata, onda nam i opet ona isporedba sa »sv. Mohorom« svijetli u posve drugom svjetlu, nego onda, kad se o svemu tome ne razmisli. Jer otkada se među Hrvatima pitanje školstva i analfabetizma popravlja, otada se i naše društvo miče naprijed bržim korakom, tako da je ono za posljednjih deset go-

dina na toliko poraslo, koliko je naraslo za čitavih pređašnjih četrdeset godina, — dok je baš u isto ono posljednje vrijeme »sv. Mohor« nešto n a z a d o v a o.

To su gole činjenice, to su čisti brojevi, koji nam mogu samo još veće pouzdanje uliti u naš rad, te nas u plemenitom natjecaju s bratskim društvom sv. Mohora dizati sve više i više!

[3] Da bi se knjige sv. Jeronima morale još više približiti puku »svojom građom, svojim jezikom, ukusom, duhom«, to se ne će moći nikada dosta naželjeti. I onda, kad ćemo se mnogo dalje vinuti, i onda će imati mjesta jošte mnoge želje. Baš mi najjače osjećamo onaj barem približni ideal, do kojega bismo trebali doći, kao što osjećamo i to, da ga još nismo stigli, ali — sada dolazi onaj stari, onaj vječni, onaj obični uzdisaj: pisaca, pisaca! U tomu nema nitko toliko iskustva, koliko mi. Što se n. pr. poučna štiva tiče, evo: netko je stručnjak, ali se čovjek mora upravo snebivati, kako ne zna pisati za puk ili pučki; a drugi znade pučki pisati, ali na žalost nije stručnjak. U te dvije, čini se, uske granice, sabito je toliko grebena, toliko prepreka, toliko poteškoća, da će borbe s njima biti vječne, i nikad se ne će moći potpuno savladati, — no savladati moći će se i morat će se sve više, sve do onih stepena, koji će u našim dušama izazvati općenito zadovoljstvo. — I glede zabavna štiva valja da iskustvo govori. Naši su mlađi pripovjedači odviše pod utjecajem moderne svjetske beletristike, koja je pisana visoko, previše umjetno, nepučki (pod riječju »umjetno« mislim drugo nego pod riječju »umjetnički«, jer umjetnički valja da su pisane i knjige pučke). Stoga u slučaju, kada hoće da pišu pučke pripovijesti, ne mogu pogoditi »prave žice«. Ili pak — što je poznata karakteristika današnjeg naraštaja — nemaju dosta strpljivosti, dosta energije, da studirajući pučko pisanje pomno i polagano izrađuju svoje pripovijesti, nego najradije pišu nestrpljivo, brzo, samo uz pomoć prirodne, nekultivirane nadarenosti, — pa i opet ne pogode one »prave žice«. No mi ne gubimo nade, da ćemo ipak i među mladim našim pripovjedačima naći dobrih pučkih pisaca. Za ovim našim riječima skrivaju se konkretni pogledi.

A ne slažemo se s gosp. I. V., da netko, koji još nije napisao omanjih pripovijesti, ne bi mogao odmah napisati pripovijesti veće, po gotovu onako »velike«, kakve su naše svetojeronimske od pet, šest ili sedam araka. To i nisu velike pripovijesti, jer pripovijesti od dva ili tri štampana arka svakako bi se morale nazvati omanjim pripovijestima, — a evo, da li će sada s malo proširene građe još koji arak gore doći, ne čini bitne razlike. Velike su pripovijesti veliki romani s kompliciranom vještačkom tehnikom.

[4] Već smo pređašnjih godina imali jedan ili dva puta zgodu da i sami kažemo, kako bi bilo dobro ponovno izdati neka starija djela, — ali nikad se nismo mogli oduševiti za kakva skraćivanja, osobito ne u velikom opsegu. Razlog za to je jasan. Djelo gubi na svojoj vrijednosti. Tako je činilo »društvo za pučku prosvjetu«, ali po našem sudu, nimalo srećno. To se može dopustiti samo onda, ako su promjene neznatne. Uz taj uvjet ne samo da se i mi slažemo s tim,

nego držimo i vrlo korisnim, da se nekoja vrsna djela izvuku iz zaborava i na dobro naroda upotrijebe njihove vrline.

[5] Već eno gore na početku svoga članka napisao je gosp. I. V. da »društvo sv. Jeronima ima svoju krasnu palaču u Zagrebu, a ima i lijepu svotu novaca«; tu pak dolje kaže, da »društvo neka posegne u kesu«, — a sve to kaže misleći, da naše društvo raspolaže bogzna kolikim svotama. No ako je pratio tok naših glavnih godišnjih skupština i napose izvještaje blagajničke, onda bi morao znati, da društvo sv. Jeronima sav svoj dohodak, i onaj stalni od zaklada i kuća (posve nedostatan za knjižne potrebe) i onaj nestalni (od novih članarina) ulaže u godišnja izdanja, pazeći samo toliko, da ne pada u deficit. Tako je bilo i prije rata, a kamo li sada u ratu, gdje je sav materijal toliko poskupio! Kraj takvih prilika — koje smo već ne jedamput istaknuli — ne može se društvo — da samo u kratko kažem — upustiti ni u kakva poduzeća problematične vrijednosti.

Međutim možemo reći, da nema gotovo nijedne godine, da se ne bi ili u »Danici« ili u kojoj drugoj knjizi gdješto iznijelo iz ove ili one pokrajine naše hrv. domovine. Spomenut ćemo nešto, što nam samo na brzu ruku pada pod pero. Evo: »Istra i istarske gradine« (Danica 1911.), »Međumurje« (D. 1912.), »Hrvati u Ugarskoj« (D. 1915.), »Što imadu braća Slovenci« (D. 1913.), »Grad Makarska« (1912.), »Dubrovnik« (1913.), »Korčula« (1915.), »Gradovi i tvrđave, Šibenik i Knin« (1913.), »Krajina« (1917.), »Plitvička jezera« (1913.), »Iz ličke povijesti« (1914.), »S ličkih vrleti« (Nap. Devčić), »Opis zemalja, u kojima obitavaju Hrvati« (Nap. Vj. Klaić), itd., itd. A što se tiče Bosne i Hercegovine, evo ponajprije pripovijesti »Iz dobe bune i zauzeća«, zatim »Pripovijesti iz bosanskog života« (Nap. Osman Azis). Prigodom aneksije izašao je u »Danici« opširan i sa svih strana informativan članak o tim našim zemljama, a god. 1917. napisao je u »Danici« baš sam musliman Hamdija Kreševljaković članak »Odakle su i što su bosansko-hercegovački muslimani«.

Mi ćemo tako i dalje i još intenzivnije nastaviti, i ako nikad ne ćemo smetnuti s uma, da glavna značajka naših knjiga ne smije biti pokrajinska nego općenita, što može vrijediti za sve hrvatske članove jednako.

[6] Ako gosp. I. V. čita naš »Vjesnik«, onda je morao prošle godine čitati i ono, što smo se tada o izdanju narodnih pjesama razgovarali s vrlim našim suradnikom župnikom Mijom Lamotom. Neka izvoli pogledati.

[7] Ni ideja o organizatoru nije nova. Ona se već više puta nabacila. I odbor je društveni o njoj više puta vijećao. Na prvi mah svakomu se čini dobra i prihvatljiva, ali kad se u nju zamisli malo dublje, onda izranja jedna poteškoća za drugom. Navesti ćemo samo dvije: 1. osobno pitanje samoga organizatora (povjerenje, sposobnost i takt, njegov trošak), i 2. Odnos tog organizatora prema našim povjerenicima. Uvijek je prevladalo mnijenje, da su naši vrijedni povjerenici najbolji organizatori, svaki u svom povjereništvu, i da je za dobra povjerenika uvreda, ako u njegovu povjereništvu povrh njega netko drugi izvana nešto hoće da radi, što bi on sve mogao

sam učiniti. U koliko nam je poznato, to su glavni razlozi, zašto ni druga slična društva nemaju takva organizatora. Kad bi se npr. samo te poteškoće mogle riješiti, onda bi i ta ideja mogla dobiti konkretne oblike.

[8] Jedno se s drugim ne da spojiti. Ili svetojeronimski organizator ili — Belostenec.

[9] Ne poričemo nekog čara ovom prijedlogu. Ima u njemu i izvjesne snage. Naše bi društvo na taj način doista još dublje zašlo u dušu narodnu, još bi se jače sraslo s njom, kad bi uistinu sve onako izašlo, kako se nada predlagač: kad bi naime na skupštinu došla sva okolišna inteligencija i kad bi se sabrao znatan broj iz puka. A što onda, ako tako ne bi bilo? Ako inteligencija ne bi htjela doći, i ako bi — radi eventualnih rastrovanih mjesnih prilika — ta inteligencija stala i u puku raditi protiv našeg katoličkog društva? Kako bi onda izgledala naša pokrajinska skupština? Kako bi to djelovalo na razvitak našega društva? Sve to bez obzira na to, da bi svoj drugoj inteligenciji bio gotovo onemogućen dolazak u taj pokrajinski grad, što radi željezničkih veza, a što radi stambenih prilika. Jedva bi i odbor mogao doći tamo, i to teško u cjelini.

Ako se dakle u Zagrebu kao središtu svega našeg kulturnog života i ne može izvesti ono, što bi se eventualno moglo izvesti u kojem pokrajinskom gradu (n. pr. okupiti ono okolišno seljaštvo), — ali za Zagreb, kao što dosada tako i odsada, govore mnoge druge prednosti. Ovamo može svatko lakše doći, pa i iz najudaljenijih krajeva, a kamo li ne — nije li tako, dragi baja Ivane? — iz nedaleke Bučice!

[10] Pa tako i jest. Nipošto »odozgora«, nego baš »odozdola« širi se naše društvo sv. Jeronima. Po onom, što naše društvo — inače s velikom zahvalnošću — dobiva »odozgora«, ne bi moglo godišnje izdati ni četvrt jedne knjige, a kamo li pet ili šest cijelih knjiga. Dakle baš »odozdola«, a kod toga će, razumije se, i ostati, jer drukčije i ne može biti.

[11] Evala, prijatelju Ivane! Na koncu bismo samo jošte jednu htjeli kazati. Ostajući kod onoga, što naprijed rekosmo, da su nam drage primjedbe prijateljâ, pa makar se i ponavljale, ipak više, nego ovu negativnu stranu, volimo stranu pozitivnu, volimo pozitivne, konkretne priloge za hrvatsku pučku prosvjetu, — po gotovu od ljudi za koje smo uvjereni — kao što i za našega Ivana — da su takove priloge podobni doprinositi. Tako bismo bili od njega prije željeli, da nas obavijesti, na kojem stepenu stoji pučka prosvjeta u njegovu kraju? što je dosada tamo učinjeno? ima li pučka knjižnica? kako se razvija? koje su pogodnosti, a koje su zapreke za taj rad? Itd. Slična pitanja stavljali smo više puta u našem »Vjesniku«, ali smo dobili malo odgovora. No ako nam u taj čas poimence i ne padaju na pamet njegovi pučko-prosvjetni članci i sastavci, ipak znademo, da je u njega brčno pero uopće, a napose za tu granu, pa stoga možemo s potpunom nadom reći: što nije bilo, ne slijedi, da ne će biti.

Ženska pastva

Kad je koncem prošlog stoljeća francuski ministar predsjednik Combes nasilno provodio laičke zakone, pitalo se, kako će se kod toga držati francuski narod.

Za radništvo i inteligenciju nije bilo sumnje, kako će se držati, barem najvećim dijelom. Jedan dio inteligencije, posve zadojen slobodno-zidarskim duhom, ove je zakone i odobravao, jer ih je stvorio. Drugi dio, koji se već odavna otuđio vjeri i Crkvi, mirno je gledao Combesovo divljanje. Isto takvo je bilo i radništvo, organizovano u bezvjerskom socijalizmu.

Pitalo se samo, kako će se ponijeti seljaštvo. Vjerovalo se, da će se selo oprijeti Combes-u i njegovim pomagačima. Po gotovu da će se oprijeti onom njegovom brutalnom postupku, kojim je popisivao crkveni inventar, izvlaščivao crkvene zgrade, tjerao redovnike iz škola, i tako dalje. U dvije tri pokrajine, n. pr. u Vandeji, bilo je nešto i opiranja, — ali je poprijeko sve drugo prošlo bez velikih zapreka.

Combes i drugovi provodili su svoju protucrkvenu politiku, a da im nitko nije kakvom jačom akcijom stajao na put; ne samo da to nije činila inteligencija i radništvo, nego ni seljaštvo.

Poslije provedbe raspravljalo se, koji su tomu razlozi. O inteligenciji i radništvu nije se mnogo raspravljalo, jer se znalo, što je na stvari. Više se raspravljalo o seljaštvu.

Za držanje seljaštva navodilo se više razloga.

Ponajprije neki su spominjali, da je francusko svećenstvo i poslije revolucije ostalo feudalnoga, aristokratskoga, gospodskoga duha, pa se nije znalo snaći u doba demokratsko niti se svom dušom približiti puku.

Drugi su iznosili, da je i francuski seljak, poput građana, bio veoma jako stranački zaokupljen, dakako u republikanskom pravcu, dok da je crkva i svećenstvo (barem su tako prikazivali protivnici) bilo raspoloženo monarhistički.

Treći su govorili, da francuski čovjek, pa i seljak, uopće govoreći, nije religiozan, i da rado daje i žrtvuje za crkvene potrepštine, ali da je ipak nekog slobodarskog duha, pa kao takav da je slab posjetilac crkve i mlak za crkvena prava i crkveni položaj.

U svemu tomu moglo je biti i nešto istine, ali nije bila cijela istina. Svi ti, koji su tako govorili, imali su samo donekle pravo, ali ne potpuno.

Osim tih razloga navodio se još jedan razlog, — razlog, koji se izricao riječima, ili zapravo pojmom: ž e n s k a p a s t v a.

Pod tim pojmom »ženska pastva« nije se označivalo da je francusko svećenstvo na poseban način razvilo i usavršilo žensku, a na poseban način mušku pastvu, kao što ni to, da se oko istog svećenstva u najvećoj mjeri okupljao samo ženski svijet i da se to svećenstvo u svojoj pastvi u prvom redu bavilo samo tim ženskim svijetom.

Pojam »ženska pastva« znači, da je cjelovita pastva dobila ženski karakter.

Kada dakle pojam »ženske pastve« znači to, da cjelovita pastva ima, u glavnom, ženski karakter, onda to, pojmovno, znači daleko više nego samo, da su francuski svećenici u svojoj pastvi oko sebe ponajviše okupljali samo ženski svijet, iako je ono »daleko više« stvarno spojeno sa samim tim okupljanjem.

Pojam »ženska pastva« znači naime ponajprije to, da cijelo naučavanje i izlaganje vjerskih istina dobiva crtu izvjesne lakoće. Ženski svijet je mekši, povjerljiviji, radije prima, lakše vjeruje, pa se misli, da u tom slučaju nije potrebna dublja, teža, argumentacija. Vjeruje se, da je često dosta istinu samo ustvrditi, naglasiti, i ona nađe svoje mjesto u ženskoj duši. Isto tako se drži, da treba izbjegavati dublju, težu argumentaciju, jer bi bila preteška za žensko shvaćanje. Ne očekuju se sumnjanja, objekcije, kritički stav.

Osim toga, kad se oko svećenika okuplja ponajviše ženski svijet, mnogi se problemi niti ne iznose, jer taj svijet ne zanimaju. Do tog svijeta, koji je ponajviše zaokupljen običnim kućnim poslovima, pa odgojem djece, mnoga pitanja, koja inače pokreću duhovima, niti ne dopiru, barem ne u svoj jasnoći i težini. Čemu ih onda u pravoj i punoj njihovoj težini i raspravljati pred tim svijetom!

Dosta je taknuti u čuvstva, i to što osjetljivije, pa je svrha postignuta. Na mjesto dubljih argumentacija dolaze što intenzivnija čuvstva.

Naopako je i pogibeljno, kad se i cijela psiha dotičnih pastira nauči na ovu vrstu pastve, pak više ne može iz nje izaći.

Tako »ženska pastva«, osim karaktera lakoće, dobiva karakter čuvstvenosti, osjećajnosti, sentimentalnosti.

Zatim se »ženska pastva« u tom pravcu dalje razvija i logički i psihološki.

Velik dio takove pastve zauzimlju različite pobožnosti, istina, po sebi lijepe, drage i mile pobožnosti, ali ipak takove, da većinom odgovaraju ženskoj duševnosti, te na njih i dolazi najviše ženski svijet. I same propovijedi, ako se drže kod tih pobožnosti, sastavljene su u istom duhu.

Nadalje, društva, koja se osnivaju u župi, ponajviše su ženska, te ako ima i muških, a to ih ženska brojem daleko nadvisuju.

S time je u vezi i štivo, koje se širi u župi. Mah preuzimlju nabožni glasnici, koji, istina, imaju svoju određenu odgojnu vrijednost, ali im sadržina, u odnosu prema dubljoj obradbi težih problema, ima opću crtu lakoće i čuvstvenosti.

Evo, što znači pojam »ženske pastve«. Ne samo to, da se oko svećenika okuplja ponajviše ženski svijet, nego u vezi s tim, znači još više i zapravo to, da cijela pastva dobiva karakter lakoće i čuvstvenosti, to jest, ženski karakter.

Kad su se u Francuskoj tražili razlozi, zašto se ni seljački (ne samo školovani i radnički) muški svijet nije zauzeo za crkvena prava, i kad se u »ženskoj pastvi« našao, čini se, ponajvažniji razlog tomu, nije se, naravno, time ni izdaleka mislilo reći, da u pastvi ne bi trebalo ženskom svijetu posvetiti osobitu pažnju. Nipošto, jer se zna, koliku važnost u cijelom ljudskom životu imadu žene. Nego se htjelo reći, da je posve krivo i da je zlo, ako cijela pastva dobije ženski karakter.

Stoga nije čudo, da se među muškim svijetom veoma raširilo osjećanje i mišljenje, da stalno i dosljedno izvršivanje vjerskih odredaba nije za muške, govoreći: »To je za žene«.

Stoga nije čudo, da, prema takvoj dijagnozi, ni francuski seljački muški svijet nije imao volje ni smisla oštro se suprotstaviti protucrkvenoj politici svoje vlade. Pošto pak sam ženski svijet nije mogao imati dostatne jakosti, mogli su Combesovci raditi, što su htjeli.

Otuda se za francuske katolike nadavao jasan zaključak: Pastva ne smije imati ženski karakter. Ženskom svijetu treba, naravno, u pastvi posvetiti nužnu pažnju, ali još više muškom. Dokazivati, da je kraj sve važnosti ženskog svijeta, muški svijet daleko važniji, značilo bi vodu lijevati u more. Pastva treba dakle, u glavnom, imati muški karakter, ali ipak tako, da se unutar muške pastve omogući dostatna primjena za svijet ženski.

Takovo je bilo rezoniranje francuskih katolika poslije provedbe protucrkvenih zakona. Mislim, ispravno.

Fiat applicatio.

Ovim redcima nije druga svrha, nego da se u oči pogleda problemima, koji moraju i nas zanimati. Nema li i kod nas »ženske pastve«?

Ogledajmo se, i razmislimo.

Ne treba li i kod nas da pastva ima muški karakter, u smislu, kako je naprijed rečeno? Tko u tom može da koleba! »Muška pastva« zahtijeva više rada i muke, ali jedino ona donosi prave uspjehe. Ako hoćemo imati pravih uspjeha, ne smijemo strepiti ni pred mučnim radom »muške pastve«, pastve: točna izlaganja, potpune, suvremene, argumentacije; nezakašnjena, no razborita, iznašanja sviju, i najmodernijih, problema; sa spremnošću i ljubaznošću dočekati sve objekcije; s brigom da se osnivaju muška društva sa što većim brojem članova, da se priređuju pobožnosti privlačive i za muške, da se širi štivo sa sadržajem, koji je prilagođen i potreban muškom svijetu.

Od uvijek je međutim naglašavana istina, da Društvo sv. Jeronima svojim prosvjetnim radom u velike pomaže pastvi.

Prosvjetno pak djelovanje Društva sv. Jeronima od svoga početka nosi na sebi, u glavnom, muške karakterne crte.

Osobito njegova knjižna izdanja.

I u posljednje vrijeme njegov prosvjetni časopis »Zlatno Klasje«.

Jasno je, kakve dužnosti otuda izlaze. Nada sve jasno, da svim marom moramo širiti Jeronimsko štivo, — ako ne ćemo, da po »ženskoj pastvi« dočekamo Kombovske dane.

Iz »Božje izložbe«*

II. U laboratoriju.

Što je to »laboratorij«? To je latinska riječ. »Laborare« znači raditi, a »laboratorij« znači radionica. No ta radionica, koja se zove »laboratorij«, nije obična radionica nekog obrtnika, stolara, kovača, nego je to radionica, u kojoj rade učenjaci, osobito oni, koji proučavaju prirodne pojave i njihove uzroke. Među tim učenjacima posebni su pak oni, koji se bave kemijom i koji se zovu kemičari.

Što će to opet reći »kemija« i »kemičari«?

I ta riječ »kemija« je tuđa riječ, a potiče iz grčkog jezika, u kojem glasi »hemeija«, i znači: topljenje (rastopljivanje), preljevanje, miješanje. A riječ »kemičar« označuje onoga, koji se tim poslom bavi, to jest, koji nešto rastaplja, prelijeva, miješa ili koji nešto rastavlja i sastavlja.

Da to još bolje razumijete, treba dodati slijedeće:

---

* U »Zlatnom Klasju«, od broja do broja, ilustrovano, izlagana je »Božja izložba« s ovom početnom napomenom:

»Kakva je to izložba? — zapitat će gdjetko. Imamo različitih izložaba. Imamo velikih, kao što je svjetska, na primjer pariška, ili domaća, na primjer zemaljska. A imamo i malih, kao što su izložbe: voća, vina, peradi, i tako dalje. Ali ne znamo, kakova je to »Božja izložba«. Odmah ću vam reći.

Prije dvije godine priredili su u Zagrebu neki ruski iseljenici izložbu, kojoj su dali ime »Za Boga«. Na toj su izložbi iznesli sve ono, čim se ruski bezbožni boljševici rugaju vjeri i Bogu, sve to prikazano u slikama. Te su slike tako ružne, da se svakomu poštenomu čovjeku moraju zgaditi. Na taj su način ti dobri ruski iseljenici mislili u dušama gledalaca najprije izazvati gađenje nad takvim bezbožničkim činima, a zatim preko tog gađenja, dakle neizravnim putem, pobuditi upravo protivno, nego što su se boljševici nadali, to jest, štovanje prema Bogu.

To sve može biti. Ali meni se čini, da je ipak bolje pobuđivati štovanje prema Bogu ravnim putem. U ovom svijetu, što ga gledamo tjelesnim i duševnim očima, ima nebrojenih predmeta i primjeraka, koji jasno svjedoče o Bogu te upućuju na duboko štovanje i počitanje prema Njemu. Ako se između tih nebrojenih predmeta i primjeraka odabere izvjestan broj, ako ih se duhovnom lećom snimi i prikaže u slikama, eto gotove izložbe, — prave Božje izložbe.

Sada znate, što je to »Božja izložba«. Mi ćemo pokušati složiti takovu izložbu. Predmete i primjerke nanizat ćemo po brojevima. Ići ćemo redom.«

Ovdje donosimo dva primjerka: II. i XIII.

Na tom svijetu, kako i sami znate, ima mnogo raznovrsnih stvari, a sve se mogu podijeliti u dvije skupine: u takove, koje su jednostavne, i u takove, koje su sastavljene. Jednostavne su, kao što i sama riječ kaže, one kod kojih su svi dijelovi od iste tvari, i te stvari jednostavnice zovu se još i počela (elementi), a sastavljene su one, kod kojih su dijelovi od različitih tvari ili od različitih jednostavnica (počela). Na primjer: voda nije jednostavnica, nego sastavljenica, jer sastoji iz dvije jednostavnice, koje se zovu vodik i kisik. Vodik dakle i kisik, svaki za sebe jesu jednostavnice (ili počela, elementi), koji više nisu sastavljeni od drugih jednostavnica, nego su u njima svi, i najmanji dijelovi, opet ili vodik ili kisik. Uzmimo drugi primjer, iz biljnog svijeta. Sve su biljke sastavljenice, i sastoje od četiri jednostavnice: ugljika, vodika, kisika i dušika.

Tu već imamo dvije nove jednostavnice: ugljik i dušik.

A treba znati, da takovih jednostavnica (počela, elemenata) ima svega oko devedeset. I od tih 90 jednostavnica, koliko se danas zna, sastavljene su sve stvari u svijetu. Još treba zapamtiti ovo: Između tih 90 jednostavnica ne će se svaka jednostavnica htjeti sastavljati ili vezati sa svakom drugom jednostavnicom, nego samo s nekom stalnom ili odabranom; i drugo: od one dvije, tri ili četiri jednostavnice, koje se hoće među sobom sastavljati ili vezati, ne smije po količini biti, kolikogod hoćeš, nego od svake mora biti stalna, određena količina, i samo tako mogu se one složiti u jednu novu stvar.

O toj nauci, koja se zove kemija, dalo bi se jošte mnogo i mnogo govoriti (kao što ćemo, ako Bog da, i govoriti), ali za sada je i ovo dosta.

Sad bi već i sami mogli vidjeti, što rade učenjaci - kemičari u svom laboratoriju (radionici): oni različite sastavljene stvari rastavljaju na jednostavnice (počela, elemente), i različite jednostavnice (počela) sastavljaju u druge nove sastavljene stvari. Za taj svoj posao imadu svakovrsna oruđa od stakla, porculana, kovine, imadu svakovrsnih bočica, cjevčica, lončića, ljevaka, kugla, kliješta, vaga, stupa i tučkova, peći za rastapljanje, i tako dalje, i tako dalje. Oni tuckaju, prelijevaju, miješaju, presipavaju, rastavljaju. Kod svega toga vrlo mnogo paze na to, koja se jednostavnica hoće vezati ili slagati s ovom ili onom, te broje ili mjere, koliko treba da bude jedne, a koliko druge. Muče se i znoje po cijele dane i cijele noći, da iznađu jedan novi spoj, jednu novu stvar (koja će biti korisna za ljudski život).

Tako to rade ti učenjaci, ti kemičari, ti sastavljači i rastavljači, u svojem laboratoriju, u svojoj radionici, u svojoj sobi većoj ili manjoj. Bez njihova rastapljanja i preljevanja, bez njihova brojenja i mjerenja, bez njihova rastavljanja i sastavljanja, bez njihova razmišljanja i proučavanja, ne bi se mogla složiti nijedna nova stvar. Mi se divimo njihovu radu, i znamo, da bez

njihova talenta (umne nadarenosti) ne bi na tom polju ništa moglo biti.

*

A sada čujte ovo: Ima još jedan laboratorij, daleko, daleko veći, nego što su svi ovi učenjački laboratoriji, kad bi ih sve skupa sjedinili u jednu veliku prostoriju. **Ima jedan laboratorij, koji je upravo neizmjeran.** Taj laboratorij obuhvaća svu zemlju, sunce i mjesec, sve zvijezde, cijeli svemir. U tom se laboratoriju nalaze nebrojene stvari, nebrojena bića, živa i neživa, i sva su ta bića sastavljena od onakvih jednostavnica (počela, elemenata), kako smo ih naprijed spomenuli, i to svako pojedino biće samo od takovih počela, koja se među sobom slažu, i u određenoj njihovoj količini, do najveće točnosti.

Tko tu mjeri i broji, — tko tu sastavlja i rastavlja, tko tu topi i miješa, i to bez ikakvih bočica i zdjelica, cjevčica i lončića!

Tko je tu taj učenjak, od kojega svi ljudski učenjaci samo uče kao sitna djeca! **Tko je tu taj kemičar!**

Veliki Svemirski Kemičar!

XIII. Minijature.

Mi znamo obično samo za velike slike (slikarije, crtarije, risarije). Pod »velikim slikama« ne mislim samo one jako velike, kao što su, na primjer, u crkvama, nego i one, koje imate u okviru na sobnim stijenama. I ove spadaju među velike slike. Zašto? Zato, jer ima još daleko manjih, vrlo malenih, upravo sitnih, vrlo sitnih slika (slikarija, risarija).

Velike slike, ako su umjetnički učinjene, dakako da ih rado imamo i da ih veoma cijenimo. Nije lako učiniti umjetničku sliku. Za to treba mnogo Božjega dara te puno rada i strpljivosti.

No treba znati i naglasiti, da su od velike cijene i vrlo malene slike, to jest one slike (crtarije i risarije), koje su odmah od početka izrađivane u vrlo malim mjerama (u vrlo malim potezima i plohama). (Treba naime male sličice, koje su od početka izrađene kao velike, pa su samo fotografijom smanjene, razlikovati od onih, koje su odmah od početka rađene kao sitne).

Ove odmah od početka u sitno rađene slike (slikarije) zovu se minijaturne slike ili jednom riječju, minijature. (Ova riječ »minijatura« dolazi od riječi »minium«, a to je žutocrveni prašak, pomoću kojega se prave različite boje, kojima su opet u starije vrijeme, dok su se knjige pisale rukom, slikale razne uresnine na listovima knjiga. U prvom dakle smislu »minijature« su slike slikane bojama pravljenim od minijuma. No pošto se počelo misliti, da riječ minijatura« dolazi od latinske riječi »minimum«, što znači »najmanje«, dobila je ta riječ »minijatura« značenje za one

slike, koje su odmah od početka rađene kao vrlo male, vrlo sitne, kao sitnoslike).

Ovakve u sitno izrađivane slike, ovakve minijature izrađivali su mnogi vrlo glasoviti umjetnici. Te su minijature bile uvijek u vrlo velikoj cijeni, — i to zato, jer se znalo i vidjelo, kako ih je teško izrađivati, možda teže, nego i velike slike. Umjetnici su morali u taj svoj rad uložiti mnogo strpljivosti i pažnje, mnogo truda i muke.

Pogledajte ove uresnine ili ornamente (1. i 2. slika), a osobito 3. i 4. sliku (»Na koljenima pred raspelom« i »Molitva na polju«). Ove slike nisu umanjene od velikih, nego odmah od početka na sitno rađene. Vrlo malene, a kako krasne! Koliko li je tu trebalo strpljivosti i truda!

Isto to vrijedi i za razne sitne rezbarije.

Cijenimo dakle velike slike, ali nisu u manjoj umjetničkoj cijeni ni minijature.

*

Zašto smo sve to spomenuli? Evo, zašto.

Nešto slična postoji i među stvorenjima u prirodi.

Već smo imali prilike u »Božjoj izložbi« promatrati ne samo različita stvorenja na zemlji, kao rude, bilje, životinje, nego i velika svemirska tjelesa, sunce, mjesec, zvijezde, i divili se Stvoritelju, koji je sve to stvorio i uredio. Sva ta stvorenja spadaju među velika stvorenja, jer ih svojim očima lako zapažamo.

No osim ovih velikih ima u prirodi vrlo malenih, vrlo sitnih stvorenja.

Ne mislim tu na malenu mušicu ili komarca ili mrava. Premda, treba i tu stati i zamisliti se, kako je izgrađeno ono sitno tjelešce jedne mušice ili jednog mrava. U onom sitnom prostorčiću nalaze se razna osjetila za vid, sluh, njuh, okus, opip, probavni i rasplodni organi, krv, živci, glava, trup, noga, sa životnom silom: dakle potpun organizam (ustroj). Kakve li mudrosti, vještine, stvaralačke snage! Što su sve mrtve minijature prema jednom komarcu!

No kad govorimo o sitnim stvorenjima, ne mislim, rekoh, na mušicu, komarca, mrava.

Ta to su sve kao slonovi prema još sitnijima.

Takve, još daleko sitnije, životinjice prirodopisci zovu praživi ili naljevci. Ima ih različitih, kao što su: korjenonošci, bičaši, truskovci, trepljaši. Živu u morima. Prostim ih se okom ne može vidjeti, nego samo sitnozorom. Evo ih, za primjer, na našoj (5.) slici, — ali dvjesto puta povećanih. To su kosturi (koštani dio) od korjenonožaca — zrakaša. Još se zovu i sunašca. I s pravom. Jer nisu li krasni, nisu li divni ti kosturi! I to, izrađeni u sitno, u najsitnije, u tako sitno, da se jedva sitnozorom mogu vidjeti!

Još sitniji od ovih jesu sitnoživi, to jest, organizmi (živa bića), koja se zovu: bakteriji (ili bacili). U jednoj kapi vode ima ih na milijune. Takvu sitnost jedva si možemo predstaviti. No i oni

se ne samo hrane, nego i razmnožavaju, i to u nevjerojatnoj množini. Ima ih svuda, u zraku, u vodi, zemlji, tijelu, na milijarde i milijarde. Sa svih strana smo njima okruženi, ali mi toga i ne slutimo, jer ih očima ne vidimo. Jedva se vide najjačim sitnozorom.

No još su sitnije one najmanje čestice, od kojih se sastoji sva tvar, a koje prirodoznanci zavu sad atomi (nedjelivci), sad protoni, sad elektroni. Ove čestice ne može opaziti ni najjači sitnozor.

Da, divan i čudnovat je veliki, svemirski svijet, no još je, čudnovatiji ovaj sitni, ovaj nevidljivi svijet! Ove čudesne prirodne minijature!

Stoga i postoji jedna rečenica, koja kaže, da je:

P r i r o d a n a j v e ć a u n a j m a n j i m b i ć i m a.

Ili drugim riječima:

V e l i k j e S t v o r i t e l j, v e l i k j e B o g u s v o j i m v e l i k i m s t v o r e n j i m a, n o i s t o t a k o j e v e l i k i u n a j m a n j i m a!

Po izložbi vodi urednik »Zlatnoga Klasja«.

Svečana sjednica „Subotičke Matice"

Mladi bunjevački daroviti pjesnik A l e k s a K o k i ć ove je godine apsolvirao teologiju na zagrebačkom teološkom fakultetu. Zaredio ga u Subotici njegov biskup preuzv. gospodin Msgr. Lajčo Budanović, Mlada sv. misa određena je za 11. srpnja (1937).

Srećni mladomisnik zamolio me, da mu budem manuduktorom.

Spremno sam se odazvao, jer je to, s jedne strane, zavrijedio vrijedni autor zbirke pjesama »Klasovi pjevaju«, i s druge strane, jer sam htio čuti, kako pjevaju ti bunjevački klasovi. Drugim riječima, želio sam nekoliko časova proboraviti u sredini naših Bunjevaca, te mile i drage grane hrvatskog naroda. Želio sam, da izbliza prisluhnem, kako misle i osjećaju. Želio sam slušati onu zlatnu njihovu ikavštinu, ono kao svila mekano, najhrvatskije i, kako se previja i njiše između suglasnika, a u živim usnama n. pr. pjesnikove dobre seke, kad govori: »Jutros sam motikom u ruki kopala po našoj bašći, — posadila l i p o g sam c v i ć a zdravo više nek lane, — u n a j l i p č e m cvatu će biti na l i t o kad opet budeš — kraj sestre svoje i nane«. Želio sam vidjeti široka bunjevačka polja, vitku đermu i bijele salaše, u kojima, na toj izloženoj točki, živi taj naš dobri hrvatski svijet, i o kojima lijepo pjeva njihov pjesnik Aleksa: »U duhu i sad te vidim, željo djetinjstva cijelog, — ko sreća minulih dana u srcu nosih te svuda, — s a l a š u b i j e l i i t i h i u r e s u z e l e n i h p o l j a, što ležiš kraj duga puta u sjeni krošnjata duda. — Kraj tebe đerma je stara, a do nje jablan visoki, ko dijete penjah se često na granu i sjeo bih gore, — gledajući tornjeve vitke, nebo, ptice i ljude, ogromne njive što leže ko beskrajno zeleno more . . .«

Sve sam to vidio, čuo i proćutio, — s osjećajem ugodna zadovoljstva, radosti i dragosti. Ali o tom ne kanim ovdje pisati.

Mladomisnička svečanost prošla je u vedru raspoloženju, kako u župsko-katedralnoj crkvi sv. Terezije, tako i u »Hrvatskom domu«, gdje je bio priređen svečan objed. Vanjski znaci lijepa slavlja vidjeli se napose u 30 enga (djevojaka u pratnji) i osjetili u govorima izrečenima na banketu u slavu svečaru, koji, još tako mlad, već služi na čast svom rodnom gradu Subotici, te pozdravima što su bili upravljeni njegovim srećnim roditeljima i razdraganoj braći.

Ali ni o tom ne kanim ovdje dulje pisati.

Oko 5 sati po podne priđoše k meni mladi subotički svećenici i predložiše mi, da se malo prošećemo Suboticom. Ja sam to jedva dočekao. Za šetnje rekoše mi, da bismo mogli pogledati prostorije »Subotičke Matice«. Vrlo dobro.

Ulazeći u dotičnu zgradu, nisam dakako ništa drugo mislio, nego da ću vidjeti prazne prostorije.

A kad tamo, kakva li iznenađenja! U velikoj sobi za sastajanje skupljeni su odbornici Matice i još neki drugi ugledni Subotički Hrvati. Pred njima stoji predsjednik »Matice« presvijetli gospodin Msgr. B l a š k o R a j i ć, generalni vikar i apostolski protonotar. Svi me pozdraviše, a predsjednik zamoli, da malo stanem i posluhnem. Zatim reče ovaj topli govor:

»Presvijetli i Prečasni Gospodine Predsjedniče!

Dozvolite da Vam pretstavim ovu biranu skupinu ljudi. To je odbor Hrvatskog Književnog Društva »Subotičke Matice«. On se nalazi ovaj čas na svečanoj sjednici. Prigodu za ovo svečano vijećanje dala je okolnost, da se u sredini našega grada nalazi Vaša Presvijetlost, Pretsjednik Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima.

Svrha pak ovog sastanka jest, da Subotička Matica iskaže svoje poštovanje prema Vašoj Presvijetlosti, naročito kao prema pretsjedniku društva sv. Jeronima.

Poznato nam je, da »Subotička Matica« poglavito Vašoj Presvijetlosti ima zahvaliti, što je Društvo Sv. Jeronima uzelo našu Maticu pod svoje moćno okrilje. Mi smatramo za pravu sreću ovu velikodušnu i moćnu zaštitu društva, kao što je to Društvo Sv. Jeronima. Ne samo za to što je ono moćno, pa ni zato što je ono tako staro, još ni zato, što je najraširenije kulturno društvo ovo, Sv. Jeronima, već: osobito zato, što je društvo Sv. Jeronima od iskona katoličko društvo. I mi naša Subotička Matica u zajedničkom radu sa Društvom sv. Jeronima, sa njegovom potporom, može da djeluje bez lutanja, bez potresa, koji bi joj danas mogli života stajati, može da izravno poradi za spasavanje Hrvata u ovim krajevima: Bačvanskih Bunjevaca i Šokaca.

Jasno je danas, u očajnoj borbi za ideje i opstanak, da se narod hrvatski može jedino održati u vjernom savezu sa Crkvom katoličkom. Bezboštvo, akonfesijonalnost je smrtno osakatila i sakati i najsilnije narode. Nas bi, šaku duše, brzo zbrisala sa lice zemlje.

Isto bi nam se dogodilo, kad bi se za bilo čiju volju iznevjerili Crkvi katoličkoj, vjeri naših otaca, koja je, kako povjest dokazuje, jedina u stanju sa svojim nemijenjanim načelima, nebeskom naukom, da narode i čovječanstvo sačuva od užasnih stradanja i konačne propasti. Stradanje velike Rusije i njena skrajnja nemoć dokazuje, da u nje nema kvasca Kristova, da ju strovalila i drži u ropstvu korupcija, u kojoj nema nijednog zdravog zametka života.

To nas je, eto Presvijetli i Prečasni Gospodine potaklo, da objeručki prihvatimo prigodu, da očitujemo naše poštovanje Vama, i kao ličnosti, odličnome borcu za sve ono, što je nama sveto, i kao pretsjedniku Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima. Svijesni svoje dužnosti prama našem narodu, da mu uvijek, a naročito sada dademo što je najbolje, najzdravije: mi Vas molimo Presvijetli Gospodine Pretsjedniče, da se i dalje zauzmete za našu Subotičku Maticu, da nam i svojim ličnim ugledom i svojom vlašću Društva sv. Jeronima, u kojem znamo, ne samo da pretsjedavate, nego i upravljate, izdašno pomognete, te se dostojno i uspješno mogli budemo postarati za duhovno napredovanje našeg hrvatskog, katoličkog naroda u ovim krajevima. A za dosadanje Vaše zauzimanje i jaku pomoć: primite naše priznanje i najdublju te javnu zahvalnost: Živio!«

Poslije govora presvijetlog gosp. predsjednika ustade urednik Subotičke »Danice« g. Ive Prćić i predloži, da me se izabere počasnim predsjednikom »Subotičke Matice«. To bi jednoglasno prihvaćeno.

Bio sam vrlo ugodno iznenađen i osobito dirnut. Na početku svog odgovora naglasio sam jedno i drugo, i to svoje iznenađenje i osobito ganuće. Ali sam odmah dodao, kako sam svijestan, da to ne ide moju osobu, nego da to ide predsjednika »Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima«. A to mi je još mnogo milije i draže, jer je to mnogo važnije. Time se još više učvršćuju veze između jednoga i drugoga kulturnoga društva. Veze, koje su tako drage, a ujedno tako prirodne. »Subotička Matica« je posestrina »Društva sv. Jeronima«. Još više, ona mu je mlađa rođena sestra. Veže ih ista krv. Isti duh oživljuje njihove organizacije. Hrvatska i katolička prosvjeta. Isti osjećaji, ista ljubav kuca u njihovim srcima, ljubav prema hrvatskom narodu. Društvo sv. Jeronima od srca želi svaki napredak »Subotičkoj Matici«. Neka u svom prosvjetnom radu žanje sve ljepše uspjehe među dragim Bunjevačkim Hrvatima. Društvo sv. Jeronima rado će je pomagati svim svojim silama. Srdačna hvala!

Poslije toga raspreo se razgovor o kulturnim prilikama u ovom dijelu hrvatske domovine.

Time bi završena ova mala, ali srdačna kulturna manifestacija.

Ujedno prihvaćena kao zgoda, da se izliju topli osjećaji prema Zagrebu, središtu vijekovne Hrvatske.

Zlatolisni lovor-vijenac

U svetačku aureolu, koja nebeskim sjajem sja oko čela našeg velikog zaštitnika sv. Jeronima, u drhtavu uzbuđenju dižemo i smještamo lovor vijenac zlatnih listova. Aureolski rajski sjaj baca svoje zrake na zlatne listove i oni blistaju blještavim blistom slave i milja. Tog su zlatnog lovor-lišća Vile Prosvjetnice natrgale u raju Vječnog Svjetla, te ga donijele i predale prvim štovateljima i službenicima Svečevim, neka ga saviju i stave Mu ga oko čela. To su oni i učinili o svijetloj sedamdeset godišnjici Njegova društva, Društva sv. Jeronima.

Sedamdeset godina slavnih i dragih!

Neka su društva tek od jučer, pak rado ističu svoje vremensko postojanje, i ponose se njim.

Mi nismo od jučer. Mi brojimo sedam desetljeća svog života. Možemo se dakle još više, mnogo više radovati i naglasivati svoj vijek, slavan i drag.

Istina, ima u nas i starijih društava, kao što je na primjer »Matica Hrvatska«. Ali mogu odmah reći, da naših sedamdeset i pet godina vrijedi kao njezinih sto. Zašto? Ona je nastala pod drugim uvjetima, nego što je nastalo Društvo sv. Jeronima. Ona, određena za građansko-školovani stalež, nastala je dvadeset pet godina prije nas, god. 1842., u doba, kad je taj stalež već bio dobro formiran i mogao igrati glavnu ulogu. Ona se pojavila kao čedo Ilirizma, koji je svoje djelovanje razvio baš u samom građanstvu. Naše Društvo sv. Jeronima, naprotiv, određeno je za puk, t. j. za onaj stalež, koji još nije igrao nikakve javne uloge, koji je još bio u sjeni zaborava, ne samo to, nego, u dostatnoj mjeri, i u mraku preziranja. Građanstvo je svojom jakošću upravo nametalo, da se osnuje kulturno društvo, kao što je »Matica«. Puk, seljački stalež (a da i ne govorimo o staležu radničkom), živio je u zabiti odveć velike skromnosti i nezapaženosti, a da bi što takova mogao nametati. Tu je trebalo inicijative izvana, i to od onih, koji su taj stalež, pored sve nezapaženosti, ipak zapažali, — a to su bili u prvom redu svećenici. Prema analogiji, u kakvim je prilikama nastala, na pr. Matica, imalo je kulturno-pučko društvo, kao što je naše Društvo sv. Jeronima, nastati mnogo, mnogo kasnije, kao što je i puk mnogo, mnogo kasnije započeo zadobijati svoju vrijednost. Ako je pak Društvo sv. Jeronima nastalo mnogo prije nego li se to, prema analogiji Matice, moglo očekivati, onda je trebalo mnogo više snage i energije, da se to društvo ne samo osnuje, nego što više, i uzdrži. U svaku dakle godinu opstanka Društva sv. Jeronima trebalo je uložiti dvaputa toliko truda, napora, muke, borbe. Stoga svaka jeronimska godina, po svojoj nutarnjoj intenzivnosti, ima najmanje dvostruku vrijednost. Zato pravo rekoh, da naših sedamdeset i pet vrijedi kao drugih sto.

Slavne su godine naše sedamdesetgodišnjice!

Doista, kakve li ustrajnosti i čvrstoće! Bilo je i drugih pokušaja, da se osnuju slična društva ili ustanove, kao što je naše Društvo, i to, kako u vrijeme samog osnutka Sv. Jeronima, tako i poslije, kad su uvjeti bili već mnogo povoljniji. Ali je svih tih pokušaja nestalo, ne samo onih iz predašnjih dana, nego i ovih kasnijih. Osušilo im se korijenje. Nedostajalo im vlage i sunca, rada i oduševljenja. Jedino je korijenje Društva sv. Jeronima ostalo uvijek živo, uvijek svježe i snažno. Krjepko se učvrstilo u hrvatskoj zemlji. Ništa ga nije moglo iščupati u prošlosti, niti će, ako Bog da, u budućnosti. Nikakve bure ni oluje. Samo neka ga ne podgriza crv nehaja, bezbrige i besavjesnosti. Ali i tog ćemo crva, bude li se pojavljivao makar u kojoj formi, uništavati svom odlučnošću i zauzetnošću pažljiva i brižna baščovana. Zalijevat ćemo korijenje i njegovati ga, samo da bude što jače, sve dublje i dublje.

Iz toga korijenja izraslo je stasito stablo i lijepa široka krošnja. Čim bi Društvo osnovano, stigoše mu pozdravi sa svih hrvatskih strana, od Istre i Slavonije, od Međimurja do Kotora i Mostara. Lijepo ga dočekaše svi hrvatski redovi, i bogati i siromašni, i gospodski i priprosti. A osobito ga, sve više i više, sve jače stade na svoje grudi pritiskivati onaj dio hrvatskog naroda, za koji i jest osnovano Društvo sv. Jeronima, hrvatski puk, hrvatsko seljaštvo. Nije dugo potrajalo, sv. Jeronim je dopro u svako hrvatsko selo. Njegova je široka krošnja prekrila svu hrvatsku domovinu.

Krošnja puna roda i ploda. Prvi su rod sve misli i zamisli o pučkoj prosvjeti uopće, od one prve, koja je niknula u duši zagrebačkog Prvosvećenika, pa sve one sljednje, koje su se rađale povodom osnutka i daljega života Jeronimskog Društva, sve misli, nastale kako u središnjem odboru, tako i među vanjskim prijateljima i povjerenicima, i došle do izražaja kako na društvenim skupštinama tako i u javnom pisanju. Kresanje, brušenje, vrcanje iskara. Zatim su drugi rod sve »Danice« sa svim svojim pučko-književnim prinosima, i sve društvene knjige zabavnoga i poučnoga sadržaja, knjige mnogobrojne, koje ne ću sada iznositi ni po općim oznakama, jer su svima poznate po svojoj slatkoći i hranivosti. A treći je rod ona zlatna pouka, ono zrelo znanje, koje se smještalo u duši, i oni slatki i plemeniti osjećaji, koji su se, na temelju jeronimskog štiva, budili u srcu jeronimskih čitatelja. Nije to uvijek vidljivo, ali sigurno prosvjetno bogatstvo, i neprocjenjiv materijal za izgradnju sve više kulture hrvatskog puka.

Dubok korijen, široka krošnja, zlatni plodovi!

Slavne su godine naše sedamdesetgodišnjice! Ne samo slavne, nego i drage.

Pune su cvijeća i vedrine, pune dragosti i zadovoljstva. O kad bismo mogli biti svjedoci one ushitne radosti, što su je očutjeli naši osnivači, kad su ugledali prvu izdanu knjigu Društva sv. Jeronima! Ne znam, da li se više majka raduje rođenom djetetu, nego što su se oni radovali prvoj izašloj knjizi! A ta se radost, i ako možda u manjoj intenzivnosti, od onda, pojavljuje svake godine, kojih je već

sedamdeset! Raduje se urednik, raduje se odbor, raduju se pisci, povjerenici, članovi. Ne zna se, koji više. Možda još najviše članovi. Osobito su, još u nedalekoj prošlosti, puni nježne radosti bili doživotni članovi, kad je povjerenik oglasio, da su prispjele godišnje jeronimske knjige i da mogu doći te ih uzeti. Bilo je to zlatno doba. Međutim, ni danas ne manjka takovih radosti, premda se ima dati mali prinos. Nova knjiga ima uvijek svoju dražest. Posebno se pak i razdragano raspoloženje osjeća u Društvu onda, kad se može javno oglasiti, da je naš kalendar »Danica«, i da su sva godišnja izdanja stvarno(s podmirenim godišnjim prinosom) raspačana. Odahnuće, zadovoljstvo, a zatim se na krilatu dvopregu nade i pouzdanja ide naprijed u novu radnu godinu! Naprotiv, ako tako nije, sjeta nam reže brazde na čelu i u gled očiju baca svoju sjenu. Ali i ta sjeta ima svoj čar, jer je plemenita izlazeći iz ljubavi prema Društvu, pa stoga i ona, svojom zasebnom silom, pojačava mar i trud, — kao što su i oblaci dragi, kada dolaze poslije suše, da natope ispucanu zemlju. A najdraži su glasovi, koji dolaze iz puka i koji kažu, da je jeronimska knjiga donijela dobra roda, dragi kao glasovi, koji pjevaju o zlatorodnoj jeseni. Mnogobrojna i različita viša čuvstva, koja se bude i sazrijevaju u okviru društvena života, čuvstva moralna i religiozna, estetska i intelektualna, jesu kao rumen i slador premilih darova, štono u jesen vise s njenih grana i grančica, batava i mladica.

Ne samo slavne, nego su i drage godine naše sedamdesetgodišnjice.

Slavne i drage!

Dosta bi dakle razloga bilo, da ovu sedamdesetgodišnjicu i svečano proslavimo. Ali to ne ćemo učiniti, — ne zato, što bismo uopće bili protiv svečanih proslava, koje su također potrebne i imaju svoju vrijednost, nego zato, što držimo, da svečane proslave treba da budu što rjeđe, a sitan rad što gušći. Tim više, što nije daleko čas, kad će svečana proslava biti doista na mjestu.

Sedamdesetgodišnjica je kao stanica, s koje brzim vlakom jurimo prema cilju, gdje ćemo malo stati i dati oduška svojoj radosti. Brzo će proći još pet godina, i eto nas u dijamantnom jubileju. A tko da ne slavi takav jubilej!

No za to treba temeljite priprave. Za pripravu ćemo upotrijebiti cijelih ovih pet godina, između sedamdeset- i sedamdesetpetgodišnjice. Ali tih pet godina ne će proći u tom, da se pripravljamo za što ljepši vanjski sjaj proslave, nego će proći u intenzivnom pučko-prosvjetnom radu, e da unutarnji sadržaj jubilarne proslave bude što veći i sočniji. S dijamantnim jubilejem naći će se naša jeronimska generacija na najvišoj točki. S tog divnog vidika treba da vedra čela i pogleda gledamo na djela Jeronimska.

Našoj sadašnjoj sedamdesetgodišnjici iskazat ćemo najljepšu počast, ako kažemo i naglasimo, da u njoj nalazimo nadahnuće za stvaranje važnih zaključaka; ako naglasimo, da nam je ona pobudom za nov zamah u pučko-prosvjetnom radu; ako naglasimo, da ona, u vezi

sa svim svojim predšasnicama, s jedne strane, nosi u sebi veliki povijesni zaklad, a s druge strane, po svojoj čarovnoj blizini jubilarnoj dijamantnoj godini, sadržava bogat rezervoar energije za izgrađivanje petogodišnjeg programatskog rada; ako napokon kažemo, da je već u njoj mogao biti iskovan zlatolisni lovor-vijenac za našeg Svetog Zaštitnika, smješten u sjaj svetačke mu aureole.

O dijamantnom ćemo jubileju u taj vijenac uložiti jedan naročit dragulj.

Društvo sv. Jeronima i hrvatska narodno-državna samostalnost

Sve je naše nastojanje uvijek išlo samo za tim, da Društvo sv. Jeronima što većma napreduje, i po njemu da se prosvjetno diže hrvatski puk.

Da se postigne taj cilj, smišljali smo i iznalazili sve moguće načine i sredstva.

Samo se po sebi razumije, da je jedno takvo sredstvo u prvom redu imao biti sam jeronimsko-prosvjetni rad: izdavanje pučkih spisa, i sve ostalo, što je s tim u nužnoj vezi. Tako je, ponajprije, s tim u vezi briga, da se dobiju i izdavaju takovi spisi, takove knjige i ostalo štivo, koje će svojim sadržajem, svojim predmetom biti narodu korisni u pravcu njegova prosvjetljenja. Zatim nastojanje, da svaki taj sadržaj ili predmet bude pisan i obrađen onako, kako će doista moći dobro poslužiti puku. Nadalje skrb, da sav taj prosvjetni materijal dođe narodu u ruke, tj. da Društvo ima što više članova i stalnih čitalaca. S tim je pak u vezi posao oko organizacije jeronimskog pučko-prosvjetnog rada: stvarati povjereništva i podržavati ih u njihovoj djelatnosti; osnivati Jeornimske prosvjetne odbore i preko njih Jeronimske kućne knjižnice i Jeronimske prosvjetne zajednice; sticati revne prijatelje i pomoći s drugih strana.

Ne može se poreći, da su se svim ovim ozbiljnim nastojanjima postizavali uspjesi, sada, dakako, veći, sada manji, — ali, u drugu ruku, stoji i to, da su ti uspjesi uopće bili samo relativni, t. j. prema dotičnim prilikama, a i kao takovi da često puta nisu zadovoljavali. Ne ćemo sada govoriti o tom, da li su zadovoljavali kvalitativno, nego ovaj čas više mislimo na kvantitet. Ni broj naime nije bio ni izdaleka onakav, kakav bi trebao biti, bilo broj doživotnih članova, bilo broj godišnjih primalaca, bilo broj časopisnih pretplatnika. Osim nekih izuzetnih godina, taj je broj poprijeko bio veoma čedan, katkada i prečedan.

To je zabrinjavalo nas, jeronimske radnike i trudbenike, jer se malim brojem nije mogla postizavati društvena svrha, koja nam je bila toliko na srcu.

Stoga se pitalo za uzroke toj pojavi.

Jednim od uzroka držalo se, što možda društveni povjerenici (osim izvjesna broja revnih) nisu učinili, koliko bi mogli učiniti.

Ima, doduše, u tom dosta istine, — ali ni izdaleka nije to bio glavni uzrok, kad se zna, da su se i oni, koji su bili revni, često tužili na zapreke, na koje su nailazili u svom radu.

Od tih zapreka, koje su navodili, dvije su glavne, i to, prva: siromaštvo naroda, — druga: znatna nepismenost.

Mi ćemo odmah k tomu dodati i treću: slaba posebna državna pripomoć za pučko-prosvjetni rad.

Što se tiče prve zapreke (siromaštvo naroda), Društvo sv. Jeronima nastojalo je tomu doskočiti, koliko je moglo po svojim silama. Svojski je upućivalo narod na ćudoredan život, koji svojom umjerenošću mnogo doprinosi rušenju siromaštva; nukalo ga na rad i štednju; a napose se trudilo, da ga svojim različitim izdanjima iz narodnog gospodarstva pouči dobro gospodariti na svim poljima, i tako pridigne njegovo blagostanje.

Društvo sv. Jeronima svijesno je važnosti toga svoga rada, ali je svijesno i toga, da ono tim svojim radom samo pripomaže ostvarenju tog cilja, no da ga samo ne može izvesti u svoj potpunosti.

Isto to vrijedi i za drugu zapreku.

Društvo sv. Jeronima prikazivalo je narodu vrijednost pismenosti, preporučivalo i pomagalo pokrete protiv nepismenosti, a napose iznosilo važnost škole. Dalje od toga nije moglo ići, po gotovu ne u tom pogledu, da se odstrani nedostatak pučkih učitelja i pučkih škola, što je ovisilo o sasvim drugim čimbenicima.

Jednako je i s državnom pripomoći za pučko-prosvjetni rad u privatnoj inicijativi. Jedne državne vlasti nisu bile sklone Društvu sv. Jeronima, a druge, koje su bile rodoljubnije, uvjeravale su, da im više od dane čedne subvencije nije moguće dati, radi skučena državnog proračuna.

Tako je Društvo sv. Jeronima stajalo pred tim zaprekama. Jedne je moglo samo djelomično odstranjivati, a druge nikako.

A ipak, Društvo sv. Jeronima svom je dušom težilo za što većim prosvjetnim napretkom hrvatskoga puka. Stoga je u svako vrijeme i na svakom koraku moralo dalje mozgati i pitati se, kako da do toga dođe i kako da zaprekama stane na put.

Ako narod sve više osiromašuje, zašto osiromašuje? Ako nema dosta pučkih škola, zašto ih nema? Ako je hrvatski državni proračun preslab, zašto je tako?

Pogled u životne narodne prilike davao je odmah jasne odgovore:

Narod osiromašuje, jer tuđe vlasti, koje njime vladaju, ne samo desetljeća, već stoljeća, nemaju za nj srca niti se brinu za nj. One se samo brinu, da zadovolje svoje gospodare.

Iz istih razloga nema jaka državnog proračuna, nema dosta pučkih učitelja ni pučkih škola.

Da narod dođe do većeg blagostanja, treba da sa sebe skine jaram tuđe vlasti, bilo koje vrsti, treba da sam postane potpun go-

spodar na svomu, treba da sam za svoje potrebe sastavlja proračun, i da sam slobodno raspolaže svojim prihodima.

Jednom riječju, treba da izvojšti i da ima narodnu i državnu samosvojnost.

Na taj je način Društvo sv. Jeronima samo po sebi, na svom vlastitom, prosvjetnom, terenu, dolazilo do toga zaključka. Osnivači Društva sv. Jeronima, i svi daljni radnici u njemu, tokom svih desetljeća, bili su, istina, već sami po sebi žarki hrvatski rodoljubi, te već kao takovi težili za hrvatskom samostalnošću, — ali baš rad na jeronimskom prosvjetnom polju još ih je više uvjeravao o jedinoj ispravnosti tog teženja.

Zato je Društvo sv. Jeronima i u tom pravcu prosvjećivalo hrvatski puk.

Istina, naše Društvo nije političko društvo; no ako i nije političko društvo u užem smislu, već čisto prosvjetno, ali je i kao takovo prožeto najdubljim hrvatskim rodoljubljem. Njemu je na srcu svaka sreća hrvatskoga naroda, i ono, što je jedan od glavnih uvjeta te sreće, njegova sloboda i nezavisnost.

Ako je naše Društvo radilo i radi o prosvjeti hrvatskog puka radi same prosvjete i njezine visoke vrijednosti, a ono je radilo o prosvjeti i radi toga, što prosvjeta mnogo doprinosi i za postizavanje narodne slobode.

Kad kažemo »prosvjeta«, valja uvijek držati na pameti, što znači ta riječ: da znači duhovno i tvarno dizanje i uspinjanje čovjeka; duhovna pak prosvjeta da je moralna i intelektualna.

Ako je narod moralno razvraćen, hoće li se moći oprijeti tuđoj sili i hoće li se htjeti boriti za visoke ideale? Ako je narod neuk, zapušten, zaostao i tup u mišljenju, zar će moći pravo shvatiti sebe i svoje narodno dostojanstvo, zar će moći pravo shvatiti vrijednost narodnog slobodnog života? Isto tako ni narod materijalno potpuno upropašten ne će imati pravoga smisla za narodna pitanja.

Među narodnim borcima nema ni razvratnika, ni duševno zaostalih, ni prosjaka.

Samo narod ćudoredno jak; samo narod bistra i izoštrena uma; samo narod, koji je, uglavnom, uščuvao svoju zemlju, svoju kuću i kućište, može se sa svojim prvacima boriti za svoju samostalnost.

Kako općena, tako je za narodnu samostalnost naročito potrebna posebna prosvjeta, tj. prosvjeta, koja izravno radi o narodnim stvarima. Narod treba da pozna svoju prošlost i svoju sadašnjost; treba da pozna svoje zemlje; treba da znade potrebno i o drugim narodima, zemljama i državama, pa da uspoređujući njih sa sobom zadobije sve veće pouzdanje prema samomu sebi. U narodu treba da se odgajaju i njete rodoljubni osjećaji.

U svemu tomu, Društvo sv. Jeronima tokom svoga života učinilo je vanredno mnogo. U više je navrata izdalo cijelu hrvatsku povijest za puk. Balenović, Klaić, Horvat, Bulić, Katić, Knezović, ugledni su njezini pisci. A pojedini dijelovi iz hrvatske povijesti prikazani su nebrojenim prilozima bilo u jeronimskim časopisima, bilo, napose, u jeronimskoj »Danici«. Isto su tako u jeronimskim iz-

danjima prikazane i opisane sve hrvatske zemlje, gotovo svi krajevi, mnogi gradovi i sela. Naročito je klasičan Klaićev »Opis zemalja, u kojima stanuju Hrvati«. Rodoljubne pak hrvatske osjećaje odgajaju i bude premnogi drugi književni jeronimski radovi. pjesme, pripovijesti, povijesni romani. Kao pisci jeronimsko-hrvatskih povijesnih romana osobito se ističu Milutin Mayer i Velimir Deželić st. Jeronimski književni rad gori od hrvatskog rodoljubnog plamena. Otvori kojugod stranicu, zaiskrit će ti se na njoj hrvatska rodoljubna iskra. Povrh toga, a iz pera žarkog rodoljuba Luje Varge Bjelovarca, izdalo je naše Društvo i posebnu knjigu pod naslovom: »Iskre hrvatskog rodoljublja«. U svoj toj jeronimskoj skladbi temeljni je ton nesvladiva težnja i isticanje prava na hrvatsku samosvojnost, koja se nebrojeno puta izrijekom izriče u svoj svojoj potpunosti, određenosti i jasnoći. Onako, kako sam, primjerice, naglasio u dva svoja govora na Griču, u jednom prije više od trideset godina, u drugom, nedavno. »Vjerujem u uskrsnuće hrvatskog naroda«.

Prosvjeta je dakle potrebna hrvatskom puku, koliko za postignuće narodne samostalnosti, toliko za njezino očuvanje i daljnu izgradnju.

Samo se pak po sebi razumije, da prosvjeta nije ni dostatno ni jedino sredstvo. Na tom polju veliku ulogu igra specijalna politička borba. U danom pak momentu životne opasnosti i sekularnih perspektiva moraju pristupiti i posebne, odlučne i oštre sile. Prema vrsti napadaja, i obrana. Tko vjetar sije, buru žanje.

Ideja hrvatske narodne i državne samostalnosti na svom cijelom etničkom i historijskom području, ideja osnovana na čistoj pravdi, dolazila je tokom stoljeća u sukob s nekim drugim, sebi protivnim idejama. Ideja domaća s idejom tuđom, ideja drevna s idejom došljačkom. Ti su sukobi, već u idejnoj sferi, često bili veoma ljuti, i ostali su takovi do posljednjih dana.

Logičnom nuždom, iz idejnih sukoba prelazilo se u sukobe tvarne, sada manje, sada veće, sad s ovim, sad s onim uspjehom. Trajala je neprekidna borba. Neprekidan latentni rat. A rat ima svoja pravila, ljuta, gorka, ali pravila. I cilj mu je konačna pobjeda te s njome uspostavljena pravda! Sve je to neosporno.

Samo želimo dodati, da bi i političke borbe, i oštre sile, i rat, mogao, kraj nepripravljena, neprosvijećena naroda, ostati bez uspjeha. Narod, ne razumijevajući stvar, ne bi sudjelovao kod posla intenzivno, kako bi trebalo. Njegove energije ne bi dolazile do potpuna izražaja. Organizam bi zatajio. Prvi bi ga jesenski vjetrovi rušili.

Odoljeti im može samo zdrav organizam. Narod duhovno spremljen, prosvijećen. Narod, koji u veliko djelo samosvojnosti ulaže svu svoju dušu, sve svoje snage. Zato i političke borbe, i oštre sile, i rat, može samo s takovim, samo s prosvijećenim narodom, postići siguran, potpun, trajan uspjeh.

Višnjemu hvala, što se hrvatska državna nezavisnost rodila iz takova združenja. Zato smo prožeti uvjerenjem, da je ta nezavisnost

krjepka i čila, da će odoljeti svim olujama, te iz njih izaći još čvršća i snažnija.

Društvo sv. Jeronima sudjelovalo je kod njezina razvića svojim rodoljubnim prosvjetnim radom. Neka je skromno, ali pune duše, iskreno i stvarno.

Stoga je Društvo sv. Jeronima od srca pozdravilo Nezavisnu Državu Hrvatsku. Ono je za njom težilo, za nju radilo u prošlosti, za nju će raditi u budućnosti, prema svojim mogućnostima. Ni koraka natrag! Svim silama treba osigurati i izgraditi narodnu samostalnost, postignutu stoljetnim borbama! Izgraditi u slozi i složnoj borbi svega hrvatskoga naroda! U svim prilikama i slučajevima!

Presretni smo mi, presretna je ova naša generacija, što joj je od Božje Providnosti podijeljena tako divna milost, da je doživjela ostvarenje svojih idealnih sanja, uskrsnuća hrvatske narodne i državne samostalnosti. Presretna, i zahvalna svima prethodnim Mučenicima i Borcima, napose pak neposrednom slavnom Pobjedniku. Ali na nama, na našoj današnjoj generaciji stoji i ogromna dužnost, da tu samostalnost, taj najdragocjeniji narodni dragulj, osiguramo za budućnost. Samoprijegora, mudrosti i hrabrosti treba nam svima, od prvoga do posljednjega. Na nas, na današnju generaciju ili će pasti prijekor, da je bolno zatajila, ili će joj oko čela zasjati najsjajnija aureola slave. O da sine ova potonja kao sunce!

Tako već iz načelna i temeljna hrvatskog rodoljublja. Sveopći narodni zavjet!

A Društvo sv. Jeronima svom dušom prihvaća taj narodni zavjet još i radi toga, što je uvjereno, da se istom u narodnoj samostalnosti mogu postizavati najpotpuniji prosvjetni uspjesi, jer se samo u samostalnoj državi može doći do dovoljnih državnih sredstava i pomoći, do potrebnih škola svih vrsti; i do narodnog blagostanja; i jer samo u takvoj sredini mogu najuspješnije raditi zasebne pučkoprosvjetne inicijative, od kojih je u nas prva i najveća Društvo sv. Jeronima.

Na katedralnom oltaru sv. Jeronima

Krmilar sam lijepe lađe, koja nosi ime sv. Jeronima.

Poznam tu lađu odavna. Na njoj sam se vozio i radio. Prigledao njezine stijene. Bacao konop i sidro. Silazio joj na dno noseći ugljen, i razgaljen stajao kod ražarene peći, podržavao joj i dizao vatru.

A njezin je kljun, sjećam se, snažno, poput oštra noža, rezao vodenu gromadu, koja se opirala i ljutito se pjenila. Ali uzalud. Kolesa su se, šumeći i bučeći, vrtjela, i lađa je išla glatko naprijed.

Lice vode, iako nije uvijek bilo ravno kao zrcalo, ali se ni vjetrovi nisu pretvarali u vihore i oluje, niti su se valovi dizali poput brda prijeteći, da se sruše na lađu i bace je na dno duboko.

Lađa je mirno plovila noseći na svom krilu mnoštvo putnika. Bez smetnje ulazila u luku, pristajala uz pristanište, i pokazavši

svojim putnicima mnoge krajeve, napasavši im oči različitim zanimljivostima i ljepotama, puštala ih sa svoga krila, neka pođu u širok svijet. A onda primala nove putnike, da plovi s njima u daljne luke.

O Bože, — molio sam se tada — daj, da ih konačno sve dovede u žuđenu zemlju, koju sunce i rosa čiste prosvjete oplođuje zlatnim plodovima!

*

O dà, nije ništa ni onaj, koji sadi, ni onaj, koji zalijeva, nego jedini Bog daje da raste i uspijeva (Kor· III, 6, 7).

Tako je uvijek. Tako je i onda, kada blagi vjetrići, milujući mirnu površinu, talasaju je malim talasima. Kako li da ne bude onda, kad bijesne oluje dižu valove pod oblake i bacaju ih u tamne dubine, dok se lađom igraju kao orahovom lupinom, te ne znaš trenutka, kada će je zasuti brdinom vode ili tresnut o kamenu pećinu!

Tako je baš danas. Kao da su se pokrenule sve sile, nebeske i zemaljske, digle uzbunu, zaurlale, dušmanski navalile i uzburkale površinu i opasno zanjihale lađom.

Biti krmilar na takvoj lađi, i ne dignuti oči u visine, značilo bi, spustiti ruke i lađu predati svojoj sudbini.

Ali krmilar, koji voli lađu, drži kormilo čvrstom, gvozdenom rukom, nabreklih mišica; i u isti čas pogledom, nabijenim smjernošću prošnje, probija tmurne oblake i dopire do Prijestolja Višnjega.

*

I ne spušta oči, dok ne prestane oluja.

Počinje tako već u osvit dana.

U prvo svitanje, kad se zvuci katedralnog zvona sudaraju s posljednjim moćima noćnog mraka; kada, šireći ruke, pozdravljaju prve zrake rumene zore; kad se, kao jutarnja maglica, obavijaju oko široke krošnje mog stoljetnog div-kestena; kad se, poput jata golubova, ziblju nad snenim krovovima miloga grada, i najviše nad svojim bliskim krovom i svodom katedralnim.

Nad svodom katedralnim! Nad svodom, ispod kojega se budi još ljepši život, sviće još rujnija zora, rasplamćuje se još sjajnije sunce, nego vani na plavetnom obzorju! Ispod kojega se u okviru divnih arhitektonskih razmjera i linija vertikalnih i horizontalnih, na pročelju srednje lađe diže Prvi Oltar, oko kojega zaokružiše ostali u lađama pobočnim, među njima kao najznatniji sv. Križa, u čijem svetohraništu sja Vječno Sunce katoličkih hramova, a pokraj njega s desne strane oltar čudotvorne Majke Božje (pred kojim je tisuću puta kleknula moja majka, molila za me i palila svijeće), a s lijeve oltar sv. Jeronima, slavne zvijezde na nebištu Kristove Crkve.

Oltar sv. Jeronima.

Razlijegaju se zvuci jutarnjega zvona, i zovu pod svod katedralni.

Zovu me na oltar velikoga Učitelja.

Dà, tamo ću poći. Tamo, tamo, da na Njegovu oltaru u slavu Imena Božjega prikažem Čistu Žrtvu proroka Malahije (Mal. I, 11), i da za nju, ljubičastom vrpcom oko Jaganjčeva vrata, privežem smjerne prošnje za svoju lađu, kojoj sam krmilar, koja nosi ime sv. Jeronima.

Tamo, tamo, — jer ima li bolje, ima li jače molitve, nego li što je molitva, koja se zajedno moli sa Žrtvom Sina Božjega! Ona je najtoplija, najmoćnija, najmilija Ocu Nebeskomu. Ona će biti uslišana!

Ona, molitva moja:

O Bože, daj, da, kako cijeli svijet, tako napose moj hrvatski narod bude rasvijetljen tvojim svjetlom, i da u tom tvojem svjetlu spozna Istinu i Pravdu.

O Bože, daj, da se idealno Djelo Pučke Prosvjete, što su ga stvorili naši hrvatski pređi, crkovnjaci i vjetovnjaci, i okružili svetačkom aureolom velikoga prosvjetitelja Jeronima, da se to Djelo uzdrži i uščuva, te u njihovu duhu dalje razvija i napreduje.

O Bože, daj, da svi pročeonici te Jeronimske Ustanove, i visoki Pokrovitelj, i Skupština i Odbor, i Predsjednik, te ostali Časnici i Odbornici, obdareni tvojim darom Mudrosti i Jakosti, svaki u svom svojstvu i na svom mjestu, promiču njezinu svetu svrhu.

O Bože, daj, da stupovi Svetojeronimskog Društva, orači i sijači njegovi, njegovi Povjerenici, imajući živu svijest o vanrednoj vrijednosti prosvjetnoga rada, u ljubavi i ustrajnosti, siju pučko-prosvjetno zrnje narodnom njivom, i da urodi obilnim plodom.

O Bože, daj, neka hrvatski puk imade, na istini osnovano, osjećanje i uvjerenje, da mu Društvo sv. Jeronima donosi čistu prosvjetu, koja štiti krjepke tvorbe njegove narodne osebine, te ih obogaćuje novom sadržinom za daljno razvijanje i usavršavanje.

O Bože, daj, da književni radnici stvaraju pučko-prosvjetnu knjigu i štivo s odabranim predmetima, čistim hrvatskim jezikom, dobrim pučkim stilom, ne gubeći nikad iz vida, zašto rade i za koga rade.

O Bože, daj, da naš hrvatski čovjek iz puka, i sam, i u zajednici, s radošću i korišću čita Svetojeronimsko pučko štivo, da ga razumijeva, da o njemu misli i raspravlja, i sadržinu mu u život provodi, da svaki zaokruženi odlomak donese prosvjetni učinak.

O Bože, daj, da se članovi umnažaju, da se naklada povećava i toliko poveća, da, tako reći, ne bude hrvatske seljačke kuće, u kojoj se ne bi čitalo svetojeronimsko štivo, i da joj to štivo bude svjetiljka, dobri kućni anđeo, štit i obrana od tamnih sila.

O Bože, daj, da i svi ostali službenici društveni zdušno vrše svoje dužnosti, i u njima usredotoče sve svoje misli i osjećaje, kao pravi suradnici u velikom društvenom djelovanju.

O Bože, daj, da se sa Društvenih pleća skinu bremena, što mu ih naprtiše loša vremena.

O Bože, daj, da Društvo plovi sigurno kroz bure i oluje, koje vladaju svijetom, te da prođe čilo i zdravo kroz šikare i guštare, što ih stvaraju domaća vrenja, lutanja i komešanja.

O Bože, još posebice prosim za sebe ono, za što se često u skromnosti molim: da me rasvijetliš, te uvidim, što treba učiniti, i dadeš snagu, da to, što rasvijetljen smatram potrebnim, i odlučno provedem.

Ovako, pune duše molitava za Hrvatsku jeronimsku pučko-prosvjetnu ustanovu, ovako nabujalih grudi, kao bijela jedra naduhana toplim južnjakom, — izlazim iz kurije kod kaptolskog stoljetnog div-kestena, ulazim u Prvostolnicu, i skoro zatim prilazim k oltaru sv. Jeronima, da na njemu skrušeno prikažem žrtvu Golgotskog Jaganjca, i oko vrata mu ljubičastom vrpcom privežem svoje prošnje i molitve.

Društvenog zaštitnika, oltarskog svetitelja, molim za milostiva posrednika i zagovornika.

*

Koga drugoga, nego njega!

Ta on je i kao čovjek bio velik, jer je poznao sve potrebe i nevolje ljudske.

Ta on je velik kao svetac, čiji je zagovor moćan kod Boga.

Ta on je uzor nepresušne težnje za znanjem, koje uistinu prosvjećuje čovjeka, za znanjem zemaljskim i nebeskim u međusobnu skladu.

Ta on je bio nenatkriljiv pisac ne samo na klasičnom latinskom, nego i na svom materinskom »barbarskom« jeziku (kako ga sam zvaše).

Ta on je bio ne samo znanstveni, nego i pučki pisac.

Koga drugoga, nego njega!

Neka je posrednik, neka je zagovornik!

*

Svrših.

O da bi mi žrtva bila primljena, kao prva žrtva Abelova!

Vraćam se od oltara... Kroz mistično svjetlo gotskih stakala...

I opet uzlazim na brod i hvatam za krmilo.

Još čvršće ga držim.

Uprkos vjetrovima i valovima ja sam smiren.

Brod sigurno plovi.

Tamo s obala — s područja drugih milih znanja i umijenja — zovu me slatki glasovi, da se svratim i k njima, da ih ne zaboravim.

Mili su, zamamljivi su, priznajem. Vuku magnetičnom silom.

Ali se gvozdenim konopcem privezujem uz krmilo, koje čvrsto držim, i ne napuštam ga ni za čas.

Ono mi je danas najvažnije.

Kormaniti lađom, koja nosi svijetlo ime sv. Jeronima, dok se ne stišaju oluje, dok se ne slegnu valovi.

Jeronimskim svjetlom prosvjetljivati hrvatski puk!

O da mi je tvojih strijela, sunce!

Krajevima našim mrak još svud: i tamo,
Gdje širòka ravnica se stere,
Kô i tamo, gdje se brda i brežuljci dižu,
Il gdje more svoje žale pere, —
Krajevima našim mrak još svuda
Tamna svoja širi krila,
Kao noć kad zemljom stupa, i s raména
Široka joj plašta šušti svila,
Pjevajući uspavanku: Tiho, zemljo, tiho,
Sad si moja, sva mi se predavaj;
Tiho, zemljo, tiho: ne miči se, miruj,
Spokojno i slatko spavaj!

Krajevima našim mrak još svuda, a ja tužim, plačem:
Avaj, rode! Avaj, avaj!

Samo gdjegdje nešto malo svjetla se svjetluca,
Kao kada slaba luč kroz prozor viri,
Il na polju — kad na vrata hladna zora kuca —
Pa si vatru nalože pastiri;
Ili jošte usred crkve, gdje se Bogu
Klanja, dvori,
Dobar pastir ulje toči, da mu žižak
Vječnog svjetla gori:

Jedina još to su svjetla rodnoga mi kraja, —
Drugo sve je grob i raka.
Kuća, čeljad, njive, livade i sjene gaja,
Sve u vlasti crnog mraka!

S otom vlašću hoću boj da bijem, ljut i krvav,
Košto rat se vodi protiv krvnoga dušmána;
Skupljam vojsku, snažnu, brojnu, zanosnu i hrabru, —
Sve sinova svjetla, dana;
Vježbam, zovem, neka sijeku gudure i klance;
Osnove i pute snujem;
Vadim gvožđe, mijehom oganj pirim,
Sablje i handžare kujem;
Sipljem tanad, kao dažd, dok strojne puške štekću;
Baš u samo srce ciljam;
Bombe i granate bacam, i sve nove čete
U boj i u vatru šiljam:
Gledaj, čini mi se, mrak i dušman uzmiče i bježi,
Tu i tamo svjetlo bljesne;
Zasvjetluca, plane, — kano kada
Željezo o kremen kresne — — — —

Ali zatim, oh, i opet mrak i tama — —
U mom srcu tuga, čama — —

Oj, de, kaži, sunce, meni, kako ti to
Goniš vojsku crnog mraka;
Otkud tebi ta vještina ratna
I ta sila jaka!
Eto, noćas, tama opet svud je svoja
Raširila crna krila,
Klonule su trudne glave, spustile se vjeđe;
Sva je narav sanak snila, —

Ali tada, dokle mrak još sve je pritiskivô
I sve pred njim padalo je nice;
Dok se šuljo kao tat, i otimao svima,
Od sveg draže, obraz, lice, —
Tada, Sunce, na noge se ti mi skočilo si,
Nešto prije zore,
Podignulo svoju svjetlu glavu,
Tamo iznad gore,
Pa pozvalo silnu vojsku
Svojih sjajnih zraka,
Da navali na te horde
Crnog mraka.
Saspe vojska svoje ljute strijele,
Udri mrak u same baš mu grudi —
Bolno vrisne, i pobjegne, kukavica sinja —
Nebom zora rumena zarudi:
Sva se narav probudila od sna,
Gajem drage zapjevale ptice;
Svanuo je danak: svaka stvarca opet
Kaže svoje jasno lice.

O da mi je, Sunce, tvoje snage velje,
O da mi je tvojih žarkih strijela,
Pa da prognam mrak iz svih krajeva naših
I dozovem svjetlo danka bijela!

Visoko držati zastavu!

Visoko treba držati zastavu našega Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima!

Časna je, slavna je, mila je ova naša zastava!

Društvo sv. Jeronima upravo ljubomorno čuva svoju lijepu tradiciju, ali tako, da sigurnom nogom stupa i po sadašnjem terenu, te da ravno gleda u oči i suvremenu duhu.

Lijepa njegova tradicija stoji u tom, da idealistički, u hrvatskom i katoličkom duhu, radi za prosvjetu hrvatskoga puka primijenjenim stilom i sadržinom. Ta su temeljna načela nepromjenljiva. Svako, ma i najmanje skretanje, značilo bi dirati, potkapati društvene temelje.

Na tim temeljima diže se radna zgrada, u kojoj se djeluje, kako zahtijevaju potrebe vremena. I u vanjskom obliku, i u predmetu i u metodi. Sa svrhom, da se neprekidno kreće naprijed prema cilju, prema obrazovnom idealu.

Stoga, djelovanje Društva sv. Jeronima nije statičko, nego dinamičko. Promatrajući u hrvatskom puku stanje, kakvo jest, nije nam dosta, da ga samo ustanovimo i da kod njega ostajemo. Hoćemo, da ga usavršujemo, mijenjamo, nadograđujemo. Da mijenjamo ono, što nije dobro; da usavršujemo ono, što je dobro i lijepo; da nadograđujemo, čega nema.

Društvo sv. Jeronima proširuje duševni horizont hrvatskom puku. U koncentričnim krugovima. U središtu, kao sunce, sja Višnji. Okružuju Ga zvjezdane planete.

Na periferijama putuje ljudski duh, u kojemu se, kao krijesovi, krijese i svjetlucaju različita znanja i znanosti. Kako se šire kružne periferije, tako su i krijesovi sve veći.

Središnje Sunce baca na sve to mlazove svojega svjetla.

To je kosmos, red i sklad, redosklad svetojeronimskoga pučkoprosvjetnoga rada.

Časna je, slavna je, draga je naša svetojeronimska zastava!

Treba je sveudilj visoko držati!

Neka ruka ne klone!

Ova se zastava ne drži tjelesnom rukom, kojoj smalaksavaju mišice po fizičkim zakonima.

Ova se zastava drži rukom duha, koji je od fizičkih zakona slobodan.

Ruka duha, poduprta vlastitim snagama jasne svijesti i dobre volje, nikada ne klone!

Naprotiv, narav je duha, da je to lakši, da se to više diže, što ga više pritiskuju teškoće.

Zato ni današnjoj generaciji ne mogu biti isprikom nikakve poteškoće sadanjeg vremena!

Nisu bile bez poteškoća ni pređašnje generacije, koje su stvarale i gradile Društvo sv. Jeronima. Možda još i većih!

Ali im ruka nije klonula! Visoko su držali svetojeronimsku zastavu!

Zar da jedinu današnju generaciju stigne prijekor klonuća! Smije li to biti! Hoće li to dozvoliti čast i ponos današnje generacije, koja isto tako, kao i pređašnje, mora znati, da svetojeronimski pučko-prosvjetni rad nije stvar puštena samo na milu volju; niti je kakova milost iskazana ovom ili onomu, odboru ili predsjedniku, — nego je sveta dužnost, dužnost prema narodu, u kojemu živimo!

Kao i uvijek, u igri su velike vrednote. Danas više, nego ikada! Tko to ne vidi! Vrednote, za koje se svim naporom bori Društvo sv. Jeronima! Tko to ne zna!

Tko se dakle smije suzdržati od svetojeronimskoga pučko-prosvjetnoga posla! Tko smije u tom poslu biti mlak, nehajan! Tko, ako ne će, da ga zadesi žig kukavna bjegunca s fronte!

Nitko ne će nezapažen pobjeći! Sve će se vidjeti i znati! Vremena su takova, da svatko mora izvršiti svoju dužnost! Bez iznimke! Bez isprike!

Braćo, ne klonuti dukom! Visoko držati zastavu!

Časna je, slavna je, draga je!

Popis ostalih pučko-književnih radnja

(koje se ne nalaze ovdje)

Pisac ove knjige napisao je za puk (u pučkim izdanjima) još ove priloge:

I Članci:

1) Kuća Božja (Danica za god. 1911), — 2) Hrvatski svećenici svom rodu (D. 1911), — 3) Konstantin Veliki (D. 1913), 4) Što nas je naučio rat (D. 1915), — 5) Nova država Poljska (»Zlatno Klasje« g. 1938), — 6) Rat u Palestini, i što znači taj rat (Zl. K. 1938), — 7) Današnja velika politika (Zl. K. 1938), — 8) Što pokreće ljudima i narodima (Zl. K. 1938), — 9) Žeđa za pravdom (Zl. K. 1938), — 10) Ljevica i desnica (Zl. K. 1938), — 11) Pod konac mjeseca rujna 1938 (Zl. K. 1938), 12) Blagdan Zvijezde (Zl. K. 1939), — 13) Narodna sudbina (Zl. K. 1939), — 14) Sila ili pravda (Zl. K. 1939), — 15) Tri Rafaelove Madone (Zl. K. 1939), — 16) Narodna čestitka (Zl. K. 1939), — 17) O slici H. i I. van Eycka: Evo Jaganjac Božji (Zl. K. 1939), — 18) Razne vrsti vladavina (Zl. K. 1939), — 19) Slike iz svjetske povijesti: Semovci i Arijci, — Kartažani, — Vatikanski Grad (Zl. K. 1939), — 20) Kulturne crtice: Izbori u prošlosti, — Marko Tulije Cicero, — Demosten (Zl. K. 1939), — 21 Božja izložba: Pilot, — Poznavanje prirode i vjera, — Lenjin, — Cvijeće, — Knjiga, — Nebeska svjetiljka, — Grobar iz Valanse, — Zakoni, — Gibanje, — Slijepac, — Počela (Zl. K. 1938 i 1939).

II Prilozi iz hrvatske književnosti i hrvatske povijesti:

1) Josip Eugen Tomić (Danica 1907), — 2) Ivan Lepušić (D. 1909), — 3) Ljudevit Gaj (D. 1910), — 4) Tomo Gajdek (D. 1910), 5) Hrvatska vila nad grobom Petra Preradovića (D. 1911), — 6) Bukovac: »Hrvatski preporod« (D. 1911), — 7) Stanko Vraz (D. 1911), — 8) Ljubimo svoj hrvatski jezik poput Frana Kurelca (D. 1913), — 9) Tko je bio Vjekoslav Babukić (D. 1913), — 10) Ivan Mažuranić (D. 1914), — 11) Petar Preradović (D. 1919), — 12) Stogodišnjica hrvatskog preporoda (D. 1935), — 13) Tomo Blažek (»Poučni Razgovori« 1912), — 14) Zoranićeve »Planine« (Poučni Razgovori 1913), — 15) Smrt Petra Zrinskog i Krste Frankopana (D. 1908), — 16) Što nam pripovijedaju ove slike (iz hrvatske prošlosti) (D. 1909), — 17) Bosna i Hercegovina (hrvatske su zemlje) (D. 1910), — 18) Jedan car o Hrvatima (Porfirogenet) (Zl. K. 1938), — 19) Što kaza o Hrvatima jedan od najvećih pjesnika svijeta (Dante) (Zl. K. 1939), — 20) Nesuđeni hrvatski kralj (P. Zrinski) (Zl. K. 1938), — 21) Petar Zrinski i Krsto Frankopan kao hrvatski književnici (Zl. K. 1939), 22) Dvije stare hrvatske isprave (Trpimirova i Mucimirova) (Zl. K. 1939).

III. **Općena pouka.**

A. Razna:

1) Kako je postala ova naša zemlja (Zlatno Klasje 1938), — 2) Otkud život na zemlji (Zl. K. 1938), — 3) Kako se život razvijao na zemlji (Zl. K. 1938), — 4) Kako je postao čovjek (Zl. K. 1938), — 5) Ni po tijelu, kamo li po duši (nije se čovjek razvio od životinje (Zl. K. 1939), — 6) Nepremostiva je razlika između duše ljudske i životinjske (Zl. K. 1939), — 7) Najdivnija sposobnost čovječja jest, — pogodite, koja? (Jezik) (Zl. K. 1938), — 8) Kako je postalo pismo (Zl. K. 1939), — 9) Na čemu i čime se sve pisalo (Zl. K. 1939), — 10) Tisak i tiskanje knjiga (Zl. K. 1939), — 11) Na prosvjeti kao na livadi (Zl. K. 1938).

B. Vjerska:

12) Bog je ljudima objavio mnoge istine (Danica 1915), — 13) Isus Krist Sin je Božji (D. 1916), — 14) Samo ćudorednost, koja se osniva na vjeri u Boga, može svijetu donijeti trajnu sreću i mir (D. 1917), — 15)) Mlada sv. misa ili Nadnaravna moć po sv. redu (D. 1919), — 16) O Presvetoj Euharistiji Danica 1914), — Razgovor o vjeri (Poučni Razgovori 1908), — 17) Razgovor o Bogu (P. R. 1909), — 19) Razgovor o duši (P. R. 1910), — 20) Razgovor o Crkvi (P. R. 1914), — 21) Papa Pijo XI (Zl. K. 1938).

IV. **Beletristika.**

A. Pjesme:

1) Prijestol Petrov (Danica 1909), — 2) Ilirskoj Zvijezdi (D. 1910), — 3) Trojici Jeronimskih svečara (D. 1909), — 4) Mjeden konjik (D. 1910), — 5) Tomi Gajdeku (D. 1910), — 6) I vaš i naš (D. 1911), — 7) Na obali Drave (D. 1912), — 8) Dru Anti Baueru, Jer. pokrovitelju (D. 1912), — 9) Krist pobijedi Krist zavlada (D. 1913), — 10) Jurju Dobrili (D. 1913), — 12) Remetsko zvonce (D. 1914), — 13) »Seljančice«: Dunuo je topal vjetrić, — Puplje, — Proljeće se rodilo, — Proljetni snijeg, — Rascvjetala višnja, — Plač vinove loze, — Slavulj, — Pčela, — Ljetno veče, — Krijesnice, — Mjesec, — Preko oceana, — Sunce pali, — Crni oblak, — Gnijezdo, — Vôci moji, — Moja tvrđava (Danica 1915), — 14) Užarena kruna (Zlatno Klasje 1938), — 15) Seljačka pjesma, kada dozrijeva klasje (Zl. K. 1938), — 16) Kosova proljetna pjesma (Zl. K. 1938), — 17) Pjesma o hrvatskoj božićnoj popijevci (Zl. K. 1938), — 18) Neka sađe s Križa... (Zl. K. 1939), — 19) Lav sv. Jeronima (Zl. K. 1938), — 20) Rajske orgulje prate molitvu sv. Cecilije (Zl. K. 1939), — 21) Oj nebeski orle (Zl. K. 1939), — 22) Najdražu mi ružu prelomio vihor (Zl. K. 1939), 23) Mome jastrebu (Zl. K. 1939), — 24) Da oluja prođe mimo (Zl. K. 1939), — 25) Porod pakla (Zl. K. 1939), — 26) Dva anđelka (Zl. K. 1939), — 27) Želja čuti slavulja (Zl. K. 1939), — 28) Kaplja jesenske kiše (Zl. K. 1939), — 29) Ovu žrtvu za te (Zl. K. 1939), — 30) Iskre... (Zl. K. 1939).

B. Pripovijesti:

1) Za slavu i čast (Danica 1909), — 2) Djedova pričuva (D. 1911), — 3) Još nije sve izgubljeno (D. 1912), — 4) Božićni dar (D. 1915), — 5) Svjetlo bo-

žićne noći (Zl. K. 1938), — 6) Pogažen poljski cvijet (Zl. K. 1938), — 7) Pogospodio se (Zl. K. 1938), — 8) Obnovljeno ognjište (Zl. K. 1939), — 9) Pred ponorom (Zl. K. 1939).

V. **Ratni drhtaji.** Zbirka pripovijesti. Izdanje Društva sv. Jeronima. God. 1915.

VI. **U školi trpljenja.** Izdanje Društva sv. Jeronima. God. 1917.

VII. **Što je Papa Hrvatima.** Brošira »Jeronimskog Svjetla«. 1934.

VIII. **Svagdašnji poklon** Presv. oltarskom sakramentu. Jeronimski molitvenik. 1935.

Kazalo

Predgovor

I. DIO

Strana

1. Neki pučko-prosvjetni aksiomi. God. 1940. 1
2. Nazor o svijetu i kultura. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jeronimsko Svjetlo«, VII, 1939. . . . 8
3. Kršćanstvo je prvo popularizovalo prosvjetu. »Jeronimsko Svjetlo« VIII, 1940 26
4. Najstarija hrvatska pučka prosvjeta. »Vjesnik Književnog društva sv. Jeronima«, I, br. 3—4, 1913 31
5. Stogodišnjica folklorističke poslanice biskupa Maksimilijana Vrhovca. »Vjesnik K. d. Sv. J.« br. I, br. 1—2, 1913 37
6. Pučka predavanja. »Vjesnik« II, br. 1—2, 1915. 43
7. Postanak i razvitak sveučilišne proširbe. »Vjesnik« III, br. 1, 2, 3, 4, 5, 6, god. 1916. 49
8. Sveučilište i pučka obrazovanost. »Vjesnik« I, br. 3—4, g. 1913. . 71
9. Naša »pučka sveuč. predavanja«. »Vjesnik« IV, br. 3—4, g. 1917. 75
10. Za puk. »Jeronimsko Svjetlo« I, br. 3, g. 1933. 85
11. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima i pučki pisci. »Jeronimsko Svjetlo« I, br. 3, g. 1933. 92
12. Pučki književnici. »Jer. Svjetlo« I, br. 2., g. 1933. 97
13. Sustavno prikupljanje pučkih pisaca. »Jer. Svjetlo«, Ožujak, god. 1934. 101
14. Pučki književni stil. »Jer. Svjetlo«, IV, Prosinac, 1936 . . . 107
15. Kako diše hrvatska narodna duša. Govor na glavnoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo«, VIII, Ožujak, 1940 . . . 113
16. Javne pučke knjižnice. »Vjesnik«, II, br. 1—2, g. 1915. 149
17. Seoske knjižnice. »Vjesnik«, IV, br. 2—3, g. 1917. 161
18. Jeronimske kućne knjižnice. »Hrvatstvo« 3. XII, 1908 . . . 168
19. Pučke visoke škole u Danskoj. »Vjesnik«, IV, br. 2—3, g. 1917 . 172
20. Hrvatske selj. škole u Hercegovini. »Vjesnik«, IV, br. 2—3, g. 1917 177
21. Lektira za mladež. »Vjesnik« IV, br. 4—5, g. 1917. 183
22. O obrazovanosti uopće. »Vjesnik« I, br. 1—2, g. 1913 190
23. O pučkoj obrazovanosti. »Vjesnik« I, br. 3—4, g. 1913 . . . 195
24. Narod i kultura. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jeronimsko Svjetlo«, VI, Ožujak 1937 199
25. Kojim putem do cilja. »Vjesnik«, II, br. 3—4, g. 1915 . . . 208

Strana

26. Pučko-prosvjetno društvo sv. Karla Boromejskoga. »Vjesnik«, I, br. 1—2, g. 1913. 216
27. Boromejska udruženja Mainz-Mogućske dijeceze na ulazu u svoju drugu ratnu godinu. »Vjesnik«, II, br. 5—6, g. 1915 219
28. Rat i knjiga. »Vjesnik« II, br. 3—4, g. 1915. 225
29. Elegijske misli pučko-prosvjetnog radnika. »Vjesnik« II, br. 1—2, god. 1915. 230
30. Dijecezanski sastanak, što ga je održao Savez društava sv. Karla Bor. u Paderbornskoj dijecezi. »Vjesnik«, III, br. 3—4, g. 1916. . 235
31. Gospoda i puk. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« VI, Ožujak, 1938 239
32. »Ova vam se u zlato okovala«. »Jer. Svjetlo« IV, Prosinac g. 1936. 249
33. »Hrvatski seljački dom«. Govor održan dne 22. rujna 1935. prigodom blagoslova Hrvatskog seljačkog doma u Hercegovcu. »Jer. Svjetlo« III, Rujan 1935. 251
34. Državni proračun i narodna prosvjeta. »Vjesnik« IV, br. 6, g. 1917. 256
35. Aforizmi o pučkom obrazovanju. »Katolički List«, 1912, br. 5 . . 266
36. Stogodišnjica i pedesetgodišnjica. »Hrvatstvo« 1. veljače 1909. . 270

II. D I O

37. Društvo sv. Jeronima i hrvatsko selo. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« IV, Svibanj, 1936. . 277
38. Trideseti rujna. »Katolički List«, 27. rujna 1934. 285
39. Godišnje društvene edicije (Za god. 1912). Urednička autokritika. »Katolički List« 1912., br. 44—51 291
40. Kulturni prinos. »Jeronimsko Svjetlo«, VIII, 1940. 322
41. Svetojeronimska ideja. »Vjesnik« I, br. 3—4, g. 1913. 325
42. Uljudba. »Zlatno Klasje«, II, br. 2, g. 1939. 327
43. Na području pučko-prosvjetnog rada osnovni pojmovi moraju biti nada sve jasni. »Jer. Svjetlo« IV, Rujan, g. 1936. 330
44. Vjerska naobrazba. »Danica« za g. 1941. 333
45. Kratka povijest Društva sv Jeronima (za prvih 50 godina). »Vjesnik« VI, br. 4, g. 1918. 340
46. Svrha Društva sv. Jeronima i njegovo obličje. »Jer. Svjetlo«, I, Rujan, g. 1933. 351
47. Lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis. Ps. 118. Načrt propovijedi za jeronimsku nedjelju. »Jer. Svjetlo«, IV, Rujan god. 1936. 354
48. Vjesnik Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima. »Vjesnik« I, br. 1—2, god. 1913. 359
49. »Gozba« IV. »Vjesnik« II, br. 56, god. 1915. 360
50. Društvu sv. Jeronima prvenstvo. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« III, Lipanj 1935. . . . 373
51. Uredba povjereništava. »Vjesnik« I, br. 5—6, 1913. 379
52. Povjerenici kao konkretne ličnosti. »Jer. Svjetlo« I, br. 2, 1933. . 382
53. Dvokrunaši. »Vjesnik« III, br. 2, g. 1916 384

Strana

54. Nov katalog društvenih povjerenika. »Jer. Svjetlo« II, Rujan god. 1934. 388
55. Jeronimske povjereničke povelje. »Jer. Svjetlo« VI, Rujan g. 1938. 394
56. Mrtva povjereništva. »Jer. Svjetlo« VI, Rujan g. 1938. . . . 401
57. O uskrisi, Bože! Elegija nad povjerenicima, koji su mrtvi. »Jer. Svjetlo« VI, Rujan 1938. 402
58. Poslanica povjerenicima Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« VII, Rujan, god. 1939. 404
59. Primite cjelov. Epinikij povjerenicima, koji su živi. »Jer. Svjetlo« VI, Rujan, g. 1938. 408
60. Veliki uspjeh Književnog Društva sv Jeronima. »Vjesnik« III, br. 5—6, god. 1916. 409
61. Pavao Leber: Pripovijesti. Primjer pučkog zabavno-književnog stila. »Vjesnik« II, br. 1—2, god. 1915. 412
62. Svetojeronimske prosvjetne zajednice I, II. »Vjesnik« I, br. 1—2, 3—4. god. 1913. , ... 422
63. Kongresne rezolucije. »Vjesnik« I, br. 5—6, g. 1913. 433
64. I opet naš veliki uspjeh. »Vjesnik« IV, br. 6, g. 1917. . . . 433
65. Pedeset ljeta. »Danica« za god. 1919. 442
66. Društvo sv. Jeronima u cijelom hrvatskom narodu. Uredničkí izvještaj na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« IV, br. 1, god. 1917. 450
67. Osnova za proslavu naše pedesete obljetnice. »Vjesnik« IV, br. 4—5, g. 1917. 457
68. Svećenički jubilej nadbiskupa dra J. Štadlera, odbornika, blagajnika i pisca Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« IV, br. 2—3, g. 1918. 458
69. Najbolje prosvjetno sredstvo. »Jer. Svjetlo« I, br. 1, g. 1933. . . 460
70. Riječi i djela. U čast nadb. Jurja Posilovića, prvog bilježnika Društva sv. Jeronima. »Katolički List« 1912, br. 7 465
71. Opća vrijednost Društva sv. Jeronima. »Jeronimsko Svjetlo« VII, Rujan 1939. 470
72. Naši pokojnici: Dr. Feliks Suk, predsjednik Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« II, br. 3—4, g. 1915. — Dr. Valentin Čebušnik, bilježnik i pisac Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« III, br. 56, god. 1916. — Na spomen dru Rudolfu Vimeru, jeronimskom piscu. »Jer. Svjetlo II, Rujan 1939. 473
73. Hrvatskom puku o pedesetgodišnjici Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« VI, br. 4, god. 1918. 482
74. Hrvatski biskupi i Društvo sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« VII, Rujan 1939. 484
75. Pedesetgodišnjica Jugoslavenske akademije i Društvo sv. Jeronima »Vjesnik« IV., br. 4—5, g. 1917. 486
76. Dr. Radovan Marković: »Zdravlje«. Izdanje Hrv. Knj. Društva sv. Jeronima. Primjer pučkog poučno-književnog stila. »Vjesnik« II., br. 3—4, god. 1915. 488

Strana

77. Listići iz »Listka« jeronimskog »Vjesnika« (1913—1918): 1) Večernja predavanja, — 2) Nova društva, — 3) Analfabetski tečajevi, — 4) Prosvjetljivanje naroda i narodne umotvorine, — 5) Pasionsko prikazivanje u Vrbovcu, — 6) Jeronimska propovijed, — 7) Zaklade Književnog Društva sv. Jeronima, — 8) Novinski glasovi o našem »Vjesniku«, — 9) Naš moralni i materijalni uspjeh, — 10) Uz naše natjecaje (raspisane g. 1916), — 11) Naši članci u ovom broju »Vjesnika«, — 12) Ne ćemo zatvarati oči pred činjenicama, makar bile i gorke, — 13) Poruka Književnog Društva sv. Jeronima, — 14) Samorodne narodne tvorbe, — 15) Andrija Milčinović: U areni, — 16) Heinrich Hansjakob, — 17) Društvo sv. Jeronima za vojničke lazarete, — 18) Protiv prljava štiva, — 19) Policajne mjere protiv prljave literature, — 20) »Narodni napredak« (Zlatno Klasje), — 21) Seljački književnici (Zl. Kl.), — 22) Djetinje i muževno doba (Zl. Kl.), — 23) Kapelice i prosvjetni domovi (Zl. Kl.), — 24) Općina grada Zagreba i Društvo sv. Jeronima (Jer. Svjetlo), — 25) Ima, hvala Bogu, u hrvatskom puku dosta članova Društva sv. Jronima (Zl. Kl.) 494

78. Prosvijećen čovjek u cijelosti, cilj je našeg rada. Uredničkí izvještaj na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Vjesnik« VI., br. 1., god. 1918. 518

79. Naš književni program za budućnost. »Vjesnik« III., 1916, IV., 1917. 522

80. »Jeronimsko Svjetlo« (Jer. Svjetlo I., 1, 1933) 547

81. Prosvjetno djelovanje u širinu i dubljinu. Govor na glavnoj godišnjoj skupštini Društva sv. Jeronima. »Jeronimsko Svjetlo«, II., Svibanj 1934. 549

82. Organizovanje Hrvatskog Književnog Društva sv Jeronima »Jer. Svjetlo V., Rujan 1937. 554

83. Jeronimske Trojke. »Jer. Svjetlo« I., br. 1., g. 1933. 556

84. Financijska strana našega društva. »Jeronimsko Svjetlo« III., Prosinac 1935. 559

85. Pismo predsjednika za Jeronimske Trojke. »Jeronimsko Svjetlo« I., br. 3., god. 1933. 564

86. Dvije tri refleksije o svetojeronimskoj statistici. »Jer. Svjetlo« IV., Prosinac 1936. 566

87. Šezdeseta godišnjica jednog pisma. »Jer. Svjetlo« VII., Rujan 1939. 570

88. Jeronimski prosvjetni odbori. »Jer. Svjetlo« VII, Travanj, 1939. 574

89. Prvi cvjetovi. Posvećeno prvim odbornicima Jeronimskih prosvjet. odbora. »Jer. Svjetlo« VII., Travanj 1939. 584

90. Pismo povjerenicima za osnivanje Jer. prosvjetnih odbora »Jer. Svjetlo« VIII., Rujan, 1940. 585

91. Okružnica predsjednika Društva sv. Jeronima odbornicima Jer. prosvjetnih odbora, »Jer. Svjetlo« VII., Rujan 1939. 586

92. Uvijek jedan korak naprijed. »Zlatno Klasje« I., br. 2, god. 1938. 588

93. Prosvjetni list Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo« V., Rujan 1937. 590

Strana

94. Riječ dvije hrvatskom puku. »Zl. Klasje« I., br. 1, 1938. . . 592
95. Tri predsjednikova pisma za »Zlatno Klasje«. »Jer. Svjetlo«, VI., Ožujak 1938. 594
96. Program za petogodišnji rad Društva sv. Jeronima. »Jer. Svjetlo«, V., Rujan 1937. 597
97. Totalitarnost svetojeronimskog pučko-prosvjetnog djelovanja. »Jer. Svjetlo«, IV., Rujan 1936. 600
98. Duhovno sunce. Nacrt za jeronimsku propovijed. »Jer. Svjetlo«, III., Rujan 1935. 602
99. Godinu dana »Zlatnoga Klasja«. »Jer. Svjetlo«, VI., Rujan 1938. 606
100. Seljačka pisma o osnivanju vlastitih Jeronimskih kućnih knjižnica. »Zlatno Klasje« 1938., 1939. 612
101. O Božjoj Providnosti i sudbini hrvatskoga naroda. Govor, držan na Griču, dne 7. svibnja 1939., prigodom blagoslova zastave organizacije HSS za Gornji Grad Zagreb. »Zl. Klasje« 1939., br. 6 . 625
102. Karakterne crte sv. Jeronima i hrvatskog naroda. Uz imeni dan našega Društva. »Zl. Klasje« II., br. 5., 1939. 628
103. Pobude i bodrenja za rad na pučko-prosvjetnom polju. — 1. Rodoljubna dužnost. »Jer. Svjetlo« I., br. 1., 1933. — 2) Sijači i žeteoci. »Vjesnik« 1917., br. 4—5. — 3) Zapretana žera. »Hrv. Straža« 1940. — 4) Oaze i pustinje. »Hrv. S.« 1940. — 5) Posebno godišnje doba Jeronimske knjige. »Zl. Kl.« 1939., br. 5. — 6) Sinovi svjetla. »Hrv. S.« 1940. — 7) Velika realna vrijednost. »Jer. Svjetlo« I., br. 1., 1933. — 8) Rodoljubna dosjetljivost. »Vjesnik« 1915. — 9) Male svetojeronimske blagajnice. »Vjesnik« 1916. — 10) Prava je prosvjeta uvijek blagoslovna. »Hrv. S.« 1940. — 11) Bistro gorsko vrelo. »Jer. Svjetlo«. IV., Rujan 1936. — 12) Jeronimski prosvjetni odbori. »Hrv. S.« 1940. — 13) Nije časno uzmaknuti. »Hrv. S.« 1940. 14) Duhovnoj mladeži na praznicima. »Vjesnik« 1917. — 15) Jer. kućne knjižnice. »Hrv. S.« 1940. — 16) Galerija jeronimskih povjerenjka. »Vjesnik« 1915. — 17) Raspačavališta. »Vjesnik« 1916. — 18) Lijepa zgoda, društveni prijatelji. »Vjesnik« 1916. — 19) Krasni primjeri. »Vjesnik« 1917. — 20) Svetojeronimske knjige u rukama naroda. »Vjesnik« 1916. — 21) Ugodno sjećanje. »Hrv. S.« 1940. — 22) Protiv svih zapreka. »Jer. Svjetlo« VIII., Ožujak 1940. . . 633
104. Propast sela, propast naroda; spas sela, spas naroda. »Zl. K.« II., broj 6, 1939. 652
105 Kako su živjeli najstariji ljudi, ili, kakva je bila njihova kultura. Primjer pučkog naučno-književnog stila. »Z. K.« II., br. 1., 2., 1939. 657
106. Jeronimsko izdanje Sv. Pisma. »Jer. Svjetlo« VI., Ožujak 1938. 672
107. Iz »Kulturnih crtica«. Knjiga. »Zl. K.« 1939, br. 5 674
108. Dva protivna shvaćanja. »Jer. Svjetlo« VI., Ožujak 1938. . . 677
109. Primjedbe i odgovori. »Oro na timoru«. »Vjesnik« IV. br. 4—5, 1917. 680
110. Ženska pastva. »Jer. Svjetlo« VII., Travanj 1939. 687
111. Iz »Božje izložbe«. II. U laboratoriju. XIII. Minijature. »Zlatno Klasje.« 1938, 1939. 690

Strana

112. Svečana sjednica »Subotičke Matice«. »J. Svjetlo« V., Rujan 1937. 694
113. Zlatolisni lovor-vijenac. »Jer. Svjetlo« V., Rujan 1937. . . 697
114. Društvo sv. Jeronima i hrvatska narodno-državna samostalnost g. 1941. 700
115. Na katedralnom oltaru sv. Jeronima, »Jeronimsko Svjetlo« IV., Prosinac 1936. 704
116. O da mi je tvojih strijela, sunce! »Zl. K.« I., br. 5, 1938. . . 708
117. Visoko držati zastavu. »Jer. Svjetlo« VI., Rujan 1938. . . . 710
118. Popis ostalih autorovih pučko-književnih radnja (koje se ne nalaze u ovoj knjizi): I. Članci. — II. Prilozi iz hrvatske književnosti i hrvatske povijesti. — III. Općena pouka. A) Razna. — B) Vjerska. — IV. Beletristika. A) Pjesme. — B) Pripovijesti. — V. Ratni drhtaji. Zbirka pripovijesti. Izdanje Društva sv. Jeronima. God. 1915. — VI. U školi trpljenja. Izdanje Društva sv. Jeronima. God. 1917. — VII. Što je Papa Hrvatima. Brošira »Jer. Svjetla«, 1934. — VIII. Svagdanji poklon Presv. oltarskom sakramentu. Jeronimski molitvenik. God. 1935. 712

Errata corrige.

Na str. 402. mjesto »Elegija povjerenicima« čitaj: »Elegija nad povjerenicima«.

Na str. 582. u »Primjedbi« mjesto (»proširenjem«) čitaj (»proširenim«).